

MAREA

UNIUNE

a

ROMÂNILOR

în

IZVOARE

NARATIVE

EDITURA EMINESCU

Coperta de Done Stan

Lucrarea apare sub genericul
ISTORIA ROMÂNILOR ÎN IZVOARE NARATIVE
de sub egida Suplimentului literar-artistic al „Scînteii tineretului“ —
revistă editată de C.C. al U.T.C.

MAREA UNIRE a ROMÂNILOR în IZVOARE NARATIVE

Ediție, studiu introductiv și note de
STELIAN NEAGOE

1984

Editura Eminescu

BUCUREȘTI, PIAȚA ȘCÎNTEII 1

Marea adunare populară de la Alba Iulia, care a proclamat unirea Transilvaniei la patria mamă, uriașele manifestări organizate de masele populare din toate provinciile românești au consfințit voința de unire a întregii noastre națiuni. Unirea a fost încununarea victorioasă a luptei seculare duse de cele mai înaintate forțe ale poporului român din Moldova, Muntenia și Transilvania, de cărturarii și marii gânditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, de militanții socialiști, a aspirațiilor și voinței întregului popor român.

NICOLAE CEAUȘESCU

În urmă cu un an de zile începeam în paginile generoasei reviste „Suplimentul literar-artistic al Scînteii tineretului“ un serial închinat sărbătoririi celor 65 de ani de la încheierea procesului făuririi unității național-statale românești¹. Săptămîna de săptămîna, pînă în prag de 1 Decembrie 1983, am prezentat cititorilor noștri extrase, uneori capitole întregi din lucrări ale celor mai de seamă reprezentanți ai spiritualității românești care au participat nemijlocit la pregătirea și înfăptuirea Marii Uniri și au ținut să de-

¹ Din bibliografia selectivă pe care am cercetat-o și care ne-a facilitat orientarea în complexa problematică a făuririi Marii Uniri a românilor, menționăm : Nicolae Ceaușescu, *Istoria poporului român*, Culegere de texte, Editura Militară, 1983, *Expunere* la Adunarea festivă consacrată sărbătoririi a 65 de ani de la făurirea statului național unitar român, Editura Politică, 1 Decembrie 1983 ; V. Atanasiu ș.a., *România în primul război mondial*, Editura Militară, București, 1979 ; C. Botoran, O. Matichescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru formarea statului național unitar*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980 ; Eliza Campus, *Din politica externă a României 1913—1943*, Editura Politică, București, 1980 ; Const. Căzănișteanu, Dorina Rusu, *Pe aici nu se trece !*, Editura Albatros, București, 1982 ; General lt. dr. Ilie Ceaușescu, *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români*, Editura Militară, 1981, *Transilvania — străvechi pămînt românesc*, Editura Militară, 1984 ; Ion Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, Editura Militară, 1967 ; Aug. Deac, I. Toacă, *Lupta poporului român împotriva cotropitorilor*, Editura Militară, 1978 ; *Documente ale Unirii 1600—1918* (coordonator col. Const. Căzănișteanu), Editura Militară, București, 1984 ; William Marin, *Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănățeni*, Editura Facla, Timișoara, 1978 ; *Mărturii străine. 1918 la români*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983 ; Viorica Moisuș ș.a., *România și Conferința de pace de la Paris. Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984 ; M. Mușat, I. Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura Științifică și Enci-

pună mărturie scrisă întru posteritate despre epopeea națională a Unirii românilor. Astfel, am putut prezenta pagini aproape uitate din cărți ale unor mari scriitori — Ion Agârbiceanu, Barbu Delavrancea, Octavian Goga, Eugen Lovinescu, Ion Minulescu, Mihail Sadoveanu ș.a., ale unor mari istorici — Nicolae Iorga, Vasile Pârvan ș.a., ale tribunilor ardeleni Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, Vasile Stoica ș.a., ale liderilor socialiști precum Const. Dobrogeanu-Gherea, ale unor oameni politici din Vechiul Regat implicați direct în acțiunea națională a Unirii românilor, precum generalul Al. Averescu, I.G. Duca ș.m.a.

Desigur că n-am reușit să cuprindem în serialul nostru încă multe alte nume de rezonanță care ne-au lăsat pagini emoționante din epopeea națională pe care înșiși au trăit-o la cea mai înaltă tensiune. Atunci a fost inspirata idee a editorului publicațiilor pentru tineret de a tipări un volum, o Carte a Unirii, în care să includem pe lângă episoadele deja apărute în „Supliment...”, o seamă de pagini din scrieri ale altor zeci și zeci de reprezentanți iluștri ai spiritualității românești — participanți activi la înfăptuirea Unirii și care, la rândul lor, sînt autorii unor lucrări memorialistice pe nedrept neglijate în fonduri de carte rară sau în colecții de gazete pe care colbul și uitarea și le dispută cu egal succes. Volumul este acum întocmit, nume noi venind să întregescă lista autorilor de prețioase izvoare narative ale Marii Uniri.

După cum se va constata, aproape toate textele incluse au iz narativ, adică se află la abia perceptibila frontieră dintre istorie și literatură. Ca istoric, într-o experiență proprie de cîțiva ani, am constatat cu mare bucurie cum gustul sigur și statornic al cititorilor se îndreaptă tot mai mult spre izvoarele narative ale istoriei. Este o sete reală pentru autentic, pentru documentul informațional de netăgăduit. Contemporanii noștri trăiesc cu intensitate sentimentul istoriei, sînt dornici să descifreze de cele mai multe ori singuri aglo-

clopedică, București, 1983 ; V. Netea, C. Gh. Marinescu, *Liga Culturală și unirea Transilvaniei cu România*, Editura Junimea, Iași, 1978 ; Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, Editura Academiei, București, 1983 ; Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional al luptelor românilor pentru unitatea națională*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980 ; Mircea N. Popa, *Primul război mondial*, Editura Politică, București, 1979 ; Ion Popescu Puțuri ș.a., *Unirea Transilvaniei cu România*, ediția a III-a, Editura Politică, București, 1978 ; Emil Răcilă, *Contribuții privind lupta românilor pentru apărarea patriei în primul război mondial*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981 ; Boris Rangheț, *Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial 1916—1920*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975 ; *România în primul război mondial 1916—1919*, vol. I—IV, București, 1934—1946 ; *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. I—IV, *Documente-Anexe*, București, 1934—1946.

merările și hățișurile evenimentiale, culisele politice, implicându-se astfel, în chip organic, în istoria devenirii și dăinuirii ființei naționale a poporului român.

Mai toți autorii asupra cărora ne-am oprit sînt mari condeieri, mari oratori, ilustre personalități ale vieții cultural-științifice și social-politice românești din epocă. Verbul lor înaripează sufletele, sublimează virtuțile neamului, rostuieste o adevărată pedagogie națională pusă în slujba celei mai nobile idei : Unirea mare și veșnică a tuturor românilor. Ici-colo vom întîlni și relatările sintetice, la obiect, fără încărcături stilistice, ale unor meseriași ai faptelor de arme, ale unor oameni de acțiune politică și diplomatică mai puțin dispuși narațiunii, însă nu mai puțin originali ca manieră patetică și sinceră a paginilor de istorie descrise.

Fiind vorba de o *Carte a Marii Uniri*, sigur că nu putem să nu includem în ea și *documentele* de bază ce au prefigurat și consfințit actul național de la 1 Decembrie 1918. Cititorii lesne vor constata că nu este vorba cîtuși de puțin de o abatere de la regula „izvoarelor narative“ — întrucît majoritatea acestor *documente* (memorii, cuvîntări, declarații, discursuri, rezoluții) au evidente valențe narative. Oricum, nu puteam alcătui volumul fără coloana vertebrală a acestor *Documente ale Marii Uniri*.

Selecția propusă înmănunchează, după cum spuneam, pleiade întregi de scriitori, istorici, militanți socialiști, militari și oameni politici români și străini — cu toții constituindu-se în adevărați tribuni ai luptei pentru Unirea tuturor românilor în vatra strămoșească dacică. Opțiunile noastre au avut în vedere virtuțile fiecăreia dintre personalități probate în focul războiului nostru național. Nu vom urmări evoluția ulterioară a acestora, unii dintre ei cunoscînd un drum postbelic sinuos, plin de meandre. Alegerea noastră surprinde, de fapt, pe fiecare autor în clipa unică a înălțării imnului de slavă către nația română unită în granițele istorice, lăsînd ca judecata posterității să cadă imparțială și definitivă atunci cînd intră în discuție întreaga viață și activitate a personalității respective.

De altfel, în cazul de față autorii în speță nici nu ne interesează sub aspectul personalității lor politice, ei au intrat în vederile noastre doar ca autori de scrieri narative despre Marea Unire. Visul secular al românilor s-a împlinit prin jertfele celor peste opt sute de mii de anonimi care au făcut zid de netrecut în calea invadatorilor și au pus fundament de sînge Hotărîrilor istorice de la Alba Iulia. Așa încît personalitățile își află, desigur, locul lor în epopeea națională al cărei artizan rămîne însă poporul, națiunea. Iar autorii textelor din prezenta carte nu fac altceva decît să zugrăvească prin slova lor virtuțile unui popor erou dornic să trăiască slobod și unit

în patria română, și să dea măsura, prin datele și faptele narate, acțiunii de reîntregire națională.

După cum se cunoaște, în ziua de 28 iunie 1914, la Sarajevo (Bosnia) a fost asasinat prințul moștenitor al Austro-Ungariei, Franz Ferdinand, împreună cu soția sa, de către un naționalist sîrb. „Atentatul de la Sarajevo“ constituindu-se în *pretext* pentru monarhia bicefală de a declara război Serbiei — declanșînd, astfel, prin sistemul de alianțe existent, întiiul mare război mondial, la 28 iulie 1914. Curînd se formează două mari tabere beligerante : de o parte, Puterile Centrale (Germania, Austro-Ungaria), cărora li se vor alătura Turcia și Bulgaria, de cealaltă parte, Puterile Antantei (Franța, Anglia, Rusia), cărora li se alătură pe parcursul conflagrației Italia și S.U.A.

Promotorii războiului mondial continuau, de fapt, politica reacționară, imperialistă de acaparare a unor noi teritorii și subjugarea altor națiuni și popoare. Austro-Ungaria, îndeosebi, urmărea consolidarea asupra națiunilor care-și reclamau cu hotărîre dreptul la autodeterminare, pentru constituirea de state naționale independente sau unirea cu patria-mamă.

În felul acesta, primul război mondial avea să ducă la intensificarea amplului și complexului proces al mișcărilor naționale burghezo-democratice, al popoarelor subjugate de imperiile multinaționale și anacronice. Se impunea o nouă ordine politică în Europa și în întreaga lume, clădită nu pe forță, asupra și dictat, ci pe legitimitatea dreptului națiunilor, mici sau mari, de a se afirma libere și independente în cadrul statelor lor unitare și suverane.

Poporul român, alături de celelalte popoare — sîrb, ceh, slovac, polonez, finlandez etc. — își intensifică lupta de eliberare națională a provinciilor istorice autohtone ce se aflau încă sub dominație imperialistă străină, pentru unirea acestor provincii surori cu patria română.

În acest context, nici măsurile de forță, nici acțiunile diversio-niste nu mai pot atenua conflictul ireconciliabil dintre monarhia dualistă și națiunile oprimate, principiul naționalităților cîștigînd audiență și teren într-un mod decisiv.

Față de statul român, independent și suveran la izbucnirea războiului mondial, se exercitau puternice interferențe ale marilor puteri din ambele tabere angajate în luptă. În funcție de împrejurările create, România a ținut să acționeze cu toată fermitatea în direcția menținerii suveranității și integrității sale grav amenințate,

totodată militînd cu ardoare pentru realizarea dezideratului secular al poporului nostru — desăvîrșirea unității național-statale.

Întrucît Austro-Ungaria declarase război Serbiei, clauzele Tratatului secret cu Puterile Centrale (din 1883) nu ne angajau la nici un fel de acțiune militară ; Consiliul de coroană, întrunit la Sinaia (3 august 1914) respinge cererea regelui Carol I de intrare în război alături de „centrali“, hotărînd adoptarea unei politici de neutralitate armată. De fapt, o eventuală alăturare în război de partea Austro-Ungariei ar fi fost cu totul impopulară, deoarece problema unirii României cu frații de peste munți se situa în centrul interesului general public, făcea parte din domeniul revendicărilor de prim ordin.

În numele principiului dreptului naționalităților asupra eliberare și unire cu patria-mamă, guvernul român, în cei doi ani de neutralitate, a tratat oficial numai cu Puterile Antantei, căutînd să obțină din partea lor recunoașterea dreptului poporului român de a-și desăvîrși unitatea națională, prin Unirea cu provinciile românești ce se aflau sub asuprirea austro-ungară.

În vara anului 1916, față de presiunile diplomatice și militare exercitate de Puterile Antantei — care cereau ultimativ, „acum ori niciodată“ — România a intrat în acțiunea națională a Marii Uniri, alături de țările Antantei, care recunoscuseră, în mod formal și din punct de vedere juridic, dreptul nostru istoric asupra teritoriilor aflate sub dominația austro-ungară, și se angajau să sprijine îndeplinirea legitimei aspirații de eliberare și unire a lor cu Țara. În baza Convențiilor politică și militară încheiate de guvernul român cu guvernele Rusiei, Franței, Angliei, Italiei — România declară război, la 14 august 1916, numai Austro-Ungariei, față de care revendica teritoriile naționale românești — Ardealul, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina.

Acțiunea României pentru eliberarea provinciilor naționale cotate de Austro-Ungaria a fost o acțiune dreaptă, patriotică, întrucît urmarea eliberarea pămîntului strămoșesc invadat, în care marea majoritate a populației o formau dintotdeauna daco-românii. În altă ordine de idei, intrarea României în război a contribuit din plin la ușurarea situației critice în care se găsea la un moment dat Antanta.

Nu vom insista asupra mersului evenimentelor, ele sînt reliefate cît se poate de potrivit în textele ce alcătuiesc volumul *Marea Unire în izvoare narrative* : entuziasta primire făcută trupelor române de către frații transilvăneni ; vitejia ostașilor români în luptele cu inamicul invadator și copleșitor ca forță armată ; neîndeplinirea angajamentelor asumate de Puterile Antantei față de România (prealabilele ofensive francezo-engleză de la Salonic și rusă de pe

frontul din Galiția n-au avut loc, asigurarea armatei române cu cantitățile de muniție prevăzute — nu s-a respectat); pierderea unei mari părți a teritoriului român în mâinile armatelor de ocupație inamice; refugiul în Moldova; refacerea și resurecția armatei române, aureolată de gloria Mărăștilor, Mărășeștilor și Oituzului; contextul internațional nefavorabil, care ne dictează pacea oneroasă de la Buftea (mai 1918); reintrarea românilor în acțiunea națională a Marii Uniri (octombrie 1918).

Concomitent, în provinciile românești de peste munți se desfășura o adevărată revoluție burghezo-democrată, culminată cu apoteoza de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, prin hotărârile Marii Adunări Naționale: de Unire veșnică a Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu patria-mamă, România. Toate acțiunile fundamentale ale românilor de peste Carpați — începînd de la Declarația de valorificare a dreptului la autodeterminare și încheind cu lucrările propriu-zise ale Marii Adunări din fosta capitală a lui Mihai Viteazul întregitorul, sînt marcate în antologie prin reproducerea celor mai reprezentative documente.

Făurirea, la finele anului 1918, a statului național unitar român a fost rezultatul incontestabil al luptei maselor populare, a întregului popor. În mișcarea popoarelor pentru autodeterminare națională, înlăturare a dominației străine și unire în granițele etnice, se încadrează și lupta poporului român. Acțiunea națională pentru Marea Unire a avut caracterul unei mișcări largi, burghezo-democratice, antrenînd clasa muncitoare, țărănimea, burghezia, intelectualii, celelalte forțe sociale și politice. Iar actul final al Unirii a fost rezultatul voinței nestrămutate, plebiscitare a românilor de a fi uniți și independenți în granițele Daciei străbune.

Făurirea statului național unitar — operă istorică a întregii națiuni — a fundamentat cadrul național, social-economic, politic și cultural-științific pentru dezvoltarea și consolidarea României întregite, avînd o înrîurire profundă asupra întregii evoluții ulterioare a poporului nostru.

Conferința de pace de la Paris, Tratatul de la Trianon n-au făcut altceva, în fond, decît să consfințească în acte internaționale o realitate istorică, realizată prin lupta eroică și hotărârile plebiscitare ale românilor; să dea consacrare juridică internațională statului național unitar român, aidoma altor state din centrul și sud-estul Europei, care se formaseră sau își întregiseră unitatea teritorială, politico-națională în anul 1918 — prin lupta și voința propriilor lor popoare.

Acestea fiind zise, ne propunem ca în cele ce urmează să prezentăm foarte succint pe fiecare dintre autorii antologați, firește dimpreună cu textu-i respectiv, urmînd de astă dată nu ordinea alfabetică, ci firul cronologic al evenimentelor evocate circumscrise epopeii naționale a Marii Uniri.

„ROMÂNIA NU POATE FI ÎNTREAGĂ FĂRĂ ARDEAL !“

O însemnare din *Memoriile* lui Sextil Pușcariu : „Din Basarabia, [Octavian] Goga ajunge la Iași tocmai la înmormîntarea lui Delavrancea. În biserică erau și membrii guvernului [Marghiloman] înstituit de nemți. Robert de Flers [atașat al Legației franceze în România] a ținut o vorbire frumoasă, făcînd aluzie la celălalt cîntăreț al neamului, rămas în viață. Atunci Goga, care nu era pregătit să vorbească, a spus : «Nene Barbule, d-ta te-ai dus și ne-ai lăsat pe noi să realizăm visul pentru care ai luptat toată viața. Noi jurăm la mormîntul tău că nu ne lăsăm pînă nu vom izbîndi !»². La 29 aprilie 1918 se stîngea, așadar, un impetuos vulcan al redeșterii și unității naționale românești.

Mare scriitor, gazetar de temut, orator nepereche, om politic sincer interesat în propășirea patriei sale, *Barbu Delavrancea* a fost, totodată, unul dintre cei mai de seamă tribuni-luptători pentru înfăptuirea Marii Uniri a românilor. Cu vorba inflăcărată, cu pana măiastră, cu fapta generoasă a animat continuu și cu o neostoită vigoare acțiunile poporului român în drumul spre desăvîrșirea unității sale statale.

Din seria contribuțiilor lui Delavrancea la realizarea Marii Uniri, am ales mai întîi cele mai semnificative părți din conferința *Patria și patriotismul*, rostită cu prilejul sărbătoririi lui 24 ianuarie 1915 — sub auspiciile Societății „Tinerimea Română“ din Capitală. Conferința — un model de elocință și crez patriotic — aduce, încă o dată, în discuție revendicarea națională seculară a românilor : să fim stăpîni la noi acasă „de-o parte și de alta a Carpaților“. Să mai notăm că Delavrancea se considera invitat să țină conferința în calitatea sa de vicepreședinte al „Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor“, nu ca membru al parlamentului. Întrucît în cei doi ani ai neutralității României, dinaintea intrării în

² Sextil Pușcariu, *Memorii*, Editura Minerva, București, 1979, p. 780.

acțiune pentru Unire, dezbaterile parlamentare erau țârmurite între cadrele situației de fapt, spre nemulțumirea declarată a deputatului Delavrancea : „Acolo tac și mă frământ ca un cal strâns în chingi — poate prea nărăvaș — care-și aruncă clăbucul de spume, roade zăbalele în gură, joacă pe loc, și nu face nici un pas înainte, lovit de pintoni și ținut în frâu de o putere care-l apasă. Acolo nu pot vorbi. Trebuie să tac”³.

Alte două producții scriitoricești ale lui Delavrancea, selectate de noi, sînt în exclusivitate subordonate ideii de Unire a tuturor românilor. *Lucaciu și Goga*, un articol-medalion ce a apărut în ziarul „Epoca” din 30 decembrie 1915, și *Războiul și datoria noastră* — discurs pronunțat de Barbu Delavrancea în ședința publică a Academiei Române, în ziua de vineri 2 septembrie 1916.

În perioada refugiului silit în Moldova, Barbu Delavrancea a fost unul dintre colaboratorii prestigioși ai jurnalului de front „România — organ al Apărării Naționale”. Cele trei articole ale sale rețin cu deosebire atenția : *Anglia nu minte!*, despre țara care „trecu de partea dreptului, a libertății și a dorințelor etnice ale atîtor popoare chinuite și împiedicate la trai cu toate dureroasele lor strigăte seculare” ; *Rușii*, descriere a trupelor aliate rusești aflate în marș spre front — „Curg rușii ca apa Volgei. Flăcăi nalți, drepti și spătoși, cu mantale năutii, cu căciuli porumbace, cu cizme mirositoare. Bălani ca spicul de orz pîrguit, cu ochii albaștri ca florile de in, cu privirile pierdute în depărtări, cu fața îmbujorată de drum, de cîntec și de crivăț” ; *Invierea*, către „popoarele aliate întru dreptate și libertate”.

Ferm convins că își face cinstit datoria față de patria sa în primjdie, Delavrancea a acceptat să intre în ministerul de „uniune națională” compus din liberali și conservatori, formațiune guvernamentală în care a deținut portofoliul Industriei și Comerțului (din 10 iulie 1917 și pînă la 28 ianuarie 1918).

Delavrancea a dorit cu ardoare, a urmărit toată viața cu o nobilă patimă înfăptuirea Marii Uniri. Și-a pus întreaga sa ființă năvalnică și toată forța talentului său în slujba supremului ideal național. Și totuși — crudă nedreptate, cumplită ironie a soartei, aidoma altui mare tribun al luptei pentru Unire, Nicolae Filipescu — nici lui Delavrancea nu i-a fost dat să trăiască întruchiparea visului de reîntregire românească. Cît de potrivită este și pentru Barbu Delavrancea cunoscuta înțelepciune populară rostită de I. G. Duca la moartea lui N. Filipescu : „Pînă nu moare, să nu zici niciodată despre un om că a fost fericit”.

³ Barbu Delavrancea, *Patria și patriotismul*, București, 1915, p. 7.

Reușitul portret pe care I. G. Duca îl face chiar în paginile acestei cărți lui *Nicolae Filipescu* ne scutește pe noi de a întârzia prea mult asupra personalității acestui autentic animator al luptei pentru unirea românilor în granițele lor etnice. A intrat în viața politică în anul 1883 ; fondator (la 1884) și conducător al ziarului „Epoca”. Deputat și primar al Capitalei, apoi al Brăilei ; ministru de domenii și agricultură (1900—1901), de război (1910—1912) și din nou de domenii (1912—1913) în guverne conservatoare conduse de P. P. Carp, Titu Maiorescu.

Nicolae Filipescu a militat cu toată ființa sa pentru înfăptuirea Marii Uniri a românilor. A fost sufletul „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor” („Liga Culturală”), devenită din 1914 „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor” ; a înființat „Acțiunea Națională”, la 1914, în care intrau reprezentanți din diferite partide — cu toții animați de ideea Unirii. Din 1916 organizează, împreună cu alți fruntași politici antanțiști, adevărate campanii pentru intrarea în acțiunea națională de eliberare și unire cu frații de peste munți, campanii purtate prin presă, prin mari manifestații populare desfășurate sub auspiciile „Federației Unioniste”, „Uniunii Sacre” — al căror principal inițiator fusese.

În anul 1925, în Biblioteca politică „Epopoea neamului”, coordonată de N. Baboianu, au fost strânse în volum mare parte din cuvântările importantului orator N. Filipescu, rostite în perioada octombrie 1914—mai 1916, toate străbătute de la un capăt la altul de ideea intrării în acțiunea pentru Unire. Împreună cu fulminantele sale articole din presă (cu deosebire din ziarul „Epoca”), cu temutele discursuri în parlament, cuvântările lui N. Filipescu sînt o pledoarie programatică pentru vitala idee națională a românilor.

Din acel volum de „cuvîntări din război”, căruia editorul i-a dat titlul generic *Pentru România Mare*, prefațat de eminentul profesor de la Universitatea ieșeană Matei B. Cantacuzino, am reținut pentru volumul *Marea Unire a românilor în izvoare narative* cuvîntarea rostită de N. Filipescu la întrunirea de la Iași (15 martie 1915) a „Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor”.

Totodată, am adăugat cîteva pagini din *însemnările* lui N. Polizu-Micșunești care a transcris toate convorbirile avute de Nicolae Filipescu cu prietenii săi politici (cu începere din ianuarie 1914 și pînă la 30 septembrie 1916 cînd încetează din viață) ; cartea lui Polizu-Micșunești poartă chiar titlul *Nicolae Filipescu. Însemnări 1914—1916*.

Flori de sînge este de fapt titlul unei interesante și originale culegeri de „cîntece populare ardelenesti de pe cîmpul de război”, întocmită de doi inimoși transilvăneni — Aurel Esca și Ion Iosif

Schiopul. Autorii anonimi ai acestor poezioare sînt cătanele române de peste Carpați, tîrîte fără voie, cu zecile de mii, în războiul Puterilor Centrale (Austro-Ungaria și Germania). Aceste versuri populare constituindu-se de la sine într-o grăitoare manifestare de împotrivire a românilor ardeleni și bucovineni față de asuprirea imperialistă străină a dualismului austro-ungar. Mînați cu de-a sila într-un război odios, frații români de peste munți își deapănă amarul în scurte stihuri pe cît de simple în compunere, pe atît de autentice ca trăire sufletească și morală ; cu gîndul la *unirea cu Țara mamă*, ei țintuiesc la stîlpul răspunderilor pe adevărații vinovați : „împăratul“ (de la Viena) asupritor și cotropitor de popoare, și „neamțul“ (adică imperialismul militarist și războinic german al lui Wilhelm II).

Cartea — din care am selectat un amplu ciclu de „cîntece“ — a fost prefațată de marele tribun al luptei pentru Unirea tuturor românilor, poetul național Octavian Goga : „Am înaintea mea o colecție de poezii populare pe care soldații ardeleni le-au trimis acasă împăturate în scrisorile de pe cîmpul de bătaie.

Doi prieteni, care au crezut că și la București ard aceleași fri-guri ca și dincolo de vama Predealului, veniți aici ca să se întoarcă iară, au urmărit aceste cîntece răzlețe prin coloanele ziarelor de dincolo și le-au strîns într-un mănunchi. Li s-a părut, poate, că adunate laolaltă picăturile astea rătăcite dintr-un plîns care călătorește departe vor fi o mărturie, vor fi o muștrare frățească și — cine știe — poate un îndemn pe seama unei lumi copleșite de chibzuinți fără rost.

Citesc și recitesc rîndurile rupte din sufletul bietelor cătane. Simple și curate, atît de oneste în naivitatea lor rustică și atît de delicate prin discreția care le stăpînește, cîntecele lor sînt ca niște flori de mac răsărite într-o dimineață de primăvară pe-o miriște stropită cu lacrimi. Sînt flori roșii, flori de sînge cu rădăcinile prinse în trupurile făcute una cu pămîntul. De petalele lor sînt aninați stropi grei din jalea unui popor.

Plîngerile acestea se smulg din tăcerea Ardealului ca niște of-tări pe care le-aduce vîntul de la căpățiul unui mort. Cîte nu se spun aici ? Amarul unei vieți dărăpănate, neînțelegerea morții fără țintă, oroarea singelui vărsat, dorul după țarina de-acasă cu toate chemările ei, gama vastă de simțire a unui trai patriarhal, viziunile multicolore ale sufletului țărănesc trezite de grozăvia unui război odios, — toate acestea și cîte altele cer cuvînt în cîntecul lor...“⁴

⁴ *Flori de sînge. Cîntece populare ardelenesti de pe cîmpul de război*, adunate de Aurel Esca și Ion Iosif-Schiopul, cu o prefață de Octavian Goga, Editura Librăriei A.A. Stănciulescu, București, 1916, p. 5—6.

Cînd a apărut volumul *Flori de sînge*, România parcurgea ultimele luni ale neutralității sale dinaintea intrării în acțiune pentru reîntregirea teritorială și unitatea național-statală ; în care sens, Octavian Goga, sosit de cîțiva ani în București, se număra printre cei mai înverșunați „intervenționisti“ — accente ce transpar și din prefața în discuție. Culegerea de poezii populare ale soldaților ardeleni risipiți fără noimă pe fronturile Puterilor Centrale, așa o și consideră bardul de la Rășinari — ca încă un argument al intrării neîntîrziate a Vechiului Regat în lupta pentru dezrobirea fraților de peste munți. Autorul faimoaselor *Strigăte în pustiu. Cuvinte din Ardeal într-o țară neutrală*, dojenind, avertizînd și de astă dată cu verbu-i de foc : „Așa v-a fost dat vouă, copii ai nimănui, așa, fiindcă sufletul mare al țării care trebuia să vă smulgă din ghiara morții, de un an de zile se zbuciumă zadarnic la București, încercuit în neutralitate...

Cîntecele pe care ni le-ați trimis sînt certificate în bună rînduală. Două rînduri din ele prețuiesc mai mult decît un turn de documente din misterioasa noastră valiză diplomatică“⁵.

Am selectat în Cartea Unirii și cîteva opinii ale unuia dintre cei mai reprezentativi teoreticieni socialiști din România, *Const. Dobrogeanu-Gherea*, despre *Țară și neam* — fragment dintr-un capitol al cunoscutei sale lucrări *Război sau neutralitate* (București, 1914) ; cum și privind *Socialismul și războiul* — articol publicat în gazeta „Lupta“ („România Muncitoare“) din 12 septembrie 1916.

De fapt și alți militanți și teoreticieni ai socialismului din România au avut poziții identice cu cele ale lui Gherea. Bunăoară, dr. Ottoi Călin — care avea să moară de tifos exantematic, ca medic militar, pe cînd îngrijea soldații contaminați de teribilul flagel în iarna retragerii și refacerii armatei române în Moldova — în raportul prezentat Congresului Partidului Social-Democrat ținut la București (25—27 octombrie 1915), sublinia : „Socialiștilor nu le este indiferent dacă țara le este sau nu invadată și cotropită de dușman. Bebel a spus, la Congresul de la Stuttgart, că social-democrația se împotrivește naționalismului și șovinismului burghez, dar că, în același timp, ea apără, mai mult ca oricare alt partid politic, *individualitatea* fiecărui popor, care are dreptul de a trăi și a se dezvolta liber și neatîrnat. «Nu trebuie să ne înșelăm, a adăugat atunci Bebel, asupra cuvintelor cuprinse în *Manifestul Comunist*, unde se spune că proletarii n-au patrie. Engels a tîlmăcit mai tîrziu adevărul înțeles al acestor cuvinte. Proletarii n-au patrie acolo unde nu

⁵ *Ibid.*, p. 12.

au drepturi, dar acolo unde ei au cucerit drepturi și libertăți, au o patrie pe care trebuie s-o mențină și s-o mărească». Clasa muncitoare are deci de apărut o patrie, o patrie a sa proprie, pe care i-o primejduiește burghezia prin războiul pe care ea îl pune direct sau indirect la cale⁶.

Altminteri, relativ la necesarul act al Unirii tuturor românilor, C. D. Gherea încă în anul 1911 releva cu justețe : „O țară ca un organism social trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice. Împărțită în mai multe părți, cum e Polonia sau cum e în parte România, dezvoltarea sa devine anormală și nesănătoasă în cel mai înalt grad. Din împărțirea și acapararea aceasta rezultă cele mai mari inconveniente de dezvoltare pentru țările acaparate, dar rezultă asemenea inconveniente grave și pentru dezvoltarea morală și democratico-socială a țărilor acaparatoare. Subjugările acestea se fac în folosul claselor dominante, popoarele muncitoare se aleg din ele, de obicei, cu îngreuierea lanțurilor lor. Social-democrația deci din lumea întreagă, care luptă împotriva oricărei nedreptăți, oricărei apăsări și robiri a omului prin om, luptă și cu cea din urmă energie împotriva tuturor banditismelor politice din societatea capitalistă, împotriva tuturor acaparărilor naționale — luptă pentru eliberarea națiunilor de sub jugul străin⁷”.

Din cartea tribunului ardelean al luptei pentru Unire, *Onisifor Ghibu — Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut* — am optat, dintr-un florilegiu de portrete care mai de care mai interesante, pentru cel închinat lui Octavian Goga. De-a lungul deceniilor cei doi au acționat sub nimbul unei mari prietenii de gând și faptă. S-au găsit alături militând activ în Transilvania pentru abolirea asupririi naționale a românilor, în Vechiul Regat unde în anii neutralității au fost propovăduitori impetuoși ai intervenției României în războiul drept pentru eliberarea și Unirea cu Țara a provinciilor istorice românești aflate încă sub stăpânire străină austro-ungară. Și-au încrucișat drumurile în Moldova refugiului și a rezistenței în fața invaziei, contribuind efectiv la redeșteptarea conștiinței naționale, la înrolarea zecilor de mii de voluntari ardeleni și bucovineni în armata română, la intensificarea propagandei naționale pentru apărarea cauzei Unirii peste hotare, atît în Răsărit cît și în Apus.

Profesorul universitar *Titu Maiorescu*, fost rector al Universității din Iași (1863—1867) și București (1892—1895), mentorul de

⁶ Ottoi Călin, *Social-democrația și războiul*. Cercul de editură socialistă, București, 1915, p. 8.

⁷ Const. Dobrogeanu-Gherea, *Postfață* la lucrarea lui K. Kautsky, *Bazele social-democrației*, traducere de Albu Bujor, Călin, Biblioteca „România Muncitoare” nr. 30. Cercul de editură socialistă, București, 1911, p. 245—283.

necontestat al Societății „Junimea“, a fost atras, fatalmente, și de arena vieții politice. Evident, a combătut în partida conservatoare-junimistă, iar onorurile binemeritate le-a cunoscut din plin : deputat (din 1871), ministru al instrucțiunii publice și cultelor (în două rânduri, 1874—1876, 1888—1891), de justiție (1900—1901), de externe (1911—1912), în sfârșit, prim-ministru al guvernului român (martie 1912 — ianuarie 1914), calitate în care a prezidat Congresul de pace de la București.

Cultura solidă filozofică germană, în primul rând, avea să-i înfrumusească și opțiunile politice. La declanșarea conflagrației mondiale a fost pentru neutralitatea statului român. Își va menține aceeași declarație și la Consiliul de coroană de la Cotroceni (august 1916), însă de acum deja situându-se în flagrantă contradicție cu instinctul național gata pregătit să facă totul pentru înfăptuirea Marii Uniri ai cărei sorți de izbândă se profilau tot mai sigur la orizont. Copleșit de iureșul unor evenimente care-l depășesc, Titu Maiorescu rămâne în teritoriul ocupat de inamic, la București, însă avînd superba tărie morală să refuze colaborarea cu invadatorii patriei sale — trăindu-și ultimele luni de viață ca un bătrîn filozof retras și însingurat. Paginile din însemnările sale zilnice, pe care le reproducem după importante manuscrise depuse în fondurile noastre arhivistice centrale, cu siguranță că vor fi fost scrise în acele momente de frămîntare și reculegere ale unui Petroniu care n-a știut să moară⁸, cum îi pecetluia sfîrșitul neîntrecutul panegirist Octavian Goga.

Iată-ne ajunși în fața unei alte personalități politice intens controversată în epocă și multă vreme după aceea — *Alexandru Marghiloman*. După studii universitare la Paris (de reținut, nu la Berlin sau Viena!), revine în țară doctor în drept și în științe politice ; scurt timp își încearcă șansele ca procuror, ca avocat, profesiuni pe care le va abandona curînd, hotărît să intre în politica militantă de partid. Mai întîi deputat de Buzău (1884), devine apoi ministru de justiție, de lucrări publice, de domenii, de externe și de interne în guvernări junimist-conservatoare ; în ultima, cea prezidată de Maiorescu, deține portofoliul Finanțelor (octombrie 1912—ianuarie 1914).

Asemenea multora dintre membrii marcanți ai Partidului Conservator, Alexandru Marghiloman a „văzut“ România aliniată Puterilor Centrale (Germania și Austro-Ungaria) ; atitudine manifestată în timpul Consiliului de coroană de la Sinaia (21 iulie/3 august, 1914), cînd s-a hotărît neutralitatea armată a României. Marghiloman, ca șef de partid, a fost invitat și la Consiliul de co-

⁸ „România“ (Iași), anul I, nr. 139 din 23 iunie 1917.

roană de la Cotroceni (august 1916), unde, spre deosebire de Carp, Maiorescu, n-a mai făcut obstrucție, sesizînd, abil cum era, că zarurile fuseseră de acum aruncate. După campania militară infructuoasă din toamna lui 1916, Marghiloman își menține decizia de a rămîne în teritoriul ocupat ca președinte al Crucii Roșii și eventuală rezervă la caz de absolută nevoie. Și împrejurările, mai tari decît voința oamenilor, au adus pe șeful statului român în situația delicată să recurgă în ultimă instanță — din cauza situației create pe frontul oriental și a primejdiei de moarte a înseși ființei naționale a patriei — la serviciile lui Al. Marghiloman. Chemat la Iași, el prezidează un guvern vremelnic, de tranziție, agreat de Puterile Centrale care îl silesc să semneze pacea de la București. Pînă la urmă dreptatea cauzei române a triumfat, din palma de pămînt moldavă rămasă liberă de invazie am redevenit ceea ce-am fost și — vorba înțeleptului domnitor Petru Rareș — mai mult decît atîta, adică am înfăptuit Unirea cea Mare și Veșnică; dar cariera politică a lui Alexandru Marghiloman a rămas pentru totdeauna compromisă.

Iscusit orator, Marghiloman a încercat în parlamentul întîiului vot universal din România (decembrie 1919) să se explice, reușind doar un întîrziat avantaj în apărarea sa față de atacul „omului norocos” I. I. C. Brătianu. Revanșa și-o va lua Al. Marghiloman în posteritate prin ale sale *Note politice*. Asemeni unui alt mare ostracizat, Constantin Stere (a cărui revanșă se cheamă monumentalul roman *În preajma revoluției*), Al. Marghiloman ne-a lăsat cîteva masive volume de note politice fără de care, cu tot subiectivismul de care sînt impregnate, nu vom putea nicidecum rostui o istorie politică veridică românească de sfîrșit de secol XIX și început de secol XX. Din aceste *note politice*, tipărite după moartea autorului lor și retrase din librării chiar în anul apariției (1925), întrucît incomodau pe mai marii zilei, am transcris în volumul de față însemnările despre ceasurile fierbinți ale lui 1—14 august 1916.

În *Memoriile* sale, I. G. Duca face portretul în alb-negru al lui Al. Marghiloman. Finalul ni s-a părut revelator: „Mulți dintre contemporani, aflați sub impresia patimilor vremurilor înfrigurate ale neutralității, ale ocupației străine, refuză să-i retragă lui Marghiloman osînda judecăților lor neiertătoare. Eu mărturisesc că nu simt în mine această putere, nu o simt din ziua în care am citit, la moartea lui, codicilul testamentului său. Cuvintele: «Am greșit poate mai des decît socotesc, dar gîndul mi-a fost întotdeauna curat și mi-am iubit țara», dezvăluiesc drama intimă a acestui biruit. Pentru ea, dacă nu pentru activitatea sa politică, socotesc că viața și activitatea lui Alexandru Marghiloman trebuie să fie judecate nu în lumina resentimentelor justificate, nu în cadrul rigid al logicii și

al moralei, ci în perspectiva, în îngăduitoarea perspectivă a unei infinite melancolii“⁹.

O seamă de personalități de frunte ale vieții cultural-științifice și politice europene și americane au manifestat un interes deosebit pentru problemele legate de făurirea unității național-statale a românilor. Mulți dintre ei au ținut să ne cunoască îndeaproape istoria, să ne învețe limba și să devină după aceea fideli apărători ai cauzei noastre naționale. Dintre englezi îi amintim mai întâi pe devotații propagandiști ai României — publicistul de largă audiență H. Wickham Steed, istoricul și publicistul de mare autoritate R. W. Seton-Watson. Acesta din urmă, fiind cel mai de seamă specialist englez în probleme de istorie a statelor și popoarelor din Europa centrală și de sud-est, a demonstrat pe baza unei argumentații documentare irefutabile necesitatea imperioasă a dezmembrării Austro-Ungariei și triumful principiului naționalităților. R. W. Seton-Watson este autorul unei lucrări științifice de mare valoare, *Roumania and the Great War*, în care este susținută cauza poporului român ; lucrarea ca atare a reprezentat baza documentară, în chestiunea respectivă, atât pentru delegația engleză cât și pentru alte delegații prezente la Conferința de pace de la Paris.

Cum despre acești doi mari prieteni ai României s-a scris și în alte împrejurări — ei au fost distinși cu titlul de doctor honoris causa ai Universității Daciei Superioare din Cluj, în anii 1936 — ne-am propus să evidențiem activitatea pro-România a altor două personalități engleze : David Mitrany, în cele ce urmează și Allen Leeper, într-un capitol următor.

În anul 1917, coordonatorul activității Departamentului de informație politică englez (D.P.I.), George Walter Prothero, a prezentat guvernului britanic o serie de recomandări privind încheierea păcii la finele războiului mondial ; aceste recomandări au fost cuprinse într-o lucrare, *Peace Handbooks*, și aveau la bază realitatea principiului naționalităților. Între altele, se sublinia în mod imperativ că guvernul ungar trebuia forțat să admită unirea Transilvaniei și Banatului cu România. La această ultimă recomandare au subscris, între alții, David Mitrany și Allen Leeper — ambii buni cunoscători ai istoriei românilor și ai realităților din monarhia austro-ungară.

Între inițiatorii înființării *Societății anglo-române*, la Londra, în 1917, s-a aflat desigur și D. Mitrany, pe care îl întâlnim, în ar-

⁹ I. G. Duca, *Memorii*, vol. II, (Războiul, 1916—1919), text manuscris.

hive, ca semnatar al mai tuturor rapoartelor de activitate ale Societății.

David Mitrany a tipărit câteva lucrări cu subiecte din istoria României. Una dintre ele, *O cauză dreaptă*, apărută la Londra în anul 1914, face un scurt istoric al cauzelor și începutului războiului european, insistând asupra politicii externe a diferitelor state (între care și România) în primele luni ale conflagrației. O altă lucrare a lui D. Mitrany, poate cea mai importantă (însă cu un caracter precumpănitor documentar-științific), este *România Mare : Un studiu asupra ideilor naționale*, apărută concomitent la Londra, New York și Toronto în anul 1917. Este de fapt o sinteză de câteva zeci de pagini însoțite de un reprezentativ set de hărți, care tratează despre continuitatea românilor în Transilvania ; autorul subliniind cu argumente științifice că, deși pe aceste meleaguri s-au perindat încă alte populații, românii au fost cei care au rezistat presiunilor migratorilor și au continuat să-și ducă viața lor statală, economică și spirituală.

În colecția „Pamfletele de la Oxford 1914—1915“, a fost editată o a treia lucrare a lui David Mitrany, *România — istoria și politica ei*, răspîndită, asemeni celorlalte, simultan în mai multe capitale europene și americane. Din această lucrare, care motivează cu autenticitatea documentelor istorice drepturile naționale de Unire ale românilor, am selectat cele mai sugestive pagini ce vorbesc despre trecutul, prezentul și viitorul românilor.

Nicolae Titulescu, a cărui carieră diplomatică internațională va începe a străluci cu intensitate încă din primii ani postbelici, a fost la rîndu-i prins în vîltoarea pregătirilor pentru împlinirea marelui vis al Unirii. După studii temeinice la Craiova și Paris, Titulescu intră mai întîi în baroul Ilfov, devenind în același timp principalul colaborator al lui Take Ionescu, șeful Partidului Conservator Democrat. Profesor universitar de drept civil (din 1905), deputat în parlamentul țării începînd din 1912. Cînd la Iași, în vara lui 1917, se constituie un guvern de unitate națională — guvernului Brătianu, remaniat, alăturîndu-i-se o echipă conservatoare condusă de Take Ionescu — portofoliul Finanțelor este încredințat lui Nicolae Titulescu (care nu împlinise încă vîrsta de 34 de ani). Apoi, după un an, Titulescu îl urmează pe Take Ionescu în Occident, unde contribuie substanțial la pregătirea oficialităților și opiniei publice europene să înțeleagă și să sprijine cauza dreaptă, națională de Unire a românilor. Membru al delegației României la Conferința de pace de la Paris, Titulescu își pune semnătura pe Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920).

Din obolul de gând și faptă al publicistului și oratorului Nicolae Titulescu la epopeea noastră națională, am ales celebrul său discurs rostit la mitingul național de la Ploiești, 4 mai 1915, pe care l-am intitulat *România nu poate fi întreagă fără Ardeal!*, citind de fapt imperativul momentului, inspirat caracterizat de însuși impetuosul orator care a fost Nicolae Titulescu.

Marele istoric și filozof al istoriei *Alexandru D. Xenopol*, autorul întii vaste sinteze a istoriei noastre — *Istoria românilor din Dacia Traiană*, în 14 volume — se numără printre militanții de frunte în lupta națională pentru eliberarea fraților români de peste munți și unirea lor, dimpreună cu teritoriile locuite de ei, cu patria mamă. Lucrarea lui Xenopol, *Teoria lui Roessler*, editată la Iași în anul 1884, făcând dovada peremptorie a preocupărilor sale asidue pentru a demonstra legitimitatea drepturilor naționale românești; anul următor, 1885, cartea apărând și la Paris, sub titlul *Les Roumains au Moyen-Âge, une énigme historique*.

În primele decenii ale secolului al XX-lea, A. D. Xenopol a acordat o atenție sporită problemei naționale, de mare răsunet în epocă bucurându-se analiticele sale articole tipărite în ziarul „Românul” din Arad. Într-unul din aceste materiale de presă, *Către frații din Ardeal*, eminentul istoric patriot se explică și explică: „Dacă ridic vocea spre a o trimitte peste munți, este că mă cred în drept a o face, ca unul ce de 40 de ani lucrez la deșteptarea neamului și la a lui înălțare în ochii lumii civilizate...”

Poate o simțire egoistă mă împinge la acest pas, anume apărarea corpului românilor din țara de la sudul Carpaților; căci România liberă își trage însemnătatea, și ca formație politică, mai ales din existența românilor de peste munți, iar pe de altă parte cultura neamului întreg, sprijinită în mare parte și pe conlucrarea acestora, slujește de temelie statului neatârnat. Avem, noi românii din România dunăreană, cel mai mare interes, ca frații noștri de peste Carpați să trăiască și să înflorească, pentru că din viața lor se întărește însăși a noastră viață; pentru că înflorirea lor împlă de miresme grădina întregului neam. Peirea trunchiului originar al poporului român ar aduce îndată după ea pe aceea a vînjoasei lui cracă din văile Dunării [...]”¹⁰

Cele mai revelatoare dintre creațiile publicistice pe tema ideii naționale, le-a adunat chiar Xenopol în volum și le-a tipărit spre sfârșitul anului 1914. Nu peste mult timp, eminentul savant se va îmbolnăvi destul de grav, trăind anii de calvar și de apoteoză ai românilor într-o cumplită suferință, curmată odată cu trecerea sa în

¹⁰ „Românul” (Arad), anul 3, nr. 202 din 17/30 septembrie 1911.

neființă (februarie 1920). În Cartea Unirii am inclus unul dintre ultimele îndemnuri ale înțeleptului Profesor ieșean : *Prefața* la volumul său din 1914, *Români și Austro-Ungaria*.

TOAMNA PĂTIMIRII NOASTRE

Printre cei care au ținut să lase urmașilor mărturii complete asupra epopeei naționale a Marii Uniri se află, desigur, *Ion G. Duca* — unul dintre cei mai informați și mai plini de har memorialiști români. Însemnările lui Duca cuprind perioada ianuarie 1914 — martie 1920 și au calitatea de a aparține unui personaj politic care a cunoscut din interior marea majoritate a evenimentelor pe care le descrie. De la începutul anului 1914, când se formează guvernul național liberal, I. G. Duca va deține portofoliul Instrucțiunii Publice și Cultelor, bucurându-se, în același timp, de mare trecere la atotputernicul prim-ministru, al cărui sfetnic prețios devine curând și definitiv.

În ultimii doi ani am publicat prin intermediul presei ¹¹ întregul volum II (Războiul) din *Memoriile* lui I. G. Duca ; mai recent, capitole întregi au văzut lumina tiparului pentru prima oară în revista „Suplimentul literar-artistic al Scînteii tineretului“ nr. 38—45 din septembrie-noiembrie 1983. Pînă ce volumul respectiv deja pregătit pentru apariție integrală va fi tipărit, îl supunem încă o dată testării publicului cititor, prin cele trei capitole de început. De astă dată cele relatate de Duca sînt încadrate într-o paletă memorialistică extrem de diversă, bună ocazie ca cititorii singuri să coroboreze evenimentele atestate de surse varii și să corecteze, să amendeze eventualele păreri suspecte de partizanat politic, de patimă și invidie, omenеști pînă la un punct, pe care doar majestatea sa timpul are puterea să le decanteze, să le așeze în mai drepte cumpăniri. Observația fiind valabilă nu numai în cazul lui Ion G. Duca, ci în general, în cazurile tuturor memorialiștilor.

Cele trei capitole din *Memoriile* lui Duca încep cu zilele de după intrarea României în acțiunea națională de înfăptuire a Marii Uniri — prilejuind autorului descrierea triumfalei treceri a batalioanelor române în Ardeal, bucurie de-o clipă preschimbată în amarul retragerii de pe crestele Carpaților, al dezastrului de la Turtucaia și al

¹¹ Vezi, în acest sens, colecția revistei „Flacăra“ — pagina de „Istoria noastră, viața noastră“ — pe lunile decembrie 1980, ianuarie-septembrie 1981 ; Almanah Flacăra 1982 ; Almanah Luceafărul 1982, 1983, 1984 ; Caietul „Semnal“ al Editurii Cartea Românească pe anul 1983.

„cleștelui“ numit Falkenhayn-Mackensen, conjugate toate cu neonorarea angajamentelor asumate de Antantă față de România cobeligerantă — și se încheie pe fondul ceasurilor de așteptare a rezultatului bătăliei Bucureștilor, amplă confruntare de forțe armate pe care lăsăm să o comenteze, la locul potrivit, un specialist în materie, generalul francez Pétin.

Din generația care a participat direct la pregătirea și înfăptuirea Marii Uniri, face parte și *Take Ionescu*. În tinerețe a activat în cadrele Partidului Liberal; a colaborat la ziarul „Românul”; deputat (încă în anul 1884). Curînd, trece la conservatori, în rîndurile cărora creează breșă prin înființarea propriului partid conservator-democrat, în anul 1909. Bun publicist, mare orator, Take Ionescu se impune ca om politic remarcabil nu numai în țară, ci și în străinătate; în Franța i se zicea „marele european”. A urmărit totdeauna cu cel mai viu interes situația românilor de peste munți, iar atunci cînd problema Unirii a devenit acută prin izbucnirea conflictului mondial, n-a ezitat nici un moment să se facă portdrapel al mișcării naționale intervenționiste de partea Antantei, cea care ne recunoștea drepturile asupra teritoriilor de sub aspirarea austro-ungară și se angaja să ne sprijine întru realizarea Marii Uniri. Împreună cu Nicolae Filipescu, Barbu Delavrancea ș.a., a fost trup și suflet cu acțiunile proantantiste ale „Federației Unioniste”, ale „Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor” etc.

Acestea fiindu-i vederile politice, Take Ionescu a sprijinit efectiv guvernul neutralității și al războiului, din care a și făcut parte (talonat de gruparea sa conservatoare), mai întii ca ministru fără portofoliu (11 decembrie 1916 — 10 iulie 1917), apoi ca vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (10 iulie 1917 — 29 ianuarie 1918). La începutul verii lui 1918, Take Ionescu pleacă în străinătate spre a-și pune în valoare însușirile de elocvent și respectat ambasador al cauzei românilor în fața oficialităților de stat, guvernamentale și a opiniei publice europene.

În Biblioteca politică „Epopoea neamului”, a lui N. Baboianu — cel care editase „pagini de război” din N. Iorga, N. Filipescu — au fost tipărite și „cuvîntările din război” ale lui Take Ionescu, sub un titlu deziderat: *Pentru România Mare*. Spre a exemplifica întrucîtva forța oratorică a liderului conservatorilor democrați, am apelat la cel mai izbutit discurs al lui Take Ionescu, rostit la Iași, în Camera deputaților, la 14 decembrie 1916, cînd „oștirea germană care ocupase Muntenia ajunsese la Siret și bătea la porțile Moldovei”. Discursul, deși certifica o realitate dureroasă a unui popor ce stătea pe calvar, păstrează un tonus optimist, dătător de speranțe

în mîntuirea grelelor încercări și întruparea sacrei idei a Unirii românilor.

Sigur că ar fi de neconceput o carte, precum cea alcătuită de noi, fără una din conștiințele simbolice ale instinctului și idealului nostru național, *Nicolae Iorga*. În ziarul său „*Neamul Românesc*“, atît la București în timpul neutralității noastre (1914—1916), cît mai ales în refugiul silit de la Iași (1917—1918), marele gazetar a publicat, număr de număr, cîte un scînteietor articol, adevărate bijuterii ale genului menite să pregătească întreaga suflare românească pentru asprul examen al Unirii, să oțelească tăria morală și brațul ostasului român în tranșeele reîntregirii naționale.

În anii de tihnă roditoare a vieții românești postbelice, N. Iorga a avut fericita idee de a strînge în volume cea mai mare parte a răscolitoarelor sale producții gazetărești (anii 1914—1917); astfel, au apărut, în Editura craioveană „*Ramuri*“, cele trei volume purtînd explicitul titlu *Războiul nostru în note zilnice*.

Prima secvență de texte Iorga, antologate în cartea de față, cuprinde nouă asemenea articole; în primul, istoricul patriot argumentează neutralitatea României vizavi de războiul mondial imperialist atunci declarat; în următorul anunță profetic „ceasul“ intrării României în războiul său național de dezrobire și unire cu frații aflați sub stăpîniri imperiale străine. Celelalte articole¹², de asemenea, sînt adevărate poeme în proză străbătute de profunde vibrații patriotice și uluitoare previziuni.

Bunăoară, cel intitulat *Oltenii* zugrăvește scene de amarnică tristețe, ce trădează compasiunea înțeleptului pentru o familie de refugiați din calea invadatorilor, nelipsind pe alocurea nici accentele de ascuțită critică socială. *Suflet românesc* este de fapt o conferință structurată în trei părți și ținută în fața elevilor Școlii Militare; partea întîi, intitulată „*Suferința*“, pe care am preluat-o și noi, este o caldă pledoarie pentru călirea sufletească a tineretului prin luptă și suferință tămăduitoare. Depănînd firul istoriei naționale, N. Iorga evocă tragedia poporului român sortit mereu să treacă prin cumplite suferinți spre a-și păstra existența și firea — „*acte dintr-o dramă de eroică suferință*“. *Totul pentru armată* este plin de semnificații prin chiar titlu; nimic nu era îngăduit nimănui pentru altceva — în bejenia moldavă — decît pentru refacerea imediată a potențialului militar de care depindea ființa națională a statului

¹² În pagina de gardă a volumului I din *Războiul nostru în note zilnice*, istoricul publicist ține să sublinieze cu probitate și delicatețe: „Articolele sînt reproduse fără schimbări. Am făcut însă pe alocurea operă de dreptate față de oameni care și-au putut explica intențiile de atunci“.

român grav amenințat. În fine, un articol din 30 martie 1917 — *Cînd ne vom reface...* — prin care constatăm cum seismele socio-politice din imediata vecinătate a Moldovei nu-l lăsau indiferent pe marele istoric, ci îl îndemnau să propovăduiască pentru țara sa împlinirea, cu un ceas mai devreme, a imperativelor noilor vremi ce se prevesteau.

Cea de a doua secvență de texte cuprinde și câteva fragmente din *Memoriile* lui N. Iorga. Se știe că primul volum începe cu luna mai 1917. „Un întreg grup de caiete — explică memorialistul în Prefața la volumul I — care leagă acest volum de acela publicat în 1914... (*Acțiunea militară a României*, 2 ediții la Socec), se află încă în miini dușmane și nu știu dacă vreodată voi putea să le recapăt de unde sînt deținute fără drept.“

Dat fiind că pentru evocarea epopeii Mărășeștilor, Mărăștilor și Oituzului vom apela la autorii de însemnări luate direct de pe cîmpul de luptă, vom oferi cititorilor pagini din memoriile lui Iorga inserate în volumul II, începînd cu data reluării ofensivei de către români, în toamna lui 1918. Notele istoricului tribun, deși sînt extrem de succinte, de lapidare uneori, prefigurează totuși atmosfera efervescentă pregătitoare a Unirii românilor. Aflat în mijlocul evenimentelor, N. Iorga este îndreptățit să furnizeze informații dintre cele mai interesante și exacte. Coroborate cu alte surse și izvoare ce tratează aceeași tensionată perioadă, memoriile lui N. Iorga vin să întregască imaginea generală despre ceea ce a fost marea epopee a luptei pentru Unirea românilor din 1918.

Eugen Lovinescu se înscrie firesc în rîndul cărturarilor români care au ținut să consemneze pentru viitorime semnificațiile profunde ale momentelor de foc din istoria multimilenarului nostru popor. În anul 1919, scriitorul a tipărit în Editura Librăriei Socec volumul intitulat inițial *În marginea epopeei*¹³. „Abia la tirajul copertii exterioare — mărturisește Lovinescu — mi s-a atras atenția că mai există un volum de război cu acest titlu. Nu i-am putut deci schimba titlul decît pe prima copertă — *În cumpăna vremii*, iar cel inițial rămînînd titlul paginii interioare.“

Din aceste „note de război“ ale lui Eugen Lovinescu am selectat câteva în Cartea Marii Uniri : *Gestul strămoșesc...* — tulbură-

¹³ Într-o scurtă Prefață, autorul simte nevoia să se explice : „Adun în acest volum câteva pagini mici dintr-un război mare. Cititorul va găsi poate în ele o undă din vibrațiile ce l-au zguduit în fața tragediei prin care trece omenirea civilizată. Lăsînd la o parte lucruri mai senine, am scris cu bucurie aceste pagini din adîncul unei conștiinți de român și de iubitor al civilizației rasei noastre“.

toare evocare a țaranului român, talpa țării, lucrătorul și apărătorul dintotdeauna al pământului sacru al patriei ; *Carpații...* — deveniți, în loc de zid de silnică despărțire între frați, coloana vertebrală a tuturor românilor ; „*Păsărica*“ lui *Șt. O. Iosif* — emoționantă mărturisire despre duiosul poet ardelean, autor al nemuritorului mars „*La arme !*“ ; *Factorii morali ai războiului și Literatura de război* — sînt calde pledoarii privind rostul intelectualității românești la vremea războiului nostru național pentru Unire ; *N. Iorga* — schiță de portret a unei conștiințe exemplare de gazetar-patriot și tribun al luptei pentru Unirea românilor ; *Linia Siretului* — evocare a lui „*Pe aici nu se trece !*“, la Mărăști, Mărășești și Oituz ; *Unirea tuturor românilor* — slăvirea filonului de aur al tradițiilor seculare ale românilor în lupta pentru Unire ; *Pacea* — singura „notă“ tipărită (în „*România* — organ de presă al Apărării Naționale“ din 25 mai 1917), în care este exprimată credința nestrămutată într-un final fericit după atîtea cumplite încercări : „*pacea României tuturor românilor*“.

Pentru a ilustra atmosfera din Transilvania, amplificată odată cu trecerea Carpaților de către batalioanele române, am recurs la *însemnările zilnice* ale istoricului și gazetarului român ardelean *Teodor Păcățian*. Redactor la mai multe ziare transilvănene („*Tribuna*“, „*Familia*“, „*Aurora Română*“, „*Noua Bibliotecă Română*“, „*Luminătorul*“, „*Telegraful român*“, „*Dreptatea*“ ș.a.), fondator de publicații („*Timișoara*“, „*Gazeta Poporului*“, „*Gazeta oficială a Consiliului Dirigent*“ — 1919), T. Păcățian a adunat cu sîrg și a publicat un impresionant volum de documente referitoare la istoria politică a românilor din Transilvania — *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară* (în 8 tomuri). Păcățian este, de asemenea, autorul nu mai puțin interesantei lucrări *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, aduse în războiul mondial 1914—1919*, tipărită în anul 1923, la Sibiu.

Cum spuneam, opțiunile noastre s-au îndreptat spre însemnările sale zilnice, consemnate în perioada 27 august — 11 noiembrie 1916. Ele au fost publicate pentru prima oară în noul cotidian clujean „*Tribuna*“¹⁴, de sub direcția lui Ion Agârbiceanu, în primele șase nu-

¹⁴ O notă de subsol a redacției „*Tribuna*“ ne pune în temă : „Publicăm în foiletonul ziarului nostru însemnările «Nestorului» publicisticii noastre ardelen, dl. *Teodor Păcățian*, autorul *Cărții de aur...* Notițele sînt scrise la datele care se arată. Așa se explică pura înșirare de fapte. Ele sînt scrise prudent, deoarece Siguranța statului ungar putea face în orice timp percheziție la dl. T. Păcățian, să-i vadă hîrțile. Credem că ele vor fi citite cu mult interes“.

mere ale ziarului (29 octombrie — 5 noiembrie 1938), sub titlul semnificativ *Armata română la porțile Sibiului*. Grupajul reținut de noi descrie, în general, impresiile produse asupra populației din Sibiu de apropierea armatei române. Starea de război și de nesiguranță, pe cînd frontul se afla în preajma Sibiului, influențează viața oamenilor ; lipsurile materiale se îndesesc, alimentele de primă necesitate se procură din ce în ce mai greu. Peste toate însă, relevă autorul jurnalului, se înteeau măsurile represive ale autorităților austro-ungare, care arestau pe capete intelectualii români, fruntași ai luptei naționale, și-i transportau în lagărul de la Șopron. Teodor Păcățian notează, în acest sens, pentru ziua de marți, 19 septembrie 1916, cu o îngrijorare demnă, căreia nu-i lipsește fina ironie : „...În ziua aceasta pe la amiazi mi-a făcut vizita comisarul guvernului Gagyi, însoțit de încă doi detectivi. L-am întrebat cu ce misiune vine la mine, să-mi facă o percheziție domiciliară, sau să mă aresteze și trimită la Șopron, ca pe ceilalți sibieni de limbă românească, cum au procedat ieri cu Ioan I. Lapedatu... Mi-a răspuns că nici percheziție nu-mi va face și nici nu mă va aresta, fiindcă «eu stau foarte bine notat la Excelența Sa». Această excelență era contele Ștefan Tisza, prim-ministrul ungar... Mi-a cerut apoi cîteva informații de altă natură și a plecat cerîndu-mi un exemplar din *Cartea de aur* (opt volume) *pe plată*. Eu i le-am dat — *gratis*. A meritat acest cadou pentru știrea adusă de la «Excelența Sa»“¹⁵.

Șeful Marelui Stat Major al Misiunii militare franceze din România, generalul V. Pétin, a tipărit în anul 1932, la Paris — în Colecția de memorii, studii și documente care să servească istoriei războiului mondial — o extrem de importantă lucrare, *Drama românească 1916—1918*, prefațată de generalul francez Maxime Weygand, ilustru secundant al nu mai puțin ilustrului mareșal Foch în timpul mării conflagrații. Autorul întirzie cu deosebire asupra mării bătălii pentru apărarea Bucureștilor, analizînd sub toate aspectele pregătirea, desfășurarea luptelor și mai cu seamă cauzele care au dus la o înfrîngere cu consecințe dramatice pentru România.

Rămînînd aproape doi ani în țara noastră, consiliînd, alături de generalul Berthelot, Comandamentul suprem al armatei române atît în privința luptelor de la Neajlov și Argeș, cît mai ales în perioada următoare, de refacere și resurecție a armatei române, generalul Pétin cunoaște și prezintă o serie de date și fapte din *Drama românească*, demne de toată încrederea. Asemenea tuturor oaspeților aliați veniți să ne sprijine efortul militar întru Unire, și generalul

¹⁵ „Tribuna“ (Cluj), anul I, nr. 4 din 2 noiembrie 1938.

V. Pétin, avînd nenumărate ocazii să pătrundă spre adîncurile sufletului poporului român, a devenit un mare prieten al României, paginile selectate fiind, ca, de altfel, întreaga carte rodul unei astfel de puternice afecțiuni fraternele.

Nu vom insera în volumul de izvoare narative privind Marea Unire a românilor capitolele propriu-zise din carte, care tratează exclusiv și riguros științific, tehnico-tactic, evenimentele militare întîmplăte din septembrie și pînă la 3 decembrie 1916. Am considerat că atît *Cuvîntul înainte* cît și *Epilogul* lucrării generalului Pétin sînt mai aproape de structura ediției noastre și acoperă mai bine un cîmp larg de investigație (din august 1916 și pînă în octombrie 1918).

Din perspectiva calității sale speciale pe care o exercita în cadrul Misiunii militare franceze din România, generalul Pétin ne apare uneori subiectiv în judecățile sale, gata să dea vina eșecurilor numai pe imobilismul comandamentului militar țarist ; se degajă, în felul acesta, o de înțeles — dar de neacceptat fără rezervele de rigoare — elogiere a meritelor franceze, în contrast cu ale celui alt aliat sortit să cunoască epocalul salt din război în revoluție. Însă oricît de discutabile sub acest raport, în ansamblu lor cele consemnate de generalul Pétin rămîn pagini antologice de recunoaștere cinstită a drepturilor istorice și de venerație sinceră a virtuților legendare ale poporului român.

Un alt distins reprezentant al Franței în România anilor războiului Unirii, diplomatul de carieră *Comte de Saint Aulaire*, ne-a lăsat mărturii prețioase, de profundă înțelegere și vie apărare a dreptelor interese naționale ale românilor, de caldă iubire pentru demnitatea și eroismul poporului nostru la ceasuri de grea cumpănă a istoriei. În vara lui 1916 îl înlocuiește pe ministrul Maurice Blondel la Legația franceză din București, unde venise cu mandat imperativ de a atrage cît mai degrabă România în coaliția țărilor Antantei. Negocierile se purtau de doi ani, aranjamentele politice și militare erau în toiul lor, așa încît în scurt timp miniștrii Antantei la București semnează, la 4/17 august 1916, convențiile politică și militară cu România — preludiu al intrării în război, la 14/27 august 1916.

După cum se va observa, sînt autori în prezenta culegere care dedică ministrului francez în România, Saint Aulaire, rînduri de meritată grațitudine pentru interesul major nutrit de acest încercat diplomat față de cauza dreaptă a românilor. Nu ne propunem, prin urmare, să intrăm în detalii de prezentare. Să reținem, totuși, cîteva elemente mai mult documentar-informative, însă deosebit de grăitoare. Pentru meritele sale substanțiale înregistrate într-o deli-

cată dar neobosită activitate pro-România, Saint Aulaire a fost declarat cetățean de onoare al statului român, a fost ales membru onorific al Academiei Române și i s-a organizat sărbătorire națională, culminată cu alcătuirea unui minunat volum omagial (în anul 1931).

La rîndu-i, cel mai autoritar dintre miniștrii Antantei în România acelor ani a ținut să facă nenumărate dovezi de iubire față de națiunea noastră, între care cele scrise sînt și cele mai expresive prin perenitatea lor. A scris și publicat *Cuvinte franco-române*, 1930 (în limbile română și franceză), apoi *Noi cuvinte franco-române*, 1931 (tot în ediții bilingve). Pe cînd se afla încă la Iași, în 1917, și-a tipărit *Patru discursuri*, modele de exprimare a amicitiei franco-române. După marele război a publicat în „La Revue Hebdomadaire” (Paris) fragmente din confesiunile sale despre șeful statului român și despre prim-ministrul guvernului, I. I. C. Brătianu.

Tîrziu, abia în anul 1953, Editura pariziană Flamarion îi tipărește însemnările politice, într-un cuprinzător volum de *Confesiuni ale unui vechi diplomat*. Este un tom de peste șapte sute de pagini, în cuprinsul căruia partea a II-a, „În România” (între paginile 305—530), este consacrată amintirilor sale de pe vremea cînd a îndeplinit dificila misiune de ministru al Franței în țara noastră. Aceste elocvente confesiuni le-am făcut deja cunoscute publicului nostru cititor, pe cînd am transcris în pagina revistei „Suplimentul literar artistic al Scînteii tineretului” nr. 15 din 8 aprilie 1984, un întins fragment din capitolul al doilea — *România în război*. Același capitol, de data asta în întregime, și întîiul paragraf din capitolul următor le-am reținut și acum, în dorința mărturisită de a fi consecvenți cu noi înșine în vorbe ca și în fapte. Îndrăznim să apreciem că aceste confesiuni ale lui Saint Aulaire, împreună cu cele trei prime capitole din memoriile lui I.G. Duca, zugrăvesc destul de complet tabloul al cărui titlu l-am împrumutat capitolului însuși din studiul introductiv.

SUB CIZMA OCUPAȚIEI STRĂINE

Pia Alimăneștianu, selectată între autorii antologiei Marii Uniri a românilor, este fiica lui I. C. Brătianu — prim-ministru al României în timpul războiului național al independenței (1877—1878) și, deci, sora lui I. I. C. Brătianu — prim-ministru al guvernului român în anii războiului național al Unirii (1916—1918). Din condescendență față de atîta lume românească ce era nevoită să rămînă în

teritoriul ocupat de armatele Puterilor Centrale și ale sateliților acestora, primul ministru român decisese ca bătrîna sa mamă, Pia I. C. Brătianu, surorile sale Sabina (Cantacuzino), Pia (Alimăneștianu) și cumnata sa, Lia Vintilă Brătianu — să rămînă, la rîndu-le, în București, cu toate riscurile pe care le incumba o atare hotărîre. De altfel, consecințele nici nu vor întîrzia să apară : Sabina și Lia sînt ostracizate cu domiciliul forțat la mănăstirea Pasărea, iar mama și fiica, lăsate încă în locuința din Capitală, sînt supuse unui tratament pe cît de jignitor pe atît de brutal.

Totuși, în cei doi ani ai ocupației, în casa Brătianu s-au perindat mulți dintre prietenii politici rămași în Capitală, oameni în măsură să afle și să comunice știri dintre cele mai însemnate în legătură cu regimul de ocupație militară. Pia Alimăneștianu a persistat în ambiția de a ține un jurnal aproape zilnic, în care nota toate întîmplările mai de seamă. Astfel de însemnări au făcut și Sabina (care le-a publicat în anii postbelici) și chiar bătrîna Pia Brătianu — din cîte susține fiica sa — însă noi nu avem știință de existența lor. Am ales *Însemnările...* Piei Alimăneștianu întrucît, spre deosebire de ale Sabinei Cantacuzino, sînt mai concentrate, mai puțin prelucrate și deci păstrează într-o mai mare măsură caracterul unor informații fruste, de jurnal zilnic, provenite de la o persoană influentă, de audiență, care a rămas tot timpul ocupației inamice în București.

În treacăt fie spus, puțini știu că Pia Alimăneștianu este autoarea a încă altor meritoase scrieri literare : *Prin cetatea lui Bucur*, *Trecutul viu*. *Schițe și amintiri*, *Dobrogea*. *File trăite*, *Plaiuri oltenesti*.

În timpul ocupației străine, rămăseseră în București și frații Bacalbașa (Constantin și Ion) — cunoscuți gazetari. Ion Bacalbașa a deținut, pe rînd sau concomitent, în perioada decembrie 1916—1918, următoarele funcții : director general al Teatrului Național din București, consilier municipal, director al Monitorului Oficial, președinte al sindicatului ziariștilor din Capitală.

Constantin Bacalbașa a intrat în presă în anul 1879 ; cronicar la ziarele „Telegraful“, „Națiunea“, „Epoca“ ; membru în comitetul de redacție al ziarelor „Drepturile omului“ și „Lupta“ ; din 1895 prim-redactor la cotidianul „Adevărul“, apoi la „Lupta“. Totodată, Const. Bacalbașa a avut lăudabila inițiativă de a scrie o lucrare în patru volume despre *Bucureștii de altă dată*, tipărită în anii 1927—1932.

La cîțiva ani după încheierea ostilităților în războiul mondial, cînd România unită în granițele sale etnice firește respira aerul febril al refacerii și al consolidării, Const. Bacalbașa tipărește volumul *Capitala sub ocupația dușmanului (1916—1918)*, ce înmănunchează

observațiile personale ale autorului, filtrate ca martor ocular din atmosfera extrem de încărcată ce plana deasupra Bucureștilor, provocată și întreținută de nimicnicia cotropitorilor pământului sfânt al patriei române, volum din care am selectat câteva fragmente.

Un alt scriitor și gazetar rămas în teritoriul ocupat de inamic, care, de asemenea, este autorul unei importante lucrări de demascare și condamnare a administrației germane instituită în teritoriul invadat, este *Vasile Th. Cancicov*. Avocat de Ilfov, o bună bucată de vreme ; după aceea, intrînd în viața politică (deputat conservator, conservator-democrat), V. Th. Cancicov va fi cunoscut ca un partizan consecvent al lui Take Ionescu. Altminteri, cele două volume ale sale de *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României*, apărute în anul 1921, sînt prefațate de o scrisoare elogioasă a lui Take Ionescu ; gest reflex la sesizabilul partizanat politic din impresiunile și părerile personale ale autorului.

Din acest stufos și patetic *jurnal zilnic* al lui Vasile Th. Cancicov, am selectat câteva note privitoare la oamenii politici, arestați la hotelul Imperial, cum și considerațiile sale succinte, judicioase, asupra lipsurilor și mizeriei cu care se confrunta populația, terorizată de ocupanții străini, în zilele de iarnă grea ale sfîrșitului de an 1916.

Virgiliu N. Drăghiceanu, în calitatea sa de secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice, a fost lăsat în București spre a veghea la păstrarea în bună rînduială a vestigiilor noastre naționale. Pînă la acea dată el se făcuse deja cunoscut prin publicarea sistematică de cataloage ale colecțiilor monumentelor istorice, prin studierea aprofundată a istoriei învățămîntului din câteva județe ale țării și prin cercetarea migăloasă, pricepută, a importantelor monumente istorice din București și Tirgoviște. Pasiunea și erudiția sa în cercetarea științifică îi vor aduce titlul de membru corespondent al Academiei Române (în 1923).

În anul 1920 a tipărit, la „Cartea Românească“, o lucrare de peste două sute de pagini, cu un titlu de crudă ironie : *707 zile subt cultura pumnului german*. Alături de însemnările Piei Alimăneștianu, credem că sînt mărturiile cele mai complete despre exploatarea nemiloasă și jaful sălbatic la care ocupanții străini au supus populația de la orașe și sate, bogățiile solului și subsolului românesc din zonele invadate.

În pagina de gardă a volumului său, V. N. Drăghiceanu a pus aceste modeste *Cuvinte introductive* : „Aceste pagini cuprind notele din timpul ocupațiunii ale unui observator imparțial. Obiectivitatea cu care el a privit evenimentele, într-o epocă plină de pa-

siuni, l-a îndrituit să nu aibă nici un fel de șovăială de a le publica mai întâi, în 1919 în «Neamul Românesc», mulțumită bunăvoinței d-lui Nicolae Iorga — care primească pe această cale mulțumiri recunoscătoare — apoi în acest volum. 31 ianuarie 1920¹⁶.

„SPRE BIRUINȚĂ“

Pentru importantul prozator ardelean *Ion Agârbiceanu* nu este nevoie să apelăm la cine știe ce date biografice. Cel care a scris *Arhanghelii* (Sibiu, 1914) este autorul a peste 40 de cărți ai căror eroi sînt ființe umile și oneste în sufletul cărora nu s-a stins nicînd flacăra națională, cărți intrate în conștiința a generații și generații de cititori români. Vom nota numai cum din Orlat (lîngă Sibiu) unde-și avea slujba, Agârbiceanu va pleca, în toamna lui 1916, spre Vechiul Regat, urmînd armatele române în retragerea spre Moldova. Ceva mai tîrziu, nu chiar din februarie 1917 — cînd începe să apară ziarul „România — organ al Apărării Naționale“ — scriitorul Ion Agârbiceanu avea să facă și el parte din redevabila redacție a acestei gazete de front. După o pribegie de cîteva săptămîni în Răsărit, dincolo de fruntarii, publicistul transilvănean revine în Iași unde începe seria colaborărilor permanente la ziarul „România“. Mai întîi scrie cîteva articole cu tematică generală, apoi deschide ciclul intitulat în chip generic *Cuvinte către oastea țării*. Această patetică creație publicistică, căreia îi adaugă cîteva capitole noi, o strînge Agârbiceanu într-un minunat volumaș, o cărticică de buzunar — *O lacrimă fierbinte. Cuvinte către oastea țării* — pe care reușește s-o publice încă în anul 1918, cînd conturile marelui război mondial nu se încheiaseră cu totul. În micul volum de 107 pagini scriitorul Ion Agârbiceanu rostește cuvinte de aleasă simțire și nețărmită dragoste la adresa țaranilor și țării românești. Autorul și-a împărțit lucrarea în douăzeci de capitole care mai de care mai pătrunse de fior patriotic și mai pline de înțelepciune umană. În septembrie 1982 — anul centenarului Agârbiceanu — revista „Flacăra“ a publicat un interviu cu fiica scriitorului, Maria Magdalena Agârbiceanu. În cadrul cărui interviu, la un moment dat, reporterul constata — „Și-a iubit familia, cum și-a iubit și țara...“, iar interviewata completează :

— „Da, a fost un patriot înflăcărat. Ca toți cei din generația lui, făuritori ai mării Uniri. Am o cărțulie mică, pe care puțini o

¹⁶ Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile subt cultura pumnului german*, Cartea Românească, București, 1920, p. 5.

cunosc, intitulată *O lacrimă fierbinte*. Cuvinte către oastea țării, scrisă, după cum notează tata pe prima ei filă «...îmbrăcat în cojo-ciță rusească din Ucraina, într-o cameră a conacului din Bororgani (Basarabia), ca bojenar la familia Macrea și Tipuriță, în zile de toamnă tirzie, anul 1917»¹⁷.

Selecția noastră din această cârticică a lui Ion Agârbiceanu s-a oprit la capitolele despre *patrie*, despre *țărani* și despre *ardeleni*. *Cît de mică pari și cît de mare ești* — astfel își intitulează publicistul ardelean unul dintre capitole, în care glorifică virtuțile poporului român ridicat la luptă pentru libertate și unire; totodată veștejind ignominia statelor imperialiste asupra națiunii, invadatoare de noi țări și teritorii străine. În capitolul *Chinuită și totuși atât de strălucită*, sînt evocate cumplitele încercări prin care trecuse patria română în timpul campaniei militare din toamna și iarna anului 1916; greutatea de nedescris pricinuită de situația critică a frontului, de tifosul exantematic, de lipsurile și mizeriile de tot felul însoțitoare ale retragerii forțate în Moldova. *Sfîșiata ești și totuși atât de întreagă* — exclamă Agârbiceanu, relevînd cum silnicele cuceriri ale inamicului în trupul României se arătau drept izbînzi doar în mințile bolnave ale trufașilor imperiali, pe cînd în realitate vremelnicele nedreptăți săvîrșite față de poporul nostru nu făceau decît să întărească și mai mult — chiar și în nenorocire — sacra idee națională a Unirii tuturor românilor în vatra Daciei străbune.

Capitolul intitulat *Țăranii* este de fapt compus dintr-o suită de subcapitole. Marele povestitor transilvănean folosește la început cîteva accente de critică socială, dezvăluind trista stare materială în care se afla țaranul român-talpa țării, menit de-a pururi să țină piept puhoaielor străine invadatoare, iar atunci — în plină conflagrație mondială — intrat cu toată hotărîrea în acțiunea națională întru înfăptuirea Marii Uniri românești. Și totuși, dincolo de strîmbele rînduiei social-politice, țaranul-ostaș al României nu și-a dezmințit nici de această dată stirpea, rămînînd dîrz și neclintită pavăză a pămîntului natal moștenit de la părinți și din moși-strămoși. Apărător al unei cauze drepte, ostașul român a biruit furia veleitarilor imperiali, luîndu-și astfel și o strălucită revanșă asupra provocărilor viclene ale unui destin ostil.

Un alt capitol, scris în perfectă cunoștință de cauză, este cel despre *Ardeleni* — în care publicistul de la ziarul „România” prefigurează o seamă de elemente privind substanța, chitul de legătură dintre frații români de pe ambele versante ale Carpaților, aflați într-un moment culminant, decisiv din existența lor, pe care un alt

¹⁷ „Flacăra” (București), anul XXIX, nr. 35 din 14 septembrie 1982, p. 7.

tribun transilvănean, Octavian Goga, îl definea lapidar : *Unirea sau moartea !*

Atunci, „în zile de toamnă târzie“ a anului 1917, cînd Agârbiceanu adresa „cuvinte către oastea țării“, victoria finală era incertă pentru ambele tabere beligerante. În plus, România era nevoită să suporte consecințele alarmantelor defecțiuni de pe frontul oriental. Drept care scriitorul găsește nimerit să încheie cartea sa cu un capitol al judecăților obiective, semnificativ numai și prin titlu : *Ți-ai scris istoria*. Agârbiceanu ține să sublinieze și mai pregnant rostul avut de armata română în cadrul marelui război, întîrziind cu îndreptățire asupra țelului suprem care a îndemnat-o la luptă : realizarea unității național-statale a românilor. Indiferent de cursul mai mult sau mai puțin schimbător al ostilităților de pe fronturile de luptă, poporul român își scrisese istoria, năzuind continuu și în demnitate, cu fruntea sus, spre întruparea visului secular : Unirea cea mare și sacră.

În luptele duse de poporul român pentru realizarea Marii Uniri din 1918 s-au distins — prin înalta lor competență, prin patriotism și eroism — o serie de comandanți de oști, precum Eremia Grigorescu, Ion Dragalina, Const. Prezan, Al. Averescu ș.a. Unul dintre aceștia, generalul *Alexandru Averescu*, a ambiționat în ideea de a face însemnări zilnice asupra evenimentelor militare — și nu numai militare — ce s-au desfășurat în perioada 1914—1918 și care au avut ample contingente cu aspirațiile naționale ale românilor. Astfel de „notițe zilnice din război“ începuse generalul Averescu să publice, sub formă de foiletoane, în ziarul „Îndreptarea“ încă din anul 1920. Însă, intrigi politice și culise de palat îl vor determina să le întrerupă după primele 16 episoade privind *neutralitatea* (1914—1916). Tîrziu, la jumătatea deceniului trei, se hotărăște să le dea publicității, tipărindu-le în două prezentabile volume.

Însemnările generalului Averescu sînt deosebit de importante ca informație documentară, întrucît provin de la un comandant de armate care au dus lupte atît pe frontul de sud cît și pe cel de nord ; desigur, campania cea mai lungă și glorioasă înregistrînd-o cu Armata a II-a pe care a condus-o strălucit în bătălia victorioasă de la Mărăști. Stilul autorului „notițelor“ este lapidar, concis și riguros. Relatările sale poartă însemnele unor aplicații la concret, fără înflorituri și digresiuni ; sînt observațiile unui ostaș ale cărui coarde de simțire națională vibrează la octavele unui patetism sobru, responsabil.

Anul acesta se împlinesc șaiszeci și șapte de ani de la *epopea Mărăștilor*. Și cine să ne evoce mai bine această filă sublimă din car-

tea neamului, decît unul din artizanii legendarei biruinți a soldatului român. Transcriem deci, pentru cititorii zilelor noastre, capitolul *Mărăști* din atît de puțîn cunoscutele *Notițe zilnice din război* ale generalului-comandant al Armatei a II-a române.

Dar generalul Averescu s-a ilustrat în anii războiului național al Unirii românilor nu doar ca iscusit comandant de oști. Împrejurările au fost de așa natură, încît în ianuarie 1918 a trebuit să renunțe la comanda Armatei a II-a, pentru a forma noul guvern român menit să negocieze preliminarile păcii impuse de Puterile Centrale, după defecțiunile produse pe frontul oriental. Generalul român biruitor la Mărăști era chemat să prezideze un cabinet ministerial asupra căruia apăseau strivitor consecințele armistițiului și păcii germano-austro-ungaro-ruse.

În ale sale *Notițe zilnice din război*, Al. Averescu acordă spațiul corespunzător celor 36 de zile cît a deținut președinția Consiliului de Miniștri. Într-un timp relativ scurt s-au petrecut o avalanșă de evenimente, care de care mai dureros atingătoare de ființa statului român, nemaivorbînd de clauzele de-a dreptul oneroase ce căutau „centralii“ să le includă în tratatul de pace imperialistă preconizată. Și de această dată am socotit că prim-ministrul guvernului responsabil este cel mai în drept să cunoască și să prezinte situațiam-limită în care ajunsese România în iarna anului 1918. „Notițele“¹⁸ generalului în rezervă, de acum, din perioada 29 ianuarie — 5 martie 1918, tocmai această tensionată viață politică românească o surprind, atît în liniile sale oficiale, directoare, cît mai cu seamă în lumea atît de curioasă a culiselor...

Reputatul istoric român de mai tîrziu, *Gheorghe I. Brătianu*, a luat parte efectivă, ca voluntar de numai 19 ani, la luptele purtate de armata română în primul război mondial pentru înfăptuirea Marii Uniri. Încă pe atunci, în dordora încheștării dintre beligeranți, viitorul autor de cărți de istorie românească va fi fost prins de tentația notării și adnotării într-un carnet intim a esențialului din sumedenia evenimentelor militare și politice ce se succedau într-un ritm amețitor pe dinaintea ochilor săi.

În anii postbelici, Gh. I. Brătianu își va desăvîrși studiile, devenind profesor universitar și istoric de amplă respirație națională. Fiu al lui I. I. C. Brătianu, autorul originalului jurnal de front a tot ezitat să dea publicității însemnările sale. O va face tîrziu, după scurgerea unor ani buni de la încheierea epopeei Unirii. Motivele

¹⁸ Meticulos și exact, autorul precizează în Prefața la ediția a II-a : „Scopul acestor notițe, cînd le-am așternut pe hîrtie, a fost ca ele să slujească studioșilor de mai tîrziu, să tragă învățăminte din experiența altora“.

pentru care Gh. I. Brătianu încredințează tiparului volumașul cu *File rupte din cartea războiului* sînt expuse în *Cuvîntul înainte* al volumului și pot folosi ca argument-chiar actului de cultură națională pe care îl întreprindem prin cartea de față : „Aceste pagini au fost scrise demult, la vîrsta obișnuită a încercărilor literare. Sînt «păcatele tinerețelor», de cari nimeni nu scapă. Dacă totuși, m-am hotărît să le public, ascultînd de un îndemn prietenesc, e pentru cunoașterea vremii în care au fost scrise.

Timpul preface totul ; oamenii războiului se duc tot mai repede și faptele lor apar în altă lumină în ochii urmașilor, căci acestora le lipsește acest imponderabil al istoriei : atmosfera. Chiar și aceste evenimente, încă atît de apropiate, ei le zăresc prin prisma deformată a unei concepții exclusive : ei caută în amintirile războiului, după simpatii și prejudecăți, ori nota de revoltă umanitară ori cea de exaltare militărească. Ei nu mai pot concepe acest amestec ciudat de contraziceri, de tragic și de comic, de abnegațiune și de egoism, de frică și de vitejie, din care se alcătuiește, prea adesea în ființa acelororași oameni, marea dramă a realității. Ei nu pot înțelege că sentimentele și credințele adînci n-au nevoie de fățărnicia vorbelor răsunătoare și că ironia însăși e adesea numai masca ce le acopere.

Iar după dînșii, istoricii ce vor veni vor privi trecutul nostru, așa cum privim și noi pe acela care ne-a precedat, prin ochelarii conștiințioși ai rațiunii științifice. Vor vedea faptele, vor distinge amănuntele, liniile geografice ale perspectivei vor fi de o riguroasă exactitate, vor putea deosebi în proporțiuni precise jocul soarelui și al umbrelor în desfășurarea destinului omenești. Își vor da însă seama că timpul întunecă mereu sticlele prin care privesc ? Căci este ceva care rămîne dincolo de geamurile înnegrite : e acel albastru nedefinit al luminii actuale, fără de care cel mai desăvîrșit desen rămîne totuși o natură moartă.

Îndrăznesc a nădăjdui că în aceste însemnări, ce oglindesc vîrsta celor nouăsprezece ani ai voluntarului de atunci, în cari cititorul ar căuta zădarnic fapte și împrejurări deosebite, va fi rămas ceva din atmosfera unor vremuri de luptă și de jertfă, o mărturie sinceră la judecata viitorului“¹⁹.

Din însemnările de front ale lui Gh. I. Brătianu am ales sugestivă discuție purtată de autor cu tatăl său la 8 august 1916, precum și un episod în care sînt descrise scene de luptă ale soldaților români, apărători ai patriei strămoșești liberă și unită în vatra-i multimilenară.

¹⁹ Gheorghe I. Brătianu, *File rupte din cartea războiului*, Editura „Cultura Națională“, București, f.a. p. 5—7.

În componerea delegației României la Conferința de pace de la Paris a fost inclus și *Mircea Djuvara*. Licențiatului facultăților de litere și drept din București, cu doctorate în drept și în filozofie susținute la Paris, i se încredințase în 1912 catedra de licență „Teoria generală a dreptului“, la Facultatea de drept din București. Războiul, cu tot cortegiul său devastator, i-a fixat și mai mult preocupările spre studiul legitimității drepturilor naționale ale românilor, devenind un expert cu autoritate în materie.

Profesorul Mircea Djuvara a contribuit și prin scrisul său la cunoașterea mai temeinică în străinătate a intereselor vitale ale națiunii române. El este autorul a mai multor lucrări de propagandă națională, tipărite în marile capitale occidentale, în limbile țărilor respective. Cea mai impunătoare fiind cea intitulată *Războiul românesc 1916—1918*, apărută în anul 1919, concomitent la Nancy, Paris și Strasbourg. Din această carte aproape uitată, însă pe de-a-ntregul valoroasă, mai precis din partea a II-a a ei, am reținut pentru ediția ce prezentăm capitolul IV : *Sacrificiul României și utilitatea efortului său*. Este o veritabilă demonstrație, promptă și eficientă, a felului în care trebuiau apropiate oficialitățile occidentale și opinia publică europeană de istoricele adevăruri naționale ale românilor, după cum este și un emoționant model de fierbinte patriotism pus în slujba celei mai nobile dintre cauze : Unitatea național-statală.

Rindurile despre *Octavian Goga*, inclus, desigur, în Cartea Marii Uniri, vor fi puține. De curînd i-am consacrat o ediție²⁰ aparte exact pe tema tribunului luptei pentru înfăptuirea Marii Uniri. Este știut, poetul național Octavian Goga a fost și un neîntrecut publicist, un orator nepereche în galeria corifeilor elocinței române. La izbucnirea războiului mondial se stabilește în Vechiul Regat, unde desfășoară o impresionantă activitate de pregătire a românilor pentru apropiatul ceas al împlinirii marelui vis de Unire. Cunoaște, alături de întreaga națiune, fiorul trecerii munților către frați, apoi retragerea dramatică în Moldova. Aci face operă de pedagogie națională, prin intermediul ziarului de front „România — organ al Apărării Naționale“, contribuind prin publicistica lui mobilizatoare la veritabila renaștere a armatei române ce se va acoperi de glorie nepieritoare la Mărăști, Oituz și Mărășești. Iar atunci cînd situația de pe frontul oriental, din motive independente de voința statului român, va deveni mai mult decît staționară, bardul ardelean ia drumul străinătății, la Londra și mai ales la Paris alăturîndu-se eforturilor

²⁰ Octavian Goga, *Ne învață Mărășeștii...* ediție, studiu introductiv și note de Stelian Neagoe, Editura Junimea, Iași, 1983.

celorlalți misionari români spre a înfățișa lumii apusene vrerea poporului român de a trăi în demnitate și unitate națională.

Spre a oglindi activitatea tribunului ardelean al Unirii, am re-luat din volumul *Ne învață Mărășeștii...* cinci dintre cele mai însem-nate contribuții scriitoricești din perioada februarie 1917 — martie 1919 : *Spre biruință* — articol programatic al cărturarilor din redac-ția gazetei „România“ care cereau „o părticică de muncă pentru pregătirea marelui praznic“; *Au venit ardelenii* — salut de întâmpin-are a voluntarilor transilvăneni și bucovineni ce vin să se înroleze în armata română, „principiul fundamental al politicii românești fiind pecetluit definitiv prin această tovarășie“; *Ne învață Mără-șeștii...* — imn de slavă închinat ostașilor români : „Orice s-ar în-tîmpla, obrazul românesc rămîne curat în fața Europei. Soldatul care s-a bătut la Mărășești a arătat lumii de ce e capabil acest neam de la Dunăre“; *Unirea tuturor românilor* — capitol dint-o proiectată lu-crare destinată propagandei naționale peste hotare.

George Moroianu, autorul unei cărți aproape singulare în isto-riografia raporturilor româno-britanice — *Legăturile noastre cu Ang-lia. Scurtă privire asupra legăturilor anglo-române și asupra pro-pagandei noastre în Englitera din trecutul îndepărtat pînă astăzi* —, vorbind de *Societatea anglo-română* înființată la Londra, în 1917, îl confirmă ca secretar al Societății pe A.W.A. Leeper, un statornic și util prieten al românilor. Și tot G. Moroianu, într-o altă importantă lucrare a sa, mărturisește cum Allan Leeper, secretarul prim-minis-trului englez Lloyd George, solicitase membrilor emigrației române la Londra să redacteze și să prezinte guvernului britanic un memoriu cu privire la „sfortările României în război și modalitatea văzută de români cu privire la tratarea minorităților naționale după realiza-rea unității naționale a poporului român“²¹. Octavian Goga, în călă-toria sa de la Iași spre Paris, s-a oprit mai întii la Londra, în vara lui 1918, unde a avut contacte cu o seamă de oameni politici eng-lezi ; între ei, Allan Leeper — cu care a discutat problema unității naționale a românilor.

De asemenea, între personalitățile marcante ale vieții științifice și social-politice din Marea Britanie care au subscris la cartea cu recomandările asupra încheierii păcii (*Peace Handbooks*), prezen-tată guvernului englez de către coordonatorul Departamentului de informare politică, G. W. Prothero, se număra (alături de David Mi-trany ș.a.) Allan Leeper, la rîndu-i bun cunoscător al istoriei româ-nilor și al realităților complexe din monarhia austro-ungară.

²¹ George Moroianu, *Luptele românilor transilvăneni pentru libertate și opinia europeană*, București, 1933, p. 201.

În fine, A.W.A. Leeper a făcut parte din Comisia interaliată însărcinată cu precizarea definitivă a frontierelor României — comisie ale cărei judicioase rezultate au fost consfințite ca atare de Conferința de pace de la Paris, întrucât ele corespundeau adevărului istoric și dreptei rostuirii naționale a poporului român.

În gazeta „La Roumanie“ (Paris, 8 august 1918), Allan Leeper a publicat un consistent articol — *România Mare* — în care își expunea cu toată claritatea, în calitate de secretar al Societății anglo-române, opiniile favorabile necesității unirii românilor din Austro-Ungaria cu patria mamă, România.

Cu un an înainte, în 1917, Leeper a tipărit la New York lucrarea sa *Justețea cauzei române*. În cele câteva zeci de pagini, autorul înfățișează originea și continuitatea elementului românesc în Transilvania; stăruind cu îndreptățire asupra marilor momente revoluționare de la 1784 și 1848. Atenție deosebită este dată și perioadei de după instaurarea dualismului austro-ungar. Considerând Unirea românilor ca un act legitim și istoricește determinat, Allan Leeper apreciază că această Unire va favoriza cauza progresului și democrației, consolidând situația politică pe plan internațional a statului român. Din această lucrare a unuia dintre cei mai sinceri prieteni ai României, am reținut în antologia de față ultimele două capitole: *România și cauza democrației și a dreptății; Poziția internațională a României*.

Scriitorul Ion Minulescu a făcut și el parte din echipa condeierilor patrioți care în timpul războiului național pentru Unirea tuturor românilor au editat două importante ziare de front: „Foaia ostașilor“ (București, 1916), „România“ (Iași, 1917—1918). Mai cu seamă în „România — organ al Apărării Naționale“, Minulescu publică 2—3 articole pe săptămână, și chiar unele versuri. De asemenea, alături de semnătura sa, în același cotidian, întilnim din când în când și pe cea a soției sale, scriitoarea Claudia Millian.

Fără îndoială că cititorii noștri vor înțelege rostul acestei cărți, de a le oferi o istorie ceva mai altcumva, scrisă într-o manieră publicistică spre a le facilita lecturile. Fără însă a plăti tribut fabulărilor adiacente evenimentelor propriu-zise, ci păstrându-ne între parametrii datelor și faptelor înscrise în tratatele de istorie, însă „spuse“ mai altfel, povestite de condeieri, de oameni bine familiarizați cu uneltele scriitoricești.

Poetul Ion Minulescu, spuneam, este un astfel de exemplu de cărturar patriot care într-un moment crucial din istoria poporului român n-a ezitat o clipă — aidoma întregii noastre intelectualități legate de popor — să se alăture trup și suflet cauzei naționale aflată în marș de front: Marea Unire a românilor. În redacția ziarului

„România“, la Iași, Minulescu se dovedește un publicist neobosit, plin de har și de profunzime în toate materialele tipărite în organul de presă al Marelui Cartier General al Armatei.

Publicistica de front a autorului lui „Nu sînt ce par a fi...“ este surprinzătoare prin noutate, dar și prin lirismul ei nu doar melodios, ci plin de înțelesuri și gravitate. Gazetarul I. Minulescu pune în discuție probleme majore cu care era confruntată societatea românească restrînsă în palma de pămînt moldavă rămasă liberă de cotropirea străină. Iar analizele poetului-jurnalist sînt pe măsura talentului său literar însă și dovezi ale unor solide cunoștințe socio-politice, diplomatice și de propagandă în vreme de război.

Dintr-o întregă producție gazetărească de front, din păcate încă neînrînsă în volum, am selectat cîteva articole apărute în ziarul „România“, demne de o antologie a *Marii Uniri de la 1918 în izvoare narative*.

Primăvara noastră este un imn închinat biruinței adevărului și dreptății în fața forței brute imperialiste. Poetul întîmpină primăvara din natură aidoma celei a „înfăptuirilor solide și depline“ ce aveau să vină. *Oaspeți noi* se vrea o caldă pledoarie în cinstea țăranelui român, talpa țării, spre a-și primi drepturile firești de moștenitor efectiv al pămîntului pe care-l muncește și-l apără. *Sfirșitul cîntecului* dezvoltă aceeași idee a speranțelor ce și le puneau românii de pretutindeni în cele două mari reforme votate de parlamentul țării : agrară și electorală. *Bine ați venit...* este salutul frățesc adresat voluntarilor transilvăneni veniți să se înroleze în armata română spre a „găta“ Unirea. *Dreptatea cauzei noastre* aduce în discuție o chestiune esențială a momentului : necesitatea imperioasă a propagandei românești în străinătate. Alte reportaje și articole pe care le-am preluat din prețioasa colecție a ziarului „România“ au aceeași tematică majoră. În cel intitulat *Franța și România* autorul omagiază doi reprezentanți de seamă ai Franței aliate : ministrul francez Albert Thomas și generalul Berthelot, șeful Misiunii militare franceze în România — cu un rol însemnat în procesul refacerii armatei române în iarna și primăvara anului 1917. Următorul material, *Frontul comun*, constituie o pledoarie pentru coordonarea acțiunilor ofensive ale Aliaților, din a căror defectuoasă colaborare de pînă atunci ieșise „toamna pătimirii noastre“, cînd ofensiva armatelor române n-a fost susținută cu ofensivele simultane promise la Salonic și în Galiția. *După un an* este o încercare de bilanț a celor 12 luni de război în care românii s-au cheltuit din belșug și fără preget pentru realizarea visului secular : Unirea în vatra Daciei străbune. Intempestiva vizită a împăratului german Wilhelm II în România este obiectul unei ferme puneri la punct. *O vizită fără rost* —

exclamă I. Minulescu, relevînd teribila nepotrivire a călătoriei întreprinsă după dezastrul lui Mackensen la Mărășești. După încheierea armistițiului ruso-german pe frontul oriental, situația frontului românesc — deși după epopoea Mărăștilor și Mărășeștilor — se înrăutățește, statul român fiind nevoit pentru moment să urmeze calea unor silnice negocieri de armistițiu cu inamicul. Pe această temă extrem de delicată pentru România, Minulescu scrie mai multe articole — între care *Ce voim noi, Datoria noastră* — în care explică noua stare de lucruri și dă argumente asigurătoare pentru credința neștirbită în biruința de mîine, peste vicisitudinile momentului — umilitoare, însă, cu siguranță, trecătoare.

Ilustrul om de știință și cultură *Vasile Pârvan* a fost și un ardent militant pentru desăvîrșirea unității de stat a României. Iar atunci cînd ideea națională la români a intrat în faza decisivă a înfăptuirii sale, Pârvan a fost între cei dintîi ce și-au dat seama de importanța factorului moral, a pregătirii opiniei publice în vederea apropiatei declanșări a acțiunii naționale de întregire cu frații de peste munți aflați sub stăpîniri străine. Vicepreședinte al „Ligii Culturale“ — va înscrie și direcționa noua revistă „Românismul“ pe făgașul secularei lupte a poporului român pentru înfăptuirea Unirii ; va ține zeci de conferințe în București și în alte orașe ale țării — rostind de la tribunele populare chemarea către împlinirea idealului național. Odată pornit războiul național al Unirii, Pârvan trăiește toate încercările prin care trece patria amenințată, invadată, inclusiv cumplitul refugiu în Moldova pe care-l resimte amplificat prin durerea pierderii soției și a copilului (august 1917).

În anul 1919, Editura „Reforma socială“ — creată de „Asociația pentru studiul și reforma socială“, care la rîndu-i avusese printre fondatori (în aprilie 1918) pe însuși Vasile Pârvan — tipărește, în București, două *memoriale* ale lui Pârvan, într-un volum intitulat generic *Au căzut pentru libertate. Un cîntec de jale și un cîntec de biruință*.

Primul *memorial* în onoarea celor „căzuți în războiul pentru unitatea națională“ — a fost citit de Vasile Pârvan în ziua de 7/20 noiembrie 1918, la redeschiderea cursurilor de istoria antică. Memorialul lui Pârvan este un imn de slavă închinat eroilor poporului român care s-au jertfit pentru împlinirea visului de Unire. Este o înaltă lecție de patriotism, de pedagogie națională întru educarea sentimentelor și călirea spiritelor românești din generație în generație și de-a pururi. Virtuțile legendare ale țaranului-ostaș ziditor și apărător de țară unită și neatîrnată în vatra străbună — sînt preamărite prin pana măiastră a unui profund cărturar român. Totul este rostit cu căldura adevăratei neprecupețite — de la ideea de pa-

trie, la învolburata campanie militară din toamna și iarna lui 1916, și de aci prin gloria Mărăștilor, Mărășeștilor și Oituzului, pînă la apoteoza păcii biruitoare și emblematică a Unirii de la Alba Iulia.

Cel de al doilea *memorial* în onoarea celor „căzuți în războiul pentru unitatea națională“ este citit de Vasile Pârvan, în ziua de 2/15 decembrie 1918, în Aula Fundației Universitare — „în numele celor cinci societăți speciale ale studenților Universității din București“. Savant eminent de largă respirație patriotică, Pârvan reîntonează imnul de slavă închinat ostașilor-eroi români căzuți pe cîmpul de luptă — în apărarea patriei invadate și pentru reünirea în vatra Daciei strămoșești. De data asta elevatul conferențiar stăruie mai mult asupra caracterului războiului mondial și asupra atitudinii diferențiate față de beligeranți. El dezvăluie resorturile intime imperialiste, cotropitoare ale Puterilor Centrale și disociază din tabăra Antantei spiritul nou, eliberator, de autodeterminare a popoarelor și constituire a statelor naționale independente pe ruinele unor imperii pe cît de anacronice și putrede, pe atît de nenaturale și imorale. Suferințele îndurate, jertfele inestimabile n-au fost în zadar, nu s-au cheltuit în van, imnul martirilor încrustînd în eternitate cea din urmă filă-inscripție din epopeea românilor : Unirea, Marea Unire din 1918.

Aceste două memoriale semnate Vasile Pârvan sînt prezente și în Cartea Marii Uniri, prin ample pasaje.

Între cei mai fecunzi și mai eficace propagandiști ai cauzei naționale a românilor în străinătate, s-a numărat și *Nicolae Petrescu-Comnen*. Studiile le-a urmat în orașul natal București și la Paris, unde și-a luat doctoratul în drept (1905). Pînă în preajma intrării României în război, N. Petrescu-Comnen își desfășoară activitatea în magistratură, fiind și conferențiar onorific pentru economie și legislație industrială la Facultatea de drept din București. Din anul 1917 îl găsim prezent în librăriile din capitalele marilor state occidentale cu patru importante lucrări în care prezintă, documentat și la obiect, realitățile românești privind revendicările noastre naționale din care derivase războiul pentru Unire, cu toate urmările sale suportate stoic, în demnitate și încredere de poporul român. Iată titlurile acestor cărți : *Note asupra războiului român (1916—1917)*, Lausanne, Paris, 1917 ; *Dobrogea*, Paris, 1918 ; *Revendicările națiunii române*, Paris, 1918, *Problema română în Transilvania și Ungaria*, Paris, Londra, f.a.

Acest mesager al României peste hotare își merita un loc cît de modest în antologia izvoarelor narative ale Marii Uniri a românilor. Din *Note asupra războiului român (1916—1917)*, precedate de o scrisoare a profesorului francez Albert Thomas și de prefața unui

alt francez, Maurice Muret, am ales cele șapte pagini de *Apendice* — ce încheie lucrarea, dar care de fapt evocă cu un cald entuziasm vitejia de legendă a ostașilor-țărani români în unele dintre cele mai crâncene încleștări din întregul război mondial, la Mărăști, Mărășești și Oituz. Mai ales semnificația europeană și ecoul extrem de favorabil înregistrat în conștiința opiniei publice internaționale de faptele de arme de pe frontul românesc sînt minuțios și exact consemnate de N. Petrescu-Comnen în lucrarea sus-citată.

Scriitorul *George Ranetti* a fost și un priceput gazetar, meserie pe care o practică încă din anul 1898 ; a colaborat cu Anton Bacalbașa la revista umoristică „Moș Teacă“, cu I.L. Caragiale la „Moftul român“, iar împreună cu N. Țăranu a editat revista „Furnica“. Războiul pentru unitatea noastră națională îl află în primele rînduri ale scriitorilor și gazetarilor patrioți care își pun cu dăruire talentul și puterea de muncă în slujba supremului ideal al Marii Uniri.

George Ranetti s-a numărat printre redactorii de bază ai ziarului „România — organ al Apărării Naționale“, în perioada februarie 1917 — octombrie 1918. Articolele și reportajele publicate de el sînt pătrunse de sentimentul tonic, dătător de speranțe, că jertfele popoului român nu vor fi în zadar, ci, dimpotrivă, dorința organică de Unire se va împlini, ca un dat istoric, peste trecătoarele greutăți cu care era de așteptat că se va mai confrunta. O astfel de mărturisire de credință este tableta aniversară *24 Ianuarie 1918*, transcrisă din colecția ziarului de front „România“, tabletă al cărei final profetic merită subliniat : „Avem neclintita credință că în ziua de 24 ianuarie 1919, bronzul statuii lui Vodă Cuza va vibra voios ca un clopot de Paști, cutremurat de chiotele de bucurie cu care vom învîrți Hora Unirii celei mari“ ²².

Cînd a sunat mobilizarea românilor pentru împlinirea visului Unirii, marele povestitor *Mihail Sadoveanu* a îmbrăcat uniforma de locotenent de rezervă și s-a înrolat combatant pe frontul românesc din sud. Această experiență pe cît de inedită, pe atît de revelatoare, a fost imortalizată de Sadoveanu într-un volum cu memorabile priveliști dobrogene de război, tipărit la sfîrșitul anului 1916.

În partea a doua a campaniei militare din toamna anului 1916, Mihail Sadoveanu este mobilizat, împreună cu alți scriitori români, pe lingă Marele Cartier General al Armatei — spre a forma coloana propagandistică a frontului românesc. Cel ce-și făcuse ucenicia gazetărească la revistele „Cumpăna“ (București, 1905—1915), „Răvașul poporului“ (Fălticeni, 1907—1909), este de astă dată desemnat să

²² „România“ (Iași), anul II, nr. 108 din 24 ianuarie 1918.

conducă, împreună cu Octavian Goga, redacția cotidianului „România“, care era de fapt organul de presă al Marelui Cartier General al Armatei. Nucleul de literați din redacția „României“ — între care, Barbu Delavrancea, Ion Minulescu, Corneliu Moldovan, P. Locusteanu, George Ranetti — îi aveau drept șefi respectați pe Octavian Goga, ca director onorific și pe Mihail Sadoveanu, ca director efectiv. În jurul lor roia armata colaboratorilor : Radu D. Rosetti, C. Bucșan, G. Rotică, Aurel Marcu, D. Marmeliuc, Virgil Bărbat ș.m.a.

Număr de număr, ziarul „România“ a fost, alături de „Neamul Românesc“ al lui N. Iorga, flacăra vie dătătoare de speranță, însuflețitoare de inimi și de caractere în drumul epopeic al Unirii tuturor românilor în vatra Daciei străvechi. Și tot număr de număr, aproape, Goga și Sadoveanu își petreceau semnăturile sub vibrantele articole de fond pe prima pagină a gazetei.

Mihail Sadoveanu a scris și a publicat în „România“ reportaje, elaborate după ce în prealabil își culesese datele necesare din liniile de foc ale războiului. Cele descrise de el despre Mărăști și Mărășești sînt transpuneri literare ale evenimentelor glorioase în preajma căroro povestitorul însuși avusese șansa să se afle. Aceste povestiri adevărate din războiul național al Unirii românilor le-a strîns Sadoveanu în volumul *File însingurate. Povestiri și impresii de pe front*, pe care l-a publicat la Iași în 1917, avînd pe frontispiciu cuvinte de adîncă luare aminte : „Cînd se vor scrie paginile epice ale acestui război al liberării și muceniciei neamului nostru, generațiile viitoare se vor cutremura“.

Am ales din paginile închinete de Mihail Sadoveanu luptei românilor pentru desăvîrșirea unității lor național-statale, pe cele mai sublime, în care sînt eternizate victoriile glorioase repurtate de armata română la Mărăști și Mărășești.

Mihai Ștefănescu-Galați era profesor la Facultatea de medicină din Iași cînd a sunat ceasul mobilizării românilor la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale și de stat. Înrolîndu-se de îndată și el, calitatea de „medic militar“ l-a pus în situația să urmeze îndeaproape armata de operații, în toate evoluțiile ei. Universitarul ieșean mărturisește : „Am fost la începutul campaniei, în 1916, cu grad de medic loc.-colonel, medic șef al ambulanței unei divizii care ținea de Armata de Nord. Cu această divizie am trecut în Transilvania... Apoi divizia a fost trecută în 17 septembrie la Armata a II-a care ținea frontul Făgărașului. N-am stat la Armata a II-a decît o săptămînă. După răzbierea nemțească la Făgăraș, divizia noastră a fost înapoiată Armatei de Nord... care la Oituz a ținut frontul Oituz-Cășin... După care divizia a fost trecută la Grupul Apărării Dunării...“

În urma bătăliei de la Neajlov, care a hotărît soarta Capitalei, am urmat cu ambulanța mea pe șosele retragerea armatei, pînă la zona destinată pentru refacere — Burdujeni. La 5 februarie 1917 am fost mutat cu gradul de medic colonel, ca medic șef al spitalului mobil al Diviziei 9, care se refăcea în zona Brodoc-Buhăești (Vaslui). Aici am făcut epidemiile²³.

Medicul militar M. Ștefănescu-Galați a participat, în continuare, la operațiunile specifice în vederea proiectatei ofensive de la Nămoaloasa, precum și la luptele de la Mărășești ; în acest sector rămînînd pînă la demobilizare.

Acest medic șef de ambulanță și de spital mobil militar a avut inspirata idee de a face însemnări asupra evenimentelor la care a fost martor direct în cei doi ani de război național. După înfăptuirea Marii Uniri a strîns notele sale într-o carte intitulată simplu 1916—1918. *Amintiri din război*, iar revista ieșeană „Viața Românească” s-a grăbit să i-o editeze în anul 1921.

„O așa lungă și variată excursie — relevă M. Ștefănescu-Galați — mi-a îngăduit să cunosc și izbînda în Transilvania, și rezistența la Oituz și la Mărășești... și refacerea, cu îngrozitorul seceriș de vieți al epidemiilor. Este garanția pe care o dau cetitorului, că-i ofer numai întîmplări văzute și trăite.”²⁴

Spre exemplificare, în cartea de față am inclus din sus-numitele amintiri ale profesorului medic Ștefănescu-Galați capitolul *Epidemiile* — spre a se vedea, zice memorialistul „cum a știut fiecare la ceasul cel mare să-și topească sufletul în năzuințele țării, pentru izbîndirea luptei pe care o știam că n-are să fie ușoară și că are să ne ceară să dăm tot ce avem mai bun în noi” ; precum și alte subcapitole ce descriu scene din timpul campaniei române în Carpați, și, respectiv, despre epopeea de la Mărășești. De remarcat că este vorba, în genere, de însemnările unui medic de front, care observă și reține impresiile din perspectiva profesiei sale : „Un medic, prin îndeletnicirile lui în război imediat îndărătul frontului, n-a putut să vadă decît ceea ce se fabrică acolo pentru medici”. Tot astfel trebuie privite și cele relevate despre Mărășești — care dacă din punct de vedere strict militar nu sînt riguros exacte, sînt totuși de reținut ca reflecții ale unui martor din imediata apropiere a frontului, martor ce se întîmplă să fie și un meritos și plin de duh scriitor.

²³ Dr. M. Ștefănescu-Galați, 1916—1918. *Amintiri din război*. Editura „Viața Românească”, Iași, 1921, p. 9.

²⁴ *Ibidem*.

Din cele zeci și zeci de personalități științifice, culturale și politice românești care au acționat cu toată ardoarea și răspunderea pentru a lămuri lumea occidentală asupra temeiurilor naționale ale românilor, ne-am oprit la câteva dintre cele mai reprezentative, dintre cele ce ne-au lăsat și documentate lucrări despre rezultatele misiunilor cu care fuseseră investite.

După absolvirea Facultății de științe din București, tânărul *Traian Lalescu* studiază la Sorbona și Göttingen cu iluștrii Picard și Hilbert. Revine în țară cu doctoratul în matematici — și va îmbrățișa cariera didactică, ca profesor la Universitatea din București, la Școala Politehnică din Capitală și la cea din Timișoara, căreia i-a fost și rector.

Războiul mondial, cu consecințele sale asupra principiului naționalităților, îl indică printre eminențele spiritualității românești menite să facă cunoscute și apărate în străinătate dreptele noastre doleanțe naționale. Însărcinare de care fondatorul teoriei ecuațiilor integrale se va achita cu onoare patriotică. N-a existat acțiune pro-România a emigrației și a coloniei române din Franța care să nu-l aibă printre inițiatori și organizatori pe matematicianul *Traian Lalescu*. A făcut parte din toate organismele constituite de românii aflători peste hotare, comitete naționale recunoscute ca atare de oficialitățile din țările occidentale, precum Comitetul Național al Unității Române ș.a.

Ca fost profesor în învățământul superior din Timișoara, *Traian Lalescu* a considerat o datorie de onoare să prezinte oficialilor și opiniei publice europene sinteza istoriei Banatului, din care reiese cu claritate dreptul firesc al românilor acestei străvechi provincii daco-romane de a se uni cu patria mamă. Cu scrupulozitatea proprie omului de știință, *Tr. Lalescu* a alcătuit și a publicat în limba franceză originala și extrem de utila lucrare *Problema etnografică a Banatului*. Volumul respectiv, tipărit la Paris, Imprimeriile Paul Dupont, în anul 1919, dezvoltă cele două argumente fundamentale ale românilor : argumentul istoric și argumentul statistic ; în anexă atașându-se și un set de elocvente hărți și tabele ce argumentează fără putință de tăgadă realitățile naționale românești din Banat. Partea teoretică a argumentelor istoric și statistic înfățișate de *Traian Lalescu* în cartea sa, am inserat-o în prezentul volum de izvoare narrative ale Marii Uniri a românilor.

Alexandru Lapedatu s-a născut în Centrul Săcelelor (Brașov), studiile liceale le-a urmat la Iași, iar licența în istorie și în geografie și-a luat-o la Universitatea din București. Va rămîne în Vechiul Re-

gat, mai întâi în învățămînt, după cîtva timp (din 1905) îl aflăm funcționar la Academia Română și secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice (pînă în 1919) ; devine membru al Academiei Române (în 1918) și președinte al înaltului for (în 1935, 1937). În calitate de secretar al Comisiunii Monumentelor Istorice și al Comisiei Istorice a României, Al. Lapedatu va cutreiera toate zonele României în care dăinuiau vechile noastre monumente istorice, va strînge un prețios material documentar pe care-l va valorifica atît în reușitul „Buletin al Comisiunii Monumentelor Istorice“ pe care îl editează între anii 1908—1916, cît mai cu seamă prin tipărirea seriei lucrărilor de mică întindere însă de mare valoare informațională despre situația monumentelor istorice din România.

Războiul național al Marii Uniri îl găsește, așadar, în Vechiul Regat, unde își concentrează întreaga energie de român ardelean spre eliberarea de sub asupra străină și unirea cu un ceas mai devreme, cu România, a fraților săi de peste munți.

Este adevărat că în propaganda pe care a făcut-o pentru înfăptuirea Marii Uniri, Al. Lapedatu n-a trecut fruntariile române, însă actele la care a luat nemijlocit parte ni-l înfățișează ca un veritabil tribun ardelean al luptei pentru reîntregirea neamului românesc. Avem în vedere atît *Declarația* de constituire, la Iași, a Comitetului Național al românilor emigrați din Austro-Ungaria (octombrie 1918) — al cărui președinte era Al. Lapedatu ; dar mai ales cele două *Memorii* cuprinzînd revendicările naționale ale românilor transilvăneni — redactate și publicate de Alexandru Lapedatu cu scopul de a servi la Conferința de pace de la Paris. Altmînteri, Al. Lapedatu a și făcut parte din delegația română la Conferința de pace, în calitate de consilier (în anii 1919—1920).

Această activitate a sa de român ardelean, desfășurată pentru izbîndirea cauzei Marii Uniri, Al. Lapedatu o rememorează într-o suită de pagini emoționante pe care le-am transcris după revista „Generația Unirii“ (aprilie-mai 1930).

Marele tribun ardelean al luptei pentru Unire, *Vasile Lucaciu*, a fost profesor la gimnaziul regional din Satu Mare, după aceea la cel de stat din Loșonț, apoi s-a definitivat ca paroh în natalul Sisești. S-a situat de tînăr printre fruntașii mișcării naționale a românilor ardeleni ; din 1887 a fost cooptat membru al Conferinței naționale, mai tîrziu al Comitetului de conducere al Partidului Național Român din Transilvania, Crișana și Maramureș. De asemenea, Vasile Lucaciu a condus vestita mișcare memorandistă din anii 1892—1894. Din 1905 a fost continuu ales deputat de Beiuș, în parlamentul de la Budapesta, din care epocă datează faimoasele sale discursuri de înfierare a draconicei legi școlare a ministrului Apponyi. Atitudi-

nea dîrză, de combatere activă a măsurilor preconizate de guvernul ungar spre a anihila națiunea română, adesea Lucaciu a plătit-o cu înscenări de procese politice, cu condamnări la ani grei de detenție în închisorile ungurești. Astfel că Vasile Lucaciu devenise un simbol al luptei naționale, încă în viață bucurîndu-se de o popularitate legendară ; este binecunoscută doina lui Lucaciu :

„Cîntă mierla prin păduri,
Rubu-i Lucaciu la unguri.
Pentru sfînta libertate,
De care noi n-avem parte.

· · · · ·
Vine dalba primăvară,
Fi-va Lucaciu liber iară...”

La izbucnirea conflagrației mondiale, Lucaciu trece împreună cu Octavian Goga în Vechiul Regat, pentru a contribui cu toată ființa și cu toată autoritatea sa la intensificarea acțiunilor pro-Antanta — grupare de state beligerante care, spuneam, recunoșteau drepturile istorice ale României asupra teritoriilor stăpînite silnic de Austro-Ungaria și promiteau tot sprijinul pentru înfăptuirea Unirii lor cu Vechiul Regat. Imprimă un dinamism însuflețitor întregii activități a refugiaților ardeleni, bănățeni și bucovineni în București. La congresul „Ligii Culturale“ din 14/27 decembrie 1914, cînd se schimbă denumirea acesteia în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor“, se alege un nou comitet de conducere sub președinția lui Vasile Lucaciu. A participat cu vigoarea caracteristică temperamentului său de luptător la toate manifestările organizate de „Acțiunea Națională“ și de „Federația Unionistă“. Din 1917 peregrinează prin capitalele Statelor Unite ale Americii, Angliei, Italiei și Franței spre a apropia și convinge străinătatea de stringentele, vitalele probleme naționale românești. Pretutindeni, la Paris, Londra, Roma, New York, nu este reuniune mai importantă să nu-i reclame prezența, nu e comitet național sau internațional să nu-l includă în conducere. Este primit cu deferență de șefi de state și de guverne, și ascultat ca un reprezentant autorizat al românilor.

Pentru Cartea Marii Uniri am ales din scrierile lui Vasile Lucaciu și textul cuvîntării sale rostită cu ocazia alegerii în funcția de președinte al „Ligii pentru unitatea politică a tuturor românilor“. La congresul din decembrie 1914, despre care am amintit deja, a fost înlăturată vechea conducere a „Ligii“, ce-l avusese președinte pe germanofilul Virgil Arion și aleasă o conducere cu totul nouă, în frunte cu Lucaciu : „Mulțumindu-vă, doamnelor și domnilor, pentru încrederea ce ați pus-o în modesta mea persoană, declar într-

nirea noastră deschisă și totodată, cu permisiunea domniilor voastre, iau cuvîntul“ (urmează textul cuvîntării reprodus în volumul ce prezentăm).

Dr. Nicolae Lupu, pînă prin anul 1905, a profesat ca intern al spitalelor, asistent de laborator, medic de plasă, medic primar al județului natal Fălciu. În anul furtunos 1907 a îndeplinit dificila funcție de prefect de Fălciu. Intrînd în politica militantă, se alege deputat (începînd din anul 1913). *Dr. N. Lupu* a fost un entuziast propovăduitor al ideii naționale de unire a tuturor românilor în granițele lor etnice. În Anglia, în S.U.A., în Franța, pretutindeni *dr. N. Lupu* a contactat personalitățile politice, a făcut partizani ai cauzei românești pe mulți dintre sutele și miile de auditori ai inflăcăratelyor sale conferințe și alocuțiuni.

Tot din această perioadă se păstrează și conferința sa, *Problemele vitale ale noii Românie*, ținută la Paris, 23 februarie 1919, din al cărei text, tipărit în broșură de editorul Paul Dupont, am extras și noi cîteva pagini, credem, pe de-a-ntregul caracteristice genului de oratorie practicat de *dr. N. Lupu*.

Profesorul de limba germană de la Universitatea bucureșteană *Simion Mândrescu*, s-a născut în Rîpa de Jos (Mureș), de unde a trecut în vechea Românie cu credința nestrămutată că numai de aci va veni izbăvirea fraților rămași acasă, sub jugul asupririi străine. În Vechiul Regat fiind, a organizat un grandios „Congres al românilor de peste hotare aflători în țară“, la București, în ziua de 15 martie 1915. În anii de început ai războiului mondial și ai neutralității României, profesorul *Simion Mândrescu* a fost un fervent militant în cadrul „Ligii Culturale“, „Acțiunii Naționale“, „Federației Unioniste“ — în ale căror comițete de conducere era nelipsit.

Ca mesager în străinătate al voinței de Unire a românilor, *S. Mândrescu* s-a făcut remarcat în mod deosebit prin sprijinul neprecupețit acordat organizării în Italia a legiunilor de voluntari români, proveniți din foști prizonieri de război ai armatelor austro-ungare, legiuni care urmau să lupte alături de Aliați pentru reîntregirea neamului românesc. Într-o carte apărută la București, în 1919 — *În Franța și Italia pentru cauza noastră* — *Simion Mândrescu* relatează despre cele întreprinse de el și de ceilalți ambasadori ai românilor în străinătate, spre a se face tot mai bine auzit și ascultat glasul poporului român, dornic și apt să trăiască independent și unit în vatra străbună ; cu cîteva pagini din respectivul volum ne-am gîndit să marcăm locul și rolul lui *Simion Mândrescu* în Cartea Marii Uniri.

Licențiat în litere la Universitatea din București și doctor în drept de la Paris (1894), *G. G. Mironescu* fusese printre cei vizați

să meargă în străinătate pentru propovăduirea intereselor naționale ale românilor. În special în capitala Franței a desfășurat Mironescu o asiduă activitate de recunoaștere din exterior a integrității noastre teritoriale. A publicat numeroase articole pro-România Mare în ziare franceze și în gazeta „La Roumanie”²⁵. Participă la congresele reprezentanților naționalităților oprimate din monarhia austro-ungară (1918). Scrie câteva broșuri foarte utile ca instrumente de propagandă națională : *România față de războiul european* (1915), *Aprecieri asupra problemei românești* (Paris, 1919), *Problema Banatului* (Londra, Paris, 1919), *În chestia națională* (1920).

În anul 1927, G. G. Mironescu a publicat în revista „Convorbiri literare” amintirile sale intitulate *Din pribegie* ; cele despre „prizonierii români din Italia (aprilie 1918)” le-am reținut pentru antologia Marii Uniri în izvoare narative.

Petru Nemoianu, avocat și ziarist, doctor în drept și în științe politice — s-a născut în localitatea Petrilova (Caraș). A făcut parte din corpul voluntarilor ardeleni, bănățeni și bucovineni, proveniți din foști soldați ai armatelor austro-ungare, voluntari ce s-au înrolat cu miile în armata română, spre a ajuta la dezrobirea și unirea cu Țara a pământurilor natale de peste munți. Nemoianu însuși a luptat în armata română ca voluntar bănățean, cu grad de locotenent.

De menționat că Petru Nemoianu a fost printre pușinii care a izbutit să facă însemnări amănunțite despre evenimentele și oamenii cu care a intrat în contact în toți acești ani de luptă a românilor pentru realizarea visului de aur : Marea Unire. Aceste însemnări au stat la baza lucrărilor : *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Lugoș, 1921 ; *Prima Alba Iulia*, Timișoara, 1922 ; *Ardealul și Banatul după Unire*, Cluj, 1925 ; *Amintiri*, 1928.

Din cartea care descrie situația prizonierilor ardeleni și bucovineni cantonați în Darnița Kievului, în așteptarea iminentei aprobări pentru înrolarea în armata română — carte intitulată cum nu se poate mai frumos *Prima Alba Iulie* — am ales cu greu doar câteva pagini ; cartea recomandându-se de la sine în întregul ei.

În lagărul prizonierilor ardeleni, bănățeni și bucovineni de la Darnița era și medicul *Pompiliu Nistor*. După cum se știe, la sfârșitul lui februarie izbucnise revoluția burghezo-democrată în Rusia. Sub influența acestui proces revoluționar în plină desfășurare, delegații voluntarilor români de la Darnița se întrunesc în ziua de 11. aprilie 1917 și, în urma unor discuții foarte animate, hotărăsc

²⁵ „La Roumanie” era organ de presă al Partidului Conservator Democrat (Take Ionescu), editat la Paris, în anii 1917—1918, de către P. Brătășanu, ajutat de : Const. Mille, Const. Banu, Em. D. Fagure ș.a.

redactarea *Proclamației-manifest* adresată „tuturor guvernelor, tuturor popoarelor și presei din întreaga lume“. Inițiatorul principal al acestei întruniri și unul dintre cei care au redactat *Proclamația-manifest*, a fost Pompiliu Nistor ; ceilalți membri ai comisiei de redactare : Victor Deleu, O. Vasu, N. Nedelcu, G. Iuga, V. Chiroiu, T. Ghilezan, E. Goga, E. Isopescu-Grecul. Din aceste considerente am găsit util să selectăm în Cartea Marii Uniri tocmai însemnările lui Pompiliu Nistor, ce evocă episoade emoționante din activitatea voluntarilor români ardeleni și bucovineni.

Cîteva date biografice despre transilvăneanul *Vasile Stoica*, autorul cărții *În America pentru cauza românească*, apărută la București, în anul 1926. V. Stoica face parte dintre românii care la izbucnirea războiului mondial, în anul 1914, au trecut din Ardeal în Vechiul Regat „spre a-și face datoria în războiul de dezrobire“ ce se profila la orizontul devenirii statului național unitar român. Înainte de război se numărase printre conducătorii studențimii ardeleni și bănățene — ca președinte al Societății Academice „Petru Maior“, în anii 1912—1913. După studiile superioare urmate la Budapesta, apoi la Paris, Vasile Stoica a fost numit profesor la Școala secundară de fete a „Astreii“ din Sibiu, iar în primele luni de după izbucnirea conflagrației mondiale, pînă să treacă Carpații, a deținut funcția de redactor șef al prestigiosului organ de presă „Românul“ din Arad.

Poposit în Vechiul Regat, V. Stoica a participat cu ardoare și eficiență la acțiunile de lămurire a opiniei publice asupra problemei transilvănene. Astfel, a ținut o serie de conferințe în București (la Ateneul Român) și în alte orașe ale țării ; a condus — în calitate de președinte — cele două mari congrese studențești de la Galați și București ; a scris un mare număr de articole despre problema unității naționale a românilor în gazetele „Adevărul“, „Universul“, „Flacăra“, „Naționalul“ ; în fine, a publicat volumul de istorie transilvăneană *Suferințele din Ardeal* (editat și la Chicago, în 1917), și *Habsburgii, ungurii și românii* (în colaborare cu I. Rusu).

În august 1916, cînd România pornește acțiunea națională ce avea să ducă la Marea Unire din 1918, Vasile Stoica — aidoma multor transilvăneni — se înrolează voluntar în armata română, luînd parte la luptele de la Petroșani și cele de la Sibiu. Este în două rînduri rănit. După patru luni de zile de spital, la sfîrșitul lui martie 1917 guvernul român solicită Marelui Cartier General al Armatei ca Vasile Stoica să-i fie pus la dispoziție, spre a fi trimis cu Misiunea română în Statele Unite ale Americii. În această calitate avînd prilejul să desfășoare, în anii 1917—1919, o bogată activitate propagandistică în folosul cauzei române. În acest sens, între realizări înscriindu-se constituirea „Ligii Naționale Române din America“,

despre activitatea căreia face prețioase mărturisiri chiar președintele organizației, cpt. Vasile Stoica. Sînt, astfel, evidențiate multiplele inițiative ale emigrației române și ale misionarilor care trecuseră oceanul în mod expres — cu toții dedicîndu-se generoasei opere de sprijinire morală și materială a luptei românilor pentru realizarea visului secular : Marea Unire. De reținut, între altele, contribuția unor intelectuali patrioți cu care Stoica a întreținut strînse legături, precum L. Mrazec, P. Negulescu, G. Danielopol, Traian Vuia, dr. N. Lupu, D. Drăghicescu ș.a.

Misiunea română în America și-a concentrat, totodată, atenția asupra unui obiectiv central : recunoașterea de către Statele Unite ale Americii a unirii tuturor românilor. V. Stoica consemnează cu minuțiozitate toate demersurile întreprinse, cum și fructuoasele rezultate obținute — în cartea sa bogată în informații și revelatoare ca instrument de propagandă națională.

Istoricul *Ion Ursu* este născut în localitatea Cața (*Brașov*) ; licența și-o ia la Universitatea din București, iar doctoratul în istorie îl obține la Universitatea din Berlin. În preajma războiului mondial era deja profesor suplinitor de istorie medie și modernă la Universitatea din Iași și membru corespondent al Academiei Române (din 1910).

Între intelectualii români pe care guvernul Brătianu îi consiliază să meargă în străinătate, pentru susținerea revendicărilor naționale, se numără și Ioan Ursu. El desfășoară o activitate laborioasă, alături de ceilalți confrați, atît în Franța cît și în Italia. Pe lîngă materialele de erudiție științifică publicate în presa franceză, profesorul I. Ursu a tipărit și lucrări de certă eficiență propagandistică : *Politica României*, 1916 ; *Pentru ce România a făcut războiul*, Paris, 1918.

În cartea de față am antologat cuvîntarea străbătută de un vibrant fior patriotic, rostită de profesorul de istorie Ioan Ursu în timpul festivităților prilejuite de desfășurarea lucrărilor „Congresului românilor de peste hotare aflători în țară“, București, 15 martie 1915.

MAREA UNIRE A ROMÂNILOR

În acest capitol am grupat majoritatea militanților de frunte ardeleni care au luat parte direct la evenimentele Marii Uniri, le-au înrîurit prin radiațiile personalității lor, sau au fost doar martori afectivi, emoționați ai cardinalului act național.

Ordinea alfabetică ne indică să începem cu un reprezentant al socialiștilor transilvăneni, *Tiron Albani*. Potrivire cât se poate de fericită, întrucât Albani a fost și un inimos, harnic memorialist al Marii Uniri ; prețioasele sale însemnări despre epopeea unirii românilor le-a strîns în două volume apărute, e drept, la oarecare distanță în timp unul de altul : *Douăzeci de ani de la Unire. Cum s-a făcut Unirea*, Oradea, 1938, de fapt întiiul (și singurul) volum dintr-o proiectată „monografie comemorativă a Unirii“ ; *Memorii. Din contribuția clasei muncitoare la desăvîrșirea statului național român unitar*, București, 1969.

În epocă, Tiron Albani s-a dovedit a fi un publicist talentat și un militant socialist respectat și prețuit pentru tăria convingerilor sale și pentru însușirile sale de elocvent cuvîntător în mijlocul maselor populare. S-a cheltuit cu generozitate, asemeni atîtor luptători de pe frontul luptei naționale, pentru împlinirea dezideratului fundamental al românilor : Unirea.

Cînd anacronica și putreda monarhie multinațională austro-ungară începe să trosnească din toate șubredele sale alcătuiți, pe Tiron Albani îl găsim deja angajat în acțiunile de pregătire a revoluției burghezo-democratice — cu ținta sa finală : Unirea mare și veșnică a românilor între granițele istorice. Participă la reorganizarea mișcării sindicale (1917—1918), cu predilecție printre muncitorii mineri. La congresul al IX-lea al Secției Române din Partidul Social Democrat din Ungaria (mai 1918) este ales membru în comitetul central.

La 13 octombrie 1918, Tiron Albani are prilejul să vorbească la întrunirea muncitorilor români mobilizați la uzinele de armament de la Csepel. Ca militant al mișcării socialiste din Transilvania, el declară : „Noi pretindem ca, împreună cu toate națiunile Ungariei, și românii să aibă drept de liberă dispunere asupra sorții lor, adică ei singuri să hotărască forma de stat în care să trăiască în viitor“²⁶.

Din inițiativa Secției Române din Partidul Social Democrat ungar, la sfîrșitul lunii octombrie 1918 a fost constituit Consiliul Național Român Central — organul conducător al luptei pentru Unire ce și-a desfășurat activitatea pînă la 1 Decembrie 1918. Din C.N.R.C. făceau parte șase reprezentanți ai socialiștilor români și șase reprezentanți ai Partidului Național Român din Transilvania ; între cei șase socialiști se număra și Tiron Albani, care a acționat cu toată energia pentru mobilizarea fraților ardeleni în jurul programului desăvîrșirii unității politice a poporului român. O contribuție însemnată a avut Tiron Albani și în privința formării și activizării con-

²⁶ „Adevărul“ (Sibiu), anul 14, nr. 49 din 6/20 octombrie 1918.

siliilor naționale locale, a gărzilor naționale de apărare a revoluției democratice și populare a Marii Uniri.

La Alba Iulia, Tiron Albani și-a spus cuvîntul competent asupra programului atît al Adunării Naționale ținută în Casină, cît și al Marii Adunări Naționale a celor peste 100 000 de țărani, muncitori și intelectuali, prezenți în corpore pe cîmpul lui Horea spre a hotărî Unirea lor și a pămînturilor din vechime locuite de ei și strămoșii lor — cu maica patrie română.

În Cartea izvoarelor narative ale Marii Uniri, am făcut loc și unor pe cît de sobre, de solemne, pe atît de pline de prospețime fragmente din *Memoriile* pe care Albani le-a tipărit în anul 1969.

În *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, marele poet și filozof *Lucian Blaga* își reamintește, fixînd cu finețe nuanțele necesare, de zilele studenției sale în toamna lui 1918 : „În octombrie 1918 eram la Viena. Cursurile universitare începuseră într-o atmosferă de generală nervozitate. Ca să-mi păstrez echilibrul în vârtejul evenimentelor, am început să lucrez la teza de doctorat...”

În împărăția austro-ungară și în Germania simptomele de dezagregare se înmulțeau de la o zi la alta. Mînjite de sînge, simbolurile imperiale se năruiau...

Eram prea tineri, poate, ca să fi putut întrevedea liniile istorice mari, ce încercau să se nască sub ochii noștri. De altminteri, semnificația seculară a convulsiunilor nu ne preocupa : noi vedeam un singur lucru : vedeam apropiindu-se ziua în care Transilvania va fi a noastră, scăpată din ocolul vulturului heraldic...

În ziua de 30 octombrie întîlnesc pe Dede Roșca la Universitate. «Ce ne facem ?» mă întrebă el... «Plecăm acasă, îi răspund fără întîrziere. Deseară, dacă se poate». Seara pe la 8 eram în gară, cu febra revoluției în noi...“²⁷.

Și memorialistul povestește, în continuare, peripețiile unui drum nesigur pînă în Transilvania, cu o Austro-Ungarie intrată în derivă, activitatea consiliului național din Sebeș, și, desigur, desfășurarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, la care *Lucian Blaga* a avut șansa rară să asiste ; aceste amintiri de la Alba Iulia lui 1 Decembrie 1918 le-am antologat în cartea izvoarelor narative a Marii Uniri.

Doctorul *Ioan Bordea* s-a născut în Țărlungeni (Brașov) ; liceul l-a absolvit la Brașov, cursurile Facultății de medicină la București. A fost doctor primar la Vaslui, inspector general sanitar. Ardelean fiind, a primit însărcinarea din partea primului ministru al guver-

²⁷ *Lucian Blaga, Hronicul și cîntecul vîrstelor*, Editura Tineretului, București, 1965, p. 222—225.

nului român de a merge în Transilvania, în toamna lui 1918, spre a duce frunțașilor mișcării naționale de acolo cuvîntul României mar-tire pentru cauza Marii Uniri.

În anul 1919, dr. Ioan Bordea a tipărit în broșură amintirile sale *Din mărețele zilei ale neamului*. Părți din aceste amintiri le va relua și în revista „Generația Unirii”, sub titlul *Amintiri din zile mari*, din care am inserat în ediția de față citeva fragmente.

În toamna lui 1918, *Alexandru Borza* era încă profesor secundar, un tânăr profesor aureolat, însă, de privilegiul de a se fi născut în Alba Iulia. Iureșul pregătirilor pentru înfăptuirea Unirii l-a surprins în Blajul atîtor bătălii pentru dreptatea națiunii române ardelenе, cea multă cît cucuruzul cîmpului, cum spunea crăișorul munților, dar atît de rău urgisită de asuprirea străină.

Suflet din sufletul neamului său, Al. Borza se avîntă cu toată forța în lupta pentru desăvîrșirea unității național-statale a români-lor. Un om de bine, l-am numit pe publicistul Const. Dumitrescu, a avut salutara inițiativă de a rîndui într-o carte de suflet românesc un mănunchi de personalități ardelenе depănînd, ca martori oculari, amintirile legate de Marea Unire ; cartea are și un titlu inspirat — *Lunga timpului bătaie*, din care am reprodus în volumul nostru amin-tirile lui Al. Borza.

În galeria figurilor reprezentative ale luptei naționale a româ-nilor ardeleni, *Valeriu Braniște* ocupă un loc distinct. După ce ob-ține doctoratul în filozofie cu o lucrare despre poeziile lui Andrei Mureșanu, este numit profesor la gimnaziul român din Brașov. Din 1891 începe să facă și gazetărie ; director al „Tribunei”, fondator, cu C. Diaconovici, al ziarului „Dreptatea” (Timișoara). Între timp este condamnat — pentru activitatea sa națională — în 24 de pro-cese (începînd din 1895), cu pedeapsa de 2 ani temniță de stat și 1 300 florini amendă. Amnistiat în 1896, Valeriu Braniște își reocupă pentru scurt timp postul de profesor la gimnaziul român din Brașov. În 1897 editează ziarul „Patria”, la Cernăuți. Din cauza persecuțiilor este nevoit să părăsească Bucovina. Un grup de intelectuali români din Banat îi încredințează, la 1900, conducerea ziarului „Drapelul” din Lugoj — în fruntea căruia stă timp de 18 ani.

Valeriu Braniște va fi din nou întemnițat la Seghedin, în fe-bruarie 1918, acuzat fiind de „înalță trădare și spionaj în favoarea armatei române” (prin articolele din „Drapelul”). A doua zi după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Marele Sfat Național îl alege membru în Consiliul Dirigent Român din Transilvania.

Astfel că în Cartea Marii Uniri își merită cu prisosință locul corespondența de la Alba Iulia, intitulată *Unitatea națională*, trimisă

la Lugoj de Valeriu Braniște, spre a fi tipărită în coloanele ziarului „Drapelul“.

Roman R. Ciorogariu s-a născut în Pecica (*Arad*). Cîțiva ani (1901—1917) a funcționat ca director al Institutului pedagogic și teologic din Arad. A fost un luptător dîrz pentru cauza națională a românilor de peste munți ; ani la rînd a susținut campaniile culturale și politice ale ziarului „Tribuna“ (*Arad*), în care-și semna intervențiile cu pseudonimul *Unchiașul*. Pentru toți fruntașii vieții politice din Vechiul Regat, care i-au trecut pragul, a fost un amfizion plin de căldură și afecțiune frățească.

Și-a publicat, în anul 1927, un masiv volum de *Memorii* ; cronologic, ele încep odată cu declanșarea primului război mondial și se încheie în jurul anului 1924. Din aceste interesante memorii am reținut capitolul simbolic intitulat *Alba Iulia*.

Scriitorul și ziaristul *Ion Clopoțel* s-a născut la Poiana Măru-lui (*Brașov*). După studii liceale și superioare la Brașov, Budapesta și Viena, intră în învățămînt, la Școala normală din Caransebeș, apoi la Școala de arte și meserii din Brașov. Chemat de Vasile Goldiș la ziarul „Românul“, Clopoțel devine redactor (1912—1916), apoi prim-redactor (1918—1919) al importantului cotidian arădean. Pentru manifestările sale naționale pline de curaj și demnitate, Ion Clopoțel a fost întemnițat la Seghedin, în perioada 12 februarie — 3 octombrie 1918.

Ion Clopoțel a fost și un competent istoriograf al actului Marii Uniri a românilor. Cartea sa *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, tipărită în Editura revistei „Societatea de mîine“, Cluj, 1926, este un instrument indispensabil oricărui cercetător al problemicii legate de procesul desăvîrșirii unității național-statale românești. Pentru volumul alcătuit de noi, am preferat să apelăm la cîteva pagini dintr-o altă lucrare a lui Ion Clopoțel, scrisă și tipărită chiar atunci, în clocotul evenimentelor revoluționare și care are un caracter pregnant memorialistic ; este vorba de volumul *Frămîntările unuî an — 1918*.

Viitorul profesor de istorie sud-est europeană la Universitatea Daciei Superioare (începînd din 1919), *Silviu Dragomir*, este născut în Gura-Sadului (*Hunedoara*). Din anul 1911 intră în învățămînt ; profesor la Seminarul andreean din Sibiu (1912—1919). A fost unul dintre secretarii Adunării Naționale de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918.

În anul 1943, cu prilejul aniversării Marii Uniri în condiții neobișnuit de complicate pentru poporul român, istoricul de necontestată autoritate ce devenise, *Silviu Dragomir*, își reamintește că și el a fost... la Alba Iulia !, drept care se grăbește să dea publicității o

cuprinzătoare evocare a luptei românilor ardeleni pentru împlinirea visului secular al Unirii. Pe alocuri demersul științific al istoricului este intersectat cu destule episoade memorialistice pe care le-am selectat în Cartea Marii Uniri a românilor.

Liderul mișcării social-democraților români din Transilvania, *Ioan Flueraș*, s-a născut în localitatea Chereluș (Arad). „Activitatea mea de militant socialist — își amintește Ioan Flueraș — a început în anul 1901, la Arad. Mă liberasem în acel an, la 1 Mai, din ucenicie la Pincota, județul Arad, și am plecat la Arad să lucrez meseria mea de rotărie-caroserie. În toamna aceluiași an am asistat pentru prima dată la o întrunire socialistă ținută în Piața Unirii din Arad. Mă afluam acolo întâmplător, — și chiar atunci, pe loc, m-am înscris în partid. Îmi aduc aminte și acum, că am plătit prima cotizație anuală de 24 crăițari ²⁸“.

Ioan Flueraș face și gazetărie socialistă, la ziarele „Glasul poporului“ și la „Adevărul“. Acesta din urmă era organul oficial al social-democraților români transilvăneni ; din 1911, Flueraș devine redactor responsabil al cotidianului „Adevărul“.

Din Consiliul Național Român Central a făcut parte și Flueraș, împreună cu ceilalți cinci socialiști : Iosif Jumanca, Tiron Albani, Enea Grapini, Bazil Surdu, Iosif Renoi.

La Alba Iulia, între vicepreședinții Adunării Naționale a fost desemnat și socialistul Ioan Flueraș, ales, apoi, în Consiliul Dirigent Român al Transilvaniei.

Dar despre efervescența zilelor trăite în acele luni de sfârșit de an 1918, relatează Ioan Flueraș însuși, în ale sale *Amintiri din tinerețe și din revoluție* ; firește că noi am selectat câteva file cu amintirile din revoluție.

N-am vrea să fim suspectați de subiectivism, însă din toate analizele comparative întreprinse, *Vasile Goldiș* ne apare, de departe, ca cea mai puternic conturată personalitate a anului Marii Uniri, 1918. Ștefan Cicio Pop era mai mult un om de acțiune, Vasile Luca și Octavian Goga peregrinau cu mare folos pentru cauza românească în îndepărtatul Occident, Aurel C. Popovici murise la timp, socialiștii Flueraș, Jumanca erau oamenii curentului nou care abia „vineau“, Iuliu Maniu se mișca încet în căutare perpetuă de alibiuri, Alexandru Vaida se autoizolase într-un con de umbră, iar Teodor Mihali trecea printr-o inerentă criză de popularitate. Rămînea Vasile Goldiș — ideolog și tribun în aceeași măsură, în stare să țină

²⁸ Ioan Flueraș, *Amintiri din tinerețe și din revoluție*, în revista „Mișcarea socială“ (București), anul III, nr. 10—12 din iulie-septembrie 1932, p. 1276.

echilibru într-o Transilvanie prinsă în febra revoluției burghezo-democratice.

S-a născut în localitatea Seleuș-Cigărel (Arad). Studiile liceale le urmează la Arad, pe cele universitare la Pesta și Viena. Profesor de pedagogie (din 1886) la Institutul diecezan din Caransebeș. După trei ani este numit profesor de istorie și de limba latină la gimnaziul român din Brașov (pînă în anul 1901).

În cadrul „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” („Astra”) a deținut funcția de referent al secțiunii istorice.

În gazetărie, îl întîlnim mai întîii colaborator permanent al ziarului „Tribuna poporului” (devenită „Tribuna”), apoi în fruntea marilor cotidian arădean „Românul”.

Ca fruntaș al Partidului Național Român din Transilvania, a avut rol determinant în organizarea și desfășurarea revoluției naționale a Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918. Despre aceste merite incontestabile ale lui Goldiș vorbesc mai toți participanții la înfăptuirea Unirii, pe care i-am prezentat în acest capitol din studiul introductiv. Spre completarea fișei sale biografice, și pentru definirea mai exactă a caracterului său rectiliniu, am apelat la *Adnotațiunile* sale privitoare la Marea Adunare de la Alba Iulia, pe care le-a publicat mai tirziu, în anul 1928.

Inginerul constructor ardelean *Enea Grapini* făcea parte, în anii 1917—1918, din conducerea reorganizată a Secției Române din cadrul Partidului Social-Democrat din Ungaria. A avut contribuții remarcabile în reeditarea vechiului ziar al socialiștilor români transilvăneni, „Adevărul”, începînd din 1 octombrie 1917. La congresul al IX-lea al Secțiunii Române a Partidului Social-Democrat din Ungaria și Transilvania, Grapini a avut misiunea să redacteze procesul verbal al dezbaterilor; cu același prilej a fost ales în conducerea centrală a Secției Române social-democrate.

O vreme va fi însărcinat din partea conducerii socialiste românești să țină legătura cu frunțașii Partidului Național Român din Ardeal. În toamna lui 1918, cînd s-a constituit Consiliul Național Român Central — din șase reprezentanți ai Partidului Socialist și șase reprezentanți ai Partidului Național — Enea Grapini s-a numărat printre socialiștii desemnați în C.N.R.C.

Despre activitatea Consiliului Național Român Central, a gărziilor naționale, despre aportul major, într-un moment determinant al socialiștilor români transilvăneni la pregătirea și înfăptuirea marelui act național al Unirii de la 1 Decembrie 1918, relatează Enea Grapini în amintirile pe care le publicăm după citata carte întocmită de Constantin Dumitrescu.

Poetul ardelean de factură simbolistă, fundamentată însă pe un peren substrat social, *Emil Isac* a avut privilegiul de a vedea aievea, cu ochii tinereții sale, împlinirea visului Unirii atît de mult dorită de generații și generații românești, luptătoare pînă la sacrificiul suprem pentru reconstituirea vechii Dacii.

Gazetar de talent, *Emil Isac* a sprijinit ideea națională a românilor transilvăneni, prin publicistica sa înaripată (începută în 1910, la „*Noua revistă română*“ și continuată la ziarul „*Românul*“ din Arad, al cărui redactor a fost).

În 1919, lui *Emil Isac* i s-au încredințat misiuni oficiale, pe linie de propagandă, la Conferința de pace de la Paris.

Poetul și gazetarul *Emil Isac* a avut dese prilejuri să evoce ziua de nepieritoare glorie românească, trăită în 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia. Textul selectat în volumul ce prezentăm, publicat de *Isac* pentru prima oară în anul 1929, rememorează scurte secvențe din epocalul film al Marii Uniri.

Asemeni lui *Silviu Dragomir*, istoricul ardelean *Ioan Lupaș*, viitorul profesor de istoria românilor la Universitatea Daciei Superioare, și-a intersectat tinerețea formativă cu explozia națională a neamului său, ce avea să ducă în lunile sfîrșitului de an 1918 la Unirea deplină și definitivă a românilor.

După absolvirea studiilor școlare în Săliștea natală, la Sibiu și Brașov, *Ioan Lupaș* și-a luat doctoratul în istorie — în anul 1904. În continuare preferă învățămîntul, ca profesor în Sibiu (1905—1909), mai întîi, apoi ca inspector școlar (1909—1919).

De prin anul 1903, *Ioan Lupaș* începe să tipărească o seamă de lucrări monografice despre trecutul istoric al românilor în general și despre cel al românilor ardeleni în special; elaborează, de asemenea, biografii evocatoare ale unor iluștri precursori ai ideii naționale: *Andrei Șaguna*, *Gheorghe Bariț*, *Sava Brancovici*, *Gheorghe Lazăr*. În anul 1916, *Ioan Lupaș* a fost ales membru al Academiei Române.

La trecerea unui deceniu de la memorabilul 1 Decembrie 1918, istoricul *Lupaș* se simte obligat moral și profesional să facă publice unele *Note istorice*, pe care le-am preluat și în Cartea izvoarelor narrative ale Marii Uniri; sînt cîteva pertinente sublinieri de istoric asupra semnificațiilor majore ale actului Unirii.

Teodor Mihali s-a născut în satul Prislop (Maramureș). Cursurile liceale le-a urmat la Baia Mare și Cluj, cele superioare la Universitatea din Cluj — unde a obținut titlul de doctor în drept (în 1883). Profesează avocatura în orașul Dej, unde înființează și conduce banca românească „*Someșana*“. Din anul 1890 este ales membru în conducerea Partidului Național Român din Ardeal. *Teodor Mihali* și-a adus.

contribuția la redactarea vestitului *Memorand* al națiunii române și a făcut parte din delegația care a mers la Viena spre a-l preda împăratului ; pentru aceste fapte de demnitate românească, asemenea celorlalți memorandiști, a fost condamnat la doi ani temniță — pe care i-a executat la Vaț, în anii 1894—1895.

În preajma lui 1900, cînd românii ardeleni încep să renunțe la vechea tactică a supplexurilor și memorandumurilor, și să treacă la acțiuni de luptă pe un front larg pentru cucerirea drepturilor naționale, Teodor Mihali se înregistrează cu toată convingerea în noul curent de gînd și faptă românești. Se dovedește un aprig apărător al cauzei românilor în parlamentul de la Budapesta, unde începînd din anul 1905 s-a ales în continuu deputat de Ileana Mare ; drept recunoaștere a autorității sale parlamentare, a fost ales președinte al clubului deputaților naționalităților din parlamentul budapestan.

O vreme, după izbucnirea războiului mondial, deține interimatul la președinția Partidului Național Român din Ardeal, întrucît președintelui în funcțiune, Gh. Pop de Băsești, bătrînețea și boala nu-i permiteau să fie atît de prezent pe cît îl solicitau treburile partidului.

Despre gestul silnic al lui Teodor Mihali de a fi semnat acea frauduloasă „declarație de loialitate“ față de guvernul ungar am vorbit deja în cartea de față. Mihali însuși a denunțat în parlamentul din capitala ungară, încă în 1917, manoperele diabolice, șantajul și amenințările de care uzase atotputernicul prim-ministru Ștefan Tisza, pentru a stoarce o asemenea declarație. Nu e vorbă, Teodor Mihali nici nu angajase cu nimic Partidul Național Român prin gestul impus, singularizat.

Amințirile politice despre Unire, pe care le publicăm în ediția de față, privesc mai cu seamă rolul pe care l-a avut Teodor Mihali în păstrarea legăturilor permanente ale mișcării naționale ardeleni cu lumea oficială și cu opinia publică din Vechiul Regat. Totodată, memorialistul aruncînd o repede privire și asupra Adunării Naționale de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918, al cărei vicepreședinte a fost.

Spuneam că, spre deosebire de ideologul și tribunul Vasile Goldiș, în acele luni și săptămîni fierbinți, premergătoare Unirii de la 1 Decembrie 1918, *Ștefan Cicio Pop* se afirma mai mult ca om al acțiunilor hotărîte, propovăduitor și organizator al luptei naționale în mijlocul maselor populare. Structura lui sufletească îl făcea mai apt pentru astfel de largi respirații patriotice și patetice elanuri naționale.

Născut în Sigău (Someș), Ștefan Cicio Pop și-a urmat studiile ca mai toți ardelenii, cele liceale la Gherla și Sibiu, iar cele superioare la Budapesta și Viena. Din anul 1901 face avocatură în Arad.

Membru marcant în conducerea Partidului Național Român din Ardeal, Ștefan Cicio Pop a fost un vajnic luptător pentru recunoașterea drepturilor naționale ale românilor, în parlamentul de la Budapesta (începînd din 1905, ca deputat de Șiria), în presă, în cadrul clubului parlamentarilor națiunilor oprimite de monarhia bicefală. În procesul memorandiștilor a luat apărarea fruntașilor români acuzați și condamnați. Pînă în toamna anului 1918 vocea de tunet a lui Cicio Pop s-a făcut cu insistență auzită în parlamentul de la Budapesta, unde alesul celor din Șiria ardeleană susținea cu mult curaj și demnitate revendicările istorice naționale ale fraților români.

Activitatea sa neobosită, generozitatea sa proverbială, puse în slujba supremului ideal în prag de împlinire, sînt relevate în fel și chip de mulți dintre autorii antologați în Cartea Marii Uniri. Nu vom insista, deci, întrucît am risca să repetăm — chiar dacă din alte unghiuri de vedere — informațiile provenite de la martorii oculari și participanții activi la epopăea Unirii românilor.

În cotidianul bucureștean „Adevărul“ din 2 decembrie 1928, Ștefan Cicio Pop a evocat crîmpeie din acele *Zile istorice. Zile de glorie*. amintiri prețioase cărora le-am făcut locul cuvenit în volumul izvoarelor narative ale Marii Uniri.

Viitorul profesor al Universității Daciei Superioare, *Alexe Procopovici*, s-a prenumărat printre oaspeții de seamă care au ținut să fie prezenți la marele act al Unirii înfăptuită de frații lor, ardeleni, la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Alexe Procopovici aducea salutul entuziast al românilor bucovineni care de curînd înlăturaseră ultimele însemne ale asupririi austro-ungare și hotărîseră, cu toții într-un cuget și-o simțire, unirea cu patria mamă România.

Impresiile de neuitat prilejuite de prezența la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia le-a încredințat profesorul Procopovici, spre publicare, ziarului „Curentul“ din 8 mai 1929 ; textul respectiv fiind selectat în Cartea Marii Uniri.

Un alt eminent fiu al Săliștei Sibiului, *Dumitru D. Roșca*, a avut norocul să se afle la Alba Iulia în ziua Unirii, fortificîndu-și devenirea spirituală la izvorul viu al istoriei românilor.

Destrămarea șubredei monarhii dualiste, fisurată moral de război și măturată din calea istoriei de revoluțiile burghezo-democrate ale națiunilor pînă ieri asuprite — îl surprinde pe studentul în filozofie D.D. Roșca, la Viena. Odată deslușit asupra implicațiilor valului revoluționar, tînărul Roșca decide pe dată să se întoarcă acasă, unde intuia că se vor petrece mari evenimente. Drumul de la Viena în Ardeal, plin de neprevăzut, riscant chiar, îl face împreună cu Lucian Blaga.

În cartea datorată lui Const. Dimitrescu se află inserate și amintirile martorului ocular D.D. Roșca la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918 ; amintiri pe cât de condensate, pe atât de revelatoare, incluse, desigur, și în volumul izvoarelor narative ale Marii Uniri.

O personalitate literară de talia lui *Alexandru Vlahuță* — cu care încheiem capitolul acesta — nu are nevoie de prezentare deosebită. Scriitorul a fost — aidoma celorlalți confrăți de generație — purtător și semănător de idei naționale. A trăit înfrigurarea pregătirilor pentru intrare în luptă, vitregiile refugiului în Moldova. Însă speranța în izbîndirea finală nu l-a părăsit niciodată.

Publicist stimabil, Al. Vlahuță a editat, în 1918, împreună cu Brătescu Voinești, ziarul „Dacia“ — a cărui idee programatică este exprimată prin chiar titlul cotidianului. Aici, în gazeta proprie, a tipărit Vlahuță, cu puțin timp înainte de trecerea sa în lumea umbrelor, pateticul articol *Strigătul vremii*, un ultim și ceremonios salut către Marea Unire a românilor, adresat de șesagenarul care-și făcuse, la rîndu-i, datoria.

SEMNIFICAȚII INTERNAȚIONALE

În Cartea Marii Uniri a românilor, acest capitol îl deschidem cu textele stenogramelor a două ședințe plenare ale Conferinței de pace de la Paris : cele din 29 și 31 mai 1919. Discuțiile purtate în înaltul areopag merit să consfințească o pace echitabilă și durabilă sînt extrem de importante. Cititorii noștri își vor da, astfel, seama o dată mai mult de atitudinea dintotdeauna a marilor puteri față de statele mici și mijlocii, împinse brutală pînă la condiția de state cu interese limitate, suveranitate limitată etc. ; se va constata, totodată, poziția curajoasă, plină de demnitate națională și de răspundere pentru destinele Europei întregi, a delegației României — care a militat cu fermitate pentru întronarea unui spirit de dreptate și tratament egal pentru toate națiunile în cadrul dezbaterilor și hotărîrilor Conferinței de pace de la Paris.

Martți, 16 decembrie 1919. Ședință istorică la Camera deputaților întîiului parlament al votului universal din România. Sînt prezenți 431 de deputați. Absentează 127. Mai întii sînt trecute în revistă cîteva petițiuni mărunte. Se dă cuvîntul doctorului N. Lupu, într-o chestiune neînsemnată de regulament. Președintele Adunării deputaților, Nicolae Iorga, îi răspunde, ironizîndu-l cu finețe. Un secretar al prezidiului adunării citește telegrama de mulțumire pe care parlamentul român o trimite Italiei, pentru sprijinul acordat

prizonierilor români ardeleni și bănățeni. Se intră în ordinea de zi propriu-zisă, dîndu-se cuvîntul lui dr. N. Lupu — care atacă Marele Cartier General al Armatei, caracterizîndu-l un fel de stat în stat ; lui D. Nicolaescu Prahova — care pune problema dispăruților în război, susținînd că orfanii și văduvele trebuie să fie sprijiniți și că în general populația trebuie să fie asigurată cu necesarul lemnului de foc. Președintele N. Iorga propune încă doi-trei membri în comisia pentru modificarea regulamentului de funcționare a parlamentului, după care suspendă ședința. Pe timpul pauzei, se lucrează în secțiuni.

La reluarea lucrărilor în plen, se dă cuvîntul noului prim-ministru al guvernului, Alexandru Vaida, spre a face obișnuita declarație ministerială, anunțată pentru ziua respectivă. Premierul român face mai întîi o incursiune în istoria poporului român, așezat la răspîntia dintre Orient și Occident, al cărui vis secular de reîntregire se înfăptuise. Motivează cumva, apoi, existența noului minister : neîntrunind, în alegerile din 1919, nici un partid majoritatea, după aprigi discuții s-a ajuns la întemeierea unui bloc a cinci partide — drept bloc majoritar parlamentar. Programul de guvernămînt : să garanteze un regim democratic național, să promoveze dezvoltarea, mandat pentru revizuirea Constituției, să promoveze pe calea așezămîntelor de stat dezvoltarea economică, culturală, politică a națiunii. Pe plan extern, blocul parlamentar susține un guvern ce „va cimanta relațiile cu Aliații“. Alte puncte din programul de guvernare internă : reforma agrară cu un caracter larg democratic, vot obștesc, egal și secret cu reprezentanță proporțională. În problema agrară, pămîntul va fi al celor ce-l cultivă, se va înscrie în Constituție principiul exproprierii pentru cauză de utilitate socială și de stat ; aplicarea exproprierii în vederea împrumutării sătenilor se va face imediat și pe temeiul unor legi speciale, potrivite nevoilor satelor... Președintele Consiliului de Miniștri expune, în continuare, principiile de guvernare referitoare la reforma administrativă, la cea economică. „Nu intru în analiza amănunțită a programului care este al Blocului parlamentar și pe care și l-a însușit actualul guvern — declară premierul. Soarta programelor politice nu atîrnă nici de amploarea lor, nici de dibăcia cu care sînt stilizate. Soarta lor depinde de situația politică internă și externă, cît și de puterea de acțiune a celor care au luat angajamentul“²⁹. Încheie printr-un călduros îndemn la muncă constructivă și prin solicitarea sprijinului întregului parlament.

²⁹ *Dezbaterile Adunării deputaților*, ședința din 16 decembrie 1919, în „Monitorul Oficial“ (București), anul XX, nr. 14 din 30 decembrie 1919, p. 153—157.

Cum era în tradiția dezbaterilor în parlamentul român, urmau la cuvînt șefii de partide, înscriși din oficiu la discuția generală asupra declarației ministeriale. Președintele N. Iorga invită la tribună pe șeful Partidului Național Liberal, I.I.C. Brătianu. Fusesse șef al guvernului român în anii neutralității și ai războiului național pentru reîntregirea neamului, abia sosise de la Paris unde condusese delegația României la Conferința de pace³⁰. N-a fost primit cu aplauze de deputații întîiului parlament ieșit din sufragiul universal, a fost însă ascultat cu atenție : vorbea „omul răspunderilor“, care se întîmpla să fie și cea mai bine informată persoană a momentului.

Contrar obiceiului, Brătianu a fost lung în expunerea sa, axată aproape exclusiv asupra situației internaționale a României. A fost lung, în adevăr, expozeul său — a vorbit de la tribuna Camerei două zile la rînd, plus o a treia luare de cuvînt în „chestiune personală“, cînd de fapt întregește cu noi elemente expunerea anterioară. Dar parlamentarii țării au avut posibilitatea să cunoască de la sursa cea mai autorizată mobilurile pentru care România intrase în războiul mondial ; condițiile participării statului român la război ; dificultățile pentru dobîndirea armamentului necesar românilor ; împrejurările acțiunii militare a României și decepțiile suferite din partea Aliaților ; suferințele „glorioasei retrageri“ în Moldova ; opera de refacere, Mărășeștii ; grava situație creată prin defectiunile de pe frontul oriental ; legăturile cu Aliații, continuate peste greutatea survenite după armistițiul și pacea impuse de Puterile Centrale românilor ; reîntregirea României în luptă (octombrie 1918) ; desfășurarea lucrărilor Conferinței de pace de la Paris ; deziluziile marelui areopag ; suprimarea de fapt a Conferinței, înlocuită prin Consiliul suprem ; încercarea de contracarare printr-un Bloc al statelor mici amenințate în suveranitatea lor ; problema frontierelor ; chestiunea minorităților ; opinia publică occidentală sprijină cauza României ; președintele S.U.A. a decis asupra unei păci pe care poporul ame-

³⁰ Din delegația mai făcuseră parte : N. Mișu, ministrul României la Londra, Vaida, Const. Crișan, Neagoe Flondor, Ioan Pelivan ; precum și un grup de colaboratori apropiați ai primului ministru — Const. Coandă, Const. Diamandy, Victor Antonescu, George Danielopol. Delegația română a fost însoțită și de delegați, consilieri tehnici și experți în chestiuni juridice (Ef. Antonescu, C. Antoniadă, M. Djuvara), militare (col. Toma Dumitrescu) ; economice și financiare (G. Caracostea, C. Creangă, D. Gheorghiu, D. Marinescu, Ioan Mocsoni, G. Moroianu, L. Mrazec, Eug. Neculce, Mih. Șerban, G. Popescu, N. Ștefănescu, I. Tănăsescu) ; etnografice și geografice (Caius Brediceanu, I. Coltor, Al. Lapedatu, Arhip Roșca, V. Vitenco, Traian Vuia). Secretariatul general al delegației era încredințat lui Const. Brătianu, fost director al Cabinetului politic al Președinției Consiliului de Miniștri. Atașați pe lângă președintele delegației erau : Aurel Vasiliu și Ion Pleșa.

rican nu o aprobă. I.I.C. Brătianu sfârșește expunerea sa prin îndemnul la încrederea desăvârșită în puterile și virtuțile neamului românesc³¹.

Spre a sublinia importanța acestei ample dări de seamă asupra situației internaționale a României, am selectat și în studiu câteva expresii ce-și găsesc locul integral, firește, în antologie: „Noi n-am intrat în război ca un stat care avea nevoie pentru considerente de vreun ordin momentan, sau de interese materiale, de a rupe starea de pace în care se desfășurau progresele noastre. Nu eram un stat care ne agităm și care tulbura munca rodnică și pacea celorlalți... Noi aveam problemele noastre, dezvoltarea noastră care era prosperă... Statul român nu era din acelea care aveau interes să pescuiască în ape tulburi și să tulbure apele nimănui, de aceea el își obținuse în viața lui internațională într-adevăr respectul și încrederea tuturor și în primul rînd ale vecinilor săi... Războiul a izbucnit fără voia noastră. Poziția României trebuia definitivată... Nu putea România să stea neutră, din moment ce războiul luase un caracter în adevăr european, cu alte cuvinte pentru noi un caracter mondial. Nu putea România cu interese mari și esențiale pentru viitorul ei, să lase pe alții să decidă de soarta unui război, de care depindea situația neamului său, fără ca ea să fi făcut ce stă în propriile ei puteri, ca să asigure victoria cauzei care era a sa“. „Dar, domnilor deputați, oamenii sînt oameni, guvernele chiar cele compuse din bărbații cei mai iluștri, cei mai generoși și inspirați numai de idealuri, totuși sînt supuși în țara lor la acțiunea, la presiunea intereselor de tot felul, care constituie viața internă a fiecărui stat. Și eu nu invidiez pe viitorii guvernanți ai României, cînd cu clește de acest fel, reprezentanții unor state mari în situațiuni economice și financiare, în care statul român să nu-și poată zice cuvîntul cu toată tăria, ar veni să se pună pe terenul de tocmeli pe care am fost cu principele Bismarck, după 1877.“ „Noi nu am intrat în război ca niște solicitanți nepoștiți. Noi am intrat în război ca niște aliați doriți și ceruți ! Noi am intrat bărbătește, atunci cînd ambasadorul Franței la Petrograd spunea : dacă România nu intră în război, se poate să compromită frontul occidental ! Am intrat în război atunci cînd rușii ne spuneau : acum, ori niciodată !“ „Pentru ce am intrat în război ? Prezența dumneavoastră aici, deputați ai României Mari, arată pentru ce am intrat în război.“ „Organizarea lucrărilor Conferinței s-a făcut în condițiuni astfel încît, toate statele mici s-au crezut datoare să protesteze. [...]

³¹ A se consulta și Gh. I. Brătianu, *Acțiunea diplomatică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui I. I. C. Brătianu*, București, 1939.

Dar atunci, spre marea și dureroasă noastră surprindere, președintele Conferinței, șeful guvernului celei mai generoase democrații din lume, a opus obiecțiunilor noastre, teoria că fiecare semnifică înaintea Conferinței cât semnifică puterea sa militară. Era, domnilor, un principiu și o teorie care nu se acordau nici cu credințele noastre, nici cu ceea ce eram în drept să considerăm că fusese chiar țelul principal pentru care se dăduse războiul.“ „Și atunci, ca să se sistematizeze acest procedeu de lucru și acest sistem nou, adică un nou, dar prea mult învechit al vieții internaționale, s-au inventat definițiuni speciale pentru state ca acelea care le reprezentam. Pe rînd, ele au fost numite «state cu interese particulare» și apoi «state cu interese limitate»“. „Am protestat în toate demersurile mele în contra acestor definițiuni. Am căutat să conving pe cei mari, că statele nu sînt unele cu interese generale și altele cu interese limitate, dar că fiecare stat, acolo unde are interes, îl are tot atît de viu și e tot atît de în drept să-l apere, ca oricare putere mare, și că nu este nimeni în drept să-l limiteze unde interesele mele încep și unde se sfîrșesc, decît eu însumi.“ „Concepțiunea și defectiunea erau atît de primejdioase, încît ele nu puteau să nu ducă la acea consecință, la care au și dus, cînd de la state cu interese limitate, am ajuns să fim tratați ca în tratatul minorităților, ca state cu independență limitată.“ „Ce cerem noi azi pentru viața internațională a popoarelor? Cerem ce s-a dobîndit pentru viața internă a tuturor statelor civilizate, cerem democratizarea vieții internaționale. Sînteți, domnilor deputați, toți, reprezentanții unui popor care este mîndru și poate să fie mîndru de trecutul său, și care trebuie să aibă mare încredere în viitorul său. Nu scădeți rolul pe care îl trebuie să-l aibă în lume; fiți cît de modești pentru persoana dvs., nu fiți modești pentru poporul pe care îl reprezentați. Aveți conștiința că cu numărul lui și cu situațiunea în care a fost, nu este popor care să îndeplinească un rol mai nobil, un rol mai rodnic, decît le-a îndeplinit neamul nostru... Dați-vă seama, cu toții că trăim zilele Reînvierii și să zicem toți împreună «sus inimile».“³²

DOCUMENTE ALE MARIII UNIRI

Am făcut această singură excepție de la regula izvoarelor narative, întrucît am socotit absolut necesar să includem în antologia Marii Uniri documentele care stau la baza cardinalului act național de la 1 Decembrie 1918:

³² *Dezbaterile Adunării deputaților*; ședințele din 16—17 decembrie 1919, în „Monitorul Oficial“ (București), anul XX nr. 14 din 30 decembrie 1919, p. 157—164; nr. 15 din 1 ianuarie 1920, p. 165—175.

Mai întâi cele două convenții — politică și militară — încheiate între România și țările Antantei. *Convenția politică* înscrisă în ea garantarea din partea Antantei a integrității României ; la rîndul ei, România se angaja să declare război Austro-Ungariei și să întrerupă toate relațiile economice și schimburile comerciale cu inamicii Antantei. Totodată, Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia recunoșteau dreptul României de a uni la patria mamă teritoriile românești aflate sub asuprirea austro-ungară și se angajau să sprijine întru-totul dreptele revendicări românești la Conferința de pace, la care Conferința a păcii, România va avea aceleași drepturi ca și aliații săi. În final era hotărît ca nici una din părți să nu încheie pace separată sau pacea generală decît împreună și simultană. Convenția rămînea secretă pînă la sfîrșitul războiului. A fost semnată în București, la 4/17 august 1916 — în numele guvernului român de premierul I. I. C. Brătianu, în numele guvernelor Franței, Marii Britanii, Italiei și Rusiei de miniștrii acestor țări la București : Saint Aulaire, George Barcklay, Carlo Fasciotti, S. Poklevski-Koziell. *Convenția militară* era o urmare a celei politice și cuprindea condițiile în care România se obliga să intre în război, cum și angajamentele țărilor Antantei față de noul aliat. Astfel, România se obliga să mobilizeze toate forțele sale de uscat și maritime și să intre în război pînă cel mai tîrziu la 15/28 august 1916. Aliații se obligau, la rîndu-le, să declanșeze două mari ofensive pe fronturile de la Salonic și din Galiția — în devans de o săptămîină față de declarația de război a guvernului român. În special Rusia se obliga să asigure apărarea frontului românesc în partea sa sudică. Toate cele patru state aliate se angajaseră să furnizeze României muniții și materiale de război, cai, cauciucuri, medicamente, articole de subzistență de echipament etc. — transportul asigurîndu-se de mijloace de comunicație românești sau aliate, tranzitate prin Rusia. Și această convenție a fost semnată în București, la 4/17 august 1916 și rămînea în vigoare de la parafarea ei și pînă la pacea generală. Au iscălit-o : premierul român I. I. C. Brătianu, care era și ministru de război, și atașajii militari ai statelor Antantei — M. Desprès, C. B. Thomson, L. G. Ferigo, A. Tatarinov.

În septembrie 1916, românii ardeleni și bucovineni (circa 25 000) refugiați la frații de dincolo de Carpați, deja adresează un prim *Memoriu* guvernului României, prin care cereau să li se permită înrolarea imediată ca voluntari în armata română, spre a putea să lupte de la început pentru reîntregirea neamului daco-român. Între semnatori : Vasile Lucaciu, Ion Nistor, Onisifor Ghibu, Oct. Tăslăuanu, Dim. Marmeliuc, Vasile C. Osvadă.

Cîteva luni mai tîrziu, la 13/26 aprilie 1917, este lansat *Manifestul de la Darnița*, iscălit de 250 ofițeri și 250 subofițeri și soldați — în calitate de delegați ai corpului voluntarilor ardeleni și bucovineni al căror număr depășea cifra de o sută de mii. Manifestul era adresat guvernului provizoriu al Rusiei, Sfatului deputaților muncitorilor și soldaților din Petrograd ; tuturor statelor aliate și neutre — cărora li se făcea cunoscută hotărîrea nestrămutată a voluntarilor ardeleni și bucovineni de a se înrola în armata română, realizînd în fapt, pe cîmpurile de luptă Marea Unire cu frații d-un neam și de-ovrere.

În cadrul luptei generale a poporului român pentru desăvîrșirea unității sale național-statale, de un real folos au fost, după cum relevam într-un capitol precedent, misiunile române în Franța, S.U.A., Italia, Anglia. Între documentele Marii Uniri, care atestă aceste preocupări majore ale propagandiștilor cauzei române în străinătate, se înscriu : *Procesul verbal* de constituire la Paris (3 aprilie 1918) a „Comitetului Național al românilor din monarhia austro-ungară“, și *Declarația de înființare*, la Iași (6 octombrie 1918) a „Comitetului Național al românilor emigrați din Austro-Ungaria“. Primul Comitet Național avea în frunte pe Traian Vuia, cel de al doilea pe Alexandru Lapedatu.

Cu privire la Comitetul Național al românilor constituit la Paris, este de reținut că la 1 august 1918, el a fost completat cu noi membri : Octavian Goga, Vasile Lucaciu, Simion Măndrescu, Vasile Stoica, Nicolae Titulescu ș.a. Între timp, Comitetul își intensifică legăturile cu comitetele naționale similare ale românilor din S.U.A. și Italia, precum și cu colonia română din Paris — organizație cu vechi tradiții în capitala Franței.

La începutul lunii octombrie 1918 s-a stabilit un consens între toate grupările din emigrație, formîndu-se la Paris, „Consiliul Național al Unității Române“. Acest Consiliu coordona diferitele acțiuni privind înfăptuirea idealului național al românilor, în același timp servind și drept organism central de contact oficial cu statele aliate și asociate Antantei.

Cu prilejul adunării de constituire a înaltului for, la 3 octombrie 1918, vicepreședintele Consiliului, poetul Marii Uniri, Octavian Goga îi exprimă cu toată claritatea menirea : „...Venind la Paris, mă găsesc în mijlocul eforturilor dvs. pentru a stabili o acțiune metodică de a apăra cauza noastră. Am văzut programul dvs. de acțiune și sînt perfect de acord cu dvs. Scopul nostru aici este de a desfășura o neobosită activitate în trei direcții : 1. A informa pe cît posibil opinia publică din Occident asupra revendicărilor românești, arătînd întregii lumi legitimitatea lor ca și sacrificiile imense ale poporului nostru

martirizat de destin ; 2. A colabora public într-o strînsă intimitate cu alte naționalități din Austro-Ungaria a cărei iminentă dispariție este reclamată de cele mai elementare sentimente de salubritate morală internațională ; 3. Crearea unei legiuni pe frontul aliat, legiune formată din transilvăneni aflați în străinătate. Sîntem toți mobilizați de acum înainte pentru a împlini această operă. Să ne facem datoria noastră pînă la capăt, d-lor. Numai așa vom fi demni de a privi în față pe palidul și admirabilul țaran, soldat al României și unica temelie pe care se va înălța viitorul neamului nostru“³³.

De fapt, de la intrarea României în acțiunea națională a Marii Uniri, zecile și sutele de mii de prizonieri ardeleni, bănățeni și bucovineni, proveniți din armata austro-ungară și aflați în Italia, Rusia — au întocmit și înaintat forurilor competente tot felul de acte oficiale prin care cereau să li se permită înrolarea lor în luptă pe fronturile aliate. Iată o parte din aceste stăruitoare demersuri : „Memoriul“ înaintat guvernelor italian și francez, în vara anului 1916, de către prizonieri români ardeleni și bănățeni din Italia ; „Programul“ Comitetului Național al românilor din Austro-Ungaria (Odesa, ianuarie 1918) ; „Declarația“ de la Celiabinsk (29 octombrie 1918) a miilor de voluntari ardeleni și bucovineni, foști prizonieri din armata austro-ungară.

În contextul prăbușirii imperiului austro-ungar, cîștigă tot mai mult teren, devenind un comandament al momentului, principiul naționalităților. Pe acest fond izbucnește revoluția burghezo-democratică a românilor din dubla monarhie. La 12 octombrie 1918, la Oradea, se întrunește Comitetul Executiv al Partidului Național Român din Transilvania, pentru a hotărî asupra situației. Este redactată *Declarația* pentru valorificarea dreptului de autodeterminare a națiunii române. Peste numai șase zile (18 octombrie), conducerea Partidului Național Român va însărcina pe deputatul Alexandru Vaida să ia cuvîntul în parlamentul de la Budapesta, pentru a expune Declarația națiunii române din Ardeal. Trebuie să recunoaștem că deputatul de Făgăraș — situîndu-se pe linia vestitelor sale confruntări electorale anterioare — s-a achitat cu onoare și cu bărbăție de dificila misiune, îndeplinită în incinta unei adunări în care marea majoritate a parlamentarilor îi era mai mult decît ostilă.

Printre documentele Marii Uniri am selectat și *Manifestul* către națiunea română al Consiliului Național (6 noiembrie 1918) ; *Nota ultimativă* adresată Consiliului Național Ungar din Budapesta (10 noiembrie) de către Marele Sfat al Națiunii Române din Transil-

³³ „La Roumanie“ (Paris), anul I, nr. 39 din 10 octombrie 1918.

vania și Ungaria, pentru „predarea stăpînirii și administrației asupra teritoriilor românești“ ; *Comunicatul* ce cuprinde replica Consiliului Național Român la răspunsul guvernului maghiar ; *Manifestul* către popoarele lumii, al Marelui Sfat al Națiunii Române (20 noiembrie), prin care se face cunoscută voința supremă a națiunii române transilvănene de a se uni cu România.

De aici înainte se intra în „linia dreaptă“ a pregătirilor pentru Marea Adunare Națională care să hotărască Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu patria mamă de peste Carpați. Din această scurtă dar extrem de tensionată perioadă, am reținut următoarele documente istorice : *Convocarea* Marelui Sfat Național Român, pentru Marea Adunare de la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia ; fragmente din *discursurile* rostite la Alba Iulia de cîțiva fruntași ai Partidului Național și ai Partidului Socialist — organizațiile politice care-și dăduseră mîna frățească, contribuind în mod egal, ca reprezentare și ca activitate, la înfăptuirea dezideratului fundamental al românilor, Unirea.

Evident că nu putea să lipsească din prezenta antologie textul *Hotărîrii* adoptate, la 1 Decembrie 1918, de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Sașii transilvăneni din București au votat, la 9 decembrie 1918, *Moțiunea* de adeziune la hotărîrile Marii Adunării Naționale de la Alba Iulia. Tot astfel, Consiliul central săsesc și Consiliul național săsesc din Transilvania au dat publicității (la 8 ianuarie 1919) *Hotărîrea* de la Mediaș, de aderare la actul consfințit de români la 1 Decembrie 1918. Evreii ardeleni domiciliați în București au făcut cunoscută adeziunea lor la Marea Unire a românilor, prin *Moțiunea* din 18 martie 1919. În fine, șvabii bănățeni au adoptat *Rezoluția* din 10 august 1919, prin care-și exprimă acordul cu hotărîrile eternizate de Marea Adunare de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918.

În încheierea grupajului de Documente ale Marii Uniri, publicăm *Decretul Unirii*, precum și extrase din tratatele de pace cu Austria, Bulgaria și Ungaria — ce statuează pe plan juridic internațional ³⁴ voința plebiscitară, democratică a românilor, pînă ieri ținută sub asuprirea imperiului austro-ungar, de-a se uni cu frații lor de un neam și de o lege din România.

STELIAN NEAGOE

³⁴ Vezi, în acest sens, G. Sofronie, *Principiul naționalităților în tratatele de pace din 1919—1920*, Editura „Universul“, București, 1936.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

În cartea *Marea Unire a românilor în izvoare narative* am selectat pagini din creația celor mai autorizați reprezentanți ai spiritualității românești care, într-un fel sau altul, au trăit și au scris despre momentele memorabile din incandescenții ani 1916—1918. Am inserat, de asemenea, câțiva autori străini ai unor lucrări remarcabile, consacrate acțiunii naționale a românilor pentru desăvârșirea unității lor statale.

Ediția cuprinde pagini din cărți care au fost tipărite doar înainte de 23 August 1944, reeditându-se acum pentru întâia oară. Totodată, sînt prezentate și texte manuscrise, traduceri în premieră puse la dispoziția publicului cititor. Puține din materialele ce alcătuiesc sumarul lucrării de față sînt transcrise din alte ediții mai mult sau mai puțin recente.

Sursele documentare și notele bibliografice fixează proveniența izvoarelor și întregesc materia conținută în antologie, prin note complementare, ce detaliază diferite aspecte socio-politice și bio-bibliografice, prin adăugiri informaționale de prim ordin — adevărate microarhive ale textelor selectate.

Spre a ușura urmărirea în context a mărturiilor și documentelor, am marcat cu asterisc notele autorilor și cu cifre arabe notele alcătuitoare ediției.

Fiind vorba de o selecție a selecțiilor, ne-am văzut obligați să renunțăm la multe zeci de pagini din chiar textele stabilite a fi publicate. Așa încît, însemnul celor trei puncte între paranteze drepte își are, în cele mai multe din cazuri, motivația în economia spațiului tipografic.

Transcrierea textelor urmează, în general, normele ortografice astăzi în vigoare, păstrînd doar formele grafice care sînt particularități fonetice.

S.N.

MAREA UNIRE
a
ROMÂNILOR
în
IZVOARE NARATIVE

CUVINTE CĂTRE OASTEȚA ȚĂRII

CÎT DE MICĂ PARI, ȘI CÎT DE MARE EȘTI

Se laudă unii cu hotarele largi ale țării lor, cu neamul lor cît nisipul mării. Plini de trufie își scot pieptul, își înalță capul, și strigă răgușit : țara noastră este cea mai mare, neamul nostru e cel mai puternic. În mărime zace puterea și în numărul mare. Cît îi mai trebuie pămîntului pentru ca să fie cercuit de hotarele noastre ? Cît vor mai respira libere popoarele lumii ? Nouă ne-a dat dumnezeu pămîntul de moștenire. Ne vom lua moștenirea în primire cînd vom vrea. Tremurați voi mici și neputincioase neamuri ale lumii. În mărime stă puterea și noi sîntem mari. Și ținta noastră în lume e să stăpînim și să poruncim !

De cîte ori n-a îngropat omenirea răcnetul fiarei apocaliptice. De cîte ori, îmbătate de putere și de număr, n-au pornit popoare ucigașe să smulgă din rădăcini pomul vieții altor neamuri. Ruini negre, cenușe și fum au rămas pe urma lor și pomenirea lor e pomenire de groază. Dar neamul lor s-a stins. Cercînd să-și întindă prea departe brațele de monștri nu și le-au mai putut strînge lîngă trup. Și însuși trupul s-a deșirat cu ușurință căci nu era chiag mai virtos în el. Mare fiind și netemîndu-se de nimeni s-a lăsat hodinei și a putrezit de nemișcare încetul cu încetul. Și cînd i s-a părut c-a sosit clipa cea mare și și-a desfăcut încheieturile scîrboase, acestea s-au rupt cu ușurință, și negrul nor al nopții și al uitării veni să acopere stîrvul.

Nu în trupul mare, nu în număr mult zace puterea, ci în sufletul viteaz ce s-ascunde în trup. Ce mică, ce puțină, ce plăpîndă te arătai. Patria mea, locuită între împărății fără hotare ! De cîte ori nu s-a cutremurat de spaimă sufletul în strămoșii noștri și în noi că te vor strivi uriașii de lîngă tine și cît de mic, de neînsemnat, ai părut prin veacuri, și tu, neamul meu viteaz. Cei mulți, cei mari și puternici din preajma ta se făceau că nici nu știi că ești și tu pe lume

pămînt al țării mele și tu, o neamul meu, puternicii din depărtări nu-ți știau nici de nume.

Și totuși tu ai rămas neclintit în cuibul tău de piatră. Uriașii de lîngă tine nu te-au putut strivi, nici așa de mari n-au putut să crească lîngă tine încît să nu mai vezi soarele, neamul meu. Cînd se prea apropiau, tu îi depărtați cu izbituri fulgerătoare și ei dau un pas îndărăt uimiți de cutezanța și de puterea ta, căci nu puteau să creadă că cineva atît de mic să poată sta împotriva amenințărilor lor.

Și, prin veacuri ai rămas neatîrnată, țara mea, și liberă în vremuri cînd gemeau popoarele în jugul de piatră al robiei. Nu mărimea, nu puterea trupului greu, ci sufletul viteaz al apărătorilor tăi a făcut să fii atît de mare în cursul veacurilor, deși în ochii altora păreai atît de mică. Sub veșnica amenințare sufletul tău a priveghiât mereu, s-a făcut tot mai deștept, oțelind și brațul tău, fulgerător în lupte, ostaș al țării. Virtos ți-a fost patul pe care-ai hodinit, dar virtos și pumnul și mușchii trupului tău s-au schimbat în piatră.

Cînd s-a rupt catapiteazma lumii și s-a pornit prăpădul de acum, cei mulți, cei crezuți tari și-au zis, s-au înțeles : să înghițim pămîntul românesc și numele neamului lui să-l ștergem de pe lume. Numai cei mari și puternici au dreptul să trăiască. Tu le-ai simțit gîndul lor păgîn, patria mea, și din trecutul viforos știai că cei puternici niciodată nu ți-au fost prieteni. Și mult ai stat în cumpănă pînă să te hotărăști să pornești la război pe fiii tăi, în vreme ce mulți te batjocoreau că ești nehotărită. Ci tu știai ce te așteaptă, singură tu simțeau adevărul. Și nu te-ai putut hotărî să faci altfel decît cum ai lucrat prin veacuri : ai prins arma să te aperi, ca într-atîtea primejdii de moarte ce te-au amenințat în trecut.

Cînd a sunat goarna la luptă, dușmanii ce hotărîră asupra sorții tale au rîs drăcește : „O vom înghiți ușor, ș-au zis. Valurile sînt prea mari azi, și sînt prea grele ca să nu-i înece“. Dar tu te-ai pus de-a curmezișul lacomului lor gitlej, amenințîndu-i să-i îneci. Noblețea luptei tale, a purtării tale, a fost atît de mare, o patria mea, încît tu, deși strivită, ai rămas în picioare pe cînd scaunele celor puternici se prăbușeau în jurul tău. Din moși-strămoși ne-a rămas cuvîntul : „Buturuga mică răstoarnă carul mare“. Buturuga mică dacă-i tare, dacă sămînța putrezirii nu s-a încuibat în ea.

Rugul pe care tu ai început să arzi răspîndi lumină pînă departe. La flăcările jertfei tale se văzură păcate mari și grele, ca niște scîrboși balauri, care cercau să zădărnicească cea mai puternică încordare spre libertate, pe care o cunoaște istoria, care voiau să sugă cu lăcomie, fără nici un folos pentru omenire, sîngele vărsat în riuri, mai întîi sfînta purpură a sîngelui tău, ostaș al României. Sus, pe rugul ce arde sub tine, te-a văzut deodată lumea întregă atît cît

poți și cât plătești, nu cât ești patria mea. Și lumea întreagă ți-a zis : Ce mică pari, și cât de mare ești ! Cât de luminoasă, cât de eroică, cât de nenorocită.

De aceea laude-se alții cu țările lor nemărginite, cu neamul lor cât nisipul mării [...] Eu mă voi lăuda cu țara mea mică la vedere, dar atât de mare în cumpenele grele ale istoriei ! Mă voi lăuda cu poporul meu cu mușchi de piatră, cu vine de oțel, cu sufletul mare și nobil.

Știu că sînt vremuri de plată și răsplată în istorie și știu că astfel de vremuri sînt și cele de azi. Sînt ceasuri sfinte în care cade neputincioasă minciuna, și adevărul gol rămîne strălucind în soare. Sînt ceasurile mari de cumpănă cînd scaunele de domnie rămîn toate pustii pe-o vreme, ca să se așeze pe ele cei cărora după dreptate și merit li se cuvin. Sînt clipele de primenire radicală în viața ome-nească, fără care viața n-ar mai înainta, ci s-ar descompune, putrezind.

Și știu că neamul meu acum va fi răsplătit pentru toate suferințele nedrepte ale celor puternici, răsplătit nu prin puterea soților săi de luptă, ci prin vrednicia și dreptatea lui, prin puterea curată ce i să usluiește în suflet, putere ce în primenirea de azi trebuie să-l pună pe scaun de domnie. Azi își vor lua răsplata și cei buni și cei răi, cei drepți și cei nedrepți, căci grozavă zi de judecată trăim. Vor cădea cei puternici prin răutate și nedreptate iar cei tari prin jertfă și adevăr se vor înălța. Cât de mare ești în locul jertfei de azi, patria mea, cât de mîndră și fericită vei fi miine.

CHINUITĂ ȘI TOTUȘI ATÎT DE STRĂLUCITA

Am căutat să te văd întreagă, să te cunosc deplin, dornic de chipul tău, dornic de fiecare părticică din trupul tău cel sfînt, patria mea. Și n-am aflat un colțișor din pămîntul țării mele nestropit de lacrimi și de sînge, și n-am aflat o singură inimă românească prin care să nu fi trecut sabia lată a durerii. Amare și grele chinuri, ca niște ființe vii, palide și despletite, stau ziua și noaptea în pîrțiile rănilor tale adînci, patria mea, și plîng încet, neconținut, în murmur, surd. Potolit curge, se înalță și coboară neîntrerupta melodie nouă : nu-i bocet, ci e cîntec. E amarul, e sfîntul cîntec al durerilor fără ho-tar ce se ridică din adîncul inimilor rănite de moarte, și care totuși nu pot deznădăjdui, e răsufletul eroismului tăcut, e adierea ce trece peste înălțimile tragice ale vieții.

Am văzut hidoasa lipsă cum și-a încolțit în jurul trupului tău brațele de polip, lipindu-le strîns să sugă, să pătrundă în carne ; am

văzut brazdele negre ale sărăciei săpînd adînc în tine, patria mea, atît de bogată altădată, atît de plină de toate bunătățile pămîntului. Din ascunzișurile ei, deodată cu alte fiare necunoscute mai înainte de tine, s-a ridicat și lipsa neagră, să te latre și să-ți urle a pustiu mai întii, iar mai apoi, apropiindu-se în salturi mari și hotărîte să te muște, cu neîndurare, să te muște sălbatic. Am văzut urmele acestei cățele a iadului și a deznădejdiei pretutindeni pe scumpul pămînt al țării mele. Numai cojile uscate ale sărăciei le-am întîlnit pe drumuri și cărări, în sate și în orașe, în colibe și în palate. Podoaba de aur a bogăției tale de altădată, n-am mai zărit-o nicăieri. Căci tu ai împărțit cu amîndouă mîinile cu cei care veneau să-ți ajute la luptă. Nobilă și cinstită, cu gîndul la biruință, tu nu te-ai gîndit că norul de lăcuste e totdeauna primejdios. Hotărîtă să învingi sau să mori, tu n-ai văzut decît soarele ce strălucea pe vîrfurile muntelui, și ți-ai uitat de crucile din drum pe care trebuia să fii întii răstignită, patria mea. Nu dojană grea, ci cîntec ți se cuvine pentru asta : cine stă să socotească crucile din drum nu ajunge niciodată pe culmea biruitoare, pe culmea învierii.

Ai strîns la sînul tău pe toți fiii scăpați din mîinile vrăjmașului și i-ai hrănit pe toți, să-ți poți crește, întări și păstra cîți mai mulți apărători. De cînd ți-ai pus pieptul curmeziș peste trupul țării oprind năvala dușmanilor, din codrii deși ai iadului începu să latre veselă lipsa. Și deodată cu ea, altă fantomă s-a trezit în groapa ei, galbenă boală, credincioasă și urita slujnică a morții. Flămîndă s-a tîrît în patru labe, mirosind sîngele ce curge din rănile vitejiei, aduîmecînd mirosul lipsei, ținîndu-se mereu pe urma ei. A pus pecetea-i galbenă pe fețele trandafirii, a secat atîtea piepturi pline de viață, a înțepenit pe veci atîtea brațe din care fulgerau biruința, a închis atîția ochi tineri în care privind adînc vedeam strălucitul viitor al țării.

Te-am văzut încărcată de răni fără de număr, patria mea, răni vechi și noi, și dintre cele mai vechi nici una nu era încă vindecată. Inima mi-e arsă de durere, dar deznădejdea nu poate pătrunde în ea. Căci te-am văzut nebiruită, neînduplecată între cele mai grele chinuri. Și-am simțit că murmurul surd ce se ridică din ele nu-i bocet, ci e cîntecul eroismului tăcut, al suferinței care nu ucide, în razele căreia se plămădește viitorul.

Chinurile grele ce atîrnă de trupul tău sînt strugurii copti, din care se storce vinul nou și tare al vieții neamului din viitor. Căci sub povara lor n-am descoperit întuneric, ci lumină, sufletul plin de străluciri al neamului meu. Chinurile ard și usucă, chinurile sînt crainicii morții. Și pe-o clipă, vîzîndu-le atît de multe, ținîndu-se de tine la orice pas, patria mea, simțeam cum mi se face negru înainte. Dar numai pe o clipă. În cea următoare, lumină mare se făcu în jurul

meu : toate rănilile tale ardeau ca luceferi și la lumina lor te-am văzut trecînd hotărîtă peste toate prăpăstiile suferințelor, patria mea. Am priceput că chinurile tale nu-s chinuri obișnuite care aduc moarte, că ele se aprind și ard făcînd lumină tot mai mare în drumul tău spre biruință. Am cunoscut că vina cea mare, vina cea grea a patriei mele, vină ce i-a adus atîta suferință, e că, nobilă și cinstită, dreptă și neînduplecată, s-a făcut apărătoarea celor mai înalte bunuri ale vieții pămîntești. Și de aceea chinurile ei luminează de nobleță și nu pot fi spre moarte ci spre viață. [...]

Ci nimeni dintre cei care au un suflet dornic de dreptate și de libertate nu pot să-ți arunce în față chinurile tale, patria mea, nu pot să treacă pe lîngă ele fără să verse o lacrimă, nu pot să te privească fără să șoptească o rugăciune. Mai strălucită ești între chinurile tale de azi decît dacă ai fi îmbrăcată în orice pompă. Căci tu ai dat măreața pildă lumii. Să fii mai tare în suferință decît în fericire, să fii neclintită pază și apărător dreptății care a pornit la drum, să nu cazi nici chiar cînd moartea încearcă să muște din tine. Să birui ispitele pe care le lasă în urma ei să te răstoarne nedreptatea care-și simte zilele numărate. Să suferi, să rabzi dincolo de hotarele răbdării pentru biruința idealului ce-ți strălucește înainte. Și să rămii așa chiar cînd se pare c-ai rămas singur, că nici un ajutor nu mai este în jurul tău, deși binele spre care năzuești nu-i numai al tău : e al lumii întregi.

SFIȘIATĂ EȘTI ȘI TOTUȘI ATÎT DE ÎNTREAGĂ

Niciodată în cursul veacurilor n-ai fost atît de sfîșiat pămînt al țării mele ca acum. Niciodată nu s-au pornit atîtea neamuri dușmane să te cotopească. Privind de-aproape sau din depărtare dușmanii nu te mai văd, patria mea, și-și spun cu bucurie că tu nu mai ești, că copiii tăi s-au prăpădit cu toții, afară de o neînsemnată ceată ce mai ține strajă la porțile Moldovei. Dușmănindu-te din afunzimi de veacuri ei joacă azi în sălbatică orgii de veselie că te-au șters din cartea lumii, patria mea, din cartea popoarelor, neamul meu viteaz. În somnul greu de după beții ei visează să-și întindă țările lor peste trupul tău sfînt. Atît de mult doresc să te vadă moartă deplin, încît trăiesc într-o veșnică beție, să nu mai vadă pe apărătorii tăi puțini, dar tari ca oțelul, și care i-au făcut de-atîtea ori să simtă că tu trăiești și acum. În lumea în care nu s-aud decît pe ei, dușmanii se laudă că au tîrît pe veci în noroi fala României. Nimic nu văd, nimic nu pricep din strălucirea înaltei tale jertfe. Deși jertfa ta arde pe cel mai înalt și mai sublim altar, deși curata flacără e văzută în cele

mai adînci depărtări, de toate popoarele nobile ale lumii, ei, cei mai apropiați nu văd și nu pricep nimic din ființa și rostul tău, o mîndră stea ce singură luminează în răsărit.

În poveștile străbune se spune că sînt comori vechi și neprețuite ascunse în pămînt, că la anumita zi a anului țîșnesc din ele flăcări luminoase ca argintul, dar că aceste flăcări nu-s văzute decît de oameni nevinovați, de fragezi copii ori de bătrîni cu părul de ninsoare. Și tot astfel neprețuita comoară a pildei de nobleță și eroism ce luminează din pragul atît de îngust al țării mele, nu poate fi văzută de cei negri de păcate, de cei sătui de jaf și de omor. Deși-s aproape, ei nu zăresc strălucirea în care e învelită patria mea sfîșiată, nu văd că neamul meu întreg e strîns în jurul ei și lor li se pare că au să lupte numai c-o mînă de oameni care mai stau de pază la porțile Moldovei. Că neamul întreg îi așteaptă aici, ei n-au putut pricepe nicicînd, pornind în nebulă atac, au căzut cu toții mușcînd țărîna, fulgerați de vitejia apărătorilor țării mele.

Dar nobilele popoare ale lumii la lumina jertfei tale mari au văzut cît ești tu de întreg, o neamul meu atît de mult și greu încercat fără dreptate ! Iar fiii tăi, o patrie, din toate unghiurile zării, niciodată nu s-au adunat atît de strîns în jurul tău. Oriunde gem sub călcîiul dușmanului, pătrunde pînă la ei lumina nobilei și eroice tale lupte din orice colț al pămîntului românesc, sufletul lor zboară la tine, patria mea. Amarnic se înșală dușmanul ! Ei cred că-s stăpîni de acum pe veci peste frații noștri de peste Carpați, că au supus și au învins pe frații noștri de dincolo de Milcov. Dar ei sub genunchi nu țin decît trupuri neputincioase : sufletele toate sînt lîngă tine, patria mea, inima lor bate pentru tine, apărătorule al țării. Fapta ta a umplut cu lumină și căldură orice suflet românesc, și niciodată sufletul neamului n-a fost mai pătruns ca acum de același ideal.

În suferința ta de azi, în tragica și viteaza ta luptă, tu ai făcut, ostaș al țării mele să se umple orice inimă românească cu lacrimi de durere, cu unde luminoase de mîndrie. Toți aceia dintre fiii tăi, care și-au putut mișca și trupurile, o patrie, care nu erau legați cu lanțuri, s-au grăbit să vină în preajma ta să te ajute. Măreția fără pereche a luptei tale și-a adus apărători pe feciorii Ardealului ; măreția numelui de român, cîștigată prin jertfa ta, ostaș al țării, a trezit [...] sufletul adormit al neamului, și vechii moldoveni sînt mîndri azi că-și pot zice români. Puțin le-ar fi folosit căderea lanțurilor grele ale robiei, dacă nu s-ar fi aprins chiar acum, în preajma lor, suprema jertfă a neamului românesc, apărînd clare, la lumina ei, toate însușirile mari ale neamului. Te-am văzut strălucind ca soarele, o suflet al poporului românesc, și fiii tăi uitați ți s-au închinat din adîncul inimii. Furtunoasă a fost deșteptarea lor, căci furtună li s-au coborît

în suflet nobila vitejie a ostaşului român. [...] o singură dorinţă trăieşte azi : prin fapte româneşti să fie vrednici de numele de român, prin faptele lor să întărească şi să încălzească inima ce bate într-un întreg popor.

Sfîşiat eşti, o neamul meu nenorocit, dar niciodată gîndul tău n-a fost atît de unit, şi sufletul. Frate cu frate niciodată nu s-a îmbrăţişat mai cu căldură şi mai adînc înţeles decît azi. Cînd credeau duşmanii că ne-au despărţit desăvîrşit noi ne-am unit mai strîns ca niciodată ; cînd li s-a părut că sîntem morţi, noi am înviat mai mulţi şi mai hotărîţi ca orişicînd. Idealul românesc străluceşte azi mai tare în toate inimile fiilor tăi, o neamul meu. Prin pămînt, pe sub piciorul duşmanului năvălitor, prin văzduh, peste capetele lui, trec riuri de foc, care adapă inimile româneşti. Ele toate, toate izvorăsc din vatra de jeric a sfintei şi tragice tale lupte, apărătorule al ţării. Dacă laşitatea, dacă necredinţa, dacă deznădejdea s-ar fi putut apropia de tine, dacă fapta ta n-ar fi atît de nobilă, minunea ce se săvîrşeşte azi n-ar fi luat fiinţă. Dar tu, prin înălţimea jertfei tale ai făcut să se poată aprinde odată pămîntul şi aerul oricărui colţ locuit de români şi duşmanul, ce se crede stăpîn, să se trezească odată într-o mare de flăcări mistuitoare. [...]

ȚĂRANII

Cuprins de-nfiorare mă apropii de tine, țaran ostaş, stîlpul războiului nostru, zidul de oţel de care s-au sfărîmat grelele izbitori ale sorţii. Căpeteniile care te-au purtat în lupte au învăţat de la strămoşii lor, vechi căpitani, cum se apără patria, cărturarii au citit povestea trecutului mare şi au văzut frumuseţea veşnică a idealului din viitor. Ei au avut mijloace să-şi îmbogăţească sufletul : şi binefacerile unui trai omenesc în vremea păcii şi izvoarele limpezi ale culturii. Ei n-au flămînzit nici nu s-au îmbrăcat în zdrenţe pe pămîntul ţării lor. Pentru ei patria a fost mamă bună.

Dar de unde a răsărit înspăimîntătoarea ta tărie, țaran ostaş ? Cum vom pătrunde taina ce învăluie sfînta ta iubire de pămîntul pe care veacuri întregi ai fost rob şi bătaie de joc pentru toţi cei aduşi de vînturi din toate colţurile lumii ? Cum te-ai îmbrăcat în purpură regală tu, cel acoperit de zdrenţe ? Cum ai înţeles în toată măreţia ei grozava înălţime a vremii prin care treci, tu, cel lipsit de învăţătură, de luminile ştiinţei, pe care stăpînitorii tăi, străini de neamul tău, au ţinut-o departe de tine ?

Deşi nu înţelegeam misterul, nădejdea certă ne-o puneam în tine. Ştiam că așa te vei lupta după cum te-ai luptat. Dar duşmanul care

venea asupra noastră nu ştia. El cunoştea numai rănilile tale adînci, cunoştea numai trupul tău, sufletul nu ți-l cunoştea. Ei s-au purtat adeseori prin țara ta ; mulți din ei au trăit de pe spinarea ta, și grozav se bucurau gîndindu-se că odată cu cită ușurință te vor doborî, știindu-te în atîta mizerie. Și ei ziceau așa, dușmanii [...]

— „Cu țăranul român ușor vom isprăvi. El nu trăiește, ci boleşte. El nu-i stăpîn pe pămîntul țării sale, ci slugă. Puțin îi va păsa cine-i vor fi stăpînii : cei de acum, sau noi care le vom lua țara. Să nu ne temem, vitejilor, țăranul român nu-și va apăra pămîntul care nu e al lui. El își va zice : pentru ce să mor eu ca să trăiască boierul ? Să sîngerez eu pentru ca el să se îngrășe ? Să întăresc brațul care mă va lovi și mai greu ? Nu-l voi apăra. De mult așteptam prilej să mă răzbun, ei bine, iată-l : războiul. Voi lăsa ca dușmanul să-i răpească cirezile de vite pe care eu, fără de plată i le-am păscut. Voi lăsa să-i fure griul din hambarele pe care eu, cu sudoarea mea i le-am umplut ; voi lăsa să-i ardă palatele în care el, hainul, numai la nenorocirea mea s-a gîndit cum să mi-o facă și mai amară. Ce să apere cel ce n-are ce apăra ?“

Așa crezură dușmanii tăi, ostaș țăran, și mulți dintre asupritorii tăi străini de-acasă gîndeau așa, și se temeau amarnic că-și vor prăpădi avutul. Și dușmanii tăi de-acasă — avîndu-și conștiința grea de păcate, — temîndu-se, durîndu-i de ce credeau sigur că va urma și începură să te vorbească de rău pînă cînd tu încă nici nu începuși să te bați cum se cade.

Cei mai luminați din căpeteniile dușmanilor ziceau : „E un popor incult, fără carte, fără învățătură, pe care-l vom supune ușor. El nu știe ce înseamnă un neam, căci de veacuri ei au fost numai frînturi de popor ; ei nu pot ști ce-i o țară, pentru că veacuri de-a rîndul le-au călcat pămîntul — mai mult sau mai puțin stăpîni pe el — străini războinici ; ei nu vor putea ținea piept cu noi căci n-au nici o iscusință de război, nici mașinile noastre. Îi vom zdrobi ușor și le vom lua țara“.

Iar tu, țăran ostaș — cînd ai putut avea uneltele luptei de azi — i-ai dat peste cap pe dușmanii ce voiau să te răpună fără să te cunoască. I-ai făcut să muște din țărîna sub care voiau să te coboare pe tine. Și ei au rămas uimiți. „Pentru cine se bat ei cu atîta strășnicie ? Ce demon îi stăpînește ? Ei să fie «golani» pe care i-am cunoscut atît de bine ?“ Așa se întreba dușmanul scuipîndu-și din gură dinții plîni de sînge.

Cum ai stat drept, tu cel îngenuncheat de veacuri, în bătaia grozavei vijelii ? Cum nu s-a îndoit trupul pe care bunătățile pă-

mîntului nu l-au săturat niciodată ? Cum te-ai îmbrăcat în purpură tu, care n-ai cunoscut decît zdrențele ? Cum iei lumea în piept, deși prin piept ți-au trecut atîtea săbii ascuțite ? Privesc în fața ta înfiorat de măreția faptei tale, țaran ostaș, îmi strîng inima lîngă inima ta de care mă leagă porunca tuturor strămoșilor, simt puternica ei bătaie vie, și ascult șoapta caldă ce pornește din adîncul sufletului tău. Îmi descopăr capul și ascult [...]

„Am fost îngenuncheat, dar pe pămîntul țării mele. De cîte ori genunchele meu a atins pămîntul, eu am fost mai aproape de sînul maicii mele, mai aproape de întreaga mea cameră îngropată în pămîntul strămoșesc. Auzeam mai limpede și mai clară șoapta părinților și a strămoșilor din morminte și glasul lor îmi mîngîia inima arsă. Dragostea ce mă leagă de ei, de aspra și viforoasa lor viață, de inima lor bună și largă, încălzea stratul de pămînt ce-i acoperea ; prin pajîstea verde pătrundea pînă la mine iubirea lor, dulcea lor mîngîiere da viață pămîntului pe care îngenuncheam, părăindu-mi uneori că el însuși mi-e tată și mamă, că în el s-au risipit sufletul părinților și al strămoșilor.

Ce-am avut mai de preț în lume : putere, lacrimi, sînge, am ascuns în pămîntul pe care m-au pus atîți netrebnici să îngenunchi ! În mîntea lor deșartă ei credeau că de groaza puterii lor îmi plec genunchii și nu știau că eu îngenuncheam de atîtea ori de bună voie [...] să vorbesc cu puterile ce m-așteptau în pămîntul strămoșesc. În nebunia lor, vedeau că n-am putere să rămîn drept, cînd ei îmi puneau poveri grele în spate, deși nu mi-ar fi trebuit să mișc din umeri pentru a mă scutura de netrebnicile lor sarcini. În nesimțirea lor credeau că eu voi îngenunchea mai mult, cu cît mă voi îndoi mai repede slăbind neconținut, pînă cînd nu voi mai putea să stau drept în picioare. Și nu vedeau, nu simțeau că eu îmi luam puteri noi după fiecare îngenunchere.

Nu pentru ca să mă scutur de jugul lor îngenuncheam. Te vei mira că-ți spun așa, dar adevărul e acesta : pe cei care m-apăsau îi socoteam ca o primejdie de nimica. Nu puteam să le am grija lor : de le-aș fi avut-o, [...] de mult i-aș fi îngropat dar nu în pămîntul țării mele ; nu i-aș fi spurcat țărîna cu cenușa lor.

Altă grijă, mult mai grea și mai amară, a fost grija mea. Din moși-strămoși știam că soarta ni-e potrivnică nouă și pămîntului nostru, ca o neagră amenințare bate veșnic din aripi la porțile țării, ca cucuvaia cîntă în răstimpuri dese de sub strașina casei neamului meu. Știam, din moși-strămoși, că sînt vremuri cînd surd începe să vuiască pămîntul nostru, vestind că se apropie neîmpăcatul destin ; să despartă neamul meu de pămîntul lui, să taie în două ceea ce a

fost menit [...] să fie una. Eu n-aveam altă grijă decît să zdrobesc această amenințare. Ingenuncheam să iau puteri pentru a mă putea lua de piept cu această primejdie, știind bine că, pînă am pămînt sub picior, pămîntul e al meu, oricine s-ar crede stăpîn pe el, știind că, despărțit de el, eu nu mai pot trăi : în el, în strînsa lui îmbrățișare, e viața mea.

Și iată cum și pentru ce am stat drept la Mărășești și pe Siret, în munți și pe cîmpii, eu cel ingenuncheat de veacuri : vuisse surd pămîntul, cîntase cucuvaia, știam că neîmpăcatul destin mai încearcă o dată să despartă neamul meu de pămîntul lui.

Mai tari ca destinul ne-au fost strămoșii, mai tari ca el părinții : noi nu puteam rămînea în urma lor, noi trebuia să-i cinstim ridicîndu-ne deasupra lor. Căci, ingenunchind pe pămîntul nostru, lipindu-ne inima de el, pe noi ne-a hrănit, pe noi ne-a întărit puterea jertfei mai multor generații și-a jertfei celor după care venim.

Nu m-au săturat bunătățile pămîntului românesc ? E adevărat ce spui, dar neamul meu nu era încă sătul nici de frumusețile lui. Și nu-i așa că iubitei adorate, logodnicei tale, îi admiri întii frumusețile, te desfătezi întii în pompa podoabelor sale, și numai după aceea, cu frică și cutremur, te-apropii. Logodnica neamului meu e pămîntul țării. Deși de-atîtea veacuri logodiți, el abia a avut vreme să-i admire frumusețea. Căci dușmanul destin prin toate veacurile a cercat să-i fure mireasa. De multe ori podoaba ei de nuntă a fost sfîșiată și neamul meu abia a avut vreme să-i plîngă podoabele rupte, să-i cînte frumusețea noului vestmînt ce-și țesea, cînd urletul lupului sălbatic se auzea din nou.

N-a avut vreme să se sature trupul meu, dar sufletul meu s-a întărit cum nu se poate trece prin mintea străinului, prin mintea dușmanului, prin cîntecele ce-am plîns și ce-am cîntat miresei mele. Nu-i haină de purpură ceea ce îmbracă azi trupul meu, cel ce n-a cunoscut decît zdrențe, ci e strălucirea sufletului care se revarsă peste întreaga mea ființă. E semnul pe care văzîndu-l, înceată cîntecul de cucuvaia și urletul lupului, e semnul de care se frînge, ca și pe vremea strămoșilor, destinul cel păgîn.

Pleacă-ți urechea aproape, mai aproape, aici pe pămîntul ud de sînge al țării mele, pe sînul patriei ! Auzi vuetul ce geme tot mai slab, tot mai depărtat ? E vîntul furtunii înfrînte azi, ca de-atîtea ori prin veacuri. O, nu cerca să te ridici ! Dacă ți-e inima lipită de sînul patriei, îmbrățișaz-o, sărut-o, roagă-te, și-o mîngîie : e mîntuită !“ [...]

Ținta pentru care ai sărit la arme, sfântul ideal din care s-au hrănit atâtea generații, lucefărul spre care caută chiar și din groapa lor strămoșii și care ți-a arătat cărările când a sunat goarna, ostaș al României, a luminat de veacuri și fraților tăi de peste munți, mucenicilor ferecați în obezile robiei. Când s-a pornit virtejul în care nebună se-nvirte acuma omenirea, ei, ardelenii, frații tăi, au așteptat zdrobiți de năvalnica simțire, să audă tropotul calului tău, să audă chemarea goarnei tale, ostaș român.

Destinul neîmblinzit, păgîn și crud, destinul cu care înverșunat s-au luptat părinții și pe care neam de neamul nostru-l vom urî de moarte, se puse de-a curmezișul drumului și nu lăsă să se-ntilnească frați cu frați să lupte împreună, cum împreună le băteau inimile, cum cerea gîndul lor îngemănat, și cea din urmă dreptate din cer și de pe pămînt. Tu n-ai putut să te ivești la granița atitor fărădelegi și chinuri, și fratele tău n-a putut s-audă sfînta chemare a goarnei românești.

În curs de atîtea veacuri negre frații tăi robiți s-au dus să poarte războaiele străinei împărății ca vitele la junghiere. Nenorociți au fost și ei, dar nenorocirea lor nu se poate asemăna cu cea care-a sfîșiat sufletele celor care mai întii plecară ca niște oameni conștii să moară pentru moartea lor, să moară pentru dușmanii lor de veacuri.

Urgisitul nostru destin a hohotit de bucurie, și hohotele lui sinistre, ca țipetele pasărilor de pradă umplură munții și văile Ardealului, înghețîndu-ne inima de necuprînsă jale și de spaimă. [...] Sub steag străin sute de mii de frați de-ai tăi au plecat încătușați la lupte străine. Nu s-au putut trezi din nebunia grea în care-i cufundase neîndurata soartă, nici cînd scăpaseră mulți dintre ei, de vuetul războiului. Flămîndul lup ce le urla mereu în urmă îi goni în pustietăți cu cerul greu, cu pămîntul înghețat, și nici o rază de lumină nu avea de unde să le licărească. Dar deodată, cînd ți-ai desfășurat flămurile de luptă, oștirea României lor, în surele și înghețatele depărtări, le-a răsărit soarele. Cei întunecați se luminară, cei amorțiți se dezghețară, cei morți înviară, și cu miile s-au cerut, din întîia zi a hotărîrii tale, țara mea, să vină lîngă feciorii tăi, să se înșiruie sub flămurile tale, hotărîți să învingă sau să moară sub ele.

Ci soarta cea dușmană nu dormea, ci stavili multe le-a ridicat în cale. Dar, ca și strămoșii lor și-ai tăi, ca și tine, ostaș al României, ei știau și simțeau că porunca dragostei și legile dreptății trebuie să fie mai tari decît prigonirile sorții, fiindcă sînt mai presus decît ea. Și după multe suferințe, stavilele au căzut, și-n cete tot mai mari și

tot mai dese, feciorii Ardealului au alergat lângă tine, ostaș al României. Ei n-au făcut nicicînd un drum mai fericit, și ochii lor n-au strălucit niciodată mai frumoși.

Nu numai același ideal i-a adus sub flamurile tale, țara mea, ci și noblețea vitejiei fără pereche a fiilor tăi. În jertfa supremă a acestora ei văzură cîștigat războiul românismului, ori și cîte jertfe s-ar mai cere încă, orice va hotărî viitorul. Și voiau să se facă părtași acestor jertfe, voiau să urce înălțimile pe care sînt frații săi. Și prin cei care veneau să învingă sau să moară crescua puterea ta, oștire a României, și sufletul neamului întreg întineri de mîndrie, de credință și nădejde. Ei jurară credință țării în ceasul în care cea mai grea furtună bătea la porțile ei. Prin credința lor se întări sufletul fraților, prin dragostea și vitejia acestora aripi noi căpătară sufletele celor noi sosiți. Cu caldă îmbrățișare frățească v-ați îmbrățișat pentru ca nici o putere pe lume să nu vă mai poată despărți. Pe același pămînt veți fi biruitori sau aceeași țărînă vă va acoperi.

Fiți blinzi și iertători unii cu alții, fraților, cînd vă veți greși unii altora. Dacă veți sta să vă plîngeți durerile trecutului, cu greu vă veți lămuri care au mai mari. Suferințele au lăsat în urma lor răni adînci, și la unii și la alții. Nu vă rămîie ochii asupra acestor răni pe care și în trupul unuia și în trupul altuia, străinul le-a scobit. Ele sînt ale trecutului, iar voi sînteți azi în pragul sfînt al viitorului. Cu cuvîntul, cu sfatul, cu dragostea, turnați-vă împrumutat balsam vindecător peste ființa voastră rănită, ungeți-vă cu mirul aceleiași credințe, aceleiași voințe.

Tu ai avut și zile de mărire în drumul viforosului trecut : tu ai cunoscut lumina biruinței tale, ostaș al României. Pentru aceea gîndul tău e mai luminos, mai repede, voința ta mai sprintenă, avîntul tău mai arzător decît al fratelui de peste munți. El a trăit numai în noapte, el n-a cunoscut decît înfrîngeri, el n-a gustat din fericirea învingerii. Dar nici deznădejdea nu a cunoscut-o, nici necurmata lui stăruință în luptă n-a putut fi frîntă. El merge mai încet, mai greu, mai prevăzător, dar nu-i putere-n lume să-l poată opri în drumul pe care a pornit.

Astăzi lumea vă cunoaște : frați vă zice. Și oricît ne-ar dușmăni de-acum înainte soarta, voi nu veți mai avea de acum hodină pînă cînd nu vom fi o țară și un popor. [...]

ȚI-AI SCRIS ISTORIA

[...] Oastea țării mele a fost Samson de care nu s-au putut apropia dușmanii, de care s-au apropiat să lege prietenii de care ea n-a

avut pentru ce să teme. Și când dușmanului i s-a părut că o are în mână, s-a prăbușit sub mîna răz bunătoare a apărătorului pămîntului străbun. Oastea țării mele a fost viteazul care, cu grea piatră de moară în spate, cu grei bolovani atîrnîndu-i de mîini și de picioare, a biruit pe dușmanul slobod și sigur în toate mișcările sale. Oastea țării mele a fost viteazul care a cutezat să ia lupta cu uriașul pe spinarea ascuțită și prăpăstioasă dintre două prăpăstii și i-a prăvălit stîrvul în negrele și recile adîncimi ale morții.

Prin oastea ta tu ți-ai scris istoria, neamul meu, oricare vor mai fi încercările sorții. Cu slove de sînge și de foc, cu slove care vor arde-n veșnică lumină pe cerul omenirii, tu, oștirea României, prin neîntrecuta nobleță și vitejie a jertfei tale supreme, ai hotărît să fim printre cele dintîi popoare ale lumii. Ție ți-a fost dat să te lupți și să învingi purtînd în spate strivitoarea povară a prietenilor, care te amenință tot atît de tare ca și norul greu al dușmanilor. Lumea întregă a înțeles cît de grozave, cît de peste fire de neobișnuite sînt condițiile între care trebuie să lupți.

Și-a venit ceasul în care lumea întregă s-a înduioșat de soarta ta, a venit clipa în care lumea întregă credea că pentru tine nu mai este scăpare, că va trebui să se plece capul tău semeț, și să cadă brațul tău viteaz. Omenirea era hotărîtă : chiar cînd strivită de puteri peste fire vei fi, să nu te uite, să nu te părăsească, și să te pună, neamul meu, pe scaunul mării și al cinstei ce ți se cuvine. Cu răsuflarea oprită aștepta lumea întregă clipa supremei tale jertfe : ori învingeai, ori cădeai, tu n-ai fi fost uitată țara mea, pentru că nimeni dintre oameni nu poate să uite pe cel învins de destin și nu din pricina slăbiciunilor lui.

Clipa grozavă, clipa măreață sosi. Ți-ai ridicat capul în cer, ți-ai înfipt adînc picioarele în pămîntul țării și din piepturile noastre, ostași ai României ați ridicat un zid viu de care s-au frînt toate valurile clocotitoare ale dușmanului. Pe muntele cel mai înalt ați aprins, cu dragă inimă, fără șovăire, focul jertfei noastre supreme, și el a crescut din clipă în clipă, mărindu-și aripile vilvătăilor, îngroșînd mereu de jăratec de pe vatră, spintecînd văzduhul, bătînd la porțile cerului cu flăcările de aur. Țara întregă, neamul întreg lumina ca ziua cea mai albă sub ploaia strălucirilor ce se împrăștiu din cel mai sfînt și mai înalt altar, pe care se aprinsese o jertfă cum puține neamuri și la ceasuri rare din istorie, pot să aprindă lumîndu-le pe veci viitorul.

Cu litere de sînge și de pară ți-ai scris viitorul, neamul meu. Ai biruit cînd nimeni nu mai aștepta biruința ta, căci nu mai cuteza să o aștepte. Ai învins greutăți care îngroziseră o lume întregă, ai răs-

turnat puteri care trec peste fire. Neclintit ai rămas sub rîurile de foc ale dușmanului pe pămîntul tău, apărătorule al țării.

Tu ai scris istoria neamului, luminoasă și măreață picura gloria străbună din paginile ei, luminos și măreț se înfiripează însuși viitorul pe aceleași pagini. Orice întuneric, cît de greu s-ar mai abate peste tine, soarta ta de acum e hotărîtă. Căci, oricîte piedici a știut a-ți ridica în cale neînduratul destin, și el însuși trebuie să se dea învins de tine. Oricît ar vrea să-l mai țină în picioare dușmanii tăi, nu-l vei mai lăsa să se ridice. [...] Cununa biruinței nimeni nu ți-o mai poate fura și răsplata biruinței nimic nu mai poate să ți-o oprească. Omenirea s-a închinat măreței tale jertfe, o neamul meu viteaz ; de frumusețea sufletului tău e lipsă în grădina omenirii. Altar e patria mea în ochii popoarelor și altarele nu le spurcă decît animalele necuvîntătoare. [...]

DOREAM CU TOȚII UNIREA

Noi nu intenționăm să scriem întreaga istorie a Unirii. Ar fi o înțepindere prea grea. Nu voim decît să arătăm aportul clasei muncitoare la realizarea Unirii, relevînd că diminuarea lui de către unii istorici a fost nedreaptă. Nu voim ca, dînd dovadă de lipsă de modestie, să afirmăm că socialiștii au jucat rolul principal în organizarea și ducerea la bun sfîrșit a acestei opere istorice. Am cădea în greșeala celor ce au susținut că Unirea din 1918 ar fi fost în exclusivitate opera burgheziei naționale și că lupta socialiștilor, a clasei muncitoare, nu ar fi însemnat nimic.

Unirea a făcut-o poporul, dar acest popor, în majoritate muncitor, avea două năzuințe : eliberarea națională și dezrobirea socială. Masele muncitoare din Transilvania, numai bucuria atingerii primului scop le-a putut ameliora durerea pricinuită de renunțarea la multe deziderate cuprinse în cel de-al doilea.

Fericirea libertății, îmbălsăma durerile. Mai putea exista inimă care să nu se emoționeze și să nu facă totul pentru ca bucuria să devină realitate ?

În acele momente nimeni nu mai reproșa socialiștilor că au acceptat alianța „cu domnii români“.

Și dacă poporul român manifesta pentru eliberarea națională și pentru dezrobirea socială, o făcea pentru că în mintea lui aceste idealuri se contopeau formînd o singură credință. Pentru el, faptul că socialiștii „conlucrează“ cu naționali era o cheazășie. De aceea masele socialiste conștiente nu au dat înapoi de la munca de organizare, iar înfrățirea tricolorului cu drapelul roșu dovedea că socialiștii își înțeleg misiunea pe care destinul istoric le-o conferea.

Dacă poporul nu a putut duce la bună îndeplinire revoluția socială, a realizat în schimb desăvîrșirea unității statului, deschizînd

calea pentru viitor a României, dezrobirea socială rămânând ca o oază spre care trebuiau să răzbată, prin luptă, fiii celor ce făuriseră Unirea.

Credem că meritul socialiștilor români din Transilvania constă în faptul că, dându-și seama de răspunderea pe care o au față de năzuințele poporului, cu toate că au pornit la luptă sub consemnul eliberării naționale și al dezrobirii sociale, pe parcurs, fiind conștienți că deocamdată nu pot învinge greutățile care se ridicau în calea revoluției sociale, nu au sacrificat dezideratul național.

Ziua de 1 Decembrie 1918 a fost o zi de mare sărbătoare, în care a existat un singur popor, cum zice țăranul „tot o apă și un pământ“, care nu a avut în fața ochilor săi decît realizarea fericirii lui, pentru totdeauna.

Dacă în trecut poporul a vărsat atîtea lacrimi de durere și de amărăciune, atunci, trimișii săi au vărsat lacrimi de bucurie. Avînd în fața lor marele scop al fericirii întregului popor, muncitorii, țăranii, intelectualitatea, împreună au alcătuit forța care a dus la îndeplinire idealul unității întregului popor român.

Am fost și eu la Alba Iulia. Anii s-au adăugat unul după altul. Am trecut prin momente și bune și grele de atunci. Acel Decembrie 1918 va rămîne puternic întipărit în memoria mea. [...]

POPORUL SE ADUNA

[...] După convocarea Adunării Naționale, Consiliul Național Român Central și-a dat seama ce muncă titanică de organizare trebuie depusă pentru ca adunarea să corespundă uriașului ei scop. Era necesară alegerea delegaților în așa fel, încît să fie reprezentate toate straturile sociale și să nu fie excluse nici naționalitățile conlocuitoare. Întreg poporul urma să hotărască asupra sorții sale, ca să nu se poată zice cîndva că această hotărîre a fost expresia unei minorități.

Cu organizarea alegerilor deputaților Unirii a fost însărcinată o comisie condusă de dr. Ioan Suci.

Delegații și membrii C.N.R.C. cutreierau orașele și satele organizînd și lămurind țăranii și muncitorii în legătură cu marele eveniment ce se prăvălea.

O lume întreagă ne privea așteptînd rezultatele.

Numărul delegaților ne asigura o participare masivă.

Era necesar ca alături de aceștia să participe un număr cît mai mare de oameni care să fie informați de dezbaterile adunării, să-și spună și ei părerea, iar la nevoie să apere pe cei chemați să ducă la îndeplinire marea hotărîre.

S-au luat o serie de măsuri printre care amintesc scrisoarea trimisă lui Mackensen, care se pregătea de retragere spre Germania, scrisoare în care i se cerea să nu retragă trupele prin Alba Iulia sau prin apropierea acesteia. Mackensen, voind să dea dovadă că mai dispune de autoritate și că rămășițele armatelor austro-ungare de sub comanda sa nu-și pierduseră disciplina, a primit cererea, obligându-se să îndrume armatele pe alte drumuri de retragere, evitând cetatea Alba Iulia. Totuși, Consiliul Național, la propunerea socialiștilor, a hotărât să ia și unele măsuri de securitate a adunării.

Cu îndrumarea și cazarea delegaților a fost însărcinat Consiliul Național din Alba Iulia, ajutat de gărzile naționale din satele din jur.

S-a intervenit pe lângă guvernul ungar ca să pună la dispoziția Consiliului Național Român Central trenuri speciale din toate direcțiile, spre Alba Iulia. Secretarul general al comunicațiilor, Szende Pál, a satisfăcut această cerere, încît au existat cîteva zeci de garnituri special rezervate.

Datorită unor greutăți ivite în circulația trenurilor la nodurile feroviare Teiuș, Blaj, Podul Mureș și Coșlar, unele trenuri, venind din nordul și vestul Transilvaniei încărcate cu delegați, au fost oprite la Bucerdea și întoarse înapoi. Delegații au coborît din vagoane, au trecut Mureșul cu bărci împrumutate din sate și au plecat mai pe jos, mai cu căruțele, pe malul stîng al Mureșului, ca să ajungă totuși la destinație.

Nu pot rezista tentației de a vorbi în acest loc despre Marian Drăghici, unul dintre cei care au asigurat în mare parte securitatea convoaielor ce se îndreptau spre Alba Iulia. De tînăr se înscrișese în sindicatul muncitoresc și în Partidul Social-Democrat. Era un om vînjos, puternic ca un atlet, plin de energie.

Cu prilejul unei greve a muncitorilor de la Uzinele sodice s-a avîntat în lacul cel mare unde nimeni nu avea curajul să intre, și a înfipt drapelul roșu în vîrfurile turnului unei clădiri scufundate. Muncitorii vorbeau apoi despre „steagul lui Drăghici“. Jandarmii l-au forțat să intre în apă și să ia drapelul de acolo. Cînd a ajuns înotînd în apropierea steagului, s-a scufundat și nimeni nu l-a văzut reapărînd. El a ieșit prin altă parte, lăsînd steagul să filfîie în continuare.

De atunci Drăghici a luptat pentru dreptate socială iar cînd Austro-Ungaria a început să se destrame, a devenit un înfocat luptător pentru Unire. În fruntea a peste o mie de delegați de la saline și Uzinele sodice, plus delegații din 32 de sate, a intrat în cetatea care găzduia adunarea cu un drapel roșu, pe care a pus în diagonală o panglică tricoloră, lată de o palmă, pe care scria „Unire“.

La nedumerirea unui reporter cu privire la acest „original steag“, el a răspuns : „Steagul roșu simbolizează că vrem dreptate socială, iar tricolorul că aceasta o vrem prin Unirea cu România !“.

Peste numai doi ani, dr. N. Lupu va scrie despre el, în „Luptătorul“ din 18 septembrie 1920, vorbe ce dovedesc că Drăghici într-adevăr nu va renunța la lupta pentru dobândirea dreptății sociale.

„În perioada critică a revoluției — spune dr. N. Lupu — se dato-rește lui, și numai lui, că în Uioara, fabrică, băi și instalații au rămas intacte iar cetățenii de orice nație au dormit liniștiți. Răsplata a fost temnița. Mi-a povestit el însuși că i s-a propus pentru a ieși din ocnă un post bine plătit și plecarea din Uioara. Mișcat mi-a spus : «Am scris măicuței bătrîne și stinghere, și am întrebat-o dacă mai poate suferi, căci dacă nu, pentru ea și numai pentru ea voi face și această mistificare temporară a sufletului meu...». Demnă și liniștită ea mi-a răspuns : «Decît să te văd în tovărășia dușmanilor poporului, mai bine să te pierd». Totul era pentru mine o revelație. Găsisem fără să mă aștept doi martiri, cum nenumărați cu miile trebuie să fie pe aceste plaiuri frumoase ale Transilvaniei. Uioară știi tu ce ascunzi ?“.

La fel ca el, sute de oameni din mijlocul poporului și-au adus contribuția la înfăptuirea neuitatului eveniment. Despre unii s-a scris, despre alții încă nu, dar e bine să se știe că ei au fost mulți, mulți și cu dragoste de popor.

Învățătorul Ilea Teodor mi-a trimis în vara aceasta scurtele, dar emoționantele lui memorii. Reproduc cîteva pasaje din ele : „M-am născut la 24 februarie 1897 în comuna Lugașul de Jos (Aleșd) — județul Bihor, din părinții Ilea Nicolae și Popa Ana, țărani mijlocași. Am fost 14 frați, care crescînd au devenit cu toții agricultori. Excepție am fost eu, care am urmat școală și am devenit învățător.

La începutul anului 1915, cînd primul război mondial bintuia în Europa, avînd vîrsta de 18 ani am fost înrolat în armata austro-ungară și trimis pe front. În vara anului 1918 am fost eliberat din armată ca invalid de război.

...Au apărut și pe valea noastră doi trimiși ai Consiliului Național Român din Ardeal, atunci format, ambii socialiști. Eu, fiind localnic, i-am condus în multe din satele din jurul Aleșdului. În aceste sate, împreună cu ei am ajutat la organizarea gărzilor și consiliilor naționale.

Cînd am aflat data pentru ținerea Adunării Naționale la Alba Iulia, am procedat repede la alegerea delegaților pentru această adunare. Printre cei aleși am fost și eu.

Am plecat în ziua de sîmbătă, 30 noiembrie 1918.

Pe parcurs, la fiecare gară, se urcau noi și noi delegați. Fiecare delegație avea un steag tricolor. La Oradea și Salonta s-au urcat

delegați și cu drapele roșii. În gara Arad, trenul nostru special a staționat timp mai îndelungat. Ne-am întors spre casă tot cu trenul special. La Oradea am sosit în dimineața zilei de luni, 2 decembrie. Coborînd din tren, peste patruzeci de inși ne-am încolonat, și, prin mijlocul străzii principale, cîntînd «Deșteaptă-te române» și «Pe-al nostru steag» am ajuns în fața prefecturii Bihorului. Aici am arborat steagul tricolor pe clădire. Gestul a stîrnit entuziasmul mulțimii din tot orașul.

Noi am plecat mîndri că am fost primii soli care au dat de veste, la Oradea, despre împlinirea idealului național“.

În după-amiaza zilei de 30 noiembrie 1918 au început să sosească la Alba Iulia, în serie, trenuri din toate direcțiile. Au sosit și membrii Consiliului Național Român Central, reprezentanții presei române, maghiare, germane și străine și invitații. Toți înaintau spre cetate, unde trebuia să se țină ședința lărgită a consiliului. Pe figurile tuturor se puteau citi seriozitatea momentului și nerăbdarea realizării scopului adunării.

Ședința lărgită s-a întrunit în sala Cazinoului militar. În drum spre cetate, mulțimea delegaților, care de cu seară începuseră să populeze orașul, fremăta. Cei 12 membri ai Consiliului Național au fost copleșiți de marele număr de „experți“ și invitați speciali.

Am chemat și noi cîțiva intelectuali socialiști și muncitori dezghețați, ca să nu ne simțim prea singuri. Aceștia au fost Emil Isac, dr. Eleonora Lemeny, Traian Novac, Iosif Cizer, Ion Muntean, Iosif Ilie, Ion Mihuț și Vasile Ilea.

Ședința a fost deschisă cu solemnitatea cuvenită. S-a păstrat un moment de tăcere în memoria celor ce și-au vărsat sîngele pentru idealul Unirii tuturor românilor, apoi s-a prezentat succint lupta poporului român pentru pregătirea și realizarea acestui moment.

Luînd apoi cuvîntul, V. Goldiș a prezentat un raport asupra activității C.N.R.C., dînd citire și proiectului de rezoluție ce urma să fie citit a doua zi, în fața Adunării Naționale. [...]

ZIUA CEA MARE

Alba Iulia îmbrăcată în strai de mare sărbătoare intra — pentru a cîta oară ? — în istoria acestui popor.

Nu vreau să fac poetizări forțate, dar țin minte că după o noapte de viscol și ger, natura ne-a dăruit un soare strălucitor. Albul zăpezii de pe clădiri și străzi scotea și mai mult în evidență miile de steaguri tricolore.

Ca într-o procesiune solemnă, coloanele fără sfârșit ale poporului se îndreptau spre Cîmpul lui Horea sau spre actuala sală a Unirii, trecînd prin poarta lui Mihai Viteazul.

Din imensa mulțime adunată ca să participe la marele eveniment se desprindeau cete de deputați și invitați, care aveau nobilul mandat de a hotărî pentru totdeauna soarta poporului român, de curînd eliberat de sub crunta stăpînire a unei împărății absolutiste. Sala Cazioului militar s-a dovedit prea mică pentru a cuprinde pe toți invitații. Mulți au trebuit să rămînă pe dinafară. Fundalul sălii era decorat cu drapelele statelor eliberate din fostul imperiu austro-ungar. La mijloc, mai sus, strălucea figura impunătoare a lui Mihai Viteazul, iar mai jos, chipurile celor trei martiri din 1785 : Horea, Cloșca și Crișan. În față, mesele prezidiului la care au luat loc membrii Consiliului Național Român Central, ca niște generali care aveau în față armata victorioasă.

De fapt, sentimentul victoriei se putea citi pe figurile tuturor deputaților, care simțeau că trăiesc atunci un eveniment unic în viața lor.

Ora 10,30. Ștefan Cicio Pop deschide Adunarea, ținînd un discurs în care prezintă momentele cele mai importante din lupta poporului și din activitatea C.N.R.C.

Nu intenționez să reproduc fiecare moment al dezbaterii ; nu am un proces verbal al Adunării, așa că voi relata doar acele episoade pe care le țin foarte bine minte sau pentru care am documente.

Rețin astfel din raportul dr. Ioan Suciu că numărul delegaților a fost de 1 228. De asemenea că la propunerea comisiei de verificare s-au ales trei președinți (George Pop de Băsești și episcopii Aradului și Oradei), trei vicepreședinți (Ștefan Cicio Pop, Teodor Mihali și Ion Flueraș) și mai mulți secretari, printre care era și Iosif Cizer.

A urmat apoi cuvîntarea președintelui G. Pop de Băsești, care, emoționat de solemnitatea clipei istorice, a rostit cu tremur în glas cuvintele profetice : „Acum slobozește, doamne, pe robul tău, că ochii lui văzut-au mîntuirea !“. Apoi a declarat deschisă Adunarea Națională cerîndu-i să dea atenție celor ce va auzi, întrucît momentul este înălțător, fiindcă — spunea el — „veacul s-a împlinit și sînteți chemați ca din această solemnitate să faceți istorie !“.

Au vorbit apoi Vasile Goldiș (care a prezentat proiectul de rezoluție al Adunării Naționale), Iuliu Maniu și Iosif Jumanca, oratorul muncitorimii din Transilvania și Banat [...].

A urmat apoi cel mai solemn episod : bătrînul președinte George Pop de Băsești, după ce întrebă Adunarea Națională dacă acceptă proiectul de rezoluție prezentat, în aplauze și ovații frenetice, proclamă Unirea Transilvaniei cu România [...].

Dr. Ștefan Cicio Pop a cerut apoi ca Adunarea Națională care a votat autonomia provizorie pentru Ardealul unit cu România, pînă la Adunarea Constituantă, să aleagă un organ de guvernare care să lucreze pentru desăvîrșirea Unirii. A propus deci să se aleagă un Mare Sfat Național, compus din 150 membri. Acest Mare Sfat Național urma ca, din sînul său, să aleagă un Consiliu Dirigent, care să preia administrarea tuturor treburilor speciale din Ardeal.

S-a dat citire unei liste cu 150 de membri, care au fost aleși fără excepție. Printre cei aleși au fost și 35 de fruntași socialiști.

Cu aceasta, Adunarea Națională îndeplinindu-și misiunea s-a închis și cîntînd „Pe-al nostru steag e scris Unire !” deputații au ieșit în public, unde, transformîndu-se în oratori, s-au urcat pe tribunele dinainte pregătite, avînd fiecare în mînă cîte o copie din rezoluția votată.

Relevantă pentru rădăcinile adînci ale spiritului internaționalist este alocuțiunea lui Ion Flueraș, care a propus să fie salutată Republica Maghiară, ca un stat tînăr care s-a eliberat din vasalitatea imperiului austro-ungar declarîndu-se independent. [...].

Pana mea e prea slabă pentru a reda avîntul revoluționar al maselor care au venit să eternizeze prin vrerea lor înălțătoarea hotărîre. Încerc totuși să consemnez ceea ce am văzut și ceea ce am simțit eu.

Poporul era acolo să judece o istorie, să o corecteze dîndu-i o cotitură nouă. Erau trimișii celor ce au muncit și au robit, au luptat și au sîngerat fără să poată gusta libertatea.

Nu voi uita niciodată solemnitățile acelui moment. Mi se părea că fac parte dintr-un mare tribunal, avînd chemarea să facă dreptate. [...].

Orașul, cetatea și Cîmpul lui Horea erau arhipline de mulțimea adunată.

Să mă ierte din nou cititorul că voi reconstitui sub formă de dialog felul în care a primit poporul adunat pe Cîmpul lui Horea, pe străzi și în piețe, vestea că Adunarea Națională a hotărît Unirea.

Îmi permit chiar să visez retrospectiv : ce bine ar fi fost dacă, la fel ca în zilele noastre, reporterii cu magnetofone ar fi înregistrat acel tumult !

Iată de ce va trebui ca cei ce au participat la acest eveniment să povestească ce au văzut ei și astfel, din mărturiile tuturor, se va putea reînvia ziua aceea memorabilă.

— „Ne-ați chemat să hotărîm dacă ne unim cu România. Da sau nu ?“.

Cu lacrimi de bucurie ziceau „Da, da, da !“.

Acest da avea ceva supraomenesc, o expresie mai înaltă, mai cuprinzătoare decît sensul celor două litere, căci el ieșise din adîncul a patru milioane de inimi reprezentate la Alba Iulia de cei peste 100 000 de participanți. [...]

23 noiembrie 1916

Iată cum s-a săvârșit intrarea trupelor germane imperiale în București : Aseară la cartier, lângă Cotroceni, a fost adus un ofițer, ochii legați, trimis ca intermediar de Mackensen ¹ să întrebe dacă se apără orașul. S-a înapoiat cu răspunsul că nu se apără, dar cerea să se garanteze averea și cinstea locuitorilor.

Azi-dimineața s-au dus întru întâmpinarea lor reprezentanții țărilor neutre, al Americii dl. Wopicka și al Olandei dl. Vredenburg, împreună cu primarul Capitalei, dl. Emil Petrescu. Au mers departe în direcția Bragadiru pe unde credeau că înaintează trupele vrăjmașe, dar s-au întors singuri după o lungă așteptare și după ce constataseră distrugerea podurilor de pe Argeș.

Peste puțin, a sosit vestea intrării trupelor germane în Gara de Nord, apoi un automobil cu 5 ofițeri a sosit la primărie. Printre ei era și principele de Schaumburg-Lippe, nepot al împăratului Wilhelm, fost secretar delegațiune la București, la declararea războiului. Se vede că a ținut să revie în România ca învingător, spre a răzbuna umilința plecării sale. Mi-l amintesc privind pe stradă, cu ceasurile, din dosul grătarului de fier al împrejmuirii Legațiunii germane din Calea Victoriei, zilele cât fusese sechestrat în casă pînă i s-a putut libera trecerea.

Cei 5 ofițeri au iscălit hîrtia, prin care asigurau averea și cinstea cetățenilor, dar pe de altă parte, cu toate aceste asigurări, colonelul de Kleve, însărcinat cu intendența, punea cele mai drastice condiții orașului și anume : una pîine pe zi, 1/3 litru vin, cafea, ceai, orez, zahăr, untură și cîte altele pentru 50 000 soldați și dări de un miliard. Guvernatorul cetății, generalul de Stolzenberg, amenința pe dl. Emil

Petrescu, că dacă nu li se dă tot ce vor cere în 24 ore, îl așteaptă un glonte.

— „O viață am, a răspuns dînsul liniștit. Ce voi putea da, voi da, ce nu, nu...“.

28 noiembrie.

De dimineață m-a deșteptat glasul ascuțit al unui vînzător de gaze din stradă. Mî se părea că strigă nelipsitul de altă dată : „Universul“, „Dimineața“, „Viitorul“. Am revenit repede la realitate însă. Apăruse primul număr al „Gazetei Bucureștilor“ pe o foaie, pe cealaltă foaie era „Bukarester Tageblatt“. Deși luasem hotărîrea să nu cumpăr ziarul și să nu-l citesc, am trimis îndată după el și l-am citit în întregime. Erau aproape numai proclamații și ordine de zi către soldați. Îi felicită de bărbăția ce au desfășurat-o la cucerirea celei mai puternice fortărețe române, fără a adăuga că această fortăreață nu se apărase. [...]

29 noiembrie.

În primele zile ale ocupației, viața era aproape normală, pe zi ce trece simțim însă mîna de fier a învingătorului mai grea asupra noastră și cu cît o simțim mai grea cu atît se cimentează o solidaritate, o adevărată fraternitate între noi românii rămași sub dominația străină, afară, bineînțeles, de germanofili. Cei mai mulți din noi am rămas, unii din necesitate, lipsă de mijloace, boală iar alții din simțămîntul de datorie, cum au fost unii funcționari, ca efortii spitalelor civile și cei rugați de guvern să stea pe loc spre a susține moralul populației. [...]

4 decembrie.

Internările urmează și azi — același procedeu cu toții. Au fost duși la comandatură vreo treizeci bărbați, printre care și Ion Pillat ². Alegerea ostaticilor se face nu după importanță, ci după resentimente personale, cele mai multe după denunțurile germanilor din țară. De pildă : Vasile Derussi nu a voit să facă cunoștința lui Bussche, arhitectul Berindei, confundat cu ginerele lui Emil Costinescu ³, a fost liberat imediat ce s-a văzut greșeala. Dealtminteri era unul dintre cei ce se bucurau mai mult de sosirea germanilor înainte de ocupație. Aproape mai toți internații sînt din Partidul Liberal. Conservatorii antantiști au fost cruțați, fiind susținuți de P.P. Carp ⁴ și de Al. Marghiloman. [...]

8 decembrie.

Gazeta de azi aduce la cunoștința publicului tot felul de măsuri drastice : electricitatea nu se mai poate întrebuința decît un kilovat pe săptămîină de persoană. Bineînțeles ofițerii găzduiți pot arde cît poftesc. Tramvaiele nu mai circulă pentru români decît dimineața de la 7—8, de la 12—3 și seara de la 7—8 și numai linia ce duce spre gară. [...]

12 decembrie.

Crăciunul nemțesc este astăzi sărbătorit de colonia statelor aliate cu ifos. Negăsind brazi în piață, au pus să se taie 500 din parcul Carol și au amenințat că de nu le vor ajunge, nu vor cruța nici celelalte grădini. Chef și mese în toate casele încartierate. Dl. Emil Petrescu, foarte abătut, a venit spre seară să ne vestească dizolvarea consiliului comunal. Cel nou este alcătuit din : Victor Verzea, primar, Al. Darvari, J. Berindei, arhitect, Prager, Dustmann, Paul Theodorescu, Oscar Niculescu.

Se germanizează toate — prin biserici, mitropolitul a oprit de a se mai pomeni de numele familiei regale. Calea Victoriei, unde am trecut să zăresc pe doctorul Cantacuzino⁵ la fereastra din mansardele hotelului Imperial, era înțesată cu străini și soldați. Firmele prăvăliilor au început să fie scrise jumătate pe românește, jumătate pe nemțește. Se schimbă numele hotelurilor în „Zum Kronprinz“ și altele. Noi trebuie să le primim toate și să le înghițim. Am poftă uneori să mă răzvrătesc, să le spun pe față ce gîndesc de ei... dar va veni și ziua aceea ! Răbdare ! [...].

23 decembrie 1916.

Azi-noapte am fost trezită din somn de răcnete și vaete, cînd mai apropiate, cînd mai depărtate și după cîteva momente de nedumerire, mi-am dat seama că erau răcnetele sergenților și vaetele mulțimii, luptînd la brutăria din strada Salciilor să capete o piine. [...].

27 decembrie.

S-au luat Focșanii prin lupte îndîrjite. Rușii pare că luptă alături de ai noștri. Vor putea oare să-i oprească cînd pe fiecare zi vin forțe noi din Transilvania și de peste Dunăre ? Azi a sosit un prizonier român din Ploiești, fugar îmi închipui. A istorisit grozăvenii de traiul prizonierilor. Nu au ce mîncă : o piine la 5 zile, un taler cu varză la șapte inși și printre ei s-a întins și holera. Suferințele lor nu se pot ușura, ca în Occident, prin intervenția țărilor neutre. Noi sîntem înconjurați de jur împrejur de aliații Puterilor Centrale, iar miniștrilor Olandei și Statelor Unite li se contestează orice amestec, sub cuvînt că erau acreditați lîngă guvernul român după declararea războiului.

Cu privire la bombe și otrava ascunse în subsolul Legațiunii germane⁶, destinate oamenilor politici, se poate spune că aceste bombe și bomboanele otrăvite, depuse la țară și prin orașe de supușii Kaiserului, vor rămîne printre dovezile cele mai convingătoare de sentimentele monstruoase nutrite de înalta cultură în timpul războiului.

Dealtminteri de cînd sînt aici, pe fiecare zi dau noi probe de ce pot, nemaiținînd seamă de devastările pricinuite, nu de bulgari, cum

o pretind, ci de ei cu consimțămîntul ofițerilor de toate gradele. Moșiile dintr-un capăt la celălalt al țării, casele țăranilor, și bisericile au fost jefuite. Din biserici au făcut grajduri. [...]

29 decembrie.

[...] Iată ce gîndeam ieri cînd, întrunindu-se la noi mai mulți [...] își istoriseau păsurile și umilințele. De pildă consilierilor comunalii nu le este îngăduit să stea jos pe scaun, cînd vorbesc cu un simplu soldat german. Trebuie să stea în picioare în fața lui. Primarul orașului, numit și ales de ministerul actual, a fost în așa chip înjurat și apostrofat de generalul guvernator Stolzenberg, fără nici un motiv, încît — spunea — că în viața lui nu plînsese cum a plîns în ziua aceea. Cu prefectul poliției aceeași purtare, încît și-a dat demisia și nu a retras-o pînă nu i s-au făcut scuze. Mai este un fapt, care le taie puterea de luptă : este desăvîrșita abstracție ce fac de traiul populației civile deși prin gazetă tot vorbesc de bunăvoința guvernămîntului pentru clasa de jos. Dacă nu ar fi funcționari români, care să lupte cu slabele lor mijloace împotriva lor, n-am avea nici alimente, nici lumină, nici căldură. [...]

2 ianuarie 1917.

Rechizițiile sau mai bine zis hoțiile, acum oficiale, au început azi. Zahărul particularilor a fost depus, fiecare interpretînd ordonanța după voia sa. Unii păstrează cincisprezece kilograme de familie, alții de locuitor. [...] Altă ordonanță spune că ocoalele din jurul Bucureștilor, (mai multe sate alcătuiesc un ocol), sînt silite să aducă pe zi patruzeci care cu porumb și grîu la oraș, cinci vite cornute pentru abator sau patruzeci oi. [...]

8 ianuarie.

Ger cu soare și un cer de toată frumusețea. Spre marea noastră mulțumire soldații germani păreau degerați pe străzi.

13 ianuarie.

[...] În 12 ore au cerut de la poliția română : 20 000 pături, 20 000 cămași bărbătești, 20 000 ciorapi lînă, 1 000 blăni etc. ...cu amenințarea că dacă nu le dă, vor pune dări asupra orașului. Poliția le-a spus să execute dinșii această rechiziție. Nu au voit, căci doresc ca populația să pună vina pe ai noștri, nu pe ei. Totuși după 2 zile, văzînd că în 36 de ore nu se strînsese jumătate din lucruri, au pornit din casă în casă un comisar român, un soldat german. [...]

De atunci a început o adevărată barbarie [...] Prin mahalale au făcut razii, după ce au lăsat populația lipsită de lemne și de plăpumi. Și cînd te plîngi unuia din ai lor, răspunde cu cinism : „Asta nu este nimic ! să vedeți cum veți fi peste 2 luni“.

Azi în gazetă vestea unei deraieri la Ciurea lîngă Iași : 300 persoane moarte, 300 rănite și printre ele și marchizul de Belloy ⁷. Îmi

vine neîncetat în minte de când am citit această veste, întrebarea dacă nu vor fi fost nici unul din ai mei acolo ? Ce groaznic întuneric !

La Academie, dl. Bianu⁸ s-a pomenit ieri cu un subofițer german și unul bulgar la orele 4 p.m. Au cerut să cerceteze documentele slavone. Știau perfect tot ce se găsea acolo. Dl. Bianu a stat pînă tîrziu noaptea, apoi s-a dus să se culce, lăsînd bibliotecarul cu ei, care după cîtăva vreme îl cheamă speriat înapoi. Ofițerii făceau din documente pachete-pachete, ca să le ia cu automobilul. I-a spus că Academia este pusă sub pază. Într-adevăr, la poartă erau postați soldați. Ofițerul i-a cerut o hîrtie prin care atestă că le dăduse anumite documente (fără să le controleze). Dînsul nu a voit. Le-a cerut la rîndul său, zadarnic, o adeverință prin care recunoșteau luarea documentelor. Au plecat în sfîrșit cu mașina încărcată. A doua zi, dl. Bianu a convocat Academia (în număr de 5 membri) le-a citit un raport despre ce se întîmplase și s-a alcătuit o protestare împotriva răpirii documentelor. Dl. Titu Maiorescu a fost rugat să o prezinte lui Mackensen. Declinînd însă această însărcinare, s-a dus dl. Bogdan⁹. Mackensen nu i-a acordat audiența cerută și hîrtia a fost înmînată secretarului. Afacerea luase forma unei conspirații prea tîlhărești. Intimidați de protestarea Academiei și temîndu-se de un răsunset dincolo de granițe, se vede, au făgăduit că vor înapoia documentele ridicate. [...]

15 ianuarie.

Iată o apreciere scrisă în condica unui țaran transilvănean Cârțan¹⁰ care cutreieră cu ea orașul din casă în casă și cere persoanelor de seamă un autograf — și mai ales un mic ajutor bănesc. Fără comentarii : *Condica d-tale, moșule, s-o păstrezi cu sfințenie, pentru a servi la ziua mare a judecării spre stabilirea răspunderilor și stigmatizarea vinovaților. Ea este oglinda inconștienței criminale care a adus peste capul acestei biete țări cumplitele vremuri de bejenie din toamna anului 1916 cînd „România Mare“ se întinde de la Siret la Prut.*

Floarea fiilor ei scuturată, prăpăd și ruină pe holdele țării. Să te ierte Dumnezeu, dacă prin vagabondajul și prin milogirea d-tale ai fost cîtuși de puțin vinovat de nenorocirea fără pereche.

Victor Beldiman

Lupu Costache

26/2/1916

Urmează stampila cu inscripția : *Vertreter Stadtbehorden-beim Kaiserlichen governament...*

Bukarest

N. Lupu Costache¹¹ trebuie să fie fiul secretarului general. De încălțitura lui Victor Beldiman nu mă mir. Tatăl său¹² a rămas în Ger-

mania la declarația războiului. Alecu — fratele lui Victor — nu s-a reîntors deloc. Victor a venit numai în vremurile din urmă. Spre a nu pleca cu armata română în Moldova, s-a afiliat la Crucea-Roșie și lucrează cu germanii. Aceștia sînt urmașii boierului Alexandru Beldiman, bun român.

Ordonanțele pe ziua de azi.

I. Toate tablele de fier de la Bellu, pe care sînt răzimate coroa-nele, trebuiesc scoase.

II. Cozonacii și prăjiturile sînt interzise afară de sîmbăta și mier-curea și atunci în următoarea proporție : 500 gr. făină, 200 gr. zahăr, unt deloc. Ouă deloc (stupiditate nemțească).

III. Cartelul de pîine va fi de 220 gr. făină cu 150 gr. mălai. La țară numai 500 gr. mălai. Cel de carne pînă la 1 aprilie : 200 gr. pe săptămînă, de la 1 aprilie înainte : numai 150 gr.

Zăpada căzută aceste 2 zile a oprit orice luptă pe frontul oriental. Camioanele și automobilele patinau ieri pe bulevard. Azi a venit Samurcaș¹³. Este și el exasperat de toate grosolăniile ce le înghite.

17 ianuarie.

Ieri întruniți proprietarii și arendașii din Ilfov la prefectură au fost vestiți că moșiile care nu vor fi cultivate în primăvară, vor fi vindute țaranilor. Recoltele vor fi ale germanilor, care pun la dispo-ziția proprietarului prizonieri și mașini. [...]

26 ianuarie.

Am aflat deosebite fapte din știri oficiale :

I. Mackensen, venind în București, a declarat că nu vrea să facă vizită nimănui. După multe insistențe a primit pe Lupu Costache și pe Petre Carp. Amîndoi au ieșit de la dînsul cu părerea că dintre toți el este cel mai favorabil României. Ceilalți guvernatori și funcțio-nari superiori cît se poate de „revêches“. Singurul care are înriurirea asupra lor este Petre Carp, dar din nenorocire este cu totul în vede-rile lor. Mai deunăzi a fost dezidență între el și Marghiloman. Voia să împartă țara în căpităanii, administrate de germani și români. Cel de al doilea, voind să mai joace un rol politic în țară și dîndu-și seama că i s-ar putea tăia craca de sub picioare dacă consimte la asemenea ilegalități — s-a opus. De rîndul acesta a fost aproape o ruptură între ei. Carp fără partid, care să-l susțină, a fost silit să renunțe. Din frun-țării germanofili, Maiorescu a fost cel mai demn. Nu a voit să facă vizită lui Mackensen, iar Teodor Rosetti — de îndată ce Banca Gene-rală a fost preschimbată în Bancă de stat scoțînd hîrtii ilegale — și-a dat demisia din consiliul de administrație. Îmi pare foarte rău că prie-tenul Stere¹⁴ nu i-a urmat pilda. Acesta este o enigmă pentru mine în clipele de față. Vom vedea ce va ieși [...]

29 ianuarie.

[...] Carp se străduiește să convingă pe Maiorescu și pe Marghiloman, nu numai de schimbarea administrativă, dar și de proclamația abdicării regelui Ferdinand. Am aflat că Maiorescu este ținut în lături din pricina bulgarilor, care nu pot uita pe 1913 — pacea de la București — iar Marghiloman din pricina incidentului din primăvară de la Jokey-Club, când intrînd Nicu Filipescu pe ușă și Büssche apropiindu-se de el cu mîna întinsă, acesta i-a spus : „Nu-ți dau mîna. Nu meriți să-ți dau decît piciorul în spate“. Ministrul Germaniei nu a răspuns un cuvînt. S-a dus la președintele clubului, Marghiloman, să ceară satisfacție. Acesta voind să-i împace, le-a spus la amîndoi că celălalt ținea gata o scrisoare de scuze. Descoperind guvernul german că Büssche trimisese scuze înainte de a fi primit pe ale lui Filipescu, îi făcuse muștrări aspre.

Începem să avem știri de la țară prin proprietarii ce merg acum sub escorta germană să-și cultive moșiile. [...]

2 februarie.

[...] Azi mi-a căzut în mîină manifestul împărțit de germani soldaților români în tranșee. Iată-l :

Țăranilor,

Voi țaranii n-ați vrut război țării. Noi am voit să ne vedem în pace de treburile noastre, dar guvernul nostru și bogaților noștri proprietari nu le pasă de cerințele noastre. Doar sîntem robii lor. Nu vrem război. Nu vrem să mai fim astfel ! Haideți să izgonim pe uzurpatorii noștri proprietari și arendași. Jos guvernul ! Să facem pace cu învingătorii !.

Propaganda cea nouă este abdicarea regelui și aducerea unui fiu al împăratului. La întrunirea conservatorilor, la care lua parte și Carp, dl. Nenițescu¹⁵ a propus această soluție. Maiorescu și-a luat pălăria și a plecat în semn de protestare. [...]

9 februarie.

[...] Am aflat unele amănunte asupra relațiilor dintre autoritățile române și cele germane, destul de încordate în vremile din urmă. Verzea își dăduse demisia în urma unei scene cu Stolzenberg, care îi ceruse ca în douăsprezece ore să fie toate refugiile deschise, pe socoteala primăriei. Verzea, nelăsîndu-i-se timpul trebuincios, le-a deschis cum erau, într-o stare mizerabilă. Stolzenberg aflînd desigur aceasta, vine la ora 9 seara să-l ia și vizitînd unul din refugii, se înfuriază așa de rău, încît a mers pînă a-l scutura de umeri. După cîteva zile Verzea și-a retras demisia.

Au cerut lui Lupu Costache o declarație prin care făgăduia că în-cuviințează orice vor face autoritățile germane. Nu a voit să-și dea iscălitura.

La poliție au cerut de asemenea ca toate hîrțile să fie contrasemnate de poliția germană. Domnul Tzigara s-a opus, nu doar că germanii țin la prestigiul autorităților române, dar doresc ca execuția să fie a românilor, autoritățile noastre apărînd ca niște călăi pentru populație.

Trebuie să înregistrăm aci cîteva cazuri nenorocite, le numesc nenorocite, fiindcă este vorba de ai noștri :

I. Un articol al lui Mangra ¹⁶, de cea mai mare platitudine față de împărat. Partea cea mai interesantă, sau mai bine-zis cea mai odioasă, este sfîrșitul. „Și în îndeplinirea acestei chemări care-i asigură propria existență politică și de stat, ca și existența etnică a românismului în genere, România va căuta un regim natural într-o alăturare sinceră de Austro-Ungaria și Germania. Se va realiza astfel cuvîntul marelui patriot român, P. Carp, care a dorit înfrîngerea României de astăzi, aliată cu imperiul Țarilor, pentru ca regatul să se poată alătura apoi cu atît mai puternic și fără rezervă de Puterile Centrale.“

II. Ion Filitti, secretar la Ministerul Afacerilor Străine, rămas din întîmplare în București, — deși mobilizat, — după multe stăruințe a izbutit să fie numit director al Teatrului Național, cu condiția ca artiștii din Berlin, muritori de foame, să poată veni cu trupe să joace la București, plătiți de primărie, 50 000 lei. A inaugurat deschiderea stagiunii printr-un discurs.

III. Doamna Marta Bibescu ¹⁷ trimite azi răspuns mamei, că ar dori să vie s-o vadă, dar nu știe cum să facă, temîndu-se să nu fie luată la ochi. I-am răspuns să nu se obosească, deoarece s-ar compromite în ochii germanilor.

11 februarie.

Țara este împărțită în patru etape germane și etapele în douăzeci și șase „nebenetape“, din care trei numai austriace. Dobrogea este pe mîna bulgarilor. [...]

18 februarie.

[...] Aseară am aflat că otrăvurile găsite, cu dosarele Günther și destinate pentru oamenii noștri politici, erau așa de puternice, încît cîteva picături omorau pe loc fără a lăsa urme. Bombele găsite în subsolul Legației germane au fost demontate de un fost rîndaș al nostru. [...]

26 februarie.

Mîine dimineața la orele 5, spre a nu da loc la manifestații, pleacă internații de la Imperial la Săveni, — sat din Ialomița. Sînt printre ei bărbați de 70 de ani (Carabatescu) și alții bolnavi. Vor face drumul pînă la gară pe jos, cu trenul cîteva ore, apoi iar pe jos patru ore. Afară a nins și este iarăși o lapoviță de nu se poate umbla...

Iată din izvor oficial, cum au fost tratați internații Puterilor Centrale înainte de ocupație. Ceea ce fac acum sub motivul că au

fost maltratați, este numai un pretext. Comit ceea ce au comis pretutindeni, atît în Belgia cît și în Franța. Internații mai de seamă ca Sperling au fost închiși în casele lor, ceilalți duși la Urziceni, un mic orășel cu case mai bune și repartizați pe la proprietari. Cei mai de rînd prin casele țărănești. Li s-a îngăduit să ia nevestele și mobile, servitori, și provizii. Unii au venit chiar să-și vadă familia în București. Aceasta numai cîtva timp, apoi au fost aduși la București în două hoteluri. Multora din ei li se îngăduia să-și aducă mîncarea de la Capșa. Femei nu au fost internate afară de cele prinse cu spionaj. Dealtmîntrelea, după cum am mai spus, ca să scape de beleaua internărilor se propuse să fie trecuți toți cei suspecti în Bulgaria. Guvernul bulgar s-a opus. Este curios faptul că unul din cei ce țipă mai mult împotriva internărilor, este Antipa¹⁸, care fusese în comisiunea română și a condus aceste tratative. [...]

8 martie.

[...] Cînd am ieșit azi după atîta vreme de reclusiune din casă, pe stradă, am găsit mare schimbare. Abia mai vezi cîte un automobil, cîte o birje. Prăvăliile, vitrinele goale. Orașul pare pustiu. Alimentele se găsesc foarte greu. Nici mălai, nici pîine nu poți obține cu carteluri. Fasolea deși 1,80—2 lei nu se mai găsește ; de carne, nici vorbă : se vinde 4,90—5 lei, cea de porc cu 9 lei, cartofii lipsesc. Țăranilor, cînd vin la tîrg cu cîte ceva, li se sechestrează marfa de soldați în bande la periferie. [...]

9 martie.

Cînd ieșeam, îmi spune servitoarea : „Mare revoluție alături în strada Mercur la Marghiloman“. Într-adevăr era multă lume, femei mai ales, pe strada Mercur, cerînd pîine. Printre ele mișunau soldații germani, șoptindu-le : „Cereți pacea !“ Fuseseră și la prefectură. Marghiloman le-a vorbit, asigurîndu-le, că li se va da pîine și carne, că pacea nu atîrnă nici de ele, nici de el. S-au risipit la urma urmelor fără rezultat ; totuși germanii, cam speriați, au acordat imediat cele nouă vagoane de făină, cerute de primărie și de care nu voiau să audă vorbindu-se. Este într-adevăr mare mizerie. [...]

31 martie.

[...] Școalelor, — pînă acum închise, — li s-a impus să se deschidă în săptămîna mare. Membrii tribunalului au primit amenințarea că dacă nu țin ședința a doua zi de Paști, vor fi pedepsiți cu 50 000 lei amendă.

Stere a plecat în străinătate. A fost tovarăș de deportare cu Mi-liukov¹⁹. Se spune că s-a dus să-l convingă la o pace separată. [...]

14 aprilie.

[...] Singure comunicatele franceze și engleze, luptele de la Arras și la Aisne sînt o digresiune în monotonia zilei de azi. Mare no-

roc avem că le putem citi din gazetele franceze, ce mi le trimite Lizeta Grueff, atît de devotată prietenă...

Ca știri sînt : Reîntoarcerea lui Stere de la Berlin și Viena „brevouille“, sau mai expresiv cum zice românul cu buza umflată. Scopul călătoriei sale a fost, după cum o spun cei care-l apropie, de a trece în Rusia făcînd propaganda pentru pace și a fost împiedicat. Neizbutind în planurile sale de mare european germanizat s-a ocupat să scoată o gazetă „Lumina“ cu Brănișteanu, Pătrășcanu, Galaction²⁰. Va apărea zilele acestea. Păcat pentru el și pentru cei pe care îi atrage pe povîrnișul pe care se îndrumează, deși afară de Pătrășcanu, ceilalți nu au ce pierde. Dar n-ai ce le face. În orbirea lor, vād tot Germania victorioasă. Zadarnic am încercat să conving alaltăieri pe Pătrășcanu. Germanofiliu români s-au molipsit de la nemți. Nu vād decît clipele de față. Faptul că România este ocupată în parte, este dovadă pentru ei, cea mai neîndoioasă, că Germania este invincibilă. Noroc că țara nu a fost pe mîinile lor cînd era neutră. De nu s-ar deștepta prea tîrziu. [...]

15 aprilie.

Cheile de la toate bisericile au fost luate de germani, probabil spre a le ridica clopotele [...]

21 aprilie.

Se rechiziționează din biserici clopotele și argintul de pe icoane. Se spune că în urma protestării mitropolitului, au fost redat azi unele, dar multe nu. Ca fulgerul s-a răspîndit știrea în țară a acestui sacrilegiu și dînd loc unei indignări generale ; zvonuri, unul mai fantastic ca celălalt, circulă prin popor, că încercînd să ia coșciugul lui Sf. Dumitru, au căzut trăzniți, că clopotul de la Sf. Spiridon a strivit patru germani etc.

24 aprilie.

Cea mai criminală faptă săvîrșită de germani în țară este desigur ridicarea lui Procopiu²¹. A fost luat din pat cu toate că după părerea doctorilor, — atît celui român cît și celui german — orice mișcare îl poate omorî. Transportat, leșinat în mașină, a ajuns la spitalul militar seara la 8, trecut prin trei pavilioane, negăsindu-i-se loc și depus în sfîrșit într-o sală cu deținuții (nu politici, ci hoți). Closetul era alcătuit dintr-un butoi în mijlocul odăii. Acolo și-a petrecut noaptea. Deținuții i-au furat lucrurile de pe el, dar făcîndu-li-se milă la urmă, vâzînd că-i este așa rău, tot ei s-au dus spre dimineață de au chemat pe doctor. Acesta i-a făcut o injecție de morfină, ceea ce nu era deloc indicat pentru boala lui.

27 aprilie.

Avînd necesitate de brațe la cîmp, ordonanțele anunță că vor fi rechiziționați (cu de-a sila) din toate clasele societății cei ce nu vor fi avînd ocupație fixă în oraș.

Alta : Oricine nu va primi o funcțiune dată de comandantul german, sau se va demite, este condamnat la 30 000 lei amendă și trei ani de temniță.

Cine nu-și stropeste trotuarul și jumătate stradă, de patru ori pe zi, este condamnat de la 100—200 lei amendă. Asta n-ar fi rău, dar cum au nevoie de bani, pun la amendă cartiere întregi, de se udă sau nu.

La țară, țăranul este silit a cumpăra ouă și a le preda poliției germane, căci nemaiavînd găini, îi pun la amendă. [...]

20 mai.

[...] Mi s-a adus mai deunăzi o hartă, Frieden Karte, acum interzisă. Europa în trei exemplare ; într-unul țările cu granițele dinainte de război, în alta : astfel cum s-ar fi împărțit făcîndu-se pacea separată ; cea de a treia, Europa colorată după naționalități. În cea de a doua, România nu există.

[...] Cu toate că Germania caută să facă întunericul tot mai mult printre noi, ca să nu vedem că se petrece un început de descurajare în sînul alianței Puterilor Centrale, sînt uneori licăriri. Îi bate la poartă revoluția socială, atît ei cît și Austriei. Criza ungurească, prin căderea premierului Tizsa nu se poate rezolva, foamea netăgăduită chiar de gazetele lor și mai ales ura cu care vorbesc pe față puterile aliate unele de altele, mai ales cele austriace, arată o stare de lucruri care nu mai poate dăinui. Dacă prin forța armelor nu va fi silită să facă așa repede pace, desigur, o va face prin aceea a dezagregării alianței.

Dar nu aș fi mulțumită decît dacă s-ar călca și teritoriul german ca să simță și ei durerea și umilița unei ocupații. Am avut o mică răzbunare mai deunăzi : s-a descoperit printr-un denunț făcut la Berlin, tot de un coleg de-al lor, o mare bandă de hoți, căci sistemul de spionaj nu se limitează numai la străini ; ofițerii, funcționarii se spionează unii pe alții și fiecare denunț este luat în considerație. Comisiunea de aprovizionare a orașului București cu căpitanul Albrecht în cap adus din Germania ca o somitate, jurisconsultul Kaufmann, procuror tot din Germania, Simons, Adelstein Pauker furau cu toții din vagoanele de grîu destinate pentru pîinea populației, transformu-le în griș. Cîștigau cite 30 000 lei pe zi. Au realizat astfel se zice 14 milioane lei. Banii găsiți au fost depuși la Banca Națională și spre a băga numai pe germanii și pe evreii de aci în judecată, au expediat imediat pe Albrecht pe front. [...] S-au golit toate dulapurile, și se țîn chefurile lanț. De asemenea și în toată țara. Casele golindu-se din cauza rechemării trupelor la front, au devenit multe casinouri. Numai în strada noastră sînt trei. După cîtăva vreme de acest „dulce

farniente“ nu-i mai poate duce la front. S-au împușcat 3 ofițeri chiar la „offizierheim“. Soldații dezertează și nu vorbesc decît de pace. Se simte că s-au săturat.

26 mai.

[...] Cu toate că sosind la București germanul cu care s-a făcut schimbul d-rului Sion, au spus că internații în Moldova au fost foarte bine tratați, că trăiau mai luxos ca ofițerii francezi, totuși se fac noi internări. Dealtmintrelea este pentru cei de la poliție și un mijloc de a cîștiga bani. La d-na Băicoianu vin neîncetat ofițeri, propunînd să-i scoată bărbatul din Săveni pentru suma de lei 10 000 sau 20 000, fără rușine. A spus foarte bine deputatul german Streseman, în parlament, că au devenit o bandă organizată de tâlhari. Orice afacere trebuie mituită, nici bilet de tren nu poți lua fără bacșiș. La Buzău, mai ales este o etapă cunoscută prin brutalitatea ei. A luat în urmă 40 cetățeni, din clasa cea mai bună și i-a pus la corvoadă. În ajunul Crăciunului, au ridicat 2 doamne (una avea 70 ani trecuți) pe înnoptate și le-au dus la 3 km de oraș pe jos, pe o zăpadă de aproape un metru, fiindcă nu-și curățiseră trotuarul. Civililor li s-a impus pretutindeni să salute pe ofițerii germani. [...]

4 iunie.

[...] Bietul Procopiu, după cîte ne-a spus d-na Berindei, astăseară, merge din ce în ce mai rău. Au izbutit să-l readucă acasă — dar au adus numai un cadavru. El este martirul ocupației străine. [...]

11 iunie.

Pentru lucrul cîmpului, se iau măsuri peste măsuri, ordonanțe peste ordonanțe : una contrazice pe alta.

[...] Tot din pricina aceasta, aprovizionarea aproape nu mai există. De 4 zile, intrarea zarzavaturilor, a cartofilor, a untului s-a interzis. Precupeții, deoarece plătesc dări foarte mari și nu mai au ce vinde, au făcut o manifestație ; publicul asemenea la Casa de depuneri unde se afla biroul de aprovizionare al primăriei cu Prager ca delegat. Dinsul le-a dat dreptate și a declarat că dacă nu se reîntoarce Verzea, care cel puțin îi da ajutor, se retrage, căci populația îi sparge capul. Asemenea cu lemnele. Înainte de plecarea lui Albrecht se dăduseră 15 păduri în exploatare primăriei, se și începuse tăierea, cu personal român. [...]. Verzea a reclamat să-i dea înapoi pădurile, dacă nu, își dă demisia. Carp îl susținuse. După multe certuri, i le-au lăsat din nou primăriei, dar le-au luat toți lucrătorii, prin faptul că au dat o ordonanță, cum că, afară de duminica, nici un țăran nu are voie să iasă din sat decît pentru munca cîmpului. Iar reclamație la prefectul de Ilfov. Acesta răspunde că nu este nimic de făcut, fiindcă-l amenințaseră, dacă nu urmează ordonanțele ad-lite-

ram, cu închisoare. În sfârșit i s-au acordat prizonieri, dar în timpul acesta s-au rechiziționat toate securile. Cu ce să taie pădurea ?

19 iunie.

A murit Maiorescu. Nesimțindu-se bine acum câteva zile și mergînd Marghiloman să-l vadă, i-a adus cu sila un doctor neamț. După ce a plecat, a cerut să nu-i mai vie doctori germani să-l îngrijească. A murit subit și a lăsat în urma lui regrete, căci tocmai el, care avusesse cele mai strînse legături prin studii și nevastă cu Germania — se arătase mai bun român ca ceilalți germanofili.

Au fost aduși Derusi, cu încă 3 de la Săveni și închiși la Cercul Militar. Li se spusese la plecare că sînt liberi, dar în gară i-a luat un soldat în primire.

Revoltele împotriva administrației militare se întefesc printre țărani. Azi era afișat cu iscălitura lui Tulf²², că au fost împușcați 3 oameni, fiindcă au răspîndit știri false și au împins pe țărani la răscoală împotriva Puterilor Centrale. Sărmanii ! Dac-ar fi împușcat numai 3 ar fi bine, dar la Mehedinți, ofițerii au spus singuri că s-au împușcat cu sutele. În comunicat vorbeau numai de județele Prahova și Vlașca. În Ilfov au sărit pe soldații germani, care le strîngea tot ce aveau prin casă și le-au tăiat firele telegrafice. Cînd am istorisit băiatului din casă că la el în Mehedinți s-au pus țărani să lupte cu nemții și că mai bine s-ar astîmpăra, căci nu pot aduce nici un folos țării acum, a răspuns : „Lasă — tot e bine că mai omoară cîțiva din ei“.

29 iunie.

A murit Procopiu azi. Pînă în ultima clipă spunea : „Nu face nimic ! Numai țara să iasă bine“.

2 iulie.

Ceremonia înmormîntării lui Procopiu a fost foarte tragică după cum i-a fost și moartea. Lume puțină. Numai cîțiva prieteni mai îndrăzneți ca : Ștefan Popescu²³, Crăsnaru²⁴, Grigore Pherihide²⁵, din obișnuinții casei afară de rude. Mulți se abținuseră de a veni la început de teamă, să nu se compromită. Autoritățile române au lipsit de asemenea, și cînd în acest cerc restrîns, aproape numai femei, a luat cuvîntul Teodor Aslan²⁶, ne-a cuprins o emoție mare pe noi toți, care simțeam actul eroic ce-l făcea în clipele acelea, căci printre noi erau cîțiva germanofili ca Stere și agenți ai poliției. [...]

18 iulie.

[...] Pe cînd noi ne înspăimîntam în tăcere de cele ce se întîmplă, căci se joacă în clipele acestea una din cele mai riscate cărți ale istoriei României, germanofiliile noștri dau banchete lui Mackensen. Lupu Costache cu ai săi serbează victoria din Galiția și în curînd

luarea Moldovei. Mi s-a spus, că Petre Carp cere germanilor ocuparea Moldovei. Dînsul va fi numit dictator, regele detronat, și ales altul din familia imperială, probabil.

22 iulie.

Clipele prin care trecem îmi reamintesc cu totul acelea cînd eram sub spada lui Damocles a intrării germanilor în București. Credeam că asemenea emoții, în urma stabilizării frontului la Milcov, să nu se mai repete. Rușii se retrag mereu. Au ajuns la Cernăuți. Germanii strigă victorie și Lupu Costache face turneuri prin țară, împărțind manifeste spre a fi iscălite de populație, prin care se face un plebiscit cerîndu-se împuternicirea lui Carp spre a încheia pacea. Au fost lungi întrevederi cu Marghiloman, care ar adera, dar mai așteaptă să vadă cum se întorc lucrurile. A consimțit la detronare, dar nu încă : e prudent.

23 iulie.

După ce s-au cultivat toate moșiile de arendași sau reprezentanții proprietarilor plecați, pe speșele lor, acum li se confiscă recolta.

Primul procuror Diaconescu a primit o hîrtie iscălită de Tulf, cum că fiind ostil germanilor, va fi dus în Germania. L-au și pornit. Emil Petrescu a fost expedit la Săveni. [...]

27 iulie.

Comunicat mai bun. Ofensivele amîndouă oprite. Ceea ce a preocupat lumea afară de luptele de pe Siret, sînt uneltirile lui Carp. A chemat pe Marghiloman la Călinești și i-a spus că a cerut un ultimatum Germaniei după plebiscitul început prin țară, să se facă pace cu România, Moldova fiind privită de germanofili ca și luată.

Statul german să ne ia pe 20 de ani terenurile petrolifere și recoltele pe anumite prețuri fixate de ei. Ni se lasă Dobrogea. [...] Familia regală detronată — numai pe principele Nicolae l-ar primi poate, dar dus și crescut în Germania. Regenții : Lupu Costache, Virgil Arion²⁷ și Nenițescu. Aceștia își așteaptă cu nerăbdare numirea. Marghiloman mîhnit că nu este în capul bucatelor.

Poporul tace, dar judecă. Acum cîteva zile întîlnind pe P. Carp, dl. Aslan a rostit către nevastă-sa : „Nu-l mai salut“. „Cine să-l mai salute, domnule, de acum înainte“, a grăit în spatele lor un bărbat din popor.

Își dau seama că n-ar mai iscăli nimeni manifestul de ar vorbi și de detronare — deoarece cînd cheamă funcționarii, preoții și învățătorii la prefecturi să subscrie, nu le vorbesc decît de pace. Nici pomeneală de detronare, de regență, de mobilizarea armatei împotriva celei din Moldova.

Iată hîrtia ce se dă de iscălit :

Subsemnații cetățeni, avînd convingerea că în împrejurările prin care trece țara, acțiunea d-lui Petre P. Carp e singură în stare a reda României situația pierdută, îi încredințăm sarcina de a apăra drepturile țării în negocierile ce se vor deschide pentru dobîndirea păcii dorită de toți.

Mackensen ar fi declarat că nu primește regența — a pățit-o o dată, cu asemenea pace ridicolă în Muntenegru.

31 iulie.

[...] Ce groaznice clipe — dar și înălțătoare, să știi că armata română ține piept celui mai îndirjit vrăjmaș, pe care lumea întreață se căsnește să-l răpună, fără să izbutească, de 3 ani !

Alexandru Sturdza²⁸, al cărui rost nu-l înțelegem încă în țară, știindu-l ofițer în armata de pe Siret, a sosit cu un număr de ofițeri [...] spre a face propagandă printre prizonierii de aici în vederea alcătuirii unei armate, care să meargă împotriva celei din Moldova ! [...]

6 august.

[...] Am pus mîna pe manifestul mitropolitului și al înalților demnitari ai bisericii ortodoxe din teritoriul ocupat, care a fost aruncat pe front, spre a demoraliza armata și a îndemna soldații să nu se retragă din Moldova peste Prut, dacă li se cere. Textul este următorul :

Chemarea mitropolitului primat

Români moldoveni și voi români de pretutindeni adunați între Carpați și Prut, auziți glasul fraților voștri din România ocupată. Oștile Puterilor Centrale sînt în trecătorile Carpaților, sînt la porțile de sus și la porțile de jos ale Moldovei, ele înaintează și țara va fi din nou ciuntită în sîngele ei.

[...] *Țara vrea pace. Prea mult a fost pus spre pustiire cuprinsul țării.*

Peste cele 4 aripi ale pămîntului a venit asupra noastră sfîrșitul nostru. Cele înalte ale țării au pierit. Puterile noastre s-au surpat. Mulți din fii au fost uciși, alții s-au risipit prin țări străine, unde suspină de foame, se sfîrșesc. Dar Domnul Dumnezeu s-a îndurat de țara aceasta, el a îmblînzit inima biruitorului către noi și a făcut dintr-însul tovarășul nostru la munca pentru mîntuirea României.

Țărani, tîrgoveți, slujbași și orice ați fi, aveți bună credință că biruitorul care intră în Moldova, nu este setos de răzbunare, nu ucide, nu jefuiește, nu dă foc, nu pustiește. Aici, în Muntenia, averile, casele, cinstea noastră a tuturor au fost respectate, laolaltă noi am muncit cîmpiile țării și ele au dat roade. Dumnezeu a potolit minia războiului și a binecuvîntat munca noastră comună. Nu vă temeți fraților și nu apucați drumul pribegiei. Cu dor și gînd de

pace ne întorcem către voi și vă trimitem îndemn sfătuitor să stați și să rămâneți cu toții pe la locurile voastre. Ați apărât țara cu vrednicie, datoria v-ați făcut-o pe deplin. Mulți dintre voi au căzut apărînd moșia strămoșească. Astăzi puterile voastre sînt frînte. O singură datorie mai aveți : Să nu părăsiți pămîntul țării, să nu lipsiți România de puterile voastre. Să nu puneți brațul vostru în slujba unei cauze străine. Stați pe loc, fraților. Rămîneți între Carpați și Prut. Nu faceți din acest rîu românesc hotar despărțitor între inimile noastre. Rămîneți pe pămîntul strămoșesc, lîngă mormintele strămoșilor și ale fraților voștri de luptă, lîngă holdele care de aci înainte vor hrăni neamul nostru. Aveți încredere în marele și milostivul Dumnezeu.

Aveți încredere în pronia lui minunată care ridică pe cel surpat și din dărîmături scoate din nou la fața soarelui viața cea frumoasă de mai nainte. Aveți încredere în viitorul tulpinei românești.

Dr. Konon Al. Donici, arhiepiscop și mitropolit primat ; Th. M. Ploșteanu ; arh. Valerian Romniceanu ; Iosif Archimandrit de scaun sfînta Mitropolie ; Melitie Costățeanu ; ic. Orden (?) Musceleanu ; ic. G. I. Geblescu.

Mitropolitul, om slab și îmbătrînit peste măsură, a fost unealta celor mai tineri, printre care arhimandritul Scriban și Galaction.

Opinia publică se mișcă, reacționează, nu vrea să iscălească plebiscitul lui Carp²⁹, cu toată teroarea ce se exercită de autorități ; mai ales țaranii se tem să nu fie mobilizați împotriva alor lor. [...]

10 august.

[...] Filogermanii s-au împlînzit și caută să se apropie de noi. Tzigara are o situație destul de ciudată : este reprezentantul curții regale, prin faptul că lui i s-au lăsat palaturile în seamă de rege. Cheile sînt la dînsul și totuși sub ocrotirea sa este pus manifestul lui Carp. [...]

22 august.

[...] Bietul Stere ! Îmi face rău să-i citesc jurnalul, care apare de 4 zile, „Lumina“. În primul articol, preconizează intrarea României în confederația habsburgică ; în al doilea face un tablou fals în mare parte, după spusele celor competenți, a situației financiare de la începutul războiului ; în al treilea caută să convingă publicul, că războiul a fost dezlănțuit de Quadruplă, că Germania este statul cel mai democratic, în sfîrșit bagajul „Gazetei Bucureștilor“ : este un Karnabat cu firmă tot mai periculoasă. Dealtmîntrelea, afară de articolul de fond, regulat, al lui Stere și cele literare ale lui Pătrășcanu, toate informațiile, cuvînt cu cuvînt, ca ale „Gazetei Bucureștilor“. Aceleași minciuni, intrigi. Nici o deosebire între acea scoasă de Puterile Centrale și aceea scoasă de români. Am început să mă în-

doiesc de sinceritatea lui. Mulți spun că o face pentru bani, căci este finanțat de germani. Cît de mare se crede și cît de mic este în clipele acestea ! A murdărit un trecut frumos și mai mult ca oricînd pro-verbul este drept : „La parole est d'argent, la silence est d'or“.

Mai bine s-ar fi coborît în popor, să ia lecții de patriotism. Mă gîndeam mai deunăzi cînd îmi istorisea Ștefan Sihleanu³⁰ cuvintele unui țăran din Nehoiăș, județul Buzău, Ștefan Dumitru, în gară la Ploiești. Văzînd că nu se poate urca în tren din pricina piciorului tăiat, i-a venit un trecător în ajutor : „Lasă, domnule, a zis el, că m-am învățat să umblu și cu unul“. A mai istorisit că schija de tun îi sfîrtecuse osul... „Dar — a sfîrșit — nu face nimic. Mă gîndesc cu bucurie că pierzînd piciorul, mi-am făcut datoria către țară“. Doamna Romniceanu, care era de față, a istorisit și dînsa, că veniseră la spital nevasta unui țăran orb, prizonier de război, cu copilul ei. A fost o scenă tragică prin faptul că dînsul nu-i mai putea vedea. „Mai bine așa — a spus dînsa — plîngînd, să știu că cel puțin nu s-a dat în lături.“

[...] De la succesele din urmă — de pe front — citite cu sete printre rînduri în gazetele străine, nu se mai vorbește decît de vitejia soldaților și a ofițerilor români. Ei au salvat Europa, crede poporul și s-au răspîndit știri fantastice care merg din gură în gură că în luptă au luat prizonier pe Mackensen, că au atras o divizie germană în locuri mlăștinoase, și au dat drumul obuzelor, au nimicit 2 regimente bulgare. Au lăsat pe germani să facă un tunel sub Siret și l-au aruncat în sus.

[...] De cîtăva vreme orașul este bîntuit de manifeste, în contra nemților, de prieteni și băieți de școală. Vasile Bănete și Trocan sînt printre cei mai activi. Iată 2 manifeste lipite noaptea pe ziduri :

Români,

Domnul P. P. Carp, în unire cu Dușmanul, vrea să ne silească a iscăli un plebiscit pentru pace. Pacea în împrejurările de față e o trădare, e o înjosire chiar față de inamic care sîntem siguri că nu-și caută decît de interesele sale proprii îndemnîndu-ne la această faptă mișelească. E osîndirea neamului nostru, a armatei, a regelui și ce e mai presus de toate a ONOAREI ROMĂNEȘTI.

Nu, dl. P. P. Carp, mîna în mîna cu inamicul, nu poate face pace [...].

Armata își face datoria apărînd pînă la ultima picătură de sînge pămîntul românesc.

Datoria noastră este să avem răbdare și încredere.

Frați români, .

Acum, în timpurile de grea încercare prin care trece țara, cînd dușmanul ce ne stăpînește se străduiește să-și reverse veninul pînă

în adîncul sufletului nostru, ispitindu-ne cu tot felul de planuri înjositoare de pace pe care — ne doare s-o mărturisim — unii români, cu mintea rătăcită, le primesc, ba chiar le răspîndesc, acum e timpul ca voi să vă luați drept pildă pe cei care atît de vitejește se jertfesc pentru țară și să luptați și voi cu tărie pentru cauza sfîntă a Onoarei Românești.

Fiți credincioși, demni și statornici, nu dați crezămînt zvonurilor înșelătoare de pace ale dușmanului : ea ar fi acum mai mult ca oricînd o pată rușinoasă în istoria țării, o trădare față de rege, căruia i-am jurat credință, față de țară, pentru care cu toții trebuie să ne jertfim. [...].

Sus inimile, fraților, cu încredere că domnul nu lasă să piară o cauză dreaptă, cu credință nestrămutată în viitorul glorios al țării, aveți răbdare, îndurați bărbătește orice și nici o suferință să nu vă pară prea mare, în lupta pentru idealul strămoșesc și sfînt...

Intregirea neamului!

7 octombrie.

[...] Populația se pregătește de iarnă, dar abia găsește ce cumpara. Intrarea cartofilor a fost interzisă în oraș ; de asemenea a fasolii, a mazării, a nucilor, a tuturor produselor agricole. Lemnele rechiziționate cu 60 lei — se vînd cu 350, cartofii 35—40 lei suta de kgr, ceapa : 80 bani. Carne nu se mai găsește nici de contra-bandă. [...]

17 octombrie.

Ieri a sosit un țăran din Rătești — vechi servitor la curte. Purta barba mare și păr lung ca niciodată. Abia l-am recunoscut, și cînd l-a întreat unul din servitori în bătaie de joc : „Nu te tunzi moș Drăghici ?” dînsul i-a răspuns răzvrătit : „Cum să mă tund — cînd biata țară geme — Cînd îți moare un copil, și eu am doi pe front, porți o fișie neagră la braț — dar cînd ți s-a strîns țara de gît, cum să-mi tund părul ? Nu-l tund pînă nu o voi vedea iar cum a fost mai înainte. [...]“

28 octombrie.

Ordonanța de rechiziționare a aramei și cuprului.

[...] Ordonanța că administrația militară, îngrijindu-se de lipsa de zahăr, va vinde pentru 20 lei aur — 5 kg zahăr, numai pe aur. Sper că nimeni nu se va mai păcăli, căci acum citva timp au mai spus că fabrica Chitila vinde zahăr pe argint. Li s-a dat argint mult, apoi au declarat că nu se mai dă zahăr și au restituit argintul în hîrtie germană. Toate acestea pentru a strînge aurul și argintul. Bani de nichel nu mai există pe piață. Populația este silită să plătească cu bilete de 0,25 singuri în ființă în loc de 0,10. În tramvaie asemenea. Tot nichelul este pornit în Germania. [...]

12 noiembrie.

Același joc pretutindeni. În Flandra s-au găsit 3 000 de Petre Carp flamanzi, care au iscălit declarația prin care cer despărțirea de Belgia, detronarea regelui Belgiei și alipirea de Germania, fiind de rasă germană. [...]

30 ianuarie 1918.

[...] Ministerul Brătianu s-a retras și s-a constituit altul sub președinția lui Averescu, alcătuit din persoane fără culoare politică, cei mai mulți : general I. Culcer, general C. Iancovescu, Luca Niculescu, C. Sărățeanu, C. Argetoianu, Fotin Enescu. Se așteaptă N. Mișu din Anglia. Nu cred să existe situație mai greu de dezlegat decât aceea în care se află țara noastră acum, izolată de Aliați și părăsită de Rusia. Dacă n-aș avea încredere în steaua ei, aș trece prin clipele cele mai groaznice ale acestui război, dar am încredere și aștept. Aseară a sosit o comisie compusă din Ioan Mitilineu, Ioan Papiniu și colonelul Ressel.³¹ A stat câteva ore, dar în cel mai mare secret cu sentinela la ușă. Se spunea că au văzut pe Marghiloman și C. C. Arion³². Nu mai înțelegem nimic, nu mai știm nimic : Carp ar fi declarat furios că nu admite ca germanii să trateze cu regele Ferdinand. „Este mai catolic ca Papa.“ Germanofiliile sînt exasperați de chipul cum s-au compromis împinși de germani — față de rege — și acum se stabiliseră tratative cu guvernul român pe deasupra capului lor. Marghiloman, cu toată prudența lui, în urmă dăduse un interviu, în care spunea că nu mai rămîne altceva regelui decât să abdice.

3 februarie.

Azi-noapte s-au furat de bulgari de la Mitropolie, în 2 automobile, moaștele Sf. Dumitru. Mitropolitul a pus să tragă clopotele, a trimis protestare la Mackensen și autorități. S-au găsit lângă Călugăreni. Corăbiile cu care trebuia să le treacă în Bulgaria așteptau la Giurgiu. Poporul spune că a fost găsit înămolit, căci se lăsase sfîntul greu.

4 martie.

O lună n-am scris. A fost o perioadă de umilire, preliminările de pace³³. Noroc că avem știrile ce ne vin de la Iași, aproape zilnic acum, care ne spun ce se petrece pe frontul occidental și că această stare este trecătoare. Mă întreb cum pot spune la Berlin că fac pace fără anexiuni, cînd ne iau Dobrogea, toate trecătorile de la Cernăuți, la Porțile de Fier, petrolul, căile ferate din teritoriile ocupate, toate produsele asemenea. Într-un cuvînt, vasalitate desăvîrșită. Cu cît însă condițiile vor fi mai grele, — am impresia, — cu atît vom fi mai susținuți la pacea generală.

Averescu s-a retras fiindcă germanii, spre a pune pe Marghi-loman în capul bucatelor, spun că ar face o pace mai bună, dacă ar fi dînsul prim-ministru. Cum va avea obrazul — după cele făcute față de dinastie, după interviuvuri date în urmă — să presteze jurămînt în fața regelui !

6 martie.

Tratativetele le duc Kuhlman și Czernin, cărora le dau — germanofili, — banchete și recepții. Cum ne scriu cei de la Iași, nu ne rămîne decît să avem răbdare și iar răbdare. Scrisori de la toți — mare bucurie. [...]

15 noiembrie.

Au fugit nemții ³⁴. Am stat în întuneric, de la plecarea lor neștiind ce se întîmplă : dacă se dau lupte în jurul nostru, dacă vor intra francezii sau românii.

22 noiembrie.

S-au reîntors rînd pe rînd ai noștri, cei mici mult crescuți, cei mari aproape neschimbați, afară de Ionel, al cărui păr este alb și privirea îngrijorată. Asupra umerilor săi a apăsas o prea încercată răspundere și va mai apăsa pînă ce se va încheia pacea generală. Nu mai are veselia de altă dată el, care cu mine, eram cei mai veseli din casă ! * Dealtmîntrelea, și printre noi, cu toată bucuria de a ne găsi, plutește însă spectrul războiului. Ne-au istorisit prin cîte au trecut. Viața lor zbuciumată, lipsită de toate, dar liberă, căci dacă avuseseră clipe grozave, poate mai grozave materialmente, avuseseră însă altele de mare însuflețire. [...]

3 decembrie.

Cîte fapte mari, una după alta [...].

Cînd stai de te reculegi, cîteva clipe, cînd ai văzut trecînd în revistă armatele române lîngă cele franceze, engleze, italiene, americane, în urale nesfîrșite, înfrățindu-și steagurile și marșurile militare, cînd ai văzut bucuria poporului manifestîndu-se zile și nopți, nebun de bucurie, prin jocuri și cîntece naționale pe străzile Bucureștilor și în toate colțurile țării [...], te întrebi dacă această Românie nouă, urmărită de atîtea generații în trecut, este realitate sau un vis minunat ?

* Și tatii îi albise părul, într-o noapte, în ajunul Plevnei, de grija răspunderii ce o luase singur împotriva celorlalți oameni de stat români.

Generalul Alexandru Averescu

NOTIȚE ZILNICE DIN RĂZBOI

9.VII.1917.

În fine, ziua mult așteptată începe.

Zi mare, căci este în joc reputațiunea Armatei, sau cel puțin a valorii soldatului nostru. Nu cred în nimicirea dușmanului, nu cred în ajungerea la R. Sărat, mai ales pe direcțiunea Nămoloasa ; dimpotrivă, mă tem de o teribilă înfrângere în acea parte, după un ușor prim succes.

Am însă ferma încredere în succesul trupelor noastre pe frontul Armatei mele. Sînt convins că acțiunea care începe azi va fi pentru soldatul nostru un titlu de glorie și pentru țară de mîndrie.

Ne măsurăm, în condițiuni aproape egale, cu cei mai buni soldați din lume.

Sînt convins că vom învinge.

Timp urît, posomorît, ploaie fină... Bombardamentul a început de dimineață, dar din cauza timpului nefavorabil a trebuit să fie întrerupt între orele 15—17.

Armata a IV-a, însă, l-a întrerupt de asemenea.

După ora 17 cerul s-a înseninat, bombardamentul a fost reluat și s-a prelungit pînă la căderea nopții cu rezultate cît se poate de bune.

Mîine voi merge sus la observator ; astă-seară prefer să rămîn aici la Bîlca.

Liniștea și încrederea se citesc și în ochii celor care mă înconjoară.

10.VII.

Bombardamentul a continuat toată ziua. Rapoartele din toate părțile sînt satisfăcătoare.

Am ordonat ca pe timpul întreruperii bombardamentului de după amiază să se simuleze începerea atacului infanteriei, trimițîndu-se înainte patrule puternice.

Stratagema a izbutit complect, dușmanul și-a dezvăluit cuiburile de mitraliere, care au putut fi numaidecît reperate de artileria noastră.

Am întrebat Armata a IV-a rusă dacă este gata pentru atac și mi-a răspuns că da.

Armata I-a a cerut o prelungire de o zi a bombardamentului. Noi vom începe însă acțiunea mâine în zori.

Voi dormi în bubuitul tunului, dacă voi dormi, căci am o baterie de 120, la 200 metri de baraca mea !

Sînt perfect liniștit. Vom avea victoria !

11.VII.

• Nu am dormit deloc. A trebuit să merg la postul de comandă al generalului Al. Mărgineanu, comandantul Diviziei a 3-a, pentru a fixa detaliile atacului, în acord cu rezultatele obținute pînă atunci. M-am întors pe la 1 ; am terminat ce mai aveam de ordonat pe la 2 și am intrat în baraca mea. Atît bateria grea din dreapta cît și cea de cîmp din stînga au tras toată vremea. Peste puțină să închid ochii. De altfel nici nu m-am dezbrăcat.

Fix la 4, am mers la observator ; era încă întuneric, dar partea stîngă a sectorului de atac era luminată de satul Mărăști, *în flăcări*.

Exploziunile proiectilelor noastre acopereau întregul sector de atac, de la inclusiv Mărăști la Încărcătoarea. Spectacol măreț, peste măsură de emoționant. Încetul cu încetul se luminează de zi și ochiul poate distinge numai cu binoclu și cu mare greutate, coloanele noastre. Încep a se auzi armele infanteriei, apoi mitralierele și în fine grenadele ; s-a ajuns deci corp la corp.

Din toate părțile rapoartele sînt favorabile ; soldații noștri pătrund în poziția inamicului și încep curățirea șanțurilor.

De altfel, pe unele puncte, se pot vedea distinct oamenii noștri, alergînd în lungul șanțurilor și azvîrlind grenade în ele.

La ora 8, întreaga linie este a noastră ! Dușmanul se retrage, mai cu seamă la centru, în dezordine. Încep a se aduna prizonieri numeroși. Se raportează capturare de tunuri.

La aripa stîngă, adică la Mănăstioara, dușmanul opune foarte mare rezistență.

Aceasta nu mă îngrijorează ; este deja stabilit de ieri seara, că la sud de Mărăști să fie numai o acțiune demonstrativă. Mănăstioara trebuie să cadă prin acțiune de întoarcere pe la nord de Mărăști.

Mai îngrijitoare este vestea că Regimentul 11, care pătrunsese în prima linie la Încărcătoarea, a fost respins de un contraatac și toate încercările de a pătrunde iarăși în poziția dușmanului au rămas fără nici un rezultat.

Am dat ordin Diviziei a 6-a (general N. Arghirescu) să înceteze ofensiva și să se mărginească, în acel punct, la o acțiune vie de front de fixare. Diviziei 1-a (general D. Stratilescu) i-am ordonat să trimită Regimentul 17 în ajutorul Diviziei a 6-a, îndreptându-se de la sud spre nord, pe dealul Mărăști, pentru a lua Încărcătoarea prin întoarcere.

Am dispus în același timp a se bombarda Încărcătoarea, cu toată artileria grea, care este la distanța necesară.

Acțiunea infanteriei va trebui să înceapă mâine dimineață, după o scurtă bombardare de artilerie.

Primesc un ordin de la Marele Cartier General, că stînga mea rămîne înapoi și că este pericol pentru dreapta rușilor, care nu sînt destul de susținuți de noi.

Enormități ridicule. Inamicul este în debandadă și ei se tem de un contraatac !

Centrul meu este pe dealul Teiș, iar dreapta pe dealul Mare. Am ajuns deci cu frontul pe Șușița. Dreapta la Încărcătoare a rămas înapoi și aceasta mă cam stingherește, deși sînt sigur că mâine se vor îndrepta lucrurile și acolo.

În fine, avem o zi frumoasă, o zi cum nu a avut Armata noastră pînă acum !

Se vor bucura oare toți, de victoria Armatei a II-a, căci sînt convins că victorie desăvîrșită va fi ?

Armata I-a a cerut o zi de pregătire. Așadar 48 ore întîrziere [...]

Am apropiat rezerva (Diviziei 1-a) de noua linie de luptă mișcînd-o în valea Limpejioarei.

12.VII.

Inamicul fuge peste tot. La Încărcătoare nici nu a mai fost nevoie de atac ; simpla amenințare cu întoarcerea Regimentului 17, pe la sud, a făcut pe dușman să se retragă chiar în cursul nopții.

De asemenea și la Mănăstioara, amenințarea pe la nord și-a produs efectul.

Am oprit de aseară trupele pe linia Șușița, cu ordin de a duce artileria de cîmp înainte și de a o instala pînă la ora 1 pe terenul cucerit. Ordin pentru reluarea acțiunii se va da la timp.

Imediat după dejun, am plecat cu generalul Ar. Văitoianu spre postul de comandă al Brigadei a 5-a (colonel Constantinescu Stan), la Alba.

Am trecut apoi spre Mărăști, străbătînd cîmpul de luptă.

Un adevărat labirint de șanțuri și rețele de sîrmă, dușmane. Nici nu-mi vine a crede că o așa formidabil întărită poziție *a putut fi părăsită* de dușman.

Cadavrele voinicilor noștri soldați, alături în unele părți cu cadavre dușmane ; prin șanțuri, prin rețele ! Ce priveliște !

La Mărăști, am vizitat un post de comandă german și un depozit de munițiuni.

Totul, foarte bine organizat.

Am găsit pe generalul Mărgineanu ; l-am felicitat și am hotărît cu el și cu generalul Văitoianu reluarea înaintării la ora 4 p.m.

Doream să ajungem cu coloanele dincolo de Vizantea, iar cu detașamentele înaintate pînă la Putna.

Am reintrat apoi la observator.

Seara, primesc ordinul de la Marele Cartier General, că se *suspendă* operațiunile ofensivei, din cauză că trupele ruse din Bucovina au făcut defecțiuni !

Ce concepțiune !

Nu ar fi trebuit oare ca acesta să fie un motiv mai mult pentru a împinge viguros înainte și, deoarece se făcuse spărtura pe la mine, să fiu întărit pentru a exploata pînă în ultima posibilitate succesul deja obținut ?

Am dat ordin ca mișcarea să se continue neîntrerupt, pînă în Putna.

Am chemat la telefon pe generalul Mărgineanu și i-am explicat că este de toată importanța ca trupele noastre să ajungă pe Putna chiar în noaptea aceasta.

Această întorsătură, pentru Armata mea, este aproape indiferentă, căci cu forțele de care dispun desigur că nu aș fi putut merge mult mai departe de linia Putnei, pe care vreau să ajung [...]

13.VII.

Contrar celor afirmate de generalul Mărgineanu ieri seara, peste noapte am fost informat că aripa sa stîngă s-a oprit înainte de a ajunge la Putna ; am fost foarte contrariat. Vina este a colonelului Alexiu, comandantul Brigadei 6-a, care a obiectat că trupele de sub comanda sa erau oboseite. Se odihniseră pînă la ora 4 p.m. ! Această părere a fost a ofițerilor francezi, care nu cunoșteau încă puterea de rezistență a soldatului nostru. Greșeala a fost a colonelului Alexiu, că s-a lăsat ușor convins.

Am dat ordin să se continue azi mișcarea.

Pînă seara, Putna a fost atinsă, dar cu lupte. Dușmanul a avut vreme să-și restabilească ordinea în cursul nopții.

Am făcut să intre în linie restul Diviziei 1-a, oprit în rezerva Armatei și am constituit rezerva cu trupele cele mai încercate, din Divizia a 3-a.

Am început înaintarea și la aripa dreaptă a Armatei, cu Divizia 8-a (general Patrașcu) ; inamicul se retrage din valea Cașinului, îm-

pins de Brigada 16-a infanterie, de sub comanda colonelului Al. Dabija. Pe Măgura Cașinului, rezistența e mare [...].

Am mers după-amiază cu generalul Văitoianu la Răcoasa, la Vizantea și la Cîmpurile.

O victorie strălucită. În toate părțile material de război în cantități foarte mari.

M-am fotografiat la Vizantea, în curtea unui fost depozit de muniții de artilerie.

La Cîmpurile am găsit pe generalul Stratilescu, comandantul Diviziei I-a, de la care primesc frumoasa știre că parte din Regimentul 31 a intrat în Soveja și a făcut circa 1 000 de prizonieri.

Acest nou avantaj îmi dă curajul să împing linia mea ceva mai înainte.

Generalul Văitoianu este de părere că în direcțiunea Lepșei am putea merge pînă peste frontieră.

Ideea îmi surîde ; mi-ar plăcea să pot planta un drapel pe un petec din pămîntul ce voim să cucerim, pentru a se simboliza aspirațiunile noastre. L-am rugat în acest sens și mi-a făgăduit că dorința mea va fi satisfăcută.

14.VII.

După ordinul dat de mine, aseară trupele au ajuns pe linia pe care cred că ne vom opri, afară de o ușoară, dacă va fi posibilă, înaintare la centru spre frontieră.

Sîntem pe linia Arșița Mocanului — Măgura Cașinului — Sboina Neagră — Tuia Neagră — Geloasa — Negrirești — V. Seacă.

În unele puncte, mai ales pe frontul Diviziei 8-a, situațiunea nu este încă limpede ; linia fixată nu este încă atinsă și sînt lupte foarte serioase, mai cu seamă la dreapta, din cauza retragerii rușilor de pe Măgura Cașinului [...]. Colonelul Dabija a luat măsurile necesare.

Din contra, pe restul frontului, dacă aș avea forțe disponibile, aș putea împinge, fie spre șoseaua Focșani—Rîmnic, fie spre Keszdi Vasarhely.

Am vizitat din nou cîmpul de luptă : observator, Mărăști — Încărcătoarea — Coadă Babei — Cîmpurile.

Ce organizație extraordinară a avut dușmanul !

Alle Ehren !...

Am să dau ordin, pe de o parte, să se facă o călătorie de instrucție, cu reprezentanți din toate corpurile, pentru ca să vadă cum se întărește dușmanul, iar pe de alta, voi pune să se facă o ridicare topografică amănunțită a întregului cîmp de luptă, pentru ca să pun să se întocmească o descriere a lui.

Am ajuns cam tirziu la Cîmpurile ; nu mai puțin am rugat pe generalul Văitoianu să mă însoțească pînă la Soveja. Doream să pun piciorul în acea localitate.

Pe drum am depășit Regimentul 24. Soldații m-au recunoscut și m-au aclamat cu entuziasm. Am fost foarte viu mișcat.*

În Soveja am găsit un spital german, evacuat de bolnavi, dar un depozit farmaceutic foarte bine aprovizionat a fost lăsat cum era.

Am mers pe șosea spre linia înaintată ; am găsit în Dragoslave Brigada de călărași sub comanda colonelului C. Scărișoreanu, iar sub poalele Țiuei pe colonelul C. Stoenescu, comandantul Brigăzii a 11-a, cu care m-am întreținut asupra modului cum să dispue trupele.

Peste tot : încredere și avînt [...]

Am luat masa la Cîmpurile, într-un local care a servit probabil de cazino germanilor [...].

15.VII.

[...] Nu voi ceda nici un deget din terenul ce am luat afară de ordin taxativ, ci din contră, acolo unde situația locală va impune, voi merge pînă la atingerea liniei impusă de formele terenului.

Am reintrat la Bîlca.

Pe drum, am trecut pe la Domnești, pentru a vedea pe generalul Al. Ragoza ¹. Întrevederea noastră a fost cît se poate de cordială. El a avut cuvinte foarte elogioase la adresa mea și a trupelor mele, dar și el este foarte amărit că nu s-a continuat ofensiva prin spărtura făcută de noi. [...]

20.I.1918.

Conferință la Iași : regele, I. I. C. Brătianu, Take Ionescu, generalii H. M. Berthelot, Const. Prezan, C. Iancovescu, Eremia Grigorescu și cu mine.

Din cauza mișcărilor noastre de trupe, mareșalul Mackensen a trimis un mesaj în care arată că s-a derogat de la 2 articole din armistițiu ² și cere explicațiuni.

Brătianu face o expunere și conchide că este sau o amenințare sau un bluff.

S-a alunecat în o discuție încurcată asupra întreprinderii noastre [...].

Îndată ce am avut cuvîntul, am căutat să reintrăm în adevăratul subiect al consiliului.

Am spus că nu văd nici amenințare, nici bluff ; este numai dorința de a reglementa o nouă situațiune, creată prin mișcărilor trupelor noastre.

Am opinat că dacă germanii ar avea cea mai mică intențiune să ne atace, pot să o facă oricînd, prin simpla denunțare a armistițiului, fără nici o explicațiune. Ar fi putut, pentru ca să arate că au fost

siliți la aceasta, să denunțe armistițiul în ziua în care s-au început mișcările noastre. Este mai degrabă de presupus că pentru motive politice ori militare, nu au interesul ca să atace, dar nu pot să lase, în același timp, să se producă schimbări în fața frontului fără să ceară explicațiuni.

S-a discutat apoi a doua parte a chestiunii, că dacă ne-ar ataca, ce măsuri militare ar trebui să luăm.

Asupra acestui punct, Brătianu a arătat că în Germania se produc acum unele lucruri care vor duce la o nouă hotărîre. Sînt serioase tulburări în favoarea păcii și atunci, este posibil ca guvernul să recurgă la o energică acțiune militară, sau să ia față de Aliați o atitudine mai conciliantă.

Această hotărîre s-ar putea produce în două săptămîni și ar fi important pentru noi să ținem frontul pînă atunci. Ce dispozițiuni militare ar fi de luat ?

Generalii Berthelot și Prezan spun că amenințarea este numai pe la nord mai de temut și că ar fi necesară gruparea a trei Divizii de nouă formațiune, dar că acestea nu vor fi gata decît în trei săptămîni. Cînd le vom avea vom fi în stare să facem față dușmanului.

Am răspuns că chiar dacă am avea tot ceea ce putem organiza și dacă am presupune că prin miracol în cursul acestei nopți am putea distribui forțele noastre în modul cel mai judicios posibil, încă nu vom fi în stare să rezistăm unui atac serios.

Este inadmisibil ca mareșalul Mackensen să se imbarce într-o întreprindere, înainte de a fi în măsură să o ducă în mod sigur la bun sfîrșit.

Înțeleg, cum a spus primul ministru, rezistența pentru un scop determinat pînă se lămurește situațiunea în Germania, dar nu organizare de rezistență nedefinită, căci aceasta înseamnă sacrificii fără semnificație practică.

S-a convenit, în fine, în sensul arătatelor mele. Se va lua contact cu mareșalul Mackensen, pentru a vedea care este scopul mesajului său.

Take Ionescu a întrebat dacă în situația actuală se poate ca o parte din trupele noastre să-și deschidă drumul spre est, chiar peste Nistru.

Am răspuns : Anabass !

Am văzut, după ședință, pe Brătianu. Vede situația ca mine. Dacă este sincer, sîntem în comunitate de vederi.

Ieri am scris d-lui profesor A. D. Xenopol, care a luat inițiativa să ofere o sabie de onoare generalului Grigorescu ; în urma unei scrisori a acestuia, a hotărît să-mi dea și mie o asemenea sabie.

L-am rugat să-mi spuie dacă hotărîrea pornește din inițiativa personală, sau este o delegație și în acest caz de la cine o are.

24.I.

Sînt chemat din nou la Iași de Brătianu, pentru mîine.

25.I.

Am dejunat la Brătianu. Mi-a spus că s-a primit de la inamic un ultimatum, prin care se cere ca în termen de 4 zile să se dea lămuriri asupra mișcărilor de trupe.

Brătianu vede 3 soluțiuni : reluarea ostilităților, începerea tratativelor de pace sau tergiversarea.

Prima soluție este și el convins că nu poate duce decît la ruina completă.

A doua, trebuie să o respingă, deoarece, el, care a început războiul, nu poate să facă și pacea.

Singura soluție de adoptat pentru actualul guvern este a treia. Crede însă că nu se va izbuti, căci se vor opune conservatorii.

M-a rugat să rămîn în Iași pe a doua zi, căci nu știe ce întorsătură vor putea lua lucrurile.

26.I.

Am dejunat din nou la Brătianu. Guvernul a demisionat, din cauză că nu a fost acord asupra hotărîrii de luat.

Am primit chiar la Brătianu în casă comunicarea mareșalului Curții că voi fi primit în audiență de rege. Brătianu mi-a promis că-mi va da tot concursul, fără să ceară să se amestece în hotărîrile guvernului, care este răspunzător de actele sale.

Am fost în audiență la rege și am primit însărcinarea de a forma guvernul.

Am întocmit o listă, pe care am prezentat-o regelui. Mi-a sugerat unele nume : Manolescu, președintele Curții de Casație și C. Garoflid, inspector agricol.

Mulți lipsesc din cei puși pe listă : generalul I. Culcer, Mișu Seulescu, Garoflid.

Sper să-i văd mîine.

Am văzut seara pe d-l Manolescu, care a refuzat de a intra în guvern, pentru că simpatiile sale sînt pentru Franța !... Și aceasta poate fi un aspect al patriotismului, dar pe care eu nu-l înțeleg.

A judeca interesele țării, în momente în adevăr tragice, după simpatiile și legăturile personale, este ceva care trece peste marginile priceperii mele.

27.I.

Am combinat ministerul ; sînt însă doi lipsă : g-ralul Culcer care va sosi mîine sau poimîine și N. Mișu, de la care nu am avut încă răspuns.

Am trimis o notă adversarului, arătînd că a survenit schimbare de guvern și că nu se poate da încă rezultatul cerut. Am arătat că o prelungire a termenului se impune prin forța lucrurilor.

A răspuns că acordă o prelungire de 48 ore, dar speră că în noul guvern nu vor fi membri din cel vechi.

28.I.

Am venit la Bacău pentru a-mi lua din lucruri. Cînd am plecat, crezusem că voi sta puține ore.

Am primit știrea că Mișu Seulescu și cu Garoflid nu mai voiesc să intre în guvern, pentru că-i deconsiliază amicii politici și pentru considerațiuni personale.

Patrioți !...

Parcă știrea venirii mele la guvern a umplut mai pe toți de bucurie.

Pe soldați, în special.

29.I.

Am depus jurămîntul. Regele a ținut o mică cuvîntare. Am putut lua la Finanțe pe Fotin Enescu, aproape cu sila. L-am văzut la palat, o jumătate oră înaintea depunerii jurămîntului și după multă stăruință din partea mea și a regelui, a sfîrșit prin a primi.

Compunerea guvernului a fost următoarea ;

— General Averescu, președinte fără portofoliu, dar ad-interim la Externe ; C. Sărățeanu, Interne ; C. Argetoianu, Justiția ; General Culcer, Lucrări Publice ; Matei Cantacuzino, Instrucția Publică ; Luca Niculescu, Comerț și Industrie ; C. Garoflid, Domenii ; Fotin Enescu, Finanțe ; General Iancovescu, Războiul ; N. Mișu, titular la Externe, dar lipsă din țară.

Ceva caracteristic în compunerea guvernului : C. Sărățeanu, magistrat de profesiune și judecător la Curtea de Casație, este numit la Interne. C. Argetoianu, om politic, este numit la Justiție.

Mișu, funcționar al statului în cadrele Ministerului de Externe (dar în politică liberal de marcă), în loc de a veni imediat la post, a stat cu de la sine putere în străinătate.

Toate acestea datorite abilității acelor care aveau puțința de a-și impune voința în conducerea supremă a țării.

Am mers la Ministerul de Externe împreună cu Brătianu și am făcut cunoștință cu personalul.

Am avut un Consiliu de Miniștri, după-amiază, la Ministerul de Externe, iar seara Consiliul a fost prezidat de rege.

Politica guvernului va fi a începe negocierile de pace, dar desigur nu pacea cu orice preț.

30.I.

Azi au plecat la București d-nii : Al. Papiniu, colonel Ressel și maior I. Mitilineu.

Papiniu are însărcinarea de a comunica vederile guvernului în ceea ce privește pacea și a cere o prelungire a armistițiului de cel puțin 20 zile, pentru a ne complecta ministerul.

Colonelul Ressel avea însărcinarea de a spune mareșalului Mackensen că doresc să am o întrevvedere personală cu el.

Maiorul Mitilineu are însărcinarea de a lua contact cu oamenii noștri politici din București, în special cu Marghiloman, pentru a vedea dacă nu poate să știe de la ei cam pe ce baze s-ar îndruma negocierile de pace. [...]

1.II.

Am fost azi la Cameră și am făcut o declarațiune din care a reieșit linia de conduită ce va avea guvernul. Am cerut sprijinul parlamentului, pentru a mi se da curajul necesar să ieșim cât se va putea mai puțin rău din situațiunea inextricabilă în care ne găsim.

Am fost viu aplaudat. Primire cât se poate de simpatică.

A vorbit Brătianu, declarînd că va sprijini guvernul ; cerea numai să fie ținut la curent cu mersul evenimentelor.

A vorbit A.C. Cuza și apoi Gr. Trancu-Iași. Ambii favorabil pentru guvern și în special pentru mine și au atacat cu violență fostul guvern.

S-a ridicat ședința, căci amenința să devie foarte încordată.

Situațiunea lui Brătianu era din cele mai penibile.

2.II.

S-au întors delegații de la București.

D-l Papiniu a constatat o mare satisfacțiune la mareșalul Mackensen, cînd i-a spus că noul guvern este hotărît de a păși pe calea negocierilor.

Nu a voit să admită prelungirea armistițiului. După multe discuțiuni, s-a convenit ca în ziua de 7 să se comunice numele delegaților noștri pentru negocieri, iar în ziua de 9 februarie să aibă loc prima întîlnire a delegaților.

Mitilineu nu a putut aduce nici un rezultat.

Col. Ressel îmi spune din partea lui Mackensen că primește să ne vedem, dar nu crede că vor putea fi schimbate condițiunile.

Delegații noștri au avut contact cu oamenii politici din teritoriul ocupat : P. P. Carp, Lupu Kostake, D. Nenițescu, Al. Beldiman, Virgil Arion, toți hotărîți pentru îndepărtarea regelui.

Am trimis pe I. Crăiniceanu cu o telegramă prin care cer lui Mackensen întîlnirea.

3.II.

Rezultatul de la Mackensen afirmativ, pentru luni 5.

Plec la Bacău.

4.II.

Mi-am luat rămas bun de la ofițerii Armatei a II-a. Colonelul de Roince³ mi-a adresat câteva cuvinte din cele mai cordiale, la care i-am răspuns foarte călduros.

5.II.

Plecat dimineață din Bacău. Ajuns la liniile noastre, am fost așteptat de colonelul Lișcu, înlocuitorul comandantului de Divizie. La liniile germane, am fost așteptat de căpitanul de cavalerie Scholtz, atașat pe lângă mine, și alți ofițeri, ca să mă ducă la Focșani.

Am fost duși direct la Cercul Militar, unde am fost primit de șeful de Stat Major al Corpului I de rezervă, colonelul Krenrab ; am dejunat, iar la 12,15 (ora veche) am plecat cu trenul spre Buftea. Mi s-a pus la dispoziție un vagon din parcul imperial (al principesei Luise).

Am fost primit la Buftea de Mackensen, care mi-a ieșit la scară înainte. M-a condus la apartamentul ce mi-a fost destinat și am avut o lungă convorbire cu el.

I-am spus că dorința mea era să știu pe ce baze se vor face negocierile. Rezultatul :

I-am spus că chestiunea dinastiei este de ordin privat. Nu va intra deci în tratativele de pace. Cred că a înțeles. Mi-a spus însă că Armata va fi respectată cu toate onorurile, că o vom putea ține mobilizată și întrebuința [...].

În privința teritoriului, vor trebui făcute cesiuni.

Dobrogea se va ceda, cu acces însă la Mare. El crede, totuși, că s-ar putea ajunge la o înțelegere, cedînd numai Cadrilaterul și o fișie locuită de bulgari pînă la linia Mangalia — Adamclisi.

Austria cere o rectificare de frontieră, dar nu va fi nimic.

Mi-a promis tot sprijinul lui, dar mi-a repetat că întreținerea noastră are un caracter privat.

Văzînd că nu mă poate pune la punct în mod explicit și sigur, cu bazele tratativelor, l-am rugat să-mi înlesnească o întrevvedere cu Kühlmann și Czernin. Mi-a răspuns că va putea obține aceasta.

Tot în convorbirea cu caracter privat, mi-a spus că prima chestiune de regulat va fi aceea a dinastiei.

Mi-a făcut confidența că este hotărîtă schimbarea dinastiei, lucru la care au convenit și fruntașii noștri din București.

Am spus mareșalului că pentru mine, acesta este punctul cel mai greu ; că deoarece am primit mandatul de șef de guvern de la actualul rege, nu pot sub nici un cuvînt conveni la decapitarea suveranului meu.

Mareșalul a convenit că situațiunea nu este plăcută, dar știe că împăratul este fixat asupra acestui punct. I-am spus că în cazul acesta, voi merge personal și imediat la Berlin.

L-am rugat pe el să-mi solicite o audiență la Kaiser.

Mi-a spus că la miezul nopții va da prin Hughes raportul zilnic direct împăratului. Va profita de această ocazie și-i va supune cererea mea.

Am trecut apoi jos în salon, unde am avut o conferință mai precisă cu generalul Hell, șeful de Stat Major al mareșalului Mackensen, un secretar de legăție și un căpitan de Stat Major. A asistat și mareșalul Mackensen, fără a se amesteca în convorbire.

Conferința a luat un caracter oficial. Generalul Hell face o expunere a situațiunii și cere să admitem condițiunile preliminare pentru începerea tratativelor de pace.

Pe de o parte, cererile formulate erau neadmisibile, iar pe de alta nici generalul Hell nu a putut să mă orienteze precis asupra bazelor pe care se vor face tratativele de pace. Am refuzat de aceea a lua orice angajament și am insistat a-mi spune hotărîrea, după ce voi fi văzut pe miniștrii de externe.

Am trecut apoi la masă.

În timpul ei, cum ședeam la dreapta mareșalului, a revenit aproape în șoaptă asupra chestiunii cu dinastia, spunîndu-mi că fac rău să nu profit de ocazie pentru ca să scăpăm de actuala dinastie, căci toți cei din București afirmă că este o pacoste pe țară și doresc îndepărtarea ei.

I-am spus că aceasta poate să fie părerea lor, dar am și eu pe a mea și nu mi-o schimb, de aceea îl rog încă o dată să-mi înlesnească audiența la împărat. De altfel, l-am întrebat, în locul meu ce ai face ? A tăcut mai întâi și apoi mi-a spus : poate că ai dreptate, voi vorbi chiar noaptea aceasta cu împăratul, prin Hughes.

După masă, convorbirea a mai fost reluată, privitor la preliminariile păcii, dar am rămas în aceleași margini.

Generalul Hell crede că în chestiunea Dobrogei s-ar putea ajunge la soluțiunea de a o lăsa deschisă, pînă la pacea generală.

Fiind mare agrarian, el crede că dacă am fi bine călăuziți, în 5 ani am îndoi producția noastră.

Și el este de părere că asupra trecătorilor în munți nu trebuie să fim prea îngrijorați.

9.II.

Primesc o telegramă prin care mi se spune că întîlnirea cu Czerinin și Kühlmann se întîrzie cu 24 ore.

10.II.

Am sosit la Buftea unde am găsit pe mareșalul Mackensen. Din nou foarte amabil personal cu mine și foarte binevoitor pentru noi.

Am avut o lungă convorbire și a repetat aceleași lucruri, dar am observat o mică schimbare în ceea ce privește exigențele formulate în chip de condițiuni, pentru începerea tratativelor.

Mi-a spus în același timp, confidențial, că el a vorbit prin fir special împăratului și că împăratul are încredere că intențiunile mele de a încheia pacea sînt sincere și de aceea mă consiliază să merg fără șovăire înainte, să nu am grijă de chestiunea dinastiei și să contez pe sprijinul Germaniei în toate tratativele și pe al lui în special.

A plecat apoi la București.

La conferința cu cei doi miniștri de externe : von Kühlmann și contele Czernin, m-am găsit de la început în fața unei situațiuni schimbate. Acest lucru, fără să mă dezorienteze, m-a indispus foarte mult.

Nici măcar nu am dat răspuns direct, ci am spus pur și simplu : eu am primit să formez guvernul bazat pe declarațiile publice făcute de guvernele dvs., că vor să încheie pacea fără despăgubiri sau ane-xiuni ; mă găsesc acum în fața unei noi situațiuni. Este firesc să modific și eu hotărîrea mea. Voi aduce aceasta chiar azi la cunoștința suveranului meu. M-am sculat și conferința noastră a luat sfîrșit, de la sine.

În momentul plecării, contele Czernin mi-a spus că avea însărcinarea să facă o comunicare personală regelui, din partea împăratului Austriei. I-am promis că-i voi da răspunsul îndată ce voi ști hotărîrea m. sale, ceea ce am și făcut.

14.II.

Întîlnirea regelui cu Czernin. Era hotărît ca regele să vie în automobil la Bacău și să primească pe Czernin în casa mea. Regele ar mai fi stat peste noapte la mine.

Tot programul a fost schimbat însă. Regele a sosit la mine azi, la ora 12,30. Eu l-am precedat cu trenul, sosind aseară la Bacău.

Am luat loc în trenul regal și am continuat spre sud.

Întîlnirea va avea loc în gara Răcăciuni, deci regele era înaintea lui Czernin. După întrevedere, suveranul se va întoarce la Iași.

Pe timpul audienței, am convorbit cu colonelul austriac Hrani-lovici. Mi-a spus că nu trebuie să ne speriem de cererile lor și să începem tratativele, căci vom ajunge la înțelegere. După plecarea trenului, am fost chemat la rege și am vorbit pînă în gara Bacău.

Rezultatul audienței, defavorabil. Regele foarte abătut. Czernin a fost inflexibil și lipsit de deferență.

A cerut a se da rezultatul definitiv în 48 de ore.

15.II.

Audiență la rege. L-am consiliat a convoca un Consiliu de coroană *. A încuviințat.

Este de părere ca un trimis al regelui să meargă la împăratul Austriei. Ideea este a colonelului Barbu Știrbei ⁴, care mi-a exprimat-o ieri în tren.

După-amiază, am telegrafiat prin Ressel, care este la Divizia a 5-a, pentru audiență la împăratul Carol al IV-lea. Regele a revenit asupra Consiliului de coroană ; este de părere să mai așteptăm. Cred că face o greșeală.

Părerea mea este că, cu toate că condițiunile sînt grele, nu mai puțin soluțiunea păcii este încă singura cea indicată.

Am pus în curent pe Brătianu, pe Take Ionescu și pe reprezentanții Aliaților întruniți, de situațiunea în care ne găsim și am conchis că tot soluțiunea păcii este favorabilă. Din partea lor am văzut o atitudine rece.

Le-am spus că nu este nici just și nici în interesul Aliaților a fi atît de exigenți cu noi, căci cu o astfel de atitudine vor arunca țara în brațele Germaniei. Le-am dat a înțelege că nu am intențiunea a duce eu lucrurile mai departe, căci cred că nu am reușit în misiunea mea.

Mi-au răspuns mai îndulcit, arătîndu-mi ca în declarațiunea dată lui Brătianu, că atunci cînd România nu va mai avea nici un mijloc de rezistență, vor considera că ne-am făcut datoria.

Am răspuns : da, știu, dar cine va hotărî asupra posibilității sau imposibilității rezistenței ?

Eu consider că de mult rezistența nu poate duce decît la sacrificii inutile și poate materializește rezultatul ar fi vătămător Aliaților, prin faptul că materialul nostru de război ar cădea în cea mai mare parte în mîinile dușmanului și-l va întrebuița pe frontul occidental.

Ne-am despărțit cam rece.

Am rămas a vorbi în urmă în particular cu Fasciotti, care mi-a spus că în limitele instrucțiunilor ce au, ei nu pot vorbi decît cum au vorbit.

16.II.

Am trimis răspunsul nostru prin care arăt că primim bazele tratativelor, însă nu cu condițiuni *sine qua non*.

Mi se răspunde că rezultatul meu nu este satisfăcător și că dacă nu dau un răspuns categoric și necondiționat pînă mîine la ora 12, armistițiul va fi denunțat.

* Acest Consiliu l-am cerut regelui încă din ziua de 13 dim., după ce avusesem o convorbire cu Fasciotti.

Am văzut pe Saint Aulaire. Personal este foarte bine dispus pentru noi. Pricepe situația în care ne găsim, dar evident că trebuie să se ție în marginile instrucțiunilor ce avea.

Mi-a vorbit cu multă afecțiune și i-am mulțumit ; cuvintele lui mi-au făcut mult bine.

17.II.

Consiliul de coroană. Am expus situațiunea și am arătat că neizbutind a obține o pace așa cum speram, era natural să consider misiunea actualului guvern încetată.

Brătianu este pentru reluarea rezistenței. Take Ionescu pentru retragere.

Am arătat că nu-mi iau răspunderea nici uneia din aceste soluțiuni *.

Pe de altă parte, propunătorii celor două soluțiuni nu-și iau răspunderea lor în mod exclusiv, ci vor să mă asocieze la ele, ba chiar să prezidez eu guvernul.

Am refuzat categoric.

Mi se cere ceva monstruos. Să prezidez și să asum răspunderea unei soluțiuni, care după adinca mea convingere ar duce țara la dezastru.

S-a hotărît, în orice caz, că orice soluțiune s-ar adopta, actualul guvern trebuie să rămîie la cîrmă.

Nu s-a hotărît însă care soluție se va alege.

De o importanță deosebită este faptul că Brătianu a spus, în cursul discuțiunilor, că poate ar fi bine ca regele să recurgă la oamenii politici din teritoriul ocupat.

După-amiază am mers la regina.

Scenă de lacrimi, foarte neplăcută. La un moment dat, cînd am căutat să-i explic că în desfășurarea evenimentelor mari este cîteodată nevoie a se primi situațiunile așa cum sînt, oricît de grele ar fi ele, mi-a răspuns că în vinele ei nu curge sînge de sclav. Am tăcut. M-am înclinat și am ieșit !

* La începutul ședinței, generalul Iancovescu a voit să ia note după cuvîntările ce se vor ținea.

Ion Brătianu a spus că după consiliile de coroană nu se încheie procese verbale și deci nu este nevoie a se lua note în timpul ședințelor.

Mai tîrziu, s-au pus în circulație relațiuni asupra consiliilor de coroană. Mi-a intrat și mie un exemplar în mînă, revăzut și corectat de însuși Ion Brătianu. Erau niște relațiuni, *ad usum Delphini*. Nu au deci nici o valoare istorică, decît aceea de a fi o dovadă o dată mai mult de moravurile politice din acea vreme.

După o lungă convorbire cu regele, în care s-a hotărît a se adopta politica păcii, mi-a spus că este necesar să convoc iarăși Consiliul de coroană, pentru a comunica hotărîrea luată, ca rege constituțional.

18.II.

Consiliul de coroană. Regele a început a citi declarațiunea sa, prin care arată că deși soluțiunea păcii este dureroasă, dar este în orice caz preferabil a suferi o rană, decît a primejdui existența.

Imediat după aceasta mi se aduce un plic din partea inamicului.

Din cauză că nu i s-a dat răspunsul la timp și armistițiul a fost întrerupt, pentru a restabili armistițiul, înainte de scurgerea celor 3 zile de la denunțare, pune condițiuni noi, pe lîngă cele existente ca : demobilizarea a 8 Divizii, trecerea trupelor germane prin nordul Moldovei, transporturi pe căile ferate etc. ...

Efectul acestui mesaj a fost din cele mai deprimante, rezultatul însă a fost același : condițiunile trebuiesc primite.

Iată unde ne-a dus tactica balcanică a tergiversărilor.

În orice caz, hotărîrea totuși nu a fost definitivă și s-a amînat pentru mîine cînd se va reuni din nou Consiliul de coroană.

După-amiază, Consiliu de Miniștri la care am chemat și pe generalii Prezan, Văitoianu, Grigorescu și intendentul Zaharia, pentru ca să lumineze Consiliul asupra posibilităților și rezultatului unei reluări a operațiunilor.

G-ralul Prezan a făcut o expunere ca de obicei foarte grandilocventă, dar consistînd numai din considerațiuni strategice ; generalul Grigorescu, nedezmîntit, poate să reziste și să învingă, el vrea să fie consecvent cu angajamentele luate față de Aliați. L-am rugat să se menție în limitele considerațiunilor militare. G-ralul Văitoianu a spus că el poate să apere frontul său, deși are 14 km de Divizie !

A fost pentru mine o dureroasă decepție.

Intendentul Zaharia a expus documentat situația, arătînd că din punctul de vedere al subzistențelor rezistența este o utopie.

Am rezumat cele spuse în aceea că rezistența este posibilă, dar va fi de durată limitată și se va termina prin nimicirea Armatei. Armata ar scăpa de acest sfîrșit fatal, numai dacă inamicul nu ar voi sau nu ar putea să ne atace sau dacă s-ar produce, pe timpul rezistenței, vreun eveniment care să schimbe fața lucrurilor, pe teatru general de război.

Iarăși nu s-a luat nici o hotărîre.

19. II.

La Consiliul de coroană de azi au fost chemați : generalii Prezan, Văitoianu și Grigorescu, fără știrea guvernului. O adevărată anomalie. Joacă șoarecii pe masă, deși biata pisică este acasă.

În primul Consiliu de coroană, Brătianu și-a exprimat mirarea că nu vede și generalii.

I-am răspuns că atît cît știu, la nici un Consiliu de coroană nu au fost chemați generali. Acum însă, întîmplător, în minister se găsesc trei generali (Culcer, Iancovescu și cu mine), pe cîtă vreme înainte nu era nici unul !

Se înțelege, a tăcut din gură ; totuși rezultatul a fost că astăzi s-au chemat generalii.

Nu este a se conchide că Brătianu guvernează și cînd este afară din guvern ?

Regele a făcut o expunere aproape plîngînd, conchizînd că trebuie să ne supunem împrejurărilor și că din sacrificiul ce facem, poate va ieși recompensa meritată.

Eu am arătat că condițiunile sînt foarte grele, dar că o rezistență ar fi totuși mai dezastruoasă.

Am arătat concluzia la care am ajuns, consultînd pe generali.

Prințul Carol ia cuvîntul și spune că, deși nu este constituțional, din partea reginei declară în numele femeilor române că este trist că nu se rezistă pînă la ultima extremitate și se speră că se va găsi un bărbat de stat destul de patriot care să împiedice pe rege de a semna o astfel de pace.

Regele l-a mîngîiat și a spus cîteva cuvinte pe care nu le-am înțeles !

S-a ridicat ședința ; atunci generalul Prezan, fără a fi întrebat, ia cuvîntul și spune că Armata a fost chemată și declară, în numele ei, că este gata a-și face datoria, pînă la ultima extremitate.

Am observat numaidecît că sînt convins de aceasta și că sînt sigur că și-o va face, indiferent de persoana care ar fi în capul guvernului.

G-ralul Prezan a răspuns : cu siguranță !

Foarte curioasă această intervenire a generalilor neîntrebați.

Se pregătise ceva, dar nu a reușit.

Am strîns pe miniștri într-un colț și am spus că noi trebuie să părăsim guvernul. Toți am fost de acord.

Am intrat la rege și i-am spus că în urma declarațiunilor prințului Carol noi nu mai putem sta la guvern, găsindu-ne între două politici !

Regele a exclamat, foarte consternat : Mă părăsiți și dvs. ? Lăsați toată răspunderea asupra mea ?

— Sire ! Noi nu vă părăsim, dar nu voim să fim crezuți de nepatrioți, atunci cînd facem dovadă de cel mai mare patriotism și de o abnegație fără margini.

— Da, dar nu luați în seamă avîntul tinereții.

Am revenit asupra demisiei și am plecat la Consiliul de Miniștri, unde mi-am găsit colegii foarte agitați. Cu mare greutate, i-am liniștit; cei mai agitați erau generalii Culcer și Iancovescu. Mult mai liniștit și mai obiectiv a fost Matei Cantacuzino.

Ne-am promis să rămânem și am promis că voi face o expunere lămurită la Cameră, pentru ca să se știe situațiunea noastră.

20. II.

Întrevederea cu Știrbei, căruia i-am spus greșeala mare ce se face la palat cu două politici, una a regelui și alta a reginei cu prințul Carol.

Mi-a promis că va face tot posibilul să înceteze această stare de lucruri, căci toată lumea cu judecată este convinsă că ceea ce fac este singura soluțiune rațională.

21. II.

Am prânzit astă-seară la mareșalul Curții, Henri Catargi. Era și Știrbei. La plecare, l-am întrebat dacă are trăsură, mi-a spus că da, ar dori să meargă însă cu mine și că ceea ce fac este patriotic.

De asemeni și prințul Carol va căuta la prima ocaziune să facă astfel ca să șteargă impresiunea produsă cu ieșirea lui din ziua de 19 la Consiliul de coroană.

Delegații noștri⁵ au sosit ieri la Buftea și azi au luat contact cu Czernin și Kühlmann.

Între condițiunile pentru armistițiu, era și aceea ca misiunile militare străine⁶ să părăsească țara.

Evident, am pus pe generalul Berthelot în cunoștință despre aceasta, precum și de itinerarul pe care ar putea călători.

În cursul zilei, a venit colonelul Pétin, pentru a-mi arăta condițiunile sub care ar putea să călătorească prin Austria. Mi-a spus, în același timp, că ei pregătesc plecarea și prin Rusia, pentru cazul că guvernul francez nu ar încuviința, sau că germanii nu ar conveni la condițiunile puse.

Am primit de la Argetoianu răspunsul, că condițiunile cum sînt formulate, se vor satisface.

23. II.

O complicație care pune o dată mai mult în evidență starea noastră de nervozitate și lipsa totală a judecății reci.

Ieri am primit o comunicare de la Argetoianu, prin care îmi spunea că condițiunile pentru misiunile străine rămîn aceleași, dar că vor trebui să facă o carantină de 4 săptămîni.

Toată lumea alarmată că este o călcare a cuvîntului, că este o cursă pentru a-i ține prizonieri etc. ...

Eu am întrebat numaidecît, care este motivul acestei măsuri. Bănuiam că este o măsură sanitară.

Francezii s-au hotărît să meargă prin Rusia. Nu cred că exclusiv din acest motiv, dar și pentru că guvernul francez nu aprobă prin Austria.

Se întâmplă însă că germanii înaintează spre Odesa și că au cerut și trenuri pentru ca să ajungă mai repede.

A venit colonelul Pétin foarte alarmat și cu un aer cât se poate de necuviincios, mi-a cerut să le garantăm că nu vor fi supărați de germani.

I-am răspuns că, deși nu cred că este cazul a se alarma, totuși voi lua măsuri astfel, ca primul tren german să nu ajungă la Bender decît 24 ore mai tîrziu după ultimul tren francez. Mi-a spus că ei în Odesa nu se opresc deloc.

Am chemat pe generalul Iancovescu și l-am rugat să dea instrucțiuni pentru transportul germanilor, în sensul arătat.

24. II.

Astăzi am avut ziua cea mai penibilă, prin ridiculul ei, din cîte am trăit.

Cele ce s-au petrecut, bat recordul celei mai fecunde imaginațiuni umoristice.

După o zi foarte încordată, căci de abia la 10 am putut să-mi iau masa, pe la 11,30 m-am culcat, cînd mă pomenesc chemat la telefon. Colonel Stîrcea îmi comunică să merg la palatul reginei, căci regele vrea să-mi vorbească.

Am mers, am găsit pe rege jos și-mi spune foarte alarmat că misiunile străine nu mai pot pleca, fiindcă le este tăiat drumul de germani, care au trimis la Reni 140 de camioane cu ordin de a pleca la destinațiune necunoscută.

Nu am avut cunoștință de această nouă complicație, pe care Marele Cartier General nu a găsit cu cale de a mi-o comunica. În cursul zilei, întrebînd pe g-ralul Prezan pentru ce nu mi-a comunicat-o, mi-a spus că, credea că are caracter operativ. Francezilor și regelui însă a comunicat-o !

În ceea ce privește plecarea cu destinațiune necunoscută, am avut mai tîrziu, în cursul zilei de azi, convingerea că dacă nu a fost o invențiune răutăcioasă, a fost desigur o informațiune greșită, care nu putea să reziste la cea mai mică critică serioasă.

În orice caz, am avut ieri un răspuns de la Argetoianu, prin care îmi spunea că chestiunea misiunilor străine se aranjează.

Am căutat să liniștesc pe rege, să-i spun că nu cred că este o vînătoare din partea germanilor, ci o pură coincidență, dar că în tot cazul voi lua măsuri, ca o întîlnire să fie exclusă. De va trebui, voi face să se distrugă poduri, pentru a întîrzia mersul germanilor, iar la nevoie voi întrebuița chiar forța.

Am spus că am telegrafiat la București, că pentru noi este o chestiune de onoare să asigurăm libera trecere a misiunilor străine.

La plecare am ținut să văd și pe generalul Berthelot care era la regina, împreună cu mulți ofițeri francezi. Îmi închipui ce atmosferă de calm și încredere în sine trebuie să fi domnit acolo.

G-ralul Berthelot, contrar de ceea ce mi-a spus din partea lui colonelul Pétin, îmi cere un interval de 3 zile, între ultimul tren francez și primul tren german !

L-am întrebat prin ce mijloc aş putea obține rezultatul voit. Am pus această întrebare, numai ca să-mi dau seama de tăria judecății lui.

Mi-a răspuns că în adevăr îmi cere ceva exprimat în termeni generali, dar nu-i revine lui de a găsi soluțiuni, ci nouă. Este destul să știm că puterile Înțelegerii nu vor ierta niciodată României de a fi cauzat cel mai mic neajuns misiunilor.

I-am răspuns că nu știu ce vor gândi puterile Înțelegerii, știu însă că ceea ce mă preocupă pe mine este că noi înșine nu am voi să se întâmple așa ceva. I-am adăugat, să fie sigur că tot ceea ce omeneste este posibil se va face, pentru ca drumul să fie la adăpost de orice supărare.

Ne-am despărțit cu impresia că s-a liniștit și că incidentul este închis.

La ora 2¹/₂ noaptea mă pomenesc cu colonelul Stoicescu la mine, ca să-mi comunice din partea regelui să telefonez din nou la Buftea și să convoc Consiliul de coroană a doua zi la ora 9,30.

I-am spus că voi telegrafia, dar că nu găsesc necesar a convoca Consiliul de coroană, căci este o chestiune pur de guvern și că măsurile necesare sînt luate.

S-a întors la palat spre a vorbi în acest sens regelui și a-mi telefona rezultatul.

Peste trei sferturi de oră îmi telefonează că regele menține părerea.

Am chemat pe col. Ressel, am dat telegrama și în același timp am spus a se convoca Consiliul.

25.II.

La Consiliul de coroană au venit și generalii. Convocați de cine ? Se zice de regina !... S-a discutat ce ?

Am expus situațiunea, măsurile și intențiunile guvernului.

A vorbit Brătianu, găsind, natural, că a fost greșit cum s-a procedat, însă conchizînd cu niște măsuri care nu erau decît măsurile guvernului, exprimate cu alte cuvinte.

A voit să alunece și pe terenul politicii generale exterioare ; am obiectat că era în discuție chestiunea misiunilor străine.

A vorbit Mișu Cantacuzino⁷ cu fraze frumoase și foarte aprins, dar după ce a terminat, i-am spus că era de prisos un asemenea discurs căci cu toții sîntem de acord asupra celor de făcut.

La începutul Consiliului, un ușier aduce o însemnare din partea reprezentanților Aliaților, veniți la palat în corpore pentru a face acest demers !

Brătianu, cu mare dreptate, a rugat pe rege să nu citească bilețul, ca să putem discuta mai liberi.

După ce s-a văzut că sîntem de acord, regele a mers pentru a comunica miniștrilor străini rezultatul.

Am plecat cu generalul Prezan la Marele Cartier General, unde am chemat și pe Berthelot, pentru a-l asigura că poate să plece.

A formulat dorințele lui, le-am încuviințat mai adăugînd și alte garanții, pentru mai multă siguranță și ne-am despărțit rămînînd să-l mai văd acasă la el, înainte de plecare, căci nu voia să vii la gară. Trenul pleca tîrziu și el avea înțenția să se ducă la gară mai devreme și să se culce înainte de plecare.

Seara am cinat la Legația italiană și apoi la 10¹/₂ m-am dus la g-ralul Berthelot. Am stat de vorbă cu el o jumătate de oră, pe un ton foarte cordial. Cînd ne-am despărțit, l-am rugat să se intereseze de soarta românilor din Odesa.

Bilanțul :

Pe o simplă bănuială, panică.

Precipitarea plecării, Consiliu de coroană, demersuri diplomatice etc. etc.

La plecarea francezilor, manifestație pentru război, organizată de cîteva fete sub egida principesei Elisabeta, manifestație care a mers la palat. Regele și regina au ieșit în balcon. [...]

Chestiunea cu vînătoarea francezilor s-a lămurit.

Am primit lucrările subcomisiunilor pentru demobilizare și pentru schimbul prizonierilor. Din ele se vede că măsura carantinei este generală, se întinde chiar și la prizonierii germani.

De altfel, Argetoianu a venit și ne-a comunicat că germanii conșimt la următoarele :

1. — Misiunile să plece cînd vor voi.
2. — Pot să meargă prin Austria spre Elveția ; prin Bulgaria spre Salonic ; prin Rusia.
3. — Carantina se suprimă.
4. — Dacă merg prin Rusia, vor fi protejați [...].

Iată pentru ce ne-am alarmat și s-a convocat pînă și Consiliul de coroană !

Înainte de amiază am fost la Cameră, unde am făcut o complectă expunere a situațiunii. Născuse unele curente ostile. Se zicea chiar că voi fi atacat.

Cuvîntarea mea a liniștit pe toți ; am simțit că parlamentarii, în mare majoritate, erau satisfăcuți.

După-amiază, am mers la palat, unde Argetoianu a făcut în Consiliul de Miniștri, sub președinția regelui, o expunere amănunțită a mersului tratativelor.

Rectificarea frontierei se va reduce la foarte puțin lucru. Ches-tiunea Dobrogei este cu puțință să se rezolve favorabil, adică ceda-rea Cadrilaterului și a unei porțiuni pe frontiera de sud, pînă la linia Mangalia — Adamclisi.

În ceea ce privește celelalte stipulațiuni, cele patru puteri cu care tratăm și-au formulat cererile. Trebuie examinate și vom da instrucțiuni asupra fiecărui punct plenipotențiarilor noștri, în ce mod pot fi ele rezolvate.

Am ales ca delegat juridic pe Petre Missir ⁸ și este hotărît ca mîine după-amiază să studiem în Consiliu toate cererile dușmanilor.

Aveam de gînd să cer regelui să arate dacă are sau nu încredere în guvern, căci după modul cum s-au desfășurat evenimentele, im-presia generală este că nu.

Regele arată că este obosit și pentru aceasta, am amînat. Totuși, după terminarea ședinței, am trecut la rege, care mi-a reînnoit dorința de a vedea pe Marghiloman, — dorință exprimată deja de cînd a plecat Argetoianu prima dată ca delegat al guvernului pentru negocierile de pace.

I-am spus că dacă nu este pentru motive politice, ar fi o greșeală.

Mi-a răspuns că nu. Atunci i-am repetat că regele, ca suveran, poate să vadă pe oricine, dar că în cazul acesta special, dacă întrevederea are legătură cu situația politică, ar fi o eroare. Mi-a repetat că nu are nici o legătură cu politica.

Mi-a vorbit de Cocea ⁹, despre care îmi vorbise cu o zi înainte. Este foarte supărat de opiniile sale și de stilul ziarului ce publică.

I-am spus că a fost amnistiat fără știrea mea, dar că nu era nici o vină în sarcina lui. Vina, mi-a răspuns regele, este însăși persoana lui. I-am spus atunci că avem legi, și dacă însuși guvernul nu respectă legile, atunci mergem spre anarhie.

I-am promis că va fi supus unei cenzuri foarte severe.

26. II.

A venit St. Aulaire azi la mine și mi-a spus că marinarii fran-cezi, care veneau cu arhiva din Odesa prin Chilia, s-au întîlnit la Bolgrad cu germanii, dar nu au avut nici o supărare.

Ieri era foarte alarmat în această privință și mi-a cerut să-i luăm sub protecțiunea noastră. Am dat numaidecît ordinele necesare, dar desigur erau de prisos. Încă o dovadă că numai la ofițerii străini nu se gîndeau germanii în mersul lor spre Odesa. Tot interesul era pentru ei, să apuce înaintea austriacilor.

Am explicat lui St. Aulaire că noi avem interesul chiar să facilităm înaintarea germanilor asupra austriacilor, pentru că primii ne garantau depozitele noastre din Rusia, pe cînd cei din urmă nu.

Toată ziua mi-a fost peste puțință să am o audiență la rege ; și totuși era așa de necesară.

27. II.

Azi a sosit Marghiloman. A avut, în cursul dimineții, audiență la rege.

La ora 4 d.a. am fost primit și eu în audiență.

Explicația a durat o oră și jumătate. Am început prin a arăta regelui că din cauza ultimului eveniment impresia generală este că regele nu are încredere în noi. Eu sînt deprins cu aceasta, dar colegii mei nu ; ei simt că nu au autoritatea necesară, mai ales în momentele de față, și sînt hotărîți a mă părăsi.

Dacă regele mai are încredere în noi, îl rugăm ca la primul Consiliu de Miniștri, ce trebuie să aibă loc cît de curînd, să spuie cîteva cuvinte de încredere miniștrilor ; dacă nu, sîntem gata să lăsăm locul liber.

În momentele de față, este necesar să fie o perfectă încredere, reciprocă. După ce mi-a făcut diferite obiecțiuni care nu stăteau în picioare, căci le-am răsturnat rînd pe rînd, fără cea mai mică sforțare, a terminat prin a spune că este o chestiune de sentiment, că trebuie să fie un fluid între el și guvern și, dacă *robinetul* nu funcționează, atunci lucrurile nu merg.

În fine, după multe încercări de derobare, l-am făcut să spuie pe față că nu mai are încredere în noi și că ne primește demisia.

Venind la Consiliu și anunțînd aceasta, am fost salutat de colegii mei cu un strigăt unanim de ușurare. Generalul Iancovescu mi-a adus o foaie de hîrtie și mi-a spus : te rog scrie demisia, să nu se răzgîndească.

Am trimis demisia, iar noi am discutat situația și micile chestiuni la ordinea zilei și ne-am despărțit cu un sentiment real de vie satisfacție.

28. II.

Astăzi a plecat Argetoianu la București. I-am dat instrucțiuni după hotărîrea luată în Consiliul de Miniștri, să anunțe criza, să nu mai lucreze, ci să dea delegație d-lui Papiniu, care să continue lucrările, sub rezerva aprobării noului guvern. [...]

Am fost chemat pe la 10, de la masă, la rege, pentru a-mi spune că ar fi bine să nu mai trimit pe Argetoianu. I-am arătat inconvenientele cărora ne-am expune și i-am explicat cu ce instrucțiuni l-am trimis.

A profitat de ocaziune ca să-mi arate un articol din „Chemarea“ lui Cocea, intitulat *Lovitura de stat*. I-am spus că s-a publicat prin fraudă, trecînd peste cenzură, că ziarul va fi suspendat pentru 15 zile, iar girantul răspunzător și tipograful vor fi dați judecății.

Sînt chestiuni care preocupă foarte mult pe rege.

Am chemat încă o dată pe Argetoianu la mine și i-am repetat instrucțiunile, relatîndu-i convorbirea avută cu regele. [...]

2. III.

Criza continuă.

A venit St. Aulaire ca să-mi spuie că nu are nici un amestec în chestiunea Marghiloman și că nu o poate privi cu ochi buni.

Am primit o telegramă de la Argetoianu, în care-mi spune că, din cauza crizei, dușmanul crede că are nevoie de noi garanții și că, dacă pînă marți, la expirarea armistițiului, nu se stabilește un acord, va fi nevoit să schimbe condițiile și poate să rupă chiar negocierile.

Am trimis copie regelui.

În Consiliul de Miniștri, impresia a fost adîncă.

Am mers la d-l Em. Porumbaru, președintele Senatului, să-l rog a se duce la rege, să-i spuie că situația este destul de serioasă.

3. III.

Astă-seară a sosit dl. Argetoianu și mi-a spus că impresiunea produsă la Buftea de demisia noastră a fost din cele mai deplorabile. Condițiunile care se vor face, vor fi foarte grele.

Retragerea noastră se impune, căci desigur că germanii au pierdut încrederea în tăria guvernului și deci perspectiva sigură a unei relațiuni viitoare bune și de aceea vor apăsa mai mult asupra prezentului și vor cere și garanții.

În cursul după-amiezii am fost la rege pentru a-i prezenta niște lucrări curente, dar în special pentru a protesta contra ștergerii de la înaintare a colonelului Buzetescu, admis de comitet, dar contra căruia s-a pronunțat defavorabil noul comandant al Armatei a II-a, general Văitoianu.

Mi-a spus că nu l-a admis :

1. — Pentru că pe vremea contrabandelor s-ar fi compromis.
2. — Pentru că s-a ocupat de moșie.
3. — Pentru că în procesul Berindei a fost prea aspru.

În fine, după lungi explicații, mi-a promis că îl va admite.

4. III.

În ședința de azi a Consiliului de Miniștri, Argetoianu a făcut o expunere detaliată a rezultatului mergerii sale la București.

Sinteza acestei expuneri pentru mine este că : din ceea ce izbucisem a lega strâns și a pune în același curs, interesele țării cu ale dinastiei, acum, de cînd cu criza, aceste interese mi se pare că încep a se despărți. Se pot scăpa unele, numai în detrimentul celorlalte.

Se poate să mă înșel, dar așa văd eu azi situațiunea.

Mîine vine Marghiloman.

Miniștrii voiau să mă duc numaidecît la palat ca să spun regelui să rezolve imediat criza, fiindcă poimîine este termenul scăderii armistițiului.

M-am opus, deoarece regele știa prea bine aceasta. Am plecat la Bacău.

5. III.

Marghiloman a venit.

A fost însărcinat imediat să formeze guvernul și la ora 6 am primit decretul pentru contrasemnare.

Am avut în cursul zilei vizita d-lui Mavrocordat, deputat. Îmi propune să mă pun în capul unei mișcări de asanare.

Sînt dispus a-mi închina restul energiei pentru binele țării¹⁰. Nu cred că va ieși ceva din sforțările mele ; sîntem prea viciați în viața noastră politică.

GERMANII SÎNT ÎNFOMETAȚI

Intrarea germanilor în București se aseamănă cu intrarea unei haite de lupi flămânzi.

Cea dintîi mișcare a lor este să se repeadă asupra alimentelor. Căutările încep să dea rezultate însemnate.

De pe urma denunțărilor și trădătorilor, cantități însemnate de alimente ascunse ies la suprafață.

Unii băieți din băcănă d-lui Demetrescu-Militari denunță că stăpînul lor are un mare depozit de mărfuri ascunse într-o mare groapă săpată în curte și pavată pe deasupra. Săpăturile descoperă cîtimi mari de zahăr, orez, macaroane etc., etc.

Cu acest prilej se constată că, pe cînd locuitorii Capitalei duceau lipsă de toate, iar prețurile creșteau zilnic, unii negustori ascundeau mărfurile și făceau depozite pentru ca să poată specula publicul.

Din primele zile germanii se revarsă asupra tuturor depozitelor de alimente și asupra tuturor băcăniilor. Toate mărfurile sînt ridicate, iar drept plată se dau bonuri de rechiziție. În cîteva zile toate băcăniile se golesc.

Germanii sînt cei mai mîncăcioși și cei mai nesăturați oameni ce am cunoscut.

La ferestrele tuturor băcăniilor, birturilor, bodegilor, unde sînt expuse fructe, mezeluri, cîrnuri etc., soldații germani staționează în grupuri, privesc, comentează, își ling buzele.

După băcănii vine rîndul birturilor. Casa Capșa este dată în prada bulgarilor.

Casa Capșa a fost prădată definitiv.

Mărfuri de mai multe sute de mii de lei, băuturi de o calitate rară, specialități ce nu mai pot fi înlocuite au fost luate, băute, ori vîndute pe prețuri derizorii în oraș.

Probabil că proprietarul a putut ascunde oarecare cantități de sticle rare, dar partea cea mai mare a fost jefuită.

Apoi a venit rîndul birturilor.

Restaurantul Capșa a fost desființat. Restaurantele Enescu, Andrei Demetrescu, Athénée Palace au fost rechiziționate pentru ofițerime.

Tot din primele zile au fost rechiziționate cluburile : Regal, Tinerimei, Agricol, Sportiv, Automobil, Rezerviștii, Pensionarii, Commercialul, Clubul liberal, Clubul conservator. Pretutindeni s-au înființat cazinouri ofițerești ori soldățești.

Pe lângă incartiruirile pe scară foarte întinsă, n-a rămas în București o singură casă mare și confortabilă, care să nu fie ocupată. Casele celor aflați în Moldova au fost ocupate și foarte multe devastate. Celelalte au fost ocupate, iar locatarii siliți să se retragă în cite una și două odăi.

AUSVEISURILE ȘI CARTELURILE

Dar germanii au și „calități“. Știu să administreze și să facă „ordine“. Mai ales într-o țară atît de „rău“ administrată cum e România, știința germană de a administra impresionează.

Din cele dintîi zile au înființat Ausveisurile, acel bilet de identitate pe care fiecare om era dator să-l poarte cu el. Apoi înființează cartelele de pîine. În curînd cartelele de carne ; în fine cele de petrol și de combustibil. [...]

Pe la brutării, unde publicul staționează ceasuri întregi pentru ca să poată lua o pîine, nu se aude o vorbă. Un singur soldat german cu pușca pe umăr, care se plimbă în sus și în jos, menține ordinea.

După carteluri au venit în ordine un număr nesfirșit de ordonanțe. La început a fost dată ordonanța pentru declararea cantității de zahăr pe care o posedă fiecare. Apoi declarația sticlelor goale ; apoi băuturile spirtoase ; apoi păsările, apoi animalele domestice ; apoi bicicletele, obiectele de cauciuc etc., etc.

Caii au fost rechiziționați din primele zile, de asemenea și trăsurile.

Ca măsură de precauțiune dar și din spirit de capacitate, administrația germană a ridicat și confiscat tot ceea ce putea sluji la locomoțiune. Caii, trăsurile și bicicletele au fost luate pînă la cele din urmă.

Toate miile de trăsuri și cupeuri elegante au fost jefuite : unele și le-au apropriat ofițerii, altele au fost trimise prin Bulgaria, Aus-

tro-Ungaria și Germania. Dacă germanii n-au ucis și n-au torturat, în schimb au sleit populația pe unde au trecut. Cele mai multe din ordonanțele lor nu aveau decât scopul spoliațiunii.

Iată o parte mică dintre acestea ;

1. predarea trăsurilor ; 2. cailor ; 3. bicicletelor ; 4. telefoanelor ; 5. declarația alimentelor ; 6. predarea sticlelor goale ; 7. cauciucurilor ; 8. saltelelor de lână ; 9. blănurilor ; 10. declararea pășărilor de curte ; 11. cîinilor ; 12. arămurilor ; 13. sîrmelor ; 14. băuturilor ; 15. stocurilor de lână ; 16. a lemnelor de foc ; 17. a albiturilor ; 18. sifoanelor ; 19. interdicția de a se fabrica săpun ; 20. interdicția de a se fabrica prăjituri, cozonaci, bomboane ; 21. interdicția de a se fabrica cornuri și covrigi ; 22. interdicția de a se tăia pășările de curte ; 23. interdicția de a se tăia vaci, viței, miei, porci ; 24. interdicția de a se mai întrebuița prin birturi fețe de mese și șervete de pînză ; 25. ordonanța privitoare la consumația gazului ; 26. ordonanța pentru consumația electricității ; 27. ordonanța pentru încetarea circulației tramvaielor ; 28. Mai târziu ordonanța pentru punerea în circulație a tramvaielor ; 29. ordonanța stabilind aprovizionarea cu lemne ; 30. ordonanța pentru instituirea de tribunale germane ; 31. pentru domiciliul forțat ; 32. pentru sechestrării asupra averilor supușilor cu care Puterile Centrale erau în război ; 33. administrarea Băncii Naționale ; 34. dizolvarea comitetului Casei centrale a meseriilor și numirea altui consiliu ; 35. pentru împrumuturile județene ; 36. pentru stabilirea valutei ; 37. pentru cenzură ; 38. pentru orele de spectacole ; 39. pentru orele pînă la care pot sta deschise magazinele, restaurantele, cafenelele și circulația pe strade ; 40. pentru circulația poștală ; 41. pentru deschiderea cîtorva linii de cale ferată ; 42. pentru muncile agricole ; 43. pentru prețurile maxime ; 44. pentru predarea clopotelor de la biserici ; 45. pentru vaccinare ; 46. pentru administrarea forțată a uzinei de gaz și electricitate ; 47. pentru administrarea forțată a tramvaielor ; 48. pentru rechiziționarea vinului ; 49. pentru rechiziționarea cerealelor ; 50. pentru instituirea cartelelor de pîine, carne, petrol, combustibil ; 51. pentru închiderea cluburilor, mai ales a cluburilor politice ; 52. pentru oprirea vînzării și a consumării cartofilor prea tineri, a mieilor, a vițelilor etc. [...]

GERMANII ȘI ȚĂRANII

Am spus și în alt paragraf că politica germană a tins la începutul invaziunii, ca să protejeze pe țărani în contra proprietarilor

și a clasei stăpînitoare în genere. Ca oricare cuceritor germanul încerca să-și ușureze dominația învrăjbind clasele.

La început s-a arătat că părtinește pe țărani de a căror ostilitate îi era frică ; mai târziu, văzînd că cea mai mare cantitate de alimente este concentrată în mîinile plugarilor a început să-i despoaie.

Țăranii au fost jumuliți cu o stăruință sistematică care în curînd i-a deznădăjduit.

Sat după sat a fost jefuit fără nici o rușine. De la grîne au trecut la cai, apoi la celelalte vite și la păsări, apoi la scoarțe și la albituri. Făcut muritor de foame, țăranul a fost lăsat și gol, dezbrăcat. I s-au luat cămășile, ștergarele, toate podoabele din pereți, de pe paturi, de pe trup.

În nici un sat n-a mai rămas cusătură mai de gust ori scoarță mai frumoasă, tot a fost ridicat și dus în Germania.

Dacă astăzi o găină a ajuns 40 de lei și un curcan 200, una din cauze este și jaful germanilor. În timpul verii treceau pe Calea Victoriei căruțele încărcate cu colivii mari pline cu găini, găște, rațe și curcani. Mai ales găinile și găștele au fost zvîntate.

În același timp ordonanțele interziceau tăiatul găinilor outoare, iar la țară sătenii erau obligați să-și vîndă toate ouăle germanilor și pe preț derizoriu.

Din toate aceste vexațiuni a izbucnit în toată țara o mare ură împotriva ocupanților. De aceea [...] la țară izbucneau foarte des actele de răzbunare, agresiunile și mulți soldați și jandarmi au fost omoriți.

De multe ori am citit în „Gazeta Bucureștilor“, că se acordau premii pentru prinderea sătenilor care au ucis santinelele sau jandarmii apăsători.

Iată un caz petrecut în comuna Segarcea din județul Dolj.

În toiu iernii un jandarm german a obligat pe un sătean ca să iasă la o muncă silită. Săteanul a refuzat să se supună deoarece lucrul trebuia executat la o mare depărtare de sat. Jandarmul întrebunțîndu-și autoritatea sa, a fost brutal cu săteanul ; acesta a scos un revolver și a ucis pe loc pe jandarm.

Săteanul, în toiu unei ierni foarte aspre a dispărut din sat, iar autoritatea militară germană a venit imediat la fața locului.

Primarul și toți fruntașii satului au fost arestați pe loc. Li s-au luat la toți vitele și tot ce aveau mai de preț în casă. Apoi casa omorîtorului a fost dărîmată după ce interiorul a fost jefuit de tot ce avea. Soldații germani au ras casa de pe fața pămîntului și fiecare cărămidă a fost pisată, pentru ca să nu mai rămîie urmă din ceea ce

a fost acolo odată. Apoi satul a fost supus unei contribuțiuni de lei 20 000.

Astfel de cazuri s-au mai întâmplat multe în țară, însă cu mare greutate puteau fi cunoscute la București.

Nenorociții de țărani au suferit mult de pe urma dușmanului.

[...] Vitele cele mai frumoase au fost luate. Apoi s-a încins o năpraznică rechiziționare de vestimente și pînzeturi țărănești.

Țăranii, din deprindere ereditară, își îngropaseră tot ce mai aveau prin case : velințe, scoarțe, ștergare, pînzeturi în general. Le îngropaseră prin curți, prin cimitire, prin păduri, pe unde știau ei.

O bucată de vreme nemții nu le-au dat de urmă, dar a fost desul o singură delațiune pentru ca, după aceea să înceapă săpăturile și scotocile peste tot locul.

În scurtă vreme țăranii au rămas goi.

Atît de dezbrăcați au rămas sărmanii că, venind la oraș, nu-și mai vindeau păsările, untul, ouăle pe bani. Refuzau banii spunînd că au și ei destui ; dar cereau „zdrențe“.

Rufărie cît de veche, fuste cît de jerpelite, haine oricît de rupte le primeau cu bucurie. Zile întregi umbla țăranca cu găina în brațe, n-o vindea oricît i s-ar fi dat în bani, și n-o ceda decît pe o zdreanță oarecare.

După vite și haine veni, în sfîrșit, și rîndul ultimelor rezerve de grîne.

Ordine severe fură date etapelor ca să se ridice de urgență tot ce se va găsi la țărani ca grîu, porumb etc. și să nu li se lase decît un minimum derizoriu.

O mare fierbere începu prin sate. Pe de o parte țăranii nu mai voiau să iasă la muncă spunînd că cu cît au de mîncare nu pot munci, pe de altă parte faptul că se vedeau despuițați cu desăvîrșire, îi deznădăjduia. Se ivi temerea unei răscoale agrare. Dar germanii țineau 6 divizii în România de teama vreunei surprinderi.

Pe toată linia scumpetea se întea. Între anii 1917 și 1918 nici o apropiere. Prețurile pe 1918 erau de 5—6 ori mai mari ca în 1917, iar lipsa incomparabil mai însemnată.

Pentru marea, istorica Adunare Națională de la Alba Iulia unde s-a hotărît alipirea Transilvaniei la patria-mumă n-a fost nevoie de o deosebită pregătire a opiniei publice. Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani. În dimineața zilei de 1 decembrie, ca la un semnal, lumea românească a purces spre Alba Iulia (spre Bălgrad), cum îi spuneam noi, cu vechiul nume, pe jos și cu căruțele. A renunțat la călătoria cu trenul, căci pînă la Alba Iulia nu erau decît 16 km. Era o dimineață rece de iarnă. Respirația se întrupa în invizibile cristale. Pe o parte a șoselei se duceau spre Alba Iulia, scîrțîind prin făgașele zăpezii, căruțele românești, buchete de chiote și bucurie, alcătuiind un singur tir, iar pe cealaltă parte se retrăgea în aceeași direcție, armata germană, ce venea din România, tun după tun, ca niște pumni strînși ai tăcerii. Soldații germani, fumegînd liniștiți din pipe, se uitau mirați după căruțele noastre mai grăbite. Ei își luau răgaz. Nu s-a produs nici un accident. „Uite, îi spun lui Lionel, așa — prin ger și zăpadă, se retrăgea pe vremuri Napoleon din Rusia“.

La Alba Iulia, nu mi-am putut face loc în sala Adunării. Lionel, care era în delegație, a intrat. Am renunțat c-o stringere de inimă și mă consolam cu speranța că voi afla de la fratele meu cuvînt despre toate. Aveam în schimb avantajul de a putea colinda din loc în loc, toată ziua, pe cîmpul, unde se aduna poporul. Era o roire de necrezut. Pe cîmp se înălțau ici-colo, tribunele de unde oratorii vorbeau nației. Pe vremea aceea nu erau microfoane, încît oratorii, cu glas prea mic pentru atîta lume, treceau, pentru multiplicarea ecoului, de la o tribună la alta. În ziua aceea am cunoscut ce înseamnă entuziasmul național, sincer, spontan, irezistibil, organic, masiv. Era ceva ce te făcea să uiți totul, chiar și stîngăcia și totala lipsă de rutină a oratorilor de la tribună.

Seara, în timp ce ne întorceam, cu aceeași trăsură la Sebeș, atît eu cît și fratele meu, ne simțeam purtați de conștiința că „pusesem temeiurile unui alt Timp“, cu toate că n-am făcut decît să „participăm“, tăcuți și insignifianți, la un act ce se realiza prin puterea destinului. Faptul de la răscrucea zilei, cu tăria și atmosfera sa, ne comunica o conștiință istorică. Cînd am trecut prin Lancrăm, satul natal, drumul ne ducea pe lîngă cimitirul, unde, lîngă biserică, tata își dormea somnul sub rădăcinile plopilor. Zgomotul roților pătrundea desigur pînă la el și-i cutremura oasele. „Ah, dacă ar ști tata, ce s-a întîmplat“, zic eu fratelui meu, întorcînd capul spre crucea din cimitir. Și cît a ținut drumul prin sat n-am mai scos un cuvînt, nici eu, nici Lionel. O emoție ne strînsese gîtul ca o mîină, care încetul cu încetul se înmuia, după ce voise aproape să ne sufoce. În sat era întuneric și liniște. Cînd dăm să ieșim din sat, numai ce auzim dintr-o curte, neașteptat, în noapte, un strigăt de copil : „Trăiască România dodoloată !“ (acest „dodoloț“ era în Lancrăm cuvîntul curent pentru „rotund“).

Sosirea în ținuturile noastre a trupelor regulate românești, de peste munți, a întîrziat mai mult decît puteam să bănuim în primele zile ale revoluției. Urmăream, în imaginație, etapele, și număram popasurile lor posibile — pînă la noi. Întîrzierea, inexplicabilă nerăbdării noastre, ne da senzația că România era la o depărtare intolerabilă. În cele din urmă, într-o seară de decembrie, trupele mult așteptate și-au făcut intrarea în sufletul cetății. Entuziasmul și bucuria populației s-au manifestat printr-o horă uriașă, ce-și spărgea cercul, încolăcindu-se în spirală, după modelul nebuloaselor cerești, ce încearcă o nouă închegare și un nou echilibru. [...]

I

[...] Acestea s-au petrecut la 30 octombrie (st.n.) 1918. În 48 de ore trebuia să facem toate pregătirile dictate de împrejurări pentru ca să putem pleca și mai ales să putem ajunge în Ardeal, căci în acele vremuri, cu oarecare aproximație știai când poți pleca, dar nu puteai ști când ajungi. [...]

În dimineața zilei de 1 noiembrie ne-am prezentat acasă la I.I.C. Brătianu ca să luăm ultimele instrucțiuni. Instrucțiunile au fost scurte și precise. Mai mult a insistat asupra punctelor de delimitare a noilor granițe. Ne recomanda și insista mult, ca să arătăm în mod precis tuturora, care sînt sau mai bine-zis care trebuie să fie punctele de frontieră ale României Mari. Niciodată nu l-am văzut punînd atîta pasiune în tot ceea ce ne spunea.

„Spuneți tuturor fruntașilor din Ardeal, aduceți la cunoștința întregii suflări românești din Transilvania că granițele României întregite, stabilite de comun acord cu puterile aliate și consfințite prin jertfirea a 800 000 de vieți românești sînt“ : și a început să traseze pe hîrtie frontiera și să precizeze punctele. La un moment dat a avut o ezitare și s-a oprit. „Stați să mă uit în tratatul pe care l-am încheiat și pe care nu l-am mai văzut de cînd l-am iscălit.“ Nu știu dacă mi s-a părut sau dacă am văzut clar, căci în acele momente eram excesiv de emoționat, dar am avut impresia că ochii lui I.I.C. Brătianu se înrouează și capătă o strălucire deosebită, și ducîndu-se la casa de fier a scos tratatul și ne-a trasat granițele. „Din acest teritoriu nu înțeleg să cedez o palmă de pămînt, căci este un drept al nostru și repet și iar repet ; spuneți-le tuturora să nu se lase ademniți de glasul unei sirene mai ales care a și alunecat pe panta concesiunilor teritoriale, căci eu înțeleg să lupt din toate puterile mele, ca drepturile noastre, care n-ar trebui să fie discutate, să nu fie

cîtuși de puțin știrbite.“ Se vedea, se cunoștea din modul cum vorbea și din trăsăturile feței, că cea mai mare preocupare a sa în acele vremi era problema teritorială.

Voind să ne luăm rămas bun, ne-a mai oprit cîteva momente ca să scrie o scrisoare. Scrisoarea de fapt putea să fie înmînată oricărui fruntaș ardelean sau Comitetului Național, căci nu e adresată unei anumite persoane. E un document istoric de mare însemnătate și fericit de a-i fi păstrat copia, mă cred obligat să-l dau publicității. Această scrisoare au citit-o mai întîi d-nii Teodor Mihali și Al. Vaida și pe urmă am trimis-o Marelui Consiliu Național din Arad.

Itată în copie acel document :

„Joi 1 / 14 noiembrie [1918].

Cea mai sfîntă aspirațiune a neamului se îndeplinește.

Peste suferințele trecătoare, generațiile vor rîvni la zilele pe care le trăim.

Fără mirare am văzut că despărțiți în cele mai grele împrejurări, ne-am regăsit cu aceeași simțire și cu același gînd.

Grabnic acuma este stăpînirea încercărilor vrăjmașe ale ungușorilor, ale anarhiei, ale demagogiei, prin organizație, prin propagandă, prin forță.

Pentru organizare și propagandă temeiul este firește :

Unirea desăvîrșită a tuturor sufletelor și a tuturor ținuturilor.

Toți în jurul suveranului, care ține drapelul, simbol al acestei uniri.

Libertate și dreptate pentru toți de orice neam și orice religie.

Dezvoltare larg democratică.

Reforma electorală și agrară.

Condițiuni de viață pentru muncitorime, care să le asigure legi-timile lor revendicări și parte de folosință la rodul muncii lor.

Aci se grăbește trimiterea forțelor armate precum ați cerut.

Reamintind președintelui d-voastră întîlnirea noastră de la Sinaia, după ce fusese primit de regele Carol, vă zic tuturor cu dragoste frățească : Credința noastră ne-a mîntuit.

Să pășim înainte cu neclintită încredere în menirea neamului și nețarmurit devotament în serviciul lui.

I. I. C. Brătianu

Fraza „Reamintind președintelui d-voastră întîlnirea noastră de la Sinaia, după ce fusese primit de regele Carol“ se referă la dl. Mi-

hali, care în acele timpuri era vicepreședintele Comitetului Național, președinte fiind răposatul Gh. Pop de Băsești.

Pătrunși de însemnătatea acelor clipe și de marea însărcinare ce ni se da, ne-am luat rămas bun de la acela care nu poate fi uitat.

La ora 3 jum. p.m., în tovărășia d-lui Laurențiu Oanea, locotenent de husari Popovici și Gavrilă Petri, cu două automobile și o camionetă, am luat drumul Romanului. Vremea nu ne încuraja deloc. O ninsoare amestecată cu ploaie și suflată de un vînt puternic și pătrunzător, mă punea pe gînduri. Presimțirile nu m-au înșelat, căci în apropierea Miroslăveștilor am avut un groaznic accident de automobil, după care am fost obligați să ne abatem pe la Pașcani, unde viscolul din timpul nopții ne-a întroenit. [...]

Drumul ce-l străbatem este interesant și impresionant. Interesant prin frumusețile naturii și impresionant prin urmele lăsate de război. Case distruse, păduri devastate, tranșee, gropi și rețele de sîrmă ghimpată, toate, toate ne reamintesc luptele ce s-au desfășurat în aceste regiuni. Din valea Putnei trecem în frumoasa vale a Bistriței cu apa ei cristalină și ne apropiem de Iacobeni cu minele lui de magneziu și rămășițele minelor de fier. De aici se vede Mestecănișul, vestit prin violența luptelor dintre ruși și austriaci. Priveliștea își păstrează sublimul ei farmec pînă la Vatra Dorna, unde debarcăm și rămînem peste noapte. În mijlocul pieței filfiia mîndru stindardul românesc.

O delegație din Bistrița, în fruntea căreia se afla dl. V. Onișor, ajunsese pînă aici și voia să meargă la Iași. O altă delegație de la Sibiu, în fruntea căreia se afla, dacă nu mă înșel, înalt prea sfințitul mitropolit al Ardealului N. Bălan ¹, pe atunci profesor în Sibiu, mergea tot spre Iași. Nici o legătură între unii și alții, dar toți cereau ca să vie cît mai grabnic armata română și în sufletele tuturor era înrădăcinată dorința ca să se facă unirea [...].

Plecăm din Vatra Dorna în dimineața zilei de 6 noiembrie. Trecem prin Dorna-Cîndreni, Poiana-Stampeii, Ilugani și urcăm spre Măgura Calului, pe șoseaua împărătească. Pe drum întîlnim cete, cete de soldați bucovineni din fosta armată austro-ungară. Cei mai mulți erau români. Zdrobiți de oboseală, istoviți de foame și de suferință, abia se tirau sărmanii pe drumul lung. Mulți dintre ei muriseră în cursul drumului și cei mai mulți, dintre cei care rămăseseră în viață, erau umbre de oameni. De săptămîni întregi călătoreau cum puteau și nimeni nu se îngrija de ei. Cu o vădită nerăbdare așteptau să ajungă la casele lor.

Scoborînd prin valea Birgăului, am trecut prin Tihuța, Murășeni, Tiha, Prund, Bistricioara, Suseni, Mijloceni, Joseni și Ruseni. La toate localurile administrative filfiia drapelul românesc, căci toate aceste comuni erau românești. La primării era instalată garda națională, formată din soldați români întorși de pe front. Ei își naționalizaseră uniforma, decorînd-o cu cocarde tricolore. Pe drum ne-am întîlnit cu șiruri de căruțe. Erau țărani români, bărbați și femei, flăcăi și fete, care se întorceau de la tîrg din Bistrița. Văzînd automobilele noastre cu stegulețe tricolor, se sculau în picioare, își scoteau căciulile și ne salutau cu : „Trăiască România Mare !“. Cu „Trăiască România Mare !“ ne întîmpinau și sătenii de prin sate și copiii, cu glasul lor de îngerăși, tot : „Trăiască România Mare !“ strigau. La rîndul lor, gărzile naționale tot cu „Trăiască România Mare !“, ne primeau. Iată atmosfera din primele sate ale Ardealului.

La ora 2 p.m. am ajuns la Bistrița și acolo am luat contact cu primii fruntași din Ardeal. Acolo am cunoscut pe d-nii Tripon, Pahone, Tohan, Onișor etc. După ce ne-au urat bună-venire, primele cuvinte au fost : „Cînd vine armata română ?“ Toți așteptau cu nerăbdare armata română.

Pînă aici am ajuns cu bine, căci am trecut tot prin ținuturi românești și românii avuseseră grijă să curețe terenul de jandarmi, finanți și notari.

De la Bistrița înspre Dej însă am călătorit cu un tren special. Cu un vagon de cl. II, în care au luat loc toți fruntașii din Bistrița și cu cîțiva soldați înarmați am plecat spre Dej. Automobilele noastre însă, venind pe șosea, au fost atacate cu puștile de către jandarmi. Ajunși la Dej am fost găzduiți în ospitaliera casă a d-lui Mihali, unde am găsit și pe colegul meu de liceu, dl. dr. Al. Vaida. Aici am fost puși în curent cu toată situația din Ardeal, care era destul de îngrijitoare și nesigură. D-nii Mihali și Vaida ne-au comunicat că odată cu izbucnirea revoluției au trebuit să se gîndească la păstrarea bunei rînduiei. În fiecare oraș s-a alcătuit un Consiliu Național, compus din tot ceea ce românii aveau mai ales. În centrele mai mici de asemenea s-au format consilii naționale, consilii subordonate celui din capitala județului. Pe lîngă aceste consilii naționale, pentru paza ordinii publice s-au format gărzile naționale. Cătanele întoarse de pe fronturi intrau în gărzile naționale. Păstrîndu-și uniforma, în locul pajurei perfide, puneau tricolorul nostru, iar gulerul de la tunică era împodobit cu panglică tricolor. Cazăr-

mile de honvezi (armata națională ungurească) erau ocupate acuma de flăcăii noștri, care de data aceasta serveau cauza neamului lor, iar deasupra cazărmilor, foste ungurești, falnic filfiia acum drapelul românesc. Garda națională odată formată, împreună cu comandanții ei, depunea următorul jurământ în fața Consiliului Național :

„Jurăm [...] că vom păzi disciplina și ordinea bună, că vom împlini fără șovăire toate poruncile Consiliului Național Român.

Ne supunem numai poruncilor comandanților și ofițerilor noștri români, numiți din partea Consiliului Național Român. Numai acestui consiliu îi recunoaștem dreptul de a ne da porunci în numele națiunii române. Poruncile Consiliului nostru Național le vom împlini cu cea mai mare însuflețire ziua și noaptea, pe orice vreme și între orice împrejurări, ca fii credincioși și cinștiți ai națiunii române !“

Subordonate consiliului național local, aceste gărzi păzeau ordinea publică. Toate consiliile naționale la rîndul lor erau subordonate Marelui Consiliu Național Român din Arad, for suprem, care a înlocuit Comitetul Național care s-a dizolvat după izbucnirea revoluției. [...]

Voința tuturor era de a se governa ei singuri, pe baza dreptului popoarelor de a dispune singure de soarta lor. Pe baza acestui drept recunoscut de toate cîrmuirile statelor, Marele Consiliu Național Român s-a hotărît să facă un pas decisiv și a cerut foarte energic guvernului ungar din Budapesta ca principiul lui Wilson², acceptat pretutindeni, să fie tradus în fapt.

Următoarea telegramă a fost adresată guvernului ungar³. [...]

Primind această energică notificare, guvernul ungar a hotărît să trimeată pe ministrul Jaszi la Arad ca să ia contact cu Consiliul Național Român. [...]

Discuțiile ce au urmat [...] nu au mai putut da nici un rezultat și gazetele ungurești au început după aceasta o șarjă puternică contra românilor care refuzau bunătățile oferite de unguri.

Tratatul odată rupte, au dat nou prilej ungarilor ca să-și reia obiceiurile trecutului și în fața acelor stări nenorocite, Marele Consiliu Național a adresat prin ziarul „Românul“ un apel : „Către popoarele lumii“⁴, în care se arăta că ungurii și acuma prin forța brutală se opun voinței neștrămutate a românilor ca să dispună ei singuri de soarta lor. Cereau, prin acel apel, sprijinul popoarelor lumii, întrucît românii nu voiau să se folosească de forța brutală și

așteptau cu desăvîrșită încredere hotărîrea ce urma s-o ia marele areopag al lumii.

Intransigența și simțul de demnitate al românilor exaspera pe unguri, căci ei îmbrăcaseră haina împăciuirii numai în aparență, iar în sufletele lor de fapt clocotea cea mai înverșunată ură contra românilor pentru că le refuzaseră propunerile de colaborare și pentru că vedeau bine că voința nestrămutată a românilor ardeleni se îndreaptă înspre realizarea visurilor atîtor și atîtor generații. [...]

În aceste împrejurări, noi eram blocați în ospitaliera casă a d-lui Mihali, căci cu toată hotărîrea ce o luasem, de a pleca la Arad, am fost opriți cu hotărîre de toți prietenii cu care eram în legătură. Trebuia să fii un perfect ungar deghizat ca să poți călători de la Dej înspre Arad, căci altminteri riscai să fii jefuit, schingiuit, închis și chiar omorît. Pentru aceste considerente ne-am mărginit să culegem cele mai exacte informațiuni asupra celor ce se petreceau în Ardeal și prin curieri curajoși le transmitem lui I. I. C. Brătianu. [...]

După ce am terminat memoriul către I. I. C. Brătianu am scris d-lor Goldiș și Șt. Cicio Pop, punîndu-i în curent cu tot ce știam noi și cerîndu-le la rîndul nostru informațiuni. Cu aceste scrisori a plecat la Arad dl. Laurențiu Oanea și pentru ca scrisorile să fie în siguranță le-a cusut în căptușeala hainei lui ungurești, căci trenurile pe atunci erau ticsite de soldați unguri care făceau percheziții corporale tuturor suspectilor. [...]

Știrile n-au întîrziat mult, căci dl. L. Oanea ne-a comunicat că Marele Consiliu Național din Arad a hotărît să proclame unirea ținuturilor românești din Ardeal, Banat și Ungaria cu Patria-mamă la 1 decembrie al fericitului an 1918 și că sub nici un motiv această dată nu va fi schimbată.

II

Marele Consiliu a lansat un apel către toți românii din Ardeal, Ungaria și Banat, prin care-i invita ca să ia măsuri, ca toate cercurile, toate instituțiile și societățile românești să-și aleagă reprezentanții pentru ziua de 1 decembrie și să-i trimeată la Marea Adunare de la Alba Iulia, ca să decidă de soarta poporului român.

În Ardeal însă, dorul de a se uni cu o clipă mai devreme cu Patria-mamă, atinsese punctul culminant. Manifestații pentru România Mare se făceau la toate ocaziunile și în toate împrejurările.

[...] dorul de a se uni cu Patria-mamă încolțise așa de puternic în sufletele românilor ardeleni, încît nici o voință și nici o putere din lumea aceasta nu l-ar fi putut stăvili. Nu numai cărturarii, dar toată suflarea românească cerea Unirea. De aceea s-au și grăbit cu toții să-și aleagă delegați oficiali și într-un entuziasm de nedescris au fost aleși 1 228 de reprezentanți ai tuturor românilor care aveau mandatul să spună la Alba Iulia că voința nestrămutată a poporului românesc din Transilvania, Ungaria și Banat este, ca să se unească pentru totdeauna cu Patria-mamă.

Ziua unirii o așteptau toți cu o vădită nerăbdare. Dar deodată frumoasele zile de pînă atuncia îmbrăcară o altă haină. Seninul cerului fu acoperit de nori, crivățul începu să bată cu putere și în ziua de 30 noiembrie un năpraznic viscol se așternu. [...]

Dar viscolul se întea tot mai mult și mă gîndeam cu multă îngrijorare, ca nu cumva [...] să împiedece ceea ce nici o putere omenească n-ar fi putut împiedeca. Se vede însă, că pentru neamul românesc nu mai erau obstacole, căci, după informațiunile ce le culegeam, trenuri supraîncărcate cu popor se îndreptau înspre Alba Iulia și care și săniile întovărășite de mii și mii de călăreți își tăiau drum greu înspre Cetatea marelui voievod.

Pe de altă parte, Partidul Social Democrat și-a trimes și el reprezentanții lui la Alba Iulia, ca să-și spună și ei cuvîntul lor. În fața acestui spectacol grandios și în fața acestor hotărîri demne de toată admirația, reprezentanții gazetelor ungurești, cu durere condensată în suflet, descriau a doua zi după Unire măreția serbării și cu o vădită melancolie spuneau : „Pînă și socialiștii români ne-au părăsit“. De aici se vede, ce însemnătate dădeau ei atitudinii negative, ce sperau că vor avea-o socialiștii români.

Nici chiar românii de prin satele de dincolo de Tisa n-au lipsit de la sărbătoarea neamului și veniseră și ei sărmanii, nu atît ca să se veselească, ci mai mult cred, ca să se oțelească, căci cu ochii în lacrimi cereau cu stăruință ca să se facă tot ceea ce este în puterea omenească și să nu fie lăsate satele lor în afară de închegarea neamului.

În dimineața zilei de 1 Decembrie (18 noiembrie după st.v.), încă din revărsatul zorilor Alba Iulia își îmbrăcase haina cea de sărbătoare, pentru ca să primească pe robii zilelor de ieri. Viscolul încetase, seninul cerului era străbătut de primele raze ale soarelui, care făceau jocul miliardelor de briliante pe zăpada ce îmbrăcase pămîin-

tul ca o mantie albă. Totul impresiona, totul își arăta măreția zilei, totul și toate ni se păreau un vis frumos.

În marea piață a orașului Alba Iulia, dis-de-diminează a început defilarea șirurilor nesfârșite de români, veniți din toate unghiurile. Îmbrăcați toți în frumosul și variatul port național, împodobii cu cocarde și panglici tricolore, în rînduri de cîte patru și în grupuri de cîte 150—200, avînd fiecare grup drapelul înainte și cîntînd „Deșteaptă-te române“, „Pe-al nostru steag“, „La arme“ și alte cîntece naționale, defilau în fața localului în care se aflau membrii Marelui Consiliu Național. Fete și tinere femei, toate împodobite cu cămăși cu alțițe și cu drapelul în frunte, defilau în grupuri aparte, cîntînd ca privighetorile frumoasele versuri ale poetului ardelean Iosif. Călăreți cu mîndri cai împodobii cu tricolor, treceau falnici pe dinaintea noastră, lăsîndu-ne impresia eroilor din poveștile neamului nostru. Bătrîni cu plete cărunte vărsau lacrimi de bucurie și mărire aduceau celui atotputernic că i-a învrednicit să ajungă această zi și cu toții, în rînduri, rînduri, se îndreptau înspre Cetatea marelui voievod ca într-un gînd și un suflet să înfăptuiască visul atîtor generații care au luptat și s-au stins cu un dor neîmplinit. [...]

Alba Iulia, Alba Iulia, cîte amintiri zguduitoare din trecutul neamului nostru ne leagă de tine ! Tu ai fost capitala marelui principat ardelean ; tu ai fost mai bine de un veac și capitala vieții bisericești a românilor din Ardeal. Aici își aveau reședința vechii vlădici, care păstoreau modestele și măruntele sate românești, împrăștiate prin văile și munții nefericitului și mult încercatului Ardeal. În orașul acesta a intrat în fruntea nebiruitei sale oștiri marile voievod Mihai, care a sfărîmat pentru o clipă granițele nefirești ale neamului nostru. Aici, în cetatea aceasta, a întemeiat vestita mănăstire a Bălgradului, ca loc de reședință pentru vlădicii români din Ardeal. În orașul acesta s-au tipărit în decursul veacului al XVII-lea o serie întregă de cărți românești, vestind tuturora în graiul neamului înțelepciunea, semn al credinței noastre românești. Și tot aici au fost batjocoriți, bătuți și schingiuiți vlădicii români Ilie Iorest și Sava Brancovici, pentru statornicia lor în credința strămoșească. [...]

Iar mai tîrziu, cînd asupririle păgînești ale domnilor unguri amenințau să stingă și viața din noi și cînd întreg amarul suferințelor de veacuri a izbucnit ca o vijelie cotropitoare, tot această cetate a avut trista soartă să vadă trupurile sfîșiate în bucăți ale lui Horia, Cloșca și Crișan și tot între zidurile acestui oraș a închis ochii pentru vecie vestitul și blajinul vlădică Gheorghe Maior, pe care sălbatica stăpînire unguerească l-a alungat de pe scaunul vlădicesc, pentru că a luptat pentru drepturile credincioșilor săi ro-

mâni. Bunul și viteazul rege al munților, Avram Iancu, pentru ajutorul dat în vremuri de grea cumpănă curții împărătești din Viena, drept răsplată, cu chinurile lui a sfințit cetatea Alba Iulia.

Aceleași ziduri acuma ca și atunci...

În cursul vremii însă, ungerii, ca să alunge amintirea trecutului, au încercat să așeze în zidurile acestei cetăți tot ceea ce înfățișează un caracter pur unghuresc. Aici se afla somptuoasa reședință a nobilului episcop unghur Majlath care, nevrind să vadă serbarea neamului nostru, a plecat la Budapesta lăsând dispozițiuni ca prelații noștri să fie ospitalizați în palatul său episcopal. Prelații noștri au refuzat această atențiune și au intrat în cetate numai în ziua serbării. Tot aici se afla și vechea casină militară și cazarmile. Se pare că prin paza de zi și de noapte a honvezilor scut voiau să facă ungerii contra umbrelor martirilor neamului nostru care nu numai că le turburau mărețile visuri de hegemonie, dar cereau și răzbunare.

Și veacuri s-au scurs după veacuri și din noianul durerilor condensate a ieșit ziua dreptății, ziua pe care moșii și strămoșii noștri o așteptau și o visau. Această măreață și sfântă zi, care, după cum spune poetul :

„Cuprinde sufletele, dă codrilor grai
Și mișcă văzduhul în zare
Răsună de larmă și luncă și plai
Tresare sub glie Voivodul Mihai
Se scoală și Ștefan cel Mare“.

E ziua biruinței neamului nostru și numai la Alba Iulia putea fi sărbătorită.

În marea sală a vechii casine militare, frumos împodobită cu brad și decorată cu drapelele aliaților noștri și cu tricolorul român, s-au adunat cei în drept în ziua de 1 Decembrie a anului 1918 ca să hotărască de soarta poporului român din Ardeal, Banat și Ungaria. La o masă lungă așezată pe o tribună improvizată au luat loc prelații împreună cu membrii Marelui Consiliu Național. În sală și în odăile învecinate, pe lângă cei 1 228 de delegați oficiali, era tot ceea ce Ardealul avea mai select. Lojile erau ocupate de doamnele române, îmbrăcate în marea lor majoritate în costume naționale.

Bătrînul și veneratul președinte al Consiliului Național, Gh. Pop de Băsești a avut curajul să vie de la moșia sa, să înfrunte toate greutățile călătoriei, să braveze viscolul și gerul cu toți cei 84 de ani pe care-i purta ou mîndrie și a avut puterea să prezideze

și Marea Adunare Națională. Când veneratul președinte a proclamat Adunarea deschisă, un fior a străbătut toate sufletele și cu toții într-un gând și un cuget au strigat : „Trăiască România Mare“ ! [...] Și ovațiunile continuau, armata fiind preamărită, Puterile aliate preaslăvite [...].

Manifestațiunea era grandioasă și nu mai contenea. Ochii tuturor erau înrouați de lacrimi, iar doamnele din loji, cu sufletele și presentimentele ce caracterizează pe femeile române, cereau cu putere *Unire fără condițiuni*. Unirea fără condițiuni, repetau miile de glasuri din sală și ca un ecou din depărtare, fără *condițiuni*, se auzeau zecile de mii de glasuri, care manifestau în afară de sală. Se părea că trăim pe altă lume și nu ne mai puteam da bine seama dacă e vis sau realitate. Aveam senzația că nu numai cei din sală și cei de afară, dar chiar zidurile clădirii cu drapelele ei și chiar cetatea întregă cere cu putere *Unirea Ardealului cu Patria mamă fără condițiuni*. Acele *fără condițiuni*, pe care le strigau femeile, pe care le cereau delegații și pe care le ovaționa poporul, își aveau rostul lor. Și... vox populi, vox dei.

În momentele acelea de delir, când numai sufletele vorbeau, am avut impresia că un huruit puternic și scurt a zguduit cetatea întregă și clădirea s-a cutremurat. Ultimele verigi ale lanțurilor, care mai țineau încătușată o parte a neamului nostru s-au sfărîmat în clipele acelea și din piepturile dornice de viața libertății ieșeau puternicile strigăte de : *Trăiască neamul românesc întregit și liberat din iobăgia milenară*.

Tirziu de tot, sufletele aprinse s-au mai potolit și primul cuvântător, dl. Șt. Cicio Pop, într-un frumos discurs, a arătat suferințele neamului nostru atît în trecut cît și în cursul războiului. [...] Dl. Iuliu Maniu în discursul său, pare că arăta neamului nostru noua cale ce i se deschide. Din colbul cronicelor scoate dl. V. Goldiș drepturile românilor pe pămîntul locuit de ei. Cu glasul său puternic, produs al durerii condensate, înfierează nelegiuirile ungarilor și cu vorbe blinde de creștin iertător, face declarații solemne că românii pregătesc tuturor popoarelor conlocuitoare o nouă viață, viață de egală îndreptățire, înfrățire și dulce armonie în noua patrie ce ia naștere. Dl. V. Goldiș n-a făcut un discurs, ci a citit un istoric al neamului românesc și a supus aprobării Adunării largul program democratic în România liberă. [...] Cumpătutul și simpaticul socialist român dl. Iosif Jumanca, a fermecat pe ascultători prin frumosul său discurs. Sufletele noastre de români ne-au îndemnat pe noi, social-democrații, ca să venim la Alba Iulia și să spunem lumii întregi că cerem unirea cu Patria-mamă, că noi, socialiștii români, înțelegem că binele este acolo unde este patria și nu înțelegem că

patria este acolo unde este binele și că noi în România Mare cu mari și largi drepturi democratice înțelegem să luptăm pentru cauza celor mulți. Cam așa a glăsuit reprezentantul social-democrației române din Ardeal.

Frumoasele și mult-înălțătoarele discursuri erau ovaționate prin ovațiunile ce se făceau factorilor care au îndrumat destinele României în tot cursul războiului. [...]

În timpul acesta, pe marele platou de lângă cetate, pe Cîmpia lui Horia, peste o sută de mii de români manifestau pentru *Unire fără condițiuni*. De pe tribunele ridicate pe cîmpie, cuvîntătorii poporului, d-nii A. Vlad, părintele Roșianu, V. Macavei, V. Bontescu, Silviu Dragomir, Grozda și alții țineau înflăcărâte discursuri ocazionale. [...] Noii trimiși ai adunării delegaților, d-nii dr. Al. Vaida și Jumanca, au fost primiți cu un entuziasm de nedescris. Vorbirile d-lui Al. Procopovici, delegatul Bucovinei și a d-lui P. Halipa, delegatul Basarabiei, au lăsat o duioasă impresie în sufletele ascultătorilor.

Entuziasmul din sală își avea ecoul său pe frumosul platou, unde cu delir manifesta mulțimea și aceste manifestațiuni care întruchipau dorințele unui neam întreg, pare că spre cer se îndreptau [...]

Ce fatalități istorice îmi ziceam neconținut. Cum se răzbină nelegiuirile și cum triumfă dreptatea ! Pe marea poartă prin care Mihai Bravul a intrat în cetate și care continua să fie numită de către popor *Poarta lui Mihai*, Maria Terezia, probabil ca să șteargă amintirea aceluia moment, a ridicat deasupra porții grandioasa statuie a tatălui ei. În interiorul zidurilor de la poartă și atunci se mai putea vedea blestemata celulă cu gratii în care au fost închiși martirii neamului nostru. În ziua de 1 Decembrie sărmanul părinte al Mariei Terezia, imortalizat pe poarta lui Mihai Bravul, ținea în mîinile lui de bronz drapelul românesc ; iar celula suferinței toată era împodobită cu panglici tricolore. Pe frumosul platou de lângă cetate este și acuma blestematul deal al furcilor, locul de supliciu al martirilor Horia, Cloșca și Crișan. Pe acel platou și în apropiere de acel deal al supliciuului, cele o sută de mii de glasuri românești rupeau lanțurile robiei milenare și cereau întregirea neamului nostru.

Acestea se petreceau în Alba Iulia în neuitata zi de 1 Decembrie a anului 1918, iar în restul Ardealului cei rămași pe acasă sărbătoreau și ei mărețul act al Unirii. [...]

Codrii răsunau de cîntece de veselie, cîmpiile păreau că au îmbrăcat haina albă de sărbătoare, păsările ciripeau în văzduh și copiii alergau voioși în toate părțile, strigînd „Trăiască România Mare !” Cu aceste trei cuvinte se salutau oamenii, unii pe alții, cînd se în-

tilneau și tot prin aceste trei cuvinte se răspundea la salut. Ceva feeric se petrecea în întregul Ardeal și aveam impresia că de pretutindeni răsuna : Trăiască România Mare. Trăiască România Mare părea că strigă bătrânele ziduri ale cetății și aceste trei cuvinte păreau că se înalță și spre cer și pe blestematul deal al furcilor, iar prin văzduh triumfătoare planau umbrele lui Horia, Cloșca și Crișan.

III

Membrii Marelui Consiliu Național și-au depus mandatele lor înaintea Adunării Naționale. Pentru continuarea lucrărilor s-a ales, sau mai bine-zis s-a proclamat ales, după propunerea ce s-a făcut Adunării Naționale, un comitet compus din 120 de persoane. Acest comitet de fapt și de drept era de aci înainte exponentul tuturor organizațiilor românești din Ardeal, Ungaria și Banat. Comitetul ales, care de fapt era parlamentul Ardealului, a doua zi după Unire s-a întrunit în sala de ședințe a tribunalului și [...] s-a ales sau mai bine-zis s-a proclamat ales un Consiliu Dirigent, format din 15 persoane, și s-a hotărât ca acest consiliu, *cabinetul ministerial al Ardealului*, în fruntea căruia se afla dl. Iuliu Maniu, să ia reședința la Sibiu. [...]

O delegație, — formată din p.s.s. episcopul dr. M. Cristea, p.s.s. episcopul gr. c. Hossu, d-nii V. Goldiș și dr. Al. Vaida — a fost aleasă să prezinte suveranului și guvernului României hotărârile luate la Alba Iulia.

Veneratul octogenar Gh. Pop de Băsești a prezidat și adunarea acelu comitet pe nedrept supranumit comitetul de 100, căci era de 120 și după ce dezbaterile au luat sfârșit, ca un apostol din alte vremuri s-a sculat și cu vocea tremurândă, astfel s-a adresat celor din sală [...], și vocea bătrînului apostol, întretăiată tot mai mult de suspine, se stinse. Lacrimile-i curgeau din ochii lui înviorați de măreția momentului și plîngînd el, plîngeam cu toții. Erau lacrimile curate ce curgeau din ochii care au avut fericirea să vadă dezrobirea neamului ; erau lacrimile de bucurie pentru cel mai mare capitol pe care românii îl însciau în istoria neamului lor.

Cu această scenă duioasă și înălțătoare s-a terminat întrunirea și toți, cu nădejdea unor vremuri de mai bine, se îndreptau spre căminurile lor ca și copiilor lor să le spună că visul de demult al românilor s-a împlinit. [...]

În toamna anului 1918 am asistat la constituirea Consiliului Național Român din Blaj și am luat parte la toate acțiunile de mai apoi. Le povestesc aici ca să rămână o însemnare autentică.

După toate conciliabilele tinerilor profesori din Blaj și a frunțașilor politici, ținute mai ales în Casina Română, al cărei secretar eram eu, am căzut de acord că trebuie să instituim o organizație a românilor, fără întârziere. Lucrul acesta s-a chiar precipitat, căci a sosit de la Arad căpitanul Munteanu, un tânăr bucovinean, încins cu eșarfe tricolore de-a crucișul și curmezișul și în jurul șăpcii și a insistat să ținem imediat adunarea de constituire a unui Consiliu Național Român. Am convocat în piață pe a doua zi Adunarea Națională și a venit toată lumea din Blaj, țărani din jur și elevii mai mari ai școlilor. A prezidat adunarea vicarul dr. Vasile Suci, iar eu am fost secretarul meetingului. La început s-a intonat frenetic un „Deșteaptă-te române“, iar toată lumea s-a împodobit cu tricolor pe cînd steaguri filfiau pe catedrală și liceu. A cuvîntat înălțător Al. Nicolescu, mitropolitul de mai tîrziu și alții. Moțiunea a redactat-o, împreună cu o comisiune, profesorul Al. Ciura. S-a proclamat constituirea Consiliului Național din Blaj, cu autoritate supremă în ținutul acesta, sub prezidenția lui Vasile Suci, avînd ca viceprezidenți pe Gavril Precup și Victor Macavei, secretari pe Zenovie Pîclișan și pe mine, cu un număr de membri și comisiuni. În același timp un grup de tineri a somat jandarmeria să predea armele și muniția, ceea ce ei au și făcut, fără împotrivire. Muniția a fost transportată în liceu, în încăperile Clubului cercetașilor, punînd pază permanentă.

A doua zi am organizat biroul Consiliului Național cu sediul la Administrația Capitulară. Am împărțit pe toți profesorii și funcționarii tineri la birou și la telefon. Apoi s-a organizat conducerea

gărzilor naționale sub comanda căpitanului Victor Munteanu și a cumnatului meu locotenent Emil Negruțiu. S-au desemnat delegațiile de 2—3 persoane care trebuiau să pacifice satele și să organizeze pretutindeni gărzi naționale sătești. S-au trimis curieri cu rapoarte la Arad și s-a luat contactul cu Clujul unde comanda Amos Frâncu, cu Sibiul și mai ales cu Alba Iulia, unde în cetate se formase un nucleu de armată română ce a pus mâna pe magaziiile de arme și depozitele de efecte. Cumnatul meu Ioan Negruțiu, inginer, era comandantul comisiei de organizare.

În timpul acesta armata austro-ungară ajunsese în deplină dezorganizare. Trenurile erau încărcate cu soldați care veneau acasă de pe front, cei mai mulți înarmați. Alții veneau cu cai și căruțe. Zi și noapte se auzeau împușcături la tren. Spitalul militar din liceu se evacua complet de bolnavi : cum au auzit de sfârșitul războiului s-au însănoșit ca prin minune, și au plecat acasă cu trenul sau pe jos. Numai puțini au fost duși cu târgile, la gară. Atunci s-a întâmplat cazul divin descris de V. Macavei în „Unirea“ care a devenit gazetă zilnică. Un soldat rănit la șira spinării a fost dus cu targa la gară. Trecînd pe lângă catedrala pe care filfiiuau două steaguri impunătoare, a început să cînte ca în extaz : „Iar cînd fraților m-oi duce dintre voi și o să mor, pe mormînt atunci să-mi puneți mîndrul nostru tricolor“.

Consiliul Național s-a substituit și administrației publice. Cu profesorul Gavril Precup m-am dus la pretură și în numele Consiliului Național am luat jurămint de fidelitate de la pretorul Lengyel, care l-a și depus. La pretură am aflat o cantitate mare, cîteva sute, de cingători tricolore, pe care le confiscaseră jandarmii de la flăcăii români în zilele de tîrg, ca o măsură stupidă administrativă, fiind aceste cingători o parte integrantă tradițională a portului bărbătesc din regiunea Tîrnavelor și a Mureșului. Ce bine au prins aceste superbe cingători cîteva zile mai tîrziu cînd s-a luat jurămintul de la ofițerii și gradații care au constituit Batalionul Blaj al Gărzii Naționale.

Batalionul s-a instalat în internatul de băieți. Din soldați întorși de pe front s-au alcătuit patrulele pentru oraș, gări și sate. Împuternicit de Consiliul Național, a ordonat recrutări la care s-au prezentat în număr mare tinerii : Dănilă Sabo, Iustin Nestor, Emil Negruțiu erau ofițerii principali ai Batalionului, Garda Națională era plătită, unele fonduri pentru acest scop le-a dat banca „Patria“, iar apoi din împrumuturile făcute la Banca „Albina“ din Sibiu. Sume importante s-au realizat și prin licitarea bunurilor fără stăpîn (cai, vite, oi) și prin vînzarea bunurilor rechiziționate și sechestrate din trenurile militare germane. În privința aceasta am

reușit să organizăm o întreagă rețea de captare. Agenții noștri din Copșa, Dumbrăveni și Brașov ne semnalau că vin trenuri de marfă sau militare cu vin, cai, petrol și alte bunuri. Atunci intra în acțiune garda puternică din Blaj, sechestra trenul, descărca marfa pe care o înmagazina la Cîmpia Libertății, respectiv o vindea la gară în detaliu pentru un preț derizoriu. Vinul excelent de Drăgășani — din care s-au capturat multe, multe vagoane, costa un crucer litru.

Echipamentul batalionului din Blaj s-a procurat astfel : erau la Coșlariu magazii enorme de efecte bine păzite pînă la sfîrșit, din care numai Ministerul de Război, respectiv un comandant din Cluj, elibera materiale. Ai noștri au confecționat un ordin de serviciu plăsmuit și cu el au ridicat cîteva vagoane de îmbrăcăminte, bocanci, centuri, saci de spate, foi de cort și altele. S-a umplut cu ele sala de gimnastică a liceului ! Dar și cercetașii mei au primit 150 garnituri de echipament de excursii (saci, gamele, corturi) încît ne consideram bogați și eram mîndri peste măsură. Mai procurasem din materialul capturat și un telefon de cîmp. Exercițiile au devenit astfel pline de farmec.

Dar Batalionul din Blaj a primit și un armament bogat : puști și mitraliere din cetatea Alba Iulia. Ba a făcut rost și de cîteva tunuri pe care le-a primit de la un regiment ceh care se retrăgea din București și ne-a lăsat nouă tunurile în schimbul slăninilor oferite. Lichidarea spitalului militar s-a făcut printr-o comisie prezidată de dr. V. Hîncu. De la acesta a primit muzeul un excelent microscop și o colecție mare de droguri. Avînd aparatura necesară am putut organiza cu elevii mei cîteva ședințe de lucrări practice microscopice spre marea lor plăcere și satisfacție. Astfel se completa pregătirea lor biologică foarte bine, pe lîngă lucrarea straturilor în grădina botanică și unde organizasem grupuri geografice-ecologice : flora pădurii noastre, flora Munților Apuseni, flora pajiștilor etc.

Bazîndu-ne pe forța batalionului nostru, am putut ține la respect trenurile cu secui care mai circulau. La telefon am amenințat și pe prefectul județului cu represalii dacă nu retrage pe jandarmi din munți și nu-i dezarmează. Dănilă Sabo a dat acest ultimatum grandilocvent Aiudului și chiar Clujului. Noi am fost autoritatea care îngăduia sau nu trupelor germane care se retrăgeau pe jos sau cu căruțe să cantoneze peste noapte.

Progresau rapid și chestiunile naționale. Pentru ziua de 1 decembrie era convocată Marea Adunare Națională la Alba Iulia. Eu am fost ales deputat al Casinei Române din Blaj. Pentru a fi de folos și ajutor celor din Alba Iulia, în pregătirea Unirii, eu m-am dus cu vreo 6 zile mai devreme, ca un fiu al acestui oraș, care puteam călăuzi pe oaspeții străini, pe deputații care ne așteptau. De fapt

am putut face parte din grupul care a redactat ziarul ocazional „Alba Iulia“ scriind un articol¹ despre trecutul glorios al orașului.

Călătoria cu trăsura de la Blaj la Alba Iulia a fost plină de elemente pitorești. Întilneam grupuri de săteni care grăbeau de bună vreme spre cetatea fâgăduințelor. Am întilnit și ceata mare condusă de profesorul Emil Hațieganu, în disciplină severă.

În Alba Iulia am tras la locuința cumnatului meu Ioan Negruțiu, căpitan de Sapeuri² și comandantul Comandamentului militar al Cetății, care era deosebit de acel al orașului, unde era comandant căpitanul Medrea.

Lucrul cel dintii a fost să cercetez Comitetul local Național, unde chiar atunci se hotăra să se redacteze gazeta oficială, de care am amintit. Înainte de amiazi m-am dus în hotelul din localitate, și acolo la etajul întâi aflasem ce se discuta de Comitet în privința formulei și eventualelor condiții ale Unirii.

Mai interesantă era situația în cafeneaua de jos, unde erau mulți intelectuali din toată România. Animația era deosebită, la cafea, când eu am venit cu propunerea să cîntăm și să învățăm împreună imnul național al viitoarei noastre patrii. Urcîndu-mă pe o masă de marmură, am intonat și condus imnul oficial, continuat în „Trăiască patria“. Curînd tot localul vast răsuna de însuflețita noastră cîntare patriotică, în vederea Unirii așteptată cu ardoare.

Cel mai desăvîrșit succes l-a avut bineînțeles „Deșteaptă-te române“ tradițional, pentru care unii dintre noi avusesem neajunsuri și condamnări din partea autorităților.

Cu două zile înainte de Unire am avut o delicată misiune de împlinit la Alba Iulia. În timpul acela se retrăgeau armatele germane care țineră ocupată România veche. Toate drumurile erau ocupate de coloane, ce mărșăluiau prin Sibiu-Alba Iulia-Cluj spre patria lor. Prezența unor trupe înarmate în Alba Iulia pe timpul mării noastre adunări naționale ar fi putut prilejui eventual incidente neplăcute. Pentru aceea am fost însărcinat să invit pe conducătorul coloanei ce urma să treacă prin Alba Iulia să se oprească și să sălășluiască la Sebeș și în satele învecinate, ca să nu se producă vreun incident în Alba Iulia supraaglomerată de delegații pentru Unire. Am invitat deci la colțul parcului Eminescu pe căpitanul călare al proximalului convoi, să oprească trecerea trupelor pentru două zile și să le cazeze prin satele spre Sebeș. Ofițerul a oprit retragerea prin Alba Iulia în timpul evenimentului epocal din zilele următoare.

Nu mai amintesc conducerea prin catedrala istorică a atîtor oaspeți și delegați pentru Unire, care au putut vedea mormîntul

marelui erou român Ioan Corvin și al fratelui său, care au fost adevărații apărători ai Europei în secolul al XV-lea.

Decursul ședinței pentru Unire este prea binecunoscut. Cu mare satisfacție trebuie să amintesc însă, că în anul 1940, conducând prin Alba Iulia delegații tuturor asociațiilor studențești, am avut prilejul să descriu detaliat, în chiar sala Unirii, decursul acestui eveniment epocal, care va rămâne pentru totdeauna, fiindcă a venit de jos în sus, de la popor.

În prezența delegaților tuturor provinciilor locuite de români [...] și ai liberului regat român a dispus duminecă de sine liberă și independentă națiunea română din Ardeal, Bănat și părțile ungurene, proclamînd unirea politică într-un singur stat sub sceptrul dinastiei naționale. [...]

Care condei va putea descrie emoțiile sfinte ale acestor zile mari istorice ! Nu numai emoția celor ce au luat parte activă prin votul lor la acest act de întemeiere a unirii politice a românilor, nu numai acele multe zeci de mii cari la Alba Iulia au aclamat cu frenezie entuziastă votul pronunțat de delegați, ci și a multelor de milioane din toate plaiurile și văile locuite de români, către cari se adresează ca o solie a Învierii cuvîntul ce etern va rămînea legat de numele Alba Iulia ! E dorul de veacuri care astăzi se înfăptuiește. E dorul care a muncit atîtea suflete și a înflăcărat atîtea inimi în lupta grea ce am dus-o pînă acum. E dorul scaldat în nespuse dureri și cumplite jertfe, din cari se încheagă istoria noastră din ultimele veacuri. Cîte lacrimi s-au vărsat, cîte inimi s-au sfișiat, cîte lovituri și dureri am îndurat pînă ce am ajuns pe pragul istoric a ne vedea înfăptuirea acestui dor. Am fost separați și resfirați și nu o dată considerați ca morți și exterminați. Năvala popoarelor ne-a îngropat și multe veacuri nici o creștătură n-a păstrat cronica lumii despre scînteia vieții noastre ascunsă sub spuză. Parcă cu Tabulele cerate am fost înghițiți și noi de pămînt în Dacia de altădată. Abia reminiscențe limbistice ne arată niște urme șterse din aceste veacuri de amorțeală și de absorbire în alte popoare ce s-au perîndat prin aceste văi și plaiuri, ivindu-se ca să dispară precum au venit. A trebuit să urmeze cataclismul Europei centrale pe la mijlocul veacului al 13-lea prin invaziunea cu foc și sabie a tătarilor, ca de sub ruine să se

ivească primele închegări modeste politice ale românilor în aceste părți : cnezatele și voievodatele românești.

Și a mai trebuit să treacă vreme, pînă ce din aceste mici începuturi de renaștere națională s-au încheat primele forme de stat ale vieții românești : mai întii Muntenia, apoi Moldova. Și iarăși veacuri au trebuit să treacă pînă ce a putut spiritul românesc să se emancipeze de sub influența ierarhiilor prepotente din împrejurime, dînd duh românesc închegărilor de stat românești. A trebuit să urmeze al doilea cataclism al Europei centrale, invaziunea cuceritoare a osmanilor, pentru ca să zdrobească acele prepotențe, cari ne amenințau subreda viață cu totală nimicire.

Și iarăși veacuri de durere și de reacțiune pînă ce prin *Biblia* lui Șerban Vodă s-a pus la mijlocul veacului al 17-lea temelia unității limbei scrise la români pretutindeni unde sînt acasă, însemnînd această dată totodată și începutul unității culturale a tuturor românilor. Și a trebuit să urmeze al treilea cataclism european, înfricoșătorul război mondial, provocat de nesațiul imperialismului german, ca în sfîrșit să se înfăptuiască unitatea politică a românilor pe toate acele văi și plaiuri, unde cu 18 veacuri mai înainte au fost așezați și înglobați ca unitate prin coloniile împăratului Traian. Optsprezece veacuri ! Abia un veac și jumătate cultură înfloritoare romană în Dacia lui Traian. Apoi înghițiți sub valurile migrațiunii popoarelor pînă ce ne-au aruncat iarăși la suprafață devastările tătarilor și ne-au unit sufletește cuceririle turcilor ca să reinviăm politicește pe urmele expansiunii barbare germane.

Nu este al doilea popor în bătrîna Europă a cărei istorie să se constituie din atîtea minuni. Astăzi se înfăptuiește cea mai mare din toate aceste minuni : Unirea politică a tuturor românilor.

Ție, zi măreață a istoriei, în care s-a înfăptuit această minune ne închinăm, înscriindu-te nu numai cu litere de aur pe paginile istoriei ci și cu litere nepieritoare pe lespezile sufletelor noastre.

Am înviat ! Sîntem și vom fi. De aici înainte este depus prezentul și viitorul în mîinile noastre. Ne vom ocîrmui prin noi înșine și singuri vom decide de destinele noastre. De noi, de vrednicia noastră va depinde viitorul nostru. Noi vom fi de aici înainte faurii norocului nostru și în noi înșine va trebui să căutăm în viitor cauzele necazurilor noastre. Nu vom mai avea cuvînt să ne plîngem contra unei soarte vitrege, pentru că soarta s-a împlinit, vraja fatală a îndelungatului trecut de robie trupească și sufletească s-a spart, ca pasărea Phönix din cenușa proprie se renaște libertatea, independența și unitatea națională a tuturor românilor.

Nu soarta fatală, ci voința națională va decide de aici înainte destinele noastre. Idealismul nostru, hărnicia noastră, avîntul nostru

și disciplina noastră va da de aici înainte direcția voinței noastre naționale.

Ajunși în acest punct special al istoriei noastre, trebuie să ne dăm pe deplin seama de marea răspundere ce o avem față de noi înșine, față de urmașii noștri, față de neamurile cu noi conlocuitoare, față de națiunile din jurul nostru, față de toate popoarele lumii, cu cari împreună avem să constituim acea familie a civilizațiunii, în care ne renaștem și din care avem să facem parte ca factor pe deplin echivalent.

N-avem numai să săltăm de bucurie și să admirăm ziua mare a renașterii, ci să ne dăm și seama de toate acelea mari datorințe ce ne revin în urma acestei renașteri. De aici înainte faptele noastre vor grăi mai elocvent decât orice vorbă și nici nu se vor mai lăsa întunecate prin nici o vorbă, faptele noastre ne vor arăta lumii vrednicia sau nevrednicia noastră.

Faptele noastre vor avea să dovedească dacă a reușit din focul suferințelor seculare să se lămurească aurul curat al civilizației latine, care de la început ne-a destinat de sentinelă a sa aici la porțile Orientului.

Să înțelegem acest moment și să ne încordăm toate energiile întinerite, pentru a fi vrednici de ziua mare a Învierii, să fim conștienți de datorințele ce ni le impune această Înviere, să împlinim misiunea noastră istorică ca popor de civilizațiune, ca latini ai Orientului, ca națiune mare independentă și unitară românească.

Sus să avem inimele, să fim români, să fim creștini, să fim reprezentanții luminei și libertății în lăuntrul nostru și în afară de noi ! Reînvie prin faptele noastre acea glorie străbună, căreia avem să mulțumim existența noastră !

Departa să fie de noi orice ură și răzbunare, orice poftă de asuprire, orice instinct brutal ! Să fim paznici ai civilizației, libertății și democrației, căroră avem să mulțumim renașterea noastră.

8 AUGUST 1916

Era în ziua de 8 august 1916, o săptămână înainte de începutul războiului. Plecasem dimineața de la Florica în automobil, cu tatăl meu ¹, și ne întorceam la București. Ultimele ceasuri fuseseră pline de griji ; liniștea apăsătoare a zilelor de vară prevestea furtuna. Prinsesem câteva vorbe răzlețe, pline de înțeleșuri : „...să nu ajungem ca Grecia ², totul e de preferat acestui lucru...“. Era oare atît de aproape ceasul hotărîrii, lupta pentru întregirea sau chiar pentru viața neamului nostru ?

Automobilul fugea tot mai repede printre norii de praf ai șoselei, cerul cenușiu și vînat arăta a ploaie ; întiile picături începuseră să cadă. Tatăl meu se uita lung la dealurile de lîngă Florica, la via care se pierdea în zarea prăfuită și ploioasă ; în privirea lui tristă și întunecată se întrezărea limpede o mare și dureroasă întrebare. Pe sufletul acestui om, care pleca să declare războiul, apăsau greu răspunderile hotărîrii, poate și teama nedeslușită a nenorocirilor viitoare. Tăcerea devenise nesuferită ; îmi adusei aminte că-i dădusem să citească, vreo două zile înainte, un mic studiu despre politica externă a domnilor români. În această încercare, fusese vorba și de Mihai Viteazul, în care nu mai vedeam simbolul unirii, așa cum îl zăgrăvise Bălcescu ; generația nouă dorea Ardealul, nu pe temelul unor drepturi istorice, nu pentru că un mare voievod român cîrmuise doi ani în Alba Iulia, ci pentru că, timp de zece veacuri, stăruise, sub jugul străin, o populație românească asuprită. Amintindu-mi aceste împrejurări, îl întrebai ce părere avea asupra celor citite ; și iată conversația noastră, așa cum mi s-a întipărit în minte, aproape neschimbată :

„În partea din urmă a lucrării tale, ai combătut politica lui Mihai Viteazul. Admit că nu exista atunci la noi sentimentul național, după cum nu exista nici în alte țări, dar valoarea lui Mihai Vi-

teazul, ca simbol al întregirii neamului, rămîne întregă. De cîte ori ne gîndim la Ardeal, ne gîndim la dînsul, el e, de fapt, înția confirmare reală a drepturilor noastre asupra acestei țări. Vezi, tu ai dat preferință politicii de conservare și de oportunism a lui Ștefan cel Mare și a altor voievozi. Desigur că acest oportunism e bun la timpul său, dar adu-ți aminte că nu trebuie să confunzi mijloacele cu scopul. Oportunismul în politică e de multe ori un mijloc foarte bun, nu e însă decît un mijloc. Peste oscilațiile unei politici oportuniste, trebuie să mai fie încă ceva, mai înalt, mai nobil, trebuie un scop, un ideal. Nu trebuie să exagerăm nici într-un sens, nici în altul. Nu uita vorba lui Talleyrand : ...*Surtout, pas de zele...*“.

— „Îți repet, răspunsei, că n-am vorbit despre oportunism în general. Am spus numai că a fost folositor lui Ștefan cel Mare, în vremea lui, și că părăsirea lui de către Mihai a adus poate dezastrul acestuia...“.

Tatăl meu mă întrerupse : „Ai condamnat pe Mihai Viteazul, pentru că n-a reușit. Crezi că o acțiune trebuie judecată numai după rezultatele ei imediate ? Uite, revoluția de la '48 s-a sfîrșit printr-o catastrofă, și totuși, după cîțiva ani, tata și cu tovarășii săi s-au întors învingători și ideile lor au triumfat. Și să nu crezi că mișcarea lor de atunci a fost fără folos sau fără urmări : a pregătit și a deșteptat țara. Prusia, înainte de războaiele de la '66 și '70 a trecut prin multe nenorociri ; înainte de Sadowa și de Sedan, au fost Iena și Olmütz. Dar Italia e un exemplu și mai potrivit ; adu-ți aminte că Piemontul în '48—9 a fost zdrobit la Novara, că revoluția din Italia a fost înăbușită.

Dar toate aceste înfringeri au pregătit renașterea Italiei de la '59, a Italiei lui Victor Emanuel și a lui Cavour. Dar nu e nevoie să ne ducem așa de departe : în războiul de astăzi, dacă înving Aliații — adică nu, *cînd* vor învinge Aliații, căci aceasta e sigur — situația Serbiei³ care a fost zdrobită, va fi mult mai bună decît a Greciei care a rămas neutră. Noi putem spune că Mihai ne-a deschis calea, că a fost un premergător și un pregătitor al zilelor de astăzi... Dealtfel, e o regulă aproape generală în natură, că acel ce lucrează la ceva e un inconștient. Își dă totdeauna seama lucrătorul de pietre scumpe, de frumusețea giuvaerului pe care-l cioplește ? Regii Franței de altădată nu știau că, adunînd moșii și petece de pămînt sub stăpînirea lor, formau nația franceză de astăzi.

Și pe urmă zici că erau în politica noastră două curente : unul de smerenie și altul de ridicare. Aceasta este drept : pînă și Vodă Bibescu spunea la '48 : «Soarta acestei țări e de-a fi în veci smerită». Dar cu astfel de idei, n-am fi ajuns acolo unde sîntem acum ; era nevoie de revoluția de la '48 ca să le schimbe. De ce pilda și chipul

lui Mihai Viteazul sînt mult mai vii astăzi în poporul nostru, decît chiar figura lui Ștefan cel Mare ? Fiindcă a dat o formă reală aspirațiilor noastre. Și noi ne putem găsi în astfel de împrejurări : nu știu cum se va desfășura războiul, putem să fim învingători, putem avea soarta Serbiei, dar vom fi confirmat, în mod imprescriptibil, drepturile noastre asupra pămîntului nostru“.

— „Atunci...”

— „Vezi, momentul de față e hotărîtor. Dacă se încheie pacea fără noi, vom fi zdrobiți între o Ungarie mare și o Bulgarie mare. Trebuie să vadă lumea ce voim și pentru ce voim...”

Ploaia începuse să cadă mai repede. „Simioane, zise tatăl meu, oprește mașina și dă jos acoperitoarea“. Conversația se întrerupse tot atît de neașteptat cum începuse.

Cu acest îndreptar am intrat în război. [...]

CONTRA-ATACUL

31 iulie 1917

[...] Ieri seară vînătorii de munte au răzbit la Cireșoaia. Vrajmașul se retrage. Soarele biruinței a răsărit peste noi. Bateria întiia să schimbe de poziție, sus, la creastă ! Telefonul zbîrnie de nerăbdare. Înainte ! În aerul viu al dimineții plutește parcă duhul izbîndei inaripate ce ne mîină spre culmi. Căii trag puternic tunuri și chesoane înhămate în pripă. Mai sus, fiecare pas recucerește o palmă de pămînt strămoșesc, șterge urmele pîngăririi vrăjmașe. Lîngă noi, un pluton se desfășoară în trăgători, vîntul aduce vuiet de goarne și de urale. În față, pădurea tace ; crestele s-au golit de dușmani. Cîteva împușcături se mai rătăcesc prin tufiș. Tot mai aproape, lîngă vîrfurile Coșnei, răsună îmbătătoare, poruncitoare, goarneaue asaltului. Uitate nopțile nedormite, oboseala, grijile covîrșitoare ale zilelor trecute ; urcăm, într-o bucurie fără margini, spre înălțimile recucerite. Iată vechile poziții : poteca e plină de încărcătoare, de măști, de arme. Din loc în loc, pete de sînge s-au încheșat în lutul galben. Hîrtii, șepci rotunde, mantale, zac, rupte, printre crengi. De-a curmezisul drumului, cu fața de ceară, întiul mort ni se întinde la picioare : un bavarez cenușiu. Fișia unui fanion galben și roș atîrnă de crengi. Călcăm peste baionete, peste coifuri greoaie, ocolind granatele de mîină risipite în graba fugii. Prin săpături, lopeți și tirnăcoape au rămas pe urmele fugărilor, iar petele roșii tot mai dese și-au scris povestea. Copacii ruți și trăsniți s-au prăvălit pe cărare ; obuzele noastre n-au fost trase în zadar. Ne miră numărul de măști împo-

triva gazelor care stau împrăștiate ; pe cît știu, noi n-am tras cu gaze, dar se vede că i-a înnebunit bombardamentul.

Aproape de noi, o goarnă începe cîrtecul înaintării. Prin tufișe, un lanț de trăgători împușcă în vale. Am ieșit într-o poiană, plini de avînt răzbunător ; de pe dealul Cîndei, din față, ne primesc focuri de pușcă. Țiuid, cîteva gloanțe se pierd printre crengi ; ce ne pasă ? Iată în sfîrșit un tun, tras anevoie de patru cai, împins de tunari care îl așază între tufe. Obuzele trec din mînă în mînă, întîia lovitură bubuie prin vale. Ochită de-a dreptul, s-a spart pe creasta din față, răscolind copacii. Glasul biruitor al goarnei se ridică, așa cum va fi sunat la Grivița, acum patruzeci de ani ; cu strigăte de îndemn, pedestrima se avîntă în văi. La simfonia goarnelor și a uralelor, tunul își adaugă basul adînc. Este în ceasul acesta ceva care răscumpără zile întregi de înfrîngere și deznădejde. Și acum, prin colbul subțire al amintirilor, această clipă de izbîndă pătrunde, vie și luminoasă, ca o rază de soare glorioasă și aurie.

Am regăsit locul vechiului post de comandă. În ripă, cartușele trase sau azvîrlite presară iarba. Iată și ulciorul cu lapte, rămas întreg, așa cum l-am părăsit ; bucuria nevestei din sat, care se plîngea ieri seară că i l-am pierdut. Oala aceasta și-a bătut joc de baraj, de trăgători, de mitraliere, de obuze grele ; ne-a așteptat cu credință întoarcerea.

Mă opresc în drum, lîngă mort. A fost rănit întîi la cap ; niște cîrpe îi înfășoară fruntea albă, ca de var. Buzele vinete s-au dezlipit ; e încă tînăr, nici barbă, nici mustăți. Trăsăturile feții sînt regulate și subțiri. Lîngă el, în sînge, un album de muzică : Schubert. La cîțiva pași, o scrisoare dintr-un orașel german, un scris subțire, de femeie. Mamă, logodnică, cine știe ? Citesc, ca o amară ironie, această frază : „Îmi pare așa de bine că ești acum într-un loc mai liniștit...“.

Mi se strînge ceva în gît. Da, știu, e un dușman, un năvălitor, țara mea e încălcată, pe acest necunoscut în haine sure l-a răpus apărarea unui neam cotropit de el și de ai săi. Dar nu pot opri valul de milă și de înduioșare care mă cuprinde năvalnic. Acest om a trăit, a simțit, a gîndit, a cîntat, cum arată filele rupte și prăfuite care l-au însoțit în adîncimile tainice ale morții. Acestui necunoscut i se deschideau zările largi ale tinereții și ale viitorului ; purta în el o energie, o simțire, o minte frumoasă, poate. Iar schija nebună care a cruțat ciobul de alături, a sfărîmat cîntecul acestei vieți, spir-cuind nemiloasă și neștiutoare. Uit că este îmbrăcat în hainele vrăjmașului și nu mai văd decît omul, un frate de suferință și de jertfă.

Și aș vrea, la căpățiiul tinereții secerate, să scriu în praful sîngeros vechile versuri, săpate undeva în slovă de mormînt, ca o recunoaștere și o mîngîiere :

QVI ANTE DIEM PERIIT, SED MILES, SED PRO PATRIA.

Pretutindenii, trupuri nedeslușite s-au prăbușit. În aerul cald al amiezii, se ridică mirosul greu al leșurilor. Cîți vor fi pierit în colțul acesta blestemat, de-ai noștri și de-ai lor ? Mulți și-au săpat singuri groapa în adăpostul șanțului, iar adăpostul li s-a făcut mormînt. Sîngele devine o obsesiune : calci în el la fiecare pas. Pe hîr-tiile risipite, vulturi negri, hrăpăreți, cruci de fier stau călcate în praful înfrîngerii. Ridic o gazetă mototolită, o deschid. „*Das deutsche Volk...* Poporul german trebuie să-și întindă departe peste hotare semnele puterii sale. Neamurile cealalte se vor pleca în curînd tăriei noastre nebiruite“. Iată și o scrisoare, căzută alături : „Viața e grea, *Süszstoff ist giftstoff geworden*, dulcele s-a făcut otravă. Toate se isprăvesc, numai războiul, nu“.

Gazeta scrie, imperioasă : „Viitorul nostru e sigur, mergem la izbîndă desăvîrșită, belșugul e cu noi“. Scrisoarea îngînă, dureros : „Mă uit cu jale la norii ce pornesc spre voi, lăsînd soarele să ne ardă holdele. Ce vom minca la iarnă ?“ Veșnică și neschimbată poveste. Minciuna oficială a tiparului înăbușe, cu pumn de fier, strigătul de grijă și de durere al filelor răzlețe.

Mă întorc, trecînd cu băgare de seamă peste morții care astupă cărarea. Iată și cel de adineauri. L-am lăsat îmbrăcat și încălțat, acum picioarele i s-au dezgolit. La cîțiva pași, unul din tunarii noștri îmi iese înainte, rîzînd. Mă uit cu mirare la pantalonii noi, de culoare sură, căptușiți cu piele la genunchi, la bocancii grei și ferecați care mi se par în același timp noi și cunoscuți. Am înțeles, l-a despoiat pe mort. Ceea ce mi s-ar fi părut o impietate, a fost pentru el dreptul firesc al războiului. Și la urma urmei, de ce nu ? Badea Ghiță are și el dreptate. Badea Ghiță nu e, ca mine, un nou venit pe cîmpul de luptă : a văzut morții noștri semănați prin văile Ardealului, a văzut drumurile retragerii presărate cu trupuri românești. Ce-i pasă lui de neamțul ăsta, un hoit ca toate hoiturile ?... de neamț parșiv ! Bine i-a făcut. Pămînt a vrut, pămînt a găsit. Să se învețe minte,... de lifte, să mai umble cu chimicale și mitaluri fără lege. Ce-a căutat în țara noastră ? Iar Badea Ghiță, înjurînd satisfăcut printre dinți, și-a însușit hainele cele noi, în locul zdrențelor sale din refacere. Da ! Badea Ghiță are dreptate : este învingător și teafăr, celălalt e invins și mort. Să nu ne încurcăm în pînjeniișul subțire al simțiri-

lor gingașe de acasă. În lupta vieții, suflarea energiei brutale și simple, a voinței mărginite dar limpezi va birui întotdeauna.

De pe înălțimile recucerite, ne aruncăm privirile înapoi, spre valea în care ieri ne împingea urgia, din care astăzi ne-a răsărit biruința. În lumina nepăsătoare a verii, întreaga vale a Troțușului se desfășoară înaintea noastră, cum se va fi arătat ieri, ca o vedenie de izbîndă și de pradă, ochilor lacomi ai vrăjmașilor. Ca un brîu sclipitor de argint, rîul șerpuește spre depărtările în care munții se pierd în dealuri albastrii : țara Moldovei întreagă, ca un covor bogat, ni se întinde la picioare.

Sub noi, Tîrgul Ocnei pare o jucărie, casele mărunte, strînse grămadă între rîu și saline, lăsînd ici-colo să răsără vreun turn de biserică. În depărtare, pete nedeslușite arată Tîrgul Troțușului și Oneștii, deasupra cărora se învîrte în zare un aeroplan. Toate acestea le-au privit acum cîteva ceasuri, cu poftă de cucerire, năvălitorii. Mîine trebuiau să pornească urmărirea prin străzile Oneștilor, iar cel mai tîrziu peste două săptămîni, la un an de la intrarea noastră în război, erau să calce biruitori peste Iașii robiți. Încă un șir de dealuri și eram măturați din cel din urmă colț al pămîntului nostru, visurile noastre cele mai scumpe risipindu-se în fumul șrapnelor. Dacă treceau ieri de perdeaua de schije a barajului, dacă un singur regiment răzbea pînă în apa Troțușului... Într-adevăr, sînt clipe care atîrnă deosebit de greu în cumpăna nestatornică a vremii.

Pe drumul ce urcă spre noi, de la Pîriul Boghii, e mișcare și viață. În lung alai, femei și copii ne cară sus proiectile și focoașe lucitoare, întorcîndu-se la vale cu tuburile trase și innegrite. Urlînd, obuzul nemțesc se repede peste creastă, și crapă de ciudă, răscolind pămîntul. Fetele se scoală, rîzînd de zăpăceala mătușii speriate. Cîteva gloanțe rătăcite mai bîziiie prin aer, dar nimic nu oprește bunăvoința sătemcelor. Nici nu-și dau seama că îndeplinesc vreun lucru deosebit, vreo faptă vitejească. Cum se duceau seara la fin-tînă, cu donițele pe umeri, tot astfel ne aduc și acum hrana gurilor flămînde de oțel. E în vitejia lor ceva atît de simplu, de obișnuit, ca și cum ar fi de la sine înțeles ca și femeile să înfrunte primejdiile războiului. Și totuși, prin iadul de foc și fum, rîzînd de urletele amenințătoare ale ghiulelelor, ele torc firul ce ne leagă tot mai strîns de țară. Ca o nouă friză a Panateneelor, șirul lor ridică, deasupra slăbiciunilor trecătoare și a șovăielilor omenesți, întruchiparea Patriei veșnice, săpată în trupuri și în suflete, în țărînă și în văzduh, mai trainic decît chiar în stîncă slăvită a Acropolei.

În ochii tuturor, ele sînt icoana vie a neamului în primejdie, amintindu-ne în fiecare clipă, de mai era nevoie, că un popor întreg, de la Vlădică la opincă, luptă, pe viață și pe moarte, pentru lege și moșie, pentru vetrele încălcate, pentru țărîna sfințită de moaștele trecutului. Nu ne aduc numai plumb și fier, ne înalță și sufletele prin pilda lor întăritoare. Căci ce semn mai frumos, ce simbol mai înalt al apărării îndirjite poate fi, decît acest sat care se ridică întreg, luptînd spre creste și spre slava strămoșilor ?

[...]

Duminică, 4 decembrie 1916

Sîntem deja în a doua duminică de la ocupație ; cine a văzut un oraș nemțesc de a treia mîină în zi de sărbătoare, își poate imagina fizionomia de azi a Capitalei. [...]

Căruțele de ordonanță, și automobilele militare nu mai staționează azi pe piețele orașului. Patrurile călări, străbat din cînd în cînd străzile pline de lume în șpațir.

În fața hotelului Imperial stau dese grupuri de curioși ce discută. Aci întîlnesc un senator liberal, ne uităm unul la altul, ne strîngem mîna fără nici o vorbă ; ne-ain înțeles din ochi, sîntem de acord, nenorocirea e deplină...

— Stau și eu aci să văd cu ochii mei pe cine mai aduce.

— Ce să aducă, Iancule ?

— Ce, nu știi nimic ? De astă-noapte au început arestările acelor frunțași din București pe care vor să-i ia ca ostateci, pînă ce guvernul de la Iași va libera zecile de mii de străini pe care i-a cărat din lagărele de concentrare în Moldova.

Auzisem de o așa măsură proiectată, dar încă nu credeam.

Dealtminteri, și în alte țări se făcuse asemeni arestări, iar una din teama mea de a rămîne în București, era această frică de a nu fi luat ostatec.

Așadar, au scos mînușile de catifea și acum lucrează cu mîna de fier.

Aflu, fără a putea controla, că au fost arestați pînă în acest moment și internați în mansardele hotelului Imperial următoarele persoane : Alexandru Ciurcu, fost ajutor de primar, deputat și ziarist, colaborator la „Adevărul“ ; inginerul Zane ; doctorul Mina Mi-

novici, profesor universitar și fost director al serviciului sanitar sub Take Ionescu ; doctorul C. Cantacuzino, profesor universitar și efor al spitalelor, cumnatul d-lui Ionel Brătianu ; Matei Ceocîrdia, președinte la Curtea de Apel ; Ion Duca, președinte la Curtea de Casație ; Aristide Alexandrescu, consilier la Curtea de Casație ; Const. Antoniadă, consilier la Curtea de Apel ; Alex. Donescu, ajutor de primar al Capitalei ; Victor Diculescu, avocat și fost custode la o întreprindere germană. Numele celorlalți nu s-a putut afla. [...]

Luni, 5 decembrie.

Arestările de ieri se confirmă și se continuă. Mai aflu azi la Palatul de Justiție de arestarea lui Ion Procopiu, deputat și directorul ziarului „L'Indépendance Roumain“, dar care fiind bolnav a fost arestat la domiciliu ; a lui Alex. Crăsnaru, membru în consiliu superior administrativ ; a lui Al. Derusi, secretar general al Băncii Naționale ; a lui C. Săvescu, directorul Băncii Românești ; a lui Const. Băicoianu, director la Banca Națională. [...]

Vineri 9 decembrie.

Din ce în ce se strînge șurubul administrațiunii militare a învingătorilor și noi începem a simți din ce în ce mai greu jugul învinșilor. Trai animal, vegetăm în speranța de a trăi pînă la încheierea păcii. Mizeria populațiunii e mare, o putem judeca zilnic după convoiurile de femei și nenorociți, mulți cerșetori în haine negre, care stau cu sutele și miile, în jurul debitanților de pîine, așteptînd uneori ore întregi ca să le vină rîndul să obțină o pîine rea și scumpă, sau în ușa secțiilor de poliție așteptînd mult promisiunile bonuri de 1 kg zahăr de cap de familie, ce administrația guvernămîntului imperial a autorizat comisia să le vîndă din depozitul existent. Nu e nici pîine, nici mălai. Personal am umblat din prăvălie în prăvălie, din hală în hală, ca să cumpăr puțin mălai, și de 10 zile încă n-am reușit să gădesc. Carne nu este nici de un gust, ouă nu s-au pomenit de mult timp în piață, peștele a dispărut ca aliment, bălțile statului fiind toate în zona militară ocupată. Și nu numai de foame, dar moare lumea înghețată de frig, nu sînt lemne, nu e cărbune, toate gardurile și lemnele de construcție s-au pus deja pe foc. Lemne ar fi, dar nu există nici un mijloc de transport. Comuna a vîndut încă de două luni bonuri de lemne prin percepții, dar n-au putut să le capete nimeni, nici lemnele, nici banii îndărăt, cică s-au dus cu ei la Iași.

O iarnă grea se anunță, ce grozăvie va fi și atunci. De hrănit nu se găsește, cum am spus, nimic ; băcăniile sînt goale, brînză nu este, unt nu este, conservele sînt pe sfîrșite, orez nu există, untdelemn nu există, untură nu există. Cu ce ne vom hrăni ? Sămănături s-au făcut puține în toamnă, din cauza lipsei de brațe și de vite.

De nu se vor face nici în primăvară, nu vom avea nici pîine. Tot ce se mai găsește e scump și exagerat. Bani nu sînt, cei bogați au fugit.

Moratoriul împiedică orice încasare de venituri. Acțiunile nu se vînd. Statul, comuna și chiar Societățile particulare nu plătesc cuponul. Funcționarii după 3 luni nu vor mai fi plătiți de stat ; profesioniștii afară de medici și dentiști nu mai pot încasa chiriile și arenzile. Și în mizeria aceasta generală auzim că nu s-a găsit altă soluție decît acordarea dreptului Băncii Generale Române de a emite hîrtie monedă, negarantată de nimic. Cursul se va impune forțat, retrăgîndu-se pe cît posibil hîrtia Băncii Naționale Române aur, pentru a se face toate plățile cu noua hîrtie.

La sfîrșit, crahul va fi formidabil. [...]

ALBA IULIA

Plecarea la Alba Iulia. Toate circumscripțiile electorale aleg câte 5 delegați prevăzuți cu mandate în regulă, după practica delegaților de la conferințele naționale. Mai departe protopopii, delegații centrelor culturale, după norma circularei dată mai înainte. Din toți aceștia s-au făcut cam două sute de delegați din Biharia.

Statul major, episcopul Radu venit de la Beiuș, membrii consiliului cu cîți au încăput, am plecat în 28 noiembrie în vagon special peste Arad, împodobiți cu tricolor românesc și între cîntece naționale. La Ciaba dăm deja de bucluc. Andrei Popovici, actualul secretar la Legațiunea română din Washington, era în uniformă de ofițer de artilerie cu cocardă de a noastră. Garda ungurească din Ciaba îl prinde și deține, dar Aurel Lazăr avea depline puteri și de la consiliul ungar din Oradea asupra tuturor și așa intervine pentru liberarea lui. Pînă aici ne-a fost mai greu să străbatem prin Salonta, Sarkad, Giulia, Ciaba ; de aici treceam imediat pe teritoriul aradan populat de români. Eu și Lazăr am rămas peste noapte în Arad, ceilalți și-au continuat calea spre Alba Iulia.

De la Arad am plecat a doua zi dimineața cu mare alaiu, eu modest uspătoiu între atîtea celebrități răsărite sub soarele libertății. Trenul împodobit cu tricolor și ticsit de imensa lume ce s-a adunat. În definitiv am plecat cîți am încăput în tren. Un ofițer de gardă, nepotul meu Eugen Ciorogariu cu un pluton însoțește trenul, podurile și linia ferată păzite de gardele noastre. La gările pavoazate ovaționează satele venite să facă onorurile, șoselele de-a lungul trenului traversate de parcurile vehiculelor lui Mackensen. Cu un cuvînt mers triumfal la Alba Iulia. [...]

Sosirea. Primire regală cu discursuri, onoruri militare date de o companie de legionari comandați de căpitanul Medrea purtînd

eșarfă tricoloră. Tot orașul pavoazat, am putea zice îmbrăcat în tricolor. Valuri de oameni frământă sub picioarele lor noroiul zăpezii topite, aclamări și ropotul goanei de automobile și trăsuri umplu văzduhul. Intrăm pe poarta cetății pe care a intrat odinioară Mihai Viteazul sub boltitura temniței fioroase de unde au fost Horia, Cloșca și Crișan duși la roată, iar acum stau de gardă moșii cu priviri aprinse în sumane moțești, cu pușca la umăr și căciula de miel împănată cu tricolor, iar sus pe bastioane aceleași figuri vii ale legionarilor moși evocă vedenii din epopeea romană [...]

După noi, ziua-noaptea, pînă în dimineața din 1 Decembrie aduc trenurile ticsite, miile de români de la Dunărea bănățeană pînă în Solnoc Dobîca și din creștetul Bihorului pînă în creștetul Carpaților într-o pitorească variantă de porturi țărănești. Bănățenii de sub ocupația sîrbească pînă la Mureș ¹, [...] vin năvalnic să scuture de pe ei ocupația sîrbească și să se unească cu țara mamă. Dar masa poporului din centrul Ardealului vine călare, în căruțe și pedestru cu desagii în spate din depărtări mari, la vestea minunată ce s-a arătat în Alba Iulia. Noaptea e luminată de focuri de bucurie jur-împrejurul Alba Iuliei, iar în dimineața zilei de 1 Decembrie cînd mă duceam la biserică a crescut lavina la mai bine de o sută de mii suflete care își așteptau mîntuirea.

Două zile a ținut sfatul pregătitor pentru precizarea hotărîrilor. În acest sfat a luat parte Consiliul Național întregit cu reprezentanții socialiștilor români, [...] și o pleiadă din generația mai tînără.

Chemarea armatei române n-a fost numai pentru mîntuirea scumpei noastre piei, ci pentru unirea Ardealului cu țara mamă. Mișunea de la Iași a avut acest sens. În acele zile mari cînd Ardealul a văzut deschise porțile unirii cu țara mamă, nu s-a mai gîndit nici la pielea sa nici la condițiuni, decît la unirea neprihănită de gînduri lăuntrice. Consiliul Central din Arad cu această hotărîre a venit la Alba Iulia și suta de mii de români din toate colțurile Ardealului și Banatului la această unire a venit la Alba Iulia, să o încheie prin actul plebiscitului. Adunarea avea numai să ratifice această voință, această poruncă a Ardealului. Cu toate acestea sfatul pregătitor a fost furtunos.

În tratativele din Arad s-a observat oarecare lipsă de concentrare a consiliului nostru. Jászi le și face observarea malițioasă că șovăiesc (tétovázna), nici ei nu știu ce vor să facă. În discuțiunile din Alba Iulia aceeași lipsă de concentrare și vagi cîmpuri de discuțiuni. Cînd o parte susține că unirea să se facă pe baza autonomiei Ardealului, se aprinde tinerimea care vede „condițiuni“ în acest fel de unire în principiu. Revolta tinerimii trece ca un fir electric prin inimile strînse care băteau la intrările și ieșirile sfatului pregătitor

și zboară din gură în gură cuvîntul de ordine „fără condițiuni“ ! În acest cuvînt era și o amenințare la anumite adrese. În zadar explica Maniu că pe baza autonomică nu înseamnă condițiuni, ci timp de tranziție de la starea actuală la deplina unificare a legilor și instituțiilor țării peste tot. Acum sufletul mulțimei speriat de fantoma autonomiei a luat pe buze, imperativul categoric : „Unire fără condițiuni“. În sfîrșit, s-a ajuns la soluția să se decreteze unirea necondiționată iar autonomia temporală se reduce la procedeul de executivă pînă la întrunirea Constituintei în care se va legifera unirea tuturor provinciilor române cu țara mamă, — unirea desăvîrșită. Socialiștii care stăteau sub impresia oroarei de România feudală, sugerată de „democrații“ din Budapesta, dumiriți prin garanțiile democratice cuprinse în actul unirii, renunță la republica solicitată de dîșii la început și ziua de 30 noiembrie se încheie cu unanima hotărîre de unire necondiționată. [...]

Adunarea națională. La ora 10 se deschide adunarea în sala cazinoului militar din cetate. La masa prezidială pe un podium ocupă loc Consiliul Național cu episcopii și socialiștii Flueraș și Jumanca, în frunte cu președintele Partidului Național, George Pop de Băsești, badea George al Ardealului, trecut prin temnițele Vățului, care de la moartea lui Ioan Rațiu prezidează conferințele naționale și acum își ia cununa răsplății pentru credința cu care și-a slujit neamul. În sală cei peste 1200 delegați ai bisericilor, instituțiilor culturale și ai poporului. Pe galerii scilpicioase femei și afară pe cîmpul lui Horia 100 000 țărani cu preoții și dascălii lor în frunte sub drapele naționale așteptînd evanghelia nouă a libertății [...]

Într-o atmosferă încordată, cu lacrimi în ochi, deschide adunarea bătrînul președinte. Întiul vorbitor Ștefan C. Pop descrie în culori vii suferințele neamului și dezvăluie chipul României Mari. Goldiș cu glas puternic ridică în fața adunării tablele legii celei noi, hotărîrile din Alba Iulia, Maniu motivează aceste hotărîri într-o parafrază luminoasă. Un prisnel de tipograf, Jumanca, surprinde lumea cu glasul lui sonor, argintiu și cu o dicție românească curată. Declarația lui făcută în numele socialiștilor români, că aderă la actul de unire citit de Goldiș, pentru că ei sînt mai înainte români și numai după aceea socialiști, e acoperită de un orcan de aplauze, ce a întrecut pe toate cele de mai înainte. În numele bisericilor române fac declarația de aderare episcopul Ioan Pap și D. Radu. Deasupra acestor discursuri răsună din galerii și din grosul sălii cuvîntul de ordin „fără condiții“. Era glasul extremei stîngi, care nu mai cugeta ci avea un singur simț, unirea să fie desăvîrșită. Și în acea clipă toată adunarea și cei dinlăuntru și cei din afară era cu trup și suflet în extrema stîngă.

Pe platoul de lângă cetatea Alba Iulia, unde cu 134 ani mai în urmă au fost frinți în roată Horia, Cloșca și Crișan, în prezența a 2000 țărani aduși de învingătorii răscoalei țărănești să asiste la înfricoșatul act și de unde au fost aruncate bucățile trupurilor sfișiate în cele patru regiuni ale lumii ca pildă de îngrozire rebelilor iobagi, așteptau acum 100 000 de țărani liberi. În loc de roată erau patru podiuri în cele 4 regiuni, de pe care doi vlădici, Miron Cristea și Iuliu Hossu și alți doi heralzi vesteau în cele patru regiuni ale lumii hotărârile unirii. Unirea tuturor românilor într-o Românie mare trup s-a făcut. [...]

Intrunirea Marelui Sfat. În 2 decembrie se întrunește Sfatul Națiunii Române, ales de Adunarea Generală ca reprezentanță națională pînă la unificarea definitivă. Acest mare sfat de 250 frunțași și dignitarii bisericilor române alege Consiliul Dirigent cu sediul în Sibiu. Acest Consiliu Dirigent deține puterea executivă în Ardeal pe timpul tranziției. Sînt 15 la număr și au atribuții de miniștri.

Două zile s-au oprit armatele lui Mackensen în drum ca să nu vie în contact cu aglomerația de popor din Alba Iulia. În 2 decembrie, pe cînd noi sfîrșisem cu toate și ne pregăteam de drum, se ivește infinitul parc pe vehicule cu trufașii învingători de ieri stropiți de noroiul drumurilor desfundate ca niște mogîldețe ducînd acasă bolșevismul în suflete. Nici pe aceștia nu-i vor primi cu „Heil dir in Siegeskrantz“ ziceam eu.

Patru soli : episcopii Miron Cristea, Iuliu Hossu și miniștrii Al. Vaida și V. Goldiș duc actul Unirii regelui. Solii sînt oaspeții curții regale și sărbătoriți în București. Acolo, departe, departe, la București — soare [...]

NECESITĂȚI ACTUALE

Ceasurile mari ce le trăim nu îndreptățesc pe nimeni să le piardă în dolcefarniente, epicureism bolnăvicios ori fatalism resemnat, ci fiecare fiu al neamului să-și aibă partea sa de muncă constructivă, de colaborare la înălțarea edificiului nou al vieții publice românești. Nu optimism exaltat, nu vorbărie ce omoară vremea prețioasă, nu narcotizare a sufletului în aerul greu de cafenea, dar nici renunțare, abdicare, îndoială ce dezarmează și nici pasivism ce paralizează voința și energia, ci la muncă productivă cu toții, avînd conștiința și seriozitatea zilelor rare ce ni s-au hărăzit.

Adunarea Națională de la Alba Iulia, care are cuvîntul decizător în determinarea sorții neamului, trebuie să găsească organizate și încheigate sufletește, înfrățite în gînduri, într-o singură tabără, încălzite pentru idealul secular toate clasele sociale : dezrobire totală de uzurpătorii noștri unguri și consolidarea noastră în marele stat național românesc independent.

Pentru ca să asigurăm pe deplin succesul moral al Adunării Naționale de la Alba Iulia, avem datoria să isprăvim lucrările anterioare. Prima condiție a succesului este pregătirea sufletească a poporului nostru, pentru ceea ce se va hotărî peste o săptămînă în cetatea lui Mihai Viteazul, acel Vodă românesc care, înainte cu mai bine de trei sute de ani, timp de trei luni ținu în mîinile sale stăpînirea peste toate teritoriile locuite de români. Nu dubităm nici un moment că poporul nostru ar sta la îndoială, ar șovăi să-și alegească soarta ; nu ne temem de nici un plebiscit doar sîntem în clar cu sentimentele poporului nostru, sentimente ce au mocnit sub spuză de groaza pedepselor inaugurate de regimurile despotice de stat. Astăzi, cînd dreptul liberei opinii și dreptul liberei întruniri nu este scurtat în exercitarea lui, poporul nostru trebuie să fie conștiu că nu există piedici care să-l facă să-și ascundă glasul inimii, că nu există te-

roare, ci este liber să-și manifesteze voința sa suverană. Noi ne vom închea într-un stat democratic, și la toate lucrările care privesc acest stat vor avea posibilitățile de afirmare toți fiii neamului. Hotărârile luate în cea mai deplină libertate vor fi sancționate de chiar voința tuturor celor ce aduc acele hotărâri care apoi vor fi obligatoare pentru toți. A trecut vremea când un rege ori împărat dispunea de poporul său ca de-o turmă inconștientă și putea să-l trimită în gura de foc a tunului pentru ca să-și satisfacă slăbiciunile sale proprii, ori ca un guvern să fie ales dintre favoriții domnitorilor slabi de îngeri și cu creier debil. În era democrației toate aceste capricii vor fi spulberate și toate hotărârile decisive de ordin public se vor lua numai cu asentimentul tuturor straturilor națiunii. Când noi voim să ne consolidăm într-un stat independent, această voință să o mărturisească toți fiii neamului, să fie sancționată de conștiința tuturor și să nu fie influențată de nici o forță din afară. Când toate drepturile și datoriile emanează din voința poporului, atunci avem acea *suveranitate națională* pe care ne-au uzurpat-o ungerii timp de o mie de ani ¹. Suveranitatea națională o va declara sărbătorește Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, care va fi supremul for cu putere decisivă. Această Adunare Națională va fi o *Constituantă*, fiindcă ea va aduce un program nou de muncă și va alege pe bărbații care apoi vor executa acest program și vor putea lucra în numele întregii națiuni. Iată de ce este necesară convocarea ei, de ce toată suflarea românească să grăbească pe ziua de 1 Decembrie la Alba Iulia.

Problema primară pe care o sulevează convocarea Adunării Naționale este deci această pregătire sufletească pe care națiunea română o are deja în mare parte — grație agilității cu care s-a desfășurat organizarea noastră politică și militară. Din toate părțile sosesc rapoarte despre fortificarea noastră politică prin constituiri de consilii naționale. Satele noastre astăzi sînt celule puternice în care pulsează cu putere viața națională. Aceste celule și-au făcut pendentă funcționarea lor de directivele centrului mișcării: Consiliul Național Român Central, astfel că fire tari conduc și susțin ireproșabila funcțiune și direcție unitară a vieții noastre publice. În perfecțiunea organizării noastre politice și militare vedem prima garanție că Adunarea Națională va împăca toate așteptările și speranțele legate de ea. Clasele mai de jos prin această organizare au întâia posibilitate, luînd parte în organizarea de consilii și gărzi naționale, să fie orientate și clarificate despre ceea ce sînt datoare să facă peste cîteva zile, pentru ca să se poată afirma, apăra și asigura interesele lor legitime. Ideile trec de la suflet la suflet, fermentează, inactivează mintea și voința, leagă pe oameni unii de alții, îi înfră-

țește, îi unește și-i hotărăște ca toți, ca un singur om, să se ridice și să-și spună cuvîntul liber, bărbătește și demn.

Organizarea noastră politică și militară trebuie să fie aproape terminată în preajma Adunării Naționale, pentru ca să nu fie nici cea mai mică umbră de îndoială despre vreo ilegitimitate a hotărîrilor de acolo, care vor pecetlui soarta noastră pentru vecie, deci de la judecata noastră matură depinde totul. Întrunindu-ne în cetatea lui Mihai Viteazul să fim pregătiți, pentru ca să încheiem actul al treilea ce termină povestea minunată a neamului. [...] Noi să sfîrșim pe al treilea : decretarea unirii tuturor românilor pe baza dreptului de liberă dispunere primit de toate neamurile, ca cel mai elementar drept al lumii noi.

Se va zice poate că acele părți pe care astăzi le-a invadat Antanta prin sîrbi nu se vor putea organiza militarăște. Dar esențialul este să ne afirmăm noi *politicește*. Constituirea gărzilor noastre naționale are de scop să susțină ordinea și să apere interesele populațiunii — același lucru îl face și armata sîrbească, ce nu vine ca oprîmătoare, ci ca eliberatoare și noi ne bucurăm de cele mai cordiale raporturi, doar am avut același trecut furtunatic, de sclavie barbară. Apoi, armatele Antantei urmăresc numai scopuri strategice, nu fac politică. [...]

Altă problemă pe care ne-o ridică la suprafață faza actuală a organizării noastre este problema stării materiale. Toată mișcarea s-a pornit din nimic. N-am avut bani, n-am avut arme. Neam sărac și despoiat de către stăpîinii noștri unguri de toate mijloacele apărării, o singură armă ai, dar cea mai tăioasă, care nu cunoaște stavile, invincibila armă a conștiinței naționale. Știm astăzi cu toții că a bătut ceasul de scuturare a bubelor uricioase de pe corpul nostru și de reînviere ca feți-frumoșii poveștilor noastre îmbucătățiți de dușmani răutăcioși. Dar banul acum ne trebuie. El este ca unsoarea care face să nu scîrțîie roțile. Oameni de bani și de simțire, dați banii voștri, faceți colecte pentru ca să nu sufere nimic funcțiunea organismului de întărire. Citiți apelul comandei noastre supreme și nu stați pe gînduri. Să ne ajutăm noi înșine cum putem pînă vom ajunge să ne avem visteria noastră națională.

Întăriți, organizați să plece românii, cu cugetul limpede la Alba Iulia la 1 Decembrie. Este mare lipsă de această Adunare ca toți fiii neamului nostru să aibă glas, să hotărască viitorul. Adunarea aceasta va fi Constituanta care-și va alege pe conducătorii săi legitimi, pe aceia care cunosc gîndurile maselor, care întrupează calitățile de rasă și idealurile naționale. Hotărîrile aduse acolo vor fi valabile și îndatoritoare pentru toți. Și, pentru ca întregă lumea să știe ce vrem și să nu se facă nimic ceea ce ar fi în contradicere cu interesele

obștești, și ca să treacă pe umerii tuturor răspunderea, trebuie să fie de față românii din toate colțurile teritoriului locuit de români. Toți să ne făurim destinul după cea mai bună judecată și după cea mai dreaptă simțire. Români, să plecăm cu toții la Alba Iulia !

11 noiembrie 1918

SOCIALIȘTII ROMÂNI

Consiliul Național Român a fost anunțat ieri pe telefon de conducerea fracțiunii române a Partidului Social Democrat că este de perfect acord cu lucrările prealabile și cu principiile care se vor enunța de către Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

Trebuie să mărturisim că ne-a căzut o piatră de pe inimă. Cu două zile înainte agenția telegrafică ungară și foile ungurești căutau să creeze dificultăți în străinătate Consiliului Național Român, înarmînd mai ales pe socialiștii români contra lui. I se reproșa Consiliului că în sînul său n-ar fi unitate de vederi, că hotărîrile și enunțările n-ar avea o legitimitate perfectă, și că Manifestul către popoarele culte n-ar acoperi și concepția socialiștilor români. [...]

Socialiștii români erau datori să ia o atitudine hotărîtă pentru ca opinia noastră publică să nu fie pradă veștilor tendențioase despre o deosebire de vederi în Consiliul Național Român în care ei au paritate. Au și făcut-o. Luni și-au trimis din Budapesta reprezentantul lor la Marele Sfat Național din Arad, pe dl. Ion Flueraș, care a făcut un expozeu limpede despre prerogativele clasei muncitorești a românilor, despre granițele ce le cer ei în noul stat român, și a cerut ca să fie informat despre proclamațiile Adunării Naționale din Alba Iulia. Bărbații noștri i-au stat la dispoziție cu informațiuni detaliate, și-au precizat pînă în pînzele albe convingerile politice, au stăruit cu bunăvoință și răbdare asupra drepturilor legitime ale socialiștilor români, care au o menire importantă și vor constitui o clasă puternică și înfloritoare în noul stat, în ale cărui organe de conducere vor fi reprezentate toate minoritățile și clasele, unde se vor bucura de perfectă libertate toate națiunile și confesiunile, și în urmă, dl. Flueraș a fost pus în curent cu principiile care vor fi enunțate de Adunarea Națională de la Alba Iulia, principii care privesc și drepturile juste ale muncitorimii românești. Dl. Flueraș a plecat la Pesta unde a ținut consfătuiri cu tovarășii săi români, iar rezultatul consfătuirilor a fost comunicat pe telefon Marelui Sfat Național : perfect acord de vederi.

Ținuta aceasta, clară și hotărîtă, a socialiștilor români dezavuează armele neloiale ale domnului Jászai, care este autorul intelectual

al instigărilor contra Consiliului Național Român, instigări făcute parte la socialiștii români, parte în proclamația lipsită de elan și de inspirație, scrisă de Károlyi², parte prin cele jumătate de milion de tipărituri volante pe care agenții fără scrupule le răspîndesc printre țărani noștri. Noi ne-am temut mai ales de-o influențare a atitudinii socialiștilor români. Ei, însă, s-au dezrobit de Partidul Social Democrat Ungar, nu-i mai vor epitropia politică, nu sînt mameleci care să renunțe la exercițiul rațiunii proprii, ci acum sînt în clar cu chemarea lor obștească la care-i cheamă marile și veșnicile interese de viață ale neamului românesc. N-avem decît să-i felicităm pentru demnitatea de care au dat dovadă că sînt conștienți. [...]

Ajunși odată la acest acord, nu ne mai îndoim că socialiștii români ne vor da mîna de ajutor la opera mare constructivă. Întii de toate noi îi considerăm pe socialiștii români ca pe o parte integrantă a poporului nostru, o parte organică vie, de la a cărei funcțiune normală depinde toată structura societății noastre. [...] Societatea viitoare se va clădi pe temelia tare a dreptului de liberă dispunere de sine al fiecărei națiuni : trebuie să se formeze state naționale pentru ca să înflorească toate straturile societății, trebuie să se înlătore sclavajul politic pentru ca toți cetățenii să aibă libertatea de mișcare și să ajungă la maturitate intelectuală. Întia condiție a progresului este deci dezrobirea națională, după care cu toții ne vom strădui să aranjăm interiorul casei noastre după cea mai dreaptă rațiune. Ne vom simți foarte îndatorați, dacă socialiștii noștri vor opune rezistență spiritului destructiv și imoral al anarhismului. [...]

Adunarea Națională de la Alba Iulia să găsească toate clasele sociale înfrățite, unite și hotărîte să proclame dezrobirea națională.

15 noiembrie

DEMOCRAȚIE NAȚIONALĂ

[...] Toate națiunile, dar mai ales națiunile tinere trebuie să învățăm de la francezi. Să învățăm să ne consolidăm în hotarele etnice ale neamului românesc, să grijim ca să nu ne cotopească influențe străine, să nu îndrăgim limbi străine, ci să ne-o lucrăm pe a noastră dîndu-i strălucirea și splendoarea ce-o merită prin înflorirea universităților românești. Odată ce vom avea toate libertățile politice și culturale, ne vom îmbogăți și economicște, doar aproape nu există stat în Europa al cărui teritoriu să abundeze de comori fără preț în întinsul șesurilor și în pîntecele munților ; această observare o făcea deja marele politician din jumătatea a doua a secolului trecut, Al. Papiu Ilarian, care emoționat dezvălea lumii cititorilor situația

geografică — în statul mare român — atît de extraordinar de favorabilă pentru români : în mijloc munții care se pierd încet în nemărginirea șesurilor.

Și Franța mai are un avertisment pentru noi. Fiindcă cetățeanul Franței are toate libertățile, în mod logic el simte îndatoriri firești, care fac din el cel mai conștient patriot. Cum cinstești pe cineva așa ești cinstit. Patriotismul nu este ceva exotic, ci ceva organic, emanează din anume situațiuni clare. Republica franceză este un stat democratic, un stat național. Muncitorimea este organizată și se bucură de exercițiul celor mai largi drepturi și a prins arma în mînă din convingere contra dușmanilor, care cotropeau țara lor scumpă. Nimeni, nici chiar rarii ideologi socialiști ai Franței, n-a cerut desființarea statului național, ci a recunoscut indispensabila lui necesitate, pentru că numai în statul francez își are francezul atmosfera prielnică să se dezvolte ființa sa sufletească și fizică. Nu pledează nimeni pentru o democrație socială universală, ci toți sînt pentru o democrație națională. Legi eterne trag granițe etnice de la un popor la altul, care granițe vor exista cît vor exista neamurile însele. Deci socialiștii români încă sînt necesitați să-și aranjeze rostul lor în hotarele etnice ale poporului românesc. Avertismentul Franței este ca să nu cadă nimeni pradă aberațiilor internaționaliste, [...]...

Nu zicem că timpul își va rosti judecata sa neiertătoare, că el va mai nivela granițele înalte dintre neamuri, încît va fi perfectă înțelegerea națiunilor intrate în societatea popoarelor, dar dispariția totală a lor, după cît prevedem cu rațiunea de astăzi, nu va fi posibilă. Se poate că forțele istorice imponderabile determinează cursul civilizației omenеști, după cum așa de admirabil raționează ilustrul filozof român A.D. Xenopol, dar datoria oricărui om este ca să nu renunțe nici un moment la puterea rezonului, ci să caute ca să-și întocmească viața după cea mai justă judecată.

Deci nu democrație universală, ci națională. Aceasta o vrea și națiunea română, cu toate păturile sale, la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Este un adevăr ce nu poate fi răsturnat că numai prin această fază, a democrației naționale, urmăm cursul firesc și ajungem țintele eterne ale progresului omenirii : toți oamenii să ajungă la maturitatea deplină a inteligenței și la nobleța perfectă a moravurilor și simțurilor. Fiecare om este dator să dorească din toată inima învingerea pentru democrația națională.

17 noiembrie

PROCLAMAREA UNITĂȚII NAȚIONALE

Măreață zi, înălțătoare zi de 1 Decembrie! În sfârșit ai sosit după așteptări grele și lupte seculare, ca să pui capăt robiei și să începi istoria românilor liberi.

Am gemut sub jugul legilor grele, sub tratamentul regimurilor ungurești împilatoare, am fost împiedicați să ne vedem de rosturile naționale specifice, care sînt legate de individualitatea națională a poporului românesc. Și se părea că o să ne dripească și risipească dușmanii noștri, să ne sfîșie trunchiul național slăbit și încătușat, să ne sape mormîntul de veci. Toți fiii neamului românesc n-au avut altceva comun decît suferința că ne împărțășim de această soartă care era a tuturor. Dar tocmai această suferință comună a fost elementul de coeziune, care nu ne-a lăsat să ne împrăștiem, ci ne-a unit în sentimentele și speranțele noastre. [...]

Ca un singur om, întreg românismul cuprins între crestele carpatine și apa șerpuitoare a Tisei și-a dat expresiune glasului de revoltă contra trecutului plin de fantome urite, și a declarat sărbătorește că este decis să rupă cu comuniunea de stat a asupritorilor maghiari și să se închege într-un stat național al românilor de pretutindeni. 100 000 de oameni s-au adunat în cetatea lui Mihai Viteazul și a martirilor Horia, Cloșca și Crișan, pentru ca să spună lumii întregi că vreau România Mare, țara tuturor acelor care vorbesc limba românească, poartă port românesc, vreau școală românească, vreau dreptate românească, libertate românească.

Cu toate că timpul de la convocare pînă la adunare a fost foarte scurt, imensa afluență de lume românească dovedește că a fost perfect pregătită sufletește, că n-a avut necesitate de răzgîndire că oare ce-i de făcut, ci s-a pus pe tren ori a plecat pe jos zile de-a rîndul, pentru ca să-și poată manifesta dorința asta veche și scumpă sufletului ei, că vrea dezrobire.

Conștiința vie națională de care a dat strălucită dovadă poporul românesc cu prilejul Adunării Naționale din Alba Iulia este greutatea cea mai de valoare care trage hotărîtor în cumpănă astăzi în aranjarea chestiunilor internaționale. Nouă nu ne poate reproșa nimeni, nici dușmanii noștri neîndurați, că noi n-am avea această greutate hotărîtoare. Prin urmare plebiscitul, ale cărui șanse erau așa de pesimist judecate pentru noi de presa ungară, a reușit, pe deplin. Convocată în timp scurt, în vreme de iarnă, în lipsă de mijloace de comunicațiune comode, și între terorizări și propagande ostile, Adunarea Națională de la Alba Iulia a întrecut toate așteptările noastre chiar. Legitimitatea hotărîrilor este perfectă și necontestabilă nici din partea dușmanilor cu intențiile cele mai subversive.

Cu greu s-ar putea strînge într-un buchet unitar nenumăratele tablouri cîte s-au desfășurat înaintea ochilor pe trenuri, în cetatea Albei Iulii. Ar trebui timp ca să prinzi aspectele așa de variate ale conștiinței naționale. Vor regreta toți, cîți n-au participat la sărbătoarea națională cea mai mare de care am avut parte românii obidiți și schingiuiți ai fostei Ungarii. Pe toată viața li se imprimă în inimă emoționantele scene acelor care au fost de față la această sărbătoare prin care românii își afirmau voința de desfacere totală de unguri și de unire a tuturor în România Mare. Aceste cuvinte : *România Mare*, au fost neîntrerupt strigate din pieptul zecilor de mii de români. Cînd întîia oară a rostit dl. Goldiș, în legătură cu proiectul de rezoluțiune, aceste două cuvinte, sala casinei române din cetate a răsunit de îndelungate și frenetice aplauze ce au durat cîteva minute ridicîndu-se de pe scaun Marele Sfat Național întreg, cu vlădicii și întreg publicul. Rari momente, care nu se pot uita, ci se imprimă în suflete pentru vece, înălțîndu-le și transportîndu-le în regiunile pure ale idealurilor.

20 noiembrie

CONSILIUL DIRIGENT

Națiunea română din Ardeal, Banat și Țara Ungurească a ajuns, în sfîrșit, după veacuri de robie, să-și elupte neatîrnarea politică.

Năzuințele poporului românesc de a-și înființa instituțiunile sale culturale și sociale, care sînt necesare pentru crearea, înflorirea și pázirea spiritului nostru național, au fost zădărnícite, distruse de oblăduirile străine, oprindu-ni-se orice manifestare politică. Să ne reamintim un moment luptele înaintașilor noștri, care au pus bază politicii românești : vlădicii Inocențiu Clain, Bob, Lemeni, Șaguna, marii bărbați Bărnuțiu și Alexandru Papiu Ilarian și mulți alții, care au făcut eforturi extraordinare pentru a da națiunii române libertatea politică, libertatea de mișcare, de orînduire a afacerilor obștești ; toate aceste năzuinți generoase au fost zadarnice, căci politica austriacă, și apoi, de la Deák încoace, politica ungurească ne-a privat de acest bun național, ne-a răpit libertatea politică. Iar fără libertatea politică ni s-a făcut imposibilă înflorirea culturală și economică. [...]

Pînă aci a domnit o concepție falsă despre puterea ocîrmuitoare peste popoare, care putere era monopolul unei clase de conți și baroņi ignoranți, unei camarile care nesocotea interesele celor mulți, ci cultiva ambiții personale și înrîurea toate faptele domnitorului.

Puterea de ocîrmuire azi nu se mai moștenește și nu mai poate fi monopolul unei clase de paraziți, ci ea emanează din voința colectivă a poporului. O oblăduire din zilele noastre trebuie să fie legitimă, să încarneze spiritul public, să cultive interesele tuturor păturilor sociale, să răspundă necesităților publice. Numai o ocîrmuire care este investită cu funcțiuni și atribuțiuni juste are și dreptul de a le legifera în numele națiunii.

Falsa concepție a trecutului a fost spulberată de duhul nou al timpului. Ideile mari de prefacere care își fac cursul azi și așază viața publică a neamurilor pe temeiuri noi de dreptate socială întronează o altă concepție, așa-numita *concepție a dreptului de proprie ocîrmuire*. Numai factori răsăriți din mediul sufletesc al națiunii pot să primească însărcinarea de conducere, de satisfacere a nevoilor publice, numai ei dau garanțiile că înțeleg pulsul marilor pături de jos.

În puterea acestui drept de proprie ocîrmuire națiunea română din Ardeal, Banat și Țara Ungurească, a hotărît singură, liberă, neinfluențată de nici o forță din afară că nu mai vrea dominațiune străină, ci vrea să dispună ea singură de viitorul său propriu, și-a exprimat cuvîntul definitiv în Adunarea Națională de la Alba Iulia că vrea unirea tuturor românilor într-un singur stat național, că nu mai poate suporta sfîșierea trupului națiunii române prin cele cinci granițe ale unor împărății meștere. Totodată Națiunea Română, prin glasul celor 100 000 români în Adunarea Națională de la Alba Iulia, a ales prin aclamațiune pe membrii Marelui Sfat Național care este însărcinat cu aranjarea chestiunilor obștești pînă la Conferința de pace, cînd se vor trage definitiv hotarele noilor state pe periferia etnică a națiunilor. Rolul Marelui Sfat Național este acela al unui parlament provizor, al unor corpuri legiuitoare provizorice. Era natural ca din sînul Marelui Sfat Național să se constituie un for înzestrat cu forța executivă : *Consiliul Dirigent*, supremul for al națiunii române din Ardeal, — cuvîntul *Ardeal* fiind numirea colectivă a întregului teritoriu românesc din fosta Ungarie.

Consiliul Dirigent este prin urmare organul opiniei publice românești din Ardeal. El încarnează toate atribuțiile puterii de a lucra în numele națiunii române. Noi românii din Ardeal nu recunoaștem de aci încolo altă ocîrmuire decît cea a Consiliului Dirigent, care și-a ales ca sediu Sibiu, localitate așezată pe linie internă și este aproape punctul central al cercului etnic românesc.

Organizarea constituțională provizorie a românilor este o urmare logică a libertăților pe care și le-au cîștigat toate popoarele pe prețul jertfelor de sînge aduse în războiul mondial de patru ani. Românii, ca și alte popoare, s-au recules îndată ce s-au vestit în

lume, noile principii de liberă dispunere, de liberă ocîrmuire și îndată au fost măturate guvernele despotice.

Din voința colectivă a românilor și conform uzului parlamentar internațional s-a ales Marele Sfat Național ca un corp reprezentativ în mîinile căruia este pus destinul nostru național, iar Marele Sfat și-a ales ca organ executiv Consiliul Dirigent, supremul for al națiunii din Ardeal ; nu trebuie acum să ne oprim locului, ci toată suflarea românească trebuie să dea sprijinul moral și material lucrărilor Consiliului Dirigent. Organizarea și conducerea noastră reclamă disciplină și munca dezinteresată a tuturor fiilor națiunii române. Toate mișcările mari de libertate, toate renașterile, în artă ca și în literatură, știință și politică au fost rodul muncii colective. Toți deci trebuie să-și dea tributul pentru ca să ieșim din acest timp de trecere întăriți, organizați, să dăm dovadă de conștiință și maturitate politică, — urmarea va fi că problema românească se va rezolva cu cea mai mare ușurință la masa verde a tratatelor generale de pace.

Români, sprijiniți Consiliul Dirigent în toate lucrările sale și sunați-vă necondiționat tuturor dispozițiilor ce le va da.

27 noiembrie

PATRIA ȘI PATRIOTISMUL

Copii, nu crez că vă veți supăra zicîndu-vă copii. De cînd e lumea lume niciodată tinerețea n-a fost o ofensă. Grecii cei vechi puneau tinerețea printre virtuțile cardinale. Și ei aveau dreptate...

Copii, ce e Patria, ce e patriotismul ? Ce este acest sentiment care răscolește toate puterile din om și, în anumite clipe, îl ridică mai presus de existența lui și-l face să moară de bună voie pentru liniștea și mărirea unor urmași pe care nu-i va cunoaște și nu-l vor cunoaște.

Patria este înlăuntru nostru, și-o ducem cu noi peste țări și peste mări și numai cînd sîntem departe și în singurătate ne trec fiori amintindu-ne de unde ne-am rupt, și nu găsim mîngiere decît în restrîște și în lacrimi. Patria nu e pămîntul pe care trăim din întîmplare, ci e pămîntul plămădit cu sîngele și întărit cu oasele înaintașilor noștri. Cînd pomenim de Călugăreni, Rovine sau Valea Albă, ne cutremurăm, uităm de noi, și nu trăim decît în aceia care au fost odinioară, ostași, căpitani și voievozi ! Un fulger de închipuire pe dinaintea ochilor, și ne simțim aeeva în rîndul plăeșilor, în fruntea oștilor, cu barda, cu ghioaca, cu buzduganul, sporînd șirurile eroilor care ne-au apărat țările noastre. Iluzia se revarsă asupra zilei de astăzi. Și simțim cum cresc batalioanele de piotă, escadroanele de călărași și roșiori, înmulțindu-se cu voinici uscați, pletoși, cu ițari și cu sarici în spinare. Visul acesta dispăre. Și bucuroși primim constatările realității : generațiile ies una din alta și se duc pe rînd, numai obîrșia stă pe lume ca o matcă fără sfirșit !

Patria nu vine de la pămînt nici din vreo lucrare a cîmpului, nici din vreo abstracțiune, ci dintr-o noțiune concretă, de la pater, de la paters, din părinți, moși și strămoși. Părinții, moșii și strămoșii ne sînt patria noastră ; ei care au vorbit aceeași limbă, care au avut

aceiași dor, aceleași suferințe și aceleași aspirațiuni, e adevărata noastră patrie !

De aceea patriotismul este simțămîntul activ și covîrșitor al generațiilor actuale care binecuvîntează părinții, moșii și strămoșii, mai mult ca pe ele, adeseori învrăjbite în vrăjmășii dar totdeauna unite în amintirea celor din trecut.

Mi-aduc aminte că acum 30 de ani Rénan ținu o conferință la Sorbona despre „Patrie“. Par-că-l văz. Ras și plin de obraji, c-o bărbie răsfrînată peste guler. Iluminat de un suris de bunătate și de îndoială. În ultimă analiză el se oprește la limbă. Limba hotărâște despre patrie și naționalitate. Unul d-ar rămînea dintr-o patrie zdrobită care să-i vorbească limba, și patria va exista. Conferința se sfîrși în aplauze extraordinare, conferința celui mai mare meșter al prozei franceze din secolul al XIX-lea. Era mai mult o aluzie la Alsacia și Lorena. Neapărat limba este expresia fundamentală și externă a patriei, dar nu e patria. Pentru ca să fie o patrie trebuie să fie mai întii religia strămoșilor, sfînta cumînicătură a sufletelor, calda adorațiune a celor care au fost și nu mai sînt decît țărîna și oase. Aceasta este partea determinantă și hotărîtoare a patriei.

Să ne închipuim — Doamne ferește ! — să ne închipuim că în urma unui cataclism din noi n-ar rămîne decît vreo 20 000 de cetățeni. Și să ne închipuim că toți acești cetățeni ar fi de origine proaspătă. Nici unul băștinaș. Cam ce fel de patrie ar mai exista ? Limba pe care ar vorbi-o, n-ar fi decît un mijloc de translațiune al daraverilor dintre ei. Fără trecut, fără buni și străbuni, fără eroi legendari, fără generali glorioși, fără cîntăreți inspirați, fără morții lor în apropiere, cu părinții, moșii și strămoșii lor îngropați aiurea, n-ar mai fi decît o emporie, și patria noastră ar fi pierdută.

În noi trăiesc morții noștri, în voi vom trăi noi, voi veți trăi în urmașii voștri. Or ce-am face, nu scăpăm de legea de aramă care ne apleacă fatal în fața trecutului. [...]

Comparați pe un plăieș din munții Moldovei sau ai Munteniei cu un cărturar plin de învățătură, la ce rezultat ați ajunge din punctul de privire al patriei și al patriotismului ? Veți auzi pe omul cult vorbind despre patrie, despre datoriile cetățeanului față de ea, dar nu veți înțelege din cuvintele meștesugite ale lui mai mult decît ați înțelege din muțenia plăieșului din Moldova sau din Muntenia. Plăieșul tace și-și face datoria. Patria stă în instinctul lui de conservarea neamului. Alții s-o cînte. El o va apăra ! Cum furnicile și albinele adună din toate părțile pentru îmbelșugarea comunității, așa și oamenii strîng, adună, lasă moștenitorilor, și în realitate îmbo-

gătesc patria. Furia cu care albinele mor pentru apărarea stupului, este imaginea cea mai vie a oamenilor în războaiele dezlănțuite. [...]

Patria și patriotismul sînt primordial-instinctive. Pe noi ne preced patria și iubirea de patrie. Ne naștem cu asemenea năzuințe fundamentale. După noi rămîn mai departe, moștenire firească urmașilor noștri. Și tot așa, din trecut, se-nmprospătează, se lărgeste viitorul.

Tările noastre au fost mărginite, dar totdeauna patria ne-a fost mai mare ca Muntenia, Moldova și Ardealul. Patria noastră a fost, este și va fi, va trebui să fie, e fatal să fie, din trei, de o ființă, una și nedespărțită.

Luauți un copil de mîna și duceți-l de la Dunăre și Mare pînă în țărmurile Tisei, din sat în sat, și întrebați-l : *Unde e ? Și cum ar zice locului pe care-l calcă ? Și vă va răspunde : „Nu știu cum se cheamă satul acesta, dar știu că pretutindeni pe unde m-ai dus, unde s-a vorbit românește, este pămîntul patriei mele, este patria mea“ !*

Oricîtă carte am învățat, oricîtă carte am ști, — să zic, prin imposibil, că cu toții am cunoaște trecutul nostru de pînă azi ca minunatul învățat Nicolae Iorga, totuși nu vom izbuti să fim capabili de jertfe mai mari decît ne este dat nouă din instinctul de patrie.

Și patria este în primejdie ! V-am spus odinioară că munții Carpați sînt șira spinării a poporului românesc. D-o parte și de alta se întind coastele aceleiași ființe.

Astăzi mai mult decît oricînd jumătate din ființa noastră este torturată.

Pe coastele de dincolo simțim lovituri, se văd vînătăi și răni adînci ; se aude sîngele gîlgîind... Troznește și ne doare. Ne doare, căci loviturile se dau ființei noastre care se revoltă la fitece lovitură.

Patria, în momentele supreme, nu va da certificat de virtute fiilor ei, nu va alege între muncitor și leneș — căci iubirea de patrie este focul care sfințește pe orice om, și puterea de jertfă va spori recunoștința ei față de eroii ei care vor transmite urmașilor voștri temeiul de a fi al neamului românesc. [...]

Noi simțind secular, că avem o patrie mai mare decît hotarele de astăzi, putem să mai trăim în aceste hotare strîmte ? Nu mai încăpem, cum zice Take Ionescu, nu mai respirăm, năbușim, pierim de atîtea dureri și lovituri !

Să întindem mîna celor care au mai rămas, să formăm o ființă, una și nedespărțită, ca să împlinim taina misiunii noastre istorice pe pămînt.

Știu că sînt unii indiferenți, închistați într-un egoism feroce, închiși în ghioacea lor, aceștia sînt melcii națiunii. Care își duc casa în spinare, scot coarne boierești și cred că fericirea lor este hotarul patriei lor.

Aceștia sînt egoiștii noștri, incapabili deopotrivă, și de rău și de bine, neconcepînd suprema plăcere a jertfei pentru binele tuturor.

Pe ei, de multe secole Dante i-a judecat și osîndit de veci. «Pe ei cerul îi izgonește ca să nu-i păteze frumusețea, nici adîncul infern nu-i primește de teamă ca nu cumva, păcătoșii de-acolo să se fălească pe lingă ei.» Dante sfîrșește acest pasaj, c-un dispreț care ar ucide pe asemenea dacă ar avea conștiința cu versul următor :

«Să nu mai pomenim de ei, ci privește-i și treci !»

Momentul va veni, dacă n-a sosit încă, cînd să ne îngrijim sufletul nostru înaintea patriei. [...]

O clipă ni se cere ca să fim eroi sau martori. O clipă de suferință, nu este un secol. O clipă de vom simți strălucirea jertfirii de noi înșine, ne vom îndeplini datoria, pentru a lăsa urmașilor noștri o Românie Mare !

Noi nu sîntem decît niște buciumași, buciurmă, de la un cap la altul al țării, notele de durere și de speranță ale neamului întreg. Și vom sufla în goarnă pînă cînd nu vom mai avea suflare, și odată cu sunetul cel din urmă va înceta și viața din noi !

Românii din România liberă nu numai că sînt datori să facă unirea, pentru că e firească, pentru că e istorică, pentru că cer pămîntul lor, întărit cu oasele strămoșilor. Dar, noi, avem o datorie de ordine morală covîrșitoare : să deschidem brațele acelor pe care i-am prigonit fără să vrem, fără să știm, într-un chip fatal, prin oarba pismă a dușmanilor noștri seculari.

După războiul din 1878, după ce-am dobîndit independența... prin jertfe de sînge, după ce-am arătat tuturor că sîntem un popor conștient de misiunea noastră, — de atunci, da, de atunci, s-a pornit urgia care a bîntuit — și bîntuie — pe frații noștri de dincolo de Carpați.

După fiecare victorie a noastră morală sau națională, au urmat cumplite prigoniri asupra lor. Mîndria noastră a fost prilej de înjosire a lor.

Din pricina oștirii noastre, mai falnică și mai instruită, — din pricina progresului nostru, pe cale culturală, științifică și artistică, — din orice înălțare a noastră, — am provocat setea de răzbunare a dușmanilor noștri contra lor. De treizeci și patru de ani, în

Ardeal, numai victime d-ale noastre, numai procese, întemnițări și osinde. Așa că astăzi sîntem convinși de acest adevăr : învingînd fără ei, ar trebui să fim învinși. Între aceste două dureri, deopotrivă de mari, nu ne putem hotări pentru nici una. Atunci, ce ne mai rămîne ? Să întindem brațele spre Transilvania, de unde au pornit toți feciorii, de unde s-a cosit toată floarea, și să facem înfrățirea cu cei ce au mai rămas, ca împreună să fim și la dureri și la fericiri !

Pe noi ne-a așezat fatalitatea istorică la gurile fluviului celui mai mare din Europa — lăsînd la o parte pe cel din Rusia. Țară bogată și minunat de frumoasă pusă la răs_pîntia tuturor invaziilor barbare. La noi și la voi s-au spart năvălirile goților, ostrogoților, slavilor, turcilor și tătarilor — și cînd am fost prididiți, ne-am tras sub poalele munților. Cei de dincolo au făcut la fel. Această constatare nu e o figură retorică, ci un adevăr istoric, învăluind un adevăr etnic. Pe linia munților găsiți inima cea mai românească, limba cea mai curată, tradițiunile cele mai vechi, cel mai puternic instinct de neam.

De aceea se cuvine să punem capăt durerilor noastre, — să fim stăpîni de o parte și de alta a Carpaților, să ne întregim, ai noștri să fie Carpații cu toate ramificațiile lor, să ne simțim un popor, ca să putem lucra în tihnă cu demnitatea care se cuvine unui neam stăpîn pe destinele sale. [...]

LUCACIU ȘI GOGA

Cine ar fi îndrăznit p-aproape de Unire să zică unui muntean că Moldova nu e patria lui sau unui moldovean că în Muntenia n-ar fi în țara lui ?

Generațiile de pe-atunci erau mari fără să-și dea seama, nu născociseră „politica posibilităților“, nu se încurcau în „obiectiv“ și „subiectiv“, nici nu-și închipuiau pe oameni ca pe niște frînturi de care să nu fi rămas decît „inteligența“ cu care să desfacă lumea în „realități“ suprapuse ca foile dintr-un tractat de algebră superioară. Dacă ar fi ținut seama numai de „inteligență“ și de „posibilități“, nu ar fi făptuit „unirea“ în pofida a două mari imperii, a Austriei și a Turciei.

Ei aveau suflet și credeau în suflet. În sufletul lor, depozitul atîtor veacuri de frămîntări, de suferințe, de eroism, de rușini și de speranțe. Ei aveau un ideal : *unirea*. Și, înainte de a o realiza, au scăpărat semne premergătoare. Golescu, muntean, a fost ales în Camera Moldovei. Negri, moldovean, în Camera Munteniei. Era „imponderabilul“ care la un moment hotărît se ivește, crește, își desfîndă

drumul și câștigă în viteză și greutate că nimic și nimeni nu-i pot sta înainte. Ei nu citiseră pe Fichte, pe Treitschke, pe Nietzsche și pe Bernhardi, nu auziseră muzica lui Wagner și n-ar fi crezut odată cu capul că puterea divină s-a pogorît asupra kaizerului. Ei nu credeau decât în ce moșteniseră : în rugăciunile strămoșilor la icoanele naive, învechite și afumate de lumânările sărăcuților, ca și de făcliile atotstăpîntorilor. [...]

Și n-a fost boier, moșnean și clăcaș ca să nu amîie pînă mai tîrziu toate neînțelegerile cînd fu vorba să dea încolo briul despărțitor al Milcovului și să facă una din pămîntul așezat pe oasele acestora și descălecători și strămoși comuni.

Doi inși, doi frați buni, os din osul nostru, singe din singele nostru, pribegi din țara lor și-a noastră, împinși de dorul lor și-al nostru, sosesc în țara noastră și-a lor și-și spun amarul milenar al lor și-al nostru : părintele Vasile Lucaciu și Octavian Goga. Amîndoi împreună reprezintă îndeosebi împotrivirea Ardealului la urgiile ungurești, gîndirea neaoșe a neamului celui bun și ales întru toate, revolta dezmoșteniților de către o soartă vitregă, voința și cerbia de a birui a nefericiților de dincolo și puterea de atracțiune a tuturor românilor, de la mîrginași spre leagănul și izvorul neamului nostru.

Părintele Vasile Lucaciu — totdeauna și-n toate cuvîntările sale de o elocință uimitoare, la Șișești unde a păstorit, la Sibiu în Comitetul executiv, la Iași și la București — n-a vorbit în numele unora și pentru unii, ci în numele tuturor și pentru toți. Trecînd peste conceptul regional, s-a ridicat în înălțimi din care a binecuvîntat întreaga suflare a patriei și patria n-a fost „țara“, ci „toată țara“ a fost patria lui, una și nedespărțită în mintea acestui bărbat liber și stăpîn pe el însuși chiar în pușcăriile Ungariei. Elocința lui e ca răsunetul buciului din pădurile de brazi ale moșilor, aci duioasă și gravă, cum e cavalul, aci aprinsă și roșie ca de aramă, trezind conștiința pînă și-n cei mai adormiți. Și-a rămas sărac și curat. D-ar fi vroit ceea ce a vroit părintele Mangra, de mult ar fi fost bogat și pe un scaun episcopal.

Octavian Goga e tînăr, bălan, cu ochii vii și cu privirea pătrunzătoare. E poet, dramaturg, publicist și orator. Poet mare, dramaturg cuceritor, publicist neîntrecut și orator de frunte. Cuvîntul lui scris se înfige ca o pecete domnească în mintea celor care-l pricep. Cuvîntul lui vorbit te dogcrește ca fâșiile unei flacări clătinate de vînt. Verbul lui întraripat răpește și convinge. Temperament eroic, este un strălucit reprezentant al românilor. Urmaș al mai multor generații de preoți din Rășinari, în toată puterea cuvîntului e o podoabă cu care ne mîndrim și cei de dincoace, și cei de dincolo de Carpați, un dar al nostru zămislit din durerea celor umiliți, care n-au pierdut nădejdea, un fenomen răsărind din genunea istorică, o lumină de

soare pe deasupra întunecimii vremurilor. Pe el nu l-a doborât nici prigonirea și exilul, nici ura și invidia. Și nu e onoare care să-l sporească, nici lipsă care să-l micșoreze. De cînd a sosit pe lume a fost ceea ce era fatal să fie : o forță primordială de gîndire și de luptă.

Acești doi bărbați candidează la Galați și la Caracal.

E ca în preziua „unirii“, cînd moldovenii și muntenii păseau de-a dreptul la fapt, moldovenii alegînd pe un muntean și muntenii pe un moldovean. Cine-ar fi îndrăznit să spuie munteanului că n-ar fi moldovean și moldoveanului că n-ar fi muntean ? Erau frați ; cîntaseră *Hora Unirii* și „sorbiseră dintr-o suflare“ apa despărțitoare a Milcovului. P-atunci se spunea verde Europei ceea ce noi vream și se vorbea cu fapte îndeplinite ca să priceapă bine toate statele ceea ce noi vroiam.

Așa e și acum, c-o singură deosebire : un război uriaș și Austria în lichidare.

Cine ar îndrăzni să spuie lui Goga și lui Lucaciu că nu sînt cetățeni români ? Cine ar fi negliobul nesimțit care să nu vadă în alegerea lor un semn premergător al zilei de mîine, al zilei de jertfă, de întregire și de glorie ?

Eu nu scotocesc trecutul celor care se încumet să lupte contra lui Goga și-a lui Lucaciu, ci numai le zic : „Băgați de seamă ca nu cumva să păreți în mijlocul Camerei ca niște prepuși, vînduți și cumpărați, ai dușmanilor rasei noastre, ca nu cumva România să vă blesteme și s-aveți parte de o onoare de la care colegii voștri să-și întoarcă ochii cu scîrbă !“

Dar, de n-ar fi Lucaciu și Goga așa cum sînt — unul martirul cauzei naționale și altul gloria cauzei naționale —, ci d-ar fi numai doi ardeleni, doi frați d-ai noștri, doi oameni simpli, doi ciobani cu cojoace și cu plete lungi, și încă ar fi destul ca să nu le stăm împotrivă, ci să ne tragem la o parte și să-i primim cu flori sărbătorești, căci în sufletul lor ar trebui să vedem jalea veacurilor trecute, pustiirea de acum a Ardealului și dorul de foc al țărilor despărțite dîndu-și mîna ca pe veci să facă o singură țară, c-un singur popor și cu aceeași limbă, în care ș-au turnat durerea și și-au fulgerat visările amestecate cu lacrimi de doliu și cu lacrimi de bucurie.

Ei reprezintă Ardealul. Ei, virtual, sînt Ardealul. Cine ar îndrăzni în 1916 să susție că Ardealul n-ar trebui să-și trimeată reprezentanții săi în parlamentul român ? Ei reprezintă conștiința integrală a unui neam. Ei, virtual, sînt expresiunea conștiinței acestui neam. Și cine s-ar împotrivi lor s-ar revolta contra conștiinței naționale.

Ei nu sînt ai conservatorilor. Ei nu sînt ai liberalilor. Ei sînt ai românilor. Triumful lor nu ar fi un cîștig pentru conservatori, nici

o pierdere pentru liberali, ci ar fi triumful istoriei noastre și-al patriei noastre d-a pururi întregite, cum fuse pe o clipă în vremea lui Mihai-Voievod.

Iacă de ce rog pentru întâiași dată pe organele oficioase ale guvernului să nu mai pomenească de „formalități neîndeplinite“, de vrăjbi trecătoare care au împins la greșeli trecătoare, pe ipertrofii „egocentrice“, ci să vadă mai bine adevărata lumină după care gonesc 11 milioane de oropsiți după 11 veacuri de chinuri și restriți.

RĂZBOIUL ȘI DATORIA NOASTRĂ

Domnilor,

S-a deschis sesiunea ordinară a Academiei Române în niște împrejurări extraordinare.

Europa se clatină din temelii sub greutatea armelor. De doi ani și mai bine Europa înoată în sânge. Milioane de vieți s-au stins și se sting, anonim și eroic. Omenirea pare să fie cuprinsă de furii. O veche civilizație, atacată, rănită și împinsă la exasperare, s-a ridicat năpraznic împotriva năvălitorilor. [...]

Domnilor, de pe la jumătatea secolului al XIX-lea a început procesul reconstituirii statelor după naționalități. Germania și **Austro-Ungaria** se împotrivesc acestei tendințe istorice și fatale. Popoarele mici trebuie să dispară în fața popoarelor mari ca și micile industrii față de marile uzine. Idealul omenirii ? La pământ. O omenire mai bună, mai blândă și mai dreaptă... ? Basme pentru copii ! Glorificarea forței în toată oroarea ei, căci forța este dreptul, este adevărul, este binele, pentru implacabili „supra-oameni“ de astăzi și de mâine.

În contra acestui spasm de nebunie canibalică s-au ridicat Franța, Anglia, Rusia, Italia, înscriind pe drapelul lor : dreptate, libertate și așezarea statelor după naționalități. De ele s-au alipit Serbia și Belgia, preferînd o moarte bărbătească nesuferitei sclavii cu care le pîndea „forța“, rece, oarbă și fără ideal.

Și noi, domnilor, ce trebuia să facem ? [...]

Istoria povestește izbînzile și suferințele, gloria și urgia pe care le-a gustat și le-a îndurat neamul nostru nefericit adeseori și pururea cu același instinct și cu același gînd de unire. Cronicari și istorici — moldoveni, ardeleni și munteni — neconținut cu aceeași grijă : să nu uităm că sîntem același neam din aceeași tulpină. Etnicește am măcinat și sorbit sămînța străină scuturată de o parte și de alta a munților ! Ne-am lipit de Carpați cînd au năvălit valurile

invaziilor și ne-am sculat iarăși, după cutremurele care păreau să ne îngroape, cu aceeași conștiință întărită că sîntem români și creștini. Ne-am păstrat aceeași limbă fără deosebiri profunde, fără dialecte, așa, ca moțul din Ardeal să înțeleagă pe munteanul de la Dunăre și pe plăieșul din Moldova.

Sîntem o ființă pe care Carpații nu o despart, ci o întregesc.

Avem același dor, aceleași dureri, aceleași aspirațiuni. Cîntăm aceleași cîntece, și aceeași doină se aude de la Tisa pînă la Marea Neagră. Durerile și bucuriile celor de dincolo sînt și ale noastre, și ale noastre sînt și ale lor. Dușmanii lor sînt și ai noștri. Tilharii care îi pradă și îiucid, ne pradă și neucid. Visul atîtor generații de strămoși, de moși și de părinți, l-am visat și noi, și, acum, îl vedem aievea. N-avem decît să ne sîngerăm cu bărbăție ca să-l realizăm. Și singele generos al ostașilor noștri a început să curgă și va mai curge încă.

Un neam nu pierе prin siluire, ci numai prin abdicare. Și noi n-am abdicat nici la trecut, nici la conștiința națională.

Și azi, cînd harta Europei se va schimba, noi ce-am fi putut face? După doi ani de grea așteptare ne-am hotărît. Două grupări erau în fața noastră. Una lupta pentru hegemonia Germaniei, Austriei și Ungariei, și cealaltă, pentru Drept, pentru Libertate și pentru așezarea tihnită a Europei. Ne-am ales gruparea în fruntea căreia stă rasa noastră, reprezentînd civilizația străveche, elocința, ordinea și blîndețea neo-latină. [...]

Noi n-am intrat în haosul acestui măcel pentru cuceriri, ci pentru dezrobiri... Noi nu vrem ce nu este al nostru, ci vrem unirea cu frații noștri din Ardeal, din Banat și din Bucovina... Vrem Carpații, cu tot podișul lor, unde ne-a așezat împăratul Traian ca să fim veghe și strajă civilizațiunei romane împotriva hoardelor de barbari năvălitori... Noi nu ne croim cu sabia o Patrie nouă, ci ne-o întregim... Carpații au fost trecuți într-o clipă, și clipa aceasta o vom preface într-o veșnicie... Și vom avea de suferit, și vom suferi muți de admirație în fața jertfelor... Și vom avea de plîns, și ne vom înghiți lacrimile... Și nu ne va covîrși durerea, hotărîți să biruim în numele sfintei cauze a neamului nostru...

Orice deosebiri de vederi au încetat. [...] Cînd s-aprinde focul al mare, lumînărelele se sting. Bisericiuțele și-au pecetluit ușile pentru ca tot ce e românesc și simte românește să-și pregătească sufletul și să-și plece fruntea în uriașul templu al României de mîine...

Domnilor, Academia Română — cea mai naltă instituțiune de cultură — întemeiată în 1866, a avut ca scop fundamental nu numai unitatea morală și intelectuală a românilor de pretuțindenea. Ea,

primind în sînul ei reprezentanți și din Ardeal, și din Banat, și din Bucovina... sub aceeași cupolă am văzut neconținut, de o jumătate de veac, imaginea virtuală a României Mari. Ea, simbolul premergător al aspirațiilor noastre, a izbutit să întreprindă flacăra unui patriotism integral care nu recunoștea hotarele artificiale ale României, ci, săltînd peste Carpați, înfrăța de fapt pe cei care erau frați de drept. Ea, topind istoria suferințelor noastre seculare, a scos din zgura trecutului, nobil și lamur, un singur suflet al unei singure ființe, al românimii de altădată și al românimii dintotdeauna..

Domnilor, încheind, să strigăm din adîncul sufletului nostru : Trăiască România Mare ! Trăiască oștile românești ! Trăiască aliații noștri !

PĂMÎNT ȘI DREPTURI...

[...] Domnilor, eu am două temeuri ca să fiu pentru reformele constituționale. Unul absolut subiectiv și altul de o natură mai complexă. D-voastră îl veți socoti și clasa. Să încep cu cel subiectiv. [...]

Eu nu pot să uit că sînt copilul țaranului clăcaș, improprietar la 64 ! Nu pot să uit ceea ce am învățat de la cei mai mari dascăli ai mei, de la părinți : basmele, cîntecele, obiceiurile, limba, această comoară de limbă unde se găesc bogățiile cu duiumul, în care mi-am spus durerea și dorul și-am încercat să mă apropiu de un ideal ce s-a depărtat treptat cu pașii făcuți înspre dînsul. Străbunii mei se pierd în haosul iobagilor, suferind cu ceilalți țărani deopotrivă, și lipsa, și foamea, și năvălirile. Spița te întoarce neconținut la legile ei instinctuale. Eu țin la țărani din tot sufletul, mai ales cu partea sufletului inconștientă, subliminală, cu acea parte vagă și misterioasă din care izvorăsc toate însușirile firii tale și-ți determină felul tău de a fi, identificîndu-te pe tine de acum cu tine de altădată, cu tine care vei mai fi cît vei mai dura pe această lume de luptă și de mizerii. Viața sufletească a omului se aseamănă cu un fir de apă curgînd dintr-un mal : rece și limpede sau turbure și încropită, repede și puternică sau abia lăcrămînd și umezind pămîntul. De unde vine ? Nu vedem și nu știm. Ceea ce își face drum și iese la vedere e tocmai ca la om, ceea ce a putut trece prin strunga conștiinței. Partea tainuită și întunecată, de unde ai putut scoate la iveală ceea ce ai putut scoate, este partea hotărîtoare a sufletului tău. Fiecare din d-voastră reproduce în parte izvorul din care se trage. Sinteți aceiași în fond ceea ce au fost premergătorii d-voastră. Și eu, orice aș face, orice aș crede, simț că am izvorit din pătura adîncă, din mulțimea îndelung răbdătoare, din amărăciunea vremilor, din țărănimea umilită și tă-

cută. Așa mă știu, așa sînt, așa voi fi. Sînt din ei, sînt al lor, sînt al lor fără să vreau. Sînt al țăranilor ! Îi iubesc fatal. De ei mă leagă suferințele moșilor și strămoșilor mei. În mine se adună suferințele veacurilor trecute și ies la iveală, și le dau în clipa aceasta graiul pe care li-l pot da ! Din această iubire, adîncă și neînțeleasă, voi vota reformele. Iacă, domnilor, cel dintîi motiv, absolut subiectiv.

Trec la celalt.

Pe mine nu m-a furat politica nici din interes, nici din ambiție. E de mult d-atunci. Un român însemnat — poate că-și aduce aminte — într-o zi, îmi licări pe sub ochi posibilitatea unui minister. Rămăsei uimit. Îi răspunsei : „Nu înțeleg ce farmec au aceste portofolii“. El îmi răspunde : „Fiecare soldat poartă în giberna sa bastonul de mareșal“. „Foarte mulțumesc de bastonul de mareșal. Eu nu port în giberna mea decît cartușele soldatului.“ Pe mine m-a atras îndeosebi chestia națională. Chestia națională este puterea vie de viață, trecută din generație în generație. Eu sînt un biet om, nu cu idei fixe — și nu întrebunțez cuvintele acestea în înțelesul psihologic școlăresc — ci cu o singură idee fixă : chestia națională. Mai tot ce am gîndit, ce am scris, ce am vorbit au pornit *de la și pentru* această idee. Schițe, nuvele, studii, drame, discursuri parlamentare sau de la întruniri publice — în toate am slujit aceleași idei. La legea instrucției publice a d-lui Take Ionescu, la legea reformei învățămîntului secundar a răposatului Haret, la legea sindicatelor lui Stolojan, în conferințele mele, *Țăranii noștri și țăranii mizeriei*, *Doina*, *Natura în poezia populară*, în două discursuri din Academie, singurele pe care le-am ținut — au fost inspirate și nutrite de aceeași idee. Și de la început am intrat în „Ligă“¹ și mi-am tocit coatele între Ionaș Grădișteanu² și Nicolae Filipescu... O, mi-l amintesc de pe atunci pe Nicolae Filipescu... Un tînăr fermecător, deschis, volor, patriot cald și robust, cu un temperament cvasi revoluționar...

Eu de 18 ani, în Partidul Conservator, ca și în Partidul Liberal, de aceeași idee am fost cîrmuit : chestia națională. Și este o așa de strînsă legătură între chestia națională și reformele împrumutării țăranilor și aridicarea celor 5—6 milioane de suflete la viața noastră publică, că n-ar mai fi nevoie de nici o explicație. Noi vrem ca să închidem gura dușmanilor din țară și din jurul țării. Noi vrem să nu se mai șoptească românilor din țările supuse : „Priviți la frații voștri, țăranii din România liberă : ei pămînt nu au, ei libertate nu au, ei drepturi nu au, ei vot nu au. Nu vedeți că ei stau mai rău decît voi ?“ Dîndu-le ce nu au, noi îi cucerim biruindu-ne. Întindem hotarele țării ; întreim populația rurală, îmbogățind-o și înălțînd-o la demnitatea de om ; sporim puterea ei de muncă, de siguranță și de liniște. Și fiindcă s-a pomenit aci de

mişcărilor agrare din republica romană, noi, domnilor, nu am vrea ca un alt Tiberius Gracchus să aibă dreptate de a striga în mijlocul poporului : „Fiarele sălbatice au culcușul lor și țărani care mor apărînd România nu au alte bunuri decît aerul pe care-l respiră !“ Noi nu vrem ca un alt Tiberius Gracchus să aibă dreptul de a zice poporului : „Țărani nu luptă și nu mor decît pentru a spori luxul și nesfirșitele bogății ale altora !“. Noi cu revizuirea Constituției deretecăm casa noastră în care vom primi pe frații noștri după atîtea veacuri de dureri și suferințe !

Iacă, domnilor, și al doilea motiv pentru care voi vota reformele propuse.

Este acesta un motiv subiectiv ? Pentru ca să cred așa ceva, ar trebui să cred că d-voastră nu-l împărtășiți, că nu sînteți convinși că reformele vor înălța pe cei de la sate, că nu sînteți convinși că cei care au sosit ieri, și au învîrtit hora împrejurul statuii lui Cuza, aduceau cu dînșii bucăți din sufletul nostru și le închinau la picioarele marelui domnitor. Reforma agrară și reforma electorală nu se sprijină pe ceva subiectiv deoarece le împărtășiți cu toții. [...]

Eu vă rog, domnilor, să votați reformele propuse. Să ne îndeplînim datoria și să ne ușurăm inima. Veți fi aruncat toate acuzațiunile pe care le puteați arunca guvernului și veți fi făcut tot binele pe care-l puteați face României. Reformele propuse nu sînt ale guvernului, ci ale țării întregi. Să fim uniți în hotărîrea noastră și vom putea să aplecăm în liniște capul pe pernele noastre și vom putea să dormim somnul dreptăților, căci așa se cuvine să fim în aceste momente de grea cumpănă.

IV. SACRIFICIUL ROMÂNIEI ȘI UTILITATEA EFORTULUI SĂU

Mai e oare nevoie să vorbim despre sacrificiile făcute de națiunea română ?

Scopul pentru care a intrat România în război era, într-o atît de mare măsură, rațiunea însăși de a fi a propriei sale existențe, încît, pentru a-l atinge n-ar fi putut imagina fără sînge rece nici dezastre și nici catastrofe care s-o împiedice. Dorința de a învinge a fost inflexibilă la cel mai mare grad. Totul a fost suportat fără murmur din partea populației, fără plîngeri din partea armatei.

Membrii misiunilor aliate care, în zilele cele mai dificile, se aflau în Moldova pot depune mărturie. Națiunea a fost de altfel susținută, în orele celor mai negre dezastre, de admirabilul devotament al acestor misiuni, prin promisiunile continue de speranță îndreptățită și mereu înnoită, într-un viitor care i se cuvenea.

Astfel a suportat România, cu stoicism, nu numai marea înfrîngere militară din 1916, care s-a produs fără ca ea să aibă vreo vină, și mizeria de nedescris care a însoțit refacerea armatei în Moldova, dar și [...] umilințele impuse de puternicul aliat vecin¹, care ar fi trebuit să-i fie singurul și cel mai prompt sprijin. Ea a suportat pînă în ultimele zile jugul nedisimulat al austro-ungarilor.

Efortul României este cu atît mai meritoriu cu cît a fost determinat de o puternică conștiință a datoriei : națiunea română nu poate și nu va putea niciodată să se împiedice să facă tot posibilul pentru realizarea destinului său și pentru a ajunge la unitatea sa politică deplină. Și numai în momentul în care acest scop va fi atins regatul actual al României își va fi îndeplinit misiunea sa națională ; nu-i va mai rămîne, în continuare, națiunii române, astfel reconstituită în integritatea sa, decît sarcina de a contribui prin munca ei în societatea liberă a națiunilor la binele omenirii.

Pentru a ne face o idee aproximativă a pierderilor materiale ale României în timpul acestui război, e suficient să ne amintim că în mai puțin de doi ani de război, la o populație totală de 7 500 000 de locuitori, Regatul a pierdut, după unele evaluări în morți circa 1 milion.*

Cît despre finanțele statului, e suficient să stabilim cifra inteselor anuale necesare pentru a face față exigențelor datoriei publice. După estimările unor economiști, datoria se ridică pînă la suma care reprezenta înainte de război bugetul total al României înfloritoare a acelei epoci. În ceea ce privește resursele economice ale țării, trebuie știut că agricultura, care reprezintă principala ei bogăție, a suferit o lovitură pe care o va resimți încă multă vreme prin distrugerea animalelor și a mașinilor, prin pierderea rezervelor și deficitul recoltelor care a fost atît de mare, încît în toamna lui 1918 nu existau rezerve suficiente de grîne nici pentru însămintări ! Rechiționările exagerate ale nemților și contribuțiile forțate pe care le impuseseră teritoriului ocupat, distrugerile [...] rușilor în Moldova, desăvîrșiseră dezastrul. Nu e deloc greu de imaginat gravitatea crizei alimentare care a rezultat de aici. Pe de altă parte, producția și industria petrolului au primit o lovitură aproape mortală prin distrugerea vitală a sondelor și a instalațiilor, din timpul retragerii din 1916 în urma cererii exprese formulate de Aliați, care nu puteau să lase Germaniei toate aceste mijloace suplimentare de a continua un război submarin cu și mai mare intensitate. Industria care începuse să se dezvolte în țară se vede astfel total lipsită de combustibilul natural care i-a provocat de altfel prima ecloziune ; mașinile și instalațiile au fost și ele demontate și transportate de nemți la ei și mai ales la aliații lor pentru a distruge definitiv avîntul industriei române și a-și asigura astfel pentru viitor un debușeu economic necontestat. Toate rezervele țării au fost consumate. Comerțul în cele din urmă se blocă complet, din lipsa de mărfuri de vînzare. Singurul import care se făcea totuși era cel cu materialele de

* Iată ce se poate citi în „Temps“ din 22 mai 1919 :

„S-au publicat în ultima vreme cu privire la pierderile suferite de România în urma războiului cifre uneori inexacte. Constatările făcute pînă în prezent permit fixarea acestor pierderi astfel : Pierderi ale armatei române : 300 000 de morți din care 240 000 de morți pe cîmpul de luptă și în spitalele militare și 60.000 de morți în captivitate. Aceste cifre ar trebui completate cu cele ale deceselor care sînt pe cale de a fi constatate prin investigații făcute în prezent în țările dușmane. Mai există 20 000 de mutilați, această cifră nefiind definitivă întrucît investigațiile nu s-au încheiat încă. În ceea ce privește pierderile în cercate de populația civilă în urma bombardamentelor, crimelor comise de dușman și bolilor provocate de război, numărul de morți se ridică la 449 360. Lipsesc încă rezultatele din 3 districte“.

război trimise de Aliați ; oprirea importului era deja o realitate din 1914 ; exportul, începînd din luna august 1916 se redusese și el la zero. Mizeria generală a populației înfometate și fără haine deveni astfel cu siguranță mult mai lamentabilă decît cea a Puterilor Centrale. România era, din acest punct de vedere, alături de Serbia, țara cea mai mult încercată dintre toate cele care au participat la acest război.

Este inutil să mai vorbim de marele efort militar al României, care a fost descris mai sus. Ea l-a făcut, în exclusivitate, cu res-trînsele-i forțe proprii, într-un moment în care o întregă lume vecină și [...] aliată pregătea o spectaculoasă și dureroasă ieșire din joc. Abnegația armatei a fost extraordinară în lupta inegală care i-a fost impusă. Așa se explică citatul lui sir Lloyd George² : „Eroica luptă a României împotriva forțelor superioare“*. Pe toată durata operațiunilor din 1916, existaseră divizii care au rămas mai mult de două luni în luptă continuă cu dușmanul fără să poată măcar să-și ridice oamenii căzuți. Ofițerilor străini le-a venit cu greu să creadă în acest spectacol de incredibilă rezistență.** Grație încrîncenării apărării române, dușmanul nu a reușit să intre în Valahia decît printr-un singur loc, la vest, ceea ce salva restul armatei. Numărul imens de morți și de răniți români dovedesc din plin vitejia manifestată. Sfîșietoarea retragere către Moldova a fost un veritabil tur de forță militar. Dușmanul, pe de o parte, [...] s-au dedat la excese atît de monstruoase asupra populației care a rămas, încît însuși comanda-mentul german fu impresionat. Dobrogea, mai ales, a fost transfor-mată într-un vast deșert [...] Populația orașelor și satelor românești deveni, de altfel, de la bun început, ținta atacurilor avioanelor inamice. În sate dușmanul mitralia și țărani pașnici. Într-o singură zi la București, la 12 septembrie 1916, bombele lansate din avioane au ucis mai mult de 400 de persoane civile, femei și copii. După ocupație, casele de la țară au fost devastate iar mobilierul și obiectele din ele luate. Valoarea armatei române, reorganizată în ciuda dificultăților insurmontabile, care-l făcuseră pe sir Lloyd George să spună că România a trecut „printr-un an de încercări aproape fără seamăn“, a fost dovedită cu prilejul operațiunilor victorioase din 1917, în ciuda noii retrageri a rușilor. Cu acest prilej, dl. Asquith³ vorbi, în sfîrșit, pentru prima dată despre „România invincibilă care a depășit dificultățile enorme într-un mod cum nu s-a mai văzut nicăieri“***, iar sir Lloyd George declară : „Refacerea armatei române și rezis-

* Discursul ținut la Birkenhead, în septembrie 1917.

** *România, intervenția sa, efortul său, sacrificiile sale.*

*** Discursul din octombrie, la Liverpool.

tența încrîncenată — rezistență atît de prețioasă pentru cauza comună — pe care această armată o opune dușmanului în acest moment, în condiții de o dificultate excepțională, prezintă un exemplu magnific al forței pe care dreptatea o inspiră unui popor liber“*.

În sfîrșit, pentru a mări pe cît posibil suferințele României, tratamentul pe care dușmanii săi l-au impus prizonierilor români capturați a fost unul dintre cele mai inumane. Ei au murit literalmente de foame și frig. Cifrele oficiale române ele însele sînt rechizitoriul cel mai teribil împotriva nemților : 36,8 la sută din prizonierii români internați în Germania erau deja morți în toamna lui 1917 și 31,4 la sută erau bolnavi în spitale. N-au mai rămas astfel decît 31,8 la sută valizi !** Mulți prizonieri români au fost închiși în Bavaria în țarcuri pentru animale ; mergeau desculți, nu aveau dreptul să se acopere decît noaptea.***

La 17 septembrie 1917, guvernul german a suspendat, sub pretextul represaliilor, trimiterea de colete cu alimente destinate prizonierilor români. Guvernul german nu a ezitat să folosească prizonierii români la muncile pentru fortificațiile de front, unde mulți dintre ei au fost uciși de proiectile. În ceea ce privește soarta românilor prizonieri internați în Turcia, avem raportul doctorului ambasadei spaniole la Constantinopol care afirmă că 50 la sută din ei au murit de epidemii ! În sfîrșit, pentru a avea o idee despre regimul impus de bulgari prizonierilor români e suficient să relevăm un singur aspect. Astfel, ca o măsură de represalii pentru trecerea prin Bulgaria pe care au reușit s-o efectueze trupele române la un moment dat, traversînd Dunărea pe urmele armatei lui Mackensen care opera în Dobrogea, ca represalii, deci, la o mișcare militară, se dădu ordin ofițerilor români prizonieri să spargă piatra pe șosele ; cum aceștia au protestat, au fost ținuți fără hrană timp de o săptămînă și pentru că nu s-au supus în continuare, au fost dezbrăcați și au fost bătuți [...].

Aceasta a fost soarta a 80 000 de soldați români, al căror destin a fost să ajungă prizonieri de război ai dușmanilor lor****.

În plus, comandamentul militar al teritoriului român ocupat a luat ca prizonieri și a trimis în Bulgaria și Germania un mare număr de civili ; au arestat chiar și femei, mai ales soțiile și surorile miștrilor români.

* Telegrama trimisă președintelui Consiliului de Miniștri român cu ocazia primei aniversări a intrării României în război.

** A se vedea cifrele date de ziarul „România“ din Iași.

*** Raport al ministrului Spaniei la Berlin.

**** La data de 1 februarie 1917, puterile din Quadrupla Alianță anunțau un total general de 79 033 prizonieri români.

Acestea au fost suferințele poporului român în timpul războiului. În aceste condiții, nu e de mirare că în presa străină au putut fi citite considerații de genul : „Suferințele României au depășit cu infinit mai mult pe cele pe care Belgia le-a avut de suportat și o pace care să nu țină cont de aceste sacrificii ar fi de neconceput. După noi, tragedia română este cea mai sumbră pe care am văzut-o desfășurându-se în cursul războiului“ („Birmingham Post“). „Nici o țară n-a suferit atât ca România“ („New York Times“). Ziarul „Times“ scria : „Soarta României a fost mai tristă și mai teribilă decât cea a Belgiei“, în timp ce „Temps“ constata că „miracolul uluitor de voință, eroică, România l-a făcut deja : orice s-ar întâmpla, lumea trebuie să-l înregistreze ca pe cel mai emoționant și cel mai glorios exemplu de vitejie și credință colectivă“.

Se pune însă o mare problemă. Întreaga desfășurare „eroică“ de energie, ruina unei țări întregi, suferințele nemaiauzite ale unei populații întregi au fost ele de vreo utilitate echivalentă cu marea cauză în serviciul căreia au dorit să se pună ? Sau va trebui să ne gândim că tot acest efort a fost zadarnic, și că în ciuda bunelor sale intenții el n-a contribuit cu o eficacitate reală la victoria Aliaților ?

Importanța aportului românesc este apreciată la justa sa valoare de cel care a fost cel mai bine plasat pentru a cunoaște lucrurile, la momentul respectiv : fostul ministru al afacerilor externe al monarhiei austro-ungare în timpul războiului care a fost și ministru în România în momentul declarației războiului românesc, contele Czernin. Acesta afirma, într-adevăr, în discursul său istoric de la 11 decembrie 1918 că „de la intrarea în război a Italiei și a României și mai ales după intrarea Americii, o pace prin victorie a devenit, după părerea mea, imposibilă pentru noi“*. Să nu uităm de altfel că puțin timp după intrarea în război a României, și cu toate că aceasta din urmă păru o să fi fost zdrobită, Puterile Centrale au început să ofere Aliaților o pace de înțelegere.

Fără discuție, în afară de contribuția morală pe care motivele intervenției române o adăugau forței tezei susținute de Multipla Alianță**, noi ne vom mulțumi să aruncăm o privire rapidă asupra rezultatelor tangibile pentru Aliați obținute prin operațiunile militare ale României.

* Ottokar Czernin, Discurs la 11 decembrie 1918 asupra politicii în timpul primului război mondial, p. 4 Moritz Perles Viena.

** „Intervenția României nu aduce doar o puternică întărire Quadruplei Antante ; ea are mai ales un caracter moral a cărui semnificație depășește operațiunile de război la care armata sa va participa“ (Generalul Malletterre, *Etudes et Impressions de la guerre*, Ediția J. Tallandier, seria a 5-a, p. 43, 10 septembrie 1916).

Intervenția română în 1916 a ridicat pentru nemți o problemă pe care trebuiau să o rezolve rapid și imediat. Comunicațiile cu Orientul și întreg sistemul lor politic oriental erau într-adevăr amenințate de declarația de război a României. Se impunea cu orice preț și cât mai repede cu puțință, adunarea de forțe suficiente pentru zdrobirea României. *

Pe de altă parte, intervenția românească era dirijată direct împotriva Ungariei și cum ungurii au avut întotdeauna de fapt în mâinile lor conducerea Monarhiei întregi, a nu veni energic și rapid în ajutorul lor — a austro-ungarilor — ar fi fost un act foarte puțin politic. Și astfel au fost aduși nemții în situația de a renunța în august 1916 la toate celelalte întreprinderi militare și de a concentra toate forțele lor disponibile împotriva României ** ; a fost un efort remarcabil și continuu, de patru luni, pentru care nemții folosiră un număr considerabil de divizii (41, după alte aprecieri 47) puse sub comanda unuia din generalii lor cei mai renumiți, mareșalul Mackensen de altfel și mai apoi după încetarea luptelor și pînă în momentul armistițiului general, pe frontul român a fost permanent mobilizată o parte din armata dușmană.

Operațiunile primei perioade a războiului românesc din august pînă în decembrie 1916 au adus astfel un mare serviciu Aliaților, ajutîndu-i să traverseze fără dificultate o perioadă destul de grea, ba chiar au facilitat cîteva succese importante.

Întreg flancul stîng din frontul rusesc a fost mai întii salvat de intervenția armatei române : forțele dușmane care trebuiau să-i învâluie pe ruși au fost ulterior dirijate către România. Apoi „intervenția românească a fost un factor important pentru victoria rusă raportată pe frontul de nord prin slăbirea pozițiilor germane“ ***.

Pe de altă parte, forțele germano-bulgare ale lui Mackensen care trebuiau, cu complicitatea, poate, a regelui Greciei, să arunce corpul expediționar de la Salonic în mare, s-au întors de îndată în România. Generalul Sarrail nu mai avea de ce să se teamă ; ba dim-

* „Strategia imperială are tot interesul să acționeze și să lovească cît mai cu putere posibil în chiar teatrul românesc de operațiuni“ (General Mallerterre, *op. cit.*, pag. 91, 12 oct. 1916).

** „Kaiserul a luat singura măsură care putea opri criza : a chemat la comandamentul suprem al armatelor pe mareșalul Hindenburg. Se cunoaște vechea rachiună pe care i-o purta Wilhelm al II-lea. Efortul dovedește că împăratul își dă seama de situație“ (Generalul Mallerterre, *op. cit.*, pag. 45, 10 sept. 1916). „Falkenhayn, Mackensen, Hindenburg : e clar că reuniunea acestor trei șefi, cei mai buni, fără tăgadă, din armata germană le dă oarecare crezare celor care ca și noi strigă : «Păziți-vă !» celor din Balcani și din România“ (*Ibid.*, pag. 88, 12 oct. 1916).

*** Corespondentul „Times“ la Petrograd.

potrivă reuși să cucerească Monastir. Lucru care-l făcu pe marele istoric dl. Lacour-Gayet să se pronunțe cu entuziasm că „paratrăznetul român“ a deturnat către el loviturile de trăznet care trebuiau să se abată altfel asupra Aliaților aproape simultan în două locuri diferite. Se apreciază oare importanța pe care a putut-o avea pentru rezultatul final al războiului faptul de a fi pus în afara pericolului iminent și foarte grav, această armată de la Salonic care a continuat să subsiste nevătămată și a intervenit mai târziu în Balcani cu lovitura decisivă ? Și oare nu ne putem emoționa la ipoteza că, în 1916, flancul stîng al frontului rusesc ar fi putut ceda și ar fi însemnat din acel moment căderea oricărei rezistențe în Orient ?

Dar asta nu e totul. În Occident francezii repurtau succese și mai ales o revanșă strălucitoare la Verdun ; faptul că o parte din trupele germane din aceste sectoare au fost ridicate și trimise împotriva românilor a avut bineînțeles contribuția sa ; italienii la fel, mai puțin neliniștiți avansau pe frontul lor ; englezii au cucerit cu și mai multă ușurință Bagdadul. În fața acestor fapte presa occidentală fu de părere că „ceea ce a făcut Belgia pentru Europa în Occident, România a făcut pentru ea în Orient“. Insuccesul său din 1916 a fost calificat ca „doar aparent“; considerîndu-se dimpotrivă că ea a „adus servicii apreciabile“.

Să spunem, deci, în concluzie, împreună cu ziaristul englez A. G. Hales și alți publiciști că „puternicul ajutor pe care l-a adus Marii Britanii și aliaților ei intrarea în luptă a României a fost salvarea situației noastre“ *.

E suficient să ne aducem aminte că „armata română a scos din luptă, numai în primele patru luni de război, circa 400 000 de soldați de la Hindenburg“ („Temps“).

Dar marile operații întreprinse de armata română în a doua perioadă a războiului sau, un an mai târziu, în vara lui 1917 și remarcabilele succese la care a ajuns n-au fost mai puțin importante decît operațiunile din 1916. S-a simțit de altfel, de la început în Occident că aceste lupte au luat prin alură și angajare o semnificație considerabilă. Regele Angliei telegrafia în acel moment, cum am văzut de altfel, regelui României : „Popoarele britanice urmăresc îndeaproape mersul acestei mari bătălii“. Cît despre rezultatul acestei operații i-a lipsit foarte puțin pentru a fi decisiv. „Austria ar fi fost demolată dacă deruta voluntară de la Tarnopol n-ar fi oprit

* Vezi, de exemplu, și „Field“ din 11 noiembrie 1917 : „E în afară de orice îndoială că atunci cînd această țară și-a aruncat, anul trecut, armata în balanță, în deplină cunoștință a pericolelor care o afectau, ea a salvat situația Aliaților“.

brusc pe loc ofensiva română“ („Figaro“); n-a fost cîtuși de puțin vina românilor dacă Austria n-a primit, de această dată, lovitura de grație, dar încă o dată România a salvat literalmente marea Rusie. „Mica armată română considerată distrusă din cauza derutei din anul precedent, înfăptui într-adevăr acest miracol. Ea salvă întregul front oriental“, așa cum a afirmat puțin mai tîrziu în „Daily Chronicle“ dl. Robert de Flers, demn de luat în seamă, avînd în vedere faptul că venea de pe frontul românesc unde a stat timp de 14 luni în calitate de atașat al Misiunii militare franceze.

Oare se va putea da vreodată prea multă importanță unui rezultat de o asemenea anvergură obținut pentru a doua oară pe perioada unui an ?

Cînd, în sfîrșit, furtuna dezlănțuită de Mackensen, în vara anului 1917, a fost definitiv învinsă, România a continuat să rămînă singurul sector de susținere și de rezistență în imensul front oriental. „Singurul punct sigur al frontului din Orient este locul în care se află armata română“, a spus cu o mare previziune încă la 27 august 1917 fostul președinte american Roosevelt. Nu numai că armata și populația nu au fost contaminate de degradingolada rusă — care începea să se întindă pe propriul ei pămînt dar „exemplul românesc a fost acela care a menținut la datorie și a îndemnat la luptă armata rusă din Moldova“ („Figaro“). Colonelul Ferigo, atașat militar italian în România, a declarat cu acest prilej unui ziar englez în toamna lui 1917 : „Moralul armatei române și-a exersat influența cu putere asupra forțelor rusești, stimulîndu-le și împiedicînd astfel propaganda defetistă să prindă rădăcini. Soldatul român a făcut întotdeauna miracole de bravură în condițiile cele mai dificile și merită întregul nostru respect. Niciodată armata n-a fost animată de un moral mai ridicat decît azi“. [...]

Contrastele între cele două elemente care ar fi trebuit să constituie împreună apărarea frontului românesc se accentuau în fiecare zi, la fel și antagonismul lor reciproc. Urmările inacțiunii ruse erau ușor de prevăzut : trebuia să fie, din ce în ce mai rapidă, înlăturarea oricărei umbre de rezistență cît și abandonarea marelui front din Orient în întregime, de la golful Finlandei pînă la Marea Neagră. În zadar crezură pentru moment românii că provoacă rezistența și că vor găsi un sprijin în Ucraina ; ei începeau deja să se gîndească la o eventuală retragere a armatei lor în această din urmă țară. Ucraina însă, a fost cea care puțin timp mai tîrziu a fost prima care a întins o mînă amicală austro-germanilor. Situația s-a prelungit astfel fără ieșire, pînă în momentul cînd a devenit de nestăpînit.

Întîrzierea leală cu care România a încheiat pace chiar cu sacrificarea ocaziilor pe care le avusese pentru a obține o pace în con-

diții mai favorabile a fost cu siguranță un alt serviciu pe care această țară îl aducea aliaților săi. Pacea românească n-a fost semnată decît în momentul în care n-a mai rămas nimic de pierdut sau de salvat pentru Aliați pe vechiul front oriental, existența acestuia din urmă se stinsese pentru totdeauna, Rusia întregă capitulînd cu arme și bagaje la Brest-Litowsk și predîndu-se fără restricții Germaniei. În sfîrșit, chiar după încetarea ostilităților efective, România a continuat să fie utilă aliaților ei prin măsurile de precauție pe care germanii considerară necesar să le ia împotriva-i : și-au menținut de la opt la douăsprezece divizii în teritoriul românesc ocupat în timpul războiului și le-au menținut pentru a se apăra de pericolul permanent pe care starea spiritului public român te lăsa să-l ghicești în orice clipă. De aceea nemții au impus României în tratatul de pace o clauză care le dădea fără termen fix dreptul de ocupație militară pe frontul de la Siret, tranșeele rămînînd ocupate tot timpul, atît de o parte cît și de alta pînă la capăt. Această armată dușmană n-a putut astfel să cadă asupra Franței unde o luptă pînă la moarte decidea victoria militară între cele două grupe de adversari.

Iată faptele și aprecierile imediate pe care le-au sugerat martorilor lor. Cît despre rolul precis pe care intervenția românească l-a jucat în dezvoltarea generală a evenimentelor acestui război, numai o perspectivă istorică mai largă și mai profundă va putea mai tîrziu să-l facă mai bine cunoscut. Pentru moment un fapt este absolut în afara oricărei îndoieli : și anume că efortul uman, în momentul în care a fost făcut, a constituit o verigă importantă în această lungă înșiruire de cauze care au dus la victoria Aliaților și foarte probabil chiar o verigă indispensabilă pentru a ajunge la acest rezultat. Ne repugnă să intrăm în domeniul ipotezelor pure și să ne gîndim la dificultățile suplimentare pe care Aliații le-ar fi avut de învins dacă intervenția românească n-ar fi atras asupra-i un mare număr de forțe inamice. Vorbind despre ceea ce s-ar fi întîmplat dacă România ar fi vrut să intre în război în 1915 împotriva Rusiei, Conte Czernin spune textual în marele discurs din decembrie 1918 în care a făcut o serie de revelații senzaționale : „Armata română, făcînd o înaintare spectaculoasă în Basarabia ar fi ajuns departe în spatele armatei ruse aflate în derută și ar fi trebuit să provoace în Rusia după orice calcul omenesc (nach menschlicher Berechnung) un cataclism. Poate s-ar fi întîmplat chiar în acel moment catastrofa la care n-am asistat decît mai tîrziu ; și în acest moment în care nu exista încă America la orizont poate s-ar fi putut după un succes, de o asemenea anvergură, termina războiul“ *.

* Discursul (lui Czernin) citat din 11 decembrie 1918, pag. 7—8.

Pentru a rezuma importanța pentru Aliați a acțiunii române e destul să ne amintim unele afirmații făcute de personaje oficiale germane pentru a calma opinia publică din țara lor : au declarat așadar în mai multe rînduri că momentele în care Italia și România și-au aruncat forțele în balanță au fost cele mai greu de suportat din întreg războiul ; ei au comparat chiar pericolul ivit atunci pentru Germania cu cel pe care l-a constituit începutul mării ofensive aliate din 1918 !

Ne-am referit mai sus la opinia contelui Czernin asupra valorii intervenției române. Ludendorff a declarat în februarie trecut, reprezentanților presei germane : „În momentul în care am luat, în august 1916, conducerea operațiunilor militare..., situația Germaniei era grav amenințată de intrarea în scenă a României. Și numai datorită atitudinii hotărîte a opiniei sale publice și vitejiei trupelor sale a reușit Germania să depășească criza. Era, din acel moment, clar că ea nu putea să se gîndească că va ieși victorioasă din luptă decît dacă întregul ei consimțea să întindă la extrem toate forțele sale materiale și morale“.

România nu numai că a salvat corpul expediționar de la Salonic și de două ori Rusia*, dar se poate spune că ea a colaborat cu eficacitate la succesele de la Verdun, de la Ancre, de la Somme** de la Carso, de pe frontul rusc de nord, de la Monastir. Ziarul „Temps“ scria, vorbind de importanța acțiunii române : „Noi ne-am îndatorat solidar cu toate speranțele care servesc cauza română.“ Opinia publică engleză considera că „aceasta este o datorie care trebuie plătită“.

Într-un discurs, dl. Lloyd George afirma că România a „adus servicii inapreciabile cauzei Aliaților“. Lordul Robert Cecil⁴ spune în Camera Comunelor : „...Declar în numele guvernului englez că, recunoscînd cît de mari au fost serviciile aduse cauzei Aliaților prin rezistența românilor, aceștia nu vor fi niciodată abandonați“. În sfîrșit, un ziar englez care nu poate în nici un caz fi acuzat de o prea mare ostilitate războinică față de dușmanii Antantei, nici, se pare, de sentimente prea tandre în raport cu România, scrie că „re-

* „Temps“ scria în legătură cu acest subiect : „Care ar fi astăzi situația Rusiei dacă românii n-ar fi avut ambiții demne de neamul și de trecutul lor și nu s-ar fi aruncat în luptă și nu și-ar fi păstrat idealul chiar după prima înfrîngere ? Cu toate forțele intacte, austro-germanii ar fi fost acum tot atît de departe de Odesa ? Și nu prin renunțări, ci prin acte de curaj, cum ar fi intervenția italiană, intervențiile României, expediția de la Salonic, Aliații pot avea azi fericirea de a susține Rusia revoluționară“.

** „National Review“.

zultatele acțiunii române vor persista mult timp după sfârșitul războiului“*.

Se poate astfel afirma, cu toată conștiința, că poporul român are dreptul să se gîndească că efortul său a fost de o importanță egală cu suferințele pe care le-a îndurat : și nu sînt puține de spus. Dacă acest efort n-a avut efectul imediat pe care unii îl așteptau, greșeala nu este cu siguranță a României. Avînd certitudinea dreptului lor, românii au așteptat cu multă răbdare realizarea idealurilor de victorie a Aliatilor, victorie la care au contribuit energic și cu toate mijloacele pe care le-au putut avea la dispoziție.

* „Manchester Guardian“, 31 august 1917.

DOCUMENTE ALE MARI UNIRI

CONVENȚIUNE POLITICĂ

Între subsemnații,

Dl. Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri al Regatului României, în numele guvernului român, de o parte, și

1. Conte de Saint Aulaire, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Republicii franceze pe lângă m.s. regele României ;

2. Sir George Barclay, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al m.s. regele Regatului unit al Marii Britanii și Irlanda și al Dominiunilor Britanice de peste mări, împărat al Indiilor, pe lângă m.s. regele României ;

3. Baronul Carlo Fasciotti, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al m.s. regele Italiei pe lângă m.s. regele României ;

4. Dl. Stanislas Poklevski-Koziell, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al m.s. împăratul tuturor rusiilor pe lângă m.s. regele României, special autorizați de către guvernele respective pe de altă parte, s-a convenit ceea ce urmează :

Articolul I

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia, garantează integritatea teritorială a Regatului României în toată întinderea granițelor sale actuale.

Articolul II

România se angajează să declare războiul și să atace Austro-Ungaria în condițiunile stipulate prin convenția militară. România se angajează de asemeni de a întrerupe, de la data declarării războiului, toate relațiunile economice și schimburile comerciale cu toți dușmanii Aliaților.

Articolul III

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia recunosc României dreptul de a alipi teritoriile din monarhia austro-ungară stipulate și delimitate de articolul 4.

Articolul IV

Limitele teritoriilor menționate în articolul precedent sînt fixate după cum urmează :

Linia de delimitare va începe pe Prut la un punct al frontierei actuale între România și Rusia aproape de Noua-Suliță și va urca acest fluviu pînă la granița Galiției la confluența Prutului cu Cereșos. Apoi va urma granița Galiției și a Bucovinei și aceea a Galiției și a Ungariei pînă la punctul stop, cota 1655. De acolo va urma linia de separație a apelor Tisei și a râului Viso pentru a ajunge Tisa în satul Trebusa în fața locului unde ea se unește cu Biso. Plecînd de la acest punct ea va scobori pînă la 4 kilometri pe valea confluentului său cu Szamos lăsînd satul Vazaros—Nameny României. Ea va continua apoi în direcțiunea sud sud-est pînă la un punct situat la 6 kilometri la estul orașului Debrețin. De la acest punct ea atinge Crișul la 3 kilometri în valea în care se unesc acești doi afluenți (Crișul alb și Crișul repede). Ea atinge apoi Tisa la înălțimea satului Algyo, la nordul Seghedinului, trecînd la estul satelor Oroshaza și Bekessanison, făcînd o mică curbă la o depărtare de 3 kilometri de acesta din urmă. Începînd de la Algyo linia coboară pînă la confluența sa cu Dunărea și urmează apoi valea Dunării pînă la granița actuală a României.

România se angajează să nu ridice fortificații în fața Belgradului într-o zonă ce va determina mai tirziu și să nu ție în această zonă decît forțele necesare serviciului de poliție. Guvernul regal român se angajează să despăgubească pe sîrbii din regiunea Banatului care, abandonînd proprietățile lor, ar voi să emigreze în timp de 2 ani cu începere de la încheierea păcii.

Articolul V

România de o parte, Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia pe de altă parte se angajează să nu încheie pace separată sau pacea generală decît împreună și simultană.

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia se angajează de asemenea, la tratatul de pace, teritoriile din monarhia austro-ungară, stipulate la articolul 4 să fie alipite la coroana României.

Articolul VI

România se va bucura de aceleași drepturi ca și aliații săi pentru tot ceea ce privește preliminariile la negocierile păcii, de asemenea la discuțiile chestiunilor ce vor fi supuse deciziilor Conferinței păcii.

Articolul VII

Puterile semnatare se angajează să ție secretă prezenta Convențiune pînă la încheierea păcii generale.

Făcută în 5 exemplare la București la 4/17 august 1916.

Președintele Consiliului de Miniștri al României, (ss)
Ion I. C. Brătianu.

Ministrul Franței (ss) *Saint Aulaire*.

Ministrul Marii Britanii (ss) *George Barclay*.

Ministrul Italiei (ss) *Fasciotti*.

Ministrul Rusiei (ss) *S. Poklevski-Koziell*.

CONVENȚIUNE MILITARĂ

Între subscrișii :

Dl. Ion I. C. Brătianu, președintele Consiliului de Miniștri, ministrul de război al Regatului României, pe de o parte, și

1. Colonelul A.M.F.M. Desprès, atașat militar pe lângă Legațiunea Franței la București ;

2. Locotenentul-colonel C. B. Thomson, atașat militar pe lângă Legațiunea Marii Britanii la București ;

3. Locotenentul-colonel L. G. Ferigo, atașat militar pe lângă Legațiunea Italiei la București ; și 4. Colonelul A. Tatarinov, agent militar al Rusiei în România, speciali autorizați de către Comandamentele supreme ale Armatelor lor respective, pe de altă parte, s-a convenit ceea ce urmează :

Articolul I

Ca urmare Tratatului de alianță încheiat la 4/17 august 1916 între România, Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia, România se angajează, mobilizînd toate forțele sale de uscat și de mare să atace Austro-Ungaria cel mai tîrziu la 15/28 august 1916, (8 zile după ofensiva de la Salonic). Operațiunile ofensive ale armatei române vor începe chiar în ziua declarării războiului.

Articolul II

Cu începere de la semnătura prezentei Convențiuni și în timpul mobilizării și concentrării armatei române, armata rusă se angajează să acționeze cu toată energia pe tot frontul austriac în scopul de a asigura operațiunile române sus menționate. Această acțiune va fi mai ales ofensivă puternică în Bucovina unde trupele rusești vor trebui cel puțin să păstreze pozițiile lor ca și efectivele lor actuale.

Cu începere de la 12/25 august 1916 flota rusească va trebui să asigure portul Constanța, să împiedice orice debarcare de trupe dușmane pe coastele României și orice incursiune pe Dunăre în fața gurilor acestui fluviu.

Pe de altă parte România va recunoaște flotei rusești de pe Marea Neagră dreptul de a întrebuița portul militar din Constanța și de a lua măsurile necesare contra flotei submarine dușmane.

Vasele de război rusești care se vor servi de Dunăre atât pentru garantarea malurilor cît și pentru a da concursul armatei și flotei române, vor fi sub ordinele Comandamentului Superior al armatei române și vor coopera pe acest fluviu cu escadra monitoarelor românești. Detaliile acestei cooperări vor fi stabilite conform articolelor prezentei Convențiuni.

Articolul III

Rusia se angajează în momentul mobilizării armatei române să trimită în Dobrogea 2 divizii de infanterie și 1 divizie de cavalerie pentru a coopera cu armata română contra armatei bulgare.

Aliații se angajează să precedeze cu cel puțin 8 zile, printr-o ofensivă fermă a armatelor din Salonic, intrarea în război a României, cu scopul de a ușura mobilizarea și concentrarea tuturor forțelor militare române. Această ofensivă va începe la 7/20 august 1916.

Dacă, în cursul operațiilor militare, puterile aliate, după o înțelegere prealabilă între Statele Majore respective, ar decide să mărească aportul lor militar în cooperarea cu armata română, această mărime de forțe nu va modifica cu nimic stipulațiunile convențiilor încheiate.

Articolul IV

Franța, Marea Britanie, Italia și Rusia se angajează să furnizeze României munițiile și materialul de război care vor fi transportate de către vapoare românești sau aliate și tranzitate prin Rusia.

Aceste predări și transporturi vor trebui să fie executate în așa fel ca să asigure sosirea în România în mod cît mai regulat, a unui minimum de 300 tone pe zi, socotind transportul 1 lună.

În caz că Aliații vor avea la dispoziția lor căi de pătrundere noi, ușurînd tranzitul munițiilor, România va putea să profite de ele.

Articolul V

Aliații se angajează de asemeni să furnizeze României, în limita posibilului, cai, cauciucuri, medicamente, articolele de subzistență și de echipament pe care ea le-ar cere în cantitățile și categoriile ce vor fi fixate de comun acord.

Articolul VI

Aliații vor pune la dispoziția României personalul tehnic necesar fabricării în țară a munițiilor și al materialului de război. [...]

Articolul XVII

Prezenta Convențiune va rămîne în vigoare din ziua semnării ei și pînă la pacea generală.

Făcut în 5 exemplare în București la 4/17 august 1916.

Președintele Consiliului de Miniștri,
Ministrul de război al României (ss) *Ion I. C. Brătianu*
Atașatul militar al Franței (ss) *M. Desprès*
Atașatul militar al Marii Britanii (ss) *C. B. Thomson*
Atașatul militar al Italiei (ss) *L. G. Ferigo*
Agentul militar al Rusiei (ss) *A. Tatarinov*

DECLARAȚIE

de intrare în acțiunea națională pentru Unire

Alianța încheiată între Germania, Austro-Ungaria și Italia ¹ nu avea, după înseși declarațiile guvernelor, decît un caracter esențialmente conservator și defensiv. Obiectivul său principal era de a asigura țările aliate împotriva oricărui atac din afară și de a consolida starea de lucruri creată prin tratatele anterioare. În dorința de a pune de acord politica sa cu aceste tendințe pacifice, România s-a alăturat acestei alianțe.

Dedicată operei sale de reconstrucție internă și fidelă hotărîrii sale ferme de a rămîne în regiunea Dunării de Jos un element de ordine și de echilibru, România nu a încetat de a contribui la menținerea păcii în Balcani. Ultimele războaie balcanice, distrugînd statu-quo-ul, i-au impus o nouă linie de conduită. Intervenția sa a grăbit pacea și a restabilit echilibrul; ea s-a mulțumit pentru ea însăși cu o rectificare a frontierei care îi dădea mai multă siguranță împotriva unei agresiuni și care în același timp repara nedreptatea comisă în detrimentul său la Congresul de la Berlin ². Dar, în urmărirea acestui scop, România a avut decepția să constate că nu a înțîlnit la cabinetul de la Viena atitudinea la care era în drept a se aștepta.

Cînd a izbucnit actualul război, România, la fel cum a făcut Italia, a declinat de a se asocia la declarația de război a Austro-Ungariei, despre care ea nu a fost prevenită de către cabinetul din Viena. În primăvara anului 1915 Italia a declarat război Austro-Ungariei: Tripla Alianță nu mai exista. În același timp au dispărut rațiunile care au determinat adjoncțiunea României la acest sistem politic. În locul unei grupări de state căutînd prin eforturi comune să lucreze de acord pentru a asigura pacea și conservarea situațiilor de fapt și de drept create prin tratate, s-a găsit în fața unor puteri făcîndu-și război exact în scopul de a ajunge la transformarea în întregime a vechilor aranjamente care au servit drept bază tratatului lor de alianță. Aceste profunde schimbări au fost pentru

România o dovadă evidentă că scopul pe care ea l-a urmărit alături-rîndu-se Triplei Alianțe nu mai putea fi atins și că ea trebuie să-și îndrepte privirile și eforturile spre căi noi ; aceasta cu atît mai mult cu cît opera întreprinsă de către Austro-Ungaria a luat un caracter amenințator pentru interesele esențiale ale României, ca și pentru aspirațiile sale naționale cele mai legitime.

În prezența unei modificări atît de radicale a situației create între monarhia Austro-Ungară și România, aceasta din urmă și-a reluat libertatea sa de acțiune.

Neutralitatea³ pe care guvernul regal și-a impus-o, ca urmare a unei declarații de război făcute în afara voinței sale și contrarie intereselor sale, a fost adoptată în primul rînd în urma asigurărilor date la început de către guvernul imperial și regal că monarhia, declarînd război Serbiei, ea nu a fost minată de un gînd de cucerire și nu a urmărit în nici un fel achiziții teritoriale. Aceste asigurări nu s-au realizat.

Astăzi noi ne găsim în fața situației de fapt de unde pot ieși mari transformări teritoriale și schimbări politice de natură a constitui o gravă amenințare pentru securitatea și viitorul României. Opera de pace pe care România, fidelă spiritului Triplei Alianțe, a încercat să o îndeplinească, a fost făcută astfel sterilă chiar de către cei care erau chemați să o sprijine și să o apere.

Aderînd în 1883 la grupul de Puteri Centrale⁴, România, de parte a uita legăturile de sînge care unesc populațiile din regat și românii supuși ai monarhiei austro-ungare, a văzut în raporturile de prietenie și alianță care s-au stabilit între cele trei mari puteri o garanție prețioasă pentru liniștea sa internă, ca și pentru îmbunătățirea soartei românilor din Austro-Ungaria. De fapt, Germania și Italia care au reconstituit statele lor pe baza principiului naționalității nu puteau să nu recunoască legitimitatea bazei pe care se așeza propria lor existență. Cît privește Austro-Ungaria, ea a găsit în relațiile prietenești care s-au stabilit între ea și regatul României asigurările pentru liniștea sa atît în interior cît și la frontierele noastre comune, căci ea nu putea să nu știe la ce punct nemulțumirile populației românești se resfrîngeau la noi, amenințînd în fiecare moment de a turbura bunele raporturi între cele două state.

Speranța pe care noi ne-am făcut-o din acest punct de vedere aderînd la Tripla Alianță a fost înșelată. În timpul unei perioade de mai mult de treizeci de ani românii din monarhie nu numai că n-au văzut niciodată introducîndu-se o reformă de natură a le da chiar o aparentă satisfacție, dar ei au fost, dimpotrivă, tratați ca o rasă inferioară și condamnați să sufere opresiunea din partea unui element străin care nu constituie decît o minoritate în mijlocul di-

verselor naționalități din care se compune statul austro-ungar. Toate nedreptățile suferite de frații noștri au întreținut între țara noastră și monarhie un element continuu de animozitate pe care guvernele regatului nu au ajuns să-l potolească decît cu prețul unor mari dificultăți și a numeroase sacrificii.

Cînd a izbucnit actualul război se putea spera că guvernul austro-ungar, cel puțin în ultimul ceas, va sfîrși prin a se convinge de necesitatea urgentă de a face să înceteze această nedreptate care punea în pericol nu numai relațiile de prietenie, dar înseși raporturile normale care trebuiau să existe între state vecine.

Doi ani de război, în timpul cărora România a păstrat neutralitatea, au dovedit că Austro-Ungaria, ostilă oricărei reforme interne putînd să facă mai bună viața popoarelor pe care le guvernează, s-a arătat la fel de promptă în a le sacrifica ca și neputincioasă a le apăra împotriva atacurilor exterioare.

Războiul la care ia parte aproape întreaga Europă pune în discuție cele mai grave probleme privind dezvoltarea națională și înșăși a existenței statelor ; România, minată de dorința de a contribui la grăbirea sfîrșitului conflictului și sub imperiul necesității de a salvagarda interesele sale de neam, se vede silită de a intra în linie alături de cei care îi pot asigura realizarea unității sale naționale.

Pentru aceste motive ea se consideră, începînd din acest moment, în stare de război cu Austro-Ungaria. [...]

București, 14/27 august 1916

MEMORIU

Onorat Consiliu de Miniștri,

Înainte de declararea mobilizării și a ruperii legăturilor diplomatice cu Puterile Centrale, guvernul român nu se putea ocupa de situația noastră a românilor de peste munți și din Bucovina, veniți în România de la izbucnirea războiului european. Înțelegem deci că autoritățile statului nu au luat dispoziții privitoare la rolul pe care în interesul cauzei trebuie să-l avem și noi în cursul războiului pentru întregirea neamului și pentru împlinirea idealului nostru.

Glasul conștiinței, care ne-a povățuit să trecem Carpații și să venim în regat, ne îndeamnă acum, în aceste zile mari și sfinte pentru noi, să ne facem pe deplin datoria și să căutăm a fi cît mai folositori oștirii românești și statului român.

De aceea ne permitem a supune binevoitoarei judecăți a onor Consiliu de Miniștri o seamă de propuneri, lăsînd la aprecierea dom-

niilor voastre să le primiți pe acelea, pe care le veți găsi potrivite și să aduceți hotărârile pe care le veți crede de cuviință.

Noi românii refugiați din Ardeal (Banat, Crișana, Maramureș) și din Bucovina voim să luăm parte activă la cucerirea pământului în care ne-au lăsat părinții și în care odihnesc străbunii noștri.

Credem că e o datorie de onoare pentru noi, ca în acest război să înscriem pe paginile istoriei fapte care să arate urmașilor că și românii din ținuturile subjugate au luptat alături de ostașii regatului pentru intruparea României Mari și că prin sîngele lor au răscumpărat unitatea politică la care au visat veacuri de-a rîndul. Dorința noastră ar fi ca onor. Consiliu de Miniștri să încuviințeze organizarea de regimente ardeleni și bucovinene, care să se compună din foștii soldați români ai armatei austro-ungare, veniți în România în cursul războiului și din prizonieri din Rusia, care vor trebui aduși în România.

Înfiiințarea acestor regimente ar face cea mai bună impresie asupra publicului din regat și asupra celor de acasă. Ele ar putea fi întrebuițate cu folos pe cîmpul de luptă și în teritoriile ocupate, pe care, fiind leagănul în care s-au născut, le cunosc de aproape.

Între soldați, toți foști tovarăși de suferințe, ar exista legături de prietenie și, prin urmare, ar alcătui unități închegate sufletește, care ar căuta să se ia la întrecere, în fapte de vitejie, cu celelalte regimente ale oștirii din regat.

Regimentul de ardeleni și bucovineni s-ar putea organiza fie în cadrele corpurilor existente, fie în corpuri noi, create pe unități suplimentare ale oștirii române. După informațiile pe care le avem, numărul soldaților români ardeleni și bucovineni, refugiați în țară, se urcă la 10—15 000, iar numărul prizonierilor români din Rusia trece peste 109 000, împreună ar da deci un contingent pentru două corpuri de armată. Pentru cazul cînd onor. Consiliu de Miniștri ar admite organizarea militară a ardelenilor și bucovinenilor, facem următoarele propuneri concrete.

1. Ministerul de Război să numească un comandament de organizare al acestor regimente, eventual corpuri, care : a) Să concentreze, prin ordin, pe toți ardelenii și bucovinenii recrutați în primăvara acestui an de autoritățile militare române. b) Să ordone noi cercetări pentru toți aceia care nu au renunțat încă la protecția străină, sau nu și-au aranjat situația militară în oștirea română. c) Să fixeze garnizoanele regimentelor, care întrucît va fi posibil, se vor alcătui după fostele cercuri de recrutare din Austro-Ungaria. d) Să se îngrijească de echiparea, înarmarea, întreținerea și de in-

struirea acestor regimente. Încadrarea unităților mici, plutoane și companii, se va putea face cu ajutorul foștilor ofițeri români în armata austro-ungară, iar unitățile mari vor fi conduse de ofițeri superiori din armata română. 2. Regimentele ardeleni, făcând parte din armata română, vor purta aceeași uniformă și vor presta jurământul obștesc majestății sale regelui Ferdinand și Patriei. 3. Comandamentul de organizare a acestor regimente se va ocupa și va rezolva toate chestiunile militare privitoare la ardeleni și bucovineni. Va recomanda cartierele generale ale armatelor de operațiuni, personalul necesar de interpreți-informatori, care pînă acum s-au recrutat la întîmplare și se va îngriji de transportarea și de repartizarea prizonierilor români din Rusia.

Fie că se admite sau nu această organizație, rugăm onor. Consiliu de Miniștri să binevoiască a interveni pe lângă guvernul majestății sale țarului să libereze prizonierii români (soldați și ofițeri) din Rusia, care vor să lupte sub flamurile române.

Aducerea în România a acestor prizonieri se impune din considerații superioare naționale. Fiind în regat și eventual făcând parte din armata română, s-ar cultiva în ei spiritul de solidaritate și li s-ar trezi conștiința de unitate și de mîndrie națională atît de necesară generațiilor care vor alcătui România Mare de mîine.

De aceea stăruim cu insistență ca prizonierii români din Rusia să fie aduși în țară.

Dacă onor. Consiliu de Miniștri găsește că organizarea acestor regimente ardeleni și bucovinene ar întîmpina dificultăți sau crearea de unități noi ar cere prea mult timp, ne permitem a-l ruga să binevoiască a dispune ca românii ardeleni și bucovineni recrutați să fie concentrați la unitățile existente ale armatei române și ca forurile militare competente să ordone o nouă recrutare pentru toți care nu au satisfăcut încă obligațiunile ostășești. În orice formă voim să ne îndeplinim datoria de sînge față de România Mare. În legătură cu cele de mai sus amintim și de necesitatea unei dispoziții unitare pentru reglementarea situației foștilor ofițeri în armata austro-ungară, care cer să li se recunoască gradul, să fie în armata română ca ofițeri.

Pe lângă aceasta, ne permitem a atrage atențiunea onor. Consiliu de Miniștri, asupra următoarelor chestiuni :

1. Prizonierii români, capturați de armata română în cursul războiului să fie adunați într-o tabără separată, ca să se poată bucura de un tratament special și să li se poată face o educație națională.

Rămîne la aprecierea onor. Consiliu de Miniștri, dacă și acești prizonieri vor putea fi sau nu încorporați în regimentele ardeleni și bucovinene, sau vor fi întrebuițați pentru alte servicii militare.

2. Fiindcă situația multor ardeleni și bucovineni aflați în țară, precum și a aceluia care mai vin în cursul războiului, e nelămurită, credem că ar fi necesară instituirea unei secții fie pe lângă Liga Culturală, fie pe lângă Ministerul de Interne, compusă din ardeleni și bucovineni, sub conducerea unui funcționar al Ministerului de Interne, care să stea în ajutorul autorităților române pentru executarea tuturor dispozițiilor guvernului privitoare la ardeleni și bucovineni. În special să primească și să controleze cererile celor care vreau să-și reguleze situația liberei petreceri în țară care astăzi sînt expuși la multe inconveniente și nedreptăți.

Supunînd aceste propuneri atențiunii binevoitoare a onor. Consiliu de Miniștri credem că ne-am îndeplinit o datorie și nădăjduim, că conducătorii țării vor găsi cele mai mulțumitoare soluțiuni pentru determinarea rolului pe care trebuie să-l avem și noi ardelenii și bucovinenii în războiul României Mari.

Primiți vă rog domnilor miniștri încredințarea prea înaltei noastre stime și considerațiuni.

București, septembrie 1916

În numele românilor refugiați din Ardeal și din Bucovina : dr. VASILE LUCACIU, fost secretar al Partidului Național din Transilvania și Ungaria, dr. I. NISTOR, profesor la Universitatea din Cernăuți, membru al Academiei Române, OCT. C. TÂSLĂUANU, fost secretar al „Asociațiunii“ din Sibiu și director al revistei „Lucafaurul“, IORGU G. TOMA, fost consilier și președinte de secție la Tribunalul din Suceava (Bucovina), dr. DIMITRIE MARMELIUC, fost profesor de liceu în Cernăuți, VASILE C. OSVADĂ, fost director al băncii agricole din Hunedoara, dr. ONISIFOR GHIBU, fost inspector al învățămîntului românesc din Transilvania.

ADRESĂ

Guvernului provizoriu al Rusiei, Sfatului deputaților muncitorilor și soldaților din Petrograd.

Tuturor statelor aliate și neutrale
prin reprezentanții lor din Rusia

Noi, corpul voluntarilor armatei române, ofițeri, subofițeri și soldați de națiune română, de pe teritoriul monarhiei austro-ungare,

foști prizonieri de război în Rusia ; noi, care cu jertfa vieții noastre sîntem gata să intrăm în luptă pentru împlinirea idealului nostru : de a uni tot poporul, tot teritoriul românesc, din monarhia austro-ungară în una și nedespărțita Românie liberă și independentă, — trimitem prin delegații noștri salutul nostru cel mai călduros Rusiei democratice și tuturor acelor luptători care au lucrat și s-au jertfit pentru ea. [...]

Noi, cele 4 milioane de români din monarhia austro-ungară, sîntem un popor absolut democratic, fără aristocrație, fără capitaliști, fără proprietari mari, compus din țărani, muncitori, meseriași și intelectuali, ei înșiși în mare parte proletari. [...]

Împlinirea programului nostru democrat înseamnă satisfacerea deplină a dreptelor noastre cereri — postulate inerente oricărei democrații adevărate — viață liberă și independență națională, atît pe teren politic cît și cultural și economic. [...]

Noi, ca și celelalte popoare, aliatele noastre firești, ținem din tot sufletul să nu ne lepădăm de națiunea noastră orice s-ar întîmpla. [...]

Astăzi, cînd noi, românii — ca și celelalte neamuri subjugate — ne-am convins definitiv că nouă, ca români, nu ne mai e posibilă existența în cadrele statului austro-ungar ; noi care în limbă, în cultură, în structura socială și în întregă ființa noastră etnică și politică formăm un trup unic și nedespărțit cu toate celelalte părți constitutive ale națiunii române, — cerem cu voință neștrămutată încorporarea noastră la România liberă, pentru a forma împreună cu ea un singur stat național românesc, pe care îl vom zidi pe bazele celei mai înaintate democrații. Pentru acest ideal ne punem în cum-pănă tot ce avem, viața și averea noastră, femeile și copiii noștri, viața și fericirea și a urmașilor noștri. Și nu ne vom opri, pînă ce nu vom învinge, ori vom pieri. [...]

Cerem deci încorporarea noastră la România, în numele dreptului fiecărei națiuni capabile de viață și în stare de a-și alege singură statul și forma prin care voiește să se guverneze. [...]

Noi, ofițerii, aproape în totalitate aici, precum și zecile de mii de soldați — acasă țărani și lucrători, fără multă carte, dar conștii de datoria lor națională — noi, care ne oferim brațul și sîngele nostru tînăr și generos pentru întruparea idealului nostru. Sîngele nostru nu se va vărsa în zadar. Credem ferm că între viitoarele state fericite, naționale și democratice va fi și România tuturor românilor.

Darnița, 13/26 aprilie 1917

În momentul cînd izbucnea acest război, românii din toate țările știau de care parte erau simpatiile lor. Ei n-au ezitat din moment să proclame adeziunea lor la cauza Aliaților. Cei din Transilvania își fixaseră orientarea cu mult timp înainte, conducătorii lor autorizați declarînd, încă cu 30 de ani înainte, că o schimbare a sorții lor nu se va produce decît printr-o nouă constituție a Europei. Aceasta înseamnă că libertatea lor nu se va stabili decît atunci cînd în locul forței brutale care legiferează în Europa va fi pusă justiția și cînd democrația va lua peste tot locul feudalismului. Erau atît de conștienți de triumful final al dreptului asupra forței, că tineretul trecu munții Carpați pentru a se înrola în armata fraților lor. Ei știau că aceștia sînt cu inima alături de ei și nu se înșelau, pentru că elanul fraților lor era așa de mare, încît voiau să se arunce în luptă, în ciuda nepregătirii lor. [...] Nu ignorau sacrificiile ce-i așteptau.

Cei ce au rămas în Transilvania, cu toată oprimarea ce-i apăsa și cu toate că ei cunoșteau soarta ce-i aștepta, manifestaseră deschis simpatia lor pentru puterile aliate și apelurile lor către frații din Regat fură așa de stăruitoare, încît le aduse în masă condamnări la moarte.

În acest moment, frații noștri liberi, care au adus cauzei dreptății toate sacrificiile omenești posibile, suferă, printr-un concurs de împrejurări nefavorabile, o pace impusă forțat.

Noi, românii din Transilvania, făcînd omagiu generozității și vitejiei poporului român din Regat, care a sacrificat totul, pînă și existența sa de națiune independentă, pentru eliberarea fraților săi, de acord cu frații noștri, înrolați ca sclavi în armata inamică, prizonieri în Italia și Rusia, ofițeri și soldați, nu putem socoti lupta ca terminată.

Frații noștri emigranți în Statele Unite și în Canada n-au așteptat chemarea noastră : ei s-au înrolat în armata americană și britanică.

Am hotărît să scuturăm jugul secular, luptînd în rîndurile marilor noștri aliați. Anunțăm pe frații noștri subjugați că acei dintre ei care mai luptă în rîndurile inamicului vor avea de acum înainte în față nu numai pe prietenii lor, ci și pe frații lor de același sînge.

Frații noștri oprimați rămași în țările lor nu pot să facă auzit glasul lor, dar declarăm în numele lor că voim țările noastre : Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina libere și independente și ca popor liber, noi ne unim cu marii noștri aliați, adu-

cînd contribuția noastră la cauza comună, luptînd pînă la învingerea dușmanilor umanității.

Noi, românii din Transilvania și din alte provincii subjugate de Austro-Ungaria, aflîndu-ne în Franța și întrunindu-ne azi la Paris, ne angajăm să continuăm lupta pentru eliberarea noastră de sub jugul străin, prin toate mijloacele ce se află în puterea noastră și cu concursul și cu participarea fraților noștri din România, constituim Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina.

Paris, 20 aprilie 1918

*ss. Traian Vuia, Dionisie Axente Petruca,
Ioan Tisea, Moga, Iosif Mureșianu*

DECLARAȚIE

Românii ardeleni și bucovineni, aflători pe teritoriul Regatului român, în numele nostru și al fraților subjuogați de acasă, a căror conștiință e siluită și deci în imposibilitate de a se manifesta liber, declarăm cele ce urmează :

1. Cerem să fim liberați de sub jugul monarhiei austro-ungare și sîntem hotărîți să luptăm, prin toate mijloacele și pe toate căile, ca întreg neamul românesc să fie constituit într-un singur stat național și liber, sub domnia dinastiei române.

2. Nu recunoaștem monarhiei austro-ungare dreptul de a se ocupa de soarta românilor din Ardeal și Bucovina, deoarece, veacuri de-a rîndul, ne-a ținut în cea mai rușinoasă robie.

Toate încercările de federalizare ale Casei de Habsburg sînt gesturi disperate ale unei împărății osîndite să se descompună și să piară.

Soarta românilor din Austro-Ungaria s-a hotărît prin războiul Regatului român și prin voința liberă a întregului popor românesc, și o va consfinți congresul de pace generală, la care vor lua parte și reprezentanții oficiali ai României eliberatoare.

3. Cerem ca întreg teritoriul din monarhia habsburgică revendicat de statul român, recunoscut și garantat prin tratatele de alianță încheiate de România cu puterile Înțelegerii, să fie liberat și unit cu Patria mamă.

4. Toate declarațiile românilor din Ardeal și Bucovina ce s-ar face împotriva acestor aspirațiuni naționale, le considerăm ca stoarse cu forța de autoritățile dușmane și aceste declarațiuni nu vor putea

induce în eroare opinia lumii, care a proclamat principiile de dreptate și de libertate pentru toate neamurile asuprite.

Iași, 6 octombrie 1918

Comitetul Național al românilor emigrați din Austro-Ungaria
p. Președinte,
A. Lapedatu

Secretar,
Oct. C. Tăslăuanu

DECLARAȚIE

pentru valorificarea dreptului la autodeterminare
a națiunii române, rostită, la 18 octombrie 1918,
în Camera ungară din Budapesta

Alexandru Vaida : Onorată Cameră ! Ar fi prea de timpuriu să satorim bilanțul războiului mondial. Cu slabele noastre forțe omeștești — nici cu mintea nici cu fantazia — nu sîntem în stare să prevedem cît de mari vor fi urmările rele și bune ale războiului, pentru omenire. Totuși putem însă constata deja astăzi faptul că războiul mondial a avut de pe acum un rezultat mare, anume primirea de toate națiunile a principiului că pe viitor nu va fi deosebire între națiune și națiune, și că vor fi egal îndreptățite națiunile mici și mari.

Cît de dureros a fost pentru noi, că pe cînd înșine ne priveam și ne numeam națiuni, puterea statului ne trata și ne califica nu ca națiuni, ci ca subiecte subalterne de drept, ca naționalități. De la întemeierea creștinismului multe minți luminate ale omenirii s-au luptat în interesul progresului omenirii. Mulți au încercat să dea o definiție a modului cum să se întemeieze acel progres prin colaborarea norocoasă a întregii omeniri într-o binele și progresul totalității omenirii. Și, deși au fost deja în antichitate și de la întemeierea creștinismului încoace astfel de minți care au știut găsi calea cea adevărată, dînd ideei mîntuitoare expresie, le-a lipsit o putere destul de mare spre a le procura acestor idei înfăptuire în viața reală.

Al lui Wilson este meritul mare că a dat acelor idei expresiune în punctele sale, limpede și la înțelesul tuturor, și că le-a cristalizat astfel încît ele nu mai pot fi întunecate. Dacă va izbuti omenirea să realizeze aceste idei, introducîndu-le în practică atunci, de la întemeierea creștinismului încoace nu s-a mai înfăptuit o idee atît de mare, ca și aceea care va rezulta prin aceasta spre binele întregii omeniri.

Hock János : Are dreptate !

Alexandru Vaida : Noi, reprezentanții micilor națiuni am așteptat cu nerăbdare ce poziție va lua reprezentanța oficială a monarhiei față de aceste puncte și în sînul tuturor națiunilor nemaghiare a iz-

bucnit un strigăt de triumf cînd propunerea de pace a oficiului de Externe, trimisă la Washington s-a dat publicității, căci prin aceasta s-a recunoscut atît din partea reprezentanței externe cît și din partea guvernului ungar și a partidelor maghiare, că de acum înainte (în viitor) nu mai sîntem naționalități, ci națiuni. (Mișcare în sala parlamentului.) Sîntem conștii de mărimea vremurilor, sîntem conștii că nu e permis să te atingi de astfel de probleme mari condus de egoism îngust. Sîntem conștii de adevărul, căruia Wilson îi dă expresiune într-unul dintre punctele sale, că nu e permis să se lase omul influențat de considerații de ură egoiste și înguste, cînd discută aceste chestiuni. Și sîntem conștii că aceste întrebări nu pot fi realizate în mod serios și real, decît prin sinceritate. Conducerea organizației națiunii române a hotărît, în consecință, să-și determine atitudinea față de aceste puncte și din încredințarea ei vin să aduc următoarele la cunoștința onoratei Camere : (Voci : Să auzim ! Să auzim ! Citește.) „Comitetul Executiv al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania a ținut în 12 octombrie a.c. la Oradea Mare ședință sub prezidiul deputatului dr. Teodor Mihali, în care după discutarea și cîntărirea temeinică a situației politice interne și externe unanim și în deplin acord, a căzut de acord să facă următoarea Declarațiune : (Voci : Să auzim !).

Comitetul Executiv al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania, în calitatea sa de factor autorizat al organizației politice a națiunii române, constată în fața situației create prin războiul mondial că rezultatele războiului justifică postulatele seculare ale națiunii române, spre deplina sa libertate națională. Pe baza aceluia drept firesc, ca fiecare națiune să poată însăși dispune asupra sorții sale, drept recunoscut acuma și de guvernul Ungariei prin dreptul său de armistițiu, națiunea română din Ungaria și Transilvania doarește să facă uz de acest drept și pretinde deci pentru sine dreptul ca, în deplină libertate, scutită de orice înriuriri străine, să-și poată determina însăși așezămintele instituționale de stat și raportul său de coordonare între națiunile libere. (Mișcare și larmă pe băncile din dreapta și din stînga.)

Organizația națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania nu îi recunoaște acestui parlament și acestui organism îndreptățirea, ca să se țină de reprezentanța națiunii române și nu recunoaște nici unui alt factor străin de ea îndrituirea de a putea reprezenta la Conferința de pace interesele națiunii române din Ungaria și Transilvania, (mișcare în dreapta și în stînga) deoarece ea nu poate încredința apărarea intereselor sale altora decît factorilor care vor fi numiți de Adunarea sa proprie națională. (Mare zgomot și contracizări în întreaga Cameră.)

Prezidentul : Nu doresc să încep din acest scaun discuții cu stimatul dn. deputat, dar nu pot să îi dau asentimentul ca să facă — fiind deputat ungar — declarații care atacă constituția existentă. (Aprobări în dreapta și în stînga).

Alexandru Vaida : *Afară de Adunarea Națională, ori de organele delegate de această Adunare, de prezent afară de Comitetul Executiv al Partidului Național Român, nu este nimenea autorizat să negocieze și să decidă în chestii referitoare la situația politică a acestei națiuni și toate acele hotărîri și acorduri care s-or face (realiza) fără de aprobarea acelor factori le declarăm de nule și neavenite și neobligatoare pentru națiunea română. (Mare larmă și exclamări : Nemaiauzit !)*

Prezidentul : Vă rog, liniște, d-lor deputați. Îl fac de nou (încă o dată) atent pe dl. deputat să binevoiască a ținea cont de constituția existentă.

Alexandru Vaida : *După suferințe și lupte de veacuri (larmă și strigăte : mai tare !) națiunea română din monarhia austro-ungară așteaptă și pretinde validitatea drepturilor sale inalienabile și imprescriptibile la viață deplină națională¹.*

Onorată Cameră ! Nu doresc să intru în polemii mai lungi cu prea stimatul dn. ministru prezident și cu oratorii care au vorbit înaintea mea ; totuși fie-mi permis să reflectez pe scurt la unele expuneri. (Voci : Să auzim.)

Prea stimatul dn. prim-ministru, în discursul său de ieri a zis, între altele, și următoarele : (citește) : „Este cunoscut că punctul de vedere al guvernului a fost să pregătim în timpul vacanțelor Camerei acele proiecte de legi sociale și de salute publică care sînt necesare în interesul țării, vom pregăti reforma administrativă, ținînd înaintea ochilor (avînd în vedere) principiul, că acea reformă să fie apropiată (adusă mai aproape) de sentimentul poporului“. Apoi continuă : „Totuși mă găsesc în situația ca aceste proiecte să nu le supunem la discuție din cauza că de atunci încoace situația politică s-a schimbat în așa fel, încît ea pretinde ajurnarea oricărei chestii care ar putea provoca distonanță între onorații membri ai Camerei“.

On. Cameră ! După cuvintele d-lui prim-ministru acele proiecte de legi au fost deci de așa încît trebuiau să se apropie de sentimentul poporului, de altă parte erau însă astfel, încît guvernul nu a cutezat să le depună pe masa Camerei. (Mișcare în dreapta și în stînga.)

Prea stimatul dn. prim-ministru expune apoi, că (citește) : „Prin primirea tezelor wilsoniene, așa cred, nu ajungem în contradicere cu tradiționalul nostru punct de vedere. Întrucît deplina, egala-îndreptățire individuală și susținerea unității și indisolubilității statului vor face cu puțință (Voci : Adevărat ! Așa este ! în stînga) cu plăcere vom

satisface dorințele naționalităților noastre și vom intra cu ele în pertractări, ori, mai corect zis, nu vom pertracta cu ele, ci dînd atențiune dorințelor lor, vom face corpurilor legiuitoare propuneri potrivite“. (Aprobări.)

Onorată Cameră ! Conte Ștefan Tisza dă expresiune acestei idei în modul următor (citește) : „Cred că trebuie să convingem opinia publică a contrarilor noștri cu armele adevărului, dovediuului, că relațiile de aici sînt mult mai aproape de acele postulate, care sînt exprimate prin punctele wilsoniene și că realizarea acestor puncte involuă o modificare cu mult mai puțin radicală a stărilor noastre interne, decum și-o imaginează cei mai mulți“.

Vă rog ca paralel cu aceste afirmări să considerați mai cu seamă două dintre punctele lui Wilson, pro primo al 10-lea punct care sună (citește) : „Popoarelor Austro-Ungariei, căroră dorim să le scutum și asigurăm locul între națiuni, trebuie să li se facă posibilă, la cea dintîi ocazie, dezvoltarea autonomă“ (Mișcare). Așa cred că și stimatul dn. prim-ministru și-a însușit acest punct de vedere atunci cînd și-a dat cosentimentul ca ministrul de externe, în numele monarhiei, să facă ofertul de pace.

Al 4-lea punct wilsonian statorește că (citește) : „Fiecare postulat național clar precizat, trebuie satisfăcut într-un mod atît de larg, pe cît se poate, fără a primi elemente noi ori perpetuarea elementelor vechi de ceartă și de discordie, prin care s-ar putea în curînd din nou tulbura pacea Europei și totodată a lumii întregi“.

Ștefan C. Pop : Supremația și hegemonia, acestea au fost cauzele discordiei. (Larmă.)

Alexandru Vaida : Cred că nu trebuie să expun pe larg ce prăpastie adîncă separă punctul de vedere reprezentat prin dl. prim-ministru și prin dl. deputat conte Ștefan Tisza de o parte și prezidentul Wilson de alta. Această prăpastie nu poate fi acoperită (peste această pr. nu se poate așterne pod) cu nici un fel de fabulistică, de scamatorie ori de abilitate retorică.

Dl. deputat, conte Ștefan Tisza a vorbit despre democrație. Nici chestiunea noastră nu este altceva decît un simptom al democrației, căci este doar — oriunde în lume — cu neputință de a canaliza într-o albie sănătoasă adevărata democrație și de a-i da o directivă normală de evoluție, fără de rezolvarea prealabilă a chestiilor naționale. Numai pe bază națională și în cadrele națiunii se poate dezvolta această stratificare socială în direcțiune normală. Conte Ștefan Tisza, cînd a polemizat cu chestia națională, ori de naționalități — precum dînsul o numește — și cu chestiunea democrației, la o întrerupere, făcută de deputatul János Hock, că fără de lege electorală nu este pace, a

declarat, rezumându-și concepția politică, că (citește) : „să o facem atunci când vom fi siliți !“

Iuhász Nagy Sándor : Politică ucigașe. (Larmă în stînga.)

Kun Béla : Șeful !

Fényes László : Dă de mal națiunea ! (Face să cadă în groapă națiunea.)

Iuhász Nagy Sándor : Bărbatul providențial de stat !

Prezidentul : Rog liniște.

Alexandru Vaida : Am avut norocul că de cînd contele Ștefan Tisza și-a reluat din nou activitatea politică pe care — cred că e în amintirea tuturor — o suspendase pînă în 1910, că de cîte ori am luat de atunci încoace cuvîntul în Cameră, nu au trecut 48 de ore fără să mă fi strivit, fără să mă fi sfărîmat. (Mișcare.) Am avut parte și de norocul că dl. prim-ministru a ținut de vrednic să reflecteze (să răspundă) la acele gravamine pe care mi-am permis să le expun. Faptele acestea dovedesc că între noi nu a existat oarecare relație intimă de prietenie. Personal, firește, îl țin pe dl. prim-ministru de un om foarte drăguț (amabil) (mișcare) dar ca om politic, ca contrar îl consider de foarte periculos, căci este cu mult mai primejdios acela care-ți lunecă din mînă ca peștele. (Mare mișcare.)

Fényes László : Chiar așa l-a încălecat pe poporul maghiar ca și pe cel român.

Kun Béla : Wekerle este periculos pentru poporul maghiar.

Fényes László : Nu este guvernul poporului maghiar.

Prezidentul : Rog liniște. Îl rog pe dl. deputat Fényes László să binevoiască a fi liniștit. (Exclamări în dreapta : Nu incita !)

Alexandru Vaida : Astfel, onorată Cameră, onoratul domn prim-ministru a fost mai plăcut ca contrar politic, dar eu totuși l-am preferat de contrar politic pe contele Ștefan Tisza. (Mișcare.) Cu dînsul am putut fi totdeauna în clar. Pe contele Ștefan Tisza l-am preferat și de aceea pentru că, cu toate că, precum a afirmat ieri, noi am lucrat cu mare aparat, agitînd în străinătate și am reușit să cîștigăm pentru cauza noastră simpatia opiniei publice mondiale, totuși, — cred că nu poate fi deosebire de vedere între ceilalți membri ai Camerei și între noi — spre ajungerea acestui scop ne-a făcut cel mai mare serviciu politica contelui Ștefan Tisza (Voci : Așa e ! la stînga extremă. Mișcare la dreapta) care nu a voit să ofere ocazie spre o înțelegere, (mișcare), ci a continuat asuprirea națională pe aceleași baze ca și contele Apponyi și baronul Bánffy, în serviciul tradiției politicii inaugurate în Ungaria de Coloman Tisza.

Onorată Cameră ! Cauzei noastre nu i-ar putea face mai bun serviciu partidele maghiare, decît dacă după proclamarea Ungariei

independente l-ar alege de ministru de externe pe contele Ștefan Tisza și l-ar delega ca să prezinte dînsul la Congresul mondial de pace Ungaria. (Mișcare.) Iată de ce a promovat discursul de ieri al contelui Tisza mai mult interesele cauzei noastre de cum am fi putut reuși noi să ni le promovăm prin lupte de decenii.

Fényes László : Auziți ? (Larmă. Președintele sună.)

Richter János : Vorbe goale.

Iuhász Nagy Sándor : Are pe deplin dreptate. Tisza e de vină.

Președintele : Rog liniște.

Szilágyi Lajos : Nu incitați !

Președintele : Rog liniște, onorată Cameră !

Fényes László : Face o întrerupere.

Muzsa Gyula : Ești un farmacist neisprăvit. (Iaritate.)

Fényes László : Aceasta nu este o afacere de profit d-le Muzsa !
(Larmă. Președintele sună.)

Alexandru Vaida : Dl. prim-ministru a declarat că în țara aceasta națiunile nemaghiare au avut și pînă acuma o soartă fericită și că între principiile wilsoniene și între stările din Ungaria ar exista numai o deosebire mică. Este într-adevăr vrednică de admirație cutezanța d-lui prim-ministru, cu care a îndrăznit să facă o astfel de afirmație aici, în parlament, în fața țării, în fața lumii.

Ștefan C. Pop : Este un cinic !

Alexandru Vaida : Este doar pentru a treia ori a patra oară ministru-președintele Ungariei (Întreruperi în stînga extremă : A cincea oară ! Ar fi timpul să facă punct !) și astfel s-ar putea aștepta ca d-sa să cunoască chestia naționalităților și să știe că pe cînd pe toate cîmpiile de război au fost jertfiți fiii națiunilor nemaghiare, pe atunci pe cînd tații și copiii mureau în lupte, toate temnițele erau pline și sînt pline și de prezent cu părinții și cu mamele lor, că pînă și copii de 14 și de 16 ani au fost aruncați în închisoare. (Vii contraziceri și larmă mare pe băncile din mijloc.)

Baronul Sztérényi József, ministrul de comerț : Calomnie minci-noasă ! (Larmă mare.)

Președintele : Rog liniște !

Misholczy Imre : Calomnie ! Minciună !

Fényes László : Numai acuma au fost puși în libertate ! Aceasta este adevărul ! (Larmă în dreapta.)

Președintele (sună) : Rog pe d-nii deputați să binevoiască a rămîne liniștiți. Să binevoiți a aștepta. Dl. deputat va primi desigur răspuns de la loc competent, la expresiunile sale necorespunzătoare. (Larmă. Voci : Să auzim ! Să auzim !)

Alexandru Vaida : Dl. ministru de comerț zice că mințesc.

Baronul Szterényi József, ministrul de comerț : Da ! (Voci : Așa este ! pe băncile din mijloc.)

Alexandru Vaida : Bine, o să vă servesc numaidecît cu nume. Dl. Valeriu Braniște... (Larmă și strigăte în stînga : Acesta e de 16 ani ?)

Ștefan C. Pop : Sînt condamnate și persoane de 16 ani !

Teodor Mihali : Pofțiți și așteptați ! Nu se pot înșira toate cazurile într-o răsufclare ! (Larmă.)

Alexandru Vaida : Acesta a fost deținut opt luni de zile, cu toate că era cu totul nevinovat și numai cînd ministrul de externe a primit în numele monarhiei și al Ungariei punctele wilsoniene a fost eliberat din pușcărie. (Larmă și întreruperi pe băncile din mijloc : Cu mult mai curînd !) Afară de dînsul patru domni... (Voci : Cine sînt ? Nume !) Pofțiți și cereți informații telefonice de la Cluj și apoi încercați să mă dezmințiți. (Strigăte în dreapta : Desigur sînt deținuți pentru alte fapte criminale !)

Prezidentul : Rog liniște, domnilor deputați.

Ștefan C. Pop : Ordoņați anchetă ! Opt tribunale militare judecă de doi ani încoace !

Prezidentul : Il rog pe dl. deputat Ștefan C. Pop să binevoiască a păstra liniște.

Ferdinand Juriga (slovac) : Și au murit prin pușcării de foame și de febră tifoidă ! (Larmă.)

Szilágyi Lajos : Iată urmarea incitării ! (Larmă în stînga extremă.)

Alexandru Vaida : Onorată Cameră ! Este aceasta starea de lucruri așa de asemănătoare cu postulatele wilsoniene ? Poate că binevoiți doară a ști că școalele noastre sînt închise cu sutele. Binevoiți de asemenea a ști că gimnaziile noastre sunt pe cale a fi maghiarizate, fiindcă ni s-au pus condiții imposibile, pe care nu le putem împlini, numai cu scopul de a crea un pretext spre a ne maghiariza gimnaziile, cîte ne-au mai rămas din epoca absolutismului.

Ferdinand Juriga (slovac) : Nouă ne-au confiscat fondurile Maticeii².

Alexandru Vaida : Dacă v-ați interesa, precum a-ți avea datoria să vă interesați de chestiile acestea, a-ți fi putut lua cunoștință măcar din ziare că la Sibiu comisarul guvernial nu s-a oprit nici chiar în fața sfîntului altar, ci a trimis jandarmi în bisericile noastre. Sper că veți recunoaște că acesta nu este punctul de vedere afirmat de Wilson.

Nu voiesc să fac un rechizitoriu. Nu sînt timpurile de așa ca să putem ajunge scopul cu recriminări. Chestiunea aceasta trebuie aranjată pe calea pașnică a înțelegerii...

Zsemeri István : Astfel ar fi trebuit început !

Alexandru Vaida : ...între națiunile mari și mici. Dar în fața unor afirmații ca și cele făcute ieri de dl. prim-ministru e imposibil să se lase nedezvelită starea adevărului faptic. Iată de exemplu politica de proprietate rurală. Invalidului de război nu-i este permis...

Ștefan C. Pop : Pentru că magnații pot comite orice abuz și încălcare de drept în Transilvania. (Larmă mare în dreapta.)

Alexandru Vaida : ...să cumpere un iugher (hectar) de pământ spre a-și clădi o casă, după ce și-a riscat viața și și-a jertfit sănătatea. Aceasta nu corespunde principiilor wilsoniene. Și totuși s-a găsit un prim-ministru care cutează să afirme aici, că și în țara aceasta soarta nemaghiarului ar fi așa de fericită, încât ea corespunde pe deplin postulatelor wilsoniene. Cineva a făcut observarea că Wilson nu se gîndește numai la națiunile nemaghiare, ci și la națiunea maghiară și la fiii ei asupriți. Ia priviți, în Camera aceasta sînt patru deputați naționali români și doi slovaci (ilaritate)..

Fényes László : Social-democrația nu are nici unul.

Alexandru Vaida : ...și nu este nici un singur deputat social-democrat maghiar spre a le apăra interesele.

Fényes László : Acesta este parlamentul de clasă !

Alexandru Vaida : A afirma — în timp ce dănuiesc în țara aceasta fericită astfel de stări — că între principiile wilsoniene și între stările acestea nu există decît o mică deosebire provenită din neînțelegere — dați-mi voie să nu caracterizez cu adevăratul nume o astfel de afirmare, căci aș fi silit să întrebuintez o expresiune neparlamentară. Precum se poate observa din simptome, se va începe poate din nou presiunea în felul precum a experimentat-o deja o dată contele Tisza * spre a stoarce unele declarații și a prezenta lucrul așa parcă alții ar fi iar nu noi reprezentanții adevărați ai națiunii române. Prin presiune pusă la cale de subprefecți și prin abilitați de-ale prefectilor, se poate că veți găsi ici-colea cîte un nemaghiar care va da o declarație patriotică. Dar ce va să zică o astfel de declarație patriotică ? Ea nu este un act de patriotism, ci un serviciu pe care și-l pune la cale guvernul spre a putea luneca peste o situație neplăcută, momentană.

A încerca să vă fericiti în astfel de timpuri prin astfel de mijloace este o năzuință vrednică de compătimire.

Szterény József, ministrul de comerț : Dar nu în contra unor trădători de patrie. (Voci : Este adevărat ! Așa este !)

* Declarație de fidelitate față de statul maghiar, stoarsă de contele Tisza de la unii intelectuali români, pe timpul stării de asediu 1916—1917, prin amenințări lipsite de orice scrupuli.

Alexandru Vaida : Nu vă rămîne alt mod de a proceda decît pe baza desăvîrșitei sincerității, a desăvîrșitei pocăințe, așezîndu-vă pe bazele adevăratei democrații, ale adevăratului creștinism și ale principiilor wilsoniene nefalsificate. Și atunci, cînd (apoi) ne vom întîlni ca egal-îndreptățiți, ca națiuni libere, atunci ne vom putea da mîna pentru viitor, însă între asupriți și între asupritori, de cînd e lumea nu a fost cu puțință o relație de adevărată sinceritate. Trebuie deci să tindem într-acolo, ca să putem fi cu toții egal-îndreptățiți, de o seamă și liberi. Acest scop nu se poate ajunge prin dezbateri lungi, ci trebuie oferită posibilitatea ca toate națiunile nemaghiare să-și poată întemeia organizația lor națională. Astfel va fi dată puțința de a continua discuția, care nu are să se mărginească în cadrele înguste ale acestei țări, căci chestia aceasta nu va fi tranșată prin acei politicieni miopi, care cu atîta plăcere s-au lăsat numiți bărbați de stat, această chestie a devenit deja o afacere internațională și este o chestiune de onoare pentru întreaga omenire, ca ea să fie aranjată în mod cinstit. Și fiți (dv.) conștii (de faptul) că prin graiul meu nu vorbește către dv. individualitatea mea fizică, trecătoare și slabă, ci glăsuiește prin mine întreaga națiune română. Și că în aceste momente istorice, toți românii se unesc în aceleași simțiri și că inimile tuturor românilor sînt pătrunse de aceleași dorințe și speranțe, că-rrora le-am dat expresiune.

Ferdinand Juriga (slovac) : Să trăiască !

Prezidentul : Dl. prim-ministru Wekerle dorește să ia cuvîntul.

18 octombrie 1918

MANIFEST

Către națiunea română,

Războiul lung și sîngeros, început din interese străine s-a sfîrșit. A învins ideea că fiecare națiune să dispună liber asupra sorții sale, să fie egal îndreptățită și fiecare om să aibă tot aceleași drepturi. Soarta națiunilor mici este pusă în mîinile cele mai bune și cele mai mari națiuni culte ne garantează realizarea idealurilor noastre.

Durere, s-au ivit și din satele românești vești triste, care ne vorbesc despre jefuiri, fărădelegi și volnicii comise nu din partea poporului conștient și cinstit și a românilor de bine, ci de oameni destrăbalați și de bețivii satelor.

Frați români, Frați ostași, cari v-ați întors după atîtea suferinți lungi și grozave la vetrele voastre, voi cari cu gurile mute ați fost pur-

tați prin toate cîmpurile de război, pline de sînge și suferinți, voi cari venind acasă ați aflat familiile voastre flămînzite și neîndreptățite, ascultați de sfatul conducătorilor voștri de un sînge și de o lege.

Frați și soldați români, fiți cu răbdare ! Fiți cu atragere și iubire către neamul vostru care în aceste zile a intrat în rîndul națiunilor libere, fiți mari la suflet în ceasurile acestea grele ale anarhiei și vă arătați demni de încrederea și sprijinul anticipat de națiunile mari culte... ca fiecare popor și fiecare individ să fie egal îndreptățit și stăpîn pe soarta sa.

Consiliul Național Român, compus din următorii bărbați : dr. Teodor Mihali, Vasile Goldiș, dr. Alexandru Vaida, dr. Ștefan C. Pop, dr. Aurel Vlad și dr. Aurel Lazăr, — apoi dintre reprezentanții Partidului Social-Democrat Român : Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Tiron Albani, Dumitru Surdu și Iosif Rănoi —, reprezintă astăzi întreg neamul românesc din Ungaria și Ardeal, este recunoscut nu numai de puterile mari ale lumii, ci și de guvernul unguresc revoluționar.

Fiecare soldat român, dezlegat de jurămîntul dat împăratului, are liberă voie să intre în sfatul militar național român (garda națională română), să poarte simbolul mîndru al suveranității lui naționale, tricolorul și este supus numai și numai Consiliului Național Român.

Frați români ! În curînd o să apară între voi bravii soldați și ofițeri ai gardei naționale române. Alăturați-vă lor și dați-vă brațele și inimile voastre române întru ajutorul și sprijinul lor.

Consiliul Național Român se adresează către voi și vă cere următoarele lucruri :

1. Dați mîna toți cei buni și cinstiți, fără deosebire de neam și lege și susțineți ordinea, apărați viața și avutul oamenilor.

2. Primiți cu încredere bărbații trimiși de Consiliul Național Român între voi cu scopul de a vă lumina și ajuta.

3. Constituiți-vă imediat în gardă locală, în care poate fi primit fiecare om de cinste fără deosebire de neam și lege.

4. Să luați la cunoștință că jafuri și omoruri compromit cauza sfîntă a democrației nouă, care este chemată a închea întreaga lume într-o singură societate, unde vor domni cele mai curate idei : a libertății, frățietății și egalității !

5. Fiecare ofițer și soldat român, care nu s-a anunțat încă și nu are împărțire, are datoria să se prezinte fără întîrziere la biroul Consiliului Național Român (Arad, str. Fabian Gabor no. 7).

Fiecare român are datoria să contribuie la susținerea ordinei. Jefuitorii sînt cei mai mari dușmani chiar ai poporului românesc. Da-

ți-ne mîna de ajutor ca să putem prezenta înaintea lumii tinere și frumoase, națiunea română în deplina ei curățenie, nepătată, în întreaga ei splendoare.

6 noiembrie 1918

Pentru Consiliul Național Român :
Dr. Ștefan C. Pop

NOTA ULTIMATIVĂ

Către Consiliul Național Ungar din Budapesta

Dezlănțuirea furtunoasă a evenimentelor ne-a produs convingerea că în înțelesul dreptului de liberă dispozițiune a neamurilor, cît și spre scopul de a păstra ordinea publică, siguranța averii și a vieții, trebuie încă acum să luăm puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească. La ținutul acesta aparțin comitatele : Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmar, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dobâca, Sălaj, Cluj, Murăș-Turda, Turda-Arieș, Alba-Inferioară, Târnava-Mică, Târnava-Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei-Scaune, Odorheiu și Ciuc, precum și părțile românești din comitatele Bichiș, Cianad și Ugocea.

Guvernul să adreseze națiunilor din Ungaria și Ardeal numai decît un manifest în acest înțeles și să subordoneze potestății noastre toate instituțiunile, autoritățile și organele de stat, politice, administrative, judecătorești, de comunicație, școlare, bisericesti, financiare și militare aflătoare pe acest teritoriu. Tot atunci este a se sista pe același teritoriu orice alt imperiu. Pentru acest caz putem garanta ordinea publică, siguranța averii și a vieții. În cazul contrar am fi necesitați să aducem prin proclamațiune la cunoștința poporului nostru, a țării și a lumii întregi, că exercitarea dreptului de liberă dispozițiune asupra sortii noastre ni s-a făcut imposibilă și astfel vom sista orice împreună lucrare cu autoritățile publice, iar pentru evenimentele ce ar urma nu primim nici o răspundere și acea răspundere o transmitem integral asupra guvernului actual al Consiliului Național Maghiar.

E lucru firesc, că față de celelalte popoare aflătoare pe teritoriul de sub întrebare vom respecta din partea noastră principiile lui Wilson.

Modalitățile de predare a guvernării le va stabili o comisiune mixtă. Guvernul îl vom constitui în Sibiu.

Răspunsul la această recercare a noastră îl așteptăm pînă la 12 noiembrie a.c. la orele 6 p.m.

10 noiembrie 1918

Marele Sfat al Națiunii Române
din Ungaria și Transilvania

COMUNICAT

Domnule Ministru, Consiliul Național Român a supus unei temeinice dezbateri și aprecieri acel răspuns al guvernului Consiliului Național Maghiar trimis prin d-ta, pe care guvernul l-a dat notei Consiliului Național Român adresat către dînsul. Cu părere de rău trebuie să-ți aduc la cunoștință că Consiliul Național Român privește în acest răspuns respingerea hotărîtă a notei sale. Națiunea română pretinde cu tot dreptul independența sa deplină de stat și nu admite ca acest drept să fie întunecat prin rezolvări provizorii, care pe de o parte principial trag la îndoială acest drept, pe de altă parte nu ofer nici o garanție, care și pînă la rezolvarea definitivă ar putea asigura ordinea publică, siguranța averii și a vieții pe teritoriile locuite de români.

Națiunea română recunoaște competența Congresului de pace la fixarea limitelor definitive ale teritoriilor reclamate de această națiune pentru statul său propriu, precum ia asupra sa obligamentul că față de celelalte popoare locuitoare pe acest teritoriu va respecta principiile wilsoniene și este gata să asigure pentru fiecare popor condițiunile liberei dezvoltări naționale, dar în rezolvarea propusă de d-ta pe de o parte vede negațiunea independenței sale de stat, pe de altă parte crede că acea rezolvare face imposibilă năzuința acestei națiuni pentru susținerea ordinii publice pînă la înfăptuirea păcii definitive.

Între asemenea împrejurări, Consiliul Național Român nu poate primi propozițiile guvernului Consiliului Național Maghiar trimise prin d-ta, plenitudinea răspunderii pentru evenimentele ce pot să urmeze o declină de la sine și acea răspundere o lasă în sarcina guvernului Consiliului Național Maghiar.

Cu toate acestea, Consiliul Național Român din partea sa va face tot posibilul ca să păstreze ordinea publică, siguranța averii și a vieții pe teritoriile locuite de români și nădăjduiește că în această năzuință va afla sprijinul tuturor în conformitate chiar cu dorința expresă a preșidentului Wilson cu atît mai vîrtos, că tribunalul istoriei cu im-

parțialitate va judeca ținuta singuraticelor neamuri manifestată în privința aceasta.

Te rog, domnule ministru, să aduci acestea la cunoștință guvernului Consiliului Național Maghiar.

Arad, 15 noiembrie 1918, ora 15

Pentru Consiliul Național Român :
Vasile Goldiș

MANIFEST

Către popoarele lumii

Națiunea română din Ungaria și Transilvania, ținută de veacuri în robie trupească și sufletească de către clasa stăpînitoare a poporului ungar, eliberată acum din sclavie prin strălucita învingere a armelor, care s-au luptat pentru drepturile civilizației umane împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă, înaintea guvernului opresorilor de pînă aci a declarat voința sa de a se constitui în stat liber și independent spre a-și putea valida nelimitat forțele sale în serviciul culturii și al libertății omenești.

Guvernul opresorilor de pînă aci a negat adeziunea sa la această hotărîre a națiunii române și în fața dreptului firesc al fiecărei națiuni de a fi stăpînă asupra sa și a teritoriului locuit de dînsa, guvernul opresorilor opune forța brutală a statului oprimător.

De veacuri clasa oprimătoare a poporului ungar a sfîșiat trupul națiunii noastre prin incuri străine, iar de la înfăptuirea constituționalismului fals din 1867 scopul mărturisit al politicii de guvernament în statul ungar a fost desființarea noastră națională. Prin colonizări fără rost pe pămîntul strămoșilor noștri, prin maghiarizarea necruțătoare a tuturor acelor români care au fost nevoiți să aibă raporturi mai nemijlocite cu stăpînirea ungară, prin invadarea pe teritoriul românesc a sutelor de mii de slujbași publici unguri, prin împiedicarea poporului nostru de a-și mulțumi însuși trebuințele sale industriale, s-au maghiarizat orașele și s-a împetrișat etnicește teritoriul locuit de națiunea română prin mijloace artificiale și în scopul barbar al nimicirii noastre.

Această stare de lucruri produsă prin opresiune și fărădelege, acum guvernul ungar o invoacă de justificare a opunerii sale la hotărîrea națiunii române de a-și întemeia pe pămîntul său strămoșesc statul său liber și independent. Starea produsă prin crima săvîrșită pînă aci împotriva libertății noastre naționale acum se prezintă ca o

justificare a noului atentat, ce se intenționează împotriva existenței noastre.

Ar trebui să ne luăm dreptul nostru cu forța, dar oricît de hotărîți sîntem să jertfim viața pentru libertatea noastră, în ziua cînd sărbătorim învingerea civilizațiunii asupra barbariei și așteptăm legiferarea internațională, care va înlocui forța brutală prin dreptate și va înlătura pretutindeni urmările stăpînirilor neomenești, națiunea română renunță la mijloacele barbare pentru regularea raporturilor dintre popoare, ci iată protestează înaintea lumii întregi împotriva fărădelegii guvernului ungar, care și acum încearcă a supune națiunea română dominațiunii străine și o împiedică de la constituirea sa de stat liber și independent.

Națiunea română din Ungaria și Ardeal nu dorește să stăpînească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvîrșire de orice clasă istorică stăpînitoare, națiunea română prin ființa sa însăși este întruparea democrației celei mai desăvîrșite. Pe teritoriul său strămoșesc națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională și organizarea sa în stat liber și independent o va întocmi pe temeiurile democrației, care va asigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condițiunilor de viață, unicul mijloc al desăvîrșirii omenești.

Națiunea română din Ungaria și Transilvania însă nu admite mistificarea îndreptățirii pretențiunilor sale prin stările produse de încercările seculare pentru nimicirea ei, protestează împotriva revendicărilor ungare asupra teritoriului românesc, care de la descălecarea împăratului Traian și pînă astăzi a fost muncit cu brațele noastre și îngrășat cu sîngele nostru și sub nici o condițiune nu mai voiește să trăiască în legătură de stat cu națiunea ungară, ci este hotărîtă a-și înființa pe teritoriul locuit de dînsa statul său liber și independent. Anunțînd popoarelor lumii această voință și hotărîre a sa națiunea română din Ungaria și Transilvania invoacă pe seama sa sprijinul lumii civilizate și geniul libertății omenești declarînd sărbătorește că din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii, este hotărîtă a pieri mai bine decît a suferi mai departe sclavia și atîrnarea.

Națiunea română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă că în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care una vom fi de aici înainte în veci.

20 noiembrie 1918

Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania
Președinte, dr. Ștefan C. Pop
Secretar, dr. Gh. Crișan

Istoria ne cheamă la fapte. Mersul irezistibil al civilizațiunii omenesti a scos și neamul nostru românesc din întunericul robiei la lumina cunoștinței de sine. Ne-am trezit din somnul de moarte și vrem să trăim, alături de celelalte națiuni ale lumii, liberi și independenți. În numele dreptății eterne și a principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, principiu consacrat acum prin evoluțiunea istoriei, națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvântul său hotărîtor asupra sortii sale, și acest cuvînt va fi respectat de lumea întregă. El este chiar așteptat pentru ca la gurile Dunării și pe drumul larg unde comunică pulsul vieții economice între Apus și Răsărit să se poată înfăptui ordinea și neamurilor prejmuitoare să li se procure liniștea necesară pentru munca binecuvîntată spre desăvîrșirea umană. În scopul acesta convocăm :

Adunarea Națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania la Alba Iulia, cetatea istorică a neamului nostru, pe ziua de 18 noiembrie p./1 decembrie st. n. a. c. la orele 10 a. m.

La adunare vor lua parte : 1) episcopii români din Ungaria și Transilvania ; 2) toți protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești ; 3) cîte un exmis al fiecărui consistoriu și capitlu ; 4) cîte doi exmiși ai societăților culturale (Asociațiune, Fondul de teatru, Asociațiunea arădană etc.) ; 5) cîte doi exmiși din partea fiecărei reuniuni femeiești ; 6) de la fiecare școală medie (gimnaziu, școală rurală), apoi de la fiecare institut teologic, pedagogic și școală civilă cîte un reprezentant al colegiului profesoral ; 7) cîte doi delegați de fiecare reuniune învățătorească ; 8) Garda națională va fi reprezentată prin cîte un ofițer și un soldat din fiecare reuniune de meseriași ; 9) delegații Partidului Social-Democrat Român ca reprezentanți ai muncitorimii organizate ; 10) tinerimea universitară prin cîte doi exmiși ai săi și, în fine, 11) fiecare circumscripție electorală în care locuiesc români va trimite cîte 5 reprezentanți (delegați).

Suntem convinși că, afară de cei cari vor reprezenta în chipul arătat mai sus toate păturile sociale ale națiunii noastre la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru poate pentru vecie, se va prezenta însuși poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfîntă. Se vor lua îngrijiri ca toți cei veniți să fie adăpostiți și să fie părtași la consacrarea celor ce se vor hotărî. Biroul Consiliului Național a făcut toate pregătirile de lipsă pentru reușita Adunării, iar frații români de pretutindeni sunt rugați să dea și ei tot ajutorul.

Înainte de începerea Adunării se vor face rugăciuni în cele două biserici din Alba Iulia : cea ortodoxă-răsăriteană și cea greco-catolică.

Toate informațiunile mai departe se dau din partea biroului Consiliului Central Național Român din Arad.

Fii tare, neam românesc, în credința ta, căci iată se apropie ceasul mîntuirii tale.

Amin și Doamne-ajută !

Arad, la 7/20 noiembrie 1918

Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania

Dr. Ștefan C. Pop, președinte

Dr. Gheorghe Crișan, secretar

DISCURS

Onorată Adunare Generală Națională,

Marele Sfat Național în ședința din 7/20 noiembrie a hotărît să convoace Adunarea Națională a națiunii române din Ardeal, Banat și Țara Ungurească. Locul cel mai potrivit pentru această adunare este Alba Iulia, această Mecă a românismului, unde zac moaștele celor mai mari martiri ai noștri : Horia, Cloșca și Crișan, loc sfînt pentru întreaga suflare românească. Fraților, aceste sunt momente înălțătoare, istorice și cine ar putea găsi cuvintele cari să zugrăvească tablourile ce le vedem și interpreta sentimentele ce le avem ?

Cine putea să creadă că o să se schimbe astfel împrejurările după patru ani de război ? Soldații noștri, la începutul războiului erau ademiniți că România va ține cu noi. Războiul s-a început cu minciună și guvernele ungurești monopolizau pentru armata maghiară toată gloria armelor (strigăte : blestăm pe ei). Voi popi și dascăli ați fost acuzați că subminați poporul și că ați trimis în țară pe Lucaciu și Goga (să le fie rușine pentru astfel de acuze). În Banat au fost mulți români deținuți și internați deodată cu sîrbii. Mama noastră România (Trăiască România ! Aplauze furtunoase) n-a mai putut suferi atîtea dureri ale fiilor de peste Carpați și a trecut granița. Cu pietate și smerenie ne închinăm acelor factori cari au venit într-ajutorul nostru. Preoții și intelectualii noștri au fost duși în lanțuri. Clujul cunoaște Golgota (5 000 de români așa-i). Mărginenilor li s-au răpit averile, li s-au înmulțit datoriile, ca să se acopere cheltuielile unui război mizerabil. Nu mai putem suferi această viață de robi. Nu mai suferim. (Trăiască Consiliul, să ne elibereze armata română)... Voim libera dispunere a fiecărui popor asupra sorții sale și voim ca această liberă dispunere să nu fie frază... La noi nu s-a putut rosti cuvîntul liber, în fiecare comună ne conduceau alții, în parlament ne strigau : ștreang vouă. Cînd învingeau se adunau în dietă și făureau

legi silnice contra națiunilor nemaghiare, iar cînd le mergea rău mai scriau și cite o carte mitropoliților noștri.

Trebuia să vină debaclul ; 80 procente din monarhie se rugau : Doamne bate pe stăpînii noștri ! Nu se putea să învingă crima. În vara anului acestuia trebuia să se schimbe situația : Tu, Piave, ai fost prima cu valorile tale... Glorioasa națiune franceză, cu sora noastră dulce Italia au dus steagul dreptății la învingere... S-a prăvălit zidul putred... căci a fost întemeiat pe minciună, pe tiranie (Așa-i), pe cele mai josnice interese, trebuia să se prăbușească cu legi, cu împărați cu tot. (Așa-i).

Domnilor, Consiliul Național Român la timp potrivit și-a fixat atitudinea, iar prin glasul d-lui deputat dr. Alexandru Vaida a adus la cunoștința lumii întregi că noi voim să uzăm de dreptul de liberă dispunere ; am declarat că nu mai recunoaștem parlamentul și guvernul maghiar și că voim, singuri, neinfluențați de puteri străine, să ne organizăm în Stat liber și coordonat.

Evenimentele, apoi, se precipitară repede. Se publică scrisoarea cu solia lui Wilson în care se spune că marele președinte, față de jertfele mari aduse de România, îi recunoaște toate revendicările, îi recunoaște dreptul la o unitate națională (Trăiască România !). Ce-a urmat a fost dezvoltarea logică a evenimentelor. În momentul psihologic potrivit ne-am hotărît să luăm în stăpînire imperiul întregului teritoriu românesc. Dușmanii noștri nu ne-au recunoscut acest drept și ne-au aruncat acuze că noi nu dăm bunătați poporului. Ne-am văzut nevoiți să facem manifest către popoarele lumii (dr. Pop citește ultimele două pasagii din manifest, publicul izbucnește în urale și aprobări unanime).

Cu acest manifest, Consiliul Național Român și-a împlinit chemarea sa față de națiunea română. El își depune mandatul în mîinile Națiunii române. Acum, voi, reprezentanți ai poporului, sînteți chemați să vă spuneți cuvîntul. Venim înaintea voastră ținînd cont de mandantul nostru și daclărăm că poporul românesc este matur, își cunoaște chemarea sublimă în lumea civilizată. (Trăiască ! Vrem unirea tuturor românilor !). Propunerile le va face Comitetul provizor. Cu sfială vă salut pe voi reprezentanți ai poporului român, salut cu dragoste pe reprezentanții României, cari nu vreau să facă politică și cărora nu vreau să le spun numele, pe reprezentanții Basarabiei : vicepreședintele Sfatului Țării Pantelimon Halipa, pe delegatul Cazacliu, pe reprezentantul Bucovinei, profesorul Alecu Procopovici. Salut corpul Voluntarilor din Transilvania și Ungaria cu sediul în Iași, pe dr. Victor Deleu, Vasile Osvadă, Vasinca, Eugen Goga și Bihoreanu. Eu mi-am îndeplinit misiunea [...]

Ștefan Cicio Pop

RAPORT

Domnilor delegați !

Comitetul Național Central (cu sediul la Arad) a decis la 15 1. tr. convocarea Adunării Naționale de astăzi a poporului român din Transilvania, Ungaria și Banat, pentru ca să decidă asupra sorții sale.

Credinționale au intrat nu numai din cele 24 de comitate, ci a mai intrat dintr-unul, deci în total din 25 județe. Au intrat credinționale din aproape toate cercurile electorale, adică din 130 de circumscripții electorale, din care s-au prezentat peste 689 delegați. Afară de aceștia multe cercuri au trimis și supleanți... Aici sînt credinționalele, aici e lista delegaților, dacă doriți să citim lista delegaților (Întrepereri. Nu-i de lipsă! Le vedem! Le vedem! Să nu se citească!).

Raportez numai scurt, că s-au prezentat delegați și din comitatele Trei Scaune, Cine și din Cenad, Bichiș și chiar din Ugocea, la Adunarea Națională de astăzi, la încoronarea visului tuturor românilor. [...]

Comisia verificatoare a aflat toate actele în ordine. Vă rog să luați cunoștință.

Nu pot trece cu vederea că au sosit mii de adrese de aderență cu sute de mii de semnături, și că toate acestea arătînd, cum că fiecare știe ce avem să decidem. [...]

Sînt 1 228 de delegați. Aflu astfel că Adunarea Națională este capace a aduce hotărîri decisive, prin urmare avem să trecem la constituire. [...]

Ioan Suci

DISCURS

Prea iubiții mei,

Națiunea română la toate evenimentele mari istorice, în trecut și astfel și astăzi, s-a adunat pentru a decide asupra sorții sale. [...]

Dușmanii seculari, care ne-au ținut veacuri de-a rîndul în lanțuri fizice, ne-au ținut pînă ieri, înlănțuiți sufletește, înăbușind cu brutalitate toate manifestările sufletului românesc dornic de libertate și cultură națională.

Lanțurile acestei robii sîntem chemați, fraților, să le dezrobim astăzi, în această Mare Adunare Națională, a tuturor românilor din Ungaria și Transilvania, aici, pe pămîntul stropit cu sîngele martirilor Horea și Crișan.

Vrem să zdrobim lanțurile robiei noastre sufletești, prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul, unirea tuturor celor de-o limbă și de-o lege, într-un singur și nedespărțit stat românesc.

Lăsați-vă pătrunși, fraților, de fiorii sfinți ai acestui strălucit praznic național și în cea mai deplină și frățească armonie să clădim temeliile fericirii noastre naționale viitoare. [...]

Declar Adunarea Națională a tuturor românilor din Ungaria și Transilvania deschisă. [...]

Gh. Pop de Băsești

DISCURS

Mărită Adunare Națională !

Zămislit din necesitatea imperiului roman de a-și așeza o sentinelă puternică în Carpații sud-estici și coborârurile lor împotriva semințiilor barbare de la miazănoapte și răsărit, care amenințau cultura umană, creată prin geniul latin, neamul românesc de la început și pînă astăzi a îndurat soarta aspră rezervată oricărei sentinele credincioase : loviturile dușmane și statornica răbdare.

Bogată și fericită la început, Dacia romană în curînd se face trecătoarea nesfîrșitelor seminții, care orbite de strălucirea departe a Romei de aur se gonesc întrecîndu-se spre fermecătoarele orașe ale împărăției. Lovită de putreziciunea oricărui neam, care se oprește cu cerbicie la un anumit fuștei pe scara civilizațiunii și năpădită în această slăbiciune de furnicarul noroadelor barbare, Roma sucombă.

Creangă tăiată din puternica tulpină, colonii lui Traian își adîncesc rădăcinile prin stînci și văi și roditoarele ogoare ale prejmuitoarelor cîmpii. Lipsiți de scutul împărăției și lăsați în grija propriilor puteri, acești orfani romanici acoper trunchiul vechi tracice și [...] se făcură un singur neam, o singură limbă, o singură fire : neamul românesc.

Răsare o minune fără pereche în istoria lumii. Lung șir de veacuri călcată în picioare de orde barbare, națiunea română își pierde unitatea de stat, se fărîmă prin văi sub dominațiuni răzlețe și una de alta neatîrnătoare, pierde încopcierea cu fluviul larg și luminos al istoriei mondiale, ca apa de ploaie în nisip parcă dispăre de la suprafața conștiinței umane. Dar, cînd [...] sufletul românesc se trezește din somnu-i de moarte și reînvie ca un soare luminos conștiința de neam, hotarele etnice ale acestui popor cu precizie aproape milimetrică sînt tot acelea, care sînt desemnate pe harta istorică drept hotare ale Daciei [...] Sentinela romană a rămas credincioasă chemării sale de a păzi geniul latinității și neîncetatei lovituri dușmane ea li-a opus virtutea-i legendară : statornica răbdare.

După lungi veacuri de ascunziș, așezîndu-se viscolii cotropitori, națiunea română reappare la lumina istoriei în chipul unor țărișoare

răzimate de Carpați și cu fețele spre Dunăre [...], dar trunchiul cu rădăcina în munții smulși odinioară de la eroicii Daci rămîne bătut de soarta rea și înlănțuit de un popor năpraznic la fire și pornit spre dominațiune fără cruțare. Fusesse cuib de vîrteje locul unde ne așezase Traian și zvîrcolirile spre fericire ale neamului nostru s-au lovit veacuri de-a rîndul de nesațul hrăpitorilor dușmani, care ne înconjurau de pretutindeni.

Micile țărișoare, care se întemeiaseră prin viteji coborîtori din Maramureș și Făgăraș, se loviră înainte de toate de cel mai crîncen dușman al oricărui comuniuni omenеști, zavistia și ura între frați. Nefericirea lor fu mărită prin inamici din afară : unguri, leși și tătari. Se ridică în urmă semiluna și acum românii sînt sortiți să-și apere cu singele lor nu numai trupul și pămîntul, ci și sufletul și credința.

Scut s-au făcut culturii plăpînde ce începuse a încolți [...] și prin jertfele lor fără seamăn întru apărarea progreselor civilizațiunii umane față de concepția inferioară a mahomedanismului propagat principial cu mijloacele barbariei, românii și-au făurit titlu nepieritor și îndreptățire la recunoștința întregii omeniri. Nimic nu dovedește mai mult tăria [...] sufletului acestui popor, decît faptul că în numele luptei creștinătății împotriva păgînilor mai întii după răslețirea neamului prin soarta fatală s-a putut face pentru o clipă unirea lui în cetatea aceasta prin brațul puternic al viteazului Mihai.

Dar această unire de o clipă dispăru ca fulgerarea unei scînteii electrice și trupul neamului nostru se frînse iar în bucăți. Frații noștri de pe coborîșurile răsăritene ale Carpaților și din șesurile hotărnicite prin Dunărea de jos [...] îndurară suzeranitatea turcească, sufereau prădăciunea leșilor și a tătarilor, îngrășară cu singele lor lifta blestemată din Fanar. Țara Cernăuților și mormîntul lui Ștefan cel Mare le răpi hoștește pajura spurcată a habsburgilor perfizi [...]. Iar noi, cei ce rămăsesem la vatra străbună în Ardeal, Banat și țara ungurească am fost dripiți de cea mai crîncenă soartă ce o poate avea un neam de oameni în lume. Am fost lănțuiți într-o robie trupească, economică și sufletească, cum nu se mai pomenește în istoria întregă a omenirii. Încercarea disperată în 1784, de-a scutura jugul, n-a avut rezultat și sfîrșitul din acest oraș al țaranului Horia așteaptă încă geniul literar, care să întruchipeze una din cele mai înfiorătoare tragedii ale istoriei. Adevăr a grăit Simion Bărnuțiu în epocalul său discurs rostit în catedrala Blajului în ziua cea mare din 1848 : „Dacă nu își poate închipui cineva greutățile ce le sufereau iudeii de la faraoni, să se uite la faraonii din Ardeal“.

Veacuri de-a rîndul poporul românesc, adevăratul și legitimul proprietar al pămîntului, ce fusese odată Dacia romană, a fost străin

și sclav pe pământul său strămoșesc. Iar când după suferinți de secole din depărtatul Apus, de la dulcea soră latină, care pășește în fruntea ginților spre lumina desăvîșirii, a sosit și în munții noștri duhul libertății, egalității și frățietății, când credeam să înviem la libertate prin întocmirile create de lumea nouă, vechii noștri opresori s-au înfrățit cu împăratul, pe care ei îl detronaseră, cu împăratul pentru care noi vărsasem sîngele nostru cu credință și aceste două puteri ne-au robit din nou. Umbra îndurerată a regelui munților, a scumpului nostru Iancu, rămîne pentru vecie clasică dovadă a legendarei ingraturii habsburgice. Împotriva voinței noastre au unit Ardealul nostru cu țara ungurească și printr-un constituționalism fals și mincinos ne-au luat libertatea culturii, ne-au desființat politicește, bisericile noastre le-au aservit tendinței lor de opresiune și ne-au făcut imposibil progresul economic, prin care am fi putut să ne apărăm împotriva năvălirii ordelor străine pe pământul părinților noștri.

Între acestea priveam cu iubire duioasă la frații noștri de la răsărit, care începuseră a se reculege din urgiile vremilor barbare. Resimțirăm obîrșia comună și la razele luminii trimise de la apus conștiința națională săvîrși la 1859 unirea Principatelor Române sub bunul și luminatul Cuza Vodă, iar sîngele vărsat din nou cu atîta vitejie împotriva păgînilor la 1877 scutură și cele de pe urmă zale ale lanțului, care lega România de Constantinopol și la 10 mai 1881 Carol de Hohenzollern așează pe capul său coroana de rege ale României libere și independente.

Noi însă ne făceam datoria de cetățeni ai Ungariei și supuși ai dinastiei de Habsburg-Lotharingia. Am crezut, că îndelunga noastră răbdare și credința noastră pentru „patrie și tron“ în cele din urmă totuși va muia inimile celor puternici și ni se va oferi chiar în interesul monarhiei puțința unei vieți naționale și condițiunile progresului cultural și economic. Așteptările noastre au fost zadarnice. Oprimarea se întetește. Opresorii mărturisesc acum pe față că scopul lor este un stat unitar național ungar și că, prin urmare, noi naționalicește trebuie să ne desființăm. A pornit opera de extirpare și războiul mondial, care acum s-a sfîrșit, în gîndul opresorilor noștri a avut chemarea să încoroneze opul. Sute de mii de români și-au vărsat și acum sîngele lor pentru „patrie și tron“, iar „patria și tronul“ au tîrît în temniți și în urgia internării pe părinții și frații acestor luptători ; „patria și tronul“ au decretat moartea școalei românești, au trimis zbirii lor în adunările noastre bisericicești, au pregătit proiectele pentru nimicirea noastră politică, au conceput ruina noastră

tră economică, ne-au sugrumat libertatea presei și a cuvîntului, „patria și tronul“ s-au conjurat împotriva noastră și ne pregăteau mormîntul.

Dar zadarnică este lupta omenească împotriva adevărului și a dreptății. Legea tainică a firii cu necesitate de fier îndrumă întîmplările omenești pe cărarea civilizațiunii ce duce spre desăvîrșire, omenimea instinctiv urmează aceste legi. Ea a ajuns la recunoașterea necesității de a se sintetiza libertatea individuală și libertatea națională într-o unire superioară a societății omenești. Sinteza aceasta e condiționată însă de desăvîrșirea celor două libertăți : individuale și naționale. Dacă însă aproape în toate statele civilizate libertatea individuală este desăvîrșită ori pe calea desăvîrșirii, în unele dintre aceste state libertatea națională era încătușată. Războiul mondial s-a făcut pentru descătușarea acestei libertăți. Națiunile trebuie să fie libere, ca astfel între egale drepturi și condițiuni să poată încheia acea mare unire a popoarelor, care va fi chemată să reprezinte o concepție superioară pe scara civilizațiunii și să sporească astfel fericirea omenească pe pămînt. Toate capetele luminate ale Apusului au mărturisit crezul lor : războiul acesta este războiul pentru liberarea națiunilor, nu de dragul acestor națiuni, ci pentru interesul lumii, pentru interesul omenimii, care numai în chipul acesta e capabilă a păși un pas înainte pe calea fericirii sale. Ideile acestea le-a copt istoria.

Pentru învingerea acestor idei au intrat în luptă puterile aliate ale Apusului. Românii de pretutindeni s-au aliat acestor puteri, noi cu sufletul, frații liberi cu armele. Românii și-au făcut și de data asta datoria lor de sentinelă a civilizației împotriva brutalității.

Națiunile trebuie scum liberate. Între aceste națiuni se află și națiunea română din Ungaria, Banat și Transilvania. Dreptul națiunii române de a fi liberată îl recunoaște lumea întregă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri. Dar, odată scăpată din robie, ea aleargă în brațele dulcii sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă : unirea ei cu Țara Românească. Bucățirea poporului românesc n-a fost urmarea vreunei legi economice, în care terminologie se ascunde minciuna. [...] Bucățirea trupului românesc a fost act de barbarie. Distrusă barbaria — unirea tuturor românilor într-un singur stat este cea mai firească pretențiune a civilizației. Teritoriile locuite de români de la descălecarea lui Traian și pînă astăzi au fost teritorii românești. Nu este putere de a suci logica pînă acolo ca invadările elementelor străine, dirijate pe aceste teritorii în chip artificial și prin abuzul de putere al statului cu scopul desființării noastre naționale, să poată clătina dreptul nostru de proprietate asupra acestor teritorii. Așa ceva ar fi sancțio-

narea crimei și ar constitui o pălmuire a civilizațiunii, care principial nu admite substituirea dreptului prin brutalitate. După drept și dreptate românii din Ungaria, Banat și Transilvania dimpreună cu toate teritoriile locuite de dînșii trebuie să fie uniți cu Regatul român.

După cum însă cea dintîi reunire de o clipă a elementului românesc la marginile de la răsărit ale lumii civilizate s-a făcut prin sabia lui Mihai, în numele unui principiu superior celui ce năvălise asupra Europei și care acuma în zilele acestea spre ușurarea tuturor inimilor, care bat pentru lumină și libertate, sucombă cu desăvîrșire, tot așa această nouă unire de acum a tuturor românilor, care de data asta va fi integrală și pentru eternitate, se face prin strălucita învingere a armelor purtate pentru civilizațiune, în numele concepției de viață superioară lumii ce se prăbușește. Este principiul libertății adevărate a tuturor neamurilor și cel al egalității condițiunilor de viață pentru fiecare individ al oricărei națiuni și este principiul întovărășirii tuturor națiunilor libere într-o comuniune internațională spre a împiedica nedreptatea și a scuti pe cei mari și mici deopotrivă.

Unirea tuturor românilor într-un singur stat numai atunci va fi statornică și garantată prin istoria mai departe a lumii, dacă va răspunde tuturor îndatoririlor impuse prin noua concepție a civilizațiunii. Ea ne va inspira datoria, să nu pedepsim progenitura pentru păcatele părinților și ca urmare va trebui să asigurăm tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pămîntul românesc aceleași drepturi și aceleași datorinți. Civilizațiunea, care ne-a eliberat, pretinde de la noi respectul pentru dînsa și ne obligă să prăbușim în noul nostru stat orice privilegiu și să statorim ca fundament al acestui stat : munca și răsplata ei integrală.

Înaintașii noștri de pe Cîmpul Libertății în 1848, au hotărît așa: „Națiunea română depune jurămint de credință către împăratul, către patrie și către națiunea română“. Împăratul ne-a înșelat, „patria“ ne-a ferecat și ne-am trezit că numai credința în noi înșine, în neamul nostru românesc ne poate mîntui. Să jurăm credință de aici înainte numai națiunii române, dar, tot atunci să jurăm credință tare civilizațiunii umane. Cîtă vreme vom păstra aceste credinți, neamul nostru va trăi, se va întări și fericiți vor fi urmașii noștri pînă la sfîrșitul veacurilor.

La lumina celor expuse pînă aci, din încredințarea și în numele Marelui Sfat al națiunii române din Ungaria, Banat și Transilvania, rog Mărita Adunare Națională să binevoiască a primi și a enunța ca ale sale următoarele hotărîri [...]

Vasile Goldiș

I. Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 noiembrie (1 decembrie) 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dinșii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate autonomie provizorie pînă la întrunirea Constituantei, aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, Adunarea Națională proclamă următoarele :

1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sînul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat.

3. Înfăptuirea desăvîrșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vîrstă de 21 de ani, la reprezentarea în comune, județe ori parlament.

4. Desăvîrșită libertate de presă, asociere și întrunire ; libera propagandă a tuturor gîndirilor omenești.

5. Reformă agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special al proprietăților mari. În baza acestei conscrieri desființînd fidei-comisurile în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țaranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atît, cît să o poată munci el cu familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potențierea producțiunii.

6. Muncitorimii industriale i se asigură aceleași drepturi și avantagii, care sînt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.

IV. Adunarea Națională dă expresiune dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în viitor să se elimineze războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această Adunare Națională salută pe frații lor din Bucovina, scăpați din jugul monarhiei austro-ungare și uniți cu țara mamă, România.

VI. Adunarea Națională salută cu iubire și entuziasm liberarea națiunilor subjugate pînă aici în monarhia austro-ungară, anume națiunile : cehoslovacă, austro-germană, jugoslavă, polonă și ruteană și hotărăște ca acest salut al său să se aducă la cunoștința tuturor acelor națiuni.

VII. Adunarea Națională cu smerenie se închină înaintea memoriei acelor bravi români care în acest război și-au vărsat sîngele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea și unitatea națiunii române.

VIII. Adunarea Națională dă expresiune mulțumitei și admirațiunii sale tuturor puterilor aliate, care prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru război, au scăpat civilizațiunea din ghiarele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească Adunarea Națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricînd și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile, pe care le va afla necesare în interesul națiunii.

Trăiască România-Mare ! [...]

DISCURS

Onorată Adunare Națională,

[...] Onorată Adunare Națională, istoria ne-a învățat să credem în adevărul cuvintelor că n-ai să aștepți nimic de la împărați străini, nici de la fiii altor neamuri. Bine poți să aștepți singur numai de la propriile tale puteri. Dovedindu-ni-se acest adevăr peste orice îndoială, datoria noastră nu poate fi alta decît să cercetăm cu cea mai mare grijă unde găsim întreaga forță proprie care ne poate menține în viitor și ne poate garanta mărirea și gloria neamului pentru totdeauna.

Ce aș mai putea spune, onorată Adunare Națională, după cele auzite pînă acum pentru a arăta că în unitatea neamului românesc de pretutindeni zace această putere și ce aș mai putea adăuga ca să întăresc dovezile impugnabile ale raporturii noastre antevorbitor pentru a dovedi că această unitate politică este consecința logică a trecutului nostru istoric și este o absolută necesitate atît pentru noi, cît și pentru întreg neamul românesc ?

Este de ajuns să pun în vederea onoratei Adunări Naționale că unirea tuturor românilor într-un singur regat și într-un nedespărțit stat este nu numai un ideal sfânt, izvorât din trecutul nostru și din comoara vieții noastre sufletești, ci este și un drept indiscutabil al nostru, în baza ființei noastre naționale unitare. Noi, fiii națiunii române de pretutindeni, sîntem de aceeași obîrșie, de aceeași fire, cu o singură și unitară limbă și cultură și sîntem încălziiți de aceleași tradiții sfinte și de aceleași aspirații mărețe. Cînd toate acestea sînt unitare, poate încerca cineva să împiedice manifestarea acestei unități și în ce privește viața politică, sufletește demult înfăptuită ?

Neamurile unitare în viața lor sufletească și unitare în manifestarea conștiinței lor de națiune distinctă sînt recunoscute în știința modernă și de toată lumea civilizată ca subiecte de drept, înzestrate cu toate atributele unei personalități distincte, cu scopul propriu și de sine stătător. Astfel stînd lucrul, cine ar putea contesta acestei ființe naționale dreptul de a-și putea croi soarta însăși, de a se conduce ea singură în mod unitar și integral și de a se compune într-un singur trup, precum sufletul îi este unul și întreg.

Dacă acest principiu al personalității unei națiuni dă drept națiunii române să se consolideze într-un singur stat și să fie și în manifestarea ei externă un singur trup și un singur suflet, o singură și unitară forță, menirea pămîntească a neamurilor ne impune absoluta dorință morală să înfăptuim unitatea politică a neamului românesc. Menirea neamurilor este să contribuie în mod propriu, conform însușirilor lor politice specifice, la dezvoltarea civilizației omenești. Aceste însușiri specifice însă nu se pot afirma și nu se pot dezvolta sub o domnire străină și divizată. Dar mai ales nu pot fi utilizate aceste însușiri proprii în serviciul civilizației generale fără o cîrmuire conștientă, unitară și specifică. Dreptul neamurilor, recunoscut de toată lumea, de a-și forma în mod integral statul lor propriu este deci și o datorie față de sine, și față de civilizația omenească și, în consecință, dacă neamul românesc nu s-ar folosi de dreptul său de a-și înfăptui unitatea națională, s-ar arăta nevrednic nu numai de timpurile cari le trăim, ci și de însușirile nobile și fără pereche cu care este înzestrat și prin aceasta s-ar expune disprețului întregii lumi civilizate.

Decretînd deci unitatea națională, vom continua a fi ceea ce am fost noi, neamul românesc, totdeauna și ceea ce trebuie să fie pentru vecie : sentinela trează și conștientă a civilizației omenești.

Dar, îndeosebi, noi, românii din Transilvania, Banat și Ungaria sîntem în drept și avem datoria să pretindem această unire, pentru că aici a fost leagănul românismului. Nu se poate ca o crudă barbarie

să ne forțeze ca însăși vatra neamului românesc, leagănul aspirațiilor românești să fie despărțit de trupul întregii națiuni deja unite!

Noi nu ne putem închipui viața mai departe fără a fi împreună cu întreg neamul românesc, și mai bine voim moartea decât o viață de schilav umilit, despărțit de frații săi.

E evident deci, onorată Adunare Națională, că toate argumentele științei, stabilite de mintea omenească, ne dau dreptate în hotărîrea noastră de a contribui și noi prin alăturarea noastră la înfăptuirea marelui regat român.

Este evident că aclamațiile dv., cu care ați întâmpinat proiectul nostru de rezoluțiune nu sînt numai flori frumoase și trecătoare a sentimentelor și a însuflețirii naționale, ci sînt o urmare firească a unei convingeri adînci și nestrămutate, izvorîte din vederi științifice adoptate de civilizația omenească.

Dar și considerațiile de natură practică pretind închegarea într-o singură forță unitară a întreg neamului românesc.

Cum vom putea noi apăra între împrejurări radical schimbate și pe viitor ființa noastră națională și comorile noastre sufletești fără a opune pericolelor din afară întreaga noastră forță națională? Cum vom putea noi menține integritatea etnică a teritoriului nostru dacă dezvoltarea vieții noastre culturale și economice nu va fi sub scutul întregului neam românesc? Cum vom putea noi exista izolați și divizați cînd toate popoarele din jurul nostru au înfăptuit deja unitatea națională a lor? Rupti și împrăștiati între diverse împărății, ne vor sfărîma neamurile vecine și vor trece peste noi cum trec valurile turbate peste corăbiile naufragiate, lipsite de mîna tare a cîrmaciului.

Dar să ne despărțim pentru toate timpurile de această icoană neagră a nenorocirei naționale și să ne înviorăm sufletul cu nădejdea, cu convingerea tare și sfîntă că, hotărînd a face aceea ce justifică deopotrivă trecutul, dreptul, știința și necesitatea, deciziunea noastră o va accepta și lumea cultă, care nu poate fi pentru menținerea barbarei, a întunerecului și a regresiei.

Să trecem însă cu vederea că în calea împlinirii idealului nostru nu dăm numai de prieteni, ci și de dușmani, cari, mînați de interesul lor rău priceput, se vor sili cu siguranță să împiedece înfăptuirea hotărîrii noastre. Nu-i iertat să lăsăm necombătută nici bănuiala celor neorientați, nici intriga dușmanilor noștri. Trebuie să constatăm clar și peste orice îndoială ce înțelegem noi sub dreptatea pe care vrem să o înfăptuim, și să lămurim cum pricepem noi libertatea și unitatea națiunii noastre.

Pentru înlăturarea oricăror îndoieli asupra intențiunilor poporului românesc, am ținut de lipsă ca în proiectul de rezoluțiune ce am

prezentat să precizăm principiile cari ne conduc, în fața cărora — sînt convins — toate intrigile dușmanului trebuie să amuțească. Am ținut să accentuăm aceste principii, cari de altfel, fiind totdeauna aproape de sufletul nostru, sînt de sine înțelese și pentru a da o iconă întreagă a crederii noastre politice.

Noi, onorată Adunare Națională, privim în înfăptuirea unității noastre naționale un triumf al libertății omenești. Noi nu voim să devenim din oprimați oprimatori, din asupriți asupritori. Noi voim să intronăm pe aceste plaiuri libertatea tuturor neamurilor și a tuturor cetățenilor. [...] Noi nu voim să răpim individualitatea etnică, nici ființa națională a acestor neamuri. Noi nu vroim să răpim limba nimănui, ci vrem ca fiecare om să aleagă liber limba și credința în care vrea să trăiască atît în viața lui particulară, cît și în legătură cu viața de stat. Noi nu vrem să verse nimenea lacrimile pe cari le-am vărsat noi atîtea veacuri și nu voim să sugem puterea nimănui, așa cum a fost suptă a noastră de veacuri de-a rîndul. Noi ne încredem în trînicia noastră și în vrednicia proprie și nu vrem să istovim forțele altora.

Este adînc înrădăcinată în noi convingerea că numai un regim cu adevărat democratic ne poate întări țara și înălța neamul. Trebuie să avem colaborarea organică a tuturor păturilor sociale și a tuturor cetățenilor în serviciul prosperității statului român. Un stat modern, îndeosebi în vremuri agitate cum sînt cele de azi, pretinde mari sacrificii de la cetățenii săi. Aceste sacrificii le pot presta cetățenii numai atunci dacă sînt în puțința de a-și dezvolta toate forțele lor, iar aceasta numai pe lîngă o deplină libertate pot să o facă. De aceea libertățile interne ale cetățenilor trebuie să crească în raport cu sforțările externe ale statului. Nu se poate spera ca cetățenii fără drepturi și ținuți în întunec și în mizerie socială să devie stîlpi siguri ai unui stat modern. Deplina libertate și egala împărțire în puterea de stat a cetățenilor este singura bază solidă a dezvoltării unui stat. [...]

Neamul românesc, la fondarea viitorului său și la asigurarea existenței sale, nu poate trece cu vederea raporturile internaționale cu celelalte neamuri. Dacă privim la urmările catastrofale ale tragediei omenești ce se petrecuse în timpul recent, nu e puțință să nu constatăm că acestea nu se pot delătura decît delăturînd totodată și posibilitatea de a se repeta această tragedie. Aceasta însă nu se va putea ajunge decît numai punînd stavilă egoismului neîndreptățit și puținței de a strivi fără nici un scrupul cel mai tare pe cel mai slab. În locul suveranității rigid aplicate, trebuie să se înfăptuiască o înfrățietate universală, care să admită, înființînd Liga Națiunilor, de-

liberarea conflictelor dintre popoare prin juriu internațional, evitînd prin aceasta aplicarea forței brutale reprezentate prin război. [...]

Sub domnia seculară a Habsburgilor au suferit pe lîngă noi multe neamuri eroice, cari deopotrivă cu noi doreau să rupă lanțurile grele ale opresiunii naționale. Pildele strălucite de eroism național ale acestor neamuri ne-au dat și nouă în zilele grele de suferinți tărie sufletească și cuvintele lor de îmbărbătare ne-au mîngîiat în dureri și ne-au întărit în nădejdi.

Credem a da, prin urmare, expresiune gîndului întreg neamului românesc cînd propunem în proiectul de rezoluțiune să trimiteți acestor popoare eliberate salutul nostru și admirația noastră, dorindu-le acum, ca unor popoare libere, deplină mărire.

Să nu uităm că, dacă azi sîntem în situația de a ne spune liber cuvîntul și a ne pronunța neîmpiedecași dorința sufletului nostru, avem să mulțumim armatelor victorioase ale puterilor aliate și diplomației strălucite ale acestor puteri. De aceea credem că trebuie să ne închinăm înaintea geniului națiunilor liberatoare și în urmare propunem să se trimită din această adunare salutul nostru armatei glorioase a Antantei și conducătorilor ei.

Din aceste considerații rog onorata Adunare Națională să primească proiectul nostru de rezoluție, pentru a întemeia pentru vecie România unită și mare și a înstăpîni pentru totdeauna o adevărată democrație și deplină dreptate socială ! (Urale nesfirșite : „Primim unanim ! Trăiască România Mare !“)

Iuliu Maniu

DISCURS

Preacinstită Adunare Națională,

În anul 1914, cînd izbucnise crîncenul război european, cînd întreagă lumea și mai cu seamă Franța tremura de groază că cultura franceză, libertatea franceză și Republica Franceză au să fie dripite de militarismul german, atunci întreagă națiunea franceză, social-democrații și toate partidele într-o singură unitate s-au ridicat și au ținut piept puhoiului ce venea de la hotare.

Astăzi e vorba de libertatea, de posibilitatea dezvoltării în viitor a culturii românești, și astăzi venim și noi aici, adevărați reprezentanți ai muncitorimii române din Ungaria, Transilvania și Bănat, venim să ne declarăm în fața preacinstitei adunări, să declarăm în fața Internaționalei Socialiste că vrem Unirea tuturor românilor.

O vrem și sîntem gata a lupta cu toate mijloacele pentru înfăptuirea și pentru apărarea ei.

Noi sîntem proletari, noi ducem o luptă de clasă.

În lupta aceasta sîntem solidari cu toți frații de pretutindenea ; cu toții sîntem pentru transformarea socială, ca fiecare om să fie om liber și stăpîn pe sine însuși.

Dar solidaritatea aceasta nu o înțelegem în așa fel ca și mai departe să fim numai sateliții unui singur partid, și nu voim să fim și pe mai departe o clasă fără importanță, o clasă care n-are la dispoziție mijloacele necesare pentru afirmare și dezvoltare.

De aceea, cînd aderăm la unirea tuturor românilor, voim totodată și posibilitatea de dezvoltare a muncitorimei române, voim să deschidem brațele largi pentru ca în această Țară Românească nouă să se dezvolte și să progreseze un popor muncitor, tot așa cum a progresat popoarele muncitoare din Apus.

Social-democrația nu-i identică cu lipsa simțului național. Noi nu zicem că *ubi bene ibi patria* ; dimpotrivă, zicem că, unde ți-e patria, acolo trebuie să-ți cauți de ea ! De aceea noi nu ne temem că nu vom avea puterea să ne căutăm drepturile la o viață liberă.

Cînd facem declarația aceasta, că aderăm la unire, o facem nu numai pentru că în instinctul nostru, în internul nostru, în inima noastră există simțul acesta, ci o facem și cu mintea clară, prin convingerea aceea fermă că prin postulatele luate în rezoluție ce s-a prezentat preacinstitei adunări sînt luate toate acele garanții cari sînt suficiente pentru democratizarea României. [...]

Noi, muncitorii români, ne simțim una cu întreg neamul românesc !

Iosif Jumanca

DISCURS

Mărită nație română !

Sînt aproape două mii de ani de cînd împăratul Traian a sădit, a altoit nobila viță romană în tulpina vînjoasă a rezistentului neam dacic, dînd astfel naștere poporului nostru român.

Ca o sentinelă neadormită și credincioasă a organizației și a civilizației române, a răspîndit acest popor lumina culturii latine, prefăcînd aceste plaiuri și ținuturi — pe atunci încă sălbatice — în „Dacia felix“.

Dar năvălirea hunilor și a numeroaselor horde barbare — cîte s-au strecurat pe-acia în curs de veacuri — nu numai că ne-au stîngherit în munca și opera noastră, ci ne-au înfrînt pentru multă vreme, și, ceea ce a fost mai rău pentru noi, ne-au divizat, ne-au împărțit.

Astfel cu timpul am ajuns ușor unii în jugul ungarilor [...] alții au ajuns în robia turcilor, mai târziu a germanilor și a țarismului rusesc. Mai lungă a fost robia noastră, a românilor din Banat, Ungaria și Transilvania, care a durat o mie de ani.

V-aș amări prea tare sufletele și aș prea întuneca seninătatea acestui frumos praznic național, dacă v-aș înfățișa icoana amănunțită a lungilor noastre suferințe din cursul acestor 10 veacuri.

Amintesc numai :

Cum am zăcut veacuri întregi în cea mai neagră iobăgie ;
cum am fost proscrisi de legile nu numai aspre, ci draconice ungurești ;

cum în atâtea rînduri ne-am pierdut pe toți conducătorii ;

cum ni-au sfîșiat chiar credința strămoșească ;

cum au rupt legăturile canonice și firești ale bisericii noastre cu biserica mamă a fraților de dincolo ;

cum ne-au bătut păstorii, ca să se risipească mai ușor turma ;

cum au hrănit cu scump sîngele nostru toate lipitorile, lăpădăturile străine.

Dar cu toate acestea — precum după vorba lui Alecsandri „Ceahlăul sub fortună nu cade mușuroi“ — așa și puterile neamului românesc n-au putut fi zdrobite pentru totdeauna. Din contră ! Mulțumită puternicei însușiri a poporului de-a se spori văzînd cu ochii, s-au împlinit față de noi cuvîntul poetului :

„Barbarii vin, barbarii trec ; Românul îi petrece,

Și — unde unul a căzut — răsar în locu-i zece“.

Astfel codrul neamului a odrăslit mereu, subliniind nu numai golurile marilor jertfe, ci am fost chiar în stare să dăm lumii — pe lîngă multe altele — și eroi, ca pe Ioan Corvinul, carele — ca și Ștefan cel Mare — a frînt puterea semilunei păgîne ; pe Matei Corvinul, carele a fost cel mai mare rege al Ungariei.

Dar cu cît începeau să iasă mai bine la iveală strălucitele noastre însușiri strămoșești — cu atîta se sileau mai tare turanicii noștri tirani a ne asupra și strîmtora.

Orbiți de gogorița „ideii de stat național ungar“ nu s-au rușinat a născoci cele mai drăcești căi și mijloace cu scopul hotărît de-a ne desființa și maghiariza. Deoparte Habsburgii haini și meșteri intru a sămăna intrigi și discordie între popoarele fostei monarhii, ca astfel să le poată domina și să se poată susține ; de altă parte barbarii de germani au aflat în finii lor unguri pe cei mai tipici ucenici ai imoralei lor devize : „Macht geht vor Recht“. Conteșle negru Iuliu Andrassy, pe care intenționează republica ungară a-l trimite ca de-

legat la tratativele de pace, a declarat în camera ungară : „Cauza naționalităților din Ungaria este chestie de putere și nu de drept“.

Mai ales ceea ce au făcut cu noi în anii din urmă, trece toate marginile. Strigau la cer răzbunare nedreptățile, care trebuia să le suferim. Ne durea mai ales încătușarea sufletului nostru românesc și răpirea școalelor, căci n-am uitat nici pe o clipă admoniția de la 1848 a marelui Bărnuț : „Și cu cât vor învăța mai mulți români la școale străine, cu atât va pierde națiunea mai mulți fii“. Fiecare fiu instrăinat era o bucată ruptă cu dureri din trupul nostru.

În fața asupririlor și a nedreptăților, pe care nu le puteam opri, ne-am retras rezignați la vetrele familiilor și la altarele bisericuțelor noastre ; și acolo am străjuit cu neadormită grijă și am salvat scumpele comori ale sufletului : legea, limba, datinile strămoșești și toată moștenirea ființei noastre etnice de români.

Dar asupririle acestea — deși ne-au împetrișat cu străini pămîntul strămoșesc prin colonizări, deși au toată forța mijloacelor de guvernămînt, ne-au instrăinat orașele, ne-au ținut în neștiință, împiedicînd aproape orice progres : — totuși nu ne-au putut istovi, ci ne-au făcut mai rezistenți, ne-au întărit, ne-au încheșat. Iară țara fraților din regatul liber a devenit pentru noi steaua strălucitoare a nădejdlor noastre de mai bine.

Prinzînd curaj, am întehit tot mai mult lupta noastră politică, pornită în contra opresorilor noștri, cristalizînd tot mai clar ținta aspirațiunilor noastre naționale.

La anul 1866 scrie Papiu Ilarian unui deputat român din parlamentul ungar : „Românii să pretindă curat și simplu, ca să fie națiune politică egală... Numai înainte cu curaj și cauza voastră va ajunge la cunoștința Europei — și atunci ați cîștigat totul“.

Bărbăteștile lupte politice ale episcopilor și frunțașilor noștri conducători, pecetluite cu însemnate jertfe de mucenici naționali, formează pagini strălucite ale trecutului nostru întreg.

Ele au convins pe marile popoare, care conduc destinele lumii, despre sfințenia cauzei noastre și despre îndreptățirea aspirațiunilor noastre spre libertate.

Și cînd tiranii noștri seculari au intrat și-n sfintele noastre biserici și au pîngărit altarele lor, pe cât de sfinte pe atât și de românești, frații noștri liberi n-au mai putut suferi umilirea noastră. Atunci marele fiu al marelui său părinte Ioan Brătianu — în casa căruia s-au cultivat cu sfințenie cultul dezrobirii noastre, cu aprobarea plină de însuflețire a tuturor factorilor competenți, urmați de toată țara — a sfătuit din poziția sa plină de răspundere pe vodă, să scoată sabia și să înceapă lupta alături de acele popoare, pe-a căror

steag este scris : „Înfrîngerea tiraniei, biruința dreptății și eliberarea popoarelor asuprite“. [...]

După 52 de luni de uriașe jertfe și de mult sînge românesc vărsat în lupte crîncene, a biruit sfînta și mîntuitoarea poruncă din solia puternicului Wilson : „Tot poporul trebuie să aibă libertatea de a fi stăpîn pe sine și a-și croi însuși viitorul și soarta“.

Ca să ne folosim și noi românii din Banat, Ungaria și Transilvania de dreptul cuprins în acest evanghelic principiu, am venit la această istorică și măreață Adunare Națională în străvechea Alba Iulie, de care ne leagă amintirea celor mai crude chinuri și suferințe, dară și cea mai sfîntă nădejde.

Deși au trecut veacuri de atunci, totuși și acum aud, cum geme de adînc din fundul temniței regele munților Iancu, aud mai ales suspinele și sfîșiiitoarele urlete de durere ale mucenicilor Horia și Cloșca, cari aici, pe locul unde stăm acum, au fost trași pe roată. [...]

Dar, chiar de s-ar fi șters din sufletul nostru orice amintire a muceniei noastre de veacuri, și încă nu ne puteam gîndi astăzi la altceva, decît la [...] Unirea cu scumpa noastră Românie, alipindu-i întreg pămîntul strămoșesc.

Aceasta a trebuit să fie singura noastră tendință firească : doară idealul suprem al fiecărui popor, ce locuiește pe un teritoriu compact, trebuie să fie unitatea sa națională și politică. Am fi niște ignoranți, vrednici de disprețul și rîsul lumii, dacă în situația de azi am avea o altă dorință.

Numai din unirea tuturor românilor de pretutindenea vor putea răsări astfel de produse și manifestațiuni ale geniului nostru național, care prin însușirile lor specifice românești să contribuie la progresul omenirii.

Deci — oricît ar fi de tare gardul Carpaților, care pînă acuma ne-a despățit de frații noștri — totuși azi și aici — în atmosfera tradițiilor lui Mihai Vodă Viteazul — nu pot decît să exclam împreună cu poetul Rădulescu Niger :

Hotarele de astăzi sînt margini trecătoare,
de care timpul ride,
Căci el pătrunde-n taina ursitei viitoare,
cînd ele s-or deschide !

Ceasul deschiderii a sosit. Nu putem și nici n-am avea lipsă să retezăm Carpații, căci ei sînt și trebuie să rămînă și în viitor inima Românismlui, dar simțesc că astăzi prin glasul unanim al mulțimii celei mari, vom deschide larg și pentru totdeauna porțile Carpaților,

ca să poată pulsa prin arterele lor cea mai caldă viață românească și ca prin aceasta să ni se înfăptuiască :

„acel vis neîndeplinit, copil al suferinței,
de-al cărui dor au adormit și moșii și părinții“.

Am ferma nădejde că precum noi, cei adunați la Alba Iulia, am horărit azi cu glas unanim Unirea cu România, așa și glasul întregii națiuni se va concentra asupra singurei dorințe pe care o pot exprima în trei cuvinte : Pîn'la Tisa !

Miron Cristea

DISCURS

Fraților !

Ceasul plinirii vremii este acesta [...]

Astăzi prin hotărîrea noastră ¹ se înfăptuiește România Mare, una și nedespărțită, rostind fericiți, toți românii de pe aceste plaiuri : Ne unim pe veci cu Țara-mamă, România.

Vă reamintiți cînd prin sutele de spitale, în zilele de întuneric, vă vesteam : „va învinge dreptatea“ ; vă arătam că vine ceasul cînd toți făcătorii nedreptății vor plînge, lacrimi de sînge, în ziua bucuriei noastre.

A biruit dreptatea !

Acesta-i ceasul dreptății [...], acesta-i ceasul bucuriei noastre, bucuria unui neam întreg, pentru suferințele veacurilor, purtate de un neam, cu credința și cu nădejdea în dreptatea lui.

Suferințele veacurilor se îmbracă în lumină, cum revarsă în clipa aceasta soarele asupra noastră lumina sa, cu binecuvîntare. [...]

Văd ziua întregirii neamului și aud bunăvestirea unirii noastre pe veci cu Țara-mamă : România.

La lumina celor expuse pînă aci, din încredințarea și în numele Marelui Sfat al națiunii române din Ungaria, Banat și Transilvania, rog mărita Adunare Națională să binevoiască a primi și a enunța, ca ale sale, următoarele hotărîri. [Citește textul Hotărîrii].

Fericit am vestit hotărîrea judecății prin reprezentanții a toată suflarea românească ; fericiți voi, cari ați pecetluit pe veci, Unirea cu Țara Mamă.

O viață întregă veți mărturisi cu mîndrie : „Și eu am fost la Alba Iulia“ !

Fiii fiilor voștri vor chezașui puternic și fericiți, rostind : „Și părinții noștri au fost la Alba Iulia !“ Voi sînteți marea armată a sufletelor alese, a neamului vostru.

De acum o Românie Mare, întemeiată pe dreptatea și pe credința poporului său.

Cîntarea noastră de biruință să fie cîntarea neamului pe calea lungă și grea a veacurilor [...].

Dreptate și adevăr, la temelia României întregite. [...].

Pe pămînt pace. [...] Să ne luminăm, popoare.

Trăiască România Mare, una și în veci nedespărțită ! [...]

Iuliu Hossu

MOȚIUNE !

Colonia sașilor transilvăneni din București, reprezentată prin societatea lor „Transilvania“ și prin numeroși membri ai comunității evanghelice din București, adunîndu-se astăzi în sala „Transilvania“ a primit în unanimitate declarațiunea următoare :

Sașii transilvăneni din București, întruniți astăzi în sala „Transilvania“, au luat cu mare bucurie și cu satisfacție cunoștință despre declarațiunea Adunării Naționale a tuturor românilor din Ardeal, Banat și Ungaria ținută în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie a.c.

Spiritul de dreptate și de libertate care strălucește cu deosebire în punctul 3 al acestei declarațiuni a împrăștiat toate grijile care cuprinseseră pe sașii transilvăneni din cauza evenimentelor din timpul din urmă.

Din toată inima, deci, sașii transilvăneni din București se unesc cu hotărîrile relative la libertatea națională, la întrebuițarea liberă a limbii materne în învățămînt, administrație și justiție, la reprezentarea în corpurile legiuitoare proporțional cu numărul locuitorilor, la garantarea dreptului egal și a autonomiei profesionale și la libertatea desăvîrșită a presei, a asocierii și a întrunirilor.

Sașii salută cu entuziasm unirea Ardealului cu România săvîrșită în acest spirit.

Cu toate că sașii transilvăneni din București nu sînt autorizați să vorbească în numele națiunii săsești din Ardeal, totuși, întemeindu-se pe îndelungata lor conviețuire cu românii din Regat, nu voiesc să piardă prilejul a da conaționalilor din patrie sfatul bine gîndit că, pe temeiul asigurărilor din actul Unirii din Alba Iulia, să voteze și ei unirea Ardealului cu România.

9 decembrie 1918

CUVÎNTARE

rostită cu ocazia predării Actului Unirii
conducătorului statului român

Românii din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor legali la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie/ 1 Decembrie 1918, au decretat unirea lor și a acestor teritorii cu Regatul Român. Prin această Unire, [...] s-a împlinit visul de o mie de ani al neamului românesc : Unirea într-un singur stat a tuturor românilor.

Această unire este o pretențiune a istoriei și o cerință a civilizațiunii omenеști.

Ea este o cerință a istoriei, fiindcă neamul românesc de la zămisirea sa și pînă astăzi a rămas unul și etnicește nedespărțit, posedînd în aceleași margini geografice pămîntul Daciei lui Traian. Deci îmbucătățirea lui sub diferite dominațiuni străine a fost o nedreptate istorică. Această nedreptate se înlătură astăzi.

Dar unirea tuturor românilor într-un singur stat este totodată și o pretențiune a civilizațiunii omenеști. Progresul acestei civilizațiuni pretinde comuniunea națiunilor într-o unire de ordin social superior, care să asigure libertatea și dreptatea deopotrivă pentru toate națiunile, mici și mari.

Cu națiuni etnicește și geograficește unitare, dar politicește rupte în bucăți, această comuniune a națiunilor este o imposibilitate.

Deci unirea tuturor românilor într-un singur stat rectifică o mare greșeală a istoriei și se conformă necesităților civilizațiunii omenеști.

Tot astfel însă, scopul istoric al acestei reuniri integrale a națiunii române are să fie potrivit cauzei sale eficiente. Această unire pe de o parte va trebui gradat să înfăptuiască egalitatea condițiunilor de viață pentru toți indivizii, care o alcătuiesc, pe de altă parte ea va trebui să se întemeieze pe principiul libertății și egalei îndreptățiri a neamurilor.

Unirea tuturor românilor într-un singur stat a trebuit să vie. Ea s-a înfăptuit prin suferințe și sacrificii.

Istoria se face prin legile firii mai presus de orice putere omenescă, dar obiectul și mijlocul acestor legi este bietul om muritor. Fericți sîntem noi românii de azi, că prin noi istoria săvîrșește actul mare al unirii tuturor românilor într-un singur stat [...].

[...] noi îți aducem pămîntul strămoșilor noștri, dar tot atunci noi îți aducem și sufletul tuturor românilor de azi, care trăiesc în Transilvania, Banat și Țara Ungurească.

Primește cu dragostea cu care ți-o aducem, Hotărîrea de Unire a acestor țări. Primește jurămîntul de fidelitate și omagiul a celor patru milioane de români locuitori pe acel pămînt și întinde asupra lor scutul puternic al maiestății tale.

Patru milioane de români oțeliți și tari în credință ca stîncă din munții dulcelui Ardeal strigă astăzi în extaz de fericire :

[...] Trăiască fericită în veci România Mare !

14 decembrie 1918

DECRET

Ferdinand I.

Prin grația lui Dumnezeu și voința națională,
rege al României, la toți de față și viitori, sănătate :

Asupra raportului președintelui Consiliului nostru de Miniștri sub nr. 2171 din 1918 : luînd act de hotărîrea unanimă a Adunării Naționale din Alba Iulia.

Am decretat și decretăm :

Art. I. Ținuturile cuprinse în hotărîrea Adunării Naționale din Alba Iulia de la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 sînt și rămîn de-ă pururea unite cu Regatul României.

Art. II. Președintele Consiliului nostru de Miniștri este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a decretului-lege de față.

24 decembrie 1918

HOTĂRÎRE

Către poporul nostru !

Consiliul central săsesc împreună cu Consiliul național săsesc din Transilvania, ca reprezentanți de drept ai poporului sas transilvănean, au luat la 8 ianuarie 1919 la Mediaș următoarea hotărîre ¹ :

[...] Prin unirea Transilvaniei și a teritoriilor Ungariei locuite de români cu România se creează un teritoriu comun, a cărui omogenitate se constituie în cadrul raporturilor etnografice.

Fiind convinși de importanța mondială a acestui act, sașii din Transilvania se pronunță, conform principiului de autodeterminare, pentru unirea Transilvaniei cu România, salută cordial poporul român și îl felicită pentru îndeplinirea idealurilor sale naționale.

Sașii iau act nu numai de un proces istoric de importanță mondială, ci și de dreptul legitim al poporului român pentru unire și formarea unui stat.

Ei își mai exprimă speranța că poporul român și statul român, la dispoziția cărora își pun vrednicia moștenită din strămoși, vor fi animate totdeauna de sentimente nobile și echitabile față de sași [...]

Sașii aderă la hotărârile Adunării Naționale de la Alba Iulia, care dau expresie dorinței ca la Congresul păcii să se asigure dreptatea și libertatea tuturor națiunilor mari și mici deopotrivă, garantându-se, astfel, pacea popoarelor pentru o vreme îndelungată.

Sașii doresc ca și ceilalți compatrioți germani din noul stat să adere la actul lor și-și exprimă speranța că se vor acorda aceleași drepturi și celorlalți germani și că se va asigura egalitatea națională și politică a tuturor germanilor din noul stat [...]

8 ianuarie 1919

MOȚIUNE

Evreii ardeleni domiciliați în București, întruniți în ziua de 18 martie, luând cunoștință de actul din Alba Iulia din 18 noiembrie [1 decembrie], aderă din inimă și cu multă satisfacție la programul cuprins în acest act, avînd în vedere că dispozițiile privitoare la libertatea națională, a limbei materne în învățămînt, administrație și justiție, la reprezentarea proporțională în parlament și guvern, la asigurarea de drepturi egale, de autonomie culturală, religioasă și politică, precum și de necondiționată libertate a presei, a întrunirilor și a asociațiilor corespund în totul principiilor liberale și democratice ale vremurilor actuale.

18 martie 1919

REZOLUȚIE

Adunarea reprezentanților șvabilor din Banat ținută la 10 august 1919 a adoptat în unanimitate următoarea hotărîre :

1. În numele tuturor șvabilor din Banat declarăm că numai de la Banatul nedespărțit sperăm binele fiecărei națiuni din Banat, căci un Banat împărțit în granițe nefirești înseamnă o ruină economică pentru toate popoarele care trăiesc aici, o cauză pentru sfadă veșnică și nemulțumiri continue și de tulburare a păcii dorite. Noi dorim, în consecință, indivizibilitatea Banatului.

2. Timișoara fiind centrul vieții economice și sociale a Banatului și ea fiind încorporată României și suveranitatea majestății sale regele României fiind extinsă asupra Banatului și deoarece noi vedem în Manifestul de la Alba Iulia o garanție că în statul nostru viitor ne este asigurată dezvoltarea liberă a caracterului nostru poporal, folosirea liberă a limbii noastre materne și amîndouă, caracterul poporal și limba maternă le vom putea promova nestingherit pe teren politic, cultural, economic și social, și astfel să ne asigurăm viitorul nostru național, dorim ca întreg Banatul, unitar și nedespărțit, să se alipească regatului României mari.

3. Această hotărîre se va comunica Conferinței de pace.

10 august 1919

**EXTRAS
DIN TRATATUL DE PACE CU AUSTRIA**

Art. 89. [...] Austria declară de pe acum că recunoaște și acceptă frontierele Bulgariei, Greciei, Ungariei, Poloniei, României, ale statului sîrbo-croato-sloven și ale statului cehoslovac, așa cum aceste frontiere vor fi stabilite de către principalele puteri aliate și asociate. [...]

*Saint-Germain-en-Laye
10 septembrie 1919*

**EXTRAS
DIN TRATATUL DE PACE CU BULGARIA**

[...] Art. 27. Frontierele Bulgariei vor fi stabilite după cum urmează : [...]

5. Cu România : de la Marea Neagră pînă la Dunăre — frontiera așa cum era la 1 august 1914 ; de acolo pînă la confluența Timocului cu Dunărea, canalul principal de navigație pe Dunăre în amonte.

[...] Art. 171. Bulgaria recunoaște ca fiind și rămînînd abrogate toate tratatele, convențiunile sau acordurile pe care le-a încheiat [...] cu România, după 15 august 1916 și pînă la intrarea în vigoare a prezentului tratat. [...]

27 noiembrie 1919

EXTRAS
DIN TRATATUL DE PACE CU UNGARIA

[...] Art. 45. Ungaria renunță, în ce-o privește, în favoarea României, la orice drepturi și titluri asupra teritoriilor din fosta monarhie austro-ungară, situate dincolo de frontierele Ungariei, așa cum sînt fixate la art. 27. Partea II (Frontierele Ungariei) și recunoscute prin prezentul Tratat sau prin orice alte tratate încheiate în vederea reglementării actualelor chestiuni — ca făcînd parte din România.

[...] Art. 47. România recunoaște și confirmă, față de Ungaria, angajamentul său de a accepta înserarea, într-un tratat încheiat cu principalele Puteri aliate și asociate, a dispozițiilor socotite necesare de către aceste Puteri, pentru a proteja în România interesele locuitorilor care diferă de majoritatea populației prin rasă, limbă și religie, precum și pentru a proteja libertatea de tranzit și un regim echitabil pentru comerțul celorlalte națiuni. [...]

4 iunie 1920

**UN SFERT DE VEAC DE LA UNIREA
TRANSILVANIEI**

La 1 Decembrie [1943] se împlinesc douăzeci și cinci de ani, de când românii din Transilvania au hotărît, în Adunarea Națională de la Alba Iulia, unirea cu Regatul României. Dramatica desfășurare a evenimentelor, prin care trecem în momentul de față, îmbracă cu o semnificație deosebită aniversarea unității naționale înfăptuită atunci, în virtutea unei hotărîri istorice. Înfățișarea ei într-o succintă expunere istorică o socotim de aceea folositoare, mai ales că din evocarea atmosferei de acum un sfert de veac se desprinde o serie întreagă de probleme, care au fost discutate odată și echitabil dezlegate, iar din înlănțuirea faptelor, ce au dus la proclamarea unității naționale, cauza Transilvaniei române își poate culege argumente de valoare netrecătoare.

I

Sute de ani Transilvania a tînjit într-o configurație politică străină de rosturile ei firești. Supusă coroanei ungare, într-o epocă ce nu se poate stabili cu precizie, ea nu s-a putut încadra niciodată deplin în ideea imperiului maghiar. Caracterul ei etnic a rămas în preponderanță românesc de-a lungul tuturor veacurilor, deși noua stăpînire s-a străduit a se înfige în solul ei, nu numai prin forță politică, ci și prin așezări de coloniști și prin organizarea de instituții feudale, care au exclus pe români din viața de stat. Principii unguri din Transilvania de sub suzeranitatea turcilor au desăvîrșit apoi opera de spoliațiune a poporului românesc. Servituțiile impuse țaranului nostru nu cunosc măsură, în această perioadă neagră, iar persecuțiile religioase de aici duc pentru întia dată faima suferințelor, pe care românii le suportă, cu resemnare sau cu scrișnire de dinți. Nici instalarea Habsburgilor și

crearea „marelui principat“ al Ardealului, legat de țările austriace, nu curmă opresiunea politică și religioasă, ci o mărgesc adăugându-i o fiscalitate cruntă și o supraveghere polițienească a aspirațiilor sale de ordin cultural sau spiritual. Și totuși zorile epocii de libertate găesc Transilvania pătrunsă de ideea românismului, care s-a deșteptat din somnul său de moarte.

Sînt două veacuri și jumătate, de cînd există o mișcare cu caracter național la românii din Ardeal. Plămădită sub înrîurirea atingerii cu cultura Apusului, strălucita pleiadă a cărturarilor ardeleni formulează (1791) un program de solidaritate națională, iar în vîlvătaia anului 1848, obiectivul politic se limpezește, aspirațiile se mărgesc și omogenitatea masivă a pămîntului românesc își cere de-acum drepturile firești. De la 1867 încoace reunirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria și așezarea dualistă a monarhiei habsburgice sporesc apăsarea jugului dușman și provoacă o reacțiune ce nu poate fi oprită în creșterea ei. Partidul Național al românilor din Transilvania constituie legal în 1881 și comitetul său de conducere, organizează rezistența, care, ori că a fost „pasivă“, ori că a trecut la acțiuni de îndrăzneală afirmare a conștiinței românești, a întărit linia dreaptă a revendicărilor, pregătind drumul dezrobirii.

Transilvania devenise astfel unul din punctele nevralgice ale monarhiei dunărene, iar situația românilor din fostul regat al Ungariei constituia de acum o problemă europeană. Acest caracter l-a îmbrăcat lupta românilor de aici datorită mai ales faptului că tînărul regat român se lipea strîns de teritoriul ei, învăluindu-i hotarele, supraveghindu-i pulsul și pregătindu-i reintegrarea în unitatea politică a neamului. Etapele de progres ale României libere sînt stații spre unitatea națiunii, iar izbînzile culturii naționale produc fermentul viu, care va pune în mișcare puterile poporului întreg. Deplin conștient de rolul ce este chemat a împlini în stabilirea echilibrului dintre marile puteri europene, statul român nu organizează o iredentă, nu tulbură pacea cu intervențiuni neoportune, ci caută să-și consolideze situația internă și externă, pentru a putea întîmpina criza, care se întrevedea limpede. Alianța sa cu Germania și Austro-Ungaria era determinată de conjunctura de atunci a politicii europene. Ea nu însemna o renunțare la realizarea integrală a unității, pe care și opinia generoasă a Apusului civilizată o proiecta într-un viitor nu prea îndepărtat. Era o politică de cumințenie a unui stat mic, intercalat între tendințele de expansiune alor două mari puteri. Ceea ce acorda însă caracter acut și copleșea cu un permanent spirit tulburător chestiunea română din Transilvania era starea de nevroză și inveterata lipsă de toleranță a bărbaților politici unguri, care încercau prin măsuri de ultima oră să modifice rezultatul concludent al evoluției istorice.

Acțiunea de maghiarizare făcuse progrese importante de la 1867 încoace, prin administrație și școală, printr-o diabolic chibzuită politică de excludere a elementului românesc din orașe și din marile centre industriale nou create, prin boicotul întreprinderilor românești și prin persecuția sistematic organizată a instituțiilor financiare, bănci și cooperative, prin colonizări menite a străpunge blocul românesc și prin o politică agrară care a pauperizat pe țăran și l-a constrâns să emigreze în masă din anumite regiuni. Nu se poate nega succesul ungarilor în unele domenii, dar odată cu stăruințele aceste, aplicate fără scrupul, s-a întetit și rezistența românilor, care au apărat cu extremă energie fiecare petec de pământ, orice poziție socială și economică și în general tot ce aparține patrimoniului național. În acest moment s-a îndreptat către Transilvania luarea aminte a lumii civilizate. Memoriul cu larg răsunet înaintat împăratului la Viena, încă în 1892, nu a oprit însă persecuțiile. Guvernul ungar, în loc să înlătore cauza gravelor plîngerii, a preferat să dezlănțuie un proces politic și a continuat să suprima orice mișcare liberă, orice acțiune națională, orice încercare de a organiza poporul românesc din Transilvania. Această pornire de desființare a naționalității române, pusă sub patronajul monarhiei habsburgice s-a desfășurat pînă în preajma războiului trecut, atacînd cu persistență limba, școala, biserica, proprietatea, libertatea gîndirii, presa, dreptul de asociere și tot ce poate constitui patrimoniul inalienabil al unei națiuni, care își respectă tradiția și demnitatea proprie.

Scurt înainte de război cîțiva oameni de stat din fruntea monarhiei se pare că au simțit infructuositatea unei asemenea politici. Încercările de reconciliere, inițiate prin tratative nemijlocite cu românii din Transilvania, dar și printr-un reprezentant diplomatic deosebit de iscusit, care avea să abată Regatul de la datoria sa elementară, erau mult prea întîrziate și, regizate nervos în momente de mare ananghie, nu aveau oricum nici măcar aparența unor propuneri serioase de soluționare a diferendului. Cînd la 18 februarie 1914 Comitetul Național Român închidea definitiv capitolul tratativelor, el sublinia existența unui conflict între români și statul ungar, invoca importanța culturală și numerică a elementului românesc din Transilvania și preconiza rezultatele evoluției istorice, drept factor determinant al politicii sale viitoare. Finalul Declarațiunei, redactat în preajma marilor zguduirii ce au urmat după conflagrațiunea din vara aceluiași an, exprimă în termeni limpezi hotărîrea de-a scutura jugul : vor lupta și mai departe pentru a înlătura nedreptățile, de care suferă poporul român și pentru a cîștiga și asigura drepturile indispensabile existenței naționale, afirmării politice și izbîndirii intereselor sale culturale și economice. E tot ce trebuie să smulgă din

suflet un popor dornic de libertate, la capătul robiei seculare ; lipsește doar afirmarea dreptului de autodeterminare, formula magică a popoarelor, care își așteptau salvarea.

Dezlănțuirea războiului în vara anului 1914 aducea, în fine, împlinirea scadenței istorice pentru toate popoarele neîndreptățite ale imperiului austro-ungar. Românii au înțeles semnificația lui epocală [...].

Conducerea politică a românilor transilvăneni se prezintă astfel conștientă de importanța momentului și plină de încredere în destinul său. Legăturile ei cu factorii hotărâtori ai României libere fac parte dintr-un proces normal. Pe măsură ce regatul sporește în prestigiu, aspirațiunile fraților despărțiți prin frontiere artificiale se îndreaptă tot mai stăruiitor către „Piemontul“ realizărilor viitoare. Literatura ce înflorește în capitala țării fecundează ideea națională și luminează orizontul românismului întreg. Guvernul ține seamă de evoluția aceasta [...]. Declarația de război adresată monarhiei austro-ungare, la 27 august 1916, exprimă cu pregnanță chemarea României. Ea nu mai poate privi pasivă starea românilor din Ardeal. În trei decenii de alianță monarhia n-a schițat un singur gest pentru a le acorda măcar o aparență de satisfacție, dimpotrivă românii au fost tratați ca o rasă inferioară și osindiți a suporta apăsarea unui element străin, care nu constituie decît o minoritate în mijlocul feluritelor naționalități ale imperiului austro-ungar. De aceea se vede nevoită a căuta singură să-și salveze interesele naționale, intrînd în luptă alături de aceia care pot să-i asigure înfăptuirea unității naționale.

Orizontul politic al românilor din Transilvania rămîne, cu toate acestea, acoperit pînă în toamna anului 1918. După ce armatele române au fost respinse și o mare parte a României a fost ocupată de Puterile Centrale, persecuția politică a regimului nu se mai consideră prin nimic obligată a-și impune vreo frînă. Însuși contele Tisza declară în parlament că trebuie a se proceda „cu severitate draconică“ împotriva românilor, prin acțiunea sistematică a guvernului și printr-o serie de măsuri legislative. De fapt amîndouă au fost puse în aplicare, avînd executori de o parte pe conții Albert Apponyi și Ioan Zichy, de altă parte pe ardeleanul Ștefan Bethlen, care a schițat un vast program de acțiune pentru a slăbi elementul românesc din Transilvania și pentru a crea, într-un termen scurt, condițiile menite a face să dispară în ochii Europei prezența că Ardealul e o provincie românească oprimată, cu tendințe de separațiune, perfect justificate. Ca urmare, un număr important de cărturari ardeleni au fost deportați în vestul Ungariei, alții au fost tîriți în fața curților marțiale. Temnițele ungurești s-au umplut de victimele căzute pradă unui imperialism, pentru afirmarea căruia nu se invocă decît capriciul con-

juncturilor politice. Școlile românești au fost etatizate, în cea mai mare parte, pentru a face posibilă maghiarizarea lor ; toate celelalte instituții culturale, economice, financiare, au fost puse sub controlul strict al administrației de stat. În fine, anume dispoziții'ale ministerului ungar de agricultură făceau orice înstrăinare a proprietății imobile în județele românești pendentă de aprobarea unui birou ministerial instalat la Cluj : primul pas pentru deposedarea țaranului român. Totul era întocmit ca pînă la Conferința păcii să se modifice condițiile, care sînt hotărîtoare în ceea ce privește aparținerea politică a teritoriului Transilvaniei. Un memoriu, pentru care s-au cules cu teroare iscălituri românești din cercurile instituțiilor controlate de stat¹, refuza libertatea oferită de națiunile generoase și declara că românii stăruie să fie ținuți sub stăpînire „sfintei coroane ungare“. Dacă o asemenea încercare de-a mistifica opinia publică a lumii civilizate nu a izbutit, meritul este în prima linie al hecatombelor de jertfe aduse de România pentru izbîndirea revendicărilor sale naționale, dar și al numeroșilor ardeleni, care escaladînd zidurile Bastiliei ungurești s-au însărcinat a exprima voința adevărată a neamului lor. Numele lui Vasile Lucaciu și Octavian Goga s-au înscris cu strălucire în fruntea acestei campanii lămuritoare a ideii de dezrobire. Cel dintîi, preot în Satu Mare, vechi luptător pentru drepturile națiunii sale și martir venerat al cauzei române, s-a mistuit ca o făclie aprinsă, propovăduind eliberarea românilor din Ardeal, mai întîi la București, în anii de neutralitate ai regatului liber, apoi în Statele Unite, în Franța și în Italia. Cîntărețul suferințelor și profetul izbăvirii politice, Goga a zguduit mai ales inimile tineretului prin scrisul inspirat și printr-o necurmată agitație plină de generozitate, adunînd în jurul său tot ce generația de atunci avea în Ardeal mai strălucit ca talent, abnegațiune și iubire de neam. Ei sînt precursorii cei mai apropiați ai unității politice, dimpreună cu legiunile de voluntari, care se organizează din rîndurile prizonierilor ardeleni, în Rusia, în Franța și în Italia. Istoricul, care caută să înregistreze fapta și să interpreteze rostul ei, îi poate așeza pe toți, fie la sfîrșitul capitolului, cu care se încheie robia seculară a românilor din Ardeal, fie în fruntea înseși epopeii de dezrobire a neamului lor. [...] ²

Privită prin perspectiva sfertului de veac, ce se împlinește acum, Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918 apare măreață prin ideea pe care a înfăptuit-o și prin cadrul de o majestoasă solemnitate pe care i l-a dat solidaritatea conducătorilor și unanima însuflețire a maselor populare. Ideea de la Alba Iulia cuprinde tot ce a frămîntat o națiune în cursul veacurilor de restriște, povața adîncă a trecutului în aceeași măsură ca și credința neclintită în adevărurile luminoase ale lumii noi. O lecție politică de neasemuită valoare pentru toate

timpurile, dar mai ales pentru generațiile cărora le revine o răspundere istorică în desfășurarea prea adeseori dramatică a evenimentelor politice.

Consiliul Național sosise la Alba Iulia vineri, în 29 noiembrie. Pentru a doua zi era prevăzută o conferință prealabilă a membrilor consiliului și a Comitetului Național. Conferința s-a întrunit și ea a durat de dimineața pînă noaptea tîrziu, sub președinția lui Ștefan Cicio Pop. Obiectul de discuție îl constituia proiectul de rezoluție care avea să fie supus Adunării Naționale. Acest proiect, redactat de Vasile Goldiș, fusese tipărit și distribuit celor prezenți. El conținea în opt puncte hotărîrea de unire cu Regatul român și o seamă de principii, considerate ca fundamentale la alcătuirea noului stat. Se zice că a fost discutat în prealabil la Arad, în ședințele Consiliului Național, și că redactarea lui se datorește în parte influenței social-democraților români. Nu există probă care să dovedească o asemenea afirmațiune și de aceea trebuie considerat ca opera personală a lui Goldiș. E probabil că fruntașul arădan se va fi consultat cu tovarășii de principii, Cicio Pop și Ioan Suci, care s-au identificat pe de-a-ntregul cu conținutul lui. Noi de la Sibiu am aflat cu o săptămînă mai curînd despre felul în care Consiliul vrea să propună proclamarea unității naționale. E drept, nu știam nimic precis, dar atîta am reușit să descifrăm din zvonul ajuns la noi, că adunarea nu avea să se limiteze la decretarea Unirii, că ea va formula și o seamă de deziderate. Am reacționat atunci de îndată și împreună cu Andrei Bârseanu comitetul din Sibiu a lansat o declarație în care se protesta împotriva „condițiilor“, cu care se intenționa a se lega Unirea. S-au cules peste 30 de mii de iscălituri, nu s-a făcut însă uz de ele, deoarece propunerea și discuția din conferința prealabilă le depășiseră. Dar nu numai în Sibiu, ci și în alte centre românești s-a generalizat mișcarea aceasta și îmi reamintesc că tîrziu, în noaptea de 30 noiembrie, adunarea unor numeroși delegați cerea încă zgomotos de la membrii Consiliului Național „unirea fără condiții“.

Proiectul lui Goldiș exprimă în multe puncte convingerea personală a autorului, dar în cea mai mare parte a lui reoglindește o stare de spirit și o mentalitate politică. Generația Unirii avea conștiința clară a greutății politice pe care o reprezenta poporul românesc din Transilvania, călit în lupta pentru existența sa națională. Ea simțea răspunderea mării hotărîri spre care îndruma sufragiile poporului românesc și voia prin urmare să rămînă un factor activ în viitoarea evoluție politică. Cu un cuvînt, nu se putea mulțumi cu rolul unor dezrobiți, cărora le faci un dar din acordarea libertății și le impui apoi, fără a-i mai întreba, legi și obiceiuri străine de concepția lor. Faptul că generația aceasta își elaborase ea însăși crezul renașterii sale și a

supremei formule politice, unitatea națională, o îndreptățea să se considere ca avînd o misiune politică fără termen limitat. Ea își dădea seamă însă de dificultățile pe care le prevedea cu o intuiție ce îi face cîinste și de aceea ținea morțiș să aibă garanția că i se recunoaște un rol determinant „pînă la nivelarea desăvîrșită a diferențelor prin evoluția istorică”. Tineretul de atunci refuza să recunoască îndreptățirea obiecțiunilor, pe care se sprijinea propunerea lui Goldiș, fiindcă ne închipuiam că unirea politică e o pornire irezistibilă a firii, un torent, care-și face singur drum, un act politic de-o măreție atît de pură, încît nici o umbră de meschinărie nu-l poate atinge. Neexistînd la noi în Ardeal nici măcar noțiunea partidului ca sectă cu interese particulare strîns definite, nu ne-am gîndit nici o clipă că am putea să ne risipim în diferite tabere și în viitoarea tranșare a divergențelor dintre noi să neglijăm interesele mari ale Ardealului, uitînd de reparația ce i se cuvine în toate compartimentele vieții sale, ca unui reconvalescent după o lungă boală chinuitoare. Am creat, prin urmare, în toată opinia publică o atmosferă dușmănoasă ideii de provizorat ardelenesc și am contribuit, fără îndoială, la eliminarea dintre hotărîri a punctului controversat. Vasile Saftu, protopopul Brașovului, apoi Aurel Lazăr și Al. Vaida l-au combătut, cîtă vreme Cicio Pop și Aurel Vlad i-au luat apărarea în mod categoric. [...]

Între toate celelalte hotărîri trebuie să subliniem îndeosebi constituirea unui Mare Sfat Național Român, care are toată îndreptățirea să reprezinte națiunea oricînd și pretutindeni, față de toate națiunile lumii și să ia dispozițiunile, pe care le va afla necesare în interesul națiunii. Se revenea, prin urmare, din nou, la ideea discutată la Oradea și se crea, în fine, organul reprezentativ, a cărui necesitate s-a resimțit de la începutul acțiunii.

V

Adunarea Națională de la Alba Iulia avea să încheie definitiv îndelungata perioadă de robie a poporului român și să vestească de acum tuturor generațiilor viitoare voința de libertate și hotărîrea de reintegrare a națiunii. Desfășurarea ei într-un cadru sărbătoresc și mai ales covîrșitoarea stăruință a ideii unice, proclamarea unității naționale, îi dă o strălucire deosebită. Toate gîndurile s-au înfrățit, toate nădejdlile s-au luminat, puterea de voință a unui întreg popor s-a încordat, pentru a smulge destinului istoric această hotărîre.

De altfel Adunarea de la 1 Decembrie 1918 este măreață și prin simplitatea organizării ei, prin ordinea, care s-a observat, prin căldura, ce se comunica de la om la om. O autentică adunare a poporu-

lui român din Transilvania. Cărturari și țărani în haină de sărbătoare își prezintă împuternicirile dis-de-dimineață. Cetatea veche a lui Mihai Viteazul e un furnicar de oameni. Pe deasupra zidului de miazănoapte se înșiră poporul în jurul tribunelor improvizate, în rînduri dese, sub steagurile tricolore, care filfiiie în aer. E o pădure de steaguri, ce pare că au crescut din pămînt. Și lumea adunată așteaptă în liniște clipa cea mare. Cîteodată se pornește un zvon de glasuri, care trece peste mulțime, ca un ecou prelung : Trăiască România Mare. Platoul întreg se înalță, pare-că, și se lărgește, sub apăsarea omului, ce răsare fără contenire și sub greutatea celei mai glorioase fapte, care își așteaptă aici reîntruparea. În sfîrșit bisericile își deschid ușile și frunțașii români se văd sosind în cetate. Mulți ar vrea să între în sala așa de puțin încăpătoare, dar nu au „plenipotență“ în regulă și cată să se resemneze. Ei resimțesc cu toții fiorii ce emană din pămîntul sfînt al făgăduinței. Cînd apare Badea Gheorghe, președintele Comitetului Național, i se face loc cu toată smerenia. Venerabilul bătrîn a sosit din ajun la Alba Iulia, dar oboseala drumului l-a doborît la pat. Cu toată febra care-l muncea, el s-a ridicat, a venit să prezideze Adunarea Națională și să-i binecuvînteze rostul fericit.

După ce adunarea a fost deschisă și salutată prin Ștefan Ciceo Pop și apoi constituită sub președinția lui Gheorghe Pop de Băsești, sensul ei politic l-au tălmăcit cuvîntătorii desemnați de Consiliul Național. Lui Vasile Goldiș i s-a acordat cinstea să motiveze propunerea. Un zbcium dintre cele mai stăruitoare își căpăta acum răsplata strălucită. Codificatorul doctrinei naționale, risipitorul de suflet în școală și în presă, condeiu și unul din diriguitorii Comitetului Executiv în ultimul deceniu, regizorul nevăzut al acestei desfășurări dramatice, pe care a îndrumat-o cu clarviziune desăvîrșită, se învrednicea a șterge stigmatul robiei și a proclama unitatea națională. Cuvîntul lui pornește domol, scormonește trecutul, caută taina obîrșiei noastre și admiră minunea persistenței neamului românesc. A fost cuiub de vîrtejuri locul unde ne așezase Traian și zvîrcolirile spre înălțare ale neamului nostru s-au lovit veacuri de-a-rîndul de nesațul hrăpitorilor dușmani, care ne înconjurau de pretutindeni. El totuși și-a îndeplinit misiunea, pînă cînd a fost dripit de cea mai crîncenă soartă ce o poate avea un neam de oameni în lume. V. Goldiș urmărește cu o deosebită pătrundere acest tragic destin, remarcă străfulgerarea clipei lui Mihai și prinde din frămîntarea veacurilor odiul opresiunii dușmane, dar și tot ce pare merit eternității din etapele de rezistență ale națiunii sale. Dreptul națiunii române de a fi eliberată îl recunoaște lumea întregă, îl recunosc acum și dușmanii de veacuri. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei națiuni înseamnă unirea ei cu Țara Românească. Această unire o propune prin urmare și adunarea,

care o proclamă, simte că se încunună străduinți de veacuri și că se dictează viitoarelor generații legea imutabilă a destinului românesc. Pacea și demnitatea unui întreg popor, viața sau moartea sa rămân de acum nedespărțit legate de sfințenia acestei hotărâri. Când Goldiș citește moțiunea istorică adunarea aprobă furtunos și voința de integrare a națiunii se împlinește categoric.

Al doilea cuvântător al adunării a fost d-l Iuliu Maniu, care a examinat de aproape și punct de punct rezoluția propusă. Dar dincolo de analiza sa pătrunzătoare, este vrednică să reținem pentru istorie apoteoza ce o face ideii de unitate națională : urmarea logică a trecutului, ea este o absolută necesitate a rîvnei spre cultură, un drept indiscutabil al identității etnice, graiul aceleiași tradiții și sinteza celorși aspirații. Ea singură reprezintă forța care ne poate menține în viitor. Cine poate să tăgăduiască ființei noastre naționale dreptul de a-și determina singură soarta, de a se conduce ea însăși și de a constitui un singur trup, cînd sufletul îi este unul singur, întreg și nedespărțit ? Datoria noastră este să întemeiem statul național, dacă nu vrem să fim acoperiți de disprețul lumii.

Cel din urmă orator a fost Iosif Jumanca, din partea muncitorilor români, care a venit să declare în fața lumii întregi, dar și în fața internaționalei socialiste, că vrea unirea tuturor românilor. Cuvîntarea sa, străbătută de un cald simțămînt național, a avut o semnificație deosebită pentru aspectul solidar, cu care s-a înfățișat poporul românesc din Transilvania la Adunarea Națională.

Nu există nici un dubiu, prin urmare, că românii din Transilvania, Banat și părțile ungurene și-au afirmat categoric setea de libertate și au răspuns răspicat la chemarea României de a făuri unitatea națiunii. Cînd trupele înarmate ale Regatului român au intrat în Transilvania, în seara aceleiași zile de 1 Decembrie 1918, ele au fost primite cu brațe deschise de frații dezrobiți printr-o afirmare supremă a voinței poporului român.

Așa s-a înfăptuit unirea Transilvaniei. Frămîntarea ce v-am înfățișat, am trăit-o vie acum un sfert de veac. Ideile de atunci au fost comoara unei întregi generații, merindea, cu care au pornit spre drumul învierii.

[...]

2/15 aprilie 1917

[...] Căci, dacă, pînă acum, s-au atins numai de bunurile sau chiar de sufletul nostru, acum începe stoarcerea însuși „materialului uman“. Prin ordonanța rechiziției tuturor oamenilor, de la 15 la 60 de ani, toată țara e roabă în mîna lor pentru îndeplinirea muncilor agricole ce încep.

Încă din 26 ianuarie, iau dispoziții în acest sens pentru cultivarea ogoarelor, prin proprietari sau arendași, care, dacă nu sînt în stare a o face, vor fi înlocuiți de comunitatea locuitorilor, contra plății din 5 : 5. Se recomandă semănare de mazăre, sesam, muhar și grîne.

O migrație forțată, faimosul Ausgleich, cu pumnul, începe de acum : a nenorocitei mîndre populații de la munte, spre cîmpiile Dunării, pentru muncile agricole. Fără haine, în zdrențe, nemîncăți, zac cu zilele, pe peronurile gărilor din lipsă de trenuri.

Se văd extenuați care mor, femei care nasc și o mizerie !

Spre satisfacerea amatorilor fotografi ai nației lor, care sînt încîntați de acest „echt rumänisch“ unde ajunsese populațiunea, din cauza lor !

În sapă de lemn !

Din orașe se ridică, zilnic, batalioane de lucrători, păziți din urmă cu ciomegele.

Oricine nu-și poate legitima întrebuițarea zilei, oricît de bine îmbrăcat, e luat cu forța, dus așa, cum se află, la gară, unde descarcă și încarcă vagoane ; sînt trimiși pe toate liniile unde e nevoie de brațe : chiar la Constanța, acum cînd soția sau copiii nu știu nimic despre soarta subitului dispărut !

Convoiuri enorme de care, ai căror conducători poartă table cu numere, atîrnate de gît, nu mai conțin, de astă-iarnă.

Trenurile nefiind încă în plină funcțiune, din cauza distrugerii podurilor, cu carele se fac transporturile chiar de muniții, pînă la front.

Au încetat acum transportul saltelelor, plapumelor, zdrențelor ; se cară grîne spre porturile Dunării, sau rampele gărilor. Treizeci și șase de stații de încărcare, în tot ținutul, pompează toată recolta ce nu putuse fi cărată pe iarnă.

Șefii acestor stații dirijează numai transporturile de recoltă ; sînt toți speciali „Fachmann“-i, numai pentru această muncă. Komandan-turile agricole, cu ofițerii economici, au grijă de transportul recolte-lor pînă la aceste depozite.

O muncă enormă de furnici meticuloase.

Pînă în iulie se va căra, după datele lor, un milion de tone, deși credem că suma e în minus prețuită, din cauza certeii pe prada, ce o au neconținut cu austriecii. Întreaga recoltă pe 1916, exportată în Germania și Austria, asigură azi, unui german, existența pe 37 de zile, iar unui austriac, pe două luni !

O prețuire mai exactă a importanței exportului grînelor noastre pentru hrana Germaniei o arată un tabel pe anul 1913. Germania avea atunci nevoie de 2 550 000 tone import de grîne ; iar noi exportam, atunci, 1 125 000 tone, în mare parte în Germania.

Și aveam în mînă această mînă de aur, acest excelent mijloc de presiune și cîștig politic și, totuși, noi eram robiții economicește ai Germaniei, pentru fiarele, tinichelele, și „ersatz“-urile ei culturale !

Ne reamintim că am auzit oameni politici care afirmau că recol-tele noastre ajung Germaniei numai pentru întreținerea armatei sale într-o zi.

Ei bine, șaptezeci milioane germani au nevoie de pîinea noastră, în aproape 100 de zile ale anului ! [...]

8/21 aprilie.

[...] De la țară se aud grozăvii. Rechizițiile curg, convoiurile de căruțe ce trec de la munte spre cîmp, pentru schimbul obișnuit de produse, sînt confiscate împreună cu produsele, cu caii, cu căruțele... Posesorii lor sînt trimiși de la Ana la Caiafa. În alte părți, se ridică vitele carelor ce trec și se trimit la arat cu forța, pe timp de o săptămînă.

Populația e terorizată de jandarmii și agronomii locali, e bătută, pusă la carceră. Goarna sună, din viul nopții, deșteptarea satului la muncă. La ce muncă a fost supusă populația se vede din datele lor : au semănat mai mult ca în 1916, grîu cu 216 371 ha, secară cu 9 211 ha, rapiță cu 25 415 ha. Deși 800 000 de locuitori se refugiaseră în Mol-dova sau erau pe front ! Optzeci la sută din suprafața cultivabilă a țării fu cultivată în acest an.

Fiecare casă trebuie să dea cu rîndul o anumită cantitate de ouă, păsări, brînză, lapte, untură și unt, pentru trebuința autorității militare locale, pe lângă obligația tuturor de a da patru ouă pe săptămînă, un sfert de kg. de brînză și celelalte pentru Komandantura de etapă. Pe lângă aceasta, plaga abuzurilor „dolmeciului“ [...]

În unele județe, ca în Dîmbovița, „dolmeciul“ omoară în bătăi populația cu ciomagul. E chiar trimis înaintea tribunalului de război ! [...]

Se taie nucii din multe județe.

Au înființat un sindicat de bănci pentru a se da țăranilor și proprietarilor împrumuturi asupra recoltei.

Au înființat și patrusprezece cuini populare, pentru populațiunea săracă ; se dă masa la 2 000 de persoane zilnic ; pîine de 440 de grame și o supă, în schimbul a zece bani. Pentru lume mai bună e o altă ospătărie, cu șaptezeci de bani masa. E o instituție bună pe care veselii moștenitori o dau, în clemența lor, populațiunii ce decade pe zi ce trece.

Într-un an se dau patru milioane și jumătate de porții. [...]

15/28 aprilie.

[...] În țară, se pompează ziua și noaptea. Producția minelor de lignit va întrece pe cea din timp de pace ; sondele ce fuseseră arse sau astupate, în timpul retragerii, vor fi repuse în activitate și vor da, pînă în iulie, 147 vagoane, zilnic.

Asupra pădurilor începe un jaf de o barbarie înspăimîntătoare : se taie tot, se curăță tot. Lemnele bune, transportate în Germania, Turcia ; celelalte, vîndute țăranilor pe trei lei metrul. Sate, care n-au încălzit niciodată sobele decît cu paie, ard lemne.

Tot ceea ce nu se poate transporta, se face mangal.

Dacă ar putea, ar ridica și căra chiar pămîntul ! Din toate pădurile, liniile Decauville se întind pînă în stația de încărcare. S-au tăiat chiar parcurile orașelor, ca acel de la Trivalea Piteștilor.

Fierăstraiele din Bușteni, Azuga, Fienii, Sinaia, Cîmpulung, faso-nează, ziua și noaptea, lemne sau le transformă în putini, butoaie, lăzi.

Și se înfig mereu, mai adînc, în grumazul nostru !

Se face o „Uniune austro-germană pentru conservarea intereselor germane în România“.

Se iau măsuri pentru plata agricultorilor, vinarilor, prin Banca Națională sau obști.

Se plătește recolta pe 1916, cu 800 lei vagonul de grîu, 600 de orz, ovăz, mei, porumb, 900 de legume, 700 de floarea soarelui, 1 250 de in.

Și, încă, plătesc cu noua monedă, care, de fapt, e un bon de rechi-ziție ce trebuie plătit tot de statul nostru. [...]

6/19 noiembrie 1917.

[...] În iulie iau măsuri pentru strângerea fructelor stricate sau căzute și a ouălelor, cum și a oricărui fruct.

În același timp, prin prețurile maximale ce le fixează, ajung la ținta lor de acaparare. Nimic nu mai apare pe piață.

Cumpără (acum termenul de rechiziție e înlocuit) tot prisosul legumelor și dovlecilor, foarte căutați pentru zeama lor zaharoasă.

Prunelor și fructelor, în special, li se dă o nouă întrebuințare.

Sau se usucă în mașini speciale, sau sînt transformate în marmeladă, în fabricile din Pitești, Craiova, Clucereasa, București. Pînă în mai 1918, se vor exporta 18 mii de tone de marmeladă de prune și pepeni ; un aliment de prima necesitate se produce printr-o industrie, întîia oară înființată în țara noastră. (Producția noastră anuală de prune e de 100 000 de tone.)

Ouăle sînt rechiziționate cu forța în toată țara.

Cine are găini și nu dă cantitatea săptămînal fixată de Comandantură, e amendat. (Produceau la izbucnirea războiului, 104 040 de dublu-chintale, în valoare de 10 000 000 lei.)

Legumele uscate, conservele se transportă cu miile de tone.

Cartofii și mierea toată se rechiziționează.

Vinurile noastre se transportă în mii de vagoane-cisterne.

Ca producție sîntem a cincea țară producătoare de vin. Avem un milion și jumătate de hectare vie, față de Germania ce are un milion 400 de mii hectare și care, ca producție și calitate, e inferioară României, în general. Via se cultivă bine, deși coardele se taie prea lungi. Vinul nu prea are un caracter pronunțat, din cauza amestecului felurilor. Are calitățile vinului unguresc, de Mosela sau Sherry.

Se exportă 18 883 de tone de ulei, produs printr-o nouă industrie, a degerminării porumbului și grînelor prin mijlocul benzinei.

Exportă peste 5 000 de tone pește.

Vitele sînt secătuite, prin rechiziții.

Întrecem Danemarca în bogăția noastră de vite (2 700 000 de capete) cu 400 000 capete ; Olanda, cu 800 000 ; avem a opta parte din ceea ce are Germania.

Vacile noastre sînt cam degenerate, de rasă podolică. Toate saatele sînt obligate să aducă laptele la fabricile lor de brînză. Se fac diferitele feluri de brînzeturi. Cea mai ordinară, un fel de țesătură organică, lipsită de lapte și unt, e dată spre consum indigenilor.

Ca lapte și brînzeturi stăm alături de Olanda și Danemarca, deși publicul tolerează falsificarea.

O industrie nouă se creează, a ciștigului de untură.

Toată țara trimite la Centrala București cadavrele de animale, măruntaiele, oasele ce rămîn în măcelării.

Se extrage untură pentru săpun, pentru ulei de mașini.

Iar din țesuturile cornoase se fac îngrășăminte pentru pământ.

Păcura atinge o producție de 257 de vagoane pe zi (în 1914 era de 489). Rafinările distilează pînă în decembrie : 331 530 de tone de păcură, de la gaz, benzină (necesară motoarelor Diesel) pînă la eter.

Minele de sare își împătesc producția. Dau 400 de tone zilnic, cu 260 de lucrători : sub noi, numai 300 de tone, cu 500 de lucrători.

Sarea noastră e foarte căutată, fiind bogată în clorură de natrium.

O mare cantitate e exportată în Bulgaria, pentru prepararea brânzei, ce o trimit tot în Germania.

Tutunul e transformat în țigări numai pentru armată, într-una din „cele mai mari fabrici ale Europei, Belvedere“. Populația civilă e redusă să cumpere de la soldați, cu prețuri de uzură.

Fabricile de săpun, ce produceau în timp normal 11 700 000 de kilograme, lucrează numai pentru ei. Populației civile i se dă un săpun moale, ordinar, „Schmierseife“, care produce bube sau căderea părului pentru cei ce-l întrebuințează. [...]

Capitolul 1

PRIMELE ZILE

Într-adevăr, la ora 4 ne-am întrunit în Consiliu [de Miniștri] la mine acasă ¹, în strada Caragiale, consiliu scurt, care avea de scop să fixeze ultimele măsuri urgente. Pe cînd deliberam am auzit zgomotul patrulelor de cavalerie care și începuseră să circule prin oraș. Era primul semn al războiului ce începe.

La 5 am plecat la Poștă ca să proclam funcționarea oficială a Cenzurii ². Am fost întâmpinat acolo de nenorocitul de Verzea³, a cărui origină ardelenescă și ale cărui protestări de devotament îndemnașeră pe generalul Iliescu ⁴ să-l recomande lui Brătianu pentru postul atît de însemnat, atît de plin de răspunderi, de director general al Poștelor și Telegrafelor. Organizarea Cenzurii era făcută din vreme, am pus deci aparatul în mișcare, iar totdeodată am convocat acolo pe toți ziarisții din țară cît și pe corespondenții presei neutre și aliate. Le-am făcut recomandările cuvenite, mi-au făgăduit tot concursul și trebuie să recunosc că s-au ținut de cuvînt, pot spune chiar că timp de doi ani, cît a trebuit să exercit aceste ingrâte și delicate funcțiuni, nu am avut a mă plînge de presă. Pot spune în plus că, afară de două excepții, nu îmi reamintesc să fi avut vreo neplăcere de pe urma ei, ceea ce constituie, cred, cel mai frumos omagiu ce se poate aduce celei de-a patra puteri din stat. [...]

Din prima zi am căutat să folosesc la serviciul cenzurii nu numai ziarisți, dar și artiști și scriitori. Cînd ne-am retras în Moldova, s-au mai împrăștiat, dar cît am stat la București cenzura a fost o adevărată adunare a reprezentanților literelor și artelor române. Nu știu dacă îmi vor fi păstrînd o amintire recunoscătoare pentru gîndul pe care l-am avut de a feri și astfel intelectualitatea noastră de pierderi inutile, lucrul de altfel nu are nici o însemnătate. Destul că eu mă felicit și azi de această inițiativă. Cît despre felul cum mi-am îndeplinit

misiunea de cenzor, prefer să nu spun nimic, sarcina mi-a fost destul de penibilă, ca să nu mai răscolesc toate amintirile legate de ea. Se potrivea așa de puțin cu firea și cu toată mentalitatea mea, încât patriotismul care în timp de război dictează tuturor să lupte acolo unde li se cere, m-a îndemnat să mă supun rugăminții lui Brătianu. Nu e vorba, am avut o răsplată după ce războiul s-a terminat și cenzura s-a ridicat : victimele mele, ziariștii, au venit să mă roage să fiu președintele sindicatului lor și m-au ales, dacă nu mă înșel, cu unanimitatea voturilor. Recunosc că este un record și mărturisesc că am considerat întotdeauna acest vot ca cel mai măgulitor succes, din viața mea politică.

La ora 6, când părăseam palatul poștelor, goarnele sunau mobilizarea, străzile erau pline de lume și fierberea era mare pretutindeni. Desigur că nu era entuziasmul de la 1913, căci atunci țara se simțise luni de zile umilită în mândria ei națională din pricina rezolvării fără noi a chestiunii Orientului și se temea ca războiul balcanic să nu se termine iar România — pentru a întrebuița expresia curentă de atunci — să scape trenul. Așa încît, atunci cînd s-a dat în sfîrșit semnalul luptei, a fost o explozie de bucurie, aș putea spune un adevărat delir. Pe de altă parte, lumea avea convingerea superiorității noastre asupra celor cu care trebuia să ne batem și, prin urmare, intuiția că nu mergem nici la luptă grea, nici la jertfe mari.

Acuma lucrurile se înfățișau cu totul altfel, entuziasmul pentru realizarea idealului național atît de viu, atît de năpraznic la izbucnirea războiului mondial, avusese vreme să se mai domolească în timpul celor doi ani de neutralitate. În acest răstimp raționamentul începuse să predomine imboldurile inimii, opinia publică vedea cît de nesigură era soarta războiului, discuțiile în jurul probabilităților de învingere ale unora și ale altora lăsau mari nedumeriri în sufletele tuturor. Controversa asupra oportunității momentului sporea încă dezorientarea generală. În sfîrșit, toată lumea cunoștea ororile acestui război fără seamăn și, ca atare, știa că de astă dată nu mai mergeam la o plimbare militară, ci la o luptă crîncenă, la dureri, la sacrificii, la cumplite încercări.

Cine a susținut că țara era împotriva războiului s-a înșelat, sau a vrut să înșele lumea, pentru că opinia publică era absolut pentru intrarea în acțiune, ideea de a trece Carpații, de-a înfăptui unirea cu frații noștri de peste munți înflăcăra puternic toată suflarea românească. Dar, firește, în entuziasmul de la 1916 era și conștiința gravității luptei ce ne aștepta, intuiția mulțimii este admirabilă, ea se înșeală mai rar decît calculele diplomației și decît prevederile ocîrmuitorilor.

La aceeași oră, Edgar Mavroordat, ministrul nostru la Viena, înmîna declarațiunea oficială de război la Ballplatz și Ministerul nostru de Externe aducea contelui Czernin vestea declarării războiului și îi comunica măsurile în vederea plecării lui și a personalului diplomatic și consular austro-ungar. Czernin nu a părut surprins și de fapt nu era, de mult ajunsese la convingerea că războiul tîrăgînd și Puterile Centrale neputînd obține o victorie cu un caracter mai hotărîtor, România va trece de partea Aliaților ; rapoartele sale o dovedesc. Dar a fost surprins că am declarat războiul în acel moment. Cît despre von dem Busche el își făcea mari iluzii și a fost într-adevăr pe de-a-ntregul surprins de hotărîrea noastră.

Deoarece plecarea nu putea avea loc imediat, mai mult ca măsură de precauțiune, von dem Busche și Czernin au fost consemnați la început în legațiunile lor, căci voiam să evităm manifestațiuni ostile, incidente regretabile. Deși i-am tratat în chipul cel mai omenesc, cel mai civilizât, deși au mulțumit la graniță reprezentanților Ministerului de Externe care îi întovărășeau, Czernin, abia reîntors la Viena a susținut că ne-am purtat cu el în mod rușinos și a început să publice prin presă tot felul de inexactități și de trivialități pe socoteala noastră. Adevărul era că murea de necaz că nu ne putuse convinge să mergem cu Puterile Centrale, se socotea personal ofensat de noi, de Brătianu îndeosebi și, avînd un suflet de rînd, cum a dovedit-o pînă la evidență în momentul dezastrului monarhiei, a recurs la neadevăruri și la insulte. Aci von dem Busche i s-a arătat superior.

A doua zi, 15 august, prima zi a războiului, sosind ceva mai tîrziu ca de obicei la Brătianu, fiindcă stătusem pînă la 4 dimineața ca să supraveghez personal cenzura ziarelor, l-am găsit foarte mulțumit. Aproape pretutindeni, de cu seară și în timpul nopții, trupele noastre se puseseră în mișcare și trecuseră granița. Inamicul, surprins, ne opusese o slabă rezistență, pagubele noastre erau neînsemnate, făcusem destul de mulți prizonieri și operațiunile se desfășurau cit se poate de bine.

Brătianu avea dreptate să fie așa de mulțumit, căci el fusese stăpînit luni de zile de grija trecerii Carpaților ; aceasta fiind prin natura ei o operație foarte delicată, el considera că este esențial ca noi să putem trece munții prin surprindere și să ajungem astfel cu forțele noastre intacte în Ardeal. Dînsul pregătise și combinase totul pînă în cele mai mici amănunte în vederea acestui rezultat. De aceea, în timpul neutralității exagerase chiar oficial rezerva sa față de Aliați, de aceea avusese oarecari indulgențe față de Puterile Centrale, de aceea tolerase unele manifestațiuni germanofile, de aceea se expusese de doi ani la fel și chipuri de bănuieli, precum și la criticile violente ale zgomotoșilor noștri naționaliști. Un prim rezultat îl obținuse, Puterile

Centrale nu se fortificaseră serios în Carpați, acum trebuia neapărat obținut și al doilea, trecerea prin surprindere, adică cu minimum de sacrificii. Cîteva ceasuri abia după declarația războiului, acest rezultat era obținut și obținut mai presus de așteptările lui. Cum să nu fi fost vesel, cînd cel dintîi obiectiv pe care și-l propusese era deja atins ?

Pe la 12 s-a dus la palat cu Vintilă Brătianu ⁵, care trebuia să intre în guvern ca ministru de război și urma, deci, să depună legiuitul jurămînt. Această numire fusese din vreme hotărîtă și era foarte binevenită. Brătianu, omul marilor concepții și marilor hotărîri, nu era omul muncii metodice și migăloase, acum era trebuință deci, la ministerul de război, mai mult decît oricînd, de o muncă de amănunt și de fiecare clipă. Pe de altă parte, pînă în ajunul războiului munca aceasta de birou o făcuse generalul Iliescu, ori dînsul trecuse din momentul mobilizării la Marele Cartier. Să facă de acum Brătianu munca lui era o imposibilitate și să caute un secretar general care să-l înlocuiască, era greu.

Din toate punctele de vedere numirea unui nou titular la Ministerul de Război se impunea deci, și, prin puterea lui de muncă, prin însușirile sale gospodărești, nimeni altul nu era mai indicat decît Vintilă Brătianu. Vreme îndelungată, deși avea conștiința nedreptății pe care o săvîrșea, Brătianu refuzase să încredințeze fratelui său un portofoliu, ca nu cumva să fie învinuit că prezidează o formațiune de familie. Acuma desemnarea aproape generală a lui Vintilă Brătianu ca titular al războiului nimicise ultimile sale scrupule și fapt este că rareori o numire ministerială a fost întîmpinată cu o mai unanimă aprobare. Și astfel Vintilă Brătianu, la vîrsta de aproape 50 de ani, a devenit pentru prima oară ministru.

Restul zilei de 15 și dimineața de 16 au fost ocupate cu vizite protocolare, cu redactări de telegrame către primii miniștri aliați, cu primirea răspunsurilor. Nota generală era foarte cordială. Telegrammele ne arătau marele entuziasm pe care intrarea noastră în acțiune o produsese în rîndurile Aliaților, în special în Franța, care stătea încă sub apăsarea unei puternici presiuni a armatelor germane, precum și consternarea nemaipomenită ce domnea la Budapesta și la Berlin.

Diamandy ⁶, care nu știu de ce își pusese uniforma de ofițer de roșiori, se plimba prin casa lui Brătianu cu aere marțiale, care ne amuzau cu atît mai mult cu cît ele erau absolut incompatibile cu statura lui cam liliputană. Dealtminteri aveam și dreptate să mai rîdem, fiindcă această oportunitate nu trebuia să o mai avem multă vreme.

În cursul zilei de 16 am mai avut o mare bucurie, trupele noastre intraseră în Brașov și, după ultimele informațiuni primite la Marele

Cartier, intrarea lor în Sibiu părea iminentă. Entuziasmul în țară era la culme.

După aceea veștile rele au început să se țină lanț și situația să devină tot mai îngrijorătoare, tot mai gravă. În primul rînd, un Zeppelin venit din direcția Bulgariei ne vizitase imediat, două nopți de-a rîndul, după declararea de război și Bucureștiul fusese serios bombardat. În sine, incidentul nu avea mare însemnătate, nici numărul victimelor, nici pagubele materiale nu erau mari și populația Capitalei, de bună seamă cam surprinsă și cam tulburată, se arătase totuși plină de bărbăție. Dar aceste „raid-uri“ dovediseră completa insuficiență a apărării noastre aeriene, cele cîteva avioane de care dispuneam erau nu numai neîndestulătoare, dar de un model vechi, deci în stare de vădită inferioritate față de aeroplanelle inamice. Pe de altă parte, artileria noastră antiaeriană nu corespundea deloc necesităților, ne apăram la București cu tunuri improvizate, a căror tragere scurtă nu putea atinge dirijabilul german. De aceea ofițerii Zeppelin-ului se și scoborau în chip sfidător și desigur că, dacă a doua noapte dirijabilul lor nu ar fi suferit un accident, care a cerut o lungă reparație, am fi continuat să privim zilnic aceste vizite nocturne și am fi trebuit să stăm în fața lor cu totul neputincioși.

E adevărat că, atunci cînd am intrat în acțiune, cunoșteam inferioritatea noastră în ceea ce privește aviația, făcusem mereu și în timpul neutralității și din momentul iscălirii tratatului ⁷, apel Aliaților să ne trimită de urgență avioanele trebuincioase. Primisem nenumărate făgăduieli, dar atîta tot. Prin bombardarea îndrăzneță a capitalei de către Zeppelin, eram de la început puși în chip brutal în fața dovezii acestor lipsuri ale pregătirii noastre militare, ceea ce a contribuit a crea o atmosferă de demoralizare tocmai cînd era mai mare nevoie decît oricînd de a menține ridicat moralul țării. A trebuit să treacă multe săptămîni și să mai suferim multe bombardamente, pentru ca Aliații să ne pună în sfîrșit la îndemînă mijloacele unei apărări aeriene.

În al doilea rînd, în ziua de miercuri 17, ministrul Bulgariei, Radev, ne-a cerut pașapoartele sale, cu alte cuvinte ne-a notificat intrarea în război a patriei sale. De aceasta — precum știți ⁸ — nu ne îndoisem niciodată, sperasem cel mult că cei de la Sofia să mai tărăgăneze cîteva zile, pentru ca în acest răstimp rușii să aibă vremea să ocupe de-a lungul graniței dobrogene poziția prevăzută în planul general de luptă. Cu atît mai mult, cu cît rușii înaintau cu o neînțeleasă încetineală. Fusese întîi vorba să vină pe Dunăre pînă la Cernavodă, ceea ce le-ar fi scurtat mult drumul, cînd colo se încăpățînaseră în ultimul moment să treacă pe un pod plutitor la Isaccea și să străbată Dobrogea în tot lungul ei. Dacă cel puțin ar fi făcut cu iuțeală acest

marș, dar, cu toate stăruințele Marelui nostru Cartier, înaintau fără nici o grabă, parcă mergeau la o paradă. [...]

Comandantul acestor trupe, generalul Zaioncicowski, venise la București să se prezinte regelui să ia contact cu comandamentul nostru suprem. Brătianu avusese cu el o lungă convorbire la un dejun oferit de Poklevski la legația rusească, îi făcuse personal o bună impresie, dar îl găsisse peste măsură de preocupat — s-ar putea spune de pesimist — ceea ce îl pusese pe gânduri. [...]

Brătianu se întreba cu drept cuvânt ce putea aștepta de la trupe rusești, care după ce că nu sînt atît de numeroase pe cît le-ar fi voit el, mai intrau și în acțiune cu o astfel de stare de suflet deprimată.

Din documentele rusești publicate mult în urmă după război, am aflat ce trupe încredințase Alexeiev⁹ comandai lui Zaioncicowski, ce strani instrucții îi dăduse, de ce simțăminte era însuflețit și, prin urmare, ne puteam explica și figura lui îngîndurată de la dejunul lui Poklevski cît și toată atitudinea lui ulterioară.

În al treilea rînd, în fața Sibiului înaintarea noastră se oprise deodată, fără motiv aparent, iar trupele executau pe urmă mișcări și contra-mișcări fără rost, care dovedeau o adevărată și îngrijorătoare nepricepere a comandamentului local.

În sfîrșit, ceea ce era și mai grav, nimeni nu mișca, deși Aliații făgăduiseră că în ceasul chiar în care noi vom începe trecerea Carpaților, rușii vor începe și ei sus în Bucovina și în Galiția o puternică ofensivă spre a trece munții și, unindu-se cu noi, urma să năvălim împreună în cîmpia ungurească, pe cînd jos Sarraïl¹⁰ cu trupele lui va ataca violent armata bulgară pe frontul de la Salonic.

La întrebările lui Brătianu, rușii răspundeau să aibă numai puțină răbdare. Francezii, că atacul va începe negreșit mîine, pe urmă negreșit poimîine. Cînd colo, eu la cenzură primeam ultimele comunicate bulgare, care nu numai că nu pomeneau de înaintarea lui Sarraïl, dar care semnalau atacuri și chiar mici succese bulgare.

Surprinderea și îngrijorarea noastră devenea cu drept cuvînt tot mai legitimă. Dealtminteri, Aliații și-au făcut lor prin această atitudine un rău tot atît de mare ca și nouă. Ne închipuim ușor ce ar fi fost dacă ei și-ar fi ținut făgăduiala dată, dacă în momentul în care trupele noastre se revărsau în Ardeal prin toate strîmtorile, în care Puterile Centrale erau silite să-și adune rezervele de pe celelalte fronturi ca să le trimită în Ardeal, dacă în acel moment, cu prețul oricărui sacrificii, rușii ar fi început o mare ofensivă în Bucovina și în Galiția și dacă, concomitent cu aceasta, mai erau și bulgarii să fie atacați de Sarraïl. Întreaga fizionomie a războiului mondial s-ar fi schimbat și acesta ar fi putut să se isprăvească, dacă nu în toamna anului 1916, dar desigur cu mult înainte de data la care s-a sfîrșit.

Prin intrarea ei în acțiune, România a oferit Aliaților un minunat prilej de scurtare a războiului, sau chiar de victorie decisivă. Ei nu au știut să se folosească însă de această conjunctură, au pierdut prilejul cu o nepermisă ușurință și au îngăduit astfel Germaniei să-l transforme într-o ocazie de noi și neprevăzute succese pentru ea. A fost, fără îndoială, una din cele mai mari greșeli ce au comis, ceea ce de altfel mareșalul Foch¹¹ recunoaște în memoriile sale. Se pune însă întrebarea : cum au putut să o facă ? Sarrail are oarecare scuze, forțele de care dispunea nu erau îndestulătoare și, pe de altă parte, erau din cauza malariei într-o stare sanitară atât de proastă, încît de fapt se găseau lovite de o adevărată paralizie. Rușii, în schimb, nu pot invoca nici o circumstanță ușurătoare, nu le lipsea nimic pentru a încerca măcar de a hărțui inamicul neconținut și energetic, dacă nu puteau dezorganiza chiar frontul printr-o ofensivă în stil mare. Niciodată nu au făcut-o ; comandamentul lor, lipsit cu desăvîrșire de cel mai elementar simț al solidarității fronturilor aliate și anihilat în toate pornirile lui prin nepriceperea unora și rivalitățile meschine ale altora, nu a priceput deloc oportunitățile ce i se prezentau și a dovedit o incapacitate demnă de soarta pe care a avut-o mai tîrziu.

Dar la ce folos recriminările cu atît mai mult cînd, în același timp, fără a aștepta să ne mai declare formal războiul, bulgarii, ajutați de cîteva unități germane, au și deschis focul la granița Dobrogei. Obiectivul lor a fost îndată Turtucaia, atacul împotriva acestui punct întărit de noi a început în noaptea de 18 august. Din primul moment situațiunea nu a fost favorabilă, trupele din cetate se apărau prost, se retrăgeau mereu și pierderile erau mari. Generalul Aslan, care comanda Armata a III-a de care depindea garnizoana Turtucaia și care își avea cartierul la București, nu părea însă îngrijorat. Mărturisesc că nici nouă situația nu ni se arăta prea gravă, știam că Turtucaia e bine întărită, că în dosul ei era Silistra și ea destul de bine întărită, că acolo se afla o garnizoană puternică, care putea oricînd veni în ajutorul celei din Turtucaia. În fine, deși încet, rușii totuși înaintau, Zaioncowski trebuia dintr-un moment într-altul să fie cu diviziile lui pe pozițiunile indicate și, prin urmare, în măsură să atace pe bulgari. Trupele noastre, sub comanda lui Arghirescu — un protejat al Generalului Averescu și care se bucura de-o bună reputație — erau la posturile lor și nu așteptau decît să facă legătura cu rușii. Situația se prezenta deci sub auspicii oarecum bune.

Cu cît trece însă vremea, cu atît situația devenea mai critică, o linie de forturi calde, cealaltă rezistă greu, generalul Teodorescu, care comandă la Turtucaia, cere ajutoare, generalul Aslan începe să se agite. Atunci Marele Cartier adună trupele disponibile în jurul Bucureștiului, le trimite cu camioane și cu automobile în grabă la

Oltenița, ordonă generalului Basarabescu să iasă din Silistra și să atace în flanc bulgarii care operau în jurul Turtucaiei, apoi dispune ca rușii ajunși în fine pe linia fruntarilor să ia și ei aceeași direcție. Dar totul era zadarnic, știrile erau tot mai rele, la Turtucaia nu se mai rezista, Basarabescu se retrăgea în dezordine, Zaiioncowski nu era de găsit nicăieri. Arghirescu se hărțuia cu slabe forțe bulgărești în direcția Bazargicului, Marele Cartier adresează generalului Teodorescu un apel suprem : „Garnizoana să lupte pînă la ultimul om !“

În ziua de miercuri 26 august la amiază, adică a zecea zi după intrarea noastră în război și a șaptea zi după începerea primului atac bulgar, totul era pierdut. Generalul Teodorescu își părăsește postul de comandă în goana automobilului, o panică indescriptibilă urmează printre trupe, toți pornesc spre Dunăre și caută s-o treacă. Se petrec scene îngrozitoare, pe ici pe colo cîțiva ofițeri caută să restabilească zadarnic ordinea, alții cu un admirabil eroism luptă pînă în ultima clipă și pînă la ultima cărtușă. Și, în mijlocul acestei învălmășeli fără seamăn, armatele bulgaro-germane ocupă cetatea.

Rezultatul : 480 ofițeri, 28 000 soldați prizonieri, în plus 100 de tunuri, 62 de mitraliere și o mulțime de materiale cad în mîinile inamicului, afară de aceasta, 160 de ofițeri și 6 000 soldați morți sau răniți. Fără îndoială iluminată la Berlin și la Sofia, la Budapesta și la Viena.

Era pentru noi o groaznică lovitură. Ce se întîmplase ? Cum se explica acest dezastru ? Iată care este adevărul : nimeni nu își făcuse datoria, nimeni nu îndeplinisese misiunea care i se dăduse. S-a zis că greșeala inițială era a comandamentului, îndeosebi a generalului Iliescu, fiindcă nu se întărește așa puternic o cetate izolată, cu Dunărea în spate, sau mai degrabă, se înglobează într-un sistem general de fortificare a unei regiuni întregi. S-a mai zis că la urma urmei Turtucaia, cap de pod, își putea avea rațiunea de-a fi în ipoteza unei acțiuni ofensive. Deoarece se renunțase, însă, la acest plan, care fusese cel inițial, și se hotărîse acuma pe frontul de sud o acțiune defensivă, întărirea Turtucaiei era din punctul de vedere strategic o greșeală evidentă și nepermisă. Se poate, nu am pretenția să intru în considerațiuni tehnice în care nu mă pricep. Dar un fapt este sigur, dacă a fost o greșeală, ea se putea perfect repara. Ce a fost războiul decît o serie neînteruptă de restabiliri de situații ? Pentru aceasta era destul să se execute măsurile precis, să se lupte metodic și să se reziste la Turtucaia, iar garnizoana din Silistra să atace din vreme în flanc trupele inamice, ce-și concentraseră eforturile asupra Turtucaiei. Rușii trebuiau la momentul oportun să se îndrepte și ei în aceeași direcție și să contribuie la despresurarea cetății. Bulgarii nu dispuneau de forțe atît de numeroase, chiar așa prost cum fusese

apărată Turtucaia și tot le pricinuisse mari pagube, chiar dînșii au mărturisit, 199 ofițeri și 7 773 de morți și răniți. Este deci evident că nu ar fi putut să reziste unui atac combinat româno-rus bine și la timp executat și că, după toate prevederile, războiul se putea începe pe frontul de sud cu un succes răsunător.

Dispuneam de toate elementele necesare pentru aceasta, cînd colo generalul Aslan s-a dovedit de o incapacitate și de o lipsă de conștiință scandaloasă, juca cărți la Jockey Club, făcea pe grozavul și spunea imbecilități spre pildă, că „Turtucaia c'est notre Verdun, qui s'y frotte s'y pique !“ Mai tîrziu a contestat că a jucat cărți, a susținut că a mers numai la club să caute un prieten, a negat roto-mantadele lui verbale, din nenorocire însă așa a fost. De altfel, nici nu s-a dus pe front să vadă cum stau lucrurile, să verifice dacă măsurile luate se execută, dacă comandanții locali se arată la înălțimea misiunii lor, trăia într-o completă beatitudine. Cînd s-a desmeticit era prea tîrziu și atunci și-a pierdut capul, a trimis rezerve în Turtucaia care au fost măcinate treptat și fără folos, nici nu s-a interesat să vadă ce face armata de la Silistra, cum anume își executa mișcarea.

Cît despre generalul Teodorescu, acesta și-a pierdut capul din prima zi, ca mulți ofițeri de birou capabili, pe front s-a arătat cu desăvîrșire lipsit de orice calitate de comandament. Nici un moment nu a avut trupele sale în mîină, era cuprins de spaimă, dădea ordine și contraordine, iar la urmă a fugit în chip rușinos, părăsindu-și postul și oamenii. În asemenea condițiuni e firesc ca și subalternii lui să nu fi fost la înălțimea chemării lor, unii dintre ei s-au retras în fața primei presiuni mai puternice a inamicului, cînd s-a dovedit că ar fi putut foarte lesne să reziste, alții s-au zăpăcit și nu au mai fost stăpîni pe mișcările lor. Iar trupa ce era să facă ? Se poate ca un regiment compus din orășeni și din mahalagii de la București să fi luptat mai slab, dar celelalte nu pot fi învinuite, ba dimpotrivă, grănicerii trimiși în grabă din București au luptat cu o neîntrecută vitejie. Dar ce se poate cere la o trupă rău comandată, lăsată în voia ei ?

În sfîrșit, generalul Basarabescu a fost mai prejos de orice calificare, nu numai că a stat la Silistra fără să miște, dar cînd i s-a dat ordin să meargă repede în ajutorul Turtucaiei, s-a pus prea încet în mișcare și la prima ciocnire cu inamicul, care îi era cu mult inferior, s-a speriat și s-a retras de fapt fără să lupte, retragerea făcînd-o într-o dezordine care s-a transformat în panică ; astfel, două zile după Turtucaia, Silistra nu se mai putea nici ea apăra, iar bulgaro-germanii intrau cu ușurință și fără pierderi în acest al doilea punct strategic, în această a doua cetate fortificată a noastră.

Iar generalul Zaioncicowski, pur și simplu nu a executat ordinele ce i s-au dat, cînd i s-a spus să se îndrepte spre Turtucaia, a luat-o în sens opus, spre Bazargic. În concluzie, cel mai bun plan din lume, dacă nu se execută, nu mai valorează nimic. Aceasta a fost situația la Turtucaia.

Atunci și în urmă am auzit mereu spunîndu-se că Turtucaia a fost o pagină de rușine și de durere, o umilință națională fără de seamăn, simbolul ușurinței, neprevederii, al tuturor slăbiciunilor neamului nostru. Sărmanul Brătianu a fost atacat ani de-a rîndul pe această temă. Făcuse unitatea țării și i se striga încă „Turtucaia !“, care se invoca spre a se dovedi nepregătirea noastră militară.

Cîtă dreptate și cîtă exagerare ! Firește, Turtucaia a fost o dureroasă înfrîngere, cu grave consecințe pentru noi și materiale și morale. Dar, de fapt, ceea ce s-a petrecut acolo nu s-a întîmplat, cum o tot spuneam și o tot credeam, numai la noi. S-a petrecut la începutul războiului aproape pretutindeni, în puține locuri nu s-au produs învîlmășeli la primul contact cu inamicul și scăderi de tot felul. Armata franceză, cît de minunată și cît de vitează, a fost la Charleroi mai prejos de orice. Germanii în primele zile pe frontul rusesc parcă nu mai arătau a armată, admirabila armată imperială. Nu mai vorbesc de englezi, îmi pare rău că nu am notat amănuntele pe care mi le-a povestit colonelul Thomson — azi lordul Thomson — debandada engleză pînă la Marna fusese ceva fantastic. Și, cu toate acestea, nu s-a găsit nimeni ca să vorbească de ticăloșenia neamului și de rușinea națională, numai noi ne-am dat în spectacol și ne-am terfelit singuri în ochii lumii.

Au fost comandanți și ofițeri incapabili, desigur, dar au fost și alții care și-au făcut cu prisosință datoria, care au luptat vitejește, al căror eroism poate cinsti orice armată. De ce vorbim numai de cei dintîi, de ce nu pomenim și de cei de-al doilea ?

Dar nu numai la noi realitatea războiului a răsturnat în corpul ofițeresc clasificările din vremurile de pace. Fost-a acesta un fenomen specific românesc, care ne îndrituiește să ne acoperim singuri armata de oprobriu ? Am uitat oare că la Charleroi comandanții francezi s-au arătat atît de incapabili, încît Joffre¹² a fost silit să ia comanda la peste 70 de generali ? Că unul din generalii cei mai apreciați în timp de pace, căruia Wilhelm II îi încredințase comanda supremă a frontului de est, Generalul Prittwitz von Gaffron, a fost și el așa de inferior așteptărilor generale, încît după cîteva zile de la începerea ostilităților a trebuit să fie revocat și înlocuit în extremis cu pensionarul de la Hanovra, același Hindenburg¹³ menit să devie pe urmă marele erou național al Germaniei ?

Aslanii, Teodoreștii, Basarabeștii sînt din nenorocire manifestațiunile unui fenomen general, să reducem deci și noi lucrurile la adevărata lor proporție. Ele sînt destul de triste, ca să nu le mai exagerăm.

Așa cum a fost, Turtucaia a avut două consecințe dezastruoase : una morală și alta materială. Cea morală : abia pornisem atît de bine, trecusem fără greutate Carpații, ne vedeam înaintînd spre inima Ardealului, și iată-ne deodată bătuți la sud de bulgari și amenințați cu invazia lor în Dobrogea. Înfîngerea era așa de răsunătoare, încît nu numai că anula toate succesele — netăgăduitele succese de la nord — dar că arunca de la început un fel de val de discredit asupra întregii noastre intrări în acțiune. Neajunsurile trebuia repede să le resimțim în armată, în populația civilă și în afară.

În armată, mulți criticau compunerea Marelui Cartier General, ar fi vrut să vadă în capul lui pe altul decît pe generalul Iliescu. Deși i se recunoșteau calitățile de inteligență și de cultură, nu se bucura de autoritate morală, era considerat cam ușuratic și învinuit de-a fi foarte rău înconjurat. Situația lui era atribuită exclusiv protecției lui Brătianu. Pe de altă parte, se și făcuse o greșeală, încredințîndu-i-se oficial conducerea Marelui Cartier General, generalului Zottu, fostul șef al Statului Major, un general bătrîn și vădit nepotrivit pentru un loc de așa mare răspundere. Se știa, însă, că dînsul era de fapt înlăturat de la postul său, că nici nu mergea la Cartierul General, unde Iliescu conducea totul. Aceste anormale și desigur foarte regretabile combinații sporeau încă ostilitatea împotriva generalului Iliescu și, în ultimă analiză, se răsfrîngeau asupra lui Brătianu.

Pe de altă parte, generalul Averescu, care condusesese campania din 1913, era foarte popular și avea mulți devotați în rîndurile armatei și în sinul partidelor politice. Aceștia susținuseră din prima zi că se făcuse o greșeală și că ar fi trebuit să se încredințeze comanda supremă a oștirilor lui Averescu, ne putem așadar ușor închipui care a fost atitudinea lor îndată după Turtucaia. „Totul este vina lui Iliescu, el a făcut planul de război, acest plan era absurd. Dacă cel puțin ar fi luat pe urmă măsurile convenite, dezastrul se putea evita, dar nu le-a luat !” Sărmanul, le luase, dar lumea nu o știa și, cum se petrece în asemenea momente, chiar dacă ar fi știut, nu l-ar mai fi crezut. „Vedeți, nu vă spuneam, este incapabil, nu trebuia numit. Mare greșeală, neiertată greșeală a făcut Brătianu...” Aceste cuvinte se auzeau pretutindeni, ofițerii superiori care primiseră — în trecere, dar cu nemulțumire, să-i comande Iliescu — acuma ridicau capul și nu se sfiau să dezvăluie pe față și adesea zgomotos sentimentele lor. „Dacă ne-ar fi condus Averescu, nu am fi ajuns aci...” și, de fapt, cînd Ave-

rescu a trecut într-una din zile cu automobilul pe Calea Victoriei, publicul i-a făcut o entuziastă și semnificativă ovațiune.

Slaba autoritate a lui Iliescu era pierdută, și fără îndoială că această atmosferă numai prielnică nu putea să fie pentru a susține moralul armatei și pentru a o oțeli în vederea luptelor ce se pregăteau și a încercărilor ce ne așteptau. Popularitatea lui Brătianu în armată era, firește, și ea puternic compromisă și greu putea să se restabilească pînă la sfîrșitul războiului.

În populația civilă deziluzia era mare, unii, obișnuiți cu succesele ușoare ale campaniei din Bulgaria, concepeau cu greu ideea unei înfrîngerii imediate și mai cu seamă a unei înfrîngerii provocată de bulgari [...] Alții, conștienți de gravitatea acestui război și îngrijorați de la început de cele ce ne așteptau, erau acuma cuprinși de un adevărat pesimism. Totul li se părea compromis și pierdut. Alții, cu sinceritate, sau din patimă politică, reeditau învinuirile de mai sus, acuzau și amenințau.

Germanofili, cu un surîs nestăpînit, șopteau prin colțuri : „Noi știam că așa se vor petrece lucrurile, noi știam că pe germani nu îi poți bate, că superioritatea lor pe toate fronturile este covîrșitoare. Dar cine a vrut să ne asculte ? V-ați îmbătat de cuvinte și de iluzii. Pofțiți acuma, aveți războiul !“

Naționaliștii erau și mîhniți și supărați, mîhniți fiindcă trîmbițaseră atît de mult că Germania este isprăvită, că e destul să o atacăm și noi, pentru ca să se prăbușească definitiv, că greutățile războiului sînt o invenție a lui Brătianu, un pretext pe care îl invoca pentru a-și justifica nehotărîrea și a-și scuza germanofilia. Astfel încît nu se putea împăca cu o atare desmințire brutală a tuturor afirmațiilor lor de doi ani. Pentru prima oară simțeau că au și ei răspunderea de-a fi dus țara la război. Supărați, fiindcă bineînțeles tot ce se petrecea era din vina lui Brătianu, războiul trebuia făcut, dar trebuia altfel pregătit și trebuia altfel condus. De unde în primele zile vorbeau de guvern național și protestau fiindcă Brătianu refuza sau amîna să-l constituie, acuma declarau sus și tare că nu mai primesc să participe la un guvern național, că nu înțeleg să se solidarizeze cu greșelile și cu încăpățînările d-lui Brătianu. Și-a luat răspunderea, să se descurce singur ! Dealtminteri, nimeni nu îi pof-tise să se solidarizeze cu acțiunea guvernului, mai mult decît oricînd Brătianu înțelegea să poarte singur — și la bine și la rău — toată răspunderea situației.

Dar netăgăduit că nici această atmosferă a populației civile și a lumii politice nu era potrivită cu nevoile războiului și prielnică desfășurării ulterioare a evenimentelor.

În afară, situația era și mai gîngășă. Opinia publică din țările aliate își făcuse mari iluzii la intrarea în acțiune a României, mai ales francezii. Pe frontul lor lucrurile mergeau greu, sîngerau într-una de la februarie și sîngerau grozav, rănile de la Verdun erau încă vii, intervenția le părea ca o ușurare mult așteptată. Aceleași simțăminte însuflețeau în parte, dacă nu în aceeași măsură și pe ceilalți Aliați.

În asemenea condițiuni este lesne de priceput că deziluzia a fost cu atît mai puternică, cu cît și iluziile fuseseră mai mari. La ruși, unde de la început domnea față de noi o simpatie relativă, nemulțumirea era acuma vădită. Comandamentul rusesc avea aerul să spună că fusese îndrituit să nu privească intervenția României decît cu un entuziasm foarte moderat, că singurul ei rezultat pozitiv era obligația pentru Rusia de a-și slăbi frontul pentru a veni în ajutorul României. Deci în locul unui folos, un neajuns în plus.

La Paris, la Londra se manifesta discret, dar se manifesta totuși un fel de iritație împotriva noastră. „Ați tot amînat intrarea dv. în acțiune, ne-ați tot impus fel de fel de condiții, ne-ați vorbit de aportul dv., de cei 800 000 de oameni ce veți arunca în balanța Aliaților și acuma vă bat bulgarii și ne cereți ajutoare ca să vă mențineți frontul.“ De la aceste reflexii și pînă la constatarea că „dacă am fi știut aceasta, nu am mai fi stăruit ca să ieșiți din neutralitate“, nu era decît un pas. Simțeam că mulți își făceau această socoteală, și nu trecuseră nici chiar 15 zile de la declarația războiului. Era penibil, grozav de penibil !

Uitau însă cu totul bunii noștri Aliați că vina de căpetenie era a lor, că noi eram numai veriga unui lanț, că tocmai de aceea planul nostru era în funcțiune de planul lor, că dacă numai una din părți îl executa acesta nu mai valora nimic și nu mai putea duce la nici un rezultat ; în fine că dacă am fi știut că Aliații nu pot sau nu sînt dispuși să respecte stipulațiunile convenite de comun acord, am fi intrat în război, dar am fi urmat cu totul o altă tactică, ne-am fi menținut, spre pildă, în defensivă în Carpați, ceea ce nu ar fi fost prea greu și în schimb, la sud, am fi luat dispozițiuni militare de natură să ne asigure cel puțin deplina liniște a acestui front.

Cum se întîmplă, ei erau vinovați și tot ei făceau pe supărații ; abia mai tîrziu, mult mai tîrziu, au recunoscut că dacă cineva avea dreptul să se plîngă, apoi aceia eram noi, nu ei.

Oricum ar fi, realitatea era că a doua zi după Turtucaia ne găseam cu o situație militară încurcată și cu moralul scăzut și trebuia să căutăm mijloacele convenite pentru a înlătura aceste mari neajunsuri. Deocamdată Bucureștiul se adapta, însă, cu o surprinzătoare

uşurinţă cerinţelor noii vieţi, o viaţă de război. Ai fi zis că trăise astfel de când lumea. [...]

Noi, guvernul, eram, fireşte, cu toţii la Bucureşti, nu voiam cu prezenţa noastră să încurcăm sau să distragem de la grelele îndatoriri diferitele unităţi. Brătianu ne-o ceruse anume, ca nu cumva să dăm impresia că ne amestecăm în treburile comandamentelor, singur dînsul şi cu Vintilă mergeau din cînd în cînd la Periş şi încă la început ministrul de război se ducea rar, fiindcă era absorbit de munca uriaşă a departamentului său.

De la Consiliul ce se ţinuse, însă, la mine acasă după Consiliul de coroană de la Cotroceni, Brătianu nu ne mai convocase. Veneam mereu pe la el, ne punea la curent cu cele ce se petreceau, discutam cu dînsul, dar abia tîrziu ne-am mai întrunit cu adevărat într-un Consiliu de Miniştri. În schimb, la Iaşi ne adunam în fiecare dimineaţă.

Eu îndeosebi îl vedeam pe Brătianu nu numai zilnic, dar de cele mai multe dăţi de cîte două şi trei ori pe zi. Îndatoririle mele de cenzor reclamau un contact permanent cu şeful guvernului, iar el îmi arăta tot mai mult o încredere întregă şi plină de afecţiune. De asemenea, intimitatea mea cu Vintilă Brătianu pe de o parte, şi cu Barbu Ştirbey pe de altă parte, adăugate la contactul meu zilnic cu preşedintele consiliului şi cu funcţiunile mele de cenzor, făceau în acele vremuri din mine omul cel mai bine informat din ţară. Am deci oarecare motive să ştiu mai precis şi mai complet decît alţii ceea ce s-a petrecut.

Parlamentul era tot în aşteptarea convocării lui. Îmi aduc aminte că sîmbătă în ajunul Consiliului de coroană vorbisem lui Brătianu de felul cum urma să decurgă şedinţa parlamentului de luni, cînd spre marea mea surprindere m-a întrerupt, spunîndu-mi că nu are de gînd să-l convoace atît de repede. Am insistat, i-am pus în vedere că aceasta este pentru el o imperioasă obligaţie morală, dacă nu o obligaţie constituţională, că întîrzierea va da loc la comentarii şi va produce în opinia publică o impresie rea. Toate argumentele mele au fost totuşi zadarnice. Cum i se întîmpla cîteodată în mod inexplicabil, Brătianu s-a încăpăţînat. „Nu este nici o grabă, de ce aş curînd?” Nu am putut scoate alt răspuns de la el. Bănuiesc că sperînd rezultate bune în primele 8 sau 10 zile, voia să le aştepte pentru a veni în faţa Camerelor cu succese deja obţinute şi a provoca astfel, prin entuziasmul general, o impunătoare manifestaţie de solidaritate naţională, care să impresioneze ţara şi străinătatea.

Era o greşală, o mare şi inutilă greşală. Dealtmînterea, evenimentele s-au însărcinat să i-o dovedească mai repede chiar decît o bănuiam. Într-adevăr, imediat după aceea lucrurile au început să

meargă rău în Dobrogea, Turtucaia a căzut, prin urmare a se întruni parlamentul după acest dezastru era o imposibilitate. Trebuia aşteptată o îndreptare a situaţiei, un succes pe vreunul din fronturi, însă nici îndreptarea nu s-a ivit, nici succesul scontat nu a venit şi Brătianu s-a văzut nevoit să tot amîne data acestei convocări.

Pe urmă au apărut avioanele germane, iar într-o bună zi au bombardat cu deosebită stăruinţă Dealul Mitropoliei, unde o bombă a pătruns prin acoperişul de sticlă al cupolei Camerei, a lovit din plin tribuna oratorilor, pe care au distrus-o şi a căzut pe scaunul unui deputat. Cîteva clipe după aceea am fost la Cameră, mitropolitul Conon fusese atît de înspăimîntat de acest bombardament, încît ne chemase imediat pe mine — ministrul de culte — şi pe Petrache Gârboviceanu, administratorul Casei bisericilor. Cînd am sosit l-am găsit tremurînd, cerîndu-ne protecţie, învinuindu-ne parcă pe noi de bombardamentul nemţilor, zicîndu-ne că pleacă din Bucureşti, în sfîrşit o scenă lamentabilă care a fost pentru noi ca o prevestire a atitudinii pe care nenorocitul ierarh trebuia să o aibe în timpul ocupaţiei ¹⁴. Cu greu l-am liniştit şi l-am convins că este o imposibilitate morală ca el, şeful bisericii, să fugă şi să-şi părăsească de frică păstoriţii. Am plecat scîrbiţi de acest moşneag, care în loc să dea ţării pilda bărbăţiei, a creştineştii nepăsări de moarte, nu se gîndea decît la pielea lui, şi care în clipa cînd aţiţia tineri erau secerăţi şi cînd, la urma urmei, ar fi trebuit să considere ca o fericire supremă eventualitatea unei asemenea morţi eroice, se mărginea să tremure ca un laş. Eram indignat de spectacolul unui suflet atît de sterp, mă gîndeam la cardinalul Mercier ¹⁵ şi îmi pleznea obrazul de ruşine pentru biserica mea.

Gârboviceanu, văzîndu-mă în această stare de spirit, ca să mă mai domolească mi-a propus să intrăm în incinta Camerei, ca să constatăm prin noi înşine stricăciunile. Ce am văzut era cu adevărat de necrezut, bomba zdrelise uşor tribuna preşedentială, sfărîmase pe cea a oratorilor şi, spartă în două, plină încă de o pulbere galbenă-verzuie era frumos aşezată în mijlocul unui fotoliu de deputat neatins ; Gârboviceanu şi cu mine am crezut că fusese depusă acolo de personalul Camerei, cînd, spre uimirea mea, intendentul mi-a declarat că nici de cum, ea așa a căzut, şi dînsul, aşteptînd autorităţile, nu şi-a permis să schimbe nimic din loc. Dar un amănunt mai curios încă : ştiţi pe al cui fotoliu căzuse bomba !... Pe fotoliul lui Petre P. Carp !

În lipsa unei serioase apărări anti-aeriene, această întîmplare ne-a făcut, însă să ne temem ca nu cumva să expunem, în caz de convocare pe deputaţi la primejdiile unui bombardament inamic. Acest motiv s-a adăugat la toate celelalte şi iată cum am ajuns să ne re-

tragem în Moldova fără ca să luăm contact cu reprezentanțiunea națională.

O sumă de neajunsuri au decurs din această anomalie. Întii opoziția, cum era și de prevăzut, a speculat situația, a spus că ne temem de o dezbatere publică, că fugim de răspunderi... Prietenii noștri din majoritate, deși nu manifestau nemulțumirea lor în public, veneau la ministerele noastre să ni se tînguiască. În genere, precum era și firesc, erau îngrijorați și mai cu seamă dezorientați. Printre alte faloase, convocarea parlamentului ar fi avut și pe aceea de a strînge rîndurile majorității, de a lămuri asupra situației, de a încuraja și de a o solidariza cu acțiunea guvernului. Cîte greutăți nu am întîmpinat în urmă din această cauză, cîte încurcături nu am avut în momentul retragerii și la Iași, pe care le-am fi putut atît de lesne evita, convocînd Parlamentul imediat după Consiliul de coroană.

Brătianu și-a recunoscut greșeala, dar era prea tîrziu.

Opoziția în primele zile nu s-a prea manifestat, Nicu Filipescu, tot mai rău, nu mai ieșea din casă, stătea toată ziua în aceeași atitudine ca la Consiliul de coroană, adică cu mîinile încrucișate și cu fruntea aplecată pe o mică mescioară de lingă canapeaua lui. Nu știa exact ce se petrecea, familia lui căuta să-i cruțe orice emoțiune. Printr-o indiscrețiune i se spusese totuși că unele trupe nu se luptaseră la Turtucaia, și chiar dacă nu era exact, aceasta fusese însă pentru el o cumplită durere. Repeta mereu : „Neamul meu să nu se bată... să dea semne de lașitate?... Nu se poate, nu se poate, orice, dar aceasta nu aș fi crezut niciodată...” și ochii i se umpleau de lacrimi.

Take Ionescu singur se mai mișca puțin, vorbea, comenta, critic profetiza, iar în jurul lui se concentrau diferiții corifei naționaliști. Era însă grozav de impresionat de zeppelinuri și de avioane, de teama lor nu mai dormea acasă în strada Atena, ci la Athénée Palace, unde acoperișurile erau de ciment armat și, prin urmare, siguranța aproape deplină. Lipsa de curaj fizic a fost de altfel întotdeauna una din infirmitățile lui Take Ionescu și aceasta se manifesta acuma neutralizîndu-i întreaga activitate.

Iorga era la Văleni, unde ceruse să-l autorizăm a transforma ziarul său de partid, „Neamul Românesc“ într-un ziar de front. Brătianu consimțise și el era absorbit exclusiv de această muncă, pe care trebuie să mărturisesc că o îndeplinea și cu folos și cu patriotism. A continuat-o de altfel pînă la venirea guvernului Marghiloman, în primăvara anului 1918, procurîndu-i frumoase cîștiguri materiale, care i-au îngăduit, mai ales în timpul refugiului, să-și susțină numeroasa familie.

Goga, odată mobilizarea decretată, se prezentase la Ministerul de război și-i ceruse lui Vintilă Brătianu să-l înscrie ca voluntar și să-i dea o misiune de încredere la un cartier general pe lângă trupele ce înaintau în Ardeal, unde credea el că putea cu deosebire să fie folositor. Vintilă Brătianu, nu știu de ce, a fost indispus de această cerere, i s-a părut că Goga fugea de front, că o atare atitudine este nepermisă unui ardelean, unui om care ceruse cu atita stăruință războiul. Fapt este că i-a făcut o strașnică morală, că nu a vrut să ție seama de propunerea lui și că l-a îndemnat, chiar cu oarecare brutalitate, să o pornească pe front cu un regiment. Goga a ieșit de acolo adânc jignit și în sufletul și în amorul său propriu. Eu am intervenit imediat pe lângă Brătianu, care mi-a făgăduit că-i va vorbi lui Vintilă, era însă de mult cam iritat împotriva lui Goga și, fie că a uitat, fie că s-a răsgândit, nu s-a făcut nimic.

Împreună cu fratele său, Goga s-a înrolat atunci într-un regiment compus în mare parte din rezerviști din București, pe care îi comanda colonelul Vlădescu, cu care, dacă nu mă înșel, erau în termeni prietenești. Când generalul Aslan a trimis rezervele din jurul Capitalei în grabă cu automobilele la Turtucaia, a fost expedit acolo și regimentul colonelului Vlădescu, și astfel frații Goga au participat la luptele de la Turtucaia. Eugen Goga a luptat efectiv și cu bărbăție, a fost grav rănit și a rămas de atunci infirm de un braț. Octavian Goga nu a intrat în foc, mi se pare că nici nu a trecut Dunărea, că a stat la Oltenița, dar în orice caz a fost martorul ocular al scenelor groaznice ce s-au desfășurat la căderea Cetății.

Când s-a înapoiat am pus piciorul în prag, l-am retras de la regiment și l-am luat cu mine la cenzură. Pregăteam tocmai scoaterea unei foi oficiale¹⁶ pentru soldați, l-am rugat deci să se ocupe de ea. Venea zilnic la mine, vorbeam, povestea fel și chipuri de lucruri, era foarte interesant, dar nu făcea nimic. Spre marea mea mîhnire, nu-i puteau folosi serviciile, stăruiam de el, îi arătam că e dator să-și pună talentul în slujba țării, recunoștea că am dreptate, făgăduia, dar în zadar. Din nenorocire, așa a fost pînă la sfîrșitul războiului.

Vintilă Brătianu însă făcuse netăgăduit o greșală, oricum Goga, mai ales în acele momente, era un simbol și trebuia tratat ca atare. Sînt sigur și azi că de la acest nenorocit incident a pornit dușmănia lui împotriva fraților Brătianu și, în genere, a Partidului Liberal, dușmănie care s-a manifestat după armistițiu¹⁷ atît de viu și care s-a mai domolit abia mai tîrziu, cînd printr-un concurs întreg de împrejurări i-a fost dat lui Brătianu să ajute pe Goga în realizarea unora din ambițiunile sale politice ulterioare. Cine știe,

dacă Vintilă Brătianu în cabinetul de la Ministerul de Război i-ar fi vorbit altfel, poate că Goga se apropia de Partidul Național Liberal, poate că ne ajuta în acțiunea din Ardeal, poate că pe vremea consiliului dirigent ne apropia în loc să ne despartă de Partidul Național, și așa mai departe.

Cîte cauze mici nu au avut rezultate mari !

Carp era la Țibănești și nu dădea semne de viață. Maiorescu¹⁸ era la București, în casele lui Nicolae Racotă, din strada Lustrului și păstra o tăcere absolută. Marghiloman se ocupa cu multă sîrguință de Crucea Roșie și deocamdată se ferea de vreo agitație politică. Prietenilor care îl vizitau le vorbea rezervat. Stere, îndată după declararea războiului ceruse o întrevedere lui Brătianu, care a fost foarte cordială. M-am întîlnit cu el pe scară chiar cînd ieșea din cabinetul lui Brătianu, ne-am strîns mîna cu efuziune și am putut afla astfel imediat tot ce se petrecuse. Îi spusese lui Brătianu că a avut, ceea ce este drept, o altă credință decît el, dar fiindcă a lui Brătianu a triumfat și fiindcă țara a intrat în război, dînsul potrivit cu cele ce le scrisese dealtminteri încă din timpul iernii în „Viața Românească“ nu mai cunoaște altă politică decît politica țării, că îi dorește izbîndă și că să conteze pe vechea lui prietenie, Brătianu, foarte sincer mișcat i-a mulțumit și și-a exprimat bucuria că reiau legăturile lor de demult. Mi se pare chiar că s-au îmbrățișat. A și fost ultima lor întrevedere Stere, îmbrăcat în uniformă de colonel, se plimba ostentativ pe străzile Capitalei. Primele zile s-a ținut de cuvînt, după Turtucaia am aflat prin prieteni că începe să-și reia limbajul dinainte de 14 august. Stelian¹⁹ s-a arătat îndată așa cum era, un om fără suflet, un egoist incapabil de orice sentimente adînci și de orice avînt nobil. Cum au venit primele vești rele, el, sclivisitul, el, omul care ținea toată lumea la distanță și o privea de sus, a năvălit ca orice agent electoral în cafenea la Capșa și a început să țipe și să acuze. I s-a atras atențiunea că nu era de demnitatea lui să se dea astfel în spectacol într-un local public și că la urma urmei nu trebuia să uite că a fost printre cei care au cerut cu mai mult zgomot intrarea noastră în acțiune. A plecat furios, vădit nu mai era stăpîn pe el. Vizitele zeppelinului îl terorizaseră, de aceea a și fugit imediat la Iași. După cîteva zile s-a reîntors, a închis ziarul „Naționalul“, a lăsat tot personalul neplătit în mijlocul războiului și a fugit din nou, de astă dată definitiv la Iași. A stat acolo pînă la retragere, cum a devenit însă viața grea a plecat și de acolo și s-a dus la Paris. Dar avioanele germane îl urmăreau, a părăsit deci și periculosul Paris și, după toate aceste peregrynări, a găsit adăpost sigur

în sudul Franței. Când războiul a încetat, când toate primejdiile au fost înlăturate, și-a refăcut apariția pe străzile capitalei României întregite, arogant, pretențios, criticînd pe toți și pe toate, alergînd după proceese cu onorarii mari, sfîrșind prin a rămîne singur, fără partizani, fără prieteni și aproape fără clienți.

Disprețul meu și al multora îi era asigurat de atunci și pînă dincolo de mormînt.

La Cenzură, lucrurile mergeau destul de bine, mă ocupam de ziarul pentru front, vedeam tot ce venea și pleca în străinătate. Verzea se arăta plin de curtenii și de sîrguință, nici prin minte nu îmi trecea să-l bănuiesc, de altfel îl vedeam destul de rar, fiind atît de ocupat. Pe lîngă cenzură, trebuia să mai consacru cîteva ore pe zi și ministerului. Deși acolo Simionescu²⁰ în ceea ce privea Instrucția și Gârboviceanu în ceea ce privea Cultele, îmi înlesneau sarcina prin munca lor pricepută.

Orașul era liniștit, circulația trăsurilor și a automobilelor era atît de redusă, încît străzile păreau aproape goale. Pretutindeni uniforme și numai uniforme, doamnele alergau din spitale în spitale, le întîlneai, elegante, în costumele lor albe de infirmiere. Toată lumea nu trăia decît în așteptarea comunicatelor, din cînd în cînd venea de pe front vreo rudă sau vreun prieten cu știri complimentare. În genere, cu cît trupele erau mai îndepărtate, cu atît moralul lor era mai bun. Pe ici, pe colo se mai răspîndeau zvonuri false, lumea se alarma, apoi veneau dezmințirile și agitația se potolea. Era, firește, îngrijorare multă, în fiecare cămin se tremura pentru viața unei ființe scumpe și nici veștile generale nu erau mulțumitoare. Cum venea seara, Bucureștii devenea un oraș mort, străzile erau deșerte, lumea se închidea în casă și de frica zeppelinilor nicăieri nu se vedeau lumini. Când apariția dirijabilului se semnala, orașul lua o înfățișare lugubră, în mijlocul întunericului celui mai desăvîrșit auzeau sunînd clopotele tuturor bisericilor, dominate de impunătorul clopot al Mitropoliei și fluierăturile stridente ale sergenților de oraș. La puțină vreme, știai că zeppelinul sosise, tunurile și exploziile de bombe o dovedeau. Populația se obișnuise și nu se alarma peste măsură, a fost însă mai impresionată de bombardamentele avioanelor ziua, care au și pricinuit pagube mai mari și victime mai numeroase.

Cu mici variante și bineînțelese o crescîndă îngrijorare a lumii, orașul a păstrat această fizionomie aproape neschimbată pînă la retragerea în Moldova.

Astfel s-au petrecut primele zile ale războiului.

În urma celor petrecute în Dobrogea, măsuri urgente se impuneau și s-au luat imediat. A doua zi chiar după căderea Turtucaiei, la 7 septembrie, se ține la Marele Cartier un consiliu de generali, la care sînt chemați, pe lîngă comandantii de armată, și doi vechi generali, generalul Iarca și generalul Crăiniceanu. După lungi discuții, în care nu au lipsit nici criticile, s-a hotărît :

1. Să se suspende deocamdată ofensiva în Ardeal.
2. Să se trimită trupe de acolo spre a întări frontul dobrogean.
3. Să se formeze o armată de rezervă în jurul Bucureștilor, pentru a putea preîntîmpina o eventuală trecere a Dunării de către inamic.

Totodată, cum era și firesc se fac schimbări mari în comandament : se ia comanda generalilor Aslan, Basarabescu și Teodorescu. Generalul Averescu trece la Armata a doua, adică de la Brașov la armata din jurul Bucureștilor, care, astfel reorganizată, continua să fie denumită armata III. Generalul Crăiniceanu trece în locul lui Averescu la Armata II, generalul Zaioncicowski ia comanda tuturor forțelor româno-ruse din Dobrogea, cu ordinul precis de a se retrage pe linia vechii noastre fruntarii și a o apăra cu toată energia.

Îmi amintesc că atunci cînd Brătianu s-a întors de la Periș și mi-a comunicat aceste schimbări în comandamente, i-am exprimat nemulțumirea mea. Întîi, socoteam că Marele Cartier nu trebuie să se mărginească să ia comanda generalilor Aslan, Teodorescu și Basarabescu, trebuiau neapărat pedepsiți și pedepsiți cu asprime. Nu numai ca o satisfacție pentru opinia publică, dar pentru moralul armatei. Un exemplu trebuia dat, mai ales în timp de război trebuie să se simtă la conducere energie, jumătățile de măsuri făcînd o impresie deplorabilă.

Așa s-a și întîmplat, în cazul de față indulgența Marelui Cartier a fost interpretată ca un act de slăbiciune, care a știrbit prestigiul înaltului comandament. Se zicea că Iliescu se știe vinovat, că nu îndrăznește să pedepsească pe ceilalți vinovați, că are interes să-i menajeze, iar această nenorocită stare de spirit a contribuit într-o largă măsură la demoralizarea ofițerilor în toată prima perioadă a războiului. Unul din cele mai mari merite ale generalului Prezan²¹ este tocmai de-a fi pus capăt acestui sistem, de îndată ce i s-a încredințat în Moldova conducerea Marelui Cartier ; în cîteva zile a înălțurat toți ofițerii care nu se arătaseră la înălțimea sarcinii lor, dînd cîteva pedepse exemplare. A fost destul pentru ca spiritul

întregii oștiri să se schimbe, să înceapă o viață nouă și să se întocmească un moral care în mijlocul tuturor răstriaștelor s-a menținut admirabil pînă la ultima zi.

Cred azi, ca și atunci, că această lipsă de rectilitate a fost din cele mai mari și pentru el personal, una din cele mai fatale greșeli ale generalului Iliescu. În al doilea rînd, consideram numirea generalului Crăiniceanu drept o nepermisă greșeală. Făcusem împreună cu Brătianu parte în 1913 din cartierul lui Crăiniceanu, ne putusem deci lesne convinge că era mai mult decît ciudat : de o nervozitate patologică, de o incoerență în hotărîri, de o lipsă de solitudine pentru trupa lui, de o brutalitate cu ofițerii, care ne înspăimîntase. Și unul și altul ne-am întors din Bulgaria cu simțămîntul că generalului Crăiniceanu nu trebuie să i se mai încredințeze nici o comandă, fiindcă este absolut incapabil să mai îndeplinească o asemenea însemnată și delicată misiune. Și iată-l acum în fruntea unuia din cele mai grele comandamente ! Nu pricepeam slăbiciunea lui Brătianu, prevedeam că lucrurile se vor sfîrși rău ; din nenorocire, evenimentele trebuiau să confirme în curînd pesimistele mele prevederi.

Pe de altă parte, concomitent cu toate aceste măsuri, s-au făcut pe lîngă Aliiați demersuri stăruitoare : lui Alexeiev i s-a cerut să trimită întăriri puternice în Dobrogea, lui Joffre să dispună în sfîrșit începerea ofensivei lui Sarrail. Răspunsul lui Alexeiev a fost deprimant, șeful Marelui Stat Major rusesc refuza pur și simplu să trimită orice ajutor. Susținea că trebuie să dea toată atenția frontului din Galiția, unde dealtminteri nu mișca și se adeverea zilnic că nici nu avea de gînd să se miște. Cît despre Joffre, aproba măsurile luate de înaltul nostru comandament, făgăduia că va stăru de Alexeiev să ne trimită trupe în Dobrogea, și de Sarrail să pornească mult așteptata ofensivă.

Intr-adevăr, Sarrail s-a hotărît să atace și a început o ofensivă destul de însemnată, care s-a sfîrșit cu ocuparea Monastirului. Cîte speranțe nu pusesem la un moment dat în această ofensivă, după Monastir însă a încetat și nu a mai fost reluată decît cu totul la sfîrșitul războiului, astfel încît armatele de la Salonic nu au putut întru nimic să ne dea sprijinul așteptat de noi la intrarea României în acțiune. Iar Alexeiev, după nenumărate și stăruitoare intervenții de la noi și din Franța, s-a hotărît să trimită o divizie în Dobrogea, o divizie care a sosit cînd se sfîrșiseră luptele, înaintea cărora ajutorul lor ne-ar fi putut fi cu adevărat de folos.

Dacă Stavka²² ar fi înțeles situația, ce nu s-ar fi putut face, ce înfățișare nu ar fi putut să ia războiul ! Cînd ne gîndim ne cuprinde și amărăciunea și revolta. Să presupunem că rușii, în loc să trimită trupe, treptat și tîrziu, le-ar fi trimis la vreme și deodată, în mase

mari, nu numai că Dobrogea ar fi fost scăpată, dar ar fi putut să pătrundă și în cîmpia ungară prin porțile Carpaților deschise de noi și să provoace astfel o catastrofă a frontului austro-german. Cînd colo ne-au trimis trupe multe, dar după ce am fost zdrobiți în Dobrogea, după ce germanii ferecaseră trecătorilor Carpaților, după ce, prin urmare, în Ardeal, nu se mai putea obține nici un folos strategic.

În fine, din cele petrecute în primele zile ale intervenției noastre, Brătianu și-a putut da seama că una din marile noastre inferiorități era necunoștința pe care ofițerii noștri o aveau despre războiul modern. După doi ani pe frontul rusesc, dar mai ales pe frontul apusean, se ajunsese la anume metode de lupte proprii războiului actual, metode necunoscute ofițerilor români. Cei mai culti, cei mai capabili dintre ei, ignorau arta cea nouă, cerințele ei, și în asemenea condiții cum erau să ție piept unor armate conduse de germani, maeștri inventatori aproape ai unor asemenea procedee ? Această lacună trebuia fără întârziere înlăturată. Brătianu se gîndise, deci să facă apel la sprijinul francezilor, spre a le cere o misiune militară care să ajute comandamentele noastre cu sfaturile și cu experiența ei. Guvernul francez consimți, Joffre desemnă ca șef al misiunii pe Berthelot²³, adică însuși pe generalul care îl ajutase în calitate de șef de Stat Major la Marna, și care trebuia să ne aducă servicii atât de mari. Din nenorocire, misiunea lui nu a putut fi la București decît la începutul lui octombrie și pînă atunci multe s-au întîmplat.

Odată aceste dispozițiuni luate, Brătianu a căzut într-un adevărat marasm. Vreo 15 zile nu a mai fost el, nu îl mai recunoșteam, ră-tăcea de dimineața pînă seara din odaie în odaie, nu mai primea aproape pe nimeni, cînd îi vorbeai parcă nu auzea ce îi spuneai, cu greu puteai obține să rezolve chestiile care cădeau direct în sfera lui de atribuțiuni. Era fizicește abătut, aproape îmbătrînit, îl cuprinsese o groaznică desperare. Cauza ei nu era Turtucaia ; ca și regele considerase Turtucaia ca un incident foarte dureros, dar atîta tot. Soarta războiului nu putea fi legată de el, alta era cauza sfîrșietorului său zbcuion sufletesc : Aliații îl înșelaseră și cu această idee nu se putea împăca. Nu putea să le-o ierte, nici lor, nu putea să și-o ierte nici lui însuși. I se părea monstruos ca Aliații să-i fi dat anume făgăduieli precise și solemne, pentru ca să-l îndemne să intre în război și ca tot ei să nu fi împlinit pe urmă aceste făgăduieli. Îi era necaz pe el, că se lăsase ademenit să cadă în cursa lor ; doi ani amînase intrarea în război, ca să ferească țara tocmai de ceea ce se întîmplase. Îngrădise intervenția noastră de atîtea garanții, luase toate precauțiunile posibile ca lupta să se dea cu cît mai mulți sorți de izbîndă, cu cît mai puține posibilități de înfrîngeri, și acuma tot ce clădise cu atîta trudă, cu atîta răbdare, cu atîta prevedere, se

năruia din cauza unei vulgare păcăleli. România, scumpa lui Românie, era amenințată cu soarta Serbiei, ca să cunoască victoria finală o aștepta calvarul ocupației inamice și poate chiar al pierderii vremelnice a întregului teritoriu național. Cum nu au luptat în Dobrogea, cine știe dacă rușii vor voi să se bată pe frontul Moldovei.

Toată viața lui trăise cu simțămîntul viu al neîncrederii față de Marile Puteri, fusese crescut în această atmosferă de suspiciune. Văzuse cît a avut de suferit tatăl său de pe urma disprețului, de pe urma egoismului celor mari cînd era vorba de statele mici, de durerile, de interesele, de năzuințele lor cele mai legitime. Și nu avusese decît o ambiție, să scutească țara lui de încercările de care tatăl său nu reușise să o ferească, cu toată grija și iubirea lui de neam. Avusese iluzia să creadă că a izbutit și iată că istoria se repeta, de ce se temuse nu scăpa, ba parcă îl așteptau lovituri mai grele decît acelea pe care le cunoscuse tatăl său.

De soarta finală a războiului nu se îngrijea, știa că sîntem în funcțiune de Aliații noștri și de victoria lor era sigur. Menirea lui însă fusese să conducă astfel destinele patriei sale, încît jertfele ei să nu fie mai mari decît se cuvine și ca România, prin intervenția ei, să grăbească izbînda Aliaților.

Acuma nici unul din aceste două rezultate nu mai putea fi obținut. Cu mintea lui pătrunzătoare, el a văzut dintr-o dată tot ce era să se întîmple. Din ceasul acela era sigur că nu ne vom putea menține nici în Dobrogea, nici în Transilvania, nici pe Carpați, că va trebui să sacrificăm Oltenia, Muntenia și că Moldova nu o vom putea salva decît dacă rușii vor binevoi să ne ajute. Nu excludea ideea de-a ne vedea pe Siret, pe Nistru, la Odesa sau mai departe, și era sigur că războiul mondial va mai fi lung.

Și d-na Brătianu și Barbu Știrbey și eu am căutat mereu să-l îmbărbătăm, era în zadar ; de cele mai multe ori tăcea, din cînd în cînd numai ne spunea cu vocea tremurîndă de emoție : „Nu, nu, am fost înșelat, nu am să le-o iert niciodată... !“

După vreo două săptămîni și-a revenit în fire, tragedia sa sufletească se sfîrșise, și-a redobîndit seninătatea și toată bărbăția, pot spune chiar că în urmă a primit loviturile soartei cu mai multă tărie decît noi. Iluziile noastre nu le mai împărtășise, ceea ce se întîmpla intra în prevederile lui, își adaptase obiectivele și speranțele noii întorsături a evenimentelor cu noi imagini ce trebuia să ne facem despre ceea ce era să fie războiul. Cînd ceasul crizei a sunat pentru fiecare din noi, el de mult ieșise biruitor din frămîntările sufletului.

În timpul acesta situația pe front devenea din ce în ce mai îngrijorătoare. Nu mai era un război, era mantaua lui Arvinte, cînd

cîrpeai într-o parte, se rupea în cealaltă și așa mai încolo. Această perioadă a ținut de la căderea Turtucaiei pînă la retragerea noastră în Carpați, adică de la 6 septembrie pînă la 10 octombrie. A fost un chin nemaipomenit : într-adevăr, cînd credeai că situația s-a îmbunătățit în Dobrogea, te pomeneai că ea devine critică în Ardeal, cînd veștile erau mai asigurătoare la nord, deodată totul se strica la sud. Nu mai știai încotro să-ți îndrepti privirile și speranțele. Pînă la 12 septembrie lucrurile au mers tot mai rău în Dobrogea, căci după căderea Turtucaiei și a Silistrei și după bătălia pierdută de la Bazar-gic, ne-am retras pe linia vechii fruntarii dobrogene.

Generalul Mackensen, văzînd că nu are în fața lui forțe numeroase, că trupele noastre dispun de un armament inferior, că Rusia se lupta pe jumătate, că comandamentul este slab, lipsit de coeziune și temîndu-se, pe de altă parte, că de întîrzie vom putea trimite întăriri și schimba această situație în favoarea noastră, s-a hotărît să nu ne dea nici o clipă de răgaz, să înainteze imediat, avînd Cernavoda, podul de pe Dunăre, drept obiectiv principal.

Așadar, la 13 el începe atacul. Cu toate că trupele noastre au luptat bine, cu toate că brigada sîrbească a fost plină de vitejie, lipsa de energie a rușilor ne-a silit ca a doua zi, 14 septembrie, spre seară, să ne retragem din nou, de astă dată pe linia Rașova—Cobadin—Tuzla.

Mackensen nu era nemulțumit. Iar noi nu aveam cuvinte să fim mulțumiți, căci abia trecuseră două săptămîni de la intrarea noastră în acțiune și care era rezultatul ? La nord înaintarea era aproape oprită, unitățile luate de acolo spre a veni în ajutorul frontului dobrogean împiedicaseră orice posibilitate a unei acțiuni în stil mai mare, potrivit planului inițial. Legătura între diferitele grupe nu era făcută, sectorul Jiului și al Oltului erau izolate, singură Armata II de la Brașov operase o slabă joncțiune cu Armata IV.

La Jiu, la Sibiu, la Brașov, cu mici variante, stăteau locului. Se făcuseră și se făceau greșeli, care ne îngrijeau tot mai mult, numai trupele de sub comanda generalului Prezan, conduse sistematic, în ordine și cu hotărîre, înaintau încet, dar fără încetare.

La sud, întreg Quadrilaterul anexat după războiul din 1913 era din nou în mîna bulgarilor, iar acum pierdusem aproape jumătatea județului Constanța. Mangalia era ocupată de inamic, încă o lovitură a lui Mackensen, și era amenințată chiar linia ferată, podul de peste Dunăre precum și Constanța.

În fața acestor perspective, o reexaminare a situației devenea de neapărată trebuință și la 15 septembrie dimineața, regele a convocat la Scroviște un al doilea consiliu de război, la care au parti-

cipat cei trei comandanți de armată, Culcer, Averescu și Prezan, generalul Iliescu și Brătianu. Discuția a fost lungă și aprinsă.

Averescu, de la început, mai puțin rezervat ca prima dată, a formulat o serie de critici, care toate erau săgeți îndreptate cu vădită ostilitate împotriva lui Iliescu. Pe urmă, invitat să lase la o parte învinuirile și să expună părerile sale în privința viitorului, dînsul a cerut răsturnarea completă a planului de război primit. Retragerea pe vechea graniță a Carpaților la nord și ofensiva cu toate forțele laolaltă cu rușii la sud. Generalul Prezan a combătut cu hotărîre această părere, a susținut menținerea planului inițial, sporirea forțelor armatei de nord, spre a învâli pe inamic și a-l obliga să se retragă după Mureș. Odată ajunși pe linia Mureșului frontul, fiind considerabil scurtat, dînsul era de părere să ne fortificăm și să așteptăm iarna. Iar în Dobrogea, defensivă.

În cele din urmă s-a ajuns la o tranzacție, o a treia formulă, de fapt era însă tot a generalului Averescu și anume : să se continue ofensiva în Ardeal așa cum se putea, cu forțele reduse și, în același timp, să se dea o mare lovitură la sud, să se treacă prin surprindere cu mai multe divizii Dunărea cam în dreptul Giurguiului să se cadă în spatele lui Mackensen, care, prins între două focuri, nu putea decît să capituleze. Aceasta însemna Dobrogea evacuată, Turtucaia răzbunată și reînceperea ofensivei în Ardeal posibilă în alte condiții și în altă atmosferă morală. Plan seducător, dar foarte îndrăzneț.

Brătianu s-a mărginit să facă cîteva obiecțiuni, dar s-a ferit în tot timpul discuției să-și impună vreo părere. Averescu, cum era și firesc, a fost însărcinat să-și execute proiectul. În acest scop, a primit, pe lîngă Armata III, și comanda trupelor ruso-române din Dobrogea, ca să poată coordona mai bine întreaga acțiune și i s-a pus la dispoziție 17 divizii, 10 pe frontul dobrogean, (6 românești și 4 ruso-sîrbești) și 7 la sudul Bucureștilor, pentru a trece Dunărea. El fixa regiunea Flămînda ca punct de trecere, iar primele zile ale lui octombrie ca dată probabilă a începerii observațiilor.

L-am văzut pe Brătianu îndată după ce s-a întors de la Scroviște. Nu aproba hotărîrile luate, le considera absurde : „Ai să vezi ce are să se întîmple ! Încercarea e temerară, se poate să nu reușească, mai probabil va reuși. Dar va reuși pentru o clipă, eu am informații precise de la Aliați că germanii concentrează mari forțe contra noastră în Ardeal. Dacă nimeni nu mai mișcă nici pe frontul rusesc, nici pe cel francez, era și de așteptat să fie astfel. În curînd va începe deci un atac puternic la noi și, în timpul acesta, noi slăbim acest front ca să alergăm în Bulgaria după himere și gloriole personale. Abia vom fi trecut Dunărea și mă pot prinde că va tre-

bui să ne retragem ca să scăpăm situația peste munți și să ne apărăm de primejdia unei invazii. Numai să dea Dumnezeu să nu fie prea târziu și să ne pomenim că, alergînd de colo pînă colo, să nu mai fim nicăieri la vreme. Trebuie să mai intervenim la Stavka și, cu ajutorul rușilor, să stabilizăm frontul în Dobrogea. Lucrul nu mi se pare greu, altceva nu este însă de făcut“.

Surprins, i-am răspuns : „Dar dacă aceasta îți este convingerea și, personal îmi pare și mie că ai dreptate, de ce nu ai pus piciorul în prag ? Era datoria dumitale !“ „Nu, mi-a spus el. Știi că dinainte de-a intra în acțiune, am luat hotărîrea să nu mă amestec în conducerea operațiunilor militare. E o răspundere pe care nu am competența tehnică să o iau și pe care, prin urmare, conștiința mea îmi impune să nu o iau. Orice s-ar întîmpla, de la această hotărîre a mea nu mă voi abate. Obiecțiunile mele le-am formulat, temerile mele le-am precizat, au trecut peste, nu am ce face.“ Am insistat, a dat deznădăjduit din umeri și a plecat.

Am aflat în urmă că el considera de pe atunci partida pierdută, aceste hotărîri nu aveau pentru el decît o valoare relativă. Ce însemnătate avea în ce parte cîrpei mantaua, dacă era mantaua lui Arvinte ? Spre nenorocirea țării, prevederile lui Brătianu s-au împlinit întocmai. Prima confirmare i-a dat-o însuși Mackensen. Într-adevăr, la 16 septembrie, a doua zi după hotărîrile de la Scroviște, începe un mare atac pe toată linia Rașova-Cobadin-Tuzla, atac de o deosebită violență și care ține cinci zile, adică pînă la 21 septembrie. Trupele noastre, mai bine obișnuite cu lupte, întărite prin rezervele trimise, ajutate de vitejia sîrbilor, de astă dată pînă la un oarecare punct și de bunăvoința rușilor, rezistă minunat. Toate încercările germano-bulgare rămîn zadarnice, în cele din urmă, Mackensen, istovit, este silit să înceteze bătălia.

Pozițiile noastre erau neschimbate, dovada era făcută că acest front se putea stabili fără prea mari sacrificii. Bucuria noastră nu trebuia însă să fie de lungă durată, celelalte confirmări ale prevederilor lui Brătianu venind unele după altele.

Pe frontul din Transilvania domnea o liniște din ce în ce mai suspectă. De fapt, Falkenhayn²⁴, căruia Hindenburg îi încredinșase conducerea acestor operațiuni, era deja la fața locului și își lua ultimele dispozițiuni. Mackensen la sud, Falkenhayn la nord, mare cînstene făcea Germania, dar mai mult decît oricînd eram în drept să ne întrebăm : ce fac Aliații noștri ?

Adevărul este că nu făceau nimic, se uitau cum se pregătește zdrobirea noastră, de la francezi abia începeau să sosească ceva muniții și material de război, cu rușii continuau penibilele tîrguieli pentru trimiteri de noi divizii. La Periş, ca și în guvern, ne întrebam cu

înfrigurare ce va face. Falkenhayn, pe unde ne va ataca ? Marele Cartier își făcea încă iluzii asupra însemnătății acestei acțiuni, pe care Brătianu nu le împărțasea nicidecum. Nedumerirea era chinuitoare.

La 26 septembrie ofensiva germană a început. În momentul acela situația trupelor noastre era următoarea : la Jiu, după ce ocupase Petroșanii și îl reocupasem, acum acest important centru minier era în mâinile inamicului și trupele noastre erau de fapt pe linia vechei frontarii. La Olt, de asemenea, era tot în fața Sibiului și, în regiunea între graniță și acest oraș, Armata a doua trecuse de Făgăraș, dar tot rămânea un spațiu gol între ea și Armata I. În fine, armata lui Prezan trecuse de Odorhei și căuta să înainteze la sud spre Sighișoara, la nord prin Gurghiul spre Reghinul Săsesc. Toate aceste armate aveau unitățile lor reduse prin diviziile mereu trimise în Dobrogea și, acum în urmă, prin cele date lui Averescu, ca să poată îndeplini proiectul său de trecerea Dunării.

În urmă am cunoscut planul lui Falkenhayn, care era simplu și logic : frontul nefiind bine încheșat, urma să atace armatele române pe rînd și să le arunce unele după altele în trecătorile Carpaților. Trebuie să recunoaștem că acest plan l-a executat de minune, cu o energie, cu o iuțeală și mai cu seamă cu o îndrăzneală uimitoare.

Bătălia de la Sibiu începe la 26 septembrie, la 29 era pierdută, diviziunile noastre se retrăgeau în defileul Oltului. În general, luate în parte, trupele se bătuseră bine, comanda însă a fost deplorabilă, generalul I. Popovici s-a dovedit demnul camarad de arme al lui Basarabescu, Aslan și Teodorescu. Și, curios lucru, acest general se bucura în timp de pace de o reputație atît de bună, încît atunci cînd a fost vorba de înaintarea lui a întrunit — lucru fără precedent — unanimitatea voturilor consiliului superior. Toți ceilalți generali mai avuseseră cîte două, trei voturi contra, singur Popovici se bucurase de privilegiul unanimității. Încă o dovadă că nu știința de carte este în timp de război principala însușire a unui comandant, ci energia, sîngele rece, sufletul.

În schimb, acolo s-a distins îndată un om care la declararea războiului era un simplu colonel fără de pretenții, la Drăgășani, Traian Moșoi. Ardelean dimprejurul Brașovului, fost ofițer în armata austro-ungară, venit pe urmă în regat, colonelul Moșoi, prin dimensiunile lui fizice, prin veselia, prin neîntrecuta sa poftă de mîncare, era considerat mai mult ca un fel de personaj hazliu, de simpatic Moș Teacă, decît ca un ofițer de seamă. Și totuși, Moșoi trebuia să se distingă în tot timpul războiului și să rămînă în istoria unității neamului ca un erou aproape legendar.

Fără să iau, firește, apărarea generalului Popovici, trebuie totuși să recunosc că apărarea armatelor sale s-ar fi putut prelungi, dacă situația lor nu ar fi fost îngreunată de două împrejurări : prima a fost atacul peste munți al alpinilor bavarezi, care, cu o dibăcie neîntrecută, au izbutit, trecînd prin locurile cele mai neașteptate, să cadă deodată în spatele diviziilor noastre ce luptau dincolo de Turnul-Roșu ; și, a doua, nesosirea la timp a ajutorului Armatei a doua. Într-adevăr, cînd situația grupului de la Olt a devenit critică, Marele Cartier General a ordonat Armatei a doua să înainteze de la Făgăraș spre Sibiu, de-a lungul Oltului și să cadă în flancul trupelor germane. Din nefericire, generalul Crăiniceanu a executat acest ordin și fără repeziciune și fără energia cerută. Cînd a sosit, era prea tîrziu, Armata I era bătută, greșeala numirii lui Crăiniceanu își dădea roadele. În memoriile sale, mareșalul Mackensen a mărturisit pe urmă că ra-reori în viața lui a trecut prin agitații mai mari decît atunci, fiindcă era conștient de pericolul ce îl amenința și din minut în minut se aștepta la o nenorocire.

Emoția noastră la București era însă relativă, fiindcă aveam cu toții ochii ațintiți spre Flămînda și speram — cel puțin unii din noi — că de acolo ne va veni mîntuirea. Toate pregătirile erau terminate și la 1 octombrie Averescu începe să-și pună în execuție planul. Mackensen trebuia lovit din două părți deodată, armata ruso-română de pe frontul Rașova-Cobadin-Tuzla trebuia să atace cu toată puterea pentru a-l îndemna să-și concentreze în acea direcție toate rezervele și, în timpul acesta, să treacă Dunărea, să îi cază în spate și să-i taie retragerea.

Atacul pe frontul dobrogean a mers destul de bine, la Amzacea am avut chiar un succes, am înaintat în mai multe puncte, dar de spargerea frontului inamic nici nu era vorba, iar pierderile noastre au fost mari.

La Flămînda, în schimb, a fost un adevărat dezastru. Am reușit în noaptea de 1 octombrie să surprindem pe vrăjmaș, să aruncăm podul și să începem trecerea trupelor, iar în dimineața zilei de 2 octombrie, două divizii erau pe teritoriul bulgar și înaintau fără nici o rezistență serioasă în direcțiunile orînduite de Averescu. La cartierul lui Mackensen domnea consternarea, la noi bucuria începuse să se manifesteze, se vorbea deja de o mare victorie, se lăuda priceperea și dibăcia lui Averescu.

Abia avusese această veste bună timpul să se răspîndească și deodată aflăm că ofensiva de la Flămînda s-a oprit, că trupele ce au trecut Dunărea se înapoiază în grabă pe malul românesc, că sînt mari pierderi și că s-a renunțat la întreaga operație. Ce se întîmplase?

Cînd lucrurile mergeau mai bine, deodată ne-am pomenit că își face apariția flota austro-ungară, care de la începutul războiului era blocată în canalul Perșina, și că începe să bombardeze podul. Cu alte cuvinte, de unde pînă atunci credeam că vom tăia noi retragerea armatei lui Mackensen în Bulgaria, acuma ne găseam noi amenințați — și amenințați serios — că ni se taie comunicația cu trupele ce trecuseră Dunărea. Pe de altă parte, o ploaie groaznică de două zile transformase lunca de la Flămînda într-o băltoacă, în care se înfundau tunurile și căruțele, de unde nimeni nu mai putea ieși, iar avioanele germane evoluau fără încetare în jurul podului, ne bombardau neîncetat, ne paralizau mișcările și ne pricinuiau grave pierderi, noi fiind lipsiți de orice apărare aeriană efectivă.

Ce e drept, Averescu și-a dat repede seama de pericol și nu a mai stăruit în executarea planului său. După ce criticase pe toată lumea și luase față de toți aere de superioritate, iată că și el se arătase ușuratic în execuția propriilor sale planuri. Nici ieșirea flotei austro-ungare de la Perșina, nici lipsa oricărei apărări împotriva avioanelor în jurul podului nu erau permise. Dealtminteri, să fi vrut și nu puteai continua o ofensivă lasud, fiindcă mantaua lui Arvinte continua, știri din cele mai îngrijorătoare venind de la nord.

Prevederile lui Brătianu se îndeplineau în toate amănunțele lor. Falkenhayn, după ce aruncase Armata I în defileurile Oltului, înainta cu repeziciune prin Făgăraș spre Brașov; Crăiniceanu, zăpăcit, îi opunea o rezistență slabă. Dacă noi mai întîrziem să ne ținem în jurul Flămîndeii, riscam să fim nimiciți în jurul Brașovului și să ne găsim amenințați cu o invazie a inamicului tocmai în strîmtorile care deschideau drumul cel mai scurt spre București.

Nu mai era o clipă de pierdut, trebuia să alergăm repede acolo unde primejdia era mai mare. Tot ce s-a mai putut scăpa din forțele de la Flămînda a fost deci pornit în direcția Brașov—Cîmpulung. Cum era și firesc, descurajarea noastră era mare, speranțele legate de Flămînda pierdute, primeam o lovitură după alta. Nici nu aveam vreme să ne mai dezmeticim, cu atîta iuțeală ne veneau izbiturile din toate părțile. Și acuma, peste toate celelalte, și Bucureștii erau amenințați. Mărturisesc că eu, cunoscînd pe Crăiniceanu, eram cu deosebire neliniștit și aveam dreptate.

Victorioși, dar fără folos, la Porumbacu, bătuți la Șinca și la Țințaru, ne retrăseserăm neconținut și, de cele mai multe ori în dezordine, de la 1—7 octombrie, cînd forțele noastre erau concentrate în jurul Brașovului și în așteptarea unei mari bătălii. Lupta a fost crîncenă, deși prima zi trupele, fără coeziune între ele, au rezistat totuși destul de bine. A doua zi lucrurile au mers, încă, din rău în mai rău. Spre seara de 8, ne retragem spre vechea fruntărie și la 9

octombrie Falkenhayn intră triumfător în Brașov. Crăiniceanu își pierduse cu desăvârșire capul, armata lui nici nu mai știa încotro să o apuce, era lăsată în voia ei. Ceea ce trebuia să se întâmple, se întâmplase, i s-a luat de astă dată definitiv comanda, dar ce folos! Averescu a primit însărcinarea să ia din nou conducerea Armatei II, pe care a păstrat-o pînă la sfîrșitul războiului.

Falkenhayn putea fi mîndru, își îndeplinise întocmai planul, în mai puțin de două săptămîni azvîrlise înspre vechea graniță armatele I și II, nu mai rămînea decît Armata IV pentru ca tot Ardealul să fie eliberat de trupele române și pentru ca românii să fie reduși a se apăra la hotarul țării lor.

Gloria lui Mackensen era întunecată, cei doi mari căpitani germani își disputau laurii pe spinarea sărmanei României. În fața unei atari situații, evident că Armata IV nu își putea menține pozițiile, ea trebuia în mod automatic să se retragă. Această retragere era cu atît mai dureroasă, cu cît ea tocmai înainta victorios și ajunsese să-și deschidă calea spre cîmpia Transilvaniei. Dar, în schimb, generalul Prezan a știut să execute și această retragere spre vechea graniță liniștit și metodic, hărțuind mereu pe inamic fără a pierde inutile și în cea mai desăvîrșită ordine. Hotărît, cu cît trecea vremea, cu atît Prezan se impunea mai mult. De la începutul războiului era singurul care nu făcuse nici o greșeală, care înregistrase numai succese, și, mai ales, singurul care își avea cu adevărat trupele în mînă. La el fiecare unitate știa ce trebuia să facă și legătura dintre diferitele unități a fost realizată din primul moment. Pe de altă parte, modestia contrasta simpatic cu zgomotoasa reclamă din jurul lui Averescu. În schimb, ceilalți comandanți de armată se arătaseră mai prejos de așteptările generale, nu mai vorbesc de generalii Aslan și Crăiniceanu. Dar nici Culcer, nici chiar Averescu nu se dovediseră la înălțimea reputației lor. Generalul Culcer, care trecea în timp de pace drept un militar de valoare, se arătase slab, fără vlagă, de un pesimism care demoraliza pe toți cei ce îi erau în subordine, și incapabil să-și supravegheze bine unitățile și să dea din vreme sancțiunile cuvenite. Orice alt comandant ar fi intervenit după incoerența primelor lupte din jurul Sibiului, ar fi restabilit ordinea în comandamente. Era vădit că nu putea fi menținut într-un post de mare răspundere.

Generalul Averescu, desigur, nu putea fi asemuit cu generalul Culcer, avea cunoștințe militare serioase, era meticolos în pregătirea mișcărilor sale, se bucura de un netăgăduit prestigiu pe lîngă ofițeri și de o reală popularitate printre soldați, dar făcuse greșeli, și, mai cu seamă, se dovedea tot mai mult stăpînit de ambiții poli-

tice și preocupat de succese personale, două periculoase cusururi pentru un comandant de oștire în fața inamicului.

Uneori grandomania lui lua chiar forme naive, așa, spre pildă, îmi aduc aminte că la câteva zile după vestitul atac al avioanelor germane asupra Bucureștilor, atac care pricinuisese moartea a câtorva sute de locuitori pașnici, femei și copii, mi s-a adus o cenzură o telegramă pe care generalul Averescu mă ruga să o transmit prin telegrafie fără fir. Spre marea mea surprindere, văd că telegrama era adresată lui Mackensen și că, printr-înșa, referindu-se la relațiunile personale²⁵ ce avuseseră pe vremuri la Berlin, Averescu cerea mareșalului german să înceteze a mai bombarda Capitala țării. Bineînțeles, i-am înapoiat telegrama comunicându-i că nu-i pot da curs, fără să știu dacă înaltul nostru comandament admite ca un general român să corespunde în timp de război cu inamicul. Dar surprinderea mea a fost și mai mare când mi s-a povestit originea acestei telegramă. Se vorbea în fața lui de grozăvia atacului de la 12 septembrie, 30 octombrie și atunci Averescu a spus pur și simplu : „Stați, eu cunosc bine pe Mackensen de la Berlin. Am să-i telegrafiez, să îi arăt că nu e admisibil să bombardeze așa un oraș neîntărit și sper că va ține seama de apelul meu“. Distrugătorii catedralei de la Rheims și ai bibliotecii de la Louvain, capitulând în fața prieteniei Mackensen-Averescu, ce delicioasă naivitate ! Dealtminteri, Averescu este în genere un foarte ciudat amestec de logică și de naivitate, de îndrăzneală și de șovăire, de perfidie și de sinceritate. Este chiar imposibil să fixez adevărata lui fizionomie, fiindcă nu știi — și cred că nu știe nici dînsul — care din aceste umbre, sau din aceste lumini, vă precumpăni în sufletul lui la un moment dat.

Oricum, ne găseam acuma în fața unei noi situații : nu mai era vorba de înaintarea în Ardeal, era vorba de apărarea granițelor țării, de oprirea invaziei inamice, și pentru Marele Cartier și pentru noi, guvernul, erau învățăminte de tras și de luat. De ele s-a și ocupat imediat Brătianu, de-acuma tot mai senin și tot mai hotărît.

Capitolul 3

APĂRAREA ÎN CARPAȚI MOARTEA LUI NICU FILIPESCU

Cum este și firesc în asemenea împrejurări, înfrîngerea noastră în Ardeal a dezlănțuit o furtună de critici. Marele vinovat era în primul rînd Brătianu, în al doilea rînd Iliescu, fiindcă făcuse un plan greșit și se arătase pe urmă incapabil să conducă operațiunile, Brătianu fiindcă îi încredințase o misiune care depășea capacitățile

lui. Cu tot dezastrul de la Flămînda, în opinia publică continua să domnească credința că dacă comanda supremă s-ar fi dat lui Averescu, nimic din toate acestea nu s-ar fi întîmplat. Opoziția, care pînă atunci tăcuse, ridica din ce în ce mai mult capul, îndeosebi în jurul lui Take Ionescu criticile deveneau acerbe. **Iliescu era sfișiat**, Brătianu nu era cruțat și Averescu era proslăvit. Cercurile germanofile aveau o atitudine mai rezervată, lozinca lor era : cu sau fără Iliescu, tot acolo trebuia să se ajungă, era o naivitate să ne închipuim că putem ține piept armatei germane, de aceea nu erau decît două soluții : neutralitatea pînă la capăt, sau intervenția alături de Puterile Centrale. Războiul legat de Aliați era din principiu o nebunie, lucrul se adevărase, nimic mai firesc. Dar toate acestea, spre deosebire de naționaliștii lui Take Ionescu, erau spuse mai mult în taină, îndrăzneala lor trebuia să se afirme abia mai tîrziu.

Cu cît trece timpul, cu cît ies mai bine la iveală documentele din diferitele tabere, cu cît se așterne perspectiva vremurilor, scriitura din jurul faptelor, patimile legate de orice acțiune omenească, cu atît aceste învinuiri apar mai neîntemeiate.

Întîi, planul de acțiune nu era opera lui Iliescu, era rezultatul consfătuirilor cu marele comandant aliat, îndeosebi cu Joffre. Lumea este aproape unanimă azi în a recunoaște că dacă el s-ar fi executat, nu numai că situația ar fi fost cu totul alta pe frontul nostru, dar că războiul mondial în genere ar fi luat o altă înfățișare. Ceea ce s-a întîmplat doi ani mai tîrziu la Salonic se putea întîmpla încă din 1916, pe și prin frontul român. Dacă planul nu se executase, vina nu era a lui Iliescu, și mai puțin încă a lui Brătianu, numai ei știau cît au intervenit, cît s-au rugat, cît au stăruit pe lîngă Aliați.

În al doilea rînd, cred în inima și conștiința mea că acuzația împotriva lui Iliescu că a făcut numai greșeli în felul cum a condus operațiile cît timp a stat la Marele Cartier, și, prin urmare, că el poartă vina celor întîmplate, este o nedreptate. Nu contest că s-au făcut greșeli, dar contest că aceste greșeli au fost adevărata cauză a înfrîngerilor ce am suferit. Sînt convins, absolut convins, că fără aceste greșeli chiar, am fi ajuns tot la același rezultat. Într-adevăr, de vreme ce planul pe care totul se baza nu a fost executat de Aliați, deodată ce au fost lăsați în vînt, tot ce s-a întîmplat era fatal, era de neînlăturat, oricîte eforturi s-ar fi făcut, oricîtă pricepere ar fi avut acei de la Marele nostru Cartier General.

Eram prin forța împrejurărilor, sau, mai bine-zis, prin vina Aliaților, puși într-o situație ce nu se putea nici apăra, nici salva. Să aruncăm o privire oricît de superficială asupra hărții, să privim lungimea frontului, promontoriul pe care îl forma Muntenia, posibilitatea, ușurința ce oferea inamicului de-a ne ataca din două părți

deodată, să consultăm datele statistice, să vedem numărul diviziilor de care dispuneam și de care puteam dispune și să ne întrebăm atunci dacă, reduși la singurele noastre mijloace, puteam scăpa Muntenia și evita invazia ei ?

La aceste întrebări nu se poate închipui cinstit decît un singur răspuns, NU ! Și atunci, ce a fost oare pentru noi această primă parte a campaniei, decît un război de cîrveli, mantaua lui Arvinte în toată tragica ei oroare ? Sînt gata aci să admit că Iliescu nu a cîrpit întotdeauna cu îndemînare lucrurile, că în cutare caz ele s-ar fi putut cîrpi mai bine, dar tot cîrveli rămîneau și cu cîrveli nu se salvează o asemenea situație, se prelungește numai o agonie. Mi se pare chiar că în condițiile în care ne aflam, prinși între două focuri, rău înarmați, părăsiți de Aliați, [...], am făcut o sforțare care, luată în generalitatea ei, merită admirația.

Cusurul, marea nostru cusur național de a ne ponegri întotdeauna pe noi înșine, a contribuit și aci ca noi să ne fi prezentat singuri în fața lumii și în chip nemeritat sub o lumină nefavorabilă și adînc nedreaptă. Încă o dată, toate acestea le spun mai mult întru apărarea Marelui nostru Cartier, decît a lui Iliescu personal. Recunosc că dînsul nu a știut să-și sporească, necum să-și mențină prestigiul la Periș, el continua să fie inconjurat de clica care i-a făcut atît rău și în timpul neutralității, continua să facă cu ei mese care puteau ușor fi luate drept petreceri. Lucrul s-a aflat, lumea a început să murmure : „Cum, armata este sfișiată, țara este în primejdie și Iliescu chefuiește !“ În loc să-și schimbe felul de viață, a continuat-o și repede a devenit prin asemenea absurdități cu desăvîrsire odios.

Pe de altă parte, prin această lipsă de autoritate morală el nu mai era în măsură să inspire comandanților de armată și de unități nici respectul, nici încrederea indispensabile unei bune și unitare conduceri a operațiunilor de război. Nu mai vorbesc de Averescu, dar și ceilalți ofițeri superiori sau îl criticau violent, sau nu îl mai luau în serios. Vădit, Iliescu nu putea rămîne în capul oștirii, dar nu din cauza greșelilor lui de comandament, ci din cauza inadmisibilei sale purtări personale. Este chiar ciudat că analizînd obiectiv această perioadă a războiului, singura greșeală reală ce se poate imputa înaltului nostru comandament pare a fi numai Flămînda și aceea nu era a hulitului Iliescu, ci tocmai a lăudatului Averescu. Da, în perspectiva nepărtinitoare a evenimentelor, Flămînda ni se înfățișează azi ca o greșeală, ca o confirmare deplină a raționamentului lui Brătianu după consiliul de război de la Scroviște. Dar atunci acest adevăr nu apărea decît cîtorva, lumea era sub sugestia unor alte credințe, ce nu puteau fi schimbate.

Brătianu se gîndi deci de pe atunci să înlătore pe Iliescu, desemnarea unui înlocuitor nu era însă ușoară. Mai ales după Flămînda, Averescu nu îi inspira încredere de aceea înclina mai mult pentru Prezan. În cele din urmă hotărî să mai amîne cîteva zile luarea unei decizii spre a se consulta cu generalul Berthelot, care era pe drum și a cărui sosire se aștepta. Deocamdată s-a decis apărarea cu orice chip și cu orice preț a liniei Carpaților și s-au luat toate măsurile în consecință. Frontul dobrogean fiind oarecum stabilizat, ne puteam concentra mai lesne forțele pe frontul de nord. Dar, bineînțeles și aici nu puteam singuri face față situației, sprijinul rușilor ne era indispensabil. Prin toate mijloacele Brătianu căuta deci a-l obține, eforturile lui au rămas însă zadarnice. Alexeiev de la Stavka ne propunea să părăsim imediat Oltenia și Muntenia de Vest, să ne stabilim pe o linie care ar trece prin Dorna-Miercurea Ciuc-Brașov-București-Constanța, să concentrăm grosul trupelor noastre înspre Miercurea Ciuc-Brașov, spre a împiedica inamicul să spargă frontul în sudul Moldovei și să amenințe sudul Basarabiei.

În vederea realizării acestui scop, generalisimul rusesc mergea pînă a ne propune să întindă frontul său spre sud, pentru ca o parte a trupelor generalului Prezan, devenind astfel disponibile, să poată întări mai bine sectorul Oituz-Ghimeș, pe care se temea ca Falkenhayn să nu-l străpungă. Și încă aceasta era formula întrebuintată de Alexeiev pentru a ne mai îmbărbăta puțin, sau pentru a scăpa de stăruitoarele noastre cereri de ajutor. Față de ceilalți, Alexeiev vorbea altfel, își dezvăluia tot gîndul, nu se sfia să spună că singura soluție este reducerea frontului apărării Carpaților, Trotușului, Siretului și al Dunării pînă la Marea Neagră.

Trebuia multă tărie sufletească ca să suportî și aceste lovituri, soarta era cu adevărat necruțătoare față de România. Brătianu, după ce se sfătui cu regele, hotărî să facă o ultimă încercare la ruși, un apel suprem al regelui către împăratul Nicolae²⁶ personal. Această misiune a fost încredințată colonelului Paul Angelescu, un aghiotant care se bucura de încrederea suveranului și care de cîtva timp lucra la Marele Cartier de la Periș.

În același timp Brătianu hotărî cu regele să convoace oamenii de partid spre a examina cu ei situația și a-i ruga din nou, avînd în vedere gravitatea situației, să lase de-o parte criticile și să formeze cu toții un guvern național, „unitatea sacră“. Convocarea a avut loc în ziua de 10 octombrie la palatul regal din Calea Victoriei.

În sfîrșit, pentru a ridica moralul trupei, firește scăzut în urma atîtor înfrîngeri și atîtor nenorociri, regele a adresat o nouă proclamație către oștire, prin care cerea armatei să-și încordeze toate puterile spre a apăra hotarele strămoșești și a scăpa țara de coto-

pirea inamică. Această proclamație avea de scop să mai îmbărbăteze și lumea civilă, a cărei îngrijorare sporea în fiecare zi și trebuia cu orice chip împiedicată să ia formele unei adevărate panici.

În mijlocul acestor dramatice împrejurări, moare Nicu Filipescu. Pe mine, care eram unit de dînsul prin apropiate legături de familie și care păstrasem cu tot antagonismul nostru politic o vie afecțiune pentru el, această moarte, deși așteptată, m-a tulburat adînc și mărturisesc că dacă nu ar fi decît aceste considerațiuni de ordin personal, nu m-aș întinde asupra ei în rîndurile de față. Dar dispariția în mijlocul însuși al furtunii a unuia din principalii propovăduitori ai războiului, avea ceva simbolic și cu deosebire tragic, care nu putea să nu izbească puternic imaginația publică.

Unii — și erau mulți atunci — îl fericeau. „Bine de el, a scăpat de blestemul de-a vedea unde a ajuns sărmana și mult iubita lui țară!“ Alții, fără milă, nu se sfiau să spună: „Ba rău că a murit, trebuia să trăiască acuma mai mult decît oricînd, trebuia să trăiască și să vadă cu ochii lui unde ne-a dus nebunia sa! Noi, sărmanii, rămînem în viltoarea focului deslănțuit, iar el și-a găsit o nemerită scăpare într-o moarte venită tocmai la timp“. Prea puțini își ziceau că aceste înfrîngeri sînt trecătoare, că în cele din urmă izbînda va fi a noastră, că visul ni se va împlini și că în ziua cea mare sărmanul Filipescu nu va mai fi aci ca să se bucure cu noi de acea Românie Mare pe care o dorise din toate puterile sufletului său de sincer, curat și înflăcărat patriot. Și, lucru ciudat, mai nimeni nu îl plîngea pe acest om care în viață stîrnise atîtea simpatii și fusese înconjurat de atîtea devotamente. Durerile obștești erau așa de mari, încît nu mai era loc în sufletul oamenilor pentru dureri individuale, în plus față de înfrîngerile ceasului exista atunci un substrat de ură ce clocotea nemărturisit în fiecare. Poate și una și alta, nu știu nici azi, nu îmi dau bine seama. Dar astfel părea a fi psihologia oamenilor.

Cînd am sosit la el acasă se prăpădise numai de cîteva minute. De mai mult timp era aproape mereu într-o stare de comă, trecea prin alternative de luciditate și prostrațiune. Se pare că nu prea suferise, tragedia situațiunii noastre militare îi era în cea mai mare parte necunoscută, providența și grija familiei îl scutise de această ultimă sfișiere sufletească. Casa era aproape goală, puțini prieteni, bătrîna sa mamă, Coana Asica Filipescu, se văita că Dumnezeu o lăsase să trăiască pînă la 89 de ani ca să vadă murind pe unicul ei copil.

Pe cer aeroplanelor germane roteau deasupra orașului și zgomotul bombelor ce izbucneau dădeau întregii scene o și mai lugubră înfățișare. După cîteva zile l-am dus la mormînt, oficialitățile, devo-

tații politici, miniștrii aliați, lume puțină. Pînă la cimitir rîndurile s-au rărit cu totul, se anunțase venirea unei noi escadrelor germane, care a avut însă pînă la urmă involuntara decență să nu tulbure liniștea funebrului cortegiu.

Nu voi uita niciodată atitudinea mulțimii de-a lungul parcursului, mulți nu se descopereau ostentativ și aproape pe toate fețele se citea o ură nestăpînită, căci trecea omul războiului, adică al durerilor de azi, lumea nu i-o ierta nici pe pragul mormîntului deschis. Și totuși, cîtă nedreptate ! Filipescu luptase din răspuțeri pentru cel mai nobil vis al neamului și visul era în ajunul înfăptuirii lui. Dar mare nedreptate nu a fost atunci, ea este acuma și ea va dăinui de-a pururi în veacul veacurilor — Filipescu nu a avut fericirea să vadă România Mare. Ceea ce a fost dat atîtora să trăiască, chiar acelora ce nu au crezut în ea, soarta nemiloasă a refuzat-o lui Nicu Filipescu. Aceasta era o mare, o strigătoare nedreptate, în fața ei nu te poți opri să rămii și mîhnit și nedumerit.

Ce ciudată soartă a avut acest om. Nu cred să se fi adevărat pentru nimeni mai bine decît pentru el vechea zicătoare : „Pînă nu moare, să nu zici niciodată despre un om că a fost fericit“. Într-adevăr, pînă în ajunul morții nimic nu a părut mai fericit decît soarta lui Nicu Filipescu, care fusese înzestrat cu toate darurile și cunoscuse toate izbînzile. Era frumos și seducător, inteligent și vorbea bine, scria cu talent, era capabil de muncă și de energie, minuia deopotrivă ironia care pe nesimțite surpa și vehemența care biciuiește fără milă ; avea simțul realităților, care de cele mai multe ori sînt triste, dar sufletul său, străin de orice melancolie, știa să le biruie printr-un optimism organic și printr-o comunicativă veselie. [...]

În această viață plină de zbucium și de patimi, bogată în atîtea contradicții, în atîtea frămîntări de multe ori inutile, cîteodată chiar regretabile, în mijlocul unor concepții retrograde și a unor idealuri perimate, Filipescu avusese însă ceva neîntinat, ceva sfînt, ceva ce trebuiau să îi recunoască și cei mai înverșunați adversari : o credință nestinsă în întregirea neamului său.

Cu toate biruințele momentului, restul vieții lui era discutabil. Succesele conservatorismului erau aparente și trecătoare, cele mai multe din idealurile pe care le reprezenta, valul crescînd al democrației le cotropea și le nimicea. Filipescu era apostolul convins al colegiilor restrînse, cînd votul universal triumfa ; Filipescu era apărătorul îndărătnic al proprietății mari, în ajunul zilei în care exproprierea era chemată să prefacă din temelie așezămîntul nostru agrar și social.

Pe de altă parte, în fața neastîmpărului bolnăvicios al tînărului Filipescu, bătrînul Lascăr Catargiu²⁷ spusese despre el încă de la

începutul carierei sale : „Multe pozne are să ne mai facă băiatul acesta !” Și, de fapt, viața politică a lui Nicu Filipescu se dovedise o neîntreruptă adevărire a acestei prevestiri pornită din psihologica intuiție a boierului sfântos și șiret de la Golășei.

În destrămarea, întâi, și în distrugerea pe urmă a Partidului Conservator, nimeni nu are o răspundere mai mare decât Filipescu. Prin impulsivitățile lui l-a sfărâmat în bucăți, prin neputința sa de a se adapta vremurilor noi, prin rezistența sa împotriva cerințelor timpului l-a scos din viața publică a României. O bună gospodărie la Ministerul de Război și înființarea liceului militar de la Mînăstirea Dealului nu puteau compensa gravitatea consecințelor unor asemenea defecte și unor asemenea vinovate greșeli.

Carierea lui Filipescu fusese zgomotoasă, pe alocuri strălucită, dar era vulnerabilă și în definitiv negativă. În afara, însă, și oarecum deasupra acestei activități în domeniul politicii interne, Nicolae Filipescu desfășurase și o altă activitate națională. Încrezător în întregirea neamului, el închinase acestui ideal tot sufletul și tot entuziasmul temperamentului său înflăcărat. Nu știa cînd va veni ceasul unirii de veacuri așteptat, și nu aceasta îl preocupa. Pentru el chestiunea națională nu era un prilej de reclamă personală, sau de meschine ambițiuni, el știa că ceasul acesta va suna cîndva, că pînă atunci milioane de frați suferă peste munți un jug apăsător, că singura lor mîngiere este aci, în vechiul Regat, că de la dînsul ei așteaptă o mîină de ajutor, la nevoie un sfat, la o răspîntie politică îndemnului care te călăuzește, speranța care te susține.

Și aproape treizeci de ani nu a fost mișcare în Ardeal în care Filipescu să nu fi fost amestecat, nu a fost durere peste munți pe care Filipescu să n-o fi împărtășit, nu a fost conducător care să fi venit la București și care să nu fi găsit larg deschisă inima, casa și punga lui Filipescu. Aproape treizeci de ani, de cîte ori în Regat avea loc vreo manifestație națională, vreo afirmare publică a revendicărilor noastre cu privire la Ardeal, numele lui Filipescu trebuia să apară.

Mi-a fost dat în tinerețile mele să fac o călătorie în Ardeal cu Nicu Filipescu, cînd am fost împreună la serbările Asociației²⁸ din Sibiu în vara anului 1905. Am văzut emoția care întruna îl stăpînea, călca cu evlavie fiecare petec al acestui pămînt scump, vorbea de ziua dezrobirii cu o elocință mișcătoare și ferecea generațiile ce vor trăi acele vremuri de glorie.

Pe cînd mulți oameni politici se sfiau să dezvăluie adevăratele lor gînduri și adevăratele simțăminte, de teama relațiilor noastre oficiale cu Austro-Ungaria²⁹ și a neajunsurilor pe care o atare ati-

tudine ar fi putut să o aibă asupra carierei lor parlamentare sau ministeriale, Filipescu singur, aproape singur, ținea ca toată lumea să știe că între vanitățile trecătoare ale unei ascensiuni politice normale și între mulțumirea sufletească de a sluji fără onoruri imediate o cauză superioară și permanentă, el unul nu sta nici o clipă la îndoială. Iar atunci când războiul mondial a izbucnit, când a apărut posibilitatea ca visul secular să se înfăptuiască chiar în zilele noastre, să-l vedem cu ochii noștri, să trecem noi, noi, nu nepoții și strănepoții noștri Predealul fără graniță și tricolorul român să filfție de-a pururea pînă dincolo de Arad, de Timișoara și de Oradea, Filipescu a fost cuprins de o adevărată frenezie. A cerut intrarea în acțiune imediată, nu a mai vrut a ține seama de nici o considerațiune, s-a azvirlit într-o propagandă deșănțată. Prin excesele ei, prin oportunitatea ei momentană a tulburat politica oficială, a încurcat adesea prevederile celor ce, purtînd răspunderile statului, nu le era îngăduit nici să disprețuiască realitățile, nici să nesocotească anume precauțiuni.

Dar cine i-ar putea imputa lui Filipescu nerăbdarea și neastîmpărul său din anii neutralității ? Ele erau urmarea logică a tot trecutului său și, cine știe, poate chiar ceva mai mult, tainica sa presimțire că zilele îi sînt numărate, teama lui lăuntrică și inconștientă că dacă se întîrzie, el, numai el, nu va mai apuca ceasul cel sfînt al dezrobirii mîntuitoare.

Așa s-a și întîmplat, Filipescu a murit prea devreme. A cunoscut clipele întunecate ale înfrîngerilor nemeritate, nu a văzut lumina orbitoare a visului integral realizat. Sărmanul Filipescu, de ce va fi trăit el viața întreagă cu iluzia înșelătoare a unei fericiri, nu numai că nu a fost un fericit, el a fost și va rămîne în istorie marele nefericit al zilelor de înfăptuire ale României întregite. Iar viața lui, curmată prea de timpuriu și lipsită de această firească răsplată a strădaniilor lui de decenii, din ce în ce mai mult fără rost, ne apare neînțeleasă și nedreaptă. Prin aceasta parcă se cuvine că în fața mormîntului său orice român să se încline cu o deosebită înduioșare și cu o îndoită emoțiune. Slaba și postuma alinare a unei strigătoare nedreptate.

Nu este vorba, acuma legenda l-a luat în stăpînirea ei. Beneficiind de nedreptatea soartei și a morții lui, i se exagerează rolul, i se idealizează figura. Dacă va continua, se va transmite generațiunilor viitoare o imagine cu totul inexactă, cu totul convențională. Că Filipescu a jucat un rol frumos, că a fost unul din susținătorii cei mai aprigi ai înfăptuirii idealului nostru național, nu mai încape nici o îndoială. Că prin aceasta se cuvine ca neamul românesc întreg să-i păstreze o duioasă și recunoscătoare amintire, desigur. [...] A avut

într-un ceas mare o credință mare, și atîta este destul. Încolo, a fost un om, un biet om cu însușiri și cu defecte, cu patimi mici și mari, cu umbre și cu lumini. Posteritatea să-l lase cum era, era destul de interesant ca să nu strice prin artificii legendare adevărata și atrăgătoarea lui fizionomie.

Statura mijlocie, bine legată, fără eleganță, ochii mari, puțin holbați, verzi cenușii, te priveau în față cu o candoare copilăroasă, cu o întrebătoare mirare, din cînd în cînd cu scînteiri de glumă și de șiretenie. Nasul puțin ridicat, cercetător și obraznic, mușcîndu-și veșnic buzele senzuale, expresive și nervoase, o mustață incoloră, părul de timpuriu înălbit, o frunte banală, un cap prematur îmbătrînit, mîini groase și proletare și mișcări de panteră care pîndește cu perfidie și se aruncă cu sălbăticie — aceasta era înfățișarea fizică a lui Nicu Filipescu. [...]

Parcă îl revăd în biblioteca lui din strada Scaune, plimbîndu-se cu mișcările sale feline, oprindu-se subit și scărpinîndu-se în ceafă, fluierînd ultimul cîntec la modă, imitînd cu un talent deosebit gesturile și intonațiunile diferiților prieteni și antagoniști, schițînd în grabă pe un petec de hîrtie, la colțul unei mese caricatura, minunata caricatură a omului zilei, comentînd cărțile franceze sosite în ajun, spumegînd împotriva unui adversar, inflăcărîndu-se pentru o idee, evocînd amintirile trecutului, plîngînd cu lacrimi cînd povestea ultimul discurs al lui Alexandru Lahovary³⁰ și plecarea lui la Paris, de unde nu trebuia să se mai întoarcă decît în sicriu, pentru a-și dormi somnul de veci pe pămîntul strămoșesc. Ori iarăși slăvind un talent de curînd descoperit, tunînd și fulgerînd, îndoindu-se de el, mărturisindu-și păcatele.

Lăsați-ne neatins pe acest Filipescu, pe cel adevărat, nu faceți chipul său original, interesant, profund omenesc, în fizionomia searbădă și falsă a unui apostol eterat și a unui patriot virtuos.

Îl veți urîți și îl veți micșora.

CUVÎNTARE

rostită la întrunirea de la Iași
a „Ligii Culturale“, la 15 martie 1915

D-lor, sînteți mulți și, judecînd după aplauzele d-voastră, sînteți convinși.

În orice altă împrejurare, aș trebui să vă aduc laudele obișnuite. Nu așteptați însă aceasta de la mine.

Celor veniți de curiozitate ori de petrecere, le spui : căutați aceste distracții aiurea căci, slavă Domnului, petrecerile nu lipsesc chiar în momentele grave prin care trecem.

Fiți bineveniți toți cei ce v-ați strîns aci spre a vă întări credința și a vă oțeli sufletele spre a împlini porunca strămoșilor !

D-lor, precum rușii au testamentul lui Petru cel Mare, așa avem și noi testamentul lui Mihai Viteazul.

De la unitatea națională sub Mihai, trec 260 de ani pînă la Unirea Principatelor și 280 de ani pînă ce unirea se împlinește, în forma ei desăvîrșită : independența și regatul.

De atunci și pînă azi, abia 34 de ani !...

Trei secole dar, ca să se zămislească statul român al Principatelor Unite. Abia vreo trei decenii însă pînă la noul popas, de unde va ieși, credem, unitatea neamului. Prea puțin !

Cum ne-am pregătit de ziua mare a românismului, în această din urmă fază a istoriei noastre, îngăduiți-mi a o spune.

Generația eroică își rezumase programul în cele patru puncte de la Divanul ad-hoc, din care cel mai de seamă era Unirea Principatelor.

Nu pășesc însă și pe al cincilea : unitatea națională.

Și bine a făcut. Ar fi comis o imprudență, căci vrăjmășiile ce ar fi deșteptat, ar fi putut compromite totul.

Apoi, ar fi întreprins o muncă peste puterile ei.

Sînt generații care — ca arborii care într-un an îmbelșugat dau fructele a trei ani și sleiesc rodirea anilor următori — au trăit și au împlinit aspirațiunile mai multor generații.

Generația eroică trăise și izbîndise cît trei generații. Mai departe orice năzuință i-ar fi părut o aventură. Deci, după Unire și independență, ea își împlinise chemarea.

După ea a urmat o generație cuminte, care și-a mărginit aspirațiunile la aceasta : consolidarea internă a statului român.

Atunci se întemeiază „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor“, care zice : „A venit vremea să pregătim unitatea națională“.

De la primele manifestări mai lămurite ale Ligii, lumea s-a alarmat.

Am avut cinstea — și altă cinste mai mare n-am avut — să fiu membru în comitetul Ligii, pe vremea procesului Memorandului și țin minte cum eram tratați de bezmetici de către reprezentanții generației cuminte.

De atunci sînt abia 20 și ceva de ani.

Timp scurt pentru cei ce știu că o înviere națională este rodul unor opinteli seculare, iar numai aparent efectul unei învîrtituri diplomatice, abile.

Timp scurt pentru a crea o conștiință netedă a noilor noastre țeluri, un program național clar, energii de oțel și putere de sacrificiu.

Timp scurt mai ales spre a forma, pentru îndeplinirea unei opere de uriași, o tinerime rău pregătită de niște împrejurări neprielnice. Această tinerime își avea rădăcinile în epoca de oboseală care a urmat după îndeplinirea operei generației eroice.

Din această tinerime s-au ridicat mulți oameni cu mintea bine înzestrată, dar cu inima înstrăinată în școlile Apusului sau oameni nărăviți cu școala de la noi, care nu e școala marilor jertfe pentru neam.

În această școală, studiul dezinteresat a fost nimicuit de sistemul napoleonian, împins mai departe ca oriunde aiurea. Titlurile universitare au ajuns valori, ca titluri de bursă, și școlile noastre s-au prefăcut în fabrici de postulanți.

De la aceștia să ceri sacrificii pentru împlinirea idealului nostru ?

Și ne mai mirăm că sînt atît de mulți care nu pricep nimic din evenimentele de azi !..

Avem români care își dau acest nume, care sînt cetățeni români și sînt chiar născuți pe pămîntul românesc, dar n-au suflet de români.

Ce știu ei despre Transilvania ? De istoria ei, nici o boabă. Unii au fost pînă la Brașov... în excursiune. Alții cunosc gara din Arad și

cea din Cluj, pe unde trec cele două trenuri spre Paris. Idealul național îl pleacă disciplinei de partid. Sibiul ori Blajul îl văd prin prisma perspectivei unei prefecturi.

Dintre aceștia au răsărit apostolii curajoși ai prudenței, secii ce-și acoperă nulitatea cu aere grave de diplomați, alături de simbriașii legațiunilor străine.

Azi toți ticăloșii își răsfață ignominia. Spionii se prind la vorbă și discută idealul național. Eu cunosc două feluri de ticăloși : ticăloșii fără argumente, modești și resemnați, și ticăloșii cu argumente, cu mult mai nesuferiți. Aceștia au descoperit azi Dardanelele.

Dacă norocul ne va ajuta, vijelia, care ne va duce la victorie, va dezrădăcina stejari cu mîndră coroană, dar cu rădăcini putrede și va spulbera toată pleava și tot gunoiul.

Pînă atunci ticăloșii prosperează. Ei ne dau priveliștea unei vieți sociale desfrîinate, frămîntate de dorul ciștigului și al petrecerilor.

Petrolistul vrea să exporteze benzină, adică munițiune pentru vrăjmaș. Agricultorul vrea să exporteze grîu, cînd fiecare chilă însemnează poate un vrăjmaș mai mult și un fiu sau un frate mai puțin. Acționarul Băncii Naționale cere statului dobîndă chiar în aurul ce acesta i l-a împrumutat. Tuturora le trebuie bani ca să petreacă. Teatrele sînt pline, cinematografele ticsite. Aci, un măscărici își cîntă cuplete imbecile stîrnind entuziasmul cu *Intrăm sau nu intrăm*. La o serbare în folosul unui cerc sportiv din București se plătea 120 lei loja și locuri nu se mai găseau.

În vremea aceasta românii din Transilvania mor de foame. Refugiații ardeleni dorm prin tufișurile șoselei Kisselef.

Așa se înfățișează, la noi, *la veillée des armes*, priveghiul dinainte de război.

Acestora să le ceri jertfe ! Aceștia să primească de bună voie războiul ? Da, războiul cu toate ororile lui, războiul cu potop de foc, cu mormane de morți, atît de înalte încît împiedică vederea, în duhoarea cadavrelor în descompunere, în lumina incendiilor pustiitoare !

Acesta este, nu o ascundem, prețul idealului național.

Acest ideal se rezumă, azi, în tot Ardealul cu Bucovina. [...]

Ce este Regatul român, fără Ardealul ? O absurditate geografică. O fișie de pămînt întortocheată și frîntă în semicerc. Arătați această figură schiloadă unui copil de șapte ani și întrebați-l ce lipsește României ? El, cu mîna lui agiamie, va trage linia ce împlinește cercul.

Iertați-mi pedantismul, dar știți că cercul e figura care, la o circumferință mai mică, are suprafața mai mare.

Noi avem granița cea mai mare față de teritoriul cel mai mic. Militărește, nu se poate mai rău.

Apoi, partea noastră e numai strîmtoarea dintre coama Carpaților și Marea Neagră, drumul de trecere a migrațiunilor popoarelor. De aici, toate durerile din trecut.

Așadar, absurditate geografică, de o parte și fatalitatea istorică de alta.

La granițele actuale, sîntem o țară fără viitor.

Spre a ne împlini aci rolul european, ne trebuie bastionul ce domină această pozițiune.

De aceea, ațintim către cetatea naturală a Ardealului, către Acropola românismului.

Aci e centrul, aci inima românismului. Aci, într-un palat fermecat, zidit ca în povești, în vreuna din peșterile Carpaților, s-a adăpostit conștiința de neam. Din acești munți țîșnesc izvoarele riurilor noastre ce cară, spre șesul dunărean, în undele lor, suspinurile fraților. De aci, Șincai și Petru Maior ne-au trimes mărturiile obîrșiei noastre latine. De aci au roit dascălii neamului, spre a trezi conștiința națională în vremurile de uitare de sine.

Secați izvoarele, nimiciți pe frați, ajutînd victoria ungurească, și nu se va mai zice : „Românul nu pierе ! [...]“

De aceea pot rezuma tot ce v-am spus, rostind și repetînd acest singur cuvînt : Ardealul, Ardealul ! Ardealul !

ÎNSEMNĂRI (1914—1916)¹

18 august 1916. „În definitiv, atitudinea regelui a fost cea mai frumoasă. «Îmi iau toată răspunderea» — a spus regele — și acestea erau cuvintele hotărîtoare ce trebuiau spuse, pentru a închide calea oricăror altor veleități — cuvinte de altfel, care vor deschide regelui poarta mare a Istoriei. A lămurit în fine precis — ceea ce noi bănuiam de mult — că Austro-Ungaria nu ne-a oferit nimic precis și acceptabil, în timpul neutralității — afară de mormîntul lui Ștefan cel Mare, după cum îți amintești — iar Germania s-a arătat cu totul neputincioasă față de Austro-Ungaria.

Regele a mai lămurit, privitor la pericolul rus la Dardanele, că e preferabil dacă aceasta constituie un inevitabil, ca Constantinopolul să fie ocupat „împreună“ cu noi, decît împotriva noastră !

P. P. Carp m-a uimit, — a continuat Filipescu — cît de departe a putut să împingă consecințele punctului său de vedere... Oricît, nu

e ușor ca un român, căruia nu i se poate contesta patriotismul, să spună, în clipa solemnă a unui Consiliu de coroană, în care se joacă existența neamului, că preferă înfrîngerea, pentru că victoria ar însemna ruina țării !

La Titu Maiorescu ce domina era mai mult resentimentul contra «loviturii» pe care o jucase Brătianu ; așa se și explică de ce cu toată dialectica lui cunoscută, s-a pierdut în argumentări mai mult de procedură... Că de ce nu ne menținem la hotărîrea Consiliului de coroană din 1914 ? Ce parlament va ratifica declarația de război ?...

M-a îndurerat însă să aud din partea unui ardelean, din nou mica intrigă, că ardelenii ca Vaida, Aurel Popovici etc. n-ar aproba gestul nostru, care ar fi preludiul unei dezbinări a lor !..

Al. Marghiloman, pehlivan — ca totdeauna, după ce a agitat din nou pericolul rusesc la Strîmtori și a afirmat posibilitatea unei prietenii sincere în viitor cu bulgarii — văzînd însă partida pierdută, s-a agățat de pulpana regelui cu platitudini, profesii de devotament, ca o primă de asigurare pentru viitor !

Dintre toți aceștia, totuși ca singurul caracter, s-a manifestat tot Cămp. Ce păcat că a văzut așa de greșit într-o cauză așa de mare ! Ce nevoie avem de asemenea caractere într-o țară în care secăturile mișună !

Take Ionescu foarte bine — a pus îndeosebi în evidență, cu elocința lui caracteristică, frumusețea sufletească a gestului regelui — care, în definitiv, însemna în acea clipă o mare victorie.

Brătianu emfatic, părea că prezintă cu satisfacție mai mult triumful său asupra tuturor ce eram acolo — inclusiv regele — iar nu triumful unei clipe mari a neamului...

În esență, Brătianu a arătat că declarație de război nu vom face decît Austro-Ungariei, și că condițiile în care intrăm sînt : Ardealul pînă la Tisa — Banatul, Crișana, Maramureș (nord) — Bucovina pînă la Prut.

Tratatul iscălit de cele patru mari puteri — garantîndu-ne și integritatea teritorială. În fine un drept egal la Congres“...

21 august. „Ce se știe despre Goga ?“

I-am răspuns că sînt știri bune (cu toate că în realitate nu aveam nici o știre, afară numai că era la Turtucaia).

Ideea părea că-l obsedează, fiindcă puțin după aceea a revenit zicînd :

„Înțeleg ca patriotismul lui să-l împingă pe front. Dar ce nu înțeleg este că d-nii de la Marele Cartier, care oploșesc atîtea lichele prin birouri, să-l lase pe Goga într-un punct expus“.

Și apoi exaltîndu-se puțin cite puțin :

„Goga e o podoabă a neamului ; în nici o inimă de poet n-a vibrat cu mai multă intensitate românismul de pretutindeni... Și nici un alt vers nu se apropie mai mult de inima românismului... Când se va scrie istoria frământărilor noastre naționale, poezia lui Goga va personifica ideea națională, în forma ei cea mai sublimă... Ce resursă admirabilă pentru Marele Cartier de a întrebuița pe Goga ca un susținător al moralului soldatului, în clipele de restriște... Când soldatul român va fi obligat să șadă, ca și cel din Occident, chinuit zile și nopți în tranșee, ce reconfort moral dacă i s-ar putea trimite câteva versuri ocazionale, de ale lui Goga, care să ție sus inimile... În loc de cine știe ce frazeologie searbădă a vreunui Farfuridi de la Comandament“...

M-a rugat apoi ca îndată ce voi ști ceva despre Goga, să-l vestesc și cum ar veni prin București, să vie să-i vorbească.

.....

23 august. „Goga e tot în infernul de la Turtucaia ?“ Și apoi cu o expresie ironică a adăogat :

„Dacă îl pierdem, Brătianu nu va avea măcar satisfacția să se fi scăpat de un adversar politic... Căci Goga poet s-a născut și poet va muri ! Nu i-ar fi stat niciodată în calea matrapzlicurilor lui politice ! De altfel Goga ar fi un rătăcit și un mediocr în politică...

Cît nu va avea el de cîntat pentru slăvirea Unirii noastre și pentru alinarea tuturor durerilor cu care vom plăti această unire !...“

Am observat că aceste din urmă cuvinte le-a spus cu duioșie și că o lacrimă îi mijeja sub pleoape...

.....

24 august. „Oricare-ar fi, sorții sînt aruncați ! Toate mișeliile Kaizerului și toate strategiile lui Hindenburg nu vor împiedica triumful final ! E prea multă dreptate de o parte — și prea multă barbarie de alta, pentru ca izbînda să fie de partea aceasta !...“

Și apoi, agitat din ce în ce mai mult, a adăugat :

„Ce apoteoză pentru întreaga omenire civilizată, ziua sfîntă în care armatele aliate vor trece cot la cot sub arcul de triumf și noi alături de frații noștri ardeleni — sărbătorind victoria finală ! Va răsări atunci desigur și poetul care să traducă într-o epopee sublimă clipa aceea — în care mai toată omenirea va fi avut o singură zvîcnire de inimă !“

.....

„Se exagerează meritele oamenilor politici, pentru unele cuvinte spuse de ei în clipele critice ale timpurilor în care trăiesc — fiindcă la drept vorbind ei nu fac decît să traducă ceea ce zace în sufletul popoarelor...

Intr-un anumit sens, se poate spune că ei sînt niște adevărați plagiatori... Ce crezi d-ta că a avut un mare merit Gambetta cînd a spus faimoasa lui frază asupra Alsaciei-Lorena ? El a simțit-o în sufletul poporului, care acesta i-a pus-o pe buze... Și în 1914 s-a văzut cum poporul francez n-a încetat o clipă să se «gîndească» la Alsacia-Lorena“...

Apoi iarăși după o pauză, a mai spus :

„În afară de lingușitori sînt și oameni de bună credință care-mi fac un mare merit cu instituția militară de la Mînăstirea Dealului, care îmi este așa de scumpă.

Ei bine, nu am nici un merit, am avut numai credința nestrămutată că în poporul nostru zace un fond de admirabilă bărbăție, căreia îi trebuie numai un mediu prielnic, pentru a se dezvolta și disciplina... Mînăstirea Dealu², am vrut să fie numai cuibul cald de unde să-și ia avîntul lor tinerii șoimi care să uimească omenirea cu pilda eroismului lor, pus în slujba neamului !“

.
26 august. „Nici un stimulent, nici o grijă de partea morală !... Adică, n-ar fi de mai mult folos, în afară de serbedele comunicate, niște răvașe zilnice pe cale de întinsă publicațiune, scrise de Neculai Iorga, care cu adîncul lui patriotism și talentul lui fără seamăn de istoric ar ține sus inimile tuturor ! Nici în asemenea clipe să nu se facă apel la cei ce ar putea fi adevărații apostoli ai mării cauze ? Destul s-au ținut departe de misiunea lor, în timpul neutralității, toți cei ce nu erau liberali..., acuma cel puțin să se utilizeze toate energiile, toate valorile !... Stere era un bun misionar în timpul neutralității pentru Ardeal — Iorga desigur astăzi un rău apostol !...“

Nu-i așa că e dezgustător ? !“...

*
* *

FLORI DE SÎNGE

— cîntece populare ardelenesti
de pe cîmpul de război —

Cîtu-i Ardealu de mare
Num-o cărărușe are,
Bătucită cu pămînt
De merg răgutele rînd
Și măicuțele plîngînd
Și mîndrele suspinînd.

●

Frunză verde, grîu frumos,
Rămii Ardeal sănătos
Și tu sănătoasă țară,
De-oi veni, te-oi vedea iară,
Iară dacă voi muri
Te-o vedea cine-o trăi,
Că pe min' m-or îngropa
În cîmp în Galiția,
La o tufă de stejar
Cu jele și cu amar.
În loc de tras clopotele
Dă rusul cu tunurile,
În loc de popă citind
Vor veni corbi croncănind,
De cîntat cin-mi o cîntă ?
Trimbițaș cu trimbița,
Ori doboș cu doba-n spate,
De trei ori doba va bate
Să fiu iertat de păcate. [...]

●
Frunză verde și-o leala
Jale-i în Galiția
De-atîta bătaie grea.
Ard orașe, ard și sate
Plîng neveste-mpovărate,
Plîng sărmanele fugînd
Și zilele blăstămînd.
Măicuță cînd m-ai făcut
Nu știu bine și-o părut,
Dar acum știu maică bine,
Cît îți pare rău de mine,
Că în loc de ajutor
Ți-ai făcut jale și dor,
Și în loc să ai hodină
Plîngi cu dor de la inimă. [...]

●

Jalnice-s trenurile
Care pornesc cătanele,
Trenul vine pufăind,
Noi îl așteptăm plîngînd.
A vînt trenul și-a ajuns
Și noi nu-l vedem de plîns.
Pleacă trenul și stă iară,
Că nu poate de povară
Că-s vagoanele-ncărcate
Tot cu voinici de pe sate.

Tot voinici cu copiii mici,
Feciori tineri cu părinți.
Strigă unul plin de dor,
Aoleo frate că mor,
Că ia vezi nevasta mea
Cu copiii lîngă ea,
Cum mai plînge sāraca
Și eu nu-i pot ajuta !

De la Lemberg mai la vale,
Unde curge focul mare
Cîtă moarte și cît chin
Ne-a adus neamțu hain,
Nici nu-i gură omenească
Toate să le povestească.
Cum cade iarba de coasă
Cădeau oamenii de gloanțe
Și nu cădem doi sau trei,
Da cădeau sute de mii
În sunetul tunului
Și sub ochii neamțului ! [...]

Hei, săraci feciori frumoși
Cum ședem în lagăr jos
Cu puștile piramidă
Și-n broțace fără pită,
Cu curelele pe noi
Ca jugurile pe boi.
Sāraci cătane bătrîne
Cum treceam noi dealurile
Și vîrfurile de munți
Cît eram atunci de mulți !
Iar cînd am vînt înapoi
Am venit numai vreo doi,
Am căzut loviți de ruși
Prin Galiția în sus,
Cătră răsărit de soare,
C-acolo-i lupta mai mare.
Împărate, împărate,
Pune pace, nu te bate

Lasă-ne să hodinim,
Vezi bine că toți pierim,
Pică unu, pică doi,
Pică cu mii dintre noi. [...]

Foaie verde de trifoii
Vai și-amar feciori de noi,
S-au sculat cinci împărați
Cari de cari mai înarmați.
De la noi spre miază-noapte
Stă muscanu cu-a lui gloate,
De la noi spre miază-zi
Stă Sirbia cu sîrbii.
Și din jos de Nemția
Stă-narmată Franția.
Tunul cînd va bate tare
Europa stă în picioare,
Glas de tun cînd va suna
Europa se va scula.
O vai ce bătaie cruntă
De n-a fost de vreme multă.
De la Lisandru cel Mare
N-a mai fost așa bătaie
Alisandru cel vestit
S-a bătut așa cumplit.
Aia-a fost în legea veche
Și-acum ne-a găsit pereche. [...]

Mult bine mi-ar fi părut
Maica de m-ar fi făcut
Un strugure dulce-n vie
Stăpîn neamțu să nu-mi fie
Că lumea m-ar fi mîncat,
Eu de chin aș fi scăpat
Și neamțu n-ar mai putea
Să-mi mănînce viața mea,
Dar acum amar de mine
Mă omoară ca p-un cîne.

●
Neamţule afurisit,
Tu de-acasă m-ai pornit
Şi mă duci în ţări străine
Unde nu cunosc pe nime,
Şi rămîn boii-n răstete
Şi părinţii plini de jele,
Că mă pui în drumu mare
Şi mă-ndrepti către pierzare
Pe marginea Dunării,
În bătaie cu sîrbii.
Cîte rele sînt pe lume
Toate m-au păscut pe mine,
Şi m-a păscut durerea
Să plec în Galiţia.

Nu m-au plîns fraţi, nici surori,
Nu mi-a dat nimenea flori,
Nici măicuţa nu m-a plîns
Că de mult zace-n pămînt,
Dar m-a plîns prafu din drum
Că-i stropit de sînge-acum.

●
Decît la neamţu soldat,
Mai bine merg la săpat ;
Decît pe neamţ să-l jelesc,
Mai bine merg să cosesc,
De la coasă merg acasă
De la neamţ nu mă mai lasă.

●
Neamţ cu inima de piatră
Mă luaşi de lingă tată
Şi mă duci în ţări streine
Unde nu cunosc pe nime.
Azi e miercuri, mîine-i joi,
Eu plec, maică, la război
Şi pînă m-oi înturna
Multă vreme-i aştepta
Tot cu prînzul cald pe masă
Şi cu apa rece-n vase.

Maică pînă voi veni
Prînzu-n masă s-o răci,
Apa-n vase s-o-ncălzi ;
Dorul faţa ţi-o cerni.
Gată, maică, cina bine
Şi m-aşteaptă şi pe mine
Şi de-i vedea că nu vin
Cu voi alături să cin,
Apoi pune cina-n masă
Şi cină cu cei de-acasă,
Că pe mine cina mare
Mă poartă peste hotare,
Sub steagu-mpăratului
În pierzarea capului. [...]

●
Neamţule, arză-te focu
Rău mi-ai mai stricat norocu !
Neamţule, arză-te para
Rău mi-ai mai stricat tigneala !
Cînd fuse-n lume mai drag
Mă chemaşi „răgut“ sub steag
Arză-te focu de neamţ
De tînăr m-ai dus în lanţ,
De tînăr făr-de mustaţă
Îmi puseşi puşca în braţă,
Na, copile, şi te-nvaţă. [...]

●
Frunzuliţă trei granate,
Pretorele scris-a carte
La toţi juzii de pe sate,
Că feciori ciţi au în sat
Să-i ducă la asentat,
Că războiu a sosit
Şi „căutarea“ s-a pornit.
Măsura-i de mult gătată,
Masa de cărţi încărcată,
Steagul stă de mult plecat
Şi-i aşteaptă la jurat.
Neamţu din carte-i citeşte
Şi pe toţi îi împărţeşte.

Care-i gras și os mai bun
Îl pune neamțu la tun,
Care-a avut mîndruliță
Îl pune la pușculiță.
De n-ar ști neamțu să scrie
N-ar fi nici o cătănie,
Neamțu scrie și cetește,
Pe români îi cătănește. [...]

Frunză verde de alună
A venit ca o furtună
Porunca împărătească
Toți de-acasă să pornească.
Și de-acas cînd am plecat
Două lacrimi am vărsat.
Foaie verde măgheran,
Dar n-am plîns pentru dușman,
Ci am plîns cu foc și dor,
Că vedeam un mic ciopor,
Cinci copii cu mama lor,
După mine cum vineau
Și vai, doamne, cum plîngeau,
Că plec cale-ndepărtată
Și ei rămîn fără tată,
Că sînt sărăcuți și mulți
Și-or umbla în nea desculți. [...]

Bate vîntu pe hotare,
Din pomi cade albă floare,
Și ca fulgii de zăpadă
Mi s-așterne în grămadă,
Pe la cruce de răspînte
Peste proaspete morminte,
Pe morminte-nstrăinate
De cătane împușcate,
Împușcate pe la spate,
Nu de glonț de la dușman
Ci de glonț de căpitani
Glonț de tisturi ungurești,
Și de căpitani nemțești. [...]

Maică, cînd îi căpăta
Carte din Italia,
Nu plînge, nu suspina,
Că mi-a fost norocu-așa,
Lasă maică să plîng eu
Dac-așa-i norocul meu.
Pe munții Tirolului,
În văzduhul norului
Pușca sună, tunul bate
Cu șrapnele și granate
Din zori pînă pe-nsărate.
Măicuță de-oi muri eu
Vină la mormîntul meu,
Pe el pune-mi siminic
C-am fost tînăr și voinic,
Să crească din el un tei
C-acolo zace-un holtei.

Să mă vezi, mîndră, pe drum
Nu m-ai cunoaște de fum,
Fumul din tun și granat
Tot de mine s-a legat.
Că granatu unde pică
Piatra din stîncă despică
Iar șrapnelul unde mere
Ce-i în calea lui tot pierde.
Să pot mîndră să te fac
Un firuț verde de mac
Lîngă mine, lîngă pat,
Să vezi cum sînt împușcat,
Cum mă zbat cu supărare
Și nime grije nu-mi are. [...]

Haida mîndră pînă-n prag.
M-a jurat neamțul sub steag.
Hai mîndruță mai curînd,
Că nimic n-am de cerut
Numai apă de băut.

Țigara să mi-o aprind
Și în brațe să te strâng. [...]

Foaie verde de mohor,
Așa-mi vine uneori,
Să mă sui la munți cu flori
Să-mi văd frații și surori.
Vai pământ și iar pământ
Multe-am mai tras de când sint.
Multe-am tras înastă lume
Mult mai rele decât bune.
Când am fost și eu la trai
S-a sculat crai peste crai
Și-mpărat peste-mpărat,
Și pe toți ne-a adunat
Și-n Galiția ne-a mînat
Unde viața ne-au prădat.

Pe dealul Feleacului
Iese umbra Iancului,
Și jelește și se plînge
Că Ardealu-i plin de sînge.
Și nu-i sînge păgînesc
Dar e sînge românesc
De feciori nevinovați
Drept în inimă-mpușcați.
Pe la Blaj, peste morminte,
Iese umbra lui Axinte
Și suspină-năbușit
Că Ardealu-i tot cernit.
Nu-i cernit de norii grei,
Ci de lacrimi de femei
Și de lacrimi de măicuțe
Și de jale de drăguțe.
C-a-nverzit frunza de fagi
Și n-au mai venit cei dragi,
Că de vii ni i-a-ngropat
Înălțatul de-mpărat,
Răsplăți-ar dumnezeu
Numai după gîndul meu... [...]

Frunză verde viorele,
Săraci fete tinerele
Cum au rămas singurele,
Și neveste cu copiii
Umblă numai tot pustii.
Cît e satul nost de mare
Nu vezi un voinic pe cale
Toți-s la neamțu cătane
Nu mai vezi feciori umblind,
Nici în șezători cîntînd,
Numai măicuțe plîngînd
Și fetețe tot oftînd,
Pe neveste suspinînd
Și pe copilași strigînd. [...]

Frunză verde și-o nuia
Mă rugai de-o păsărea
Să meargă la casa mea
Să spună la cei lăsați
Și de mine-ndepărtați :
Vin maică-n Galiția
Vin de-acas-din Șiria
Dar te-mbracă-n haine negre
Ca zilele tale grele,
Unde-o fi loc ridicat
Acolo-i fi eu-ngropat.
Maică la mormîntul meu
Ard două lumini de său,
Vîntul suflă, neaua ninge
Nime nu le poate stînge
Pînă maică nu mi plînge. [...]

Maică pe unde merg eu
Nu e deal, nu e părău,
Numai, maică, dorul tău.
Nu e deal, nu e vâlcea,
Numai, maică, jalea ta. [...]

●
Foaie verde iedera
Doamne bate-l p-acela
Care-a scornit bătaia.
Bate-l doamne și-l potoape,
Blestemele să-l îngroape
De ce n-a dat lumii pace,
Să trăim pe cum ne place.
Doamne bate cum vrem noi
Pe cel ce a-nceput război.
Că de cînd război s-a-ntins
Pe toți voinicii i-au strîns
Și i-au dus în depărtare
Să trăiască-n suspin mare.
Vai, doamne, da jele mi-i
Cînd apuc a mă gîndi,
La binele ce-am avut
Că-i departe și pierdut. [...]

●
Plînge-mă maică cu dor,
Că ți-am fost de ajutor,
Ți-am scos plugul din ogor,
De-am arat un rotogol,
Semănai tot busuioc
Și-a ieșit jale și foc
Și-un fir de măiereană
Și-am plecat la neamț cătană.
În loc de pieptar tivit
Mi-o dat căpeneag bumbit
Și-n loc de straiță cu pită
Pușcă mîndră oțelită,
Iar pentru șerpar cu bumbi
„Pătrîntașu“ plin cu plumbi. [...]

●
Murăș, Murăș, apă lină
Mor feciorii fără vină
Nu de glonț de la dușmani,
Ci de glonț de căpitani
Și de tisturi ungurești
Și de căpitani nemțești.

Curge Murășul în jos,
Ni s-a dus ce-a fost frumos.
Ni s-a dus ce-a fost mai drag,
L-a ucis neamțul sub steag,
L-a ucis, mînca-l-ar focul,
Cum ne-a mîncat el norocul. [...]

●
Măicuță cînd m-ai făcut
Tare bine ți-a părut.
Mai bine m-ai fi făcut
O stîncă mică de piatră
Să mă fi pus într-o apă,
Tot molul să mă moliască,
Apa să nu limpezească,
Neamțul să nu-mi poruncească.
[...]

●
Măi neamțule, nu ți-î jele
Cînd vezi sînge pe curele
Curgînd din spatele mele ?
Măi neamțule, nu ți-i rău
Cînd vezi sînge pe „ciacău“
Izvorînd din capul meu ? [...]

●
Pămîntule păcătos
Cît ai fost tu de setos
Că doi ani a tot plouat
Și tu nu te-ai săturat,
Pînă ce acum plecară
Toți voinicii de prin țară
Și-astăzi toată lumea plînge
Că tu mi te-adăpi cu sînge. [...]

●
Nicolae țarule,
Trage-ți napoi trupele,
Că noi nu ne putem bate
Cu puștile nencărcate
Că n-avem gloanțe de foc,
Ci inimi fără noroc.

Nicolae țarule,
Trage-ți napoi trupele,
Că ne sting și ne omoară
Și de noi nu-i cin-să-l doară ! [...]

Floare albă de pe rîț
Maică bine m-ai grijit
De cînd eram pruncuț mic
De pe vatră să nu pic
Și la foc să nu mă frig.
Dară cînd am crescut mare
Neamțu care milă n-are
M-a luat de lingă tine
Și m-a dus la țări străine
Unde nu cunosc pe nime.
Cîți feciori au fost frumoși
Toți au fost la luptă scoși,
Tot pe dealuri și pe munte
În locuri necunoscute,
În șuerul gloanțelor
Spre scurtarea zilelor,
În sunetul trîmbiții
Spre scurtarea vieții.

S-au umplut cîmpiile
De oșteni cu miile
Și plouă șrapnelele
De umplu vîlcelele
Și zboară grantele
Bată-le păcatele !
Pier oșteni cu miile
De umplu cîmpiile
Și vin supărările
Pe toate cărările
Și bat jalnic morțile
Pe la toate porțile...

Foaie verde foi brumate
Împărate, împărate

Pune pace nu te bate
Cu răgute ne-nvățate.
Foaie verde ca para
Neamțule eu m-aș ruga
Să mă lași iarna asta
Că mie nu mi-e vremea.
Foaie verde de secară
Vremea mi-e la primăvară.
Doamne dă la neamț în gînd
Să se-mpace mai curînd.
Foaie verde lobode
Să scăpăm de pacoste
Să nu rămîie la noi
Să ne ducă la război
Că noi sîntem tinerei
Nu putem lupta ca ei.

Înălțate împărate
Pune pace nu te bate,
Că doar vezi bine cu ochii
Cum cad feciorii ca snopii,
Cad ca snopii cei de grîu,
Stau în sînge pînă-n brîu.
Cad ca pologu de iarbă,
Stau în sînge pînă-n barbă.
Sînge de-al Romînului
Pînă-n pieptul calului.
Strigă neamțu către ei
Nu vă dați feciorii mei !
La hornist poruncă da,
„Sturm“ începe a sufla
Și noi toți strigam „hura“ !
Cin-pe noi ne auzea
I se-mpetrea inima.
O neamțule nu te doare
Cînd stai tu pe cal călare
Și vezi sînge curgînd vale,
Cînd stai tu ferit în drum
Și ne bagi în foc de tun ? [...]

●
Impărate, împărate,
Toată jelea de te-ar bate
Că ne-ai dus cu gînd hain
Să murim sub steag strein.
Stau feciorii prăvăliți
Ca niște pomi înfloriți
Și-am văzut firtat pușcat
În picioare și în cap
Și de mine s-a rugat
Să întorc pușca cu patu
Să-i sfărîm îndată capu
Dar zău mie mi-a fost milă
Că zăcea-n sînge și tină
Și mi-a fost mare bănat
Că zăcea-n sînge-nchegat. [...]

●
Impărate, împărate,
Pune pace, nu te bate
Că te-or bate blestemele,
Blestemele lacrimile,
Lacrimile maicelor
De dorul feciorilor,
Și te-or bate,
Impărate,
Lacrimile de orfani
Rămași pe uliți sărmani,
Că n-or ști cin-le-a fost tată
Și-al lor chin o să te bată. [...]

●
Înălțate împărate
Pune pace nu te bate
Că mor cătanele toate.
Ci de cînd sîntem cătane
N-am mai prins boii de coarne
Locurile-s nearate,
Nevestele supărate,
Copiii fără bucate. [...]

●
Pînă s-o pune pacea,
Cînd războiul s-o găta
Nu știu cîți vom mai scăpa
Să ne mai vedem țara.
Că pînă cînd vom veni
Grîu-n cîmp va putrezi
Și copiii-or flămînzi.
Înălțate împărate,
Pune pace nu te bate,
Că-s multe muieri sărace
Și bătrîni cari n-au ce face,
Că-s prea mulți săraci copii
Și-n lume cum vor trăi
Fără tați, fără noroc,
Aruncați din loc în loc,
Ca firul de busuioc ? [...]

●
Foaie verde iasomie,
Blestemată bătălie
Cum lași tu țara pustie !
Înălțate împărate,
Pune pace nu te bate
Să meargă feciorii acasă
La copii și la nevestă
Și la drăguțele lor
Cari îi așteaptă cu dor.
Căci de cînd tu porți război
Lacrimile curg șiroi
Și de cînd bătaie ții
Holdele rămîn pustii,
Cucuruze nesăpate,
Holdele nesecerate,
Rămîn măicuțe bătrîne
Și feciori în țări străine.
De cînd din sat am pornit
Toate mi s-au prăpădit,
Biciu-n cui a mucezit,
Plugu-n șură-a ruginit,
Boii-n grajd că au slăbit.
Grădina s-a-nțelenit.

Lacrimile curg părau,
Lacrimile maicilor,
De dorul feciorilor,
Lacrimile înfocate
De fete nemăritate
Și neveste supărate. [...]

●
Frunză verde de năut
Din trei frați cîți am avut
Nice unul n-a rămas
Să ne-ajute la necaz,
Pe toți trei neamțul i-a dus
În Galiția de sus
Să străbată văi și sate
Cu borneu greu în spate
Blestemînd a lor păcate.
Frunzuliță ruptă-n cinci
Săracii de ei voinici
Plec de-acasă plini de dor
Nu știu mai trăiesc ori mor,
Plec de-acasă frumușei,
Se întorc ca vai de ei. [...]

●
Frunză verde lemn sucit
Bărbățul meu iubit
De cînd la luptă-ai plecat,
Carte n-am mai căpătat
Ziua plîng, noaptea bocesc
Tot la tine mă gîndesc,
Cum să fac să te gălesc.
Plîng copiii și mă-ntreabă
„Unde-i tata, mamă dragă ?“
Eu de jale n-am ce face
Le răspund că : tata zace
Departe în altă țară,
Doar s-o face bine iară. [...]

●
Dusu-s-a bădița dus
Prin Galiția de sus

Nu mult tare el s-a dus
Și-un glonț aspru l-a ajuns.
Neamțule, fii blăstămat,
Mă-ta să te fi-necat
Cînd întîie te-a scăldat.
Dacă capul tău n-ar fi
Lumea nu s-ar război.
Am avut un voinic drag
L-a jurat neamțu sub steag,
Sub steag roșu de mătasă
Să nu mai vie acasă.

●
De cînd a prins toba-a bate
Nu mai sînt feciori pe sate
Făr doar haine-mpăturate
Și măicuțe supărate.
Bate, doamne, neamțu-n cale
C-o făcut atîta jale
Și îl bate doamne-n drum
C-a ales ce-a fost mai bun. [...]

●
De m-aș putea ridica
Sus la cer ca negura,
Aș tot ninge și-aș ploua,
Aș ploua, aș vremui
Pe dușmani i-aș prăpădi
Bade-acasă mi-ar veni. [...]

●
Foicică de măr acru,
Vai, doamne, pustiu e satu,
Îi pustiu și singurel
C-au dus voinicii din el,
Că-mpăratu a cules
Toți feciorii pe ales,
Și departe i-a trimes,
I-a trimes în țări străine
Știe dumnezeu car-vine,
I-a dus în Galiția
Și i-a dus în Sîrbia

Mulți is prinși în Rusia. [...]
Sloboziți feciorii iară
Să se-ntoarcă iară-n țară,
Să se-ntoarcă-n satu lor
Că-i multă jele și dor.

Foaie verde de pe spine,
Vai doamne rău e de mine
C-acuș primăvara vine
Și n-are cin-purta plugu
Că eu nu-s harnic de lucru,
Că eu sînt prea mititel
Și nu sînt harnic de el.

Doamne, pune pace-n țară
Ca să vină tata iară
Să-și lucre lucru acasă,
Copilașii să-i grijească.
Foaie verde de pelin
E făcută de-un copil,
Rămas de tată străin...

Frunză verde grîu mărunt,
Multe-am tras, multe-am
răbdat,
Străbătînd din sat în sat
Tot luptînd pentru-mpărat. [...]

[...] În timpul acesta toată mișcarea socialistă din Ungaria se întrema. Sute de soldați invalizi români, în concediu, sau din spitale, veneau la conferințele și serbările noastre, se interesau de activitatea noastră. Sediile noastre erau prin restaurante și cafenele și se schimbau întruna.

De Paști, în 1918, am ținut și un congres, la care s-a ales un nou comitet central român, în locul celui care s-a destrămat la declararea războiului, prin plecarea membrilor pe front. Am purces la reorganizarea sindicală, în primul rînd cu minerii, care formau mase compacte militarizate pe loc, și printre care avem mulți abonați la gazetă. Congresul acela a dat un mare avînt mișcării, — așa că în decursul verii și toamnei 1918, pe cînd puterea monarhiei pîrîia, noi eram în toată țara ungurească singura forță organizată dintre români ¹. Naționaliștii români nu activau aproape nimic. Doar dl. Aurel Vlad — a cărui atitudine de astăzi se cunoaște îndeajuns — ne sprijinea, sprijinind chiar fondul presei noastre. Ba, ca să nu fiu nedrept, ne-a mai sprijinit și Miron Cristea, patriarhul de azi, pe atunci episcop de Caransebeș. El a dat chiar o pastorală... democratică, în favoarea noastră, pastorală pentru care a fost aspru dojenit de forurile superioare lui.

La mijlocul lui 1918 situația monarhiei se cristaliza. Ne dădeam seama toți social-democrații că revoluția trebuie să izbucnească dintr-un moment într-altul. În luna mai a aceluși an s-a ținut la Budapesta o conferință intimă a partidului ² cu delegați din întreaga Ungarie, la care am participat și eu. Eu am reprezentat social-democrația română din Ungaria. Se prevedea căderea Puterilor Centrale și s-a discutat mult situația și atitudinea întregii mișcări în momentul izbucnirii revoluției. Unii dintre membrii Comitetului Execu-

tiv Central erau de părere să așteptăm rezultatul luptelor de la Verdun, în urma ofensivei ce se anunțase atunci. Unii s-au ridicat împotriva acestei așteptări. M-am ridicat și eu. Am cerut să începem imediat o acțiune revoluționară, chiar pentru a împiedica noua ofensivă. Am cerut distrugerea căilor ferate pentru a împiedica alimentarea armatelor germane din Ungaria, ba chiar distrugerea cerealelor de pe câmp, făcând scrum și castelele de pe moșiile magnaților, ca pe vremurile lui Gheorghe Doja, a lui Horia, Cloșca și Iancu Avram. Pentru această ieșire a mea am fost aspru dojenit, pe loc.

A doua zi am fost invitat de la fabrica de avioane la poliția secretă. M-au discutat, m-au întrebat ce legături am cu Rakovski³, cu... Take Ionescu și Ionel Brătianu. Vroiau să afle ce fonduri primim de la socialiștii din România !

N-au avut ce să-mi facă. Mi-au dat drumul, dar de atunci poliția secretă ne urmărea pas cu pas. Totuși nu ne supăra prea tare. Se vede treaba că tot noi eram mai tari.

După conferința din mai partidul a urmat altă cale decât cea pe care o cerusem eu. A adoptat o politică pasivă, în așteptarea revoluției. De altfel dăduseră greș și ofensiva de la Verdun și cea de pe frontul italian.

Se apropia deznodământul. În septembrie a fost convocat Consiliul general al partidului — forul suprem — cu reprezentanți din toată țara. Toți participanții au fost somați să vorbească, să-și spună părerea. Eu m-am ridicat atunci și am arătat că mișcarea socialistă română crește, că sîntem gata să intrăm în acțiune pentru a se pune capăt războiului cu un ceas mai devreme. S-a convocat apoi un congres extraordinar pentru 20 octombrie, la care am participat și eu și Iosif Jumanca.

De notat că înainte vreme nouă românilor nu ni se putea da mare importanță în partid, în special la congrese, de astă dată însă prioritățile erau ațintite asupra noastră. În congresul acela eu eram unul dintre oratorii exponenți ai social-democraților români, iar Jumanca era vicepreședinte.

Eu, luînd cuvîntul, am atacat pe magnați și în mod special pe contele Károly, fostul președinte al Republicii ungare [...] Am spus apoi că deși muncitorimea română din orașe și din sate nu are interese comune [de clasă] nici cu burghezia română, nici cu Brătienii, cu toate astea noi luptăm fără rezervă pentru aplicarea principiului de autodeterminare a popoarelor.

La acest congres s-a hotărît și constituirea sfaturilor muncitorești, — un fel de soviete. Am înființat și noi sfaturile noastre muncitorești. Dar tot în același timp se constituise și o „Uniune națională“ a partidelor burgheze de stînga, pe numele lor propriu :

„Sfat Național“, sfaturi la care au aderat și partidele social-democrate naționale deși, cum am arătat, ele înființaseră sfaturi muncitorești-sovietice.

Consiliul Național Român s-a constituit din inițiativa noastră. Eu fusesem delegat împreună cu Mihuț — care e acum cojocar la Timișoara — să fac legătura cu naționalii români. M-am întrunit cu ei la cafeneaua „Cornul Vinătorilor“ din Budapesta. Erau prezenți dintre ei Goldiș, Cicio Pop, Aurel Vlad, Teodor Mihali și mi se pare și Vaida. Au primit propunerea noastră cu mare satisfacție și a doua zi Consiliul Național Român a fost constituit pe baza principiului reprezentării și apărării drepturilor poporului român, cu autodeterminare și garantarea libertăților claselor sociale.

Constituirea Consiliului Național a fost publicată într-o ediție specială a „Adevărului“. Din acel consiliu făceau parte, în mod egal, de la noi : eu, Iosif Jumanca, Iosif Cizer, Tiron Albani, Iosif Renoi, Bazil Surdu și Enea Grapini, iar de la naționali : Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Al. Vaida, Aurel Vlad, Ștefan C. Pop și Aurel Lazăr.

Cu publicarea manifestului din „Adevărul“ activitatea acelui Consiliu Național la Budapesta s-a încheiat.

[...] Am stabilit sediul Consiliului la Arad, iar la Budapesta s-a constituit noul guvern republican ca o emanație a Consiliului Național-Ungar, avînd ca președinte pe contele Mihail Károly, iar ca reprezentanți ai Partidului Social Democrat ungar pe Garamy și Kunfi.

După cîteva zile Consiliul Național Român a fost convocat la Arad spre a discuta situația. Am hotărît trimiterea unei *note* guvernului ungar, prin care pretindeam pentru noi dreptul de a guverna exclusiv toate ținuturile locuite de români. Totodată am hotărît organizarea gărzilor naționale române, pentru garantarea ordinii, trimițînd și o notă în acest sens la Budapesta. Guvernul din Budapesta ne-a propus o conferință comună, la Budapesta. Consiliul Național Român o acceptase numai cu condiția ca ea să se țină la Arad. Atunci guvernul din Budapesta a trimis la Arad pe ministru minorităților, Oszkár Iászi, iar din partea social-democraților unguri pe tovarășul Bokanyi, împreună cu o droaie de consilieri specialiști.

S-a ținut cu aceștia o conferință la Arad, caracteristică, pentru că discutam de la egal la egal, ca două guverne. Am cerut la acea conferință nu să ni se dea puterea, ci recunoașterea preluării puterii de către noi în ținuturile românești. Ei cereau să guvernăm împreună, admițîndu-ne doar prefecti români în județele curat românești, iar cele trei județe din secuime și mai toate orașele să constituie niște „enclave“, în care noi să nu ne amestecăm.

Tratatивele au eşuat. Iászi și Bokanyi au plecat la Budapesta, iar Consiliul Național Român a publicat un nou *manifest*, de astă dată către întreaga omenire, în care a anunțat preluarea Ardealului — și a convocat Adunarea de la Alba Iulia. Această Adunare, trebuie să subliniez, a fost convocată în urma propunerii făcută de noi, social-democrații din Consiliu.

Nereușind tratativele de la Arad și convocînd Adunarea Națională, raporturile cu Budapesta deveniseră grave. Dacă sorții cădeau altfel, urma să fim măcelăriți cu toții ; dar imediat s-au organizat gărzile naționale române, iar Adunarea de la Alba Iulia s-a ținut fără nici o amînare.

În ce privește raporturile dintre noi și naționali, de la această dată situația s-a schimbat. Au trecut ei în planul întii, asta pentru că acele gărzi s-au compus în majoritate din oameni veniți de pe fronturi, adică din elemente țărănești. Aceste elemente, împreună cu intelectualii reveniți de asemenea de pe fronturi, ne-au majorat pe noi.

La 1 Decembrie 1918 s-a ținut Adunarea de la Alba Iulia. Cu două zile înainte s-a ținut, tot la Alba Iulia, ședința Consiliului Național pentru a se redacta rezoluțiile. A fost o ședință istorică. Din partea partidului nostru am asistat și eu și cu Mihuț. [...]

Noi vroiam unirea, dar vroiam o autonomie cu garanții serioase pentru a nu ajunge din robia magnaților în robia boierilor. În timpul acestor discuțiuni au început însă să sosească la Alba Iulia grupuri de „voluntari“ ardeleni, — veniți din Regat unde se aflau de pe vremea neutralității. Acești proaspeți revoluționari cereau unirea fără condiții. Noi, social-democrații, am luptat mult în acel consiliu ca să ni se admită punctul nostru de vedere : unire, dar pînă la votarea unei noi Constituții libere a întregii țări Ardealul să rămînă autonom.

În cele din urmă s-a acceptat rezoluția cunoscută, cu autonomie provizorie pînă la întrunirea Constituintei și votarea noii Constituții care să cuprindă principiile rezoluției de la Alba Iulia. În baza acestei rezoluții s-a ales de Adunarea Națională, Marele Sfat Național, iar acesta a ales Consiliul Dirigent, guvernul provizor autonom.

Cu ocazia Adunării de la Alba Iulia, noi, social-democrații, am ținut un congres de partid, la care am înființat Partidul Social-Democrat din Ardeal, cu sediul la Sibiu și am ales Comitetul partidului. De la această dată am început un nou capitol de activitate, în cei 14 ani care s-au scurs de atunci și despre care voi vorbi cu altă ocazie.

ȚARĂ ȘI NEAM

La noi termenii : întregirea țării și întregirea neamului se întrebuițează invariabil ca două expresiuni care corespund la aceeași noțiune și realitate sociologică. Aceasta e însă inexact.

Întregirea țării însemnează mai ales strângerea și împreunarea, unirea tuturor teritoriilor locuite de același neam într-un stat național, în același stat național, — însemnează mai ales întregirea teritorială. Întregirea *neamului* însemnează însă, mai ales, unirea culturală, morală, etnică și sufletească a aceluiași neam. Aceste noțiuni și categorii sociologice sînt strîns legate între ele și o adevărată și ideală întregire națională e aceea unde ele coexistă.

Nu-i mai puțin adevărat însă că noțiunile acestea sînt și deosebite, întrucît corespund la stări sociale deosebite, care există în realitate. Astfel, există neamul polonez, dar o țară poloneză și un stat polonez nu există, întrucît teritoriul polonez și locuitorii acestui teritoriu, — neamul polonez — sînt împărțiți între trei țări și state deosebite.

Așadar, țara și statul național deși sînt foarte necesare și favorabile existenței și dezvoltării unei nații, nu formează o condiție absolut indispensabilă pentru existența ei, întrucît o nație poate exista și fără stat național.

Care sînt atunci acele elemente care formează un neam, care sînt acele condițiuni absolut indispensabile și vitale pentru existența lui ? Acestea sînt, în primul rînd bineînțeles limba, pe urmă conștiința națională, simțul de unitate culturală, morală, sufletească, etnică. Acestea sînt elemente și condițiuni esențiale pentru formarea și traiul unui neam, fără ele un neam nu poate să existe, — cu ele, neamul poate să existe și să se dezvolte chiar fără un stat național.

Germania a trăit secole îmbucătățită, fără stat unitar național. Dar odată ce s-a format o conștiință națională, o conștiință de unitate a neamului german, Germania s-a prefăcut într-o țară germană unitară. Italia a trăit secole îmbucătățită, în parte sub dominație străină, dar în Italia a trăit și a crescut conștiința unității de neam și de aceea ea a trebuit să devie o țară unitară și un stat unitar. Polonia e îmbucătățită și împărțită între trei state deosebite, ea n-are ființă ca o țară de sine stătătoare, dar în Polonia există o puternică conștiință de neam unitar, conștiință de unitate culturală, morală, etnică și iată de ce e neîndoielnic că acestei conștiinți unitare de neam îi va urma, mai curînd sau mai tîrziu, și reconstituirea Poloniei, într-un fel ori altul, într-o formă sau alta, ca țară unitară.

Din aceste cîteva cuvinte preliminară, reiese clar că din două noțiuni și categorii sociale — neam și țară (ca stat) — cea mai importantă, cu mult mai importantă, e cea de *neam*. Și ceea ce e adevărat despre *neam* și *țară*, e tot așa de adevărat cînd vorbim de întregirea neamului și de întregirea țării — întîia e cea cu mult mai importantă.

Dacă o țară și un popor de sine stătător, cum e țara noastră, are o parte a neamului sub stăpînire străină. și ca atare tinde spre întregirea țării și a neamului, această din urmă întregire e cea mai importantă, întrucît ea presupune și implică necesitatea, conștiința și existența unității culturale, morale, etnice, sufletești.

Întregirea de neam odată înfăptuită, cealaltă de țară, într-un fel sau altul, îi va urma cu vremea. Ea se îndeplinește și se formează în virtutea legilor de afinitate și atracție sociologică, după cum corpurile fizice se formează în virtutea legilor de atracție și afinitate chimică. [...]

Ne-a părut important de a preciza mai bine noțiunile : întregire de neam și întregire de țară, mai ales în vremurile noastre de cumplită dezorientare și de răsturnare a tuturor valorilor sociale și a tuturor noțiunilor sociologice.

[...] Întregirea neamului întrucît privește Transilvania, e îndeplinită mai de mult fără nici un război din partea noastră, pe cale pașnică, de ardelenii ei înșiși. Printr-o luptă pașnică, dar lungă, tenace, devotată, bărbătească, ardelenii au prefăcut Ardealul într-un centru de românism, mai puternic decît acel din România independentă. Ardelenii au creat o frumoasă cultură și o literatură românească, au creat un simțămînt și o conștiință unitară de neam româ-

nesc și ca atare au rezolvat și au realizat, ei prin ei, întrucît îi privește, acea întregire de neam despre care am vorbit mai sus. Și, lucru foarte important, această întregire de neam, această imensă problemă au realizat-o ei [...].

SOCIALISMUL ȘI RĂZBOIUL

„Viitorul“ urmează campania sa obișnuită împotriva lui Răcovski și împotriva socialiștilor români pentru propaganda și agitația lor antirăzboinică. Și campania „Viitorului“ se face iarăși pe tema obișnuită ; el susține că socialiștii români sînt antipatrioți și trădători de neam, pe cînd socialiștii străini au dat exemplul celui mai înalt patriotism luptînd și murind în primele rînduri pentru patria lor, cum a fost cazul cu cunoscuții deputați socialiști Frank și Wendel.

Citind aceste obișnuite și invariabile atacuri ale „Viitorului“, mi-am pus întrebarea : ce e aceasta, rea-credință manifestată sau necunoștința cea mai crasă a tacticii și doctrinei socialiste internaționale ? Și, punîndu-mi această întrebare, mi-am răspuns — cu toate că voi fi tratat de prietenii și tovarășii mei de naiv, iremediabil naiv — mi-am răspuns că e cazul al doilea, că „Viitorul“ atacă pe socialiștii români pentru că habar n-are nici de doctrina, nici de tactica socialismului mondial. Și, tocmai fiindcă am această credință, voi căuta să scot „Viitorul“ din rătăcirea lui. Bineînțeles că nu e vremea acum de discuții doctrinare și teoretice, și ceea ce voi spune sînt nevoit s-o fac numai în cîteva fraze sau declarații scurte, clare și precise.

Între socialiștii din lumea întregă există oarecare deosebiri de vederi teoretice și mai ales deosebiri destul de însemnate de tactică. Aceste deosebiri rezultă din deosebirile de viață socială ale fiecărei țări. Dar sînt și vederi teoretice și procedee și norme tactice care sînt identice, comune tuturor, absolut tuturor partidelor socialiste, tuturor socialiștilor din lumea întregă. Între aceste norme teoretice și tactice comune tuturor partidelor socialiste și tuturor socialiștilor din lumea întregă e și lupta lor continuă și înverșunată împotriva acestui anacronism absurd, criminal, abominabil care se cheamă : războiul. În privința aceasta nici o deosebire, absolut nici una, între socialiștii și partidele socialiste din lumea întregă. Cînd războiul abominabil de astăzi amenința civilizația lumii, socialiștii francezi,

ca Jaurès și socialiștii nemți, ca Haase, Frank, Wendel, au venit la Bruxelles, la Biroul Socialist Internațional, încercînd să oprească prin comună înțelegere catastrofa aceasta — fie și prin grevă generală simultană. Cînd umbra neagră și nefastă a războiului plutea deja deasupra Europei îngrozite, ba chiar și în ziua ce l-a precedat, mulțimea socialistă din Paris și Berlin și din toate orașele din provincie, sub conducerea deputaților francezi și a membrilor Reichstagului german, manifesta împotriva războiului. Și astfel de manifestații grandioase pentru pace s-au făcut și în Anglia, în Belgia și în toate țările și de toți socialiștii din lumea întreagă. Iar cînd, odată cu pacea lumii, a căzut ucis marele și gloriosul ei apostol Jaurès, și atunci dacă ar mai fi putut, cu buzele învinețite, să profere un singur cuvînt, acela ar fi fost un cuvînt de înfierare a războiului.

Dar socialiștii erau încă prea slabi, ei n-au fost în stare să împiedice catastrofa : războiul a izbucnit.

Și atunci ? Și atunci socialiștii din toate țările respective, descărcînd întreaga răspundere a acestei catastrofe mondiale asupra capului acelor care au provocat-o, s-au dus acolo unde îi cheamă datoria cetățenească, s-au dus să apere independența, integritatea, existența însăși a țării lor.

Dar atunci e o contradicție enormă în conduita socialiștilor ? Nu ! Nu în ei și nu în conduita lor, ci în condițiile noi și abominabile de viață, create nu doar de ei, ci împotriva lor, acolo e această enormă contradicție. Contradicția aceasta rezultă din acea deosebire fundamentală, imensă, nesfîrșită, care e între o societate civilizată în timp de pace și în timp de război — o deosebire atît de imensă încît par a fi două societăți din planete diferite. Și, fiindcă nu pot intra aci în dezvoltări teoretice sociologice, de aceea voi da „Viitorului“ un exemplu explicativ care va reliefa, va plasticiza aserțiunea de mai sus.

În orice țară europeană, în Franța, în Germania, România, ș.a.m.d., uciderea unui om indigen sau străin se pedepsește cu dezonoarea, cu lanțuri, cu munca silnică pe viață în ocne adînci sau cu spînzurătoare, cu moartea abjectă. Dacă ucigașul a fost un om cunoscut, istoria îi va acoperi numele cu dezonoare și oprobriu pînă în secolele viitoare.

Pe cînd în timp de război dacă un om, același om, a ucis nu unu, ci zeci de oameni, și cu cît a distrus mai abil și feroce, cu cît a distrus mai multe vieți omenești, mai multe opere omenești, cu atît e mai mult încărcat cu glorie și onoruri, poezii îl cîntă, istoria îl slăvește și îl dă de exemplu, generațiilor viitoare.

Astfel același fapt care în timp de pace e dezonorant, fioros, monstruos, în timp de război devine frumos, eroic, glorios, epic. În timp de război toate relațiile omenești sînt fundamental schimbate, toate normele sociale, toate valorile morale sînt răsturnate. Între societatea ca organism social în timp de pace și cea în timp de război e un abis fără fund.

În aceste condiții sociale de viață atît de catastrofal deosebite, deosebită e și datoria socialismului. În vreme normală de pace, el predică înfrățirea popoarelor, lucrează și luptă pentru desființarea abominațiunii războaielor. Dar dacă războiul, cu toată lupta lui, împotriva voinței lui, s-a dezlănțuit, atunci el, în aceste condiții noi, atît de fundamentale și catastrofal deosebite, își face datoria în conformitate cu aceste noi condiții triste și amare : el merge, luptă și moare pentru independența, integritatea, existența țării sale.

E datoria întregă, în două cazuri imens, nesfirșit de deosebite. A înțeles-o „Viitorul“ ?

Cînd relațiile dintre Franța și Germania au început să devină tot mai încordate, deputatul socialist Wendel în plin Reichstag a strigat în franțuzește : „Vive la France“ în aplauzele entuziaste ale lui Frank și ale tuturor deputaților socialiști din parlamentul german. Și știe oare „Viitorul“ ce însemna atunci strigătul acesta ? [...] Cu o zi încă înainte de izbucnirea războiului, deputații socialiști Frank și Wendel mergeau în fruntea manifestațiilor, cerînd pace, înfierînd războiul, șarjați de poliția și armata patriotică. Astfel a știut socialistul Frank să-și facă datoria în timp de pace. Cînd a izbucnit războiul, Frank a plecat ca voluntar pe cîmpul de luptă și a căzut luptînd pentru existența patriei sale. Astfel a știut socialistul Frank să-și facă datoria în timp de război. A înțeles-o acum „Viitorul“ ?

Dar socialiștii români ? Socialiștii români au avut aceeași, absolut aceeași tactică și atitudine ca și frații lor din celelalte țări. Ei totdeauna au luptat împotriva războiului, împotriva șovinismului naționalist și împotriva imperialismului născător de războaie [...].

Acuma socialiștii români luptă pentru rămînerea noastră în neutralitate, și aceasta în acord, în absolut acord cu partidele socialiste și cu socialiștii tuturor țărilor neutre din lumea întregă. Aceeași atitudine, absolut aceeași, au socialiștii și partidele socialiste din Italia, Portugalia, Elveția, Olanda, Suedia, Norvegia, Danemarca, Bulgaria și doar cele mai multe din aceste state au de formulat, ca și noi, revendicări naționale. Peste tot, dar absolut peste tot socialiștii și partidele socialiste luptă pentru neutralitatea definitivă, pentru mîrginirea furiei și nebuniei războinice, pentru mîrginirea cîmpului acestuia de incendii, de măcel, de vaste abatoare omenești.

Dar dacă războiul se va dezlănțui totuși și peste țara noastră nenorocită, dacă paharul acesta amar nu va trece de la noi ? În cazul acesta, socialiștii români, ca și frații lor din Occident, își vor face datoria. În ziua aceea, să n-aibă grijă „Viitorul“, pe socialiștii români, pe adevărații socialiști, el nu-i va găsi nici între legionarii sedentari de la „Capșa“ și de la Terasa „Oteteleşeanu“ și nici între notarii onorifici ai satelor române.

AMINTIRI DESPRE OAMENI PE CARE I-AM CUNOSCUȚ

OCTAVIAN GOGA

[...] În timpul celor doi ani de neutralitate Goga s-a zbatut ca puțini alții. Dacă n-a putut să întemeieze o gazetă, a determinat totuși un curent puternic de opinie publică și a publicat la diverse intervale poezii brodate pe marea idee a vremii, a unirii tuturor românilor într-un singur stat, poezii pe care le-a strâns, încă înainte de izbucnirea războiului, într-un volum intitulat *Cîntece fără țară*. Acest volum a reprezentat o lucrare politică mai importantă decît orice studiu savant de drept, de constituție sau de mai știu eu ce.

Și prin articolele pe care le-a publicat Goga a exercitat o puternică influență asupra opiniei publice a țării. Articolele respective le-a strâns mai tirziu în volum, sub titlul de *Strigăte în pustiu*. Ambele aceste cărți au avut un extraordinar răsunset. Goga devenise un nume, un simbol, mai presus de cele pe care le puteau reprezenta conducătorii de stat ai României de atunci, care, siliți a face politică în condițiile unor influențe internaționale, nu nimereau întotdeauna drumul spre sufletul poporului.

Poezia lui Goga a pătruns adînc și în școli. Elevii, în special cei din cursul superior al liceelor de toate categoriile, îl socoteau pe Goga ca pe un proroc al vremii, îi cunoșteau poeziile, le recitau la serbări, le cîntau pe melodii atunci compuse. Cunoscutele sale versuri „La noi sînt codri verzi de brad și cîmpuri de mătase“, deveniseră un fel de romanță care se cînta pretutindeni. Cohorte de cercetași îl luaseră în acea epocă pe Goga drept patron al lor și făceau jurămînt pe ideile lui. S-au păstrat unele documente de acest fel. Posed și eu în arhiva mea un asemenea jurămînt al unei cohorte de cercetași.

S-a ajuns astfel la situația că în 1916 nu era în țară un nume cu răsunset mai adînc în sufletele tuturor generațiilor decît acela al lui Octavian Goga.

Ar fi, desigur, interesant ca toate documentele din acea perioadă să se culeagă de prin ziare, din reviste, din corespondența diferiților oameni ai vremii, pentru că ele constituie un capitol minunat, nu numai în legătură cu Goga, ci în legătură cu spiritul care a prefațat marele act de la 15 august 1916, când România, după multe îndoieli ale oficialităților a intrat în războiul care trebuia și avea să ducă la Unire.

Ca unul care în toată perioada neutralității am fost atât de aproape de Goga — căci ne vedeam zilnic și ne sfătuiam cu privire la toate lucrurile, chiar dacă pe unele nu le-am putut realiza — îndrăznesc să afirm că activitatea lui minunată din timpul celor doi ani de neutralitate a fost determinantă pentru intrarea României în război și pentru realizarea Unirii, atât a fost de puternic ecoul în mase al activității sale. Căci Goga a reprezentat în acea perioadă sufletul neamului, în măsură mult mai mare decât regalitatea și decât oamenii politici ai vremii, de toate nuanțele, care, chiar atunci când au avut idei ce se situau pe aceeași linie cu ideile lui Goga, n-au reușit să le impună maselor populare în măsura în care a reușit s-o facă acesta. Datorită intensității mesajului transmis prin poeziile, articolele și cuvântările sale, Goga a devenit practic părintele războiului pentru Unire, război care mai întâi s-a copt în sufletele maselor și numai după aceea s-a manifestat prin măsurile de ordin diplomatic, politic și militar, luate de guvernanți. Țin să marchez aici această convingere a mea și să adaug că sint fericit că viața mi-a fost împletită în acea epocă atât de mult cu viața lui și că am putut să-i fiu în unele împrejurări și de un oarecare sprijin în înlănțuirea ideilor și în realizarea faptelor lui.

Activitatea politică a lui Goga din perioada neutralității nu s-a restrâns numai la probleme cu caracter de politică internă. El a reușit să stabilească și legături prețioase cu unele țări, în ajutorul cărora ne puneam noi speranțele, și în special cu conducătorii Legației Franței, cu care era chiar în relații de prietenie, legături care ne-au fost de un mare ajutor în anumite momente hotărâtoare de mai târziu. În ziua când s-a declanșat războiul între noi și Puterile Centrale, Goga a expediat o telegramă unui mare ziarist francez, al cărei text s-a publicat și în ziarele noastre, telegramă care cuprindea, în scurte cuvinte, o profundă mulțumire adresată Franței, surorii noastre mai mari, care ne-a deschis calea și ne dădea concursul în vederea înlăturării idealului nostru național. Telegrama n-a fost comentată de nimeni, dar ea are o semnificație care poate fi descifrată de către oricine. [...]

SPRE BIRUINȚA

S-ar părea că sîntem în mreaja unui vis și că toate cîte se petrec astăzi în jurul nostru sînt arătări fugare din vremuri de demult, chipuri întunecate smulse dintr-o veche cronică moldovenească. Simțim sufletul cum ni se zbate greu sub povara loviturilor ca limba unui clopot bătrîn dintr-o biserică bîntuită de vifor.

Vrăjmașul a călcat hotarele țării, jumătate din pămînt e sub copitele cailor lui. De-a lungul cîmpiilor mănoase calcă iarăși cetele de pradă, satele albe ard pe întinderea Munteniei, Dobrogea se prăbușește sub năvala armatelor bulgărești, în vreme ce Ardealul, ud încă de sîngele nostru, e mai mut ca oricînd. În acest timp, în jur de noi, e o alergare pripită, soldații vin și se duc, roiesc pîrbeșii fără adăposturi, chervane ferecate își urmează drumul, e grabă și frămîntare pretutindeni și deasupra acestei învălmășeli de oameni și de lucruri, strălucesc în soarele de iarnă icoane răzlețe din visul nostru de mărire.

Și cu toate acestea, nu sîntem înfrînți. Ne-am chiețuit, dar nu ne-am istovit. Puterea n-a secat încă și credința rămîne în picioare privind dirză în obrazul dușmanului. Ca un trup sănătos, dezmeticit de pumnul vrăjmaș, poporul nostru și-a îndoit mijlocul o clipă ca să se ridice iarăși cu o vigoare înzecită. Înfiptă în țara Moldovei, ca într-o cetate de piatră, oastea noastră, avînd apa Siretului în față și crestele Carpaților în spate, reînvie astăzi după zidul baionetelor, ascuțindu-și fulgerele de mînie. Este o suflare nouă de viață care renaște, rîndurile se primenesc, sprijinul tovarășilor crește, speranța filiiie proaspătă și întinerită peste steagurile ciuruite de gloanțe.

În această fierbere, care dospește o furtună apropiată, ne strîngem cu toții.

Pe cîmpul întins, unde se prind în mănunchi puterile de apărare ale unui neam venim astăzi și noi, o seamă de oameni ai condeului. Cetitori de gînduri și făuritori de visuri, unde trecătoare din valul statornic al sufletului românesc, cerem o părticică de muncă pentru pregătirea marelui praznic.

Vrem deci să ne semănăm credința pe tot cuprinsul acestui pămînt, să vorbim cu soldatul și cu civilul și să ne facem de-a lungul satelor și orașelor vestitorii cîntecului de biruință care se urzește ceas cu ceas. Vom vorbi limpede și fără înconjur, dîndu-ne seama că încrederea cu care am fost cinstiți de către cei chemați să reunească energiile țării, pretinde cuvinte drepte și cere slujba adevărului. Vom spune astfel în aceste pagini tot ce așteptarea zilelor viitoare ne va coborî în suflet. Vom arăta pilda măreață de înfrățire a neamului cu regele său, al cărui tron și-a muiat strălucirea în visul nostru de veacuri. Ne vom închina cu smerenie în fața țăranului trudit, vom pipăi durerile lui, îi vom cînta vitejia neasemănată, lămurindu-i binefacerile pe care și le-a răscumpărat cu sînge cald scurs pe ogoarele țării. Vom dezveli tuturor cruzimile ticăloase ale cotropitorilor și vom lovi cu patimă în tăciunarii care plimbă cărbunii aprinși de-a lungul unui pămînt orînduit prin muncă și vrednicie. Vom scormoni spionii și vînduții, vom aprinde în sufletul milostiv al plugarului nostru flăcările urei, făcîndu-l să vadă a avea scrișnete în umbra tunurilor nemțești.

Ca în vremuri vechi de restriște, cînd paloșul însîngerat se purta pe drumul mare, am vrea ca din cuvîntul nostru să se desprindă cutetul răzbunării și al biruinței.

Nu știu dacă vorbele se vor putea totdeauna înșirui netede pe hîrtie ; atîta știu însă că toată palpitatea inimii noastre va fi pentru ostașii acestor zile de zbucium grozav. În fiecare clipă, în alergarea minții, în ceasuri de muncă și în nopți de veghe, împreună cu toată suflarea țărinei strămoșești noi vom avea ochii îndreptați spre voi, soldați ai neamului, care din tranșee trimiteți moarte liftelor străine.

În ranițele voastre e biruința de mîine. Sub lumina ei orbitoare vrem să ni se frîngă condeul în ziua cea mare, cînd printre zidurile fumegînde de la Alba Iulia, în sunet de muzici, pe drumul de praf și de sînge, va trece mîndru, pe calul său alb, suveranul nostru.

AU VENIT ARDELENII

În mijlocul acestor zile de zbucium, în care biruința războiului și regenerarea socială a țării de mîine frămîntă conștiința neamului, ne oprim o clipă cu toții, ca să sărbătorim triumful unei idei : ne-a

venit din Rusia cea dintii ceată de ardeleni voluntari ai armatei române.

Părăsind de bună voie viața lor de prizonieri, ascultându-și fiecare inima lui cu care vorbea în nopțile de singurătate din Siberia, neîmpinși de nimeni decît de credința lor, calcă acești oameni pe pămîntul Moldovei. Ani întregi de pribegie i-au năsprit, depărtarea le-a ascuțit privirea și suferința morală le-a oțelit gîndul. Au pus acum piciorul aici la Iași, în tinda casei lor, în tinda Ardealului de unde vor pleca să se bată alături de regimentele muntenești și moldovenești împotriva vrăjmașului din munți.

Prin venirea lor ideea-mamă din care s-a născut însuși crezul sufletesc al neamului își primește botezul de sînge. Principiul fundamental al politicei românești e pecetluit definitiv prin această tovărășie. Lumea întregă, — prieteni și dușmani, — are prilejul să vadă astăzi limpede în intimitatea unei mari familii nenorocite pentru care conștiința unității e suprema dogmă. Aliații noștri pot înțelege acum mai bine rostul firesc al alipirii României la tabăra lor, iar asupritorii de-acasă care au stors declarații și-au ticluit scri-sori mincinoase necinstind tragedia unui popor pot fi acum mai lă-muriți ca oricînd. Se vorbea în presa mondială în timpul din urmă, în atmosfera de dezrobire morală răspîndită de revoluția rusească, se vorbea de dreptul popoarelor de-a-și decide singure soarta lor, se amintea plebiscitul ca un mijloc de dezlegare a revendicărilor teritoriale. Ei bine, iată plebiscitul Ardealului, îl aduc în ranița lor acești voluntari care și-au biruit grija morții lor cu gîndul învierii celor de-acasă.

Pentru Regatul Român venirea ardelenilor este cea dintii sărbătoare a unirii politice cu pămîntul ce se va rupe de sub sceptrul Habsburgilor. Soarta a vroit ca din acest oraș [Iași] al înfrățirii de odinioară să plece și consolidarea de mîine. Sufletește, această unire a fost totdeauna. Viața Ardealului are de veacuri ca unic punct de orientare credința înrudirii de sînge cu Țara. Tot astfel și politicește principiul unității a îndrumat în mod perpetuu programul gîndirii de peste munți. Dacă împrejurările n-au îngăduit ca acest program să fie codificat, el se desprinde mai puternic decît din orice pravilă scrisă dintr-o îndelungată istorie de suferinți și protestări, din izolarea noastră îndărătnică de orice influență străină, din unanimitatea de simțire cu care ne-am apărat și din zbulciumul activ al trecutului nostru politic. Ardealul a trăit într-o veșnică așteptare, dîndu-și seama că se strecoară printr-o chinuită perioadă de tran-

ziție. Un lucru însă e limpede : de la înființarea Regatului, politica lui a avut ochii ațintiți spre București. Partidul național de-acolo, în care se socotea membru născut iar nu făcut orice român, își avea centrul de gravitație în Capitala României. Cele din urmă două decenii cu deosebire au încheat în mod hotărîtor relațiile de colaborare culturală și politică cu oamenii din Regat, trăgîndu-se pentru conștiința publică de peste munți ultimele consecințe de orientare.

De aceea, sub acest raport al credințelor politice, înrolarea românilor ardeleni și bucovineni sub steagul României este un act de manifestare organică a vieții lor sufletești. Acești voluntari nu sînt niște singuratici răzleți convertiți individual de-o idee, ci măr-turisirea firească pe care o impune în mod normal sentimentul colectiv al poporului nostru robit de unguri și nemți. Iată de ce vin acești ostași pe frontul lor, simpli și liniștiți, dîndu-și seama că sînt mobilizați din ziua cînd România a declarat război Austro-Ungariei și că fapta lor de astăzi nu e decît împlinirea dreaptă a unei datorii cetățenești...

Și cu toate aceste, dragi frați ai mei, acum în ziua cea dintîi cînd vi se curmă exilul unei vieți întregi și ați trecut Prutul pe țărîna tragică a României, inima resimte un fior nou și necunoscut. Îmi dau seama că marșul vostru e cea mai grozavă spovedanie mută a pătimirii noastre de veacuri. Defilarea voastră în fața regelui României, în fața regelui vostru, căruia îi aduceți drept daruri credință și sînge, va fi urmată de-un lung cortegiu de umbre și fantome care vor pluti nevăzute în soarele de vară. Cu voi trec batalioanele morților, nesfîrșitele batalioane îndurerate ale istoriei noastre. Vin popii și ciobanii din bătrîni care au păstrat la Olt și la Murăș o lege românească, vin cărturarii din criptele de la Blaj și Sibiu, vine Șincai cu cronica lui și Andrei Mureșeanu cu strigările coardelor sfărîmate, Iancu cu legionarii de la Abrud, vin cu toții, — toate vibrările sufletului nostru din Ardeal, cîntecele de la plug, zvonurile din pădure, — toate tremură în văzduh cînd se va rosti jurămîntul vostru sub steagul Țării românești...

Apropierea tainică a acestor umbre o veți simți și ea vă va călăuzi ca să împliniți datoria pînă la capăt.

Cît despre țară, Țara românească, fiți încredințați, vă primește ca o mamă bună. Așa cum o veți vedea zilnic, chinuită de lipsuri, luminată de speranțe, cu greșurile trecătoare ale multor oameni trecători, dar cu sufletul neasemănat de bun și cinstit al milioanei anonime, țara aceasta e țara voastră, e țara tuturor făgăduințelor noastre din viitor. Plimbați-vă cugetul slobod pe tot cuprinsul ei,

pătrundeți-vă de jertfa cu care a sîngerat pentru noi, răspundeți-i cu aceeași nobletă și strîngeți în gîndul vostru ca în niște chingi de fier o singură idee, mîntuirea noastră a tuturor: *Biruința*.

NE INVATĂ MĂRĂȘEȘTI...

Două săptămîni s-au împlinit de cînd nemții încearcă zadarnic să spargă frontul românesc. Bătălia de la Mărășești, prin durată, prin proporțiile și intensitatea ei, rămîne una din cele mai formidabile și mai sîngeroase vărsări de sînge ale marelui război. Ca și la Verdun, armata Kaizerului a făcut și aici toate eforturile ca să-și smulgă biruința. Aceeași încordare de voință a nervilor germani, același dispreț de oameni măcelăriți de dragul unui triumf efemer, aceleași valuri de asalt ale bavarezilor care mușcă în țărînă, aceleași gaze asfixiante, tunuri grele, comunicate mincinoase, amenințări de gazetă și alte mijloace cunoscute ale arsenalului de la Berlin...

Cu toate acestea e la fel cu cel de la Verdun. În afară de-o porție de pămînt de doi-trei kilometri, care trece din mînă în mînă în cursul luptelor, liniile noastre s-au păstrat intacte. Sacrificiile au fost mari din amîndouă părțile, orice judecată imparțială însă arată că pierderile ofensivei nemțești au fost cel puțin întreprinse...

Lupta va merge înainte, forțele celor două tabere se vor măcina mai departe și noi nu avem căderea să facem profeții asupra rezultatului final. E datoria noastră însă să analizăm această rezistență victorioasă de două săptămîni, să tragem concluziile și învățămintele de la Mărășești. Ziarele din străinătate, opiniile criticilor militari care judecă obiectiv, vorbesc în chipul cel mai elogios de armata renăscută a României pe care o compară cu cele mai bune oștiri ale continentului. Mîndria ne e desigur satisfăcută pe urma acestor aprecieri, trebuie însă să privim mai adînc lucrurile, trebuie să le cumpănim mai mult, fiindcă din aceste fapte se descifrează adevăruri care lămuresc problemele mari ale vieții noastre de mîine...

Războiul este, cum s-a mai spus, cea mai sinceră spovedanie a unui popor. Nicăieri ca pe cîmpul de luptă nu se dezvăluiește sufletul unei rase. Bătălia e un examen implacabil pe care-l dă inima și creierul. Impulsurile psihologice și calitățile fizice toate sînt aruncate în balanță acolo sub bătaia tunului...

Ei bine, judecînd sub acest raport splendida rezistență a frontului nostru într-o vreme de supremă încordare, trebuie s-o spu-

nem liniștiți că examenul l-am trecut cu cinste. Orice s-ar întîmpla, obrazul românesc rămîne curat în fața Europei. Soldatul care s-a bătut la Mărășești a arătat lumii de ce e capabil acest neam de la Dunăre. S-a dovedit că valoarea morală a țaranilor de aici din Orient e cel puțin egală cu conștiința națională care împinge la asalt masele germane. Legenda superiorității sufletești a culturii de la Berlin s-a evaporat în fața sătenilor de la Tîrgoviște care au pornit la atac în cămăși și cu capetele goale, creind în jurul lor o atmosferă de vitejie clasică, smulsă parcă din cele mai strălucite pagini ale antichității greco-romane. Trebuie reținut acest adevăr, ca un auto-certificat pecetluit cu sînge, cu care să distrugem îndoiala criticismului nostru exagerat și pe care să-l aruncăm în fața oricărui străin obraznic, de cîte ori va veni să ne vorbească de dreptul de expansiune al raselor privilegiate...

În afară însă de această constatare de ordin moral, Mărășeștii luminează și alte aspecte ale vieții noastre. Măreața împotrivire de două săptămîni se datorește și condițiilor materiale de luptă în care a fost pusă armata țării. A fost deajuns o jumătate de an de muncă conștientă pentru organizarea regimentelor zdrențuite de-un groaznic dezastru, deajuns spiritul de datorie al unor șefi militari indicați de propria vrednicie pentru postul lor și alături de ei colaborarea onestă a misiunilor franceze, ca această armată închegată într-o vreme grea de lipsuri penibile să se poată ridica la nivelul celor mai de seamă din lume.

Ar fi să nu vedem limpede în jurul nostru, sau să ne ascundem în fața adevărului, dacă n-am recunoaște deosebirea frapantă care există între conștiința și pregătirea *acestei* armate și înfățișarea altor instituțiuni pe care se reazimă existența țării în timpuri normale. Desigur nici administrația noastră, nici starea generală a învățămîntului din România, nici situația clerului nu poate fi comparată cu acel admirabil mecanism militar care-și dă roadele lui în lupta de pe Siret. În nici unul din aceste așezăminte nu s-a pus în cursul vremii aici nici munca, nici devotamentul care de șase luni a reînviat un organism aproape înfrînt. Nici nu îndrăznim să ne gîndim unde-am fi astăzi, dacă onestitatea muncii ar fi prezidat de la înființarea Regatului român în toate ramurile de activitate publică...

Ne învață Mărășeștii, putem trage concluzia limpede. Niciodată nu s-a arătat într-un mod mai evident energia poporului nostru și puțința lui de a se adapta la toate formele de viață modernă, ca în

aceste zile de complicat război, când armatele imperiului german se frîng de zidul de pe Siret.

Mărășeștii strigă deci cu învățătura singelui vărsat acolo, strigă în conștiința tuturor oamenilor care vor îndreptarea țării noastre nenorocite. Zilele de glorie ale acestui sat din Moldova trebuie să fie zilele de înaltă pedagogie națională care va îndruma viitorul. Ele pretind ca România de mîine să fie adusă de către conducătorii ei pe toate terenurile de viață obștească în aceleași condiții de biruință în care o jumătate de an de muncă cinstită a adus armata noastră de astăzi.

Oamenii politici ai țării, mari și mici factori răspunzători, vor învăța poate cîte ceva din luminoasa spovedanie de la Mărășești, și astfel în conduita lor se va resimți o interpretare nouă a valorilor morale și-un nou fel de-a vedea utilizarea energiilor noastre populare. În orice caz mulțimea cu nenumăratele ei fibre de înțelegere a pătruns secretul gloriei acestor zile și-a adoptat pe de-a-ntregul catehismul unei conștiințe schimbate.

UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR •

Conștiința unității e o realitate sufletească a poporului românesc de pretutindeni.

Țăranul român de oriunde, aruncat între alte neamuri, a avut sentimentul just al diferențierii de rasă și s-a îngrădit ca într-o cetate în însușirile distinctive ale vieții lui naționale. În cursul veacurilor un simplu trai patriarhal a menținut frățietatea acestor oameni de un sînge, oricît de îndărătnice au fost încercările de desființare. Blocul sufletesc s-a păstrat intact, ca în alte părți și în Transilvania și Ungaria.

Cu vremea însă sentimentul unității s-a desfăcut din faza primitivă a instinctului de conservare și-a primit îndrumările conștiente ale unor justificări superioare. Comunitatea originii romane a românilor de oriunde a fost ideea călăuzitoare a luptelor naționale pe care românii din Transilvania și Ungaria le-au dus împotriva încercărilor de deznaționalizare. Din această conștiință a originii comune a răsărit și *principiul unității politice* care prindea rădăcini mai adînci în măsură ce se dezvelea politica perfidă a Austriei, în măsura în care tendințele de desființare ale ungarilor se înțețeau și în măsură ce se consolida tînărul Regat al României.

Credința unității naționale a trăit însă întotdeauna în sufletul românesc. Ea s-a moștenit din părinți, ea mîngîia intimitatea vieții

familiale și dădea putere de rezistență împotriva persecuțiilor de tot soiul.

Întărită în cursul vremii, a devenit articolul primordial în crezul vieții naționale a poporului român din Transilvania.

Dinasticismul atât de des invocat de Habsburgi al românilor a izvorit și el din această idee a unității naționale. Când Regatul de azi al României era numai provincie turcească dezmembrată, încălcată rînd pe rînd de atîția vecini, — credința în realizarea acestui plan de unificare națională trebuia să ducă în mod fatal spre Viena, reședința *împăratului*. Acest dinasticism nu pornea deci din nici un fel de sentiment de recunoștință și devotament (pe care le-ar fi dezmințit la fiecare pas istoria), ci numai din necesitatea fatală simțită de conducătorii poporului românesc de a înviora forța de rezistență a maselor populare prin iluzia unei bunăvoințe împăratești și de-a-și căuta un punct de sprijin în mijlocul atîtor nenociri.

Dintre două rele : Alianța cu Viena împotriva ungarilor și alianța cu ungurii împotriva Vienei, românii au ales răul cel mai mic, primejdia mai suportabilă, fiindcă era mai depărtată : Alianța cu Viena.

Această apropiere însă nu se întemeia decît pe o trecătoare reciprocitate de interese. Fără a avea o comunitate de aspirații, ea păstra ca bază reciprocitatea de dușmănie împotriva ungarilor. *Poporul românesc din Ardeal era dinastic, fiindcă dinastia se temea și ea de expansiunea politică a elementului maghiar care în același timp tindea să-și cîștige și unitatea națională a statului ungar și preponderență în cadrele monarhiei.*

Românii din Transilvania căutau deci sprijin la Viena, pentru că *Budapesta* era dușmanul lor comun și *Bucureștii* nu deveniseră încă un factor a cărui influență să se fi resimțit și peste hotarele Principatelor Unite.

Un dinasticism devotat însă, o alipire sinceră către statul ungar ar fi fost *un strigător paradox moral*.

Monarhia Habsburgilor a fost de la înființarea ei o creațiune artificială, a cărei compoziție internă hibridă trebuie în mod fatal să nască diverse tendințe centrifugale în veacul al XIX-lea care a consfințit principiul de naționalitate. Lozinca tradițională : „*divide et impera*“ diriguia camarila vieneză în străduințele ei continue de-a asigura echilibrul unei alcătuirii cu temelii șubrede. De la 1848 existența Austro-Ungariei nu se mai datora decît inerției politice internaționale care a intervenit pe urma epocii lui Napoleon. În acest timp la Viena se cheltuia toată energia pentru îndușmănirea reci-

procă a popoarelor din interiorul monarhiei și pentru slăbirea națiunilor învecinate, înrudite cu aceste popoare. Se urma vechea rețetă familiară a casei de Habsburg, cuibul consacrat al intrigilor seculare.

Lucrînd direct sau indirect, singură ori în alianță cu alții, pregătind și alimentînd un neîntrerupt proces de ostilitate al diverselor naționalități, politica Vienei a căutat astfel să neutralizeze aspirațiile naționale ale popoarelor mici și a reușit să mențină aici la porțile Orientului harta Europei într-o stranie și anacronică înfățișare.

Astfel în întreg acest răsărit nici un stat național independent n-a ieșit din realizarea aspirațiilor sale integrale de unitate publică.

[..]

Distrugerea unității sufletești au pregătit-o Habsburgii paralel cu această distrugere a unității politice. Românii din Ungaria au fost divizați de Viena în români greco-ortodocși și greco-catolici ; *sîrbii* în sîrbi ortodocși și catolici (croații) ; *slovacii* în catolici și protestanți ; *rutenii* în ruteni catolici în Ungaria și ortodocși în Bucovina, ca puterea lor să fie veșnic subminată pe ascuns.

Înființarea dualismului austro-maghiar la 1867 a dovedit în mod evident că românismul din Transilvania și Ungaria este aruncat pradă tendințelor de deznaționalizare de la Budapesta. Nemulțumirea românilor care în anul 1848 au jertfit 40 000 de oameni împotriva rebeliunii lui Ludovic Kosuth¹, apărînd pe împăratul și crezînd că se apără pe ei, s-a accentuat tot mai mult, un scepticism rece s-a înfipt în sufletul lor pe ruinele sentimentelor dinastice de odinioară. Alianța Regatului român însă cu monarhia de Habsburg² mai crea din cînd în cînd iluzia unor îmbunătățiri de soartă care se așteptau zadarnic. Întețindu-se însă tot mai mult persecuția maghiară, evoluția normală a concepției politice la românii din statul ungar a adus cu sine abandonarea treptată a Vienei ca centru de gravitație a elementului român din monarhia de Habsburg și a început să-și îndrepte ochii spre București.

În măsura în care se consolida Regatul regelui Carol și în măsura în care se accentua distrucțiunea metodică a românismului din Ungaria, politica românilor din Transilvania, influențați în mod hotărîtor de unitatea culturală cu România, desăvîrșită în ultimele decenii, — avea ca punct de orientare capitala Regatului român.

În acest timp la Viena nu se mai ridica nici un obstacol împotriva tendințelor de cutropire ale imperialismului maghiar. Partidul Creștin-Social al doctorului Lueger călăuzit de idei antimaghiare nu s-a putut ridica la o valoare hotărîtoare. Principiile unei *Gesamt-Monarchie*, profesate de răposatul moștenitor de tron Franz

Ferdinand, care căuta contactul cu conducătorii poporului român, n-au ieșit la lumină din cabinetele palatului Belvedere ca să ia o formă concretă.

Șovinismul maghiar ajunsese la paroxism în creșterea lui, făcînd ca în conștiința națională a României să iasă la iveală cu o putere tot mai mare neputința morală de a se menține alianța cu monarhia de Habsburg peste cadavrul politic al românilor din Transilvania. Ultimele argumente în privința tendințelor de guvernămînt de la Budapesta au fost date de contele Ștefan Tisza, primul ministru ungar, cu ocazia tratativelor unui acord româno-maghiar, eșuat în primăvara anului 1914, din cauza concepției de absolută anihilare politică a poporului românesc care îndruma pe bărbații de stat unguri și din cauza indiferenței manifestată la Viena pentru soarta acestei naționalități sacrificate.

Pacea de la București³ cu ocazia căreia intrigile perfide din Ballplatz împotriva României nu s-au mai putut ascunde a dat lovitura de moarte alianței Regatului român cu Austro-Ungaria, fiind totodată în mod definitiv și irevocabil noua orientare a crezului politic românesc din Transilvania: **UNIREA CU REGATUL INDEPENDENT AL ROMÂNIEI.**

Această credință a mînat peste Carpați zeci de mii de români transilvăneni la începutul marelui război, plecați să se înroleze în armatele române și să lupte alături de ele pentru izbîndirea idealului, care-i chema cu toată strălucirea lui orbitoare : *România mare.*

Nimeni nu va contesta importanța istorică a Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Cu cât se vor strecura în cursul vremii veacurile, atît mai luminos va pătrunde în conștiința națiunii române făptuirea de la Alba Iulia și ca monument al celei mai mari zile din viața ei, dar și ca izvor în veci nesecat de înțeleaptă îndrumare pe cărarea desăvîrșirii și astfel a fericirii și măririi sale.

Ca propunător al Unirii și ca unul, care mai bine decît oricine altul, cunosc istoricul acelei adunări, pentru a împiedica falsificarea adevărului mă simt dator acum după zece ani să fac la locul acesta următoarele constatări :

1. Adevăratul organizator al Adunării Naționale de la Alba Iulia a fost Ioan Suciu, pe atunci avocat în orașelul Ineu (jud. Aradului), fost deputat în parlamentul ungar în anii 1906—1910, apoi membru în Consiliul Dirigent, acum avocat în Cluj, fost avocat al statului, senator în parlamentul român.

În Consiliul Național de la Arad se ivise părerea ca Unirea să o proclame acel consiliu și să renunțăm la Adunarea Națională. Azi se poate constata ce ireparabilă gafă ar fi fost primirea acelei păreri. Am protestat cu toată puterea și ea a fost înlăturată. S-a decis convocarea Adunării Naționale. Pregătirea și organizarea ei a fost încredințată lui Ioan Suciu.

Cu energie de admirat Ioan Suciu s-a achitat în chip splendid de însărcinarea primită și națiunea română lui Ioan Suciu are să-i mulțumească reușita atît de impunătoare a Adunării Naționale chiar împotriva intervenției unor importanți factori ai Partidului Național Român, care cereau în ultimul moment să se renunțe la Adunare.

2. În opinia publică românească s-a împămîntenit credința că Adunarea Națională de la Alba Iulia s-a desfășurat fără nici o jertfă de sînge.

Inexact.

Adunarea Națională de la Alba Iulia și-a avut martirul său. În preziua învierii naționale, din toate părțile Ardealului grăbeau trenurile tixite de români spre Alba Iulia. Sosise un tren lung dinspre Cluj la Teiuș. În ușa unui vagon flăcăul Ion Arion, înalt și voinic, ca Făt-Frumos din povești, filfiia cu mîndrie tricolorul românesc în Ardealului. Trenul se opri. În acel moment ploaie de gloanțe izbi în vagoane. O ceată de unguri înarmați se furișase pe acoperișul și în podul clădirilor din stațiune.

Ion Arion fu lovit drept în inimă. Căzu mort în brațele camarazilor. Trupul lui neînsuflețit a fost adus la Alba Iulia și așezat în biserica ortodoxă, de unde i s-a făcut înmormîntare luni în 2 decembrie. În sicriul deschis rana era descoperită și se vedea încă sîngele închegat deasupra inimii. Adînc emoționat, ca niciodată în viața mea, dinaintea de vremi cernitului iconostas al bisericeții i-am mulțumit pentru jertfa sîngelui său vărsat pe altarul libertății.

Acum odihnește în cimitirul de sub cetatea lui Mihai, un modest monument veghează la căpătii. Se spunea că are o mamă văduvă și doi frați. Cu adîncă pietate îi pomenesc aci numele și aș fi mîngiat dacă cineva ar afla pe maica sa și pe frații săi și le-ar aduce lor în oarecare chip prinosul de recunoștință de la neamul lui românesc, de dragul căruia el a trebuit să moară în floarea tinereții de gloanțele dușmanului.

3. Cu voie ori fără voie se face confuzie afirmîndu-se că Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 ar fi fost un fel de congres al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania.

Absolut fals.

Adunarea de la Alba Iulia a fost Adunarea națiunii române din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș. Toate circumscripțiunile electorale din cele 27 județe cu poporațiune românească, fără considerare de partide, și-au trimis delegații lor special pentru Adunarea Națională. Au fost invitați și au venit acolo toți episcopii celor două biserici românești, au luat parte în mod oficial separat delegații tuturor episcopiiilor desemnați de către consiliile eparhiilor ortodoxe și de către capitlurile bisericii unite, societățile culturale românești, peste o sută de alte asociațiuni de tot felul, între care și asociațiunile învățătorilor confesionali români, cîte un reprezentant de la toate școalele secundare, normale și de la seminariile teologice, delegații reuniunilor de meseriași, ai reuniunilor de femei, ai tinerimii uni-

versitare, ai ofițerilor români, studenți și studente, în total 1 228 delegați.

A făcut parte din Adunare și Partidul Social Democrat dând un vicepreședinte, pe Ion Flueraș, un notar Iosif Ciser și un orator I. Jumanca.

Țin să subliniez și cu acest prilej, deoarece s-a încercat o mistificare, că președintele efectiv al Adunării Naționale a fost minuatul bătrîn Gheorghe Pop de Băsești, Badea Gheorghe, cum îi ziceau cu dragostea lor toți românii. Era asistat la președinție de episcopii Ioan I. Pop de la Arad (ortodox) și Demetriu Radu de la Oradea Mare (unit.), iar vicepreședinți au fost Teodor Mihali, Ștefan Cicio Pop și Ion Fluieraș.

În discursul său de deschidere Badea Gheorghe s-a adresat către Adunare prin aceste cuvinte: Prea iubiții mei! Onorată Adunare a tuturor românilor din Transilvania, Ungaria și Banat!

Repet deci: Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 n-a fost adunarea vreunui partid politic, ci a fost adunarea națiunii române din țările de sub coroana Ungariei.

Istoria va verifica rostul fiecăruia în preajma ei.

Adunarea reprezenta cu adevărat conștiința națională a patru milioane de români.

În cursul veacurilor lungi de robie, această conștiință a fost salvată prin instinctul de conservare al neamului românesc. A fost neîncetat fertilizată prin circulația istoricește abia perceptibilă, dar care neîndoios a existat în tot cursul vremii între toate ramurile răslețite sub diferite dominațiuni politice ale acestui popor. Razim i-a fost în tot timpul biserica strămoșească, a cărei creangă unită cu Roma i-a rămas asociată în sentimentul național. A fost luminată mai târziu prin școala confesională românească și mai pe urmă înviorată în chip osebit prin Asociațiunea de la Sibiu pentru literatura română și cultura poporului român „Astra“.

Manifestările publice ale acestei conștiințe de rasă au fost totdeauna în funcție de structura politică și socială după vremuri a organizațiilor dominante. Când vremea s-a împlinit, ea și-a găsit mîntuirea de veci în unitatea politică a națiunii române întregi.

4. Hotărîrea Adunării Naționale de la Alba Iulia a prilejuit și alte neînțelegeri. Îndeosebi popoarele minoritare ale României, mai virtos minoritarii din Ardeal, ungurii și sașii, duși în rătăcire prin aparențe, au crezut că cele cuprinse în hotărîre, punctele de la Alba Iulia, cum se spune acum de obicei, îndeosebi cele 6 puncte din art. 3 ar fi constituit programul politic al Partidului Național Român și în consecință se cerea cu insistență Partidului Național Român realizarea lor în viața statului român.

Înainte de toate vom constata că Partidul Național Român, care luase și el bună parte la Adunarea de la Alba Iulia și fără de care ea n-ar fi avut loc, azi nu mai există. Fuzionînd mai întîi cu Partidul Naționalist Democrat de sub șefia d-lui N. Iorga, a constituit Partidul Național (abandonînd din numirea sa cuvîntul român), iar, apoi acest nou partid dezbinîndu-se, cei rămași sub șefia d-lui Iuliu Maniu au fuzionat cu partidul țărănist de sub șefia d-lui Ion Mihalache și formează acum Partidul Național Țărănist.

Astfel fiind, în ipoteza minoritarilor nu există azi nici un partid care ar putea fi făcut răspunzător pentru punctele hotărîrii de la Alba Iulia.

Dar ipoteza minoritarilor e falsă.

Întocmai după cum Adunarea Națională de la Alba Iulia n-a fost un congres al Partidului Național Român ori al vreunui alt partid, ci a fost Adunarea națiunii române din țările coroanei ungare, tot așa hotărîrile acelei Adunări n-au fost hotărîrile vreunui partid politic.

Nu s-a dat prin Hotărîrea de la Alba Iulia un program politic de partid, ci s-a tîlcuit noua evanghelie a civilizațiunii umane, căreia se închină azi sufletele cu adevărat civilizate din lumea toată. Nu este aci un program, ci este o doctrină, o concepție de stat, un ideal. Adunarea Națională proclamă toate acestea cum se spune expres în art. 3, „ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român“.

Pentru a desluși mai vîrtos ceea ce interesează aci, să-mi fie permis a repeta și a sublinia cîteva fraze din discursul prin care s-a propus Unirea. „Această nouă unire (a națiunii române) se face în numele concepției de viață superioară lumii ce se prăbușește. Este principiul libertății adevărate a tuturor neamurilor și cel al egalității condițiunilor de viață pentru fiecare individ al oricărei națiuni și este principiul întovărășirii tuturor națiunilor libere într-o comuniune internațională spre a împiedica nedreptatea și a scuti pe cei mari și mici deopotrivă. Civilizațiunea, care ne-a eliberat, ne obligă să prăbușim în noul nostru stat orice privilegiu și să statorim ca fundament al acestui stat : munca și răsplata ei integrală. Să jurăm credință națiunii române, dar tot atunci să jurăm credință civilizațiunii umane“.

Nimeni nu prevedea încă cele ce se vor hotări prin Congresul păcii și deja Adunarea de la Alba Iulia prin art. 4, dă expresiune dorinței sale, „ca Congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale“.

Chiar în discursul, prin care am predat actul Unirii în mîinile regelui Ferdinand I — se amintește „comuniunea națiunilor într-o unire de ordin social superior“ și se subliniază din nou, că „reunirea integrală a națiunii române pe de o parte va trebui gradat să înfăptuiască egalitatea condițiilor de viață pentru toți indivizii, care o alcătuiesc, pe de altă parte ea va trebui să se întemeieze pe principiul libertății și egalei îndreptățiri a neamurilor“.

Însuși regele înțelept în răspunsul său declară, că „pe acest temei al unei puternice democrații și al vieții frățești între popoare vom răspunde totodată simțămintelor aliaților noștri, alături de care am luptat pentru marea cauză a dreptății și a libertății în lume“.

Cei inițiați în studiul științelor sociale vor găsi lesne documentarea acestui ideal al civilizațiunii. Deci răspunderea istorică și politică pentru Hotărîrea de la Alba Iulia n-o are vreun partid politic, ci o are înaintea tuturor autorul, care s-a simțit alături de sufletul poporului român, cu adevărat iubitor de dreptate și libertate. Punctul I din art. III, acel cu libertatea națională pentru toate popoarele, este transcris aproape textual din broșura aceluiași autor, tipărită la Arad în anul 1912 în limba maghiară despre *Problema naționalității*.

Am profesat aceste credințe cînd făceam parte dintr-un neam oprimat, nu le-am renegat și nu le reneg nici acum, cînd [...] fac parte dintr-o națiune stăpînitore asupra sa în statul său propriu.

Punerea în aplicare a acestor credințe în viața statului român, — e altă poveste. E problema cea mai grea a acestui stat. Înfațișează un formidabil complex de interese eterogene, — eterogene în structura actuală a statului și în starea înapoiată pe scara civilizațiunii a mediului, — a căror armonizare reclamă nu numai pe desăvîrșitul artist al politicii, dar mai virtos schimbarea ideologiei dominante în societatea interesată, ceea ce este iar în funcție de o mulțime de factori. Soluționarea fericită a problemei nu depinde însă numai de români, ci poate mai mult de înseși popoarele minoritare ale țării, care vor trebui să găsească formulele și atitudinile de adaptare la noile condiții ale vieții lor în situațiunea cu desăvîrșire schimbată. Toate acestea nu scad nimic din obligămîntul bărbaților de stat români de a căuta și a găsi soluția justă.

Discutarea temeinică a problemei nu poate avea însă loc în cadrele acestor adnotațiuni. Vreau numai să observ că în ce mă privește personal, în cercul strîmt al competențelor, ce mi-a oferit viața publică în statul român, am făcut tot posibilul spre a înlesni soluționarea norocoasă a problemei: voi face tot astfel și în viitor.

Păsările chiar dacă nu vorbesc, zboară. La fel zburau și știrile începînd cu Revoluția rusă din primăvara anului 1917. Am intrat și noi în acțiune, mă refer la socialiștii din Secția Română a P.S.D. din Ungaria, și am hotărît reeditarea ziarului „Adevărul“, organ socialist care apăruse începînd din 1903. Treaba a mers relativ ușor. S-a reorganizat conducerea partidului și în ziua de 8 iulie 1917 am hotărît lansarea unui mare număr de liste de subscripție către toți muncitorii, indiferent de naționalitate, de la uzinele Csépel. Acțiunea a adus atîția bani încît am putut conta pe mijloacele financiare necesare reeditării „Adevărului“, care a și apărut la 1 octombrie 1917, stil nou. Aveam și activități culturale desfășurate de un cor și de formațiile muncitorești, formații de amatori deci, autoare ale unor spectacole de teatru popular și concerte de muzică populară. Repetițiile au dus la creșterea nivelului calitativ al spectacolelor, astfel încît cu prilejul reeditării „Adevărului“ am putut organiza o mare serbare aniversară.

În aceeași perioadă a început organizarea de secții țărănești ale Partidului Socialist în spatele frontului. Odată cu apariția ziarului nostru am avut grijă ca multe numere, cît mai multe posibil, să ajungă în părțile Năsăudului, zonă pe care o cunoșteam foarte bine deoarece de acolo îmi trag obirșia. În comuna Șanț am avut peste 150 de abonați. Citind ziarul muncitorii și mai ales țărani își dădeau seama că dorințele lor de pace, de viață mai bună, de echitate socială își găseau ecoul în cuprinsul articolelor scrise de gazetarii socialiști. Trecînd la acțiune am constituit secția de partid din comuna Șanț (zisă Rodna Nouă), iar din Rodna Veche au fost antrenați minerii. Ne-am extins propaganda la Teaca, la Hilda Mare a Clujului, numeroși locuitori exprimîndu-și adeziunea la programul socialiștilor transilvăneni și dorind să constituie secții ale partidului.

Problema a fost abordată și într-o ședință a Comitetului nostru Central. Se punea problema modalităților de constituire a acestor secții, îndeosebi problema statutului lor, ele urmînd să-i cuprindă și pe muncitorii terasieri.

În 1918 s-a hotărît convocarea Congresului al IX-lea al Secției Române a P.S.D., în ziua de 5 mai, cu ocazia centenarului nașterii lui Karl Marx. Au venit mulți delegați din Banat unde se aflau concentrate multe uzine metalurgice și exploatari miniere. Unul din cei patru notari ai Congresului am fost și eu, redactînd procesul verbal al cărui original îl am. Cu același prilej am fost ales în Comitetul Central al Secției Române a P.S.D.

Înainte de desfășurarea lucrărilor Congresului nostru se încheiasă armistițiul între România și Puterile Centrale, apoi Tratatul de pace¹. În ziua a doua a Congresului, prin expunerea făcută de Iosif Ciser s-a protestat împotriva acestei păci din care România avea foarte mult de pierdut. Ciser a exprimat cu tărie punctul de vedere al socialiștilor, pe măsura caracterului său de luptător curajos și demn.

...Nu voi insista asupra cursului evenimentelor politice și militare din vara și începutul toamnei anului 1918. Analiza lor este cunoscută și de competența specialiștilor în istorie militară. „Bătălia Kaiser“-ului eșuase, în lupte se foloseau intens aeroplanelor, Bulgaria a capitulat, regele Ferdinand de Saxa-Coburg era atît de „iubit“ de supușii săi, încît numai fuga și oblăduirea lui Mackensen l-au scăpat.

În acest context a apărut ideea Unirii, a conjugării forțelor politice ale românilor ardeleni. Într-una din ședințele Comitetului Central al partidului, țineam ședință în fiecare miercuri seara, s-a adoptat hotărîrea de a lua legătura cu reprezentanții Partidului Național Român, treabă cu care a fost însărcinat subsemnatul. Am luat legătura cu „naționali“ care mi-au spus că în ziua de 12 octombrie 1918 la Oradea urma să aibă loc o ședință de Comitet a P.N.R., prilej cu care va fi analizată și propunerea noastră. Noi așteptam, evenimentele însă se precipitau, ofensiva austro-ungară pe frontul italian s-a spulberat, imperiul a semnat armistițiul de la Padua.

Între timp s-a apropiat și ziua de 26 octombrie, cînd s-a constituit Consiliul Național Maghiar, autorul unui manifest în cuprinsul căruia se făceau propuneri „democratice“ tuturor popoarelor conlocuitoare, dar aceasta în cadrul hotarelor „milenare“ ale Ungariei.

[...] Reprezentanții Partidului Național se arătau prudenți și tatonau terenul, consultînd opinia și eventuala poziție a fiecăruia din numeroasele partide și grupări politice din ruinata babilonie austro-

ungară. Între timp eu am primit o nouă însărcinare de servicii și anume să duc un plic sigilat la Zagreb. În această situație am rugat ca sarcina de a ține legătura cu Partidul Național să fie preluată de un alt tovarăș. Când am ajuns la râul Mura, oarecum frontiera etnică între Croația și Ungaria, după ce am trecut primul pod, al doilea, trenul a fost năpădit de tineri croați care ne-au împodobit cu cocărzi și insigne naționale. Revoluția începuse.

La Zagreb nu cunoșteam pe nimeni. [...] Era duminică și am aflat că în ziua de 29 octombrie se întrunește parlamentul croato-slavon pentru a hotărî ruperea de Ungaria. Am aruncat plicul pe foc, nici nu am fost curios să aflu ce conține și însoțit de un tânăr croat am pornit prin oraș ca să prind pulsul evenimentelor. Însoțit de același tânăr am asistat la adunarea națională a croaților și slavonilor în care s-a decis despărțirea de regatul Ungariei. N-am înțeles nimic din ce se vorbea, dar cu inima am priceput totul. Drumul înapoi pînă la Budapesta l-am făcut în aproape 30 de ore și în data de 30 octombrie, pe la 8 seara am ajuns la Budapesta. Din gară m-am dus direct la sediul Comitetului nostru Central unde am povestit ce am văzut și auzit la Zagreb și am hotărît să trecem imediat la acțiune.

Cu câteva zile mai înainte, reprezentanții Partidului Național avuseseră ultima întrevedere cu Károlyi, neajungîndu-se la nici un rezultat. Atunci, Aurel Vlad i-a spus lui Vasile Goldiș : „Ce avem noi să căutăm. Mai mult decît ce-i în manifestul adresat de Consiliul Național Maghiar popoarelor din Ungaria nu ne poate spune și nici nu poate promite“.

Atunci au hotărît să steie cu noi de vorbă. Luni și marți, adică în 28 și 29 octombrie, s-au purtat discuțiile, miercuri a avut loc ședința Comitetului Central al Secției Române, la care cum aminteam mai înainte am ajuns la țanc ca să ascult referatul din cuprinsul căruia am aflat că s-a acceptat propunerea formării unui Consiliu Național Român Central alcătuit din cîte șase reprezentanți ai socialiștilor și șase ai Partidului Național și fără președinte, acesta urmînd să fie ales ad-hoc. Hotărîrea fiind ratificată de Comitetul Central, socialiștii români au desemnat pe Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Tiron Albani, Iosif Renoiu, Bazil Surdu și Enea Grapini.

S-a mai convenit ca în dimineața următoare să se întâlnească la hotelul „Jägerhorn“ (Cornul Vinătorilor) delegația socialistă cu cei ce urmau să fie desemnați de P.N.R. Ședința s-a terminat pe la 11 noaptea. În Budapesta a izbucnit revoluția. Ca să nu fim capturați de poliția militară am stins luminile și am hotărît să plecăm în grupuri de cîte doi și ne-am dat întâlnire la sediu pentru a doua zi dimineața. Pentru că locuiam cam prin aceeași zonă cu Ion Mihuț,

am plecat împreună. Se aveau împuşcături. În noaptea aceea am luat parte și la ocuparea ultimei centrale telefonice pe care o mai deținea stăpînirea. Se numea József-központ. Se adunase multă lume și pînă la urmă garda formată din 15 soldați a cedat. Prizonierii eliberați cîntau, toată lumea avea o singură dorință : PACEA.

Dimineața ne-am prezentat cu toții la sediul partidului, unde pentru fiecare membru al Comitetului Central am găsit următoarele documente : o legitimație format carte poștală de culoare roșie, din al cărei conținut am aflat că eram numiți comisari ai Consiliului Național Maghiar ; un alt document, de format ceva mai redus, de culoare albă, cu titulatura de membru al Consiliului Militar și Muncitoresc ; al treilea document era un ordin de servicii, valabil pentru toate căile de transport ungare. Unii le-au luat, alții le-au ignorat.

Am plecat la hotelul „Cornul Vinătorilor“ unde ne așteptau delegații Partidului Național. Ne-am prezentat, am făcut cunoștință și am început să elaborăm un manifest. Erau de față Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida, Aurel Lazăr, Ștefan Cicio Pop și Aurel Vlad. Jumanca a început să redacteze manifestul chiar pe servietă sprijinind-o pe genunchi. S-a citit, s-a mai corectat și s-a mai adăugat să nu se dea crezare știrilor din sursă străină și pînă la urmă am ajuns să discutăm problema tipăririi. Tipografia costa bani. La repezeală a fost evaluat costul tipăririi, era vorba, dacă-mi aduc bine aminte, de 860 de coroane. Noi, socialiștii, eram săraci. Ziarul îl scoteam cu filerii muncitorilor. A plătit Aurel Vlad. Nu pot avea despre acest om decît cuvinte de laudă. Căsătorit cu o fiică a lui Gheorghe Bariț, era proprietarul unui petic de pădure pe care îl tot ipoteca pe la bănci în folosul cauzei naționale.

Cei de la tipografie au scos manifestul și s-a alcătuit lista de curieri care să-l răspîndească. Țin minte că primul dintre acești curieri care a luat calea spre Arad, Orăștie și Timișoara a fost muncitorul Dumitru Izvernar.

Manifestul s-a tipărit în 18 000 de exemplare, pe care noi le-am cărat acasă la Ion Mihuț de unde urmau să le preia curierii.

În ședința noastră (a socialiștilor) din 30 octombrie hotărîsem ca un tovarăș să plece imediat la Viena (a fost desemnat făgărășanul Iosif Receanu) ca să anunțe unitățile de ostași români să nu depună jurămînt pe alt steag decît pe steag românesc.

Între timp am fost informați de către reprezentanții Partidului Național că doresc să ținem o ședință a Consiliului în data de 2 noiembrie la hotelul „Principele Iosif“ — ședință la care l-au invitat și pe Maniu să vină de la Viena. Aflînd de aceasta, în seara zilei de 1 noiembrie noi am ținut o ședință pregătitoare, prilej cu care am

analizat situația la zi și am întocmit un „bilanț“ a ceea ce făcusem până în acel moment. [...]

...Mihuț a inițiat, foarte expeditiv, ca în cele trei gări din Budapesta să se organizeze o „inspecție“ a Consiliului Național Român — un afiș pe care s-a scris : „C.N.R. — Serviciul de Inspecție“ și un drapel tricolor. Prin afiș și prin permanența făcută de studenți români încercam să-i ajutăm pe soldații români care veneau de pe front.

La ședința cu reprezentanții P.N.R. a lipsit Teodor Mihali, plecat la Dej. Se ridica problema că membrii C.N.R. nu se puteau aduna în plen. Oare e necesar ca la viitoarele ședințe ale forumului de conducere să fie prezenți toți cei 12 membrii, sau treaba o pot face mai puțini ? Am hotărât ca jumătate din membri să fie prezenți, iar restul să meargă pe teren. S-a pus și problema ce sarcini revin Consiliului. Am expus pe scurt ce am făcut noi, socialiștii. Tiron Albani a fost însărcinat să țină legătura cu slovacii.

Președinte ad-hoc a fost ales Ștefan Cicio Pop. Iuliu Maniu a raportat ce a făcut la Viena, au fost aduse la cunoștință informații culese în Occident cu privire la poziția Antantei față de gândurile românilor ardeleni.

Urma să rezolvăm apoi problema alegerii orașului de unde urma să fie coordonată întreaga mișcare națională românească. Reprezentanții Partidului Național au propus Aradul. Noi am fost de acord mai ales că existau legături feroviare foarte bune cu Budapesta unde ne hotărâsem să înființăm un centru de coordonare a activităților socialiste, condus de Ion Mihuț. Ca problemă internă mai aveam și asigurarea continuării apariției ziarului, treabă cu care a fost desemnat Tiron Albani. În calitate de ziarist era obligat să facă mereu teren. Echipa „tereniştilor“ am completat-o cu Iosif Renoiu și Bazil Surdu. El și-a făcut datoria în mod exemplar.

Permanența în gări a fost asigurată începând cu data de 3 noiembrie. Primul schimb în Gara de Est l-au făcut studenții medicaliști Leon Birsan și Liciniu Grapini, iar în Gara de Sud un student bănăţean pe nume Parasca. Afișele provizorii au fost înlocuite cu afișe tipărite, s-au pus în toate punctele de permanență drapelul tricolor românesc.

În amintita ședință a C.N.R. a fost ridicată și problema sediului. Ne trebuia un imobil. Ne-a scos din încurcătură dr. Ștefan Cicio Pop care ne-a pus la dispoziție casa sa din Arad. Tiron Albani întârziase vreun sfert de oră pentru că făcuse legătura cu un delegat al lui Milan Hodja și și-a luat angajamentul că va cerceta lagărele de prizonieri unde fuseseră închiși soldații români capturați în campania din 1916. A constatat cu tristețe că nu mai existau supraviețuitori.

Am stabilit de comun acord că activitatea în Arad va începe în ziua de 5 noiembrie 1918, la ora 8 dimineața, la sediul Consiliului Național oferit de Ștefan Cicio Pop. Iuliu Maniu a plecat în aceeași noapte la Viena pentru organizarea soldaților români.

Noi, socialiștii, în ziua de 3 noiembrie, am mai luat parte și la o ședință a Sfatului Muncitoresc din Budapesta, apoi ne-am ocupat de expedierea ultimelor colete cu manifeste, manifeste completate pe verso cu știri de ultimă oră, iar luni, în 4 noiembrie, am ținut o ședință cu cei destinați să plece pe teren și ca să studiem în amănunțime textul Consiliului Național Maghiar. În noaptea de patru spre cinci noiembrie am plecat la Arad. Dimineața am ajuns acolo. Ștefan Cicio Pop și Vasile Goldiș plecaseră la Arad imediat după ședința comună. A venit și Aurel Lazăr de la Oradea. Între timp la Arad a izbucnit revoluția în zilele de 1 și 2 noiembrie (este vorba de revoluția burghezo-democratică maghiară izbucnită la 30—31 oct. 1918).

Întorcându-mă la ședința C.N.R. din 2 noiembrie amintesc faptul că atunci se hotărîse și lansarea unui al doilea manifest care să dispună constituirea consiliilor naționale locale și în subordinea acestora a gărzilor naționale românești. Sarcina redactării manifestului și-a asumat-o președintele ședinței din 2 noiembrie, Ștefan Cicio Pop.

...Gărzile Naționale reclamau fonduri. Oamenii care le compuneau trebuiau să mănînce. Se vîntura ideea unui împrumut la o bancă din Praga, și ca noi socialiștii să ne ocupăm de transportul banilor. Noi am spus că dacă este nevoie ne vom ocupa de această treabă, dar am obiectat cum că nu avem nevoie de milioane, că pentru început cheltuielile vor fi reduse, vreo 200 000—300 000 de coroane și că am avea mai mult credit la băncile românești din Transilvania. S-a hotărît să-i dăm un telefon lui Aurel Vlad la Orăștie care imediat s-a oferit ca girant, la fel Ștefan Cicio Pop. Problema s-a rezolvat pe plan intern.

Se mai punea problema cine va conduce gărzile? Se căuta un general. Am obiectat din nou: „Nouă nu ne trebuie un om de paradă și nici nu ne interesează ce rang a avut înainte. Ceea ce trebuie este să fie un bun patriot, un om de încredere și bine pregătit în treburile militare. Noi îl facem comandant și trebuie să asculte de ordinele Consiliului Național Român“. A fost desemnat în unanimitate maiorul Alexandru Vlad.

Următorul pas pe care urma să-l facem a fost să cerem de la guvernul ungar să ne predea cele 26 de comitate locuite de români în totalitate sau în parte. Trebuia deci să luăm legătura cu guver-

nul și pentru găsierea celei mai nimerite proceduri am hotărît să convocăm o ședință a Consiliului Național pentru ziua de 9 noiembrie.

Ședința condusă tot de Ștefan Cicio Pop se ținea în salonul casei acestuia, salon ale cărui ferestre dădeau spre stradă unde se adunase lume multă. Ferestrele erau deschise și privitorii auzeau tot ce se discuta. Cu spatele spre ferestre, pe o canapea, stăteau Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș și Aurel Lazăr, delegații permanenți ai Partidului Național. De cealaltă parte a mesei erau Jumanca, Flueraș și eu.

Vasile Goldiș a ridicat propunerea să redactăm un memorandum către guvernul din Budapesta, în limba franceză, cu termen de răspuns de cel puțin 15 zile. Noi am sărit ca de pe arcuri și i-am replicat:

„Domnule Goldiș, odată cu moartea lui Franz Iosif s-a terminat cu epoca memorandumurilor. Sîntem stăpîni pe situație și trebuie să vorbim de la egal la egal. Noi trebuie să adresăm o notă ultimativă, redactată foarte concis și nu în limba franceză pentru că atunci textul va trebui tradus, iar traducerile sînt interpretabile. O vom redacta în limba ungară pentru că o cunoaștem cu toții perfect“. Goldiș a tăcut. Era vădit nemulțumit. Aurel Lazăr s-a uitat spre Ștefan Cicio Pop, apoi spre Goldiș. A continuat Flueraș :

„În termen de 48 de ore să avem răspunsul la nota ultimativă pe care o redactăm în limba ungară“.

Jumanca : „Pentru tratative noi nu mergem la Budapesta. Să vină ei aici, la noi“.

Mulțimea din stradă a aplaudat propunerile socialiștilor. Unii și-au băgat capul pe fereastră. Am trecut în sufragerie și acolo am redactat textul notei ultimative. Imediat a apărut o dilemă : cum vom trimite acest act către guvern ? Tot Jumanca a oferit soluția : „După cîte știm noi, aici în Arad, guvernul are un reprezentant în persoana kormanybisztos főispán-ului (prefect însărcinat al guvernului), Varjasi Lajos și dacă i-o dăm în mînă o trimite el, la nevoie și prin telefon. Așa am făcut. A doua zi s-a prezentat Varjasi Lajos, recunoscînd că a primit nota diplomatică și anunțîndu-ne că guvernul cere o amîinare de 12 ore, urmînd ca în ziua de 13 noiembrie să vină la Arad în fruntea unei delegații profesorul universitar Jászi Oszkár. Nota noastră ultimativă alertase forurile guvernamentale. În ziua de 13, așa cum se anunțase, a sosit Jászi Oszkár în fruntea unei delegații care pe lîngă experți statisticieni mai aducea pe așazișii reprezentanți ai sașilor, șvabilor și ungarilor ardeleni. Înainte de masă noi am examinat statisticile oferite spre consultare și „experții“ lucraseră atît de prost (probabil din cauza timpului scurt) încît pînă și un copil ar fi sesizat ștersăturile și corecturile făcute în statistici. Am luat notă de corecturi și ne-am întrunit în ședință la

prefectura județului. Prima ședință a fost neplăcută pentru Jászi, deoarece chiar atunci am primit telegrama despre asasinatele comise din ordinul lui Urmánczi la Beliș, 40 de români au fost uciși pe nedrept. Incendiul de la fabrica de cherestea din Beliș a fost provocat, după cum s-a stabilit ulterior de o comisie de anchetă româno-maghiară, de către prizonierii ruși și italieni.

A doua zi am continuat ședințele și înainte și după-amiază. Profesorul Jászi a expus propunerile delegației pe care o conducea, propuneri prin care se arătau de acord să ne cedea teritoriul solicitat dar a specificat, fără „enclavele maghiare“, aceste enclave fiind formate cu precădere din orașe, unde românilor le fusese, cu unele mici excepții, interzis accesul în ultimele secole. Noi nu am fost de acord. De la Viena a fost chemat pentru consultări Iuliu Maniu.

În cursul ședinței, Bokány Dezső, reprezentantul socialiștilor din Ungaria, membru al delegației, crezând probabil după nume, că eu sînt de origine italiană, mi s-a adresat cu voce tare :

„Tovarășe Grapini, știi dumneata că generalul Linder Béla e la Belgrad și tocmai ieri a semnat convenția de armistițiu cu generalul Franchet d'Espéray ? În conformitate cu prevederile acestui armistițiu, întreg teritoriul Ungariei rămîne mai departe, pînă la încheierea tratatului de pace, în stăpînirea guvernului maghiar“.

„Avem cunoștință despre aceasta. Noi în fiecare zi vorbim la telefon cu reprezentantul nostru la Budapesta, tovarășul Mihuț și ne-a mai comunicat faptul că foarte curînd, poate peste cîteva zile sau ceasuri, Ungaria va fi proclamată Republică ; dar acest eveniment nu are nici o influență asupra diferendului ce există între noi și dumneavoastră, pentru că noi rezolvarea o așteptăm de la Adunarea Națională a poporului român, care va avea loc la Alba Iulia“.

Hotărîrea de a convoca adunarea de la Alba Iulia a fost luată de Consiliul Național în noaptea de 14 noiembrie, chiar după a doua zi a convorbirilor cu delegația condusă de Jászi. În seara aceea primisem o scurtă telegramă de la Ovidiu Gritta prin care eram informați că cetatea Alba Iulia cu întreg arsenalul se găsește în mîinile Gărzii naționale românești. A fost unul din argumente, adăugat la cel de natură simbolică, știut fiind că Alba Iulia a fost locul primei uniri a provinciilor românești. În seara zilei de 14 noiembrie am hotărît principal, a doua zi urma să lansăm un manifest către popoarele lumii și să începem a studia detaliile de organizare a Adunării. Am mai hotărît ca alegerile delegaților să se facă prin adunări publice. Eram conștienți că oricine va fi ales, acela nu va fi contra Unirii.

Revenind însă la convorbirile oficiale, la întrebarea lui Jászi că el nu știe practic ce dorește în mod concret partea română, Maniu a pus punctul pe „i“ și a răspuns : „Noi dorim separare totală“. Delegația ungară a plecat, nu înainte de a propune să se mențină legăturile. Am fost de acord.

Între noi trebuia să discutăm de acum problema securității Adunării de la Alba Iulia. Existau gărzii ungurești precum și trupe în dotarea cărora se găseau 5 trenuri blindate. Situația se complică cu retragerea armatelor germane.

Ștefan Cicio Pop a redactat o scrisoare în limba germană adresată mareșalului Mackensen. Scrisoarea a fost trimisă prin locotenentul Romulus Rimbaș la Alba Iulia și predată căpitanului Florian Medrea, comandantul gărzilor românești de acolo, care la rîndul său a predat-o mareșalului cantonat la Oarda. Răspunsul scris de mîna lui Mackensen era de acord cu oprirea retragerii armatei germane timp de două zile, în perioada desfășurării adunării.

Statul major al Gărzilor naționale a procedat la elaborarea unui plan de apărare în caz de atac neprevăzut. Comandant al dispozitivului a fost numit căpitanul Florian Medrea care s-a achitat cu cinste de misiunea încredințată.

Am mai hotărît ca în ziua de 16 noiembrie să plece la Iași, pe un drum peste munți, un delegat care să informeze guvernul român despre hotărîrea convocării Adunării de la Alba Iulia. Delegatul a fost ales în persoana lui Ghiță Crișan, secretar al Consiliului Național, care pînă a ajuns la destinație a trecut prin multe peripeții. De la Iași s-a deplasat apoi la Cernăuți și a reprezentat Ardealul la proclamarea unirii Bucovinei cu România.

Prima ședință publică s-a ținut în ziua de 15 noiembrie 1918 în sala de gimnastică a Școlii de fete din Arad. Am informat Consiliul că noi, socialiștii, vom pleca pentru două zile la Budapesta pentru a lua parte la proclamarea Republicii Maghiare și să facem un raport Comitetului Central al partidului nostru care ne delegase, despre ceea ce am făcut pînă acum. Am spus că în dimineața zilei de 18 vom fi înapoi la Arad. Așa s-a și întîmplat.

Multe discuții s-au purtat pe marginea unui amănunt în ceea ce privesc pregătirile pentru Unire. Vasile Goldiș propunea formula „Unirea cu regatul României“, noi, socialiștii, eram împotriva termenului de regat și susțineam formula „Unirea cu România“. Regatul, am obiectat noi, este ceva efemer. România e veșnică. Noi nu putem admite că poporul dorește să se unească cu un regat. Trebuie să păstrăm poporului dreptul de a decide. De aceea să se voteze unirea cu „România“ și să se aștepte alcătuirea unui parlament al tuturor provinciilor românești, ales prin vot universal, și acesta să

hotărăscă dacă țara va fi regat, sau va adopta altă formă de guvernământ.

Ne așteptau pe toți sarcini multe și nu prea ușor de rezolvat. Trebuia rezolvată problema trenurilor cu care urmau să vină la Alba Iulia participanții. Mai își aștepta rezolvarea și problema fondurilor pentru plata gărzilor naționale. Înainte de a merge la Alba Iulia noi trebuia să mai ținem o ședință a Comitetului Central al Secției Române a P.S.D.

Între timp apăruse și necesitatea de a convoca o Conferință Extraordinară a tuturor delegaților Secției Române a P.S.D., cărora să le prezentăm un raport despre înființarea Partidului Socialist al Ardealului, deoarece nu ne îndoiam de votul favorabil de la Alba Iulia, moment din care noi nu mai eram cetățeni ai statului ungar ci deveneam cetățeni români. Există însă un impediment. Sediul centralelor sindicale se afla la Budapesta și acestor centrale aparțineau toți muncitorii din vechea Ungarie. Trebuia să găsim o soluție prin care Partidul Socialist al Ardealului să coexiste cu aceste centrale sindicale până la Conferința de pace când se vor fixa hotărârile și se va ști cine la cine trece. În ședința din 27 noiembrie s-a decis ținerea Conferinței Extraordinare a partidului în aceeași zi cu Adunarea de la Alba Iulia și în același loc. A fost acceptată și propunerea lui Bazil Surdu ca la celula în care a pătimit Horea să organizăm un pelerinaj și să se rostască un panegiric. În subsolul clădirii în care urma să se țină adunarea delegaților de la Alba Iulia, preconizam să aducem la cunoștința socialiștilor prezenți că după-amiaza la ora 6 în sala spitalului din Alba Iulia va avea loc Conferința Extraordinară a partidului. Proiectul de hotărâre stipula să declarăm înființat Partidul Socialist al Ardealului, păstrând în același timp legăturile sindicale cu centralele din Ungaria.

Isprăvind acestea am plecat în ziua de 29 noiembrie seara la Budapesta cu un tren special, așa de bine pus la punct că la Nagy Kata, dincolo de Szolnok, s-au topit cuzineții. Așa s-a făcut că abia în ziua de 30 noiembrie pe la ora 2 după-masă am reușit să ajungem la Alba Iulia. Ședința prealabilă în cadrul căreia Vasile Goldiș a propus unirea cu „regatul român“ începuse. Noroc că Mihuț plecase la Alba Iulia încă din ziua de 27 noiembrie și împreună cu el Damian Sava, zis Ștregar, și un alt socialist pe nume Teodorescu. Cum am spus ședința era începută, organizatorii locali nu-și vedeau capul de treburi, având de rezolvat problema cazării celor veniți din toate colțurile Transilvaniei, a garării trenurilor, problema hrănirii celor sosiți direct de pe fronturi și pe deasupra menținerea intactă a dispozitivului de apărare.

Mihuț, Sava și Teodorescu susțineau formula „Unirea cu România“ și au ținut piept pînă cînd am sosit noi, discutînd aprins cu cei ce susțineau introducerea în formulă a termenului „regat“. După aceea atmosfera s-a destins și s-a adoptat formula propusă de socialiști, care era și cea mai potrivită. A fost o ședință foarte importantă, care s-a prelungit pînă noaptea tîrziu, discutînd o mulțime de probleme inclusiv chestiunea reformei agrare. Cum aminteam, pînă la urmă s-au clarificat toate problemele și s-a ajuns la un consens unanim.

Dimineața zilei de 1 Decembrie 1918. Respectînd programul stabilit am organizat pelerinajul la celula lui Horea și a fost rostit pagnegiricul acestui luptător pentru dreptate socială și națională. Apoi ne-am întrunit în subsolul clădirii în care se afla viitoarea sală a Unirii. Demian Sava a fost ales președinte ad-hoc al ședinței care a durat cam o jumătate de oră.

După aceea membrii Consiliului Național Român Central, cei șase socialiști au intrat în sală și și-au ocupat locurile în prezidiul adunării. Domnea o atmosferă de însuflețire și încredere în viitor. Cînd s-a terminat votarea am ieșit să aducem la cunoștința participanților hotărîrile adoptate. De la tribune s-au rostit cuvîntări înflăcărâte. Votul delegaților a fost întărit plebiscitar de imensa masă de români.

După-amiază s-a desfășurat ședința de partid, prilej cu care s-a aprobat propunerea Conferinței Extraordinare a partidului și s-a îndrumat Comitetul Central să convoace al X-lea Congres al partidului care să ratifice crearea Partidului Socialist al Ardealului și înscrierea lui în registrele Internaționalei Socialiste. Unirea cu România devenise o realitate. Mișcarea socialistă își urma cursul.

Unirea se dovedise, și deceniile care au trecut au întărit aceasta, un Alfa și Omega al devenirii României în secolul XX.

CUVÎNTARE

rostită în Camera deputaților de la Iași,
la 16 decembrie 1916

Domnilor deputați,

Tribuna română datează de puțini ani ; nădăjduim cu toții că va trăi veacuri multe, niciodată însă ea nu va avea să exprime într-un ceas mai însemnat decît acesta sentimente mai înalte ca astăzi. După imnul național rostit de dl. Iorga cu atîta putere, cu atîta înălțime de suflet și cu atîta elocință, putem să spunem cu siguranță că tribuna română și-a făcut datoria [...]

Toți am fost de părere că și o largă reformă agrară trebuie să iasă din crearea României Mari, și o democratică întindere a dreptului de vot.

Orice om cuminte, care cunoaște relațiile sociale și economice din părțile României neliberate încă, nu poate să nu-și dea seama că nu se poate ajunge la asimilarea României celei noi fără ca să se prefacă profunde și radicale transformări în România cea veche.

Ca o părere personală, eu cred că și partidele noastre politice, de care vorbim atîta, nu vor putea cuprinde cadrul României Mari. Cred că vom asista la spărturi la care nici nu ne gîndim. Lucruri care ni se păreau sacro-sancte vor deveni fără importanță, așa că viața României Mari se va desfășura cu totul altfel decît viața României de azi. [...]

Cînd e vorba de lupta între două civilizațiuni, între două lumi : între lumea dreptății și lumea forței, nimeni nu poate să rămînă neutru. Poți să fii pasiv, neutru nu. Neutru ar fi să rămii în afară de urmările războiului, pe tine să nu te atingă rezultatul războiului. Repet : nimeni, în Europa cel puțin, nu poate să fie neutru. Pasiv ? Da, dacă vrei să primești să se hotărască despre tine, fără tine. Or, niciodată n-am visat pentru neamul meu rolul pasivității : să hotărască alții despre el, fără voința lui, fără jertfa lui și fără brațul lui.

Am propovăduit războiul, și nu asist la suferințele României ca la o surpriză. Nu mi-am închipuit nici o clipă că noi care, relativ, avem mai mult de revendicat decît oricine altul, nu vom plăti scump pentru ceea ce reclamăm. Că suferințele sînt mari ? Cine nu o știe ? Dar așa e fatalitatea : evenimentele cele hotărîtoare vin în vremea unei generații ; acea generație suferă și se sîngerează, dar se sîngerează nu numai pentru dînsa, ci pentru toate generațiile care au să vină.

Și nu numai atît. Să fim dreپți : generația noastră plătește cu sînge nu numai ceea ce vom cîștiga noi, dar și ceea ce au căpătat generațiile trecute cu sacrificii, dar fără vărsări de sînge.

Suferim ! Dar numai noi suferim ? Numai noi plătim scump în această luptă a dreptului, în contra ultimelor zvîrcoliri ale reacțiunii militariste ? [...]

Trebuie să spunem țării care suferă ; trebuie să spunem armatei care s-a luptat, trebuie să spunem tuturor sfîntul adevăr, că chiar dacă n-am fi crezut în victorie, noi tot am fi intrat în război. Trebuie să spunem tuturor că nu a pornit hotărîrea noastră dintr-o socoteală materială care poate uneori să greșească, ci a pornit din privirea în față a unei probleme seculare, din supunerea la instinctul națiunii care niciodată nu greșește.

Trebuie să spunem țării că dacă noi am moștenit buna stare de care ne-am bucurat, o țară neatîrnată, libertăți care ne-au permis să mărturisim adevărurile acestea fără să ne atingă nimeni, dacă am profitat de suferințele atîtor generații trecute, nu e decît dreptate ca să suferim și noi pentru ca să transmitem o moștenire și mai mare generațiilor viitoare.

Trebuie să spunem țării că nu e nici un preț, dar nici unul, chiar dacă ar fi pribegia totală, chiar dacă ar fi ani mulți de război, chiar dacă ar fi ruina generală, o astfel de distrugere încît să ne rămîie doar pămîntul negru, care să nu fie un preț prea mic, pentru ceea ce are să ne dea România Mare. Va fi o minune care nu s-a întîmplat încă cu nici unul din popoarele care au luptat pentru unitatea lor națională, care s-o fi dobîndit-o dintr-o singură sfortare.

Acestea sînt adevărurile care trebuie să stea în conștiința tuturor.

Deasupra lor avem dreptul să mai spunem că norocul face ca imperativul moral să se potrivească și cu calculele sănătoase.

Va învinge armata română ; vor învinge aliații noștri ! Cred în această victorie, cum cred în lumina soarelui. Totul se poate întîmpla, afară de victoria germanilor și a sateliților lor. [...]

RĂZBOIUL GENERAL ȘI ROMÂNIA

Deci războiul a început.

Va fi unul din cele mai mari ale istoriei omenirii prin mărimea oștirilor — 20 de milioane omenеști pornite pe măcel și dare de foc —, prin perfecția mijloacelor de distrugere, prin învățătura tacticienilor și strategilor, prin imensele pagube pe care le aduce culturii umane.

Dar supt raportul ideilor, supt acela al îndreptărilor morale, al scopului de atins, acest odios masacru va fi unul din cele mai josnice acte de ură idioată care s-au săvîrșit vreodată pe fața pămîntului, o dovadă. atroce a păcatelor pe care le poate săvîrși această lume fără Dumnezeu și fără ideal.

De ce Ungaria lui Berchtold și Tisza, tîrînd după dînsa zdrențele austriece, a atacat Serbia ? Pentru a zdrobi o idee națională în mers.

De ce Germania declară război Rusiei ? Pentru a dovedi că „rasa germană“ e superioară „rasei slave“ și are deci dreptul de a supune Europa comerțului său năvălitor.

Nicăieri un principiu național care-și caută drumul peste orice împotrivire menită să fie sfărîmată. Nicăieri avîntul spre civilizație care lovește cu drept în piedeca barbariei. Nicăieri măcar fanatismul unei concepții superioare pornită cu sabia în mîină pentru a cuceri lumea în numele unui nou adevăr.

Ci pretutindeni lăcomia capitalurilor în căutare de debușeuri, nevroza unei burghezii stricate, delirul unei prese destrăbălate și fără vreo răspundere, turbarea băloasă a demagogilor care umblă după reputație cu prețul nenorocirii sutelor de mii de văduve și orfani, crima rece, calculată, a unor diplomați și ofițeri alergînd după cariere strălucite peste rîuri de sînge și de lacrimi și, ca sigur element

superior, un imperialism tot așa de brutal ca și călcăiul unui biruitor beat care strivește, cu țeasta unui rănit, o lume întreagă de cugetare și de simțire.

Acest război ignobil, acest danț canibalic se învîrte și în jurul nostru, ademenitor de o parte, de alta terorizator.

Și noi ne-am prinde în acest infernal sabat pe temeiul de „vechi tradiții“, de „interese comune“, de „echilibru“ și alte asemenea formule ipocrite ?

Orice conștiință va răspunde hotărît, din toate puterile sufletului : nu ! Avem o armată [...] pentru a ne apăra de asemenea contacturi imunde ale barbariei, iar nu pentru a o arunca în hora lor sălbatecă.

Ca un popor de omenie, cu liniște, arma la picior ! Ceasul nostru va veni, dar numai atunci cînd asupra ambițiilor zdrobite ideia senină va veni să cumpănească dreptățile naționale care azi nu se văd deasupra măcelului.

27 iulie 1914

CEASUL...

A sosit un ceas pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gîndit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mînă, cu jertfa a tot ce avem, ceea' ce alte neamuri, mai fericite, au de atîta vreme, unele fără să fi vărsat o picătură de sînge pentru aceasta : *dreptul de a trăi pentru noi*, dreptul de a nu da nimănui ca robi rodul ostenețelor noastre.

În miez de noapte au sunat iarăși clopotele, sfintele clopote care simt toate durerile și bucuriile noastre și care acum s-au înfiorat de cea mai mare speranță pe care am avut-o și la care, cu orice preț, ținem. Și sute de mii de oameni s-au trezit fără teamă și fără zburdăciune, liniștit și sigur, și în inimile lor a fost un singur răspuns : *știm!*

Da, o știam de mult. Ceas de ceas trecea, urzindu-se pînză de înțelepciune pentru a pregăti și apăra vitejia gata de luptă. Certele de d-asupra nu pătrundeau în adînc. Acolo fiecare zi anunța o altă zi și mai grea, și nimeni nu cîrtia împotriva greutăților care se adunau. Ce nu poate răbda omul pentru o așteptare așa de sfîntă ? Știu toți, se deslipeau toți de legăturile lor de aici, se făceau liberi și sprinteni și viteji pentru marea și strălucita încercare.

Ea a venit. Pare că s-a făcut în aerul acestei țări o liniște mare. Un sfînt potir de sînge și de lacrimi s-a ridicat pentru binecuvîntarea cea mai scumpă.

Plaiurile ardelene au băut răscumpărarea robiei. Odihniți-vă, viteji, în brazda lacomă de mult de acest sânge care plătește birul nenorocirilor seculare ! Țărani ostași, dormiți în pământul care aștepta moaștele voastre, ale răbdătorilor și voinicilor, ca să fie iarăși al nostru ! Niciodată nu se va uita fapta voastră, biruința voastră prin moarte. Voevozii cei vechi, dezrobitorii mucenici din zilele bătrîne, chiamă la sine din negura trecutului umbrele voastre care abia au părăsit carnea lor chinută de dușmani. Veșnică pomenire vouă, marilor și fericiților !

Iar toți cei cari au rămas în vechea țară îngustă nu pot avea decât un singur rost : munca, și o singură lozincă : unirea. [...]

21 august 1916

OSTAȘII

Ii văd trecînd, în lung alai de oștire. Flori li sînt prinse în șăpci, și ramuri verzi împodobesc tunurile. Și în ploaia razelor de aur cu care-i încunună soarele, pe eroii-mucenici, ei nu cîntă, căci nici un cîntec n-ar putea exprima toată energia care gîlgîie într-înșii, ci chiuie. Se întrec pe dînșii chiuind pînă ce valul se sparge de stîncile din prejuri.

Așa au fost din neam în neam. Miniaturile ungurești arată la 1330 pe ciobanii români biruitori asupra lui Carol-Robert, sprinteni ca o căprioară, așa cum cutare drumeț din evul mediu înfățișează pe frații lor din Balcani, vioași și plini de bucurie, cu saricile lor aruncate pe umeri și cu dîrza căciulă țuguiată. Așa i-a văzut la Dunăre francezul Wavrin o sută de ani pe urmă, întrecînd bubuitul vechilor tunuri cu chiotul lor. Așa vor fi făcut să răsune văile în neguroasa zi de ianuar la Vaslui, în calda amiază de august la Călugăreni [...]

Alții vorbesc, mulți cîntă ; ei chiuie. Acum o mie, două de ani tot așa chiuiau strămoșii pe cari Roma nu i-a putut învinge, ci ucide numai. E ca un strigăt al acestei naturi însăși care ne naște și ne ține.

Iar în ziua de astăzi e strigătul ei spre libertate !

26 august 1916

VITEJII NOȘTRI

Și în societățile cele mai democratice, numele mari pe listele de morți și răniți fac pe oricine să simtă mai multă încredere în izbîndă

prin prețul sacrificiului ce s-a adus. Când numele lui Dumitru Golescu, *voluntar soldat*, în vîrstă de 39 de ani, s-a întîmpinat între ale căzuților din ultimele zile, un fior va fi străbătut multe suflete. Un șir întreg de străvechi viteji va întîmpina în lumea unde ostașii se încunună cu lauri veșnici, cari nu cresc pe pămînt, pe voluntarul din 1916. Dacă Goleștii din 1848 au dat spectacolul unor vieți de continuă încordare pentru țară fără nici un alt gînd decît aceasta, fără grija de sine sau de ai lor, dacă Dinu Golescu a fost cel dintîi boier care ni-a tălmăcit nevoia prefacerilor după pildele Apusului, dacă fratele său Iordachi a știut fără școală să ajungă un adînc cercetător al graiului românesc, — din depărtările trecutului eroic umbre ostășești răsar astăzi, — a lui Ivașcu din Golești, luptător și pribeag, a lui Albu din Golești, mort întru apărarea Domnului său învins, cum scrie în slove și chipuri pe piatra de mormînt de la Vieroș — ; ele răsar bucuroase pentru a spune strănepotului că s-a făcut, printr-o astfel de moarte, vrednic de dînșii.

Cînd va veni vremea să știm cari sînt boierii noștri, îi vom căuta, nu în vechile arhondologii mucedee, ci în lista acelor ce s-au jertfit pentru păstrarea de astăzi și mărirea de mîni a României. [...]

2 octombrie 1916

MOARTEA GENERALULUI DRAGALINA

Generalul care a apărut cu mintea lui de cugetător, cu energia lui de soldat și cu caldă lui inimă de bănățean Oltenia, nu mai este. În durerile rănilor sale, ciuntit de un braț, el și-a dat nobilul suflet [...]

Astăzi Bucureștii văd trecînd convoiul aceluia care în zvonul ușuratec de ieri al marelui oraș era unul din muncitorii cei mai harnici și mai bucuroși pentru binele Patriei și pentru izbăvirea neamului. Cu pietate fiecare va privi ultimul lui drum între noi. Căci lacrămile — le-am isprăvit !

Dar mîne, cînd Banatul lui părintesc va fi carne din trupul României biruitoare, cînd colo departe-n Caransebeș va flutura steagul supt care el și-a vărsat sîngele, vom ridica pe locul unde el a fost dăruit neamului statuie de bronz întru pomenirea curatei figuri de erou care se ascunde acum vederilor noastre.

27 octombrie 1916

În cele dintîiu ceasuri de dimineață prin negura rece vine de la gară, între alți drumeți mînați mai mult de necazuri decît de interese, o familie de olteni pribegi. Cine știe de unde, în focul luptei sau supt amenințarea năvălirii, ei s-au smuls, au cucerit cu disperare un loc în vagoanele ticsite, și iată-i aici, pe trotuarul Bucureștilor, întrebînd mult din ochi și apoi, cu o tărire supremă, informîndu-se pe lîngă vardist — de bună seamă despre adăpostul ieftin.

El e tînăr și subțirel, obosit, palid, cu ochii aprinși, mai mult de furie decît de frică. Ea, naltă cît dînsul și mai voinică, pășește în mantia-i albă peste frumoasa catrință veche, ca o împărăteasă. Și, în brațe, copilul, mărișor, nu rîde, ci plecînd capul, pare împovărat și el de gînduri, de griji.

Arată să nu fi văzut niciodată această capitală, care, vădit, nu-i sperie și nu-i poate uimi.

Și nici nu trebuie, căci tot ce e aici al lor este, al lor mai mult decît al tuturor acelora cari, grăbiți, zîmbitori, înfășurați în haine scumpe, prea scumpe, trec pe lîngă ei, în asemenea ceasuri, fără să întrebe nici ce furtună a zvîrlit pe țărmlul vieții înflorite pe acești fugari, nici ce se poate face pentru dînsii.

A voastră, frați fără noroc, cari ați venit răscoliți de viforul cel strașnic, a voastră și a fraților voștri este toată această bogăție. Din zori și pînă în noapte, ați trudit din neam în neam, fără să întrebați de ce și cît vi se cuvine și vouă, ați trudit și ați scos din țarină grîul care s-a făcut aur. Și din aurul acela pe care se văd parcă urmele sudorii voastre și a părinților voștri, din el s-au făcut aceste case înalte, aceste grilajuri aurite, această mătasă, această catifea, aceste blănuri scumpe care trec pe lîngă voi, și nu e nimeni care să vă vadă.

A voastră e toată această viață politică, toți acei domni din trăsuri și din automobile cari sînt acolo pentru că este o țară românească. A voastră, pentru că unul dintre voi, purtînd pe umeri aceeași mantie de dimie groasă, Tudor de la voi din Vlădimiri, unde este urgie astăzi, s-a ridicat împotriva străinilor și a jupuitorilor, fiindcă el a închis cu zdravăna lui mîna de țaran, aspră ca a voastră, poarta de aur pe unde veneau grecii. Și de aceea prin înaintașii voștri s-a făcut România.

Vedeți steagul care filfiie sus, acolo la palatul regelui ? Ai voștri l-au înfipt prin jertfa lor din 1877, puind în vîrfurile coroana stăpînirii neatîrnate. Și, dacă, după trei luni de nesupuse încordări, el este acolo sus, ca o asigurare și o speranță, este pentru că frații voștri, în munte și pe văi, mor astăzi pentru dînsul.

Nu fiți așa de străini și așa de sfioși aici, pribegi ai Olteniei chinuite ! În casa voastră ați venit. Și vor fi oameni, în zilele când se va chibzui răsplata, cari vor afirma-o și față de aceia cari încă n-au băgat de seamă că a voastră este și *trebuie* să fie.

12 noiembrie 1916

SUFLETUL ROMĂNESC

Acestea sînt învățături pentru tineret, spre a-l ajuta să aibă acel suflet care trebuie.

E sufletul împotrivirii pînă la capăt, al îndărătniciei fără margini în facerea datoriei. Căci de aceea sîntem pe lume și nu de altceva : ca să biruim sau să murim pe locul hotărit de soartă. Ostașul trebuie să se gîndească oricînd, fără să se înfioare, că supt picioarele lui este poate mormîntul care-l așteaptă și să nu cruțe nimic pentru a face să se îndeplinească rostul la care e chemat.

Cu suflete tari se ține lumea și înaintează. Nimic nu se face fără dînsese și cu ele orice este cu puțință. Luptele nu se poartă cu brațul, ci cu energia morală care-l ridică și lovește. Această energie morală trebuie descoperită la fiecare, cultivată, exasperată în ceasurile marilor primejdii. Fără dînsa societățile sînt forme trecătoare care dispar la cea dintîi încercare a legăturilor lor.

Nimic nu folosește mai mult pentru această operă de consolidare sufletească decît suferința. Suferință și nu noroc ne trebuie. Căci meritul cel mare al unui popor nu este că s-a ținut cu noroc și a biruit, ci că împotriva norocului a putut să trăiască și să se dezvolte, trecînd peste toate împotrivirile și răspunzînd la fiecare lovitură printr-o nouă încordare a ființei sale.

Tot trecutul nostru nici n-a fost decît o lungă și grea poveste de suferință. Numai cine n-o cunoaște se poate speria de ceea ce întîm-pinăm astăzi, căutînd numai în fugă mîntuirea de primejdie. El samănă cu unul căruia o boală i-ar răpi toată experiența ce a îngrămădit în cursul vieții sale : fiecare fapt neprielnic i s-ar părea că nu poate fi înlăturat ; ar crede că moartea-l pîndește din dosul fiecărei piedici. Ori gîndiți-vă că un copil nou-născut ar avea, fără experiență, o judecată : cea dintîiu noapte i s-ar părea sfîrșitul lumii, coborîrea Iadului asupra-i, și i-ar trebui să vadă de mai multe ori cum lumina urmează întunericului și zorile deschid o nouă cale a soarelui pentru ca să înțeleagă că aceste ceasuri negre sînt un semn de cruțare și milă al naturii față de om, pe care-l îngăduie astfel să se odihnească și să-și refacă puterile.

Și neamul nostru a trecut prin multe nopți și foarte adânci, pentru ca din nou pe căi de lumină să-și urmeze mersul pe care nici întunecimea de azi nu-l va opri pentru multă vreme. Mai proaspăt, mai bucuros de luptă, mai tare față de asprimile timpurilor s-a ridicat el după fiecare înserat al norocului său, și tot așa va fi și acuma.

Neam de răbdări și de îndurare ne-a făcut și aerul în care ne mișcăm și pământul pe care ne sprijinim.

Aici nu e, cum se zice în cărți, zonă temperată, ci vreme continuu neașezată. Văzduhurile înseși se bat necurmat între ele și abia îngăduie să ducem o viață în care se oglindește însuși neastîmpărul lor. Nu numai că peste primăverile abia schițate și toamnele târzii sau grăbite spre sfârșit se aștern troiene de iarnă și veri grele de arșiță apasă asupra noastră, dar în fiecare din aceste două singure adevărate anotimpuri o săptămână nu samănă cu alta și neconținute vârtejuri schimbătoare par a străbate natura înseși. Trăim fiindcă rezistăm și numai cît rezistăm.

Pământul acesta e un drum, unul din marile drumuri ale lumii, totdeauna cercetate și atît de adeseori tulburate. De jur împrejur locuri fermecătoare prin frumuseță și ispititoare prin rodnicie. Ce altă potrivire a naturii poate atrage mai mulți străini din toate unghiurile lumii, pe care această cale ce nu se poate închide îi aduce așa de ușor la aceste comori și la acest raiu ? În zadar vorbeau buletinele germane de grozavii munți românești pe cari, luptînd și cu piedecile firii, au izbutit totuși a-i trece încapățînata viteză a năvălitorului ; aici nu sînt nici zidurile de piatră ale Pirineilor, nici ghetarii Alpilor deasupra cărora să fi răsărit silueta îndrăzneată a unui nou Bonaparte, nici vîrfurile de neagră piatră goală ale munților dalmatini ; pe alocurea ai trecut granița fără să fi băgat de samă măcar.

Ei bine, din acest drum strămoșii noștri au voit să-și facă locuința, fără a fi cărăușii sau robii nimănui, ci trăgînd în jurul lor singurul zid ce se poate : al pazei necurmate, al grabei de a răspunde la fiecare atac, al hotărîrii care e în stare a reîncepe oricînd o luptă pierdută. Pasăre cu cuibul lîngă drum, cum spune cîntecul. Și anume în pomul cu multă roadă, în care tot trecătorul e îndemnat de lipsa ca și de lăcomia lui să arunce cu pietre.

Aceasta a dat caracterul întregii noastre istorii, acte dintr-o dramă de eroică suferință, de suferință pe care numai un extraordinar eroism, de persistență și răzbuunătoare elasticitate, a putut-o împiedeca de a fi însăși pieirea. [...]

11 ianuarie 1917

Sînt multe plîngerile ce se aud, și atîtea dintre dînselve foarte îndreptățite, deși adeseori, pentru cine-și dă seama de împrejurări, zădarnice. Care e omul care, astăzi, să aibă ce-a avut, să poată ceea ce putea odinioară ? Și vorbesc numai de aceia cari trăiau cumintea și cumpătata viață normală, fără a mă gîndi la ceilalți, de a căror risipă, de a căror amețită voluptate de zi și de noapte s-a speriat lumea pînă la acel scriitor danez, care, văzînd Bucureștii în plin război, cu complicații de holeră, în 1913, striga, după ce-i analizase toate complicatele desfătări : „Sodomă a Balcanului !“

E o mîndrie a răbda. Acesta este singurul mijloc prin care simți în fiecare moment solidaritatea cu poporul tău. În orice plăcere pe care n-o poate împărtăși și altul e un act de dezertțiune față de camarazii luptei comune. Ca să nu te rușinezi de tine trebuie să tremuri și tu alături de cel care cade pe drumuri, fulgerat de viscol, și să simți și tu ceva din înfrînarea flămîndului care nu știe unde s-a copt în ziua aceea o pîne pentru dînsul.

Dar e și un alt motiv care trebuie să amuțească și plîngerile acelor pe cari soarta i-a atins mai greu. *Noi trăim astăzi cu toții în așteptarea armatei care trebuie să ni dea înapoi ce-am pierdut, care singură trebuie să ne restituie în ce a putut smulge dușmanul și singură să ni pregătească pentru viitor hotarele dreptului nostru.*

Știu că sînt putregaiuri de Bizanț care zic așa : am jucat rolul nostru pînă la capăt ; actul al cincilea, încheierea tragediei se va face pentru noi, dar nu de noi și, în orice caz, nu în rîndul întîiu și mai ales de noi. Trecutul tuturor statelor arată ce primejdioasă e această iluzie. Și oameni cumiști, dintre neutri, ni spun și astăzi : să aveți armata voastră și atunci veți fi siguri de viitorul vostru, numai atunci.

Criminal ar fi cine n-ar cheltui toate puterile sale pentru ca armata să fie refăcută. Mișel ar fi oricine din rîndurile ei ce nu s-ar devota acestei sfinte și neapărate opere.

Multe mai trebuie însă pentru desăvîrșirea ei : hrană, veșminte. *Pînă ce acestea toate nu sînt în tabere, noi n-avem dreptul la nimic, — nici la cele mai simple cerinți ale vieții. O pîne neagră nu ni se cade să mîncăm cîtă vreme poate fi un soldat căruia să-i lipsească.*

Firește că aceia cari sînt conducători ai armatei nu se pot gîndi decît la același soldat, în tot ce ei au dreptul a cere societății civile. Dar această societate, în drumul ei de azi, nu poate avea decît un strigăt, un mare strigăt entuziast, în care să i se cuprindă sufletul întreg, ce se oferă bucuros : *Totul pentru armată.*

Nu vorbesc de refacerea militară, care, cu toată încercarea grozavă a bolilor, se va sfîrși [...] supt lumina sfîntului soare bun de care se înviorează așa de repede sufletul românului nostru, voios fiu al luminii sale. Și nici de refacerea morală, care și aceia va veni la rîndul ei încet, dar sigur, și definitiv, însă, s-o știți fiecare, nu prin lumea subțire care vrea să facă din aceasta un sport, ci prin voința lui badea Ion eroul, hamalul și omul de dîrvală al tuturor, care, cînd va vorbi de vitejie, își va putea descoperi pieptul, cînd va vorbi de cum-pătare, își va suge burta, cînd va pomeni de spirit de familie, își va înșira cei zece copii, iar, cînd va cere să-și poarte fiecare sarcina cinstit și devotat, din greu și zi de zi, va desface pușintel, cu voia dumneavoastră, nobleță !, spinarea plină de vîntăi și de rănile ostenelilor sale.

Va mai fi însă o refacere după aceasta, *refacerea socială, prin înlocuirea pierderilor, de glonț și de boală, pe care ni le-a cășunat acest războiu, cu toate urmările sale.* Întreaga noastră viață, așa de mult știrbită, va trebui să se reformeze.

Dar să se reformeze, vă rog, nu mecanic, puind un om unde a fost altul, un om mai tînăr, firește, unde a fost altul mai bătrîn, un om mai puțin pregătit unde a fost altul cu experiență și rutină, un improvizat unde a fost un specialist, ci *să se reformeze, cum am zice, cu reformă.*

Am fost casa cu temeliiile slabe peste care am grămădit rînduri de locuit și mai ales, cu gustul prost și chibzuiala rea ce a prezidat la clădirea noastră socială modernă, pe ruinele vechii căsuțe armonioase în simplitatea ei, ornamente greoaie și fără rost. Ce-am mai pus una peste alta inutilitățile de fațadă ! Cu cîtă generozitate am întrebuintat cadrele Apusului de birocrație napoleoniană pentru a așeza lîngă fiecare funcționar trei colegi care, nelucrînd ei înșii nimic caută să-l împiedice și pe dînsul de a lucra ! Ce meșteri am fost în a înlocui sporul cu consumația de țigări și de hîrtie de la Letea și de la Bușteni ! Din ce cartoane sterpe și grele am construit România noastră cea tare care trebuia să deie Marea Românie !

Știu bine că oamenii sistemului sînt la adăpost, cu fiii, nepoții și verii lor, cari și-au avut supt perina prunciei decretul de numire într-o funcție potrivită cu prestigiul familiei. Știu bine că democrația cea falsă, de simplă corupție, își are întotdeauna pretorienii înarmați cu voturi și împodobiți cu condeie pe care le compromit.

Numai cît așa nu mai merge. Un popor întreg vă va spune-o, deși cred că nu trebuie să-l aștepți să vorbească.

Locurile lăsate goale prin război în marea inutilitate a funcțiilor și a barourilor trebuie să nu fie îndeplinite niciodată. Puțini funcționari și bine plătiți ! Ori nu lucrează destul de bine birourile pribegiei, în care n-avem cîteodată nici a zecea parte din „forțele“ obișnuite, cu sau fără dactilografele domnilor șefi respectivi ? Și, dacă nu se mai pledează atîta, pierе lumea de năcaz, de *acest* năcaz ?

Oameni de ispravă, atît ! *Și numirile să nu pretindă a crea capacitățile, ci să le aștepte.* Fie pînă atunci locul numai suplinît, de atîția cari și-ar lua acest spor de sarcină pentru un spor de venituri. Vacanța să rămîie ca un îndemn pentru cine se pregătește.

Iar mulțimea cea mare a tinerilor să se îngrămădească la școlile de agricultură, de meserii, de tehnică, pe care le va cere mîni omenirea întregă mai mult decît oricînd. Și, mai degrabă decît la școli cari cer banii statului împovărat, *la ucenicie, la fabrică, la atelier,* în toate aceste locuri de libertate, de inițiativă, de concurență, unde teoria răsare spontanеu, fecundă, din laborioasa practică. E greu acolo, dar e cinstit și răsplătitor.

Și, mai ales, după ce am văzut ce înseamnă străinul și ne-am săturat de obrăznicia, de pretenția și de trădarea lui.

30 martie 1917

CUVÎNTARE

rostită în Camera deputaților de la Iași
la 16 decembrie 1916

Onorată Cameră, aș fi dorit să înfățișez în altă atmosferă, o atmosferă de liniște și de pace, de îmbărbătare, lucrurile pe care am intenția să le spun cît de sincere și, întrucît este în puterea mea, de folositoare. S-au spus vorbe foarte grele în puținele zile ale acestei sesiuni ; nu voi să repet nimic din vorbele grele cari s-au spus, nici să adaug cele tot așa de grele care s-ar mai putea spune.

În criticile aduse înaintea d-voastră au fost unele pe care o viață întregă le-am făcut și eu, din toată convingerea sufletului meu, fără un singur interes politic, ci numai cu gîndul că s-ar putea atrage din timp atențiunea unei societăți întregi asupra marelui pericol către care mergem. Împrejurările au făcut că această înștiințare nu și-a atins scopul. Nu zic că a fost rea-voință. În acești cincisprezedouăzeci de ani, de cînd durează rostul vieții mele publice, stau în mijlocul unor oameni cari apreciază nevoile noastre poate tot așa

ca și mine, dar sînt legați de lucruri de care eu, din fericire, nu eram legat. În acești ani de lungă, obositoare și dureroasă propagandă vană, în mijlocul uneia din cele mai inteligente societăți politice, am avut o singură părere de rău pe care o voi purta pînă la sfîrșitul zilelor mele, una care nu se poate îndrepta prin învinuiri împotriva nimănui, ci va rămîne ca un sentiment ce va roade numai adîncul inimii mele ; că nu am avut destulă pricepere, destulă putere de muncă, destul talent de a cîștiga oameni împrejurul meu, ca să fiu mai folositor de cum am fost în prevenirea lucrurilor grozave care credeam că se vor întîmpla, și pe care aș fi dorit să nu le văd cu ochii.

Nu voi repeta cele ce am spus o viață întregă. [...] Astăzi, cînd la spatele nostru stă suferința țării, cînd străinul este pe pămîntul nostru, nu aș aduce nici una din învinuirile pe care le-am adus altă dată. Ele s-au coborît în sufletul fiecăruia și acolo fac o operă fecundă. Și blestemat ar fi omul în sufletul căruia cuvintele care au zburat odinioară în zadar nu s-ar preface în puterea care întinește și însănătoșează și care pune pe fiecare la dispoziția, nu a prietenilor săi politici, ci a neamului și a țării sale.

Nu le voi aduce aceste învinuiri și din două alte puncte de vedere, pe lîngă acela care este mai mult de ordine sentimentală. Nu voi aduce înainte nici o învinuire, pentru că în părerea mea nu este vorba de greșeli mici, individuale, sau aparținînd unei grupări, care să susțină judecata, să fie condamnate ; este vorba de drumul greșit al unui întreg regim, care se isprăvește, pe care noi am fi voit să-l vedem isprăvindu-se prin căința noastră și pe care îl vedem zdrobit sub aspra lovitură a unei fatalități, care vine asupra-ne. Un nou regim începe : el nu înlătură nici o bunăvoință, nici un patriotism, nici un ideal, dar înlătură hotărît toate rătăcirile și toate păcatele trecutului.

În ce privește vechiul regim, nici o adunare deliberativă de pe lume nu-l poate judeca astăzi sau mîine. Ca toate regimele care se isprăvesc, el se găsește astăzi în așteptarea judecării generațiunilor cari vor aprecia opera lui. Și nu este timpul pentru istoric a certeta, a fixa cine este mai vinovat și cine mai puțin vinovat ! Cred că sentința aceasta venind foarte tîrziu, nici unul dintre noi nu va fi în viață în clipa hotărîrii depline asupra jumătății de veac care a precedat nenorocirea de astăzi. Vom fi murit toți cînd această sentință se va rosti. Doresc însă să nu se bucure în mormîntul lor acei cari au mai puțină vinovăție, ci doresc numai ca acei cari sînt mai vinovați chiar, să aibă țărîna lor mai ușoară decît păcatele pe care vremea le-a grămădit pe umerii lor.

Și cu nici un preț nu aș consimți să analizez aceste greșeli ale unui neam întreg și din alt punct de vedere. Dintr-un punct de

vedere ce ar putea să mire pe mulți, cari nu au urmărit de aproape și nu au apreciat cu dreptate activitatea ce am încercat să desfășor. În această țară au lipsit două lucruri — o lipsă care ne-a adus aci — și tocmai acele două lucruri care sînt indispensabile într-o societate omenească. Am voit noi să lipsească, toți, pînă la alegătorul cel din urmă, care nu și-a făcut datoria și care putea să și-o facă. Aceste două lucruri mari sînt : libertatea și autoritatea.

Am trăit un regim constituțional fără libertate jos și fără autoritate sus, lucruri cu totul neapărate, fiindcă nu poate să existe o autoritate pe care să nu o recunoască, să nu o aclame jos libertatea, și nu poate să existe libertate pe care să nu o coordoneze, să nu o întrebuițeze spre un scop folositor poporului, spre o singură țintă națională, autoritatea. Ne vom convinge tot mai mult de adevărul acesta.

Au fost oameni de ispravă în țara aceasta pînă în momentul chiar cînd nu am putut-o scăpa de ce am fi dorit să o scăpăm. Sînt și aici și în afară de incinta Parlamentului. Cunosc țara aceasta pe care ca un drumeț sărac am străbătut-o de atîtea ori. Poate la puține popoare există atîția oameni cinstiți, cîți există în acest popor român. Am fost însă în fața primejdiei firul de nisip, în loc să fim granitul pe care să nu-l poată nimic sfărîma, fiindcă ne-a lipsit libertatea, care dă numai elementele puterii, și fiindcă ne-a lipsit și autoritatea, care poate să strîngă aceste elemente în forma imposibil de sfărîmat.

Trebuie să ne punem la lucru. Cei de sus, oamenii cari au avut contact cu autoritatea, vor avea o mare datorie : aceea de a nu cere respect decît față de o autoritate care s-a făcut totdeauna respectabilă și care este întrupată în persoane a căror chemare pentru anumite situațiuni să fie indiscutabilă [...] Fiecare om la locul lui ! Sînt convins că, dacă astfel puțini se vor coborî mult mai jos, atîția se vor ridica, în această țară, liberată și curățită de străini, mult mai sus.

Iar noi, care am frămîntat viața morală a acestui popor și căroro ne pare rău că împrejurările ne-au prins prea repede, că opera nu a fost dusă atît de departe cum se putea duce în alte împrejurări, vom merge jos, nu pentru a răspîndi critica la capătul căreia nu este în fiecare moment o perspectivă către îndreptare, ci acel îndemn perpetuu către subordonarea libertății la autoritatea legitimă și respectabilă.

Și cînd lucrurile sînt așa, de ce să insistăm asupra unei situații a cărei durere nu se poate cuprinde în cuvinte, și care ar fi profanată atunci chiar cînd am căuta cuvintele prin care credem că s-ar putea exprima ? Să ne convingem de un lucru ; vorbind multe aici,

putem să stabilim legătura între persoana sau între gruparea noastră și această suferință, dar suferința, ea însăși, desfid să se găsească un om care să fie în stare a o întrupa prin gri.

Să ne gândim și la aceea că, în momentele acestea, nu ne vedem numai noi pe noi, deși poate ne dăm această iluziune, ci privirile multora se îndreaptă către această Adunare. Cine ar crede că în aceste priviri este numai necaz, numai răutatea care caută să osîndească, și nu, în același timp, și un duios ochi de frate, care se îndreaptă către aceia cari i-au fost căpetenii, cerînd un sfat în momentul cînd inima fiecăruia se rupe și mintea nu găsește drumul pe care trebuie să se meargă pentru îndreptare, s-ar înșela.

Se uită, de fapt, mulți cu încredere, cu dorința să fim mai buni ; se uită toți cu credința că, dacă vom voi, sîntem în stare să fim mai buni. Și atunci trebuie să ne gândim la ei toți, la acei cari așteaptă de la noi un răspuns, la acele sute de mii de oameni acoperiți în nenorocire cu laurii gloriei, precum exploatatorii descoperirilor industriale de pretutindeni, acaparatorii lor sînt acoperiți de rușine pentru înseși mijloacele prin cari și-au cîștigat biruința.

Nici o biruință omenească nu valorează, în adevăr, decît prin două elemente ; prin cît suflet a fost pus într-însa și prin cît suflet se aduce de la dînsa înapoi acasă, și deci exploatatorii de mașini vor vedea ce le va aduce la urmă execuția care le-a dat iluzia că au supus jumătate din nenorocita Europă.

Se îndreaptă către noi în același timp privirile pline de o rugăciune tăcută ale unui popor sfios, care veacuri întregi n-a găsit atît de adeseori cuvinte mari pentru suferințele lui, dar care le-a simțit cu atît mai adînc, cu toată gura sa mută.

Se mai îndreaptă însă asupra noastră ochiul de ură al străinului, care vrea să știe cum suferim de rana pe care a făcut-o, și acestui străin, la urmă, trebuie să-i răspundem. Trebuie să-i răspundem că, oriunde am fi, oricum am fi, sîntem hotărîți să mergem pînă la capăt, în credința că, dacă s-a ridicat vreodată o religie pe lume, dacă s-a vorbit de dreptate și ideal, nu se poate cu nici un chip ca, și înaintea celei mai sălbatice forțe organizate, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pămîntul în care nu este un fir de țărînă care să nu fie acoperit de cel mai nobil singe.

[...]

D-lor, spre noi se uită astăzi o oștire, oștirea României, care este moralicește întreagă, este mai mare chiar decît în momentul cînd întîiul detașament a sfărîmat cu patul puștii piatra de nedreptate la graniță. Atunci, om viu lingă om viu, ea reprezenta numai puterea fizică și încrederea în biruință ; astăzi cei vii aduc cu dinșii moșteni-

rea sufletească a celor cari au murit pe cîmpul de luptă. Precum noi lăsăm la alții averea și numele nostru, aceia cari cad pentru țară și viitorul neamului își lasă sufletul întreg, atît de mare cum era în momentul sacrificiului lor, acelora în mijlocul cărora cad. Tot sufletul oștirii românești se găsește astfel în acei cari se întorc astăzi copleșiți de număr, cum au fost copleșiți soldații lui Ștefan străbunul, și gata ca și dinșii să se întoarcă asupra biruitorilor. Cel din urmă soldat cu haina sfișiată de suferințele și răbdările îndelungate față de asprimea naturii și de cruzimea dușmanului aduce în făptura lui morală pe toți aceia pe cari nu-i vom mai vedea aievea niciodată.

Și niciodată steagul românesc n-a fost mai mîndru decît în momentul cînd a arătat celei mai superbe alcătuiți militare din Europa că pot merge țărani fără școală, fără arme moderne, înaintea oștirilor înzestrate cu tot ce o cultură grozavă și înverșunată dă sclavilor înarmați cari o reprezintă. [...]

Nu am intrat în acest război cu pretențiunea de a dovedi sub raportul militar mai multă forță decît alții. Am intrat în război cu hotărîrea de a da tot ce avem în acest moment pentru a căpăta dreptul nostru întreg. Pentru atît, și pentru mai mult nu. Și dacă în cursul acestui război am dovedit încă o dată pe atîtea locuri ale cîmpului de luptă că sufletul omenesc rămîne totdeauna superior mijloacelor pe care întîmplarea poate să le pună la dispoziție, am scris nu numai un capitol în istoria războaielor, ci unul în dezvoltarea moralității omenesti. Și, dacă sînt timpuri imorale, este imposibil ca omenirea să nu-și vină în fire și să nu fixeze pentru fiecare acea judecată care se cuvine devotamentului, sacrificiului, jertfei de sine, de care fiecare a fost capabil.

Cine va fi putut spune sau scrie că armata noastră, oricîte neajunsuri i-au venit din partea unor elemente pentru care ea însăși nu este răspunzătoare, că această sfîntă armată nu și-a îndeplinit datoria ei, nu numai față de țară, de țara de acum, dar față de una din cele mai glorioase moșteniri și față de generațiile cari ne așteaptă pentru a ne judeca, cine va spune că țăranul român a scăzut cîtuși de puțin față de strălucita vitejie care i-a fixat în generațiile precedente un rang între națiuni, aceia nu numai că săvîrșesc un act de nepatriotism, dar și un act de nedreptate față de partea cea mai sănătoasă, mai plină de făgăduieli și de viitor a neamului nostru.

Armata noastră în împrejurările de față reprezintă un popor întreg. În afară de acei cari se luptă, de cei cari îi ajută, fiecare cu tot ce poate, în afară de acei cari întovărășesc fiecare luptă cu su-

ferința lor, cu adinca vibrațiune a ființei lor întregi, în afară de ei toți nu există popor românesc. Poporul românesc se cuprinde în cei cari țin arma în mână, în cei cari le dau tot sprijinul pentru a o putea întoarce împotriva dușmanului și în acei cari trăiesc numai spre a admira acest eroism, a-i culege roadele pentru popor și a da mâna de ajutor care este trebuitoare pentru a garanta victoria.

În acest popor partea cea mai vrednică de iubire și partea cea mai puțin îndreptățită este țăranul nostru. Din gura regelui am auzit o făgăduială, care este a treia făgăduială, — a patra nu se poate: după a treia vine fapta. Am auzit deci pentru a treia oară din gura suveranului [...] făgăduiala că țăranimea română nu va fi străină pe pământul pe care sîngele celor mai de aproape alor săi l-au sfințit din nou prin sacrificiul lor.

Nu se poate ca soarta să fi colaborat într-un chip mai vizibil pentru dreptatea țăranului decît în acest război. Dacă războiul nostru s-ar fi purtat numai pe plaiurile Ardealului, nu ar fi fost din nou, cum este acum, din cel mai depărtat colț al Olteniei pînă în apropierea noastră, o nouă frămîntare a acestei țărîne și a acestui sînge.

Nu am fi vrednici de tot ce s-a făcut pentru noi dacă pentru a ușura destul de greaua vinovăție pe care o avem cu toții, mîine chiar nu am primi pe soldații noștri, după biruința operei de dreptate, după eliberarea teritoriului nostru, după întregirea teritoriului neamului nostru, nu numai cu florile culese în acest pămînt, ci și cu darul însuși al pămîntului hrănitor pe care ei îl muncesc.

Să-mi dați voie acum să mă gîndesc la acei cari ne urmăresc, de departe, sau de aproape — căci, chiar dacă sînt departe, ne văd totuși prin mijloacele lor destul de aproape — la cei cari vor să constate, cum am spus, ceas de ceas, înriurirea biruinței lor asupra sufletului nostru. Să ne gîndim la aceia cari, fără a fi provocați în interesele lor politice sau chiar economice, au alergat în numele culturii și civilizației omenirii din fundul Germaniei strîmtoare pentru ca, prin hoardele turcești, prin bulgari, prin violența năvală maghiară nu numai să apere nedreptatea unde se găsește, pe pămîntul de robie și lacrimi a Ardealului, dar să împlinte aceași suferință, aceeași durere, aceeași umilință pe pămîntul acelor cari s-au ridicat ca să înlătore dincolo nedreptatea. S-au strecurat pe lume multe cuceriri, dar nici una n-a îndrăznit să pornească fără să aibă conștiința că servește un drept și că urmărește ridicarea omenirii. Să pleci însă de acasă tulburînd lumea întregă, ca să ai o mai mare parte la prada materială a pămîntului, să nu te mulțumești cu aceasta

cînd arunci zeci de milioane de tineri nevinovați, plini de bunătațe, de iubire, de energie în sufletul lor, într-un mormînt pe care toată mizerabila presă de justificare care ar urma după război nu va fi în stare să-l închidă, să culegi tot ce omenirea are mai abject ca origine, mai degradat ca vicii, mai rapace și mai călcător de orice simțiminte omenești, pentru a le arunca pe acest bun pămînt ospitalier, care a fost jumătate de mie de ani zid de apărare pentru creștinătate și cultură apărate cu trupuri românești pînă astăzi, este unul din acele acte de nebunie istorică de pe care cea mai rafinată filozofie politică nu poate curăți pecetea de sînge închegat a crimei neispășite. Victoria criminalilor are în ea însă și sancțiunea ei, ori dacă este un om, ori dacă este o națiune, cea din urmă căutătură a jertfei este și cea mai crudă osîndă a ucigașului. Vor putea să se bucure de țara noastră distrusă pînă la Milcov astăzi ; vor putea să se bucure de pieirea onestei opere de civilizație pe care am îndeplinit-o în Dobrogea ; [...] vor putea să se bucure de soldații noștri, coborîți în pămîntul care îi înconjură astăzi cu toată caldă lui iubire părintească ; vor putea să se bucure de steagurile noastre tîrîte în noroiul cruzimii lor infame ; vor putea să se bucure de stăpînirea peste acele rude, frați, prieteni de aproape cari sînt smulși, de o bucată de vreme, nu numai de la ajutorul nostru, dar de la însăși cunoașterea suferințelor lor, pe cari nu le putem vedea. De un singur lucru nu trebuie să se bucure ; nu trebuie să se bucure că au putut scădea cu cîtuși de puțin energia noastră sufletească.

Domnilor deputați, în trecutul nostru mulți oameni au suferit. Dacă sîntem ceva, nu sîntem prin biruința strămoșilor noștri, ci sîntem ceva numai prin suferința lor. Toate puterile noastre nu sînt altceva decît jertfa lor, strînsă laolaltă și prefăcută în energie. Și unul dintre acești strămoși, mare, fiindcă a fost nenorocit și el, într-o clipă de supremă restriște, cînd i se zicea : lasă țara și du-te sub jug, el, Gheorghe Ștefan, din părțile unde luptă ostașii noștri la Oituz, a strigat : decît să plec pentru totdeauna de aici, „mai bine, să mă mînînce cîinii pămîntului acestuia“. Au trecut trei veacuri de la 1650, cînd Gheorghe Vodă Ștefan spunea celor vechi această hotărîre a sa și față de care nici noi nu putem spune altceva decît : „să ne mînînce cîinii pămîntului acestuia mai curînd decît să găsim fericirea, liniștea și binele din grația străinului dușman“. [...] În colțul acesta unde ne-am strîns, să păstrăm cu scumpătate sămînța de credință, și vom vedea și noi la rîndul nostru dispărînd negura stăpînirii străine și vom putea zice ca Petru Rareș, fiul lui Ștefan, că „vom fi iarăși ce am fost, și mai mult decît atîta“.

MEMORII

[...] 28 octombrie 1918

Pe neașteptate mobilizarea generală¹ și vestea despre căderea lui Wilhelm al II-lea, despre revoluția socială în Germania.

Aliații au trecut la Zimnicea.

Se pot descrie asemenea zile fără a le profana ?

Soli din Ardeal au venit cerînd intrarea trupelor noastre.

29 octombrie

Mackensen a refuzat să răspundă, la Buftea, somației noastre, amenințînd pe aducători că-i arestează dacă nu pleacă.

Armistițiul² e însă primit de cei din Vest, și astfel situația lui se lămurește. El va pleca din țară fără a capitula.

Seara vine la mine locotenentul ardelean [Mihai] Popovici și avocatul [Ioan] Boeriu, delegați din Dej, de [Teodor] Mihali, pentru a cere intrarea trupelor noastre...

Trupele noastre n-au intrat ; la Dorna erau doar cincizeci de soldați. Și ar fi așa de necesari ! Dar, conform cu armistițiul, noul șef de Stat Major, [Const.] Prezan, a oprit toate coloanele. Delegații cer sfat ; îi îndrept spre Saint Aulaire.

30 octombrie

Saint Aulaire, întîlnit de Coandă³, asigură că e o greșală să se aplice armistițiul unor trupe de poliție : se va înainta deci în Ardeal.

[Generalul] Lafont⁴ a vorbit în același sens. O spune și comunicatul oficial.

1 noiembrie

Generalul [Eremia] Grigorescu vine la mine. I se pare și lui că în Ministerul în care a intrat sînt anume tendinți, și le-a relevat în Consiliu [de Miniștri]. E decis însă să nu rămîie decît atîta timp cît se va ține în seamă rostul inițial : reformele și alegerile libere. Îmi cere și o schiță despre ce ar putea el să propuie în ce privește regimul electoral.

A înlăturat Marele Cartier, care voia să i se impuie și care va rămîie numai formal. A redus mobilizarea pentru a nu răvăși iarăși tot restul țării. L-a redus la cei din 1912 în sus, și numai la Corpurile trei și patru, cărora li se adauge cinci, care e mobilizat în Basarabia.

Va avea nouăzeci de mii de oameni. Va fi și cu ce să-i hrănească, date fiind proviziile enorme luate de la nemți. Va urmări și pe negustorii evrei cari au luat pe veresie de la dinșii la plecare ca pe niște deținători de lucruri furate. Populația rurală, avînd ce trebuie, va rămînea liniștită.

În Ardeal preferă să trimită ardeleni și să se înarmeze populația. Pe urmă, dacă va fi nevoie față de eventualele concentrări ale dușmanului, va trimite trupe de-ale noastre.

Oferă să ne ajute în lucrările de propagandă. .

Sextil Pușcariu ⁵ vine vesel de la Cernăuți. [...] Coandă l-a trimes la [Ionel] Brătianu. De la el nu s-a ales cu nimic. I-a spus că în România să nu vadă liberali, conservatori etc., ci numai români.

2 noiembrie

Informațiile lipsesc mai cu totul azi, afară de cererea germanilor de a se începe imediat negocierile unei păci „provizorii“ ca să aibă ce mîncă.

4 noiembrie

Victor Antonescu ⁶ îmi arată cum, la înaintarea generalului Franchet d'Esperey ⁷, Pichon ⁸ a cerut să ducă mesajul de reintrare a României în luptă, căci lucrurile se precipită și țara nu trebuie să vie ca o cerșetoare. Același lucru îl spune și [Georges] Clemenceau ⁹, care adaugă că nu trebuia să facă pacea. Antonescu obiectează că fără aceasta n-am mai avea armată. *N'en parlons plus*, încheie Antonescu.

5 noiembrie

Seara la mine, conduși de Esca, Nicolae Bălan [viitorul mitropolit] și un căpitan Nicolae Precup, veniți din Sibiu, unde Comitetul Național dispune de putere. Dau știri bune. [...] ; soldații români dau aceeași ascultare ca odinioară ; gărzile naționale funcționează bine ; străinii se supun. Jandarmii au fost înlăturați : numai la Piski-Tele, lângă Reghin, ei au tras.

Pentru depozitarea lucrurilor furate de la noi — și cotețe de găini — Mackensen trimisese un ofițer ungar, necunosător, care ceruse formal Sfatului din Sibiu formarea unui depozit păzit de o mie de soldați germani. Românii s-au vădit deodată pentru a atrage atenția asupra provenienței lucrurilor, pentru a deplora că li se lasă în samă prada luată de la frații lor și pentru a se oferi ca, afară de vreo douăzeci de germani, paza să o facă Legiunea lor.

Comitetul din Arad s-a adresat lui [Mihály] Károlyi, pentru a cere retragerea administrației ungurești din Ardeal. Trecînd terme-

nul, i s-a acordat o scurtă prelungire. Apoi Comitetul va veni la Alba Iulia și va face ca o Constituantă să voteze unirea cu România.

În biserica ortodoxă locul lui [Vasile] Mangra, mort de consecințele morfinomaniei și îngropat la Pesta, îl ține bătrînul Roșca. La Blaj s-a făcut alegerea de mitropolit [unit]. Mai multe voturi a avut Suci, apoi episcopul Hossu din Gherla și Frențiu din Lugoj.

În cutare sat soldații au luat pe preotul mangrist, i-au pus în spate o cruce de troiță, l-au suit pe un deal, l-au așezat în biserică pentru a face rugăciunea de iertare și au încheiat spuindu-i că, în caz de recidivă, va fi răstignit.

6 noiembrie

Împăratul german și-a dat spada în mîna generalului olandez Ollendal.

Nicolae Bălan îmi cere o solie de cîteva rînduri pentru cei de acasă ; un aeroplan românesc va ateriza pe Cîmpia Libertății de la Blaj.

Vizita lui Vasile Marcu și a lui Beraru din Bucovina. Îmi aduc numărul unic din „Monitorul“ bucovinean. Foaia oficială nu va fi continuată, căci va fi proclamată unirea Bucovinei cu România.

7 noiembrie

Strălucită și adînc impresionantă comemorare a lui Mihai Viteazul...

După-amiază, cu un public cernut militărește de [generalul Nicolae] Petala, [Alexandru] Lapedatu a spus modest un foarte frumos discurs ; Nicolae Bălan a zguduit sala și prin însăși prezența sa.

Înaintăm prea încet în Ardeal. De mult sașii din Reghin ne așteptau. Abia azi e ordin ca ai noștri să fie în Toplița. Oamenii sînt slăbiți ; mobilizarea se face greu : în zece zile în loc de trei prevăzute ; caii nu pot trage tunurile...

A căzut un ger cumplit, neobișnuit cu totul.

10 noiembrie

Bălan și Popovici s-au dus la Berthelot. Prezan nu le poate da nici măcar Legiunea Ardeleană... Prin munți nu se pot face rechiziții : și în Ardeal populația moare de foame. Conte Teleky a dat șase milioane pentru a crea o armată ungurească. Vin soldați de ai lor înarmați, pe cînd în trecere se dezarmează ai noștri. S-au format două corpuri românești : la Laybach și undeva în Nord, dar încet. Și un-gurii se plîng de români că-i dezarmează jandarmii și le ocupă cazărmile.

Franchet d'Esperey „amendează“ cu cinci sute de milioane de mărci pe Mackensen pentru hoțiile din Muntenia. S-ar fi întors trenurile cu pradă ; o comisie de control e trimeasă la hotare.

9 noiembrie

Boieriu vine din Ardeal. Aduce proclamația Consiliului [Național Central Român] din Arad. Armistițiul¹⁰ proclamat de Károlyi și Franchet d'Esperey permite ungarilor a păstra poziția dincolo de Mu-reș. Se teme să nu se prejudece astfel chestia hotarelor. Consiliul a protestat. Dacă, totuși, s-ar rămînea la aceasta, românii vor organiza revoluția.

Vin și Crișan și Roxin de la Arad. Vorbesc de omorurile făcute de unguri la Iojicafalva, unde zeci de oameni au fost împușcați și puși pe rug. Românii sînt sfătuiți de șefii lor să nu răspundă ; se tem să nu ajungă a „nu-i mai avea în mîină“. Și o represiune ungurească li se pare încă posibilă.

[Ion] Nistor¹¹ vine din Bucovina. Unirea se proclamă joi. El îmi cere să fac Mesajul către rege.

13—14 noiembrie

Gheron Netta vine din București, unde au fost zilele decisive. Austriecii s-au împrăștiat ca și rușii, vînzînd tot ce puteau. Erau în zdrențe și complet demoralizați. Germanii au rămas pînă la sfîrșit disciplinați. *Wir fahren morgen abends*, i-a spus deodată unul din dînșii, — *Warum ?* A dat din umeri.

Trei zile lumea a stat pe Calea Victoriei, huiduindu-i [...]. La Hauptwache s-au găsit oribile celule pline de insecte, unde a suferit atîta lume. Nici un fotograf n-a îndrăznit să le fotografieze.

●
La Ploiești inginerul Cristodorescu a făcut să se rupă șinele înaintea unor vagoane cu hrană furată. Nemții, furioși, au scos mitralierele și au tras.

15 noiembrie

Nicolae Bălan vine de la Berthelot. L-a găsit la Giurgiu. Orașul e stricat numai în parte.

S-a ajuns la o înțelegere. Sirbii vor trece dincolo de Tisa. Trupele românești din Regat vin pînă la Mureș. Dincolo de apă se vor așeza românii „de dincolo“ ai generalului Boieriu.

●
S-a dat ordin trupelor noastre să înainteze și mai departe în Ardeal.

●
Azi se hotărăște unirea Bucovinei, și a Ardealului duminică.

16 noiembrie

O solie a bucovinenilor, cu mitropolitul Repta în frunte, aduce regelui vestea unirii Bucovinei.

Delegația pleacă la București.

19 noiembrie

Ieri un bucovinean, întors de la Cernăuți, îmi spune ce cuminte a fost cuvîntarea, în ziua Unirii, a socialistului G. Grigorovici, care a îndemnat să se rezolve imediat chestiunea țărănească.

22 noiembrie

Iancu Flondor vine la mine, adus de Nistor. Abia cincizeci și trei de ani, dar foarte mult atins de moartea recentă a soției sale ; părul cu totul alb ; figura rasă ; ochii extraordinar de scînteietori și de vioi.

Seara, cu ei la o masă comună. De față, Hurmuzachi, bătrînul Bejan, încă un cleric. Șesan și Erast Tarangul se scuză pentru vechile lor conflicte cu mine. Radu Zbiera, Șandru, primarul din Cernăuți, Zota, generalul Anastasiu sînt de față. Reprezentantul polonilor, Kwiatkowski, e un moșneguț mărunțel, foarte viu, care spune românește ce urează României noastre. Îi răspunde Bodnărescu. Pentru cei doi ofițeri englezi (unul, Boxhall, care îmi spune că Bouchier e în Irlanda) închină Nistor. Sînt și doi săteni, pe cari Flondor îi laudă pentru credința lor în păstrarea limbii și datinelor ; unul din ei răspunde parafrăzînd.

23 noiembrie

Scrisori din Ardeal, de unde generalul Leonte mi-a trimis o telegramă după adunarea din Alba Iulia, vestindu-mi cu ce unanimitate entuziastă s-a făcut marele act național. Ghiță Pop și căpitanul Băgulescu arată că lucrurile merg bine. Secuii se supun.

24 noiembrie

[...] La Alba Iulia mii și mii de oameni. Numai deputații din Banat au fost opriți de sîrbi și arestați.

Rezoluțiile cuprind toate garanțiile celor mai înaintate libertăți moderne.

Prin Alba Iulia trecea cavaleria și artileria germană și automobilele blindate etc. În calea spre Turnu Roșu munți de dovleci și cepe degerate, pe care-i aruncaseră germanii.

Buletinul oficial arată că la Avrig soldații germani au ajutat pe sași să dezarmeze garda noastră națională. Mackensen se oprește la Oradea Mare. Internarea și dezarmarea sînt puse în serviciul ungurilor.

Mackensen e făcut scăpat de unguri. Un regiment al acestora s-a luptat cu românii la Lăpușul Mare.

30 noiembrie

Ion Nistor merge la București cu darea de seamă a ședinței Unirii.

Liberalii anunță că el va fi ministrul bucovinean.

S-a făcut noul Minister. Ion Brătianu își ia cu sine pe I. G. Duca, M. Pherekyde, G. G. Mărzescu (la Interne) și Alexandru Constantinescu.

8 decembrie

Ultimul număr din gazeta mea apare în Iașul părăsit și fără știri.

14 decembrie

Ardealul capătă o administrație deosebită [Consiliul Dirigent Român], dar ardelenii, [Alex.] Vaida, Șt. Cicio Pop, [Iuliu] Maniu intră în Ministerul central fără portofolii.

La București manifestație socialistă cu copii și femei, în jurul steagului roșu. I se strigă regelui, întîlnit în cale, „Trăiască Republica“. Banchetele stîrnesc invidia, firească, a flămînzilor.

21 decembrie

Cineva sosit din Ardeal, unde a mers pînă la Cluj, arată că liniștea e perfectă. Soldații veniți erau dintru întiiu mai rău echipați ; au fost înlocuiți cu Vînători, cari, cu casca pe cap, impun. Depozitele germane și austriece au fost întrebuințate pentru echipare.

27 decembrie

Plecăm spre București, cu trenul accelerat, care nu face decît două zile aproape întregi și o noapte.

ÎN DRUM SPRE ALBA IULIA

Trenul pus la dispoziția noastră în silă, de către guvernul maghiar, a pornit după masă târziu. Distanța între Cluj și Alba Iulia este relativ mică, și nouă totuși ne-a trebuit aproape o jumătate de zi, să ajungem la Alba Iulia. Dar ca să ajungem la Alba Iulia, am așteptat, ce-i adevărat, o mie de ani...

Am pornit fără teamă, căci pe mine, personal, moartea și spaima ei nu m-a neliniștit niciodată. Și am fost de atâtea ori în „pericol de moarte“ ; încît cu o viață mai puțin, ori mai mult, nu mai înseamnă nimic.

În vagon discuțiile se porneau firește pe tema Unirii. Deși în timpul călătoriei cu Sever Dan ¹ (prieten din tinerețe) am vorbit mai mult de Oscar Wilde, decît de Pitt...

Sosisem seara târziu la Teiuș. [...]

Alba Iulia.

— Doamne Dumnezeule ! Am oftat. Ceea ce văzusem ne părea un vis. Sute și sute de drapele românești, mii de români cu steaguri, prapori, ofițeri români, popor imens.

Primul om pe care-l întîlnesc : Eugen Goga ! Cînd ne despărțirăm, înainte cu vreo 10 ani, purtase uniforma militară austriacă (era voluntar în Cluj) și acum... ofițerul unei țări libere. Un lung-lung și iertător strîns de mîină.

— Alba Iulia.

Am pornit-o cu toții, unii pe jos, alții în trăsuri. Sosisem în piața mare, acolo mii și mii de români ! Toate ulițele pline de țărani, din toate cîrciumile se auzea chiuitul flăcăilor, și țipătul lăutelor și în restaurantul — mi se pare — Coroana, la o masă lungă : Maniu, Vaida, Cicio Pop, Goldiș, Valer Braniște etc. Arhieriei aproape toți, și în noaptea de 30 noiembrie în Alba Iulia n-a dormit nimeni. Toată

lumea aștepta parcă să se trezească soarele, ca să ne aducă Unirea. Un delir, care nu are început și sfârșit, a țesut un covor minunat pentru ziua de mâine, pe care va putea pași românul liberat.

...Noaptea-ntregă am stat cu paharul în mână, cîntînd, discutînd, agitînd. Ici-colo presăram și puțină literatură în năduful de cafeenea. (Era direct comic, că zgribuream de fiorii libertății, și vorbeam cu Vasile Goldiș despre fostul procuror : Dr. Morocza, care ne ucisese „Românul“...)

...Dimineața a început năvălirea marilor cete de români, au pornit valurile unei mări a conștiinței naționale, să dărîme fortul Cēsaro-împăratesc al vulturului zbîrlit K. u. K.

În piața mare se adunase o lume pe care numai visul o putea înființa. Era frumoasă imensa mare, cu furtunile ei, cu zgomotul ei, cu liniștea ei !

„Vreți să fiți liberi ?“ Vocea teologică a lui Maniu își avea răspunsul în orga miilor de țărani :

„Vrem libertate.“ Și niciodată nu voi uita figura lui Miron Cristea, mîna pusă la jurămint, cu poala de mătasa captușită cu violet.

După actul istoric, în care s-a unit iubirea neascunsă a unei țări libere cu dragostea ahtiată a unei fecioare spoliată de către siluitorii ei — a trebuit să urmeze dezlănțuirea plînsului reținut de-atîtea zile, și să plîngă bătrîn și tînăr, femeie și bărbat. Plîngea ca un copil bătrînul Cicio Pop, cum plîngeam și eu, și ai plîns și tu, român, care ai fost acolo, și care vei veni la Alba Iulia ca să-ți aduci aminte de 1 Decembrie 1918, care pentru noi românii este mai mult ca oricare altă zi a istoriei umane.

Erau mulți gazetari străini și unul, un ungar, m-a rugat să-i spun, ce pot simți eu acum, poetul „decadent“, „rafinat“ — care reprezintă curentul modernist în Ardeal... Și i-am spus, fără șovăire, că în aceste momente simt înainte de toate ceea ce simte oricare țăran român : simt aerul românesc. Simt soarele, frunza, floarea, vîntul... și toate au un gust, o culoare, o însemnătate deosebită : românească. Este instinctul natural al celui lovit să se bucure că nu mai poate fi lovit. Este bucuria celui obidit că nu va mai fi umilit. Dar nu este în acest simțămînt, nici furia răzbunării, dimpotrivă, în acele momente de erupțiune vulcanică a naționalismului integral s-a plămădit catehismul umanitar !

Acele puncte din Alba Iulia, modele de iertare, de iubire, de grijă pentru viitor, nici nu s-ar fi putut pune pe hîrtie decît la lumina celor *două sute de mii de priviri românești*, nu le-a putut dicta decît inima uriașă a celor cinci milioane de români din Ardeal, care au vrut

să dea întreg harul lor sufletesc, bunătatea, credința bărbătească a apărării drepturilor omenești respectate totdeauna.

Punctele din Alba Iulia nu sînt fabricațiile diplomatice ale unor doctrinari seci, ele au fost plămădirile unui minunat delir al sufletului românesc din Ardeal, care s-a vărsat pentru totdeauna în izvorul neprihănit al unității naționale. De aceasta gustul acestui nectar are ceva din gustul lacrimilor plînse cu bucurie și al cîntecului dulce de robia zdrobită... și eu îi păstrez pe buze amintirea, cum păstrăm amintirea celei dintîi sărutări a celei care ne-a deschis petalele sufletului, ca să ne intre săgețile soarelui, care ne-a trezit din somn.

De aceasta, poate, în sufletul meu, va rămîne nepieritoare amintirea nopții de 1 Decembrie 1918, cînd un tren negru, cu geamuri sparte, cu stegar mort², cu locomotiva ciuruită de gloanțe, cu călători chinuiți de temniți, boală, lupte, așteptări... sute și sute de drapele românești, sună neconținut „Deșteaptă-te române“... și citesc cu ochii învăluiți de fachiolul tainic al lacrimilor : Alba Iulia...

Alba Iulia. Parcă aș auzi cum sună în fundul unui abis lanțurile aruncate de pe mîinile unei fecioare...

Problema Banatului aparține grupului de probleme litigioase pe care Congresul păcii din 1919 avea să le rezolve. Aliații și prietenii noștri sîrbi, formulează, asupra unei părți ale acestei provincii române, pretenții sprijinite pe argumente istorice și etnografice. Exigențelor bazate pe adevăr pînă la un anumit punct vine să se adauge, ca întotdeauna, contribuția pasionată a șovinilor. Problema se deformează atunci în așa mare măsură încît oamenii de bună credință sfîrșesc prin a-i pierde firul și se văd obligați să se retragă în spatele ideilor lor primitive care sînt uneori deformații grotești ale adevărului.

Scopul acestei lucrări este tocmai acela de a împiedica propagarea unor argumente la întîmplare care sînt cu atît mai mult acceptate de opinia publică încît deformează mai mult adevărul.

Singurul mijloc pentru acest scop este folosirea metodelor științifice care în domeniul nostru are ca instrumente, istoria și statistica.

CU PRIVIRE LA ARGUMENTUL ISTORIC

Or, mi-am dat seama, deîndată cît de dificil este de a rezolva un astfel de conflict prin argumentul istoric. În fiecare moment ni se opune o gamă de respingeri ; respingeri generate de incompetență, respingeri de interpretare tendențioasă, respingeri prin alți autori și în sfîrșit respingeri prin nulitate, pur și simplu, a textelor invocate.

Aceste condiții sînt, pînă la un anumit punct, în natura lucrurilor. Admițînd chiar că se cunoaște cu exactitate istoria unei provincii, o expunere istorică seamănă întotdeauna cu acea misă rapidă

de transformări pe care ecranul cinematografului ni le-a făcut acum familiare și care constă în a te face să treci, într-o clipă, de la o figură umană la alta.

E suficient să iei două clișee în clipe diferite pentru a încurca deja lucrurile ; dacă, mai mult, fiecare vine cu fotografatul său, confuzia este atunci completă și discuțiile sfârșesc prin a cădea în regimul controverselor permanente.

Or Banatul, prin situația sa geografică, a fost una din provinciile cele mai agitate.

Provincie-frontieră în timpul îndelungatei perioade a istoriei romane, care s-a terminat cu cucerirea Daciei, ea a suportat multiple efecte ale poziției sale geografice. Teatrul de războaie și de incursiuni continuie, Dacia riparia, a fost prin forța lucrurilor și provincia dacică în care infiltrația latină s-a efectuat cel mai rapid, cu mult înainte de colonizarea lui Traian, printr-un procedeu de osmoză socială incontestabil și incontestat.

Tocmai această perioadă de patru secole a dat provinciei caracterul său latin definitiv, caracter pe care ea a știut să-l păstreze trecînd prin toate vicisitudinile invaziilor barbare pînă în zilele noastre.

Ultimii doi cuceritori ai provinciei au fost ungurii și germanii. Sub dominația acestora Banatul a avut de suportat, în ultimă instanță asalturile teribile ale turcilor și în aceste vremuri a început să capete fizionomia etnică specială pe care i-o descoperim astăzi. Timp de două secole, sîngele român a curs din abundență pentru pămîntul strămoșilor și cauza creștinătății. Avînd ca șefi militari pe marii generali de origine română, pe Ion Huniade și Paul Chinezul, care au fost și cei mai mari eroi din istoria ungurească, românii au apărut pînă la limita forțelor lor Europa amenințată de hoardele turcești.

Acestea sînt locurile goale lăsate de aceste mii și mii de eroi anonimi* care au fost oferite apoi trupelor de mercenari sîrbi și familiilor lor pentru a-i adăposti la rîndul lor împotriva războaielor turcilor.

Susținute și întreținute de guvernele de la Pesta și de la Viena, aceste noi colonii prosperă rapid alături de coloniile nemțești care trăiau în aceste regiuni de mult timp unde ele au fost atrase și fixate de bogăția unui sol de Mesopotamia.

* Iată ce scrie despre Banat regele Matei Corvin, în scrisoarea sa din 1482, adresată cardinalului d'Aragon : „Sînt pe lingă acestea unele regiuni și provincii chiar de sub coroana noastră, care sînt prădate prin continue invazii jefuitoare ale turcilor, de care nici colibele și locuitorii cei mai săraci nu sînt scutiți“.

Faptul capital care se degajă din această parte tragică a istoriei a fost colonizarea forțată a regiunilor la care românii au fost obligați să renunțe provizoriu, cu străini care și-au fixat definitiv și împotriva cărora românii, decimați de război și de epidemii, au reacționat de data aceasta fără succes.

Partea bogată a Banatului a fost astfel smulsă românilor de către stăpînii lor germani și unguri care au luat pămînturile și au fondat sate noi ; ei au găsit în masele înspăimîntate de sîrbi care fugeau de masacrele turcești un auxiliar prețios pentru a combate forța românească redutabilă care și-a reluat în nenumărate rînduri, în mod pașnic [...], vechile sale drepturi de proprietate.

Aici e originea problemei etnografice a Banatului. Guvernele de la Pesta și Viena n-au găsit altceva pentru a recompensa sacrificiile românilor din Banat în războaiele turcești decît să le inunde provincia cu coloni aparținînd tuturor națiunilor din lume și să transforme astfel cîmpia fertilă a Banatului în ceea ce abatele Grise lini numea deja în 1780 „un complesso di dieci nazione“.

Ei bine ! în ciuda acestor eforturi germane și ungurești, în ciuda apropierii meridionale a sîrbilor de la munte care vizau bogatele cîmpii românești, în ciuda forței de infiltrație insinuante, armă specific slavă pe care populația de la Sirmia și de la Bachka o exersa asupra frontierei occidentale, rasa românească s-a ținut tare și poate acum, în fața areopagului din lumea întreagă, să-și susțină vitejește cauza și să-și valorifice drepturile sale rămase dominante.

Pentru a-și păstra intacte naționalitatea, obiceiurile și limba, românii au rămas refractari la tentațiile vieții moderne și au fost chiar obligați să primească cu neîncredere pînă și binefacerile civilizației, într-atît sistemul perfid de desnaționalizare forțată a transformat instruirea și orice confort modern al vieții sociale în instrumente de asasinat național.

Ei au plătit astfel prin suferințe nemaiauzite și printr-o situație umiltoare, atașamentul lor la tradiția strămoșilor ; dar au ținut piept liniștiți cu această viață patriarhală care își ajungea de altfel ei înseși, care a fost în schimb izvor de vigoare și armă de apărare.

Elementul românesc își reia acum locul său din ce în ce mai dominant în ciuda oricărei fantezii mereu treze a unei administrații superficiale de care-și bate joc forța suverană a națiunii.

Asistăm, în continuare, la acest fenomen neliniștitor pentru coloniile străine din Banat, tăinuit de altfel cu grijă, sub faldurile savante ale statisticilor — și care se numește românizare. De Picot este acela care a făcut curențe în lumea științifică aceste cuvinte care circulă ca un proverb în Banat : „De îndată ce o femeie valahă pătrunde într-o casă, întreaga familie devine valahă“.

Un savant sîrb, foarte erudit, mi-a pus într-o zi această întrebare :

— Cum explicați acest fapt de necontestat, că sîrbii din Banat se românizează atît de ușor ?

Iar eu i-am răspuns :

— Pentru că provincia Banatului este românească și este de altfel același motiv pentru care aromânii din Serbia și Macedonia se slavizează la rîndul lor cu tot atîta ușurință.

Nu găsesc nici un argument cu caracter general tot atît de semnificativ ca această mărturisire unanimă a nemților, ungarilor și sîrbilor cu privire la inferioritatea lor de rezistență națională în Banat. În ciuda unei coaliții care are în mînă toate armele de opresiune și toate mijloacele de desnaționalizare, românii nu numai că rezistă dar își dovedesc majoritatea de îndată ce o perioadă de acalmie îi pune la adăpost de asasinat național.

Iată deci, în cîteva cuvinte, momentele esențiale ale istoriei Banatului, care erau utile de reamintit pentru ca cititorului să-i folosească această lucrare. Scopul său esențial este de a face o analiză statistică a Banatului actual și de a o folosi apoi ca bază de discuție pentru o analiză critică a diferitelor argumente, invocate de adversarii noștri.

ARGUMENTUL STATISTIC

În acest scop, trebuie să ne sprijinim pe statisticile ungurești, singurele surse actuale disponibile. Dar prima problemă care se pune este de a ști cum vom putea să desprindem adevărul. Se cunoaște șovinismul maghiar ca și larga interpretare pe care guvernul de la Pesta o acordă numelui de maghiar, în detrimentul altor naționalități și mai ales al naționalității române. Putem fi siguri că cifrele date în fiecare comună sînt forțate în avantajul elementului maghiar sau încurcate pentru a anihila naționalitatea dominantă, de îndată ce acest lucru va fi posibil. Astfel, în acest ținut extraordinar unde logica administrativă a creat o naționalitate în plus, ca a surdo-muților (pentru că aceștia nu pot declara nici o limbă maternă, bază de naționalitate în Ungaria), pot fi găsite unele sate unde majoritatea populației figurează sub rubrica „diverse” și pe care sîntem obligați să o atribuim unei naționalități fictive, naționalitatea diversă ; e adevărat că proporția este foarte slabă (10⁰/o) fără nici o influență asupra concluziilor noastre, dar faptul este de reținut pentru că este un exemplu în plus al camuflajului unguresc.

Pentru a decela adevărul și a ne sprijini pe un teren și mai solid este așadar necesar să căutăm elementul invariant (constant), inalterabil de procedeele de deformare „civilizată“ și de a rezolva astfel o veritabilă problemă de Analysis Situs.

Sîntem, în aceste condiții, obligați să considerăm, ca unitate de cercetare, celula socială, comuna. A examina comună de comună întreg Banatul, a căuta majoritatea și a atribui comunei naționalitatea care este preponderentă, acesta este mijlocul care mi-a părut că ne apropie cel mai mult de adevăr.

Că majoritatea unei comune nu poate fi în nici un caz falsificată de nici un procedeu statistic civilizat, este cred, un punct incontestabil.

Într-un număr foarte mare de cazuri majoritatea este atît de manifestă încît nu poate exista nici cea mai mică îndoială. Cu toate acestea, într-un anume număr de comune, populația se repartizează în grupe aproape egale, pe mai multe naționalități, așa încît ele nu dispun decît de o majoritate relativă ; noi am pus în evidență aceste cazuri într-un mod special.

Procedînd astfel, putem astfel să desprindem mai bine caracterul național al comunelor germane, sîrbești și maghiare din Banat pentru că documentele oficiale ne permit să urmărim, comună de comună, și în ordine cronologică, epoca înființării comunelor din Banat și să punem astfel în plină lumină caracterul foarte recent al acestor colonii și în consecință, totala lipsă a unei baze serioase, cu privire la revendicările istorice ale minorităților din Banat.

Nu cunoaștem o lucrare de ansamblu cu acest subiect dar publicăm după Czoernig (p. 46) un astfel de tablou cronologic, pentru epoca care a urmat înfrîngerii definitive a turcilor la 1718 și care arată pe viu procesul de colonizare forțată al cărui brevet (idee) se trage de la Sfîntul Ștefan și pe care Leopold, Carol al VI-lea și Maria Tereza au fondat o veritabilă industrie națională. [...]

DL. DE SAINT AULAIRE ȘI ROMÂNII REFUGIAȚI DIN AUSTRO-UNGARIA ÎN TIMPUL MARELUI RĂZBOI

„Dl. de Saint Aulaire a intrat în conștiința națională alături de generalul Berthelot, ca cei doi mari francezi ai unirii românilor“.

I.

La Kiev, unde era și centrul Corpului de voluntari români, recrutați printre foștii prizonieri din Rusia ai armatei austro-ungare, se constituie, la sfârșitul anului 1917, după revoluția bolșevică, o Alianță a naționalităților din monarhia dunăreană, care prin reprezentanți autorizați ai acestor naționalități (cehoslovaci, iugoslavi și polonezi) să activeze în deplin acord și cu puterile unite, pentru promovarea scopului lor politic : distrugerea Austro-Ungariei.

La manifestările acestei Alianțe, care, atunci lucra sub conducerea actualului președinte al Republicii Cehoslovace, prof. Th. Masaryk, au participat și reprezentanți ai voluntarilor noștri aflători în Kiev (d-nii S. Bocu, Fl. Doboș și Gh. Pop). Totuși o acțiune solidară care să angajeze și poporul român din Austro-Ungaria nu se putea face decât printr-un organ special constituit în acest scop și formal autorizat să participe la lucrările Alianței.

Necesitatea constituirii unui astfel de organ s-a văzut, cu deosebire, în discuțiile urmate între conducătorii voluntarilor din Kiev, în sărbătorile Crăciunului din 1917, discuțiuni la care a participat și scriitorul acestor rânduri, sosit în acel timp acolo din Moscova. Și cum constituirea aceasta nu se putea face decât într-o localitate în care se găsea un număr mai însemnat de frunțași ai românilor refugiați din Transilvania și Bucovina, am plecat la Odesa, unde se aflau cei mai de seamă din acești frunțași.

Aici, după câteva întruniri și discuții, la care au participat mai toți compatrioții noștri aflători în Odesa, s-a constituit, în ziua de 2 ianuarie 1918, un Comitet al românilor refugiați din Austro-Ungaria, care să reprezinte poporul român din monarhie în Alianța naționalităților din Kiev și să lucreze acolo, cu depline puteri, în numele său și care comitet se compunea din următoarele persoane : dr. I. Mețianu, dr. G. Baiulescu, Oct. Goga, dr. I. Nistor, A. Lape-

datu, dr. O. Ghibu, dr. V. Deleu, dr. M. Popovici, Sever Bocu și O. C. Tăslăuanu, cei patru din urmă ca reprezentanți ai Corpului de voluntari.

Pentru ca autoritatea acestui Comitet să fie cât mai deplină și acțiunea lui să nu poată fi contestată, am convenit ca alegerea făcută la Odesa să fie supusă ratificării refugiaților ardeleni și bucovineni din centrele unde ei se aflau în număr mai însemnat — Chișinău, Iași, Hirlău (Corpul voluntarilor) și, dacă se putea, Rostov, ceea ce s-a și făcut — cu excepția acestei din urmă localități, cu care nu puteam avea legături mai lesnicioase — în ziua de 9 ianuarie următor.

O delegație a Comitetului astfel alcătuit — dl. S. Bocu și cu mine — a plecat la Iași să ia contact cu membrii săi aflători în Moldova (reprezentanții voluntarilor) și să comunice guvernului român faptul, cerându-i sprijinul moral și material pentru a se putea așeza la Kiev ca să lucreze de acord cu reprezentanții celorlalte naționalități din Austro-Ungaria în Alianța lor. Guvernul din Iași, căruia ne-am prezentat de îndată (cu membrii aflători acolo), a aprobat pasul nostru, ne-a recunoscut ca organ legal constituit și autorizat a reprezenta și a lucra în numele românilor refugiați din Austro-Ungaria și ne-a asigurat tot sprijinul spre a ne putea îndeplini misiunea la Kiev.

Dar tocmai cînd era să comunicăm colegilor rămași la Odesa aceasta și cînd noi, cei din Moldova, făceam pregătiri de plecare spre capitala Ucrainei, [...] trecerea Nistrului devenise imposibilă. Izolați astfel, nu numai de Alianța naționalităților de la Kiev, dar și de prietenii noștri de la Odesa și din celelalte părți ale Rusiei, am socotit că e bine să aducem cel puțin la cunoștința celor din Kiev constituirea Comitetului român și — întrucît se prevedea o pace separată a Ucrainei cu Puterile Centrale (care s-a și încheiat de altfel la 9 februarie următor) — și deci imposibilitatea pentru Alianță a mai lucra acolo, să o invităm la noi [...]

În acest scop am trimis — printr-un curier cehoslovac venit în acel timp la Iași — domnului Th. Masaryk, conducătorul Alianței, următoarea scrisoare, despre care n-am mai putut afla dacă a ajuns sau nu în mâinile marelui patriot și ilustru conducător. O publicăm deci ca un document al vremii și împerejurărilor de atunci.

„*Jassy, le 5 fevrier 1918*”

Monsieur le professeur,

Nous profitons de la rentrée de votre courrier pour vous communiquer, que nous, les Roumains de l'Autriche-Hongrie, nous avons institué un Comité national, qui doit nous représenter, politique-

ment, a l'étranger. Ce Comité a été élu par les Roumains réfugiés d'Autriche-Hongrie et par notre Corps de Volontaires et ensuite il a été reconu aussi par le Gouvernement roumain.

Les membres du ce Comité sont : MM. Dr. I. Meșianu, Dr. G. Baulescu, Dr. I. Nistor, O. Goga, A. Lapedatu, Dr. O. Ghibu, dr. V. Deleu, S. Bocu, O. C. Tăslăuanu et Dr. M. Popovici.

Nous intentions étaients de choisir Kieff comme centre de notre activité et de travailler la-las côté des toutes les autres nationalités de l'Autriche-Hongrie, jusqu'à la réalisation complète de notre but commun : le démembrement de l'Empire des Habsbourgs.

Mais la situation actuelle est telle que nous, les Roumains, nous sommes, pour le moment, dans l'impossibilité de venir a Kieff. D'autre part, [...] nous croyons que la ville de Kieff et L'Ukraine en général, ne poura plus être — dans l'avenir — un centre propre pour les travaux de l'Aliance des nationalités.

Nous, les quatre membres du Comité roumain qui sommes à Jassy, nous permettons de vous proposer, à vous, Tchèque-Slovaques, aussi bien qu'à nos autres alliés, les Jougo-Slaves et les Polonais, de transférer notre siège commun de Kieff a Kichineff [...]

Nous vous prions, Monsieur le Professeur, de bien vouloir communiquer le contenu de cette lettre au Comité de l'Aliance des nationalités et de nous faire parvenir vos décisions a Jassy, par la sanfil, en nous adressant la correspondance par l'intermediaire de Monsieur le Ministre de l'Intérieur.

Agréez, Monsieur le Professeur, l'assurance de notre très grande estime.

Al. Lapedatu, Dr. M. Popovici, Dr. Victor Deleu, Sever Bocu“.

Evident, propunerea noastră nu era o soluție acceptabilă pentru reprezentanții naționalităților din Alianță, care aveau tot interesul să fie și să rămână în contact cu Apusul, nu să se izoleze, să se închidă la noi. Ne-am dat firește seama încă de atunci de aceasta. Dacă am făcut totuși invitațiunea, era, pentru că, disperăți de situația în care ajunseseam, cercam totul, chiar imposibilul, doar vom putea ieși la liman...

Dar fatalitatea ne urmărea mereu.

Pe urma ultimatumului adresat guvernului român de generalul Mackensen pentru începerea tratativilor de pace cu Germania și aliații săi, guvernul d-lui Ion I. C. Brătianu trebui să demisioneze (8 februarie), iar în ziua următoare se constitui guvernul generalului Averescu cu misiunea de a începe tratativilor de pace, impuse.

Schimbarea aceasta de situație reclama o nouă orientare : Ce aveam de făcut ? Gîndul ni se îndreaptă, firește, spre fostul pre-

ședinte al Consiliului de Miniștri, spre omul războiului, spre bărbatul care ne îmbrățișase cauza cu atîta căldură și înțelegere. Miercuri, 13 februarie, ne prezentarăm deci d-lui Ion I. C. Brătianu în locuința sa din str. Română, spre a-l întreba : ce să facem în situația politică schimbată ?

Ne-a primit, ca totdeauna, cu afabilitate, cu dragoste. A înțeles grija și preocupările noastre. Ne-a încurajat prin cuvintele și atitudinea sa fermă. „Să continuați a lucra mai departe — ne-a spus. Desigur noul guvern vă va acorda aceeași încredere și vă va da același concurs. Să vă puneți în legătură cu el. Și fiindcă tocmai s-a anunțat la mine dl. Matei Cantacuzino (ministru de instrucție în noul Cabinet), vă voi prezenta chiar eu dînsului, rugîndu-l să fie mijlocitor între dv. și guvern. În cîteva minute va fi aci. Vă rog să-l așteptați“.

Și, în adevăr, după scurt timp, sosi și dl. Matei Cantacuzino, Ion I. C. Brătianu ne prezentă. Arată rolul ce îndeplinim și scopul ce urmărim. Îi spuse că guvernul său ne-a recunoscut și ne-a dat tot sprijinul. Negreșit, noul guvern trebuie să facă la fel. L-a rugat deci să ne pună în legătură cu președintele Consiliului, acordîndu-ne în prealabil o întrevvedere în care să-l informăm asupra constituirii, acțiunii și planurilor noastre.

— Foarte bucuros, răspunse Matei Cantacuzino. Dar cînd să-i primesc ?

— Cît mai curînd. Chiar azi.

— Bine, azi după-masă, la mine acasă. Apoi, după un moment de ezitare : Dar avem parlament. Să mă duc ori să nu mă duc ? întrebă el pe Ion I. C. Brătianu.

— Cum te simți, răspunse acesta.

— ?? nu înțeleg.

Și Ion I. C. Brătianu, căruia-i plăcea să illustreze situațiile și împrejurările, să caracterizeze oamenii și lucrurile, cu întîmplări și anecdote, ne spuse, cu farmecul cu care știa să povestească, anecdota cu boierul moldovean care-n fiecare zi își saluta guvernanta copiilor cu „Bonjour, Madame“, salut la care aceasta răspundea : „Pardon : Mademoiselle“... „Cum te simți“, încheia boierul invariabilul dialog.

Așa și eu : cum te simți, domnule Cantacuzino ?

Zîmbirăm cu toții, iar noul ministru al instrucției se întoarce către noi și ne zise : așadar, domnilor, azi după-masă, la ora trei, la mine acasă.

Am mers, aceiași, în casa boierească de la Copou, cu frumoasa grădină, îngrijită, ni se spunea, de stăpînul însuși. I-am explicat cît mai cuprinzător modul cum ne-am constituit, necesitatea la care corespundea acțiunea noastră, scopul ce urmăream și i-am arătat

ceea ce cerem de la noul guvern : să ne recunoască, ca și guvernul demis, ca reprezentanți legali și autorizați ai românilor refugiați din Austro-Ungaria și să ne acorde sprijinul necesar pentru ajungerea scopurilor ce urmărim, atît timp cît vom putea servi cauza ce reprezentăm.

Ne-a ascultat, fără să facă vreo observație sau să ceară vreo lămurire. Părea uneori absent. Dar așa era firea sa. Ne-a urmărit și înțeles pe deplin, ne-a încredințat că cererea noastră va fi bine primită și că guvernul ne va da tot sprijinul. Căci guvernul acesta — și aci ne făcu o întreagă expunere a situației — deși silit să încheie, poate, pace, nu înțelege să abandoneze idealul național și nici să cedeze o palmă de pămînt din patrimoniul strămoșesc — în Dobrogea sau în munți.

Deși primiți cu toată prevenirea, ascultați cu toată bunăvoința și asigurați de tot concursul, am plecat totuși de la Matei Cantacuzino vădit descurajați. Perspectivele păcii separate — înfățișate chiar de un membru al guvernului — ne-au tulburat și întristat. A doua zi, 14 februarie, unii din ai noștri văzură, în același scop, pe d-nii C. Argetoianu, ministru de justiție și C. Sărățeanu, actualul regent, atunci ministru de interne, iar la 15 februarie furăm — cu toții — primiți de președintele Consiliului, dl. general Averescu, în palatul Sturza din str. Română.

Generalul ne-a primit, militărește, în picioare. (Între noi erau și doi ofițeri de rezervă, în uniformă.) Fusese pus în curent cu scopul audienței noastre. Ne-a arătat sincer, cu liniștea ce-l caracterizează, situația în care am ajuns. Am mers cum trebuia, cu Aliații. Am făcut maximul de eforturi, de sacrificii. Împrejurări necalculate, nebănuite chiar, mai tari decît noi, ne-au copleșit și ne-au răpus. Mai mult nu ni se poate cere și nici nu putem da. Acum e vorba să salvăm ce se mai poate salva din interesele patriei. Ce ne privește, întrucît am mai putea lucra în noile împrejurări și am putea fi utili pentru scopul ce urmărim, ne va da tot concursul.

Acestea au fost, în esență, declarațiile d-lui general Averescu. Ne-a vorbit în același sens în care avea să vorbească mai tîrziu (26 feb.) în expozeul său de la parlament deputaților și senatorilor, cînd compară situația țării cu aceea a unei mame, care pentru a fi salvată de la moarte, trebuie să fie operată, radical, de propriul său fiu, medic, oricît de crud și dureros ar fi aceasta.

Am plecat și mai descurajați. Înțelesesem că, deocamdată, scopurile noastre erau zădărnice, iar planurile noastre în vînt. Aceasta cu atît mai mult cu cît seria deziluziilor și încercărilor vedeam bine că nu e terminată. Și, în adevăr, după preliminariile de pace de la Buftea și după pacea de la Brest-Litovsk între Rusia și Puterile Cen-

trale (încheiate în aceeași zi), urmă și demisiunea guvernului Averescu și constituirea guvernului păcii formale cu Germania și aliații ei, guvernul Marghiloman (18 martie 1918), cu care, evident, nu se mai putea face absolut nimic.

II.

Urmă o vreme grea — de apăsare și deprimare. Silințele de-a ridica moralul alor noștri nu-și produceau decît în parte efectul. Toți se simțeau descoperiți și din nici un loc asigurați. Încetul cu încetul, însă, sufletele se reconfortară, credințele renăscură și nădej-dile se-nfiripară. Gîndul ni se îndrepta acum cu toată încrederea spre Aliați. Cauza pe care ei o apărau — a bunului drept, a libertății și a civilizațiunii — trebuia să triumfe. Victoria finală avea să fie a lor. Și atunci cei căzuți și sacrificați înainte de vreme, își vor primi dreapta răsplată pentru devotamentul și jefra lor.

În Moldova, sentimentele acestea se îndreptau concret, spre reprezentanții Aliaților, spre dl. de Saint Aulaire îndeosebi. Simțeam, prin instinct, că ne iubește sincer, că ne împărtășește durerea și că ne înțelege nenorocirea. Știam de cît ajutor și folos fusese guvernul român în timpul înfrîngerii și retragerii, al defecțiunii și armistițiului rusec, al păcii separate impuse. Îl auzisem vorbind, frumos și călduros, mișcător și induioșător, plin de delicateță și cruțare, pentru situația în care ajunsese, dar și de nădejde, de credință nestrămutată, în succesul final.

Era, cu un cuvînt, în mijlocul decepțiunilor și nefericirilor de tot felul, singurul punct luminos, singura călăuză sigură. De aceea sufletele noastre, ale refugiaților ardeleni și bucovineni se îndreptau acum spre dl. de Saint Aulaire, ca spre un liman mîntuitor. Și, de la început, adică din momentul ce nu mai aveam un guvern al războiului național, care să ne patroneze și sprijinească acțiunea noastră, ni s-a dat prilejul să cunoaștem și să apreciem simpatia și interesul ce ne purta. Aceasta cu ocazia dizolvării Corpului voluntarilor români ardeleni și bucovineni din Moldova.

În adevăr, sub noul guvern al d-lui general Averescu, la cererea desigur, a germanilor, Marele Cartier General decreta dizolvarea acestui Corp de voluntari. Faptul provoacă mare neliniște și îngrijorare. Căci după intelectuali, care fuseseră puși în situația de a nu mai putea acționa, urma acum ca și voluntarii, în cea mai mare parte săteni, să fie împrăștiți în toate părțile ori lăsați în voia sorții să rătăcească, demoralizați și descurajați, pe pămîntul plin de lipsuri

și suferințe al unei patrii îngenuncheate prin trădarea unor aliați infideli și umilite prin atitudinea unor dușmani implacabili.

Aceasta era un dezastru. Trebuia, cu orice preț, salvat ce se mai putea salva din această organizație. Ofițerii, în indignarea și revolta lor înăbușită, plănuiau să plece pe frontul din Apus ca să țină acolo sus drapelul românesc alături de Aliați. Plan întrepid și îngreunat cu nespuse greutăți, întrucît retragerea trebuia să se facă prin haosul rusesc. Și cum ? Cu ce ajutor ? De la guvernul român, cu nemții pe cap, nu se putea aștepta nimic. Numai Aliații ar fi putut face ceva. În orice caz, trebuia totuși încercat spre a se salva sufletul și conștiința atîtor mii de luptători veniți cu tot avîntul lor patriotic în țară, să lupte în rîndurile oștirii liberatoare a regelui Ferdinand, iar nicidecum să ajungă pe la ușile celor îndurători...

Intervenția Comitetului nostru se impunea. Am cerut deci — dl. M. Popovici și cu mine — audiență la dl. de Saint Aulaire, care a binevoit să ne primească imediat (5 martie) și căruia i-am expus situația dezastruoasă în care au ajuns voluntarii noștri, rugîndu-l să examineze cum și ce fel s-ar putea realiza dorința lor de a fi duși pe frontul de luptă din Apus, prin Rusia, eventual chiar prin Siberia, cu ajutorul misiunilor militare aliate ce se mai găseau încă prin diferitele părți ale fostului imperiu țarist.

Dl. de Saint Aulaire își dădu seama de gravitatea problemei și de faptul că nu se putea rezolva decît de acord cu reprezentanții celorlalte puteri aliate și cu concursul lor. Ne propuse deci să ne întrunim, din nou, peste două zile, într-o conferință cu colegii săi : Sir Barklay, ministrul Britaniei, dl. Fasciotti, ministrul Italiei și dl. Wopicka, ministrul Statelor Unite ale Americii, conferință pe care avu bunăvoința să o convoace dînsul, punînd pe fiecare din cei numiți în curent cu chestiunea ce era să se discute.

În ziua de 7 martie ne găseam cu toții, la dl. de Saint Aulaire, acasă, în strada Română. S-a expus din nou chestiunea. S-a discutat cu toată bunăvoința, dar s-au văzut, din capul locului, dificultățile de ordin tehnic și politic. Ar permite guvernul român plecarea corporativă a voluntarilor ? Se vor angaja aceștia, cu toții, într-o acțiune solidară și hotărîtă ? Pe unde putea să se opereze retragerea ? Cu ce mijloace avea să se facă ea ? Tot atîtea întrebări chinuitoare și fără putință de răspuns lămurit, precis. Aproape două ore dură această conferință, fără să se poată lua vreo decizie. Și aceasta în primul rînd pentru că nu se cunoștea situațiunea exactă din Rusia, ce privește poziția și mijloacele pe care le mai posedau acolo Aliații.

Trebuia deci consultată o persoană tehnică competentă și cunosătoare a acestei situațiuni. Comandantul Bégou (?), din misiu-

nile franceze în Rusia, aflător atunci în Iași, fu rugat să examineze chestiunea din punct de vedere tehnic militar, să vadă ce s-ar putea face. La Biroul voluntarilor — rămas în ființă să supravegheze lichidarea Corpului ! — dînsul discută cu reprezentanții acestora și cu noi, examinînd situația din Moldova și din Rusia și făcînd diferite ipoteze în ce privește retragerea, pentru a constata la urma urmelor, — cu toții — că aceasta era imposibilă, în tot cazul împreună cu așa mari riscuri și piedici insurmontabile, că nici dînsul nici reprezentanții voluntarilor nu și-ar fi putut lua răspunderea unei atari acțiuni.

Părăsirăm deci această ultimă iluzie și ne împăcarăm din nou cu soarta fatală. Corpul voluntarilor fu desființat. Oamenii împrăștiați în toată Moldova și Basarabia, iar ofițerii plasați care cum s-au putut. Urmară zile tot mai neliniștite și chinuitoare, pînă ce sufletele se așezară și se potoliră din nou, în așteptarea altor zile mai bune, mai luminoase.

Între acestea, dl. Oct. Goga, care rămăsese la Odesa izbutește să vină la Iași, spre a-și pregăti plecarea în Apus, căci în Moldova nu mai era nimic de făcut. Aceasta era de altfel și părerea d-lui de Saint Aulaire, comunicată atunci d-lui Goga și pe care d-sa o împărtăși tovarășilor și prietenilor săi, cu recomandarea de a aștepta schimbarea împrejurărilor care, cu certitudine, avea să vină. Peste puțin apoi, dl. Goga se putu strecura, prin Rusia, în Apus...

Ce fu vara anului 1918 pentru refugiații ardeleni și bucovineni rămași în Moldova numai cei ce au fost acolo o știu. Guvernul, parlamentul, Misiunea militară germană — toți împotriva oamenilor ce au făcut războiul și au adus „dezastrul“. Cenzura și spionajul pretutindeni. Sfidați, insultați chiar, prin ziare, în Cameră și Senat, în adunări, la orice ocazie, de germanofilii triumfători... [...]

III.

În așteptare, cei care nu-și pierduseră credința, cei ce aveau convingerea că ce se petrece în Moldova era numai un episod — trist, adevărat, dar trecător — al războiului nostru și că, dacă nu în toamnă, în primăvară, desigur, pacea de dreptate și echitate avea să se așeze, în fine, pe ruinele catastrofalului război, prin zdrobirea Puterilor Centrale — aceia înțeleseră să-și întrebuințeze timpul, fiecare, după putință și împrejurări, cît mai bine și mai folositor cauzei naționale.

Astfel, ce privește pe scriitorul acestor rînduri, fie-i permis să arate că era preocupat de ideea pregătirii noastre în vederea Conferinței de pace. Dîndu-mi seama că acolo, în marele for al disputei

dintre națiuni, fiecare trebuia să se înfățișeze cît mai bine armat și pregătit a-și susține revendicările față de adversari, ca și față de ignoranți și de interesați, crezui că e bine să adresez în această privință d-lui Ion I. C. Brătianu un memoriu, pe care marele și ilustrul bărbat de stat îl primi cu deosebit interes.

Cred că nu este fără interes să reproduc aci acel memoriu, spre a se vedea preocupările noastre de atunci, cum și modul cum înțelegeam să ne pregătim în vederea marelui proces istoric al neamului românesc cu foștii săi stăpînitari și asupritori milenari, — proces ce avea să fie dezbătut la Conferința de pace și încheiat prin noua ordine politică ce această conferință era chemată să așeze în Europa centrală și răsăriteană, după distrugerea monarhiei austro-ungare ;

„E cunoscută intensa acțiune politică și militară pe care o desfășoară cehoslovacia alături de Aliați, — acțiune pe urma căreia ei au fost recunoscuți de Puterile Antantei ca beligeranți, asigurîndu-li-se, ca tuturor statelor în război, loc la viitoarea Conferință pentru pacea generală.

Faptul acesta e o cheazășie mai mult că chestiunea naționalităților din Austro-Ungaria va fi pusă, dezbătută și rezolvată la Conferința de pace, fie prin participarea directă, la această conferință, și a celorlalte naționalități din monarhie, fie prin prezentarea și susținerea acolo a postulatelor și aspirațiunilor lor politice de statele naționale intrate în război pentru dezrobirea iugoslavilor, italienilor și românilor.

În vederea acestui eveniment, se desfășoară azi întreaga acțiune de propagandă politică a tuturor acestor naționalități, avînd ca scop luminarea opiniei publice și instruirea cercurilor diplomatice din Europa și America asupra chestiunilor legate de năzuințele lor la o viață liberă și națională, — acțiune ce fiecare neam în parte o face pe seama sa și foarte puțin pe seama cauzei lor comune.

Din nefericire, împrejurările în care se găsesc românii din Austro-Ungaria, atît acei de acasă, cît și cei expatriați, fac ca acțiunea lor de propagandă în străinătate să nu fie la înălțimea postulatelor și aspirațiunilor lor politice și naționale. Mai mult chiar, prin recenta pace separată, nu avem posibilitatea noi, cești de aci, ca și cei de dincolo, nici măcar să cunoaștem, necum să susținem, puținul ce se face pentru cauza noastră în Apus de cei cîțiva care lucrează acolo cu atît de modeste mijloace.

În această situațiune, gîndindu-mă la modalitățile prin care, în împrejurările în care ne găsim, am putea servi mai bine și mai cu folos cauza neamului nostru în vederea viitoarei Conferințe de pace, am găsit că primul lucru ce ar trebui de făcut, ca absolut necesar și urgent, e redactarea și publicarea unui memoriu politic, în care ches-

tiunea noastră națională să fie astfel expusă, ca acest memoriu să fie nu numai un ușor, sigur și complet izvor de informație și orientare pentru opinia publică (presă), ci și o carte în care cercurile politice (diplomatice) să găsească expuse, potrivit punctului de vedere românesc, toate chestiunile pe care dezbaterea și rezolvarea procesului nostru istoric și politic cu ungurii le-ar putea ridica.

Un asemenea memoriu va fi util chiar lumii românești. Căci literatura privitoare la chestiunea noastră națională e așa de dispersată și de neegală ca valoare științifică și interes politic, încât documentarea și orientarea nu e cu puțință decât celor ce s-au ocupat prealabil și serios cu această literatură. Pe de altă parte, cele câteva opere de temei ce s-au publicat asupra problemelor capitale ale chestiunii noastre naționale, mai ales sub raport istoric și etnic, sînt cu totul speciale, așa că nu pot fi folosite decât de oamenii de știință și de puținii publiciști specializați în aceste chestiuni.

Memoriul plănuit ar cuprinde patru părți :

I. Situațiunea geografică, etnică, socială, culturală și politică, după datele cele mai noi, mai sigure și mai nepreocupate a românilor din Austro-Ungaria, în raport cu popoarele conlocuitoare în teritoriile revendicațiunilor noastre naționale.

II. Expunerea, concisă, dar completă, a procesului istoric și politic dintre români și unguri, cu relevarea tuturor conflictelor de rasă și de interese ce au făcut imposibilă, în decurs de o mie de ani, o cît de scurtă armonizare a vieții lor publice.

III. Arătarea, după date și informațiuni directe și controlate, a operei de desființare, distrugere a românismului pe care stăpînirea ungurească și austriacă au făptuit-o, în decursul războiului, în Transilvania și Bucovina.

IV. Documentarea, în sfîrșit, că nici o formă politică pentru armonizarea în același organism de stat, a vieții publice între națiunile dominate și cele dominante, între români și unguri îndeosebi, nu mai e posibilă în Austro-Ungaria : nici egala îndreptățire constituțională, presupunînd că s-ar aplica sincer și cinstit, nici autonomia și nici chiar federalizarea. Căci numai prin dezmembrarea monarhiei, cu întregirea sau crearea de noi state naționale, se va putea asigura Europei centrale liniștea de care are atîta nevoie pentru restaurare de pe urma actualei catastrofe războinice și se va putea da civilizației, pentru progresul omenirii, noi forme, vii și puternice, de culturi naționale.

Cu redactarea acestui memoriu, care va trebui publicat în franțuzește, eventual în englezește și nemțește, și care nu va fi mai mare

de 120—150 pagini, s-ar însărcina, pentru românii din Austro-Un-garia subsemnatul, iar pentru românii din Bucovina, cred, dl. dr. I. Nistor.

Iași, 21 iunie 1918

(ss) Al. Lapedatu

Ion I.C. Brătianu mă îndeamnă să pregătesc acest memoriu, ceea ce și făcui în cursul verii anului 1918. Dînsul urmări cu mult inter-es și măgulitoare încredere lucrarea mea, iar din discuțiunile ce avurăm cu această ocaziune asupra problemelor ce se impuneau studiului meu, am tras cel mai mare folos, întrucît multe lucruri mi s-au luminat pe urma genialei sale intuiții politice și istorice. Munca grea și migăloasă mai ales a datelor statistice îmi fu ușurată de elanul ce provoca în sufletele noastre vestea succeselor continue ale contraofensivei Aliaților pe frontul apusean.

Cînd deruta, inevitabilă, a dușmanilor se apropia și cînd zorile păcii se arătau de pretutindeni, — lucrarea aceasta era gata. O parte din ea — cea privitoare la statistică — s-a publicat, la începutul lui noiembrie, în „Neamul Românesc“ al d-lui N. Iorga, iar în întregime, a fost utilizată apoi la Paris, în memoriile oficiale pe care delegația română la Conferința de pace le înaintă membrilor acestei confe-rințe — memorii redactate de subsemnatul și de dl. Mario Roques, sub directa supraveghere a lui Ion I.C. Brătianu cu care împreună le citeam și pe care adesea dînsul le amenda, precizîndu-le și com-pletîndu-le. [...]

Dar să ne întoarcem la ai noștri, în Iași.

Singurul loc unde se mai putea respira liber, se mai puteau în-tilni sufletele celor credincioși și se mai putea afla adevărul asupra mersului războiului, era Legațiunea franceză din str. Banu, unde dl. de Saint Aulaire dispusese să se afișeze comunicatele — cenzu-rate în presă — ale Aliaților. Aci, după ce începu contraofensiva mareșalului Foch, care fu începutul derutei, dezastrului, catastrofei Puterilor Centrale, — aci, se întilneau ochii vii, plini de fericire, ai celor tineri, cu ochii stinși, umezi de lacrimi, ai celor bătrîni care și unii și alții cu același suflet înalt și cu aceleași nebiruite speranțe, veneau să afle, să cunoască adevărul.

Legațiunea franceză devenise locul de pelerinaj zilnic al tutu-ror bunilor români, în special al ardelenilor și bucovinenilor din Iași. Aceasta vreo trei luni de zile, pînă cînd semnele neîndoioase ale victoriei se vădiră chiar și pentru adversari și strigătele de pace ră-

sunară din toate părțile. Atunci ai noștri intrară din nou în acțiune. Capitala Moldovei deveni iarăși pământul scump al nădejzilor și credințelor noastre. Consfăturile, întrunirile începură. Comitetul Național al românilor refugiați din Austro-Ungaria fu reconstituit. Se simțea necesitatea unei acțiuni, unor manifestațiuni publice — în fața țării și a străinătății.

Cel dintii act al său fu Declarația din 6 octombrie prin care ceream să fim liberați de sub jugul Austro-Ungariei [...].

Iată acea Declarație :

„Românii ardeleni și bucovineni, aflători pe teritoriul regatului român, în numele nostru și al fraților subjugați de acasă, a căror conștiință e siluită și deci în imposibilitate de a se manifesta liber, declarăm cele ce urmează :

1. Cerem să fim liberați de sub jugul monarhiei austro-ungare și sîntem hotărîți să luptăm, prin toate mijloacele și pe toate căile, ca întreg neamul românesc să fie constituit într-un singur stat național și liber, sub domnia dinastiei române.

2. Nu recunoaștem monarhiei austro-ungare dreptul de a se ocupa de soarta românilor din Ardeal și Bucovina, deoarece veacuri de-a rîndul ne-a ținut în cea mai rușinoasă robie.

Toate încercările de federalizare ale Casei de Habsburg sînt gesturi disperate ale unei împărății osîndite să se descompună și să piară.

Soarta românilor din Austro-Ungaria s-a hotărît prin războiul regatului român și prin voința liberă a întregului popor românesc și o va consfinți Congresul de pace generală, la care vor lua parte și reprezentanții oficiali ai României eliberatoare.

3. Cerem ca întreg teritoriul din monarhia habsburgică revendicat de statul român, recunoscut și garantat prin tratatele de alianță încheiate de România cu puterile Înțelegerii, să fie liberat și unit cu Patria noastră.

4. Toate declarațiile românilor din Ardeal și Bucovina ce s-ar face împotriva acestor aspirațiuni naționale, le considerăm ca ștoarse cu forța de autoritățile dușmane și aceste declarațiuni nu vor putea induce în eroare opinia lumii, care a proclamat principiile de dreptate și de libertate pentru toate neamurile asuprite.

Iași, 6 octombrie 1918.

Comitetul Național al românilor emigrați din Austro-Ungaria.

Președinte : *Al. Lapedatu*

Secretar : *Oct. C. Tăslăuanu*“.

Declarația aceasta fu prezentată regelui — prin răposatul prof. G. Murgoci, guvernului — prin dl. Victor Deleu și Aliaților prin

dl. de Saint Aulaire. Primirea ce d-sa ne făcu atunci fu tot atât de binevoitoare și de încurajatoare. Cauza noastră era cîștigată. [...] Ca lucrul acesta să fie auzit din rostul celui mai autorizat dintre reprezentanții Aliaților la Iași, duserăm și prezentarăm d-lui de Saint Aulaire, rînd pe rînd, pe mai toți solii și delegații Ardealului și Bucovinei veniți după aceea la Iași. O făceam aceasta și dintr-un fel de orgoliu — ca frații noștri să cunoască și ei pe bărbatul care ne-a fost luni de zile, în vremurile cele mai grele, prietenul călduros și sprijinitorul prețios al aspirațiilor și năzuințelor noastre. Căci, desigur, nu este nimeni din generația noastră, a unității naționale, care să nu știe ce a fost dl. de Saint Aulaire pentru noi în această privință.

Victoria a venit — completă și definitivă. România Mare s-a înfăptuit, deși nu în granițele tratatului de la 4/17 august 1916, cum ar fi dorit-o subscriitorii săi, între care dl. de Saint Aulaire și marele său prieten Ion I.C. Brătianu. Regele, guvernul și oamenii războiului s-au întors în Capitală, în aceeași zi în care la Alba Iulia s-a proclamat Unirea pe vecie a Ardealului, Banatului și ținuturilor ungurene cu patria mamă. Pribegii ardeleni și bucovineni s-au dus și ei pe la casele lor. Iar dl. de Saint Aulaire a plecat și dînsul, după ce mai ridică un imn de slavă celor ce au luptat și au rezistat pînă la capăt — [...] poporului român.

Dar și după ce n-a mai fost în mijlocul nostru, după ce s-a dus la ai săi, a rămas același amic sincer și devotat sprijinitor al națiunii noastre și intereselor ei. Ne-a dovedit-o cu atîtea ocazii. [...]

Iată pentru ce românii ardeleni și bucovineni nu vor putea uita — nici ei, alături de frații lor din regat — pe dl. de Saint Aulaire. Și iată de ce, azi, cînd, după zece ani de la alcătuirea României întregite ni se prezintă ocazia fericită de a-i da un semn de iubirea, de recunoștința noastră, sînt sigur că nu trebuie să i se spună multe. Dl. de Saint Aulaire va simți ceea ce este în inimile noastre ale tuturor, ale întreg poporului român : cele mai sincere sentimente de grațitudine și de afecțiune. Căci d-sa a intrat în conștiința națională alături de generalul Berthelot, ca cei doi mari francezi ai „unirii celei mari“ și vor rămînea, pentru cei viitori, ceea ce pentru atîtea generațiuni de români au fost și vor fi marii francezi ai „unirii celei mici“ — Jules Michelet și Edgard Quinet.

JUSTEȚEA CAUZEI ROMÂNIEI

ROMÂNIA ȘI CAUZA DEMOCRAȚIEI ȘI A DREPTĂȚII

Am văzut că puține sînt exemplele mai convingătoare asupra clare diferențe dintre bine și rău, justiție și in justiție, tiranie oligarhică și aspirații democratice, ca cea dintre regimurile ungare și românii oprimați din Ungaria de Est. De decenii, eliberarea lor a fost visul și speranța fraților lor din Regatul Român. Regele Carol a sperat să obțină emanciparea lor prin relații prietenești cu Ungaria și Prusia. Dar lunga lui domnie (1866—1914) a coincis cu o crescîndă și netulburată persecuție a românilor din Ungaria. Speranța într-o reglementare pașnică a dispărut treptat și fiecare român a început să realizeze că mai devreme sau mai tîrziu libertatea trebuie să fie cucerită cu sabia. Timp de doi ani (1914—1916) România a fost forțată să aștepte și nu pentru — cum în mod ignorant s-a spus — „a alergera în ajutorul victorioșilor“, dar acum, cînd propriile aranjamente politice și militare s-au perfectat, ea poate vărsa singele fiilor săi cu o speranță precisă, deși cu un înfricoșător risc, aceea de a elibera pe frații oprimați. Momentul august 1916 a fost, cum evenimentele au dovedit, prea devreme. Dar România cel puțin a jucat eroicul rol de a risca pe față și a îndura mari suferințe pentru un ideal — unirea neamului românesc și cauza progresului democratic și a libertății naționale.

Pentru că în discuție sînt nu numai Transilvania, Banatul, Bucovina. De chestiunea eliberării românilor din Austro-Ungaria și unirea lor într-o „Mare Românie“ e legat viitorul democrației și libertății în chiar România. Așa cum am văzut, românii din Ungaria sînt socialmente și politicalmente democrați. Ei sînt harnici, inteligenți, profund sensibili și dornici de progresul educației și autonomiei instituțiilor, pentru menținerea cărora ei au plătit cu bani și lacrimi. Ei sînt aspri pentru că au avut de luptat cu o nație dominantă și economi pentru că numai prin economie au putut face față dublei

poveri puse lor de către stat și voluntar asumate de ei înșiși pentru a-și menține bisericile și școlile. Unirea lor cu regatul României va fi în mod sigur — și faptul este universal admis — o mare contribuție la cauza progresului și a democrației.

Condițiile politice și sociale din România nu sînt în nici un caz perfecte și puțini sînt românii care să nu admită sincer faptul. Din punct de vedere politic, România este o țară tînără. Organizarea medievală, în care sub suzeranitatea turcească cele două Principate ale Valahiei și Moldovei au rămas pînă la 1830, a oferit o mică șansă educării politice întregii populații a României. Țara a fost guvernată prin consultarea cu două Divanuri de boieri (mari proprietari de pămînturi), de domni numiți de Poartă pe șapte ani. Între 1711 și 1821 acești domnitori au fost în general de extracție grecească a Constantinopolului. Mulți dintre ei erau cinstiți și bine intenționați, dar, automat, sistemul producea o corupție larg răspîndită și o exploatare nedreaptă a locuitorilor băștinași. Fundațiile eclesiastice grecești deținea o mare parte a pămîntului, iar restul era proprietatea boierilor care țineau țăranul într-o stare de iobăgie, lucrînd pentru ei cea mai mare parte a zilelor unui an în schimbul dreptului de a primi un mic procentaj din ceea ce produceau. Acești țărani nu aveau drepturi politice. Revoluția de la 1848 a introdus o nouă atmosferă de democrație, dar țărani erau prea neinstruiți pentru a profita de avantajele momentului. A fost rolul lui Alexandru Ioan Cuza, primul domnitor al Principatelor Unite (1859—1866) de a face, practic, primul pas în ușurarea sorții acestora. Pe căi arbitrare (lovitură de stat) el impune unei apatici legislaturi, legi reformînd chestiuni privind pămîntul, privind legile și instrucția. Biserica e larg dez-helenizată și într-o bună măsură expropriată, sînt înființate școli și o măsură a votului la majorat, adoptată. Cea mai importantă dintre ele : o considerabilă parte a pămîntului este dată țăranilor. Pentru a-i salva pe aceștia de ghearele cămătarilor și ale celor lacomi de pămînt, li s-a interzis să înstrăineze proprietățile lor în timp de 50 de ani. Perioada a luat sfîrșit în 1914, dar războiul european a prelungit-o temporar.

Opoziția liberală a susținut întotdeauna că aceste reforme nu sînt suficiente. Astfel, deși votul era universal el nu era egal. Alegătorii erau împărțiți în trei colegii pe baza averii și instrucției, și țărani analfabeți erau admiși să voteze numai prin reprezentanți din fiecare sat. Marea populație țărănească a țării nu avea căi adecvate pentru a-și face auzită vocea. Deși înțelept și bun suveran, fostul rege Carol moștenise prin sîngele său prusac și prin educație o instinctivă spaimă de democrație și de guvernare a maselor neinstruite. Se poate găsi astfel în sistemul tri-colegial din Regatul Român o paralelă la mai mult decît anticul și deloc justificatul sistem — tri-clase din

Prusia. Apoi țărani aveau o legitimă nemulțumire în legătură cu cestiunea pământului. Cum populația crescuse, marile moșii rămase după reforma din 1864 deveniseră tot mai izbitor inadecvate și tensiunile își găsiră expresia în revoltele țărănești din 1888 și 1907. Era general recunoscut că situația trebuia luată în mîini demult, dar partidele politice și interesele lor puternice făcură ca un aranjament să fie amînat la nesfîrșit. Numai iminența unei intervenții în război preveni o întreagă dezbateră a problemei în sesiunea parlamentară din 1916. Războiul a arătat, totuși, că această anomalie care a putut fi scuzată un timp, nu mai putea fi tolerată. Pe de altă parte, nu numai liberalii și conservatorii democrați, dar chiar și conservatorii patrioți, asemenea răposatului Nicolae Filipescu, consimțiră la viitoarea introducere a sufragiului egal pentru că ei știau că aceasta era legată de problema Transilvaniei. În 22 decembrie trecut, cînd parlamentul român se întruni la Iași, regele accentuă acest fapt în discursul său : „Țăranii să știe că, luptînd pentru unitatea națională, ei luptă pentru libertatea lor politică și economică. Meritele lor le dau drepturi și mai puternice asupra pământului pe care l-au apărut și ne impune, mai hotărît decît oricînd, datoria de a adopta, la sfîrșitul războiului, reformele agrare și electorală pe baza cărora această adunare reprezentativă a fost aleasă“. Într-un mesaj adresat trupelor la începutul lui aprilie, regele și-a reafirmat promisiunea unor „mari drepturi agrare și politice“. [...]

Țăranul român este prin natură cel mai tolerant dintre oameni. În România, în partea română ortodoxă a Ungariei, uniții, romano-catolicii, lutheranii, calviniștii, evreii, armenii, țigani, tătarii, turcii, trăiesc alături unul de altul. Moldova și Dobrogea au servit ca loc de refugiu pentrueretici de tot felul — skopți și malocani și alți fanatici — care, în trecut, au considerat intolerabilă viața în Imperiul rusesc. Observatorii imparțiali — inclusiv cei din rîndul evreilor — au admis toleranța înăscută a țăranului român. [...] Evreii vor fi admiși cu toate privilegiile cetățeanului român. În schimb, evreii români au din partea lor prilejul și datoria de a-și identifica interesele mult mai în totalitate cu cele ale țării, și să respingă pentru totdeauna fireasca — chiar dacă mult nejustificată — acuzație că ei simpatizează mai mult cu Germania decît cu pămîntul românesc pe care se află.

POZIȚIA INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

Neajunsurile din situația constituțională și socială a României contemporane, la care am făcut aluzie, sînt neîmpliniri nu ale unei comunități decadente, ci ale uneia imatură politic. Asemenea Rusiei,

România nu a preluat încă în întregime moștenirea europeană de care tirania barbarilor și absența legăturilor cu lumea latină și anglo-saxonă au lipsit-o mult timp. E o frecventă acuzație a presei Puterilor Centrale împotriva României că este în întregime o decadentă și degrenită putere (E interesant de amintit că pînă la 1913 publiciștii germani erau obișnuiți să arate mîndri spre România ca spre un stat splendid organizat după modelul Prusiei, cu largă sa comunitate germană și școlile sale germane înfloritoare). Presa bulgară e mîndră de contrastul dintre libera, democratica națiune bulgară — a cărei politică externă recentele evenimente ne-au arătat-o ca fiind în întregime în mîinile țarilor săi străini și ale acoliților lor — și România, așa cum este ea compusă din boieri corupți și egoiști și o țărănime asuprită și analfabetă. Organul socialiștilor unguri „Népszavá“ s-a declarat în repetate rînduri împotriva medievalismului, feudalismului și bizantinismului vieții publice din România, încurajînd masele maghiare și non-maghiare să uite propriile lor nemulțumiri și să-și reverse atacurile lor împotriva absolutismului pe acest „dușman public“. Nu cu mult timp în urmă, „Frankfurter Zeitung“ a descris un foarte colorat tablou al condițiilor deplorabile din România, prezentîndu-i pe cuceritorii germani ca pe niște eliberatori și apostoli ai dreptății. Am văzut cît de mică justificare este pentru aceste acuzații pe care se străduiesc din greu să le facă dușmanii României. Viața politică și socială a României este ultramodernă, dacă o comparăm cu reacționarismul și oligarhismul atinse în Ungaria.

Pentru Prusia, în România ca și în Rusia, cei mai buni, dacă nu singurii prieteni puteau fi găsiți printre boieri și exploataorii poporului cărora le justficau abuzurile. E adevărat că capitalul german și știința germană au sprijinit puternic dezvoltarea României moderne — nu în afara unui anume altruism — dar ca o bună speculație comercială. Dar ce simpatie sau ajutor a dat Germania creșterii sentimentului democratic și dezvoltării culturale de aici ? Din Franța și din Italia și-au tras românii ideile lor politice și spirituale. De la Berlin și Viena ei au primit puține mărfuri dar comerciale, împrumuturi cu intenții politice și instrucțiuni diplomatice.

În lupta României pentru libertate, latura economică nu este lipsită de importanță. Exact ca în Italia, și ca în Rusia, în România expansiunea germană declanșată în anii '80 de Bismark s-a transformat treptat într-un control politic al țării. Nu numai comerțul, dar și finanțele României devin curînd în mod predominant sfera de acțiune a băncilor germane ca „Deutsche Bank“ și „Disconto Gesellschaft“. Puterile Antantei au permis, cu apatie, Germaniei să prindă în plasă România din punct de vedere financiar. Or finanțele Germaniei merg mîna în mîna cu politica sa externă. O victorie germană

sau un război nedecis ar duce la o completă subjugare politică și economică a României față de Puterile Centrale.

Asemenea Italiei, România nu are altă variantă decât să fie sau aliatul sau dușmanul Austro-Ungariei. Atâtea diferende acute între cele două state vecine — cu privire la Transilvania îndeosebi — nu pot fi rezolvate decât fie prin război, fie prin alianțe. Alianța stabilită în secret între România și Imperiul german a fost singura alternativă la un război dezastruos. Așa cum declarația de război a României la adresa Austro-Ungariei a explicat : „România a văzut ca o concluzie a tratatului de la 1883 — în relațiile de prietenie și alianță care au fost stabilite între cele trei puteri, o prețioasă garanție a liniștii sale interne și a îmbunătățirii situației românilor din Austro-Ungaria“. În cursul a trei decade, România a descoperit totuși că nu numai că a fost abandonată sorții de puterile a căror politică și principii politice s-a grăbit să le considere ca fiind ale sale, dar nici nu a putut face nimic pentru a salva pe românii din Ungaria de la o continuă persecuție. Asemenea Italiei, România nu este cea care păcălește ci cea care este păcălită în materie de tratate. Exact ca și politica în Balcani a Austro-Ungariei, politica agresivă și pangermanică a încălcat spiritul de alianță cu Italia așa cum s-a-ntîmplat și cu România. Dacă flagranta și continua asuprire a românilor din Ungaria n-a putut fi îndulcită prin gesturi prietenești și sprijin politic de la regatul vecin, atunci problema trebuie rezolvată prin sabie. „Miza pe care guvernul Regatului Român o cere ca preț pentru intrarea în război“ — pentru a ne întoarce la criticismul lui „New York-World“ — nu este nici mai mult nici mai puțin decât dorința firească ca puterile Antantei care au declarat că ele sînt campioanele principiului naționalității și ale drepturilor popoarelor mici, să aplice principiile lor generale la frapantul caz al românilor din Austro-Ungaria. Statele luptînd acum în bătălia civilizației și creștinismului, nu trebuie decât să arate că ceea ce includ în programul lor este o cerere perfect justificată de istorie, de echitate și de bunul simț. Suferind dureros pentru idealul său, România prin glasul celor mai de frunte oameni ai săi a declarat că este o strădanie care merită toate sacrificiile și nu regretă aceste pierderi. Ea a riscat totul pentru libertate și dreptate, să lăsăm dreptatea și libertatea să o răsplătească.

GESTUL STRĂMOȘESC...

În orașul Focșani, în care mă prinsese mobilizarea, treceau de o săptămână, pe sub geamurile casei, un lung șirag de care. Nu se mai sfârșeau. Treceau zi și noapte boii cumiți rumegînd filozofic ; treceau căruțele cu sprinteni cai de munte, sau cu greoi cai normanzi, răsunîndu-și copita lor lată ; treceau stoguri întregi de fin presat ; treceau mormane de pîne ; treceau boi desjugați și cai în libertate. Se desfundau satele, cîmpiile și munții pentru a duce spre fugara linie ferată toate bogățiile acestei țări rodnice.

Înaintea boilor mergea țăranul nostru, cu pasul rar și cuminte, cu liniștea lui augustă. Mergea la război. Ai fi crezut că mergea la arat. Ai fi crezut că săvîrșea unul din acele gesturi simple și solemne prin care se deschid vinele pămîntului darnic. Nici o emoție nu i se citea pe față. Călca rar și îndesat. De unde venea însă atîta liniște simplă ?

De la strămoși.

Gestul lui era un gest ancestral. Țăranul român n-a făcut numai gestul august al sămănătorului cîntat de poeți. El a făcut și gestul soldatului ce merge la război.

Pe ulița pe care trecea lungul șirag al căruțelor, al boilor cumiți, al cailor mărunți și al țăranilor liniștiți, a trecut de atîtea ori același șirag nesfîrșit. Alți oameni. Același neam însă. Același dispreț de moarte, același fatalism în privința „scrisului soartei“, același supus simț al datoriei, același eroism simplu și firesc. Drumetii de acum erau niște fantome ce se desprindeau din umbra istoriei pentru a mai săvîrși încă o dată gestul strămoșesc al jertfei de sine și al iubirii de țară și de pămînt. Cîntecul legănat al clopotelor i-a chemat

la război. Odinioară îi chema buciumul lui Ștefan cel Mare și al tuturor voievozilor. Atunci ca și acum răsunau cîmpiile și munții de cîntec de război.

Părăsind brazda începută, țăranii întorceau boii spre chemarea la arme. Plăeșii se scoborau din munte, muncitorii veneau de pe ogoare. Simplu. Mergeau astfel să-și împlinească a doua menire a lor : după munca pămîntului sfînt, apărarea lui împotriva dușmanilor.

De aceea treceau și în luna lui august 1916 pe sub geamuri, într-un șirag nesfîrșit de oameni, făcînd un gest strămoșesc, liniștiți și fără nici o emoție.

CARPAȚII...

Nu mai sînt Carpații...

Au fost prea mult. De două milenii creasta lor sălbatică a dominat întreaga istorie a neamului nostru. Și în bine și în rău. Ne-a despărțit, înstrăinîndu-ne unii de alții. Ne-a retezat fără milă în două : *disjecta membra*. Membre risipite ce au străbătut prin toate vicisitudinile veacurilor, făurîndu-și în tăcere visul unei Uniri zădărnice de acest spate de gigant ridicat tocmai în mijlocul Daciei străbune. Și, totuși, în vremuri grele, Carpații ne-au fost și de mare ajutor. În văgăunile lor tainice s-a păstrat neștirbit neamul nostru, copleșit din toate părțile de puhoaietele desfundate ale barbarilor hrăpăreți...

De cîte ori ochii arși de patima nostalgiei ai fraților noștri se vor fi ridicat cu durere spre zidul înalt al Carpaților ? De cîte ori îl vor fi blestemat că le-a închis orizontul Regatului român ? Cîte gemete nu vor fi auzit Carpații bătrîni și silhii ? Cîte fugăciuni deznădăjduite ? Cîte amenințări neputincioase ?...

Nimic nu i-a mișcat. Au stat neclintiți între cele două frînturi ale neamului nostru. De aproape o mie de ani se uită cu nepăsare la destinele lor deosebite. De doi ani Carpații deveniseră și mai tragici. Durerea fraților noștri, morți pe toate cîmpurile de luptă, se izbea de zidul crestei nepăsătoare. Pe piscurile lor se înălțau tunurile cesaro-crăești amenințătoare. Vrășmășiei Carpaților îi se adăoga și vrășmășia înarmată a dușmanilor noștri seculari...

•

Și, deodată, zgomot de război. De la întâia veste, o minune. Zidul inexpugnabil al Carpaților trufași a început să troznească. Și printre crăpăturile lor au apărut baionetele înșiruite ale dorobanților noștri. Din trecătoarea Prisăcanilor, din valea Bicazului, din trecătorile Ghimeșului și a Palancăi, din valea Uzului, din trecătoarea Oituzului și a Jiului, din meterezele lui Tudor, au început să se scurgă deodată, la un singur semn, armatele românești, dorobanții ușori și artileria grea. S-au năruit Carpații. Printre ruinele lor s-a infiltrat picătură cu picătură și pe un front enorm oastea noastră. Îi credeam dușmani neînduplecați, și Carpații s-au arătat niște giganți bătrâni, care ne-au speriat de atîta vreme, pentru a ne șterge lacrimi! și a ne îndulci durerea !

În locul unui zid de despărțire, ei vor deveni astfel coloana vertebrală a unui corp bipartit, solid organizat în jurul lor...

„PĂSĂRICA“ LUI ST. O. IOSIF

O bucată de schijă nemțească s-a rătăcit și în odaia în care se juca o copilă de unsprezece ani. Era Corina lui St. O. Iosif. Poetul, care a cristalizat aspirațiile neamului nostru într-o poezie ce va trăi mai mult decît întreaga lui operă, moare încă o dată, moare în cea mai curată afecțiune a lui, în singura lui dragoste neînveninată, în copilă cu nevinovați ochi verzi, în cea din urmă picătură a singelui lui generos, în „păsărica“ pe care a iubit-o cu atîta patimă și a cîntat-o cu atîta gășie...

•

Nu voi uita niciodată pe St. O. Iosif în preajma anului 1913... Sufletul lui chinuit se îndrepta spre tragedie. Umbrele morții se așterneau peste mintea lui zbuciumată. În zgomotul unei săli de teatru în fundul unei loje, mi-a citit pentru întâiași dată marșul *La arme*. M-am uitat la bietul Iosif cu mirare. Nimic din ființa lui nu te făcea să bănuiești o notă eroică. Și, totuși, din sufletul lui potolit au ieșit aceste accente virile, care au zburat apoi din gură-n gură...

În toată făptura lui Iosif se citea o exaltare nepotrivită cu firea lui. Un fel de avînt și de neastîmpăr. O înfrigurare de viață, pe care n-o putea curma decît o moarte fulgerătoare... *La arme* era cea din urmă licărire a unui suflet, pe care apropierea morții îl transfigurase, ridicîndu-l la o înălțime nebănuită...

Marșul lui Iosif și-a urmat apoi soarta, nemaiavînd nevoie de lutul poetului... Pe cînd mulțimea entuziastă umplea văzduhul cu strofele marșului *La arme*, bietul Iosif dormea înțepenit pe veci în mijlocul bisericii Albe...

●

Mobilizarea din 1916 s-a făcut tot în ritmul marșului lui Iosif.

FACTORII MORALI AI RĂZBOIULUI

Războiul nu se reazemă numai pe oameni și munițiuni. Pe lîngă elementul material mai e și elementul moral. *Mens agitat molem*. Dedesubtul munților de munițiuni revărsate pe toate cîmpiile Europei, dedesuptul atîtor jertfe omenеști aduse pe altarul patriei, e și un suflet care se oțelește și stăpînește totul printr-o încredere făcătoare de minuni. Credința în dreptatea unei cauze, credința în destinele supreme ale Țării, credința în biruința finală a adevărului și a binelui face tunul să vorbească mai răspicat și pieptul omenesc să înfrunțe mai cu îndîrjire atacul dușmanului.

Din fericire, siguranța morală e cu noi. Războiul nostru e o acțiune morală. Nimic nu poate fi mai legitim și mai sfînt decît dorința unui popor de a viețui laolaltă în marginile lui etnice. Mai tîrziu, cînd concepțiile vieții de stat vor evolua, va părea ca monstruozi-tatea unor veacuri de barbarie sila ce se face astăzi unor popoare de a trăi în formațiuni nefirești. Va părea o crimă smulgerea cîtorva milioane de oameni de la viața lor normală și liberă. Principiul naționalităților dacă nu este încă o realitate primită de toți, e unul din punctele luminoase ale idealului moral al societăților viitoare. Întrînd în război, ne luptăm deci și pentru progresul moralei sociale. Această convingere trebuie să ne crească puterile.

●

Toți cei ce țin un condei în mînă în împrejurările de astăzi, au datorii superioare față de patrie, ce trec peste finalitatea artei. Sînt dintre cei ce au cerut artă pentru artă. În vremuri normale. Vremurile de astăzi au spart însă cadrele vieții normale și au răsturnat criteriile de judecată.

În clipa în care se pun în cumpănă destinele neamului nostru, ale Europei întregi și poate și ale civilizației umane, nu e vremea unui frumos zadarnic. Sufletul național se zbate în cleștele proble-

melor de viață și de moarte. Toate energiile trebuiesc îndreptate spre folosul imediat al patriei. E în tradiția noastră ca scriitorii să aibă o largă parte în mișcările mari patriotice și în actele ce au întărit viața statului nostru modern. Finalitatea scrisului în clipa de față nu stă în emoția estetică, ci în valoarea lui utilitară și morală potrivită cu nevoile prezente... Și aceste nevoi nu sînt de două luni ci de doi ani, de cînd s-a pus problema idealului nostru național. Călăuzit de acest ideal, am căutat să adaptez critica cerințelor lui. Am socotit-o ca o datorie. Am făcut-o cu toată nepărtinirea, dar și cu toată puterea de iubire și de ură, pe care ți-o dau dragostea de țară și sentimentul primejdiei, cu toate forțele înmulțite, pe care ți le dau entuziasmul și dezgustul. În vîrtejul nobilelor pasiuni, al șovăirilor interesate și al conștiințelor scelerate, sînt fericit că am putut aplica disciplina criticii unor cercetări de morală literară și am avut îndemnul de a numi lucrurile pe numele lor. Nu va fi indiferent pentru generația de mîine de a ști în ce măsură au răspuns scriitorii noștri la datoria de a fi facla de lumină îndrumătoare a conștiinței naționale.

Și acum cînd lumina s-a făcut, ea trebuie apărată de vînturile evenimentelor posibile. Conștiința că ducem un război drept trebuie să ne ridice deasupra oscilațiilor fatale unui război de lungă durată. Toți cei ce țin un condei în mînă trebuie să-și îndrepte activitatea lor pentru a întări vigoarea morală a poporului nostru. E o datorie patriotică ce intră în tradiția scriitorilor. Trebuie înrădăcinată în sufletele cele mai întunecate conștiința că ducem un război drept, un război sfînt, un război inevitabil pentru destinele neamului românesc. Întîmplările luptelor pot fi oricum : războiul trebuia făcut cu toate jertfele ce-ar cere. În el vedem nu numai puțința de a realiza un ideal național, ci și prilejul de a lucra pentru progresul moralei sociale. Această conștiință trebuie să devină o forță sufletească de mare valoare care să ne ridice deasupra loviturilor momentului. În fața lui Falkenhayn și Mackensen să înălțăm zidul puterii noastre morale că luptăm pentru dreptate și ideal. De tăria lui abstractă se vor zdrobi armele materiei pururi învinse.

Scriitorii ce nu-și apără țara cu pieptul, au un larg cîmp de activitate în direcția pregătirii ei sufletești. Prin scrisul lor trebuie să cultive factorii morali ai războiului, izvor nesecat de energie.

Armata română s-a infiltrat în Transilvania prin toate potecile Carpaților. În câteva săptămîni soldații noștri au pus piciorul în Brașov, locul de refugiu al domnilor și boierilor pribegi, în Făgăraș, vatra Țării românești, în Șălimbărul lui Mihai Viteazul și în Odorhei... Cîștiguri definitive. Cuceriri care au caracterul perenității.

În această anevoioasă trecere a Carpaților s-au săvîrșit, desigur, multe acte de eroism individual sau colectiv. Fapte mici sau mari menite să se prăbușească în noaptea evenimentelor lipsite de istorie. Achile fără Homer n-ar mai fi devenit Achile. Ar fi fost unul din miile de eroi care au trecut pe pămînt ca niște umbre din lipsa unui povestitor.

Îndărătul unei armate se cuvine deci să sosească și povestitorii. Avem literați, avem istorici, avem ziariști. E, prin urmare, în puțința noastră de a înjgheba o literatură războinică potrivită și cu nevoile noastre sufletești și cu documentarea viitorimii.

Faptele soldaților noștri cer un ochi care să le vadă și un condei care să le fixeze. Numai un artist le poate insufla caracterul eternității dîndu-le viața amănuntelor și a pitorescului. El poate culege tot ce e semnificativ, o vorbă expresivă, un gest simbolic ce s-ar pierde în vîrtejul disperat al atîtor gesturi, un episod mai sugestiv ca descrierea strategică a unei mari bătălii. În colaborația tuturor forțelor naționale a războiului, nu trebuie uitată nici forța pe care o reprezintă artiștii unui popor. S-o solicităm ca pe un element necesar. O epopee n-are nevoie numai de brațe făptuitoare. Mai trebuie și o pupilă cuprinzătoare și un talent de a povesti în cuvinte înaripate lucrurile văzute și trăite. În afară de certitudinea sobră a comunicatului, mai e nevoie și de chenarul viu și cald al povestitorilor și al comentatorilor epopeei noastre naționale.

Îndărătul frontului mișcător al armatelor noastre mai sînt și cei rămași acasă. E lumea civilă. Ea nu poate fi cu totul lăsată la o parte din jurul elementelor și a localităților. Între armata noastră de operație și țara civilă s-a tras din nefericire o zonă militară, pe care n-o străbat decît știrile lapidare ale comunicatului : am luat Brașovul ; am luat Făgărașul ; am înconjurat Sibiul ; am luat Șălimbărul...

Nu ajunge. Între țară și front trebuiesc stabilite cît mai multe fire de comunicație. Țara trebuie să vibreze la toate momentele

epopeii noastre naționale. Și această legătură între cei plecați și cei rămași nu poate fi făcută decât de ziariști și literați... Cerem deci ca în urma armatei să se organizeze o literatură de război, vie, caldă, o adevărată hrană spirituală a prezentului și un document al viitorului... Numai astfel Brașovul, Făgărașul sau Șălimbăurul nu vor fi numai niște slabe sonorități, ci vibrații vii din ritmul sufletesc al întregului popor românesc...

N. IORGA

Dl. N. Iorga s-a regăsit pe sine însuși...

În această clipă de mare încercare pentru existența neamului nostru, în care toate sufletele sînt încleștate într-o tragică așteptare, în această clipă în care unii încep să șovăiască, dl. N. Iorga și-a regăsit credința în destinele neamului românesc, luîndu-și locul de factor al conștiinței naționale. O vastă știință și o rară autoritate morală îl mîneau spre acest rol de conducător al opiniei publice în clipa marilor prefaceri.

Doi ani a șovăit.

În volumul meu din urmă *Critice IV* am fixat această șovăire. Era dreptul meu de a îngrădi rostul criticii în marginile conștiinței mele de scriitor și de român. În dl. Iorga am văzut o mare energie națională menită a fi întrebuițată pentru scopurile supreme ale neamului nostru, un vizionar sorocit să taie o altă hartă sufletească românilor decât oamenii politici cu răspundere.

A sosit și clipa așteptată a intrării în acțiune. Întîmpinăm, desigur, greutăți nebănuite. Războiul cere sînge rece și pregătire. Le vom dobîndi cu timpul. După o înaintare biruitoare a venit și retragerea îndărătul muntelui prieten. Unele conștiințe nesigure au început deci să se clatine. Sămănătorii de frică și-au aruncat sămînța.

În fața lor s-a ridicat dl. N. Iorga. N-a îndemnat la război. Acum e pentru război. Și e cu toată energia elementară a unui ciclop.

Dl. N. Iorga redactează aproape singur o foaie zilnică : „*Neamul Românesc*“.

E o foaie „a conștiinței naționale luptătoare“ — și niciodată un program n-a fost mai bine limitat și slujit. De doi ani avem o conștiință națională ce se luptă. La început, a fost un crîncen asalt împotriva politicii noastre tradiționale. Trebuia zguduită o clădire

laborios ridicată prin munca a treizeci de ani de înțelegere diplomatică. Mai aveam dinainte și o puternică propagandă germană : nu numai pe căile spirituale ci și pe căile materiale. Conștiința națională trebuia să se lupte și cu acest primejdios ferment de dizolvare morală. Leviathanul corupției germane trebuia doborât.

După doi ani de încordare a venit războiul. Conștiința românească se luptă astăzi, în sufletele cele mai întunecate sau mai luminoase, pe toate crestele Carpaților. Conștiința celor rămași acasă urmează însă oscilațiile frontului cu o înfrigurare ce se poate lesne preface în entuziasm sau panică. Deși în afară de linia de război, mișcările opiniei publice se răsfrișing asupra frontului. Războiul cere deci și o mobilizare sufletească... Ne trebuie o unificare a conștiinței publice. Să voim cu tenacitate un singur lucru : *biruința*. Să-i subordonăm toate deosebirile noastre de sentimente și de vederi.

În mijlocul unui popor impresionabil, se simțea nevoia unui organ care să afirme cu energie imperativul categoric al rasei noastre, un organ care, prin autoritatea morală și prin tăria neștrămutată a convingerii, să devină un factor puternic al conștiinței naționale ce luptă să se întregească.

Acest organ „al conștiinței luptătoare“ este „*Neamul Românesc*“ scris aproape în întregime de dl. N. Iorga. Toți cei ce caută o îmbărbătare, în îndoielile ce-i încolțesc, vor găsi în foaia marelui nostru istoric o căldură și o convingere binefăcătoare. Dl. Iorga și-a reluat rolul firesc : rol de călăuză a conștiinței românești pe căile pe care ne cheamă originile și sufletul nostru latin.

Totul îl pregătise pentru acest rol. Și mintea și inima. Chiar și forma apostolică a talentului său literar. În mijlocul zbuciumului sufletesc în care ne frământăm, în mijlocul săbiilor ce zângănesc și al tunurilor ce bubuie, glasul puternic al acestui om de convingere și de conștiință curată e făcut să domine. E o datorie patriotică de a-i netezi căile ce duc spre sufletul mulțimii îngrijorate.

LINIA SIRETULUI

Ca printr-o veche consfințire istorică, războiul ne-a curmat țara în două prin linia Siretului, la care nu se gândise nimeni înainte. Fortificațiile de la Nămolosa-Galați trecuseră de mult în galeria curiozităților strategice. Războiul le-a dat totuși o ciudată realitate inversă : în loc să ne apere dinspre nord au trebuit să ne apere din sud...

Ne urmărește, desigur, o fatalitate istorică. Șase veacuri această ciudată linie imaginară, care nu are nici o realitate geografică, a rupt trupul neamului nostru de dincoace de Carpați în două frânturi tragice... Un searbăd pîriu ne-a curmat cu un brîu secular. Aceeași fatalitate, acum salutară, și în războiul de ieri. Ca prin farmec, toată suflarea combatantă a țării s-a retras îndărătul aceleiași linii imaginare. Ne-am găsit iarăși despărțiți în două, sub privirea rapace a celor doi vulturi. Păream destinați să cădem sub ghiara vecinilor hrăpăreți. Ceea ce nu putuseră face veacuri de cotropire, și de încălicare a atîtor neamuri barbare, era să se înfăptuiască în doi ani de război, ce ne retezaseră salutar prin același fir subțire al liniei Siretului.

Și totuși linia Siretului a rezistat.

Minunea de la Marna s-a întîmplat și la noi. La început, nu prin puterile noastre sleite de dezastrul retragerii ; dar mai pe urmă, printr-o refacere, care poate fi privită, în adevăr, ca un miracol... Minunea noastră s-a întîmplat la Siret. Și niciodată nu cred că sufletele românești să fi fost mai tragic legate de o linie bizară de sate și pîraie, ca ceea ce pornea din josul Galaților pentru a se ridica pe deasupra Focșanilor, Odobeștilor și a Sovejei. Luni de zile am stat cu ochii pironiți pe harta războiului. Ce destin ne fixase încă o dată de această linie a Siretului ? Sînt puteri oarbe ce planează, implacabil, deasupra noastră... Dușmanul se apropia nestîinjenit. Ai fi crezut că întreaga țară se va prăbuși sub lovitura lui. Și, deodată, această oprire neașteptată în fața unui zid, pe care nimic nu te făcea să-l crezi de netrecut.

Iată cum linia Siretului a venit să răzbune veacurile de despărțire arbitrară. Ne-a despărțit de data aceasta de dușman. Jumătate din țară a căzut ; ființa legală a țării a rămas însă slobodă dincolo de malul ridicat al riului... Hula trecutului se întoarce în slavă. Din funia ce gîtuie, a devenit brîul de foc și de aur : puncte de infern și de glorie, sate cuprinse în vilvătaia incendiilor și a slavei, pîraie înroșite, și imensul rug al Mărășeștilor, pe care neamul românesc, recules din prima zguduire a războiului, l-a înălțat ca pe un *ex-voto* al aspirațiilor lui ; salbă de pietre, scăpărînd deodată în irizarea obuzelor ; calvar al idealului național ; cale lactee a faptelor noastre eroice... Iată linia Siretului... Nu trebuie s-o uităm niciodată. De

aceea să se facă tot ce se poate face, pentru a se fixa prin monumente, prin conservare de ruine, prin comemorări, această linie hotărâtoare de puncte luminoase.

UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR

[...] Istoria, care umbrește amănuntele, va scoate într-o lumină nepieritoare însemnătatea hotărârii de la 14 august 1916. E cea mai măreață dată din întregul trecut al neamului românesc. Printr-o lovitură de zar ni s-au deschis destine noi. Ceea ce a schițat sub o formă vremelnică Viteazul la Alba Iulia, a înfăptuit regele Ferdinand prin puterea unui gest solemn, care, pe drumurile spinoase ale dezastrului, ne-a dus totuși la întrunirile impunătoare de la 28 noiembrie și 1 decembrie din Cernăuți și Alba Iulia, și la întregirea neamului românesc într-o formă de stat unitar. Peste greșeli va picura balsamul uitării. Rezultatele nu vor fi adumbrite de larva nemulțumirii. Oamenii trec, ideile mari rămân. Și când aceste idei, oricât de grele jertfe s-ar lega de ele, se tălmăcesc prin forma văzută a realizărilor celor mai largi, recunoștința posterității, ce nu s-a jertfit cu nimic, e câștigată. Fiii vor binecuvînta deci moartea părinților lor, pentru că le-a dat o patrie mare, liberă și bogată.

Și totuși, în această clipă solemnă pentru toți românii, gândul nostru merge la morți. Nu pentru a-i scula din morminte ca să ia locul celor nevrednici de perspectivele noi ale neamului. Nu-i chemăm dintr-un gând răzvrătit de nemulțumire. Generația de astăzi și-a făcut datoria de sânge. Morții pot fi liniștiți. Nu le tulburăm somnul ca o muștrare pentru cei ce trăiesc încă. Gîndul nostru merge către dînșii din plinul unei bucurii ce nu se poate îngredi numai în piepturile noastre. Revărsîndu-se, ea ar vrea să cuprindă pe toți cei care din timpurile îndepărtate au murit pentru cauza sfîntă a românismului.

La marele praznic al neamului românesc, strîns de pretutindenii într-o unitate latină impunătoare, simțim nevoia de a vă ști aproape de noi, pe voi, din a căror suferință a ieșit, luminoasă, bucuria cea mare de azi a întregirii naționale.

Sculați, morților, din mormintele voastre !

Scoală, tu, cel dintîi, măreț Voievod din necunoscutul tău lăcaș de odihnă, pentru a vedea rodirea săminței tale generoase. Leșul putrezit pe cîmpiile Turdei se va putea împreuna cu țeasta glorioasă de la mănăstirea Dealului, care, ca un adevărat simbol al ne-

mului, a gustat din toate durerile lui, luînd drumul pribegiei rusești. Morții ne guvernează. Și, dacă stăpînirea ta peste întreaga Dacie a fost de scurtă durată, ideea ei a trăit vie trei sute de ani în toate piepturile românești. Ai trăit în noi ; ai trăit în toți cei ce au făurit actul de la 14 august 1916... Ia-ți deci locul ce ți se cuvine în capul mesei ce unește laolaltă întregul neam într-o sărbătoare unică în istoria lui.

Sculați, voi toți cei ce ați murit pentru cauza românească, sculați voi Horia, Cloșca și Crișan, cei trași pe roată, pentru că ați cerut dreptate pentru neamul vostru obidit ; sculați voi toți ce ați murit în temnițele ungurești, toți mucenicii iredentismului românesc, care ați murit înainte de a vedea biruința idealului nostru. Sculați, căci a venit ziua răsplătirii mult așteptate. Și, mai ales, sculați voi cei ce ați murit pe cîmpiile străine ale Galiției, sau în dezastrul de la Piave, voi, morții cei mai nenorociți ai neamului nostru, pentru că ați murit fără nici un rost, sub un steag străin, și în slujba unui spirit de dominație universală. Prin moartea voastră voi pregăteți lanțuri și mai grele celor rămași acasă. Din jertfa singelui vostru steril nu avea să iasă libertatea ci robia. Somnul ce vă apasă e și mai adînc și dureros : sculați în ceasul răzbunării pentru a veni la praznicul neamului.

Și sculați voi zeci și sute de mii de căciulari români care, la glasul regelui vostru, prin care răsuna imperativul neamului, ați lăsat coarnezle plugului pentru a-l urma pe drumul necunoscut al destinului. Sculați, voi victime dureroase de la Turtucaia, de la Cîineni și de la Neajlov ; sculați voi jertfe glorioase de la Oituz, Mărăști și Mărășești, căci a sosit ziua de glorie pentru care ați murit.

Sculați voi toți ce, încălziți de același ideal, ați luat calea pribegiei pe drumurile desfundate ale Moldovei, răbdînd de foame, și de frig, și căzînd de molima cotropitoare.

În ziua cea mare a neamului românesc, veniți cu toții, pentru că bucuria noastră nu poate fi deplină decît știind-o împărtășită și de voi și că sufletele voastre sînt împăcate, căci s-a împlinit idealul pentru care ați murit.

PACEA

Părăsind Bucureștii, am lăsat după noi agonisita unei vieți de trudă. În prîpa plecării n-am luat decît un singur lucru : *credința în biruința din urmă*. Indestructibilă și mîntuitoare credință ! Ea ne-a întremat șovăirile pribegiei. Și după șase luni de lungă iarnă

a sufletelor noastre îndurerate ; după șase luni de așteptare opacă și viforoasă, în care ne-am aruncat privirile deznădăjduite înspre apus și răsărit, ne regăsim acum în lumina zilelor de primăvară cu aceeași credință neînvingătoare în biruința de mâine. Vom învinge ! Ne-o spun nu numai câmpiile însingurate de la Aisne și din Champagne, nu numai crestele Alpilor încununate cu florile latine ale victoriei italiene, ci ne-o spune și pasul hotărât al dorobanților noștri cu războaiele vindecate și cu răzbunarea în suflet.

Sînt totuși priviri ce caută cu tragică îngrijorare spre răsărit... Ce va ieși din cocarda roșie a „armatelor revoluționare“ rusești ? Din boneta frigiană a sans-culoților republicii franceze a ieșit libertatea lumii. Ce ne va aduce însă steagul roșu rusesc ?

Întrebare firească. Îngrijorarea nu este însă legitimă. Îndărătul acestor zvîrcoliri, ca și îndărătul întregului război, nu poate fi decît o pace victorioasă...

Pacea poate fi însă mai apropiată sau mai depărtată. Suferințele noastre cer negreșit o pace apropiată. Nu trebuie să măsurăm însă cu suferințele noastre de o clipă împlinirea unor aspirații seculare. Nu trebuie să reducem eternitatea neamului la ființa pieritoare a indivizilor. În clădirea temeliei unui popor nu trebuie să ne așternem nerăbdarea. Suferințele individuale se pulverizează și se topesc în solemnitatea trudnică a gestației din care iese viitorul.

Pacea poate fi deci apropiată. Poate fi însă și îndepărtată. Să fie numai pacea în care credem : *pacea României tuturor românilor*. Încolo, poate fi acum sau peste un an : în orice român conștient va găsi o răbdare indestructibilă.

Ceea ce trebuie să urîm e o pace șchioapă și nu o pace îndepărtată. Decît o pace îndoioasă acum, mai bine o pace definitivă cît mai tîrziu. Din suferințele noastre vremelnice de azi vor răsări germeii unui nesfîrșit număr de generații fericite. În perspectiva vieții poporului nostru, anii de durere de acum se vor pierde ca un neînsemnat fir de praf. La aceasta să ne gîndim mai întii. Să nu plîngem. Zilele fericite de pînă ieri ne-au fost pregătite de resmerițele și bejăniile înaintașilor noștri călcați în picioare sute de ani de năvălirile dușmanilor ; prin bejenia noastră de azi să pregătim fericirea de mâine a urmașilor. Să plătim fără părere de rău tributul generației noastre.

Putem privi deci fără îngrijorare tragică la învălmășeala haotică a lumii noi ce se desprinde din răsărit. Îndărătul ei nu se arată coiful prusac. E drept că pentru o clipă ne-a acoperit imaginea senină a păcii. Dincolo însă, ceva mai departe, se presimte totuși nimbul auriu al unei păci întemeiate pe libertatea popoarelor. Razele ei vin de departe. Vin poate din America. Dar de ori de unde ar veni și ori cînd ar veni, ne vor găsi cu aceeași indestructibilă avuție, pe care am luat-o cu noi în graba părăsirii Bucureștilor :

— „Credința într-o pace definitivă și victorioasă“ ...

Doamnelor și domnilor !

Cu plăcere salutăm primăvara frumoasă care ne arată cum se redeșteaptă natura fizică, cum pământul fertil își arată tendința spre a ne da rodirile sale frumoase, încântătoare, plăcute pentru noi, și din considerațiunile acestea asupra naturii cuvântătoare, astăzi cu un singur pas trecem la considerații pe terenul celălalt moral, cultural, național și vedem de asemenea redeșteptându-se energiile naționale pe tot pământul locuit de români într-un singur scop, spre un singur ideal, cu o singură voință ca să realizăm idealul nostru național : România Mare.

Manifestațiunile patriotismului domniilor voastre ne mîngîie pe noi, ne înalță, ne dau curaj și totodată o sfîntă satisfacție, că toți românii pricep în zilele mari datoria lor.

Așa doamnelor și domnilor, de aici, de la gurile Dunării pînă la obîrșia Tisei, vă putem spune în mii de adunări, nu așa de mari și publice ca aceasta, dar unde sînt fie și numai doi români laolaltă — și de aceea am zis în mii de adunări — chiar acolo în Transilvania unde se adună fiii și fiicele de români, nu se vorbește de alt lucru, nu se așteaptă alt ideal, nu scapă alt sentiment înălțător decît toată energia, tot curajul și entuziasmul pentru înfăptuirea idealului național.

De aceea nu e de lipsă să venim, noi reprezentanții Ligii Culturale sau ai Acțiunii Naționale, nu e de trebuință să venim aici la dvs. să vă înflăcărăm, să vă turnăm entuziasm în inimile dvs. sau povești care să lumineze calea sufletească a domniilor voastre : nu, ci mai vîrtos am venit aici ca să constatăm un lucru ; să constatăm această înălțătoare solidaritate a elementului românesc de pretutindeni.

Această unire în cuget și în simțiri ce a visat profetul-poet în cîntecele sale adresate inimilor române o vedem realizată astăzi în teorie și mâine o vom vedea realizată în fapte. Această realizare revine tuturor.

Atunci îndată ne punem întrebarea, avem dreptul să facem ceea ce dorim ? Avem voință, da : avem curajul și avem și dreptul. [...]

Dar prietenii cei falși de astăzi, dușmanii noștri de zece veacuri, aceia au venit cu niște șoapte doamnelor și domnilor, și — ne-au oferit nu drepturi, ci milă din mărinimia lor. Alții mai serioși ne-au avertizat : nu vă jucați nici cu cuvîntul, nici cu istoria nici cu sentimentul unui popor, dar dați drepturile ce se cuvin românilor din Ungaria și Transilvania.

Au vrut în teorie, în faptă însă nu. Și dvs. știți că un an și patru luni au curs tratativele între noi și între reprezentanții guvernului cotropitor tot cu scopul ca să se netezească calea. Și acum în ceasul al unsprezecelea v-ați trezit și nici acuma cu inima curată, pentru că după pertractări de un an și patru luni ne-am ales cu acel punct de la care am pornit, adică de la nimic. Vasăzică au vrut să ne tragă pe sfoară. Am stat însă neînfricoșați înaintea lor, iar ei au trebuit să se restrîngă rușinați după spatele baionetelor ce le veneau din Berlin și din Germania.

Ei doamnelor și domnilor, istoria neamului nostru din Ardeal și din Ungaria este o istorie cu pagini triste de suferințe. Nu vreau să o amintesc astăzi, dar vreau să constat un lucru înaintea domnilor voastre : deși am dus atîtea lupte, deși am suferit atîtea asupriri un lucru n-am făcut niciodată : nici un moment nu am trădat și nu am cedat din dreptul nostru național.

De aceea astăzi putem zice cu mai multă mîndrie și mai multă dreptate decît oricînd, că putem porni la luptă sub egida măreței idei : murim mai bine în luptă cu glorie deplină, decît să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pămînt.

D-apoi să vorbesc despre cauzele marelui război în care trebuie acum să ne amestecăm și noi ? Se spune adevărata cauză economică, financiară, de comunicațiuni, de gelozii naționale, de revendicări de teritorii, ce știu eu ; și s-a pus ca pretext rușinător, pentru a începe războiul tragedia de la Sarajevo.

Doamnelor și domnilor, să vă amintesc însă o altă tragedie, tot așa tristă, poate mai dureroasă, întîmplată în castelul din Mayerling. Spuneți doamnelor și domnilor care a fost adevărata cauză a acelei tragedii ? Nimeni n-o știe. Eu am studiat și am cercat să cunosc adevărata cauză și nu o cunosc pînă în ziua de astăzi. [...]

Cauzele războiului celui mare dintre popoarele care și-au măsurat săbiile nu le discutăm acum. Rămînem în casa noastră, în ca-

drele aspirațiilor noastre, avem cunoștința că avem dreptate pentru năzuințele noastre și avem curajul să exprimăm convingerea noastră și vom avea energia cerută atunci, când goarna va suna să dăm dovada cea mare a singelui și a jertfirii vieții, că sîntem vrednici de întregirea neamului românesc.

De aceea, doamnelor și domnilor, în momentul acesta [decembrie 1914] eu nu am altă misiune, decît să vă spun că am cea mai mare satisfacțiune că ceea ce am visat din cruda tinerețe văd că se discută astăzi ca o apropiată realitate. De cuvintele de deschidere ale domnului președinte am rămas încîntat. Nu vreau să repet ceea ce a zis, dar confirm, că e lucru mîndru și înălțător pentru noi să putem spune că de cînd a dispărut DACIA FELIX de pe harta Europei orientale, n-a încetat un moment revendicarea dorinței noastre de a ne revedea încă o dată întruniți iar laolaltă în DACIA FELIX [...].

Apoi organizația armatei și a finanțelor este opera geniului latin, este opera cunoștinței de misiunea noastră în Orient ; este opera conștiinței noastre naționale române, care n-a dispărut nici un moment din inimile noastre și o dovadă despre aceasta este și mărețta întrunire de astăzi. Pentru aceasta vă felicit, domnilor și fraților, doamnelor și surorilor, și vă aduc salutul locurilor de unde viu și vă zic să trăiască România Mare.

[București, 14 decembrie 1914]

Domnilor !

Noi, toți românii de pretutindeni, avem un singur ideal național și în misiunea pe care o întreprindem trebuie să ne grupăm cu toții în jurul acestui drapel unic ; trebuie să-l ducem la triumf, pentru că de destinul lui depind viitorul și viața națiunii române [...]

Sacrificiile nelimitate consimțite de scumpa noastră Românie pe altarul idealului național, sîngele vărsat de fiii și frații noștri sub umbra tricolorului nostru glorios, mereu pentru acest sublim ideal, conștiința noastră a demnității naționale ne cheamă să continuăm lupta sacră pe care singură fatalitatea timpului [septembrie 1918] a putut doar întrerupe [...]

Noi am avut, domnilor, momente de înălțare patriotică, momente în care sufletele noastre erau stăpînite de cele mai înalte sentimente, văzînd cum se adună cu un entuziasm fără limite tot poporul român la lupta cea mare, la lupta sacră pentru eliberarea fraților subjugăți. Și mai tîrziu, în zilele de primejdie, am salutat pe toți fiii națiunii uniți în lupta mare și grea a apărării naționale.

Conștiința noastră de patrioți români ne dictează nouă, fiii liberi ai națiunii, răsfițați în toate țările glorioșilor noștri aliați, datoria de a continua lupta întreprinsă de frații noștri, de a alunga din ini-

mile noastre tot ce ne poate dezbrina, de a ne confunda toate sentimentele, toate voințele noastre, toate energiile în sînul unirii sacre.

Trebuie să mergem înainte și să afirmăm cu tărie drepturile noastre și aspirațiile noastre naționale, pînă în ziua cînd ele vor fi realizate.

Această „unire sacră“ ne va da energia necesară să ducem lupta. Ea este garanția sigură a realizării unității tuturor românilor într-un stat național : România Mare !

Evocînd imaginea viitorului națiunii noastre, sufletul meu se înalță și rămîne emoționat !

Prin unirea tuturor românilor într-un singur stat național român, eu văd realizarea în răsăritul Europei a unei civilizații latino-române cum n-a mai fost vreodată în lume. E suficient să vă gîndiți, domnilor, că toată forța virtuților naționale de care am dat dovadă în cursul secolelor în lupta gigantică pe care a trebuit s-o susținem ca să ne păstrăm ființa, în ciuda tuturor încercărilor de oprimare — noi le vom putea folosi liberi și la adăpost de orice amenințare pentru o operă splendidă de progres intelectual și național ; nu avem oare dreptul de a spera în asemenea viitor ?

[Paris, 12 septembrie 1918]

I.

În viața popoarelor, ca și în a indivizilor, se întâmplă adeseori ca adevărul să fie sacrificat, dreptatea sugrumată și pe ruinele lor să se înalțe biruitoare stăpînirea minciunii și a nedreptății. Această stăpînire poate să fie uneori de lungă durată, seculară sau milenară chiar. Nu va fi însă niciodată definitivă. E un postulat al legii morale, ca adevărul și dreptatea, — chiar cînd sînt învinse de coaliția unor puteri precumpănitoare ale nedreptății și ale minciunii, — să nu moară, ci să continue lupta, în mod văzut sau nevăzut, pînă în ceasul triumfului deplin al tuturor celor ce nu și-au pierdut credința în puterea lor de viață.

Un an al triumfului deplin a fost anul 1918 pentru multe popoare oprimare. Adevărul și dreptatea s-au înălțat strălucitoare din sguduirea fără precedent a războiului mondial, care a mobilizat în cele două tabere beligerante 70 milioane de oameni, înregistrînd 50 milioane de răniți și 9 milioane de morți. [...]

La sfîrșitul anului 1918 a răsărit adevărul din pămîntul scaldat în sîngele scump al eroilor și a coborît dreptatea din cerul înroșit de flacăra revoluțiilor, în care s-au topit temeliile ghimpate ale imperialismului rusesc, ungaro-austriac și german. Această topire a făcut posibil, ca Polonia să reînvie din mormîntul sfîrșierii sale întreprinse, Alsacia-Lorena să-și sfarme lanțurile robiei semiseculare, cehoslovacii să-și întemeieze republica condusă de un profesor adîncit în tainele înțelepciunii lui Platon, iugoslavii să-și refacă țara în granițele din timpul vestitului țar Ștefan Dușan, iar regatul României să-și întindă scepтрul ocrotitor asupra tuturor provinciilor cuprinse în hotarele de odinioară ale Daciei lui Burebista.

Italianul Mazzini prorocise românilor că nu vor putea să aibă *neatîrnare, libertate și dreptate* pînă nu vor cădea mai întii împăratul Vienei și țarul Rusiei.

Sfîrșitul războiului mondial s-a însărcinat să îlesnească împlinirea integrală a prorocirii lui Iosif Mazzini mai presus de cele mai optimiste speranțe, ce ar fi putut să aibă regele Ferdinand în clipa cînd a început la 1916 războiul de întregire națională. [...] Scopul războiului era fixat numai în aceste cuvinte : „Să scăpăm de sub stăpînirea străină pe frații noștri *de peste munți și din plaiurile Bucovinei*, unde Ștefan cel Mare doarme somnul de veci“. Sprijinindu-și România, în acest război de întregire națională, acțiunea diplomatică și militară pe alianța încheiată cu Franța, Anglia, Italia și Rusia, era firesc să fixeze ca scop mărturisit numai dezrobirea provinciilor românești înglobate în sec. XVII și XVIII sub pajura bicefală a monarhiei habsburgice. Chiar speranța recuperării lor ajunsese, la un moment dat, aproape cu desăvîrșire întunecată de biruințele aparente ale armatelor austro-germane, gata să dicteze României o pace dezastruoasă ori să-i îmbie ca ultim refugiu faimosul „triunghi al morții“. Atunci, în una din cele mai teribile clipe din viața neamului nostru, începu să mijească de la răsărit *cea dintîi rază* a soarelui dreptății : desfacerea Basarabiei din cătușele robiei țariste, spre a se organiza ca *republică democratică moldovenească*, și apoi revenirea ei, prin hotărîrea din 27 martie 1918, la sinul patriei străbune, de care fusese deslipită fără voia ei într-un timp cînd capetele încoronate se credeau în drept să dispună de soarta țărilor și popoarelor care nu le aparțineau.

Căzînd în octombrie 1918 și „împăratul Vienei“, li s-a dat în sfîrșit și românilor din Bucovina, ca și celor din Ardeal și Banat putința să-și rostească liber cuvîntul și, în baza dreptului de autodeterminare, să decidă, cum vor să fie organizați și conduși în viitor. Voința lor de a trăi laolaltă, sub o *singură stăpînire națională*, s-a afirmat în mod impunător atît prin *Congresul general al Bucovinei*, care întrunit în *sala sinodală din Cernăuți*, a decis la 28 noiembrie „*unirea necondiționată și pentru vecie cu regatul României*“, cît și prin „*Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească*“ la Alba Iulia, unde în 1 decembrie „*decretează Unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dinșii cu România*“. Spre deosebire de „*Congresul general*“ din Cernăuți, care „în numele *suveranității naționale*“ s-a mulțumit să proclame „*unirea necondiționată*“, — „*Adunarea Națională*“ din Alba Iulia a proclamat și citeva „*principii fundamentale la alcătuirea noului stat*

român“, principiile cuprinse din 6 puncte, despre semnificarea cărora va fi vorba în cele ce urmează. [...] Cea mai impunătoare a fost fără îndoială Adunarea de la Alba Iulia nu numai prin imensa mulțime a maselor populare, care au participat la ea, dar și prin entuziasmul înălțător și prin demnitatea cetățenească a celor ce aduceau acum la matca României întregite partea cea mai de valoare a Daciei lui Traian, pământul și poporul care prin vicisitudinile istoriei fusese timp mai îndelungat ținut în lanțurile cîrmuirilor străine și împiedecat a-și urma cursul firesc al vieții și dezvoltării nestingherite, în cadrele aceleiași organizațiuni politice cu restul neamului. [...] Bucovina lui Silvestru Morariu¹ restituia, prin hotărîrea sa de unire necondiționată, la coroana de oțel a României un „diamant din stema lui Ștefan“. Iar Ardealul lui Gheorghe Lazăr, Andrei Șaguna, Simion Bărnuțiu și Avram Iancu venea să încoroneze, prin hotărîrea de la Alba Iulia, cu răsplata dreptății istorice luptele și suferințele milenare ale unei națiuni martirizate, în stare să înfrunte în o mie de ani o mie de primejdii, fără a-și pierde speranța într-o viitoare izbăvire pe care o aștepta, de unde i-a și sosit : de la frații *de peste Carpați !*

România liberă se obișnuiseră ardelenii a o considera de mult ca un *pământ al făgăduinței*, spre care se îndreptau toate aspirațiunile lor de libertate și de progres.

De aceea bucuria, de care a fost cuprins atunci, la sfîrșitul anului 1918, sufletul poporului ardelen, se manifesta în cele mai impresionante forme, în toate ținuturile, în toate centrele culturale, chiar în toate satele românești. Un *soare nou* li se părea tuturor românilor ardeleni că a răsărit, în iarna aceea aspră, pe orizontul vieții noastre naționale [...].

IV.

Partea esențială a manifestării de la Alba Iulia este „decretarea unirii Ardealului și a Banatului cu patria mamă“. Restul cuprinde cîteva dezeritate privitoare la felul cum înțelegeau conducătorii acelei Adunări să fie întocmită organizarea noului stat român. Aceste dezeritate izvorîte parte din amărăciunea experiențelor unei vieți lipsite de libertate națională, parte din lecturile istorice-sociologice ale autorului lor, parte din frămîntările revoluției din 1918, prezintă oarecare analogie cu unele din cele 16 puncte ale programului de pe Cîmpia Libertății, sau cu cele cuprinse în proclamația de la Islaz din 1848. Utopiile social-politice fiind inerente tuturor mișcărilor revoluționare, o analiză critică serioasă ar putea descoperi cu ușu-

rință elementele utopice în toate aceste declarațiuni principiale. Experiența istorică a dovedit însă, că unele din cele mai importante puncte ale programelor din 1848 au rămas, în cursul evoluției ulterioare, în categoria unor simple deziderate platonice, chiar cînd a fost dată autorilor puțința de a le transforma în fapte de ordin național-politic. Iată d.e. cazul cu programul de pe Cîmpia Libertății. La 1918, cînd s-a ivit ocazia de a-l înfăptui, conducătorii adunării de la Alba Iulia s-au oprit la punctul I, care stipula independența națională politică, lipsindu-le curajul să procedeze și la realizarea postulatului din punctul 2 relativ la restabilirea unității și independenței naționale-bisericești. Tot astfel autorii proclamației de la Islaz, deși unii dintre ei au avut mai tîrziu rol hotărîtor în politica românilor din sudul Carpaților, nu și-au mai pierdut niciodată timpul cu silinți zadarnice de a realiza postulatele utopice cuprinse în cîteva puncte ale acelui program revoluționar și republican (cum era d.e. punctul 5, care cerea ca Domnul țării să fie ales pe cîte 5 ani nu din un număr restrîns de boieri, ci din „toate stările societății“).

Cu proclamația de la Alba Iulia se întîmplă însă, că deși autorul ei mărturisește că a fost făcută pentru prietenii, iar nu pentru dușmanii statului național român, față de care minoritarii n-au prea dovedit multă prietenie, totuși alții, care vor fi contribuit și dinșii cu cîte o virgulă la stilizarea acestei proclamații, vor să o înfățișeze cu orice prilej ca o condiție sine qua non, fără a cărei îndeplinire integrală viața și dezvoltarea statului român nu ar fi cu puțință.

În timpul din urmă ne-a fost dat să asistăm la răspîndirea tot mai impetuoasă, nu numai cu vorba, dar și cu fapta, a unei ideologii politice care pretinde că datoria României întregite ar fi înaintea și mai presus de toate ocrotirea excesivă a elementelor minoritare în detrimentul populațiunii de baștină, pe a cărei credință și spirit de sacrificiu se sprijină întreaga povară din prezent și toată garanția de viitor a acestui stat național.

Nu vom spune despre punctele de la Alba Iulia, care au cășunat atîta luptă zadarnică de cuvînte în cursul deceniului trecut, că ar fi un simplu „produs al școalei politice evreești de la Budapesta“, nici că ele s-ar fi strecurat „prin contrabandă în istoria unirii Ardealului cu România“, cum a afirmat cu vădită nepricepere un ziar din Capitală.

Lăsăm ca însuși autorul lor să le lămurească rostul și semnificarea istorică, precum a și făcut prin următoarea precizare : „Întocmai după cum Adunarea Națională de la Alba Iulia n-a fost un congres al Partidului Național Român ori al vreunui alt partid, ci a fost adunarea națiunii române din țările coroanei ungare, tot așa hotărîrile acelei adunări n-au fost hotărîrile vreunui partid politic.

Nu s-a dat prin Hotărîrea de la Alba Iulia un program politic de partid, ci s-a tîlcuit noua evanghelie a civilizațiunii umane, căreia se închină azi sufletele cu adevărat civilizate din lumea toată. Nu este aci un program, ci este o doctrină, o concepție de stat, un ideal. Adunarea Națională proclamă toate acestea, cum spune expres în art. 3 «ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român» (Vezi Vasile Goldiș, *Discursuri*, București, 1928, pag. 23—24).

Cu punctele de la Alba Iulia sau fără ele, destinul neamului românesc se îndeplinise la sfîrșitul războiului mondial. Anul 1918, menit să repare în mod radical o serie întregă de nedreptăți istorice, săvîrșite împotriva libertății și unității naționale a multor țări și popoare, a făcut să răsară și pentru români *adevărul* din pămîntul jilăvit de sînge și să coboare *dreptatea* din cerul înroșit de flăcări.

[...]

Românii din Ungaria. Să trecem acum dincolo de Carpați, către vest. Largul triunghi format de munți, de Tisa și de Dunăre poate fi considerat leagănul neamului românesc. Vechea capitală a Daciei a fost Sarmizegetusa și primii coloniști romani s-au așezat în Banat și Transilvania.

Pe acest imens teritoriu a început viața poporului român. Aici noi am găsit adăpost în vremuri de răstriașe, tot aici am găsit o permanentă fortăreață, și tot de aici s-au ridicat prinții care au organizat țările române, marii profeți ai renașterii naționale la sfârșitul secolului al XVIII-lea, Șincai și Maior, eroii de la 1848, Avram Iancu și Bărnuțiu și marii poeți și patrioți contemporani Goga și Coșbuc. Acești români sînt mai cunoscuți decît alții. O puternică și întreprinzătoare rasă de țărani, fermieri și păstori care în vreme de iarnă își duceau turmele de oi albe pînă în sudul Rusiei, în Caucaz și în Balcani, întorcîndu-se din nou la munții lor verzi, în vremea verii.

Atît oral cît și în scris, tribunii și preoții lor, în ciuda faptului că erau deseori închiși pentru protestele lor, n-au încetat niciodată să conteste o dominație ridicolă. Cei care au fost înrolați în armata ungară au fost forțați să lupte pentru o cauză care nu era a lor și avînd certitudinea că România va porni împotriva Puterilor Centrale, ei s-au predat ca prizonieri rușilor. Mai mult de 150 000 de bravi români au fost luați prizonieri în diferite părți ale Rusiei. În 26 aprilie 1917, la Darnița, lîngă Kiev, 1 350 de delegați ai acestor prizonieri, au cerut să li se permită să formeze un corp de armată de voluntari. Pînă atunci cererea lor a fost mereu refuzată de trădătorul prim-ministru țarist Stürmer. Dar ei au așteptat mai mult de la Kerensky. Acesta a aprobat dorința lor dar el însuși a fost curînd răsturnat [...]. Încă 30 000 de soldați transilvăneni sînt în stare să intre în armata română

și mai multe sute de români asemenea unor necunoscuți apoi s-au înrolat în armata cehoslovacă în Rusia și Siberia.

Prizonierii transilvăni din Italia au cerut și au primit permisiunea să lupte pe frontul italian. Așa cum vedeți, Transilvania a contribuit, și nu în mică măsură, la războiul național al Unirii.

Cu privire la teritoriile și populația românească din Ungaria, marele expert geograf american, Léon Dominian, în remarcabila sa carte asupra frontierelor limbajului și naționalității în Europa arată : „Comunitățile românești sînt răspîndite pe aproape 122 278 km pătrați, aria lor cuprinzînd Transilvania și fostele ei districte exterioare, inclusiv Banatul. Potrivit ultimelor recensăminte, populația acestor regiuni este de 6 300 000 locuitori ; 88 la sută sînt țărani. Numărul total al românilor este oficial stabilit la 2 932 000 dar publiciștii români nu recunosc statisticile ungare oficiale și-și bazează susținerile lor pe statisticile austriece din 1840, care fixează numărul conașionalilor lor la 2 202 000 locuitori, ca și pe coeficientul de creștere a populației care între 1870 și 1910 a fost de 15,5 la sută în România și 10,8 la sută în Ungaria. Mai departe, aplicînd coeficientul de creștere din România la supușii români ai habsburgilor, ei găsesc că numărul românilor din Ungaria se ridică la aproximativ 3 536 000 locuitori. Pe lîngă aceasta ar trebui admis că între 1840 și 1890 în timp ce ungurii au crescut cu 54 la sută, românii au crescut cu numai 17 la sută, ceea ce ar fi o flagrantă contradicție, avînd în vedere că țărani români au familii mult mai numeroase decît stăpînitorii unguri“. Același autor preciza de asemenea : „Structura socială din Transilvania arată că clasele dominante maghiare sînt compuse din negustori trăind în orașe și din oficiali guvernamentali. *Ei au caracteristicile unei populații emigrante care nu este de fapt atașată de pămînt.* Dintre maghiari numai secuii sînt muncitori și într-un contact nemijlocit cu pămîntul pe care trăiesc. Priviți ca străini în propria lor țară, românii nu pot împărtăși nicicînd din avantajele vieții civilizate : ranguri, posesiuni, toate le sînt interzise. Pentru patru milioane de români, numai cinci deputați sînt membri ai parlamentului ungar în loc de o sută. Obiceiurile românești pe care ei ar fi trebuit să aibă dreptul de a le sărbători, au fost interzise de către autoritățile legale și administrative. Nu există o singură școală românească, întreținută de guvernul ungar deși românii sînt contribuabili. Chiar școlile lor particulare au fost închise prin lege. În parlamentul ungar, unde cei 40 de deputați ai naționalităților au dreptul să-și vorbească limba, limba română este interzisă. Ultimele cuvinte românești au fost auzite în parlamentul ungar în 1872. În acea dată deputatul Ilie Măcelaru a exprimat cu greu doar cuvintele românești : «Onorată adunare», fiind imediat întrerupt și expulzat cu forța. Diferite funcții au fost distribuite tu-

turor cu excepția românilor. În Detroit, am întâlnit un tânăr instruit din Maramureș, descendentul unei vechi și nobile familii din țară. El are în posesie documente de familie de opt sute de ani vechime. După ce și-a terminat studiile, și-a căutat un post dar rivalul său, un evreu din Galiția, care a devenit cetățean ungar cu numai cinci ani înainte, a obținut acest post. La protestele sale i s-a răspuns : «Acest om a fost în stare să devină maghiar în cinci ani ; lucru pe care dumneata n-ai reușit să-l realizezi timp de opt secole»“.

Dornici din toată inima de a ajuta la eliberarea din sclavie a fraților lor, românii au intrat în războiul din 1916. Dumneavoastră cunoașteți tragedia lor, așa că eu n-o voi descrie aici. Pe altarul sacrificiului comun, România și-a dat partea, un milion de morți (400 000 soldați și 600 000 de civili) dintr-un total de 8 000 000. Aceasta ar fi ca și cum America ar fi pierdut 13 000 000 de oameni. Pe câmpurile de bătaie românii au distrus cu mare curaj o parte a forțelor dușmane. Bogată și înfloritoare cum era, țara este acum ruinată. Totul a fost distrus sau furat : grâul, vite, pământuri, mașini au fost scoase din țară de germani, aur și alte valori, de către ruși. România a avut mult mai mult de suferit decât Aliații pentru că a avut de îndurat umilitoarea ocupație a unui inamic nemilos după ce a fost în repetate rânduri trădată de vecinii aliați.

Dar se mai zâmbește încă în mijlocul suferințelor sale și speranța pe care n-a părăsit-o niciodată îi dă răbdarea de a aștepta ora victoriei în ciuda a tot ceea ce a avut de îndurat. Victoria a venit în cele din urmă și cel căruia țara i-o datorează poartă un nume care în limba română înseamnă „Foc“¹. Și focul a purificat într-adevăr suferințele noastre.

Două zile înaintea semnării armistițiului, românii au cerut germanilor să părăsească țara și aceștia au plecat. Armatele române au intrat atunci în Transilvania unde erau de mult timp așteptate. La 1 Decembrie 1918, 100 000 de delegați români din toate părțile Ungariei s-au adunat și au declarat prin intermediul marelui patriot Vasile Goldiș : „Momentul pe care noi l-am așteptat atât a sosit, națiunea română liberă a putut să fie îmbrățișată de țara mamă“. Și credincios strămoșilor săi de la 1848, Goldiș a adăugat : „Noi vom acorda deplină libertate și completă dreptate celorlalte naționalități pentru că copilul nu trebuie pedepsit pentru greșelile părinților și pentru că noi dorim ca statul viitor să fie fondat pe dreptate“.

Conferința de pace va trebui să ratifice această dorință și să traseze noua frontieră între români și unguri. Atunci vechea nedreptate va fi reparată.

Până când aceasta va fi definitiv aranjată, sînt două probleme care trebuie rezolvate imediat în interesul justiției și al păcii. În confor-

mitate cu condițiile armistițiului impus Ungariei², mulți români au rămas dincolo de zona montană a ocupației. Această populație este din nou expusă celor mai teribile persecuții din partea ungarilor. În timp ce eu vorbesc, 40 000 de români, cei mai mulți femei și copii, s-au refugiat în munți și păduri unde rabdă de foame și frig ; ei trăind ca în cele mai negre zile ale Evului Mediu. Totuși Aliații trebuie să pună capăt acestor orori și să permită armatelor românești și aliate să protejeze întreg teritoriul locuit de români. [...]

Dar în afară de problema teritorială, România are în acest moment o mult mai presantă necesitate. Ea este înfometată. Jefuită de Germania, [...], totul îi lipsește : hrană, pînzeturi, mașini agricole, vite. În zona cerealieră a țării pîinea nu este suficientă nici măcar pentru azi. Un sac de porumb, care valorează de obicei cincizeci de centime (cinci pence), costă acum o sută cincizeci de franci (6 lire). În întregul Regat există doar cîteva sute de vaci cu lapte și cîteva mii de cai și boi. Primăvara este aproape și noi nu avem sămînță. Solul fertil și negru al României va putea rămîne neînsămînțat în anul viitor și foamea va face ravagii. Și pentru dumneavoastră este necesar ca România să fie cultivată. Revigorarea României trebuie să devină astfel o chestiune de cea mai mare importanță. Știm bine că Germania este pe cale să fie revigorată [...].

Da, germanii sînt ajutați de Aliați, dar să nu uităm că ei trebuie să plătească pentru ceea ce au furat și distrus. Nu este suficient ca ei să facă o revoluție și să schimbe forma de guvernămînt ca să-și expieze crimele și să-și ocupe locul în societatea umană. Ei trebuie să-și recunoască greșeala și să muncească pentru repararea pagubei pe care au produs-o.

Dacă doriți o ilustrare a ceea ce ne-au făcut nouă și a ceea ce v-ar fi pricinuit vouă dacă ar fi fost victorioși, pot să vă prezint următoarele fapte elocvente :

În timpul ocupației țării noastre [de Puterile Centrale și sateliții lor], ei au luat cereale în valoare de 3 miliarde franci ;
de la 1 800 000 capete de vite, ei ne-au lăsat numai 600 000 ;
din 5 milioane de oi, ne-au lăsat numai 500 000 ;
dintr-un milion de porci, ne-au lăsat 80 000 ;

Ne-au luat 620 000 de cai și cei 100 000 pe care ni i-au lăsat sînt de nefolosit ;

2 milioane de găini, 1 milion de gîște, 1 milion de rațe, 40 000 curcani, tot vinul nostru a fost pus în butoaie și a fost dus în Germania ;

Ei ne-au distrus toate pădurile cu toate bogățiile lor, iar pierderile în ceea ce privește petrolul depășesc 2 miliarde lei.

Cînd Conferința de pace va consfinți Marea Românie, unde toți, aproape toți fiii săi vor trăi, va fi necesar un mare efort pentru a face din această țară o Nouă Românie. Și această Românie va trebui să rezolve cîteva chestiuni care au rămas de la vechea Românie. Printre acestea sînt problema agrară [...]. Nu omit că ele sînt pe cale de a fi rezolvate, totuși vreau să spun cîteva cuvinte în legătură cu ele. Pînă de curînd, împărțirea averii în România a fost inegală ; jumătate din pămîntul arabil — 4 milioane de hectare — era în posesia cîtorva sute de mari proprietari, în timp ce cealaltă jumătate era împărțită la aproape 6¹/₂ milioane de țărani. Așa cum ați văzut, disproporția era mare. Conform noii legi agricole, peste două milioane de hectare au fost atribuite țăranilor.

Dacă sînt încă țărani fără nici o bucată de pămînt ei trebuie, de asemenea, să-și primească partea. Fiecare țaran trebuie să-și aibă propria sa bucată de pămînt. Ei sînt atît de atașați de pămînt și l-au apărut atît de bine că îl vor lucra în întregime. El le aparține. Dacă acest pămînt trebuie să fie plătit de cineva, el trebuie plătit într-o manieră rezonabilă și de către întreaga națiune. Altfel, povara va fi atît de grea că țăranii noștri riscă să se ruineze. [...]

Organizarea politică a noului stat, înainte o oligarhie, va deveni rapid democratică. Pe căile unei drepte diviziuni a averii și a unei moderne educări a maselor, puterile intelectuale și materiale ale poporului vor crește și oamenii săi de valoare, statul major al națiunii, vor deveni considerabil mult mai numeroși. Nu vom mai vedea aceleași nume și aceleași familii reprezentînd țara. Vom renova politica de cadre, care vor fi recrutate din masele populare, acum bogate și educate.

Elementele noii României democratice vor veni în special din rîndul ardelenilor — atît de inteligenți și activi — [...] și din Bucovina, ai căror locuitori sînt însetați de libertate și educație. Războiul pe care l-au dus, ca și conștiința propriei lor valori și acțiuni, îi vor ridica în proprii ochi. Ca și țăranii, ei vor fi factorii noii României democratice. Vom scăpa astfel de provincialismul în care am stat mult timp. Și, dintotdeauna receptivi la noile idei și la noile probleme ale zilei, noi vom introduce mereu o civilizație mai înaltă și o libertate mai mare. În viitor, veți vedea în mod sigur tineri români, oameni din popor, vizitînd laboratoarele voastre, fabricile și atelierile voastre. Dar, la rîndu-vă, trebuie să ne ajutați. Francezi, englezi, americani să trimită la noi profesorii lor, autorii lor, oamenii lor de valoare, în așa fel încît să ne cunoască și să ne lumineze. Trimiteți negustorii voștri, organizatorii voștri și capitalul vostru. Dar nu faceți ca în trecut, trimițîndu-ne banii voștri prin intermediul misiștilor boși.

Va fi în marea Românie un imens câmp de acțiune. Veți găsi aici excelenții lucrători de care v-am vorbit și imense bogății ascunse în solul nostru.

Cărbune, petrol, sare, sînt aici din abundență. Cîmpiile noastre, cele mai frumoase din Europa, vor deveni rapid aurii de cereale. Pădurile noastre sînt magnifice. Veți vedea cît de frumoasă și atractivă este țara noastră. Îi dorim să fie prosperă, liberă și mare.

Să pornim, deci, la lucru.

[...]

Îndată după declararea războiului din partea Germaniei către Rusia (la 19 iulie / 1 august 1914) și în chiar ziua în care s-a declarat războiul și Franței (adică la 21 iulie / 3 august), regele Carol a convocat la Sinaia câțiva oameni politici români, cu care voia să se sfătuiască în privința atitudinii României față de grava situație. Au fost chemați, pe lângă toți miniștrii cabinetului Ion Brătianu de atunci și foștii preșidenți de Consiliu de Miniștri în viață, adică dl. Teodor Rosetti și P.P. Carp [T. Maiorescu lipsea din țară, fiind reținut la Heidelberg], președintele Camerei liberale, dl. M. Pherechide, șefii de partide politice : dl. Alexandru Marghiloman și Take Ionescu, fiind autorizați să mai aducă fiecare din ei câte doi membri ai partidului lor, și astfel cu dl. Marghiloman au mai asistat dl. Ion Lahovary și Ion Grădișteanu, care se aflau la Sinaia (pe când alți membri ai Partidului Conservator, ca dl. C.C. Arion, Nicu Filipescu și Dimitrie Grecianu, erau absenți), iar cu dl. Take Ionescu a venit dl. Disescu și C. Cantacuzino-Pășcanu (deși se afla și dl. Bădărău în Sinaia). Acestei întruniri la care a luat parte (firește) și principele moștenitor Ferdinand, i s-a dat numele de Consiliul de coroană, instituție neprevăzută în pactul nostru fundamental, și fiind în fapt numai o adunare consultativă, consacrată fără nici o normă prescrisă, după libera chibzuință a regelui. Despre cele ce s-au discutat cu acest prilej am primit de la dl. Alexandru Marghiloman o dare de seamă amănunțită, pe care o rezum aici.

Așa numitul Consiliu de coroană s-a întrunit la Castelul Peleş în salonul de muzică al reginei, la ora 2 d.a., și a ținut pînă la ora 6. Mai înainte de începerea lui se aflase, prin stăruința ministrului italian, baronul Fasciotti (un dușman al Austro-Ungariei), că Italia, deși

aliata cunoscută a Austro-Ungariei și a Germaniei, s-a declarat neutră în războiul de față.

Dezbaterile Consiliului încep cu o declarație scrisă în limba franceză și citită de rege, prin care regele zice că neutralitatea României ar face să piardă țara înalta situație pe care o are și că „ar fi în profitul și avantajului nostru” să ne pronunțăm în favoarea Germaniei și a Austro-Ungariei cu care ne leagă și tratatele noastre.

Acum regele aduce la cunoștința membrilor prezenți cuprinsul acestor succesive tratate încheiate cu Tripla Alianță, care se aflau pe masă și care dealtminteri au toate în partea lor esențială același text, adică stabilirea unei alianțe cu Austro-Ungaria, la care Germania și Italia își declară adeviziunea lor, așa încît la fiecare reînnoire se alcătuiesc trei acte, prin care se constată acest legămint între România și cele trei Mari Puteri. El a fost de la 1883 și 1888 încoace confirmat și reînnoit de toate guvernele, atît liberale, cît și conservatoare, cea din urmă dată la 23 ianuarie / 5 februarie 1913 cu semnătura regelui Carol, contrasemnată de ministrul prezident T. Maiorescu. După art. 5, tratatul avea să rămînă secret, deosebindu-se prin aceasta de tratatele analoage încheiate între marile puteri ale Triplei Alianțe, a căror existență era cel puțin adusă la cunoștința parlamentelor lor. Deoarece, însă, acum România avea să se pronunțe asupra executării tratatului, după declarațiile de război întîmplute, regele nu mai avea motiv să păstreze secretul și a pus pe membrii acelei adunări în cunoștința stipulațiunilor convenite.

Articolele de căpetenie sînt cele două dintii, care au următoarea cuprindere :

Art. 1. Înaltele părți contractuale își promet „pace și prietenie și nu vor intra în nici o alianță sau angajare îndreptată contra unuia din statele lor. Ele se angajează să urmeze o politică amicală și să-și acorde un sprijin mutual în limitele intereselor lor“.

Art. 2. Dacă România „fără nici o provocare din partea sa s-ar întîmpla să fie atacată, Austro-Ungaria ține să-i dea în timp util ajutor și asistență contra agresorului.

Dacă Austro-Ungaria ar fi atacată în aceleași circumstanțe într-o parte din statele sale limitrofe României, *casus foederis* va acționa de îndată pentru aceasta ultima“.

După citirea acestor dispoziții ale tratatului, începe discuția, în care dl. Teodor Rosetti e de părere ca Țara să rămînă în liniște, dl. P.P. Carp cere din contră intrarea imediată în război alături de Germania în contra Rusiei, dl. Marghiloman este pentru neutralitate, dl. Take Ionescu asemenea, iar ministrul-prezident I. Brătianu rezumă dezbaterile prin cuvintele : „să ne armăm și să ne declarăm neutri, în

stare de apărare a fruntariilor, și eu voi avea timp să pregătesc opinia publică“.

Ca rezultat, dezbaterile Consiliului de coroană lasă situația destul de nehotărâtă, fiecare sperînd și căutînd să o întoarcă în direcția dorită de el. Împotrivirea regelui la propunerea de a se declara de îndată neutralitatea noastră, conform art. 1 al tratatului de alianță, pare a fi provenit din dorința lui de a aduce ministerul Brătianu la hotărîrea să intre în război alături de Germania și Austro-Ungaria și din convingerea ce a exprimat-o în acea zi că trupele germane vor intra în scurt timp în Paris, ca la 1870, și că astfel România va înțelege interesul ei de a lua o asemenea atitudine.

Oricum ar fi fost, regele n-a găsit în acel prim-moment la nici una din partidele constituite puțința de a forma un guvern dispus pentru un război imediat (dl. Carp era pe atunci cu desăvîrșire izolat) și a declarat la sfîrșit : „sînt rege constituțional și nu pot face război numai eu singur“. [...]

După moartea regelui Carol (27 septembrie / 10 octombrie 1914) agitarea franco-rusofilă nu mai are margini, ea se infiltrează și în armată și cuprinde o mare parte a ofițerimii. Iar la palat aproape toți funcționarii curții regale, mai ales cei nou-numiți, de la mareșal pînă la cel mai tînăr aghiotant, și deasupra tuturor însăși regina Maria, cu damele ei de onoare, se pronunță în favoarea unei participări războinice a României în contra Puterilor Centrale.

Miniștrii noștri plenipotențieri la Petrograd și la Paris lucrează fățiș ca reprezentanții unui stat aliat și Sazonov, ministrul de externe al Rusiei, declară într-o ședință a Dumei (februarie 1916) că dușmanii Rusiei sînt și dușmanii României și că Rusia se află cu România în cele mai intime relații de prietenie, fără ca dl. Brătianu să admită în parlamentul român vreo explicație asupra acestei curioase afirmații. Cu toate acestea I. Brătianu, urmînd mai departe politica sa „nelămurită“, asigură pe miniștrii german și austro-ungar din București că el păstrează neutralitatea. Aceeași asigurare o dă regele Ferdinand, care într-o audiență acordată mie (29 februarie / 13 martie 1916), declară de la sine, fără nici o provocare a mea, că tratatul nostru de alianță cu Austro-Ungaria și Germania, chiar după ruperea lui de partea Italiei, rămîne pentru noi o obligație morală.

Starea spiritelor din țară la începutul lui august 1916 se înfățișează dar astfel : O mare parte a ofițerimei și majoritatea politicienilor împingînd tot mai tare spre declararea de război în contra Austro-Ungariei ; cîțiva oameni politici, puțini la număr, împărțîșind convingerea d-lui Carp, că războiul trebuie din contră declarat Rusiei ; Partidul Conservator propriu, sub șefia d-lui Alexandru Marghiloman, exprimînd din ce în ce mai hotărît necesitatea neutralității.

În mijlocul acestor curente deosebite guvernul întreg e pe tăcute hotărît să intre cît mai curînd în război în contra Austro-Ungariei și, după toate influențele puse în acțiune, izbutește în sfîrșit să aducă și pe rege la aceeași hotărîre. [...]

Simbătă 13/26 august 1916. București. [...] De la 6—7¼ la rege [...]. De acolo îndată la Al. Marghiloman și apoi la D. Nenițescu, acasă la mine mă așteaptă Const. Stere. Le-am spus că rezultatul e rău, dar ei să nu-l comunice mai departe, ci să spuie că am ieșit de la rege cu aceeași veche impresie de nehotărîre. Stere își va aduce nevasta de la Govora, Nenițescu idem, de la vie, ca pentru război. La 8 ore seara Czernin la mine, i-am spus că nu-i pot comunica vorba mea cu regele, dar că impresia mea este „foarte rău“, dar că el să nu facă uz de ea pentru vreun raport sau pentru alții.

La rege. *Eu* : „Mulțumesc maiestății voastre că mi-a dat posibilitatea să vorbesc cu maiestatea voastră“.

Regele : „Da și mîine este Consiliul de coroană“.

Eu : „Dorește maiestatea voastră ca la acesta să se prezinte o hotărîre precisă ?“.

Regele (puțin neatent) : „Hotărîre încă nu ! Eu doresc ca fiecare să-și exprime deschis convingerile sale. Dar vă spun direct : numai despre neutralitate nu poate fi vorba“.

Eu : (foarte surprins după cele spuse de Czernin și Bussche, care, așadar, au fost sistematic induși în eroare de Brătianu și poate și de rege). I-am repetat argumentele mele și l-am asigurat că astăzi pot zice ceea ce nu puteam zice acum șapte luni, că țara este așa de contrară unui război în momentul de față, încît o dizolvare [a parlamentului] ar da în liniște o majoritate sigură unui minister de moderațiune, care dealtminteri ar trebui din primul moment să se puie încît de bune raporturi cu Brătianu.

Regele : „Da, dar trebuie să vă spun că sînt hotărît să merg cu Antanta. Aceasta m-a costat o luptă rodnică, dar eu sînt deja gata“, (și deodată a vorbit în franțuzește) „și definitiv decis“.

Eu : „Dar este teribil, maiestatea voastră. Cînd noi am ales acum 50 de ani, sub îndrumarea celui mai mare patriotism al părinților noștri, un prinț străin înrudit cu o casă suverană este în sentimentul de a avea în această casă o garanție pentru viitorul țării. Înseamnă ca prinț de Hohenzollern de a găsi în fondul instinctiv al sentimentului popular respectul înălțător pentru dinastia noastră, pentru că se încrede în forța Germaniei, temută mai ales azi, în vîltoarea marelui război.“

Cînd maiestatea voastră prințul german scoateți sabia împotriva Germaniei, acesta va fi un fior ce va trece lumea onestă“.

Regele : „Credeți că eu nu mi-am spus toate acestea ? Numai după cea mai rodnică luptă fac eu totul pentru binele patriei“... și așa mai departe. La 7¹/₂ s-a ridicat, mi-a strâns iar amîndouă mîinile și eu m-am închinat cu vorbele : „Eu sînt încă unul din bătrînii slujitori ai regelui Carol. Vă implor maiestate să mai așteptați cu această hotărîre înspăimîntătoare“, și așa s-a terminat curioasa audiență.

[...]

Noul Consiliu de coroană s-a ținut la palatul Cotroceni, duminică 14/27 august 1916, de la ora 10 a.m. pînă spre ora 1, sub prezidența regelui Ferdinand și în prezența principelui moștenitor Carol, a tuturor miniștrilor, a prezidentului Camerei, M. Pherechide, a viceprezidentului Senatului, C. F. Robescu (prezidentul Vasile Missir absent în Svițera), a foștilor miniștri-prezidenți : Teodor Rosetti, P.P. Carp și T. Maiorescu, a foștilor prezenți de Cameră : C. Olănescu și C. Cantacuzino-Pășcanu, precum și a șefilor de partid : Alexandru Marghiloman, Take Ionescu și Nicu Filipescu. Regele începe prin a declara hotărîrea guvernului de a intra în război în contra Austro-Ungariei și că el — regele — „învingîndu-se pe sine însuși“ e dispus să aprobe hotărîrea guvernului. Vorbesc contra acestei hotărîri dl. Carp, Teodor Rosetti, Marghiloman și Maiorescu ; vorbesc pentru : dl. Take Ionescu, Nicu Filipescu, Costinescu și în sfîrșit ministrul-prezident Brătianu pe care dl. Pherechide și Robescu îl asigură (fără autorizare) de încrederea majorității parlamentului liberal pentru politica lui. Ministrul-prezident Brătianu, în decursul lungii sale vorbiri, în care pomenește de Mihai Viteazul și de Tudor Vladimirescu, face, la o întrerupere a d-lui Marghiloman, curioasa declarație că România se află și speră să rămînă în bune raporturi cu Bulgaria.

Tot în acea duminică 14/27 august 1916, la 8³/₄ ore seara, ministrul nostru plenipotențiar, dl. Edgar Mavrocordat, înmînează la Ministerul de Externe din Viena declarația de război [...]

[...] *1 august* (1916). Regele a primit pe Titu Maiorescu simbătă 30 iulie și pe P. P. Carp astăzi.

— Am văzut pe Bussche. Cu toată neliniștea care agită toată lumea aci și de care nu se bănuiește nimic afară din București, el este calm. Bussche a vorbit multă vreme cu I.I.C. Brătianu. Acesta i-a declarat în mod spontan că de astă dată, ca și în trecut, va recunoaște că s-a înșelat în privința lui. El vorbește de multă vreme cu Quadrupla ; dar n-a convenit nimic și nici n-a iscălit nimic. — (Maiorescu m-a făcut să observ că din moment ce n-a fost întrebat și că deci n-a fost nevoit să dea un răspuns, „singura ipoteză în care un ministru poate minți (sic)“, Brătianu nu poate să fi căutat numai de plăcere, să mință ; ori Bussche i-a spus că niciodată el n-a pus întrebări lui Brătianu). — Bussche face observația că, cu toate astea, Brătianu l-a mințit odată, cînd a negat că se reconstruia șoseaua Reni-Galați părăsită din 1878 de regele Carol. Brătianu s-a arătat totdeauna îngrijorat din partea bulgărească. Bussche i-a dat asigurări și Brătianu i-a răspuns : „Da, dar aveți pe bulgari în mîină ? Radoslavov ¹, chiar, este el sigur că armata nu va trece peste el ?“ — Bussche : „De astă dată lucrurile nu se vor petrece ca în 1913, căci lucrul e hotărît între Falkenhain și Jekov și șefii au armatele lor în mîină“. În această privință Bussche adaugă că incidentul de la Flămînda ², despre care s-a vorbit atîta, nu a existat, fiind o simplă înscenare a cîtorva ofițeri români ; și că nu s-a tras decît cu cartușe oarbe !

— Maiorescu aduce de la audiența sa impresiunea că nu există nimic iminent ; regele i s-a părut mai torturat și mai indecis, dar nu crede că el se va hotărî pentru război fără a face vreun semn conseruatorilor. Nu este posibil să înșele pe acei care rămîn în viața politică. Maiorescu judecă rău pe regele Italiei, care de curînd semnase

reînnoirea tratatului și care, timp de cinci luni, a înșelat pe împăratul Austriei. Acesta este un act pe care un suveran nu poate să-l facă. Regele a ascultat pe Maiorescu, fără să-i răspundă, și l-a rugat să mai vie din cînd în cînd să-l vadă. Maiorescu crede că regele este fericit să mai audă și alt clopot. — Regele a destăinuit lui Maiorescu că Brătianu era convins de victoria Quadruplei, iar Maiorescu i-a răspuns că era o greșeală gravă a avea astfel de convingeri cînd nu cunoști decît pe una din părți : „D-nul Brătianu cunoaște Franța, nu știe nimic de Germania !“

— Carp a fost primit foarte amical de rege. Prima întrebare : „Ai văzut pe Marghiloman ?“ — Carp : „Da, dar i-am declarat că pentru neutralitate nu e nimic de făcut cu mine. Cînd Marghiloman va publica o declarație că trebuie să mergem cu Puterile Centrale, voi fi alături de el“ — Regele a spus că nu putea să spue care va fi hotărîrea lui, fiindcă pînă seara toată lumea ar ști-o ! — Carp : „Dar tot trebuie ca cineva să trateze în numele m. v., căci chiar eu de aș fi la putere, aș refuza să intru în acțiune fără să știu care sînt concesiile care s-ar face țării în schimbul sacrificiilor ei. Or, m.v. n-a negociat și nu negociază. Țara nu știe că există o voință regală. Opinia publică... ? Regele a voit un șef de Stat Major și Brătianu nu l-a acordat“. — Regele : „Dar Christescu nu este așa de bun...“ — Carp : „Ce are a face, trei zile după numire n-aveți decît să-l schimbați ! Dar dacă această numire se face, țara va ști că regele, iar nu generalul Iliescu, e acela care a învins !“

Impresia generală : nu este încă nimic de temut. — După sfatul lui Carp, trimite regelui o cartă poștală sosită din Dobrogea cu titlul „Armata de operație“ și pecetea poștei la fel.

3 august. — Sînt la Buzău de două zile. Cu toate că în nenumărate rînduri s-a anunțat contrariul, batalionul 4 teritorial din regimentul 8 a primit ordinul de plecare. El va fi imbarcat duminică cu destinația Vlașca. Toate trupele mobilizate sînt masate în Teleorman și în Vlașca în contra Bulgariei, cu obiectivul : tăierea liniei Sofia-Viena.

6 august. — Bussche îmi scrie o scrisoare pe care a depus-o la mine la București : „Am declarat d-lui Brătianu, cu toată claritatea necesară că dacă el atacă Austro-Ungaria sau dacă lasă pe ruși să treacă fără a se opune prin arme, România va fi imediat atacată de noi și de bulgari. Sper că aceasta va calma pentru cîtăva vreme veleitățile sale războinice“.

8 august. — Maiorescu îmi telefonează de la București să mă întorc pentru două zile.

9 august. — De la gară merg direct la Maiorescu. El crede că o criză este iminentă. Brătianu va întâmpina o rezistență la rege, al

căruia anturaj : (H. Catargi, Maruca Cantacuzino), anunță războiul foarte apropiat și regele nu poate să consimtă. Trebuie să fim gata. Avem un schimb de vederi asupra câtorva persoane din viitorul guvern. Eu exprim neîncrederea mea într-o criză iminentă.

— La [ora] 3 vine Bussche la mine : „Concentrările de trupe nu pot ține la infinit ; mai bine războiul : am spus-o clar lui V. G. Morțun³ și lui B. Știrbey. Sînt convinși că regele va avea o explicație cu Brătianu. Trebuie observat cu strictețe secretul. Este inutil de a mai cere lămuriri lui Brătianu : el nu mai spune adevărul. De curînd locotenentul-colonel Crăiniceanu, germanofil, a fost deplasat de la Atena după plîngerea Quadruplei ; el se plînsese de un interview pe care Soutzo îl dăduse la Paris ; și ceruse mutarea lui ; Brătianu o făgăduise ; după cîtva timp îi reamintește că nu s-a făcut nimic, iar Brătianu exclamă : am uitat cu totul ! Inșă eu știu că doamna Soutzo intrigase pe lingă regina, care s-a amestecat în această afacere !“ — Versiunea prietenilor lui Brătianu este că se atrag bulgarii și austro-germanii pe graniță pentru a degaja pe ruși și pe Sarrail la Salonic și, drept răsplată, rușii lasă munițiile noastre să treacă. — D-nul St. Aulaire, noul ministru francez ar fi spus : „Porcii aceștia de români nu vor fi gata decît peste șase săptămîni !“ Am aflat atunci cînd fraza a fost raportată de Radev⁴.

București : numai trîncăneli. Lumea este foarte excitată. S-a iscălit, nu s-a iscălit. Războiul peste două zile. Rechizițiile de cai făcute noaptea au enervat foarte mult opinia publică. Toate indiciile arată că guvernul pregătește războiul la o dată foarte apropiată.

— Seceleanu raportează că Alex. Constantinescu⁵ este denunțat de colegul său Radovici⁶ că împinge din răsputeri la război. El a lucrat cu Maxer de la „Einkaufskommission“ și i-a lăsat impresia că este foarte pacifist. Dar în aceeași zi a povățuit pe Dobrescu să recheme, în două zile, pe soția sa de la Olănești și pe Bărdescu, medicul său, să-și readucă familia de la Constanța. Filip a spus lui Seceleanu că a primit ordinul să mute în secret (! ?) depozitul de armăsari de la Constanța la Slobozia : 250 de capete... !

Directorul Băncii Naționale de la Bazargic a fost vestit de prefect să evacueze familia sa și fondurile, iar acesta a vestit pe directorul Băncii Agricole (Golescu).

Lupu Kostake a primit o scrisoare de la fiul său, directorul prefecturii Bazargic, recomandîndu-i pe soția lui, pe care o pornește în urma avizului guvernului. Dobrescu îmi spune că șeful de gară de pe moșia lui din Moldova i-a arătat ordinele secrete pentru trenurile de noapte care vor trece ; ele vor fi garate fără lumini, pe linia cea mai îndepărtată, și nimenea, afară de șeful de gară, n-are voie să se apropie de ele ! Materiale de război ? sau ruși ?

Cînd se constată tăcerea gazetelor federiste ⁷ care nu mai atacă guvernul, se crede că ele cunosc secretul. Singura speranță este numai rezistența regelui !

— Henri Catargi este printre cei care alarmează mai mult. El a spus lui Ion Mitilineu și lui dr. Dinu Brătianu, că regina pare foarte fericită, ca cineva care ar fi obținut un lucru important : iar regele, subit liniștit, ca un om care a luat o hotărîre : se știe însă în ce direcție lucrează regina. După aceasta, familia Catargi s-a mutat de la Sinaia și închiderea casei a îngrijorat viu pe toată lumea. — Fiul Constantinescu, care călătorește cu feciorul lui în vagonul ministerial, a spus d-nei Grig. Cantacuzino că totul este gata și chiar proclamația redactată, bine înțeles, de tatăl său ! — La Bazargic soldații se culcă îmbrăcați și comandantul lor le spune în fiecare noapte că vor fi ațacați. (Scrisoare primită de Barbu Catargi de la contabilul său).

10 august. — Am avut o conversație la Maiorescu cu D. Nenițescu, Hirjeu ⁸ și Mehedinți ⁹. Maiorescu este ferm convins că ne apropiem de o criză de guvern.

— La ora 4 Bussche vede pe rege și nu are nici o impresie de grijă. Maiorescu insistă ca să nu mai părăsesc Bucureștii.

11 august. — Ziua regelui. Maiorescu vine la mine. Presentimentul lui îi spune că trebuie să fim gata... Știu că a întîlnit pe Bussche. — Azi dimineață agitație mare, provocată de zvonul că rușii ar fi trecut la Isaccea !

12 august. — Radev mi-a spus în ziua de 10 august, că după ultimele știri, în Basarabia se află o divizie și jumătate de ruși și tot atît de sîrbi, croați și cehi, înrolați mai mult prin „persuadare“ (frontul sau cîmpul de concentrare siberian). Astăzi Știrbey îmi spune că generalul Prezan a afirmat lui Nicolae Ghika că rușii au prea puțini oameni în Basarabia pentru a întreprinde ceva.

— Convorbire cu Maiorescu. El nu poate spune mai mult, căci a promis secretul ; dar după cît înțeleg din amintirea cîtorva fraze — destul de întortocheate — o criză este sigură. În orice caz nu se poate petrece nimic înainte ca să se facă un semn sau lui sau mie. — Tocmai în acel moment, Maiorescu primește o scrisoare de audiență pentru mîine la ora 6 seara : audiență care n-a fost deloc solicitată. Maiorescu se miră că convocarea a fost făcută prin Catargi și nu prin Știrbey.

— G. Știrbey a prînzit aseară la Buftea cu Brătianu. El se întoarce cu o impresie bună. Crede că curtea ridică capul și că această atitudine poate fi concertată cu Brătianu. O abilitate a lui Brătianu, care citește foarte multe memorii politice și care este impregnat de toate incidentele din viețile politice, pentru a ieși dintr-o situație grea.

— Marius Teodorian a văzut pe Netzhammer : acum 15 zile regele a vorbit de abdicare dacă i se forțează mâna ; iar acum 8 zile arhiepiscopul a găsit pe rege mai puțin hotărît.

— La ora 8^{3/4} primesc convocarea următoare : „M. s. regele dorind a avea sfatul d-voastră, vă rog să luați parte la Consiliul care se va ține duminică, 14 august, ora 10 dimineața, la palatul Cotroceni. — Președintele Consiliului de Miniștri : Ioan I. C. Brătianu“.

Avizez imediat pe Maiorescu și îi comunic, în vederea audienței sale, conversația ce am avut cu Culcer, pe care nu l-am văzut de vreo 10 zile : „Lucrurile merg repede. Am primit numirea de comandant al Armatei I. Mi se indică și locul de concentrare. (Mie Culcer nu mi l-a indicat). Aversescu comandă Armata a II-a“. — Care sînt ceilalți comandanți ? — „Nu știu. Ni s-a spus că regele ne va întruni. Cred că vor să facă o lovitură și să atace pe neașteptate“.

13 august. — Fugă generală de la Sinaia, după avizul dat telefonic de Mișu Pherekyde sorii mele.

Armata noastră tot înaintează spre Alexandria. Artilerie și cavalerie iau cartier la moșia mea Putinei (Vlașca) (generalul Referendaru). Pe de altă parte regimentul de Brăila recheamă batalioanele ce avea la Silistra ; s-ar zice că ne retragem complet din Dobrogea ca și cînd s-ar lăsa locul liber rușilor.

— Bussche (ora 4) știa de miercuri și o spusese lui Maiorescu, că regele voia să convoace Consiliul de coroană. Chiar în aceeași zi a văzut un moment pe rege la Buftea. Într-un memoriu a dezvoltat a doua zi regelui neajunsurile acestei măsuri. Ea a displăcut lui Brătianu, care se opusese întîia dată, acum 15 zile. Rămîne cîștigat pentru el ca un semn bun, că această convocare s-a făcut în contra voinței lui Brătianu. — Regele a mai declarat : 1) Dacă este o convențiune scrisă, aceasta nu îl leagă. 2) El nu este obligat să se ralieze la avizul majorității Consiliului. 3) Nu va semna un decret de mobilizare. — Împăratul a telegrafiat regelui de ziua lui de naștere exprimînd speranța că vechea prietenie a caselor lor, și colaborarea de mai bine de treizeci de ani a țărilor lor, vor continua și pe viitor. Regele a răspuns că, cu ajutorul lui Dumnezeu, el speră că lucrurile vor lua o întorsătură bună. Regele este evlavios ; scriind altui evlavios, nu ar fi invocat numele lui Dumnezeu pentru o minciună !

Cu prilejul telegramei regelui, la 22 ianuarie, Bussche mă autoriză să spun în Consiliul de coroană, că Brătianu i-a declarat : „Că, cunoscînd conținutul declarațiunei făcută cancelarului, el este cu totul de acord cu această declarație“. În două rînduri, ultima oară cu ocazia unei discuții cu Czernin, Brătianu a declarat lui Bussche că nicio dată, el fiind șef al guvernului, nu va declara război Germaniei. Falkenhayn a scris lui Bussche că după război ar dori să cunoască pe

Brătianu căci niciodată nu a întâlnit un om în stare să mință ca el. — În definitiv Bussche este încrezător. Simt din convorbirea cu el, că prin Maiorescu se poate face schimbarea de guvern, ceea ce găsec foarte natural, Maiorescu negăsindu-se în plină luptă internă cum am fost eu.

— Pentru acest motiv, la ora 4 mă duc la Maiorescu spre a-l încuraja să ia răspunderea față de rege, — de la el la mine chestiunile de prioritate neputînd exista. Spre marea mea surprindere găsec pe Fasciotti la Maiorescu. Fasciotti cunoștea audiența acordată : evident din momentul ce convocarea era semnată de Henri Catargi. (Eu făcusem un mister din această audiență, chiar față de toți prietenii noștri !). Fasciotti zice că în marea dezbateri de mîine este de o importanță capitală ca toți oamenii mari politici să fie de acord ; România nu mai poate păstra neutralitatea periculoasă pentru viitorul ei și ar trebui ca Maiorescu să susție această părere. — Maiorescu simțind că Antanta se temea de o hotărîre defavorabilă a regelui, a răspuns că el a fost multă vreme lipsă, că nu știe ce gînduri are regele și că are să se orienteze singur. Dar de ce Italia nu a tras România după ea, cînd s-a declarat ? Atunci era momentul ! Fasciotti spune că Sonnino¹⁰ era un om întreg ; el lucra fără să consulte pe nimeni etc...

— Nenișescu îmi citește raportul lui Beldiman asupra conferinței dintre Falkenhayn și Enver-Pașa în care s-au luat măsurile necesare contra României. Generalul declară, — și ministrul și subsecretarul afacerilor străine au ratificat declarația, — că niciodată bulgarii nu vor ataca România ; dar dacă România lasă pe ruși să treacă, ar fi un casus belli. .

— D-nul de Schelking : s-a semnat pe ziua de 5 august. Nimic nu mai poate fi schimbat ; nu se joacă nimeni cu Rusia cînd ea pregătește 500 000 de oameni. 192 000 se află în Basarabia cu Zaionscikovski, ofițeri foarte distins și Leontovici pentru cavalerie ; este multă cavalerie. D-voastră mergeți la sud pentru a deschide calea Saloncului, căci ce ați face altfel, cu Arhanghelsk înghețat și Vladivostok la 22 zile depărtare ? În Bulgaria treburile nu merg : divizia I a declarat că ea nu se bate în contra rușilor. La Sofia domnește dezordinea : șase ofițeri germani și doi ofițeri bulgari au fost masacrați. Portugalia dă armatei lui Sarraill un ajutor de 130 000 de oameni.

— La ora 7^{1/2} Maiorescu vine la mine ieșind de la rege : Totul este pierdut : regele i-a înșelat pe toți. El își face o glorie din sacrificiul de a-și călca cuvîntul și de a uita că e german. A luptat timp de șase luni, dar de astă dată s-a hotărît. Nu se va mai obține altădată tot ce se obține astăzi. La toate rugămințile lui Maiorescu : „Nu aruncați țara în foc ; este o mare nenorocire pentru România“, — regele

răspunde : „M-am hotărît !“ Și adaugă această copilărie : „Nu mai putem sta în neutralitate, fiindcă rușii ne-ar invada !“ — Maiorescu a fost silit să facă apel la mîndria lui : „Nu se constrînge regele României“.

Să dea dumnezeu ca noaptea să mai aducă vreo povață : nu mai am nici o speranță, nici o iluzie !

14 august. Consiliul de coroană. Războiul. — Mă duc la Cotroceni cu Maiorescu. Czernin a fost ieri la Brătianu, care i-a spus că : Consiliul este amînat pentru după-amiază, și că el păstrează și este în măsură de a păstra neutralitatea ! Maiorescu se întrebă : La ce bun aceste minciuni ? Cum se pot falsifica fapte materiale atît de ușor de controlat ?

La ora 10 se întrunesc în sufrageria cea mare de la Cotroceni : miniștrii, Teodor Rosetti, Carp, Maiorescu și cu mine, Nicu Filipescu, Take Ionescu, Olănescu, Cantacuzino-Pășcanu, Mișu Pherekyde, și C. F. Robescu (înlocuind pe V. Missir — Senat — lipsă).

Regele : „Văd situațiunea în așa fel încît nu mai putem sta în neutralitate. Cred că de aci înainte victoria Puterilor Centrale este exclusă. Guvernul meu a avut consfătuiri cu unul din grupurile beligerante ; el crede că momentul a venit. Eu, după matură reflecțiune și după lupte interne pe care le veți înțelege și din care am ieșit biruitor asupra mea, înclin mai mult pentru opinia guvernului meu“.

Brătianu : Apel la concordie și cere concursul tuturor.

Carp : Explică necesitatea unei expuneri a guvernului.

Regele : Apel la discreția tuturor : trebuie tăcerea preotului care primește o spovedanie.

Brătianu : „1913 a fost prefața unui răzbel cu Austria și încă de atunci contradicția de interese politice cu noi a luat forma acută. S-a adăugat abstențiunea Italiei prin care, și numai cu concursul militar al căreia era stipulat că o armată română poate figura alături de o armată austro-ungară. — Eu neg acest lucru. — Brătianu (și regele) afirmă că era o convenție în acest sens : regele Carol mi-a spus că s-a studiat, dar că din motive tehnice nu s-a putut încheia. Azi, toată latinitatea este în tabăra contra Germaniei ! La început victoria părea probabilă pentru germani : neputînd merge noi singuri contra, am stat neutri. Rezelul de uzură azi răstoarnă șansele în favoarea celor cu rezerve mai mari, iar Bulgaria, luînd locul nostru în Orient, nouă ne este imposibil să stăm lîngă germani. În sistemul de la 1884 eram aliați cu Italia în contra Rusiei ; azi Italia este lîngă Rusia. Încetul cu încetul, fără grabă, am ajuns la garantarea intereselor noastre : pentru neutralitate am avut numai asigurări, nu garanții. Azi problema este : Sau să renunțăm la orice am putea obține prin victoria Antantei sau să intrăm în război. Eu m-am angajat desăvîrșit“.

Take Ionescu : Aprobă cu efuziune. Osanale pentru rege.

Eu : „Lucrurile fiind hotărîte, nu mai pot da vreo povață ; fac numai o rugăciune regelui, dacă mai este timp. Prețuirea șanselor războiului nu o văd ca d-nul Brătianu. După atâtea sacrificii ome-nești, ofensiva Aliaților nu a recîștigat nici o porțiune infimă din ceea ce ocupă Centralii : am harta aci. Ni se spune că în Polonia s-au în-cetinit operațiile pentru ca să se constituie rezervele pentru noi : deci nu este prisos de oameni. Bulgaria ? Nu văd antinomie între statele noastre ; am crezut și cred că o bună înțelegere între noi și bulgari ar constitui o a șaptea mare putere în Orientul Europei. Dar chiar dacă șansele ar fi bune, este în interesul României să ajute la instalarea rușilor pe Strîmtori ? Din mijlocul secolului al 17-lea Rusia luptă ca să iasă la Marea caldă : azi aceasta este singurul ei țel. Rog pe rege să se gîndească că dacă Rusia vine la Constantinopol, România este drumul care leagă Rusia cu Strîmtorile. Chiar dacă n-ar cuteza Rusia să-și anexeze această cale — România — instalarea la Strîmtori a mar-lei noastre vecin este moarte economică a țării. Cred că acesta este cel mai mare păcat ce un român poate comite împotriva viitorului țării. S-a făcut apel la concursul tuturor. Odată deciziunea luată, vom tăcea ! Aceasta este tot ce putem face pentru a nu rupe unitatea națională“.

Nicu Filipescu : Polemică că eu am cunoscut și am aprobat pri-mul angajament din care a decurs tot : „Vous pouvez marcher“, așa fi zis eu d-nului Brătianu. (Brătianu surîde ; am avut pe urmă o expli-cație cu el).

P. Carp : „Nu sîntem aci pentru polemici ale temperamentelor care nu se pot stăpîni. (Aprobări). A merge cu Rusia este a izbi în interesele țării și în continuitatea dinastiei“. În dezvoltarea ideii ajunge pînă a spune : „Doresc să fiți învinși, pentru că victoria voastră ar fi ruina țării !“

Brătianu : Protestează. Teza d-lui Carp a unei hegemonii ruse opuse hegemoniei germane și înlocuind pe aceasta, este falsă. Anglia de sute de ani își impune punctul ei de vedere și nu va lăsa o hege-monie oricare să...

Regele : „Constantinopol luat în contra voinței noastre este oare preferabil Constantinopolului ocupat cu noi ? Austro-Ungaria nu ne-a oferit niciodată nimic și Germania a fost neputincioasă să-i impună sacrificii. Dl. Szegheni-Marisch mi-a spus cînd am fost la Berlin : «S-au făcut dintr-o parte și dintr-alta multe greșeli, dar mai multe din partea noastră». Victorioși, avem în Transilvania o putere de rezistență mai mare. Iau răspunderea, pentru că am încredere în viito-rul țării“.

Maiorescu : „Consiliul de coroană din 1914 a decis expectativa. Ce s-a întâmplat, pentru ca să modificăm atitudinea ? Are guvernul ceva încheiat ? Ce ne poate spune ?“

Brătianu : „Cred în victoria Antantei și mă conformez ei. Vom declara război Austro-Ungariei : nu altora. În schimb ni se recunoaște dreptul de a lua pînă la Tisa, Banatul, Crișana, un Maramureș de sud, Bucovina pînă la Prut. Ni se mai recunoaște : drepturi egale la Congres. Tratatul care ne garantează aceste întregiri este iscălit de cele patru puteri (nu de Serbia și Belgia). Cele patru puteri garantează integritatea teritoriului nostru. Cred că orice reviriment nu mai este posibil“.

Maiorescu : „Este o controversă asupra situației militare și pe o controversă nu se riscă soarta țării. Cunosoc pe ardeleni : Popovici ¹¹, Vaida, care văd în ceea ce se petrece [războiul mondial] sfîșierea lor. Nu se constată unanimitatea de la 1913 ; azi sufletele sînt împărțite. Cine va ratifica declarația de război ? Camerele actuale ; pe altă chestiune au fost alese. Întrăm în foc sau nu ? Se poate oare zice că țara a fost consultată ? Cum ne este justificată ieșirea din neutralitate ? Cer continuarea expectativei !“

Teodor Rosetti : Nu crede în sfărîmarea Austriei și rămîne constant în convingerea lui că nu avem cu ce duce un rezel lung și greu ca acesta.

Costinescu : „Să stăm pe loc ? Dar Europa nu stă pe loc. Toate statele în sînge și foc : noi stăm rușinați la ușă. Europa e în prefacere. Cu brațele încrucișate, după ce am cîștigat bani, am fi de rîsul lumii. Toți cu inimă românească, la locul lor“. (Așa vorbește Costinescu... ! !).

Pherekyde : Vrea să mă liniștească în privința Constantinopolului. Nu rușii singuri vor hotărî. Ei nu luptă pentru stăpînirea Constantinopolului : „Libertatea Strîmtorilor, aceasta este formula viitorului ! Dacă stăm locului vom ajunge vasalii străinilor, iar generațiile viitoare ne vor reproșa că nu ne-am făcut datoria“.

C. F. Robescu : „Dl. Maiorescu a fost lipsă și nu cunoaște sentimentul țării. Asigur că tot poporul se va scula pentru a dezrobi pe frații noștri. Majoritatea Senatului dă deplină încredere guvernului“.

Brătianu : Răspunzînd unei aluziuni a lui Maiorescu care a făcut tratatul din 1884, el care la 1871 contra Germaniei victorioase proclamase că simpatiile noastre vor fi totdeauna pentru Franța, afirmă că tatăl său nu s-a identificat niciodată cu o acțiune din afară. În toate considerațiunile contra, nu se ține destul seamă de forța morală. Sînt înfrîngerii care sînt faze ale victoriei. Chestiunea Austriei este pusă și majoritatea Europei consacră drepturile noastre istorice, deoarece le ia în seamă și acum : „Oricare ar fi soarta războiului, drepturi con-

sacrate rămîn“. Mihai Viteazul poate nici nu avea cunoștința ideii mari ce reprezenta și el a rămas totuși emblema ei ; așa va fi cu regele Ferdinand, oricare ar fi soarta războiului. — Face un nou apel să nu scădem nimic din puterea de acțiune, nici prin acțiuni, nici prin inerție.

Regele : „Întrunirea noastră este istorică și plină de răspunderi pentru toți. În hotărîrea ce iau sînt călăuzit numai de sentimentul poporului român și de o întregă convingere. Sînt convins că Dumnezeu va fi cu noi ; am încredere în iubirea de neam a întregii țări“.

Ne sculăm. — Regele se apropie de Carp și îi reproșează, cu dulceață, cuvintele ce a spus. Carp comite greșeala să le menție. Brătianu îi spune : „Atunci ia-ți fiii înapoi și dă-i în armata germană“.

Iau la rîndul meu pe Brătianu și îi cer o explicație, față de Phekyde, pe care îl țin de mîncă. — Eu : „D-le prim-ministru, de un an nu mi-ai făcut nici o comunicare politică, pe care niciodată nu am cerut-o“. — Brătianu : „Îți voi spune tot...“ — Eu : „Nu, și îți mulțumesc pentru ca să nu mai fiu expus denunțării calomnioase că comit indiscreții. Adineauri ai surîs la atacul d-lui Filipescu. Să precizăm : la 12 septembrie mi-ai trimis răspuns prin Știrbey că, direct de la Sasonov se oferă în schimb neutralității parte din Bucovina și parte din Transilvania...“ — Brătianu : „Transilvania nu mi s-a oferit niciodată...“ — Eu : „Exact. Trei zile pe urmă mi-ai spus personal că numai Bucovina era oferită, dar eu cînd am transmis răspunsul : «marchez !», era la propunerea Știrbey. Dealtminteri pe acea vreme îmi spuneai : a ataca Austria ar fi o felonie pe care nu o voi comite niciodată“. — Brătianu : „Nu-mi aduc aminte acum detaliile... dar nu este vorba de aceasta : cer concursul d-tale“.

Insistențe de la Porumbaru ¹² și de la Radovici.

Vine și regele, cu lacrimi în ochi : „Trebuie să-mi dai concursul d-tale, regele țî-l cere“. (Îmi ținea amîndouă mîinile).

Eu : „Sire, de la mine nici o piedică de azi înainte : sînt mut și mă duc la Crucea Roșie“. — Regele : „Nu ! Trebuie concurs efectiv“.

Tonul general al discuției nu m-a satisfăcut. S-au făcut și glume ! Tirada lui Robescu învățată pe din afară : cu 48 de ore înainte era neutralist hotărît. — Regele lăcrămează cam des.

— La întoarcere am grija să mai vorbesc de refuzul de a intra în guvern : și Maiorescu și Teodor Rosetti sînt de părere hotărît contra ; Maiorescu nu primește nici măcar să dau cuiva o delegație. La 5 ore au mai venit Grig. Cantacuzino și Nenițescu la Maiorescu. Aceași părere ferm exprimată.

— La ora 3 vine Știrbey să mă ia : regele vrea să mă vadă. Pe drum el mă descălește ca să primesc să intru în guvern : și in-

voacă interesul Partidului Conservator. Eu : mutism puțin ostil. Mă precedă la m.s. probabil pentru a o pune în curent.

Regele, cordial, zicîndu-mi pe nume, adeseori luîndu-mi ambele miini. Repetarea solicitării. Eu spusese : „Ce poruncești, sire ?“ — „Nu poruncă, primire cu afecțiune e tot ce am de spus“.

Regele : „Credeam că avem asentimentul tuturor“. — Eu : „Nu eram pregătiți ; din contra, pînă în ultimul moment eram autorizat a crede că regele era puntea de scăpare“. — Regele înțelege aluzia mea la neadevăruri, căci puțin mai tîrziu îmi spune : „Mult m-a costat să mint, cum am mai făcut și ieri lui Czernin“.

Arăt că guvernele de coaliție sînt anarhia administrativă și po-vățuiesc pe Brătianu să continue singur cu guvernul lui. Și-l poate închipui cineva avînd alături pe Filipescu... ? — Regele : „Absolut exclus cu o singură nuanță“. — Eu : „Atunci, voi ușura lucrul refuzînd ; aceasta vă va scăpa de ceilalți“. — Regele : „Pentru mine e un sentiment egoist să te am pe d-ta : doresc dacă reușesc, să fie opera tuturor partidelor“. — Eu : „Și dacă nu merg lucrurile bine, este în interesul coroanei să mai aibă o rezervă“. După o nouă insistență a regelui : „Nu pot semna eu o declarație de război Germaniei“. — Regele : „Dar atunci, mai tîrziu“. — Eu : „Dacă merge rău voi fi aci pentru a vă ajuta“. — Regele : „Contez absolut pe d-ta“. — Eu : „La zile negre mă veți găsi“.

Regele explică că totul este gata ; că el a impus pe Culcer. Ca șefi de armată : Averescu, Aslan, Prezan. El a adăugat pe Lupescu, Mărdărescu și Stratulescu ca șefi de Stat Major. Th. Râmniceanu trece pe lîngă fiul său. Peticari la Roma. Regele a refuzat absolut o ofensivă la sud : nu este treaba noastră să deblocăm pe Sarrail ; noi mergem contra Ungariei. Rușii nu dau decît 50 000 de oameni. — Eu : „Dintre care trei brigade cehe și croate...“ — Regele : „Nu. Împăratul a refuzat să-i primească în armata lui. — Putem fi bătuți, niciodată zdrobiți ! (Probabil aluzie la garanția celor patru puteri). Nimeni nu m-a influențat : d-l Maiorescu este singurul care ar fi putut s-o facă“.

La plecare ținîndu-mi amîndouă mîinile și reconducîndu-mă de-a lungul coridoarelor, regele îmi mai spune : „Mă bizui absolut pe d-ta“. — „Da, sire, la zile de nevoie, de nevoie !“...

ÎN FRANȚA ȘI ITALIA PENTRU CAUZA NOASTRĂ ¹

I. ÎN FRANȚA

27 septembrie 1917—3 aprilie 1918

În Paris am luat parte la recepția dată în onoarea delegației noastre de către președintele Republicii Franceze, la recepția dată în onoarea parlamentarilor și intelectualilor de către guvernul francez și comisiunea parlamentară franceză pentru afacerile străine, precum și la toate consfăturile cu oamenii politici, la care s-a prezentat delegațiunea noastră, fie din proprie inițiativă, fie invitată. Cu deosebire legăturile noastre cu profesorii universitari francezi ocupă un loc însemnat în acțiunea noastră, legături care s-au continuat pe o scară și mai întinsă după plecarea mea în Italia. Am luat de asemenea parte la toate manifestările coloniei române din Paris. [...]

II. ÎN ITALIA

5 aprilie 1918—1 ianuarie 1919

Am plecat în Italia pentru a lua parte la Congresul naționalităților oprimate din Austro-Ungaria și în special pentru a mă ocupa de prizonierii români din Transilvania, Banat și Bucovina. [...]

Îndată după Congres, dl. Orlando, președintele Consiliului de Miniștri al Italiei, de acord cu Comisiunea prizonierilor de război a dat ordin ca toți ofițerii români, prizonieri de război, să fie concentrați în Cittaducale. Concentrarea a durat o lună. În ziua de 7 mai am fost pentru prima dată printre ofițerii noștri. [...]

[...] Mișcarea pornită în favoarea României a luat repede un frumos avânt.

S-a constituit Comitetul italian „Pro Romania”, din care am fost rugat să fac și eu parte. Am primit însă numai sub titlul de a putea da la nevoie explicațiile necesare. La propunerea mea, comi-

tetul s-a schimbat din „Pro România“ în „Pro Romeni“, pentru a cuprinde pe românii de pretutindeni. Fac parte din acest comitet senatori, deputați, profesori universitari, industriași, comercianți și doamne. Printre acestea din urmă s-a distins cu deosebire doamna Maria Rygier, secretara comitetului central. La inițiativa dumisale s-au format comitetele „Pro Romeni“ din Milano, Torino, Genova, Ferrara etc. Președintele de onoare al comitetului central a fost ales principele Prospero Colonna, primarul Romei.

O delegație a comitetului central ne-arn prezentat în ziua de 15 iunie domnului Orlando*, președintele Consiliului de Miniștri. Deputatul Maury a făcut propunerea ca guvernul să libereze un număr de intelectuali dintre ofițerii din Cittaducale, pentru ca aceștia să mă ajute — în lipsa altor români — la organizarea legiunii române din Italia, precum și la propaganda necesară cauzei noastre. Domnul Orlando, înțelegând însemnătatea propunerii, a aprobat-o și mi-a promis tot concursul.

La 19 iunie, ducându-mă la Cittaducale, s-a făcut alegerea acelor care aveau să facă parte din comitet și s-a redactat următorul *proces-verbal* : „Subsemnații, îngrijorați pe de o parte de soarta ce ni s-a creat nouă, românilor, din cuprinsul împărăției habsburgice, prin pacea² impusă României, pe de altă parte de neajunsurile ce au provenit și mai pot proveni încă din lipsa totală a unei organizațiuni a noastre, a celor care avem nu numai dreptul, ci și datoria de a continua lupta începută de România pentru unitatea națională a tuturor românilor, ne-am întrunit azi... și după discuții... s-au luat în unanimitate următoarele hotărâri :

1. Se instituie un Comitet de acțiune al românilor din Transilvania, Banat și Bucovina, cu scopul de a strânge într-un mănunchi pe toți românii subjugați Austro-Ungariei, aflători în țările aliate, de a-i organiza în legiuni și de a face propaganda necesară în vederea realizării unității noastre naționale.

2. Sediul Comitetului va fi Roma [...]

3. Comitetul se compune din 16 membri [...]

4. Vor fi rugate guvernele aliate, în primul rând guvernul italian, să recunoască oficial Comitetul, ca singurul în drept a ne reprezenta pe noi, pe cei 18 mii de români aflători pe pământul Italiei, pe cei din țările aliate ca și pe cei rămași acasă.

Cu data de 25 iunie publică ziarele procesul-verbal de constituire a Comitetului sub prezidenția mea [...]

* Vittorio Emmanuele Orlando (1860—1952), prim-ministru al Italiei (1917—1919).

La sfârșitul lui septembrie am plecat la Cittaducale împreună cu generalul de brigadă Lucian Ferigo, a cărui numire în postul de comandant al legiunii române se hotărîse, pentru a-i prezenta ofițerii.

La 15 octombrie [1918] a apărut în cele din urmă decretul de constituire a legiunii române. [...]

Din ordinul guvernului italian a început, imediat după publicarea decretului oficial de constituire a legiunii române, concentrarea prizonierilor și dezertorilor noștri în tabăra de la Avezzano, provincia Aquila.

Sosind în mijlocul lor împreună cu comandantul legiunii, domnul general de brigadă Lucian Ferigo, în ziua de 28 octombrie, am fost primiți cu nesfârșite ovațiuni. Cuvîntarea mea a mărit numărul legionarilor într-o singură zi cu un foarte însemnat număr dintre ezitanți.

Cu aceasta, incredințîndu-se organizarea tehnică a legiunii domnului Ferigo, s-a început formarea regimentelor.

Primul s-a format cu concursul comitetelor de sub prezidenția mea la Petra Lata, lângă Roma, de unde a fost apoi dus la depozitul fixat pentru legiunea noastră.

Prăbușirea neașteptată a Austro-Ungariei a făcut imposibilă participarea acestei părți din legiune la ultima ofensivă italiană. Au luat parte numai unitățile formate în zona de război de către ofițerii pe care i-am trimis spre acest scop la sfârșitul lui iunie 1918. Am avut dispăruți, răniți și morți și un frumos număr de ofițeri, subofițeri și oameni de trupă decorați pentru eroismul lor. [...]

AMINTIRI POLITICE DESPRE UNIRE

Azi, cînd se sărbătoresc zece ani de la unire îmi reamintesc etapele premergătoare și pot spune pregătitoare ale evenimentului istoric de la Alba Iulia. Ar fi o greșeală de-a crede că ratificarea populară din 1918 a fost o întîmplare sau un act spontan și de sine stătător : evenimentul de la Alba Iulia n-a fost decît o strălucită și fericită concluzie a unui lung efort de pregătire politică, de luptă susținută și neînfricată, de răbdătoare așteptare și negociere diplomatică.

Nu vorbesc de întreaga desfășurare istorică a luptelor românești, de martirii noștri mai vechi, sfîrșiți pe roată sau de cei ce-au gemut în temniți ; mă gîndesc la fazele contemporane ale acestei lupte, la evenimentele politice pe care le-am trăit singur, fie ca militant, fie ca spectator.

Îmi amintesc de legăturile fățișe sau ascunse pe care le-am întreținut tot timpul, noi, conducătorii românilor din Ardeal și Banat — cu Vechiul Regat, care — azi o putem mărturisi — ne-a ajutat, ne-a încurajat și ne-a orientat în luptele noastre de emancipare.

Toate năzuințele, toate înfrîngerile, toate posibilitățile noastre erau cunoscute la București. De la București adesea, în împrejurări hotărîtoare, primeam cuvîntul de îndrumare. Știam la ce ne puteam aștepta și la ce nu. Adesea, din București venea cuvîntul de domolire a patimei noastre luptătoare, dar adesea ne venea cuvîntul de ordine al asaltului care trebuia dat.

Această legătură cu Bucureștii, nu o făcea nimeni din inițiativă personală ; ea făcea parte din politica și din tactica Partidului nostru Național.

Ea se făcea cu mandat categoric și prin persoană desemnată.

Împrejurările au făcut ca eu să fiu ales pentru a îndeplini, ani de-a rîndul, această dificilă și atît de delicată misiune politică.

Cînd am intrat, pentru prima oară în parlamentul de la Budapesta, eram deputat de Ileana Mare. După aceea, cincisprezece ani în șir, am fost ales deputat al aceluiași ținut. La Budapesta toate națiunile nemaghiare duceau în parlament o luptă care lăsa să se întrevadă de pe atunci perspectivele dislocării habsburgice și unele alcătuiri care aveau să vină : cehoslovacii, sîrbii și românii își uneau glasul într-o spontană solidaritate politică. Fiecare ședință, fiecare chestiune, fiecare problemă de interes comun, ne dovedeau încă mai mult comunitatea noastră de aspirațiuni. Așa s-a constituit în parlamentul din Budapesta „Grupul parlamentar al națiunilor nemaghiare“.

Era, în fond, primul capitol al desfășurărilor viitoare și, pentru cei care refuzau să înțeleagă spiritul vremurilor și sensul împrejurărilor, primul avertisment public.

Precizez că sașii și germanii nu făceau parte din acest „grup parlamentar al națiunilor nemaghiare“ — găsind că e mai bine să urmărească o politică de oportunitate, aducătoare de avantagii imediate, decît să ducă lupta plină de risc a naționalităților care urmăreau cu energie și pe baza unui program minimal — politica de emancipare.

Deținînd această situație privilegiată, în fruntea naționalităților care își afirmau cu energie ființa lor etnică și drepturile, mi-a fost dat să fiu martor al multor evenimente premergătoare, care numai azi, — în lumina idealului realizat — își tălmăcesc adevăratul lor sens, utilitatea și importanța lor de-atunci.

Datorită poate aceleiași situații am avut privilegiul de-a fi cel însărcinat de-a face legătura cu Vechiul Regat.

În 15 ani de viață politică, în această direcție — am avut 22 de audiențe importante la regele Carol. Sînt de fapt 22 de pagini istorice, care își vor găsi locul meritat, atunci cînd vor putea fi cunoscute în întregime. În aceste audiențe, regele Carol se interesa întotdeauna amănunțit de mișcările de peste munți, de toate curentele și de toate acțiunile politice și culturale, de luptele pe care le duceam, de proiectele noastre, de fruntașii care aveau conducerea morală și politică a românismului din Ardeal.

Înainte de complexitatea războiului european care ridica atîtea interese opuse, regele Carol mi-a mărturisit convingerea sa intimă — că Ardealul se va alipi într-o zi de România, prin izbînda principiilor de dreptate.

Am și-acum, în colecția mea de amintiri, o fotografie a regelui Carol și a reginei Elisabeta, dată cu prilejul uneia din aceste audiențe, iar dedicația, care prezintă o adevărată valoare documentară — e destul de elocventă, pe cît putea să fie atunci de imprudentă, din

punct de vedere diplomatic. Fotografia poartă în autograf următoarele cuvinte regale : „RĂBDARE ȘI ÎNCREDERE“. Data : 1905 !

●

Azi, cînd împrejurările au făcut ca secretele de altă dată să poată fi mărturisite, pot spune că în dorința lui de-a asigura o mai bună soartă românilor din Ardeal, regele Carol este acela care ne-a sugerat acțiunea Memorandumului.

Acest demers al nostru a fost făcut în urma directivelor primite din București. Iată de ce, după înfrîngerea pe care am suferit-o din punct de vedere al rezultatelor pozitive, ajungînd la celebrul proces care trebuia să totalizeze 52 de ani închisoare pentru conducătorii românilor din Transilvania — regele Carol a simțit obligația morală a unei intervenții pe lingă împăratul Frantz Iosif, în favoarea frunțașilor români deținuți.

Această intervenție, bineînțeles, a fost făcută cu toată prudența diplomatică necesară : ea a avut loc sub forma unei simple întîlniri, datorită hazardului, într-o stație balneară — la Ischl — între cei doi suverani. Regele Carol a cerut, cu acest prilej — eliberarea deținuților politici condamnați în procesul Memorandumului.

Iată cum, în chestiuni hotărîtoare, pentru luptele noastre din Ardeal, veneam să ne orientăm mai exact, să luăm directivele și adesea lozincile de la București, pe care îl consideram ca centru al vieții românești libere și afirmate.

●

Regele Carol ne sfătuia să menținem contact cu toți șefii grupărilor politice care, în general — pînă la război erau de acord, nu numai asupra fondului chestiunilor românești din Ardeal, dar și asupra modalităților de urmat.

Odată cu războiul european, lucrurile s-au schimbat într-o oarecare măsură. Regele Carol este acela care căuta să fie informat — la rîndul său — despre părerile oamenilor politici din Vechiul Regat.

Într-o audiență, la Sinaia — m-a rugat să-i spun sincer, ce crede fiecare.

— Uite, du-te la Costinescu, că e chiar aci ! Și de la el treci la ceilalți și spune-mi cîstit cum ți-au vorbit, căci mie poate nu-mi spun tot !

M-am dus.

Tripla Alianță care ne lega atunci, încît îmi era greu să reproduc cuvintele lor, suveranului — deși părerea le era public cunoscută.

Văd și acum pe regele Carol cu degetul întins, vorbindu-mi românește — și insistând, cu o privire care nu admitea rezistența să-i mărturisesc totul. I-am spus totul.

Alții, ca Marghiloman îmi spuneau că avem datoria de a revenдика autonomia, căci altfel, peste părerea lor — România și-ar putea denunța alianța de-atunci.

Eu știam însă, că această formulă a autonomiei — care era pe atunci în cugetul nostru, programul maximal mărturisit, al Partidului Național — nu va fi niciodată îndeplinită de conducătorii politicii unguri și, în special, de Tisza.

Cei care au priceput mai bine mersul și sensul evenimentelor au fost — în această privință — conducătorii germani. Berlinul a căutat, la un moment dat — să dea o satisfacție parțială și de altfel interesată României — insistând pentru acordarea „autonomiei“ Transilvaniei, crezând că pe această cale Vechiul Regat va putea fi menținut în sfera de influență a Triplei Alianțe. De atunci datează demersul împăratului Wilhelm, audiența contelui Tisza și primirea de către suveranul german a delegaților români.

N-am notele la îndemână, dar după cât îmi amintesc — au fost atunci la Berlin d-nii Al. Vaida, dr. Aurel Popovici și Vasile Goldiș.

Împăratul Wilhelm a cerut contelui Tisza, din interese superioare și comune să acorde „autonomia“ Transilvaniei. Tisza a răspuns împăratului german că lucrul este absolut imposibil.

— „Această autonomie ne este imposibil s-o acordăm. Dacă majestatea voastră insistă atât de mult, noi ne retragem din luptă și Germania să continue războiul alături de români...“

Acestea ar fi fost cuvintele categorice spuse de Tisza.

Îată de ce n-am crezut niciodată în posibilitatea reală a unei politici de conciliere. Intransigența stăpînilor noștri de-atunci grăbea parcă mersul firesc al lucrurilor, pe calea trasă de lupta neobosită și de orientarea tot mai accentuată acum, a politicii române.

Una din ultimele mele călătorii în România mică a avut loc în toamna anului 1914. O socot poate din cele mai importante, căci atunci am primit orientarea definitivă și adevărată a politicii și a tacticii de urmat.

Îmi amintesc convorbirea avută atunci cu Ion I. C. Brătianu la vila Procopiu din Sinaia. A fost hotărîtoare. Cuvintele de-atunci ale marelui bărbat de stat aveau caracterul unui adevărat mandat. Mai tîrziu aveam să înțeleg și mai bine aceasta cînd într-un document pe care îl dau aci publicității, Ion I. C. Brătianu se referea cu precizie

la sfatul și la directivele date atunci mie, pentru a fi transmise frun-
tașilor Partidului Național.

După ce-am examinat toate aspectele problemei ardeleni, toate
posibilitățile oferite de împrejurările internaționale, toate greutățile
care erau de învins, Ion I. C. Brătianu mi-a spus textual :

„D-le Mihali, grăbește de te întoarce acasă și liniștește spiritele
agitare ale fraților ardeleni care cer intrarea armatei române... Spu-
ne-le ca nu cumva să facă vreo revoltă pînă nu te voi aviza eu, că
intră armata noastră ; căci se știe : la cea mai mică mișcare toți vor
fi măcelăriți, iar mie nu-mi trebuie Ardealul fără ardeleni“.

De la aceste cuvinte au trecut mulți ani. Războiul și-a urmat
cursul și speranțele românești își lămurau tot mai mult făptura. A
venit revoluția și descătușarea.

Odată însă cu revoluția a venit și haosul. Situația politică și viața
noastră nu mai erau sigure de la o zi la alta. Nucleele de rezistență
și de emancipare românească se înmulțeau victorios, dar în frămîn-
tarea de atunci nu știam dacă toată acțiunea noastră era de sine stă-
tătoare sau dacă se desfășura într-un cadru internațional prielnic.
Trăiam de la zi la zi, neștiind ce se petrece în jurul nostru. Ne lipseau
informațiile exacte. Nu știam pe ce ne putem bizui, care erau forțele
prietene și cele dușmane. Revoluția stăpînea. În această atmosferă
și pregătind Alba Iulia, așteptam și-acum — ca altă dată — infor-
mații de la guvernul român asupra situației exacte.

În acest scop, trimisesem la Iași pe dl. căp. Izidor Popovici. El
s-a reîntors cu următoarea scrisoare de la Ion I. C. Brătianu :

„Cea mai sfîntă aspirațiune a neamului se îndeplinește. Peste
suferințele trecătoare, generațiile vor rîvni la zilele pe care le trăim.
Fără mirare am văzut că despărțiți în cele mai grele împrejurări
ne-am regăsit cu aceleași simțiri și cu același gînd. Grabnic acuma
este să oprim stăpînirea încercărilor vrășmașe ale ungarilor, ale anar-
hiei, ale demagogiei, prin organizație, prin propagandă, prin forță.

Pentru organizare și propagandă temeiul este firesc : unirea de-
săvîrșită a tuturor sufletelor și a tuturor ținuturilor ; toți în jurul
regelui, care ține drapelul simbol al acestei uniri ; libertatea și drep-
tatea pentru toți, de orice neam și orice religie ; dezvoltarea larg de-
mocratică, reforme electorale și agrare, condițiuni de viață pentru
muncitorime, care să le asigure legitimele lor revendicări și parte
de folosință la rodul muncii lor.

Aci se grăbește trimiterea forțelor armate, precum ați cerut.

Reamintind d-lui Mihali întîlnirea noastră de la Sinaia în toamna
anului 1914, după ce fusese primit de regele Carol, vă zic tuturor cu
dragoste frățească : credința noastră ne-a mîntuit. Să pășim înainte

cu neclintită încredere în menirea neamului și nețărmurit devotament în serviciul lui.

5/18 noiembrie 1918

*Ion I. C. Brătianu“
m.p.*

Nu e o scrisoare. E un adevărat program de lucru, de acțiune prezentă și de pregătire a viitorului. Era în același timp asigurarea că România veghează asupra drepturilor și vieților noastre.

Evocarea în această scrisoare a audienței din Vila Procopiu la Sinaia, în toamna lui 1914 — își capătă — dat fiind haosul revoluționar din Austro-Ungaria în destrămare — adevăratul înțeles.

Și astfel au început pregătirile pentru Alba Iulia.

Alba Iulia !

Ultima sfortare și ultima etapă, capitolul final care încheia zbuiciumul atitor speranțe, al atitor clipe de șovăire, de sacrificii și de luptă. Despre cum s-a desfășurat Marea Adunare s-a scris mult și s-au spus multe. Socot că ea aparține Istoriei și că nu mai aparține polemicelor dintre noi. Poate acele scrise mai sus și documentele produse, aduc și ele o lumină în desfășurarea faptelor din noiembrie și decembrie 1918.

Adunarea a fost prezidată de bătrînul și vajnicul Gheorghe Pop de Băsești. El a deschis-o printr-o cuvîntare care era un program și definea un țel.

Vicepreședinții Adunării erau cei fixați pe cale statutară. Eu am fost printre ei. Tot așa și părintele Lucaciu, care n-a putut însă asista. Nu mai subliniez rolul important jucat de Vasile Goldiș.

Pentru împrejurare, numărul vicepreședinților a fost mărit, așa încît să cuprindă pe diferiții episcopi care aduceau astfel, prin prezența lor la loc de cinste — suportul moral al bisericilor în sprijinul actului Unirii.

Dl. Ștefan Cicio Pop era raportor.

Discuția s-a purtat decît asupra formulelor juridice care trebuiau să cuprindă și să statornicească marele act politic.

Așa s-a născut discuția în jurul așa ziselor „condiții“ pe care mulți le-au combătut de pe-atunci și cărora desigur cei mai mulți le-au dat numai caracterul unor deziderate, al unui program de viitoare organizare a statului român cel mult, iar nu acel al unor clauze de validitate sau de anulare a unui contract. De altfel, în timpul acestor discuții prelungite, în care idealismul pur al celor mai mulți

se manifesta în susținerea sus amintitelor clauze, masa populară aștepta, tot mai nerăbdătoare, în frig și ninsoare — încheierea dezbatărilor noastre. Din cînd în cînd, delegații poporului veneau să ne ceară să grăbim proclamarea Unirii.

Atunci am ieșit cu toții, am anunțat vestea cea mare poporului și în timp ce se citea textul Unirii, masele ratificau, din prima clipă, alipirea de Vechiul Regat — prin strigăte de însuflețire și de sărbătoare.

Acest strigăt, trebuie s-o spunem sus și tare, a fost pentru actul Unirii, el nu s-a putut închide nici în articole, nici în meșteșugite paragrafe. El va străbate grandios în simplitatea lui necondiționată, ca un ecou mereu perpetuat, istoria românească.

După decenii de lupte, mulțumesc lui Dumnezeu că mi-a fost dat să văd înfăptuită — înainte de-a închide ochii — marea minune de veacuri așteptată.

PRIMĂVARA NOASTRĂ

Suflă vînt de primăvară, vînt de primenire generală !...

Nu știm încă ce va fi ziua de mîine ; simțim însă că ea nu poate fi decît icoana prefacerii în mai bine.

Temelii vechi se clatină și se năruie pe negîndite, iar în locul lor alcătuirii noi, nebănuite încă, răsar ca și sămînța pe ogoarele muncite cu sudoarea frunții.

Iconoclaștii vremurilor noastre, cei care și-au precupețit prietenii și și-au prostituat propriul lor cuvînt de cinste, dezlănțuind războiul acesta care pînă azi a pustiit fără cruțare întreaga recoltă a civilizației europene din ultimele secole, de data asta par a-și fi sfărîmat pumnii de metal pe nicovala nevăzută a unei forțe mai mari decît atotputernicia zeului lor.

E drept că pe diferitele fronturi de luptă, tunul continuă să buie și sîngele încă se mai amestecă cu noroiul ultimelor rămășițe ale iernii. În gura tunurilor dușmane însă, de data asta bilbiie vocea celor care se duc, nu a celor care vin. Și sîngele care pînă mai ieri pățase, de data asta spală...

Se simte că peste tot se pregătește ceva. Se simte și aproape se și vede. În afară de noi și noi înșine chiar, simțim împropșătarea unei credințe pe care ultimele șase luni de nenorocire ne-o zdruncinase, dar pe care evenimentele zilei încep să ne-o înmugurească în suflet ca o ramură de cais ce se răsfață la soare.

Și nu-i primăvară numai prin grădinile păstrate neatînse de mîna dușmanului, ci de-a lungul tuturor ogoarelor pustiite de el, pe întinsul tuturor cîmpiilor răscolite de copită și de cizmă, pe străzile orașelor cu casele în ruină și în sufletul celor mulți care au sufe-

rit în numele dreptății și al nevinovăției lor, de la un capăt pînă la celălalt capăt al lumii învrăjbite, pe pămînt, pe ape și în văzduh, primăvara este aceeași peste tot, *dar nu aceeași pentru toți*.

Ea e numai primăvara noastră și a aliaților noștri, primăvara dreptății întîrziate, primăvara răfuielilor mult așteptate și a noilor rînduiri.

Cele petrecute pînă azi ca și cele în curs de limpezire definitivă, ne îndrituiesc să credem că ceea ce se întîmplă odată cu primenirea naturii și a sufletelor, se înfăptuiește bine și solid, pe temelii ideale și aproape unice, pe temelii la care în primul rînd a colaborat seva suverană a Primăverii.

Lucrul acesta îl știu de altfel și dușmanii noștri. Îl știu mai ales de cînd au început să-și simtă grumazii apăsați de greutatea enormei pietre de moară în care pînă azi nu măcinaseră decît nebunia cruzimilor lor fără de lege.

În faimosul început de toamnă în care își trimisese soldații la război, Kaizerul le spusese că se vor întoarce victorioși acasă mai înainte de căderea frunzelor.

Dar de atunci și pînă azi, frunzele au căzut și au crescut la loc de trei ori în șir și promisiunea Kaizerului nu s-a împlinit totuși.

Soldații Puterilor Centrale, răsperiți pe diferite fronturi, fără să știe nimic unii de alții, fără să știe ce se petrece în Franța pe Somme sau în America și Mesopotamia, se mulțumesc să respire suflul primăverii noi pe care însă nu și-l mai pot asimila. Și în timp ce ei se mîngîie cu minciuna unor speranțe irealizabile, conducătorii lor care știu ceva mai mult decît ei, se înfioară pe zi ce trece în fața perspectivelor funebre pe care darul profetic al Kaizerului le trecuse cu vederea acum doi ani și jumătate.

Și privesc cu groază cum armata lui Hindenburg este nevoită să se retragă din zi în zi tot mai mult în fața presiunii anglo-franceze, cum a doua lor linie de rezistență din Franța a fost de pe acum străpunsă pe alocuri ca și o chiurasă defectoasă, cum Bagdadul și-a deschis porțile englezilor, arătîndu-le drumul spre Constantinopol și cum turcii, bulgarii, chiar și austriacii încep să piardă încrederea în puterea magică a falșilor aleși ai domnului.

Dar ceea ce îi înfioară mai ales, este spectacolul grandios pe care li-l dă Rusia care scuturîndu-se de tunica nefastă a lui Nessus sub care iernase de doi ani și jumătate, intră în adevărata ei primăvară, apărînd în toată măreția forței sale de gigant însuflețit de unica hotărîre a luptei pînă la capăt.

Iată ce ne așteaptă pe noi și ce-i așteaptă pe ei !..

Soldații de pe front și de pe aiurea, ridicați-vă capul din tranșeele în care ați iernat cu arma în mână și cu ochii țintiți spre dușman, și respirați cu nesațiu suflul primăverii celei noi, primăvara noastră și a aliaților voștri, primăvara izbîndei mult așteptate și a înfăptuirilor solide și definitive.

OASPEȚI NOI

Oaspeți noi bat la poarta zilelor de mîine.

Deși nu-i cunoaștem încă, îi simțim totuși atît de aproape sufletului nostru, că între ei și noi, pînă azi pare a nu fi existat decît obstacolele fatalismului orb.

Îi așteptăm însă cu dragă inimă, și așteptarea e cu atît mai nerăbdătoare, cu cît știm bine că dacă n-ar fi izbucnit marele război european, sosirea lor am fi putut-o saluta încă de acum doi ani.

Nu-i vina noastră dar, dacă a trebuit să le întîrziem sosirea pînă acum și nu-i vina noastră fiindcă, după cum bine spune cronicarul Miron Costin : „Nu sînt vremurile sub cîrma omului, ci bietul om sub vremuri !”.

De data așta sîntem siguri că vor sosi. Sosirea lor ne-a anunțat-o de altfel însuși m.s. regele, iar sfetnicii tronului au avut grija să pregătească tot ce trebuie pentru sărbătorirea noilor oaspeți.

Cu votul obștesc și cu împrumutarea soldaților noștri plugari, poporul român se va putea mîndri în fața tuturor celorlalte popoare, mai bătrîne decît el, cărora vremuri mai puțin vitregi le-au dat puțința dezvoltării mai bune decît la noi.

Prin aceste două reforme capitale, poporul român își va putea trăi de azi înainte mai intens și mai cu folos noua viață închinată binelui celor mulți și statorniciei Patriei mărite, pe pămîntul căreia s-a semănat din belșug grăuntele recoltei de mîine, răscumpărată cu sîngele atîtor viteji ostași.

Cu ele și numai prin ele, România de mîine va intra pe poarta cea mare a omenirii reînnoite prin jertfe reciproce, o omenire care abia acum se plămădește pe întinsul țarinilor răscolite de alte unelte decît de fierul plugului strămoșesc.

Un suflu nou palpită în tot cuprinsul firei. Sufletul celor mulți și necunoscuți pînă azi. E sufletul celor înfrățiți cu brazda pe care în timp de pace au muncit-o cu sudoarea frunții lor, iar în timp de război au apărat-o cu îndîrjirea instinctului de adevărat proprietar al ei, sărutînd-o cu buzele morților și stropind-o cu sîngele care, de

cele mai multe ori, grăbește belșugul mai curînd decît ploile de primăvară.

În sufletul acesta nou și mare, noi vedem cheazăia vremurilor mai bune pe care le așteptăm cu aceeași nestrămută încredere, zi cu zi, clipă cu clipă. În el își vor găsi mîngîierea cei care au suferit, în el își vor găsi fericirea de toate zilele cei care vor ști să întîmpine după cum se cuvine oaspeții alcătuirii noului nostru patrimoniu național.

Iar mîine, cînd întregul cuprins al țării noastre va fi curățat de ultimele rămășițe de dușmani, mîine cînd suveranul și ostașii lui vor păși triumfător peste zăgazurile vremelnice ridicate de năvălitorii înfometaji ai Germaniei cu oameni mulți, dar cu pămînt puțin, mîine pămîntul acesta sfînt și cald încă de sîngele jertfit pentru dezrobirea lui, va intra de-a dreptul în stăpînire noilor lui proprietari.

Înainte dar cu încredere, cu hotărîre dîrză în ceea ce ne-am pus în gînd să săvîrșim.

Pe cîmpiile României de azi, tocmai s-au terminat semănăturile de primăvară.

Fie ca odată cu apropiata lor recoltă să culegem și laurii biruinței așteptate și noilor noștri oaspeți să le putem deschide largi porțile României mari de mîine.

SFÎRȘITUL CÎNTECULUI

Români pribegi de pretutindeni — de peste munți și de peste Prut, de dincolo și de dincoace de Milcov, din țara cotropită și din cea înlăcrimată — întîmplarea îi adunase pe toți în jurul unei mese de redacție.

Vorbeau de ai lor, de cei rămași departe, de cele petrecute și de ziua de mîine, de țară și de necunoscut.

Vorbeau, și totuși nici unul din ei parcă, nu scotea o singură vorbă.

Se înțelegeau din ochi și obrazul lor se contracta îndurerat de vitregia unei soarte nebănuite, pe care nici unul însă n-o blestema.

La un moment dat, din mijlocul lor, se ridică un fredonat ușor de cîntec.

Cine îndrăznise să tulbure sfințenia acestei atitudini de reculegere sufletească din care cei prezenți păreau a se împărtăși ca în fața altarului propriei lor credințe în mai bine ?

Era un fiu de țăran care pînă atunci nu vorbise, fiindcă, își da seama că, în clipele acelea, vorbele ar fi fost de prisos dar care, ase-

menea părinților și străbunilor săi, lăsa cîntecului sarcina să-i glăsuiască păsurile.

Și cuvintele, sfioase la început, se lămuriră din ce în ce mai mult, și doina străveche îi cuprinse deodată pe toți deopotrivă în vraja ei de balsam mîngîietor de suferințe și dătător de speranțe.

Și fiul de țăran cînta acum tare, cînta cu vocea întregă, cînta cu tot sufletul :

„Unde ar și semăn eu
Altul strînge-n locul meu...”

Fiorii adevărului mîntuitor îi treziseră deodată din toropeala resemnării lor timpurii.

Așa era, sau mai bine-zis, așa fusese pînă atunci...

Pribegii ascultaseră Doina trecutului nostru. În clipa aceea însă, simțiseră cu toții că altul avea să fie cîntecul viitorului.

În cuvintele acestea puține, simple și cinstite ca și sufletul țărânimii noastre, cîntăreșul nu pusese nimic mai mult decît picătura fatală care face să se prelingă paharul plin.

În doina ascultată, nu se jeluiuse un singur om, ci un întreg popor împovărat de întuneric și de muncă pentru alții. Și în clipa aceea, pe deasupra mesei în jurul căreia se strînseseră românii pribegi de pretutindeni, privirile lor se încrucișară ca și gesturile unui jurămînt solemn.

Cîntecul acesta trebuie să se sfîrșească... Mîine cuvintele lui nu vor mai fi decît o amintire tristă, o cicatrice de rană vindecată.

În cîntecul acesta vechi, îndurerății copii ai pămîntului românesc nu trebuie să vadă altceva decît jalba tristă și dreaptă pe care *aleșii lor* o vor citi mîine, acolo în Sfatul Țării [parlament] unde prin cuvîntul și voința tuturor se va pecetlui hrisovul de împărțire a pămîntului strămoșesc și a roadelor stăpînite azi de dușmani.

Și în locul lui, un cîntec nou va răsuna mîine de pretutindeni — cîntec de biruință și de bucurie, cîntec de înfrățire adevărată cu pămîntul strămoșesc, de înfrățire cu toți ai noștri, cu cei risipiți de soartă și cu cei regăsiți la întoarcerea acasă.

Și noii stăpînitori ai moșiei românești îl vor cînta în gestul mîinilor care vor semăna grăunțele de aur după ce vor fi plivit ogoarele de pălămida străină. Îl vor cînta legînd snopurile bogate și umplînd hambarele îmbelșugate și cîntecul nou va scormoni pămîntul ca și fierul unui plug necunoscut încă, iar adormiții întru domnul vor tresări de fericire auzindu-și urmașii cîntînd imnul sărbătoarei pentru care părinții și copiii luptaseră cu toții laolaltă.

În ultimul timp, am avut de înregistrat o serie de evenimente, căroră, dacă momentele actuale nu le-au putut împrumuta fastul ce li s-ar fi cuvenit în alte zile mai fericite, le-au dat în schimb gravitatea spontaneității pe care sufletul românesc a știut să și-o păstreze în toate momentele lui de grea cumpănă.

Reîmprospătarea manifestațiilor de tradițională comunitate de sentimente între Franța și România, ne-a înviorat ca și o mult așteptată rază de soare după furtună.

Vizita d-lui Albert Thomas¹ a avut darul să presare în sufletul nostru sămînța rară și misterioasă pe care numai credința o mai poate face să încolțească pe întinsul ogoarelor pustiite de voința soartei.

Vocea singelui s-a rostit din nou. Niciodată însă, ea n-a răsunat mai clară și mai hotărîtă ca în pragul acestor momente supreme de sacrificii noi și frățescă încordare pentru atingerea unui țel comun.

Niciodată sărbătorirea unei comunități de rasă nu s-a făcut într-o atmosferă sufletească mai curată și mai lipsită de orice gînd ascuns de precupețire, ca în cele trei zile de binecuvîntată pomenire, pe care unul din cei mai iluștri fii ai Franței de azi, le-a petrecut în mijlocul nostru.

Mîna prietenească pe care o simțeam întizîndu-se spre noi peste atîtea mări și țări, am atins-o de data asta aeeva, iar cuvintele de caldă îmbărbătare pe care le citisem de atîtea ori prin ziarele aliaților noștri, le-am ascultat de data asta, din însăși gura solului venit anume să ne mîngîie și să ne întărească speranța în zile mai bune.

În momentele de față, prezența d-lui Albert Thomas printre noi a depășit cadrul unei vizite de circonstanță, oricît de impusă ar fi fost ea de necesitățile timpului. Și la Iași, în capitala României trunchiate de azi, cuvîntul lui fierbinte și apocaliptic a fost sigiliul voinței nestrămutate cu care Franța și ceilalți mari aliați ai noștri înțeleg să ne lege soarta de soarta lor, făcîndu-ne părtași de drept ai marii opere de reconstituiri naționale, ce se plămădește pe frontul unic al conștiinței omenești, dezrobotă de coșmarul militarismului prusac și pusă la adăpostul viitoarelor nebunii imperialiste.

La această frățescă solie de bine, România a răspuns, cîteva zile în urmă, prin acordarea cetățeniei de onoare, generalului Berthelot, șeful Misiunii militare franceze de la noi.

Iată un gest, care, pe generalul Berthelot dacă îl măgulește, pe noi ne onorează.

Lăsînd la o parte faptul că în România oricare alt cetăţean francez se poate considera ca cetăţean de onoare al nostru, generalul Berthelot era cel mai indicat să primească acest titlu de recunoştinţă naţională, pe care astăzi, mai mult decît oricînd, o datorăm nobilei şi generoasei Franţe.

Este omul care a trăit în mijlocul nostru în timpul celor mai grele încercări ce ne-a fost dat să suportăm. Suferinţele noastre au fost suferinţele lui. Cu el am împărtăşit pe rînd şi loviturile nedrepte ale soartei şi speranţele unui apropiat viitor mai bun. El ne-a ajutat şi ne-a îmbărbătat ori de cîte ori ne-am simţit mîna slăbită şi sufletul deprimat.

În privrile lui noi am citit îngrijorarea şi dragostea frăţească cu care Franţa întregă ne urmărea paşii pe drumul calvarului. În glasul lui de ostaş oţelit în lupte, noi am ascultat îndemnurile pline de îmbărbătare ale aceleiaşi Franţe hotărîte şi neclintite de la datorie. Iar în tot timpul cît l-am avut alături de noi, am simţit ritmîndu-şi bătăile inimii cu inima noastră, nu un frate mai mare, ci întreaga lui ţară, întregul popor francez, întreaga conştiinţă a umanităţii.

Şi-acum generalul Berthelot se poate întoarce în Franţa.

Ca şi dl. Albert Thomas, el va spune compatrioţilor săi că aci la porţile Orientului desprins de trunchiul latinătăţii eterne, trăieşte un popor [...]

Le vor spune că în momentele mari, sufletul românesc nu cunoaşte precupeţirea nici unui sacrificiu, şi le vor mai spune că în ciuda tuturor nenorocirilor ce s-au abătut pe capul lor, românii sînt gata să-şi păstreze înainte neştirbite şi faima şi cîntea cu care strămoşii lor au ştiut să lupte şi să moară pentru triumful cauzelor drepte.

BINE AȚI VENIT...

Bine-ați venit, fraților...

Vă așteptam cu nerăbdare, fiindcă știam că, oricîte piedici v-ar fi semănat în cale soarta vitregă care ne desparte de atîta amar de vreme, odată și odată tot aveți să veniți.

Și ați venit !...

Ați venit să luptați. Români alături de români, pentru apărarea și mărirea patriei, care miine va fi deopotrivă și a noastră, și a voastră. Ați venit să dovediți dușmanilor neamului nostru că românii de pretutindeni nu sînt călăuziți decît de idealul reîntregirii lor naționale. Și în clipa mare și istorică cînd democrația mondială proclamă dreptul popoarelor de a-și hotărî soarta ele însele, ați venit să ară-

tați lumii, care de trei ani de zile se vede luptînd pentru alții, că românii de sub sceptrul habsburgilor se rînduiesc de bunăvoie sub steagul României libere, singurul pentru care înțeleg să lupte și să moară de azi înainte.

Fie ca voința voastră să se împlinească cît mai curînd. Fie ca aci la Iași, în vechea capitală a Moldovei, unde s-a plămădit prima înfrățire românească, sau colo pe front, în mijlocul fraților care vă așteaptă cu brațele deschise, prezența voastră să simbolizeze înfăptuirea fericitului eveniment, pe care viitorul nu ni-l mai poate ascunde, iar primul pas făcut în tovărășia voastră peste Carpați să pecetluiască pentru totdeauna hrisovul definitiv al întregirii neamului românesc.

Vă salutăm, dar, cu sufletul înfiorat de emoția momentelor unice de majestatea căroră nu se pot pătrunde decît frații de sînge. Vă salutăm cu entuziasmul deplinei încrederi în ziua de mîine și vă urăm izbîndă înainte pe drumul pe care l-ați apucat, pe drumul pe care voi îl cunoașteți mai bine decît noi, pe drumul Carpaților românești.

Voi sînteți crainicii. Grosul oastei vă urmează însă. Voi purtați numai vestea cea bună. Ei vor aduce înfăptuirea ei.

DREPTATEA CAUZEI NOASTRE

Una din marile greșeli pe care de altfel ne-am imputat-o noi înșine, este și aceea de a nu fi imitat și noi exemplul dușmanilor noștri în ceea ce privește propaganda cauzei noastre în străinătate.

E adevărat, că pînă azi cel puțin, românii s-au ferit să-și facă reclamă peste hotare. Am socotit însă că oricît de aspru ar fi fost judecată — cauza noastră este atît de dreaptă, că n-are nevoie de această armă comercială pe care germanii și bulgarii au atașat-o arsenalului lor de război.

Totuși, dacă dintre români n-au trecut prea mulți frontiera pentru a pleda cauza neamului lor în fața străinilor, se găsesc în schimb printre noi o mulțime de străini, care au început să ne cunoască mai bine de cum le fuseserăm prezentați înainte de război și care, cînd va fi nevoie să vorbească, vor ști să prezinte cauza României în fața compatrioților lor tot atît de bine ca și cel mai mare patriot român.

Printre aceștia, trebuie să numărăm în primul rînd pe ofițerii aliați și în special pe ofițerii francezi, care de aproape un an de zile trăiesc în mijlocul nostru, împărtășindu-se la fel cu noi din potirul sfînt al unei cauze drepte pe care nici o putere umană n-o poate sacrifica pretențiilor nejustificate ale dușmanilor noștri.

Dacă dar pînă azi străinătatea nu ne-a cunoscut îndeajuns și dacă pînă azi cauza noastră a întîmpinat dificultăți din pricina chiar a poporului nostru excesiv de modest, de azi înainte putem fi siguri că apărătorii ei se înmulțesc pe zi ce trece și că de data asta dreptatea noastră are mai mult decît oricînd sorții unei izbînzii definitive.

Să căutăm dar să ne facem cît mai demni de concursul aliaților noștri și împreună cu ei să ne ridicăm deasupra tuturor slăbiciunilor zilei pentru a putea atinge cît mai curînd pedestalul pe care vom întrona alcătuirea vieții românești de mîine.

FRONTUL COMUN

Se pare că marea problemă a frontului comun, preconizată de puterile Antantei încă din primele zile ale războiului, a fost tranșată în mod definitiv abia zilele acestea.

După cît se spune, ea se manifestă printr-un efort comun, așa după cum vechia înțelepciune a popoarelor l-a cristalizat în deviza „L'Union fait force“ din armoariile Belgiei și în cunoscuta noastră poezie :

„Unde-i unul nu-i putere
La nevoie și durere,
Unde-s doi, puterea crește
Și dușmanul nu sporește...“.

Pînă azi, e drept că dușmanii noștri au tras din acest adevăr elementar mai multe foloase decît aliații noștri, pe care piedici neprevăzute i-au forțat să amîne efortul comun pe întreaga întindere a celor două mari fronturi de luptă.

De data asta însă, evenimentul mult așteptat pare a se fi produs.

La ofensiva austro-germană contra frontului românesc de pe valea Trotușului și a Siretului, anglo-francezii răspund cu o puternică ofensivă care, începută în Flandra, promite să se întindă pînă la Vosgi și de acolo pînă în Alpii Italiei, asociind la ea fără îndoială și pe soldații lui Cadorna, care reluînd operațiile începute acum o lună pe platoul Carso vor amenința în mod serios Triestul, care după cum se știe este punctul de onoare al monarhiei austro-ungare. Dacă aceeași activitate ofensivă se produce și pe frontul oriental unde rușii, perfect pregătiți sufletește, așteaptă sosirea momentului propice, nu mai rămîne nici o îndoială asupra grupului de beligeranți de partea căruia se va înclina terezia victoriei decisive.

Nu trebuie să pierdem din vedere un lucru de care nimeni nu se mai îndoiește astăzi — că dușmanii noștri n-au putut obține victo-

riile lor decît grație posibilităților ce-au avut de a-și fi transportat trupele nesupărați de nimeni, nu numai dintr-un sector într-altul, dar și de pe un front pe altul. În ziua însă în care trupele lor vor fi nevoite să stea pe loc pentru a putea face față atacurilor generale date de aliații noștri atît în apus cît și în răsărit, puterea lor de rezistență va diminua, și puterile Antantei, superioare și ca număr și ca armament, își vor putea spune în fine cuvîntul lor hotărîtor altfel de cum și-l spusese potrivît împrejurărilor de pînă azi.

Să avem dar toată încrederea în rezultatul acestui efort comun, care după debutul din Flandra promite a fi hotărîtor pentru soarta acestui război.

Cînd de la Riga pînă la gurile Dunării, de la Ostanda pînă la Vosgi, din Trentin pînă la Triest și din munții Pindului pînă la Marea Egee se va dezlănțui aceeași vijelie de foc și de baionete, dumnezeul victoriei, oricît de angajat ar fi față de Kaizerul german, în fața efortului comun al aliaților noștri, va sta un moment la îndoială, apoi dîndu-și seama că nu va putea înfrunta la infinit revanșa dreptății, se va retrage iarăși în lumea poveștilor Nibelunge, lăsînd pe împăratul Wilhelm II să-și caute singur ieșirea din labirintul crimelor semănate de-a lungul atîtor țări martiere.

DUPĂ UN AN

Primul nostru an de război s-a scurs agitat și tulbure ca și apele unor ploii torențiale, rostogolite pe jghiaburile de granit ale unui munte abrupt.

Spălînd scorburile muntelui pînă în cele mai ascunse și umbrite colțuri ale lui, apele acestea netezesc masivul de toate resturile vieții minerale, cărora soarele zilelor senine le dăduse impresia stabilității și duc cu ele la vale toate podoabele false pe care ochiul privitorului îndepărtat le crede indispensabile frumuseții decorului.

La fel s-a petrecut și cu noi.

Războiul ne-a spălat de toate păcatele trecutului.

El ne-a purificat sufletul îngreuiat de promiscuitatea unor îngăduinți vinovate și ne-a luminat conștiința colectivă pe care lipsa de scrupule a cîtorva individualități dăunătoare neamului, tindea la un moment dat să ne-o îndrumeze pe căile întunericului.

Astăzi însă ne-am regăsit. E drept că ne-am regăsit împutinați. Niciodată însă nu ne-am simțit mai stăpîni pe noi înșine ca în momentele acestea de supremă cuminecătură din paharul amărăciunei omenеști.

Suferind, ne-am înălțat pînă în admirația străinilor care nu aflaseră încă bine cine sîntem, și brațul ni l-am întărit, sîngerînd pe creștetele munților și pe văile rîurilor ale căror nume le-am scris cu cinste în istoria neamului.

Cînd am fost înfrinți nu am fugit ca lașii, iar cînd am fost biruitori nu ne-am pierdut o singură clipă mințile și îndatoririle de oameni care luptă pentru o cauză sfîntă.

Cei de pe front și cei de la vatră, am trăit la fel. Unii cu privirea spre dușmanul invadator, iar alții cu sufletul spre cei care ne apărau moșia. Am suferit cu toții laolaltă și brațul celor dintîi, la fel s-a oțelit cu sufletul celor din urmă.

Rege și popor am pășit alături unul de altul pe drumul hărăzit de soartă și după un an plin de necazuri multe și bucurii puține, ne găsim tot împreună, fiecare la postul lui, gata să ne facem datoria oricîte alte noi sacrificii ne-ar cere fericirea generațiilor unite de mîine.

Dovedindu-ne urmașii demni ai strămoșilor de binecuvîntată pomenire, astăzi ca și atunci și mîine mai mult decît oricînd, poporul român pornește cu aceeași neclintită încredere în viitor — pe cărarea șerpuită a noului an de luptă pentru Unire.

Va fi ea tot atît de lungă și plină de mărăcini ?...

Nu știm. Ceea ce știm însă cu toții, este că nu ne vom abate nici unul din drumul pe care am pornit și pentru care slova bătrînelor noastre cronici servește drept cea mai bună călăuză pentru întruparea visului nostru secular.

O VIZITĂ FĂRĂ ROST

Împăratul Wilhelm ne-a făcut onoarea — pe care de altfel nu i-o reclamasem — să ne viziteze cele trei sferturi din țară pe care flămîndele sale armate le-au pustiit după cele mai autentice prescripțiuni ale culturii germane.

În alte vremuri, actul acesta de curtuazie și-ar fi avut rostul lui. De data asta însă, mărturisim că nu-l înțelegem. Împăratul Wilhelm a pierdut rînd pe rînd toate ocaziile de a ne vizita în condițiuni convenabile pentru dînsul.

[..]

Declarînd război Austro-Ungariei pentru motivele binecuvîntate pe care împăratul Wilhelm le cunoștea mai dinainte tot atît de bine ca și noi, Germania s-a grăbit să-și ia asupra-și sarcina apărării Mo-

narhiei și adunîndu-și o armată superioară și ca număr și ca armament, a pornit contra noastră acea expediție de pedepsire pe care din nefericire n-am putut-o opri decît la Oituz și pe Siret.

De cînd ne batem cu germanii și pînă azi, a trecut mai bine de un an, și cu toate acestea împăratul Wilhelm s-a ferit să calce pe pămîntul nostru, deși în timpul acesta făcuse mai multe vizite la Viena, Budapesta și chiar în Bulgaria.

Într-o bună dimineată, împăratului Wilhelm i-a trăsnet prin cap ideea să sfîrșească în mod definitiv cu noi, dînd ordin mareșalului Mackensen să ocupe și Moldova, iar scribilor trădători de neam² de la București, cerneală și hîrtie din abundență ca să trîmbețeze că România... nu mai există.

S-a întîmplat însă altfel de cum plănuiise împăratul.

La Mărășești, după 14 zile de lupte sîngeroase, faimosul „spărgător de fronturi“ al armatei germane s-a ales cu capul spart de patul puștilor românești, după care neașteptat eveniment, gurile care își luaseră avînt au amuțit ca și cum le-ar fi umplut pămîntul.

La Mărășești, armata noastră dăduse cea mai strălucită probă a înaltelor ei calități, pînă atunci întunecate de soarta vitregă a armelor. Străinătatea începu să-și arate din nou admirația pentru soldații noștri, Aliații ne ridicară imnuri de slavă, neutrii recunoscuseră înfrîngerea germană, iar dușmanii noștri sfîrșiră prin a se felicita că de-abia, de-abia au reușit să oprească bătăioasele atacuri ale infanteriei românești.

Ei bine — lucru curios — iată tocmai cînd a găsit împăratul Wilhelm ocazia nimerită să ne viziteze.

Mărturisim că nu-i pricepem rostul nici ca utilitate reală, nici ca măgulire de amor propriu.

Pentru un lucru așa de nimic, nu era nevoie ca împăratul Wilhelm să aștepte dezastrul de la Mărășești și înfrîngerea celui mai de seamă general german după Hindenburg.

Dar fiindcă a venit, să-i fie de bine... Să nu uităm însă că buna creștere cere să-i întoarcem și noi vizita.

CE VOIM NOI

Ceea ce se petrece în momentul de față pe frontul de răsărit al războiului european, nu-i decît un episod trecător, ale cărui consecințe se vor vedea în curînd cînd germanii vor fi nevoiți să-și dea pe față adevăratele lor intenții.

Faptul însă că armatele Puterilor Centrale s-au grăbit să primească așa de ușor propunerea de armistițiu făcută de înaltul comandament rus, dovedește pînă la evidență că inamicii noștri au în momentul de față, mai mult decît oricînd, nevoie de pace, că forțele lor sleite nu mai pot susține lupta cu succes pe ambele fronturi și că pentru întîmpinarea pericolului din apus le trebuie numaidecît o perioadă de liniște absolută și cît mai lungă posibilă pentru frontul de răsărit.

Nu știm ce va aduce ziua de mîine. Pînă atunci însă, e bine să se știe că România va sta cu arma la picior, neclintită de la postul ei de onoare, gata pentru orice nou sacrificiu, dacă va fi nevoie, și mai ales gata să continue povestea vitejiei de la Mărăști și Mărășești pe care soldații feldmareșalului Mackensen o știu acum cu toții pe dinafară.

Dacă dușmanii noștri își închipuie că armistițiul de pe frontul de răsărit înseamnă renunțarea noastră la idealul pentru înfăptuirea căruia am început acest război, se înșeală.

România nu și-a spus ultimul ei cuvînt, și nici nu înțelege să și-l spună altfel de cum l-a gîndit totdeauna, oricît de vitregi ar fi împrejurările actuale și oricît de greoi ar apăsa pumnul fatalității pe grumazii ei.

Cei care au avut ocazia să ne cunoască, sîntem siguri că nu mai au nevoie de această nouă profesie de credință din partea noastră. E bine însă ca ea să fie știută și de cei care își închipuie că România de azi ar putea fi alta decît România de ieri.

DATORIA NOASTRĂ

Din ultimul comunicat oficial [18 februarie 1918] rezultă că situațiunea țării continuă să fie gravă, deși propriu zis, elementele acestei gravități nu se cunosc încă, diferitele zvonuri care circulă nefiind decît niște invenții pur și simplu, cu care rău-voitorii încearcă să stînjenească acțiunea guvernanților.

Datoria noastră dar, este să așteptăm în liniște desfășurarea evenimentelor, unindu-ne cu tot ceea ce sufletește ne este posibil pentru a putea întîmpina rezultatul final.

Pentru un moment însă, orice comentarii sînt de prisos. Ele nu pot aduce nici o nouă lumină în cămăruța întunecoasă în care ne-am închis fiecare din noi, și unde azi, mai mult decît oricînd, trebuie să ne pregătim pentru suprema cuminecătură de mîine.

Nu știm încă dacă în cupa pe care ne-o întind dușmanii noștri vom găsi apa proaspătă pe care inimile caritabile o dau drumeților oboșiți sau oțetul amestecat cu fiere pe care la un moment dat, l-a gustat și mîntuitorul.

Să avem încredere însă în cei porniți să vorbească în numele nostru și mai ales să avem încredere în steaua țării, pe care ultima furtună, oricît de groaznică a fost, n-a putut-o nici stinge, nici măcar întuneca.

•

Prizonierii români din Italia în aprilie 1918. Primăvara anului 1918 era cu deosebire tristă pentru noi românii.

România fusese silită a încheia armistițiul și — izolată cu totul de aliații săi [...] — devenise prizoniera dușmanilor.

Pe de altă parte, printre aliații noștri se manifesta oarecare rezistență la ideea desființării Imperiului austro-ungar. Pentru unii, era o dogmă necesitatea existenței Austro-Ungariei. Or, aceasta însemna împiedicarea realizării unității noastre naționale și, probabil, împiedicarea ei pentru totdeauna, căci dacă nici după acest uriaș război, care avea să schimbe configurația Europei, nu ni s-ar fi făcut dreptate, idealul nostru ar fi fost înmormântat pe vecie.

Chestiunea aceasta îngrijora tot așa de mult pe cehoslovaci, iugoslavi și polonezi.

De aceea, în cursul lunii martie 1918 organizațiile din Paris ale acestor naționalități, în unire cu românii, au început o mișcare spre a determina pe Aliați la o politică hotărâtă, în sensul liberării integrale a tuturor naționalităților subjugate de austrieci și de unguri, deci desființarea Imperiului austro-ungar și alcătuirea de state naționale, corespunzătoare situației etnice din Europa Centrală.

Acțiunea cehoslovacilor, iugoslavilor și polonezilor era condusă de consiliile lor naționale care — recunoscute de Aliați — jucau rolul unor guverne provizorii ale națiunilor respective.

Pentru români, greutatea era mare, căci după armistițiul încheiat de România¹, reprezentanții noștri diplomatici se aflau într-o situație neclară, se discuta dacă România mai este ori nu un stat aliat, iar o organizație corespunzătoare consiliilor naționale ale celorlalte națiuni, noi nu aveam (Consiliul Național Român s-a alcătuit la Paris mai târziu : la 3 octombrie 1918). Dar cițiva dintre

noi, grupați la Paris în jurul ziarului „La Roumanie“, înființat de bunul patriot dl. Paul Brătășanu (în ianuarie 1918), și Comitetul coloniei române din Paris, împreună cu alți români² iubitori de neam, am lucrat în deplină înțelegere, fără a avea nici o organizație oficială, colaborând în sprijinirea intereselor comune, cu reprezentanții autorizați ai cehoslovacilor, iugoslavilor și polonezilor.

După câteva conferințe și întruniri la Paris și Londra, am hotărât să ținem, la începutul lui aprilie 1918, un mare congres al națunilor subjugate de Austro-Ungaria la Roma.

Acolo, după informațiile ce aveam, era mai tenace rezistența la ideea desființării Austro-Ungariei, iar principalul partizan al acestei rezistențe era ministrul de externe de atunci al Italiei, baronul Sonnino. De aceea, când am plecat din Paris spre a merge la Congresul de la Roma, dl. Eduard Beneș (actualul ministru de externe al Cehoslovaciei), pe atunci secretar al Consiliului Național Cehoslovac, îmi spunea : „Va trebui să spargem geamurile la consulat (Ministerul de Externe italian)“. Nu a fost însă nevoie de aceasta ; pentru că sprijiniți de eminentii reprezentanți ai Franței și Angliei, congresiștii au cîștigat pentru acțiunea lor pe președintele Consiliului de Miniștri italian dl. Orlando. Acesta, primind la 11 aprilie pe delegații congresiștilor, a declarat că poate asigura pe naționalitățile subjugate Austro-Ungariei că Italia consideră cauza lor ca a ei însăși.

De fapt, după acest congres, politica Aliaților cu privire la problema desființării Imperiului austro-ungar s-a clarificat și, la începutul lunii iunie, Consiliul Superior de Război din Versailles a dat expresiune acestei politici, proclamînd necesitatea creării unui stat polonez și simpatia Aliaților pentru aspirațiunile naționale ale celorlalte popoare subjugate Austro-Ungariei.

Dar, dintre popoarele care trebuiau liberate de jugul austro-ungar, România, în urma armistițiului încheiat de țara noastră, nu mai participa la război cu unități naționale ale ei. Deși păstram intima speranță că România va relua armele, nu puteam lăsa să lipsească stindardul nostru de pe fronturile aliate, ci trebuia să menținem situația noastră de combatanți alături de Aliați. De aci nevoia creării unor legiuni românești pe frontul occidental.

Aceste legiuni nu se puteau alcătui decît din prizonierii români, ardeleni, bănățeni și bucovineni ce se aflau în țările aliate. În Anglia și în Franța erau foarte puțini. În Italia erau mulți.

De aceea, îndată ce lucrările congresului de la Roma s-au terminat (11 aprilie 1918) atenția noastră a fost îndreptată spre prizonierii români din Italia.

●

În Italia, toate chestiunile privitoare la prizonierii de război erau date în competența unei comisii speciale (*Commissione per i prigionieri di guerra*) care funcționa la Ministerul de Război, sub prezența unui general.

Recomandat acestei comisii de către Ministerul Propagandei (ce exista atunci), am fost primit cu cea mai mare bunăvoință. Cercetîndu-se registrele prizonierilor de război din Italia, s-a întocmit un tablou numeric de prizonieri români. Datele tabloului acestuia erau grupate pe corpuri de armată (zece corpuri de armată : Torino, Alessandria, Genova, Bologna, Ancona, Firenze, Roma, Napoli, Bari și Palermo) și pentru fiecare corp de armată se indicau diversele cîmpuri de internare (*Reporto d'internamento*, în număr de 58), arătîndu-se, în rubrici speciale, cîți ofițeri, cîți aspiranți (gradați) și cîți soldați erau în fiecare cîmp de internare.

În total, după acest tablou, erau atunci în Italia 108 ofițeri români și 26 aspiranți (gradați), repartizați în 23 cîmpuri de internare și 17 380 soldați repartizați în 50 cîmpuri de internare, plus 124 soldați în Albania, deci în total erau 17 504 soldați. După cum am constatat mai tîrziu printre ofițeri erau cuprinși și cîțiva plutonieri.

Din indicațiile acestea rezultă că prizonierii români erau așa de împrăștiați în numeroase cîmpuri de internare, încît devenea extrem de greu a lua contact cu ei și a-i pregăti pentru formarea legiunii sau legiunilor de luptă pe front.

De aceea, din primul moment, am solicitat gruparea tuturor ofițerilor și gradaților (aspiranților) într-un singur cîmp de internare și gruparea tuturor soldaților în cîmpuri apropiate din aceeași regiune sau într-o garnizoană cu cazarme îndestulătoare.

Comisiunea pentru prizonierii de război a admis ideea aceasta și s-a declarat gata a o aduce la îndeplinire. Dar, înainte de a se începe concentrarea s-a dispus o verificare a stării de spirit a prizonierilor. Voind a-mi da seama de aceasta și eu însumi, iar pe de altă parte, doritor a aduce un cuvînt bun acestor bravi ostași români, m-am hotărît să vizitez unele cîmpuri de prizonieri. Am ales cîmpurile de la Cassino și Camaldoli în care se găseau grupați mai mulți ofițeri, iar la Cassino, se aflau și numeroși soldați (1 500). Mi se atrăsese atențiunea că pe ofițeri și aspiranți îi voi găsi totdeauna la cîmpurile de internare ; pe cînd pe soldați, în genere, nu-i voi găsi, deoarece sînt repartizați la lucru în regiunea respectivă, mai ales la muncile agricole (românii erau foarte apreciați de cultivatorii italieni, fiindcă erau îndemînateci și înțelegeau ușor limba italiană).

Mi s-a dat de la Comisia pentru prizonieri o autorizație oficială de a vizita cîmpurile de internare și a lua contact cu prizonierii români.

Am plecat întii la Cassino (18 aprilie 1918). [...]

Întîlnirea cu bravii ofițeri și aspiranți a fost plină de însuflețire. Bucuria lor și a mea a fost nespus de mare. Pentru prima oară vedeau pe cineva de acasă care să se intereseze de dînșii, deși unii erau de cîțiva ani prizonieri. Cei mai vechi prizonieri erau din iulie 1915 (dl. Sabin Popa) și din august 1915 (dl. Demetru Kőváry = Chioreanu). Erau acolo cinci ofițeri și nouă gradați. Dintre cei cinci ofițeri, patru erau din Transilvania și unul din Bucovina. Dintre gradați, șase erau transilvăneni și trei bucovineni. În ce privește vîrsta, cel mai tînăr abia împlinise 20 ani, iar cel mai în vîrstă avea 33 ani neîmpliniți. Ei credeau că am o misiune oficială din partea țării noastre. Le-am spus că nu am asemenea misiune, dar mă pot întemeia pe bunăvoința guvernului italian, pentru orice ar fi nevoie.

Toți mi-au spus că sînt foarte bine tratați în cîmpul de internare și — plini de avînt — mi-au declarat că nu au altă dorință decît a merge din nou pe front, ca să lupte în rîndurile Aliaților pentru triumful dreptății în lume și pentru întregirea neamului românesc. Ei mi-au arătat că de numeroase ori făcuseră asemenea cerere, dar fără rezultat.

Le-am explicat că guvernul italian nu a admis cererile lor pentru că erau considerați ca supuși inamici și tratatele internaționale opreau înrolarea supușilor inamici. Dar că, în timpul din urmă, s-a găsit o formulă pentru a înlătura această dificultate. Naționalitățile care au organizații recunoscute de guvernele aliate, vor fi considerate și tratate ca națiuni independente și, prin urmare, membrii unor asemenea națiuni vor putea alcătui unități de ale lor (legiuni) care să lupte alături de Aliați. Le-am spus că ideea aceasta a fost deja aplicată pentru cehoslovaci, iugoslavi și polonezi, iar acuma sperăm să se aplice și pentru români. Le-am arătat că guvernul italian are toată bunăvoința și că, în vederea pregătirii unei legiuni române, se vor concentra la un loc întii ofițerii și gradații români și pe urmă soldații. Am adăugat că, dacă cumva nu s-ar putea forma în Italia o legiune românească, aveam făgăduieli serioase că se vor putea forma asemenea legiuni în Franța cu prizonieri români din Italia. În adevăr, d-nii Franklin-Bouillon³ și Albert Thomas făgăduiseră a stărui — și erau convinși că vor obține — ca guvernul francez să ceară transferarea în Franța a prizonierilor români din Italia spre a se forma pe frontul francez o legiune românească.

Au fost foarte fericiți de speranțele bune ce le dădeam și au insistat mult ca să fac toate demersurile pentru a se alcătui cît mai repede o legiune românească. Cu entuziasmul tinereții și cu opti-

mismul vitejilor, ei manifestau o încredere desăvîrșită în izbînda finală a Aliatilor.

Aceeași dorință de a lupta alături de Aliați și aceeași frumoasă însuflețire am găsit în grupul soldaților. Ei fuseseră adunați într-o sală mare, unde am mers însoțit de ofițerii și gradații români. Erau acolo 180 de soldați români, ceilalți erau la lucru în fermele învecinate. Ne-am despărțit în strigăte de bucurie și ecoul viguros al marșului național „Deșteaptă-te române“, intonat cu entuziasm din două sute de piepturi, m-a însoțit pînă la cancelaria comandantului cîmpului.

[...]

Am plecat apoi la Genua, ca să vizitez pe prizonierii români internați la Camaldoli (21 aprilie 1918). [...]

Întîlnirea cu acești viteji români a fost încă și mai însuflețită decît întrevederea cu cei de la Cassino. Au fost cuprinși de o bucurie neînchipuită, văzînd că vine, în fine, unul din ai lor să se ocupe de dînșii, mai ales că aproape toți erau de mult prizonieri, unul chiar din primele luni ale războiului (dl. Aurel Breban, făcut prizonier de sîrbi, în decembrie 1914 și trimis pe urmă de sîrbi în Italia). Au crezut și ei, în primul moment ca și colegii lor de la Cassino, că am venit acolo, oficial, în numele României. Simțindu-se astfel susținuți, ei mi s-au plîns, fără nici o menajare, contra comandantului cîmpului de internare, care era prea sever și nebinevoitor, deși comandantul era de față și știa puțin românește (căci trăise cîtva timp în România). Mi-au cerut să fac să fie readuși înapoi la Camaldoli patru colegi de ai lor, pe care căpitanul comandant îi trimisese ca pedeapsă la fortul Sperone. Comandantul a încercat să justifice măsura ce luase contra acestora, spunînd că erau nedisciplinați, dar prizonierii au dezmințit fără înconjur afirmațiile comandantului.

Erau de față patru ofițeri și doisprezece gradați. Dintre cei patru ofițeri, unul era transilvănean, iar ceilalți bucovineni. Dintre gradați, trei erau din Transilvania și ceilalți nouă din Bucovina. În ce privește vîrsta, cel mai tînăr avea 21 ani și jumătate, iar cel mai în vîrstă urma, peste trei luni, să împlinească patruzeci de ani.

Acești bravi prizonieri români din Camaldoli mi-au făcut aceeași călduroasă cerere de a li se da posibilitatea să lupte pe front pentru cauza Aliatilor, indisolubil legată de dreapta și sfînta cauză a neamului românesc. Ei mi-au arătat că solicitaseră de repetate ori — și individual și colectiv — să fie admiși a lupta pe frontul aliat, insistînd în această cerere încă mai mult decît colegii lor de la Cassino.

Am expus și lor situația așa cum o explicasem colegilor lor de la Cassino și le-am arătat că sînt serioase speranțe pentru curînda formare a unei legiuni românești fie pe frontul italian, fie pe fron-

țul francez. Le-am spus, asemenea, că pentru pregătirea formării legiunii române, am făgăduiala că vor fi, în foarte scurt timp, concentrați într-o singură localitate, deocamdată ofițerii și gradații români prizonieri din Italia, rămânând a se face ulterior și concentrarea soldaților.

Ei au primit cu nespusă bucurie știrile acestea bune și, adînc încrezători în triumful dreptății și al Aliaților, au stăruit tot timpul să fac să se intensifice eforturile pentru crearea legiunii românești. Unii dintre ei au mers pînă a-mi declara că nu mai înțeleg rostul vieții lor, dacă nu pot să-și verse sîngele pentru idealul Aliaților și al neamului nostru, explicîndu-mi — simplu și nespus de mișcător — că viața lor nu le aparține lor, ci poporului românesc.

Am fost viu impresionat de adîncul patriotism al acestor viteji români. Am simțit odată mai mult ce bogată comoară de energie este vigurosul nostru popor. Tot trecutul de jertfă și glorie al neamului nostru mi-a fost rechemat în minte și am avut viziunea clară a viitorului strălucit către care merge poporul român. Ne-am despărțit, stăpîniți cu toții de o vie emoție și făcînd să răsune hanul și fortul de melodia scumpă a marșului nostru național.

A doua zi, la Comisiunea pentru prizonieri de la Ministerul de Război, am comunicat bunele mele impresii. Prizonierii români erau într-o stare suflătoare admirabilă și gata pentru jertfa supremă în susținerea cauzei aliate, care era și cauza românismului. De altfel, nimeni nu s-a îndoit niciodată de vitejia și patriotismul prizonierilor români. Chiar la Comisia de prizonieri mi s-au citat dovezi edificatoare : au fost, pe frontul italian, cazuri în care soldați români din armata austro-ungară, trecînd prin ploaia de gloanțe în lagărul italian, au cerut a doua zi să li se dea uniformă italiană și s-au întors imediat pe front să lupte, alături de italieni, contra asupritorilor lor. De aceea, în ce privește vitejia prizonierilor români, nu purta nimeni grijă. Ceea ce voiau însă autoritățile italiene să verifice, din nou, era, dacă nu cumva scoaterea din luptă a României a micșorat încrederea în viitor și avîntul bravilor prizonieri români. S-a putut lesne constata că nu putea fi vorba de așa ceva : vitejii noștri feciori păstrasera nezdruccinată credința lor în victoria aliaților și în izbînda finală a dreptei noastre cauze.

S-au luat imediat măsuri pentru concentrarea ofițerilor și gradaților români, hotărîndu-se să fie concentrați la Citta Ducale (provincia Ancona) urmînd să se ia ulterior măsuri analoage cu privire la soldați. Comisiunea pentru prizonieri de la Ministerul de Război merită toată lauda și omagiul recunoștinței românilor pentru promptitudinea și bunăvoința extremă cu care a lucrat în toate chestiunile privitoare la prizonierii români. [...] Tot așa pentru concentrarea ofi-

terilor și gradaților români, ordinele s-au dat și s-au executat cu o promptitudine și o bunăvoință mai presus de orice laudă. E destul să spun că, în dimineața zilei de 24 aprilie 1918, adică trei zile după vizita mea la Camaldoli, prizonierii de acolo erau deja în drum spre Citta Ducale (mi-au scris în acea zi de la Pisa); iar la 7 mai toți ofițerii, toți gradații români din toate cîmpurile de internare erau deja concentrați la Citta Ducale.

Din pricina dificultăților tehnice de concentrare a soldaților români prizonieri și din alte cauze, legiunea românească nu s-a putut forma decît peste cîteva luni. Ea a luptat pe frontul italian, sub comanda generalului Ferigo, a cărui memorie va rămîne scumpă românilor.

[...] În provinciile transcarpatine, leagănul națiunii române, trei milioane și jumătate de români au dus o luptă constantă pentru existența națională. Marile ambiții politice ale ungarilor au fost handicapate de inferioritatea lor numerică, un handicap care putea fi depășit numai prin măsuri opresive luate față de activitatea altor elemente care formau eterogena populație a Ungariei.

Cum am menționat mai sus, o parte a nobilimii române din Ungaria a trecut de partea ungarilor, restul emigrând peste munți. Lipșită de suportul claselor nobile, țărănimea română își pierde statutul de autonomie pe care-l schimbă cu servitutea față de feuda pe care trudea. Revoltele disperate din 1324, 1437, 1514, 1700, 1784 ținteau să slăbească opresiunea economică. Cea din 1848 își propune pentru prima dată să obțină dreptul la existența națională.

Transilvania era pînă atunci un ducat separat al Austriei dar încorporarea sa în Ungaria este acum cerută de unguri care se ridicaseră la rîndul lor împotriva dominației austriece. Ea declară că „fără naționalitate viața este zadarnică ; a-ți pierde limba națională e identic cu a-ți pierde sufletul... Libertatea dacă e pierdută poate fi recucerită, naționalitatea însă se pierde pentru totdeauna“. Dar altor naționalități din Ungaria nu le este admis să utilizeze un asemenea argument.

Mișcarea ungară este înfrîntă cu ajutorul Rusiei (Villagos, 1849) care intervine pentru a stăvili întinderea ei spre Polonia. Transilvania rămîne un ducat separat, dispunînd de toate drepturile politice pînă la instalarea dualității austro-ungare (1867). Din acest moment opresiunea națională crește în Transilvania. Limba maghiară este introdusă cu forța în administrație, chiar și în districtele unde cea mai mare parte a populației nu înțelege această limbă. Regula-

tele electorale sînt concepute în așa fel încît românii din Transilvania, deși de zece ori mai numeroși decît ungurii, trimit un număr mult mai mic decît aceștia în Adunarea Națională. Pentru a reprima orice protest, o lege specială a presei este introdusă în Transilvania. Dar ziaristii români fiind de obicei achitați de către jurați, o nouă reglementare prevede că delictele de presă pot fi judecate numai la Cluj, singurul oraș transilvan cu o populație maghiară predominantă — o măsură care este în contradicție cu principiile dreptului*.

Protestele n-au avut ca rezultat decît o intensificare a măsurilor opresive. Și totuși încă ar putea fi posibilă o uniune între unguri și români de cînd aceștia sînt amenințați împreună de creșterea opresiunii slavo-teutonice. „Dar pentru aceasta este absolut necesar ca ungurii să înceapă prin a-și schimba politica“. Românii nu pot să-și permită să evite un pericol îndepărtat deschizînd calea unui pericol mult mai apropiat : ei nu pot alege să moară acum pentru ca să nu moară mai tîrziu.**

ATITUDINEA PREZENTĂ A ROMÂNIEI

Suferințele Transilvaniei și faptul că ea a dat României mulți oameni mari în literatură și știință au ținut viu și au intensificat în mod constant interesul pe care românii din Regat l-au arătat fraților de peste munți. [...]

Deci, din punct de vedere material România pare să fie în mod egal interesată în a se ralia fiecărei din părțile aflate acum în război. Dar România datorează independența de azi, într-o mare măsură, ajutorului pe care Franța i l-a dat în 1856 și 1858 ; în același timp influența intelectuală exercitată de această națiune de atunci încoace, asupra românilor este atît de puternică [...]. Deci, prin urmare nu se pune cîtusi de puțin problema ralierii României la Germania, excepțînd desigur sîtuția în care ar fi fost forțată de o acțiune agresivă a uneia din puterile aliate Franței. Singura dilemă posibilă este : România să intre în război (și în acest caz numai alături de Aliați) sau să rămînă în neutralitate. Atitudinea de ezitare este explicată

* Într-o perioadă de 22 de ani (1886—1908), 307 ziaristi români au fost acuzați. Împreună cu cei de alte naționalități, numărul total a fost de 850 însumînd 216 ani de închisoare și amenzi în valoare de circa 138 000 Fcs. (forinți)

** A. D. Xenopol, *Les Roumains*, Paris, 1909.

și justificată de considerații variate care pot fi grupate, din necesități de claritate, ca fiind ale trecutului, prezentului și viitorului.

TRECUT

O consecință a ruperii celor trei județe din sudul Basarabiei în 1878 a fost înscrierea României în sfera de influență austro-germană cu atât mai mult cu cât prințul Carol era de origine germană, profund atașat țării sale de baștină și în termeni de prietenie cu bătrînul împărat al Austriei.

S-ar putea presupune că ideea unui asemenea sprijin al Austriei în al 2-lea război balcanic, ar fi fost destul de îndepărtată dacă ne reamintim că Rusia îndemnase Bulgaria să nu inițieze un conflict cu aliații formali ai acesteia. Dar noi știm că Austria a acționat totuși în sens contrar. Dl. Giolitti¹ a declarat în Camera italiană că în 9 august 1913, o zi după semnarea păcii de la București, Austria a lăsat să se înțeleagă intenția sa de a ataca Serbia, dar că a fost descurajată de influența Italiei și a Germaniei *. În aceeași zi în care a fost făcută această declarație, Take Ionescu, liderul Partidului Conservator Democratic, a dezvăluit că, în mai 1913, contele Fürstenberg, reprezentantul Austriei la București, a primit instrucțiuni să informeze guvernul român că Austria va interveni cu forța armelor în favoarea Bulgariei chiar dacă aceasta din urmă mai târziu va intra în conflict cu aliații săi formali. **

Acesta era același lucru cu un război cu România care declarase Bulgariei că va intra într-un asemenea conflict dacă el se va declanșa. Nota care exprima cele de mai sus a fost citită în mod particular unui membru al cabinetului român, ale cărui remarci au avut un asemenea caracter încît contele Fürstenberg s-a abținut cu înțelepciune de la prezentarea oficială a notei.

Comportarea Austriei a determinat o schimbare completă în politica României, așa cum a vădit-o vizita prințului Ferdinand — noul rege al României — la Petrograd, la un mai mare nivel decît semnificativa vizită pe care țarul o făcuse mai înainte regelui Carol la Constanța.

Totuși, la izbucnirea războiului găsindu-se între două țări care amîndouă în diferite ocazii au încercat să dovedească pretinsa lor prietenie, nu ne puteam aștepta din partea României să-și lase sentimentele să-i influențeze politica.

* „The Times“, 3 decembrie 1914.

** „La Roumanie“, București, 2 decembrie 1914.

PREZENT

În orice circumstanță, aceste considerații vor atârna greu. Sînt, totuși, altele, ținînd de prezent. Ele sînt în număr de trei, indicate în ordine inversă importanței :

1. Nu e nici o îndoială că orice guvern va ezita să ceară regelui Carol să pornească război împotriva țării sale de naștere, știindu-se mai ales că zilele sale sînt numărate. Acest considerent nu mai există, dar a fost de o anumită importanță la început.

2. De la Pacea de la București din 1913, relațiile între România și Bulgaria au fost oarecum încordate, deși în mod firesc România a deschis negocieri pentru a se convinge și a se apăra de intențiile vecinului său de la sud. Aceste negocieri nu au dus, pare-se, la nici un rezultat. Bulgaria și-a declarat intenția de a rămîne neutră, ceea ce, totuși, nu înseamnă mare lucru. Cu toate acestea, e probabil că atitudinea Bulgariei nu va stînjiți prin ea însăși România. Pe de altă parte, Bulgaria nu a putut încă recupera, nici măcar parțial, enormele pierderi în oameni și material de război pricinuite de cele două războaie balcanice ; situația sa financiară precară trebuia luată deci în considerație. Iar Dunărea formează un serios obstacol care nu poate fi depășit decît prin serioase sacrificii umane și cu sprijinul puternic al unei artilerii superioare *. Pe de altă parte, acțiunea României va fi importantă chiar dacă armatele sale nu sînt suficient de numeroase [...]. O ofensivă-defensivă din partea sa va imobiliza de-a lungul Carpaților o importantă porțiune a forțelor austro-ungare cu atît mai mult cu cît acestea vor acționa într-o regiune aproape complet locuită de români și încă de români prost tratați de către austro-ungari.

3. Dificultatea cea mai serioasă în calea acțiunii imediate consistă în lipsa munițiilor. Artileria României a fost în întregime aprovizionată de către Krupp. În perspectiva unei atitudini nehotărîte a României ea nu va putea, în mod cert, să se bazeze mult timp pe această sursă, în special dacă luăm în considerare propriile necesități presante ale Germaniei. Se spune că importante cantități de material de război destinate României au fost reținute de către Germania ; e cert că aceasta s-a întîmplat cu un mare contract de material sanitar pentru armata română. [...]

* Armata de campanie a Bulgariei numără 300.000 oameni. Pierderile sale în războaiele balcanice (după Raportul Comitetului de Cercetare privind Masacrul Balcanic) au fost de 44.892 morți, 104.584 răniți și 7.824 dispăruți.

Entuziasta primire a voluntarilor la Iași. În ziua de 6 iunie 1917 sosește la Iași batalionul de voluntari, asupra primirii căruia cronicarul acestor mari evenimente scrie următoarele :

Sînt clipe în viața unui neam care rămîn veșnic și adînc întipărite în inima acelor care le-au trăit și care se transmit din generație în generație ca momente de înălțare sufletească, de întărire morală, de redeșteptare patriotică.

Asemenea clipe le-am trăit ieri, cu prilejul sosirii fraților ardeleni și bucovineni, ofițeri și soldați, care de bunăvoie, din prizonieri ai armatei ruse, au cerut să lupte în rîndurile armatei române pentru sfînta cauză a unității neamului.

I-am văzut sosind, purtînd mîndri uniforma ostașului român, vioiși și cu scînteieri de hotărîtă răzbunare în privire, cu ochii adeseori umezi de lacrimi calde, de fericirea atingerii pămîntului românesc, de îmbrățișarea duioasă a fraților de arme, a voinicilor noștri vînători.

În gara Iași. La orele 4, pe peronul gării, pavoazat cu tricolorul românesc, așteptau nerăbdători sosirea trenului care aducea pe bravii ostași ardeleni, d-nii Vintilă Brătianu, ministru de război, generalii Prezan, șeful Marelui Stat Major, Christescu, subșeful Marelui Stat Major, generalii Petala, Vlădescu, Paraschiv Vasilescu, Herescu, numeroși alți ofițeri din garnizoană și dl. Octavian Goga.

În piața din fața gării, un regiment de vînători, în ținută de companie, cu drapel și muzică, era format în careu, în mijlocul căruia aveau să fie primiți viitorii lor camarazi și frați de luptă.

Sosirea. La orele 4 jumătate, trenul se zărește sosind greoi, îmbrăcat în ramuri verzi, în mijlocul cărora se agita drapelul unității neamului, drapelul tricolor fluturat de mîinile ardelenilor.

Urale entuziaste se ridică în aer când trenul se oprește în fața peronului. Din fiecare vagon răspund glasurile călduroase ale voluntarilor.

E un moment de profundă emoție. Privirile și ochii umeziți spun mai mult ca oricâte cuvinte.

Și iarăși nesfârșite urale, strângeri de mâini hotărâte, aruncări de flori prinse și înfipite în piept cu drag de cei cărora li se destinase.

Încet grupuri, grupuri descind din vagoane și sub faldurile drapelului se îndreaptă spre piața din fața gării unde se făcea primirea oficială.

Apariția fiecărui grup e salutată cu un entuziasm delirant. Agitând capelele, frații ardeleni răspund cu emoție.

Iată-i înșirați față în față cu ostașii noștri. Sînt toți unul și unul, ofițeri și soldați, toți complet echipați în uniformă românească.

Drapelele lor, șapte la număr, drapelul tricolor pe care l-au îndrăgit atîta și pentru care au suferit atîtea sub dominația ungară, flutură ușor, bătut de vînt.

Un cor format din voluntarii ardeleni cîntă „Pe-al nostru steag e scris Unire !”, în mijlocul entuziasmului mereu crescînd. Vinătorii răspund cu alt cîntec patriotic : „Să trecem Carpații !”.

Cuvîntarea generalului Prezan. Apoi se strînge careul, se face liniște și dl. general Prezan, șeful Marelui Stat Major, profund mișcat, pronunță următoarele cuvinte de bună sosire :

„Frați ardeleni și bravi camarazi ! Sînt fericit că mi-a fost dat să vă salut cînd faceți primul pas pe pămîntul țării noastre.

Acest salut vi-l aduc în numele întregii armate române care luptă de aproape un an în acest război pentru reîntregirea neamului nostru.

În curînd vă veți duce să luptați [împreună] cu soldații noștri și le veți adăugi o nouă forță, o forță puternică, nu atît prin număr, cît prin valoarea ei morală.

Venind prin propria voastră bunăvoie în rîndurile armatei române, v-ați arătat dorința de a vă uni cu acest neam. În numele camarazilor noștri vă zic : Bine ați venit ! Și vă arăt credința că nu tîrziu veți călca pe pămîntul vostru, în care va străluci un alt soare ca cel din trecut, soarele libertății.

Terminînd, dați-mi voie să vă îmbrățișez pe toți prin sărutarea ce o dau celui mai vechi dintre d-voastră”.

Pronunțînd aceste cuvinte, dl. general Prezan sărută pe cel mai vechi dintre ofițerii ardeleni. Gestul acesta plin de duiosie între frați, produce o explozie de entuziasm. Soldați și ofițeri, poporul adunat izbucnește în urale entuziaste.

Dl. general Prezan, cu toți ceilalți ofițeri prezenți, alături de dl. ministru de război și ofițerii ardeleni, trec apoi în revistă regimentul de vânători.

Spectacol emoționant. Momentul culminant al înfrățirii s-a înfăptuit apoi când s-a dat libertate soldaților români să se îmbrățișeze cu ardelenii voluntari.

Stringeri de mâini, îmbrățișări, sincere urări de bunăvenire și bunăgăsire, s-au schimbat între ei timp de câteva minute.

La cazarmă. Din piața gării companiile de voluntari au pornit cu muzica în frunte, prin mahalaua Păcurari, spre cazarma Regimentului 7 roșiori. Deși drumul ducea pe străzi lăturalnice, un public numeros aștepta în toate părțile și aclama cu entuziasm. Corul voluntarilor, puternic și disciplinat răsuna pînă departe și vestea înainte.

Pe platoul din fața cazarmii era înșirat, în ținută de campanie, un batalion de infanterie. Sprintenii noștri vînători s-au salutat cu frații lor ardeleni prin urale îndelungate. [...]

Pe urmă s-a ordonat repaosul și a început înfrățirea de la om la om. Vînătorii și-au aruncat puștile la piramide și s-au amestecat printre rîndurile ardelenilor ! Într-o clipă platoul s-a umplut de mișcare și de viață caldă. Soldați din două țări, dar de același sînge își urau bun sosît, bună întîlnire, își strîngeau mîinile, se îmbrățișau, se sărutau, ca adevărați frați care s-au regăsit după vreme lungă. A fost un moment din acelea care nu se repetă de două ori. Multă lume din asistență plîngea. Cineva lîngă mine a spus : „Așa cum nu s-a mai văzut de la 1848. Dacă atunci a fost o cîmpie a libertății, asta este cîmpia unirii“.

Muzica a intonat apoi „Hora unirii“ care s-a încins ca un cerc urias și a continuat vioaie și veselă pînă la ora 7 seara. [...]

Solemnitatea jurămîntului. Conform programului, a doua zi de dimineață, pe cîmpul taberei brigăzii a treia, a avut loc solemnitatea depunerii jurămîntului bravilor voluntari ardeleni și bucovineni.

O zi frumoasă, cu un cer de o seninătate ideală, scaldat în razele soarelui, favoriza actul solemn ce urma să se înfăptuiască. Pe întinsul cîmpului de unde se putea admira cea mai frumoasă priveliște a Iașului, de dimineață, soldații se înșiruiau în rînduri strînse cu baionetele sclipitoare ca fulgerele.

Un pavilion îmbrăcat în verdele naturii și cu tricolorul românesc era ridicat. [...]

Bravii ardeleni, voioși, mîndri de ei înșiși, de astă dată purtînd pe umerii lor voinici arma românească, sînt adunați în fața pavilionului la dreapta și la stînga lui.

Rînd pe rînd sosesc persoanele oficiale. Sînt de față toți membrii guvernului, prezenții Camerei și Senatului, numeroși parlamentari,

d-nii generali Berthelot, Scerbacev, general Prezan, șeful Marelui Stat Major, Christescu subșeful, Petala, Vlădescu, Paraschiv Vasilescu, numeroși ofițeri superiori, misiunile militare ale Aliaților și un numeros public [...]

Și jurământul se repetă din cele 1500 de piepturi ostășești cu hotărâre în glasuri, cu deplină credință a săvârșirii marelui act.

Drapelele românești, ciuruite de gloanțe, acoperite de glorie, se apleacă spre capetele descoperite ale noilor ostași români. Solemnitatea jurământului s-a terminat.

Actul istoric care este premergător unității reale a neamului s-a săvârșit.

[...] Prin septembrie 1916, noi am fost informați de prietenii de la București, că ar fi necesare cereri cît de multe și în masă, pentru a mișca cauza noastră la Ministerul de Război. Probabil, că abia după aceea se va fi luat contactul cu guvernul rus, pentru extrădarea noastră.

Sosiți la Darnița, multă vreme n-am avut nici o legătură cu statul român, nici o știre despre ce se va hotărî cu noi.

Dar dacă nu vine Mohamed la munte, merge muntele la Mahomed. Dacă au văzut — adică conducerea — că la telegramele trimise la Iași nu vine nici un răspuns, am căutat să avem întîlnire și să aflăm știri de la curierii români, despre care aflaserăm că trec adeseori prin Kiev.

Prin știrile organizației noastre de spionaj, prin ofițerul de legătură (pe seama voluntarilor) al Serbiei, locotenentul [...] care ne-a stat de multe ori în ajutor cu vorba și cu fapta și cu care se plănuiuse chiar un congres al voluntarilor sîrbi, cehi, români și italieni, dar care din cauza repetatelor crize rusești s-a amînat pentru mai tîrziu, am ajuns a sta de vorbă cu mai mulți ofițeri înalți de la care am aflat știri mai pozitive. Astfel, la 12 decembrie cu dl. general Cârlova, care ne declară că „în privința voluntarilor români, guvernul a ajuns în sfîrșit de acord cu guvernul rus și probabil în zece zile vom trece sub comanda română“.

La 21 decembrie, trimitem prin dl. Gerowski (de la Cernăuți, cunoscut din faimosul proces rutean) un memoriu la Legațiunea română din Petrograd, în care-i arătăm situația noastră și mai ales a soldaților, foarte precară. La 11 ianuarie 1917 am primit următorul răspuns care dementa afirmațiile d-lui general Cârlova : „Ca răspuns la cererea patriotică colectivă a prizonierilor de naționalitate română din lagărul de la Darnița, adresată Legațiunii regale române, îmi fac

o datorie plăcută de-a vă încunoștiința că guvernul regal român, în înțelegere cu guvernul imperial, este pe cale de a lua dispozițiunile necesare pentru a regula situația și a satisface cererea pornită din înaltele d-stră simțăminte de buni și adevărați români. Avînd încă în vedere împrejurările grele prin care trecem momentan și care impun îngăduială și răbdare binevoitoare în pregătirile ce se fac, mă adresez dv., care aveți autoritatea morală, prin cultură și educație, asupra celor mulți, toți buni români, adunați la Darnița, de a ține sus moralul celor ce vor fi chemați să lupte în curînd în rîndurile ostașilor români, pentru eliberarea pămîntului strămoșesc, de a-i îmbărbăta, în resemnarea ce li se impune și-n speranța plină de temei, ce-o avem cu toții în sufletele noastre, pentru reușita cauzei noastre drepte și victoria definitivă în lupta ce-o ducem.

Atașatul militar al României la Petrograd, colonel Marțian m.p.“. Cam în același timp, la 26 decembrie, dl. general Coandă, atașatul militar al maiestății sale la Marele Cartier General rus, cu cea mai mare bunăvoință și afabilitate, ne dă primele îndrumări, deși nu tocmai plăcute, dar cel puțin mai sigure. D-sa ne asigură că s-au luat toate măsurile pentru noi, dar nu putem să fim luați în primire de armata română, pînă nu se va face organizația acesteia. Moldova va fi evacuată și nu e timpul și locul de a ne duce pe noi acolo. Noi, voluntarii, aparținem răslitului intern rus, din motive mai înalte, de susceptibilitate politică, nu poate interveni oficial pentru noi, dar va căuta să ne ușureze situația pe cale particulară. De altfel, să fim mulțumiți cu starea în care ne aflăm, care este incomparabil mai bună ca a soldatului român, care suferă în tranșee și foame și frig și e decimat de boli.

Prin ianuarie 1917, într-o zi, se lătise vestea, că a sosit comisia română, să ne ia în primire ; într-un sfert de ceas toată suflarea voluntărească era în lagăr, unde am aflat pe dl. locot. colonel Constantin Pietraru, care tocmai isprăvisse de vizitat barăcile.

D-sa ne-a ținut o mică vorbire de îmbărbătare, s-a întreținut cu noi, întrebîndu-ne între altele dacă nu sîntem „dezertori“ și s-a înapoiat la Kiev. Aici avu a doua zi o întrevedere cu doi trimiși ai noștri de la care ceru informații mai detaliate despre noi.

La 22 ianuarie, d-sa veni din nou la Darnița, ne cercetă locuințele, netezi unele asperități, ne întrebă din nou de nu sîntem „dezertori“ și asigurîndu-ne că va lucra la Iași pentru grabnica rezolvare a chestiei noastre, se depărtă.

La 1 faur, doi delegați ai noștri (dl. Deleu și Nistor) au din nou o întrevedere cu d-sa, care venind acum de la Iași ne aduse știri hotărîte : „În principiu chestia e tranșată. Se înființează C.V.R.A.B. ¹, sub

comanda d-lui general Coandă, șef de Stat Major, dl. locot. col. Pietraru. Ambii vor pertracta cu Statul Major rus pentru a ne găsi un loc de concentrare, unde vom trece sub comandă română și vom face instrucție 1—2 luni, după care vom trece în Moldova.

Pentru recrutarea de voluntari vor veni comisii mixte, constatatoare din un ofițer din țară, un voluntar și un fruntaș ardelean sau bucovinean, care vor cutreiera Rusia, vor concentra pe români în centre mai mari, vor înscrie voluntari și-i vor expedia în România.

De la această dată a urmat o nouă lungă pauză.

Atunci s-a scris o scrisoare d-lui Iorga, rugându-l să intervină pentru noi. Ce s-a întâmplat cu scrisoarea nu știm, dar din cauza ei a fost o mică furtună în familie, cu proteste iarăși nocturne, cu explicații și împăcăciunile de rigoare, tot din cauza neparlamentizării organizației noastre.

În ziua de 5 martie, sosește din nou dl. colonel Pietraru ; de astă dată corporația noastră ia o formă mai concretă. Îscălim fiecare un angajament, pe cuvânt de onoare și irevocabil, prin care cu acea zi devenim soldați români, cu drepturi și datorii căzînd de aci înainte sub scutul și pedepsele legilor românești. Deocamdată însă vom rămîne tot la Darnița, pînă se va fixa un loc de concentrare. În două agape, oferite de d-nul colonel, la care au fost chemați seniorii — singura răsplată în „recunoștința poporului“ — și mai mulți camarazi, s-a serbat acest eveniment fericit, în o atmosferă de caldă încredere.

La cererea d-lui colonel, dl. Octavian Vasu, după consfătuiri comune, a lucrat un memoriu în care se arată calea cea mai bună pentru a strînge cît mai mulți voluntari. Ideea conducătoare a memoriului era să se concentreze cei vreo 100—120 de mii de prizonieri români în o regiune din sudul Rusiei, separați de celelalte neamuri, unde să fie luminați și ținuți în continuă școală națională și de unde apoi să fie recrutați.

Nu s-a putut împlini acest plan, întîrziat, din cauze dependente de voința statului român. Intervenind mai apoi și revoluția rusă, de-abia au putut trece în Moldova vreo 12 000 de voluntari.

După angajament a urmat iarăși o nouă pauză lungă, cu atît mai enervantă cît nu-i găseam noima.

În timpul acestei pauze, am aflat că va trece prin Kiev dl. ministru președinte Brătianu. S-a convocat adunarea generală a voluntarilor, în care s-a discutat memoriul ce aveam să îl înaintăm. O co-

misie de trei a fost aleasă, care a dat vreo trei zile tîrcoale gării Kievului, pîndind trenul ministerial, dar se vede că trecerea lui era un adînc secret de stat rusesc, căci am fost înșelați. Trenul a trecut, fără a fi putut vorbi cu dl. Brătianu, memoriul a fost trimis la Iași, fără să știm dacă a ajuns.

Un voluntar totuși s-a întilnit întîmplător cu dl. general Prezan, care i-a declarat că numai acum poate spune că vom fi primiți în armata română, fiind pînă acum și situația de așa că nu-și puteau lua responsabilitatea pentru noi.

În luna lui april² am fost vizitați de părintele Vasile Lucaciu și profesorul Vasile Stoica care erau în drum spre America.

În mai ne-a cercetat dl. Vasile Osvadă care a ținut o conferință referitor la situația noastră, pe cînd dl. Octavian Goga rămăsese la Kiev „din motive mai înalte” ceea ce dădu mult prilej de vorbă la ai noștri.

În sfîrșit, la 19 mai se întoarce dl. colonel Pietraru cu hotărîrea decisivă. Am fost adunați în pădure, locul nostru de parlament, unde am primit fiecare suma de 100 de ruble, pînă atunci treceam drept tot prizonieri, cu soldă de 50 de ruble pe lună, de la statul rusesc. Ni s-a anunțat că ne vom muta la Kiev, soldații în Crepost (fortăreață), ofițerii în localul unui liceu de fete.

Părăsim cu bucurie și totuși cu regret Darnița, de care ne legau și amintiri plăcute și ne instalăm destul de boierește la Kiev.

Sîntem încadrați cu d-nii ofițeri, căpitanii Aldescu și Niculescu și locot. Carvaniță. Începem din nou adevărata viață militară, cu ordine la raport, cu serviciu, cu instrucție. Ne uniformăm și ne facem trusoul gata de plecare.

Pe drum și la Iași. Se formează primul grup de transport, constător din 1 000 de soldați și 150 de ofițeri, dintre cei mai tineri, toți medicii, studenții în medicină și toate armele speciale.

Sub conducerea căpitanului Aldescu ne imbarcăm în ziua de 3 iunie 1917. Batalionul soldaților, în frunte cu dl. colonel, splendid echipați, traversează Kievul în ordine exemplară, în marș strict disciplinat, fără altă larmă decît cadența pașilor pe caldarîmul de piatră. Publicul se uită la ei ca la o minune, plini de admirare pentru ținută.

Pe drum ne-am înmulțit cu cîțiva români, care nu au mai așteptat nici un ordin, ci *brevi manu* au devenit voluntari. [...]

În ziua de 6 iunie am ajuns la Iași, unde am fost primiți mai presus de orice închipuire. Ziua de 8 iunie, ziua jurămîntului, a devenit o sărbătoare națională, un simbol al unirii celei mari, pe care noi am început-o [...].

Încheiere. Cu acestea s-au încheiat serbările. [...]

După două săptămîni de odihnă și aclimatizare cu mediul militar român, după ce am continuat serbarea în formă de agape și mese particulare, am fost repartizați la diferite regimente ale Corpului I, comandat de prietenul ardelenilor, generalul Petala.

În aceste regimente am rămas, împărțind soarta bună ori rea a acestora, pînă la sfîrșitul lui decembrie.

Batalioanele venite după noi au fost, de asemenea, împărțite. Unii din noi au ajuns pe front la Mărășești și aiurea, unii luptînd glorioși, alții mai puțin glorios.

La sfîrșitul anului 1917 s-a luat hotărîrea să se înființeze din voluntari un corp separat. Prea tîrziu, căci ne-am organizat numai ca să ne împrăștiem ca potîrnichile din mila păcii lui Marghiloman³ [...]

Celor mai mulți din voluntari nu le-a fost dat, din vitregia vremurilor și întîrzierea cu care au sosit în țară, să ia parte la luptele cu dușmanii înarmați, dar cu inima liniștită, că nu și-au părăsit degeaba bîrlogul din Rusia, că nu au mîncat degeaba fasolea și mămăliga Moldovei, [...] încredințați că jertfa ce au voit să aducă nu a fost în zadar ; așa s-au întors voluntarii la vetrele lor, pentru ca după scurtă odihnă să plece iară la alt colț de țară să-și facă datoria, în numele Unirii [...].

Sibiu, august-septembrie 1916

[...] Știrea despre intrarea României în război — nu alături de Austro-Ungaria cum s-a sperat mereu [la Viena și Budapesta], ci în contra monarhiei Habsburgilor — a sosit la Sibiu în noaptea zilei de 27 spre 28 august 1916, la orele 2. Atunci au sunat de alarmă trâmbițele, la toate unitățile militare, care au deșteptat din somn aproape pe toți sibienii. În dimineața zilei de 28 august am aflat apoi din ziarele sibiene că, aflându-se în stare de război cu România, orașul Sibiu va fi evacuat. Toți au să plece din Sibiu. Trenurile stau la dispoziție. Fiecare să ia cu sine îmbrăcămintea necesară și alimente pentru trei zile.

Luni în 28 august. Multe prăvălii au rămas închise, iar piața de alimente n-a fost deloc. Din împrejurimi soseau mereu intelectuali de ai noștri, aduși de jandarmi sub baionete pentru a fi trimiși la internare pe la Șopron și în alte părți ale Ungariei. Soldații noștri erau plecați acum toți din Sibiu, și fiind cazărmile toate goale, s-a furat din ele tot ce s-a putut. S-a format repede o gardă orașenească pentru menținerea ordinii în oraș. Marți și miercuri sibienii au așteptat să sosească trupele române; primarul orașului în fruntea unei mari deputațiuni s-a hotărât să le primească cu steaguri albe, pe turnurile bisericilor, precum și pe multe case particulare, dar n-au venit. În schimb, am auzit miercuri seara, la orele 6, bubuituri de tunuri, undeva aproape de Sibiu. La orele opt seara, au încetat să mai bubuie tunurile și au început atacurile infanteriei. Lupta a fost crâncenă. Așa spuneau patrulele „noastre“ : Seara „ai noștri“ s-au retras la Ocna Sibiului de unde veniseră.

Joi dimineața la orele 8. Primarul orașului în fruntea unei mari deputațiuni a așteptat în piața de lemne sosirea trupelor române, ca să le predea orașul Sibiu. Din deputațiune făceau parte și arhiman-

driții Pușcariu și Roșca, primul vicar arhidiecezan, al doilea director al seminarului andreian. Până la amiază românii n-au sosit. Primarul a trimis atunci doi membri din deputațiune, pe sasul Borger și pe românul Preda, la Cîsnădie, la comandantul trupelor române, să-l invite să-și facă intrarea în Sibiu.

Pînă seara, primarul și deputațiunea a așteptat sosirea trupelor române, dar nu au venit. Din cei doi cetățeni sibieni, trimiși la Cîsnădie, numai Borger a sosit seara acasă. Preda a rămas acolo. Așa se spunea că românii l-au oprit la ei ca ostatec.

Doi soldați de-ai „noștri“ venind în spre seară din pădurea Dumbrava spuneau că dușmanul a fost respins îndărăt cu vreo zece km. Sibienii pot să doarmă deci liniștiți. Dar n-au prea dormit. Cei mai mulți dintre ei au stat ascunși trei zile și trei nopți în pivnițele caselor lor.

O săsoaică din orașul de jos, a cărei prăvălie a fost devastată, spunea în stradă : „E timpul suprem să ajungem sub români, că noi n-am avut, nicicînd, nici primar, nici șef de poliție cumsecade“. (Fiește că a fost arestată.)

Femeilor care veneau la primărie după ajutor, primarul le spunea să mănînce iarbă verde că este destulă, sau să plece pe picioare încotro vreau, pentru că dușmanul în fiecare moment poate fi la noi. Îi era ușor, fiindcă el cu toți funcționarii și servitorii orașului primiseră salariul pe trei luni înainte.

Prăvăliile închise. Piața de zarzavaturi nu este. Cine vrea lapte, trebuie să și-l aducă din satul Turnișor.

Vineri, 1 septembrie. Dimineața pe la orele 7 cîțiva călăreți români (4 ori 5) au parcurs unele străzi.

Lissai, directorul „Albinei“, a vorbit cu ei. Patrula „noastră“ i-a urmărit. A pușcat asupra lor. Unul ar fi fost prins de patrula „noastră“.

Primarul a trimis la orele 10 o declarație comandantului trupelor române că este gata să-i predea orașul.

La ora 10 și jumătate o patrulă mai mare și-a făcut apariția. La l.d.a. alta, compusă din vreo 40 de soldați. Comandantul un cadet *feldwebel*. A luat informații. I s-a spus că a fost o patrulă română de infanterie în Sibiu. A vorbit cu mai multe femei, care au împărțit poame soldaților români. Cadetul a întrebat „Román osszonyok voltak“ ? („Au fost femei române“ ?). Răspunsul : femei române și femei sase.

Sîmbătă, 9 septembrie. A fost deținut avocatul dr. Gherasim. Se spune că a fost deținut și fostul notar Fleschiu. La orele 2 d.a. s-a dat ordinul ca toți soldații să se retragă de pe teritoriul Sibiului, pentru că dușmanul e la marginea orașului. A fost însă o știre falsă.

Nu peste mult au trecut patrule de ale „noastre“ prin Sibiu pentru a constata unde se află dușmanul.

Un preot român din Bucovina se refugiase de mult la noi cu ocaziunea unei invaziuni rusești în patria sa. Luni, la ora unu d.a., o patrulă militară aflându-l pe strada Cisnădie l-a deținut și l-a dus spre gară. Luni noaptea spre marți au fost deținuți și escortați din reședința metropolitană următorii funcționari consistoriali : dr. Gheorghe Comșa, diacon Coltofeanu, Truția și Pleșia, iar marți la orele 11 a fost dusă spre gară de o patrulă militară preoteasa din Scorei, d-na David, pe care evenimentele au găsit-o în Sibiu, unde venise să facă o cură mai lungă în sanatoriu. Umbla pe străzi zăpăcită și desperată că e despărțită de atîta vreme de cei de acasă și patrula bănuind-o că ar fi spioană a arestat-o.

Miercuri, 6 septembrie. În orele de dimineață a fost deținut de o patrulă de jandarmi arhimandritul dr. Eusebiu R. Roșca și dus la gară, de unde a fost pus imediat în libertate. Primarul era foarte indignat, pentru că luase înțelegere cu comanda militară ca fără știrea lui să nu fie arestat nici un român din Sibiu. [...]

I

[...] Ci tu, patria mea, aveai și tu gândurile tale, visurile tale. Și feciorii tăi stăteau roată împrejurul tău și așteptau semnul tău, spre a merge la moartea pentru biruință.

Ei cîntau imnul tău de glorie, imnul lor funebru : „Pentru tine datu-ne-ai tu viață și inima noastră este fără odihnă, pînă ce se odihnește pentru tine“.

Se încheiase secerișul. Se adunau snopii. Peste marea de aur dintr- Carpații violeți și Pontul albastru, se lăsa seara. [...]

Cum se ridică ciocîrlia, pînă în țăriile cerului, umplînd văzduhul cu cîntecul ei de bucurie pentru răsăritul Soarelui, așa se înalță deasupra satelor daco-romane în dimineața sfintei Marii zvonul sonor ca trîmbițele învierii : „am trecut munții“.

Mergea Făt Frumos să scape de la zmei pe Ileana Cosînzeana. Ci în umbra lui se tîra trădarea. [...]

Și a venit atunci asupra ta, o Patria mea frumoasă, durerea cea fără de nume.

Ți-ai văzut feciorii luptînd și murind fără speranță. Ți-ai văzut moșia năvălită din toate părțile, satele și averile tale arzînd, copiii tăi fugind îngroziți pe drumurile spre răsărit și spre miazănoapte, mormintele răsărind nenumărate, ca florile de toamnă, pe marginile căilor pribegiei. Foc, foame, ger, boală, rușine, moarte. [...]

Ci în noaptea adîncă a suferințelor tale, vitejii tăi au clădit zid pînă la cer, cu piepturile lor tinere pe granițele bătrînei Moldove. Și dușmanul n-a putut trece mai departe. [...]

Ită-i pe cei care pier : pe cîmpul de luptă flăcăul îndrăzneț, care înaintînd mai departe ca ceilalți, a rămas acum uitat, rănit, în agonie, fără chip de om să-i vină în ajutor, prăpădindu-se în sete și dureri ca un leu rănit de moarte în mijlocul pustiei ; la spital, luptătorul

care nu s-a cruțat, mugind sub cloroform, măcelărit, însingerat, părăsit — fără speranță — ; o lume de suflete indiferente — pentru că tocite de atîta perindare pe dinaintea lor a mizeriei omenești — agi-tîndu-se împrejurii ; medici, surori, sanitari, glumesc ; bietul corp liniștit în sfîrșit din spasmele lui în moarte a devenit numaidecît o povară și se grăbesc să-l scoată ; e un simplu număr, el care era pentru întreaga lume a alor lui un nesfîrșit de speranțe și iubire ; și iată pe cei aruncați grămadă în care, încă îmbrăcați în mantalele lor, duși de la locul unde boala cu pete i-a chinuit pînă la nebunia sinuciderii, duși la morminte : e iarnă, țărîna e prea tare : sînt îngropați la fața pămîntului : cite o parte din trupul lor rămîne afară, așa că nici în moarte să nu fie ferii de profanare ; iată pe cei care și-au pierdut regimintele și care cutreieră — suflete fără odihnă — drumurile de la miazăzi la miazănoapte și înapoi, înfomețați, înghețați și sfîrșiți de puteri : ei se culcă pe marginea drumului adormind pentru totdeauna ; și cei trimiși pe drumuri cu vitele hămesite de nu mai pot merge și cad, iar ei nemaiputînd împlini porunca, se așează cu blestemul pe buze lîngă animalele nevinovate și așteaptă și ei moartea ; și cei care, de multă suferință, au devenit nebuni...

[...] Cei care sînt vrednici să trăiască nu-s așa de îngrijiți de mîntuirea lor, nu se apără de ceea ce trebuie suportat, nu fug de ceea ce trebuie combătut. Ți se ridică în suflet un blestem împotriva firii, care lasă pe această pleavă să trăiască și ucide pe cei buni, pe cei frumoși, pe cei ce au biruit animalul din ei. — Și cît de sfioși, cît de modești sînt, cei ce-și dau viața lor la primul semn, — ce insolenți, ce provocatori sînt netrebnicii, cînd prețioasa lor persoană e pusă fie și numai la vreo ușoară încercare a rezistenței ei în lupta pentru aproapele !

Atîția totuși, dintre cei care erau să piară, pentru că erau gata să dea pentru ideal tot ce aveau, n-au pierit. Soarta a trecut peste ei fără a-i zdrobi. Ei sînt printre noi. Sfioși, modești, nemonumentali. [...]

Cine va lămuri pe viitor, care-i sensul existenței națiunii noastre ? Cine va feri națiunea noastră de tragedia eroului dus pe căi greșite tot mai departe de biruință ? Cine va crește națiunea noastră întru eroismul activ, creator și sigur de rostul jertfei sale, națiunea noastră, care de două mii de ani nu cunoaște decît suferința martirului, răbdarea infinită, sub loviturile sorții, nebiruită în ființa ei numai ca un element al naturii organice mereu renăscute din înghețul iernii, ci nu mereu biruitoare ca puterile sufletului, care supun lor firea și parează loviturile ei ? Cine va învăța națiunea noastră, ce e ideea în viața popoarelor, ce e întruchiparea spre veșnicie a gîndului în formă vie și în putere renăscătoare ? Cine va da națiunii noastre suprema sanctificare a scopului vieții spirituale, acordarea întru sublim a

scopurilor individuale, cu cele sociale și cu cele universale ; cine va revela națiunii noastre sublimul vieții spirituale active, ca biruire a morții celei a toate distrugătoare ; cine-i va revela armonia eternă dintre legile neschimbate din Cosmos și legile după care se ritmează gândul nostru, omenesc ?

Vor fi preoții jertfei, ori vor fi preoții hranei ?... [...]

[...]

A fost războiul martirilor : popoarele îngrozite de spectrul robiei la străin, au aruncat deznădăjduite în jăratecul incendiului universal tot ce au avut mai bun și mai iubit : doar se vor îndura zeii să le lase celor ce vor rămâne după cei de azi sufletul neîntinat, adică libertatea. Vedem azi națiunile mucenice zăcînd greu rănite pe pămînturile lor strămoșești, în sfîrșit recucerite ; nu jubilarea biruinței rezezi, ușoare, glorioase, se vede pe chipurile lor, ci zîmbetul voalat de doliu și de durere, după o supraumană suferință, în așteptarea unei blînde convalescențe.

Ce greu a fost, frații mei, eroismul în acest război.

El n-a fost nebunia unei clipe, saltul deznădăjduit în fatal — în neant ; el n-a fost numai o enormă sinucidere în masă : sinucidere alcătuită din furie, din slăbiciune, din turbare și din lașitate în fața destinului și a legilor umane ale onoarei și sacrificiului ; el n-a fost numai beția contagioasă a celor simpli, alcătuită din delirul distrugerii — asemănător delirului iubirii — din instinctele preistorice ale omuciderii, dezlănțuite din nou, și din frica animalică de a nu fi, tu întii, ucis. Eroismul din acest război a fost mai mult decît toate acestea : el a fost actul rece, conștient, deplin precugetat al jertfei de sine, pentru salvarea unei idei supreme. Eroismul luptătorilor n-a fost însă asemenea jertfei rezignate a martirilor din dosul fronturilor, sau chiar a lor, a luptătorilor, în timpul cînd nu erau la asalt — ci a fost eroismul activ, agresiv, care înfruntă soarta. N-a fost numai eroismul datoriei, ci a fost și eroismul convingerii. [...]

În noaptea de februarie, o santinelă, pe granița Moldovei. Singură în pustiul înghețat, ascultă la zgomotele nopții. Un foc de dincolo. Cade rănit viteazul și mintea lui involburată de aripile morții aleargă înapoi spre alte lupte, spre alte răni.

I se arată icoana plecării la luptă. S-a dat drumul zăgazurilor și apa a pornit : nu unde au vrut oamenii, ci încotro au mînat-o legile veșnice ale firii : nimeni nu a putut socoti nici puterile, nici urmările

mişcării : așa a fost eroismul desfăcut din lanțuri de piticii care credeau că poartă în brațul lor puterea destinului. Ca niște copii care se joacă cu pîrghiile unui uriaș zăgaz, ei au tras de coarde, atunci cînd nu se cuvenea, fără a-și da seama ce fac, și singură rațiunea supremă a putut apoi prevedea și conduce marile mișcări și marile catastrofe. — Era acum sufletul nepătruns al martirilor muți, resignați și hotărîți, dincolo de viață și de moarte, care fixa mișcările, și nu nenorociții de „șefi“, care tremurau de groază la catastrofa pornită și care plîngeau de furie și de neputință, văzînd marea durere care venea.

Și cînd a intrat dușmanul pe porțile munților, marea flacăară eroică de care să se fi aprins întreaga rasă daco-romană, făcînd-o să pună mîna pe uneltele uciderii, pînă la cel din urmă copil și pînă la cea din urmă femeie, făcînd-o să ia mașinile de pierzanie ale dușmanului cu mîinile goale, nu s-a aprins, pentru că nu era nici un om — printre cei ce conduceau — așa de mare precum era rasa. Și atunci, ea singură, a făcut aceea ce este dat de destin unei rase fără șefi să facă — ea a făcut să izvorească din sufletul ei milenar marea răbdare și marea suportare. Și lancea dușmanului s-a frînt de puterea vejnică a suferinței nemuritoare, care biruiește violența nedreaptă...

[...] O, groaznica durere care ne-a cutremurat, cînd dușmanul a călcat pe pămîntul nostru. El ne biruise dincolo de hotare : morții noștrii erau culcați dincolo, în pămîntul fraților, al fraților, nu al nostru, pentru că noi nu eram cuceritori, ci eliberatori ; țărîna lor era mireasa lor, pînă la moarte, mireasa fraților pe care îi iubeam și pe care o iubeam, dar cu o iubire mai puțin duioasă ca pe a noastră, țărîna noastră, țărîna strămoșilor de la miazăzi și răsărit de munții prieteni. Cum am plîns atunci, și pentru întîia dată gîndul grozav — „a nu mai avea patrie“ — ne-a înghețat pe toți. Cît am fost atunci de nemîngîiați, cînd am luat drumul exilului, drumul care pentru atîția dintre noi era și drumul morții în pămînt de exil, drumul care pentru toți cei ce plecau era calea durerii și a mizeriei, îndurate numai pentru a nu-i vedea pe cei ce biruiseră. Vedenia întîlnirii lor, semeți în zilele noastre de robie, ne săgeta ca oroarea morții.

O, cum au iubit-o de credincios, patria, ei, morții noștri, care au căzut pas de pas, pentru a face însemnare cu fragedele lor trupuri jertfite, că fiecare deal și fiecare apă și fiecare pădure, a fost apărată, — pentru a mărturisi vejnîc că ei n-au fost biruiți, ci au fost stropșiți, sub trădarea altora, care — fugeau !

Și rănitul de moarte își cîntă, în noaptea pustie, ultima lui doină, doina rămasului bun de la lumina lumii. „Am fost frumos și am iubit viața — și acum trebuie să mor. Văd stelele clipind în cer și aud codrul vuind pe pămînt. Eu voi muri și stelele vor clipi înainte și

codrul va vui înainte și nimeni nu va ști că am murit, că eu, care iubeam viața, sînt părăsit acum de dînsa. Și florile pe care aveam să le rup eu, ca să mă împodobesc cu ele, și mîndra pe care aveam s-o frîng eu, ca să înțeleg de ce mi-a dat Dumnezeu viața, m-or plînge, cît m-or plînge, și m-or uita. Numai cîinele turmei și boii de la jug și-or aduce mereu aminte, și mereu s-or ruga de părintele nostru din cer, ca să mă aibă în sfînta lui milă“.

Iar din deal în deal, pînă departe în munți și la mare, răspunde corul trist al vitejilor, care au căzut tot fără lumină în suflet, tot fără iubire în jur, tot fără pomenire în urmă. „Pe mormintele noastre nu s-au ridicat semne, amintirea noastră nu e cîntată — că oamenii nu cîntă decît pe cei ce biruesc, iar nu pe cei înfrinți — neapropiați, singuri, uitați, părăsiți, noi sutele de mii de pe cîmpurile de luptă și din ocoalele de boală fără scăpare, noi armata mucenicilor înșelării și rușinii, cerem amintire, cerem ușurare. Ci numai în clipa cînd din nou se va trece peste mormintele noastre, către hotarele cele mari ale patriei noastre, pe care am vrut să le statornicim cu trupurile noastre de grăniceri fără frică și fără prihană, noi copiii neștiutori de trădare, crimă și rușine, — cînd din nou, alți viteji curați vor merge să cadă din nou, iar sîngele lor cald se va coborî pînă în vechile noastre morminte, — vom avea iară pace, ne vom odihni iar senini în somnul nostru de veci. Iar vuetul uriaș al bătăliei va fi cîntarea de îngropare, care nu ni s-a cîntat, la moartea noastră fără glorie, din retragerea înaintea dușmanului și din boala cu petele sinistre. Și vîntul cald al amintirii, va adia în sfîrșit pentru întîia dată cu putere peste iarba înaltă de pe mormintele noastre și în cîntecul de glorie, nebun de bucuros, al eroilor biruitori, se va amesteca jalea pentru noi, doina lacrimilor veșnice a martirilor biruiți. Iar în cîntarea aceea a gloriei și suferinței, a vieții și morții, noi cei așa de îndelung uitați, pentru că n-am dat biruința, vom sili pe cei rămași în viață, pe cei prea veseli de biruință în sfîrșit cuce-rită, să nu uite nici pe morții lor de curînd, pe morții lor senini, — tocmai pentru că le-au dat biruința.“

Și a venit, patria mea, a doua vară a încercărilor tale. Așa cum se împodobise, cu verdele proaspăt, sub sărutarea soarelui de mai, plaiurile tale, așa se luminase sufletul copiilor tăi, larg de speranțe noi, la apropierea noilor lupte.

Cu ce bucurie copilărescă de a se întoarce „acasă“, cu ce credință nestrămutată în biruință, cu ce foc de vitejle s-au aruncat la asalt ostașii tăi, alungînd vijelioși înaintea lor tot mai departe în

sus pe văile Putnei și Șușiței și Cașinului și Oituzului pe dușmanul spăimîntat de înfricoșata putere a țaranilor daco-romani.

Și cum li s-a frînt avîntul de a doua trădare. Cum au lăcrimat atunci și au blestemat, ostașii și căpitanii. Cum li s-au întunecat de durere fețele lor luminoase de biruință. [...]

Lucrarea lăuntrică, prin care sufletul stăpînește trupul, care sculptează fețele omenеști din an în an, la înșii singuratici, din generație în generație la națiuni, și le dă, după cum li-i bogăția și adîncimea, ori slăbiciunea și trivialitatea, fețe de eroi, ori fețe de brute, — a sculptat chipurile feciorilor noștri din munte și din cîmpie așa, ca cele mai nobile fețe, ale celor mai nobili fii, ai raselor celor mai bogate la suflet, să nu întrecă nobleța, plină de voioasă bunătate în pace, de măreață stăpînirea de sine, în război, pe care feciorii noștri, singurii, în tot răsăritul barbar, o au : de la „Geții cei care se credeau nemuritori“ și de la „eterna Romă“, întii, — de la luptele lor pentru libertate, pe urmă. [...]

Și s-a aruncat atunci, ca o fiară turbată, dușmanul din apus, să răpue pe eroul solitar, care acum nu mai luptă nici pentru a cuceri, nici pentru a apăra, nici pentru a rezista, ci luptă pentru a da sufletului nemuritor al rasei sale chezașia continuității vitejiei, de la traciile care mureau pînă la unul și nu se predau, de la romanii care continuau a lupta chiar cînd barbarii stăteau în Cetatea eternă, de la muntenii lui Mircea, de la moldovenii lui Ștefan.

Viteji au fost flăcării tăi, o Patria mea frumoasă, pretutindeni unde ți-au apărât moșia de năvala dușmană. Dar nicăieri sufletele lor n-au ars de un foc mai mistuitor ca la Mărășești și Tîrgul Ocnei. Aici ei n-au mai avut nici speranța înaintării, nici credința rămîinerii pe loc. [...] Și totuși flăcării tăi n-au dat înapoi : impresurați, s-au despresurat ; mînați înapoi, s-au întors îndărăt. Ca Făt-Frumos cu Zmeul zmeilor, ca Iacov cu Îngerul Domnului, ei au luptat lupta dreaptă a vitejiei și avînd în ei voința nestrămutată de a învinge, sau de a muri, ei au învins. Au învins, pentru că a muri nu puteau ; căci în sufletul lor era acum puterea tuturor strămoșilor, era viața nemuritoare a rasei daco-romane, era voința de a birui a Romei eterne.

Ca învăluți în propriile giulgiuri, încă din viață, așa au apărut ei în ziua de hotărîre a bătăliei, în strămoșeștile lor haine albe de țărani ai ogoarelor roditoare, în fața dușmanului îngrozit de puterea mereu renăscută și mereu mai nestăpînită a asalturilor lor.

Îngenunchiați, voi ce-ați rămas în viață, înaintea maestății celor ce au căzut la Mărășești și Tîrgul Ocnei ! Acolo s-a făurit din nou, prin moartea incomparabilă, pactul vieții eterne a rasei noastre.

În tragedia luptei fără speranță, acolo s-a petrecut schimbarea la față a marelui martir — țăranul-ostaș. [...]

Ce greu le e să plîngă pentru viețile pierdute, aceluia ce înșiși nu se bucură de viață. Ce lamentabilă e viața omenească în generalitatea ei, cînd vezi milioanele de bărbați și de femei, care nu știu cum să-și „ucidă timpul“, zi de zi, pînă la cea de pe urmă : în vorbe goale, în jocuri de noroc, în muncă de silă. E imensa armată a orbilor pentru frumosul din cer și de pe pămînt, a surzilor pentru armoniile din lume. Cum ar putea ei să înțeleagă frumusețea morții celor căzuți în război, cînd ei nu înțeleg nimic din frumusețea care-i înconjură, în strălucirea firii și în minunile gîndului omenesc ; mai bogate ca însuși aerul pe care-l respiră. Cum ar putea să plîngă pentru viața — adică frumusețea — risipită în chip nebun, pseudo-oamenii pe care îi vedem vegetînd împrejurul nostru, cu mai puțină bunătate și cumînțenie ca blînzii boi de la plug și cu mai puțină fidelitate decît cîinii credincioși pînă la moarte. Nu, morții n-au nevoie de lacrimile fără suferință, pe care vulgul vrea să li le dăruiască. Ei și-au pierdut viața și au devenit praf și neant numai „în vreme ce“, iar nu „pentru ca“ acei care rămîn să poată fi fericiți. Ei n-au cerut nici lacrimi, nici aduceri-aminte. Destinul a fost contra lor și ei au dat naturii înapoi aceea ce ea le împrumutase pentru un timp, care nu era fixat de noi muritorii. „Jertfa“ celor ce au murit o vedem, noi, așa precum vedem sublimul în arta și în gîndul genial. Ei au dat, nu „jertfa“, ci fapta. Înțelegerea acestei „fapte“, ca salvare a viitorului, ca salvare a națiunii, ca salvare a fiecăruia din noi, e lămurirea noastră, dată faptei lor, care stă de sine, cu, sau fără înțelegerea noastră — burghez ca „datorie“, iubitor ca „jertfă“ — stă nezguduită la baza întregii vieți viitoare a rasei daco-romane. [...]

Și îngerul păcii a binecuvîntat jertfa cavalerilor, și națiunile au zîmbit fericite între lacrimile care le acopereau fața lor palidă. Patimile s-au potolit, apele mari ale năvălirii s-au întors scăzute pînă în mijlocul matcelor lor, și pe orga imensă a firii, renăscute prin bucuria omenească — fără de care altă viață a firii nu are ființă — s-a ridicat în valuri imense de armonie, imnul păcii.

Cîntă pacea : și Oceanul cel fără hotare, așa de îndelung chinuit de uneltele morții perfide ; cîntă și Aerul, care pentru întia dată de la aruncarea demonilor în infern, fusese profanat de moartea de război ; cîntau Codrii, cei așa de greu răniți, care-și pierduseră atîția

dintre copiii lor falnici ce se întreceau în înălțime cu cerul ; cîntau Izvoarele, care uitaseră aproape cu totul cum e chipul fecioarelor ce se oglindeau în ele, în așteptarea iubirii ; cînta lumina Soarelui, cea atît de mult întunecată de monștrii aducători de moarte ; cînta Pămîntul părinte, atît de răscolit de fierul și focul crimei ; cîntau paserile cerului, care căpătau iar domnia păcii și libertatea ; cîntau miriadele de miriade de muritori, pentru transfigurarea morții în viață ; iar peste marele adagio al Firii mărețe se ridica în „voix céleste“ rugăciunea celor întorși din moarte.

O, buna bucurie de a trăi a celor care în cataclism n-au lăsat din ei decît o parte din bietul lor trup zdrobit, iar nu însăși viața. Ei nu se gîndesc ce vor face, așa cum au rămas, în viață. Bieții copii speriați, care pînă și în visurile lor revedeau vîlmășagul bătăliei și strigau noaptea în marile săli albe, îngroziți ori înnebuniți de uciderea pe care o vedeau din nou, ei sînt fericiți : nu vor mai merge acolo, în grozăvie, ei trăiesc, — asta e tot — și e așa de bine. — Dacă sînt mîndri de a fi eroi ? O, de fel, ei sînt mulțumiți că trăiesc și că nu și-au pierdut mintea. Ei au văzut cu toții moartea : eu nu pot, după grava vedenie, să fie seci ; ei sînt — simplu — niște bieți oameni salvați, încă tremurînd de frigul simțit la apropierea morții... Ei trăiesc... asta li e de ajuns...

Ci voi, cei morți, dragii mei, Bucur și Brăiloiu și Stoe, Bădiceanu, Ghica și Albuț, și Stoica și Panțu și Bălăcescu, și voi toți, ale căror nume s-au risipit în uragan și încă nu sînt din nou adunate la un loc, în cenotaful amintirii, ce ochi să nu plîngă, ce glas să nu jelească uciderea voastră ! Ci singurul cîntec funebru vrednic de voi, vrednic de eterna voastră liniște, vrednic de tînăra voastră viață pe vecie pierdută, trebuie să fie imnul gloriei patriei. În unduirea maestoasă a procesiunii, care va merge să consacre sfintei fecioare a Biruinței, coroana de dafin de pe fruntea comandantului vostru suprem, va da ritm de jale, ritm de măreț cortegiu funebru, amintirea duioasă a vieții voastre. Și cîntecele de biruință vor fi imnul eternei voastre liniști. Și ritmul calm, regulat, al camarazilor ducînd trofee, va fi ca mișcarea însăși a astrelor — cu care v-ați unificat — nesimțitoare și totuși vii, care-și poartă calea lor maestoasă prin infinit. [...]

II

E azi a douăzeci și cincea zi de cînd am făcut întîia comemorare a camarazilor de gînduri, care prin moartea lor au creat viața cea nouă a națiunii noastre. Era, atunci, așa de aproape în urmă, și totuși — în furtuna care dărîmă așa de năvalnic tot ce a fost putred —

așa de departe înapoi, marea speranță avea, marele vis aproape, ci încă tot țara noastră cea veche, cea slabă, cea frîntă în cinci, cea cu durere : nu puteam încă, zbura puternic. Am cîntat atunci un cîntec funebru, un cîntec de jale, pentru iubitele flori, cosite în primăvara vieții. Era cîntecul celui singur, care privește înapoi.

Ci azi, chemat de voi, să dau glas de argint, trîmbițelor de glori-ficare a vitejiei, biruitoare prin moarte, azi în țara cea nouă, făp-tura celor morți, cîntecul meu va fi cîntarea celor mulți, care pri-vesc înainte, va fi un cîntec de biruință — un cîntec funebru — al celor rămași, în onoarea celor ce au murit.

Au intrat în Franția, ei, cei ce uitaseră că sînt tot oameni, pe porțile răsăritului. Acolo, de unde în fiecare dimineață se ridică lu-mina albă a zilei și a muncii, s-a ridicat fumul negru al incendiului și al uciderii. Și soarele n-a mai trecut prin porțile sale profanate : ani și luni și zile. Și s-a făcut noapte pe pămînt. Și pămîntul s-a scufundat în durere.

Între năvăliți și năvălitori a început măcelul. Apăsa imensul val de oțel topit cum apasă pămîntul pe cei îngropați sub el. La adăpos-tul lui năvălitorii împingeau tot mai spre apus pe cei năvăliți. Cata-clismul naturii semăna leit unei biruințe de oameni.

Cum se întind apele mari pînă ce umplu tot ce-i mai adînc în văi și apoi le seacă puterea și se trag înapoi ca bătute, așa s-a întins pînă departe, dincolo de apele Marnei, unda de oțel topit a gnomilor, care o jumătate de sută de ani se chinuseră în peșterile lor, încălzind uriașul cazan de lavă, pe care îl răsturnau acum peste Franția. Cazanul fusese prea mic, oțelul prea puțin. Încetarea cataclismului naturii semăna leit altei biruințe omenești.

Ci, peste sacrul pămînt gallo-roman, mutilat și ars de focul gno-milor, abia acum începea bătălia. Căci un geniu înțelept, un geniu bun, un geniu părinte, ferise pe copiii Franciei de unda de foc. Su-fletul lui pătrunsese taina gnomilor și el nu lăsase, în eroism zadar-nic, să ardă în incendiul gigantic și apărătorii, muritori ai pămîntu-lui, care nu poate muri.

Spăimîntați, văzură atunci gnomii, că nu cu șiretenie, ci cu vi-tejia dreaptă au a birui, de vor să biruiască.

Și ei erau viteji, erau mulți, erau iscusiți, erau uniți. Dar nu erau altceva decît tot oameni. Și vitejia și mulțimea și iscusința și unirea lor era numai omenească și, ca tot ce-i omenesc, nedeplină, chiar între oameni, și cu puțință de întrecut, de alți oameni.

• În noaptea marei suferințe a omenirii, începu proba crudă, la care dintru infinitul existenței, supune rațiunea supremă, care mină lumile în cosmos, pe cei mai slabi, în ciocnirea cu cei mai tari, lăsînd ca numai cei vrednici de viață să o aibă mai departe.

Erau uriașe puterile care se luptau pe viață și pe moarte. În vâl-mășagul luptei lor întregul pămînt fu involburat. Fiecare neam viu al oamenilor se ridică în luptă împotriva celui ce-l stînjenea în viața lui deplină. În marele haos se alcătuiră două confraternități, două cavalerii imense : erau cei ce iubeau patria lor dorind moartea tuturor celorlalte și erau cei ce iubeau patria lor dorind buna învoire cu toate celelalte : ordinul cavalerilor urei și ordinul cavalerilor iubirii.

Ci multă vreme cavalerii urei părăură mai puternici. Iar mai ales cînd dintre cavalerii iubirii întreaga ceată care lupta spre miază-noapte-răsărit închina steagurile și se prăbuși [...], părea că biruința va fi a celor ce urau, iar nu a celor ce iubeau.

Și totuși, cei ce iubeau au rămas chiar atunci senini. Pămînturile lor erau invadate, prietenii lor — atîția — robiți, cavalerii urei mieroși în chemările lor către pace. Și totuși, bătălia urmă.

Căci cavalerii iubirii erau implacabili față de ei înșii întru împlinirea jurămîntului ce și-l făcuseră, de a dărui iubirii biruința în lume ; mai bine să se sfarme tot ce-i viața pe pămînt, decît să fie viața aceasta, prin biruința celor urîți, o veșnică imputare pentru armonia din cosmos.

Au avut biruința acei ce au înțeles ce e biruința. Bindecuvîntați fie acei, în sufletele cărora s-a revelat în ceasul ispitei chipul luminos ca seninul, al adevăratei, al singurei biruințe, cea asupra propriei slăbiciuni, asupra propriei lașități, asupra propriei urîtenii. Ce cumplită judecată-din-urmă asupra aceluia care n-au înțeles ce e biruința și au crezut că ea este în lumea cea din afară, în supunerea lucrurilor și ființelor ce sînt dincolo de noi înșine.

Căci biruința nu e nici masacrarea în masă a adversarului : unul singur de-ar rămîne și s-ar proclama încă credincios gîndului celor uciși și iată, n-ai biruit ; nu e nici robirea adversarului, căci trupul lui îl poți martiriza, dar nu s-au găsit încă lanțuri și pentru sufletul omului care vrea să trăiască liber ; ea nu are nimic pămîntesc în-tr-însa, ea e numai gînd : nebun cel ce vorbește de noroc ori întîmplare în biruință. Biruința e floarea care crește numai în țara jertfei pînă la moarte, acolo unde toate sufletele se topesc în unul singur, care luptă, în cavalerism, fidelitate, unitate și implacabilitate față de

sine și de ideal, pînă la moartea trupească a întregii ființe colective care s-a unificat întru el. Biruința nu e a unui om, căci nu s-a născut încă omul care să poată supune în luptă dreaptă, singur, pe semenii lui : martir solitar, da, răscumpărător singur, prin pătimire și moarte, a unei întregi umanități, desigur ; dar biruitor prin luptă activă, nici-odată. Biruința e a celor mulți. Ei au nevoie de unul care să le strîngă în sufletul lui puternic toate sufletele lor slabe și să-i contopească într-o singură făptură prin puterea geniului lui. Dar vai și amar de dînsul, dacă o clipă se poticnește : prin credința lor, în el, era cel mare, prin necredința lor, el se prăbușește din nou în neant. Biruința nu e ceea ce proclamă cel ce se întoarce în procesiune triumfală la templele zeilor săi părintești ; ci e ceea ce simte robul tîrît în triumf : dacă acesta se recunoaște biruit, dacă el în singurătatea sufletului lui recunoaște legea celui ce l-a robit, e biruință, dacă nu, nu e. Biruința e ca și fericirea, o simplă închipuire omenească. O închipuire pentru care, de cînd trăiesc oamenii pe pămînt, au murit voluntar miriade de miriade dintre dînșii, dar totuși o închipuire. Nu biruința e frumoasă, nu biruința e sublimă, ci drumul pînă la dînsa. Căci biruința e fiica înfrîngerii. Cea dintîi biruință a fost nu a celui ce a doborît pe un altul — aceasta a fost numai o violență animalică, un fapt fiziologic, o manifestare cosmică — ci a celui care, doborît, s-a ridicat și multiplicînd prin văpaia sufletului lui liber slabele lui forțe fizice, a răsturnat pe cel ce-l violenta și i-a tras granițe dincolo de care era pedeapsa. Biruința e fiica înfrîngerii animalității noastre, individuale și colective. Biruința e voită, nu căpătată, nu furată. Voința care duce la biruință, acesta e actul sublim al idealității omenești, ce aureolează apoi și biruința însăși de lumina nemuritoare care nouă ni se pare a ei, ci e numai reflectată. [...]

Cîntați, eroi, reîntorși din moarte, imnul eroilor biruitori prin moarte. Cîntați bucuria biruinței, mereu aceleiași și mereu nouă, ca soarele dimineții. Cîntați biruința unică a luptătorilor iubirii, asupra asalturilor zadarnice ale luptătorilor urei. Noi am biruit în bucurie și în seninătate, ei au crezut că biruiesc, dar biruințele lor erau amare : fără bucurie și fără speranță. Noi am biruit cum biruiește primăvara gerul iernii, ei au biruit cum biruiește grindina holdele verii. Noi am biruit ca Apollon miasmele morții. Ei au biruit ca Bacchanta care sfîșie copilul ei însăși. Noi am biruit cu gîndul, ei au biruit cu trupul. Și biruința lor s-a uscat ca iarba de arșiță. Și biruința noastră a crescut ca arborele vieții. Cîntați copii gîndirea, cîntați bi-

ruința biruințelor, cîntați imnul de bucurie al biruinței nepieritoare. „Fericiți cei ce au plîns, că din lacrimile lor au răsărit razele apo-teozei“. Am biruit în toate : în toate am învins. [...]

Ci adversarii n-au biruit. Sănătatea sufletului lor nu era mai în-
treagă ca a acelor ce ne luptam cu ei. Dimpotrivă, cînd hrana cea
de toate zilele : cu gloria oștilor lor, zi de zi întinzînd tot mai departe
distrugerea și durerea, lipsi, sufletul lor se ofili, marea lor unitate
de străduințe se sfărîmă, giganții se prăvăliră în prăpastie cu huetul
munților săpați pe dedesupt de ape și care, la ceasul lor, se prăbușes
în adîncime. Căci sufletele noastre se oțeliseră ani după ani în ad-
versitate și deveniseră mai tari ca însăși suferința, dar sufletele lor
se înmuieră, ani după ani, în falsa speranță a biruinței, mereu în-
șelătoare. Pe noi ne strîngea în fidelitatea pînă la moarte jertfa co-
mună, pe dînșii îi unea pînă la biruința cea așteptată, prada comună.
Cavalerismul nostru, între noi, era fiul credinței întru cele drepte,
cavalerismul lor, între ei, era fiul temerii de cele păcătuite în comun.

Și sufletul nostru era mai tare ca al lor, pentru că el se hrănea
din simplitate și bunătate, din largă înțelegere a celor omenești, și
cea mai aspră condamnare a adversarului ca tot, se împăca deplin
cu întreaga bunătate față de adversarul singuratec. Ci ei erau slabi
pentru că uitaseră blîndețea, uitaseră duioșia, pentru că cei ce îi
mînau la asalt îi învățau numai ura, numai disprețul, iar nu și bu-
nătatea, nu și duioșia. Căci războiul lor era război de pedepsire, pe
cînd al nostru era de liberare. Ei nu înțelegeau libertatea, pentru că
nu o aveau la ei. Ei nu înțelegeau uriașa noastră voință comună, li-
ber consimțită, pentru că ei nu aveau decît uriașa lor comandă co-
mună, impusă. Ei nu înțelegeau apriga noastră minie de a vedea
pămîntul patriei profanat de năvălitori, pentru că asaltul dintii al
armelor lor îi adusese pe pămînt străin. Ei pedepseau fără minte
iubirea noastră pentru cele ale noastre, pentru că nu puteau prinde
în sufletul lor implacabila noastră deviză : „mentre lo straniero oc-
cupa il suol della patria, l'odio è pietà, civiltà la battaglia“ (Carducci).

Noi eram tineri și ne luptam pentru lumea ce avea să vină, ei
erau bătrîni și mureau pentru apărarea unei lumi care murise. Li-
bertatea lumii era tinerețea noastră. Tirania lumii era bătrînețea
lor. Noi aveam în sufletul nostru soarele și moartea eroilor noștri era
sublima transfigurare întru idealul dreptății pentru cei mici și obi-
diți, ei aveau groază în sufletul lor de chiar propria lor biruință, care
î-ar fi îngenucheat și mai tare întru robia celor tari și fără iubire.

Dar aceea ce noi aveam în incomparabilă frumusețe și aceea ce ar fi orbit ochii lor deprinși numai cu un idol hîd, de cruzime și răutate, era speranța noastră. De n-am fi avut decît numai speranța noastră în alăturare cu speranța lor, și încă am fi îndurat calvarul luptei noastre pînă la capătul vremilor. Speranța noastră era dulcea reunire a celor de un sînge, era blînda frăție dintre popoarele lumii, era sfărîmarea pentru totdeauna a uneltelor războiului ucigaș și pustiitor, era bunătatea și mila pentru toți și fiecare, pînă la cel din urmă fiu al pămîntului, deopotrivă ocrotitor pentru toți copiii lui, era viitorul senin întru măreața armonie a muncii roditoare, era gîndul ridicării noastre peste trecutul vîrstei de fier, era împlinirea pe lumea noastră cea plină de păcate a faptei de iubire [...], pe care crucificatul de pe Golgota o eternizase prin însăși epifania inimitabilă a ființei lui între noi.

Și ce era speranța lor... ? Demoni ai răului, glorificați-o voi ; voi care vă bucurați dinainte la imaginea uriașei armate a robilor în zdrențe, muncind — între blesteme — sub biciul unor stăpîni străini, închipuiți de vrednicia lor, mai presus ca a tuturor muritorilor, și chinuind în tipare uniforme nesfîrșita varietate și frumusețe a sufletelor libere, dintre care, nu lipsea, la suferință, nici măcar acela al propriului lor popor. [...]

Ce voiau unii luptători și ce voiau ceilalți ? Ce era fiecare din ei, pentru a voi ce voia ? Le era permis să voiască aceea ce voiau ? [...] Ai noștri voiau armonia ; voiau libera creștere a puterilor fiecărui suflet al națiilor milenare, voiau dreptate între toți și pentru toți. Ceea ce voiau ei, nu era decît o simplă pildă, a unei străvechi înțelepciuni.

Ci ceilalți voiau să înnoiască lumea după chipul și asemănarea lor, voiau să forțeze cursul vremilor după gîndul lor, voiau să ucidă aceea ce, lor, li se părea că nu e viață deplină, voiau să curețe aceea ce e putred, substituindu-se destinului, voiau să fie zei. Dar ei voiau să miște munții din loc nu cu credința, [...] ci cu forța, ca giganții în lupta cu zeii olimpici.

Nebună încercare, cumplită pedeapsă. Uriașă biruință a spiritului asupra materiei. [...]

Adversari biruiți, putea-veți voi înțelege măcar acum, în mijlocul ruinelor patriilor voastre, de ce n-ați putut birui, de ce nu puteați birui ? Voi ați dat nu lupta iubirii patriei voastre, ci lupta urei

altor patrii, și fiindcă ați urât, ați căzut. Noi am dat nu lupta urei altor patrii, ci lupta iubirii patriilor noastre. O, cum le-am iubit noi, patriile noastre : zdrobiți, ruși în bucăți, mizerabili, insultați, martirizați, noi n-am renunțat la noi înșine ! Că am păcătuit și noi ? Desigur, și cât de mult ! Ce cumplită a fost pedeapsa neunirii noastre depline, unirii așa de târziu, de la sfârșit ! Ce înceți au fost în darea ajutorului, ce întârzieri și cite ezitări au avut cei ce trebuiau să sîngereze împreună cu Franția nemuritoare ! Și cum au sîngerat ei înșii apoi de întărirea dușmanului în vremea întârzierilor lor. Ce aspră a fost pedeapsa, a noastră, a celorlalți, care și întârziam și leneveam și intram în viltoare fără cele de trebuință și dădeam astfel, iară, alt răgaz de întărire, dușmanului. Dar iubirii toate i se iartă. Și după rătăcirii și jefte așa de trist mai dureroase, decît ce ne-ar fi cerut de la sine destinul, noi, cavalerii iubirii, ne-am adunat fără lipsă și fără greșală toți la un loc, toți împrejurul celor de la început incomparabili, celor tot așa de neîntrecuți în jertfă precît au fost de neîntrecuți în vitejie, împrejurul cavalerilor gallo-romani.

Și imensa noastră jertfă v-a zdrobit, v-a îngenuncheat, v-a nimic, o, adversarii așa de nenorociți astăzi. Voi ridicați întăriri de piatră și de oțel, noi ridicăm întăriri de trupuri omenești. Obuzele noastre loveau în stîncă, obuzele voastre loveau în carne. Și la vederea fluviilor noastre de sînge, care se porneau către mare, și la vederea munților noștri de trupuri, care se ridicau către cer, voi vă bucurați, căci credeți că ne vom înpăimînta și ne vom închina, căci credeți că noi vom iubi mai mult viața noastră ca viața celor jertfiți, că vom iubi mai mult viața ca iubirea. Voi nu înțelegeați, sărmane suflete sărace, că atunci cînd noi pierdeam ce aveam mai drag, ce aveam mai luminos în viață, imensa noastră caritate pentru florile cosite ne va innobila chiar pe cei meschini dintre noi, ne va sanctifica chiar pe cei comuni dintre noi, că ne vom înălța peste noi înșine, peste netrebnică noastră viață, spre a ne uni în jertfă, spre a ne uni în moarte, cu cei jertfiți.

Și tăcerea noastră, o adversarii așa de tăcuți astăzi, dar așa de elocvenți altădată, cînd ați fi dorit ca biruințele voastre să fie proclamate pînă în spațiile interastrale, tăcerea noastră, care vouă vă părea că este deznădejde, că e rușine, că e renunțare, tăcerea noastră v-a biruit. O, cum a știut să tacă celul care purta cîrma împărătesei mărilor. Cum a știut să tacă conducătorul uriașei republici tinere de pe celălalt mal al Atlanticei. Cum a știut să tacă marelui bătrîn care intrupase în el întreaga suferință a Franciei.

Căci tăcerea noastră, o adversarii biruiți, era maiestate. În fața cataclismului cu care voi amenințați sufletul liber al umanității, noi

încetasem de a mai fi oamenii obișnuiți cunoscuți de voi înainte. Marea putere care zăcea strânsă în adâncimile sufletelor noastre de celto-traco-romani, se ridica acum în noi ca un zeu care se îmbracă în trup omenesc și face, în entousiasmos, din fiecare muritor un geniu al luminii, al creării, al frumuseții. În tăcerea noastră era austeritatea rugăciunii din urmă, înainte de aruncarea în moarte — pentru biruință. În tăcerea noastră era încordarea atentă a divinului arc apollinic, care avea să trimeată săgeata fatală demonicei voastre puteri. În tăcerea noastră era reculegerea prea plecată în fața maiestății jertfei eroilor noștri.

Căci noi v-am biruit, o, adversari așa de triști astăzi, nu pentru că biruisem moartea, dar pentru că biruisem frica de dînsa. Cum am fi putut să ne mai temem de ea, cînd știam acum că ea nu poate birui decît trupurile, iar nu și opera noastră : fiecare dintre martirii noștri sfărîmați în șanțuri de obuzele voastre, creștea cu încă o amintire marea durere a rasei noastre, cu încă o putere marea voință a generației noastre. Și în timp ce la voi fiecare moarte era, numai, încă o jale, la noi fiecare moarte era și o împărtășanie cu sfînta taină a idealului. Și morții noștri nu erau morți pentru cuceriri — care pot fi recucerite, — nu erau morți pentru glorie — care e totdeauna înșelătoare, — ci erau morți pentru libertate, și aceasta nu moare niciodată.

O, cum am zîmbit cu milă, adversari biruiți, atunci cînd ați început în marea luptă, cea de pe urmă, să vorbiți luptătorilor voștri de apărarea libertății voastre. Ce zadarnic, ce gol, suna acum îndemnul vostru. Ce amară trebuia să fie jertfa vieții luptătorilor voștri. Cu cîtă durere se vor fi gîndit ei înapoi la marea libertate ce o avuseți, atunci cînd ați pornit să le-o luați altora, la intangibilitatea patriei voastre, pe care așa de nebun o irosiseți, la numele vostru bun, pe care îl pierduseți. Sărmani luptători, care porniseră la bătălie pentru glorie și luptau acum pentru libertate !

Ci noi nu mai crezusem în glorie, pentru că de dînsa suferisem în însuși atacul vostru nedrept. Dar sufletul nostru aprins, sufletul nostru senin, ca cerul de miazăzi, care ne acoperă, crezuse în poezie.

[...] O, cum ați rîs de suferința noastră, cum ați fost de mîndri de ceea ce credeți fericirea voastră, cum ați uitat, o adversari biruiți, de trista, amara înțelepciune milenară : „niciodată nu trebuie să numești pe vreun muritor fericit, înainte de ce să vezi cum se va coborî sub pămînt, după ce a trecut și peste ultima lui zi, murind“ (Euripides).

Și iată, — v-am biruit în maestatea durerii noastre, v-am biruit în răbdarea suferinței noastre, v-am biruit în seninătatea morților

noștri, v-am biruit în bătălia monștrilor de fier ai geniului nostru, v-am biruit în sublimul gândului nostru, v-am biruit în lumina iubirii noastre — adversari răi, adversari nedrepti, — în toate am învins.

Camarazi eroi, reînțorși din moarte, intonați imnul eroilor, biruitori prin moarte. Cîntați imnul eternei lor liniști, somnului lor senin. Cîntați biruința jertfei lor sfinte, cîntați bucuria zilelor de azi. În adînc de codri, la maluri de ape, moare astăzi jalea unui neam întreg.

Cîntați eroi, imnul martirilor, care de zeci de veacuri au sîngerat pentru libertatea de azi. Cîntați lauda vitejilor, care în singurătate și uitare, au apărut de veacuri patria daco-romană de azi. Preamăriți, eroi, reînțorși din moarte, pe eroii prieteni, care acolo, departe, pentru gândul nostru, tot așa de puternic ca pentru gândul lor au biruit prin moarte. [...]

Generalul V. Pétin

DRAMA ROMÂNEASCĂ

CUVÎNT ÎNAINTE

Generalul Berthelot a murit la începutul lui ianuarie 1931. Odată cu el a dispărut principalul martor al colaborării intime și fructuoase dintre Franța și România în timpul Marelui Război.

În fața sicriului său, în pragul bisericii Invalizilor, mareșalul Pétain a pronunțat cuvintele de adio în numele armatei franceze și a guvernului și a evocat rolul generalului Berthelot și al Franței în România între 1916 și 1918.

În acel timp evenimentele se succedau atât de rapid, de grăbit și de tragic, încît își făceau rău unul altuia.

Intrarea României în război, în august 1916 a fost salutăată cu entuziasm. Se întvedeau o mulțime de promisiuni. Dar în curînd eșecurile se succedau eșecurilor în Transilvania ca și în Carpați și opinia publică a aflat cu stupeoare, într-o zi de decembrie 1916, că armata română a fost învinsă sub zidurile Bucureștilor, că capitala era ocupată, că Valahia era ocupată și că din teritoriul românesc nu mai rămîne decît o fișie îngustă în Moldova a cărei grijă părea asumată momentan numai de armatele ruse.

Și acesta a fost momentul de liniște. Jurnalele au vorbit de epidemii înspăimîntătoare de tifos, de hecatombe umane în rîndurile armatei și apoi ale populației.

Veni apoi primăvara lui 1917.

Între timp s-a înregistrat plecarea înspre România a numeroși ofițeri, a numeroși aviatori, a unui număr mare de personal medical, de vapoare încărcate cu material de război. Scrisori din România aduceau în Franța ecouri despre această bravă armată română puțin cunoscută, despre această populație pradă unor suferințe de nedescris. Scrisorile ofițerilor noștri erau pline de speranță în rezultatele operei la care se alăturaseră ; acest lucru era și dovada sti-

mei și încrederii pentru ofițerii și soldații români alături de care trăiau.

De aceea, Aliații din Occident n-au fost mirați să afle mai întâi că armata română a renăscut odată cu frumosul soare de mai 1917, apoi că s-a luptat admirabil pe Siret și că lua drumul de la Odesa către nemți.

Dar din păcate veștile care au urmat au devenit destul de proaste: căderea armatei ruse, fraternizările de pe front, dezertările în masă spre interior, tratativele de pace, în fine armistițiul și pacea de la Brest-Litovsk. Acesta a fost bilanțul de la sfârșitul anului 1917.

Și în martie 1918 toată această Misiune franceză din România, care atingea cifra de 1200 de luptători, din care 400 ofițeri sau doctori, se reîmbarca la Port-Mourmansk și revenea în Franța unde fiecare își relua locul în front.

Din tot acest efort, am încercat, în paginile care urmează, să detașez istoria a ceea ce a fost propriu-zis „drama românească“, adică această mare bătălie, dorită și visată pe teren liber, dusă în noiembrie 1916 sub zidurile Bucureștilor, pentru a salva Valahia de invazie. De ce a fost acceptată această bătălie? Cum a fost concepută și condusă? Pe ce mijloace se conta spre a fi aduse pe câmpul de luptă pentru a forța victoria și cum s-a făcut că armata rusească a rămas [...] deoparte? E într-adevăr aici o dramă zguduitoare, complet ignorată de marele public și care pare demnă de a fi povestită.

Povestea care va urma va avea, înainte de toate, meritul de a fi scrisă de un martor. Șef al Statului Major al generalului Berthelot, martor al evoluțiilor gândirii sale și al meditațiilor sale cotidiene, aş dori să fac să renască orele angoasante în care au fost luate acele decizii tragice de care depindea soarta unei țări care ne onora cu încrederea ei.

Documentele citate sînt în parte inedite și extrase din arhivele Misiunii militare franceze, celelalte sînt ordinele însele de operațiuni ale Marelui Cartier General român. La această documentație oficială se adaugă aceea culeasă din carnetele de notițe ale ofițerilor francezi, detașați pe lângă marile unități, carnetele puse cu amabilitate la dispoziția mea de autorii lor sau de familiile celor care, din nefericire, au dispărut.

Cum trebuia să-mi completez această documentație, să fac într-un fel legături în ceea ce privește direcția operațiilor inamicului, am recurs la lucrările generalului Falkenhayn, care comanda armata germană de invadare a Carpaților, și a 33-a monografie germană a urmat de foarte aproape operațiunile armatei Mackensen (Grupul Kosch).

Dedic această carte memoriei generalului Berthelot, șefului și stăpînului nostru iubit, tovarășilor de toate gradele din Misiune, ofițerilor și soldaților din armată română, care au trăit cu noi cot la cot această perioadă tragică, și care s-au bătut cu un curaj admirabil ; o dedic în sfîrșit domnului mareșal Prezan, căruia i-a revenit dificila sarcină de a pregăti și conduce lupta.

Evocarea acestui trecut atît de apropiat și deja atît de departe, este cu atît mai oportună cu cît la ora actuală consolidarea prieteniei noastre, dincolo de Europa centrală, cu popoarele Micii Antante, pare mai necesară ca niciodată. Printre aceste popoare, România își are rolul său, devenit și mai delicat cu cît ea intră în luptă, în ce o privește, la frontierele Rusiei necunoscute.

Sînt convins că nu va exista nimeni în România care să fie deranjat de relatarea colaborării noastre atît de plină de încredere dar atît de delicată, pentru că România nu este o țară unde să înflorească ingratitudea. Este o axiomă de politică internațională că recunoștința nu are curs între națiuni. Însă nu se poate spune același lucru între România și Franța.

Pentru că noi n-am uitat și nu vom uita, că România a intrat în război de partea noastră, într-un moment în care războiul era încă departe de a fi cîștigat, a doua zi după Verdun și în seara zilei de la Somme. Ne vom aminti că intervenția sa a deplasat din Occident către Orient, serioase divizii nemțești, că în 1917 a înviat cu credința ei întreg frontul rusesc de sud-vest, care, fără ea, s-ar fi năruit lamentabil începînd din luna iunie 1917. Am fi văzut deci la această dată batalioanele nemțești pătrunzînd în Odesa, și Rusia făcînd pace șase luni mai devreme. Ar fi fost refluxul trupelor germane de pe frontul rusesc pe cel francez avansat cu șase luni, și asaltul pentru pace, acel Friedensturm, lansat cînd armata americană nu figura în Franța decît prin cîteva slabe divizii. Ce s-ar fi întîmplat?

Românii, de partea lor, nu uită că Franța le-a adus în 1916 sprijinul de consilieri tehnici antrenați și experimentați, și că în noiembrie 1918, armata franceză, trecînd apele Dunării a pătruns în Bucureștii în delir, generalul Berthelot pe cal alături de regele Ferdinand.

Mărturisirile acestei recunoștințe sînt tot atît de numeroase pe cît sînt de emoționante.

Eram în România, în 1920, ca atașat militar, cînd mareșalul Joffre a venit să-i înmîneze regelui Ferdinand medalia militară și să viziteze cîmpurile de luptă de la Siret. Îmi amintesc că trenul avu o oprire la Ploiești. Pe cheiul gării aștepta Consiliul Municipal care avea în frunte un om foarte distins și de mare cultură. Cînd îl văzu pe bătrînul mareșal la portieră, acest om nu putu să-și pronunțe

discursul, deschise gura și începu să plingă. „Este cel mai frumos discurs pe care l-am auzit vreodată“, i-a spus mareșalul cu afecțiune.

În anul următor a avut loc încoronarea suveranului, la Alba Iulia, în Transilvania. Franța l-a delegat pe mareșalul Foch, ca ambasador extraordinar. În ziua ceremoniei, stătea în rînd, alături de ceilalți ambasadori, cînd în momentul în care arhiepiscopul primat urma să pună coroana pe capul monarhului, ministrul afacerilor externe, dl. I. G. Duca, și marele mareșal al curții, s-au apropiat de Foch, îl luară fiecare de braț și încadrîndu-l astfel, l-au condus pînă la altar. Și numai la doi pași de mareșalul Foch, plasat singur în fața tuturor, a fost încoronat regele. Ieșind din catedrală un membru al guvernului mi-a spus : „Noi cunoaștem istoria Franței. La fel precum Jeanne d'Arc în ziua ungerii, Franța care a fost altădată în necaz, este astăzi la mari onoruri“.

Și România este de asemenea prima țară care va fi înălțat într-o grădină publică, în inima capitalei sale, o statuie închinată soldaților francezi morți pentru cauza aliată în cursul Marelui Război.

Pentru a încheia, această ultimă linie. După încoronare, generalul Berthelot a plecat la Iași, ca să înmîneze orașului crucea de război franceză. Autoritățile îl așteptau la gară. A fost condus la catedrală pentru a asculta un Te-Deum. După rugăciunile obișnuite pentru sănătatea armatei regale, sfinția sa Pimen, primatul Moldovei, a improvizat aceste cuvinte pe care le reproducem fără să schimbăm un cuvînt : „Îndură-te, doamne, și varsă asupra surorii noastre Franța, binecuvîntarea ta pentru ca poporul ei să fie prosper. Îndură-te și dă-le soldaților ei sănătate și forță pentru ca, grație lor, țara lor, ca un far, să poată fi în continuare un ghid al popoarelor pe drumul libertății“.

De fapt, în acea zi, acel prelat n-a gîndit și n-a vorbit ca un om de stat ?

[...]

EPILOG

Astfel luă sfîrșit bătălia de la București, dorită și căutată la comandamentul român și consilierul său francez, dirijată și urmărită cu o nedomolită tenacitate de generalul Prezan, purtată cu încredere și vitejie de soldatul român.

Dacă s-ar fi obiectat că concepțiile șefului nu valorează decît atît timp cît ele sînt raportate la posibilități, atît materiale cît și morale ale trupei, noi am fi răspuns că soldatul român nu s-a arătat

inferior speranțelor care s-au pus în el, că materialul român, oricare ar fi fost lacunele sale, a permis unităților combatante să facă față forțelor germane, a căror superioritate în artilerie grea, ca urmare a etapelor prea lungi, n-a putut să se manifeste zdrobitor.

Pe scurt, partida ar fi putut fi jucată cu condiția ca factorul rusesc să-și joace rolul. Abținerea rușilor a fost prea flagrantă pentru ca motivele să nu fi fost căutate cu pasiune. Cuvântul „trădare“ a fost pronunțat. El nu s-ar fi putut, evident, aplica decât la nivelul comandamentului superior și ar fi însemnat că acesta, în mod deliberat, ar fi refuzat să-și ajute aliații, în momentul cel mai critic.

Unii au pretins că vechea Convenție între Aliați și România ar fi consimțit la aceasta, pentru a o decide să intre în război ; oferind, astfel, României avantaje atât de importante încît diplomația rusă nu-și putea imagina viitoarea lor formă. De aici pînă la a lăsa România să fie învinsă, pentru a o obliga apoi să implore ajutorul Rusiei și să accepte condiții diferite nu e decât un pas. Dar are cineva dreptul să-l facă ?

Partizanii tezei „trădării“ premeditate își adună argumentele. Prima dovadă, după ei, ar fi atitudinea generalului Beleaiev după bătălia de la Tîrgu Jiu. Pentru ca acesta să indice românilor deja retragerea metodică, din poziție în poziție, în întîmpinarea aliaților ruși, ceea ce implică în mod indiscutabil părăsirea voluntară a întregii Valahii, avea nevoie de o autorizație a generalului Alexeiev. Deci, premeditare...

Se mai remarcă că pe măsura debarcării, toate marile unități rusești de geniu au fost, începînd din octombrie, dirijate pe linia Siretului, pentru a stabili între Focșani și Brăila o mare linie de baraj în pragul Moldovei ; ceea ce ar lăsa să se presupună că în ochii rușilor pierderea Valahiei era deja considerată ca un lucru clar. Dar argumentul este fără valoare, pentru că stabilirea acestei poziții putea să se justifice perfect ca o măsură de precauție, iar evenimentele survenite după pierderea bătăliei de la București au demonstrat eficacitatea acestei bariere. Ea a permis, în definitiv, oprirea ofensivei germane la granița cu Moldova.

S-a mai vorbit, în sfîrșit, despre „trădarea Sturmer“ ; acesta fiind hotărît încă din octombrie 1916 pentru pacea separată și considerînd intervenția românească în stare să-i compromită planurile ; împărțirea României stabilită dinainte cu Imperiile Centrale : Rusiei — Moldova, Austriei — Valahia în compensație pentru Galiția cedată pentru reconstituirea Poloniei sub hegemonia germană. Aserțiuni asemănătoare, oricît de melodramatice, n-au fost confirmate încă de nici un document.

E mult mai înțelept să dăm absenței rusești cauze mai realiste. În primul rînd incontestabila atitudine de antipatie față de comandamentul românesc pentru motivul de a fi solicitat ajutorul Misiunii militare franceze. Generalul Berthelot inspira neliniște, de unde și tendința lui Beleaiev de a contrazice din principiu toate sugestiile sale.

Apoi și uzura mașinii militare rusești care de la afacerile lui Kovel pocnește din toate încheieturile. Totul era uzat : nu mai aveau cadre bune ; vechii subofițeri au fost uciși, subalternii lor de asemenea, fără a putea găsi în rîndurile acestei armate fără prea multă cultură succesori pentru a-i înlocui.

În sfîrșit, și mai ales, uzura morală din interior. Această uzură nu era numai rezultatul războiului ; ea era consecința abuzurilor unui regim desuet, a slăbiciunii împăratului, tarelor numeroșilor conducători, a ignoranței populare, a propagandei germane. Toate acestea erau Revoluția în curs. O armată care, șase luni mai tîrziu, își va începe căderea pe care o știm, nu mai era capabilă să atace. În bătălia pentru apărarea Bucureștilor, ea nu a fost în stare să spele afrontul adus onoarei sale militare, pentru că falimentul său era deja, fără să se știe, un fapt împlinit.

Oprindu-ne la seara bătăliei de la București cu evenimentele acestei cărți, am risca să nu oferim decît o imagine falsă și incompletă a dramei românești. Această dramă într-adevăr nu s-a abătut numai asupra armatei, ea se va întinde asupra întregului popor, înglobată în înfrîngerea trupelor și cunoscînd cu ele disperarea unui dezastru fără precedent.

Bătălia odată pierdută, Marele Cartier General român spera că va fi posibil să păstreze granițele la vest de Buzău, barînd Valahia de la nord la sud, în dreapta avînd munții și la stînga Dunărea. El conta pe acest lucru cu atît mai mult cu cît se anunțaseră două divizii de cavalerie și trei divizii de infanterie rusești.

Urma să se salveze, în acest fel, o parte din regiunile petrolifere și să fie acoperită calea ferată de la Galați, adică legătura pe mare cu Odesa. Dar rușii continuă să facă dovada unei inerții deconcertante [...] Incidentele se multiplică. Unii șefi de corpuri ordonă coborîrea trupelor din vagoane, hotărîsc să facă opriri de mai multe ore în șir în gări ; alții pleacă după bunul lor plac. Cele două divizii de cavalerie așteptate se opresc patruzeci și opt de ore la Rîmnicu Sărat, pentru a-și potcovi caii !

De aceea germanii n-au avut în realitate decît de ocupat cîmpia valahă pe un front cît mai larg ; de întîmpinat, n-au întîmpinat rezistență. Ei copleșesc astfel diviziile românești din munte, iar acestea nu reușesc să scape de încercuire decît trecînd prin crestele laterale, pe drumuri imposibile în care își abandonează tunurile și

bateriile. Numai două divizii *, asta pentru că erau mult mai îndepărtate, se pot retrage în perfectă ordine.

Marele Cartier General român, după o oprire de trei zile la Buzău, a continuat retragerea pînă la Bîrlad, în Moldova, unde se și stabilește.

Sîntem la 16 noiembrie. Două mari hotărîri au fost luate în ceea ce privește conduita războiului în România.

Rușii, argumentînd că armata română și-a pierdut în mare parte valoarea combativă, că apărarea României le revine aproape în exclusivitate, revendică comandamentul suprem. Ei admit totuși, prin tratative, ca regele să rămînă comandantul șef al frontului românesc, și anume să-și exercite comandamentul nominal asupra diverselor armate atît rusești cît și românești aflate în luptă pe pămîntul românesc. Dar generalul rus Zaharov va fi desemnat ca adjunct al regelui ; de fapt el va exercita comandamentul real.

Cît despre diviziile românești, ele vor fi reorganizate. Cifra lor va fi redusă de la 23 la 15 ; din cincisprezece numai șase vor rămîne pe front, și nu în cîmpie, ci în munții Moldovei, la frontiera transilvană. Ele vor constitui Armata a II-a română pe care o va comanda generalul Al. Averescu (cu Comandamentul general la Bacău) ; prima armată pentru manevre, fiind compusă din trupe în reconstituire.

Cît despre generalul Berthelot, el decade prin această combinație în rolul său oficial de consilier al regelui, aceste sarcini fiind acordate generalului Zaharov. El e numit Inspector al trupelor românești în reconstituire. Dar cum în viață, titlurile oficiale n-au adesea decît o valoare secundară, generalul Berthelot care și-a dobîndit în rîndul armatei și față de rege o popularitate și o încredere absolute, rămîne de fapt inspiratorul rezistenței românești. Generalul Prezan, numit șeful Statului Major General, va continua împreună cu el opera de reconstituire.

În acest timp, generalul Joffre a fost solicitat de noi, de la începutul lui noiembrie, să trimită în România o întărire considerabilă de ofițeri și tehnicieni. A apărut ca evident, încă de la sosire, faptul că munca noastră nu va putea fi eficace decît atîta vreme cît ea se va efectua nu numai în cadrul comandamentului superior, dar mai ales sub forma unei colaborări intime și de zi cu zi cu comandamentele subordonate. Am conceput deci o cooperare franco-română la toate nivelele luptei, de la eșalonul Armatei și a Corpului de armată pînă la cel al diviziei și regimentului. Asta însemna cu adevărat, a cere comandamentului francez un efort considerabil, acela de a-i

* A 3-a și a 6-a.

solicita la sfârșitul acestui an 1916, pentru noi atât de greu și plin în eforturi sîngeroase, trimiterea la celălalt capăt al Europei a unei falange de ofițeri. Generalul Joffre a consimțit totuși și telegrama, care i-a fost adresată la începutul lui noiembrie, primea un răspuns afirmativ în mai puțin de opt zile.

Doisprezece ofițeri superiori, două sute de ofițeri subalterni au constituit primul transport care, îmbarcat în Franța la începutul lui noiembrie, debarca la Arhanghelsk, cincisprezece zile mai tîrziu. Alături de acești ofițeri de infanterie, de cavalerie și artilerie, Franța a consimțit și la un important efort de aviație. Pentru a-și echipa cele opt escadrile pe care le trimitea, ea desemna și o întărire de ofițeri aviațori, de subofițeri naviganți, și un contingent corespunzător de mecanici și tehnicieni de parcuri. În sfârșit, mai mult de șaizeci de medici, fără să vorbim de o nouă întărire de infirmiere, luau același drum. Sosirea lor în România la începutul lui ianuarie urma să coincidă cu dezlănțuirea unor epidemii de o violență ieșită din comun. Ei urmau să se măsoare cu ele și, din nefericire, să le furnizeze prea numeroase victime.

La 20 decembrie sosea la Bîrlad o telegramă a generalului Joffre, felicitîndu-l pe generalul Berthelot și întreaga Misiune militară franceză pentru rolul pe care l-au avut și pentru serviciile pe care le-au adus în aceste ore atât de critice pentru România și Antanta.

În acest timp întăririle rusești nu au conținut să sosească în ciuda proastei organizări a transporturilor rusești și românești. Două armate rusești barau începînd de acum cîmpia, la sud de Rîmnic ; o a treia păzea un mare cap de pod în Dobrogea, acoperind astfel partea de jos a Dunării.

Iarna sosise. Zăpada, în zadar dorită la începutul lunii, acum acoperea cîmpia. Urma să fie opusă rezistență la sud de Focșani și la sud de Brăila, cei doi pivoți ai apărării. Cu atât mai mult trebuia să se reziste, cu cît importante unități rusești de geniu organizau de mai bine de două luni aceste linii defensive de la Focșani și de la Brăila, pe care au instalat rețele de sîrmă succesive iar în aceste condiții apărarea se anunța ușoară.

La 24 decembrie, ajunul Crăciunului, germanii atacă pe frontul din Moldova și bătălia de la Rîmnic începe. Scenariul este întotdeauna același ; germanii își concentrează efortul de-a lungul axei ferate și a drumurilor spre Rîmnic ; în fața lor o singură divizie rusească, a 15-a, care s-a luptat absolut onorabil. Are de suferit, e ajutată de divizia a 34-a care este deîndată busculată și se retrage în dezordine. Replierea se întinde la stînga și generalul Zaharov or-

donă retragerea celor două armate pe linia Brăila-Focșani, evacuînd astfel, fără să fie obligat, magnificele poziții care erau organizate. Dobrogea este și ea în același timp evacuată în întregime iar Galațiul se află din acest moment sub tunurile dușmane.

La 5 ianuarie 1917 înaintarea germană se încheie. În fața unui ultim puseu al germanilor, în direcția Brăila, generalul comandant al Armatei a VI-a rusești își evacuează pozițiile care acopereau trei linii de tranșee succesive și cincisprezece rînduri de sîrmă.

De acum înainte frontul e fixat. El se sprijină, în linii mari, pe Siret, prelungindu-se pînă la Dunăre. Germanii au terminat cucerirea Valahiei.

Numirea generalului Zaharov ca adjunct al regelui a fost culmea negocierilor politice pasionate. Ea viza să combată influența, prea mare după părerea rûșilor, avută de generalul Berthelot în cursul bătăliei de la București. De fapt, pasiunile suscitade depășeau cu mult personalitatea generalului francez ; ele intrau în domeniul concepțiilor politice rusești cu privire la România și a orientării viitoare a războiului.

Un prim punct rămînea clar după aceste prime patru luni de război în România : inexplicabila slăbiciune a rûșilor pentru bulgari. [...]

În cursul lunii decembrie, generalul Berthelot n-a încetat să recomande pe lîngă comandamentul rusc o atitudine ofensivă sau cel puțin o defensivă viguroasă care să fi îndepărtat și mai mult pe germani de granița Moldovei. Părerea sa era cunoscută la Stavka, unde adresa telegrame presante generalului francez Janin, care nu putea decît să se facă ecoul acestora pe lîngă înaltul comandament rus. Acest ecou, chiar atenuat, chiar prezentat cu cea mai curtenitoare discreție, nu-l exaspera mai puțin pe generalul Alexeiev, cu atît mai mult cu cît telegramele trimise și la Chantilly de către generalul Berthelot ricoșau pînă la Moghilev, unde generalul Janin trebuia de acum înainte să le expună generalului Alexeiev, dar de această dată în numele generalului Joffre.

Luîndu-i generalului Berthelot funcțiile sale oficiale de consilier al regelui, comandamentul rusc preconiză să-și reia libertatea de acțiune. Cum socotea să o folosească ? Înainte de a răspunde la această întrebare, să vedem ce s-a ales la începutul lui 1917, din rămășițele armatei române ?

Numai șase divizii au rămas pe front, în Carpații occidentali, în vecinătatea marilor căi de pătrundere în Moldova, ținut teribil de sălbatic, munți abrupti cu pante acoperite de păduri de nepătruns. Văile cu pereți abrupti erau aproape goale, doar cîteva sate lipsite

total de resurse. Trupele erau deci nevoite, în cazurile cele mai fericite, cele de la munte, să trăiască în adăposturile tăietorilor de lemne construite în spatele tranșelor iar în cazurile mai puțin fericite, a celor din văi, să trăiască în adăposturi din crengi și pământ, fără aer și lumină unde au fost repede devorate de viermi. Lipsa oricăror condiții a determinat o epidemie de tifos fără precedent. Mortalitatea atingea proporții înspăimântătoare. Personal am vizitat un regiment, al doilea de infanterie, care la sfârșitul lui februarie 1917, număra 1800 de bolnavi din 2.200 de oameni în efectiv. Locuitorii satelor și mai prost hrăniți și aprovizionați decât trupa, erau decimați ca și ea. În multe localități majoritatea dintre ei au dispărut. Formațiunile sanitare erau incapabile să primească bolnavi ; cea mai mare parte dintre ei zăceau fără paturi și fără îngrijire pe dalele culoarelor. Noaptea în colțuri întunecoase se auzeau horcăiturile neîntrerupte ale muribunzilor. Dimineața erau triați morții. În fața acestui spectacol oribil, femei admirabile, aparținând tuturor mediilor se întreceau pe sine, și [...] înfruntau în fiecare zi moartea. Corpul medical, surmenat ca și trupele, n-a întârziat să plătească un tribut important. Un număr mare de doctori români și de infirmiere au sucombat.

Personalul nostru medical, abia debarcat la Iași, după ce a traversat Rusia este trimis în spitalele din interior și în cele de pe front. Cîteva medicamente, scăpînd obstrucției sistematice sau incuriei endemice care le reținea în Rusia, ajunseră prin ei în România. Doctorii noștri au luat parte la activitatea zdrobitoare care-i aștepta și n-au întârziat, la rîndul lor, să furnizeze contingentul lor de victime.

În orașe și țîrguri, drama foametei și a tifosului nu e mai puțin puternică decît în sate. La Iași, sicrie traversează orașul în fiecare dimineață în diverse cartiere. Din casele în care moartea a intrat în timpul nopții, ies cadavrele aruncate unele peste altele în căruțe.

Aceste spectacole cu care eram obișnuiți, nu opreau însă cursul vieții.

În mijlocul atmosferei de supratensiune produsă de atîtea dezastre, de ruine și de morți, a apărut o amenințare nouă. Întrebam mai sus ce avea de gînd să facă comandamentul rusesc cu armata română, odată ce va avea singur controlul asupra ei. Răspunsul se lăsă cunoscut către jumătatea lunii ianuarie 1917. Generalul Zaharov făcu un demers pe lîngă regele României pentru a obține de la acesta consimțămîntul ca toate unitățile în refacere să traverseze Prutul și să se refacă o parte în Basarabia, o parte la Odesa. Motivele invocate erau : menținerea armatei române pe pămîntul național incomoda mișcările și aprovizionarea armatelor rusești și apoi necesitatea de a o sustrage influenței deprimante a populației atît de încercate.

Românii n-au evitat să spună că scopul urmărit de ruși era cu totul diferit : mai întâi îndepărtarea de lângă ei a martorilor nedoriți și crearea libertății de a organiza țara după placul lor, în fine și mai ales, să rezerve armatei rusești materialul important pe care Franța l-a expedit în România și care de o lună încoace debarca fără întrerupere la Arhanghelsk.

Românii preziceau că Moldova de îndată ce va fi încredințată rușilor va fi evacuată așa cum au fost ultimele părți din Valahia. Se va vedea cum, spuneau ei, în primăvara viitoare rușii se vor alinia la Prut sub pretextul scurtării frontului.

De aceea nu trebuie să ne mirăm că unanimitatea guvernului, a parlamentului, a conducătorilor și a poporului se ridică împotriva ipotezei unei astfel de replieri.

Discuția deschisă asupra acestui punct capital la începutul lui ianuarie nu s-a încheiat decât la jumătatea lunii februarie. În tot acest timp armata rusă era admirabil aprovizionată și primea rații pe care nici o altă armată beligerantă nu și le-ar fi imaginat măcar. [...]

În vederea coordonării, pentru anul 1917, a operațiunilor de pe frontul oriental cu cele de pe frontul occidental și pentru a aplica spiritul recentei conferințe inter-aliata care s-a ținut la Chantilly, guvernul francez a hotărât trimiterea la Petrograd a unei misiuni extraordinare compusă din dl. Doumergue, generalul de Castelnaud și dl. Albert Thomas. Generalul Berthelot a fost chemat, la cererea sa, la Petrograd unde a ajuns în același timp cu dl. I.I.C. Brătianu. A putut în acest fel să-și apere pe lângă generalul Castelnaud ideile personale privind necesitatea de a reconstitui armata română, de a utiliza din plin rezervele de energie și vitalitate pe care tocmai le aduseseră tinerii ofițeri ai Misiunii noastre militare, recent debarcați din Franța și de a menține această armată română pe teritoriul său național.

Schimburile de vederi între generalul Berthelot și generalul Gurko, care apăra punctul de vedere rusesc au fost pasionate și au pus în evidență divergențe profunde : „Sînteți mai român decât românii“, îi spuse într-o zi Gurko lui Berthelot. De fapt, nu eram mai români decât românii ci mențineam astfel, cu energie, prin acțiunea noastră interesele franceze. Cu un spirit de prevedere admirabil, generalul Berthelot și contele de Saint-Aulaire considerau că pentru poziția noastră politică de după război, menținerea pe frontul oriental a unei armate românești de patru sute de mii de oameni impregnați de spiritul și de metodele franceze ne-ar permite în acești Balcani uniți întru apărarea vederilor noastre, să constituim pentru viitor un

obstacol în fața unei hegemonii oricare ar fi ea și să menținem un echilibru necesar.

Succesul repurtat de generalul Berthelot la Petrograd, obținând menținerea armatei românești în România, a fost deci simțit în mod special de comandamentul rusec, care exersa încă, în ajunul Revoluției, chiar în materie de politică o acțiune preponderentă asupra conduitei politice de război.

De îndată ce misiunea d-lui Doumergue și a generalului Castelnau s-a reîntors în Franța, s-a produs o violentă contraofensivă împotriva Misiunii militare franceze și după încercarea de rechemare a acesteia, a fost cerută cu insistență cel puțin întoarcerea în Franța a șefului ei. Această întoarcere a fost acceptată la Paris fără însă ca data să fie precizată. Regele Ferdinand se arată foarte afectat de aceasta. Și nu a evitat să precizeze cu tărie ministrului nostru, prețul pe care îl pune pe sfaturile generalului Berthelot și încrederea absolută pe care o avea în el. Guvernul d-lui Brătianu împărtășea acest regret; simțea beneficiul tehnic și moral al acestei cooperări nu doar pentru operațiunile care urmau imediat cât mai ales pentru cele viitoare. „Numai afirmându-i vitalitatea, scria dl. de Saint-Aulaire, și realizându-și în parte cel puțin, prin propria sa armată, reconstituită, revendicările, România le va putea impune mai târziu de fapt ca și de drept. În câteva săptămîni armata română, dacă Rusia îi trimite ceva provizii, va reprezenta, ținînd seamă de enorma pierdere provocată de foame, o forță combatantă de circa două sute cincizeci de mii de oameni care cu concursul ofițerilor noștri să fie cu mult superioară unei armate rusești numeric egale. Ea ar putea să aducă chiar în aceste mase inerte ale armatelor din Moldova un ferment foarte necesar! Pentru asta e nevoie să conserve o anumită autonomie, să fie afectată într-un sector special, așa cum o vor regele și guvernul, și nu să fie despărțită într-un anume număr de unități, intercalate între trupele rusești, așa cum ar prefera, fără îndoială, generalul Zaharov.

Rezultatele Misiunii militare vor depăși cu mult obiectul său imediat și se vor dezvolta foarte mult timp după război în evoluția României. Prin numeroșii săi ofițeri, Franța, pentru prima dată, ia contact direct cu toate clasele populației române și le pătrunde cu spiritul său propriu. Noile generații sînt marcate de amprenta noastră... Sarcina Misiunii noastre îmi apare deci ca esențială în această parte a Europei. Nu pot să-mi exagerez importanța, pentru că o măsură cu prestigiul Franței, cu rolul său în război, cu dorința sa și nevoia de a stabili peste tot o pace durabilă“.

Nobile cuvinte, demne de un mare diplomat.

Revoluția rusească, survenită la începutul primăverii, puse capăt tuturor acestor polemici și făcu să treacă pe planul doi întoarcerea generalului Berthelot, care nu mai rămăsese decît o satisfacție pentru un regim dispărut.

Opera întreprinsă continua deci. Cu o conștiință admirabilă, cu o sîrguință emoționantă, în ciuda bolilor și în ciuda privațiunilor care ar fi putut în mod legitim să-i reducă dorința de a se instrui, armata română era pe cale de a se reface : armele și munițiile ; puști, puști-mitraliere, mitraliere, tunuri de 75 debarcau pe teritoriul românesc. Puțin cite puțin diviziile renășteau înarmate și instruite conform celor mai recente experiențe de război. Comandamentul întinerit, conștient de forța sa recuperată proiecta cu încredere operațiunile din primăvară.

Printr-o concordanță simbolică, resurecția armatei române coincidea cu sărbătorirea Paștelui. Odată cu soarele de primăvară dispăru și tifosul. La 10 mai, Ziua sărbătorii naționale, toate diviziile reconstituite fură din nou trecute în revistă și se prezentară magnific. Devenea așadar posibil pentru armata română să ia parte la ofensivele apropiate.

Și aceasta a fost a treia parte a dramei românești.

Ar însemna să ieșim din cadrul acestui studiu și să-l prelungim peste măsură dacă am reaminti cum operațiile ofensive prevăzute pentru sfîrșitul lunii iunie în Galiția și începutul lunii iulie în Moldova eșuară de la început în urma căderii frontului rusesc. Armatele aliatului nostru, profund contaminate de spiritul de indisciplină și de propaganda germană, își încetară efortul abia început. Ba mai mult, pe frontul românesc, pe malurile Siretului, în chiar ziua atacului, batalioanele rusești refuzară să iasă și a fost necesară, cu lacrimi în ochi, contramandarea unei ofensive care se pregătea de trei zile cu o demonstrație de artilerie în stil mare, conform ultimelor metode de atunci.

Germanii, care au simțit amenințarea dinspre Focșani și care și-au concentrat resursele în consecință, nu vroiau să-i lase liniștiți și pronunțară o ofensivă riguroasă împotriva Armatei a IV-a rusești care bara pragul Moldovei. Armata I română, își desfășură de îndată resursele, se dispuse în linie și luă locul armatelor rusești, devenind elementul cel mai important din anul 1917 în România. Ea a oprit timp de 15 zile ofensiva germană, a închis definitiv Moldova oricărei tentative de a se avansa și a menținut frontul pe amplasamentele sale de la început.

Apoi a fost în noiembrie armistițiul pe frontul rusesc, mai tîrziu armistițiul pe frontul românesc, pacea de la Brest-Litovsk.

La 9 martie 1918, în cinci trenuri, Misiunea franceză pleca spre Franța, prin Rusia bolșevică. Plecarea sa a prilejuit, în corpurile trupei, în statele-majore și servicii, manifestări emoționante. Cei care și-au pus în Franța toate speranțele și întreaga credință, cei care au măsurat fidelitatea sprijinului său și valoarea sentimentelor sale pentru România, cei care aveau încă încredere în victoria Aliaților, ne vedeau îndepărtându-ne cu disperare pentru că, așa cum s-a exprimat regina, „aceste uniforme bleu-orizont erau ultimele bucățele de cer pe care românii le-au mai putut contempla înainte de a intra în tenebrele păcii de la București“.

Cînd ultimul tren, ducîndu-l pe generalul Berthelot și Statul Major al Misiunii, pleacă de la Iași în noapte, regele, regina, familia regală, toate personalitățile politice și foarte mulți prieteni erau pe peron. Toți ne cereau să nu uităm, odată reîntorși în Franța, această Românie pe care noi am învățat să o cunoaștem, să o iubim, și să nu uităm mai ales ziua victoriei definitive.

Opt luni mai tîrziu, același general Berthelot trecea Dunărea la Giurgiu, în fruntea unei armate franceze, intra în București, după ce făcuse turul Europei și elibera teritoriul românesc de unde a alunecat ultimele trupe ale lui Mackensen.

Drama se termina astfel în apoteoză.

Dacă din paginile precedente rezultă impresia efortului enorm depus în 1916 și 1917 de către armata și poporul român, noi ne-am dus la bun sfîrșit sarcina pe care ne-am asumat-o descriind povestea acelor zile sumbre. Ne-am oprit intenționat la punctul culminant al dramei, acela în care armata românească, redusă la propriile sale forțe și încolțită din toate părțile, s-a hotărît să poarte o luptă decisivă din care ar fi putut rezulta pentru ea o victorie, victorie care i-ar fi limitat reculul și ar fi salvat cea mai mare parte din teritoriul național. Lipsa mijloacelor pe care am semnalat-o, neînțelegerea aliaților ruși, au făcut ca acest proiect să eșueze.

Nu este mai puțin adevărat că românii s-au acoperit de glorie doar prin faptul de a fi întreprins acest imens efort.

APENDICE

În timp ce această lucrare se află sub tipar evenimentele și-au urmat cursul lor. Vom încerca în cele câteva pagini care urmează să le precizăm pe cele mai importante, care interesează în mod deosebit România.

În ajunul Conferinței de la Stockholm, în ajunul acelei palme date conștiinței lumii printr-o nouă propunere de pace, în ajunul lansării noului său împrumut de război, Germania are nevoie de un nou succes.

Incapabil de acum înainte să culeagă cele mai mici succese pe frontul din Occident, Hindenburg „ajutat“ în întreprinderea sa de Lenin și Zinoviev¹, își dă osteneala să culeagă niște lauri triști pe frontul oriental.

Avea de ales între două obiective : Petrograd sau Odesa. Primul oferea un triplu inconvenient : depărtarea, climatul și teama de a nu trezi instinctul de conservare al rușilor, amenințându-le Capitala. El prefera Odesa care îi asigura un succes capabil de a izbi imaginația : cucerirea completă a României care asigura Germaniei odată cu o însemnată ieșire la Mare, frumosul pământ al Moldovei [...], cel mai bogat, cel mai fertil pământ din Europa și poate din lume.

După o minuțioasă pregătire, spre sfârșitul lunii iulie 1917, a fost dat ordinul de a ataca pe tot frontul din Moldova. Armatele lui Mackensen și ale arhiducelui Joseph au atacat pozițiile rusoromânești cu o impetuoșitate puțin obișnuită. Numai că, de data aceasta, trupele austro-germane s-au înfruntat cu trupe altfel echipate decât în 1916. Mai mult, ele n-au mai putut conta pe succesul diversionist al unor Stürmer sau Protopopov² și românii au avut ocazia să dovedească lumii că nu în zadar sînt urmașii Romei.

Lupta a fost aproape generală pe aproape întreg frontul, din Bucovina la Mare, și fără întrerupere timp de o lună ; în momentul în care scriem aceste rînduri nu este în întregime terminată. Nemții și aliații lor au aruncat în focul luptelor mai mult de 20 de divizii, din care 6 au fost în întregime distruse și alte 8 într-atît de uzate încît înaltul comandament a fost obligat să le retragă în spatele frontului.

Mackensen își propusese, în timp ce trupele arhiducelui se luptau pe tot restul frontului, să cucerească podul de la Cosmești, să treacă Siretul și după ce ar fi tăiat armata ruso-română în două, să bată aceste fracțiuni una după alta și să-și urmeze, înainte de sosirea toamnei, înaintarea către Orient, pînă la Odesa. Ordinele găsite asupra ofițerilor prusaci făcuți prizonieri nu lasă să subziste nici o îndoială asupra intențiilor mareșalului.

Lupta intră într-o fază decisivă la 8 august. Ca la Tîrgu Jiu, o singură divizie românească a învins la Mărășești, după 3 zile și 3 nopți de luptă, 3 divizii nemțești.

La 12 august, mareșalul, surprins de rezistența românilor, angajă în luptă trupe proaspete concentrîndu-și toate eforturile asupra unui punct situat puțin mai la vest. Toate atacurile au fost de acum înainte respinse cu pierderi înspăimîntătoare. Corespondentul de război al ziarului „Times“ ne spunea : „Alpiniști germani făcuți prizonieri au mărturisit că de la Verdun n-au mai văzut o bătălie atît de serioasă și că a XII-lea divizie bavareză a fost aproape în întregime exterminată“.

A doua zi lupta lua același caracter de violență pe întreg frontul : Nemții dispuneau pe frontul de la Mărășești de 12 divizii ; românii nu dispuneau decît de 7 divizii. Trupele lui Mackensen au suferit un nou eșec, toate eforturile lor lovindu-se de zidul românesc. Pierderile de o parte și de alta au fost enorme. Germanii au pierdut mai mult de două divizii, românii o divizie aproape în întregime.

La 14 august, după o puternică pregătire de artilerie și o emisiune de gaze asfixiante, dușmanul și-a reluat atacurile. A fost din nou respins cu pierderi considerabile. Cea de-a 89-a divizie prusacă a fost la rîndul său complet decimată.

În același timp cu aceste lupte eroice, care s-au desfășurat fără încetare pe frontul de la Mărășești, lupte nu mai puțin importante se dădeau la Focșani pe Șușița, la Cașin, la Oituz, la Tîrgu Ocna ; pe întreg frontul moldovenesc, într-un cuvînt. Peste tot, trupele românești cînd singure, cînd sprijinite de vitezele trupe rusești, care nu fuseseră încă contaminate de propaganda germană, făcuseră minuni de vitejie. Eforturile adversarilor rămaseră peste tot fără rezultat.

La 19 august, 3 noi divizii austro-ungare înarmate cu o artilerie formidabilă au atacat în masă la nord-est de satul Panciu. Valurile de asalt ale dușmanului au ajuns pînă la sîrmele care marcau frontul românesc. Românii [...] au contraatacat cu atîta impetuozitate încît nemții dezorganizați au luat-o la goană. „Pămîntul — ne spune corespondentul ziarului «Times» — era acoperit de un număr atît de mare de cadavre încît aerul deveni irespirabil“. Au fost capturate cîteva sute de prizonieri de cître trupele românești.

Această formidabilă bătălie a continuat cu aceeași încrîncenare și cu același rezultat pe tot frontul, timp de încă 20 de zile.

Faptele de curaj și de eroism săvîrșite de trupele românești în diverse lupte, depășesc orice imaginație. „Aceste trupe au suportat fără ezitare, cele mai teribile bombardamente de artilerie efectuate pînă azi. Atacurile în masă făcute cu extremă violență de soldații bavarezi și germani, au fost respinse de rezistența și bravura soldaților români, care, cu toate că erau inferiori ca număr, au luptat incomparabil. Se poate cita cazul eroicului regiment 32, ai cărui ofițeri și soldați, abandonînd echipament și haine, au pornit la atac în cămașă și au pus dușmanul pe fugă“.

„Vînătorii de munte care intrau în foc pentru prima dată, au făcut numai ei mai mult de 400 de prizonieri“.

„Batalionul nr. 11 de vînători români, cu prețul celor mai înalte sacrificii, luptînd împotriva unui adversar de patru ori mai numeros, salvă pe frontul de la Mărășești, înălțimea 334 de o mare valoare strategică“.

Pe frontul de la Oituz, opt divizii austro-germane au luptat timp de 10 zile și zece nopți împotriva a patru divizii fără a ajunge să înfrîngă rezistența română*.

Nu știm care va fi sfîrșitul acestui înspăimîntător duel, e sigur însă că soarta armatei române, în ciuda vitejiei sale, depinde de atitudinea armatei ruse. Orice s-ar întîmpla, onoarea armatei române este de aici înainte dincolo de orice discuție. Grație puternicului sprijin de neuitat al Franței, românii au demonstrat amplu, întregii lumi că nu sînt responsabili de eșecurile din toamna trecută și că merită, după cum spunea Polybe, „cele mai frumoase revanșe ale viitorului“.

Din toate părțile sosiră dovezi de admirație pentru armata română ; a fost deosebit de impresionantă importanta declarație făcută de unul din reprezentanții democrației rusești.

* Am transpus acest raport după buletinele oficiale ale epocii, după notele publicate de „le Temps“, „le Figaro“, „le Petit Journal“, „le Corriere della Sera“ și mai ales notele trimise la „Times“ de corespondentul său de război de la Iași.

Reproducem integral telegrama publicată pe această temă de ziarul „Tems“ din 20 septembrie :

„Dl. Iablonovsky înalt comisar al guvernului provizoriu pe frontul de sud-vest, și-a petrecut câteva zile la Odesa unde a fost chemat pentru a regla diverse probleme de aprovizionare. Întrebat asupra evenimentelor de pe frontul românesc, înaltul comisar a declarat că Crimeea și Odesa datorau numai vitejiei și tenacității armatelor române, «care s-au sacrificat cu o măreție eroică cauzei comune» faptul de a nu fi căzut în puterea nemților.

«Istoria, a declarat dl. Iablonovsky, va pune pe picior de egalitate pe învingătorii nemuritori de la Marna și de la Verdun și pe soldații-țărani care au luptat unul contra cinci, sub ploaia obuzelor de mare calibru, fără o oră de răgaz, pentru a salva de invazie ceea ce a mai rămas încă liber din teritoriul aliatei noastre române».

Ce alt omagiu mai putea fi adus în plus unei armate ? *

* Iată, pe de altă parte, frumosul raport al acestor bătaii, trimis la 23 august de corespondentul la Iași al ziarului „Times“ și publicat, în numărul din 30 august de acest ziar : „Marea bătălie care durează de trei săptămîni, pe fronturile de sud și sud-est ale Moldovei este una dintre cele mai singeroase din acest război...

Trupele primei și celei de a doua armate române au demonstrat o capacitate de luptă care a smuls admirația tuturor ofițerilor străini. *Cea mai mare parte a prizonierilor au crezut că se bat cu francezii.*

Comunicatele germane vorbesc de 14 contraatacuri românești în același punct într-o singură zi. Este clar că armata română își plătește scump succesele dar pierderile nemțești sînt cu mult mai grele decît cele ruso-române.

Nemții atacă în masă compactă, ca în bătălia de la Iser. Într-un sat în care românii au contraatacat, au fost găsite 2 500 de corpuri nemțești.

Primele divizii folosite de germani au fost în așa măsură maltratate încît a trebuit să fie retrase. Pe de altă parte, unele trupe românești n-au fost ridicate de pe linia de bătaie timp de 14 zile.

Tinerii ofițeri români, de abia ieșiți din școală, se disting prin curajul nestăvilît. Membrii unui regiment au atacat numai în cămașă, din cauza căldurii și și-au lăsat și căștile pentru a le fi mai ușor.

Spiritul de trupă este deasupra oricărei laude. Răniții n-au decît un singur gînd : să se vindece cît mai repede pentru a se întoarce pe front. Astăzi ei îi detestă pe germani tot atît de mult ca și pe bulgari și pe austrieci. Frenezia frontului a ridicat și mai mult moralul populației civile.

Aceasta se aștepta la orice cu o încredere absolută. Atît la soldați cît și la civili, spiritul de sacrificiu și de devotament pentru cauza națională este foarte intens. *Ceea ce este remarcabil, este bunul simț al acestor soldați-țărani, care explică în fraze simple și frumoase, necesitatea de a intra în război a României și necesitatea de a se lupta pînă la ultimul pentru eliberarea fraților captivi.*

Încăpățînarea germanilor pe frontul moldovenesc se explică prin scopul politicii lor. Ei vor să ocupe toată România, pentru a putea dispune de Polonia, pentru a putea instala aici un guvern format din trădători. Astfel România ar face parte din «Mittel-Europa». Calculul lor este fals pentru că chiar dacă întreg teritoriul român ar fi invadat, sufletul națiunii va rămîne nesupus, nu e nici o îndoielă în acest lucru.“

Cea mai importantă dată istorică care a dus la Unirea făcută la Alba Iulia, este data de 12 octombrie 1918, cînd o parte din Comitetul Executiv al Partidului Național Român s-a întrunit la Oradea Mare, unde a redactat declarația citită apoi în parlamentul ungar din Budapesta de dl. Alexandru Vaida.

Pentru istorie, țin să se fixeze ; către început se flutură ideea ca această declarație să fie tradusă în mai multe limbi și publicată în presa mondială. Eu însă, de la început, am susținut ca declarația de la Oradea să fie citită în parlament, ceea ce s-a și întîmplat.

Actul acesta este cel mai mareș din întreaga activitate politică a comitetului Partidului Național Român, deoarece a constituit lovitura mortală ce s-a dat statului „milenar“ al coroanei sfîntului Ștefan.

Declarația, citită, la 18 octombrie, de dl. Vaida în parlament, a făcut o senzație grozavă în rîndurile conducătorilor partidelor politice ungare. La început aceștia se gîdeau la represii diabolice contra noastră, dar în curînd apucară calea concesiunilor largi, oferindu-ne ministere și, mai tîrziu, crearea unei Elveții orientale.

Tot pentru istoricul trecutului țin să amintesc că Consiliul Național Român s-a constituit la 30 octombrie, la Budapesta și tot acolo s-a hotărît ca sediul acestui consiliu să fie Aradul, cetatea luptelor noastre naționale.

La sfîrșitul lui octombrie, în ziua cînd prim-ministrul Ungariei, contele Tisza, a căzut străpuns de gloanțele revoluționarilor, am primit numeroase telegrame să plec la Arad, deoarece ofițerilor și soldaților români li se cerea să depună jurămintul de credință față de republica maghiară în termen de 24 ore. În caz contrar se anunțau groaznice represii contra românilor.

Un spectacol și o scenă dramatică. În călătoria mea de la Budapesta la Arad, am văzut cele mai groaznice orori, pe care ți le poate pune în față o revoluție.

În apropierea gărilor, incendiul, jafuri, butoaie cu rachiu, soldați, țărani și femei cu fețele buhăite de băutură țipau „moarte nădrăgarilor“ și mai ales boierimii maghiare.

Când am sosit la Arad, trupele răzvrătite incendiaseră barăcile de pe malul Mureșului și populația orașului se afla sub stăpînirea groazei. Imediat m-am dus în cetatea Aradului, unde se aflau trupele fostului imperiu. Aici am găsit, în sala cea mare a comandamentului, pe generalul Resch, comandantul diviziei înconjurat de statul său major, autoritățile din Arad și fruntașii unguri.

Întîlnirea mea cu generalul Resch a fost foarte democratică. Când l-am întrebat că în ce calitate a dispus de națiunea română și soldații ei și că cu cine am eu onoare a vorbi, generalul mi-a răspuns „Eu sînt ungar“.

La acest răspuns eu am replicat : „Dacă d-ta ți-ai călcat jurămîntul și l-ai părăsit pe împărat, nu mai ai dreptul moral și nici material să dispui asupra nației române“.

Sărmanul general a căzut în fotoliu și a izbucnit în plîns. Cu vocea aproape stinsă a răspuns : „Apoi, fă cu românii d-tale ceea ce vrei !“.

I-am întins mîna și i-am urat să fie mai fericit în independentul stat ungar de cum a fost în monarhia austro-ungară.

După aceasta am adunat pe ofițerii și soldații români și le-am luat jurămîntul pentru singurul și supremul for politic din Ardeal, Banat și părțile ungurene : Consiliul Național Român.

Eu fără ezitare am cerut arme și muniții. Generalul Resch mi-a satisfăcut cererea și cu furgoanele am transportat la locuința mea acest material pe care apoi l-am distribuit gărzilor naționale.

Inceputurile organizării. De aici începe organizarea așa-numitului stat independent român. Pentru garantarea ordinii am constituit gărzile naționale pe care le-am pus sub comanda supremă a maiorului Alexandru Vlad, unul dintre cei mai distinși ofițeri români.

Apelul Consiliului Național Român către națiunea română pentru a păstra ordinea, disciplina și supunerea oarbă comandanților, precum și crușarea dușmanului de veacuri a aflat absolută înțelegere la toți.

Pot spune cu mândrie că în istoria popoarelor, încă nici un neam nu a dovedit maturitatea atât de perfectă și iubirea de neam pe care a dovedit-o la 1918 poporul nostru. Numai la vestea că ne-am desfăcut pentru totdeauna de Ungaria, că popoarele lumii apreciază jertfele dureroase făcute de neamul românesc și că ne vom uni pentru totdeauna cu patria-mumă s-au transformat cu toții.

În această atmosferă senină, de o înțelegere unitară a întregului neam românesc, s-au făcut actele care constituiesc în ansamblul lor marele act al Unirii Ardealului, Banatului și părților unghurene cu patria-mumă.

Ce m-a impresionat la unire, trebuie să relev dorința, aș putea spune mai mult decât fanatică, a tuturor românilor, din toate colțurile, de a se uni cu frații lor de pretutindeni.

Adunarea de la Alba Iulia. Pentru că Adunarea de la Alba Iulia nu este numai un fapt istoric, ci și un document al Unirii noastre pentru totdeauna cu patria-mumă, trebuie să se știe că această adunare s-a ținut conform principiilor wilsoniene. Au luat parte toate straturile sociale și toți românii din toate colțurile Ardealului, Banatului și părțile unghurene. Așa că această Adunare a fost liberă de orice înfrîurire străină și a cuprins reprezentanții întregii națiuni, exprimînd clar voința tuturor românilor.

Bucuria a fost atât de copleșitoare încît toți plîngeau și toți vedeau că ni se deschide un colț de rai.

Deși eram greu bolnav în ziua de 1 Decembrie 1918, iar medicii îmi interzicau să părăsesc patul, eram atât de fericit încît boala nu m-a putut opri și am avut fericirea să proclam Unirea nu numai în sala mare, ci însoțit de [...] patriarhul regent Miron Cristea, pe atunci episcop, să vorbesc și poporului de afară, vestindu-i învierea neamului românesc.

Toate hotărârile s-au adus în unanimitate și principiile noului stat întregit și unitar, chintesența celor mai avansate idei de democrație, umanitarism, libertate și iubire de neam au fost primite ca izvorîte din cel mai curat suflet al unui popor.

Proclamarea Unirii nu s-a făcut numai la Alba Iulia, ci în toate bisericile s-au adus la cunoștința poporului împlinirea vremurilor, învierea neamului și unirea românilor.

Importanța actului de la Alba Iulia are o proporție și mai uriașă, dacă de gîndim că niciodată în contra acestei Uniri, factorii constituției n-au protestat.

Adeziunea poporului sas la această Unire este de o clasicitate istorică. El a recunoscut dreptatea făcută poporului românesc. Pasa-jele din declarația de aderare în care pun sub scutul și aripile ocroti-toare ale nobilului popor român scumpele lor odoare : prunci și fe-țițe ridică însemnătatea acestui document la sublimitate biblică.

De aceea, pentru mine și tovarășii mei de luptă este nu numai un act frumos al trecutului, ci și un testament nou al neamului românesc de care trebuie să se călăuzească.

Cînd din cadrele fermecătoarei poezii ale sălii sinodale a mitropoliei din Cernăuți, după congresul din 28 noiembrie 1918, mulțimea s-a revărsat spre centrul orașului nostru, ca să întindă [...] „Hora Unirii“, am primit misiunea să fiu la Alba Iulia, din partea bucovinenilor, martorul încoronării României Mari cu aurul munților transilvăneni. M-am smuls din delirul entuziasmului ce copleșea sufletele la Cernăuți, cu un grup de prieteni care veniseră să participe la congresul nostru și cărora în mare parte de-abia le făcusem cunoștință : generalul Leonte însoțit de căpitanul Gomoiu, actualul ministru P. Halipa, însoțit de poetul Buzdugan și de Cazacliu, senatorii Consiliului Național din Arad, dr. Crișan și dr. Rociu, pribegii ardeleni Osvadă și dr. Deleu, fostul conducător al celei dintii echipe de voluntari ardeleni și bucovineni sosiți din prinsoarea din Rusia la Iași, dr. Vasinca, dr. Boca, dr. Pop și inginerul Chevarei și d-rul Boieru, neobositul curier al Consiliului Național din Ardeal. Cu trenul, în sănii și pe jos, am ajuns pînă la Prundu Bărgăului. De acolo înainte trenul circula regulat. Societatea noastră sporea mereu. Noi grupuri de țărani și intelectuali ni se adăugau la toate gările. Toți țineau să treacă prin compartimentul nostru, ca să vadă pe întiul general român, venit acum în Ardealul liber. Pretutindeni am fost întîmpinați cu muzici, cu coruri și steaguri tricolore. Clocotea Ardealul de bucurie și fericire.

Un protopop încărunțit ne-a înseninat tot drumul cu cîntece bătrînești, cîntece de vitejie și de ură neprihănită împotriva asupritorilor fără inimă, cîntece învățate în anii copilăriei și cîntate pînă mai deunăzi numai pe ascuns. În glasul lui vibra durerea calvarului milenar al Ardealului, vitejia iobagilor răsculați în cursul veacurilor, bucuria clipelor mari, prin care treceam atunci. Sufletul lui lua parcă

proporții tot mai mari, devenind sufletul Ardealului însuși, suflet vi-teaz, mîndru și conștient, care a rămas neclintit de-a lungul veacuri-lor în fața tuturor furtunilor care s-au dezlănțuit asupra lui.

Întrebările nu mai conteneau, iar noi trebuia să povestim în-truna cum s-au petrecut lucrurile [...] Numai cînd am trecut prin Cîmpia Turzii, s-a făcut liniște dintr-o dată. O rugăciune mută se înălța din sufletele tuturor; umbra lui Mihai Viteazul ne chema pe toți.

La Cucerda, la un tren care sosise înaintea noastră, gardiștii un-guri insultaseră un preot român și rupseseră steagul tricolor de pe un vagon. Au fost dezarmați chiar în clipa în care intram în gară. Incidentul a produs o iritare explicabilă. Cînd ne-am pus în mișcare, o ploaie de gloanțe a fost îndreptată din ascuns asupra trenului nos-tru. Dispoziția sufletească în care ne găseam a făcut că nu ne-am prea dat seamă de seriozitatea situației. Dar la Teiuș am avut un mort în tren. Ion Arion din Argiș, un țaran de o frumusețe rară, purtătorul steagului românesc din satul său, pe care-l conducea la Alba Iulia, a căzut victima acestui atentat. [...]

În preajma cetății lui Mihai erau adunați o sută de mii de ro-mâni. În fața acestei mulțimi imense, stăpînite de o singură voință, nimic n-a mai putut spori strălucirea serbării de la Alba Iulia.

E zi de duminică. Dis-de-diminează, lumea se îndreaptă către cele două biserici românești. Apoi grupîndu-se după sate, în rînduri cîte patru, și păstrînd cea mai desăvîrșită ordine, pornește prin poarta lui Mihai Viteazul spre cîmpia de exerciții militare, în apropierea locului udat de sîngele lui Horia și Cloșca. Patru tribune așteaptă oratorii care vor vorbi satelor, după ce adunarea delegaților din ce-tate va fi terminată.

În sala mare a cazinoului militar se adună 1 228 delegați din întreg Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul. Vorbesc Șt. C. Pop, președintele Consiliului Național Român și Ioan Suciuc și se proclamă președinte al Adunării Gheorghe Pop de Băsești. Urmează un lung discurs al lui V. Goldiș. „Înaintașii noștri — zice dînsul între altele — pe «Cîmpul Libertății» în 1848 au hotărît așa : Națiunea română să depună jurămint de credință către împăratul, către patrie și națiunea română. Împăratul ne-a înșelat, patria ne-a ferecat și ne-am trezit că numai credința în noi înșine, în neamul românesc ne poate mîntui“. La urmă dă citire moțiunilor cunoscute, cuprîuse în Actul Unirii de la Alba Iulia, votate în unanimitate [...]. Șirul ora-torilor îl încheie Iosif Jumanca în numele socialiștilor români. S-a

mai ales un Sfat Național compus din vreo 150 de membri cu dreptul de cooptare.

Cu toții au grăbit apoi pe cîmpie, unde aștepta mulțimea nerăbdătoare. A ținut un prea frumos discurs, chiar înainte de a se termina adunarea din cetate, episcopul, acum patriarhul Miron Cristea. [...]

În drum spre București, la Sibiu, ne-a trezit un zgomot crud în zori de zi. Armata lui Mackensen părăsea pămîntul românesc, trecînd în coloane lungi pe străzile orașului.

George Ranetti

[„HORA UNIRII CELEI MARI“]

Acum un an [1917] am sărbătorit aniversarea Unirii Principatelor cu ochii înlăcrimați. Bronzul statuii lui Cuza Vodă părea că ne azvîrle priviri de aspră muștrare, fiindcă n-am fost destoinici nu numai să sporim, dar nici măcar să păstrăm scumpul patrimoniu ce ne-a lăsat moștenire generația de suflete mari a Divanului ad-hoc.

Ziua de 24 ianuarie anul acesta [1918], dacă găsește o parte a țării încă robită, găsește însă în același timp inimile noastre mai tari, mai mîndre și mai înviorate de razele unor temeinice nădejdi. Drapelelul românesc nu zăbranic de doliu îi punem, ci îl încingem cu ghirlandele de lauri ale victoriilor de la Mărășești, Mărăști, Oituz.

Depărtarea de acum de Ardeal nu e decît o abatere pe un drum întortocheat, croit de evenimente mai presus de voința noastră, o zăbavă de o clipă după care porni-vom iarăși către țelul de totdeauna al năzuințelor naționale.

Avem neclintita credință că în ziua de 24 ianuarie 1919, bronzul statuii lui Vodă Cuza va vibra voios ca un clopot de Paști, cutremurat de chiotele de bucurie cu care vom învîrți Hora Unirii celei mari.

Momentul Unirii era așteptat de toți românii din Transilvania cu un sentiment de pietate, pietate cvasireligioasă, că în sfârșit ziua mult așteptată a împlinirii visului nostru suprem sosise.

În convorbirile noastre particulare și nu numai în convorbiri ale tineretului, ci convorbiri și ale celor mai înaintați în vîrstă revenea mereu problema, că oare cum se va sfîrși războiul și cum vom ieși noi din acel război ? Era subiectul de expunere pentru toată lumea. Mi-aduc aminte că după ce anunțase data Marii Adunări Naționale, toată Mărginimea Sibiului fremăta de dorința de a descinde la Alba Iulia. Se punea însă problema transportului, pentru că războiul care dăinuia de patru ani consumase aproape toate mijloacele de locomoție. Unul din cumnații mei care se pricepea la „mecanică“ a propus împreună cu alți cîțiva să se ducă să rechiziționeze o garnitură de tren din gara Sibiu, ceea ce au și reușit.

Ningea. Era zăpadă mare. Nu eram siguri că linia care lega Săliște de Alba Iulia nu e înzăpezită, or marele nostru noroc a fost că n-a fost înzăpezită și trenul s-a umplut. Erau șase sau șapte vagoane cu săteni numai din Săliște. La Alba Iulia bineînțeles că, la vîrsta pe care o aveam, nu a venit nimeni să mă invite în sala unde se dezbătea hotărîrea de a ne rupe de Austro-Ungaria și de a ne lega de acum încolo destinul de destinul vechii Români.

Insuflețirea la Alba Iulia era mare, foarte mare chiar. Se construieră mici tribune pe Cîmpul de exercițiu și oratorii explicau poporului punctele Adunării. E greu de descris o zi atît de hotărîtoare în istoria poporului român. Toți consătenii mei au venit în haine de sărbătoare. Pînă și cumnatul meu, care nu avea haine săliștenești, a umblat maică-sa zile întregi pînă a găsit de împrumut, s-a urcat pe locomotivă și conducea trenul cu pălărie săliștenească

și încins cu șerpar. Trenul nostru intră în gări și pleca din gări cu „Deșteaptă-te române“.

...Înainte de Adunarea de la Alba Iulia am trăit clipe de neuitat în Viena. Eram student la Universitatea din Viena și se rupsesse frontul de sud așa că într-o bună zi, era prin octombrie, m-am trezit dimineața în acordurile marșului nostru patriotic „Deșteaptă-te române“. Eram dezorientat și nu-mi venea să cred că acest lucru se petrece la Viena pe Ringstrasse. Nu era însă un vis, ci o realitate. Îl cîntau soldații noștri ardeleni veniți de pe frontul din Italia și însărcinați, ironia sortii, cu liniștea și ordinea în capitala habsburgică.

...Populația vieneză era o populație curioasă, simpatică. Am impresia că nu-și dădea seama de importanța evenimentelor. Cît timp îl știau pe împărat în burg ei erau liniștiți. A fost o populație dinastică și era firesc să fie așa pentru că Viena acelor vremuri n-a fost un oraș creator de bunuri materiale. A trăit din „pomana“ multor nații care compuneau imperiul...

...Împreună cu Blaga, care amintește aceste momente în „Hronicul și cîntecul vîrstelor“, am împachetat lucrurile și am fugit la gară să prindem un tren pentru a reveni acasă. Am și reușit după oarecare căutare. Un hamal văzîndu-ne singuri și înspăimîntați ne-a anunțat descurajatoarea veste că nu mai pleacă nici un tren pentru civili, semafoarele sînt deschise numai pentru trenurile militare. Pînă la urmă ne-am urcat cu chiu cu vai într-un asemenea tren.

Am făcut o călătorie plină de riscuri pentru că o parte din soldați erau beți și împușcau în toate părțile. Cînd am ajuns în gara din Budapesta ne-au asaltat alte convoaie de soldați, în timp ce pe peroane grupuri pestrițe cîntau fără oboseală. Țin și acum minte un refren : „funie, funie de gîtul lui Tisza“. În fine am ajuns acasă și-mi aduc aminte că tatăl meu în vîrstă de 50 și ceva de ani a făcut un chef de bucurie, invitînd toată vecinătatea la un pahar de vin, care a durat vreo două zile. [...]

Ca să fie păstrată ordinea s-au constituit gărzile naționale. Din garda națională a comunei Săliște am făcut și eu parte și am servit o lună de zile cu titlul de soldat.

...Cu același tren, păzit în gara Alba Iulia de ai noștri, ne-am întors la Săliște. Eu cred că în fiecare casă cît de umilă din punct de vedere economic, cel care a mers la Marea Adunare Națională a fost așteptat cu scovergi, un fel de plăcintă săliștenească, care pe vremea aceea trecea drept cea mai selectă prăjitură. [...]

Prea tînăr fiind nu am avut perspectivă așa de largă încît să pot să judec marele fapt care se împlinea în 1918 în lumina istoriei

universale, dar cît de modest în această lumină, a fost totuși un fapt de foarte mare importanță. Îmi dădeam însă seama că statul român care se întregea acum oferea poporului nostru o platformă de libertate, de libertate de gîndire și poate că și de acțiune, nu s-a pus problema, permitea o mai justă afirmare, o mai frecventă și mai masivă afirmare a poporului nostru pe planul culturii universale.

Statul român aducea cadre de dezvoltare națională, cadre care permiteau afirmarea unor valori care cu timpul trebuiau să devină valori universale. Dădea întregului popor român posibilitatea de contribuție liberă, la ceea ce numim cultură universală.

Grija de astăzi pentru unitatea și integritatea teritorială a României socialiste mi se pare un lucru firesc.

Reîntregirea neamului a fost pe plan politic un ideal de viață al unui popor întreg, un ideal trăit și simțit cu atît mai adînc cu cît acest popor a fost împilat de Austro-Ungaria, care cu toate aparențele era încă un stat feudal și românii au fost exploatați pe două planuri : și pe plan social și pe plan național.

Generațiile care au făcut unirea au fost oameni care au încercat deja în primele decenii ale României întregite prin creația lor de valori culturale și mici, dar și mari, să justifice această unire și în același timp să o întărească.

Lupta pe care acest popor o duce astăzi pentru construirea unei societăți umane fără exploatare este un moment care va duce la victorie, adică vom construi, independent de ce vor face alții, vom construi o societate ideală, ideală în măsura în care omenește este posibil.

Dar și atunci, ca și acum, grija pentru păstrarea unității naționale să ne fie o grijă de fiecare clipă.

MARAȘTI

Un drum cu automobilul spre frontul nostru, spre cuibul Vrancei înecat în ceața zării. [...]

Încă de cu ziuă se vedea că ne apropiem de front. Lîngă Adjud, în vecinătatea șoselei, o îngrămădire de prizonieri parcați între rețele de sîrmă, sub paza cîtorva milițieni. Sînt germani toți, cu bonete rotunde în cap. Stau liniștiți la pămînt, cu capetele plecate, trudiți de drum și bătuiți de pulberi. Vin de la armatele noastre din Vrancea.

La o gară vedem înșirate în lungul liniei tunuri germane de fabricațiune nouă. Sînt o parte din prada de război a luptelor din ultimile zile.

Apoi bubuiturile din zare, cimitirul Panciului, automobilele sanitare... Acuma coborîm prin Străoani, spre Varnița, și simțeam în jurul nostru și-n aer vecinătatea imediată a morții. Pe o adiere de vînt venea un miros pătrunzător de cadavre. În sate întuneric deplin, ca și cum fiecă căsuță ar fi fost un mormînt. La o mică oprire, un soldat de la o trăsură dădu povețe șoferului :

„De-acuma să mergi domol, căci drumul e spart pe alocurea de obuze“.

Pantele șoselei încep a deveni repezi. Simțim răcoarea și umezeala pădurilor. Trecem prin vaduri de ape sclipitoare. Suim, printre dealuri rîpoase scormonite pretutindenii de bordee. La lumina focurilor fantastice, în jurul cărora stau la sfat soldați, se arată ferestre și uși bizare, astupînd săpăturile în lutul rîpei. Parcă trecem printre primitive și misterioase locuinți de troglodiți. Căii pasc li-

niștiți printre copaci și la marginea drumului. La o oprire scurtă, aud un murmur dulce de fluier. E o cîntare ușoară, înăbușită, plină de amărăciuni și lacrimi. Focul pîlpii peste un grup de soldați de la coloane, tolăniți în ierburi. Cineva oftează, cînd fluierul tace : Of, of ! — Pe urmă se face liniște în marginea de pădure și noi ne strecurăm la deal prin umbră, pe cînd focul, în urmă, filfiie printre copacii bătrîni, aripi de lumină și umbră.

Iar trecem pîraie zgomotoase și intrăm tot mai adînc spre ținutul muntos. Înaintăm prin Verdea și Răcoasa spre Cîmpurile. Din loc în loc șoseaua e ruptă de obuze. La un mal de apă, lucirea fugară a lanternei ne descopere capre de lemn pe care sînt încrucișate și încurcate fire de sîrmă ghimpată, — apoi rînduri de rețele de sîrmă în fața unor șanțuri care se prelungesc și dispar în umbra nopții.

Case pustii, fără ferestre, fără uși. — Pe aici a fost, acum o săptămînă și ceva, frontul. Tristețea locurilor, mirosurile grele ce vin pe boarea nopții și pămîntul sfredelit adînc de explozii, ne arată asta la fiecare pas.

Tîrziu, după miezul nopții, ajungem în Cîmpurile, la comamentul generalului V. — E un sat întins, mare și frumos, unde șapte luni și-au avut așezarea germanii.

Toată lumea doarme. Numai sentinelele veghează ici colo în umbra sălciilor, și spitalul, unde e lumină deplină.

Luna e sus, cerul s-a limpezit. Peste sat și-n împrejurimi pace. La apus linia neagră a munților acoperiți de brădețuri. Deodată tresare de-acolo, din munți, tunul. Loviturile se îndesesc. Sună și împuscături de arme. Apoi clămpănesc iute și întăritat mitralierele. E un atac de noapte către hotar, în prăpăstioasele viroage și pîraie ale înălțimilor. Acolo, după bătălia de la dealuri, soldații noștri s-au suit urmărind, hărțuind, și împingînd îndărăt sfărîmăturile regimentelor dușmane.

Aici e Vrancea, vechea Vrance a lui Ștefan Vodă, cetățuia în care n-au putut răzbate fără crîncenă pedeapsă dușmanii lui. E cetatea de piatră a Moldovei, unde năvălitorii noi au fost de curînd ruși, sfărîmați și năpraznic bătuți de oștenii noștri.

A doua zi, luni 17 iulie, stăm de vorbă o jumătate de oră cu generalul V. [Al. Averescu]. El a condus operațiile care au adus străpungerea frontului inamic la 11 iulie și retragerea dezastruoasă a germanilor către Valea Sărei și hotar. E un om înalt, încă sprinten și vioi. Din tot ce spune, respiră o dragoste nemărginită pentru vrednicul oștean al acestui pămînt.

„Aici e-n Vrancea, ne spune el între altele. Sub munte, la Soveja, se află două așezări care se cheamă Rucăreni și Dragosloveni. Sînt colonii statornicite în Moldova de Matei Vodă Basarab, cînd s-a așezat pace între el și Vasile Vodă Lupu. Atunci bătrînul Voievod al Munteniei a clădit, sub munții moldovenești, și o biserică în amintirea păcii. Iar Vasile Vodă a dat gospodărilor de la Dragoslave și Rucăr, pămînturi și scutiri... În aceste vechi locuri unde s-ar putea spune că s-a făcut un început de unire între Moldova și Muntenia, le-a fost dat ostașilor de azi să lupte întruniți, cei din Moldova și cei din țara robită, și pentru așezările moldovenești și pentru rucărenii și dragoslovenii veniți odinioară de departe în pămîntul nou al înfrățirii... A fost o bătaie crîncenă care, socot eu, a consacrat din nou în chip strălucit valoarea ostașului nostru. Poziția inamică a fost ruptă la Mărăști în ziua de 11 iulie. O să vedeți satul și organizarea întregii poziții și o să vă dați socoteală de toate. Aici nu este nevoie de vorbe mari. Faptele vorbesc singure. Spărtura a fost așa de violentă și de neașteptată, încît germanii au părăsit în cea mai mare grabă nu numai poziția, ci și Cîmpurile, unde și-au avut așezămîntul de căpetenie și de unde nu mai credeau să iasă pînă la încheierea păcii. A doua zi, spărtura s-a lărgit către Vizantea. A treia zi către Soveja. A patra către graniță. N-a fost o retragere. Depozitele pline de materiale și munițiuni, tunurile, chesoanele și armele abandonate pe toate drumurile și rîpale, dovedesc cu ce fel de fugă am avut de-a face. În tot timpul, soldații și ofițerii noștri s-au bătut cu un avînt care a cutremurat pe toți cei ce-au putut fi martori la înfricoșata lor vitejie... În curînd, cînd veți vedea toate locurile pe unde a trecut furtuna, o să vă dați seama mai bine de tot ce s-a petrecut și ce însemnătate are pentru oștirea noastră ziua de 11 iulie“.

Într-adevăr, în curînd am început a ne da seama.

Cîmpurile e un sat întins de gospodării, cuprinse în drumul Sovejei.

Aici își alese ștabul domnul general Gerock, comandantul forțelor nemțești. Grajdurile cailor, spitalul, cancelariile zidite de curînd în cărămidă aparentă, depozitele numeroase de muniții, băile, toate dovedeau convingerea pe care o aveau dușmanii noștri, că ei stau bine și tare în aceste locuri și că vor sta îndelungată vreme...

„Nemții întruna ne spuneau că ei aicea au să hălăduiască pînă la încheierea păcii“, ne încredința un gospodar din Cîmpurile.

Pe ulița principală a satului am văzut, legănîndu-se în vîntul dimineții, franjurile arcurilor de cetină din vremea cînd domnul comandant hotăra pentru oștenii Germaniei, serbări. Cîntau muzicile, se bea vin și șampanie. Era și-o instalație pentru fabricarea

limonăzii. Pîine era cam puțină — o pîine pentru trei-patru zile — dar încolo, voie bună, siguranță și petrecere cît poftiți. Gospodăriile unde se aflau cartiruiți soldații erau și ele pregătite pentru o ședere mai lungă, în orice caz ca pentru plăcerile unei vilegiaturi. În toate părțile gârduțuri albe de mesteacăn în felurite linii și ornamente. Ici-colo chioșcuri pentru zilele calde ale verii și pentru nopțile răcoroase, pline de poezia munților Vrancei. În grădini toate soiurile de varză, de salată, de fasole și cartofi, bine rînduite și bine lucrate cu brațele nemernicilor autohtoni.

Pentru a proteja această tihnă a oștenilor împăratului, tunuri formidabile erau așezate în baterii bine alese și bine mascate. Aeroplane numeroase aduceau în fiecare zi știri despre toate mișcările inamicului. Iar în multele depozite ale satului gemeau magaziile de cartușe, de bombe de mîină și de obuze și șrapnele.

Pe lîngă tunuri și muniții, era însă ceva și mai important. Era pe linia frontului principal poziția Mărăștilor măestru organizată.

Satul Mărăști așezat deasupra unor rîpe oable, domina liniile noastre, de care e despărțit prin apa pîriului Limpejoara. Locuitorii fuseseră evacuați încă de astă iarnă în Cîmpurile, Soveja și Vizantea. Iar în satul pustiu, săptămîni și luni, ziua și noaptea, lucrători nenumărați, copii, femei, fete și puțini bărbați, scurmaseră pămîntul, deschiseseră galerii, adăposturi și șanțuri de comunicație.

Pe linia satului, băteau valea șanțuri pentru trăgători în picioare, cu banchete și locuri pentru muniții. Feluritele elemente ale acestui sistem, legate prin rețele telefonice, puteau fi izolate prin uși de sîrmă ghimpată care cădeau de sus în jos ca niște capcane. În stînga satului, privind spre liniile noastre, către Încărcătoarea, o serie de redute tari cu adăposturi blindate și șanțuri întortochiate. Înaintea redutelor și între ele regiuni de rețele de sîrmă ghimpată dispuse ca un labirint din care nu pot ieși decît cei ce le cunosc. Toate rovinele și vîlurile erau flancate de mitraliere cu dibăcie așezate. În unele locuri mai înaintate, se aflau și uvraje de beton pentru mitraliere.

Cu drept cuvînt, domnul general Gerock și ofițerii săi, și cu dînsul toată trupa, puteau considera Mărăștii ca o poziție pe care zadarnic ar fi încercat s-o atace și s-o ia oricine ar fi fost în fața lor. „Ei ziceau că poate să vie și dracul și nu se tem !“ spunea o femeie întoarsă-n ruinele de la Mărăști.

Cu toate acestea, în planul nostru de atac s-a hotărît ca spărătura să se facă tocmai în punctul pe care inamicul îl socotea mai tare.

●

Încă din timpul pregătirilor, avioanele noastre căutaseră să descopere și să fixeze pe hartă locurile bateriilor inamice. Recunoașteri neconținute și îndrăznețe se strecurau foarte des în timpul nopții pînă la rețelele de sîrmă ale poziției vrăjmașe și chiar pînă în șanțuri, pentru a aduce cîte un prizonier și știri asupra amănuntelor așezării dușmanului.

Încet-încet poziția fu bine cunoscută și pe hartă fură notate precis pozițiile bateriilor.

Liniile infanteriei noastre erau dincolo de Limpejoara, pe dealurile Drăgoeștilor, Vîrlan, Alba și Budui. Deși erau mai jos decît ale inamicului, — tranșeele noastre pare că aveau unele avantaje în ceea ce privește focul artileriei inamice, care nu le putea bate în plin.

Mai sus, în păduri, pe dealurile Bălan, Dragoș și Curmătura erau instalate bateriile noastre. Artileria grea, de care nemții n-au știut nimic pînă în aceste din urmă zile, era pe Dealul Mare. Ea putea arunca proiectilele uriașe la doisprezece kilometri depărtare.

Acțiunea, cum se știe, a fost angajată pe un front mai întins. Însă punctul unde s-a produs spărtura a fost Mărăștii ; de aceea am și dat detalii cu privire la această localitate.

Germanii aveau artilerie multă, muniții mai mult decît îndestulătoare și trupe numeroase. Se culcau în fiecare seară mulțumiți și se sculau dispuși. Fiecare își îndeplinea conștiincios datoria și fiecare era încredințat că merită decorația pe care o aștepta de la Maiestatea-Sa.

În ziua de 9 iulie, la vremea prînzului, cînd soarele ardea doritor și ei se trăseseră la umbră, tunuri din pozițiile românești începură a bubui. Nemții zîmbiră : fleacuri ! Dar canonada se întinse și deodată sute de tunuri de toate calibrele prinseră a zgudui pămîntul și a umplea de clocot năpraznic văile.

Un bombardament cumplit se dezlănțui. Bombele cădeau c-o precizie neliniștitoare. Unele explodau la rețelele de sîrmă, altele în tranșee, altele asupra satului. Era ceva sistematic, ceva care țintea la anume scopuri. Căci trecu o oră, două, nouă, zece și focul în loc să slăbească, era parcă mai în creștere. Bateriile lor răspundeau fără îndoială căci aveau de unde cheltui muniții, dar proiectilele cele mari le găsiră curînd, — și asta era un lucru iarăși vrednic de luare-aminte și de cugetare.

Telefonul, la Cîmpuri, primi știri că s-a dezlănțuit canonada pe un front foarte întins. În tranșee la Mărăști se află despre asta, și toți ofițerii fură de acord că se va da un atac probabil undeva. În orice caz la Mărăști e aproape sigur că nu se va da ; ar fi o nebunie.

În vremea aceasta bombele de toate calibrele plouau, se cutremura pământul și gema văzduhul. Noaptea se părea că sute de guri de vulcan scuipă foc înspre stele. Și muzica feroasă a proiectilelor sfișia atmosfera cu acorduri felurite.

Două zile și două nopți a ținut acest bombardament. În trei rânduri au fost răstimpuri de tăcere în care nemții, spre a opri un atac presupus, dezlănțuiau tiruri nebune de baraj în fața tranșeelor noastre.

Dar soldații noștri coboriseră în noaptea de luni spre marți în fundul văii Limpejoarei și stăteau gata.

În noaptea de duminică spre luni, patrulă recunoscuseră locurile precise unde tunurile trebuiau să facă spărturi în rețelele de sîrmă. Fiecare șef de coloană arătase nevoile ce mai aveau pentru curățirea drumului, apoi pichetase cu țaruși de mestecăn calea asaltului.

În noaptea de luni spre marți artileria își desăvîrși opera. La punctele indicate pe hartă și cunoscute de patrulă, exploziile practicaseră spărturi, „breșe“ cum se spune în termenul consacrat. Anume regiuni din sistemul de cîțiva kilometri al fortificației fuseseră complet distruse. Șanțurile și adăposturile fură întoarse cu fundul în sus. Bombele grele araseră adînc pământul, adăposturile blindate, scurmînd pîlnii enorme, distrugînd tot, pisînd trupuri ome-nești și îngropînd mii și mii de oameni sub dărămături, sub foc și schijă. Drumul din urmă al rezervelor era barat și el de un uragan de foc. Orice comunicație între Mărăști și Cîmpurile era ruptă.

Marți, în zori de ziuă, la ora 4, o rachetă se înalță deasupra pădurii la comandamentul Diviziei, și coloanele de infanterie porniră. La oprirea artileriei noastre, de data asta nemții nu mai răspunseră cu tir de baraj, crezînd că e iarăși la mijloc o păcăleală numai. Dar curînd artileria noastră lungi tirul și infanteriștii se zvîrliră înainte.

Nu-i mai putea opri nimic. De mult așteptaseră ei ora aceasta. Gătiți ca de paradă, bărbieriți și lustruiți, făcuseră cel din urmă le-gămînt cu inima lor și se duceau cu îndirjire la jertfă.

A fost o lovitură de trăsnet. Fiecare coloană înainta hotărîtă la strungă. Zadarnice fură cele din urmă silinți ale inamicului. Unde era vales mai oablă își făceau scări cu lopata și se cățarau. Veneau amenințatori ca valurile neoprite regimentele 2 vînători și 4 Argeș. Năvăliră asupra redutelor, începînd de la marginea satului către în-cărcătoarea, — în vreme ce pe restul frontului alte trupe demonst-rau ; și la un moment dat, de la postul de comandă al Diviziei, de pe dealul Curmătura, generalul M. îmi spune că vede limpede cum oștenii noștri neopriți se cațără, sar ca din arcuri asupra șan-

țurilor, — și deodată contururile redutelor se desemnă limpede în foc și fum sub exploziile grenadelor, pe cînd urale frenetice se amestecau cu urletele tunului.

Dintr-o dată, după zilele și nopțile de teribilă bombardare, după suferințele morale ale așteptării, lovitura aceasta bruscă a infanteriei noastre dezlănțui panica în rîndurile vrăjmașilor.

Unii începură a fugi spre sat și spre drumurile de scăpare cu capetele goale, aruncînd armele. Alții înfingeau puștile cu baioneta-n jos înainte-le, înălțau brațele și se constituiau prizonieri în masă, palizi și tremurînd de groază. Li se spusese lucruri cumplite despre barbaria soldaților noștri.

„Spuneți dac-aveți să ne ucideți ori să ne schilodiți, țipau unii ; ca să știm ce ne așteaptă !“

Țăranii noștri, tăcuți și cu sprîncenele încruntate, îi dezarmau și-i trimiteau îndărăt. Alții alungau cu baioneta în coastă pe inamic, care fugea risipindu-se. Panica, diră de pulbere aprinsă, trecu asupra satului și asupra celorlalte linii. La Încărcătoarea, dușmanul se mai împotrivi un timp atacurilor furioase, apoi se restrînsese îndărăt...

„Cînd a vorbit în sat la Cîmpuri telefonul, — zicea o femeie — că la Mărăști au intrat românii, domnul general nemțesc a ieșit cum era din casă și a pornit-o la vale“.

La cazinoul ofițerilor, o bombă mare se sparse sfărîmînd stîlpul cu fanionul. Atunci răcnetele panicei răzbnară către ei : lăsară în farfurii ceștile cu cafeaua cu lapte, se năpustiră pe uși și se împrăștiară în toate părțile. Artileria grea bătea asupra Cîmpurilor cu furie. Bombe mari cădeau în șosea și săpau pîlnii adînci, înălțînd stîlpi de foc, fum și pulberi.

Frontul era rupt ; dușmanii, bieții oameni îngroziți, se risipeau fugind la codru...

Comandantul de la Vizantea, care zîmbea în ajun, vorbind de poziția Mărăștilor, ieși cu capul gol și-n papuci. Și femeile îl priveau uimite cum năzuia undeva, spre deal, căutînd o cărare ferită...

Era ora 9. Trupele noastre înaintau neoprite. În curînd năvăliră la Cîmpurile. Acolo totul rămăsese în rînduială obișnuită : depozitele de alimente, de vinuri, de țigări ; depozitele de îmbrăcăminte și munițiuni. Nici fitilurile n-avuseseră vreme să le aprindă. În poziții, tunuri nestrucate. Pe drumuri arme, căști, chesoane. Răniți și morți risipiți în pulbere : tablou crîncen și convulsivat.

„Fugeau urlînd, îmbulzindu-se și dîndu-se peste cap“... ne spune alt sătean.

Unul dintre primii noștri răniți, maiorul Bereșteanu, adus la doctorul francez Championère, era palid și slab, dar tot putea mur-

mura zîmbind cîteva vorbe. „Ce spune ? ce spune ? întrebă medicul.

— Zice că de-acu poate să moară în pace : batalionul lui s-a purtat vrednic“.

Doctorul își întoarse capul și-și șterse lacrimile.

Prizonierii treceau îndărăt. În poziții o frămîntare de morți, răniți, sînge și fumegări. Artileria tot bătea liniile de retragere.

Morții noștri erau căzuți toți avîntați spre inamic, unii în poziții ciudate. Unul asupra unui bavarez, strivindu-l parcă, străpungîndu-l cu baioneta, încremenit și el cu casca sfredelită prin frunte de un glonț. Altul înmărmurise cu arma în cumpănire ca o stană, cu brațul stîng înainte, cu gura căscată, cu ochii firoși, rezemat de un arbore. Și alți mulți căzuseră. Unii dormeau somn mînios de veci ; alții, răniți, așteptau cu buzele palide-încleștate pe sanitari, cu ochii îndreptați spre cerul limpede și strălucit. Printre ei trecu un convoi grozav : o mitralieră pe care o purtau doi prizonieri și-n urmă, pe-o brancardă dus de-ai lui, un soldat german, cu capul zdrobit. Stătuse în poziție, călare pe mitralieră, pînă în ultima clipă trăgînd, — și nu-i scăpă degetul de pe trăgaci decît atunci cînd un grenadier al nostru îl lovi în frunte c-o bombă. Soldații îl priveau gravi, în tăcere.

Generalul comandant al diviziei recunoaște pe-o targă pe-un soldat care gemea încet :

„Ce-ai pățit, măi Stănică ?“

Rănitul ridică fruntea, înfrigurat :

„N-am pățit nimica domnule general. E bine ; am căzut pentru țară“...

Mai departe, altul îl recunoaște pe general și-l cheamă cu mîna :

„Am biruit, domnule general ! i-am biruit !“.

Și fața îndurerată i se crispează de un zîmbet.

Ofițerii, negri de fum, își adunau elementele unităților cu glasure răgușite. Aveau toți o privire aprigă și firoasă sub căștile lor cenușii. În toți era o tărie și un avînt sălbatic.

Era o biruință cîștigată cu durerea urii și a răzbnării.

Am vizitat pas cu pas pozițiile ce păreau inexpugnabile de la Mărăști pînă la Încărcătoarea. Satul era în parte ars. Cînd se simțiră zdruncinați și măcinați, germanii incendiară marginea, ca să oprească înaintarea trupelor noastre. Altă parte a satului era dărîmată de proiectilele artileriei noastre.

Acuma era liniște, sub un cer blind, — și peste ruine domnea o adîncă tristețe. Ici-colo femei, cu copiii, se întorceau la vetrele pustii. Treceau printre rețelele de sîrmă, peste șanțuri, își căutau căminurile unde suferiseră și fuseseră fericiți. Ici era cenușa, dincolo un morman de dărîmături.

Mă opresc. Intru în vorbă cu femeile.

„Ce faceți ? v-ați întors la cuib ?

— Ne-am întors, domnule, ce să facem ? Acum s-a luat negura de pe capul nostru...”

O bătrîină, alte două femei și cîțiva copii se adună la poarta căzută între ruini. Femeile și fetele au trăsături frumoase și delicate și sînt îmbrăcate în catrință neagră, care se îmbină plăcut cu cămășile albe discret înflorite cu cusături.

„Of, Doamne, zice bătrîna, bine am trăit eu odată în lume, n-am de ce mă plînge ; ș-acuma uite la ce jale și prăpăd am ajuns... Dar cînd am văzut pe generalul nostru (generalul V.) intrînd iar la noi, ni s-a luminat sufletul. Ne-am făcut cruce, ne-am închinat ș-am plîns. I-a alungat pe păgîni ! Doamne, du-i Doamne la locul lor“.

Fetele și femeile erau în Vizantea răzăsească la lucrul șoselelor... Și cînd au văzut că fug nemții, au umplut pădurile. „Ei au fugit și noi am ieșit iar la lumină...”

O fată sprîncenată, cu ochii căprui și sîinii îndrăzneți, se apropie zîmbind :

„Să vedeți dumneavoastră, nouă ne părea bine cînd vedeam că arde satul nostru. Las' să ardă ! De-acu arde și cuibul răilor ! Bine că s-au dus, că ne-au chinuit destul. Astă iarnă purtau femeile din loc în loc, pe ger, cu pruncii la sîn...”

— V-au luat tot ?

— Tot ne-au luat. Și cel din urmă fir de porumb. Și pe urmă ni-l vindeau tot nouă cu 40 de bani kilogramul. Apoi au scociorit pivnițele și ogrăzile pe unde ne îngropaserăm lucrurile mai de preț și zestrele... Nu știu cum au făcut. Tot au găsit și tot au luat. Acuma am rămas săraci ; dar cel puțin ne-a luminat cel de sus sufletele.

Ne-au chinuit destul, adaugă apoi fata, am robit la ei ca-n timpurile cele de demult. Ne scoteau la rînd, și pe fetele mai voinicice și pe cele mai crude, și ne puneau să lucrăm din greu la șosele. Cu ce inimă lucrăm noi ? Cum puteam noi face drumuri la străin, ca să apese și să dărîme țara noastră ? Loveam cu cazmaua și ne înghițeam lacrimile. Cînd li se părea lor ceva, ne închideau, ne chinuiau și ne băteau peste obraji... Ne băteau și cu biciul, domnule...

— Ce să-i faci ? zice cu tristețe bătrîna. Așa a fost pedeapsa noastră. Neam străin. Cel puțin un lucru tot l-au avut. C-au fost cinstiți cu partea femeiască“...

Le privesc drept. Bătrîna își întoarce fața spre căminul ars. Două din copile își pleacă ochii, pe care-i bănuiesc plini de umbră și de lacrimi...

„Da, așa este...“ par a șopti buzele lor.

Această ultimă și tragică pudoare îmi strînge dureros inima.

Umblu încă o zi pe urmele nemților, prin minunatele și poeticele locuri de la Vizantea. Aici văd pe domnul general M., a cărui divizie a făcut spărtura la Mărăști. Drumuri aspre de munte suie culmile pînă în fund la Dealul Sării. După ce spărtura în frontul inamic a fost lărgită, o parte din trupele noastre au minat către sud coloanele zdrobite ale dușmanilor. În lungul drumului au rămas ș-acuma chesoane care nu se mai pot întrebuița.

Regimentele noastre i-au ținut pe nemți de-aproape, hărțuindu-i neconținut. Din vale în vale, de pe țanc pe țanc urmărindu-i, i-au dus pînă departe pe piscuri, unde au găsit rezistența unor regimente nouă, de curînd aduse de von Mackensen din Macedonia. Aici urmează lupte aspre, — în Dealul Sării. Oștenii noștri se cățără ca niște capre pe piatra sură și se bat fără hodină zi și noapte.

„Aici, spune generalul, sînt locuri mai tari și mai sălbatice decît oricare parte a țării. E Vrancea necunoscută și aspră din vechile zile. Auzi cum urlă tunul și sună în toate văile... Nu-i soldat al nostru care să nu tresare cînd i-aude glasul, și să nu strîngă patul puștii... Aici luptele se dau pas cu pas în întunericul sihlelor, în locașul sălbăticiunilor“.

S-aude în adevăr mugetul tunurilor zvicnind în adîncuri...

Și-aici vedem pradă de tunuri, materiale și muniții. Apoi ne îndreptăm spre alt colț al Vrancei : spre Soveja.

Apoi mergem mai departe, spre graniță. Ș-aici, pe minunata șosea șerpuită care duce spre Lepșa, prin locuri romantice, au mai rămas urme din fuga grăbită a nemților. Căștile lor mari și grele stau împrăștiate și răsturnate ca niște ceaunașe prin toate șanțurile.

Ajunși la liniile de sus, asistăm o oră și jumătate la un duel de artilerie între bateriile noastre și cele inamice. Văile sună strident și formidabil de detunături și proiectile trec ca-n fișiri aspre de mătăasă.

Inamicul răspunde. Bombele lui bat culmea șoselei. Vin c-un șuet de spaimă parcă, cad și se sparg cu vuet, înălțînd nouri negri și cenușii. Zburăturile trec ici colo, ca niște albine rătăcite.

Un glas cheamă o brancardă. Un rănit vine curînd întins sub manta, cu buzele și cu ochii arzători. A fost lovit în coapsă de o schijă de obuz.

În vale pe Lepșița, liniile noastre înaintate au fost atacate de cîteva companii germane. Postul de comandă e înștiințat. Artileria își înteește focul. Bateriile trăsesc adînc și asurzitor de pe culmi.

La telefon, colonelul ascultă raportul din vale :

„Alo ! Ce este, locotenent Hancea ? Te-atacă două companii ?... Ține-te bine, băiete, să nu dai un pas înapoi...”

În vale sună împușcături de armă, răpăituri de mitralieră. E o acțiune fierbinte.

Locotenentul Hancea răspunde. Mai cere provizie de grenade. Îndreaptă focul artileriei. Se pare că e într-o poziție critică, atac din două părți.

Colonelul zîmbește la aparat, emoționat și mișcat dintr-odată.

„Așa, Hancea, bine...” — Zice că pierе acolo cu toți ai lui, și nu dă un pas înapoi !

Artileria noastră tună. Bombele inamice se sparg de rînd, în apropiere.

Împrospătători de muniții trec cu sacii cu grenade către vale, umblă nepăsători și obișnuiți printre explozii.

Într-o oră și jumătate postul înaintat al locotenentului Hancea a respins trei atacuri inamice. I-a prăbușit pe nemți în vale. Le-a aruncat cu grenade în cap, i-a amestecat cu pămîntul...

Apoi artileria încetează și ecourile codrilor și văilor se alină.

La întoarcere, întîlnesc mulți prizonieri. Numai germani.

Un tînăr trist, cu fața firavă, vorbește trudit. Arată că e din Dettmold. De trei ani a umblat pe toate fronturile Europei. Aici în Vrancea, cum spun și ofițerii lor, s-a întîmplat cu ei un lucru înspăimîntător.

S-au bătut în alte părți necontenit. De multe ori au fost biruitori. Au fost și înfrinți. Dar în pozițiile tari de la Mărăști au primit de la mînioșii noștri soldați o lovitură așa de crîncenă încît nu și-au venit în fire nici astăzi...

Văd acum deplin că prin această bătălie, armonioasă în planul ei și-n execuția neșovăitoare și exactă, indiferent de ce poate fi mîine, armata noastră și-a cîștigat un titlu nediscutabil de glorie.

Bătălia de la Mărăști va trece în istoria noastră ca o operă serioasă și solidă de artă militară. Toată dezvoltarea ei a fost prevăzută și s-a executat potrivit planului inițial. Cel din urmă soldat

a știut unde merge și și-a făcut datoria. Artileria a dovedit o precizie înspăimântătoare. Ofițerii germani prinși, au mărturisit aceasta cu mirare și laudă. [...]

MĂRĂȘEȘTI

August 1917

[...] Zilele acestea — după ani și ani — un automobil mă urcă repede pe dealurile Tecuciului, și am iarăși, deodată, înainte-mi, vechile priveliști.

Luni, săptămîni și zile liniștite au căzut în veșnicie. Anotimpurile s-au întors cu podoabele lor. Pînă ce deodată crîngul lumii s-a cutremurat. Viforul războiului a bătut în depărtările munților, apoi s-a apropiat, s-a tot apropiat către Siret. Se văd ș-acum în mieznoapte depărtările estompate în ceață. Dar la miezăzi, spre Mărășești, bate tunul fără conținere. Se ridică în cerul înalt fumuri de incendii. Se văd izbucniri de guri de foc, explozii de proiectile. Ochii cuprind toată priveliștea, de la podul de la Cozmești pe o linie de copaci care fug în lungul unei șosele, de dincolo de tîrgușorul Mărășești, spre dealurile de la Panciu. Pe-acolo pretutindeni sînt îngropați în pămînt luptătorii. Tunuri bat din apropierea mea și din fundul zării.

Aici, în decorul acesta uriaș care mi-a încîntat odinioară ochii, s-a desfășurat un episod al mării tragedii ce sîngerează lumea. Între 23 iulie și 7 august, către Cozmești, Mărășești și Panciu, s-a dat o bătălie crîncenă, pas cu pas, ceas cu ceas zi și noapte, fără oprire. A fost una din cele mai teribile bătălii ale războiului neamurilor.

Stau sub un nuc, între vii, pe deal, deasupra Siretului. Cu ochii liberi văd tot cîmpul bătăliei, și domnul general B. îmi lămurește toată desfășurarea ei cu simplitate și liniște. Din cînd în cînd tunul pune o pauză neprevăzută; din cînd în cînd depărtarea ne cheamă ochii în altă parte spre alt punct, unde o explozie ori o coloană de fum a schimbat aspectul în aparență liniștit al peisagiului.

Se pare că în decada a treia a lunii iulie, domnul general feldmareșal von Mackensen s-a hotărît să dea o lovitură disperată la Siret, spre a străpunge frontul nostru la Cozmești, cu obiectiv Adjudul.

Planul era fără îndoială frumos. Executarea fericită ar fi însemnat izolarea liniei Troțușului și deschiderea drumului spre Basarabia. Scrisori găsite la prizonierii germani dovedesc cîtă nădejde,

în ceea ce privește sfârșitul războiului, se puna pe această nouă lovitură „măiastră“ a feld-mareșalului. — „Moldova“, „Iași“, erau cuvinte care sunaseră la urechile ofițerilor și soldaților germani. În oboseala acestui război care nu se mai sfârșește, erau ca un miraj în pustii. Erau o etapă, o apropiere de țel și de sfârșit.

La 23 și 24 august, germanii atacă cu puteri mari liniile rusești, de la Pădurea Neagră de lângă Siret, în spre Putna și Sușița. Aliații noștri ruși bătuți de forțe numeroase, dădură îndărăt. În noaptea de 24 spre 25 august, trupele noastre urmau să schimbe pe cele rusești, obosite. Le schimbară, și intrară în luptă cu o hotărâre îndirjită :

„Trebuie să oprim puhoiul, ori să murim cu toții !“.

Bătălia s-a dezvoltat încet-încet pe un front de 60 de kilometri, de la Siret pînă la Panciu. Nemții dădeau pretutindeni lovituri de berbec. Din cele dintii zile însă se desemna o primă intențiune : străpungere în direcția podului de la Cozmești.

Mase mari de trupe erau concentrate pentru executarea unei asemenea operații — care fără îndoială trebuia să fie fulgerătoare. De obicei repeziciunea asigură succesul. Aceasta am văzut-o și noi, au văzut-o mai ales dușmanii noștri, în bătălia de la Mărășești. Douăsprezece divizii au fost aduse pentru această lovitură. O artilerie care și-a făcut probele pe toate cîmpurile Europei, dezlănțuia vijelii nebune de foc și schijă. În rîndurile infanteriei noastre căzură proiectile chimice și se tîrîră la fața pămîntului și prin tranșee nourii de gaze asfixiante și lacrimogene.

Cu o furie care creștea din oră în oră, bătălia luă o dezvoltare uriașă.

Germanii trimiteau valuri după valuri, — mase mari de asalt. Artileria lor dezlănțuia un tir așa de cumplit, încît în unele locuri nu se afla palmă de pămînt neîntoarsă și nerăscolită de obuze. — Urmau pauze mici, răgazuri în care dușmanul obosit căuta să se reculegă și vîra în foc trupele proaspete. Și bătălia iar se aprindea, nemilostivă și crîncenă.

Ziua și noaptea trupele noastre, cu mult inferioare în număr, au ținut piept acestor rostogoliri repetate de foc, schijă, gaze și oameni care urlau venind la măcel ziua și noaptea, zile și nopți care păreau că nu se mai sfîrșesc, — și care se legau una cu alta într-un fel de atmosferă fumurie, — într-o umbră tragică de infern. De pe dealuri de deasupra Siretului se vedea cîmpul de bătaie în fum, ceață și nori negri. Tunurile zguduiau pămîntul. Mitralierele, puștile, grenadele, răcnetele omenești se amestecau, — într-o huiră fantastică, într-o vedenie de apocalips.

Astfel zile și nopți nesfârșite au luptat trupele noastre, către satul Străjescu, Moara Roșie, Moara Albă, Mărășești. După două zile și două nopți, divizii germane au fost scoase din foc și înlocuite cu altele, odihnite. Liniile noastre au simțit aceasta după vigoarea atacurilor noi. Ofițeri și soldați au încruntat din sprâncene și-au adus între ei lăzi noi de grenade.

În toată această bătălie, artileria noastră, așezată foarte bine pe stînga Siretului, a bătut coloanele inamice în flanc, pricinuindu-le pierderi înspăimîntătoare. Batalioane întregi au fost amestecate cu pămîntul. Altele treceau, — și altele neistovite. Mai ales în timpul nopților, atacurile se dădeau fără întrerupere. Cerul atunci se umplea de rachete ca de mii de lampioane venețiene. Cu pîlpiiri scurte luminau tragedia și frămîntarea din umbră, în timp ce pretutindeni trăgeau linii de foc exploziile tirurilor de baraj. Pocniturile și clipirile de mitralieră — păreau un joc vesel în această monstruoasă simfonie.

Timp de aproape două săptămîni cît a ținut bătălia, soldații noștri au fost neadormiți și neobosiți. Au respins atacuri, au contra-atacat, s-au bătut cu o energie înfricoșată. Această energie fără seamăn, poate fără precedent în analele războiului de față, este cel mai mare titlu de glorie al oștirii noastre.

În unele locuri împinși îndărăt, covîrșiți în alte părți, soldații și ofițerii nu și-au pierdut niciodată cumpătul. Pas cu pas retrăgîndu-se, au luptat. S-au oprit, au contraatacat iar. Sufletul lor credincios pămîntului străbun și violența amărăciunii lor au izbucnit într-o putere așa de năpraznică, încît inamicul la urmă, cu tot numărul, a trebuit să se oprească sleit.

Se știe că răniții veneau foarte grăbiți la posturile de prim-ajutor, — li se făceau pansamentele și se întorceau îndată la loc, îmbucînd din mers o bucată de pîine. „N-avem vreme de stat; n-avem vreme!” Numai pe cei cu mai multe răni și cu lovituri grave îi puteau opri medicii.

Nici gazurile, nici exploziile înfricoșatului bombardament n-au zguduit moralul necăjitului țaran. Cădeau mulți; cei rămași, cu buzele strînse și cu ochii crunți, își înzeceau parcă puterile. Grenada și baioneta loveau fără cruțare.

Unde părți din trupele noastre au fost copleșite de număr, a rămas locul însemnat cu mormane de cadavre.

Căpitanul G. din regimentul 8 de infanterie e vestit că trebuie să se tragă îndărăt, deoarece e amenințat spatele batalionului pe care-l comanda.

„Consemnul meu e să lupt pe această poziție pînă la ultimul om, răspunde el simplu. Nu mă retrag fără ordin scris !“ — Și se întoarce cu glas mișcat către trupă :

„Băieți ! fraților ! murim aici pînă la unul pentru țara noastră !“.

Înconjurați, băieții căpitanului G. s-au bătut cumplit. Au căzut unul cîte unul : a căzut și căpitanul ; au căzut toți. În locul acela fioros a rămas în cîmpie un morman de leșuri. Spectacolul a înfri-coșat liniile dușmane.

Maiorul Ionescu Atanase, care comanda un batalion din regimentul 32, își aștepta rîndul să intre în foc, într-un loc unde izbirea de valuri necontenite ale dușmanului era mai aprigă.

„Haidem, domnule maior ! îndemnau soldații.

— Stați, băieți ; așteptați să vie vremea“.

Așteptînd să vie vremea, în arșița nemilostivă, a soarelui, în pulberea și fumul înecăcios care-i înconjura, soldații se făcură sprinteni. Lepădară bocanci și haine, zvîrliră coifurile ; păstrară pe ei numai armătura și muniția.

„Hai, domnule maior, că nu mai putem !“

Ș-atunci și domnul maior a simțit că nu-și mai poate ține răbdarea. Ș-au pornit ; au izbit năpraznic în puhoiul dușman. Trebuiau să-i oprească înaintarea cu orice preț. Soldați, ofițeri, comandant, ca-n timpurile eroismului de odinioară, au scris cerc pe pămînt în jurul lor, rostind o frază sacramentală : „Aci voi muri !“ — Și au murit acolo cu toții pînă la unul, fără să dea un pas înapoi.

Aceste sîntilde puține numai din mărețaa epopee pe care a trăit-o armata românească în cruntele zile și nopți de la Cozmești și Mărășești.

Îndîrjirea și energia înfricoșată au cîștigat în sfîrșit marea bătălie.

După două săptămîni, inamicul s-a oprit. Și-a lăsat brațele în jos și bărbia în piept cu descurajare. Gîfîind, s-a tras ca o fiară în cotlon, ca să-și lingă rănile. Mareșalul von Mackensen a privit cu îndoială și cu tristețe harta și a închis ochii gîndindu-se la hecatombele pe care le-a înălțat la Siret. Zece pînă la douăsprezece divizii germane s-au topit în această bătălie...

●

...Cînd se vor scrie paginile epice ale acestui război al liberării și al muceniciei neamului nostru, — generațiile viitoare se vor cutremura. Ca din întunericul bătrînelor povești, va răsări o veche imagine despre care povestesc vînătorii de odinioară.

Un zimbru încolțit de o haită de lupi într-un pripor păduros, lângă un lac. E cu coama zbîrlită, cu ochii mînioși și crunți. Scurmă pămîntul cu copitele, suflă aburi fierbinți pe nări și mugește. În juru-i sînge, măruntaie și trupuri spintecate. Dar fiarele sînt multe, urlă, îl împresoară, îl hărțuiesc neconținut. Sînt parcă din ce în ce mai multe și de urletul lor clocotește pădurea.

Cu dosul într-un gorun bătrîn și cu coarnele țapoșe gata de atac, zimbrul înțelese deplin primejdia. Dar el e cel mai liber și mai măreț oaspete al codrilor, — și trebuie să cadă cu vrednicie.

Haita, îndîrjită, dă un ultim iureș. L-au încolțit, i-au sărit în spate.

Atunci, scuturîndu-se și mugind fioros, zimbrul își încordează grumazul, se avîntă și se prăpăstuește în valuri. Își duce la fund dușmanii, iese sforăind pe luciu, iar se cufundă. Apoi urcă dincolo, la mal, în luminiș, șiroind de sînge, însă măreț și neînduplecat — în cele din urmă luciri de aur ale asfințitului.

De acest zimbru vechi — stemă a acestui pămînt — își vor aminti cei ce vor veni după noi, cînd vor citi tragicul război al oștenilor noștri.

Capitolul 2

ROMÂNIA ÎN RĂZBOI

România la răscruce de drumuri. — În timpul întrevederilor mele zilnice cu dl. I. I. C. Brătianu, el se indigna de campaniile de presă care, în țările aliate, îl reprezentau ca hotărît să nu intre în război decât în ultimul moment, cu ajutorul unei victorii deja dobândite, cu scopul de a culege fructele fără să se expună pericolelor. „Aliații, spunea el, răstoarnă responsabilitățile și mă însărcinează cu propriile lor păcate. Rusia mai mult decât ceilalți [...]. Ei nu-i scapă nici o ocazie de a agrava neîncrederea noastră, principala cauză a ezitărilor care mi se reproșează. Știți că nu pot obține garanțiile pe care le consider indispensabile și pe care ceilalți aliați, cu Franța în frunte, mi le acordă. Întreaga ei solitudine este pentru Bulgaria, vecina noastră. La Petersburg nu s-a înțeles niciodată că ultimul război balcanic a lăsat între Bulgaria și Serbia o ură ascunsă, neispășită care zădărnicea toate încercările [...] pentru a o înrola împotriva Puterilor Centrale. Cum ați vrea să fii grăbit de a intra în luptă pentru a ajuta Rusia să pună stăpînire pe Constantinopol, adică de a ne încercui, în timp ce ea ne tratează ca [...] cel puțin suspecti, întrucît ea reține materialul de război pe care Franța ni-l trimite ?”

Rechizitoriul președintelui Consiliului, mai puțin violent contra celorlalți aliați, nu-i cruța totuși. Este adevărat că dacă edificiul puterilor Antantei oferea pe frontul occidental o fațadă impunătoare, frontul lor oriental prezenta mai multe crăpături și chiar, după eșecul lor lamentabil din Dardanele, cîteva prăbușiri. Tocmai acolo „Antanta” bătea recordul de neînțelegere, mai ales la Salonic, unde opoziția obiectivelor dintre Anglia care, ca stăpînă a mărilor, nu se interesa decât de Grecia, și Franța care urmărea singură planuri mai vaste, se traducea printr-o oprire completă a acestui front și prin îndrăzneala crescîndă a dușmanilor noștri, Bulgaria și Turcia. Arătîndu-mi pe hartă pozițiile într-adevăr puțin încurajatoare ale celor

două tabere, Brătianu continua : „În zadar privesc în această direcție, cea care ne afectează cel mai mult, căci nu văd de partea dvs. decât vidul acolo unde eu caut forța, unirea și clarviziunea. Or, natura, natura oamenilor și natura lucrurilor, are oroare de acest vid care seamănă cu o prăpastie“.

Vorbind despre Franța cu mai puțină severitate decât față de alte țări, Brătianu releva — și istoria imparțială o relevă și ea — inerției noastre o greșeală de neiertat, cu consecințe incalculabile : „Unul din ziarele dvs. mă definește ca omul ocaziilor ratate pentru că, după el, aș fi lăsat, prin tergiversările mele, să scape de mai multe ori momentul în care, aruncată în balanță, greutatea armatei române să fi fost decisivă. Consider jocul ipotezelor retrospective ca fiind înșelător. Iată deci, în materie de ocazie ratată, nu o ipoteză, ci o certitudine judecată ca atare de către toți criticii militari. De ce, chiar din prima săptămână de război, guvernul dvs. a lăsat două crucișătoare germane, «Goeben» și «Breslau», să ancoreze liniștit în fața Constantinopolului, în timp ce escadra dvs. din Mediterana de douăzeci de ori mai puternică putea să le interzică intrarea în Dardanele sau, mai bine zis, să le urmărească și să le scufunde în Bosfor ? Aceasta însemna cu siguranță menținerea în neutralitate a Turciei și Bulgariei aliate cu Germania, salvarea Serbiei de curînd zdrobită, antrenarea Greciei și României împotriva Puterilor Centrale, garantarea libertății comunicațiilor dvs. cu Rusia, trăinicia alianței voastre și dublarea randamentului. Era poate pentru dvs. sfîrșitul victorios al războiului în următoarele șase luni“.

N-am putut disimula tulburarea mea în fața acestei întrebări pe care mi-o pusesem adesea împreună cu Lyautey ¹ fără însă a descoperi vreodată o explicație plauzibilă. Știam numai, și constatam acest lucru la București, că această slăbiciune de început angaja din greu acțiunea noastră în Orient. Atașatul meu naval, comandantul Belloy, vechi atașat naval la Petersburg, căruia îi împărtășisem această discuție, îmi lămurise această enigmă : „Este o rușine, o dublă rușine : faptul că un mare șef a comis o astfel de trădare, comparabilă cu cea a lui Bazaine la Metz, și faptul impunității sale, pe cînd el ar fi trebuit împușcat după condamnarea sa de către un consiliu de război. Acest șef, amiralul Lapeyrère, comandînd escadra din Mediterana sau mai bine zis escadrele, căci escadra engleză cu amiralul Townbridge era plasată de asemenea la ordinele sale, dispunea de armata navală cea mai formidabilă din lume și de crucișătoare mai rapide și mai puternice decât «Goeben» și «Breslau», ai căror comandanți erau atît de siguri de moarte încît trimiseseră prin SOS testamentul lor întregii lumi. El se considera legat de instrucțiuni care îl însărcinează să protejeze transportul celui de-al 19-lea corp din

Algeria și Franța, ca și cum nu ar avea mijloacele de distrugere a crucișătoarelor germane și de a îndeplini această misiune, ca și cum cea mai bună metodă de a o îndeplini nu ar fi să fii un exemplu. El ceru opinia amiralilor săi care, la rîndul lor, o ceruseră pe cea a contra-amiralilor. Prietenul meu, contra-amiralul Lacaze, o spuse deschis, cu argumente fără replică. El fu recompensat cu trei săptămîni de arest la Marsilia, în timp ce Lapeyrère devenea ministru al Marinei. Este un politician, un fel de Sarrail al Marinei, popular în Cameră prin apucăturile lui de băiețandru și prin complezențele sale cu deputații de stînga. El avea drept principiu evitarea distrugerilor, iar noi îi datorăm mai multe hecatombe fără a mai socoti pe cele ale viitorului“. [...]

De atunci, amiralul Lacaze, care va fi la sfîrșitul războiului, cel mai bine dintre miniștrii Marinei, mi-a confirmat această poveste. La Petersburg, comandantul Belloy a fost martorul stupefacției și iritării aliaților noștri. În favoarea inerției sale, amiralul Lapeyrère invoca scrupulele sale juridice. Cum să comiți un act de război în apele teritoriale ale Turciei neutre ? Dar aceste scrupule nu sînt legitime decît dacă sînt reciproce. Or, comandanții crucișătoarelor germane nu se arătau deloc stînjiți de acestea. Dealtfel, „Goeben“ și „Breslau“ semnalate pe 8 august în preajma Greciei, ating Dardanelele în ziua de 10 seara și le traversează în liniște pentru a ancora pe 11 în fața Constantinopolului, unde arborează pavilion otoman și se travestesc în vapoare turcești, ceea ce dezvăluie alianța germano-turcă în fața celor care o ignorau pînă atunci.

Grație d-lui Brătianu, am putut afla aceste fapte care îmi ușurau replica față de actul său de acuzare împotriva „Triplei Alianțe“ care opunea promptitudinii de execuție și unității de conducere în cadrul „Axei“, încetineala și divergențele. Această opoziție se explica nu atît prin neglijența oamenilor, cît prin poziția diferită a celor doi adversari. Pe de o parte, guvernele și statele-majore interesate, nefiind pregătite pentru un război de coaliție, fiecare (cu excepția cîtorva cazuri rare cum este bătălia de pe Marna, de exemplu) își juca rolul aparte și se hipnotiza asupra propriului sector. Desigur, nu se putea aștepta de la Franța, Anglia, Rusia, separate de spații vaste, aliate pe picior de egalitate, obligate să participe cu o opinie mai mult sau mai puțin disciplinată, coeziunea pe care blocul omogen al „Axei“ o avea prin contiguitatea teritoriilor sale, prin subordonarea unuia din membrii săi față de celălalt (fericită simbioză, se spunea la Berlin) și prin absolutismul instituțiilor lor.

„Înțeleg, îmi zicea Brătianu, dificultatea unității la eșalon interaliat, în vîrful coaliției și pe ansamblul fronturilor dispersate în toate părțile Europei. Dar noi sîntem bine plasați aici pentru a constata

că anarhia domnește la voi pe același front, ieri în Dardanele, azi la Salonic unde, după cum o cunosc cu toții, francezii și englezii nu se înțeleg. Ba chiar mai mult, voi nu vă înțelegeți nici cu voi înșivă. Toți știu de asemenea că, comandantul șef al vostru, Sarrail, nu are încrederea Statului Major care îi refuză orice întărire. Iată deci cine nu ne încurajează destul. În plus, anarhia domnește în propria dvs. Legație“. La toate acestea eu nu puteam să disimulez surpriza, în timp ce ministrul îmi dăduse colaboratori desemnați de mine, toți fiind prieteni de-ai mei. „Da, reluă Brătianu, atașatul dvs. militar nu numai că nu vă spune nimic despre întrevederile lui cu mine, dar nici nu ține deloc seamă de cererile pe care îl rog să le transmită la Paris în vederea intrării noastre în război“.

Deschizând un dosar, Brătianu îmi comunică telegramele schimbate cu Legația sa și cu atașatul său militar de la Paris asupra unui proiect de Misiune militară franceză a cărei sosire o dorea în România imediat după mobilizare, pentru a arăta rodul experienței sale tehnice. „Sînt chiar gata, îmi spuse el, să numesc, împreună cu regele, pe generalul care va comanda această misiune șef de stat-major. Dar atașatul dvs. militar nu sprijină această cerere și am motive să cred că el o combate“. Aici, mă acuz. Mă temeam, într-adevăr, să nu agasez Quai d'Orsay cu exigențele mele dacă, după ce am obținut colaboratorii diplomatici la alegerea mea, nu aș accepta atașatul militar recent venit la cererea Legației din România. Totuși, la Chantilly, mi s-a spus deschis că dacă doresc, ar putea fi numit un altul. Dar, obișnuit după patru ani de Maroc pe lângă Lyautey cu „spiritul de echipă“ care era una din dogmele sale, eu nu concepeam, mai ales în timp de război și în străinătate, ca același spirit să nu anime pe toți francezii de bună credință.

Atașatul meu naval, comandantul Belloy care merita atîta încredere pe cîtă neîncredere îmi inspira atașatul militar, îmi spuse atunci cînd i-am făcut cunoscută întrevederea mea cu Brătianu : „E foarte simplu, cu o Misiune militară comandată de către un general, atașatul militar, pînă acum singur reprezentant în România al Marelui Cartier General, nu mai este decît un colonel ca și ceilalți și, probabil, văzut mai puțin bine decît ceilalți aleși la nevoie de către șeful Misiunii. Atunci, el face obstrucție. Nu e șic, dar este omenesc“. Aceeași părere o împărtășea și reprezentantul celui de-al Doilea Birou, căpitanul Cartier căruia atașatul militar nu-i ierta nici independența serviciului său, nici marea încredere pe care i-o arătam pe bună dreptate. El vru chiar să mă convingă să cer rechemarea sa, invocînd un fapt care, din contră, era pentru el un titlu nou față de recunoștința mea.

„Acest Cartier e nebun, îmi spuse într-o zi colonelul D...² La el, deformarea profesională a celui de-al Doilea Birou degenerază în delir al persecuției și în nebunie de asediu. Este pe cale să distrugă Legația care, dacă îl lăsăm să o facă, vă va cădea într-o bună zi pe cap. Sub pretextul că un serviciu german, un serviciu inofensiv pentru cumpărarea cerealelor românești, este instalat în casa din față, el zguduie fundațiile cu o echipă de terasieri care sapă un tunel pentru a verifica dacă, de partea lor, vecinii noștri nu sapă și ei unul pentru a-l mina și a ne arunca în aer“. Eu eram însă mai puțin sceptic, fără să-mi imaginez totuși cele ce aflasem de la căpitanul Cartier când i-am raportat, atenuându-le, cuvintele colonelului D... „Iată, îmi spuse el, ceea ce am descoperit, un tunel care traversează strada și care, pînă una-alta, a permis împreunarea firelor telefonice din centrala noastră și branșarea pe ale lor pentru a capta toate convorbirile noastre. Le-am debransat de îndată. Nu cred că au reușit pentru cît au cheltuit. Lucrările lor erau de-abia terminate cînd le-am început pe-ale mele care nu au durat decît două zile“.

Vecinul meu, dl. Brătianu, cînd l-am informat despre această lucrare de cîrțiță pentru cazul cînd cinstiții noștri cumpărători de cereale ar îndrepta-o spre locuința sa, primi astfel avertizarea mea : „Nu ignor faptul că acest serviciu, ca toate serviciile germane, este un cuib de spioni mai mult sau mai puțin camuflat. Ei nu au tras, de altfel, nici un profit, nu numai pentru faptul că ați debransat centrala voastră, ci și pentru că ei au un mijloc de a se informa gratis asupra legăturilor telefonice : directorul meu de la PTT este plătit de ei. Germanii știu că eu cunosc acest lucru și mă felicit pentru aceasta, căci ei consideră că nu trebuie să nu se încreadă în mine. Dar ei nu știu că eu știu acest lucru chiar de la director, căruia i-am autorizat să primească banii lor și care îmi spune mult mai multe despre ei decît lor despre mine sau despre secretele de stat“.

Bucureștii mișuna de spioni de ambele sexe, folosind în jocul lor, în afara urmăririlor, tentative de intimidare asupra mea, seducere a personalului meu, corupție a servitorilor mei. Primeam scrisori anonime care mă amenințau cu moartea dacă România va ieși din neutralitate. Dl. Brătianu, căruia îi arătam aceste scrisori redactate în germană, sau într-o franceză germanică, îmi arăta la rîndul său același scris și același stil care îi adresau aceeași amenințare în cazul în care România nu va merge cu Germania împotriva Rusiei. El mai primea și alte scrisori anonime, din partea unor patrioți români care îl amenințau cu asasinarea dacă înainte de sfîrșitul lunii nu va deveni aliatul Franței. „După cum vedeți, conchidea el, am toată libertatea spirituală pentru a mă decide, fiindcă, oricare ar fi inițiativa pe care aș lua-o, soarta îmi este pecetluită în același mod“.

Împotriva tinerilor mei colaboratori, spionajul german își mobiliza fecioarele sale bune, destul de bune pentru a se așeza întotdeauna, la restaurant sau la cafenea, la masa vecină și a-i provoca pe față pentru o rezolvare eficace.

Mă felicitam că recutasem în Franța vechi servitori ai familiei mele. Spionajul slujnicăresc nefiind în mod necesar în sens unic, funcționa pentru Franța mai mult decât pentru Germania, grație bucătarului meu, un alsacian foarte patriot care își cuceri de îndată un mare prestigiu și printre colegii săi de la București. Pe unde am fost în lume, am apreciat în corporația bucătarilor noștri un sprijin auxiliar prețios al diplomației noastre prin devotamentul lor față de patria mamă, ca și prin superioritatea lor profesională. Șeful meu bucătar se împrietenii cu cel al omului politic român cel mai parizian și cel mai puțin francez în același timp, dl. Alexandru Marghiloman, foarte apreciat pe bulevarde, în teatre și pe hipodroame unde culorile hergheliei sale triumfau mai des decât ideile sale în Consiliile de coroană. La masa sa, pe bună dreptate reputată, el primea, cel puțin o dată pe săptămână, pe ministrul german și pe cel austro-ungar. Ei nu aveau secrete față de el și deci nici față de șeful său bucătar care, păstrînd cîteva bucăți bune pentru ospățari, obținea un rezumat al discuțiilor *interpocula* între stăpînul casei și invitații săi. A doua zi, noaptea, șeful meu bucătar mergea în camera lui, la mansarda hotelului Marghiloman și îmi aducea însemnări mult mai utile decât depeșele de la Quai d'Orsay. Niciodată scara de serviciu nu merita mai nobil nume. Pe această cale l-am putut verifica de exemplu pe dl. Brătianu în sentimentul pe care miniștrii Puterilor Centrale nu încetau pînă în ultimul moment să creadă în bunele sale intenții în privința noastră.

Dacă, din acest punct de vedere, informațiile culese de la această sursă mă linișteau, ele mă îngrozeau pe de altă parte, demonstrîndu-mi că inamicul cunoștea mult mai bine decât mine toate punctele slabe ale situației noastre diplomatice sau militare. De exemplu, el afirma categoric — și viitorul îi va da în curînd dreptate — că la Salonic, Sarrail era incapabil de a începe ofensiva.

Căpitanul Cartier, în fața căruia deplîngeam această superioritate a inamicului, nu se arăta deloc mișcat de acest lucru. „În domeniul informațiilor noi sîntem, față de Germania, aproape dezarmați. De la afacerea Dreyfus, armata franceză este mereu vizată, serviciul nostru de informații fiind luat drept țap ispășitor și suprimat. Înainte noi cunoșteam mai bine armamentul Germaniei decât îl cunoștea ea pe al nostru. Înainte de război, în timpul unei lungi șederi de studiu la Berlin, ofițerii mă mirau prin cunoașterea

a ceea ce credeam că este foarte bine ascuns în Franța. «Îmi permițeți, întrebai eu pe unul dintre ei, să vă întreb cât vă costă acest lucru ? — Prețul, îmi răspunse el, unui abonament la *Jurnalul Oficial* al dvs. Găsim în el aproape tot ce disimulăm la noi»⁴.

În vizitele mele la președintele Consiliului de Miniștri, nu mă limitam totuși să-i transmit notele bucătarului meu. Examinam cu el toate aspectele și toate precedentele problemei puse de rolul României în război.

Chiar de la primele mele contacte cu mediile politice din București și cu colegii mei, ceilalți reprezentanți ai Antantei, simții inutilitatea numirii mele și necesitatea pentru a nu o face mai rea decât inutilă, de a adopta atitudinea ireproșabilă a predecesorului meu. Am susținut deci contrariul opiniei, nu a instrucțiunilor mele pe care de fapt nici nu le-am primit niciodată, ci a sfaturilor lui Berthelot³ și Briand⁴. Îl numesc pe șeful cabinetului înaintea președintelui Consiliului pentru că, în menaj, rolul conducător aparținea subalternului. Și unul și celălalt mi-au repetat : „Nu vă lăsați dus de nas ca Blondel de către Brătianu ; sprijiniți-vă pe opoziția în care se află prietenii noștri cei mai siguri ; nu ezitați să provocați manifestări în favoarea intervenției pentru a forța mina guvernului“. Dar de ce să apelez la ridicol și odios pentru a închide zgomotos uși pe care le simțeam deschise ? Aș risca, din contră, să le închid diminuînd marea forță a Franței : încrederea pe care ea o inspira.

Constatînd de îndată omnipotența lui Brătianu, adevărat dictator al țării, și înțelegînd că decizia finală depindea mai ales de el, consideram să înlătur prejudecățile pe care propaganda germană se străduia să le suscite împotriva mea. Reamintind și denaturînd lupta mea îndelungată din Maroc contra manevrelor Berlinului, ea mă prezenta ca pe un diplomat colonial, ce ignoră problemele europene, obișnuit cu acțiunea mai mult decît cu negocierea, un diplomat „cu dinamită“ care, dacă n-ar fi supravegheat, ar face să sară obstacolele prin toate mijloacele și fără nici un scrupul. Portret mai mult măgulitor decît unul care să-mi semene, trasat după idealul diplomatului german. Predecesorul meu adăugase și el, la toate acestea, retușuri nu mai puțin măgulitoare, dar într-un alt sens de care mă simțeam obligat să nu-l dezmint prea mult. Îl luam cu mine în timpul primelor mele vizite la președintele Consiliului pentru a da sentimentul continuității în politica noastră și în atențiile pe care le merita. Brătianu îmi reproșa că frecventez prea mult pe membrii opoziției. Foarte gelos pe autoritatea sa, el judecă mult timp cu suspiciune intimitatea mea inevitabilă cu campionii cei mai arzători ai alianței franco-române. „Ei nu o doresc mai sincer decît mine,

spunea el, dar ei sînt mai liberi să o spună. În locul meu, ei nu s-ar grăbi mai mult decît mine“. Cîteva luni mai tîrziu, după înfrîngerea României, exprimînd în numele său părerea că pentru a face faţă unei situaţii tragice se impunea un Cabinet de unire sfîntă prin acceptarea cîtorva membri ai opoziţiei, Brătianu urmînd această opinie, mă invidia sau se prefăcea că mă invidiază destul pentru a se plînge la Paris de amestecul meu în politica internă a ţării. Spun „se prefăcea“, pentru că atunci cînd i-am spus la rîndul meu acest lucru, el îmi răspunse : „E cea mai bună notă pe care v-aş putea-o da la Quai d'Orsay unde se pretinde că v-am anulat ca pe predecesorul dvs.“.

El nu putea uita că prietenia mea cu şefii opoziţiei l-a ajutat la Bucureşti înainte ca plîngerea sa să-mi servească la Paris cînd mă invita să arbitrez dezbaterile unde se înfruntau calculele prudenţei sale şi elanurile patriotismului. Manifestaţiile în favoarea războiului, organizate de adversarii săi şi mai ales de către refugiaţii din Transilvania, nerăbdători să se întoarcă la casele lor în urma armatei române, îi cauzau mai multă nelinişte decît speranţă în Franţa. El i-a încurajat mai întîi în secret, cu scopul de a da, în ochii Puterilor Centrale, crezare neutralităţii sale, atîta timp cît el se crezu stăpîn de a regla numărul şi amploarea. De exemplu, manifestaţiile unei mulţimi numeroase şi entuziaste, în februarie 1915, cu ocazia trecerii prin Bucureşti a generalului francez Pau, în drum spre Petersburg în fruntea unei misiuni militare. Dar el nu înţelegea să se lase depăşit de o mişcare de opinie destul de irezistibilă pentru a-l antrena mai devreme sau judecat destul de periculos la Berlin pentru a-l expune exigenţei de care a fost deja ameninţat de „garanţii ale neutralităţii sale“, fie ocuparea de puncte strategice în regiunea de frontieră. El îmi explică faptul că, pentru a para o asemenea exigenţă, el admise tranzitul prin România a materialului de război german pentru Turcia. De asemenea, el cîştiga timp şi îşi ascundea jocul prin acorduri comerciale care livrau Germaniei cea mai mare parte a cerealelor româneşti.

Departate de a „provoca“ noi manifestaţii, după sfatul naiv de la Quai d'Orsay, ca şi cum spontaneitatea nu ar face întreaga valoare şi ca şi cum un guvern ar putea să se înşele asupra adevăratului lor caracter, am intervenit, din contra, la cererea lui Brătianu, pe lîngă şefii opoziţiei, pentru a le defini ca inutile sau chiar periculoase. Bineînţeles, nu garantam asigurările sale de o foarte apropiată intrare în război decît prin confirmarea faptelor (mai ales insistenţa sa pentru trimiterea unei Misiuni militare franceze) şi o altă cauţiune care, pentru a nu fi burgheză, nu era mai puţin valabilă, cea a reginei Maria, cea mai bună aliată a noastră.

Ea îmi confirmă, în termenii cei mai categorici, rezoluția regelui și a lui Brătianu de a intra în război înainte de sfârșitul lunii august, în cursul unei audiențe pe care am cerut-o sub pretext de a-i comunica scrisori pariziene care exprimau tot atîta admirație pentru ea cîtă simpatie pentru România. „Ceea ce îmi aduceți în buzunarul dvs. îmi este mai plăcut decît ceea ce colegul dvs. din Germania a scos din al său ultima dată — sper că este ultima — cînd l-am primit. Ați putea crede că el a scos, pentru a-mi arăta, mie, prințesă engleză, gloanțe dum-dum pe care le pretindea folosite de către armata engleză pe frontul Franței. A trebuit să fac apel la sîngele meu rece pentru a nu-l da afară. Am răbdare spunîndu-mi că i se vor înapoia în curînd pașapoartele“. Și ea îmi citi copia unei scrisori adresată recent de ea vărului ei, regele Angliei, pentru a-i anunța sfârșitul apropiat al neutralității, motivîndu-l astfel : „România nu poartă în inimi decît o iubire, Franța, și decît un ideal, Transilvania“. Cer iertare umbrei sale, am crezut mai întii că, pentru a-mi face plăcere, ea improviza acest *post-scriptum*, dar „Amintirile“ ei („The story of my life“) reproduc această scrisoare, în afară de faptul că pentru mine, ea a tradus cuvîntul „simpatie“ prin cuvîntul „iubire“.

Monopolul acestui sentiment, iubire sau simpatie, conferea reprezentantului Franței, în ciuda voinței lui, monopolul singurei intervenții utile pe lîngă guvernul român. Din diferite motive, colegii mei din Antantă se resemnau sau chiar se felicitau de aceasta ca de tot ce diminua responsabilitatea lor, chiar și pe seama importanței lor. Rusia, care de doi ani hărțuia România pentru a o antrena în război fără însă a-i acorda garanțiile cele mai indispensabile și care, pînă atunci, se arăta foarte geloasă de rolul ei conducător în Orient și în Balcani, o abandona în parte în fața intransigenței ireductibile a d-lui Brătianu. Prins între această intransigență și cea a propriului său guvern, reprezentantul său la București, pentru a ameliora o poziție puțin confortabilă, accentua cu plăcere această semiestompăre. Dl. Poklewski, rus cît se poate de puțin și polonez catolic, era mai bine văzut în capitala română decît la Petersburg. Relațiile mele cu el au fost mult mai ușoare decît cele ale guvernului meu cu al său.

Despre ministrul Italiei, baronul Fasciotti, diplomat format la școala de la Nigra, românii spuneau că el avea tot atîta fler cît nas, un nas enorm în formă de trompă, care combinat cu înălțimea lui foarte mică, fusese supranumit de reginea Maria „Copilul elefant“. El era prea fin pentru a nu simți neputința sa de a depăși rezistența lui Brătianu mai ales după răcirea raporturilor italo-române în urma decepției suferite de Cabinetul de la Roma care, atunci cînd

a aderat în 1915 la Antantă, se lăudase că aduce ca dar „pe sora sa latină“, România, și că va obține astfel promisiuni de mărire. Evenimentul demonstrând că România, ca și soră latină, nu cunoștea decât Franța, ministrul Italiei la București încerca față de reprezentantul Republicii un sentiment de solidaritate interaliată temperat de un sentiment de gelozie națională.

Cu un spirit sportiv, ministrul Angliei, Sir George Barclay, declara că revenea Franței conducerea jocului. „Numai dvs., îmi spunea el, aveți cota de dragoste. Deci e datoria dvs. de a corupe, pentru bunul motiv, România“. Franța avea în acest joc, cu această dragoste, un alt atu : un credit, desigur foarte slab, dar totuși superior tuturor celorlalți asociați ai săi reuniți în jurul Rusiei, dintre care ea era și cea mai veche și cea mai generoasă aliată. Or, problema intervenției române se rezuma la problema căilor și mijloacelor de a învinge obstrucția rusă.

La începutul lui iulie, situația militară sugerează Antantei o somație adresată d-lui Brătianu. I se declară că intervenția României, pentru a le fi utilă, trebuie să fie imediată și că aminînd-o, ea riscă de a-și vedea retrase avantajele promise.

Dar, ca întotdeauna cînd Rusia avansa din punct de vedere militar, regresa din punct de vedere diplomatic în tratativele cu România pentru care, spunea generalul Alexeiev, concursul ar fi mai mult anevoios decât util, cu 750 km de front nou de apărut. [...]

„Știu foarte bine, îmi spunea el [Brătianu], că în tabăra Aliților sînt acuzat de șantaj cînd de fapt cer garanții vitale pentru noi. Cu mai multă amabilitate, sînt comparat cu un negustor de covoare. Vor oare ca, descoperindu-mă înainte de vreme, să-mi invit dușmanii să-mi spargă casa și să se instaleze aici ca stăpîni în timp ce mi se refuză armele s-o apăr ? Să mi se accepte condițiile fără de care eu nu pot să-mi angajez țara în război fără a o trăda, și se va vedea pe cine înșel eu“.

Mai întîi, el cere angajamentul secretului absolut asupra tratativelor în curs, în scopul disimulării adevăratelor sale proiecte pînă la executarea lor. El obține cu ușurință aceasta de la Rusia, imperiul misterului și al tăcerii, ca și de la ceilalți aliați. Să notăm că nimic nu i-ar fi fost mai ușor lui Brătianu decât să provoace, după cum nu va scăpa de a i se atribui intenția, o indiscreție imputabilă, în aparență, altora, dar care nu l-ar fi liberat mai puțin de promisiunile sale. De fapt, împotriva oricărei așteptări, într-o țară unde se știe tot, miniștrii Puterilor Centrale și-au păstrat iluziile pînă în ultimul minut, și chiar după, căci, în 19 august, ei credeau încă în menținerea neutralității României care, în 17, încheiase alianța cu Antanta. Brătianu nu i-a tras într-adevăr pe sfoară decât pe ei.

Pe de altă parte, Brătianu revendică pentru România dreptul de a fi admisă în comunitatea națiunilor aliate pe picior complet de egalitate, pentru același motiv ca Italia în anul precedent. Cabinetul din Petersburg refuză aceasta, pretextînd anomalia acestui avantaj acordat României în timp ce Belgia și Serbia, intrate în război cu doi ani mai devreme nu îl au. Brătianu, fără să răspundă unei alte obiecțiuni antijuridice și antidemocratice bazată pe distincția între marile puteri și altele, replică invocînd ca singur precedent Italia și distincția mai logică, după el, de a stabili între națiuni care suportă războiul, în urma unei agresiuni și cele care, înfruntîndu-l voluntar, stipulează garanții.

În sfîrșit, pentru a-și acoperi frontiera meridională, Brătianu cere ca intrarea în război a României să fie precedată de o ofensivă a armatei din Salonic.

Briand îi dă satisfacție asupra acestui punct fără însă a consulta Rusia care nu participă la expediția franco-engleză din Orient. Dar Cabinetul din Petersburg se arată refractar cînd Brătianu pretinde, în ceea ce privește teritoriile pe care le revendică, o angajare necondiționată, în timp ce proiectul de tratat menționează că ele vor fi cedate „după cum o vor permite rezultatele generale ale războiului”. Brătianu vede în această restricție o problemă proces sau de subterfugii în care el însuși excelează. El amenință cu demisionarea dacă Alianții o mai mențin. Asupra acestui punct șefii opoziției îl aprobă și declară că dacă ei vor lua puterea, ei nu se vor arăta mai puțin intransigenți. Cînd Poincaré⁵, conform celor ce i-am cerut cînd mi-am luat rămas bun de la el, propune să se adreseze direct țarului pentru a grăbi deznodămîntul, președintele Consiliului care, în mod obișnuit ar fi considerat acest demers personal de la șef de stat la șef de stat ca o uzurpare, găsește ideea excelentă. În 21 septembrie/4 august 1916, dl. Poincaré îi scrie împăratului Nicolae II o scrisoare în care îi semnalează, în termenii cei mai presanți, necesitatea antrenării fără amîinare a României în tabăra noastră. Această scrisoare dovedește speranțele pe care Franța și le punea în această intervenție, fără însă a face lucrul esențial, vom vedea în curînd, asupra a ceea ce ar trebui pentru a le realiza. „Generalul Joffre și statul-major francez estimează că noi sîntem în prezența unei ocazii trecătoare pe care n-ar trebui să o lăsăm să ne scape. *Intervenția română imediată ar permite ruperea definitivă a echilibrului în favoarea noastră.* Peste cîteva săptămîni, cînd va ninge peste Carpați și cînd trecătorile vor fi pázite, momentul prielnic va fi trecut”. Acest mesaj îl decide pe Nicolae II să nu ia în considerare toate obiecțiile Ministerului său și ale Statului Major. El răspunde

lui Poincaré că va da ordinul semnării cât se poate de repede a convenției pe care o pretindea I.I.C. Brătianu.

Poincaré, destul de puternic la Petersburg pentru a face posibilă alianța României mobilizându-l pe țar, nu este totuși la fel de puternic la Paris, pentru a o face mai fertilă mobilizându-l pe Sarraill sau concediindu-l de la comanda trupelor aflate la Salonic.

Dl. Brătianu semnează, în dimineața zilei de 4/17 august, cu reprezentanții celor patru puteri ale Antantei, un tratat de alianță al cărui conținut era următorul : în schimbul garanției integrității sale și a libertății de a-și uni Transilvania, Bucovina și Banatul, România se angajează să declare război Austro-Ungariei cu toate forțele sale, cel mai târziu în 15/28 august ; Puterile Aliate se angajează să nu încheie pace separat înainte ca ea să nu fi fost mulțumită ; ele se angajează să o primească pe picior de egalitate în toate negocierile de pace.

Conform convenției militare semnată în aceeași zi, România ar intra în război în 15/28 august ; deschiderea ostilităților va fi precedată de o săptămână printr-o *ofensivă pornită din Salonic* ; Rusia se angaja să continue ofensiva sa pe tot frontul și să trimită trupe în Dobrogea pentru a o apăra împotriva bulgarilor ; România trebuia să primească fără întrerupere cel puțin trei sute tone de material de război pe lună.

Toate aceste clauze, în afara celor care impun obligațiile României, vor fi violate.

Intr-o țară în care evenimentele politice sînt cel mai adesea cunoscute și comentate înainte de a se împlini, încheierea alianței rămase la fel de secretă ca și negocierea ei. Puterile Centrale au crezut în neutralitatea României pînă în momentul mobilizării. Iată ce poate face o și mai mare onoare autorității lui Brătianu decît clarviziunii reprezentanților Puterilor Centrale la București, dl. von Busch și contele Czernin, considerați totuși ca cei mai buni diplomați ai țărilor lor. Ei vor fi în curînd, și unul și celălalt, miniștri ai afacerilor externe.

Bucureștii sub bombe. — În tratatul nostru de alianță cu România nu se află deloc scris cuvîntul „Germania“. Neangajîndu-se să-i declare război în același timp ca Austro-Ungariei, Brătianu nu spera să o evite. Reprezentantul său la București repetase adesea că un atac împotriva Austro-Ungariei ar provoca un contra-atac imediat al Germaniei și al Bulgariei. Președintele Consiliului ținea deci cu atît mai mult să-și conformeze asupra acestui punct secundar atitudinea sa la cea a Italiei care, nici ea, nu declarase război decît Austro-Ungariei pe care n-a urmat-o, cu toate promisiunile făcute pe jumătate asupra acestui punct esențial, așteptînd mai mult de

un an pentru a ieși din neutralitate. El ținea, de asemenea, să menajeze pe cât posibil scrupulele regelui Ferdinand lăsînd lui Hohenzollern din Berlin responsabilitatea unei agresiuni care ar forța mîna lui Hohenzollern din București. Acesta era atît de tulburat încît pe 25 august, ziua sărbătorii sale, cînd primul ministru, prezentîndu-i urările sale, făcu o aluzie foarte discretă față de gravitatea împrejurărilor, el izbucni în plîns. Hotărîrea sa era luată, irevocabil, dar el se hotărî pentru aceasta fără însă a se resemna cu totul. Pentru a o adopta el a trebuit să uite, într-o teribilă luptă lăuntrică, amintirile tinereții sale, tradițiile neamului său, să uite promisiunile pe care unchiul său, regele Carol, apoi mătușa sa, regina Carmen Sylva, i le luase. După moartea unchiului, moartea mătușii în aprilie 1916, rupea o altă legătură dintre Ferdinand și patria lui de origine. Ca o foarte bună nemțoaică, ea făcea campanie pentru antrenarea României pe făgașul Berlinului împotriva Franței, plîngînd totuși la gîndul că-l supără pe unul dintre cei mai îndrăgiți corespondenți ai săi, Pierre Loti. Regele Ferdinand va înceta în curînd să verse lacrimi, nu de remușcări — liniștea conștiinței precedă la el liniștea inimii — ci de regret, gîndindu-se la Germania. Aceasta, este adevărat, se va comporta astfel față de el și poporul său cu scopul de a accelera această evoluție. La cîteva zile după deschiderea ostilităților, în timpul raidurilor aeriene ale inamicului asupra capitalei sale, pe cînd eu mă străduiam, în cursul unei discuții cu el, să nu-i vorbesc de germani, numindu-i mereu în acest fel, acest Hohenzollern îmi răspunse stigmatizînd barbaria „nemților“.

Pînă atunci, el aprobă fără ezitare angajamentele luate în numele său de Brătianu și dori să le consacre prin reprezentanții tuturor partidelor. În acest scop, el reuni un Consiliu al coroanei pe 14/27 august, adică la sfîrșitul răgazului prevăzut înaintea intrării în război, pentru a prelungi cît mai mult iluziile inamicului. După o aluzie discretă la dureroasa criză de conștiință pe care tocmai o trecuse din dragoste pentru patria sa română, el declară că acceptă necesitatea războiului pentru a asigura viitorul națiunii și ceru concursul tuturor, fără deosebire de opinii și a „liniștii confesionalului“. Toți îl aclamară cu entuziasm în afară de d-nii Marghiloman și Carp. Dl. Carp cu o violență puțin senilă strigă : „Vreau ca voi să fiți bătuți, căci victoria voastră va fi ruina țării“. Brătianu îl sfătui să-i cheme pe fiii săi care erau deja mobilizați și să-i angajeze în armata germană. „Fac din aceasta, răspunse dl. Carp, un sacrificiu, dar vreau ca să fiți bătuți“. În aceeași zi, la ora 9 seara, ministrul României la Viena înmînează contelui Burian⁶ declarația de război. A doua zi, mobilizarea ținută în secret pînă atunci, continuă cu ostentație și regele schimbă cu șefi de state ai Antantei telegrame

care le confirmă decizia sa și aceștia, la rîndul lor, îi exprimă urările lor în cuvinte dintre cele mai călduroase.

În ziua de 15/28 august, o mulțime entuziastă defilă timp de mai multe ore, cu refrene din „La Marseillaise“, în fața Legației arborînd drapelul francez și românesc. A trebuit să apar de mai multe ori la balcon și să răspund la mai multe alocuțiuni împărțînd laolaltă cu vorbitorii siguranța în victorie, nu fără a refuza un sentiment de neliniște puternică pe care îl încercam aproape sigur, încrederea românilor în Franța fiind superioară celei personale. Nici o veste, în 15/28 august, despre ofensiva pe care armata din Salonic trebuia, conform tratatului, să o întreprindă cu cîteva zile înainte de mobilizarea române. Pe acest front exista desigur o ofensivă și chiar victorioasă, dar ea aparținea bulgarilor care în 4/17 august, în ziua semnării tratatului, răpeau sîrbilor Florina, fără însă a provoca nici cea mai mică reacție din partea lui Sarraïl. Neliniștea mea creștea datorită faptului că așteptam încă răspunsul său la telegrama pe care, conform sfatului dat de Joffre, i-o adresasem imediat după această semnare, pentru a-l informa despre aceasta, pentru a mă felicita că sînt numit să colaborez cu un șef ca el și pentru a mă bucura la gîndul că voi aclama în curînd cu poporul român armata sa victorioasă la București. Nu știu dacă a primit această telegramă, aștept în continuare răspunsul.

După manifestațiile mulțimii, a trebuit să primesc pînă la o oră tîrzie din noapte vizita a numeroase persoane române, oameni politici, ziariști, profesori care toți, fără a prevedea întinderea sacrificiilor pe care le rezerva un viitor apropiat, mă asigurau de fidelitatea lor față de noi înșine, spuneau ei, într-atîta această cauză era aceeași. „Destinele noastre, îmi zise un profesor, sînt atît de frățești încît, de la cruciade încoace, noi învățăm istoria noastră învățînd istoria Franței. Și de un secol istoria noastră se face printr-o contralovitură dată istoriei voastre“. Totuși, fervoarea speranței și fermitatea rezoluțiilor se exprimau pe un ton grav cu un sentiment reprimat de „dor“, îmi spunea poetul transilvănean Octavian Goga. „Dor“, cuvînt aproape intraductibil și sentiment specific românesc, sentiment al unui popor care de-a lungul vremurilor, a suferit prea mult pentru a se lăsa în voia bucuriei, dar care nu disperă niciodată, sentiment de nostalgie în suferință, de tristețe voluptuoasă în iubire iar în entuziasmul patriotic, așteptare resemnată dar neînfri-cată a noilor încercări în care el presimte răscumpărarea unui viitor mai bun.

România primi succesiv declarațiile de război ale Germaniei (15/28 august), Turciei (17/30 august) și Bulgariei (19 august/1 septembrie). Primul raid de zepelin german asupra Bucureștilor avu loc

În noaptea de 4 spre 5 septembrie și fu reluat în nopțile următoare. Ziua, o escadrilă de avioane, mai ales atunci cînd timpul frumos scoțea lumea la plimbare, bombardarea cartierelor unde oamenii care se plimbau erau cei mai numeroși. Aviatorii germani nu riscau nimic, aviația și D.C.A. fiind de asemenea inexistente în România. Din lipsă de sirenă și de observatori, alerta era dată cînd bombardarea, la foarte joasă altitudine pentru a da greș, începea deja prin fluierăturile stridente și prelungite ale poliției. De aceea, în timpul războiului din 1914—1918, Bucureștii au fost de departe capitala cea mai încercată de către aviația inamică. Admiram cu atît mai mult stoicismul populației sale cu cît Bucureștii treceau pe neobservate de la bucuria de a trăi la un apocalips sîngeros. Orice raid de avioane se solda cu un mare număr de morți și de răniți. Oroarea se prelungea prin bălți sau pîrîiașe de sînge pe străzi, prin caii care trăgeau să moară zbatîndu-se din măruntaiele lor sau după atelajele care și-au pierdut vizitiul. Noaptea era rezervată raidurilor unui zeppelin care, cu toate luminile aprinse, zbura deasupra orașului, avînd silueta unei uriașe balene luminoase sau a unei țigări groase arzînd din loc în loc. El lansa bombe mai puternice decît cele ale avioanelor deasupra clădirilor reperate dinainte. Avea grijă în mod deosebit de cartierul Legației nu față de umila mea persoană, ci pentru a distruge casele vecine ale președintelui Consiliului și a d-lui Take Ionescu, șeful opoziției intervenționiste încă din 1914. Pentru mine și personalul meu riscul era foarte redus, grație spionajului german. Am arătat mai sus cum a săpat pe sub stradă un tunel pentru, chiar dacă nu să mă facă să sar în aer, cel puțin să fixeze firele telefoanelor noastre pe firele centralei sale. După această descoperire, pentru a evita scufundarea străzii și poate a Legației, acest tunel a fost transformat în boltă destul de solid zidită pentru a construi cel mai bun adăpost al cartierului. De îndată ce apărea zeppelinul, vecinii mei dădeau buzna în acest adăpost. Într-o noapte, președintele Consiliului și principalul lui adversar politic, dl. Take Ionescu se întilniră în el. „Aceasta este, îmi ziseră ei, unirea sfîntă sub egida Franței“. Totuși, ei considerau că e mai prudent să petreacă noaptea pe cîmpia vecină. Legația ieși din aceste raiduri cu toate geamurile sparte de o bombă care distruse în parte casa vecină a atașatului militar englez și îl răni, orgoliul insular nepermițîndu-i recunoașterea superiorității adăpostului meu.

În timpul primei luni de război, inamicul avu de două ori ocazia să sfîrșească cu România fără prea multe cheltuieli : la înmormîntarea celui mai tînăr copil al suveranilor, micul prinț Mircea ; și la înmormîntarea d-lui Filipescu, vechi ministru de război care era, ca și Take Ionescu, campionul cel mai pasionat al alianței cu

Franța. În timpul celor două ceremonii, toată lumea oficială a României, curtea, ministerul, parlamentul, corpul diplomatic, înalți funcționari, stat-major, era adunată sub acoperișul aceleiași biserici la discreția aviației germane. Or, în ambele cazuri ea se opri la un ordin, se spune de-al lui Guillaume (Wilhelm) II. Se poate crede că în locul său, Hitler [...] ar fi dat același ordin ?

„Și Franța ? Ce face ea ?” — Sub bombe, Bucureștii își păstrează surîsul dar își pierde puțin din încrederea în noi. Se spunea, nu mie, căci eram primul care o spuneam și românii au prea mult tact pentru a se plînge de Franța reprezentantului său : „Statul major francez nu ignora lipsa noastră completă în materie de aviație și imposibilitatea absolută de a ne procura una, fără știrea spionajului german, înaintea declarării războiului. Pentru a-l împiedica pe inamic de a ne masaca, fără nici un risc pentru el, dealtfel, erau suficiente cîteva avioane detașate de la Salonic. Rusia ar fi putut de asemenea să ne protejeze [...]”.

Se adăuga : „Constatînd că Franța ne părăsea fără nici o apărare împotriva bombelor germane, ne resemnam presupunînd că armata din Salonic își rezerva toate mijloacele pentru o ofensivă fulgerătoare împotriva germano-bulgarilor, dar noi nu mai auzim vorbindu-se de această ofensivă”.

În recriminațiunile sale întru-totul justificate față de o asemenea slăbiciune, Brătianu exprima speranța că nu era vorba decît de o întîrziere datorată ofensivei din Salonic, ofensivă care cerea concursul Angliei. Președintele Consiliului își va schimba felul de a vorbi cînd, după amînarea fără un termen precis a acestei ofensive, el va constata abandonul fără fraze și chiar fără nici un cuvînt de explicație.

În România, spiritele erau mai bine pregătite pentru război decît armele, fără să se poată taxa de lipsă de prevedere guvernul său imobilizat între necesitatea disimulării pregătirilor sale față de spionajul german și atitudinea rușilor care livrau cu încetineală materialul expedit de Franța peste teritoriul lor, singura cale care putea fi folosită. În cursul unui raid pe front, mașina mea depășea mergînd înainte și încrucișa revenind, piese de artilerie grea trase de vaci pe care le mînau soldați prășitori cîntînd. Admirației mele pentru eroismul unui popor care astfel echipat, înfrunța cu bucurie armatele Puterilor Centrale, se adăuga o temere puternică.

Totuși trupele române cuceriră rapid o parte din Transilvania și rămaseră acolo atîta timp cît ele nu întîlniră decît armata austriacă. Dar, prompt în a ajuta pe „strălucitorul secund”, Statul Major german trimise doi dintre cei mai buni generali ai săi, pe Falkenhayn în Transilvania și pe Mackensen la Dunăre.

În ciuda faptelor de eroism, armata română nu putea să se mențină mai mult în Transilvania. Respinsă de forțe superioare și altfel echipate de către Falkenhayn, ea evacua cucerirea sa pentru a organiza defensivă asupra frontierelor Vechiului Regat.

Pornind la luptă soldații români cântau acest refren :

„O Sarrail, Sarrail, Sarrail,
Noi ne batem și tu stai“.

Bătînd în retragere, românii tot mai cântau, pentru că acest popor muzician cîntă la necazuri.

La București, manifestații defilau în fața Legației nemaicîntînd „La Marseillaise“ și aclamînd Franța, ci în liniște, ca și cum ar fi purtat doliu după speranțele lor sau ca într-o invocație tăcută la care nu puteam răspunde decît oferindu-mi demisia la Paris cu scopul de a repudia cu tărie orice responsabilitate în neîndeplinirea angajamentelor noastre ori de a pune capăt unei situații intolerabile pentru mine. Mă decisei la aceasta după ce am primit vizita prietenilor noștri cei mai buni care mă abordau cu lacrimi în ochi și cu următoarele cuvinte : „Și Franța ? Ce face ea ?“

La telegrama mea, Briand sau mai degrabă Berthelot răspunse sec că, mai ales în timp de război, diplomații Republicii aveau datoria să rămînă la postul lor și să o apere împotriva tuturor criticilor. Evident, dar dacă ea este de apărut. Or, se neglija să mi se dea cea mai mică explicație a inerției noastre și *a fortiori* să-mi prevadă termenul. Deja nu mai eram destul de tînăr pentru a-mi face mari iluzii asupra „credinței tratatelor“. Dar acordam importanță celui pe care tocmai îl semnasem, prea tînăr, e adevărat, ca să fie violat.

E ceea ce îmi repetă Brătianu cînd îi mărturisii despre cererea mea de rechemare. El o cunoștea deja fie prin colaboratorii mei cărora nu le cerusem, din contră, secretul, fie că ei posedau textul telegramii mele cifrată în chip intenționat în modul cel mai puțin ermetic. Brătianu profită de acest lucru pentru a mă asigura că el nu-mi imputase niciodată nici cea mai mică responsabilitate în ceea ce el numea cea mai mare încercare a vieții și a țării sale. „Știu bine, îmi zise el, că dvs. faceți tot ceea ce puteți pentru salvarea României și pentru onoarea semnăturii dvs.“

Prin aceasta el nu era decît și mai dispus pentru a stigmatiza „trădarea“ Antantei cu o violență de care îl credeam incapabil pe acest om de obicei atît de stăpîn pe el. „[...] nu mă așteptam decît la mai bine din partea celorlalte puteri ale Antantei, în special a Franței, la mai multă loialitate și chiar generozitate. Totul se petrece ca și cum Antanta ne-ar atrage într-o capcană premeditată

în care ea rezervă României rolul calului picadorului care este lovit cu răceală pentru a obosi taurul“.

Cu un suris amar, Brătianu îmi puse în față o telegramă recentă de la Paris rezumînd un discurs rostit în 15 septembrie de către Poincaré în galeriile subterane din citadela Verdunului. El adresa un omagiu și urările sale armatei din Orient „care concentrează diferitele sale elemente pentru a da noilor noștri aliați români un sprijin frătesc (!) împotriva germano-bulgarilor“.

Din curtoazie dar și din simpatie cred, Brătianu se prefăcea că pune acest „sprijin frătesc“ la pasivul celorlalte puteri ale Antantei, a particularităților lor, a egoismului și orbirii lor. El incrimina mai ales Anglia ostilă, chiar din principiu, pentru expediția din Salonic. Pentru publicul mai larg, întreaga responsabilitate cădea asupra Franței care încarna toată Antanta. Expediția din Salonic era considerată drept afacerea sa întrucît ea exersa conducerea și suporta principalul efort.

La drept vorbind, inacțiunea scandaloasă și nefastă a lui Sarraill rămînea pentru mine în parte o enigmă. Românii se mirau că nu li se dădea nici măcar o satisfacție relativă reamintind acest lucru. Nu eram naiv să propun această sancțiune, știind acest lucru ca un „tabu“ pînă la noi ordine. El nu va fi amintit decît în iunie 1917 de către Ribot la cererea lui Lloyd George declarînd că englezii nu vor face nimic la Salonic atîta timp cît ei vor fi la ordinele lui Sarraill. Doar voința Angliei putea prevala contra celei a Lojelor. În fond, aceste două forțe ajung la același lucru : legea supremă a regimului nostru, primatul electoratului asupra naționalului, cavaleria Saint-Georges jucînd un mare rol la noi în lupta urnelor și întotdeauna în aceeași tabără ca și Lojele.

România, în ciuda încercărilor teribile datorate amînării timp de doi ani a ofensivei noastre la Salonic, nu ne rămînea mai puțin credincioasă.

O mare doamnă romîncă, o principesă, a spus despre România: „Această țară unde sînt atîția prinți și atît de puțini gentlemeni“. S-a spus de asemenea despre romîni că „noblețea le vine călătorînd“. Eu nu subscriu nici uneia din aceste două judecăți sumare. Poporul romîn este un adevărat gentlemen colectiv. Cînd spun popor, eu nu exclud guvernul și clasele înalte. Dacă a fi gentleman este o chestiune de onoare și mai ales să-ți ții promisiunile, sau chiar să-ți ții mai mult decît promisiunile, guvernul romîn este un super-gentleman căci, punctual la întîlnirea din 15/28 august 1916, el își ținu mai mult decît promisiunea, rămînînd singur după înfrîngerea aliaților săi. El aparține înaltei nobleți dacă noblețe înseamnă a avea mai multe datorii decît drepturi.

România invadată. — Părăsită de aliații săi, înconjurată de dușmani, România nu putea să reziste mult timp la împătrita strângere austro-germano-turco-bulgară. Frontul său se clatină din toate părțile : în nord și în sud, în Carpați și în Dobrogea.

La București — ca și la Paris — se trăiește dezastrul de la Tur-tucaia, un „Charleroi“ românesc, după exaltarea efemerei ocupări a Transilvaniei, asemănătoare cu cea care a urmat în Franța, după nu mai puțin efemera intrare a trupelor noastre în Alsacia chiar din primele zile de război. Pe cînd, se spunea, „Marna“ noastră ?

Neputînd lua cu împrumut de la statul major francez o parte din armata sa, statul major român îi împrumuta vocabularul său din august 1914 dinaintea Marnei, camuflare transparentă a înfrîngerii pentru a susține moralul din spate. Logomahie dezmințită de acest spectacol lamentabil : mii de refugiați transilvăneni, bărbați, femei, copii, dintre care cei mai mulți nu se vor mai întoarce nici-odată la ei acasă, jigăriți și zdrențuroși, desculți și însîngerăți cu bocceaua lor sărăcăcioasă.

Printr-o asemănare de cuvinte, evocarea acestei retrageri tragice îmi amintește de ura ascunsă pe care o resimțeam față de neputința de a sili pe cei de la Quai d'Orsay de a-mi asigura un succesor. Nu îndrăzneau să sugerez să-l numescă pe predecesorul meu, care era deja prezent, ceea ce înlătura obiecția trasă din încetineala și dificultățile crescînde ale călătoriei. Philippe Berthelot, a cărui întregă politică românească se reducea la a „concedia“ pe Blondel pentru a-l contraria pe protectorul său Deschanel, ar fi găsit gluma de un gust îndoielnic. Nu exista deci un al treilea termen pentru această alternativă : a merge în întîmpinarea revocării sale sau a bea paharul pînă la fund. Pretindeam pentru cuvîntul „retragere“, un al treilea sens al său, o calmare relativă. Ceea ce și făceam, cu conștiința împăcată, închizîndu-mă în Legație și pretextînd o boală imaginară pentru a nu primi pe nimeni timp de o săptămîină. Contactele cu cei mai buni prieteni ai Franței, firește, cei mai mîhniți de înfrîngerea ei [...] îmi erau insuportabile.

În timpul acestei retrageri propice meditației, afectat de o dublă lovitură : jignirea din ajun și neliniștea zilei de mîine, retrăiam cele trei luni scurse de la numirea mea la București, încercînd să aflu dacă am făcut tot ce depindea de mine pentru a imprima evenimentelor un curs mai puțin funest.

Cîțiva buni colegi, dintre care nici unul în locul meu n-ar fi urmat acest sfat retrospectiv, îmi reproșară că nu condiționasem

plecarea în România de rechemarea lui Sarraill și de trimiterea de întărituri suficiente pentru a permite succesorului său de a începe ofensiva. Mă limitasem doar la a-mi ține promisiunea făcută lui Lyautey, insistînd în acest sens pe lângă Briand și Poincaré care erau de acord cu Statul Major care nu putea rezolva singur această problemă mai puțin militară decît politică. Rezultatul negativ al insistențelor mele, îndrăznețe pentru un simplu diplomat, demonstrează că mergînd mai departe eu provocam nu „concedierea“ lui Sarraill, ci pe a mea.

Mă gîndisem la un termen de mijloc, mai puțin șocant dar nu mai puțin himeric : desemnarea unui înalt comisar interaliat în misiune la Salonic cu puteri depline. Acest înalt comisar nu putea fi decît un om politic de prim rang, cît se poate de bine văzut de aliații noștri. Theophile Declassé mi se părea cel mai nimerit prin vederile lui înaintate și spiritul său de luare a deciziilor ca și prin influența lui deosebită la Londra — unde era părintele Antantei cordiale, la Roma — era autorul apropierei franco-italiene și la Petersburg unde fusese ambasadorul nostru și unde era cunoscut ca foarte atașat Alianței.

În timpul șederii mele la Londra, m-am confesat lui Paul Cambon⁷. „Idea este excelentă, îmi zise el, atît de bună încît am reținut-o de partea mea“.

— „Dvs. aveți mai mult merit decît mine în această privință, orizontul dvs. cuprinzînd toate fronturile diplomatice, implicînd numeroase probleme, în timp ce eu sînt hipnotizat de sectorul meu. Aș fi de neiertat dacă nu-l voi explora la fel de bine ca dvs.“

— „Da, ideea este excelentă, dar desemnarea lui Declassé ca înalt comisar interaliat antrenînd în mod inevitabil rechemarea lui Sarraill, idee acceptată la Londra nu mai este acceptată în prezent la Paris din motive de politică internă pe care le cunoașteți la fel de bine ca și mine. Totuși, aplicarea ei ar spori autoritatea noastră în direcția războiului, diminuînd-o pe cea a Angliei. Ceea ce este paradoxal pe planul interesului general, devine logic pe plan electoral“.

Va trebui aproape un an pentru ca Puterile Aliate (iunie 1917) depășind o diversitate de puncte de vedere incompatibile cu comunitatea de acțiune, să-și delege puterile lor unui mandatar unic, adică la Salonic, dar cu un obiectiv limitat față de soluția crizei grecești. Acest mandatar, dl. Jonnart, parlamentar cu experiență, așa cum se cerea, va uza din plin de mîna liberă pe care i-o va lăsa dl. Alexandre Félix Ribot, devenit președinte al Consiliului de Miniștri.

În 1916, mai retrogradă decît vechea Austrie, Franța se află pe frontul din Orient în întîrziere cu o idee, cu o armată și cu doi ani.

Iată că, în timpul acestei furtuni interioare și acestei scufundări într-un ocean de necazuri, ies la suprafață dintr-o dată ca un înecat care respiră liber și revede cerul. O telegramă de la Petersburg îmi anunță pentru a doua zi sosirea la București a Misiunii noastre militare pe care o așteptam cu foarte mare nerăbdare. În sfîrșit, Franța dădea României un semn pe viu despre atențiile ei. Dacă Sarraill îmi înșeală cu cruzime speranța, generalul Berthelot o depășește. E imposibil de făcut o alegere mai bună pentru o asemenea Misiune, într-o asemenea situație. Colaborator al lui Joffre la Marna, el va pregăti o Marnă românească care, întîrziind cu șase luni căderea frontului rusesc și fixînd astfel o mare parte a armatei germane, va face Antantei un serviciu poate vital. [...]

ÎN AMERICA PENTRU CAUZA ROMÂNEASCĂ

MISIUNEA NOASTRĂ ÎN AMERICA ȘI IDEEA UNEI LEGIUNI DE VOLUNTARI

Prin ordinul Marelui Cartier General din Iași nr. 1082 din 18 aprilie 1917, am fost trimis în Statele Unite împreună cu părintele Vasile Lucaciu [...]. Scopul misiunii noastre era propaganda pentru cauza Transilvaniei și întrucât ar fi fost cu putință, organizarea unei unități de voluntari români transilvăneni pentru frontul francez, această unitate avînd să facă parte din armata franceză sau americană, dar păstrîndu-și caracterul său românesc.

După o călătorie de două luni prin Rusia și Japonia, am ajuns la Washington în 29 iunie. În 2 iulie furăm primiți în audiență de dl. Robert Lansing, ministrul de externe. Părintele Lucaciu i-a adresat cîteva cuvinte, la care dl. Lansing a răspuns, exprimînd elogii la adresa României și promițînd că Statele Unite vor da tot sprijinul lor regalului românesc întru continuarea luptei sale.

Intrarăm imediat în legături cu Ministerul de Externe, în special cu dl. William Philips, întîiul secretar-asistent de stat, luînd în discuție scopul de a înființa o legiune. [...]

INFORMAREA OAMENILOR POLITICI ȘI A LUI THEODORE ROOSEVELT

Una din străduințele mele de căpetenie era însă informarea oamenilor cu cuvînt în conducerea țării. Prin legături sociale, prin întîlniri în cluburi, în societăți, în familii, prin vizite individuale reușii ca măcar în parte să le înfățișez jertfele și scopurile noastre luînd aminte însă că sînt în America de a cărei mentalitate trebuie să țîn seamă. Amintesc între bărbații politici cu care am fost în contact mai ades și care au arătat mult interes pentru cauza noastră, cerînd și primind cu plăcere lămuririle ce putem da, pe dl. Newton Baker, mi-

nistrul de război, Franklin Lane, ministrul de interne, William Phillips, întâiul secretar-asistent de stat, apoi subsecretar de stat al republicii, iar azi ambasador la Bruxelles, Albert H. Putney, șeful secțiunii pentru Orientul Apropiat la Ministerul de Externe, senatorii Gilbert Hitchcock, președintele comitetului pentru afacerile străine al Senatului și J. H. Lewis, prieten al președintelui republicii.

Cerîndu-mi-se la începutul lunii decembrie 1917 de către Ministerul Afacerilor Străine lămuriri asupra românilor transilvăneni în acest război, în 31 decembrie prezentai un memoriu asupra acestui subiect d-lui Robert Lansing, anexîndu-i și o copie a declarației și apelului voluntarilor transilvăneni de la Darnița (Kiev). În aceeași vreme pînă la sfîrșitul anului 1917 răspîndii în cercurile cu importanță în viața publică 2 300 broșuri *Greater Roumania* de D. Mitrany și *The Justice of Roumania's Cause* de A.W.A. Leeper și 138 exemplare din cartea *My Country* de m.s. regina Maria, — singurele cărți în englezește prin care se putea atrage atenția lumii anglo-saxone asupra neamului nostru.

În 28 august 1917 am avut întîia mea întrevvedere cu răposatul Theodore Roosevelt, fost președinte al Statelor Unite, la casa sa din Oyster Bay, unde am fost primit cu multă cordialitate. Un ceas de vreme am vorbit cu dînsul despre problema românească, asupra căreia de altfel era destul de bine orientat. Mi-a mărturisit însă că pînă de curînd dînsul avea încredere în rolul civilizator al Imperiului Habsburgic și credea că e necesară menținerea lui. Acum fostul președinte era întru toate de acord cu aspirațiile noastre și prețuia foarte mult jertfele ce aducea România în acest război. Avea o părere admirabilă despre vitejia soldatului nostru. Asupra viabilității Austro-Ungariei și asupra profundului dor de dezrobire a neamurilor el avusese cîteva importante întrevederi cu generalul M. R. Ștefanik.

Roosevelt învinuia pe președintele Wilson și administrația „Partidului Democrat“ cu nepricepere și lipsă de bărbăție. În privința noastră nu se îndoia că în urma acestui război toate teritoriile românești vor fi unite cu Regatul.

Avea însă temeri că vom avea tulburări în țară cu minoritățile ungaro-secuiești și săsești. Îi detei toate deslușirile referitoare la acest subiect, arătîndu-i pe de o parte numărul mic și docilitatea sașilor, situați și de altfel departe de orice țară germană, pe de altă parte numărul mic și slaba stare materială a secuilor care în România întregită își vor îmbunătăți situația, precum și caracterul flotant al celeilalte populații ungurești alcătuită din funcționari și coloniști al căror număr se va reduce și a căror rezistență va dispărea deodată cu stăpînirea ungurească.

Dînsul fu foarte bine impresionat de lămuririle mele și mă rugă, să viu mai ades la dînsul și să-l țin la curent cu desfășurarea evenimentelor românești. De atunci pînă aproape de moartea sa am stat în corespondență cu Theodore Roosevelt asupra problemei românești punîndu-i la dispoziție date exacte și primind de la dînsul răspunsuri de simpatie. L-am văzut apoi în încă două rînduri în New York în biroul său de la revista „Metropolitan“.

La două săptămîni după întîia mea întrevvedere cu dînsul, Theodore Roosevelt într-un mare discurs ținut în New York a declarat că pacea nu se poate face pînă ce națiunile mici nu vor fi total dezrobite și unite cu țările-mame, accentuînd clar între altele : pînă ce „România Ungară“ („Hungarian Roumania“), nu va fi una cu „liberul Regat Românesc“. Același lucru l-a spus în 28 octombrie și în 8 decembrie 1917.

Cînd președintele Wilson cu prilejul declarației de război către Austro-Ungaria a spus că Statele Unite nu vor să „rearanjeze monarhia Austro-Ungară“, am scris o lungă scrisoare răposatului Roosevelt. Dînsul s-a ridicat iarăși întru apărarea noastră în articolul său din 21 decembrie 1917, reprodus de întreaga presă, certînd pe președintele Wilson că face astfel de declarații și susține astfel de idei, în vreme ce pe de altă parte trimite telegrame de aderare și încurajare m.s. regelui Ferdinand al României. Totodată Roosevelt ceru declarații categorice că Statele Unite vor susține dezrobirea naționalităților și vor susține Regatul Român în justele sale revendicări.

Pînă la moartea sa fostul președinte a apărut cu toată vigoarea cauza dezrobirii noastre. [...]

LEGAȚIA ROMÂNĂ ȘI MANIFESTAȚIILE DIN CHICAGO ȘI YOUNGSTOWN

La sosirea întîiei Legații românești pe pămîntul Statelor Unite, dl. ministru dr. C. Angelescu putu constata că terenul era destul de bine pregătit pentru o acțiune românească mai cuprinzătoare.

Întîia Legație română în Statele Unite, condusă de dl. dr. Constantin Angelescu, sosi în ziua de 1 ianuarie 1918, în zile foarte grele pentru țară. Membrii ei erau : dl. dr. C. Angelescu, ministru, dl. N. H. Lahovary, secretar, dl. Al. Rubin, atașat în misiune specială și maiorul L. Teiușanu, atașat militar.

Prin un ordin al d-lui prim-ministru Ion I. C. Brătianu, eu fui numit atașat la Legație, unde continuai activitatea mea de informație a lumii americane.

Pînă ce dl. dr. Angelescu a stat în America, s-a putut face o frumoasă mișcare pentru cauza românească. Primirea strălucită ce a fost făcută Legațiunii românești în Chicago și Indiana Harbor și interesul mare ce se stîrnise atunci pentru România, au dovedit atît nevoia, cît și posibilitatea unei puternice acțiuni de propagandă.

Un eveniment important a fost în această vreme marea manifestație de înalt patriotism pe care au făcut-o parohiile ortodoxe ale emigranților noștri transilvăneni din Statele Unite, în 10 martie 1918, în orașul Youngstown, O. În prezența întregii Legații a României și a unui mare număr de oameni politici și ziariști americani, aceste parohii întrunite în 10 martie în congres bisericesc s-au declarat unite cu mitropolia din București, arătînd astfel și mai puternic profunda hotărîre a românilor transilvăneni de a fi uniți cu frații lor din Regatul liber. [...]

O acțiune mai întinsă de propagandă sub conducerea Legațiunii nu s-a mai putut face. Țara în 5 martie 1918 a fost silită să încheie preliminările de pace, iar în 7 mai chiar dureroasa pace de la București, dl. dr. Angelescu însoțit de dl. Al. Rubin a plecat din America la Paris după abia două luni și jumătate de muncă, iar Legația din Washington condusă după plecarea sa de dl. N. H. Lahovary, ca însărcinat cu afaceri, a rămas cu mîinile legate și de noua situație politică a țării și de totala lipsă a mijloacelor materiale.

Din nenorocire conducătorii noștri de acasă au înțeles prea puțin importanța propagandei în străinătate și mai cu seamă în Statele Unite.

CE FĂCEAU ALȚII ? CE TREBUIA SĂ FACEM NOI ?

Eu vedeam tot ce făceau alte neamuri și cu cîtă simpatie era privită cauza lor. [...]

Vorbînd într-o zi cu dl. William Philips, pe atunci întîiul secretar-asistent de stat, dînsul mi-a spus că atît președintele cît și guvernul Statelor Unite iau dispoziții noi numai dacă acestea sînt cerute de opinia publică și că mai cu seamă președintele Wilson e foarte scrupulos în această privință : norodul cu glasul și nevoile lui e adevăratul îndrumător al ocîrmuirii țării.

Vedeam și auzeam toate acestea și vedeam totodată ce ar trebui să facem. N-aveam însă mijloacele necesare, iar Legațiunea în primăvara 1918, după pacea de la București, nu mai putea face nimic. Vedeam pe de altă parte, mersul pregătirilor de război ale Americii, armatele ei ce sporeau ca din pămînt, uzinele ei ce deveneau tot mai

uriașe, și-mi dădeam seama lămurit că această țară va avea cuvînt greu în Conferința de pace.

Prin urmare se impunea să facem toate eforturile spre a o câștiga în favoarea cauzei noastre drepte. Aceasta cu atît mai vîrtos că în America, precum am amintit mai sus, erau mulți care nu numai nu știau nimic despre existența noastră, dar aveau chiar pronunțate simpatii pentru Austro-Ungaria, în al cărei rol istoric civilizator aveau o oarbă încredere și pe care voiau s-o vadă scăpată din ghiarele Germaniei. Unul dintre conducătorii Senatului — al cărui nume nu-l pot spune încă — cu care avusesem foarte dese întrevederi, mi-a mărturisit în 8 iulie 1918, în fața d-lui Gordon G. Smith, că dînsul nici la acea dată nu știa că sînt români și în Austro-Ungaria.

Nevoia unei propagande românești cu caracter politic o simțiseră instinctiv și românii noștri emigrați în Statele Unite. Fiind în număr considerabil, aproximativ 200 000 de oameni, toți de origine din Transilvania și Banat, și formînd, în unele orașe ca Detroit, Cleveland, Pittsburgh, Youngstown, Chicago, Indiana-Harbor, colonii puternice, ei încă îndată după intrarea României în război încercaseră să formeze o organizație cu scopul de a informa lumea americană despre dreptatea aspirațiilor noastre de unire și chiar de a da eventual o mîină de ajutor militar în război. Organizația se și înjghebase; în urma unei complete lipse de intelectuali pregătiți pentru o astfel de lucrare însă a urmat în curînd derăpănarea ei. În vara lui 1917 o parte a membrilor ei, între care majoritatea preoților români din America, au format un „Comitet Național“ alegîndu-și președinte pe părintele Epaminonda Lucaciu, preot în Trenton N. J., fiul părintelui Vasile Lucaciu, iar majoritatea membrilor, la care s-au adăugat alții noi, au întemeiat o „Asociație pentru Ajutor de Război“ alegînd ca președinte pe dl. Paul Negulescu, profesor la Facultatea de drept din București, care la acea epocă se găsea în Chicago. O activitate de informație politică aceste organizații n-au putut desfășura. „Asociația“ și-a urmat strict scopul indicat în numele său și a trimis ajutoare importante în țară. „Comitetul Național“ a strîns de asemenea ajutoare ; [...]

Singurele fapte pozitive care ajutau înțelegerea problemei noastre și câștigau simpatia opiniei publice americane au fost : activitatea d-lui Paul Negulescu, care, nu atît prin publicarea revistei bilingve „Roumania“ cît prin personalitatea sa, a făcut un nume bun țării în cercurile universitare din Chicago, și activitatea administratorului protopopesco ortodox Ioan Podea din Youngstown, care împreună cu unii tineri ardeleni entuziaști, ca dl. R. Nan, a izbutit să înjghebeze o întregă companie (devenită mai tîrziu Bateria 112 de Mortiere de Tranșee) de voluntari români pentru armata americană.

. La acestea am putea adăuga mișcarea trezită de „Comitetul de Ajutor pentru România“, „Roumanian Relief Committee“, organizat în New York cu sprijinul câtorva americani filoromâni de d-na dr. Stanculeanu, d-na și dl. C. Orghidan și dl. senator Gogu Negulescu. [...]

Propaganda noastră în străinătate în decursul războiului, pe lângă că era disperat de slabă, făcea, mai ales unde lucrau frați de ai noștri din Vechiul Regat, marea greșeală de a nu se prea acomoda împrejurărilor, ideilor și vederilor noi ce răzbăteau în mentalitatea politică a lumii. Se accentua neconținut că România are dreptul la Transilvania și celelalte provincii românești deoarece a făcut în acest război sacrificii imense pentru ele. Americanii însă, în special acum după ce președintele Wilson declarase că temelia viitoarei păci va trebui să fie voința popoarelor, nu se prea lăsau convinși de acest argument ; aceasta cu atât mai virtos cînd prin pacea de la București, România era umilită de vrăjmași.

Eu îmi detei seama lămurit și de calea și de metodele ce trebuia să urmez. Pentru propaganda mea m-am pus pe alte baze : România are dreptul la aceste provincii nu pentru jertfele ce a făcut, *ci pentru că voința nestrămutată a locuitorilor lor, a celor patru milioane de români, este să fie dezrobiți de stăpînirea ungurească și nemțească și uniți cu Regatul românesc*. Arătam totodată ce făceam noi românii transilvăneni în armata română, în legiunile noastre din Italia, Franța și Siberia pentru idealul nostru de unire. *Ne rosteam noi transilvănenii*.

Și acesta era un argument pe care toată lumea îl pricepea și-l aproba.

LIGA NAȚIONALĂ ROMÂNĂ DIN AMERICA

Încă înaintea plecării d-lui dr. Angelescu din Statele Unite cerusem avizul dînsului cam ce ar trebui să fac pentru a nu lăsa chestiunea românească să amuțească de tot în America. Îi arătasem părerea mea, pe care dînsul a aprobat-o pe de-a-ntregul. Mă sfătuii apoi mai amănunțit cu dl. profesor L. Mrazec, care se afla în America, și cu răposatul G. Danielopol. Cu dl. Mrazec m-am înțeles imediat ; cu Danielopol mai puțin.

Convingerea mea era că după ce Aliații au acceptat baza autodeterminării popoarelor, era imperios necesar ca pretutindeni în Franța, în Italia, în Anglia, în Statele Unite, să creem organizații care să facă și o propagandă politică pentru unirea noastră cu Vechiul Regat și să formeze și unități militare din voluntarii taberelor de prizonieri, drept

confirmare a sincerității propagandei. Aceste organizații apoi aveau să lucreze într-un mod unitar, spre care scop credeam necesară stabilirea unui centru în Paris, unde își aveau și cehii centrul lor. Bărbaților din Vechiul Regat care afirmau dorința de unire a noastră a transilvănenilor, nu o dată li se dăduse a înțelege, mai ales după pacea de la București, că dinșii nu reprezintă Transilvania și Banatul. Trebuia deci să se audă glasul nostru al transilvănenilor, să se vadă hotărîrea noastră. A fost regretabil că congresul naționalităților oprite de habsburgi plănuit să se țină în Stockholm în toamna anului 1917, la care ar fi putut veni cîțiva bărbați autorizați din Transilvania, n-a mai avut loc. Urma ca acțiunea să fie dusă înainte de noi, cei care ne găseam în țările aliate ; noi deveneam tălmăcitorii suflului de acasă.

Cum în aprilie 1918 dl. Mrazec pleca la Paris, l-am rugat să facă tot posibilul în această direcție, să strîngă pe transilvănenii pe care îi va putea găsi în Franța, să formeze o organizație de muncă imediată. Planul organizației și al acțiunii noastre comune îl deteii chiar în scris d-lui Mrazec, ca o scrisoare către transilvănenii din Franța. Mare îmi fu bucuria, cînd la începutul lui iunie dl. Mrazec mă înștiință că transilvănenii din Franța erau frămîntați de aceleași gînduri ca și mine și urmau exact aceleași cale. Într-adevăr în curînd în Paris se înființă un „Comitet Național al românilor transilvăneni, bănățeni și bucovineni“ al cărui suflet era distinsul nostru inventator Traian Vuia și căruia îi dădeau sprijinul lor mai multe personalități din Vechiul Regat, mai ales dl. D. Drăghicescu.

America însă nu avea față de neamul românesc, — nici față de Vechiul Regat nici față de noi transilvănenii, — nici un fel de angajamente. Prin urmare trebuia în această țară o propagandă cu mult mai intensivă decît în Franța, Anglia sau Italia, cu care România avea un tratat.

Cum de acasă din țară nu mă puteam aștepta la nici un fel de ajutor bănesc și eu însumi fusesem uitat de guvern și părăsit în mijlocul Americii fără nici un ban, trebuiau înainte de toate create mijloacele materiale necesare unei astfel de acțiuni de propagandă.

De asemenea, socotind că în America manifestațiile mulțimilor sînt și ele mijloace de a influența ocîrmuirea, trebuia organizată într-o unitate și muncitorimea noastră românească, pentru ca manifestațiile ei pentru idealul nostru să fie unitare și să fie luate mai ușor în considerație.

La aceste motive se adăoga încă unul, care atingea direct interesele materiale ale emigraților noștri. Toți românii noștri care în 1918 se aflau în Statele Unite erau la acea dată, din punctul de vedere al legilor, cetățeni ungari sau austriaci, prin urmare erau cetățenii unui

stat cu care Statele Unite se aflau în război. În Canada o mare parte a cetățenilor austro-ungari și germani au fost internați, iar averile lor au fost puse sub sechestru. Nu era exclus ca Statele Unite să ia aceeași măsură. De pe o zi pe alta ne puteam pomeni cu o mulțime de români internați și cu averile lor de prin bănci sechestrate pînă la sfîrșitul războiului. Desigur astăzi e foarte ușor ca unii sfătoși să spună că acest lucru nu se întîmpla. Dar atunci am avut datoria să luăm toate măsurile ca acest lucru într-adevăr să nu se întîmple. Și dacă oamenii noștri n-au fost tulburați în libertatea și avutul lor, aceasta se datorește în mare parte acțiunii noastre.

Trebuia deci să dovedim ocîrmuirii americane că, deși aproape toți românii din Statele Unite erau cetățeni ungari și austriaci, ei nu erau dușmani, ci erau credincioși țării în care trăiau, că inimile lor erau alături de România cu care voiau să se unească într-un singur trup, că erau dușmani ai dușmanilor Puterilor Aliate, că în războiul acesta sentimentele lor erau identice cu ale cetățenilor americani și că prin urmare ar fi fost nedrept să fie supuși unui tratament de prigoană. Nu numai iugoslavii, polonii și cehii s-au gîndit la o astfel de apărare a intereselor muncitorilor lor, ci pînă și unгурii, care încă la începutul războiului au întemeiat vestita lor „Hungarian Loyalty League“.

Mă apucaii deci de lucru încă în aprilie 1918. Credeam la început că această unitate de vederi și de conducere o vom realiza mai curînd dacă pentru acțiunea de propagandă vom alcătui un comitet comun al celor două mari grupări de societăți de ajutor mutual ale muncitorimii românești din Statele Unite, „Uniunea Societăților“ și „Liga și Ajutorul“ și dacă vom lucra prin organizațiile din care sînt formate aceste grupări. Socoteam că în felul acesta am cîștiga și timp, deoarece nu ar mai fi nevoie să mai alergăm din loc în loc să alcătuim organizații locale. Căci timpul în acele zile ne era extrem de prețios.

În acest sens am și scris atît conducătorilor „Uniunii“, cît și conducătorilor „Ligii și Ajutorului“. Ne-am întîlnit apoi la o consfătuire. Planul meu nu s-a putut înfăptui. De asemenea nici planul de a fuziona „Comitetul Național“ prezidat de părintele Epaminonda Lucaciu cu „Asociațiunea pentru Ajutor de Război“ prezidată de dl. P. Negulescu. Ca o necesitate s-a ivit atunci ideea de a forma o organizație nouă fără nici o legătură cu cele vechi, în care să se topească apoi organizațiile de pînă atunci.

Astfel după pregătiri de o lună de zile, în 5 iulie 1918 s-a întemeiat „Liga Națională Română din America“, al cărei președinte am fost ales eu și a cărei acțiune a ținut cu vigoare și fără cea mai mică șovăială pînă tîrziu după încheierea războiului. [...]

Întiul meu lucru după întemeierea Ligii Naționale a fost să iau contact cu autoritățile centrale americane și să le conving că românii americani sînt loiali, sînt patrioți sinceri și că scopul lor este să ajute din toate puterile ca Statele Unite și Aliații să învingă, iar frații lor din Transilvania, Banat și Bucovina să fie uniți cu liberul Regat românesc. Acest lucru a și reușit fără nici o greutate. Răposatul Franklin Lane, ministrul de interne, și dl. George Crell, președintele Comitetului de Informații Publice, ne-au înțeles pe deplin.

Membrii Ligii Naționale, la înscriere, primeau un bilet de membru tipărit pe pînză. Forma acestui bilet era făcută în înțelegere cu dl. Crell, iar textul de pe paginile 2—3, prin care autoritățile erau invitate să considere pe purtătorul biletului ca egal cu un cetățean american, fusese redactat în însuși biroul d-lui Crell, din Washington și fusese comunicat în toate statele republicii cu colonii românești.

Intr-adevăr, cu toate că mulți cetățeni germani și austro-ungari au fost duși și de către americani în taberele de internare din sud și din vest, iar avutul lor a fost dat la Custodele Proprietăților Străine, nici un român n-a avut să sufere nici un soi de prigonire de felul acesta, ci toți și-au putut vedea de lucru netulburati.

Începu de asemenea, imediat după constituirea Ligii, o muncă de informație bine chibzuită. În Washington întemeiai un birou de informații politice și activitatea a urmat în felul cel mai satisfăcător pînă în vara anului 1919. Era greu. Eram singur ; dl. Lahovary, însărcinatul nostru cu afaceri, mă ajuta din toate puterile, dar dînsul era ocupat și cu treburile Legației.

Din norocire, dl. profesor Mrazec, care în cercurile științifice din America se bucură de multă vază, îmi lăsase la plecarea sa în Europa mult material foarte prețios, pe care îl întrebuițai după cea mai bună pricepere a mea. Trebuie să amintesc că serviciile pe care le-a adus dl. Mrazec cauzei noastre, informînd specialiștii guvernului american asupra dreptății aspirațiunilor românești sînt foarte mari.

În august 1919 sosi în America dl. dr. Nicolae Lupu, care apoi făcu uriașe servicii țării în cele trei luni ce le petrecu în Statele Unite. Articolele sale din „Columbia University Quarterly“ și „Asia“, volumul său *Roumania and the War*, întrevederile sale cu ziarisții de seamă, cu conducătorii „Federației Muncii“ și cu ai evreilor americani au contribuit foarte mult la lămurirea chestiunii românești în America și la înlăturarea obstacolelor ce ni se puteau pune. Îndrumările dînsului asupra situațiunii de acasă și din Europa de asemenea mi-au fost de mare folos. Lucramăm împreună trei luni de zile cu cele mai frumoase rezultate. [...]

Scopul principal al activității mele ca președinte al Ligii Naționale Române din America a fost : *obținerea unui angajament sau declarație a Statelor Unite în favorul unirii țărișoarelor românești într-un singur trup politic.*

Acest scop l-am urmărit cu tenacitate, a) prin propagandă în publicul mare, b) prin informarea oamenilor politici și a guvernului american, și c) prin acțiunea pentru înființarea unei legiuni române în Statele Unite. [...]

RECUNOAȘTEREA UNIRII TUTUROR ROMÂNILOR : 5 NOIEMBRIE 1918

Scopul nostru, atît prin propaganda ce făceam, cît și prin legiunea ce doream să înființăm, era : să cîștigăm de partea noastră cercurile conducătoare ale Statelor Unite, să le convingem de dreptatea cauzei românești, să le dovedim că dorința noastră nestrămutată este să fim uniți cu Regatul Român liber. Năzuiam să obținem din partea guvernului american o declarație de aprobare hotărîită a aspirațiilor noastre. De aceea m-am străduit ca America să admită ea însăși o legiune românească, cu un caracter românesc și nu m-am învoit să fim trecuți nici în rîndurile „legiunii slave“ și nici să fim împrăștiați ca simpli cetățeni americani prin trupele americane. Admiterea unei legiuni românești din partea guvernului Statelor Unite însemna și un angajament că acest guvern va susține pînă la biruință aspirațiile pentru care legionarii luau arma.

Și e bine să se aibă în vedere, că acestea se petreceau pe cînd Regatul Român gema sub apăsarea pumnului german și pe cînd toți ne temeam că la Conferința de pace nu vom fi considerați sau ni se va da un fel de milă jignitoare.

Mă gîndeam că un astfel de angajament sau o astfel de declarație a Statelor Unite ar fi o încurajare pentru țara ce suferea și un nou îndemn de muncă pentru grupurile de români transilvăneni care se zbăteau pentru neamul nostru prin țările aliate și chiar și în Siberia. Această străduință îmi stăpîni întreaga mea activitate, mai ales după ce guvernul Statelor Unite recunoscuse oficial îndreptățirea aspirațiilor cehoslovace și iugoslave. În august, septembrie și octombrie 1918 umblaram aproape de la om la om prin cercurile politice din America, cu aceeași stăruință și același scop, dl. dr. Lupu pe la unii, dl. Lahovary pe la alții, iar eu așîșderea.

Îmi veniră într-ajutor și celelalte naționalități oprimate : în ziua de 25 octombrie „Uniunea Medio-Europeană“, organizația de acțiune comună a acestor naționalități, despre care va fi vorba mai jos, în

ședința sa din Philadelphia, la propunerea mea se adresează către guvernul american cu următoarea moțiune redactată de mine :

„Uniunea Democratică Medio-Europeană considerând împrejurările create acum de curînd în Ungaria de evenimentele războiului și de atitudinea hotărîtă a Aliaților și a Statelor Unite și înțelegînd pe deplin viitoarea dezvoltare a situației pe Dunărea de Jos și în Europa sud-estică, își exprimă dorința ca deplină recunoaștere să fie acordată aspirațiunilor de libertate a celor patru milioane de români din Ungaria și Austria, a căror voință de a fi dezrobiți de jugul unguresc și austriac și uniți cu frații lor liberi din România a fost exprimată de regimentele lor de voluntari din armata română și e exprimată azi de legiunile lor care luptă umăr la umăr cu Aliații pe cîmpurile de război din Franța, Italia și Siberia“.

În 19 octombrie prezentai un memoriu scurt asupra chestiunilor românești d-lui ministru de interne Franklin Lane, cel mai influent membru în cabinetul președintelui Wilson ; dl. Lane după ce analizează pe larg cu mine problema noastră, mă asigură că în cea mai apropiată ședință a cabinetului o va aduce în discuție. [...]

În 24 octombrie detei apoi un memoriu mai larg d-lui William Phillips și dezbătui cu dînsul chestiunea românească întregă dimineața cu ajutorul hărților și statisticelor ce pregătisem. Rugai pe dl. Phillips să-mi mijlocească o audiență la președintele Wilson, fiind hotărît să insist cu toată energia pentru o declarație în favorul nostru înainte ca tratativele începute cu Germania să ducă la bun sfîrșit. Prezentai o copie a acestui memoriu și d-lui William Bullitt. A patra zi mi se comunică din partea d-lui Phillips că președintele nu-mi poate acorda o audiență, fiind ocupat peste măsură cu tratativele cu Germania și cu Aliații, însă dl. Lansing va fi bucuros să mă vadă.

În 31 octombrie prezentai d-lui Lansing un memoriu, dîndu-i-l personal și explicîndu-i situația cu ajutorul hărților ce pregătisem. Ceream ca Statele Unite să facă o declarație hotărîtă de aprobare a aspirațiilor noastre de unitate națională. Cum întotdeauna mi se dădea să înțeleg că noi am avea pretenții prea mari, eu cerui în memoriu ca Statele Unite să ne aprobe aspirațiile în principiu, deoarece stabilirea granițelor se va face în orice caz la Conferința de pace. Dl. Lansing îmi răspunse că cererea aceasta va fi luată în serioasă considerare.

Vineri 1 noiembrie sosiră vești bune de la dl. Vopicka, ministrul Statelor Unite la Iași și de la dl. Ira Nelson Morris, ministrul Statelor Unite la Stockholm : între altele, știri asupra mișcărilor revoluționare din Transilvania și textul declarației făcute de dl. dr. Al. Vaida în parlamentul din Budapesta în 18 octombrie. Mi se comunică

îndată textul acesta și mi se cerură lămuriri amănunțite asupra d-lui Vaida, pe care firește le-am și dat îndată.

În 2 noiembrie, sîmbătă seara, dl. Jusserand, ambasadorul Franței, dete o masă la care participară dl. T. G. Masaryk, președintele Republicii Cehoslovace, împreună cu însărcinatul său cu afaceri și atașatul său militar, dl. Simici, însărcinatul cu afaceri al Serbiei, dl. Roussos, pe atunci ministru al Greciei la Washington, mai tîrziu ministru de externe al acelei țări, dl. William Phillips, întiul secretar-asistent de stat al Statelor Unite, și eu. Cu această ocazie avui din nou o lungă conversație cu dl. Phillips asupra situațiunii din Transilvania, în special asupra oprimării școlilor.

În ședința ce ținu cabinetul luni în 4 noiembrie dimineața fu discutată și atitudinea Statelor Unite față de România. După amiază fui invitat de dl. William Bullitt la Ministerul de Externe și întrebab : cam ce aş dori eu să se puie într-o declarație, precum cerusem în memoriu ? Considerînd împrejurările și posibilitățile, mă înțelesei cu dl. Bullitt asupra conținutului notei cunoscute, pe care dînsul îl și stiliză îndată. În ședința cabinetului din 5 noiembrie, la care în calitate de expert luă parte și dl. Bullitt, nota alcătuită de d-sa fu primită aproape fără nici o schimbare și la orele 5 d.a. ea fu radiotelegrafiată spre a fi comunicată guvernului nostru din Iași.

A doua zi, Presa Asociată (Associated Press) prin biroul său din Ministerul de Externe dădea următorul comunicat, reprodus de întreaga presă anglo-saxonă din lume :

„Washington D. C., 6 noiembrie. Guvernul Statelor Unite a promis astăzi că prin influența sa va da României tot sprijinul, ca această țară, în Conferința păcii generale, să-și cîștige justele sale drepturi politice și teritoriale. România întotdeauna a sperat o reunire cu frații săi din Transilvania, ținuți între granițele Imperiului Austro-Ungar. Asigurarea de simpatie și ajutor din partea Statelor Unite s-a dat astăzi într-un mesagiu al Ministerului de Externe către Legațiunea americană din Iași, trimis într-o cablogramă, spre a fi transmis guvernului român. Mesagiul este următorul :

«Guvernul Statelor Unite a avut neconținut în vedere viitoarea fericire și integritatea României ca țară liberă și independentă și încă înainte de a exista starea de război între Statele Unite și Austro-Ungaria președintele a trimes regelui României un mesaj de simpatie și apreciere. De atunci încoace, împrejurările s-au mai schimbat și prin urmare președintele dorește să vă informez că guvernul Statelor Unite nu pierde din vedere aspirațiunile neamului românesc, atît din afara cît și din lăuntru granițelor Regatului. A fost mărturie la luptele, suferințele și jertfele aduse de acest neam pentru dezrobirea sa de dușmani și apăsători. Guvernul Statelor Unite simpa-

tizează adînc cu spiritul de unitate națională și cu aspirațiunile românilor de pretutindeni și nu va neglija să-și întrebuițeze la timpul potrivit influența sa, ca justele drepturi politice și teritoriale ale neamului românesc să fie obținute și asigurate față de orice năvălire străină.

Acum cîteva zile căpitanul Vasile Stoica, președintele Ligii Naționale Române din Statele Unite și căpitan în legiunea română care se luptă acum în Franța, a prezentat secretarului de stat Lansing un memoriu, arătînd aspirațiile naționale ale țării sale, în principiu, fără considerare la frontiere. Acțiunea de astăzi a d-lui Lansing e urmarea studierii acestui memoriu»“.

Prin urmare guvernul american făcea întru toate declarația pe care o cerusem eu în memoriul meu din 31 octombrie. Că memoriul și acțiunea mea au avut partea principală în obținerea acestei declarații a Statelor Unite, a mărturisit-o clar d. William Bullitt d-lui dr. N. Lupu, d-lui dr. Voicu Nițescu, precum și mai multor membri ai delegațiunii noastre la Conferința de pace.

Nota d-lui Lansing a produs o bucurie fără margini între românii din America.

În 2 decembrie detei un memoriu asupra drepturilor noastre d-lui Henry White, delegat de pace al Americii, care se bucură mult că-l are și îmi promise că pe vapor are să studieze temeinic problema românească, ajutîndu-se cu harta etnografică amănunțită ce i-am anexat. [...]

LEGĂTURI CU CELELALTE NAȚIUNI OPRIMATE

În America, chiar și tîrziu în 1918, era încă tare convingerea unor cercuri cu influență politică și socială, că Austro-Ungaria îndeplinește o mare misiune civilizatoare în răsăritul Europei, pentru care rol ar trebui necondiționat menținută, și că vreo cîteva reforme vor ajunge, ca naționalitățile din monarhia dualistă să fie mulțumite și fericite sub stăpînirea habsburgilor. Însuși președintele Wilson, precum am amintit mai sus, în discursul său, prin care anunța Congresului declarația de război făcută Austro-Ungariei, exprima această părere, zicînd între altele : „Trebuie să declarăm că noi nu vrem să rearanjăm Imperiul Austro-Ungar“, — pentru ceea ce fu apoi foarte aspru criticat de Theodore Roosevelt.

Exista pe de altă parte temerea și în unele cercuri chiar convingerea, că noi, românii, iugoslavii, cehoslovacii și polonii, dezrobiți odată și rămași fără un stăpîn care să țină ordinea între noi, avem să ne năpustim unii asupra celorlalți, cum s-a întîmplat după războiul

balcanic, și Europa sud-estică va fi transformată într-un haos perpetuu.

Pentru a distruge mincinoasa legendă a vitalității austro-ungare și totodată pentru a dovedi că noi, aceste patru popoare, ne știm înțelege și știm lucra în cea mai deplină armonie, am socotit practic și necesar să ne dăm mâna și să facem o viguroasă acțiune comună. Răposatul general Ștefanik accentuase necesitatea acestei înfrățiri încă din iulie 1917. Colaborarea noastră cu cehii conduși de dl. Pergler, s-a completat în primăvara anului 1918 cu polonii și cu iugoslavii. Totuși cu aceștia din urmă pînă către sfîrșitul verii nu se ajunsese la o intimitate mai mare.

Cînd în 7 mai 1918 dl. Thomas G. Masaryk, sosind din Rusia, fu primit sărbătorește de cehoslovacii din Cleveland, precum și de românii, polonii și iugoslavii aceluia oraș, i-am urat bun sosît în numele românilor americani și l-am rugat în fața imensei asistențe din sala Grays Armory, să se pună în fruntea noastră a celor patru neamuri.

În scurtă vreme o înțelegere fu realizată între dl. T. G. Masaryk, din partea cehoslovacilor, dl. I. J. Paderewsky, celebrul pianist și apoi întiul prim-ministru al Poloniei reînviată, din partea polonilor, dl. Hinko Hinkovici, membru al Comitetului Iugoslav din Londra, din partea iugoslavilor și autorul acestor pagini, din partea românilor. Rezultatele acțiunii comune, ce duserăm astfel cîteva luni de zile, au fost excelente : opinia publică americană se convinsese tot mai mult de dreptatea noastră și de necesitatea dezmembrării Imperiului Habsburgic. Văzînd în preajma toamnei 1918 disperatele stăruințe pe care în speranța de a-și salva integritatea le depunea Austro-Ungaria pe lîngă Statele Unite pentru încheierea unui armistițiu și pentru începerea tratativelor de pace, în 15 septembrie această alianță a noastră, — înainte-mergătoare a actualelor noastre alianțe de stat, — a organizat în sala Carnegie din New York sub patronajul comitetului de propagandă al Statelor Unite una din cele mai importante manifestații politice. Cei patru oratori ai națiunilor oprimate, dl. T. G. Masaryk, dl. I. J. Paderewsky, dl. Hinko Hinkovici și autorul acestor pagini, precedați de însuși președintele comitetului senatorial pentru afacerile străine, dl. senator G. M. Hitchcock și de distinsul scriitor și sociolog francez Pierre de Lanux, am înfățișat rînd pe rînd suferințele, luptele și aspirațiunile popoarelor noastre, rezumîndu-le apoi într-o moțiune, în care ceream conducătorilor aliați și lumii occidentale dezrobirea noastră și dezmembrarea Austro-Ungariei.

În 20 septembrie furăm primiți tuspătru în audiență de către președintele Wilson în Casa Albă spre a-i prezenta această moțiune. Președintele citi cu atenție scurtul memoriu, ascultă cu mult interes

explicarea d-lui Masaryk și cuvintele noastre și apoi ne răspunse că *guvernul Statelor Unite e întru toate de acord cu aspirațiile noastre* și că, după convingerea sa, Austro-Ungaria e o șandrama putredă care nu mai poate fi ținută în picioare, oricâte proptele i s-ar pune și a cărei dezmembrare a devenit o necesitate. Aceasta era întâia declarație pe care o făcea președintele Wilson pentru desființarea Imperiului Habsburgic. Ea constituia astfel un foarte mare succes al colaborării noastre.

În 2 octombrie alcătuirăm apoi o organizație strânsă „Uniunea Medio-Europeană“, avînd ca membri ai comitetului central cîte doi reprezentanți de ai cehoslovacilor, românilor, iugoslavilor, polonilor, italienilor iredentiști, grecilor iredentiști, albanezilor, armenilor, sioniștilor, lituanilor, ucrainienilor și carpato-rușilor. Între reprezentanți erau dl. Masaryk, Paderewsky, Hinkovici ; din partea românilor era dl. dr. Lupu și eu. Președintele Uniunii era dl. Masaryk, înțitul vicepreședinte eram eu, al doilea vicepreședinte dl. Gregorie Zsatkovitch, care apoi în 1919 a ajuns guvernator al teritoriului ruten din Cehoslovacia ; director era dl. profesor H. A. Miller de la Colegiul din Oberlin (Ohio).

Menirea Uniunii era să dea informații și să facă propagandă pentru deplina dezrobire a acestor neamuri. Aceasta o făcea prin tipărituri, prin răspîndire de broșuri și hărți și prin adunări publice.

Au fost de mare însemnătate și au avut mare influență asupra opiniei publice mai ales ședințele ce se ținură sub președinția d-lui Masaryk în zilele de 23—26 octombrie în istorica „Independence Hall“ din Philadelphia, în care se discutară principiile păcii și modalitatea dezrobirii neamurilor din Europa centrală și răsăriteană, avînd de față la discuții atît presa, cît și reprezentanți ai guvernului american. În 26 octombrie, ca încheiere a discuțiilor, se ținut o mare serbare, cu participarea autorităților Philadelphiei și a organizațiilor naționale din Philadelphia și din împrejurimi și cu acest prilej fu subscrisă de către noi toți o „declarație de principii“ în aceeași sală și la aceeași masă, unde se semnase în 1776 faimoasa declarație de independentă a Statelor Unite.

Ședințele și serbarea avură mare răsunset în presă și în public. O telegramă de felicitare ne fu trimisă de însuși președintele Wilson. Guvernul a avut la aceste ședințe ca observator pe distinsul romanțier american Rupert Hughes, care e un cald prieten al nostru.

O altă adunare mare fu ținută în Carnegie Hall și la Plaza Hotel din New York în 5—7 noiembrie unde de asemenea am ținut un discurs despre dreptatea noastră.

Adunările acestea, broșurile și hărțile împrăștiate în toate părțile Americii, articolele ce s-au plasat prin reviste și ziare au contribuit în

mod considerabil la lămurirea opiniei publice din America asupra neamurilor oprimate de germani, unguri și ruși.

Dl. Masaryk nu șovăiește a spune în cartea sa *Revoluția mondială (Die Welterrevolution, Berlin 1925, pag. 382)*, că „*Uniunea Medio-Europeană*“ a fost o etapă către întemeierea Micii Antante.

În ce privește chestiunea românească și sforțările mele trebuie să amintesc că dl. Masaryk și Paderewsky m-au ajutat întotdeauna cu sfatul și fapta și mi-au arătat întotdeauna cea mai caldă simpatie. [...]

*

* *

STENOGRAME ALE ȘEDINȚELOR PLENARE ALE CONFERINȚEI DE PACE DE LA PARIS

A ȘAPTEA ȘEDINȚĂ PLENARĂ A CONFERINȚEI

Joi 29 mai 1919

Sub președinția d-lui Clemenceau, președinte.

Ședința se deschide la 15 ore.

Președintele. — Ordinea de zi cuprinde comunicarea către Puterile aliate și asociate a condițiilor de pace din tratatul cu Austria. Această formulă nu este cu totul exactă, căci astăzi vă vom comunica condițiile fără clauzele militare, care au fost amânate pentru o dezbateră mai târziu, din cauza răsunsetului ce pot avea asupra statelor care formau împărăția Austro-Ungariei, de asemenea fără clauzele reparațiilor, care au fost trimise la comisiunea competentă și în sfârșit fără clauzele politice care ating Italia. Aceste trei părți ale tratatului vor fi supuse de altfel cât mai curînd. Cea mai mare parte a lor este terminată și vi se vor aduce la cunoștință, bineînțeles, înainte de înmînarea lor către plenipotențiarilor austrieci.

Dl. Brătianu (România). — Rog pe domnul președinte să-mi îngăduie a-l întreba dacă în comunicarea care trebuie să ni se facă astăzi este vorba de tratatul complet, de textul amănunțit al articolelor sau numai de un rezumat asemenea celui care ni s-a citit înainte de înfățișarea tratatului către plenipotențiarilor germani ?

Președintele : — Vom proceda și acum cum am procedat cu Germania. Am în mîini textul clauzelor care vor fi date mîine austriecilor ; se va da citire în fața Conferinței unui text care este, cred, în realitate foarte vecin cu textul tratatului *. Îndată ce acest rezumat fidel va fi adoptat de Conferință, ne vom crede autorizați a înmîna tratatul reprezentanților austrieci.

Dl. Brătianu. În acest caz, aș avea o dorință de formulat.

Președintele. — Domnul Brătianu are cuvîntul.

* Acest text nu cuprindea clauza minorităților referitoare la România.

Dl. Brătianu. În numele guvernelor Greciei, Poloniei, sîrbilor-croaților-și-slovanilor, cehoslovacilor și României am onoarea a ruga Conferința de a binevoi să amîne cu 48 de ore înmînarea tratatului către austrieci, astfel încît să putem lua, în chiar textul lor, cunoștință despre condițiunile ce e vorba a se impune Austriei. Cerem să le cunoaștem și să le examinăm înainte de a adera la ele, căci, după cum a fost și cu textul care s-a comunicat germanilor, într-o expunere verbală totul nu poate fi îndeajuns de limpede. Chiar și dacă acum s-ar da citire acestor texte, ne-ar trebui un timp de reflexiune pentru a putea examina urmările lor pentru fiecare din statele noastre.

Iată de ce, în numele acestor guverne, rog pe domnul președinte să binevoiască a cere Conferinței să amîne remiterea tratatului către austrieci, pentru a ne lăsa 48 de ore în scopul de a examina textul. Dacă el ne va fi dat astăzi, nu ar fi vorba decît de o amînare de 24 ore; dar dacă ne va fi dat mîine, ar trebui o amînare de 48 de ore.

Președintele. — Cere cineva cuvîntul ?

Ca președinte al Conferinței mă cred îndatorat să spun că găsesc cererea domnului Brătianu în totul întemeiată. Și unii și alții am dori să sfîrșim cît mai curînd. Comitetele de redacțiune, comitetele de experți, muncesc zi și noapte și grăbesc lucrul lor. Noi am nădăjduit că înainte de ședința de față ar fi fost cu putință să comunicăm textul cerut de domnul Brătianu, dar nu există încă decît cinci sau șase exemplare, astfel că nu s-a putut face comunicarea.

Acest text se va putea distribui astăzi seară pe la 18 sau 19 ore legațiunilor interesate, după asigurarea care mi se dă. Domnul Brătianu ne cere un răgaz de 48 de ore. Am putea astfel amîna pe luni remiterea tratatului.

Dl. Brătianu. — Ne dați mai mult decît am cerut.

Președintele. — E foarte drept. Aveți nevoie de a consulta acest document și de a-l discuta. Vă rog mult, ca în cazul cînd veți avea observațiuni de făcut, ceea ce e posibil și chiar probabil, de a ni le aduce la cunoștință în scris cît mai curînd, astfel încît să le putem examina între noi și să aducem aci soluțiuni gata.

Astfel am putea amîna ședința Conferinței pe sîmbătă 15 ore și să hotărîm pe luni remiterea tratatului la St. Germain (Aprobare).

Dl. Brătianu. — Îmi rămîne, domnule președinte, să vă mulțumesc în numele guvernului român.

Președintele. — N-aveți să-mi mulțumiți. E o simplă chestiune de dreptate.

Nimeni nu mai cere cuvîntul ?

Viitoarea ședință ar putea fi sîmbătă 31 mai la 15 ore.
Rămîne astfel hotărît.
(Ședința se ridică la 15 ore, 25 minute).

A OPTA ȘEDINȚĂ PLENARĂ A CONFERINȚEI

Sîmbătă 31 mai 1919

Sub președinția d-lui Clemenceau, președinte.

Ședința se deschide la 15 ore.

Președintele. — Ordinea de zi cuprinde comunicarea către Puterile Aliate și Asociate a termenilor tratatului de pace cu Austria.

Domnilor, avem onoarea de a depune astăzi pe biroul Conferinței un document mult mai complet decît acel pe care am fi putut a vi-l supune alaltăieri ; nu mai lipsesc decît clauzele politice privitoare la Italia, clauzele militare și clauzele reparațiunilor, pentru care de altfel lucrul este deja foarte înaintat — astfel că peste două sau trei zile documentul va fi complet.

La cererea domnului Brătianu și a unui număr de șefi de guvern, discuțiunea începută alaltăieri a fost amînată pentru ședința de azi, deoarece acești domni au dorit să aibă răgazul necesar pentru a citi clauzele tratatului și a studia observațiunile sau amendamentele ce ar avea de prezentat.

Secretariatul general al Conferinței a primit cîteva amendamente pe care le voi supune îndată Conferinței. — În primul loc vin observațiunile delegațiunii române, care desigur se pot rezuma în formule care să ia eventual loc în tratat.

Dau cuvîntul domnului Brătianu.

Dl. Brătianu (România). — Voi spune aproape tot ceea ce am spus în propozițiunile și declarațiunile pe care le-am făcut în scris Conferinței.

Președintele. — V-aș ruga să le rezumați, citind numai textele pe care le propuneți pentru a înlocui pe cele din textul ce vi s-a comunicat.

Dl. Brătianu. — Le voi rezuma pe cît va fi cu putință.

Președintele. Aveți deplină libertate de discuțiune. Trebuie să vă spun, că mi s-a dat textul d-voastră abia de trei minute.

Dl. Brătianu. — Nici noi n-am avut textul tratatului decît ieri la șase ore seara. Nu am avut nici măcar 24 ore spre a-l examina.

Președintele. — Mă mărginesc a vă explica procedura pe care o propun. Deoarece vom fi chemați să votăm, mi se pare cu totul necesar ca să știe și Conferința despre ce e vorba.

Dl. Brătianu. — În aceste condițiuni voi da citire articolelor ce propunem a se insera în tratat și motivelor care le întemeiază.

Președintele. — Domnul Brătianu are cuvântul.

Dl. Brătianu. — Delegația română, primind textul parțial al proiectului de tratat cu Austria ieri, 30 mai, la șase ore seara, se grăbește a face declarațiunile alăturate, cuprinse în anexele A, B, C, și D ;

Anexa A

„Delegațiunea română socotește că încheierea păcii cu Austria nu lasă nici o îndoială asupra unirii Bucovinei cu România *. Într-adevăr, la România, devenită prin tratatul său de alianță din 17 august 1916 parte beligerantă în contra Austriei, a venit să se unească Bucovina, ca o urmare a desfacerii împărăției Austriei și de acord cu dorințele populațiunii bucovinene. Astfel se află reparată, în integralitatea teritoriului luat Moldovei, răpirea din 1775“.

Anexa B

„Privitor la art. 5 din a treia parte, secțiunea a patra, din proiectul de tratat cu Austria **, cuprinzînd tratamentul minorităților de către România, delegațiunea română are onoare să facă următoarea declarațiune :

Primul delegat român, la 27 mai, a adresat următoarea scrisoare domnului Berthelot, președintele comisiei însărcinate să determine natura garanțiilor care trebuie asigurate pentru protecțiunea minorităților, încorporate în noile state în formațiune din Europa și a celor din celelalte state care vor primi măriti teritoriale :

«Domnule președinte, ca răspuns la scrisoarea ce ați binevoit a-mi adresa la 23 mai c., am onoarea a vă comunica că România a asigurat egalitatea desăvîrșită a drepturilor și libertăților politice și religioase tuturor cetățenilor ei, fără deosebire de neam sau credință. Ea consideră ca cetățean român orice individ născut în România și care nu e supus străin, precum și pe toți locuitorii teritoriilor

* Iată textul primitiv al tratatului în privința aceasta : „Înaltele părți contractante recunosc și acceptă frontierele Bulgariei, Greciei, Ungariei, Poloniei, României, ale statului Serbo-croato-slovan și ale statului cehoslovac așa cum sînt astăzi fixate sau astfel cum vor putea fi fixate mai târziu și Austria renunță în favoarea principalelor Puteri aliate și asociate la toate drepturile și toate titlurile sale asupra acestor teritorii care i-au aparținut pînă acum și care, deși situate în afară de noile frontiere ale Austriei nu sînt astăzi atribuite nici unui stat. Austria se leagă să primească așezămîntul ce va interveni, privitor la aceste teritorii.

** În textul definitiv este art. 60.

nou unite cu România, foști supuși ai statelor cărora au aparținut pînă acum aceste teritorii, afară de cei care-și arată voința de a opta pentru o altă supușenie.

În mod general România este gata să primească toate dispozițiunile pe care toate statele care fac parte din Liga Națiunilor le-ar admite pe propriul lor teritoriu în această materie.

În alte condițiuni România nu ar putea în nici un caz să încuviințeze amestecul guvernelor străine în aplicarea legilor sale lăuntrice».

...Inspirîndu-se din aceste principii, delegații României au votat, cu prilejul înființării Ligii Națiunilor, garanțiile propuse pentru statele din Liga Națiunilor ; dar în afară de aceste principii generale România nu poate primi îndatoriri care ar limita drepturile sale de stat suveran și în această ordine de idei, ea consideră că drepturile statelor sînt aceleași pentru toate.

În interesul însuși pe care întemeietorii Ligii Națiunilor trebuie să aibă de a preveni orice contradicțiune cu privire la marile principii din care ea se inspiră, ar trebui evitat membrilor dirigenți ai acestei instituțiuni atitudini care nu ar fi identice față de toate statele.

De fapt o intervențiune străină, care de altfel nici n-ar da nici o libertate mai mare decît aceea pe care statul român s-a hotărit s-o asigure tuturor cetățenilor săi, ar putea să primejduiască opera de înfrățire care e scopul guvernului român.

De o parte unele minorități s-ar crede liberate de orice sentiment de recunoștință față de statul care se bizuie tocmai pe dezvoltarea acestui sentiment pentru a întări frăția neamurilor ; de altă parte s-ar da naștere unui curent care ar tinde să înfăptuiască două categorii de cetățeni în același regat : unii încrezători în soliditatea statului, ceilalți cu apucături vrăsmășești și gata să își caute apărători în afară de graniță.

Istoria ne arată că, privită din acest punct de vedere, protecțiunea minorităților a contribuit mai mult să zdruncine temeliele statelor decît să le întărească. Acum, Conferința Aliaților trebuie să-și dea toate silințele tocmai spre a așeza pe bazele frăției între popoare țările a căror dezvoltare e menită să asigure pacea în Europa Centrală și Meridională. Tot aceiași Aliați, cînd a venit în dezbateri proiectul Ligii Națiunilor, au respins articolul 21, al cărui cuprins e următorul :

«Înaltele Părți Contractante sînt de acord pentru a declara că nici o piedică nu se va pune nici unei credinți religioase sau opinii care în practică nu s-ar împotrivi opiniei publice și moravurilor, și că în jurisdicțiunea lor respectivă, nimeni nu va fi tulburat în viața

sau libertatea sa sau în felul său de a-și căuta fericirea prin mijlocirea cutărei sau cutărei credințe religioase sau părerii».

În interesul libertății și al dreptății pentru toți, precum și în interesul propășirii sale interne, România e hotărîtă să asigure drepturile minorităților. În același interes ea nu pretinde pentru sine ca stat independent nici un tratament excepțional, dar nu poate nici să îndure un regim special, la care alte state suverane nu sînt constrînse.

De aceea ea e gata să pună în proiectul de tratat la art. 5, partea III-a, secțiunea IV-a, textul următor :

«România acordă tuturor minorităților de limbă, neam și credință, care locuiesc înlăuntrul noilor sale hotare, drepturi egale cu acelea care aparțin celorlalți cetățeni români».

Anexa C.

În ceea ce privește al doilea aliniat al art. 5 ..., „România declară că e gata să ia toate măsurile spre a ușura tranzitul și a dezvolta comerțul cu celelalte națiuni.

Ea va primi în această privință toate dispozițiunile de ordin general pe care Liga Națiunilor le va edita și care vor fi aplicabile tuturor statelor care vor face parte din această ligă, precum și cele hotărîte în deosebitele comisii speciale ale Conferinței de pace, pe care delegații români le vor fi primit».

Anexa D

„Consimțind să adereze la stipulațiunile cuprinse în proiectul de tratat cu Austria sub rezervele arătate în declarațiunile alăturate, — România este însuflețită de dorința de a-și menține soliditatea cu Aliații.

Da, dîndu-și astfel consimțămîntul, se vede nevoită să declare că nu trebuie să se deducă de aci primirea de către ea a tuturor principiilor similare ce ar putea să figureze în tratatele cu celelalte state inamice».

Președintele. — Cereți un supliment de informațiuni. Sînt cu totul sigur că aveți documentele de 24 ore.

Dl. Brătianu. — Tratatul ne-a fost comunicat ieri seară la orele 6.

Președintele. — Vă cer iertare, ați avut elementele tratatului în același timp cu noi. Această adunare există. E azi o Conferință. Există de asemenea o autoritate la biroul ei, care trebuie să facă să prevaleze voința tuturor Puterilor. Nu avem intențiunea de a vă oprima.

D-voastră înfățișați o serie de considerațiuni, din care unele, cum sînt clauzele financiare, nu mi-au fost supuse decît acum, astfel că nu am avut nici chiar vreme de a le da citire.

Deoarece avem intențiunea de a rezolva chestiunea chiar astăzi, pentru a nu amîna a doua oară pe austrieci, voi trimite această parte Comitetului de redacție care vă va răspunde îndată.

Dați-vă bine seamă, că argumentele care ne sînt supuse, noi le cunoaștem.

Delegațiunile prezentîndu-se în fața d-voastră n-au făcut altceva decît să ne aducă textele care au fost depuse la birou. Le vom examina îndată din nou.

Pentru a proceda în mod regulat unesc așadar deosebitele chestiuni care au fost propuse Conferinței de dl. Brătianu. Îl vestesc însă într-un mod general, că mai întii în ceea ce privește teritoriile propriu-zise, rămîne bineînțeles că, fie că ar fi vorba de Societatea Națiunilor, fie de guverne, noi nu putem garanta decît părțile de teritorii pe care chiar noi le vom fi atribuit, și că nu am putea garanta altele.

În ceea ce privește drepturile minorităților sînt foarte fericit să știu că dl. Brătianu gîndește în privința aceasta întocmai ca și noi. Întrebarea este numai a se ști dacă, *din pricina trecutului istoric al unor anumite popoare*, nu ar fi necesar a se da, nu voi zice garanții suplimentare, ci *garanții de un ordin mai desăvîrșit, care pot fi recunoscute necesare*. E o chestiune asupra căreia noi trebuie să ne hotărîm într-un fel și rog pe dl. Brătianu, precum și pe toți cei care ar avea observațiuni de același fel de făcut, a fi cu totul siguri, că nu este vorba de a umili pe nimeni, nici de a călca drepturile suverane al nici unei națiuni, dar că, *oricum, istoria tuturor cu privire la minorități, nu este întocmai aceeași*. Sînt de făcut în privința aceasta distincțiuni necesare, așa că noi nu voim să umilim pe nimeni, cînd *propunem un drept de control*, nu al guvernelor străine, cum zice dl. Brătianu în textul său, dar al Societății Națiunilor, al căror control îl acceptăm cu toții la noi în condițiunile care au fost arătate de dl. Brătianu.

Nu poate așadar fi vorba aci de a umili pe nimeni, nici de a călca suveranitatea nimănui...

Dl. Brătianu. — Cer cuvîntul.

Președintele. — Domnul Brătianu are cuvîntul.

Dl. Brătianu. — N-am avut niciodată intențiunea de a pune la îndoială afirmațiunile domnului președinte ; dar nu trebuie nici ca domnia voastră să puneți la îndoială buna mea credință cînd vă spun că am primit tratatul aseară la 6 ore și că am avut mai puțin de 24 de ore pentru a-l examina și a prezenta propunerile mele.

În rezumatul care ne-a fost remis înainte, clauza privitoare la România nici nu figura. De asemenea îmi îngădui a vă atrage atențiunea asupra faptului că adineaori ați făcut aluziune la un text

care nu ne-a fost comunicat în forma arătată de domnia-voastră. În textul care ne-a fost remis nu este vorba de Societatea Națiunilor, ci după cum v-am spus de Marile Puteri, care trebuie să controleze micile state. Iată cum e redactat textul :

„România aderă de asemenea la inserțiunea într-un tratat cu principalele Puteri aliate și asociate a dispozițiilor pe care aceste puteri le vor crede necesare pentru a ocroti în România interesele locuitorilor etc...”

Președintele. — Nu-mi este dat să judec atitudinea României...

Recunosc altfel că observațiunea domnului Brătianu privitoare la protecțiunea prin guverne, în loc de acea prin Societatea Națiunilor, este conformă cu textul care a fost discutat.

Acestea fiind spuse, observațiunile mele rămân și nu cred că ar fi umilitor pentru România de a primi sfaturi amicale date de state care se numesc Statele Unite ale Americii, Marea Britanie, Italia, Franța. Domnul Brătianu poate fi bine asigurat că nici Statele Unite, nici Britania, nici Franța, nici Italia nu vor să exercite o putere nedreaptă asupra României.

I-am spus numai că anume tradițiuni istorice au dăinuit în anume țări, că rectificările întemeiate pe aceste tradițiuni au fost cerute de mult chiar și în alte tratate, pe care domnul Brătianu nu poate să nu le cunoască, și că ele nu au putut fi obținute. În aceste condițiuni textul de care se plînge și de care cred că celelalte state slave nu se vor plînge este mai mult un imbold și un sprijin.

Am voi să vedem că concursul nostru prietenesc este tălmăcit în înțelesul pe care l-am spus, iar nu în acela ce i-a plăcut după mine în mod greșit a-i da.

Dl. Brătianu. — Spre a nu pierde timpul Conferinței, nu vreau să încep o expunere complectă a politicii trecute a României. Țin să spui totuși că ea nu merită situațiunea ce se încearcă a i se impune astăzi. În orice caz ne aflăm, — cel puțin așa am înțeles-o noi întotdeauna, — în fața Conferinței Puterilor aliate și asociate care au luptat pentru a așeza, între altele, dreptul la egalitate al marilor și micilor state și pentru a institui regule care să poată servi de aci înainte drept principii și precedente. Printre aceste reguli, notez aci una care tinde a hotărî astăzi clase deosebite în ceea ce privește suveranitatea statelor. În numele României nu pot primi acest principiu. Nu este vorba aci de sfaturi amicale, ci de o obligațiune contractuală. Guvernul român va fi întotdeauna gata a primi sfaturile marilor săi prieteni. Dar niște sfaturi înscrise în tratate în forma unor îndatoriri precise de la guvern la guvern nu mai au acest caracter curat prietenesc.

Istoria ne dă și pilde în privința aceasta. Astfel rușii au inter-

venit în politica Turciei pentru protecțiunea creștinilor și rezultatul pentru Turcia a fost fără greș desfacerea ei. În speță opera era simpatică, dar nu era logică decît numai întrucît ea avea ca scop din urmă independența acestor popoare. Cu un alt scop, nu este posibil, nici în interesul statelor, nici în acel al minorităților, de a primi o regulă de acest fel.

După cum am avut onoarea să vă spun, noi vrem să stabilim cu dumneavoastră o lume nouă care să ia locul celei vechi. Această lume nouă trebuie să fie astfel întocmită, încît statele să găsească în cetățenii lor fii devotați și o viață de frățească armonie. Dacă minoritățile știu că libertățile de care se bucură le sînt garantate nu prin solicitudinea statului căruia aparțin, dar prin protecția unui guvern străin, oricare ar fi, temelia statului va fi zdruncinată. La temelia însăși a noii stări de lucruri ce se creează se pun fermenți contrarii scopului urmărit de Conferință.

Domnilor, am formulat aceste observațiuni din scurta expunere pe care v-am citit-o, în numele nu numai al independenței statului român, dar în numele celor două mari principii pe care această Conferință le reprezintă, unul din aceste principii avînd în vedere pacea, ordinea, frăția între popoarele unui aceluiași stat, celălalt privind egalitatea tuturor statelor, mari și mici, în ce privește drepturile lor de legislație interioară. Iată de ce, în numele României, cer să nu i se impună condiții pe care nu le-ar putea admite.

Președintele. — Dați-ne voie să vă întreb dacă primiți propunerea dlui Klotz.

Dl. Brătianu. — Desigur.

Președintele. — Sîntem de aceeași părere. După cum am spus, observațiunile onorabilului domn Brătianu vor fi supuse unui nou examen al șefilor de guvern.

Vom trece acum la cererile delegațiunii poloneze.

Dl. Paderewsky (Polonia). — Domnule președinte, Polonia și-a înfățișat observațiunile sale în scris asupra chestiunilor financiare, dar aceste chestiuni trebuie să fie primite împreună cu clauzele de reparațiuni. Renunț să iau cuvîntul în acest subiect.

Însă, în numele guvernului polonez, declar că Polonia va dăruii tuturor minorităților de neam, de limbă și de credință aceleași drepturi ca și naționalilor săi. Va asigura acestor minorități toate libertățile care le-ar fi fost acordate de marile națiuni și state occidentale, va fi gata să lărgească aceste drepturi în sensul în care Societatea națiunilor va crede trebuincios să o facă pentru toate statele care o constituiesc.

Exprim convingerea că aceste garanții, odată înscrise de Dieta sa constituantă în legile fundamentale ale Poloniei, vor fi în con-

formitate absolută cu spiritul atît de nobil și înalt care cîrmuiește marele scop al Conferinței de pace.

E tot ce aveam de spus...

Dl. Kramer (Cehoslovacia). — În ce privește minoritățile admit textul care mi s-a propus, sub rezerva unor uşoare modificări. Cer eliminarea a două cuvinte care după mine sînt cu totul inutile și care de altfel ar putea să ne pricinuiască mari neplăceri, pentru că s-ar judeca situația noastră cu totul altfel de cum a vrut să arate domnul președinte.

Sîntem gata a face totul pentru minorități în scop de a avea liniște la noi și am fi foarte fericiți să putem trata aceste chestiuni cu Puterile mari.

Cu toate acestea sînt trei cuvinte care după mine ar fi cu totul inutile.

Citesc :

„Cehoslovacia primește să încorporeze în tratatul cu principalele Puteri aliate și asociate toate măsurile pe care le-ar putea socoti necesare pentru a ocroti în Cehoslovacia interesele locuitorilor care se deosebesc de majoritatea populațiunii prin neam, limbă sau credință“...

Cer ca să se suprimе vorbele „pe care le-ar putea socoti necesare“ pentru că vom încheia acest tratat în mod prietenos.

Rezultatul va fi același.

Președintele. — Dacă vroiți să-mi subliniați cele trei cuvinte, a căror supresiune o cereți și să-mi dați textul, îl voi aduce la cunoștința adunării.

Dl. Kramer. — Aș avea cîteva amendamente de propus clauzelor care ne-au fost supuse și care sînt foarte grele de priceput pentru străini. Dealtminteri nu voi insista asupra acestui punct pentru că comitetul de redacție va binevoi să examineze această chestiune, precum și amendamentele noastre cu toată bunăvoința cu care sîntem obișnuiți.

De exemplu, vrem să dăm germanilor din Boemia dreptul de a opta pentru naționalitatea austriacă, pe cînd după textul care ni s-a supus, lucrul nu ar fi tocmai posibil.

Celelalte modificări ce le propunem sînt asemănătoare ca acestea și menite a lămuri textul.

Președintele. — Comitetul de redacție ar fi gata să facă un raport foarte grabnic ?

Dl. Fromageot. — Comisiunea a avut onoarea să trimeată Consiliului suprem o notă în privința aceasta.

Președintele. — Foarte bine.

Dl. Kramer. — Clauzele financiare...

Președintele. — Sintem de acord.

Delegațiunea sîrbească are observațiuni de prezentat ?

Dl Trumbici (Iugoslavia). — Delegațiunea sîrbilor, a slovanilor și a croaților a avut onoarea să depună pe biroul Conferinței propuneri care țintesc la modificarea unor clauze, în ceea ce privește chestiunea minorităților, cea a libertății tranzitului și al comerțului, cea a hotarelor de miazănoapte, precum și clauzele financiare și economice.

În ce privește clauzele financiare și economice, nu mă voi ocupa de ele, nefiind necesar în urma declarațiunilor făcute înaintea mea.

În chestiunea minorităților, așa avea de făcut în substanță aproape aceleași observații ca d-nul Kramer. Am vrea să suprimăm oarecari cuvinte ale redacției oficiale și să zicem că statul sîrb, croat și slovan se angajează să înființeze, de acord cu Puterile principale aliante și asociate, dispozițiile necesare pentru a ocroti în teritoriile care au făcut parte din vechea monarhie austro-ungară și au fost cedate prin prezentul tratat statului sîrb-croat și slovan, interesele locuitorilor minorităților. Deosebirea între cele două texte e evidentă.

Președintele. — E revendicarea sîrbească și cehoslovacă !

Dl. Trumbici. — Revendicarea sîrbească e aceeași cu a statului cehoslovac. Am să vă dau, domnule președinte, textul noii noastre propuneri. Ceea ce cerem e ca Puterile principale să se înțeleagă cu noi pentru a pune de comun acord aceste dispozițiuni într-un tratat.

A doua chestiune asupra căreia așa vrea să vă atrag atenția este limitarea tratatului viitor la teritoriile care aparțineau înainte Austro-Ungariei.

Președintele. — Vorbiți de textul care țintește minoritățile ?

Dl. Trumbici. — Da.

Președintele. — Propuneți să se limiteze la noile teritorii ?

Dl. Trumbici. — La cele ce aparțineau altădată monarhiei austro-ungare. Cauza e evidentă. Serbia era un stat independent. Ea are drepturi cîștigate. Astăzi nu e posibil să se impună teritoriilor vechii Serbiei oarecare clauze care ar putea stînjiți dreptul suveranității ce o posedă ca stat existînd înainte de război.

Îmi permit, domnule președinte, să vă prezint redacțiunea exactă pe care am dori să o primiți.

Președintele. — Bine...

Președintele Wilson. — Aș regreta foarte mult, ca această întrunire să se despartă lăsînd în mintea cîtorva impresiunea permanentă, pe care am auzit-o exprimată aci, că marile puteri doresc să impună cu totul stăpînirea lor unor țări mai puțin considerabile, printr-un sentiment de autoritate și de mîndrie. Doresc să atrag

atențiunea asupra unui aspect al regulamentului la care lucrăm împreună. Voim să asigurăm pacea lumii și să facem să piară toate elementele de tulburare și de primejdie pentru viitor.

Una din condițiunile de temelie pentru aceasta e o dreaptă împărțire a ținuturilor după afinitățile și voința populațiilor. Odată ce aceasta va fi îndeplinit, Puterile aliate și asociate vor garanta menținerea condițiunilor atât de drepte pe cât se va putea, la care vom fi ajuns. Ele vor lua îndatorirea și sarcina ; asupra lor va apăsa neapărat răspunderea principală, precum tot ele au făcut, prin firea lucrurilor, și sfortșarea cea mai mare în timpul războiului ; și nu trebuie să uităm că puterea lor e chezășia din urmă a păcii obștești. În aceste împrejurări oare e nedrept ca vorbindu-vă nu ca dictatori, dar ca sfătuitori și prieteni, ele să vă spună : „Nu putem să vă garantăm granițele d-voastră, dacă nu credem că ele fac față la unele principii de drept“. Același raționament se aplică și minorităților. Aceeași e grija în vederea căreia s-a înființat așezămîntul minorităților. Dacă voiți ca principalele Puteri Aliate și Asociate să chezășiască ființa chiar a statelor, oare e nedrept să le satisfaceți condițiunile cerute ca să nu rămîie puțința unor tulburări viitoare, condițiuni pe care aceste puteri le găesc indispensabile pentru a împiedica cauzele viitoare ale războiului ?

Noi cerem prietenilor noștri din Serbia și din România să creadă că nu voim astă-seară să atingem niște suveranități vechi și recunoscute ; dar tratatul de pace va mări mult teritoriile care se găseau sub aceste suveranități. Nu e cu puțință spre pildă de a trata de o parte regatul sîrb, croat și slovan ca o unitate ieșită din evenimentele la care am fost martori și de altă parte de a păstra ca un stat deosebit în unele privințe regatul sîrb. Dacă aceste state sînt puternic înființate prin tratatul pe care îl facem împreună, acei care vor garanta în ultima analiză executarea lui au dreptul de a veghea ca condițiunile la care aceste state vor fi definitiv stabilite să fie de natură a asigura pacea obștească. Dorința noastră în această privință nu este să intervenim într-un fel care să supere cîtuși de puțin aceste state, ci să le ajutăm și să ajutăm cauza comună. Nădăjduim că nu veți sta la îndoială să primiți punctul nostru de vedere, fiindcă nu vedem alt mijloc de a regula această chestiune.

Cum oare guvernul Statelor Unite dacă ar crede că așezămîntul intervenit ar cuprinde elementele nestabile și primejdioase, ar putea să se prezinte în fața Congresului, în fața poporului american și să pretindă că a ajutat să asigure pacea lumii ?

Dacă lumea se găsește tulburată din nou, dacă condițiunile pe care le primim ca fundamentale sînt puse iar în discuțiune, garanția care ni s-a dat înseamnă că Statele Unite vor trimite dincolo de

Ocean armata și flota lor *. E oare surprinzător ca, în astfel de condițiuni, să dorească a face așa încît soluțiunea diferitelor probleme să le pară cu totul mulțumitoare ?

Voi spune în special d-lui Brătianu că n-avem nici cea mai mică dorință de a călca suveranitatea țării d-sale, că nu voim să facem nimic care ar putea să îi displacă. România va ieși din acest război, mare, puternică, cu o creștere de teritoriu datorită eforturilor comune și vigoarei armelor noastre. Avem atunci dreptul să insistăm asupra unor condițiuni care după părerea noastră vor face acest succes definitiv.

Rog pe prietenul meu domnul Brătianu, pe prietenul meu d-rul Kramer, pe prietenul meu domnul Trumbici, să creadă că dacă am menționat în articolul de care a fost vorba adineaori Marile puteri singure, nu e fiindcă aceste din urmă vor să își impună condițiunile lor, dar numai fiindcă doresc să se asigure că pot să garanteze, cu toate puterile de care ele pot dispunea, toate foloasele pe care acest tratat vi le dă, precum ni le dă și nouă.

Trebuie să lucrăm împreună și această tovărășie nu poate să se razime decît pe o înțelegere.

Să lăsăm soluționarea acestor chestiuni unor negociațiuni viitoare, cum s-a vorbit, ar însemna că, atunci cînd această Conferință își va fi sfîrșit lucrările, grupări separate ar decide între ele ceea ce de fapt trebuie să facă parte din temelia generală a păcii lumii. Aceasta pare imposibil.

Sper că vom ajunge — e scopul nostru — la o lucrare împreună cordială și de bunăvoie pe singura temelie posibilă. Această temelie, trebuie să o exprimăm astfel. De acolo unde vine puterea, de acolo va fi asigurată menținerea păcii. Numai din partea forței va veni garanția supremă a acestei păci.

Nu trebuie să ne înșelăm asupra înțelesului pe care îl dăm cuvîntului forță. Statele Unite n-au avut niciodată nici un gînd de agresiune și cunoașteți motivul intervențiunii lor în afacerile vechiului continent.

Urmărim un scop comun, tot ceea ce dorim e să vă ajutăm să ajungeți acest scop de bună înțelegere cu noi. Nu voim decît să ne întovărășim cu d-voastră, ca să vă servim, și nu vom face nimic care va fi contra intereselor d-voastră adevărate.

Dl. Brătianu. — Înalta personalitate a președintelui Wilson dă tuturor cuvintelor d-sale și tuturor sfaturilor d-sale un caracter cu totul special de autoritate. Îmi permit în numele marilor principii pe care însuși președintele le-a proclamat de a-i atrage amicala

* Și Congresul american a făcut rezerve exprese asupra acestei garanții.

atențiune asupra temerii că unele aplicațiuni ale principiilor, făcute cu intențiile cele mai bune, să nu ajungă tocmai la rezultate contrarii scopului urmărit.

Precum am spus, trebuie să iasă din lucrările acestei Conferințe un rezultat nediscutat. Ea a făcut o mare operă de dreptate, a stabilit nu numai garanțiile contra dușmanului, dar și egalitatea drepturilor tuturor statelor mari și mici. Dacă principii ca acelea pe care vreți să le înscrîți astăzi în tratatul cu Austria ar fi fost puse în statutul Societății Națiunilor, noi nu ne-am fi opus. Dl. președinte Wilson va binevoi să-și aducă aminte că delegațiunea română a votat pentru ca aceste principii să fie stabilite odată pentru totdeauna și pentru toți. A face cum se face cu tratatul actual, înseamnă a stabili trepte diferite de suveranitate. Cu toate sentimentele de prietenie și de adîncă admirație pe care le am pentru poporul italian, nu pot să concep de ce, în condițiuni identice, țări ca România sau ca Serbia ar urma să fie tratate altfel decît Italia.

De altă parte, așa cum am avut onoarea să o lămuresc, se urmărește stabilirea unei vieți frățești între popoarele care prin situația lor geografică sînt obligate a se constitui într-un singur stat. Ar fi o greșeală capitală a face ca aceste raporturi de bună prietenie să depindă de un al treilea, oricare ar fi el.

Nu trebuie să pierdem din vedere că dacă în capul guvernelor noilor puteri actuale se găsesc oameni inspirați de cele mai nobile principii, se poate foarte bine întîmpla că evoluții politice să facă ca aceleași state să fie reprezentate prin alți oameni sau ca noi interese să se arate care să facă să devieze unele guverne de la atitudinea lor de mai înainte și să le ducă la acțiuni concepute, nu în vederea acestor mari principii, ci în favoarea oarecăror interese speciale.

Este sigur că Marile puteri, prin sacrificiile lor au asigurat victoria mării cauze a tuturor ; dar îmi voi îngădui să adaog la cuvintele ce președintele a pronunțat — și pentru care îi mulțumesc în numele tuturor statelor mici, — cînd a afirmat că grija marilor factori politici ne este cîștigată și că vrea să garanteze securitatea tuturor, voi adăoga, spun, că răspunderea fiecărui stat nu încetează de a fi întreagă, oricare i-ar fi întinderea, în ceea ce privește independența și siguranța sa.

Astfel, în momentul de față, România este nevoită să asigure cu propriile sale trupe apărarea nu numai a hotarelor sale, dar încă și a unei cauze care privește întreg centrul Europei. Prin urmare, dacă Marile puteri au un rol mai mare, în măsura întinderii lor, răspunderea și rolul statelor independente, oricare le-ar fi întinderea, rămîn întregi.

Rog pe reprezentanții Marilor puteri și în particular pe președintele Wilson, să nu le limiteze prin o aplicațiune primejdioasă a marilor principii care ne sînt scumpe nouă tuturor.

Nu e vreun efort de făcut, pentru ca drepturile minorităților să fie recunoscute. Toate statele acum reprezentate aci sînt convinse de necesitatea respectului și a dezvoltării acestor libertăți. Lăsați numai aceste state să se dezvolte în singurele condițiuni care permit consolidarea pașnică a stării politice generale pe care trebuie să o constituim astăzi.

Însuflețiți de simțăminte în același timp de respect și de recunoștință pentru Marile puteri față de serviciile ce au făcut, le rog mult a examina, cu tot interesul care se leagă de așa de mari principii, propozițiunile și declarațiunile făcute de guvernul român; căci este necesar ca aceste propozițiuni să fie admise, altfel România nu ar mai păstra în integritatea sa independența de care s-a bucurat în trecut pentru regularea chestiunilor de ordin intern.

Dl. Venizelos (Grecia). — Cer cuvîntul.

Președintele. — Domnul Venizelos are cuvîntul.

Dl. Venizelos — Îmi permit a observa în chip foarte respectuos, domnule președinte, că clauzele în discuțiune nu fac neapărat parte integrală din tratatul de pace cu Austria. Aș dori astfel să vă sugerez ca, după ce veți lăsa de o parte aceste clauze, să comunicați luni numai restul condițiunilor de pace cu Austria și să trimiteți aceste clauze în examenul unei reuniuni particulare a șefilor celor cinci Mari puteri, la care s-ar adăuga șefii puterilor cu interese limitate, interesate în chip special. Ar fi astfel numai zece persoane în total, care, împrejurul unei mese, ar ajunge desigur să găsească un mijloc susceptibil de a da satisfacere Marilor puteri și de a liniști grijile îndreptățite ale puterilor cu interese limitate.

Dacă credeți necesară incorporarea acestor clauze în tratatul de pace cu Austria, vom avea vreme, pînă în preziua însăși a semnării tratatului, — deoarece aceste clauze nu interesează Austria, — a le formula și a le insera în acest tratat, spre a evita redacțiunea unui tratat special în privința puterilor cu interese limitate.

Iată ce îmi permit să sugerez.

Președintele. — Propunerea domnului Venizelos va fi examinată, firește, odată cu cele care ne-au fost deja supuse.

Ordinea de zi s-a sfîrșit. Nimeni nu mai cere cuvîntul ?...

Reuniunea viitoare a conferinței va fi luni la amiază, 2 iunie, la Castelul St. Germain-en-Laye.

Ședința se ridică.

(Ședința s-a ridicat la 17 h. 5 m.).

ȘEDINȚE ALE ADUNĂRII DEPUTAȚILOR

16 DECEMBRIE 1919

N. Iorga, președintele Adunării deputaților : Dl. Brătianu are cuvîntul.

I. I. C. Brătianu : Domnilor deputați, iau cuvîntul cu o firească și adîncă emoțiune, pentru prima oară în parlamentul României Mari, fiindcă pe deasupra ființei și a chipurilor, și a celora de la guvern și a celora din' această incintă, văd în fața mea pe toți acei care pentru aceeași mare realizare au muncit, s-au jertfit, pe toți acei care au crezut în înfăptuirea pe care noi trebuie să o întărim și de care trebuie să ne bucare șirurile generațiilor ce vin.

Cu asemenea simțăminte, e firesc, ca din prima mea cuvîntare să elimin tot ceea ce ar putea să fie obiect de conflicte sau de neînțelegere între noi. De aceea, din toate declarațiunile d-lui prim-ministru ¹, am să vorbesc numai de acele relative la chestiunea externă, pentru că îmi închipuiesc că pe această chestiune sentimentele nu ne pot despărți. Dacă însă unii au tendința să ajungă la soluțiuni deosebite decît alții, aceasta nu poate să fie decît din pricina absenței de lămuriri suficiente, pentru că nu e de închipuit ca în parlamentul României Mari să fie deosebire de simțire în această privință.

D-lor, de aceea să-mi îngăduiți ca în contra obiceiului meu, să fiu lung în expunerea mea. Să fiu lung, pentru că îmi dau seama că nu vorbesc în fața celora care constituiau altădată parlamentele Regatului Român și care cunoșteau tot atît de bine ca și mine întreaga evoluțiune a ființei acelui regat.

Ne-am strîns aci, români din toate părțile, din care cei mai mulți au fost despărțiți de viața noastră de stat independent și care astfel au putut să ignore multe din împrejurările care au constituit ființa României independente de ieri, pe care împreună cu toții sîntem chemați să o întărim și să o dezvoltăm.

D-lor, acestea erau intențiunile mele suindu-mă la această tri-bună... și ele mi-au fost confirmate de unele cuvinte din declarația d-lui prim-ministru, relativ la adevărata situațiune de suveranitate a regatului român de ieri. Prin ele am văzut că dl. prim-ministru însuși, nu era destul de bine orientat în ceea ce privește caracterul de independență întreg; adevărata situație a României dinainte de 1914.

D-lor deputați, noi nu am intrat în război ca un stat care aveam nevoie pentru considerente de vreun ordin momentan, sau de in-terese materiale, de a rupe starea de pace în care se desfășurau pro-greșele noastre. Statul român în raport cu puterile sale era unul din cele mai prospere din Europa, dinainte de 1914, și progresele sale, comparate cu acele ale oricărui stat altul european, puteau face mîndria noastră și da dreptul la încredere într-un viitor puternic al statului și al neamului întreg, care era în jurul lui.

D-lor, situația României înainte de 1914 era rezultatul a 50 de ani de muncă fecundă, inteligentă și bărbătească.

O voce : Numai pentru o clasă socială.

N. Iorga, președinte : Vă rog, nu întrerupeți. Să luați cuvîntul, dacă aveți ceva de spus. În această atmosferă nu se poate discuta.

I.I.C.B. : Era firesc și ar fi fost rău, dacă ar fi fost altfel, ca în cursul vieții sociale și politice de ieri să fi fost nemulțumiți cetă-țenii români cu ceea ce era, pentru că atunci ar fi fost o lipsă de energie pentru a face mai bine. Dar nu trebuie, d-lor, ca critica să ajungă la pesimism, și cînd e de făcut bilanțul unei situațiuni, care nu mai este, trebuie să recunoaștem adevărul pentru că astfel cere dreptatea și pentru că și interesul nostru de neam cere ca să avem conștiința clară a ceea ce reprezentăm în lume.

Ziceam, d-lor, că noi nu eram un stat care ne agităm și care tulbu-ram munca rodnică și pacea celorlalți, pentru că cu munca noastră pașnică, în fiecare zece ani, Regatul dobîndea un spor de un milion în populația sa, și-și întreaia bugetul fără a spori impozitele; pentru că în curs de zece ani, situația țărănimii era astfel, încît băncile populare, care acum 20 de ani nu existau, ajung la 200 milioane ca-pital; pentru că școlile rurale se îndoiseră; pentru că la ordinea zi-lei erau problemele cele mai mari și mai fecunde ale complectării organizării noastre sociale și politice, adică reforma agrară prin ex-propriere și reforma electorală, care trebuia să ducă la sufragiul universal.

Statul român nu era din acelea care avea interes să pescuiască în ape tulburi și să tulbure apele nimănui.

De aceea, el obținuse în viața internațională, într-adevăr, res-pectul și încrederea tuturor și în primul rînd ale vecinilor săi. Această

situațiune a sa apăruse în modul cel mai limpede și cel mai strălucit la pacea de la București, din 1913, care dă o imagine complectă și clară a situațiunii pe care o avea România înainte de războiul mondial.

Domnilor, astfel eram, cînd războiul mondial a izbucnit fără vina noastră. Dar odată el izbucnit, un mare problem se punea și acel problem era : România sta-va ea neutră sau va merge cu vreunul din beligeranți și anume cu care ?

Nu putea România să stea neutră din moment ce războiul luase un caracter în adevăr european, cu alte cuvinte pentru noi un caracter mondial. Nu putea România cu interese mari și esențiale pentru viitorul ei, să lase pe alții să decidă de soarta unui război, de care depindea situațiunea neamului său, fără ca ea să fi făcut tot ce sta în propriile ei puteri, ca să asigure victoria cauzei care era a sa.

Iată de ce, din primele vremuri, situațiunea de neutralitate definitivă nu putea să fie aceea a României într-un război mondial.

De ce trebuia să mergem cu Antanta și nu puteam merge cu Germania, care ne fusese aliată în momentul izbucnirii războiului ?

Aici, dați-mi voie să insist asupra cauzei reale pentru care am mers cu Germania și Austro-Ungaria, ca aliați, un lung șir de ani. Nu fiindcă ne amenințase Germania, cum are aerul că a crezut dl. prim-ministru.

Nu, domnilor.

Este firesc, originea noastră, situațiunea noastră geografică, mișcarea noastră în aceste regiuni ale lumii fac ca între noi și popoarele occidentale, în special între noi și civilizația latină, să fie legături permanente, care în orice vreme normală trebuie să-și găsească echivalentul în relațiunile de strînsă amiciție internațională cu acele state occidentale, cu care în mod normal, politica României trebuie să se acorde.

Sînt însă situațiuni anormale ; stări bolnave și trecătoare ale Europei, în care dintr-o împrejurare sau din alta statele occidentale nu pot sau nu vor să-și manifeste interesele firești pe care le-ar avea în aceste părți ale Europei și pe care în special le-ar avea ca să susție dezvoltarea cît mai puternică a statului latin de la gurile Dunării.

În acele împrejurări, e de datoria oamenilor de stat români să caute, înainte de toate, să asigure soarta acestui popor. În asemenea situațiune s-a găsit Europa, după războiul de la 1870 și pînă după războiul de la 1877. Franța, din pricina înfrîngerii sale, a trebuit să renunțe la un rol de adevărată putere mare, în orientul Europei. Italia nu îl dobîndise încă ; Anglia era ocupată aiurea. Ne-am

găsit atunci, fără reazim posibil în Occident. Puși între două forțe : a Rusiei panslaviste, care nu renunța de a merge la Constantinopol prin Peninsula Balcanică și a Germaniei care, împreună cu Austro-Ungaria, forma simbul Puterilor Centrale la care se asociase și Italia.

În momentul războiului de la 1877, Rusia era încă în blocul de alianțe cu aceste Puteri Centrale, cu Germania și Austria. Atunci, România nu avea pe cine să se reazime, decît făcînd o alianță însăși cu Rusia, pentru că i s-a refuzat sprijinul din partea oricărei alte puteri occidentale. Rusia dobîndise mîna liberă pentru ca să intre în război contra Turciei. Atunci, singura garanție pe care puteam s-o luăm era aceea pe care ne-o aducea concursul pe care-l dam Rusiei și angajamentul din partea sa, că pentru acest serviciu ea va recunoaște și siguranța și interesele României. După războiul de la 1878 însă, Rusia a refuzat să-și ție angajamentul luat, luat în scris, luat prin tratat, luat în modul cel mai formal. [...].

Atunci, firește, guvernul român a căutat sprijin întîi la aceia la care credea că era natural să-l găsească : s-a adresat la guvernul francez, s-a adresat la guvernul englez. Guvernul francez, cu lealitate a spus că nu era în măsură să sprijine România ; guvernul englez a dat oarecari speranțe care s-au topit cînd prin insula Ciprului a fost asigurată calea Indiilor. Am rămas atunci față în față cu colosul rus, contra căruia Germania s-a arătat dispusă a ne garanta, în cazul cînd noi am merge politicește cu dînsa.

Acest tratat de garanție a fost făcut pe două temeuri principale. El avea un caracter pur defensiv contra Rusiei și constituia o alianță de pace ; era o alianță făcută între state, care voiau să ferească pacea Europei de un nou război. Acest tratat era făcut pentru a împiedica o înaintare cuceritoare a Rusiei, în Peninsula Balcanică și în special contra României.

Acesta a fost temeiul alianței noastre cu Germania. Ca notă caracteristică, trebuie să adăog că, acei care atunci au încheiat tratatul, au cerut ca odată cu tratatul cu Germania și Austria să fie încheiat și tratatul cu Italia pentru că, zis-au ei : românii nu vor înțelege să se bată acolo unde nu sînt reprezentanți ai latinității.

D-lor, dacă acestea erau temeurile pe care România intrase în alianță cu Germania, în ziua cînd Germania și Austria au atacat pe sîrbi, acele temeuri erau distruse de însăși aceste două puteri. Intrasem în înțelegere pentru garantarea independenței Balcanilor, intrasem pentru menținerea păcii și, acei care erau aliații noștri, făceau un război de agresiune pentru distrugerea unui stat balcanic și suprimarea independenței sale. Iată de ce, noi nu puteam urma pe aliații noștri de ieri în războiul pe care îl întreprindeau.

Noi nu-i puteam urma deoarece cauza pentru care ei se luptau nu era cauza noastră, nici a principiilor pe care era întemeiată situațiunea statului și a poporului nostru, nici a siguranței naționale și politice, a întregii regiuni geografice în care ne găseam. Ridicaseră Alianții, Antanta două principii mari, acelea ale independenței statelor mici și a libertății naționalităților. Când acest drapel se ridica într-o mare luptă capabilă să schimbe situațiunea anterioară a Europei, toate sentimentele, toate interesele, toate sufletele României nu puteau să nu fie în jurul lui. România nu putea să asiste la această luptă ca o ființă neputincioasă, care așteaptă să vadă cum doi bărbați se luptă ca să afle în urmă care va fi soarta ei.

Prin urmare, din acele momente era tras drumul, nu ne întrebam cu cine mergem, ne întrebam numai cum și când ?

Era tras drumul nostru din primele zile ale războiului. Rege fiind Carol I. Pomenesc numele său cu emoțiune în fața primului parlament al României Mari și vreau să fac operă de dreptate pentru că memoria sa a fost învinuită și nu a fost recunoscută pe destul adevărata iubire cu care el se legase de acest popor.

Țin să declar că politica legăturilor noastre cu Alianții nu am făcut-o cum s-a spus în contra voinței regelui Carol, nu am făcut-o în ascuns de dînsul. Tot ce am lucrat, am lucrat ca un servitor credincios al țării și al tronului cu încrederea și cu știința suveranului.

În primele săptămîni ale luptei, în urma invitațiunii ministrului Rusiei, am făcut o primă înțelegere pentru neutralitatea binevoitoare în schimbul căreia Rusia se angaja ca să ne dea toate teritoriile ocupate de români în Austria și în Ungaria. D-lor încheiasem din primele zile acea convențiune pentru că voiam să fie recunoscute pe deasupra oricărui serviciu sau în afară de orice alt serviciu ce l-am face, adevăratele drepturi ale noastre într-un război cu caracterul aceluia care se purta. Ba încă în acea înțelegere dorind guvernul rus să dea o explicațiune mai drastică cuvîntului de neutralitate binevoitoare, deși eram hotărît să o aplic mai drastic chiar decît mi se cerea — și anume cereau ca să se împiedice trecerea munițiunilor către Turcia — am refuzat să o semnez. Am semnat numai o declarațiune de neutralitate binevoitoare, pe care puteam să o aplicăm cum înțelegeam noi.

Primul rezultat al acestei libertăți de interpretare s-a văzut cînd împrejurări care ar fi putut avea mari consecințe s-au ivit la Constantinopol. Cînd Antanta a crezut și crezuse bine că putea să ia Constantinopolul relativ ușor, dacă munițiunile nu vor trece ca să-l alimenteze sau să-l revitalizeze, atunci am oprit cu desăvîrșire trecerea munițiunilor la Constantinopol. Am fost obiectul multor acuzațiuni și multor calomnii pentru că nu convenea tuturor ca acest mare serviciu făcut de noi să apară în întregime Alianților și cei care ne acuzau

mai tare erau vecinii noștri bulgarii, care căutau să aducă munițiuni la Constantinopol și ne acuzau pe noi la Aliați că trec de la noi. În realitate am oprit toate munițiunile și în același timp am lăsat să treacă munițiuni către Serbia și am cerut ca să ni se recunoască nouă că peste actul făcut cu neutralitatea binevoitoare, făceam astfel un adevărat serviciu militar Aliaților de care trebuia să ni se țină seama. Reprezentanții lor au recunoscut.

În timpul acesta examinam, împreună cu Aliații, cum am zis, cum și când trebuia să intrăm în războiul mondial. Eu, formulasem astfel condițiunile în care România trebuia să participe la război.

Întîi : războiul nu se poate face fără consensul tuturor factorilor constituționali ai țării și fără a asigura ordinea internă, — fără care, desigur, nici o mărire în afară nu poate exista...

Al doilea : pentru că cunoșteam, din experiența trecutului, [...] — am cerut ca tratatul nostru să fie garantat de acele state care au respectul istoric al semnăturii lor și care chiar războiul mondial îl declaraseră, pentru că voiau odată pentru totdeauna și cu jertfele care le comportă, să împiedice ca de azi înainte tratatele între state să fie zdrențe de hîrtie sau hrisoave fără drepturi.

Pe lângă aceste două condițiuni mai formulasem încă alte patru.

Ceream, ca să se lămurească situația Italiei în fața beligeranților. De ce ceream aceasta ? Pentru că știam, din conversațiunile pe care le avusesem cu diferitele cabinete, că și Italia era dispusă a intra în război de partea Antantei care și dînsa prin factorii ei cei mai apropiați de noi, adică prin puterile occidentale, era doritoare să vadă Italia în război. Însă și dintr-o parte și din alta, era acea rezervă pe care o au doi oameni care vor să se înțeleagă, dar care nu vor nici unul din ei să facă primul pas. Am găsit prilejul favorabil ca să facem noi un act de amiciție eficace, înlesnind apropierea între doi factori care trebuiau să meargă împreună.

Am cerut deci, în primele noastre condițiuni, ca să se lămurească situațiunea Italiei în fața beligeranților. Am cerut, al doilea, ca să ni se dea înainte de intrarea noastră în război armamentul și munițiunile de care aveam nevoie pentru acel război. În al treilea rînd, am cerut ca să ni se asigure condițiuni militare pentru participarea la război, atît din punctul de vedere al ofensivelor locale, care trebuiau să colaboreze direct cu noi și pe baza cărora era făcut planul nostru de război, cît și al ofensivei generale la care trebuia să participăm pentru ca eforturile noastre să-și poată da în întregime eficacitatea pentru cauza generală și pentru rezultatul nostru propriu. Și în al patrulea rînd, dar ca punct principal, am cerut să ni se lămurească în mod precis și definitiv care sînt granițele statului român viitor și în ce constau, nu numai ca principiu, dar ca aplicare pe hartă geogra-

fică, drepturile pe care ni le recunoșteau Aliții și pe care le garantează că trebuia să ne fie acordate în caz dacă victoria va fi a lor.

Să nu credeți că admiterea acestor condițiuni a fost așa de simplă și s-au putut obține repede. Încep cu cea din urmă. Două chestiuni grele s-au ivit în fața noastră. [...]

A urmat astfel o discuțiune de luni de zile la care au participat toate guvernele aliate, care prin urmare au fost în curent cu toate obiecțiunile și cu toate argumentele. În urma acestor lungi și amănunțite discuțiuni s-a recunoscut în fine dreptul României [...].

În cursul acelor discuțiuni s-a recunoscut totdeodată întreaga independență a României în ceea ce privește chestiunea minorităților. Iată cu ce prilej s-a recunoscut acest drept al nostru. Fiind în discuțiune partea Banatului unde sînt sate sîrbești, s-a propus un text de convenție, prin care regimul minorităților pe care l-am fi stabilit acolo trebuia să fie chezășuit de puterile aliate. Am zis hotărît : aceasta România nu poate s-o primească. Încredeți-vă în spiritul de dreptate al acestui popor. Avem dorința, avem interesul ca să trăim în pace și în frăție cu minoritățile de la noi și cu vecinii de peste hotare ; încredeți-vă și în inima și în creierul nostru, dar nu ne cereți ca asemenea drepturi să fie chezășuite de alții, ci numai de statul și poporul român.

D-lor, fiindcă relativ la minorități, declarația ministerială a pomenit adineauri de situația României în fața prescripțiunilor tratatului de la Berlin, să-mi dați voie, pentru acei dintre d-voastră care nu sînteți din vechiul Regat, să reamintesc în cîteva cuvinte cum sta chestiunea evreiască după dispozițiile tratatului de la Berlin.

Acel tratat cerea ca România să recunoască drepturi egale pentru toți, fără deosebire de religie, căci în acel timp după Constituțiunea veche, evreii nu aveau egalități de drepturi cu creștinii și nu puteau cumpăra imobile rurale. În fața acestor cerințe, guvernul român a protestat și a spus : dacă voiți recunoașterea principiului egalității religioase, noi sîntem gata să-l acordăm, fiindcă este în simțămintele noastre [...]. Prin urmare, nu voia guvernul român să refuze înscrierea în Constituțiunea sa a drepturilor egale pentru toate religiile pentru ca aceasta era în simțămintele noastre. Însă am spus marilor puteri : noi nu admitem ca prin aceste articole, d-voastră să aveți pretențiunea de a rezolva chestiunea evreiască de la noi ; o vom rezolva-o noi, cînd și cum vom crede. Și atunci în ce s-a rezumat și cum s-a rezolvat chestiunea evreiască de la 1877 ?

Guvernul român pentru ca să scape de pretențiunea imixtiunilor marilor puteri în relațiunile dintre el și supușii români a mers la principele de Bismarck și i-a spus : nu putem încuviința, ca să trăim și să ni se impună condițiuni de acest fel, care sînt ale vieții noastre

interne. Principele de Bismarck, care era un spirit foarte practic, a spus : „Ei bine, să mă scăpați pe mine de o chestiune care interesează mult pe germani ; grăbiți-vă să răscumpărați căile ferate și eu vă făgăduiesc că caracterul internațional al acestei chestiuni se va închide pentru dv.“.

Ne-a costat atunci câteva sute de milioane cu care am răscumpărat căile ferate. Nu e vorbă, chiar din alte puncte de vedere, afacerea era excelentă pentru noi, pentru că astfel ne-am scăpat de-o administrație străină, la noi în țară, iar pe urmă prin dezvoltarea economiei naționale, valoarea de atunci a căilor ferate nu mai e comparabilă cu cea de astăzi. Dar vreau să constat că sub această formulă de mare și superior interes politic și-a găsit soluțiune o chestiune de interes material. Nu vreau să zic că neapărat tot astfel s-ar întâmpla și astăzi. Dar, d-lor, oamenii sînt oameni, guvernele chiar cele compuse din bărbații cei mai altruști, cei mai generoși și inspirați numai de idealuri, totuși sînt supuși în țara lor la acțiunea, la presiunea intereselor de tot felul care constituie viața internă a fiecărui stat. Și eu nu invidiez pe viitorii guvernanți ai României, cînd cu clește de acest fel, reprezentanții unor state mari în situațiuni economice și financiare în care statul nostru să nu-și poată zice cuvîntul cu toată tăria, ar veni să se pună pe tărîmul de tocmeli pe care am fost cu principele de Bismarck după 1877.

D-lor, ziceam că condițiunile granițelor, ca și condițiunile minorităților, cu greutăți lungi, cu discuțiuni vii, cu considerații etnice, cu hărți geografice, cu argumente, au fost recunoscute toate în favorul României astfel că tratatul nostru făcea cinste nu numai României, făcea cinste aliaților noștri, pentru că ei arătau că înțeleg să trateze pe un stat mai mic, pe un picior de perfectă egalitate, ca doi tovarăși chemați să plătească fiecare cu sîngele lor cel mai scump, triumful aceleiași cauze și îndeplinirea aceluiași ideal.

D-lor, alte dificultăți și mai mari au fost cu dobîndirea armamentului.

Noi, care ne furinizam toate munițiunile și tot armamentul din Germania, în noua noastră situațiune, nu puteam să completăm armarea noastră.

În țară, tot ce am putut dobîndi, tot ce am putut să creăm am făcut, pentru ca să întrebuițăm tot materialul de care dispuneam. Armamentul perfecționat însă, munițiunile pe care le produceau numai marile uzine ale țărilor metalurgice, din momentul ce nu le mai puteam lua de la germani, trebuia să le luăm de la Aliați. Aci a fost o crudă și lungă muncă pentru a obține foarte puțin, relativ cu ceea ce aveam nevoie.

Și nu învinuiesc pentru aceasta reaua voință a nimănu, dar nevoile erau așa de mari, pe toți aliații îi surprinsese războiul acesta atît de nepreparați că oștirile și chiar cele mai perfecționate, cum era cea franceză, în ceea ce privește artileria grea, aviațiunea, tancurile și o sumă de altele, nu aveau precum s-a constatat în cursul luptelor strictul necesar pentru ele înșile și deci foarte greu le venea să ia dintr-al lor și chiar imposibil le-a fost să ne dea ce ne făgăduiseră.

Alte dificultăți pentru acest armament izvorau din lipsa transportului. Ni se făgăduiau șapte trenuri pe săptămînă, care să vină prin Salonic. N-au venit nici șapte trenuri pe lună, iar în urmă linia de la Salonic închizîndu-se, a trebuit ca materialul să vină prin Rusia. În Rusia însă erau așa de mari dezordini în transporturi, încît pentru un material trimis pentru București pentru un tun de ex. sosea avântrenul la Moscova, chesonul la Vologda și abia cite o piesă accesorie sosea la Iași.

O voce : De ce ați intrat în război atunci ?

I.I.C.B. : Pentru cuvintele deja expuse.

O voce : Mai întrebați de ce am intrat.

N. Iorga, președinte : Nu tulburați expunerea ! Aveți alte mijloace de a vă arăta simpatia pentru cauza pe care o apăără.

I.I.C.B. : În fața acestor nevoi, în condițiunile care s-au stabilit am insistat foarte mult pentru garantarea prin misiuni străine occidentale a procurării și a transportului materialului de război.

O altă condițiune spuneam că o puneau operațiunile militare ce trebuiau efectuate.

Am zis de la început că vom intra în război. Mai adineauri un domn m-a întrerupt.

N. Iorga, președinte : Vă rog să nu vă preocupați de întreruperi.

I.I.C.B. : La întrebări de acestea nu mă așteptam. Credeam că într-un parlament român, după prima parte a cuvîntării mele, voi fi scutit de o asemenea întrebare.

Cerusem condițiuni militare. Planul nostru de operații nu putea să fie un plan de acțiune izolată. Noi eram un factor și nu unul dintre cel mai mare din complexul unei acțiuni militare. Acțiunea noastră trebuia să se facă în raport cu sistemul întreg al acțiunilor la care participam. De aceea insistasem, ca pe de o parte ofensiva noastră să fie susținută de o ofensivă vecină a armatelor ruse în Bucovina și în Galiția, armate care trebuiau să-și găsească întîlnirea cu ale noastre pe Mureș. Insistasem și insistasem mult, ca să avem garanții în contra unei primejdii de atac din sudul Dunării. Sînt silit să insist asupra acestui punct ; pentru că pe vremuri, cînd îmi era gura pecetluită, am fost atît de acuzat, că eu am dat asigurări că Bulgaria nu va ataca, — cînd de la început în mod continuu și repetat eu am cerut

garanții contra acestei primejdii pentru că România nu se putea bate pe două fronturi. Ziceam : atunci vom participa bărbătește la o ofensivă în Ardeal, dar d-voastră trebuie să mă asigurați în contra unei acțiuni de peste Dunăre. Și mi s-a afirmat că toate măsurile sînt luate, pentru ca acea ofensivă să nu se poată produce și că în primul rînd o ofensivă anticipată și puternică a armatei de la Salonic va pune în neputință pe bulgari de a ne ataca. Mi s-a mai comunicat că după toate informațiunile pe care Aliații erau în măsură să le aibă, noi puteam avea în fața noastră mai mult de șapte diviziuni inamice, și prin urmare eram în pozițiunea de a face războiul în condițiunile cele mai eficace pentru Aliați, dar totdeodată cele mai favorabile pentru noi și fără a compromite și siguranța și buna stare internă a țării.

Domnilor, astfel se prezinta situațiunea cînd am stabilit condițiunile tratatului, după care nu ne mai întrebam : cum ? ci numai : cînd ?

Hotărisem „cum“ puteam să intrăm, dar „cînd să intrăm“ i-am lăsat pe aliații noștri să ne spună, pentru că credeam că solidaritatea noastră cu cauza lor ne impunea datoria să le venim în ajutor atunci cînd ei ne ziceau : „Pentru cauza noastră comună, acum mai mult decît oricînd ne este util, ne este esențial ajutorul vostru“. Și așa s-a și întîmplat.

Noi nu am intrat în război ca niște solicitori nepoftiți. Noi am intrat în război ca niște aliați doriți și ceruți ! Noi am intrat bărbătește, atunci cînd ambasadorul Franței la Petrograd spunea : „Dacă România nu intră în război, se poate să se compromită frontul occidental“.

Am intrat în război atunci cînd rușii ne spuneau : acum, ori niciodată !

D-lor, m-am silit să răspund în fața d-voastră, la aceste trei chestiuni : pentru ce ? cum ? și cînd am intrat în război ?

Adineauri răspunzînd unei întreruperi ziceam : că răspusesem deja pentru ce am intrat în război ! După puțînă reflexiune, mă gîndesc că a fost o pretențiune din partea mea să cred că cuvintele mele au arătat de ce am intrat în război !

Nu ele, ci prezența d-voastră aci arată pentru ce am intrat în război.

D-lor, după ce căutasem, — pe cît mintea noastră ne permitea, — toate condițiunile necesarii pe care putea să ni le inspire dragostea noastră pentru cauza și pentru poporul pe care îl serveam, am intrat în război cu hotărîre și nețarmurit devotament.

Odată intrați în război, nu am avut decît un gînd : bărbătește și prin orice sacrificii să facem să triumfe cauza comună și să reiasă solidaritatea, care ne leagă cu toți aceia cu care împreună luptăm.

D-lor, și așa am și făcut !

Dintru început astfel fusese și conducerea politică a regatului și capacitatea și avântul oștirii noastre, încît grelele trecători ale Carpaților erau pășite în cîteva zile. Pentru ceea ce lui Mackensen, cu toate diviziile lui și perfecțiunile armamentului lor, i-au trebuit săptămîni și luni ca să le înfrîngă, oștirea noastră le învinsese în cîteva zile. Ea se găsea astfel la locul de întîlnire hotărît cu rușii pe rîurile și în cîmpiile Ardealului.

Voci : Multumită vitejiei armatei române ați intrat !

I.I.C.B. : Desigur. Dar din acel moment au început decepțiunile crescînde. Ofensiva generalului Sarrail, care trebuia să se producă cu opt zile înainte de a noastră și să fie așa de puternică încît să fixeze pe inamicul din sudul Dunării, nu s-a putut produce !

Ofensiva generală care trebuia să se facă pe toate fronturile și să nu permită să se aglomereze atacurile pe frontul nostru, nu s-a produs ; și nu numai că rezervele lăuntrice ale vrăjmașului nu au putut fi împiedicate de a se strînge, dar nici tot ce putea să treacă de pe alte fronturi nu s-a împiedicat de a se aduna ; astfel că oștirea românească s-a găsit în fața unui vrăjmaș de cinci ori mai mare decît cel de care ni se afirmase că poate dispune.

Și s-a găsit această oștire atacată pe două fronturi, în mod, cum nici o altă n-ar fi putut să reziste ; și ne-am găsit pe o graniță, ca aceea a Vechiului Regat, de mii de kilometri, într-o situație în care, în contra tunurilor, aeroplanelor, în contra a tot ce arta militară poate să aibă mai de curînd perfecționat, noi nu aveam să opunem decît capacitatea comandamentului, vitejia soldaților și bărbăția poporului nostru.

Și atunci în fața atitudinii Aliaiților s-a pus chestiunea : era oare din toate părțile numai neputință ? În primul rînd am primit din partea guvernului francez manifestări așa de călduroase și sincere, a regretelor sale că frontul lui Sarrail nu se putuse mișca, încît în sufletul nostru nu am putut să recriminăm contra francezilor, căci nu puteau. Luaseră un angajament, peste puterile lor, și cînd a fost să-I țină, nu l-au putut ține, și am plătit scump această neputință.

Da aveam aci imediat lîngă noi pe ruși, și în fața atitudinii lor se punea încă de atunci chestiunea : este neputință sau este rea voință ? D-lor, nu pot să urez nici unui vrăjmaș să treacă nopțile și zilele acelea în care în lungile noastre sfaturi și frămîntări insistam pentru a mișca pe acei aliați care ar fi trebuit să fie tot atît de interesați ca noi pentru victoria noastră. Constatam neputința de a-i pune în mișcare. Mi-aduc aminte în special telegramele prin care ceream ca patru divizii concentrate în Basarabia să vie în Carpați, unde ar fi scăpat Bucureștii, ar fi scăpat ruperea frontului. Și nu le-am putut

obține ; căci Statul Major rus ne răspundea că nu s-a desenat îndea-
juns acțiunea inamicului, ca să se știe în ce punct anume sînt mai
necesare acele trupe. Îmi aduc aminte cu o durere veșnic trează nop-
țile de veghe, în care tunurile se auzeau aci de peste Dunăre, și în
care înaintarea mai repede a unor diviziuni ruse de lîngă Călărași ar
fi putut să ajute un început de ofensivă, deja cu succes.

Înaintarea nu s-a produs la timp. Mi-aduc aminte indignarea
crudă ce m-a înfiorat, cînd după zile, după săptămîni de luptă neîn-
cetată, în care nenorocitele noastre divizii de la Jiu și Olt, pînă la
Buzău, nu avuseseră o zi sau o noapte de odihnă ; cînd la Cartierul
General am văzut că s-a înfățișat un superb ofițer de cavalerie, de
2 m și mai bine de înalt care prezentîndu-se regelui, a spus că au
sosit la R. Sărat cu 18 regimente de cavalerie. I s-a dat ordin să intre
imediat în frontul de luptă, și astfel printr-o odihnă de cîteva zile a
diviziilor române de la Buzău, să le dea posibilitatea unei reîntărite
rezistențe. Iar generalul rus a răspuns : „Am venit, dar am nevoie de
patru zile ca să potcovesc caii diviziei“. În aceste patru zile oștirea
română de la Buzău ajunsese la R. Sărat, iar de la R. Sărat la Focșani.

Astfel s-a întîmplat tragedia aceea, în care o oștire și sufletul
întreg al unui popor au ajuns din Carpați pînă în Moldova, acea re-
tragere a leului rănit, acea retragere care în fastele neamului nostru
va însemna mult mai mult ca multe victorii. Pentru că, dacă în mo-
mente de avînturi multe popoare sînt capabile de mari acte de eroism,
e incomparabilă pilda dată de neamul și oștirea noastră în retragerea
și în refacerea ei din Moldova.

Dacă la aducerea aminte a jertfelor de atunci o durere cumplită
ne cuprinde și dacă în fața rănilor de tot felul, încă deschise în toată
întinderea regatului, alte sentimente pot fi întunecate de aceste dureri,
cred însă că în acele zile, în acele pilde, stă un izvor de energie na-
țională neasemuită și că pentru viitorul neamului din faptele de
atunci ale oștirii noastre vor răsări cele mai mari puteri pentru a-i
asigura în întregime rolul pe care îl are în Europa orientală.

Domnilor, am suferit toate acestea bărbătește...

Voci : Țăranii, poporul le-a suferit.

I.I.C.B. : Lă-am suferit toți bărbătește și din gura noastră n-a
ieșit nici o recriminare în contra Aliaților, pe cîtă vreme vreo re-
criminare putea să fie dăunătoare cauzei pe care și ei și noi o ser-
veam împreună. Cu toată durerea noastră ne-am înăbușit orice ex-
presiune de recriminare, atît încît cînd cu inamicul la București mi
s-au cerut dosarele din care s-ar fi putut proba în fața poporului și
peste graniță, care fuseseră în realitate relațiunile noastre cu Aliații,
am refuzat să dau acele dosare și am fost dus pînă la ușa pușcării,
pentru că n-am vrut ca să le dau.

Domnilor, a început atunci în Moldova o altă operă de bărbăție națională, opera refacerii armatei.

Fiindcă vorbesc de relațiunile noastre cu Aliații, să-mi dați voie să fac un dublu omagiu, să fac un omagiu călduros și întreg reprezentanților Aliaților din mijlocul nostru, ei, care au fost de aproape în contact cu adevăratele noastre situațiuni, cu adevăratele noastre nevoi, cu adevăratele noastre simțăminte, ei au fost prietenii credincioși și inteligenți ai cauzei, care ne lega și ai României cu care erau legați.

De asemenea și tot cu aceeași căldură și cu aceeași recunoștință să aduc omagiul meu reprezentanților militari ai Aliaților și în special ai Franței, care cu atîta pricepere, cu atîta însuflețire, cu atîta frățietate, au venit să muncească cu noi și mulți dintre ei au venit să moară cu ai noștri.

Domnilor, cu zilele care trec, dificultățile își schimbă caracterul fără să-și scadă intensitatea. Acelea ale aprovizionării deveneau capitale. Inamicul cucerise depozitele și rezervele noastre. Alimentarea oștirii, a populațiunii însăși, devenise o chestiune din ce în ce mai tragică. Singurul izvor de ravitaiare era în Rusia. Continuu făceam apel la dînsa și apelul nostru nu era totdeauna eficace.

Domnilor, nici din cuvintele pe care le-am spus adineauri, din acelea pe care le spun acum, n-aș vrea ca concluziunea dv. să meargă mai departe decît gîndul meu. Eu nu vreau să acuz de trădare comandamentul aliat vecin. Pot desigur să-l acuz de încetinelă, pot desigur să-l acuz de o lipsă de înțelegere a adevăratei situațiuni, pot să-l acuz că lucra cu noi cu aceeași mentalitate cu care lucraseră rușii la Plevna, unde, de cîte ori un succes al frontului rus se accentua, se nesocotea ajutorul României și unde, numai în fața dificultăților se recunoștea aceea ce România reprezenta într-adevăr. Au fost din nenorocire pentru ei și pentru noi, în comandamentul rus oameni care au considerat fără simpatie ca o izbîndă a războiului să fie determinată printr-un front român și au manifestat acest simțămînt într-un mod puțin leal și puțin inteligent, prin acțiunea lor de nesolidarizare cu noi. În ce mă privește, trebuie să spun că, oricare ar fi fost păcatele și vinele împăratului Nicolae al II-lea, eu nu pot să-l acuz. Din comandamentul rus, la dînsul am găsit mai multă lealitate în ce privește aplicarea relațiunilor pe care ni le chezășuise.

O voce : Slugile lui au fost trădătoare.

I.I.C.B. : S-a procedat atunci la refacerea oștirii cu muncă grea, dar cu avînt și cu credință. Aceia care văzuseră oștirea istovită nu o mai recunoșteau în diviziile care mergeau spre noul front al Si-

retului. Comandanții francezi, ofițerii și oamenii de stat străini admirau această oștire pe care fiecare o compara cu trupele cele mai frumoase și cele mai bune de pe frontul lor. În această situațiune speranțe noi se iveau. Interveniserăm și obținusem ca în anul 1917 să reînceapă o ofensivă generală și de rîndul acesta, o ofensivă hotărîtă pe frontul rus. Revoluția rusă intervenind, noi dispozițiuni fuseseră luate. După multe necazuri hotărîrile definitive se precizaseră : ziua chiar a ofensivei, a începerii atacului era dată. Oștirea noastră trebuia să participe în centrul oștirilor ruse de pe frontul nostru la reocuparea, dacă nu imediată a teritoriului întreg, dar a unei părți a lui.

Dar în ajunul acestei acțiuni, în momentul cînd începuse deja acțiunea demonstrativă, din dreapta, de la oștirea a doua, comandamentul suprem al oștirilor ruse de pe frontul nostru, ceru audiență urgentă la rege, pentru a-i comunica că a primit de la Petrograd ordin ca orice mișcare să înceteze, căci oștirile ruse nu mai fac ofensivă.

Și atunci, domnilor, a fost o nouă și tragică perioadă, de care ne-a mîngîiat în sufletul nostru doar falnica, admirabila și eroica purtare a oștirii noastre de la Mărășești, unde a scris în anualele...

Voci : Și de la Mărăști.

I.I.C.B. : Desigur că și de la Mărăști, dar la Mărășești a fost centrul acțiunii principale. Și atunci s-a înscris în analele noastre militare, o pagină, care face parte din analele glorioase ale întregului război european. [...]

Domnilor, vreau să vă citesc trei acte care precizează situația de atunci.

Iată telegrama pe care la 6 decembrie, prevăzînd ce are să se întîmple, o dam reprezentanților noștri în străinătate, făcînd totdeodată și o comunicare în același sens reprezentanților Aliaților la noi :

„Armatele ruse sînt de fapt cete fără conducători, cu desăvîrșire cuprinse de revoluție, în neputință de a menține frontul și incapabile de a organiza demobilizarea lor în vederea retragerii, care fără aprovizionare constituie prin ea însăși o operă de devastare. [...]

În orice caz situațiunea generală este în așa fel, încît incidente capabile a grăbi catastrofa sînt de așteptat în orice clipă. Germanii, ai căror emisari trec în voie frontul rus, cunosc desigur și situațiunea noastră.

Unde sînt în aceste condițiuni serviciile ce putem aduce aliaților noștri, care nu trebuie să piardă din vedere că oricare ar fi împrejurările păcii generale, Europa are tot interesul de a nu lăsa ca

România să fie distrusă, nici să îngăduie poporului ei a se înșela asupra caracterului adevăraților vrăjmași“.

Domnilor, două zile după aceasta, primeam în scris de la reprezentanții Aliaților această Declarațiune :

„Ați binevoit să ne expuneți ieri situațiunea în care se găsește România [...].

În aceeași convorbire am luat cunoștință de veștile din Ucraina, după care guvernul ucrainean a și luat cu succes toate măsurile în putință [...]

Socotim ca o datorie a recunoaște întinderea sacrificiilor ce poporul român și eroica lui armată uniți în jurul mărinimosului lor rege și al guvernului lor au răbdat cu atîta credință pentru cauza comună a României și a Antantei. [...]

Constatăm că dacă din nenorocire operațiunea nu ar atinge scopul și dacă România s-ar găsi în neputință să ducă la bun sfîrșit hotărîrea ce a luat-o de a evacua toată sau parte din armată și chiar să reorganizeze plecarea familiei regale și a guvernului regal, constatăm așadar, că Antanta ar trebui să recunoască că aliata ei și-a îndeplinit cu lealitate angajamentele.

Rugăm excelența voastră să binevoiască a aduce această scrisoare la cunoștința m.s. regelui, precum și a Consiliului de Miniștri.

Primiți etc.

(ss) Barclay, Wopicka, S. Aulaire, Fasciotti“.

Erau subscriși cei trei miniștri ai statelor aliate, era scris și ministrul Statelor Unite, cu care nu aveam încă tratat.

Domnilor, după aceasta, în ziua de 9 decembrie, eu rezumam astfel reprezentanților noștri în străinătate situațiunea :

„Evenimentele s-au întîrit. [...] Antanta ar trebui să recunoască că România și-a îndeplinit în mod leal toată datoria ce avea. Am hotărît să pornim această acțiune arătîndu-i întreg pericolul și spunînd deslușit că dacă ea nu ar reuși, Antanta trebuie să recunoască că nu mai avem nici o datorie de îndeplinit față de dînsa, dar că ea continuă să aibă toate îndatoririle față de noi în caz cînd ne-ar fi imposibil să continuăm o luptă armată contra germanilor [...]“.

D-lor, aceasta era situația noastră în fața Aliaților, cînd se încerca încă refacerea frontului ucrainian.

În loc, ca frontul ucrainian să se refacă, se știe ce s-a întîmplat ! Ucrainenii au pactizat și ei cu inamicii. Pactizînd cu inamicii, încercarea Aliaților nereușind, declarațiunea lor formală, că ei nu mai erau în drept să mai aștepte de la noi alte servicii, lăsa României singură să vadă ce avea de făcut, în fața acestei situații. Con-

tinuarea luptei sau încetarea ei devenea o chestiune de ordin intern care privea România, ca să știe cum și în ce condițiuni putea să traze sau nu cu inamicul.

În orice caz, angajamentul nostru față de Aliați în ceea ce privește serviciile militare, în situația de atunci era terminat și era exprimat din partea mea, într-un mod precis și drastic, că între noi aveam un contract în care noi ne îndeplinisem în întregime partea noastră și aveam să așteptăm din partea lor să-și îndeplinească și ei angajamentul lor.

Trebuie să spui că am recunoscut cu mulțumire că Aliații înțeleseseră tragică noastră situație și că constataseră că orice s-ar întâmpla, sub nevoile momentului, în interiorul regatului, relațiunile noastre cu dînșii și angajamentele lor față de noi nu erau distruse.

Confirmă aceea și diverse declarații în parlamentele respective, declarația cea din urmă și cea mai solemnă la deschiderea Conferinței păcii când prezidentul Republicii², deschizînd Conferința de pace, a zis : „La Roumanie trahie et abandonée“. [...]

Astfel erau principiile relațiunilor noastre cu Aliații, astfel au fost ele și de fapt. Aceste relațiuni s-au menținut și în timpul ocupațiunii străine, în timpurile de la Iași, ca relațiuni intime de solidaritate nu au discontinuat nici o zi.

Bravul general Lafont al cărui trup doarme în mijlocul tovarășilor săi de luptă români la Iași, generalul Lafont ca reprezentant al Aliaților a rămas în contact direct de colaborare militară cu Comandamentul oștirii noastre reprezentat în primul rînd prin suveranul nostru.

Era admis și hotărît că România va reîncepe lupta în ziua cînd Aliații vor putea să ia la granițele noastre locul pe care ei făgăduiseră că-l vor ține prin prezența rușilor și pe care printr-aceasta nu-l putuseră ține. În ziua cînd prin alte trupe, de rîndul acesta occidentale, ei erau în puțință să restabilească un contact militar între noi și dînșii, România în permanentă solidară cu ei trebuia să reînceapă acțiunea ei militară imediat.

Ca o manifestare a acestei înțelegeri, președintele Consiliului de Miniștri francez, dl. Clemenceau, știind că oștirile din Orient vor începe ofensiva lor și se vor putea apropia din nou de noi, a trimis pe calea aerului pe fostul ministru al nostru la Paris, dl. Victor Antonescu, cu un mesaj secret pentru mine : „Fiți gata“ ; și am răspuns „Sîntem gata“. Și am întrebat din nou : „Cînd și cum“ ? Și generalul Berthelot de la Salonic a trimis răspuns : „Astfel și în ziua cutare“ ; și generalul Prezan de la Iași a răspuns : „În ziua aceea și în acele condițiuni ne vom afla“ ; Și ne-am aflat.

Au intervenit atunci împrejurări fericite pentru război, pentru că tocmai în acele clipe defecțiunea bulgară a apropiat încheierea războiului. A vrut soarta să coincidă reintrarea noastră, — a cărei dată nu o fixasem noi, — cu începerea armistițiului³. De această coincidență nu eram noi vinovați. În orice caz, această coincidență nu ne-a împiedicat să expunem țara la o nouă frământare și la o nouă devastare ; căci comandamentul german ne-a spus : „Dacă vă puneți în mișcare, vom goli totul, vom distruge căile de comunicație, vom rechiziționa materialul de căi ferate, vom face alte noi rechizițiuni contra populației deja ruinată“. Noi am răspuns : „Am făgăduit să fim în război, vrem să fim în război și sintem în război. Și, oricare ar fi consecințele materiale ne vom ține făgăduiala“.

Și, fiindcă se vorbea de ademeniri și amenințări, să nu se uite, că și unele și altele s-au făcut înaintea negocierilor de pace de la București⁴. S-a spus în mod mai ademenitor, la ureche și apoi în mod mai amenințător : „Grăbiți-vă să faceți pacea cu Germania înainte ca pacea de la Brest-Litowsk să se încheie“, făgăduindu-ni-se punți de aur și condițiuni foarte bune. Am răspuns că nu voim să pactizăm cu inamicul. Vom putea să fim înfrinți sub o fatalitate a soartei, dar nu voim să scădem în fața Aliaților și mai ales în fața conștiinței neamului nostru, în fața judecății viitorului.

Domnilor deputați, în aceste condițiuni, dacă ne-a sîngerat trupul nu ne-am întunecat conștiința. În asemenea condițiuni am ajuns cu nădejdea întregă la armistițiu și la pacea generală. Am ajuns cu acea conștiință a credinciosului, care își închipuie că cu cît a suferit mai mult în această lume de dureri, cu atît mai frumoasă va fi recompensa din lumea de apoi. Și în acele dureri chiar găseam voluptate, căci ne ziceam : vom găsi efectele lor în rezultatele războiului, în respectul și încrederea de care se va bucura România în realizarea dreptelor ei revendicări.

Dați-mi voie, d-le președinte, ca mâine să examinez cum a fost primit creștinul în paradisul pe care-l aștepta.

17 DECEMBRIE 1919

Ieri, în grabă, pentru a nu lungi încă mai mult ședința deja prelungită, am omis să citesc un act care era complectarea firească a acelor pe care le comunicasem mai înainte. Aceasta este o notă trimisă de generalul Const. Coandă, președinte al Consiliului de Miniștri, în momentul reintrării noastre în acțiunea militară. Din această notă, veți vedea confirmată situațiunea României, astfel

cum v-am descris-o ieri în cuvîntarea mea. Iată această notă. Ea a fost remisă celor patru reprezentanți ai Aliaților la Iași și telegrafiată Legațiunilor României din Paris, Londra și Roma, la 28 octombrie. Ea sună astfel :

„România, atît din punctul de vedere moral cît și politic, are dreptul la înfăptuirea revendicărilor ei. Ea știe că Aliații îi recunosc acest drept în virtutea principiilor, ai căror reprezentanți sînt și care au fost formulate de către președintele Wilson, atunci cînd a declarat că «soluțiunile războiului izvorăsc din însăși natura lui și din împrejurările războiului. Tot ce pot face oamenii de stat — a zis atunci președintele Wilson, — sau adunările este de a le înfăptui sau de a le trăda». Și continuă generalul Coandă ; În adevăr, chestiunea românilor din Ungaria s-a impus prin însăși natura ei, în ziua în care principiile de justiție, de independență și de libertate a popoarelor au fost proclamate. Ea s-a impus și prin împrejurările războiului, cînd prin tratatul de la 4/17 august 1916, Aliații s-au obligat să asigure românilor unitatea lor națională.

Din acest tratat România și-a îndeplinit partea ei.

Spiritul de dreptate care însuflețește pe Aliați i-a îndemnat să recunoască că în opera comună a celor mari și a celor mici, România a adus cu credință și cu bărbăție partea ei de luptă, de jertfe și de roade, cînd într-una din clipele care ar fi putut fi hotărîtoare pentru vrăjmași acțiunea ei a ușurat alte fronturi, atrăgînd asupra ei sforțări ce depășeau cu mult forțele pe care ea le putea pune în luptă. Dar desigur, și rezultatul intervențiunii ei pentru cauza generală a fost mult mai presus de acela la care Aliații erau în drept să se aștepte.

Pacea de la București, care nu a fost niciodată nici consfințită de rege, nici ratificată, nu poate anula legămintele aceluia tratat, căci România nu a fost silită la aceasta decît numai după pacea de la Brest-Litowsk și după îngenunchierea Ucrainei către Puterile Centrale — adică în fața unei stări de fapt care zădărnicea orice încercare militară, și în fața unei stări de drept în care reprezentanții aliaților vecini României, Rusia, a cărei colaborare a fost făgăduită de ei, pactizaseră⁵ cu inamicul.

Cîtă vreme rămăsese vreo nădejde de refacere, cel puțin parțială a fostului front rus, România s-a împotrivit tuturor amenințărilor, — tot astfel cum a rezistat pînă la urmă tuturor ademenirilor care înainte de pacea rusă definitivă ar fi putut să-i înlesnească situația. [...]

În urma acestei acțiuni, grija de căpetenie impusă de interesul comun era de a feri armata română de acele condițiuni care i-ar fi

zădărnicit orice posibilitate a unei noi acțiuni într-o altă perioadă a războiului mondial.

Această perioadă a început, zice generalul Coandă, în octombrie 1918.

Este natural, căci este drept că tot ce a urmat păcii de la Brest-Litovsk și ingenuchierii Ucrainei, să fie socotit nul în ființa sa și în rezultatul său. Și de aceea, îndată ce puțința s-a ivit, România, fără nici o întârziere, și-a reluat și pe tărîmul militar colaborarea cu Aliații, impusă de legăturile pe care regele și Țara nu le-au socotit niciodată desfăcute“.

D-lor, aceasta era situațiunea României expusă în mod oficial, în momentul reintrării sale în acțiunea militară.

Pentru a arăta că principiile pe care întemeiez politica României nu sînt din partea mea invențiuni sau inspirațiuni ale unui moment, sau produse sub înrîurirea vreunor împrejurări speciale, ci, în adevăr, constituie pentru noi și pentru acei care au lucrat în sensul nostru, înaintea noastră, în cursul vremurilor, principiul permanent al politicii României, să-mi dați voie să vă citesc cum rezumam în alte împrejurări politice decît cele de azi, care trebuie să fie linia noastră de conduită în politica externă⁶. [...]

D-lor, terminasem cuvîntarea mea de ieri, spunîndu-vă că așteptam după toate jertfele și după toate muncile, momentele de mulțumire sufletească și politică.

Din nenorocire, din ziua întîia decepțiunile cele mai dureroase s-au succedat, s-au precipitat și s-au agravat. Din ziua dintîi, ba chiar înainte de începutul Conferinței, decepțiunile noastre s-au ivit mari și amare.

Condițiunile însăși ale armistițiului au făcut că ne-am găsit opriți pe linia Mureșului în Transilvania. Ne-am găsit de asemenea cu Dobrogea — parte integrantă, corp din corpul regatului de zeci de ani de zile necontestată și garantată în special, nu numai prin tratatul de la Berlin, ci și prin tratatul de la 1916 — ne-am găsit cu ea ocupată de forțele aliate, fără ca armatei române să-i fie îngăduit de a intra pe acest pămînt al nostru, iar la vest am văzut Banatul — care ne era recunoscut ca una din revendicările noastre ce nu se cădea a se mai discuta, stăpînit de armatele sîrbești [...].

Astfel erau decepțiunile create chiar de armistițiu, cînd la Paris înaintea Conferinței am constatat să ne trateze pe statele cele mici, la puterile cele patru, înțelegeau ca să ne trateze pe statele cele mici la discuții nu ca pe niște tovarăși cu drepturi egale, cum fuseserăm egali la luptă. Din ziua întîi se constatau așa diferențele, încît nu mai corespundeau cu noțiunea pe care o aveam noi de noua viață internațională ce trebuie să fie între state.

Nu insist asupra chestiunilor de detaliu, ca cele în care ne-am pomenit că României i se contesta dreptul de a avea nu numai un număr de plenipotențari egal cu ai puterilor mari, dar României i se contesta chiar dreptul de a avea un număr de plenipotențari egal cu acei ai Belgiei și ai Braziliei sau Serbiei, așa că noi nu puteam să avem decît doi plenipotențari pe cînd celelalte puteau avea trei.

În dorința mea de a mă feri de tot ce putea provoca discuțiuni pe fapte secundare, am trecut cu vederea, cu mici ironii, asupra incidentelor de acest fel. M-am mărginit să întreb că oare nu cumva se închipuie, pe nedrept, că doi plenipotențari români ar face mai mult decît trei sau cinci alții, și am zis că nu ne recunoaștem această superioritate !

Astfel am ajuns la situațiuni de principii mai serioase.

Organizarea lucrărilor Conferinței s-a făcut în condițiuni astfel încît, toate statele mici s-au crezut datorate să protesteze. Și în numele lor, cea dintîi Belgia a protestat, protestare la care ne-am unit succesiv fiecare din reprezentanții celorlalte state mici. Dar atunci, spre marea și dureroasa noastră surprindere, președintele Conferinței, șeful guvernului celei mai generoase democrații din lume, a opus obiecțiunilor noastre teoria că fiecare semnifică înaintea Conferinței cît semnifică puterea sa militară. Era, d-lor, un principiu și o teorie care nu se acordau nici cu credințele noastre, nici cu ceea ce eram în drept să considerăm că fusese chiar țelul principal pentru care se dusesse războiul.

Și atunci, ca să se sistematizeze acest procedeu de lucru și acest sistem nou, adică nu nou, dar prea mult învechit al vieții internaționale, s-au inventat definițiuni speciale pentru state ca acele pe care le reprezentam. Pe rînd, ele au fost numite „state cu interese particulare“ și apoi „state cu interese limitate“. Am protestat în toate demersurile mele în contra acestor definițiuni. Am căutat să conving pe cei mari că statele nu sînt unele cu interese generale și altele cu interese limitate, dar că fiecare stat, acolo unde are interes, îl are tot atît de viu și e tot atît în drept să-l apere, ca oricare putere mare, și că nu este nimeni în drept să limiteze unde interesele mele încep și unde se sfîrșesc, decît eu însumi.

Concepțiunea și definițiunea erau atît de primejdioase, încît ele nu puteau să nu ducă, la acea consecință, la care-au și ajuns, cînd de la state cu interese limitate am ajuns să fim tratați ca în tratatul minorităților, ca state cu independență limitată.

D-lor, s-a introdus astfel un sistem de lucru în Conferință care constituia o adevărată suprimare a Conferinței. Adică reprezentanții celor patru puteri mari, la care se unea și reprezentantul Ja-

poniei, pentru problemele care îl puteau interesa, hotărau de toate chestiunile, fără participarea celorlalte state.

Ce este drept, se numiseră comisiuni tehnice speciale pentru discutarea fiecărui fel de chestiuni. În comisiile speciale, compuse din oameni foarte distinși, se luau în adevăr în dezbateri, în mod serios și în deplină cunoștință, chestiunile vitale pentru fiecare din noi, dar la urma urmelor, concluziunile acelor comisiuni în loc să fie duse în dezbaterile complete ale Conferinței, erau trimise în dezbaterile reprezentanților celor patru puteri mari, care singuri modificau acele concluzii așa cum le convenea, fără a comunica hotărârile lor reprezentanților celorlalte state. Ele erau înscrise în proiectul de tratat de dat inamicului, fără a ne fi fost măcar comunicat nouă textul aceluia tratat.

Cu alte cuvinte, de fapt, Conferința a fost suprimată.

În afară de câteva ședințe de aparat și solemnitate ea a fost înlocuită prin Consiliul care însuși și-a dat această delegațiune fără nici un consimțământ din partea celorlalți colaboratori și care s-a numit singur „Consiliul suprem“.

În modul acesta s-a elaborat și s-a semnat tratatul cu Germania.

Am fost în ignoranță completă de textul acestui tratat pînă în ajunul zilei, cînd el a fost să fie înmînat inamicului. Atunci, am fost convocați într-o Conferință plenară în care ne-am așteptat ca cel puțin în această ultimă oră, să ni se comunice textul integral. În loc să ni se dea textul, s-a ridicat unul din delegații marilor puteri și a făcut o scurtă, o foarte scurtă, chiar o prea scurtă expunere a ceea ce conținea tratatul în liniile sale generale și ne-a spus că neavînd imprimatul gata, nu ni se va putea comunica textul însuși decît a doua zi.

Fiindcă în acel tratat, în acea expunere ce se făcea, erau aluzii uni la două sau trei puncte care ne interesau special pe noi români, m-am adresat la doi din cei mai de seamă delegați ai acelei Conferințe, nu la unul din membrii Consiliului suprem, dar la doi oameni iluștri care în desfășurarea evenimentelor care au produs și au condus războiul i-au asigurat succesul și care ocupă un loc de frunte în lume.

O voce : Mareșalul Foch.

I.I.C.B. : M-am adresat la dîșii și i-am întrebat : cum stau aceste puncte în tratatul care privește și pe România ? Fiecare, pe rînd, mi-a răspuns : „Dar dacă d-ta nu le cunoști crezi că eu le cunosc ? Nu cunosc textul tratatului“. Atunci am zis unuia din ei, celui mai ilustru : „Vream să mă ridic și să mă plîng, dar dacă d-ta nu-i cunoști în ce sens se va mai lua plîngerea mea ?“

D-lor deputați, astfel am ajuns la Versailles, în ziua în care s-a remis tratatul cu Germania când eram puși în alternativa dureroasă și plină de griji : să semnăm un act de asemenea importanță, ca reprezentanți ai unui stat independent, fără să-i cunoaștem cu precizie conținutul sau în fața inamicului să mă desolidarizez de la o acțiune care trebuia să asigure și revendicările și situațiunea noastră în lume și să aud acuzînd România, că în fața Germaniei încă nesupusă a făcut act de dezbinare. România, care, pentru a rămîne unită trecuse prin marea de sînge și de dureri de care v-am vorbit ieri !

Așa am fost siliți să iscălim tratatul, fără să fi avut textul scris și fără ca vreunul din noi să-l fi citit. Astfel s-a făcut tratatul cu Germania.

În urma acestora ne-am crezut în drept să prevenim repetarea unor asemenea proceduri. Ne-am strîns cu celelalte state mici și ne-am zis că, dacă vine tot astfel tratatul cu Austria, cu Ungaria, cu Bulgaria, unde mergem și ce sîntem ? Am făcut demersuri repetate, cerînd ca în privința tratatului cu Austria, care începuse a fi discutat, să putem să cunoaștem de mai înainte textul său, pentru a-l discuta în Conferință cu Aliații, înainte de a merge în fața inamicului. Aceste demersuri ale noastre n-au dobîndit nici un rezultat favorabil. Am primit răspunsuri dilatorii, care ne-au condus pînă într-o zi, cînd am fost din nou invitați la Conferința plenară, în care m-am sculat în numele statelor mici și am constatat că nu mi s-a comunicat tratatul și că din nou ni se propune în locul textului o expunere verbală, pentru că textul nu era imprimat. Atunci, în fața protestului nostru, ni s-au acordat 24 ore, pentru ca să luăm cunoștință de textul tratatului. Și cînd am luat cunoștință de textul incomplet al tratatului, am văzut cu surprindere și cu o indignare, pe care, cred, că este inutil s-o descriu în fața unor suflete românești, am văzut acel articol în care România, într-un tratat cu vrăjmașii, era obligată în fața acestora ca ea, stat independent, participînd la victorie și participînd la Conferință, să se supună la orice marile puteri ar decide pentru dînsa.

Atunci, domnilor, am protestat. Am protestat în numele unor principii, care fățiș greu se puteau combate în mijlocul Conferinței de pace. Am ajuns la acest rezultat, iar dilatoriu, că se va lua în nouă cercetare această chestiune. Dar rezultatul cercetării a fost că fără altă prevenire a doua zi s-a remis tratatul Austriei, fără ca să ni se fi dat textul complet. Ducîndu-mă la biroul Conferinței am deschis unicul exemplar care se adusese pentru a fi remis inamicului și am citit într-însul neschimbat acel articol pe care nu-l puteam primi. Din nou am fost pus în situațiunea să protestez în fața inamicului, pentru că în Conferință nu mai eram noi singuri aliați.

M-am crezut din nou dator să nu provoc astfel un scandal, care ar putea da naștere la relațiuni de ostilitate. Dominat ca totdeauna de acea necesitate de acord cu aliații noștri, de acord însă, astfel încît interesele noastre să nu fie jertfite, m-am mărginit să remit imediat în scris, președintelui Conferinței, o protestare, declarînd că nu vreau să ridic chestiunea în fața inamicului, dar că România nu poate primi acel articol.

Domnilor, astfel se tratau statele mici înaintea Conferinței acestor aliați care duseseră războiul, desigur pentru revendicări legitime ale lor, dar care de asemenea îl duseseră pentru principii generale și generoase, care legaseră cu dinșii unanima opiniune a lumii civilizate.

Mi se va obiecta și mi s-a obiectat deja, că în fața unei asemenea atitudini de ce n-am încercat să facem noi blocul statelor mici care să poată să se opună acestui sistem de conducere, din partea puterilor mari. Acuzațiunea este nedreaptă. Am încercat în repetate rînduri să producem această unitate de acțiune, dar nu am izbutit. Însă, cum v-am spus, în primele noastre încercări comune pe chestiuni de principiu ne-am izbit de răspunsul dilatoriu al Conferinței și de răspunsul cominatoriu al președintelui său, care a descurajat pe mulți.

Am încercat în urmă, în chestiunile care ne interesau mai imediat, să facem un bloc al statelor direct interesate la ele, — adică în raporturile cu Austria, Ungaria și Bulgaria, — am încercat împreună cu Serbia, Grecia, Cehoslovacia și Polonia să aducem împreună chestiunea înaintea Conferinței. Dar atunci, din nenorocire, nu am izbutit din cauza refuzului Serbiei de a da consimțămîntul său la această acțiune comună. A primit s-o facă contra Bulgariei, dar a refuzat să o facă totdeauna și contra Ungariei ; adică, primea unde credea că este un interes special, dar nu unde erau interesele noastre ale tuturor. D-lor, m-am izbit și din altă pricină care a fost cauza reală a slăbiciunii noastre : — m-am izbit de o concepțiune pe care am crezut-o primejdioasă și greșită, dar contra căreia nu am avut ce face. M-am izbit de obiecțiunea unui mare om politic, care reprezenta un stat foarte simpatic nouă, și care ne-a spus : d-ta vrei să faci politică de stat independent și nu-ți dai seama că noi nu sîntem state independente...

I.I.C.B. : Oricît de mare ar fi fost dorința mea, de a ajunge la acord și cu puterile mari și cu statele mici, nu înțelegeam că această dorință putea să meargă pînă la a renunța, eu, reprezentant al Regatului Român, la situația de stat independent, pe care aveam convingerea că am nu numai dreptul, dar și datoria strictă și imperioasă ca s-o reprezint în orice caz.

D-lor, cînd astfel s-a îndrumat viața Conferinței și sistemul ei de lucru care au fost consecințele asupra organizării ei interne și care au fost rezultatele acestor lucrări ?

Reduse la Consiliul de patru, statele europene, ieșite palpitînde și materialmente slăbite din lupta în care atîția sîngeraseră, se aflau în fața unei puteri predominante care a luat din ce în ce înriurirea hotărîtoare în deciziile Conferinței. Precum îmi spunea chiar unul din cei patru, cînd mă plîngeam că nici nu participăm la o Conferință, ci sîntem aduși înaintea unui tribunal ca învinuiți, el îmi răspundea : „Dar crezi d-ta că noi constituim în Consiliu suprem, o Conferință ? Și noi sîntem aduși aici, în fața unui arbitru, care decide pentru toți“.

Acel arbitru, d-lor, — nu este un secret, — era reprezentantul Statelor Unite, care hotăra ca o adevărată providență asupra tuturor chestiunilor aduse înaintea Conferinței.

Ba încă eu ziceam unuia din colaboratorii americani ai delegațiunii : America a luat în ce privește atotputința un rol de providență, dar păcat că n-a imitat pe deplin ceea ce a făcut bunul Dumnezeu. Dumnezeu a crezut că nu se cuvine, cînd a creat lumea, s-o creeze deodată cu toate perfecțiunile pe care omenirea în dezvoltarea ei putea și trebuia să le cîștige ; și s-a mulțumit să trimeată pe pămînt doi oameni goi, ai căror urmași cu experiența vieții și cu truda generațiunilor să ajungă pe urmă să meargă cu submarinele, sub apă, și cu aeroplanelor în cer, să se serve de electricitatea și de toate invențiunile pe care, dacă Dumnezeu le-ar fi impus lui Adam și Evei din ziua întîia, probabil că mureau de accident sau nebuni înainte de a fi asigurat existența omenirii pe pămînt.

De asemenea, și statelor care nasc sau care se prefac acum ar fi suficient ca providența cea nouă să le asigure condițiunile esențiale de viață, de care au nevoie și să le lase să se constituie în viața lor internă cu propriile lor puteri și propria lor înțelepciune, așa cum interesele lor interne le cer și le vor învăța, că trebuie să facă.

Mai adăogam că : Dumnezeu mai avea încă o însușire pe care reprezentanții Americii n-au vrut s-o imite. Dumnezeu ne ascultă pe toți : așa ne învață preoții săi, că fiecare din noi nu avem decît să mergem în biserică sau chiar la noi acasă să-l rugăm, iar Dumnezeu aude ruga noastră ; pe cîtă vreme expunerile noastre, doleanțele și drepturile noastre, ca să ajungă să fie discutate, examinate și privite de reprezentantul suprem al Americii, aceasta era foarte greu, dacă nu imposibil.

Domnilor, și situația astfel creată a devenit cu atît mai grea, cînd în cursul dezvoltării intereselor mari și covîrșitoare pentru fie-

care stat, care se manifesta în cursul lucrărilor Conferinței, cînd în cursul acestor dezvoltări pe lîngă oamenii de principii, pe lîngă oamenii generoși și nobili, care reprezentau delegațiunea oficială a Americii, firește și-au luat înriurirea lor logică și aceia din jurul lor care reprezentau interese foarte importante dar de altă natură. Atunci situațiunea noastră nu numai a României, dar a tuturor statelor, care trebuiau să iasă, să se prefacă din aceste frămîntări și din aceste conciliabule devenea foarte grea ; pentru că nu numai interesele lor nu puteau fi apărate pe tărîm de egalitate, cum s-ar fi cuvenit, dar pentru că înriurirea unora care le erau ostili devenea din ce în ce mai precumpănitoare.

Domnilor, astfel s-au dezbătut în fața Conferinței chestiunile noastre.

Prima care a venit dintre cele mai importante — nu mă opresc asupra chestiunii despăgubirilor și a reparațiunilor — este dureroasă și constituie o mare decepțiune pentru noi, dar desigur, că în sufletul acestui popor cu toate greutățile sale mari de astăzi, nu reparațiunile materiale sînt acelea care au făcut obiectul de căpetenie al preocupărilor și a grijilor sale. Prima chestiune care a venit a fost aceea a granițelor. Cum vă spuneam ieri pentru noi pe drept această chestiune era complect rezolvată. Noi, dintre cei patru care luaseră asupra lor să le determine aveam trei angajați cu semnături, să le recunoască astfel cum le fixasem dreptele noastre revendicări. Noi dintr-un spirit de dreptate, dintr-un spirit de moderațiune care a dominat toată politica noastră în momentele cînd am fi putut în fața Ungariei să o fixăm, în adevărat cum am fi vrut și să ducem fruntaria noastră întregă pînă la Tisa, din înțelepciune și din spirit de dreptate, nu am vrut să mergem acolo, unde elemente etnice puternice sînt astfel încît pentru a dobîndi o fruntarie geografică ar trebui să călcăm în adevăr un principiu superior etnic. De aceea nu am revendicat regiunea Debreținului și am lăsat chiar sate curat românești în afară de fruntaria pe care în deplinătate de puțință puteam să o realizăm atunci. Dar acele pe care le dobîndisem, revendicările fixate în tratat, noi nu puteam admite că se mai puteau discuta în principiu și în părțile lor esențiale de Aliații care ni le asiguraseră în scris. În discuțiunile pe care le-am încercat, nu am primit niciodată obiecțiuni și argumente din partea celor care ar fi trebuit să ne susțină. [...] Niciodată nu am fost admiși la o discuție cu aceia care trebuiau să decidă, sau care, mai drept zis, hotărîseră că ei trebuie să decidă. Și era chestiunea cu atît mai grea, cu cît nu ne aflam numai în fața unei rele voințe, — căci desigur nu era rea voință din toate părțile, — dar cu cît ne aflam în fața unei indiferențe și prea mult în fața unei ignoranțe a unor chestiuni pentru

noi vitale. D-lor, cînd am expus chestiunea Banatului, unul din cei care de fapt îi dase deja soluțiunea a început prin a mă întreba : dar te rog spune-mi unde e și ce e Banatul ? și în aceeași zi a dat sentința asupra lui.

D-lor, mă întreba, un om cuminte : „Dar bine dv. nu aveți încredere în dreptatea oamenilor superiori care constituie acest Consiliu ?“ Era un englez cel care mă întreba. — I-am răspuns : „Da, am tot atîta încredere cît ai avea d-ta, dacă ceea ce se face astăzi între state, într-o lume superioară, s-ar face între planete și dacă delegații Jupiterului ar avea să hotărască de soarta Angliei ; — pentru că tot atîta cunosc unii din delegații Marilor Puteri interesele noastre, precum s-ar cunoaște în Jupiter chestiunea Angliei, dacă ar veni să fie discutate în vreo conferință interplanetară.“

Și d-lor, numai astfel se poate explica pentru ce — uitîndu-vă pe hartă — veți constata că se dă României linia de cale ferată, care unește Oradea Mare, cu Ardealul și cu Satmar, că se dă această linie numai pentru că ea constituie o necesitate de primul ordin, din punctul de vedere economic și din acel al siguranței statului român, dar că s-a fixat fruntaria nu la bătaia unui tun, ci la bătaia unei puști de această linie, esențială vieții unui stat.

Tot astfel, dacă vă veți uita iarăși pe hartă, veți vedea că izvoarele Tisei sînt date unui alt stat decît României, în așa condiții, încît, este în paguba economică și a celei regiuni și a întregului ținut al Maramureșului împiedicînd și comunicația cu polonii.

Dar d-lor, chestiunea cea mai de seamă, cea care a făcut obiectul preocupărilor noastre cele mai vii, a fost [...] a Banatului.

Am considerat de la început, din timpul neutralității noastre, am considerat în tot timpul Conferinței și sînt convins și azi, din adîncul conștiinței mele, că altă soluțiune sănătoasă și definitivă pentru chestiunea Banatului decît acordarea lui [...] României, nu poate fi.

Nu poate fi alta, nici în interesul României, nici în interesul Banatului, nici în interesul întregii regiuni a Orientului Europei, nici în interesul din punct de vedere superior al vecinilor noștri sîrbi.

D-lor, cînd am revendicat Banatul, nu numai că nu l-am revendicat cu sentimente ostile vecinilor noștri, dar l-am revendicat cu convingerea că era singura soluțiune a acestei chestiuni care putea să asigure între noi și sîrbi cea viață de amicitie pe care o dorim și care e necesară întregii acestei regiuni.

De ce, d-lor, am crezut aceasta ? Pentru că, principiul etnic ca oricare principiu nu poate în mod absolut să-și găsească aplicațiunea, fără să țină seama de celelalte necesități ale vieții statelor. Popoarele nu trăiesc nici în abstract nici în aer ; viața lor în primul rînd

trebuie să se acomodeze cu situațiunea geografică pe care sînt așezate. A fost dat acestui neam românesc să se nască, să trăiască, să se dezvolte într-un anume ținut geografic, care își are admirabilele sale granițe [...].

A voit o soartă vrăjmașă ca pe vremea cînd ideea de dreptate nu stăpînea lumea, un popor să vină ca cuceritor, și să-și implanteze prea tare în unele regiuni ale Tisei, urmele acestui act de putere brutală. De aceea, cum vă spuneam adineauri, nu am putut în acea parte să-l revendicăm în întregime, și a rămas o știrbire a teritoriului nostru național, știrbire adusă de vrăjmășia vremurilor.

Nu tot astfel stă situațiunea Banatului. [...]

D-lor, nu puteam eu, președintele Consiliului de Miniștri, care semnasem tratatul de alianță, din momentul ce în granițele judecate legitime și necesare, prin acel tratat s-a hotărît să se facă așa știrbiri importante și determinante pentru viitorul nostru, nu puteam eu admite aceste știrbiri nu numai pentru că aveam convingerea profundă despre toată însemnătatea Banatului pentru România dar fiindcă aveam conștiința de toată însemnătatea morală a tratatului pe care-l încheiasem. Nu se cuvenea și nu se putea ca omul care-l semnase, să apară în fața Europei și în fața istoriei că el a admis că acel tratat devenise caduc din pricina vreunei incapacități a acțiunii românești. Nu-mi permitea conștiința mea, care suferisem tot ce jertfise acest popor, pentru a-și îndeplini cu sfințenie și cu prisos, angajamentele luate, ca atunci cînd venise vremea ca el să-și găsească dreapta răsplată, să recunosc că acea răsplată nu i se mai cuvine în întregime ei.

Dacă era vorba de a se stabili granițele pe alt tărîm, decît pe acela al tratatului, în orice caz, nu semnatarul lui putea să le negocieze. El nu mai avea căderea de a fi reprezentantul României în fața acelor care hotărau chestiunea pe asemenea teren ; el nu mai avea decît o cădere, pe care o revendica întreagă — și la care este hotărît să nu renunțe — aceea de a reprezenta în fața lumii de azi și în fața istoriei de mîine, drepturile întregi ale României înscrise în tratatul ei.

Dar d-lor, din partea Consiliului suprem nu ne-au lipsit durerea și decepțiunea nici în celelalte chestiuni. Întreaga dezvoltare a relațiilor noastre cu Ungaria a fost un dureros proces ; dureros, nu din pricina greutăților firești, care le întîmpinam de la acei care ne erau încă vrăjmași, dar dureros fiindcă nu găseam priceperea situației României din partea acelor care ne erau datori amicitiei și sprijin.

Încă de la început cum v-am spus s-au fixat condițiunile armistițiului astfel, încît oștirile noastre au fost oprite pe Mureș și între Mureș și Tisa s-a lăsat cîmp liber tuturor dezordinelor, tuturor unel-

tirilor, tuturor vrăjmășiilor, tuturor pagubelor. Situațiunea nu era suportabilă pentru românime și pentru interesele ei.

Am protestat din ziua dintii și am căutat prin toate mijloacele să reparăm cât se poate mai repede această stare de durere și de pagube, dar ne-am izbit la continua, — nu vreau să întrebuițez cuvinte nici nedrepte, nici prea aspre, — dar la continua neînțelegere a ceea ce reprezenta în realitate această situațiune și această chestiune pentru noi.

D-lor, durerea noastră era cu atât mai mare, cu cât din ziua întâi a războiului avusesem preocuparea constantă că noi nu voim cuceriri de teritorii, ci voim unirea de popoare, că noi nu voim să mergem să ocupăm un Ardeal și alte ținuturi distruse în populațiunea și avutul lor, ci voim cu sacrificiul regatului să căutăm să cruțăm pe frații noștri la a căror liberare vöiam să lucrăm.

Din ziua întâi am avut această preocupare și este un martor în Senat al acestei preocupări a noastre — cel care era atunci președintele ⁷ Consiliului Național din Transilvania, — care a venit la Sinaia să mă întrebe ; care sînt intențiunile și căruia i-am spus : „Fiți liniștiți, războiul nu se termină fără să vedeți oștirile române la d-voastră, însă vă cer să nu faceți revoluțiune înainte de sosirea noastră. Aceasta pentru două motive vi le cer : unul, pentru că nu vreau ca prin inițiativa voastră fără cunoștința întregă și exactă a situațiunii să faceți necesară intrarea României în război în așa condițiuni încît să nu-i convie ; să lăsați regatului să-și aleagă momentul și condițiunile. Al doilea fiindcă cu actuala organizație militară modernă, cum sînt azi constituite, statele și oștirile lor, o revoluțiune nu ar putea avea alt efect decît distrugerea, dacă nu a întregii populațiuni, a părții celei mai viguroase dintr-însa. Noi voim o mișcare națională în urma oștirilor românești, nu o voim în fața lor“ ⁸.

D-lor, vedeam că efectele acestei preocupări a noastră, cel puțin pentru unele din ținuturi erau distruse prin noua situațiune creată fraților noștri, căci [cete] ungurești, funcționînd încă în vremea guvernului Károly, jefuiau și prădau, căutînd să înfrîngă elementele naționale, unde nu puteau să le distrugă. În luptele acestea, pe care mă cred dispensat să vi le descriu în detalii, fiindcă la aceasta dv. toți ați fost față...

Octavian Tăslăuanu : Dar pe dl. Stere cu ce mesaj l-ați trimis în Ardeal ?

I.I.C.B. : Nu l-am trimis pe dl. Stere în Ardeal.

Leonte Moldovanu : Dar d-ta, d-le Tăslăuanu, cu ce mesaj ai venit în țara românească ?

Voci : Să auzim.

I.I.C.B. : Îmi inchipuiesc că întrebarea e pusă cu bună credință, și prin urmare ți-u să-i răspund : Nu am trimis pe dl. Stere în Ardeal, dar în realitate, cînd d-sa mi-a spus că vrea să meargă în Ardeal, l-am sfătuit să spună ardelenilor să stea liniștiți, astfel cum vă spun, că am vorbit — dar atunci mai deschis și mai adînc — cu președintele Consiliului Național. [...]

D-lor, am avut cunoștință fiind încă la Paris de raportul unui trimis al unui stat mare însărcinat ca să facă anchetă asupra situației României, unui trimis ostil poporului și intereselor noastre. El conchisese într-un raport secret că România nici nu are dreptul, nici nu va avea puțința să-și mențină revendicările și dobîndirile sale din cursul războiului, dar că armata română fiind o armată solidă, sfătuieste pe cei care ar vrea ca să înfrîngă această stăpînire românească, să o înfrîngă mai mult prin coercițiuni economice, pentru că poporul român, zice dînsul, e un popor căruia îi place viața ușoară, iar dacă va fi constrîns prin măsuri mai drastice va ceda la punctele pe care dînsul rezistă.

D-lor, ce am întîmpinat eu, cînd am cunoscut acest fel de a înfățișa poporul român, cred că n-am nevoie să vă spun, căci răspunseseră pentru mine faptele recente. Poporul acesta, care pentru un ideal își sacrificase și avutul și familia, și siguranța, și viața : acest popor să fie considerat ca un popor căruia îi place viața ușoară și care poate pentru mizerii materiale să dea înapoi din ceea ce consideră ca drept cîștigat al său.

Aceasta era o concepție, desigur a unui om venit de departe, pățimaș și greșit, nu numai din patimă, dar și din pricina distanței.

O voce : Cine este ?

I.I.C.B. : Dar nu e mai puțin adevărat că materialul de căi ferate pe care noi l-am luat deschidea acea fereastră indispensabilă, pentru ca aerul necesar respirațiunii să poată să intre în casa românească.

De aceea, în corespondențele care se transmiteau ați putut să vedeți cîtă furie, cîtă violență, cîtă patimă în contra acestor recuperări, care redau României posibilitatea unei vieți grele, dar posibilitatea unei vieți care nu mai depindea de bunăvoința altora.

Așa stau chestiunile noastre de granițe și de relațiuni politice. Dar, pe deasupra lor s-a ridicat o altă chestiune, aceea care este cuprinsă în tratatul minorităților, al tranzitului și al convențiunilor economice.

Domnilor, greșeala ce se face este că se confundă sub același nume două chestiuni care sînt complet deosebite și în realitate nu depind una de alta.

Una este chestiunea drepturilor minorităților și a toleranței religioase în granițele respective ale statelor ; cealaltă este necesitatea

controlului și a protecțiunii pe care unul sau mai multe state pot să le exercite într-un alt stat pentru anume interese.

Domnilor, pentru noi chestiunea drepturilor minorităților e rezolvată. Ea a fost rezolvată din momentul ce am recunoscut necesitatea soluționării ei complete creată de un interes de dreptate, de un interes de bună viețuire internă a actualei societăți românești, totdeauna dominată de acel spirit de toleranță religioasă, care nu a părăsit niciodată pe poporul nostru. Pentru Vechiul Regat ea a fost rezolvată în momentul cînd am acordat evreilor cetățenia română și prin ea toate drepturile politice și egala îndreptățire în fața tuturor legilor cu oricare alt cetățean român. Iar în ținuturile cele noi, frații noștri și noi înșine, de la început am fost convinși că numai pe același principiu de egală îndreptățire și de drept la limbă a minorităților și la cultura lor specială se poate înființa o viață pașnică și trainică în interiorul statului.

La noi deci toată chestiunea aceasta în sine era regulată, rezolvită și definitiv terminată.

De altă parte, s-a ridicat în fața Conferinței cu ocaziunea creării Ligii Națiunilor, chestiunea dreptului minorităților, sub forma egalității de rasă, de naționalitate și religione. S-a cerut ca aceste principii să fie înscrise între obligațiunile impuse de Liga Națiunilor pentru toți membrii săi.

Dar, domnilor deputați, cine credeți că sînt aceia care s-au opus la înscrierea acestui principiu la Liga Națiunilor, unde astăzi ele nu figurează ? S-a opus la înscrierea principiului religios reprezentantul Angliei și s-a opus la înscrierea principiului egalității naționalităților reprezentantul Americii care pentru țările lor nu le-au primit.

Iar reprezentantul României a votat pentru. Am spus de la început : noi sîntem pentru o viață independentă a statului ; dar admitem orice garanție pentru principii care vor fi înscrise deopotrivă pentru toate statele independente, mari și mici. Noi înțelegem să fim de partea celor care sînt pentru cele mai largi libertăți în toate sensurile cuvîntului.

Am fost surprins și îmi inchipuiesc că nu am înțeles bine, cînd dl. președinte al Consiliului de Miniștri a spus ieri că semnîndu-se tratatul cu Germania, noi ne supusesem deja la stipulațiuni, asemenea celor impuse prin tratatul minorităților.

Ce este drept, am mărturisit că semnaseam tratatul cu Germania fără ca să-l fi citit ; dar l-am citit pe urmă și sînt convins că nu am semnat nimic care să știrbească în acest fel independența întregă a statului, precum întregă și necontestată în formă și în fond a fost independența statului român de la 1877 încoace și precum în fond

întreagă fusese chiar înainte de 1877, afară de o mică contribuție financiară și de mici chestiuni de formă. De fapt chiar în ultimul deceniu al vasalității ei România era independentă și când în mod atât de insolit Consiliul suprem a socotit că e permis să discute independent regatul român după 1877, am spus : dacă se contestă independența, care a fost recunoscută și în formă și în fapt timp de 40 de ani, atunci este firesc ca să se restabilească suzeranitatea sultanului, iar nu a vreunui alt președinte de republică.

Dar, domnilor, pînă a ne regăsi sub suzeranitatea sultanului, noi, ca și orice stat independent, nu putem să primim în relațiunile dintre stat și cetățenii săi controlul vreunui alt stat. Și nici un stat independent oricare i-ar fi întinderea nu se cuvine să primească acest control. Nu poate România să-l primească din trei puncte de vedere : Întîi, pentru că nu există în concepțiunea noastră, în ce privește independența „state mari și state mici“ ; iar noi înțelegem ca să avem la noi, relativ la legile interne și la relațiunile statului cu cetățenii săi, în interiorul regatului, tot atîta libertate și independență ca oricare mare împărăție.

Voci : Foarte bine !

I.I.C.B. : Domnilor, dar nici din punctul de vedere al bunelor relațiuni dintre state nu se cuvine ca să se admită asemenea imixțiuni. Pentru că dacă unele state au dreptul să se amestece la altele, în viața lor internă, acest drept le impune și datoriile. Și astfel vor fi împrejurări cînd, fără voia lor, și în detrimentul amicitiei internaționale guvernele vor fi aduse să intervină în chestiuni interne ale unui alt stat cu care ar trebui să trăiască în prietenie.

În al treilea rînd, pentru că asemenea intervențiune este mai presus de toate în detrimentul minorităților pe care are pretenția să le protegă. Este în detrimentul lor, pentru că aceste imixțiuni se fac în detrimentul vieții frățești și amicale care trebuie să existe între cetățenii unui stat și de care minoritățile au încă mai mare nevoie ca majoritatea.

Cînd legile interne dau egală îndreptățire tuturor cetățenilor, atunci ei toți fie ei ai majorității, fie ai minorităților recunosc pe statul cărui aparțin ca protectorul lor natural, sprijinul lor unic. Prin mijlocul acestui sprijin minoritățile dobîndesc cea mai solidă legătură cu concetățenii ceilalți care formează însuși temelia statului. Din contra, răsturnați situația, împărțiți cetățenii unui stat în două cete, unii care-și găsesc tot sprijinul și tot ajutorul, numai în statul lor, ceilalți, care pe lângă statul lor își găsesc un sprijin superior în state din afară. Vedeți care este viața de zizanie și de animozitate la care sînt chemate aceste două fracțiuni ale unui popor. Dacă noi avem un interes — și-l avem mare — ca să trăim în frățietate cu minori-

tățile de la noi, ele au un interes — și-l au încă mai mare — de a trăi în frățietate cu aceia care constituie majoritatea poporului cu care sînt de soartă hotărîți să conviețuiască.

Pentru aceste grave motive nu putem admite un tratat care ne-ar impune controlul din străinătate, care ar invita pe unii cetățeni români să se îndrepteze în contra statului lor la un alt stat ; care ne-ar pune într-o stare de inferioritate internațională, într-o stare incompatibilă cu demnitatea pe care o revendicăm pentru statul nostru.

D-lor, consider ca o agravare modificarea textului de care s-a vorbit ca de o atenuare. S-a zis că în locul constrîngerii brutale violente, care voia să ni se impună și în formă ca și în fond, și care ni s-a și impus prin articolul tratatului cu Austria, s-a renunțat la preambulul tratatului minorității, care punea în discuție explicit independența unui stat, care ca egal s-a luptat și a vărsat sîngele împreună cu ceilalți aliați în marele război actual. S-a renunțat într-acest tratat la formula cominatorie deja impusă prin cel precedent și s-a înlocuit cu o formulă farisiană, care pretinde că România, de bună voie, a consimțit la un asemenea tratament. Nu se cade ca nici într-o formă România să se supună la acest regim.

Dar, pentru dezvoltarea viitoare a chestiunii, eu prefer să rămînă în scris, sub forma ei violentă și brutală, cum e și actul însuși.

Reprezentantului Conferinței, care căuta să mă convingă că s-ar putea îndulci astfel unele din condițiuni, eu i-am răspuns că nu pot să discut condițiile de aplicare, cînd nu pot să primesc principiile pe care ele au fost stabilite. Pentru un stat oricare, dar mai ales pentru unul ca al nostru, a părăsi terenul principiilor este deja a se da bătut, pentru că principiile singure ne dau nouă în viața internațională compensație necesară în fața celor mai mari.

I-am repetat declarația că sîntem gata să primim ce se va impune totalității celorlalte state civilizate. Am admis ca Liga Națiunilor să ia pentru toți măsuri uniforme la care România aderă fără rezerve. Mi s-a răspuns că se pun aceste condițiuni numai pentru moștenitorii Austro-Ungariei. Atunci am zis : „Bine, să se pună pentru toți moștenitorii Austro-Ungariei, începînd cu Italia, care este o putere mare, și atunci ne supunem și noi ; dar nu admitem să se facă două tratamente și ca de azi înainte în centrul Europei să fie state constituite, cum ziceam mai adineauri, cu o independență limitată și ca precum a fost Turcia de ieri pe coastele Europei, să fie de azi înainte în centrul ei, state cu un regim special de capitulații, pentru că aceasta nu va fi nici în interesul dezvoltării lor, nici în interesul dezvoltării întregii lumi europene“.

Am spus, nu primim aceste condițiuni de inegalitate care consacra imixtiunea altor state în afacerile noastre interne. Ne asigurați azi de amicitia dv., mîine, în jocul firesc al echilibrului de puteri statele și popoarele vor însemna din nou fiecare ceea ce forțele sale îi permit să semnifice și vom avea la noi pe lîngă reprezentanții unor state amice și reprezentanții altor state care vor putea să aibă interese ostile nouă și vor putea oricare din ei să ia statul nostru de gît și să-l ducă la judecata tribunalului Ligii popoarelor, la care judecata celorlalte state independente sînt în drept să nu meargă și de aceea nici noi nu voim să mergem.

Am mai adăogat, că în afară de aceste considerente de ordin superior de morală, de ordin permanent de siguranță de stat, mai este și un alt considerent peste care nu pot să trec, este că tonul cu care ni se vorbește nu convine unui ton de negocieri și de înțelegere, este un ton de violență și un ton cominatoriu care nu trebuie să fie între noi.

Iată d-lor, pentru ce, dacă în chestiunea granițelor mi-am închipuit că orice guvern poate să dea momentului soluțiunile pe care el le crede mai înțelepte deși din partea mea am convingerea că singurele înțelepte și singurele definitive vor fi tot acelea pe care le revendicaseam noi, și dacă în chestiunea aceasta un guvern ardelean⁹, mai mult decît oricare altul, era în drept să facă concesiuni mai largi decît ce puteam să fac eu, care rămîn omul tratatului ; pe chestiunea minorităților nici un guvern nu credeam că poate să reprezinte cum se cuvine întreg regatul român încheat cu caracterul de independență pe care o adusese ca parte a sa Vechiul Regat, nu putea nimeni să reprezinte România, făcînd acele concesiuni, care sînt contra independenței reale a statului astfel cum el a trăit pentru prosperitatea neamului timp de 40 de ani și astfel cum a fost clădit cu atîta muncă și cu atîta patriotism de aceia pe care noi i-am urmat.

N. Iorga, președinte : Camera admite suspendarea ședinței pentru 10 minute.

Ședința se suspendă 10 minute.

La redeschidere ora 5 și un sfert d.a.

N. Iorga, președinte : Ședința se redeschide, d. Brătianu are cuvîntul.

I.I.C.B. : Domnilor deputați, am făcut desigur lungă, pentru răbdarea d-voastră, dar prea scurtă pentru însemnătatea situației și pentru importanța chestiunilor despre care am vorbit, expunerea situației României, astfel cum a fost creată de către Conferința de pace, adică nu de Conferința de pace dar de către Consiliul suprem care a înlocuit această Conferință. Am făcut această expunere, așa cum credeam cu sinceritatea care se cuvine în fața unui parlament care

are a decide asupra chestiunilor ce-i sînt supuse. Nu aş vrea însă, ca adevărurile care am fost silit să le arăt, în ceea ce priveşte atitudinea Consiliului suprem să-şi găsească în sufletele acelor care nu sînt destul de iniţiaţi, răsunset : nu contra unei rele înjghebări a Conferinţei şi a greşitelor cunoştinţe a situaţiei României din partea acelor care o prezidau, dar contra însăşi a popoarelor pe care ei le reprezintă. Din contra, în opiniunile publice ale tuturor, în măsură desigur cu cît fiecare are adevărata cunoştinţă despre cauza României, aceasta a găsit un ecou din cele mai simpatice. Desigur, nu pe temeiul pe care l-a creat Consiliul suprem între dînsul şi statul român se pot dezvolta relaţiunile de simpatie adîncă şi de interese mari, care trebuie să ne lege cu popoarele din Occident. E de ajuns să vedeţi cum cei mai însemnaţi şi cei mai de drept reprezentanţi ai opiniei publice franceze se exprimă asupra modului cum România a fost tratată de Consiliul suprem, pentru ca să găsiţi în cuvintele lor o mare mîngîiere pentru noi şi o mare încredere că dificultăţile orei prezente sînt trecătoare, precum vremelnică este şi organizaţia politică care le-a creat.

Domnilor, ziceam că în dezvoltarea acestui Consiliu suprem astfel a fost condusă acţiunea lui, încît treptat America în chestiunile europene a avut hotărîtoare deciziune. Această hotărîtoare deciziune a avut-o, pentru că şi-au închipuit aceia, care compuneau Consiliul suprem, că precum America avea hotărîrile definitive, ea va da şi siguranţa hotărîtoare necesară şi suficientă pentru tot ceea ce s-a hotărît. S-a întîmplat însă că prezidentul Wilson, care făcuse aceste legăminte în numele poporului său, reîntorcîndu-se în America, să găsească o rezistenţă hotărîită din partea organului legal al statului american şi astfel Consiliul suprem, care îşi întemeiasă soluţiunile şi garanţiile chestiunilor europene pe voinţa şi puterea Americii, a aflat că este lipsă de voinţă din partea Americii ca să dea această chezăşie. În această situaţiune, Consiliul suprem s-a găsit în faţa unei surprinderi dureroase, care cam brusc l-a silit să vadă rezultatul grav la care ajunsese, eliminînd din rolul lor firesc statele Europei, care aveau dreptul şi căderea să contribuie la soluţiuni ca fiind cele mai interesate să le găsească şi mai în măsură pînă la sfîrşit să le asigure în întregime, nu numai aplicaţiunea lor de astăzi, dar şi chezăşuirea lor pentru mîine. Consiliul suprem a constatat astfel că clădise totul rezemîndu-se pe un singur factor, care la momentul hotărîtor refuza să ia asupra sa această sarcină. El şi-a văzut dintr-o dată primejduită opera, pentru că se primejduia prestigiul acelor care o proiectaseră şi o combinaseră.

În faţa acestei decepţii şi a acestei ameninţări, el a căutat în primul moment cu nerăbdarea totdeauna rău sfătuitoare, să-şi resta-

bilească un prestigiu pe care-l pierduse prin atitudinea luată de America.

Prin acte contra cui putea el să-și restabilească acest prestigiu ? A socotit că prin acte contra României și a procedat la cunoscutele măsuri de violență întrebuițate în contra ei.

Dar de ce a socotit că putea în contra României să aibă un succes mai facil ? Pentru că și-a închipuit că în România avea a face nu cu rezistența conștiinței a unui popor, ci cu capriciul unui om, pentru că li se spusese că la noi era vorba de o politică personală a mea, care nu-mi dădeam seama de adevăratele interese și de adevărata situațiune a României și că poporul român în conștiința lui națională nu înțelegea la fel apărarea acelor interese.

De aceea domnilor, astăzi este o zi hotăritoare pentru că din soluționarea acestor chestiuni de către parlament va reieși, dacă revendicările române și mai ales acelea care importă, atât de vital independența și demnitatea statului, au fost înfățișate fidel de reprezentantul conștiinței naționale bărbătești a unui popor viteaz și hotărît.

D-lor, avem desigur nevoie, avem mare nevoie de aliații noștri. Dar tot atât de sigur, au și ei mare nevoie de noi. Nu le cerem pentru acordarea politicii noastre cu a lor, nu le cerem să sacrifice nici unul interesele lor de seamă, dar nici ei nu trebuie să ne ceară să sacrificăm interesele vitale ale vieții noastre de stat.

Intrucît rezistența în fața unor pretențiuni care știrbesc din posibilitățile dezvoltării noastre complete, întrucît această rezistență este hotărîrea bărbătească a unei conștiințe naționale, fiți siguri d-lor, că nu este nici în puțința, nici în interesul Aliaților ca să o înfrîngă.

Amenințările și violențele, cum v-am spus, au fost pentru a înfrînge capriciul unui om. Dacă ele vor întilni în fața lor voința unui popor, se vor topi și vor căuta singure soluții amicale, fiindcă n-are avea posibilitatea de a realiza altele, fără a compromite deodată cu interesele românești și interesele mari și directe ale Europei. Nu depinde de aceste amenințări nici siguranța externă a statului, nici situațiunea lui internă.

Este sigur că victoria Aliaților a produs o situațiune europeană care a permis României realizarea revendicărilor ei seculare, dar la această victorie România a avut partea ei, partea ei mare de jertfe și de rezultate și cînd a fost vorba de ocuparea teritoriilor sale ea le-a ocupat [...] cu bărbăția soldatului și cu luptă în contra vrăjmașului.

O voce : Trăiască armata română !

I.I.C.B. : Siguranța noastră politică, câștigarea definitivă a provinciilor alipite în jurul României Mari ne-o dă încrederea pe care o avem în energia poporului și în bărbăția oștirii.

Am fost doară noi pavază în contra vrăjmașului, care a vrut să ne atace [...] și nu cu hotărîri ale altora puse în proțap am putut să oprim puhoaietele vrăjmașe care veneau asupra noastră, ci cu piepturile soldaților noștri și cu hotărîrea bărbătească a poporului nostru. Nu vă temeți d-lor, nu sînt puteri străine care mai pot să scoată de la sînul României Mari pe fiicele ei astăzi regăsite. Orice s-ar întîmpla [...], este definitivă și hotărîtă soarta integrității Regatului. În momente grele și hotărîtoare, nu numai pentru noi, dar pentru civilizațiunea unei părți întregi a lumii, nu au fost alții pavază pentru noi, ci am fost noi pavăza noastră și a lor.

O voce : Țăranul român.

I.I.C.B. : Țăranul român și toți românii, nu numai țăranul.

Ne-am regăsit după veacuri în desfășurarea evenimentelor istorice îndeplinind aceeași misiune de apărători ai civilizațiunii occidentale pe care am îndeplinit-o în trecut, cînd sub forma semilunei Europa era amenințată de barbarii Orientului ; de rîndul acesta asemenea ca o stîncă, între cele două valuri ale hoardelor, care voiau să se unească peste noi pentru a cotropi toată civilizațiunea Europei, a stat ca o stîncă românul care a arătat din nou ce este pentru alții și ce poate pentru dînsul.

Nu vă înapăimîntați de vorbe d-lor, nici pe un tărîm nu există în firea forțelor puțința să înfrîngă hotărîrea unui popor, care vrea să trăiască demn și independent.

A dat poporul nostru pildă, că nu e ceea ce scria acel vrăjmaș informator al unei delegații de la Paris și nu pentru un blid de linte își va vinde el dreptul de întii născut al civilizațiunii europene la gurile Dunării.

Nu poate să ne înfrîngă, fiindcă, nu de bunăvoință sau de reaua voință depind dificultățile economice ale zilelor de azi.

Suferă, suferă greu toate regiunile care au fost ocupate și devastate.

Franța, chiar la ea acasă, nu a reușit să restabilească o viață posibilă în regiunile care au fost distruse.

Nu lipsa buneii voințe e cauza hotărîtoare, ci e lipsa posibilităților Aliaților. Trebuie cu toții să ne încordăm puterile pentru satisfacerea nevoilor cît vom putea mai mult prin mijloacele noastre.

Iar din afară vor veni, da, vor veni firește la timp, cele ce pot să vină pentru că cel puțin tot atîta interes cît avem noi la schimb cu alții, au și alții la schimb cu noi.

D-lor, în ziua cînd statele europene își reiau prin atitudinea Americii adevăratul lor rost în echilibrul de forțe ale continentului nostru, România reapare întregă, ceea ce trebuie să fie, în raport cu ce a fost în Orientul de ieri, în raport cu ce e azi în granițele sale mărite.

Nu uitați, că dacă nu e dreaptă declarația președintelui Conferinței, că fiecare popor semnifică numai prin puterea sa militară, este însă adevărat că însemnătatea popoarelor e reprezentată prin forțele de care dispun.

Ea e reprezentată prin forțele lor intelectuale, morale, materiale de energie.

Cea mai bună definițiune pe care am găsit-o de ceea ce înseamnă o națiune, este aceea a conștiinței naționale.

O națiune este o conștiință națională, cît valorează una atît înseamnă cealaltă.

Conștiința a ceea ce este și hotărîrea fermă de a fi, este puterea cea dintîi a unui popor. Cum și-o manifestă el, astfel își așază rolul și rostul în mijlocul neamurilor.

Prin situațiunea lui geografică, prin însușirile lui, prin energiile lui, prin trecutul și originea lui neamul nostru are un rol de seamă în lume.

Am fost în trecut apărători ai „Legii“ și apărători ai civilizației ; am fost în prezent apărători ai libertății și apărători ai ordinii. Vom fi și în viitor apărători ai păcii și ai civilizațiunii ale întregii regiuni de la gurile Dunării.

Consiliul suprem și hotărîrile sale este o instituțiune vremelnică. Peste el, pe de susupra lor stă interesul superior și permanent al popoarelor civilizate care vreau ca în aceste ținuturi ale lumii să se așeze și să se dezvolte un stat puternic, puternic prin ceea ce reprezintă, puternic prin ceea ce este, puternic prin constituirea sa internă, puternic, mai presus de toate, prin conștiința pe care o are despre înalta lui misiune.

În lupta de azi, între cele două concepțiuni ale Consiliului suprem și a noastră, noi avem pentru noi ideea cea mare și avem astfel pentru noi siguranța triumfului în viitor. Ce cerem noi azi pentru viața internațională a popoarelor ? Cerem ce s-a dobîndit pentru viața internă a tuturor statelor civilizate, cerem democratizarea vieții internaționale. Sînteți d-lor, toți, reprezentanții unui popor care este mîndru și poate să fie mîndru de trecutul său, și care trebuie să aibă mare încredere în viitorul său. Nu scădeți rolul pe care el trebuie

să-l aibă în lume ; fiți cât de modești pentru persoana dv., nu fiți modești pentru poporul pe care îl reprezentați.

Aveți conștiința că cu numărul lui și cu situațiunea în care a fost, nu este popor care să fi putut să îndeplinească un rol mai nobil, un rol mai rodnic, decît l-a îndeplinit neamul nostru. Și de aceea, rog pe dl. prim-ministru în zilele de azi, să nu-și mai termine cuvîntările sale, ca acelea ale unui om care intră în prăpastie, pentru că în prăpastie nu se cade să se coboare acela care poartă destinele poporului român. Nu d-lor, dați-vă seama, cu toții, că trăim zilele Reînvierii și să zicem toți împreună, „sus inimile“.

IN CARPAȚI

(august-octombrie 1916)

De aceea cînd am întîlnit cel dintîi batalion de infanterie în defileul Oituzului, venind în grabă spre munte, adus cu căruțele de la gară de la Onești ; cînd am mai văzut încă unul și încă unul, — nădejde nouă a început parcă să-și prindă loc în suflete. Cînd am mai aflat că sînt de la Iași, regimentul 53, cu toată mîhnirea pe care ne-o dădea gîndul că floarea asta de tinerețe are să fie toată hăcuită acolo-n munte, a început să ne crească în suflete bucuria că aceștia n-au să lase țara în voia dușmanului. Veterinarul căpitan a început să le împartă ciocolata pe care o avea în buzunar. Cît a putut el să dea la trei batalioane ? La cîțiva doar. Era însă sentimentul că pentru aceștia trebuie să dai tot de pe tine, căci ei au să ne scape țara de rușine. Și au scăpat-o !

Am pornit definitiv spre Onești. În drumul nostru ajungeam din urmă convoiuri nesfîrșite de fugari civili de prin satele din Transilvania, cu calabalicul pe care l-au putut aduna în grabă pus în căruțe, cu o vită două atîrnate la coada căruței și pornind în pribegie dumnezeu știe unde. Erau românii de prin satele din Transilvania, care — la intrarea trupelor noastre acolo — le-au făcut primire bună; unii au și fost puși de ai noștri în demnități ; și acum fugeau de urgență și răzbunarea ungurească. Mulți au umplut țara și s-au băgat pe unde-au găsit la muncă, trăind cu toți ai lor, dumnezeu știe cum...

Pe șoseaua retragerii noastre spre Onești, cirezi de vite, turme nesfîrșite de oi erau luate cu noi în țară, de către armată. Erau oile ce făceau bogăția Brețkului, sat de mocani care primăvara umpleau munții noștri cu oile la păscut, iar toamna se trăgeau spre satele lor. Erau meșteri de brînză, care băteau mulțe brînzeturi străine.

În 30 septembrie dimineata, la ora cinci, am sosit la Onești. Zorile acelei zile trebuiau să-mi arate ce zile încep de-atunci pentru țară. Tabloul în care mi-am văzut țara, în înginarea acelei dimineți, a fost tabloul care de-atunci a urmărit mereu armata noastră, pornită cu atîta inimă voinică la războiul ei de mărire.

Pe cînd îmi supravegheam convoiul meu la sosire, văd de la coada unei căruțe atîrnînd două picioare, legate deasupra genunchilor cu o frînghie ; iar sus în căruță frînghia lega trupul pe care-l purtasera odată aceste picioare. Întreb pe conducătorul căruței, ce are cel legat acolo și-mi răspunde :

„Trăiți, domnu' colonel, pe cînd mergeam noi astă-noapte, aud din șanțu'șușălii unu că mă strigă : — Mă frate-meu, mă camarade, ia-mă și pe mine-n căruță, că mă sleesc de puteri și mă prăpădesc ; sînt rănit de ieri și nu pot s-ajung și eu la un spital... L-am luat și l-am suit lîngă mine ; mi-o cerut să-i dau să bee o lecuță de apă și i-am dat ; pe urm-o zis că el s-ar culca, că nu mai poate dovedi să stea lîngă mine ; i-am făcut loc și s-o lungit în căruță. Noi tot mergeam cu căruțele după dumneavoastră, da eu tot grăiam cu el, că de unde-i el de loc, că unde-o fost rănit. El tot mi-o răspuns ș-o mai și grăit de la el, de lupte și de alte năcazuri. De la o vreme n-o mai grăit și eu am socotit că el a adormit și n-am mai grăit nici eu, că, zic, să-l las să se hodinească oleacă, c-a fi și el trudit. Da cînd dau să mă uit la dînsul, el murise. L-am legat și eu atuncea, ca să nu chice din căruță, că, zic, ce să-l las în drum ? Mai bine să-l duc înainte, să aibă și el o îngropare de creștin“.

Am mai îngropat mulți mai pe urmă, dar cel dintîi nu s-a uitat. A murit cu șapte doctori lîngă el, fără să-l știe nici unul. Cîți neștiuți n-au murit după aceea !

La 30 septembrie ambulanța s-a așezat la Onești. Diviziei C i se destinase numai sectorul Cașin, iar sectorul Oituz rămăsese pe seama trupelor aduse de pe alte fronturi și care l-au ținut definitiv.

Cum Oneștii se află la confluența ambelor văi, a Oituzului și a Cașinului, ambulanța s-a găsit în drumul de scurgere către țară, a tot ce s-a fabricat în furnalul infernal care a fost Oituzul, în zilele de 1—16 octombrie 1916.

Îmi așezasem ambulanța în localul spitalului, instalat de-o parte pe-o colină, la ieșirea din sat spre Grozești. Situația lui izolată și grămădirea de clădiri acoperite cu țiglă roșie, pe care o reprezenta el, a fost însă un punct de atracție pentru aeroplanelle dușmane, care mi-au **azvîrlit** două bombe : una a ucis un cal, iar alta a rupt numai o roată la căruța de bucătărie. Am părăsit atunci acest loc, mai ales

că spitalul acesta n-avea uși și ferestre ; m-am mutat în sat la școală unde am făcut spital.

Pe aici a trecut tot ce ne-a trimes Oituzul în acele zile de înfrigurare : 21 ofițeri, 12 plutonieri, 58 sergenți, 94 caporali și 1 334 oameni răniți în lupte, au fost îngrijiți la ambulanța mea și trimeși mai departe în țară — cei care puteau fi trimeși — sau opriți și spitalizați, dacă starea lor nu permitea transportul.

Regimentele 25 și 65 (Vaslui), 13 și 53 (Iași), 77 (Botoșani), 69 (Dorohoi), 8 Vinători (Botoșani) și-au apărat Moldova lor și nu s-au dat. Dușmanul a fost oprit la Hîrja, chiar la vama veche. I-a luat soldatul moldovan vamă scumpă și tot nu l-a lăsat să-și aducă marfa lui.

Au lăsat ai noștri numai la mine — căci după lupte răniții se mai risipesc și pe alte drumuri decît drumul mare : — Vasluiul 729 răniți, Iașul 185, Botoșanii 139, Dorohoiul 136, Regimentul 80 de infanterie 142 ; au lăsat mai puțini regimentele de roșiori din Moldova, 4 Obuziere, 2 Grăniceri și artileria călăreată.

Aici se vedea toată distrugerea de viață tînără pe care o produce războiul : un ofițer voinic și tînăr, înalt cît un brad, fusese lovit în obraz, de o schijă de obuz în mijlocul bateriei lui de munte ; avea maxilarul inferior rupt în trei bucăți, buza de jos desprinsă pînă la os și strivită, iar în falca de sus — o gaură care ducea cine știe unde. Nu-și găsea liniște în patul lui așteptînd ceasul să-l duc la gară, ca să meargă la familie la București. Un corp voinic, în care numai un pachet mare de bandaj arăta unde trebuie să fie capul, gema neconținut ceva nearticulat între geam și ușă. A murit la București.

Un ofițer micuț lovit în frunte de o granată de mînă, avea pe dînsul 28 de răni produse de sfărămăturile ei. I le-am curățat cum am putut și l-am trimis la un spital din țară. A murit la Adjud.

Aveam și răniți mai ușor ; dar chiar aceștia stăteau tăcuți în paturile lor. Poate că după o luptă victorioasă răniților le rămîne impresia ultimă de mulțumire, pe care au avut-o în momentul rănirii. Poate că atunci mai vorbesc, mai glumesc. Ai noștri spuneau că au respins atacul, dar tot au rămas prinși ațiția din ai lor. Neamțul a înaintat puțin la un cot de pădure, dar vine mereu la atac cu alte trupe și ai noștri nu mai au.

Un plutonier nu avea nici o rană și nu vorbea deloc. Spuneau alți răniți aduși cu dînsul că pe dîmbul tranșeii în care era el, s-a spart un obuz inamic ; țărîna l-a acoperit. Plutonierul nu făcea la spital decît să se plece la pămînt și cu amîndouă mîinile să facă deasupra capului gestul de a aduna țărîna ca să-și apere capul.

Un țigan lăutar se jelea uniform :

Nu mai am putere

Să sufăr durere,

Viața mi s-a stins

De atîta plîns.

Îl chema Weissman pe cel dintîi mort al meu în spitalul instalat la Onești. Era rănit de două gloanțe de mitralieră, trase de-a-proape, în pîntece ; nu rămăsese la coadă, săracul. Gloanțele ieșiseră pe la spate. Mi l-a adus prea tîrziu ca să-i mai pot face operație.

„De-acum te-ai împămîntenit“, spunea, pe cînd îl ducea la groapă, un naționalist pe care îl aveam cu noi (veneam, doar, de la Iași). — Sărmane Weissman, spuneam eu, cine știe ce pîrlit de meseriaș de la Vaslui trebuie să fi fost tu, dacă nu te-ai putut învîrți, pe lîngă cei ce nu mai pot de naționalism, de vreo parte sedentară pe undeva sau de vreo convenabilă conjunctivită granuloasă, pe perpetuitate, în vreo infirmerie de ochi.

În ceasurile care treceau între sosirea convoiurilor de răniți, ne mai gîndeam și la soarta luptelor. Vedeam că stăm mereu pe loc, în-cît aveam măsura să judec că inamicul nu mai înaintează.

Nici o veste nu spunea că ai noștri înaintează, dar toate veștile se învîrteau împrejurul Hîrjei : că inamicul a trecut un kilometru spre Herăstrău, că inamicul a fost respins dincolo de vamă alt kilometru. Știam că noaptea e mai ales folosită pentru surprinderi. Vedeam de la noi, toată noaptea, în fund în munte, rachete luminoase de diferite culori, care brăzdau colinele. O culoare era semnal de artilerie, o alta trebuia să lumineze tranșeele noastre.

Înțelegeam că acolo, în plaiurile noastre altădată atît de liniștite, acum fiare se pîndesc în noapte, unele pe altele, ca să-și dea în cap cu granate și să-și înfigă unii în alții baioneta.

Toată noaptea huruiau pe șosea în fața spitalului convoiuri spre munte. Deprinsesem cum huruie căruțele și cum huruie tunurile. De cîte ori treceau tunuri, ieșeam noaptea să vedem cîte se duc și cît de mari, ca să ne întărim în nădejdea rezistenței. [...]

MĂRĂȘEȘTI

Diviziile românești plecau deci de pe front mai la nord, la 22 iulie, în ordinea în care erau înșirate de la nord la sud. Pleca cea dintîi cea mai de la nord, a 5-a, urmată de-a 9-a, a 13-a și a 14-a. Divizia din rezervă, Divizia 12-a, plecase chiar de cînd s-a văzut că ofensiva noastră nu va mai avea loc. Mi se pare că fusese trimeasă

armatei Oituzului. Cavaleria fusese adusă pe front, descălecată și pusă în tranșee, iar caii lăsați în spatele frontului, la vreo 30 kilometri.

Pe cînd mișcarea spre nord a diviziilor noastre era în curs de execuție, inamicul, asigurat că ofensiva română nu mai poate avea loc, izbește cu putere frontul nostru, în unghiul unde frontul părăsea Siretul, îndreptîndu-se spre Putna. Atacul avea, desigur, ca obiectiv marele pod peste Siret de la Cozmești. Divizia rusă, care ținea frontul aici, îl părăsește. Inamicul ocupă satele Doaga, Străjescu și înaintează spre pod. Se dă atunci ordin Diviziei noastre a 5-a, care era în drum și era cea mai aproape, să-i stea împotriva. Această divizie a primit deci cea dintîi lovitură inamică, în marea bătălie de la Mărășești. Inamicul, care-și credea izbînda ușoară, a dat peste români, acolo unde se aștepta să nu găsească nici ruși. Pînă să ajungă însă ai noștri, inamicul tot a ajuns la Șușița și la obiectivul lui, podul de peste Siret. Ai noștri l-au oprit însă la pod și au aruncat în aer — adică în apă — două din cele cinci tabliere ale podului înspre Tecuci. Malul din această parte fiind însă foarte dominant, inamicul n-a mai atacat, deoarece malul lui era mult mai jos încît ai noștri îl băteau ca-n palmă. Divizia 5-a i-a rămas în față aici.

Dacă a văzut inamicul că dă peste români, a atacat mai la stînga, direct spre Mărășești, căutînd parcă să găsească pe rușii pe care-i știa aici. În acest timp ajunsese însă pe cîmpul de luptă Divizia noastră a 9-a. Aceasta trecuse Siretul mai sus de Cozmești, la Ionășești și se întorsese apoi spre sud, către inamic, în fața Mărășeștilor. Aici inamicul a atacat cu violență și fără să cruțe carnea. Succesul i-ar fi deschis valea Siretului și ar fi silit la retragere și armata noastră din munte. Această armată pornise deja cu strălucire ofensiva ei și reluase dușmanului sumedenie de sate în jurul Mărăștilor. A fost silită însă să renunțe de bună voie la o parte din succesul ei, din pricina amenințării căilor ei de comunicație care urmau tocmai valea Șușiței, ocupată în jos de inamic.

Timp de zece zile a atacat inamicul cu violență în fața Mărășeștilor, schimbînd cinci divizii numai în fața Diviziei noastre a 9-a. A pierdut această divizie opt mii oameni și o sută cincizeci ofițeri. Dar inamicul a fost oprit. Frontul oprit aici ajunsese la o situație care părea un capriciu. Inamicul ocupase în gara Mărășești depoul de mașini, clădire semicirculară, cu zidul spre noi și cu intrarea spre el, în care se putea lesne apăra dinspre noi, iar la cincizeci metri pompa de apă a gării era în mîinile noastre. Furia pe care o dădea insuccesul a făcut să fie bombardat fără nici un scop militar și distrus numai pentru plăcerea tirului, marele și somptuosul palat al proprietății din

Mărășești. Castelul lui de apă, străpuns dintr-o parte într-alta, atît la etajul de jos cît și la cel de sus, părea să fi fost luat drept țintă numai pentru plăcerea de a-l vedea spart „à jour“.

Dacă a văzut inamicul că dă și aici peste români, a atacat mai la stînga încă, tot nădăjduind să dea peste ruși. A dat însă peste Divizia noastră a 13-a, care sosise și ea. Inamicul a fost și aici înfrînt. Dealurile Panciului, Crucea de jos, Satu nou, La răzoare au fost mar-tore vitejiei acestei divizii.

Divizia 14 intrase și ea, la început spre flancul nostru stîng. Trebuia să întărească cu o brigadă Divizia 5-a, a cărei brigadă din regimentele 8 Buzău și 9 R. Sărat pierduse în timpul luptei în pădurea Prisaca, înaintea podului pe Siret, legătura cu brigada compusă din regimentele 7 Prahova și 32 Mircea, încît o bună parte căzuse în mîna inamicului.

Au intrat bravele noastre divizii, de la drum, direct în foc, una cîte una, schimbînd în grabă pe ruși și apărînd poziții pe care nici nu le cunoșteau, — și tot au rezistat. Patru biete divizii au oprit forțe de trei ori superioare și au pătat pentru întîia oară reputația falnicului feldmareșal al armatei germane, reșumitul spărgător de fronturi, Mackensen.

După ce atacurile nemțești au încetat, diviziile noastre care suferiseră pierderi, au fost trase de pe front, pentru refacere, și au venit la locul lor Diviziile a 10-a și a 15-a, care le-au schimbat.

Frontul era ținut acum numai de români. Rușii fuseseră dați cu totul spre sud, de la Ivești în jos, pînă la Dunăre. De la Ivești în sus, pînă la Cosmești ținea frontul Divizia 2-a cavalerie și încă un grup de cavalerie, iar de la Cozmești în sus Armatele noastre I-a și a II-a făceau un front continuu de divizii române, fără nici o intercalare de ruși. În nordul Moldovei iar erau ceva ruși.

Asta a fost pe scurt Mărășeștii noștri. [...]

EPIDEMIILE

Tabloul unui regiment bolnav nu putea să difere mult de ceea ce am văzut la regimentul în mijlocul căruia am stat.

Trupa ieșea la exercițiu dimineața. În fața spitalului meu, apa Stemnicului se revărsase peste toată valea și apoi înghețase. Pe gheața asta vedeam în fiecare zi soldații noștri în mantale rusești, cum se trudeau în dreapta și în stînga. În fiecare zi însă numărul mantalelor scădea. Tot mai mulți soldați lipseau dimineața la apel. Sergentul de zi întreba de urma lor, și-i spuneau camarazii de locuință că aceia au rămas acasă, fiind bolnavi. Trecea sergentul de

zi pe la casele acestora și scria pe ușă cu crida : „Casă de scutiți“. — Îi scutea el pe ziua ceea de front. Dacă în aceeași casă se făceau mai mulți scutiți, a doua zi ștergea ce scrisese ieri, și scria în loc : „Fermelie“. Douăzeci-treizeci de „fermelii“ și tot pe atâtea case de scutiți, nu impresionau nici pe cel mai de sus, unde noutatea ajungea mai greu, deoarece un comandant de companie nu trebuie să aibă oameni bolnavi în compania lui, — iar dacă are, nu-i spune, căci e o notă rea în fața colonelului.

Cei scutiți nu veneau nici a doua zi la serviciu. Alții deveneau scutiți la rîndul lor. Plecau dintr-o casă de scutiți dimineața la front cei care se mai puteau ține pe picioare și lipseau de acasă toată ziua. Seara se întorceau acasă trudiți și se culcau fără multă vorbă. Cînd se scula dimineața să plece din nou la apel, scutiții de sub paturile unde zăceau erau morți poate de-o zi întreagă, căci nimeni nu-i mai întrebuse. Mi-i aduceau la spital doar să-i îngrop, căci eu aveam preot, iar preotul regimentului lor era în al treilea sat. Hotărîse preotul meu să păstreze o listă nominală a celor îngropați în cimitirul satului, listă pe care trebuia să o predea primarului din sat în ziua cînd plecam de acolo cu spitalul. La căpătîiul fiecărui mormînt punea pe-o cruce de lemn un număr, care pe listă corespundea cu numele celui îngropat, ca să știe

Copii de cei ce dragi ne sînt,

De-or vrea să plîngă pe-un mormînt,

locul anume unde este îngropat mortul pe care îl caută...

A ajuns preotul să ducă pînă la paisprezece într-o zi. S-a întîmplat însă să întrebe pe cei ce aduceau un mort :

„Cum îl cheamă, măi băieți ?

— Gheorghe Ion, săru-mîna, taică părinte.

— D-apoi bine, măi băieți, pe Gheorghe Ion l-am îngropat ieri; asta *trebuie* că e altul...

— Nu putem ști, taică părinte ; așa ne-a spus domnu' sergent de zi.

— Duceți-vă și întrebați din nou, că nu se poate face îngroparea de două ori pe-un nume“.

Se duceau și peste un sfert de ceas se întorceau tot cu numele acela. Am trimis și mi-au chemat pe plutonier ; și-a adunat compania, a făcut apelul, a făcut cercetările lui și mi-a adus alt nume. O fi fost acela numele adevărat al celui mort ?...

Ora trei după prînz era a ceremoniei colective. Pînă atunci aduceau mereu căruțele și târgile. Cu ce murea în spital, cu ce venea din sat, suia la deal, spre cimitirul satului, tristul convoi de târgi acoperite cu prostiri albe, purtate de sanitarii mei în bluze albe.

Se oprea des pînă în deal convoiul alb, pe cărarea ponorită. Povara din târgi era purtată cu puteri în fiecare zi tot mai sleite. Tot mai doborîți de muncă erau sanitarii care-o purtau, deși se făcea tot mai ușoară sarcina trupurilor supte de trai prost și de boală.

Din vale se vedea acest convoi de groază albă filfiind în vîntul sfîrșitului de iarnă. Ca un plînet, pe care-l întărea vîntul la fiecare popas, ajungeau în vale moliftele prelungi ale preotului din capul convoiului, iar din satul de peste deal și din cel din jos plîngeau mereu clopotele bisericilor, care întovărășeau alte convoiuri la fel.

La noi nu mai suna clopotul. Era destulă jalea tăcută, în care se mișcau spre spital în tot satul, de la fiecare casă, târgile cu bolnavi și căruțele cu morți.

Am avut, timp de patruzeci de zile, popota ofițerească despărțită numai cu o ușă de sala de exantematici. Tot în această odaie era și farmacia și odaia a doi farmaciști și a unui medic maior. S-au restrîns cu toții, ca să facem săli mai multe pentru bolnavi. Asta arată, doar, că eram siguri că nu poate să fie contagiune, mulțumită curățeniei pe care o întrețineam. Și n-a trecut prin ușă contagiunea nici odată. Treceau printr-însa doar gemetele dramei în care se zbăteau în odaia de-alături atîtea suflete ce abia se țineau de trupurile lor.

N-a fost contagiune în spital. Am dat însă cincisprezece sanitari la regimentul vecin, care avea boala în el. Ceruse comandantul de la divizie sanitari — deoarece pretindea că boala în regimentul lui se lățește din cauză că nu are sanitari. I-am dat cincisprezece și s-au îmbolnăvit toți cincisprezece.

A murit sergentul Neculai Ion, care nici nu era sanitar. Făcuse armata la călărași și cine știe cum stăruise în timpul neutralității, de s-a mutat la sanitari. A murit caporalul Morîndău Pandele, cuminte și blînd ca o fată mare. Fusese întrebuițat la popota ofițerească, pînă într-o zi, cînd s-a sfădit un medic cu un farmacist. I s-a părut unuia că Morîndău e protejatul celuiilalt și l-a mutat de la popotă. Ar fi trăit, sărmanul, dacă nu se sfădeau mărimile...

A stat între viață și moarte sergentul Dincă, circiumar cuprins, din țara țuicii. A venit într-o noapte la mine medicul maior să-mi spună că din odaia lui aude cum ridică casa Dincă cu țipetele unui delir furios. A trîntit toți sanitarii în furia lui și voia să fugă pe ușă. Mă întreba dacă nu e bine să-i facă o injecție de morfină. Văzusem în timpul studiilor mele un acces de delirium tremens și mi-am adus aminte că lipsa excitantului obișnuit, la consumatorii statornici de alcool, provoacă acest delir. O doză convenabilă din excitantul lor liniștește delirul. I-am dat una sută grame rom dintr-o dată și i-a trecut delirul. S-a vindecat și de boală și l-am întrebuițat după aceea cu

folos ori de câte ori era nevoie de trimis un om priceput, într-o misiune grea.

S-a ținut bine pînă la urmă soldatul Țop Constantin, singurul care venea în contact mai aproape cu agenții care provoacă boala, deoarece el era însărcinat să primească hainele bolnavilor ce intrau în spital și să le pună la etuvă. A pus în funcțiune etuvele — căci am avut două — tot timpul cît a ținut epidemia (și voi arăta în curînd cît au avut de lucru aceste etuve). Se scula dimineața la patru, cel dintîi din toată trupa, fără să-l silească nimeni, ca să dea foc la etuve, să fie gata la opt, cînd se-ncepea treaba. L-am convins că el e cel mai important din oamenii mei și mi-a arătat totdeauna că e pătruns de rolul lui. Mecanica ce servea, îl ridica în ochii lui proprii și înțelegea că nu face o corvadă soldățească, ci o treabă subțire. Inventase el anume mijloace să pună efectele în etuvă fără să le atingă și ținea de rău — el, mai tare decît oricine — pe camarazii lui care umblau cu efectele fără băgare de seamă. S-a îmbolnăvit și el în aprilie, cînd se termina epidemia. Pe atunci boala mai slăbise în putere, încît a scăpat mai ușor. Mai tîrziu, peste un an, cînd la alt spital aveam baie și cuptor de deparazitare, încît etuva nu mai servea pentru deparazitare, tot el a fost mecanicul nediscutat al acestora. Dar de etuva lui cea veche nu s-a lăsat : toată ziua ședea călare pe ea și o meremetuia. Trăsesem țeva de aburi a etuvei într-o despărțitură anume amenajată și făcusem baie de abur, ca să dăm și etuvei o întrebuințare.

Au mai pierit și alții din sanitarii mei. Am pierdut și un medic și mi s-au îmbolnăvit și alți doi. Dar aceștia fuseseră victimele serviciului la regiment. Din spital nu s-a îmbolnăvit nici unul.

Fără să împodobim paza noastră cu aparatele de scafandri, complect închise, care fuseseră adoptate de unii colegi prin alte părți, făceam cu toate acestea paza cuvenită și inspecția îmbrăcăminteii la fiecare reintrare în casă după serviciu. Negreșit că tema care revenea mai des în discuție era grija de contagiune care ne urmărea pe toți. Ordonanțele noastre erau cercetate, și aveau ei singuri aceeași grijă. Ordonanța mea, un băiat fercheș din ținutul Pietrei — lua totdeauna parte activă la cercetarea îmbrăcăminteii mele împreună cu mine. Într-o seară găsesc, în fine, pricină să fiu îngrijorat. Am văzut amîndoi în același timp pricina și ne-am uitat unul la altul înlemniți. Gheorghe al meu mă consolează :

„Da nu vedeți, domnu colonel, c-aista-i o peritură... n-are nici o putere într-însu' ! n-aveți nici o teamă“ !

Cunoștințele lui asupra modului de acțiune a agentului boalei, n-au dat greș de data asta.

Cînd am intrat în miezul bolii, am expus generalului [Const. Scărișoreanu] comandant al diviziei [a IX-a] părerile mele și i-am arătat că boala nu se stîrpește dacă soldații vor mai sta prin locuințele țărănești.

A avut noroc această divizie de un general comandant care, la înaltele calități ostășești, cu care a pus divizia lui în fruntea cărții de aur a neamului, în care a scris cu sîngele a mii de bravi din divizie : Topraisar, Amzacea, Stîlpu-Mihălești (Neajlov), Mărășești, — a adăugat o bunătate de suflet care este podoaba marilor comandanți.

Am expus generalului ceea ce cred că este de făcut, și el a dat ordin să se construiască în cea mai mare grabă bărăci și bordeie, și a scos soldații din sate. Fiecare unitate, cînd îi era gata baraca, se pornea de dimineată din casele țărănești cu toate calabalicurile ei și venea la mine la spital. Aici îi curățam radical pe toți și, în timp ce se făcea toaleta lor corporală, efectele lor stăteau la etuvă. Pe lîngă etuva spitalului mai găsisem una care stătea degeaba la Vaslui. Cu două etuve curățam efectele a patru sute oameni pe zi. De la spital intrau curați în bărăci. În urma lor, în sat, o echipă de sanitari de-ai mei, curățau casele de unde ieșiseră soldații, scoteau toate efectele afară, le puneau în căruțele oamenilor și-mi aduceau la spital tot satul, pe listă mai dinainte întocmită, ca să nu scape nici unul. Pînă-n seară se ducea acasă și satul curățat. În fiecare zi era rîndul unei alte barace, a unei alte unități, a unei alte mahalale din sat. Într-o săptămînă scosesem din trei sate tot regimentul cel primejduit. A mai avut el boală, — la oameni care, în ziua cînd au venit la mine la curățenie, erau deja în faza de încuibare a boalei. Dar cînd le-a izbucnit boala, n-au mai avut agentul care s-o mai dea la alții, încît boala s-a sugrumat în scurt.

S-a hotărît atunci generalul să-și întremeze deplin băieții. Să le dea hrana de care aveau nevoie, ca să se înfiripeze. A adus din jos, de dincolo de Vaslui, unde îndepărtase de ochii pofitori ai inten-denței centrale, o cireadă de vite, pe care la părăsirea Dobrogei n-a vrut să le lase în mîna inamicului. A adus porci. A dat tot pentru hrana trupei. A hotărît să se dea convalescenților după boală două mîncări de carne la fiecare masă și vin. S-a sfătuit și cu mine, și i-am arătat că la regimente au să răsară pe socoteala asta foarte mulți convalescenți. Regimul de hrană pe care îl ordonase pentru dinșii n-are să ajungă totdeauna la gura lor. Am hotărît atunci să țin la spitalul meu cîte cincisprezece zile, să-și facă convalescența, pe toți cei care aveau nevoie de regimul special. Erau, desigur, prea mulți. Ca să-i pot adăposti pe toți, am întins în ograda școlii, unde era spitalul, corturile mari de spital cu pereții dubli. Erau destul de călduroase. **Am**

mai făcut și alte corturi pentru cîte zece oameni. Paturi le-am făcut din nuiiele împletite, ridicate de două palme de la pămînt. Deasupra nuiielelor am așternut frunză și iarbă uscată de la pădure. Era la spitalul meu un furnicar de soldați vrednici, care pregăteau adăposturi pentru convalescenți. Un rînd de oameni împleteau toată ziua la nuiiele : băteau patru-cinci țaruși subțiri în pămînt, la distanțele necesare ca să facă dimensiunile dorite și pe dinșii împleteau nuiiele, pentru lungimea și lățimea unui pat de cinci oameni. Cînd dimensiunile erau ajunse, scoteau țarușii cu totul din pămînt și patul era gata. Alt rînd de oameni greblau în pădure iarba și frunza, iar căruțele cărau toată ziua de la pădure aceste saltele. A găsit pricină, nu e vorbă, o mărime sanitară, venită de la Iași, de la bine. Nu avea aface cu frontul, dar se găsea în treabă, fiindcă pe vremea aceea de zăpăceală dădeau cu toții ordine sanitare. Și a dat părerea că ar fi mai bine, decît frunză, să punem iarbă de mare, de care pun tapițerii la mobile. A rămas să-mi trimeată de la Iași într-un plic recomandat...

Mi-a trimis generalul pentru bolnavii mei tot ce-i ceream. Mi-a trimis din cireada diviziei șase vaci cu lapte și dăduse ordin să se facă spitalului tot ce-mi va trebui.

S-a îngrijit generalul de oamenii lui cu dragul ce-l are numai acel care știe ce poți face din soldat, cînd te apropii cu sufletul de dînsul. A făcut pentru ei mai mult decît permiteau ordinele ; le-a dat o hrană cum nu se găsea în multe divizii. Era veșnic între dînșii [...] comandantul lor, care a înțeles că poate să facă din ei ce-o vrea. Și a făcut ! A făcut Mărăștii !

**[„ROMÂNIA NU POATE FI ÎNTREAGĂ
FĂRĂ ARDEAL !“]**

Se apropie anul de cînd, brusc, fără pregătire, tragic, România a fost pusă în fața clipei care trebuia să decidă de toate străduințele trecutului ei întunecat și vitreg și de toate făgăduielile viitorului ei luminos și falnic ; clipă supremă, pe care am întrezărit-o cu toții în visurile noastre de mărire, clipă pe care nu îndrăznea să spere a o vedea sosind generațiunea chemată s-o trăiască !

Ce s-a întîmplat atunci, cum a fost împiedicată făptuirea păcatului monstruos și inept de a ne vărsa sîngele pentru apărarea granițelor vrăjmașilor noștri, a acelor granițe cari de veacuri ne sufocă, a acelor granițe cari sînt ca niște tăieturi adînci și dureroase în corpul viu al națiunii, a acelor granițe cari, dacă nu vom reuși să le spulberăm, ne vor încătușa ca zidurile unei temnițe, la umbra cărora viața se ofilește și se stinge, ce s-a întîmplat atunci o știm cu toții !

Cum am fost feriți atunci să nu ajungem nenorociți și mici, nedreptățiți și nedemni, asupriți și totuși desprețuiți, aceasta va fi o veșnică glorie pentru acei cari au avut menirea să o îndeplinească !

Instinctul neamului, prin aleșii lui, a vorbit la timp !

Instinctul nu se poate însă opri aci, instinctul nu poate să adoarmă atunci cînd a trezit sufletul !

Și sufletul românesc, răscolit de amintirile istorice, răscolit de destinul lui măreț pe care de-a pururea l-a întrevăzut în zare răscolit de puterea momentului prin care trece, sufletul românesc, mai treaz și mai sus azi ca oricînd, ordonă ca acțiunea să nu întîrzie !

Problemul care se pune azi României e înfricoșător, dar simplu : sau România pricepe datoria pe care i-au creat-o evenimentele în curs, și atunci istoria ei abia începe, iar viitorul ei va fi o răzbunare prelungită și măreață a umilințelor ei seculare ; sau România, mioapă,

la tot ce e „miine“, cu ochii mari deschiși la tot ce e „azi“, nu pricepe și înlemnită stă pe loc, și atunci istoria ei va înfățișa pentru vecie exemplul unic și mizerabil al unei sinucideri viețuite !

Din împrejurările de azi România trebuie să iasă întregă și mare ! România nu poate fi întregă fără Ardeal ; România nu poate fi mare fără jertfă !

Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața. Ardealul e scînteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răzbunare, e fățărnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertatea ! Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care depărtează vrăjmașul, e viața care cheamă viața !

Ne trebuie Ardealul ! Nu putem fără el ! Vom ști să-l luăm și mai ales să-l merităm !

Pentru Ardeal nu-i viață care să nu se stingă cu plăcere ; pentru Ardeal nu-i efort care să nu se ofere de la sine ; pentru Ardeal totul se schimbă, totul se înfrumusețează, pînă și moartea se schimbă : încetează de a fi hidoasă, devine atrăgătoare !

Ardealul nu e numai inima României politice ; priviți harta ; Ardealul e inima României geografice !

Din culmile lui izvorăsc apele cari au scaldat românismul în istorie. La mieznoapte Someșul, la apus Mureșul, la miezăzi Oltul ! De-a lungul Carpaților, România de azi se întinde ca o simplă zonă militară a unei fortărețe naturale, încăpută în mîini străine !

Acel care nu se simte tăiat la brîu cînd privește Ardealul, acela nu-i român, acela-i sîmînță străină pripășită în România pe vremea cînd o băteau vînturile din toate părțile !

Ne trebuie Ardealul, dar ne trebuie cu jertfă ! Nu se lipește carne de carne fără să curgă sînge ! Nu se ia Ardealul cu neutralitatea ! Neutralitatea și-a avut rostul, dar și-a trăit traiul !

Și-a avut rostul pentru că neutralitatea noastră n-a fost nici calcul, n-a fost nici teamă !

Neutralitatea noastră a fost la început zidul definitiv ridicat contra acelor cari voiau să ne împingă la o nelegiuire de neam și de care s-a sfărîmat viziunea lor heraldică : vulturul român purtînd în cioc coroana sfîntului Ștefan ; ea s-a transformat apoi în adăpostul din dosul căruia ne puteam pregăti și puteam aștepta ziua cea mare ; neutralitatea a devenit azi pînza de paianjen, pe care cel mai inocent zefir o poate rupe în bucăți !

România nu-și poate prelungi neutralitatea peste limitele trebuințelor sale și mai ales peste limitele demnității sale [...]

Fără jertfă singeroasă și bogată, fără frăție de arme și de durere, nici o piatră de graniță nu se va muta din locul ei !

Fără încrederea acelor cari ne-au precedat în luptă, fără convingerea lor că avem o profundă idee de drept și de datorie, fără iubirea sinceră a libertății, nu numai a noastră, dar a tuturor, fără o înălțare sufletească susținută, jertfa noastră, oricât de mare ar fi, nu poate să-și dea roadele, pentru că îi lipsește tocmai aceea ce-i dă ființă : valoarea ei morală !

De aceea eu cred că acei ce ne conduc nu vor uita o clipă că ei reprezintă azi mai mult decât dibăcia românească, că ei întrupează azi înalta concepțiune morală a românismului ca forță civilizatoare ! Și poate că aceasta s-ar impune mai lesne printr-o atitudine decât printr-un argument, mai lesne printr-un act de eroism decât printr-o negociere prelungită.

Sau românismul se va dovedi a fi o forță civilizatoare de prim ordin, și atunci va triumfa, sau românismul se va dovedi a fi fost numai marca unui egoism laș și hrăpăreț, și atunci el va pieri, cum va pieri pe urma acestui război tot ce n-are reazim în drept și jertfă !

Dar ce zic ! Românismul să piară ? Nu e oare în fiecare din noi dorința de jertfă ? Nu e în fiecare din noi revoltă pentru nedreptate, dezgust pentru asuprire ?

Nu dorm în singele nostru strămoșii care așteaptă ceasul de-a fi deșteptați în mărire ?

Nu, nu va pieri românismul pe urma acestui război ; vor pieri numai aceia care nu s-au arătat vrednici de dînsul !

**[„NEAMUL NOSTRU A AVUT SOARTA
UNUI POM RODITOR“]**

Neamul nostru a avut soarta unui pom roditor, așezat la margine de drum. Toți drumeții i-au furat din fructe. Dar nu s-au mulțumit să-i rupă fructele, ci fără de nici o pietate i-au smuls crengile și i-au ciuntit tulpina. Și totuși pomul milenar al neamului nostru a rezistat tuturor vijeliilor și neomeniilor trecătorilor și vecinilor, căci răsărise din sămînța viguroasă romană care i-a dat tărie să înfrunte furtunile, să reziste devastărilor, să crească și să se dezvolte.

S-ar mai putea compara națiunea noastră cu un orfan de ȕrigine nobilă, părăsit de părinți împăratești, care l-au aruncat pe drumuri în cea mai fragedă copilărie. Și totuși orfanul n-a pierit, ci a ieșit din furtuna vieții mai oțelit și mai rezistent. Soarta a făcut, ca tocmai acest copil părăsit să păstreze singur numele părinților (roman). să le păstreze limba și să îndeplinească visul împăratului Traian, ocupînd teritoriul dorit de acesta [...].

De aproape o mie de ani strămoșii noștri au ocupat Dacia toată și au păstrat, cu toată vitregia vremurilor, întregul ei pămînt, udat cu lacrimi, stropit cu sînge, îngrășat cu sudoarea muncii și apărât de vrăjmași cu sabia lor. Căci nu trebuie uitat că ai noștri au fost cel mai distins element ostășesc în luptele cu turcii și că din sînul nostru a răsărit cel mai mare apărător al Ungariei și cel mai mare rege, pe care l-au avut vecinii noștri de pe pustă. Asemenea și dincoace de munți românii au fost aceia care au repurtat cele mai strașnice biruințe în contra păgînilor.

Și totuși politicește n-am stăpînit întregul teritoriu al Daciei, din cauză că am fost împărțiți în diferite state și energia noastră a fost sfărîmată. Dacă ar fi fost concentrată de la început toată energia românească într-un singur stat, alta ar fi fost istoria în aceste părți [...]

În Ardeal acești străini s-au mulțumit la început cu beneficiile ce le aveam de la strămoșii noștri, ca bunii păstori, care se mulțumesc să aibă de la turmă laptele și brânza. Dar în vremurile din urmă păstoriile Ungariei nu s-au mărginit să ia de la turmă numai laptele și brânza, ci au căutat să-i ia și pielea. Nu s-au îngrașat slujbașii de legea lor, dar au căutat să pună mâna pe școlile românești și pe învățătorii plătiți din sărăcia românilor. Nu s-au mulțumit să tragă profit din munca trupului, dar au făcut tot posibilul ca să-i despoaie pe ai noștri de suflet, să-i transforme în unguri.

Un veac și jumătate Ardealul a fost stăpînit de austrieci și ai noștri au fost totdeauna gata să-și dea averea și sîngele pentru împărat. E destul să vă amintesc de anul 1848, cînd moșii noștri au sărit cu toții să-l apere în contra ungurilor care l-au detronat. Și cum au fost răsplătiți bunicii noștri pentru jertfa lor extraordinară ? Au avut soarta cîinelui credincios care a fost răsplătit pentru credința și jertfirea vieții cu pietrii și-a fost vîndut dușmanului în contra căruia sârise cu curajul unui leu, ca să-și apere stăpînul. N-au trecut nici 20 de ani și împăratul și-a vîndut pe vitejii apărători ai săi dușmanului ; împăratul a vîndut pe bunicii noștri ungurilor căroră le-a dat în 1867 Ardealul pe care strămoșii noștri l-au stropit cu sudoare și cu sînge pentru a-l păstra în contra dușmanilor. Cu ce drept a vîndut Împăratul țara aceasta ? Ea e a poporului care o locuiește, care îi ară pămîntul și care a apărât-o în decurs de 18 veacuri.

Aceasta e crima, pe care noi, nepoții vitejilor de la 1848, n-o putem lăsa nerăzbutată. Azi a venit ceasul, ca să cerem socoteală și să facem pe aceia care au comis fărădelegea vînzării să-și ispășească păcatele.

Odată dați pe mîna dușmanului, acesta a știut să profite de situația de stăpîn. Le-au luat școlile, le-au confiscat fondurile, le-au secat puterea de producție prin șicane și le-a corupt parte din frunțași.

Ai noștri își plătesc învățătorii și totuși în școlile lor predomină limba ungurească. La judecăți sînt ascultați în limbă străină, în administrație le vorbesc ungurește, iar în armată în aceeași limbă neînțeleasă li se comandă. Adăugați la aceasta colonizările cu străinii și faptul că ai noștri, deși plătesc dări, nu pot fi slujbași decît cu prețul pierderii naționalității și aveți tabloul unei robiri complete.

Urmarea a fost sărăcirea poporului care s-a văzut silit să ia calea Americii. În loc ca stăpînii să caute să vindece rănile cu ajutoare materiale și morale, ei au venit cu rețete de maghiarizare.

Oamenii aveau nevoie de pîine și ocîrmuirea le dădea slove ungurești, ca și cînd acestea ar fi putut astîmpăra foamea romînului.

Și toate aceste prigoniri cine le făcea ?

O națiune de 7—8 milioane, condusă de o oligarhie fanatică și parazită, care a știut să-și asigure prin diplomatie o situație privilegiată. Ea a știut să cîștige cabinetele din Berlin și Viena și în trecut chiar pe unele din țara noastră. Ori de cîte ori erau la o situație externă dificilă și aveau nevoie să menajeze susceptibilitatea noastră, puneau la cale comedii împăcării, care n-aveau alt scop decît să ne amăgească cu iluzii și să încătușeze țara noastră la lanțul politicii germane. Oricîte promisiuni ni se vor face, ele nu vor putea fi ținute. Chiar dacă ar promite autonomia Ardealului, vor face-o totuși numai cu rezerva mentală de a o revoca atunci, cînd împrejurările le vor fi favorabile. Căci Ardealul e pentru ei chestie de viață, e corpul fără de care nu trăiește parazitul. Pentru noi însă Ardealul e nu numai o chestie de viață, dar și o chestie de dreptate. N-aveți decît să vă uitați pe harta țării noastre și veți vedea la mijloc o scobitură, un gol, care arată că forma de azi de semilună a țării noastre e necompletă și că n-avem decît un arc din cercul complet care trebuie să fie în mod firesc forma țării noastre. Carpații ardeleni sînt destinați de natură să formeze diametrul cercului românesc. Ei au fost de la început și pînă astăzi centrul nostru etnic, iar Ardealul e destinat prin natură să fie centrul statului de la Dunărea de jos, dar nu extremitatea statului de la Dunărea de mijloc.

Azi, cînd echilibrul e rupt prin ocuparea Carpaților Galițieni de către ruși, noi nu mai putem trăi cu forma de azi a țării, ci ne vedem siliți din necesitate de conservare, ca să deplasăm centrul de gravitate al statului în cetatea de munți a Ardealului. Pe lîngă necesitatea conservării ne mai îndeamnă la aceasta sentimentul demnității și spiritul vremii care cere ca toți, cîți locuiesc un teritoriu compact și au aceeași origine și vorbesc aceeași limbă să fie uniți sub același drapel.

Aceea ce e viață pentru unguri e și pentru noi, care mai avem pe deasupra cu noi dreptatea. [...]

Poporul nostru simte prin instinct că a venit ceasul ca să răzbu-năm suferințele și nedreptățile trecutului și prin jertfe extraordinare să facem, ca toți ai noștri să fie aduși sub acoperișul statului și cutele drapelului nostru.

Căci din nefericire neamul nostru a rămas pînă astăzi ca un pom care are tulpina în grădina noastră, dar are încă jumătate din crengi în grădini străine ; jumătate din fructe sînt luate pe nedrept de vecini hrăpăreți. A sosit vremea, cred, ca să zicem străjerilor noștri, dorobanților : „Sînt veacuri, de cînd vecinii rup fructele din pomul nostru. E timpul să punem capăt nedreptății. Puneți baioneta și mutați gardul, ca toate crengile frumosului nostru pom de viță strălucită să cadă numai în grădina noastră“.

[...] Jertfele oamenilor sînt florile care se aruncă în calea dreptății. Între cele pe care le aruncăm noi azi, în calea dreptății noastre, sînt și florile culese pe cîmpia de la Turda... Singură această amin-tire ar trebui să înghețe cuvîntul pe buzele celor ce, cu atîta ușurință, ne vorbesc de noroc, în aceste zile de dreaptă răsplătire. Noi n-am cerut noroc, și nici nu l-am avut vreodată. Cu sînge și cu lacrimi ne-am plătit fiecare clipă de bucurie — rari scăpărări, o, așa de rari, în noaptea durerilor noastre ! Și lucrul acesta nici un român n-ar trebui să-l uite. Îndărătul strălucitei biruinți pe care o sărbătorim, au stat legiunile de mucenici — toată oastea cea nevăzută a trecutului nostru a stat mereu sub arme — la Jiu, ca și la Mărășești ; căci pentru orice izbîndă mare, morții unui neam se scoală și luptă umăr la umăr cu cei vii.

Grea și îndelungată a fost lupta, și mari au fost jertfele ce ni le-a cerut. Dar precum stejarul își dezvoltă ramurile de-afară treptat și asemănător cu rădăcinile din pămînt, tot așa în sufletul nostru, cu fiecare jertfă nouă care ne leagă de trecut, răsărea o speranță nouă care ne avînta spre viitor.

Iarnă cumplită, ce părea că nu se mai sfîrșește, a fost viața noastră din trecut. Viscol după viscol au bîntuit și cuprinsurile și sufletele noastre. [...]

Acum, iată se desprimăvărează [...]. Sufletul poporului nostru, sîngerînd încă de rănilor vechii vieți, așteaptă, ca o arătură proaspătă, sămînța binecuvîntată, din care va răsări viața cea nouă. Ieșiți, sămănătorilor !

PREFAȚA

De la începutul carierei mele pe cîmpul istoriei, am văzut în Austria Habsburgilor un dușman înverșunat al neamului românesc. Încă în 1876, sînt acum 38 de ani, am combătut ideile sasului Robert Rösler asupra originii românilor și a formării națiunii române la sudul Dunării, idei care urmăreau ținta politică de a surpa dreptul istoric al românilor asupra țărilor de peste munți. Am revenit asupra acestei chestii teoretice care însă era în strînsă legătură cu sistemul politic austro-ungar, în 1884, în volumul meu *Teoria lui Rösler* care apărură în 1885 și în Paris în limba franceză, sub titlul, *Les Roumains au Moyen-Âge, une énigme historique*. În *Istoria românilor din Dacia Traiană*, cînd am ajuns la vol. V în 1892, am expus toată politica cea plină de rea credință, și bazată pe cea mai întinsă corupție, una din marile infamii de care e plină istoria Austriei, pentru a răpi de la Moldova cea mai frumoasă parte, țara Bucovina, expunere ce mi-a fost cu pîtință să o fac pe baza unor documente culese de marele patriot Eudoxiu de Hurmuzaki din arhivele Ministerului de Război din Viena, folosindu-se Hurmuzaki de neștiința nemților despre rușinile conținute în arhivele lor, pentru a le copia și a le da Academiei române.

Astfel învățînd a cunoaște pe deplin atît teoretic cît și practic pe nemții austriaci, (să nu fie amestecați cu germanii din imperiul german), mi-am întors cercetările asupra ungarilor arătînd interesul lor la teoria necontinuității românilor în Dacia, pentru a putea îndreptăți robia revoltătoare în care ei țîn pe frații noștri de peste munți. În 1896, odată cu apariția volumurilor mele cele două, încoronate de Academia franceză, *Histoire des Roumains de la Dacie Trajane*, am publicat o lucrare îndreptată în contra sărbătoririi din partea ungarilor a mileniului maghiar, adică a aniversării de o mie

de ani de cînd ei au pus piciorul în Ungaria, și deci stăpînire pe țările române de peste munți : *Les Roumains et les Hongrois à l'occasion du Millénium maghyar*. Am revenit asupra acestei chestii combătînd și mai energic purtarea ungarilor față de români cu prilejul Expoziției și a congreselor din Paris 1900, cînd ungarul *de Bertha* atacă iarăși pe români prin un volum, răspîndit gratis în Paris în multe mii de exemplare : *Roumains et Maghiars devant l'histoire* — prin un răspuns al meu *Maghiars et Roumains devant l'histoire 1900*, în care am procedat ca și de *Bertha*, trimițînd critica mea la toți membrii tuturor congreselor, și la toți oamenii politici din Europa și America.

De atunci nu am încetat de a lupta contra Austro-Ungariei, pentru a apăra atît cauza românilor de peste munți, cît și aceea a celor din Regat.

Dacă am amintit toate acestea, am făcut-o, ca să se știe că poziția luată de mine contra Austro-Ungariei nu este ceva nou, ivit cu prilejul marelui război ce bîntuie acum omenirea, ci este numai răsunetul unei vechi convingeri.

Am publicat, în această carte, cele mai multe din articolele scrise de mine cu prilejul evenimentelor mai noi de la 1911 încoace, și care toate se raportează mai ales la ținuta politică a Austro-Ungariei față de România și de români îndeobște, căutînd să pun pe toate fețele în lumină purtarea ei dușmănoasă față cu neamul nostru, atît cu acel subjugat de ei, cît și acel liber care stă ungarilor ca un spin în ochi, din cauza atragerii fermecătoare ce o exercită asupra fraților săi din Ungaria.

M-am silit astfel să răstorn toate mărturisirile de prietenie pe care Austro-Ungaria le aruncă în lume față de Regatul Român, arătînd că situația respectivă a ungarilor față cu români dă de minciună toate aceste mărturisiri ; căci raporturile între popoare sînt determinate în deosebitele timpuri de condiții fatale iarăși deosebite, asupra căror voința omenească nu are nici o putere și tocmai de așa fel sînt acele ce se află între români și unguri.

Am arătat nu e vorba că, dacă ungurii ar fi înțelepți, ar trebui să înțeleagă că singura lor scăpare este o alipire către poporul român, întrucît aceste două neamuri alcătuiesc singure două insule deosebite în marele ocean de slavi ce scaldă cu valurile sale răsăritul Europei ; dar pentru ca o așa apropiere să fie cu putință se cere mai întii ca ungurii să se lepede de ideea lor favorită, deznaționalizarea românilor și prefacerea lor în maghiari, pentru a înmulți astfel numărul

prea mic al propriului lor popor. De așa ceva însă ungurii nici nu vreau să audă, dovadă că ceea ce au găsit ei mai de preț, pentru a da o mulțumită românilor din statul lor, care se bat cu așa jertfe pentru *patria maghiară*, este a le încuviința învățătura limbii lor *ca limbă auxiliară în cele două clase primare începătornice !*

Am crezut că este bine să înmănunchez în un volum cele ce am scris la deosebite împrejurări, sub îmboldirea momentului, dar care sînt toate inspirate de același gînd și izvorîte din aceeași simțire.

Despre ideile răsfirate pe paginile următoare, atrag luarea aminte asupra mai multor puncte care pot avea oarecare însemnătate. Mai întii constat eu însumi că m-am înșelat în unele priviri : bunăoară în așteptarea ca popoarele din Austro-Ungaria să se revolte la izbucnirea războiului, în loc de a se bate cu cele de același neam de peste hotare, în interesul nemților și a maghiarilor. Din contra ele s-au bătut și se bat cu destulă credință, ce nu e vorbă, este mai mult forțată, de teama amestecului regimentelor din deosebitele naționalități alcătuitoare ale monarhiei Habsburgilor. M-am convins însă și mai mult decît în 1907, cînd soldații țărani români au menținut ordinea în România contra fraților revoltați, că organizarea statului poate avea în unele împrejurări o putere mai mare decît simpatia de neam. Ceva însă tot era adevărat din cele ce am susținut eu. Este molăciunea cu care s-au bătut armatele austriece, neînsuflețite de același gînd, neavînd nici un ideal care să le încălzească inima și conduse de generali necapabili, din cauză tot că mintea lor nu e solicitată de nici un simțămînt îmbolditor, de aceea a trebuit să se cedeze comanda armatelor austro-ungare generalilor germani. Dacă deci revolte nu au izbucnit în afară, ele au mocnit înlăuntru și au avut un efect dărăpănător asupra monarhiei dualiste.

Al doilea punct în care m-am înșelat, a fost că Germania va părăsi și ea alianța Austro-Ungariei, cum a făcut-o Italia. La Italia s-a adevărit ; la Germania, nu !

Dar ceea ce țin să arăt că am susținut cu tot atîta putere cît și dreptate, ceea ce alcătuieste fondul obștesc al articolelor mele este că Austro-Ungaria ne este dușmană și că este cu neputință ca să mergem alătura cu ea, contribuind astfel și la schimbarea mentalității țării în această privire și a îndepărta pe românii liberi de înglobare în Tripla Alianță și mai ales de la o acțiune a lor alătura cu Austro-Ungaria contra Rusiei, și a determina dimpotrivă un curent favorabil unei apropieri de Rusia — rezultatul cel mai mare politic al timpurilor din urmă.

●

Mi se va bănuî poate că am fost în trecutul meu potrivit și poliției țariste rusești, cum o dovedesc cele 2 volume din 1880, *Războaiele dintre ruși și turci și capitolele privitoare la relațiile noastre cu rușii din Istoria românilor din Dacia Traiană*. Lucrul este adevărat. Însă să se bage de seamă că avem de ales între două primejdii : cea dinspre Austro-Ungaria și cea dinspre Rusia. Care este mai mare ? Fără îndoială că cea ce ne amenință de la Apus, de vreme ce mai întâi aici se amenință cu moartea a treia parte a neamului nostru și o parte pe deplin deșteptată la viața națională, în care deci ghiarele pieirii erau să producă mult mai mari dureri ; apoi această parte ocupă o regiune care alcătuiește chiar inima țărilor române și fără de care o țară românească tare și asigurată pentru viitor nici nu poate fi cugetată ; în sfârșit baștina neamului românesc este partea cea mai sănătoasă a întregului neam. [...]

[...] argumente prea puternice m-au determinat a-mi schimba în clipele actuale părerile mele despre Rusia și a alege mai curînd alipirea de ea decît de Austro-Ungaria în marele conflict european.

●

Ce să facem însă ? Să pășim imediat la această legătură, să mai stăruim în neutralitate ? Țara ar fi îndeobște pentru alternativa dinții ; guvernul însă caută să tot amîne lucrul. [...]

Guvernul însă, și anume chiar elementele acele ce erau mai înainte pentru intervenirea imediată, ca ministrul Costinescu, găsesc acumă că așa ceva ar fi primejdios.

Motivele care se aduc sînt : întâi că nu am avea toată pregătirea trebuitoare unui război îndelungat, lipsindu-ne mai ales muniții și medicamente ; al doilea ar fi cu neputință de întîmpinat o luptă pe două fronturi deodată, cu germano-maghiarii la nord care s-au pregătit puternic pentru a apăra Transilvania, și cu bulgarii la sud cu care nu s-au așezat încă condițiile împăcării. În Transilvania ar trebui să intrăm cu toate puterile noastre pentru a o smulge din mîinile ungarilor și pe ajutorul Rusiei atît de prinsă în Polonia și Prusia orientală nu putem să ne rezemăm. Bulgarii apoi nu sînt nici ei de disprețuit, avînd peste 300 000 de oameni. Războiul în asemenea condiții mai ales dacă s-ar tărăgăna mai mult de cum învoiesc aprovizionările noastre, ar putea fi pentru noi o adevărată nenorocire.

Nu voim să tragem la răspundere guvernele pentru neîngrijirea lor de interesele noastre militare și pentru încredințarea aprovizionării lor tocmai puterilor cu care vecinătatea noastră putea să ne implice în dușmăni ; căci o succesiune se ia cu bunurile și relele ei. [...]

Toată dezbaterea se poartă însă asupra unei stări de fapt *actuale* asupra căreia oamenii competenți, adică militarii ar trebui să-și dea părerea, căci numai ei sînt competenți să spună, dacă pregătirea noastră e îndestulătoare și dacă puterile cu care vom intra în luptă sînt așa de covârșitoare.

Prin urmare, chestia intrării noastre în acțiune fiind *domeniul militar* se cuvine ca oamenii ce-i aparțin să se rostească.

Ar trebui deci consultată o întrunire a tuturor ofițerilor noștri superiori, iar nu noi civilii să hotărîm o chestie așa de gravă ce periclitează interesele noastre mai vajnice *numai de frică*.

Dacă guvernul ia asupra lui singur o așa de însemnată daraveră, poate da cu drept cuvînt loc la bănuiala că el urmează tot politica defunctului rege, adică *tărăgănarea neconținută a intrării noastre în acțiune pentru a înlătura astfel pășirea contra Austro-Ungariei și deci toate cele invocate de guvern pentru a justifica această ținută sînt numai pretexte care să favorizeze puterile germano-ungare*.

Dar să se bage bine de seamă un lucru. În acest timp ungerii care prevăd catastrofa finală, neînlăturata prăbușire a statului dualist, se îngrijesc de a se pune în acest caz bine cu rușii, pentru a păstra din ruina statului lor măcar Transilvania, cetatea munților și inima lui. Am atras noi cei dintii luarea aminte asupra Austriei „mare pericol” și revenim asupra lui prin aceste rînduri încă o dată, pentru a pune pe români în pază despre acest lucru. O defecție a ungerilor către ruși ar conveni mai mult intereselor rusești decît ajutorul nostru, întrucît atare defecție ar *ruina dintr-o singură lovitură Împărăția Habsburgilor*. Ungurii ar cere, pentru acest mare concurs dat Triplei Înțelegeri, păstrarea dacă nu a regiunilor slave, ceea ce rușii nu pot îngădui, cel puțin acea a regiunilor românești, ceea ce rușii le vor încuviința, neavînd pentru ce a le da României, *care a refuzat statornic orice ajutor Triplei Înțelegeri*.

Prăbușirea visului nostru național va avea însă efectul cel mai nenorocit asupra Regatului român și asupra neamului nostru. Mai întii statul nostru rămînînd mai mic decît celelalte state din Balcani, va pierde orice întîietate în Răsărit, și va cădea din starea de astăzi la una de a doua sau a treia mînă. Românii de peste munți vor fi jertfiți cu desăvîrșire ungerilor și vor dispărea nimicindu-se a treia parte — și cea mai bună și mai neaoșă a întregii Români.

Această cădere și piere vor da o lovitură de moarte spiritului românesc ; va tăia tot avîntul lui către cultură, către propășire ; căci este știut că *precum izbînzile mari politice înviorază mintea poarelor, tot așa pierderile de puteri istovesc și vloga intelectuală*.

La români ruina idealului lor național și stingerea lui pentru totdeauna ca facla care să le lumineze viitorul, va atinge cu atît mai mult mintea românească cu cît *îmboldirea ei spre dezvoltare și înflorire a fost datorită ideii romane care a pătruns ca un foc ascuns în toate părțile locuite de români pregătind deci întreg poporul spre unitatea culturală întîi, avînd însă de corolar neapărat unitatea politică.*

Această ruină a neamului românesc și stingerea strălucirii lui intelectuale ar fi moștenirea cea mai tristă pe care a lăsat-o regele Carol I, și pe care guvernul de astăzi pare a o urma cu aceeași nenorocită statornicie.

Destăinuirile de tot proaspete asupra dezbaterilor urmate în sînul Comitetului executiv al Partidului Conservator au limpezit cu desăvîrșire pricinile pentru care stăm în nelucrare. Nu sînt acestea nici nepregătirea militară deoarece dacă am fi mers cu Austro-Ungaria, am fi fost pregătiți de acum trei luni ; nu sînt nici frica de bulgari cu care nu s-a angajat pînă acum nici o tratare diplomatică, cu toate că a fost destul timp pentru a limpezi chestia cu vecinii noștri de peste Dunăre ci cauza adevărată este nevoița conducătorilor noștri de a păși contra Austro-Ungariei. [...]

Nu înțelegeam reținerea capilor partidelor politice în care ar trebui să se cutremure fibra românească în aceste momente supreme, cînd istoria ne-a adus neașteptatul dar al provinciilor române pe care n-am avea decît să întindem mîna spre a le lua.

Dar pesemne că așa a fost să fie. Pe timpul lui Mihai Viteazul, a fost omul cu năzuinți mari, cu sufletul uriaș ; dar au lipsit împrejurările. În timpurile noastre, toate împrejurările sînt favorabile ; dar lipsește omul care să le închege și să se folosească de ele ; căci ca partidele să renege șefii lor, aceasta nu li se poate cere, fiind date interesele materiale și personale ce leagă partidele de acești capi, și teama ca să nu piardă cîștigurile și foloasele actuale sau eventuale legate de închegarea de partid și prin urmare atîrnătoare de capii lor.

Va trebui deci să asistăm la priveriștea zdrobitoare de orice avînt sufletesc a visului nostru național care va dispărea în zarea orizontului, lăsînd în urma-i un popor întreg zdrobit și deziluzionat cu ceea ce avea mai scump în sufletul său.

Vom închide aripile gîndului, cum vom închide pe acele ale speranței ; ne vom mărgini în viața noastră searbădă și restrînsă și vom duce-o înainte pe colțul acesta de pămînt cum vom putea.

Cu toate acestea sufletul meu se revoltă la o așa perspectivă. Tot nădăjduiesc că nu va fi aceasta soarta poporului român și că nu-și vor împlini scopul acei ce-i conduc destinele. Nu ! Acea mână ne va ajuta care ne-a dăruit noroc în mijlocul hoardelor barbare, și care a rupt zăgazarile robiei încinse de veacuri în jurul nostru. Va veni ea la timp, va deschide ochii orbilor, va da gură mușilor, și va așeza scumpa noastră țară în rostul vremilor de azi, și în mijlocul puterilor ce se avîntă cu pasuri uriașe spre zorii vieții libere de mîine.

Surse documentare și note bibliografice

ION AGĂRBICEANU, *O lacrimă fierbinte. Cuvinte către oastea țării*, Editura Librăriei Pavel Suru, București, 1918.

TIRON ALBANI, *Memorii. Din contribuția clasei muncitoare la desăvârșirea statului național român unitar, 1 Decembrie 1918*. Editura Științifică, București, 1969.

PIA ALIMĂNEȘTIANU, *Insemnări din timpul ocupației germane 1916—1918*, Imprimeriile Independența, București, 1929.

1. August von Mackensen, feldmareșalul german care la începutul războiului mondial a comandat armate ale Puterilor Centrale în campaniile din Galiția și Serbia. Apoi, trece la comanda trupelor germano-bulgaro-turce cu care atacă sudul României. Unul dintre cei mai mari comandanți militari germani care a fost nevoit, la Mărășești, să se plece în fața legendarei vitejii a ostașului român.

2. Poetul Ion Pillat — a cărui mamă era fiică a lui I. C. Brătianu, deci nepot de soră al autoarei „Insemnărilor...”.

3. Emil Costinescu, expert financiar, fruntaș al Partidului Național Liberal (deputat, ministru) ; unul din fondatorii și directorii Băncii Naționale ; ministru de finanțe în cabinetul prezidat de I. I. C. Brătianu după 1914 ; antantofil declarat, el ținea „legătura“ între guvern și „Federația Unionistă“.

4. Petre P. Carp, om politic proeminent țărnut în între ferme convingeri conservatoare. Șef al grupării politice junimiste (după 1871), al Partidului Conservator în anii 1907—1912 ; în câteva rânduri, ministru și prim-ministru al României. În politica externă, Carp a fost mai mult germanofil decât rusofob — de aci și atitudinea sa față de intrarea României în războiul reînțregirii neamului.

5. Doctorul Const. Cantacuzino — descendent din familia lui Șerban Vodă Cantacuzino — era căsătorit cu Sabina Brătianu, sora memorialistei.

6. La 22 septembrie / 5 octombrie 1916, în urma unei descinderi la Legația germană din București, Prefectura de poliție a descoperit, îngropate în grădina legației, 50 de cutii de metal care conțineau explozive și microbul răpçiugei. Sub o grămadă de lemne, într-o groapă, s-a găsit o cutie de țigări de foi, învelită în hîrtie albă, și prevăzută cu mai multe peceti ; sigiliul imprimat în ceară era al consulului german din Brașov — pe cutie era scris : „Prin curier excelenței sale colonelului atașat militar al Legației bulgare din București, d-lui Samvengiev pentru D. Kostov“. Sub această învelitoare se afla o alta pe care era scris cu creionul roșu : „Foarte secret, colonelului și atașatului militar Hammerstein !“ În interiorul cutiei, peste o învelitoare de vată, se afla o foaie de hîrtie pe care sta scris : „Alăturat 4 flacoane pentru cai și pentru vite cornute. Întrebuințarea după cum ne-am înțeles. Fiecare sticlură aproape pentru 200 capete. Dacă se poate să se pună direct în gura vitelor sau în nutreț“. Sub vată s-au găsit 6 cutii de lemn, fiecare conținînd cite o fiolă cu un lichid galben. Din analiza ce s-a făcut, reieșea că patru din ele conțineau microbul răpçiugei, iar celelalte două microbii antraxului. Examinîndu-se și explozibilul din cele 50 cutii de fier, s-a constatat că ele conțineau o materie explozivă extrem de puternică, încît 200 gr. ajungeau pentru a arunca în aer 1m lungime de cale ferată. Întreaga cantitate dintr-o cutie era suficientă spre a arunca în aer un pod de fier sau un edificiu mare. De reținut că descinderea de la Legația germană s-a făcut în prezența ministrului S.U.A. la București, Charles Vopicka.

Datele de mai sus sînt extrase din *Insemnările* (inedite) ale lui Ioan Bianu și din ziarul „Viitorul“ (1 octombrie 1916).

7. Marchizul de Belloy, atașatul naval al Franței în România, era soțul lui Lalla Bibescu (fiica principelui Nicolae Bibescu și a principesei Ney de Elchingen), rămasă văduvă după un Cesianu mort prematur.

8. Ioan Bianu, filolog, profesor universitar, academician ; bibliograf și editor de texte românești vechi. Pia Alimăneștianu îl evocă însă în calitatea sa de eminent organizator și director al Bibliotecii Academiei Române.

9. Ioan Bogdan, istoric și filolog, profesor universitar, academician ; cu mari merite în inițierea studiilor de slavistică în țara noastră, editor — la rîndul său — de cronici și documente vechi românești.

10. Gheorghe Cârțan (Badea Cârțan), țaran transilvănean rămas în legendă pentru calitățile sale de neobosit răspînditor al cărților românești în satele ardelenne ; a participat ca voluntar în războiul românilor pentru cucerirea independenței de stat (1877—1878) ; avînd o vie preocupare pentru cunoașterea la fața locului a mărturiilor privind originea daco-romană a poporului român, badea Cârțan a rămas celebru și pentru călătoria sa pe jos la Roma spre a contempla Columna...

11. Lupu N. Kostaki a fost instalat secretar general la Ministerul de Interne, în ziua de 16 noiembrie 1916.

12. Alexandru Beldiman, ministrul României la Berlin, filogerman convins. După 14 august 1916 a rămas în Germania și a dus acolo o întinsă campanie pentru înlocuirea dinastiei și a guvernului Brătianu. Tot astfel, după campania nefericită a armatei române și retragerea în Moldova, Al. Beldiman — fie la Berlin, la București sau la Viena — s-a pretat la acte care distonau flagrant cu idealul național al românilor.

13. Al. Tzigara-Samurçaș a fost numit, de către feldmareșalul Mackensen, prefect al poliției Capitalei — în ziua de 30 noiembrie / 13 decembrie 1916.

14. Constantin Stere s-a născut în localitatea Cerepcău din județul Soroca ; stabilit la Iași, ajunge profesor universitar și scriitor de marcă, fondator al revistei „Viața Românească“. În lumea politică este recunoscut ca ideolog al poporanismului. După o susținută activitate antițaristă de tinerețe, în România face o vreme politică liberală — nuanța radicalismului rosettist ; punte de legătură între intelectualii „generoși“ veniți de la socialiști și Ionel Brătianu. În anii neutralității, din pricina rusofobiei sale organice, propovăduiește alinierea României în frontul Puterilor Centrale. Apărător entuziast al cauzei naționale a românilor, Stere — ale cărui impulsuri pierdeau uneori măsura — sfârșește, totuși, prin a intra în viltoarea unor păgubitoare compromisuri, ce-i vor emacula ireparabil cariera politică.

15. Dimitrie S. Nenițescu, fost președinte al Băncii Populare, deputat și ministru în guverne ale conservatorilor (1910—1912). Rămas în teritoriul invadat — alături de Carp, Marghiloman, Maiorescu — Administrația Militară de ocupație i-a încredințat girarea conducerii Ministerului de Finanțe.

16. Vasile Mangra, episcop și mitropolit în Ardeal ; „distins“ prin actul de tristă amintire al semnării unei așa-zise declarații de loialitate față de politica oficială a guvernului ungar, smulsă cu viclenie, sub presiuni și amenințări de primul ministru Ștefan Tisza la sfârșitul anului 1916, după difuzarea Mesajului adresat beligeranților de președintele S.U.A., Wilson, referitor la soluționarea problemelor naționale.

17. În sensul celor doar enunțate de Pia Alimăneștianu, iată ce scrie un autorizat martor ocular, Al. Marghiloman, în *Notele sale politice* :

„24 noiembrie / 7 decembrie 1916. Ultima umilință am avut-o... cu mult înaintea intrării inamicilor : d-na Marta Bibescu a pus pe balcon și la intrarea spitalului ei de la Automobil-Club, o firmă pe nemțește : «*Reserve-Spital*». Pentru o anglo-francofilă, care încă deunăzi își făcea mendrele în Rusia, este o conversiune grabnică, purtând în sine marca familiei...

24 ianuarie 1917. — Ciudată mentalitate la Lupu Kostaki ! El se crede mai mult ca un ministru. Este invitat la Darvari : de ce ? Marta Bibescu îl consultă în toate împrejurările...

15 martie. — Marta Bibescu va fi condusă la Mogoșoaia. Ordinul e să nu mai stea în oraș. Pentru Marta Bibescu, se găsește că prea primește mulți ofițeri germani. Poate că dînsa a arătat prea mult scrisorile lui Czernin...

16 martie. — S-a notificat doamnei Marta Bibescu că va fi silită să-și ia reședința la Mogoșoaia ; ...După cele ce spune G. Știrbey, ea fusese silită din ordin superior să plece din Berlin în 24 de ore. Corespondența ei — precum și scrisorile de la Kronprințesa (?) dacă au existat vreodată, — au fost suprimate din ordinul lui Mackensen.

29 martie. — Am trimis guvernatorului militar o protestare din cauza arestării Martei Bibescu... dar numai pentru onoarea principiilor !

2 aprilie. — Răspunsul guvernatorului german la protestarea noastră privitoare la Marta Bibescu : «Există motive care interzic prezența la București a doamnei Bibescu (Doamna ! ce ar zice prințesa Bibescu !). Dispoziția ca d-na Bibescu să rămîie la moșia ei Mogoșoaia e forma cea mai blajină, în care doamna ar putea fi tolerată în România fără a i se răpi libertatea». Scrisorile lui Thomson sînt, pe cît se pare, în mîinile autorităților germane...

24 aprilie. — Prințesa Marta Bibescu, se pare după cererea austrieșilor, este autorizată a pleca în Elveția. Așa se isprăvește și această comedie...

27 aprilie. — Lupu Kostaki ne-a anunțat ieri plecarea Martei Bibescu în Elveția. Prin intervenția lui Czernin, a fost autorizată să plece întovărășită de contele Auersperg...

1 mai 1917. — Marta Bibescu a plecat azi dimineață cu trei călugărițe franceze de la St. Vincent, întovărășită de contele Auersperg : «afară de un arhiduce, zice George Știrbey, nu putea să i se dea mai mult».

18. Grigore Antipa, ilustru zoolog, profesor universitar și academician ; a făcut oarecare politică liberală pînă în anul 1916. Pe vremea cînd Alex. Constantinescu era ministru de domenii (1914—1916), Antipa fusese inspector general în acel minister și toate inițiativele sale de ordin economic se izbiseră de atotputernicia ministrului.

Rămăs în teritoriul ocupat, Administrația Militară (Militär-Verwaltung) îl numește pe Gr. Antipa girant al conducerii Ministerului de Domenii...

19. Pavel Nicolaevici Miliukov, istoric și om politic rus, lider al Partidului Constituțional Democrat (cadeți) — devine ministru de externe în guvernul provizoriu condus de prințul Lvov imediat după declanșarea revoluției burghezo-democratice (27 februarie 1917).

20. Gazetarul Benno Brănișteanu, scriitorii D. D. Pătrășcanu și Gala Galaction au fost, în adevăr, colaboratori de bază ai ziarului sterist „Lumina”.

21. Iancu Procopiu, ziarist, membru al Partidului Național Liberal din anul 1891 ; fost director al ziarului „l'Independance Roumanie“, deputat. Fusese lăsat de primul ministru Brătianu în București, „ca să stea în ajutorul tuturor acelora pe care nu-i puteam evacua în Moldova“ (cum spune I. G. Duca în *Memoriile sale*).

22. Tülf von Tschepe und Weidenbach — numit guvernator militar, începînd din 17/30 decembrie 1916, în cadrul Administrației Militare (Militär-Verwaltung) din teritoriul românesc ocupat.

23. Ștefan Popescu, unul dintre cei mai importanți pictori din „generația veche“ ; studii urmate în Franța, apoi profesor la Școala de Belle-Arte din București.

24. Alexandru Crăsnaru, licențiat în drept ; fost președinte de Tribunal, prefect de județ, senator în parlament, secretar general în Ministerul de Interne (liberal).

25. Grigore Pherechide, jurist ; în acea perioadă era președintele secției a II-a a Tribunalului de Ilfov.

26. Teodor Aslan, avocat cu studii urmate la București și Paris ; după o scurtă înscriere în barou, devine stenograf în parlament, unde ajunge director al Serviciului stenografic de la Senat.

27. Profesorul Virgil C. Arion a făcut politică conservatoare — deputat, secretar general de minister. Rămânând în teritoriul ocupat, a tot călătorit la Berlin — de unde a venit întărit de ideea carpistă de schimbare a dinastiei din România. La 3 iunie 1917, Administrația Militară de ocupație îl numește girant, în locul lui Const. Litzica, la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor.

28. Colonelul Alexandru Sturdza era fiul lui Dimitrie A. Sturdza — secretar la divanurile ad-hoc din Moldova (1857) și secretar particular al lui Vodă-Cuza pe care-l trădează, trecînd de partea conspiratorilor la 11 februarie 1866. Fapt este că și fiul potentatului liberal de mai târziu va săvîrși un criminal act de trădare, trecînd la inamic, la începutul anului 1917, pe cînd se afla comandant de divizie, în cadrul Armatei a II-a, pe frontul de la Oituz.

29. În legătură cu „pantahuza“ lui Carp, să cităm din *Memoriile* lui I. G. Duca : „Carp, cu intransigența lui, voia pacea imediată, înlăturarea întregii dinastii și așezarea pe tronul României a unuia din fiii Kaiserului. El era exponentul punctului de vedere german. Ca de obicei, nu acționa personal, amicii lui însă se agitau mult pentru a asigura izbînda ideilor sale. În cursul verii, giranții de minister Lupu Costache Et. Comp. puseseră la cale un fel de plebiscit în favoarea constituirii unui guvern Carp [...].

Cu bunul simț care îl caracterizează, poporul român nu a subscriș listele trimise, le-a botezat în derîdere «pantahuza» lui Carp, iar totul s-a sfîrșit, spre cînstea țării, în apatie și ridicol“.

30. Ștefan Sihleanu, profesor universitar ; fost director al Teatrelor, apoi secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor.

31. Ioan Mitileneu, om politic, viitor ministru de justiție — fusese trimis cu misiunea specială de a tatona oamenii politici din teritoriul ocupat în vederea obținerii prelungirii armistițiului.

Ioan Papiniu era diplomat de carieră, expert în negocieri preliminare.

Colonelul Ressel — șeful de cabinet al noului prim-ministru, generalul Al. Averescu ; misiunea lui era să mijlocească o întrevvedere Mackensen-Averescu, care a și avut loc în Buftea, la 5/18 februarie 1918.

32. Const. C. Arion, om politic, militant în cadrul Partidului Conservator, în guvernările căruia deține portofoliile ministerelor Instrucțiunii, de Externe ;

pe acesta din urmă îl ocupă și în cabinetul condus de Al. Marghiloman (Iași, martie-octombrie 1918).

33. La 20 februarie / 5 martie 1918, Const. Argetoianu, ministru secretar de stat la Ministerul Justiției, împuternicitul guvernului Averescu, semnează la Buftea, în casa lui Barbu Știrbey, cu reprezentanții Puterilor Centrale și ai aliaților lor — Ottocar Czernin, ministru de externe al Austro-Ungariei, Rischard von Kühlmann, ministru de externe al Germaniei, Talaat-pașa (Turcia), dr. Momcilov (Bulgaria) — convenția pentru prelungirea armistițiului ; de fapt, un fel de tratat preliminar de pace, act diplomatic impus silnic României de către Puterile Centrale.

34. În noile condiții create de victoriile obținute de trupele Antantei, mai cu seamă în vara anului 1918, se produce demisia guvernului Marghiloman, și este însărcinat generalul Const. Coandă cu formarea unui nou cabinet. La 28 octombrie / 10 noiembrie 1918, în momentul în care trupele aliate treceau Dunărea pe la Giurgiu, se dă o nouă proclamație către armată pentru reîntrarea în luptă alături de Antanta. În aceste împrejurări schimbate, privind ultimatumul din partea guvernului român, trupele de ocupație părăsesc teritoriul României.

Generalul ALEXANDRU AVERESCU, *Notițe zilnice din război (1916—1918)*, ediția a II-a, Editura „Cultura Națională“, București, f.a. p. 169—183, 283—311.

1. Generalul Al. Ragoza comanda Armata a IV-a rusă pe frontul din Moldova.

2. Armistițiul cu puterile Centrale fusese semnat în Focșani, la 26 noiembrie / 9 decembrie 1917, ora 23,30. Punctul 2 prevedea : ambele părți sînt reciproc obligate a anunța reluarea ostilităților, cu 72 de ore mai înainte de reînceperea lor.

3. Colonelul de Roince era atașat pe lângă Armata a II-a din partea Mișunii militare franceze condusă de generalul Henri-Mathias Berthelot.

4. Barbu Știrbey, descendent din familia fostului domnitor al Munteniei. În anii războiului, administrator al Domeniilor coroanei — de fapt eminența cenușie a casei regale unde se bucura de încredere absolută ; în această calitate acordă un sprijin prețios cumnatului său Ion I. C. Brătianu, influențînd pînă la anihilare voința molatecului suveran Ferdinand I.

5. Șeful delegației române desemnată pentru semnarea preliminarilor păcii silnice de la Buftea, Const. Argetoianu, ministru de justiție în cabinetul condus de Al. Averescu, este cel mai în măsură să relateze mersul negocierilor respective. Din aceste considerente, am apelat la *Amintirile* sale privitoare la acele mohorâte zile de februarie 1918 : «Aminată de două ori, o dată din cauza lui Kühlmann, reținut de pertractările sale cu ucrainenii, altă dată din cauza lui Czernin care nu putea părăsi Viena, întrevederea lui Averescu cu miniștrii responsabili ai Monarhiilor Centrale a fost în fine fixată pentru ziua de

11/24 februarie 1918. De data asta, Averescu mi-a cerut să-l însoțesc, nu că avea nevoie de luminele mele — era orbit de ale lui — *dar ca să rămîn acolo și să perfectez acordul «între părți», atît era el de sigur că se va înțelege și cu Kühlmann și cu Czernin în cîteva clipe.* În acest scop, prin înaltul decret cu nr. 221^b din 9 februarie, mi se dedese cele mai depline puteri.

Cu toată emoția care mă stăpînea, cu toată jalea care mă aștepta dincolo de front, am fost recunoscător lui Averescu că m-a luat cu el. Mi-era așa de dor de *locurile mele* încît eram fericit să le calc din nou, fie și cu inima strînsă. Călătoria de la Iași la București — a doua, pe cea dintîi o făcuse Averescu cu cîteva zile înainte — a fost destul de lungă, din cauza trecerii prin zona frontului. Am mers cu trenul pînă la Pădureni unde am sosit în ziua de 10, dimineața ; de la Pădureni la tranșeele noastre de lîngă Mărășești, cu automobile militare, — de la tranșeele noastre dincolo de cele inamice pe jos, iar de acolo la Focșani cu automobile nemțești. La Focșani am luat dejunul și după dejun un tren special ne-a dus la Buftea. Generalul era însoțit de colonelul Ressel, iar de mine se agățase Alexandru Zănescu în nădejdea (care i-a fost satisfăcută dealtminteri) că va putea da o raită pe acasă, în București.

Deja de la Pădureni, călătoria noastră a luat aere de expediție. Era o dimineață rece și cețoasă, zăpada se topise mai toată și pămîntul era descoperit, dar mirosea mai mult a toamnă decît a primăvară. Trecerea frontului de către generalul Averescu adunase la Pădureni pe toți comandanții de unități din sector în frunte cu generalul Neculcea ; forfoteau toți în jurul trenului mai grăbiți să salute pe gloriosul lor fost conducător decît pe primul ministru care mergea să se închine vrăjmașului. Ne-am urcat cu toții pe la orele 10 într-o droaie de automobile și am pornit pe șoseaua națională, la stînga, spre Mărășești de care ne despărțeau cîteva kilometri. Numai decît am intrat în zona morții. În dreapta și în stînga șoselei, linii de tranșee secundare mai mult sau mai puțin răscolite, rețele rupte de sîrmă ghimpată agățate pe ici pe colea de parii cari mai rămăsese în picioare, maldăre de cărămizi și de zob și cîteva pereți în picioare — însemnau pe teren fluxul și refluxul valurilor de atac, în luptele din august. Cu cît ne apropiam de gara Mărășești ruinele războiului deveneau tot mai numeroase. În depărtare, în mijlocul satului se zărea casa mare a Negroponților care, deși arsă și pe jumătate dărîmată domina încă toate ruinele. Printre pereții înclinați spre noi se deschidea o gaură mare ce părea că se vaită sau că cerșește mila cuiva, ca o gură în agonie. Gara, magazinele, rezervoriile de tot soiul de-a lungul liniilor erau ciuruite de obuze, pe jumătate distruse ca și liniile înseși. Se vedea că aci fusese prăpădul cel mare. Gara fusese de fapt cucerită și pierdută de mai multe ori în cursul luptelor, pînă ce linia frontului s-a stabilit chiar prin mijlocul ei, de-a curmezișul, edificiul gării propriu-zis sau ce mai era în picioare rămînîndu-ne nouă, iar resturile magazinei de mărfuri nemților. Cît vedeam cu ochii, înainte, înapoi, la dreapta și la stînga era numai ruină, găuri și frînturi de tot soiul. Această înverșunare

În dărimare, care nu lasă nimic intact, se numește tehnică. Fericite vremuri care, dacă au cunoscut ca și ale noastre războaiele, n-au cunoscut și tehnica !

La câțiva pași de gară, spre dreapta, urmînd tot șoseaua națională, am ajuns la front. O adîncă emoție m-a cuprins. Nu mă apropiasem niciodată de hotarele lumii noastre. Tranșea românească era la câțiva metri de tranșea vrăjmașă. Din locul unde se oprise automobilul vedeam soldații nemți cu căștile lor caracteristice. Am intrat în tranșeele noastre și printr-o scară care ni se pregătise am ieșit din ele spre inamic. Printre liniile de sîrghă ghimpată și printre călușei ni se tăiasă un drum pînă la tranșeele nemțești în care am coborît pe altă scară, cîteva trepte rudimentare în scinduri de brad, ca și cele pe care ieșisem din șanțurile românești. Dincolo de tranșea inamică, ocupată de soldați germani, ne așteptau căpitanul Weber, câțiva ofițeri trimiși de generalul Sectorului, și vreo patru automobile militare închise, toate de același tip și vopsite în „feld-grau“ cu acvila imperială imprimată în negru pe uși. Pășirea frontului n-a durat decît trei minute, trei minute de adîncă tăcere căci emoția cuprinsese și pe cei mai hîrșiți dintre noi. Totul îmi părea de necrezut, și trecerea dintr-o tranșee în alta, și liniștea dintre ele, și uniformele nemțești ale oamenilor care-mi întindeau mîna, dincolo de șanțuri. De o parte și de alta a frontului oamenii păreau pacinici și împăcați între ei — numai lucrurile și pămîntul mai păstrau pecetea luptei ; plin de gropi și de dărimături, pustiit și răscolit, pămîntul mai ales părea că-și aduce aminte de toate și că nu ierta încă pe cei care-l cotropise și-l sfîșiasă.

Fără să spunem un cuvînt — mă întreb ce am fi putut spune ? — ne-am urcat în automobile (în fiecare cu cîte un ofițer german) și am pornit tot în tăcere spre Focșani. Pustiu în dreapta și în stînga, de-a lungul drumului, și numai urmele lăsate de război. Toate podurile rupte. Ale căii ferate prăbușite în apă și lăsate așa, cele de pe șosea reparate provizoriu, încît se putea trece cu băgare de seamă. Toată regiunea fusese probabil evacuată, sau fugise oamenii, sau pierise : pînă la Focșani n-am întîlnit pe nimeni. La intrarea în oraș, pe stînga, spitalul cu o largă inscripție pe nemțește : parcă mi s-a oprit inima. Am fost conduși de-a dreptul la casa Apostoleanu, transformată în „casino“ militar, unde Generalul von Morgen ne aștepta. Atitudine perfectă ; nimic de zis. Figură foarte distinsă, ne-a salutat cu toată curtoazia, fără să iese din limitele impuse situațiunilor noastre respective și ne-a poftit numai decît să ne așezăm la dejunul ce ni se pregătise în salonul cel mare. A fost masă mare, după numărul participanților, căci erau acolo toți ofițerii superiori din Focșani (vreo 40—50) — dar frugală după numărul și calitatea felurilor. Ni s-a servit o mîncare de ouă și apoi cîrnuri reci și rotogoale de cîrnați — mai mult rotogoale de cîrnați decît cîrnuri — salamuri și alte drăcii, toată colecția „ersatzurilor“ în fine. Vin de Odobești la discreție. Deși nu ne-am lăsat în vorbă, Morgen a asigurat pe Averescu de dorința tuturor militarilor germani de a trăi în pace și în bună înțelegere cu românii. Era din școala lui

Mackensen, și vorbea în struna lui. Îndată după dejun, la orele 12 și ceva ne-am urcat din nou în automobile ca să mergem la gară unde ne aștepta un tren special.

Se vede că sosirea lui Averescu fusese ținută secretă ; la intrarea noastră în Focșani, găsisem străzile goale și uniforme de lui Averescu, lui Ressel și lui Zănescu pironise pe loc pe cei cițiva trecători pe care i-am întilnit. Rămîneau oamenii cu gura căscată și nu voiau să creadă ochilor. Cej care ne văzuse au răspîndit însă vestea pe cînd stam noi la masă, așa încît la plecarea noastră spre gară tot poporul ne ieșise în cale. De la casa Apostoleanu și pînă la gară, automobilele noastre au trecut printre două ziduri de oameni ; erau bărbați, femei și copii, toți tăcuți — nu se auzea o vorbă. Dar mai toți plîngeau ; agitau batistele, își ștergeau ochii cu ele și iar le fluturau înspre noi. Cîteva glasuri înăbușite strigau „trăiască Averescu“. Mulți își suflau nasul cu zgomot, sau oftau. N-am văzut niciodată o emoțiune colectivă atît de intensă. Am luat dintr-o dată contact cu întreg sufletul poporului și fără să ne spunem o vorbă, fără să ne mărturisim un gînd ne-am priceput de minune unii cu alții.

Nemții nu lăsase pe nimeni să intre în gară. Peronul era gol. Generalul von Morgen și cițiva ofițeri ne-au condus pînă la tren, care se compunea dintr-un vagon-salon german, un vagon-clasă și un furgon de serviciu, amîndouă românești. Cu noi s-a urcat căpitanul Weber din Statul Major, care ne-a însoțit pînă la Buftea, oferindu-ne tot timpul în drum, țigarete, cafele, licheururi și bere. Toate gările prin care treceam erau aproape pustii : cîteva uniforme nemțești, inscripții enorme tot nemțești (mai toate cu litere negre pe pînză sau pe hirtie albă, lipită peste inscripțiile noastre) și nici un român. Ne-am oprit cîteva minute în „Rîmnic-zarad“ în „Butzau“ și în Ploiești. Înainte de a ajunge la Mizil („Mitzil“), am văzut curtea cazărmei pe dreapta plină de femei de tot soiul. Am aflat mai tîrziu că se internase acolo damele de petrecere contaminate de boli, găsite prin București și prin celelalte orașe ocupate. [...]

Către seară — innoptase — după vreo șase ore de drum am ajuns la Buftea unde alte cîteva automobile cenușii de acelaș tip ca cele de la Focșani ne-au dus la castelul Principelui Știrbey. [...]

Înainte de dejun a sosit la Buftea generalul Hell să informeze pe Averescu că Kühlmann și Czernin au sosit în București și că vor fi la Buftea la ora 3. Cinci minute după trei au coborît amîndoi din automobil împreună cu același general Hell sub ocrotirea căruia fusese, se vede, puși. Kühlmann era în civil, Czernin în ținută de campanie de general-major austriac. Locotenent de rezervă și simplu ministru plenipotențiar în 1916 — ceea ce în ierarhia austriacă nu însemna lucru mare — Czernin, intrat prin moștenire de la arhiducele Franz-Ferdinand în favoarea împăratului Karl, făcuse în mai puțin de un an și jumătate o frumoasă carieră : ajunsese ministru de Externe — Președinte al Consiliului Comun Austro-Ungar, general á la suite, cavaler al Lînei de Aur, Mare Cruce a Ordinului Sf. Ștefan, al Vulturului Negru etc. Spre marea

mea mirare, de câte ori m-am întâlnit cu ei, fie la Buftea, fie la Cotroceni, reprezentantul Austro-Ungariei cu armata în descompunere se prezenta cazon, în ținută, cu toate decorațiile austriace și germane* — pe cînd reprezentantul militaristei Germanii afecta portul familiar al unui gentleman—farmer englez.

Am primit împreună cu Averescu pe cei doi miniștrii nemți în anticamera de la intrare, și cum era de așteptat lipsa de cordialitate a fost totală, de o parte și de alta. Nu văzusem niciodată pe Kühlmann, dar cunoșteam bine pe Czernin, încă de pe cînd funcționam la Legația din Viena și-l revăzusem destul de des la București, pe vremea neutralității, căci se arăta pretutindeni, și pentru motive care n-au nici o legătură cu politica nu lipseam nici eu de la recepții. Dacă salutul lui Kühlmann a fost rece (dar nimic mai mult) a lui Czernin a fost plin de ură; îi sclipeau ochii și parcă ar fi voit să ne spună: v-a venit rîndul, păziți-vă!

A fost singurul meu contact în acea zi — plus salutarea de la plecare — cu miniștrii Puterilor Centrale. Averescu ceruse într-adevăr o întrevvedere cu ei, *personală și prealabilă negocierilor oficiale*, iar rolul meu nu începea decît după deschiderea acestora. Cum nu s-au deschis, ci dimpotrivă s-au amînat, am rămas cu prilejul acestei memorabile întâlniri în culise și mut. Averescu și Centralii au intrat în salonașul cel mic din stînga primei anticamere și au rămas mai bine de două ceasuri închiși împreună. Am lăsat pe Ressel cu Hell și m-am retras în sala de mîncare cu cîteva dosare, rugînd pe Ressel să mă revie îndată ce se va sfîrși conferința.

Nu pot să știu exact ce s-a întîmplat între cei trei oameni, căci n-am ascultat la ușă. Am aflat și eu ce mi-a povestit Averescu, și poate că mie mi-a povestit mai mult ca altora. Czernin a fost deșănțat, violent și fără nici o stăpînire de sine. A vorbit cu ură, voia să ne desființeze. Kühlmann, calm și cîteodată ironic față de colegul său, căuta să dreagă gafele pe care acesta le făcea și să îndrumeze discuția pe o cale mai obiectivă. În opoziție cu austriacul, germanul nu urmărea nici distrugerea noastră, nici umilirea noastră ca țară; era însă foarte rezervat față de Dinastie și de persoana regelui. Czernin voia să ne taie unghiile și să ne facă inofensivi: Kühlmann urmărea să facă din noi un instrument auxiliar pentru înaintarea germană în direcția Orientului. [...]

Au discutat domnii mult și n-au putut să se înțeleagă. Averescu nu putea ceda nimic, iar Centralii nu voiau să renunțe la nimic. În cele din urmă Kühlmann și Czernin au declarat că concesiunile teritoriale de la punctul *d* erau condițiuni *sine qua non* pentru prelungirea armistițiului și pentru încheierea

* Pe pieptul lui Czernin am văzut pentru prima dată marile Cruci purtate sub forma panglicuței ordinului cu placa în miniatură fixată în mijlocul panglicuței. Panglicuțele astfel înstelate erau aliniate una lîngă alta. După război, a adoptat și Titulescu această modă pe reverul fracului său.

păcii. La acest ultimatum Averescu a răspuns : * „Ca general și ca patriot român eu nu-mi voi pune niciodată semnătura pe un asemenea tratat. Nu cred că în România liberă, la Iași sau în Moldova să se găsească un om care să semneze o asemenea amputare a țării. În condițiunile pe care vrei să le impuneți, nu veți putea încheia pacea decît cu unul din ostaticii pe care îi dețineți la București. Trebuie să vă previn însă că o asemenea pace smulsă și semnată sub amenințarea baionetelor va fi fără valoare și fără efect pentru toți românii rămași liberi“.

Și astfel s-a terminat discuția, ambele părți rămînînd pe poziția lor. Cînd s-a deschis ușa salonului și au apărut toți trei, mi-am dat seama că treaba nu mergea. [...] Miniștrii și-au luat ziua bună de la noi, și-au pus mantalele și au coborît spre automobil. Kühlmann se urcase deja, cînd deodată Czernin se întoarse, sui cele cîteva trepte și ceru să mai spună două vorbe lui Averescu, cu care intră — așa cu mantaua pe el cum era — în salonul în care avusese loc întvederea. A ieșit după două minute, ne-a salutat din nou, cu același rînjit răutăcios, și s-a suit după Kühlmann.

Se înapoiaze pentru a ruga pe Averescu să-i obție o întvedere cu regele Ferdinand, deoarece ar avea să facă acestuia o comunicare din partea împăratului Austriei. Ruga pe Averescu, dacă se putea, să fie primit cît mai repede posibil, deoarece era nevoit să plece la Viena. Generalul promise că va transmite cererea fără să ia însă nici un angajament asupra acordării audienței.

O oră după plecarea Centralilor, pe la șase, am părăsit și noi Buftea, cu același tren special care ne adusese. [...]

Deși n-am ținut — și cît de rău îmi pare — un jurnal regulat în tot timpul războiului, am făcut pe ici pe colea cîteva însemnări. Reproduc aci mai multe foi din caetul care m-a însoțit la Buftea :

Marti, 20 februarie. Azi-dimineață am trecut pentru a doua oară frontul. Aceeași primire la Pădureni, aceleași automobile, aceleași ruine, aceleași sîrme ghimpate, aceleași tranșee — și totuși aproape nici o emoție. În această săptămînă de hărțuieli, de propuneri, de contra propuneri, de discuțiuni și de ticăloșii s-au schimbat atîtea cîte nu se schimbă, în timp normal, într-un an. Frontul nostru nu mai e frontul, nu mai e ceva viu, ceva cu personalitate proprie, ceva care desparte două concepțiuni sau două forțe. Frontul nostru nu mai este decît o amintire istorică, un șanț care desparte doi negustori ce n-au căzut încă de acord. Ruinele și surpăturile de pămînt au pierdut *hietatismul* în care le învelise — îmi dau seama acum — numai imaginația mea, și să înfățișează ochilor mei în toată oroarea lor mută și moartă. Drumul pînă la Focșani, care mi-a părut atît de scurt și pe care prima dată l-am măsurat cu bătăile inimei mele, îmi pare de astă dată nesfirșit și plicticos.

* Mi-am notat cuvintele generalului chiar în seara zilei de la Buftea, în tren, îndată după ce mi le-a spus.

La Focșani, dejun, general Morgen, tren special — ca rîndul trecut. Ca rîndul trecut lume înșirată pînă la gară, dar lume care nu mai plînge, lume care se mulțumește să strige la trecerea noastră : „Ura“ și „Pace, pace !“ Ace-lași vagon — salon care m-a dus cu Averescu m-a dus și acum de-a lungul la-nurilor înghețate și prin gările pustii pînă la Buftea, unde am ajuns dupe orele șase. Identitatea acestei a doua călătorii cu cea dintii s-a sfîrșit aci.

În locul primirii discrete și pline de tact pe care ne-o făcuse Mareșalul Mackensen, am fost primit cu alai și cu luminări. Centralii au voit să dea un caracter cît se poate de solemn semnării acestor preliminări, mai solemn decît merita peticul de hîrtie impus neputinței unui mic popor încolțit prin vitregia soartei. Trebuiau însă să se mulțumească cu ce aveau, să bată toba care le sta la îndemînă și să-și reconforteze populațiile sleite de vlagă, cum puteau. În salonul cel mare de la Buftea se întinsese o masă în formă de echer de-a lungul peretului dinspre parc, în fața ferestrelor și de-a lungul pereților laterali. Masa, cît era de lungă era acoperită cu bucăți de damasc stacojiu, ce cădeau în falduri pînă la parchet, de te credeai la Dogele Veneției, cu atît mai virtos cu cît luminația era asigurată, în afară de lustrurile electrice aprinse, de vreo douăzeci de candelabre de argint cu luminări aprinse, înșirate în fața celor 120 de reprezentanți și delegați ai celor patru puteri, care ocupau partea exterioară a mesei. La mijloc erau nemții și austro-ungarii ; la flancul drept turcii și la cel stîng bulgarii. Toți erau în jachetă sau în ținută militară, turcii cu fesul pe cap. Partea interioară a mesei, unde se pregătise vreo zece scaune, ne era rezervată nouă, românilor. În fund la dreapta, în fața mesei celei mari era așezată o masă pătrată și pe dînsa actul ce trebuia semnat între o călîmară și un candelabru.

Cînd am sosit la Castel — să vede că sosirea mea a fost anunțată printr-un *șignal* — toți figuranții Centralilor erau la locul lor ; am fost întîmpinat la scară de mareșalul Mackensen și de generalii Hell și Hranilovics și imediat condus prin salonul din stînga, la salonul cel mare. Mărturisesc că nu mă așteptam la toată această înscenare, și că un moment am fost intimidat și zăpăcit. M-am recules însă numaidecît, și luat în primire la intrarea salonului de doi civili care-mi indicau drumul am pășit spre masa cea mică a semnăturii, ca spre eșafod. În treacăt, de-a lungul mesei, mari, am răspuns cu o ușoară înclinare de cap, salutului pe care toți 120 mi l-au adresat înclinîndu-se ei întii înaintea mea, afară de Czernin, care abia a mișcat din cap. M-am așezat, am semnat și mi-am pus pecetea în ceara pe care o lăsa să pice contele Colloredo, secretarul lui Czernin. După mine au semnat Kühlmann, Czernin, Toncevic și Talaat-Pașa, pășind în această ordine, de la masa mare la masa mică.

Dupe semnătura preliminarilor, ne-am așezat și noi la masa mare, în fața vrăjmașilor. În fața mea stau Kühlmann și Czernin, unul lingă altul. Kühlmann a luat cuvîntul în limba germană și a propus ca ședințele plene să fie prezidate pe rînd de reprezentanții celor cinci țări, în ordinea alfabetică a numelor lor în franțuzește (Allemagne, Autriche, Bulgarie, Ottoman [empire]

Roumanie) ; cu o logică demnă să fie admirată plenipotențiarul german a mai propus excluderea limbei franceze din dezbateri, fiecare delegație avînd dreptul să se servească de limba ei (în fapt limba germană era astfel impusă tuturor) — și a încheiat cerînd ca ședințele plenare să nu aibe loc decît dupe ce în „discuțiuni restrînse“ se va fi ajuns la anumite rezultate practice. Kühlmann vorbise în numele celor patru puteri, înțelegese prealabil și adresîndu-se mie m-a întrebat dacă eram de acord cu propunerile pe care le făcuse. Fără să mă jenez, am luat cuvîntul pe franțuzește și am răspuns că „dupe cum nu făcusem nici o obiecțiune asupra fondului semnînd preliminarele impuse, nu aveam cea mai mică intențiune să fac obiecțiuni asupra formelor și că subsciriam la toate propunerile făcute de Dl. Kühlmann“.

Jurnalul meu are nevoie aci de cîteva completări. Nu m-am mărginit să semnez pur și simplu preliminările consimțite, fiindcă în fața documentului am constatat că se adăugase o clauză suplimentară care suna astfel : „Les troupes Roumaines doivent évacuer immédiatement le territoire qu'elles occupent de la Monarchie Austro-Hongroise“. Cum pe de o parte puterile ce mi se dăduse se mărgineau la condițiunile cunoscute la Iași, iar pe de alta clauza cea nouă nu avea cine știe ce importanță în loc să amîn semnătura și să cer noi instrucțiuni cu rizicul ca o nouă amînare să ne aducă neplăceri de tot soiul, am preferat să iscălesc cu rezerva acestei clauze pentru care m-am angajat să cer aprobare ulterioară a guvernului din Iași. Rezerva mi-a fost înregistrată într-un protocol special.

Cetitorii pe care amănuntele negocierilor din februarie 1918 i-ar putea interesa le vor găsi în corespondența telegrafică dintre mine și guvernul din Iași, pe care o public în Anexele acestor amintiri (a se vedea Anexa XVIII, partea V-a). Din însemnările mele zilnice, și din cîte n-am uitat, înșir aci numai întîmplările cu caracter personal și cîteva fapte menite să pue în adevărata lor lumină evenimentele care au fost restălmăcite de patima politică și de anumite simpatii și mai ales antipatii.

Reiau firul însemnărilor mele la fața locului. „Fără să facă nici o observație la cuvîntarea mea în limba franceză, Kühlmann ridicîndu-se din nou a propus ca negocierile să aibe loc la Cotroceni. Primit.

Ședința s-a ridicat. Salutări din cap, reci. Rămas la urmă, Kühlmann mi-a șoptit, așa încît să nu-l audă ceilalți, că mă ruga să nu negociez decît cu dînsul și cu Czernin, fiindcă ceilalți doi aliați nu contau și n-ar fi putut decît să încurce lucrurile. Și pentru început mi-a cerut o întrevvedere prealabilă în trei, cu el și cu Czernin pentru a doua zi dimineața, la Buftea. Primit și asta. Sunt hotărît să primesc tot“.

Miercuri 21 Februarie „Zi grea de tot. A început printr-o conversație în trei, cu Kühlmann și cu Czernin — dupe ce Hranilovics îmi întinsese pe o masă o hartă a Statului Major austriac cu România ciopîrțită.

Deși în trei, conversația a fost mai mult în doi, între Czernin și mine. Kühlmann se juca mai tot timpul cu creioanele de pe masă, se uita în tavan

sau pe fereastră — și a vorbit foarte puțin. Era vădit că lăsa pe Czernin să se zbată și să-și verse focul, hotărît să interviev numai la momentul util. Czernin și-a vărsat focul cu vîrf și îndesat. Galben, îi clănțăneau dinții în gură de necaz, vorbea cu ură și cu volubilitate într-o franțuzească fără cusur. Stam citești trei în jurul unei mese rotunde, în camera „fetițelor“ Știrbey, printre cretoanele înflorite. Cine ar fi putut să creadă, privindu-le, că gentlemanul în civil, plin de „laisserpaller“ și de o deosebită eleganță vestimentară era mitocanul și reprezentantul militarismului prusian — iar ofițerul strîns în chingi și spurcat la gură, nobilul conte trimis în țara în care înflorea mult cîntata „Gemütlichkeit“ care a legănat atîtea generațiuni ? Czernin a început să o iea de departe și mi-a povestit plecarea sa din București în 1916. Făcea spume la gură, și numai că nu mușca enumerînd toate umilirile, toate vexațiunile, toate maltratările — spunea el — la care fusese supus, atît în București cît a fost reținut, dar mai ales în cursul voiajului, pînă la graniță. [...] Am încercat să-i explic că, dacă lucrurile s-au petrecut într-adevăr astfel, era profund regretabil, dar că vina unui soldat necioplit sau a unui agent prea zelos nu poate fi pusă în socoteala unei națiuni întregi. Explicațiunile mele erau însă zadarnice și cu cît aveam mai multă dreptate, cu atît Czernin se înfuria mai rău. Am făcut și eu ca Kühlmann, m-am uitat în tavan și pe fereastră și l-am lăsat să cîrîie. Concluzia lui a fost că Austro-Ungaria era nevoită să ia măsuri de precauțiune suficiente pentru ca un atac bruscat ca cel din 1916 să nu mai fie posibil (repetă cele deja spuse lui Averescu) și că era silită să ceară în acest scop cesiunile teritoriale care să-i asigure paza tuturor trecătorilor din Carpați.

După Czernin, care n-a abordat decît chestia rectificărilor de graniță a luat cuvîntul Kühlmann calm și politic, și după ce s-a solidarizat cu Czernin în revendicările lui, dar numai cu gura pe jumătate, a vorbit despre problemele economice pe care delegațiunile noastre aveau să le rezolve. Teza lui era că Germania dorea să restabilească cu noi raporturile economice dinaintea de război, pe care voia în plus să le asigure în așa fel, *încît să nu mai poată fi schimbate în viitor*. Căuta și găsea tot felul de eufemisme ca să-mi bage pe gît adevărata robie economică la care voia să ne supună. Petrolul nostru mai ales, îl interesa enorm. Ca chirurgul care-și ademenește cu vorbe bune pacientul, căuta și Kühlmann să mă convingă că operația nu va fi dureroasă. „Specialiștii noștri se vor înțelege foarte bine, nu mă indoiesc. România își va găsi și ea socoteala ei, alături de beneficiile pe care le va realiza fără îndoială și capitalul german punînd în valoare bogățiile țarei dv.“

Am răspuns, cît se poate de scurt și precis reprezentanților Puterilor Centrale că cererile Austro-Ungariei mă surprindeau. Atît în conversațiunile anterioare ale generalului Averescu cu domniile lor și cu mareșalul Mackensen, cît și în preliminariile semnate în ajun, n-a fost vorba decît de *rectificări* de graniță — cu mare mirare am putut constata însă pe harta care mi s-a prezentat că nu mai era vorba de rectificări, ci de *anexiuni*. Știam că cuvîntul de „anexiune“ îi plictisea enorm, și nu i-am mai dat drumul. O jumătate de

ceas m-am certat cu Czernin — ba că e, ba că nu e anexiune. În sfârșit, am declarat net că eram împuternicit numai pentru condițiunile pe care le semnasem în seara precedentă, că de vreme ce rectificările de graniță se schimbaseră în anexiuni, era pentru mine un *non possumus* absolut de a mai continua negocierile și că nu vedeam pentru ce aş mai intra în discuțiunea altor capitole, precum ar fi fost cel economic. Kühlmann începuse să se enerveze. Nemții, care-și bazau întreaga lor politică *pe pacea fără anexiuni*, nu puteau primi ca la București discuția să se puie și să se rupă tocmai pe tema unor eventuale anexiuni. Poate că Kühlmann cunoștea și mai bine decât Czernin situația generală a războiului și poate că-și da astfel seamă de valoarea pretențiilor austriace. Nu știu. Ceea ce știu e că a aruncat o privire foarte dură asupra lui Czernin, și că deși se adresa mie nu l-a slăbit din ochi, spunându-mi : „Nu, d-le, Argetoianu, rectificările de frontieră *sînt chestiuni politice*, care pot fi schimbate pînă în ultimul moment ; eu te rog să lăsăm această problemă la o parte pentru moment și să studiem pe celelalte“. Din toată atitudinea lui Kühlmann față de Czernin, din semnele de nerăbdare aproape imperceptibile pe care le da, dar care nu mi-au scăpat, pe cînd vorbea și spumega nobilul conte, dintr-o căutătură, dintr-un suris — din atîtea imponderabile — îmi dau seamă de toate avantajele pe care le vom putea trage din divergența de interese — și de metode — ale celor două Imperii. Totuși, căldarea de apă pe care Kühlmann a aruncat-o pe foc n-a calmat destul văpaia, și nobilul conte s-a ținut mai departe pe tărîmul intransigenței. [...]

23 februarie. A treia ședință plenară s-a deschis azi dimineață la Cotroceni, la ora 10¹/₂. Ședința s-a ținut în sala de mîncare cea mare, de jos, și a fost prezidată de ilustrul Tonev, ca reprezentant al literei B. Bulgarii au același interes ca austro-ungarii ca clauzele teritoriale să fie cît mai repede fixate ; Tonev, probabil în curent cu intenția lui Czernin de a aduce numaidecît în desbaterile plenului cele două chestiuni dureroase — Dobrogea și Carpații — s-a grăbit în cuvîntul său inaugural să ceară Conferinței să nu-și piardă timpul în discuțiuni inutile și să dea cît mai repede rezultate concrete care să ducă la pace.

Situația ar fi fost critică, dacă n-aș fi pregătit o bombă, înțelegîndu-mă din ajun cu Kühlmann care mă prevenise de intențiunile lui Czernin și-mi promisese concursul său. Am luat numaidecît cuvîntul dupe Tonev și după ce m-am declarat de acord cu dl. prezident asupra avantajelor unei proceduri mai rezezi, am mărturisit că mă aflam în neplăcuta necesitate de a cere o suspensiune a lucrărilor Conferinței. Această suspensiune nu o ceream în intenția de a tărăgăna tratativele, ci, dimpotrivă, în dorința de a găsi un drum cît mai scurt pentru încheierea păcii. Pe de o parte însă, revendicările teritoriale întrec mult rectificările de graniță consimțite înainte de semnarea armistițiului — pe de altă parte exigențele aliaților de ordin economic sînt atît de numeroase și de complicate, încît nici unele nici altele nu ar putea fi

aprobate sau respinse de delegația noastră pînă n-ar fi supuse examenului și deciziunii guvernului de la Iași. „Aș ruga — am încheiat cuvîntarea mea ținută în franțuzește, bineînțeles — aș ruga delegațiile celor patru puteri să-mi dea pînă mîine în scris toate revendicările lor, de ordin politic, teritorial, economic, juridic și militar — voi pleca cu ele la Iași, le voi supune ceretărei guvernului și mă voi înapoia cu hotărîrile lui. Vom pierde astfel mult mai puțină vreme decît cerînd pentru fiecare chestiune aprobarea de la Iași, cu rizicul neînțelegerilor inevitabile la distanță“.

Dixi, și imediat s-a ridicat Kühlmann care a găsit foarte nimerită propunerea mea și s-a angajat să-mi dea pînă seara toate revendicările delegației germane. Cuvîntul reprezentantului Germaniei era hotărîtor ; Kühlmann a vorbit pe un ton care nu admitea replică. Czernin, care încercase să vorbească înaintea lui Kühlmann, fără să izbutească, își mușca buzele și devenise și mai galben ca de obicei. S-a sculat de pe scaun, a dat din umeri și a întrebă „cînd va bine voi domnul prim delegat român să se înapoieze de la Iași ?“ Kühlmann ridea înăuntru ; se uita la mine și mă sfătua să-mi iau larg vremea. Turcul și bulgarul fiind și ei de acord — era să uităm să-i întrebăm — am convenit cu toții ca următoarea ședință să aibe loc Joi 1 martie după-amiază. Am hotărît să plec la Iași mîine seară, ca să le las vreme să-mi remită cererile lor *toate*, cît de complete. La ridicarea ședinței le-am spus : „Domnilor dați-mi toate cererile dv. pînă mîine. De mîine înainte *rien ne va plus !*“ [...]

Pe cînd dejunam tot la Cotroceni, Kühlmann mi-a cerut o întrevvedere pentru ora 4. Am profitat de răgazul ce-l aveam după dejun pentru a face vizita autorizată la d-na Z. De data asta am fost lăsat să circul singur. N-am abuzat de libertatea ce mi s-a dat. Dealtminteri nu știu dacă șoferul, un soldat neamț, m-ar fi dus în alt loc decît cel permis. Prietena mea m-a pus în curent, timp de două ceasuri, cu toate mizeriile pe care le îndurase populația băștinașe pe timpul ocupației. Cînd i-am spus că toate se vor schimba, și că ultimul cuvînt va fi al aliaților noștri, s-a uitat la mine ca la un nebul. Metoda și disciplina germană i-a timpit pe toți.

Nu dedesem mare importanță întrevederii cerute de Kühlmann, credeam că voia să-mi mai bage pe gît o clauză economică și mă întrebam care, căci ne luase deja tot, sau mai bine-zis ne ceruse deja tot. Mirarea mea a fost cu atît mai mare cînd am văzut pe ce teren pășea, și m-am găsit dintr-o dată în cea mai grea situație, căci nici nu-mi trecuse prin mînte că așa ceva se putea întîmpla. Ministrul german a început prin a-mi spune că voia să-mi arate înainte de plecarea mea la Iași „adevărutul aspect al situațiunei“. Apoi, fără multe fraze, practic, în stil aproape comercial, a continuat : „Războiul îl facem noi nu *ăia* (de data asta în *ăia* erau cuprinși și austriacii, mai ales austriacii). Războiul îl facem noi, și prin urmare de noi depinde dacă vrem să-l mai facem sau nu. Așa stînd lucrurile, condițiunile de pace *tot noi* le vom dicta. Lasă-l pe Czernin să trîncănească. *Austria va căpăta ce vom vrea noi*

să-i dăm. Nu mai vorbesc de turci și de bulgari. Caraghioși. Prin urmare te rog a nota, și a refera la Iași următoarele : *puteți încheia o pace excelentă, nu bună, excelentă*. Nici o cesiune teritorială, nici în Dobrogea, nici pe granița Carpaților. Nici o palmă de pământ. Dimpotrivă : [...] veți mai obține și rectificări de frontieră în Bucovina. Clauzele economice și juridice vor fi revizuite, și pe acest teren totul va fi pus în situația existentă înainte de 1916. Pentru o asemenea pace, punem o singură condiție : *veți încheia o alianță militară cu noi*. O, știu, armata dv. este istovită, oamenii vor pace, nu război. Dar noi nu v-am cere o armată, nici măcar un corp de armată, nici o divizie, nici o brigadă, nici un regiment. O *simplică campanie cu drapelul dv. pe frontul de Vest ne ajunge ! Ce zici ?*

Ce să zic ? Am rămas și eu câteva momente timpit — mi-am revenit însă repede în fire și iată ce i-am răspuns : „Am să-ți dau un îndoit răspuns. Am să-ți răspund ca român și om politic — și am să-ți răspund ca delegat al guvernului meu pentru negocierile de pace. Întii ca român : ceea ce ne ceri dta este să ne călcăm onoarea în picioare ; venind să tratăm la București ne-am călcat deja pe inimă — onoarea însă ne-a rămas intactă. Poate să mă înșel, dar nu cred să existe om politic care să-și ia în spinare o asemenea sarcină și o asemenea răspundere. Acum ca șef al Delegațiunii pentru pace : voi transmite la Iași, șefului guvernului și majestății sale regelui propunerile dv. Le socotesc prea grave, prea importante ca să le tănuiesc, ca să le țin pentru mine, deși sînt convins că ele nu vor putea fi acceptate“.

O tăcere — apoi Kühlmann s-a sculat, mi-a mulțumit, mi-a strins mîna și a plecat, pe cuvintele : „á jeudi !“ L-am însoțit pînă la ușă ; m-am dus apoi spre fereastră și privirile mi s-au încurcat printre arbori, printre platanii despuiați și printre brazii fuduli vopsiți în verde închis. Abureala nopții se lăsa încet peste toate și liniile și tonurile începeau să se confunde încît ce se ridica spre ceruri nu se mai deosebea de ce se țira pe pământ. Între imaginile care se formau pe retina mea și creier părea că se rupsesse toate legăturile directe și că senzațiile mele nu se mai integrău decît prin puterea subconștientului. Priveam fără să văd și mă gîndeam fără să pricep. Desigur nu aveam să hotărăsc eu asupra propunerilor neamțului, dar mă întrebam ce aş fi făcut dacă aş fi avut să hotărăsc ? Oarba mea încredere în succesul final al aliaților, nu era ea oare prea oarbă ? Poate. Dar în nici un caz, chiar dacă ar fi fost să ieșim cu un însemnat succes material din această porcărie nu puteam așeza viitorul țării noastre pe o porcărie. Nu, nu — mi-a șuierat vîntul printre arborii parcului, care se legănuu de la dreapta la stînga și de la stînga spre dreapta, într-o mută negare. M-am înapoiat la Bufta, liniștit. [...]» (Const. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, text manuscris)

6. Misiunea militară franceză, condusă de generalul Berthelot ; Misiunea militară rusă, condusă de generalul Belaiev.

7. Mihail Cantacuzino era fiul cel mai mare al lui Gh. Grigore Cantacuzino (Nababul) și, deci, posesor al unei mari averi. Evident, va face politică militantă conservatoare, pe urma căreia se alege cu demnitățile de primar al Capitalei, ministru de justiție (1910—1914, 1916—1918). Din anul 1916 îl vom afla constant în tabăra antantiștilor, propovăduind declanșarea acțiunii naționale alături de Take Ionescu.

8. Petre Missir, om politic conservator junimist, profesor universitar la Iași și București; eminent juristconsult în probleme de drept internațional.

9. În primăvara anului 1918, scriitorul și gazetarul N.D. Cocea edita la Iași ziarul „Omul liber” — în care militantul socialist își exprima opiniile cu mult curaj.

10. Aluzie la organizația politică „Liga Poporului”, întemeiată la 3 aprilie 1917 — în urma unei întruniri (la Iași, în casa lui Matei Cantacuzino), cu care prilej a fost semnat actul constitutiv de către Al. Averescu, Const. Argetoianu, Matei Cantacuzino, Gr. Filipescu, A. C. Cuza, I.P. Rădulescu și dr. Hesselman (ultimii doi fiind și membri ai meteorice organizații numită Partidul Muncii).

CONST. BACALBAȘA, *Capitala sub ocupația dușmanului 1916—1918*, Editura Alcalay-Calafeteanu, București, 1921, p. 45—49, 217—220.

LUCIAN BLAGA, *Hronicul și cîntecul vîrstelor*, Editura Tineretului, București, 1965; capitolul XLIII, p. 231—233.

DR. IOAN BORDEA, *Amintiri din zile mari*, în revista „Generația Unirii”, (București), nr. 11/25 ianuarie, nr. 12/25 februarie, nr. 13/25 martie 1930, p. 11—17, 15—19, 18—23.

1. În legătură cu misiunea profesorului de la Sibiu, Nicolae Bălan, redăm un interesant text semnat de Grigore T. Marcu, intitulat *Unirea fără condiții!* De fapt, o „contribuție inedită la istoria Unirii Ardealului cu patria mamă”, scrisoarea prof. dr. N. Bălan trimisă de la Iași, Consiliului Național Central Român:

«Era către sfîrșitul toamnei anului 1918. Împărăția austro-ungară începuse să se descompună. Armistițiul încheiat între beligeranți, pe de o parte, proclamarea principiului autodeterminării ca temei al viitoarei orînduirii europene, pe de altă parte, încurajau năzuințele la viață liberă, pe care le-au vădit din plin, și pînă aci, națiunile încorporate în împărăția pajurei cu două capete.

În Ardeal, lucrurile erau coapte pentru scuturarea jugului milenar. Mai trebuia doar ca voința obștească să fie exprimată sărbătorește, cu respectarea formelor uzitate în asemenea cazuri. Și mai ales fără întîrziere.

La Sibiu, se constituise atunci un Consiliu Național, în a cărui compunere intraseră : Andrei Birseanu, președinte ; prof. dr. Nicolae Bălan, secretar general ; prof. dr. Silviu Dragomir și prof. dr. Ion Broșu membri, cărora li s-au asociat ulterior alte personalități de vază. Sediul său era în palatul Asociațiunii „Astra“, iar garda națională, pusă sub comanda lui dr. Valeriu Liuba, era cazată în localul Academiei teologice „Andreiane“ din str. Mitropoliei 24—28.

Pentru accelerarea lucrărilor de perfectare a Unirii Ardealului cu țaramă, era necesar să se ia contact, fără preget, cu guvernul român de la Iași. Misiunea aceasta îi revenea Consiliului Național Central care se constituise la Arad din d-nii : Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Gh. Pop de Băsești, Iuliu Maniu, Al. Vaida ș.a.

Drept aceea, frunțașii sibieni au trimis la Arad pe inginerul Bohățel, cu îndrumarea de a stărui în acest sens. Arădanii și-au declinat această onoare în favoarea sibienilor, pe considerentul că aceștia fiind mai aproape de vechea graniță vor afla fără greutate modalitatea de a intra în legătură cu cercurile conducătoare din România.

După ce au chibzuit îndelung asupra situației, profesorul dr. Nicolae Bălan s-a oferit să meargă la Iași. Misiunea era primejdioasă. Drumul cel mai scurt, care ducea prin secuime, era blocat de populația nesigură de acolo și de resturile a două divizii austro-ungare, care staționau pe zona de frontieră. A fost aleasă, de aceea, ruta Sibiu—Mediaș—Tirgu Mureș — Vatra Dornei—Pașcani—Iași, pe care profesorul dr. Nicolae Bălan o cunoștea bine, de când era student la Cernăuți.

I se dăduse ca tovarăș de călătorie curajosul căpitan de honvezi Victor Precup. De la cazarma gărzii naționale, luase o uniformă de soldat ; pentru reușita întreprinderii, profesorul dr. Nicolae Bălan hotărâse să facă drumul travestit în ordonanță a căpitanului Precup. Acesta primise, cu data de 31 octombrie / 13 noiembrie 1918, un *salvus conductus* din partea comandantului gărzii naționale, dr. V. Liuba. După ce și-a luat rămas bun de la prietenii săi — despărțirea de Andrei Birseanu a fost îndeosebi mișcătoare — profesorul dr. Nicolae Bălan și căpitanul Victor Precup au pornit la drum, cu un automobil „Benz“ în dimineața zilei de joi 1/14 noiembrie 1918.

Ion Rusu Abrudeanu a istorisit destul de amănunțit călătoria lui și a profesorului dr. Nicolae Bălan, în cartea sa ¹. [...]

Printre alte I. Rusu-Abrudeanu scrie :

„Rezultatul misiunii ardeleni la Iași s-a văzut repede. La 10/23 noiembrie a plecat din Bacău în Ardeal un aeroplan, condus de locotenentul Vasile Niculescu și însoțit de căpitanul Victor Precup, ducând 6 000 manifeste date de dl. general Prezan, care au fost aruncate prin satele ardeleni. Aeroplanul

¹ Ion Rusu Abrudan, *Dr. Miron Cristea. Drumul și faptele sale*, vol. I, Editura Cartea Românească, București, 1929, p. 254—266.

a aterizat apoi pe Cîmpia Libertății de la Blaj, avînd, între altele, misiunea să predea aici d-lui dr. Vasile Suci, pe atunci vicar al mitropoliei, iar azi mitropolit al Blajului, o scrisoare confidențială din partea prof. Bălan, cu instrucțiuni, spre a fi transmisă Consiliului Național Central de la Arad.

În aceea scrisoare d-rul Bălan făcea atent pe dl. Vasile Goldiș, sufletul Consiliului Național din Arad, ca la Marea Adunare din Alba Iulia, ce se pregătea, să nu se pună nici un fel de condițiune la unire, deoarece un asemenea fapt ar îngreuna enorm mersul tratativelor diplomatice ulterioare“.

Interesîndu-ne în loc competent, am fost informați că profesorul dr. Nicolae Bălan — dată fiind urgența plecării curierului aviatic la Blaj, ca și faptul că era asaltat pînă noaptea tîrziu de factorii conducători și de refugiații ardeleni din capitala Moldovei, unii mai dornici decît alții să afle știri exacte asupra situației reale din Ardeal — n-a mai avut răgaz să-și facă o copie a acelei scrisori. Îi scrisese, însă, regretatului mitropolit dr. Vasile Suci, ca, după ce o citește, să o multiplice, trimițînd originalul lui Vasile Goldiș, iar copiile consiliilor naționale din diverse părți ale Ardealului.

Scrisoarea a ajuns la destinație. Întîmplarea a făcut, însă, ca ea să dispară din lăsamîntul scriitoricesc al lui Vasile Goldiș. Mai bine de un pătrar de veac i s-a pierdut urma, fără nădejdea de a fi regăsită.

Cîteva zile înainte de 1 Decembrie a.c. î.p.s. mitropolit Nicolae al Ardealului a avut bucuria de a primi o copie a ei. I-o adusese profesorul dr. Coriolan Suci, directorul Liceului „Sf. Vasile“ din Blaj. D-sa a obținut înalta încuviințare de a avea întîietatea publicării ei, ceea ce a și făcut în revista „Transilvania“, organul Asociațiunii „Astra“ (nr. 11—12, noiembrie — decembrie 1943, p. 876—879), apărut în cursul săptămîinii acesteia.

Iată textul acelei scrisori :

„Iași, 7/20.XI.1918

Scumpe domnule Goldiș,

Pe urma îndrumării ce ne adusese de la Arad dl. Bohățel, de a lua contact cu guvernul din Iași, la îndemnul unor membri ai consiliului nostru sibian, am luat sarcina asupra mea. Plecînd cu automobilul din Sibiu joi dimineața în 14 noiembrie, st.n., am răzbit prin Mediaș, Tîrgu Mureș, Reghin la Bistrița, de unde, după ce mi-am cules informații de la ai noștri, am plecat prin pasul Bîrgăului la Vatra Dornei în Bucovina, sîmbătă în 16 noiembrie, st.n., către seară am sosit la Iași.

E peste puțină să redau impresiile și emoțiile covîrșitoare prin care am trecut în timpul călătoriei și a petrecerii mele de pînă acum aici. Mă voi sili să vă comunic pe scurt ce e esențial și mai necesar ca să știți pentru orientarea dvs., înțeleg a întregului nostru Consiliu, și pentru acțiunile politice ce trebuie să întreprindeți în aceste zile mari.

În armată s-a decretat mobilizarea unor contingente suficiente pentru a opera cu succes contra aceluia ce nici acum nu vor să recunoască dreptul nostru la libertate și independență politică deplină. În desăvîrșit acord cu Ali-

ații s-a ordonat trecerea armatei peste Carpați, spre înlăptuirea idealului nostru secular. Nu vă puteți închipui ce entuziasm a produs faptul acesta în toate inimile. Zvonurile că ostașii nu ar fi răspunzând la chemare și că țărâ-nimea s-a revoltat sînt absolut mincinoase.

Imediat după sosire am obținut audiență la bărbații politici cu rol conducător, cărora le-am dat informații detaliate despre stările de la noi și despre activitatea Consiliului nostru Central. Ca trimis al consiliului sibian, în înțelegere cu cel de la Arad, am făcut expozeul asupra situației înaintea ministrului președinte Const. Coandă, a generalului Const. Prezan, șeful Statului Major, a fraților Brătianu și a altor fruntași ai Partidului Liberal, a d-lui Nicolae Iorga, Mișu Cantacuzino, Cuza etc. Astăzi am fost primit la ministrul Franței, Saint Aulaire, care cu o extraordinară căldură ne-a garantat și mai departe tot sprijinul pentru realizarea întreagă a tuturor aspirațiilor naționale. Dumnezeu a voit să fie la Legațiunea franceză și miniștrii plenipotențitari ai Angliei și Statelor Unite. Prin dl. Saint Aulaire am fost prezentat și acestora din urmă, comunicîndu-le voința nestrămutată a poporului român din Ungaria și Transilvania de a se uni cu regatul României. Încă în prezența mea toți trei miniștrii s-au învoit să comunice guvernelor lor această declarație ce le-am făcut-o.

Cumpănind cu toată seriozitatea ce o comportă chestiunea explicațiilor pentru orientarea dvs., vă rog să procedați în chipul următor :

1. Dacă nu ați făcut pînă acum, întrerupeți orice tratative cu guvernul ungar pentru că numai încurcă chestia.

2. În timpul cel mai scurt posibil, într-o adunare ce se va ținea oriunde, dar mai bine la Alba Iulia, și la care să participe mulțime cît mai mare și reprezentanții consiliilor noastre locale de pretutindeni — proclamați alipirea necondiționată la România. Proclamația aceasta este indispensabilă și cerută în modul cel mai categoric și de urgență din toate părțile. S-a așteptat să fie făcută pînă acum și orice întîrziere este enorm păgubitoare intereselor noastre. Ministrul Franței a cerut-o ca o condiție *sine qua non* a tuturor pașilor pe care guvernul francez îi face pe lîngă Aliați pentru izbîndirea cauzei noastre, care după informațiile telegrafice ale d-lui Tacke Ionescu este bine garantată. Lăsați orice considerație la o parte și chiar dacă ar trebui să aduceți cea mai mare jertfă, conformați-vă întocmai. Am avut plăcere să vorbesc la Iași și cu dl. Sextil Pușcariu, care mi-a dat ideea să țineți adunarea de proclamație a Unirii pe duminica ce vine, în 24 noiembrie, st. n., pentru că atunci vor proclama și frații bucovineni unirea cu România și dacă s-ar face același lucru simultan și la noi, se va considera ca un plebiscit suficient pentru a servi de bază la deciziunile ce le va lua Conferința de pace. Ministrul Franței ține plebiscitul de prisos, dacă se va face proclamația acum, pînă ce armata României nu a intrat mai adînc în interiorul țării ; va trage neasemănăt mai mult în cumpănă, decît dacă s-ar face între alte condițiuni mai tîrziu. [...]

3. După ce se va face proclamația Unirii, în adunări prin centre de toate părțile, în frunte cu consiliile locale, să se facă și redacteze cit mai multe aderențe. Eu am arătat pretutindeni că e de prisos să se facă plebiscit tocmai în Ardeal, de unde s-a conceput pentru prima dată ideea unirii naționale și care a dat ațiția apostoli înflăcărați ai ei.

Dacă veți face proclamația în chipul arătat, veți înlesni nu numai acțiunea diplomatică pînă la pace și hotărîrile Congresului de pace, dar veți arăta că e superfluu orice alt plebiscit.

4. Cred, că armata nu va întîmpina rezistență serioasă, eu însă am dat informațiuni care pot lăsa posibil și contrarul. Am făcut-o aceasta cu gîndul bun de a asigura cît mai bine succesul. Înaintarea se va face încetîșor, mai ales acum la început, pînă ce se vor concentra trupe mai multe. Întîmpină foarte mari greutăți aprovizionarea, că țara a fost stoarsă de nemți. Lipsurile aici sînt foarte mari, în Bucovina și mai mari. Pentru trebuințele armatei se vor face rechiziționări mai ales de la străini. Mi-a declarat azi generalul Prezan, că dacă populația română ar sări trupelor într-ajutor cu alimente, înaintarea s-ar face cu mult mai repede. Vă rog deci să luați măsuri în direcția aceasta, prin consiliile locale din toate centrele și chiar prin satele noastre. Completați organizația pretutindenea prin oameni de încredere și de ispravă. Gărzile noastre vor avea să susțină ordinea în dosul frontului. [...]

6. Proclamația Unirii cu România să se facă fără nici o rezervă, ca cu atît mai mare greutate (să se poată face) față de elementele străine. Ar fi greșit să se accentueze vreo rezervă cit mai mică de păstrare a vreunei autonomii în cadrul statului român, cum greșit ar fi dacă s-ar proclama numai unirea tuturor românilor într-un stat național. E necesar să se proclameze nu teze generale, ca aceasta, cum au făcut-o frații din Bucovina, care însă în duminica ce vine vor proclama în concret Unirea. Așa să se facă la noi chiar primul pas.

7. Ar fi de dorit să luați contact cu sașii și șvabii din Banat, promițîndu-le drepturi largi conform indicațiilor din scrisoarea d-lui Brătianu¹. Dacă s-ar putea, stați de vorbă și cu secuii [...]

8. Proclamația și aderența să se redacteze în mai multe exemplare, din fiecare trimiteți un exemplar la Blaj, ca ocazional să poată fi luate cu aeroplanelle la Iași. Informații și altceva veți mai primi și prin un curier trimis de aici.

Cu deosebită stimă,

ss. dr. *Nicolae Bălan*

P.S. Căpitanul Precup a fost trimis cu primul avion la Blaj“.

Prin lumina pe care o aruncă asupra pregătirii Adunării Naționale de la Alba Iulia, scrisoarea constituie o contribuție documentară de primul or-

¹ Scrisoarea respectivă este consemnată de Teodor Mihali în ale sale *Amintiri politice despre Unire*, publicate în prezentul volum.

din la reconstituirea fidelă a istoriei Unirii Ardealului cu Patria-mamă. Și nu mai puțin asupra esențialului ei : Unire fără condiții.» [Grigore T. Marcu, *Unirea fără condiții*, în publicația „Telegraful român“ (Sibiu), anul 91, nr. 51—52 din 26 decembrie 1943.]

2. Președintele Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, a prezentat faimoasele 14 puncte Congresului american, la 9 ianuarie 1918. Mesajul de pace american cuprindea și soluții în problemele României și ale regiunii balcanice în general : „Popoarelor Austro-Ungariei, cărora noi dorim să le garantăm și să le asigurăm un loc printre națiuni trebuie să li se acorde cea mai mare latitudine a dezvoltării lor autonome ; România, Serbia și Muntenegru trebuie să fie evacuate, teritoriile ocupate trebuie să fie restaurate ; ...relațiunile actuale ale diverselor state balcanice trebuie să fie determinate de un amical schimb de vederi, ținând seama de legăturile de interese și de diferențele de naționalitate pe care le-a creat istoria ; garanții internaționale de independență politică și economică și de integritate teritorială vor fi înstituite în favoarea acestor state“.

3. Actul respectiv se află inclus în antologia de față, acolo unde prezentăm *Documente ale Marii Uniri*.

4. De asemenea, Manifestul (Apelul) citat se află inserat de noi în *Documente ale Unirii*.

ALEXANDRU BORZA, *În viață, trepte de soare*, transcris după Const. Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirea unor martori oculari*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 132—138.

1. Articolul amintit a fost tipărit sub titlul *Alba Iulia pe timpul romanilor*. Parte din amintirile profesorului Al. Borza despre Unire au apărut în publicația „Apulum“ (Alba Iulia), anul VII, nr. 2/1969, p. 283—284.

2. Ioan Negruțiu era căpitan de Sapeuri, adică de geniști.

VALERIU BRANIȘTE, *Unitatea națională*, în ziarul „Drapelul“ (Lugoj), anul XVIII, nr. 124 din 20 noiembrie/2 decembrie 1918.

GHEORGHE I. BRĂTIANU, *File rupte din cartea războiului*, Editura „Cultura Națională“, București, f.a., capitolele 8 *august 1916, Contra-atacul*, p. 17—22, 83—92.

1. Tatăl fiind însuși prim-ministrul de atunci al guvernului român, I.I.C. Brătianu.

2. Cu referire, probabil, la faptul că după ce Turcia declară război Antantei, la 12 noiembrie 1914, Grecia se grăbește ca după numai două zile să încheie un tratat de pace cu Turcia ; a urmat căderea guvernului condus de Eleutherios Venizelos, declararea mobilizării generale în Grecia (23 septembrie 1915), debarcarea corpului expediționar franco-britanic la Salonic (5 oc-

tombrie 1915) ; apoi, instituirea blocadei flotei aliate asupra coastelor Greciei (8 decembrie 1916) și ultimatumul Aliaților primit de Grecia la 15 decembrie 1916. Abia în 1917, după ce regele Constantin (progerman) pleacă în străinătate, se formează un nou guvern condus de Venizelos care rupe relațiile cu Puterile Centrale (ia 29 iunie), proclamînd stare de război între Grecia și blocul centralilor.

3. După pierderea bătăliei de la Kossovo (24—29 noiembrie 1915), armata sîrbă începe o manevră de retragere extrem de dificilă spre Adriatică, pentru a se putea pune sub protecția tunurilor flotei aliate. Serbia era astfel scoasă din luptă, cel puțin pentru o vreme. La capătul unei retrageri epuizante, armata sîrbă ajunge la Adriatică ; 150 000 de soldați și ofițeri sîrbi s-au salvat în acele condiții. Guvernul și prințul moștenitor Alexandru s-au instalat în insula grecească Corfu (din Marea Ionică) ; aci se semnează *Declarația* din 20 iulie 1917, între Comitetul iugoslav (reprezentat de A. Trumbić) și guvernul sîrb din exil (reprezentat de N. Pasić), privind constituirea unui stat iugoslav (viitorul „Regat al sîrbilor, croaților și slovenilor“), avînd ca formă de guvernămînt monarhia constituțională, în frunte cu dinastia Karagheorghević.

VASILE TH. CANCICOV, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic (13 august 1916 — 31 decembrie 1918)*, vol. I, Atelierele Societății „Universul“, București, 1921, p. 235—237, 242—243.

ROMAN R. CIOROGARIU, *Zile trăite*, Administrația Tipografiei dicezane Oradea, 1926, p. 171—177.

1. În urma armistițiului semnat la Belgrad (31 octombrie/11 noiembrie 1918) între Antanta și Ungaria, se fixase o linie arbitrară de demarcație între Ungaria și Transilvania — care ulterior va fi rectificată conform dreptății și adevărului istoric.

ION CLOPOȚEL, *Frământările unui an — 1918*, Biroul de Imprimerie „Cosinzeana“, Sibiu, 1919 ; partea a II-a, p. 58—77.

1. Voievodatului Transilvaniei — aflat de-a lungul secolelor în raporturi speciale, de suzeranitate cu imperiul Habsburgic și cu cel Otoman — i-a fost siluită situația de principat autonom la anul 1867, prin încorporarea la Ungaria ; deci nu de o mie de ani e vorba, ci de cincizeci și unu.

2. Mihály Károlyi era președintele Consiliului Național Maghiar, creat la 25 octombrie 1918 — cu un program democratic care menționează însă păstrarea „integrității“ vechii Ungarii.

BARBU DELAVRANCEA, [„*Vrem unirea cu frații noștri din Ardeal...*“] *Patria și Patriotismul*, Biblioteca Societății „Tinerimea Română“, București, 24 ianuarie 1915 ; *Lucaciu și Goga*, în gazeta „Epoca“ (București), anul XXX, nr. 4362 din 30 decembrie 1915 ; *Războiul și datoria noastră*, Institutul de Arte

Grafice Carol Göbl, București, 1916 ; *Pămînt și drepturi*, Tipografia „Dacia“, Iași 1917.

1. „Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor“ („Liga Culturală“) își începe activitatea în mod oficial la 24 ianuarie 1891 ; desfășoară o intensă propagandă culturală și politică pentru înfăptuirea Marii Uniri a românilor. La 14/27 decembrie 1914 are loc congresul extraordinar al „Ligii“ ; se alege un nou comitet de conducere și se hotărăște schimbarea titlaturii în „Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor“.

2. Ioan (Ionaș) Grădișteanu a intrat în viața politică în anul 1886 ; membru fondator al „Ligii Culturale“, vajnic propovăduitor al luptei pentru dezrobirea fraților români de peste Carpați. Deputat și ministru în legislatură și guvernări conservatoare. În anii neutralității României a militat cu ardoare pentru intrarea în acțiune de partea Antantei. Votează (ca deputat) împotriva marilor reforme electorală și agrară din iunie 1917.

MIRCEA DJUVARA, *Războiul românesc 1916—1918*, Berger-Lavrault, Nancy-Paris-Strasbourg, 1919 ; partea a doua, p. 126—140.

1. Cînd vorbește de „umilințele impuse de puternicul aliat vecin“, M. Djuvara are, evident, în vedere lipsa de înțelegere din partea conducătorilor politici și militari țariști a situației disperate în care se afla România în toamna și iarna anului 1916. Nu trupele, ostașii de rînd ruși poartă vina pentru întîrzierea cooperării lor cu armată română, ci comandanții care din oportunism căutau mereu să scurteze frontul, lăsînd astfel să cadă pradă în mîna inamicului Dobrogea românească și Muntenia întreagă pînă la linia Siretului.

2. David Lloyd-George, lider al Partidului Liberal din Marea Britanie, prim-ministru al guvernului englez în perioada 1916—1922.

3. Herbert H. Asquith, lider al Partidului Liberal din Marea Britanie ; prim-ministru al guvernului englez în anii 1908—1916 și partizan al intervenției armate imediate împotriva Germaniei.

4. Lordul Robert Cecil era subsecretar de stat la Departamentul afacerilor străine britanice.

* * * *Documente ale Marii Uniri*

Convențiune politică, Convențiune militară (încheiate în București, la 4/17 august 1916, între România și țările Antantei), în *Cartea Unirii 1918—1928*, Editura „Lucafașul“ Soc. Anon. Rom., București, 1929, p. 171—173.

Declarația României de intrare în război împotriva Austro-Ungariei, pentru reîntregirea unității național-statale, în *România în războiul mondial. 1916—1919*, volumul I, *Documente Anexe*, București, 1934, p. 3—5.

1. Alianța dintre Puterile Centrale și Italia s-a încheiat la 8/21 mai 1882.

2. Prin Tratatul de pace de la Berlin (1/13 iunie—1/13 iulie 1878) se recunoaște independența de stat absolută a României și drepturile acesteia asu-

pra Dobrogei — străvechi teritoriu românesc ; județele Bolgrad, Cahul și Ismail din sudul Basarabiei (retrocedate Moldovei prin Tratatul de la Paris din 1856) sînt încorporate din nou în Imperiul țarist.

3. La 21 iulie/3 august 1914 are loc, la Sinaia, Consiliu de coroană ; participă membrii guvernului Brătianu și o serie de lideri politici din opoziție — cu toții respingînd cererea regelui Carol I (sprijinit doar de P. P. Carp) de a intra în război alături de Puterile Centrale și hotărînd adoptarea unei politici de neutralitate armată.

4. România aderase la Tripla Alianță, prin tratatul secret semnat la 18/30 octombrie 1883, ca soluție pentru garantarea integrității teritoriale și independenței sale naționale.

Memoriul refugiaților ardeleni și bucovineni în Vechiul Regat adresat Consiliului de Miniștri, București, septembrie 1916, în Corneliu Mezea, Dr. Vasile Lucaciu. „*Leul din Sisești*“ 1852—1924, *Viața și faptele sale*, Presa liberă, Satu Mare, 1936, p. 121—124.

Adresă guvernului provizoriu al Rusiei, Sfatului deputaților muncitorilor și soldaților din Petrograd. Tuturor statelor aliate și neutrale prin reprezentanții lor în Rusia — trimisă de „Corpuș voluntarilor armatei române, ofițeri, subofițeri și soldați de națiune română, de pe teritoriul monarhiei austro-ungare, foști prizonieri de război în Rusia“, extras din ziarul de front „România — organ al Apărării Naționale“ (Iași), anul I, nr. 100 din 14 mai 1917.

Proces-Verbal, de constituire a Comitetului Național al românilor din monarhia austro-ungară, refugiați în Franța, în revista „La Transylvanie“ (Paris), anul I, nr. 1 din 15 mai 1918, p. 3—4.

Declarație, de constituire, la Iași, a Comitetului Național al românilor emigrați din Austro-Ungaria, în revista politică și socială „Generația Unirii“ (București), anul II, nr. 14—15, aprilie-mai 1930, p. 7.

Declarație, pentru valorificarea dreptului la autodeterminare a națiunii române, rostită, la 18 octombrie 1918, în Camera ungară din Budapesta, transcrisă după manuscrisul traducerii în românește a discursului făcută de către însuși Alexandru Vaida și păstrată în fondurile Bibliotecii Academiei Române, Cabinetul de manuscrise ; fideli transcrierii textului autograf, am lăsat și sinonimele puse în paranteze de către autor.

1. Spre o cit mai întregitoare informare a cititorilor asupra întîieii mari manifestări de voință națională a comitetului executiv al Partidului Național Român din Transilvania — *Declarația* pentru valorificarea dreptului la autodeterminare a națiunii române — reproducem un pasaj concludent dintr-un important studiu al istoricului Silviu Dragomir :

«II. Istoriografia română aproape că nu s-a ocupat cu adunarea materialului ce privește capitolul cel mai glorios al dezrobirii noastre politice. Pasiunea luptelor postbelice a slăbit interesul factorilor, care ar fi fost chemați să fixeze fiecare etapă din drumul spre libertate, în aceeași măsură, în care a întunecat de multe ori însuși adevărul istoric. Nici azi nu avem documentația

istorică necesară și datorită acestei neglijențe, mă îndoiesc că vom putea restabili vreodată, în toate amănunțele, frământarea din preajma Unirii, cu gândurile intime, cu nădejtile, ambițiile, intrigile generației, care s-a învrednicit să realizeze cel mai însemnat act al istoriei noastre. Puțini dintre frunțașii politici ai românilor din Transilvania și-au orînduit hîrțiile, pentru ca din însemnările și memoriile lor, autentic informate, sau din corespondența sincer intenționată, să se poată reconstrui zbuciumul sufletească și să se poată desprinde cristalizarea ideilor și recunoașterea treptată a mijloacelor întru dobîndirea libertății. Încercarea mea de-a evoca evenimentele, prin forța cărora s-a îndeplinit visul de veacuri al românilor, este de aceea limitată oarecum în posibilitățile ei, deși perspectiva s-a lărgit și după primul sfert de veac, abia dacă mai supraviețuiesc cîțiva din oamenii mari ai Unirii. Mi-am propus să nu afirm însă nimic ce nu se întemeiază pe izvoare contemporane cu evenimentul însuși, să caut a restabili adevărul, fără a mă lăsa înrîurit de diformațiunile, pe care le-a încercat și să urmăresc, mai ales ideile, care și-au serbat izbînda în ziua de 1 Decembrie 1918.

Generația de atunci a românilor ardeleni are meritul incontestabil că a fost perfect pregătită pentru rolul ce i l-a rezervat istoria. Prăbușirea monarhiei habsburgice ne-a găsit deplin solidari, pentru a aștepta clipa izbăvitoare și pentru a înfrunta orice primejdie. În timp ce procesul de disoluție progresa, semănînd anarhia în mulțimi, poporul românesc și-a păstrat nu numai sănătatea sufletească, ci a avut tăria să-și croiască drum spre destinul către care îl îndrepta toată logica evoluției sale. Pătura conducătoare purificată deplin de focul războiului mărturisea un unison de gîndire, care o califică pentru acțiunea din momentele hotărîtoare. Dacă în cei patru ani ai stării de asediu s-a abținut de la orice mișcare politică, ea nu a rămas cîtuși de puțin pasivă în fața lozincilor, care se impuneau cu putere poruncitoare. Și-a elaborat singură, fără nici un îndemn din afară, crezul mîntuirii sale. Comitetului Național nu-i rămîne decît să verifice situația și să transpună pe plan politic forța morală a poporului. Numai dacă ținem seamă de caracterul acesta particular al acțiunii românilor din Ardeal, în preajma eliberării lor, ne putem explica desfășurarea ei disciplinată, fără nici o defecțiune și atingerea țintei în acord desăvîrșit cu interesele superioare ale românismului.

Înfrîngerea catastrofală a armatelor austriace la Piave, în vara anului 1918 și apoi izbînzile tot mai clar conturate ale Aliaților pe frontul din Apus, au creat și în Transilvania atmosfera premergătoare crizei finale. Guvernul ungurească de sub președinția lui Al. Wekerle ținea încă strînse frînele țării, starea de asediu nu a fost nicăiri înlăturată, deși simptomele disoluției se arătau cînd într-o parte a țării, cînd în cealaltă, parlamentul ungar chiar era preocupat de un proiect de lege electorală, care avea să consolideze pentru viitor situația majorității ungurești, cenzura era practică tot cu strășnicie, mai virtos față de români și administrația statului condusă de comisarji speciali supraveghia orice mișcare a națiunilor supuse. Dar gîndul dezrobirii stăruia acum

în sufletele tuturor. În fiecare colț din Ardeal se țin sfaturi prelungite, se țin proiecte, se cere auzit, cu tot mai nervoasă insistență, glasul hotărât al poporului românesc. Când frontul de la Salonic cedează presiunii aliate și Bulgaria este scoasă din luptă, se zguduie în sfârșit și temelii împărăției habsburgice. Popoarele subjugate încep să scuture lanțurile robiei și nici un plan de reorganizare nu le mai suride în lăuntru frontierelor de pînă acum.

În acest cadru și în această atmosferă se desfășoară bătălia din urmă a [frontului național] românesc din Ardeal. Privită retrospectiv ea nu rămîne în urma mișcărilor de eliberare schițate de celelalte neamuri oprimate, ci se înfiripă odată cu ele, alegîndu-și dintru început calea proprie și obiectivul către care se îndreaptă cu masivitatea unei stînci dislocate de puterile naturii.

Cel dintîi fapt în lanțul evenimentelor, care se vor dezvolta organic, este, fără îndoială, articolul publicat de Vasile Goldiș într-o gazetă ungurească din Arad, la finea lui septembrie 1918. El este însemnat nu pentru conținutul său, — reflexii cu privire la reforma constituției austriace, — ci pentru că a fost considerat ca un semnal de luptă din partea opiniei publice românești, iar de unguri ca o indicație pentru ideile ce se frămîntă între români. Contele Károlyi, care căuta legătură cu reprezentanții poporului românesc, găsea articolul foarte corect și drept. Se pare că i s-a adresat de îndată lui Goldiș, pentru ca să-i aducă la cunoștință că-i aprobă în totul părerile, pe care viitorul conducător al revoluției ungare le interpreta în sensul unor autonomii naționale. Goldiș însă îi răspunde într-un ton glacial, îndoindu-se de sinceritatea contelei și a politicii sale. Într-o replică scurtă, Károlyi îl asigură din nou că în toată viața sa nu a vorbit altceva, decît ce a mărturisit cu credință și convingere. În ce privește chestiunea naționalității române, afirmă că niciodată nu a aprobat politica șovină și de instigare. Cum a căutat în afară numai înțelegere, tot astfel și în lăuntru țării a vrut acord și dreptate și de aceea îl roagă a-i da ocazie să discute problema cît mai neîntîrziat.

Contactul cerut nu s-a putut însă stabili nici atunci nici mai tîrziu. Nu lipsa de sinceritate a lui Károlyi l-a împiedecat în primul rînd, ci interpretarea greșită a ideilor din articolul publicat în „Aradi Hirlap“, Goldiș cere autonomie națională, dar nu în cadrul Ungariei, nici al Austriei. Națiunea voiește să fie autonomă într-un sens mai înalt, cu excluderea totală a oricărei posibilități de-a fi exploatată de o putere străină. Națiunile trebuie să fie independente una de alta ; suveranitatea statului și a națiunilor străine trebuie suprimată. Károlyi însă credea că poate trage o altă încheiere și anume, că românii nu vor să se rupă din legăturile statului ungar, a cărui menținere constituia axa politicii sale. Dar pentru o asemenea idee nu se mai putea cîștiga nici un român. Valul revoluției care a izbucnit în curînd a arătat limpede că ea era de fapt depășită și de ceea ce se poate numi spiritul timpului.

Articolul lui Goldiș a dat în aceeași vreme o inspirație fericită unui alt fruntaș român, avocatului Aurel Lazăr din Oradea. La 1 octombrie el constată că e foarte bun și că momentul apariției a fost de asemenea norocos ales, iar

cetirea lui i-a făcut o adevărată relevare sufletească. Adăuga însă îndată, că față de schimbările ce se anunță trebuie convocat Comitetul Național pentru a lua o hotărîre și a face o declarație. „În mijlocul evenimentelor gigantice nu putem tăcea“, încheie fruntașul bihorean, îndemnînd pe tovarășii din Arad să pornească acțiunea cît mai curînd. Aurel Lazăr anexa și un proiect de declarație, pe care însă nu-l mai avem.

Propunerea de a se convoca o întrunire a Comitetului Național, pentru a lua atitudine față de evenimentele, care se desfășurau, a fost aprobată de Goldiș, care a înștiințat de îndată pe Teodor Mihali, președintele grupării parlamentare a românilor. Invitațiile au plecat telegrafic din partea acestuia din urmă către membrii comitetului, președintele Gheorghe Pop de Băsești aflîndu-se din cauza vîrstei și a boalei în imposibilitate de a se deplasa. Ziua întrunirii a fost fixată pentru 12 octombrie și anume, la Oradea și nu la Sibiu, după cum crezuse Aurel Lazăr de oportun.

În răstimpul acestor opt zile procesul de dezagregare a monarhiei a fost grăbit prin cererea de armistițiu, care s-a produs la 7 octombrie, adresată președintelui Statelor Unite. Ea se sprijinea pe recunoașterea dreptului de autodeterminare a popoarelor, cuprins în cele 14 puncte. Dar o asemenea recunoaștere oferea însuși temelul de drept pentru acțiunea popoarelor oprimate din monarhia habsburgică. Cuvintele lui Wilson nu îngăduiau nici un dubiu asupra îndreptăririi revendicărilor naționale: „Nu mai poate fi vorba de a transfera popoarele de la o putere la alta, printr-o simplă conferință internațională sau printr-un acord între rivali și antagoniști. Aspirațiunile naționale trebuie să fie respectate; în viitor popoarele nu trebuie să mai fie dominate și guvernate decît cu propriul lor asentiment. Autodeterminarea nu este o simplă frază. Ea este un principiu imperativ de acțiune, pe care în viitor nu-l vor ignora oamenii de stat decît în detrimentul lor“. Conducătorii românilor din Transilvania au adoptat în întregime înțelesul acestor generoase principii, care aveau să fie aplicate acum, pentru zidirea unei lumi mai drepte. Întrunirea de la Oradea stă cu totul sub fascinația lor. Cei opt membri ai comitetului, care au așezat piatra de hotar a istoriei noastre noi, Teodor Mihali, Al. Vaida, Ștefan C. Pop, I. Suci, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, V. Goldiș și dr. Ciordaș au fost unanim de acord că acțiunea de lichidare a legăturilor cu monarhia austro-ungară trebuie să ia ca punct de plecare recunoașterea acestor principii din partea guvernului austriac și ungar. Au fost prezentate două proiecte spre a fi însușite de comitet. Primul era redactat de Aurel Lazăr, al doilea de Al. Vaida. Textul lui Aurel Lazăr era scris unguerește pentru a fi cetit în parlament. După părerea fruntașului bihorean, declarația dată în numele Comitetului Executiv al Partidului Național ar fi urmat să exprime mai întîi satisfacția că rezultatele războiului și îndeosebi principiile primite drept bază a tratativelor de pace justifică pe deplin luptele purtate de români pentru libertatea națională. De aceea națiunea română

din monarhie revendică și pentru sine dreptul, ce în chip firesc îi revine fiecărei națiuni, de-a hotărî liber asupra sorții sale.

Pînă aici declarația redactată de Aurel Lazăr ar fi exprimat tot ce se cerea rostit în favorul națiunii sale. Avea, prin urmare, intuiția clară a primului gest, pe care trebuia să-l facă neamul său în vălmășagul pornit. În continuarea declarației se cer garanții pentru exercitarea dreptului de autodeterminare, apoi se contestă parlamentului unguresc dreptul de-a reprezenta națiunea română, care la Conferința păcii va avea delegații și împuterniciții proprii, aleși de congresul național.

D-l Al. Vaida a prezentat un alt proiect de declarație scris la mașină, pe trei pagini, care, după o expunere istorică, conchidea că în fața situației create prin război, organizația națiunii române din Ungaria și Transilvania se vede nevoită a face următoarea declarație :

„Partea națiunii române din Ungaria și Transilvania numai astfel își va putea satisface rosturile și menirile sale, ca membru integrant al omenirii civilizate, dacă în virtutea dreptului firesc, precizat și pretins de președintele Wilson și pe seama popoarelor nemaghiare din Ungaria, drept recunoscut și de guvernul Ungariei prin cererea de armistițiu a monarhiei, i se recunoaște și părții națiunii române din Ungaria și Transilvania dreptul pe care îl reclamă de veacuri, de a hotărî liber asupra sorții sale“.

Această declarație cuprindea prin urmare și ea revendicarea dreptului de autodeterminare. Deosebirea față de textul lui Aurel Lazăr consta în redactare și în sublinierea faptului că românii din Ungaria și Transilvania constituie numai o parte a națiunii române, firește, o parte care așteaptă să fie reintegrată în unitatea organică a neamului. Restul declarației cerea să i se dea puțină națiunii române a fi reprezentată la Congresul de pace și să i se asigure întrunirea unei constituante alese de întregul popor, în deplină libertate pe baza sufragiului universal „spre a determina forma sa instituțională de stat, cît și a coordinării sale în sinul națiunilor libere“. Declarația propusă adăuga, că „numai un for constituit în așa formă și între astfel de condiții ar dispune de toate atributele și de întreaga competență, spre a putea croi soarta neamului în deplină libertate și cu expresiunea totalității părții națiunii române din Ungaria și Transilvania“.

Dar făcînd abstracție de oportunitatea unei asemenea proceduri care nu ar fi putut obține decît garanția bunei credinți a învingătorilor, membrii comitetului au renunțat să o primească și din motivul că era prea complicată și ar fi reclamat, pentru executare, timp mult prea îndelungat, ceea ce ritmul evenimentelor n-ar fi îngăduit fără o primejduire evidentă a intereselor națiunii. Propunătorul însuși a renunțat la ea și a fost de acord să se primească textul lui Goldiș.

Deși de acord cu ideea de bază a ambelor propuneri, Goldiș era de părere că declarația trebuie să aibă o redactare mai concisă și un ton declaratoriu adecvat hotărîrii solemne a națiunii și că ea trebuie să cuprindă cîteva

precizări indispensabile pentru recunoașterea organului reprezentativ al națiunii române și pentru stabilirea raportului față de statul ungar. De aceea, întorcînd coala de hîrtie, pe care era scris textul declarației propuse de Aurel Lazăr, a formulat tot în limba ungurească o altă redactare, care avea să rămînă definitivă. Acest text al lui Goldiș e scris cu creionul, probabil în cursul ședinței Comitetului Executiv. Îndată însă l-a transcris cu cerneală pe o filă curată, în ungurește și i-a dat apoi și redacția definitivă românească. Textul lui este următorul :

„Comitetul Executiv al Partidului Național Român din Ungaria și Transilvania sub prezidiul d-lui deputat dr. Teodor Mihali, a ținut în 12 octombrie a.c., la Oradea Mare ședință, în care după temeinică consfătuire și chibzuire asupra situațiunii interne și externe cu unanimitate și desăvîrșită înțelegere a adus următoarea *rezoluțiune* :

În fața situațiunii create prin războiul mondial, Comitetul executiv al Partidului Național Român, ca organizația națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania, constată că rezultatele acestui război justifică pretențiunile de veacuri ale acestei națiuni pentru libertatea sa deplină națională. În virtutea dreptului firesc al fiecărei națiuni de a hotări liber asupra sorții sale, drept acceptat acum și de guvernul Ungariei, prin cererea de armistițiu a monarhiei, națiunea română din Ungaria și Transilvania declară că voiește și dînsa a se folosi de acest drept și pretinde să i se ofere și ei posibilitatea spre a-și determina ea însăși liber și absolut, fără nici un amestec străin, forma sa instituțională de stat și a coordonării sale în sînul națiunilor libere. Organizația națională a națiunii române din Ungaria și Transilvania nu recunoaște acestui parlament și guvern dreptul de-a se considera ca reprezentant al acestei națiuni și nu recunoaște nici unui factor străin de sine dreptul de a reprezenta interesele sale naționale la Congresul de pace generală, ci aceste interese le va putea încredința numai factorilor, instituți de adunarea sa națională. Afară de însăși adunarea națională ori organele exmise din sînul ei, pentru acum Comitetul Executiv al Partidului Național Român, nimeni nu are dreptul să pertraceteze și să decidă în chestii cari privesc situațiunea politică a acestei națiuni și orice deciziuni și învoieli, cari s-ar face fără concursul acestora, le declarăm prin aceasta nule și fără nici o putere obligătoare pentru națiunea română. După suferințe și lupte seculare, națiunea română din monarhia austro-ungară așteaptă și pretinde înfăptuirea dreptului său inalienabil și imprescriptibil la viață deplină națională“.

Comitetul Executiv al Partidului Național Român aduce prin urmare, cu unanimitate și în desăvîrșită înțelegere, o rezoluțiune pe care o consideră dată în numele națiunii întregi. El revendică dreptul de autodeterminare cu toate consecințele ce decurg din el, rupe din acel moment legăturile cu Statul ungar și rezervă unei adunări naționale și organelor ei dreptul de-a dispune asupra viitorului. Cei opt membri ai comitetului își vor fi dat seama de importanța acestei rezoluțiuni, vor fi cîntărit fiecare cuvînt din textul ei și se vor fi gîndit,

În aceeași vreme, la mijloacele de-a o duce la îndeplinire. Hotărîrea era revoluționară, de aceea organul ei executiv se numește „directoriu“ și după hotărîrea aceluiași comitet se compune din șase membri : V. Goldiș, Ștefan C. Pop, Aurel Vlad, Iuliu Maniu, Al. Vaida și I. Suci. Ei vor fi prevăzută dificultățile, pe care avea să le întâmpine transpunerea pe plan politic a unei asemenea acțiuni. De acum însă nu mai era loc pentru ezitare. Rezoluțiunea câtă să fie adusă mai întâi la cunoștința factorilor cu cădere ai statului ungar, parlamentului și guvernului și în aceeași vreme maselor mari ale poporului românesc, pentru a le prepara și organiza.

Se știe că însărcinarea dintii și-a asumat-o deputatul Al. Vaida și a executat-o în chip demn, prin cuvîntarea ținută în Camera deputațiilor, în ziua de 18 octombrie 1918. În cele șase zile care s-au strecurat, monarhia alunecase vertiginos. Prin manifestul împăratului publicat în 17 octombrie, Austria se transforma într-un stat federativ, lăsînd fiecărei națiuni libertatea de-a constitui, pe teritoriul său etnic, comunitate proprie de stat, dar păstrînd integritatea țărilor coroanei Sf. Ștefan. În aceeași zi ministrul președinte Wekerle anunța în parlament desfacerea Ungariei de Austria. Marea putere dunăreană a încetat astfel de a mai exista. Ea pierduse războiul nu numai în ipostaza dualistă, ci și prin fiecare parte componentă a ei, cu toate că atît Károlyi, cît și Tisza se complăceau a crede că mai pot salva integritatea Ungariei. Declarațiunea cetită de Al. Vaida încadra astfel revendicările poporului român, în momentul cel mai potrivit, în procesul de refacere a popoarelor subjugate.

Discursul însuși, în prima sa parte, încearcă să lege firul revendicărilor românești de ideile generoase ale omenirii și de ceea ce este într-adevăr netrecător în principiile stabilite de Wilson. Tonul cuvîntătorului e calm și analiza ce o face punctelor wilsoniene e concludentă. Nu subliniază însă deosebit decît două din încheierile, care interesează și neamul său : sîntem de-acum o națiune și nu oarecare naționalitate, și apoi că în viitor națiunile mari și mici vor avea drepturi egale. Aduce apoi la cunoștință parlamentului Rezoluțiunea Comitetului Executiv al Partidului Național Român. Își dă seamă de semnificația istorică a actului ce-l săvîrșește, ca mandatar al națiunii sale, și rămîne solemn pînă la ultima frază a rezoluției. Poate că liniștea voită a oratorului, înțelegerea sa caldă pentru marile principii ale lumii noui și invocarea mărimii vremilor, al căror vestitor elocvent era, au încremenit, dar numai o clipă, incinta Camerei, dușmană românilor întotdeauna. Vacarmul amenințător a izbucnit cu toată furia cînd deputații unguri au înțeles rostul acestei declarații. Președintele Camerei și primul ministru au subliniat îndată intențiile ei potrivnice constituției ungurești. În partea doua a discursului, oratorul român își îngăduie să-și ia o satisfacție personală în polemica cu ministrul președinte Wekerle, căruia îi arată imposibilitatea morală de a privi în față lumina adevărurilor noi. Dușmanului său neîmpăcat, contelui Tisza, îi trimite, în sfîrșit, o ploaie de săgeți, înmuiate într-o fină ironie, nu pentru a triumfa asupra mărimii sale prăbușite, ci pentru a dovedi slaba consistență a imperialismului,

care se pretinde milenar și zădărnicia silințelor de oprimare. În conștiința că problema națiunii sale constituie de-acum o obligație de onoare a lumii civilizate, Al. Vaida termină cu cuvintele cuvenite unui crainic, care s-a învrednicit să vestească libertatea poporului său : „Și să știți că nu persoana mea neînsemnată, ci națiunea română întregă a vorbit prin mine și că în aceste clipe istorice, fiecare român simte la fel cu mine și inima fiecărui român e pătrunsă de aceleași simțiminte, dorințe și speranțe, cărora eu le-am dat expresie“.

Și într-adevăr, românii din Transilvania au primit cu frenezie, dar și cu o desăvirșită înțelegere și disciplină Rezoluția Comitetului Executiv și anunțarea ei în parlamentul ungar. Solidaritatea maselor, netulburată de nici o defecțiune, pe care se razimă de-acum acțiunea conducerii, pînă la proclamarea unității naționale, este o probă strălucită a consimțămîntului unanim cu formula politică aleasă. Graiul ei răspicat și fixarea în termeni hotărîți a atitudinii poporului românesc în mijlocul haosului, care se apropia, au creat un sentiment de siguranță pentru viitor și au întărit încrederea față de conducătorii săi chemați. Comitetul Partidului Național, unica organizație politică a românilor din Transilvania, era de jumătate de veac reprezentantul lor legal, ales de conferința națională prin delegați investiți cu împuterniciri din toate circumscripțiile românești. Rolul ce și l-a asumat de a vorbi în numele poporului românesc pînă la întrunirea Adunării Naționale, a fost unanim aprobat, iar măsurile sale au fost respectate de toți.

Eram în Sibiu atunci și împreună cu tovarășii de altădată am publicat, cei dintîiu, în „Gazeta Poporului“, pe care o redactam, textul rezoluțiunii istorice. Îl promisem îndată după întrunirea de la Oradea, l-am dat să-l culeagă cu litere mari, pe fața dinții și așteptam să fie cetit în parlament, pentru ca să-l pornim la drum. Îmi reamintesc înfrigurarea acestei așteptări, care a pus la probă nervii noștri sănătoși. În sfîrșit, în ziua de 19 octombrie, avînd cuvîntarea d-lui Vaida, am tipărit-o în rezumat și am smuls cenzurii aprobarea de a se publica. Am înțeles, firește, importanța politică a rezoluției și nevoia de-a se împrăștia în cercuri cit mai largi. Nu am fost însă de acord cu ritmul prea încetinit al acțiunii. Elanul tinereței noastre își căuta drum, fără nici un zăgaz și ar fi fost în stare să tragă de îndată alte consecințe. E un privilegiu acesta al tinereței, de a se dăruii cu totul idealurilor mari, fără a ține seamă de contrarietatea împrejurărilor. În momentele hotărîtoare ale neamului însă calmul judecății reprezintă un factor tot atît de important : cîntărește rece puterile proprii și ale dușmanului, evită sacrificiul inutil, suportă mai ușor decepțiile inerente oricărei acțiuni omenеști și se descurcă chibzuind, din situațiile cele mai dificile. De aceea este un merit deosebit al generației tinere din Ardeal, că a îmbrățișat, fără nici o ezitare, acțiunea politică a Comitetului Național și i-a dat avînt, servind-o pînă la capăt. (Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*, Biblioteca „Astra“, nr. 29, Editura „Astra“, Sibiu, 1943, p. 10—24).

2. Matica — asociație culturală slovacă.

Manifest către națiunea română al Consiliului Național Român din 6 noiembrie 1918, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, Biblioteca Despărțământului București al Asociațiunii „Astra”, București, 1 Decembrie 1943, p. 28—30.

Nota ultimativă adresată Consiliului Național Ungar din Budapesta, la 10 noiembrie 1918, de către Marele Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, pentru predarea stăpînirii și administrației asupra teritoriilor românești, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, p. 33—40.

Comunicat ce cuprinde replica Consiliului Național Român la răspunsul guvernului ungar la „Nota ultimativă” din 10 noiembrie 1918, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, p. 36—37.

Manifest către popoarele lumii, al Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, 20 noiembrie 1918, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, p. 41—44.

Convocare a Marelui Sfat al Națiunii Române din Ungaria și Transilvania, pentru Marea Adunare din 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, p. 49—51.

Onorată Adunare Generală Națională, discursul lui Ștefan Cicio Pop rostit la 1 Decembrie 1918, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, p. 79—82.

Domnilor delegați, raportul Comisiei de verificare a condițiilor, prezentat de Ioan Suci, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, p. 82—84.

Prea iubiții mei, discursul prezidentului Marii Adunări Naționale, Gh. Pop de Băsești, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, p. 85—86.

Mărită Adunare Națională, discursul lui Vasile Goldiș, pentru propunerea Unirii de la Alba Iulia, rostit la 1 Decembrie 1918, în Vasile Goldiș, Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea Culturală „Astra”, Cultura Națională, București, 1928, p. 11—18.

Hotărîrea Marii Adunări Naționale a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, 1 Decembrie 1918, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, p. 109—111.

Onorată Adunare Națională, discurs rostit în numele Partidului Național Român de Iuliu Maniu, la 1 Decembrie 1918, în ziarul „Românul” (Arad), anul VII, nr. 23 din 19 decembrie 1918 ; reproducă din Carmen Saeculare Valachicum, ediție de Vasile Netea, Editura Minerva, București, 1979, p. 349—353.

Preacinstită Adunare Națională, discursul rostit în numele social-democraților români ardeleni de Iosif Jumanca, la 1 Decembrie 1918, în ziarul „Drapelul” (Lugoj), anul XVIII, nr. 129 din 1/14 decembrie 1918 ; reproducă din Carmen Saeculare Valachicum, p. 353—354.

Mărită nație română !, discurs rostit pe Cîmpul lui Horea, înaintea poporului adunat, de către dr. Miron Cristea, în volumul Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, p. 122—128.

Fraților !, discurs rostit pe Cîmpul lui Horea, înaintea poporului adunat, de către dr. Iuliu Hossu, în volumul *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 128—130.

1. Completăm evantaiul forțelor social-politice românești ardelenene care au contribuit la înfăptuirea istoricului act de la Alba Iulia, cu două evocări reunite sub genericul *Studentții și Marea Unire* :

[...] În anii 1913—1914 era și în Cluj, asemănător celorlalte centre universitare din fosta monarhie, o intensă mișcare studențească românească.

În iunie 1913 apare în Cluj „Noi“, „organul studențimei române“ al cărui „director girant“ era dl. dr. *Eugen Bianu* și colaboratorii cei mai buni studenți români din fosta Ungarie.

După izbucnirea războiului însă, încetează orice activitate *organizată* a studenților români. Societățile studențești nu mai funcționează nici măcar formal, de o parte, fiindcă studenții români sînt înrolați fără cruțare și împărștiați pe toate cîmpurile de bătaie, de altă parte, din motivul, că românii erau în mod special suspectați și spionați, deci nu se puteau întruni la lumina zilei. Această lipsă de activitate publică a societăților studențești nu înseamnă, totuși, nici de departe, că studențimea română ar fi amuțit și încetat orice activitate în decursul războiului.

Însă activitatea ei se desfășoară *individual* de fiecare student însuflînd nădejde poporului-soldat, între care se afla, pe toate cîmpurile de luptă, foarte adese chiar dintre consăteni. Legătura naturală, încrederea și dragostea reciprocă dintre intelectualul și țăranul român s-a dezvoltat și mai călduros, și mai adînc, în chinurile fizice și sufletești ale tranșelor străine, unde erau constrînși să singereze și de multe ori erau chiar folosiți în mod scelerat ca „*umplutură de tun*“. Același dor de casă, același ideal național ne preocupa deopotrivă pe intelectuali și țărani, ofițeri și soldați. Între patru ochi, sau chiar în grupuri de 4—5 vorbeam despre dorințele inimii noastre, despre nădejdea apropiatei eliberări.

În dorința fierbinte de a vedea o clipă mai curînd realizarea visului strămoșesc, — cei mai curajoși făceau tot posibilul pentru a dăuna armatei austro-ungare : de la trasul în vînt cu arma, pînă la dezertarea la inamic, *toate*, cu dorința de a trece în Țara Mamă și a lupta la timpul său pentru idealul național !

Ziua intrării în acțiune a României era așteptată cu ardoare și nerăbdare. Nimeni dintre noi nici nu-și putea închipui că Țara Mamă nu va lupta contra monarhiei. Comandamentele austro-germane, de multe ori, pentru a insufla voie de luptă în trupele sale românești, lansa pe front știrea că România a intrat în război alături de „noi“. Or, aceste zvonuri nu aflau crezămînt nici la cel din urmă soldat român. [...]

Intelectualii în general, studențimea în special, în calitate de subofițeri și ofițeri, zi și noapte împreună cu trupa, în lupte și mizerii, — îi țineau vie solda-

tului român din armata străină, nădejdea că ceasul eliberării este tot mai aproape. Uneori îl credeam mai aproape chiar de cum era de fapt...

Ca ofițeri și subofițeri teteriști, studenții mai ușor făceau rost de concedii și așa făceau legătura între front și familiile de acasă, în același spirit. Când ajungeam în situații de a putea ajuta pe conaționali sau camarazii sirbi, cehi etc., o făceam cu toată dragostea.

Nu numai închideam ochii față de neglijențe, dar puneam la cale dezertări chiar.

În ce mă privește îmi amintesc d.e. că în anul 1916, ca invalid am fost detașat la tabăra de prizonieri din Hajmáskér *, unde am fost comandantul unui batalion de prizonieri români. Subofițerii români erau degradați și înlocuiți în mare parte de către camarazi de ai lor, evrei. Mizerie, foame, moarte... Am refăcut ce s-a putut, dar după o lună mi s-a luat comanda, fiind denunțat de foștii profitori ai situației anterioare. Totuși și de acest timp de o lună cred că-și aduc cu drag aminte soldații regelui Ferdinand, care au fost în calitate de prizonieri sub mîna unui sublocotenent austro-ungar, student român.

Știu apoi cum între altele mediciniiștii *Ursace Grigorie* și *Chirileanu Traian* (azi medici în Tg. Mureș) prin trucuri îndrăznețe au scăpat de front pe profesorii din Năsăud, d-nii : *Bojor*, *Scridon* și *Seni*, concentrați în anul 1917, din răzbunare politică, la Cluj.

Urmăream cu cel mai mare interes soarta războiului, de al cărui rezultat favorabil pentru români eram ferm convinși, mai ales după intrarea în activitate a României. Acest eveniment a făcut să salte inimile românilor de pe fronturi ; îl comentam oriunde puteam.

Durere de nedescris, — deopotrivă de mare cu bucuria dinainte — ne sfișia inimile cînd armata regelui Ferdinand a trebuit să se retragă. Unii dintre noi pierduseră nădejdea în eliberare și siguranța nu o mai aveam nici ceilalți care o mai susțineam pentru a încuraja soldații.

În anii 1917—18 s-au adunat în Cluj tot mai mulți universitari români, la concediu de studii, sau transferîndu-se acolo invalizii, prizonierii reînțorși din Rusia și cei neapți de front : fiecare voia să fie mai aproape de ai lui.

Cînd am ajuns și eu la Cluj, transferat acolo în vara anului 1918, erau deja foarte mulți studenți, împrejurare ușor explicabilă căci s-au aglomerat universitari noi și vechi care nu putuseră termina studiile din cauza războiului. Eram și mai în vîrstă și mai cu experiență, umblați în război și independenți materialicește, fiind aproape toți ofițeri. Din aceste motive aveam și prestigiu mai mare în viața socială și autoritate, influență mai pronunțată asupra soldaților români.

* În acest timp am avut ocazie să trec și prin comuna Kaposszentjakab, plasa Kaposvár din județul Somogy, unde spre marea mea mirare am aflat între locuitori vreo 15 familii de țărani români. Nu știau cînd și cum s-au așezat acolo, dar vorbeau încă românește. Cine are timp și mijloace ar trebui să-i cerceteze !

Cu dezastrele Centralilor pe cîmpurile de luptă — începînd mai ales cu cel de la Salonic, — apoi inspirați de activitatea fraților *cehi*, moralul studențimii se ridica tot mai mult. Foloseam toate ocaziunile să ne întîlnim, să schimbăm idei. [...]

Acum să trecem în o sumară revistă mișcarea studențească din anul 1918.

După cum spusei adineaori, ne adunam foarte des. Locuințele d-lor locotenenți dr. Octavian *Utalea* și *Tripa* erau locul obișnuit al consfăturilor noastre. Ne frămîntam tot mai mult în dorința de a activa în mod pozitiv pentru realizarea idealului național. Simțeam dureros că nu primim nici o îndrumare de la conducătorii politici firești, — de la capii *Partidului Național Român*.

În fine, la o astfel de consfătuire s-a hotărît ca 5 dintre noi care aveau mijloace materiale să-și ceară sub un pretext oarecare permisie pe 3 zile de la unitățile lor și să meargă la Budapesta, unde să se prezinte d-lui Al. Vaida și să-l întrebe : „*ce are de gînd să facă P.N.R. ? Voieste să se pună în fruntea mișcării naționale, căci dacă nu, acționăm noi fără ei !*”

Așa suna hotărîrea noastră tinerească. De unde să fi știut noi că frunțașii români erau la posturile lor de datorie, că la 12 octombrie se întruniseră la Oradea sub prezidenția d-lui dr. Teodor Mihali și redactaseră deja Declarația care urma să fie citită în parlamentul de pe malul Dunării de către dl. Alexandru Vaida.

Deci noi am ales și trimis la Budapesta în 15 octombrie pe următorii ofițeri : dr. *Utalea* în numele reg. 35 artilerie, dr. *Triff* în numele invalizilor, *Rusu Simion* în numele prizonierilor reînțorși din Rusia, Gh. *Mureșan* din partea reg. 63 inf. și *Chirileanu* în reprezentarea tinerimei universitare. Acești delegați ajunși la Budapesta, conducătorul lor dl. *Utalea* a vizitat pe dl. Vaida la hotelul „*Jägerhorn*“, cartierul general al frunțașilor români. Expune scopul și mandatul ; roagă o întrevedere pentru întreaga delegație. Dl. Vaida arată d-lui *Utalea* că întîlnirea cu toți ar fi o imprudență, deoarece toți românii, și d-sa în special, sînt spionați : roagă să comunice aceasta camarazilor și să-l viziteze tot dl. *Utalea* singur. La întîlnirea ce a urmat, dl. Vaida — ni se spusese că între timp d-sa a luat contact și cu dl. *Iuliu Maniu* care se reîntorsese de pe frontul italian la Viena — și-a exprimat părerea de bine asupra spiritului care domnește între ofițeri și tinerimea universitară din Cluj ; ne-a îndemnat să ținem legătura cu P.N.R., trimițînd la d-sa săptămînal cite un curier. Ne-a mai rugat să facem și să organizăm propaganda ca și românii, cu ocaziunea concediilor, dezertărilor sau, la o eventuală revoluție, să vină acasă de pe front și de la unitățile militare cu arme și munițiuni, să fie gata la orice eventualitate.

În sensul acesta — după modelul cehilor — instruiam noi și înainte pe soldații români de acasă și pe cei care plecau la front. Îndrumarea d-lui Vaida a produs însă intensificarea acestei propagande.

Trebuie să amintesc că delegații clujeni au informat și pe studenții aflați în Budapesta, care nu erau mai orientați decît noi despre situație, comu-

nicînd convorbirea studenților *Steer Ioan, Păcurar Gheorghe, Nicoară Eugen, Antal Dumitru* etc.

După instrucțiunile aduse de trimișii noștri de la Budapesta, consfăturile în locuințele amintite mai sus au devenit aproape zilnice și se făceau planuri tot mai concrete. Cîteva zile în urmă, în o adunare ținută la locuința d-lui locotenent Tripa, — aflătoare în casa d-lui dr. Aurel Isac — s-a sulevat d.e. ideea să ocupăm Clujul cu trupele române de sub comanda noastră. Aceasta era ușor posibil deoarece aproape întreaga garnizoană era românească, cu excepția doar a unui regiment de cehi. S-a făcut planul detaliat, cum să se purceadă la ocuparea cetății poștei etc. și s-au împărțit rolurile. Totuși, cumpănirea celor mai bătrîni că lucrînd izolați numai noi clujenii, nu am servi scopul ; apoi îngrijorarea că, față de atacurile la care am fi sigur expuși de către trupele pe care le vor trimite ungurii în contra noastră din Budapesta, nu o să putem ține orașul mai mult de 3—4 zile și că, de altă parte, și așa o să vină curînd timpul ocupării întregului Ardeal, toate acestea au făcut ca planul să rămînă neexecutat, cu toate că eram absolut siguri de reușita momentană.

În 30 octombrie s-a adunat tinerimea universitară la internatul *Petran*, unde ne-am înțeles ce directive să dăm soldaților români în vederea debandadei armatei care se anunța. S-a fixat să-i îndrumăm conform instrucțiunilor primite de la dl. Vaida.

În 31 octombrie tinerimea s-a adunat, convocată de dl. dr. Frîncu la banca „*Economul*“ unde se aflau toți ofițerii care îndrăzneau să se afirme ca români, împreună cu intelectualii civili între care îmi amintesc de dnii : Frîncu, Pop Iulian, Utalea, Poruțiu Valentin, Hațieganu Emil, Socol, Gherman, Dragomir Al., părintele Simu.

După cuvîntări înflăcărâte și chibzuirii treze se hotărăște în unanimitate ca soldații români să nu depună jurămîntul către Republica Maghiară, ci către „*Consiliul Național Român din Ardeal*“ ca organ al Marelui Sfat Național ; se mai decide organizarea pretutindeni a *consiliilor și gărzilor naționale*, se dau instrucțiuni și curierilor veniți din provincie. [...]

La toate evenimentele acestea, la organizarea manifestațiunilor în constituirea gărzilor și consiliilor naționale pe baze similare în întreg Ardealul studențimea a avut partea leului.

În 4 noiembrie s-a început organizarea provinciei. O echipă în frunte cu dl. E. Hațieganu, cu studenții Chirileanu, Dumitraș Aurel și Ursache a mers la *Gherla*, unde au fost primiți de către p.s. episcopul *Hossu* apoi la *Dej* unde au întîlnit pe dnii *T. Mihali, Vaida* și *L. Micșa*. Alții au plecat în alte direcțiuni. Așa la *Bistrița* a fost trimes bravul caporal *Cornel Ordace*, student și el.

În aceeași zi subsemnatul am primit mandat și am plecat pentru organizarea *Munților Apuseni*, începînd cu *Turda*.

Nu mult după aceasta au sosit din Budapesta studenții *Dumitru Antal* și *Ioan Chinezu* cu instrucțiuni [...] Văzînd însă acțiunea din Cluj, i s-au atașat

cu trup și suflet și au fost încredințați, primul cu organizarea *Reghinului*, al doilea cu cea a *Tg. Mureșului*, unde au plecat imediat.

În tot decursul revoluției studențimea fie în Cluj, fie împrăștiată la vatră, a stat în mod natural în liniile prime ale celor ce pregăteau marile evenimente. De multe ori — mai ales în provincie — trebuia să se lupte cu „prudența” celor mai bătrâni spre a constitui consiliile naționale, gărzile și a impune arborarea drapelului național pe edificiile publice, în semn că a sosit dominația românească.

În val-virtejul acestor evenimente și în activitatea febrilă a revoluțiunii, studențimea s-a gândit să se organizeze din nou și formal, abia în vederea *reprezentării ei la Marea Adunare de la Alba Iulia*.

Aceasta s-a întimplat în o ședință din 26 nov. 1918.

Cu această ocaziune s-a redactat și primit în unanimitate o „cuvîntare” * pe care am redactat-o în colaborare cu d-nii Lațiu și Suciș și pe care ar fi urmat să o citesc în calitate de delegat al studențimii, în adunarea de la Alba Iulia și care glăsuia astfel :

„Tinerimea universitară română din Cluj nutrind în suflet focul sacru al celor mai sfinte sentimente naționale și al celei mai fierbinți dragoste de neam, în momentele actuale de cea mai mare importanță pentru soarta și viitorul «Neamului românesc din Transilvania» a cărui mlădiță e, își ține de sfîntă datorință să-și spună și ea cuvîntul cu această ocazie. Abstrăgînd de la rolul important al universitarilor, în viața publică alor alte neamuri, bazați numai pe faptul că în mîinile noastre pline de vigoarea tinereții se vor depune ca mîine, frînele guvernării, rolul deosebit de important al conducerii destinului unui popor, pentru care numai acum apare în culorile cele mai superbe, mai măiestruase, aurora unui viitor ferice, pășește și ea ca un factor ponderabil de-o importanță incontestabilă.

Ca atare declară sincer dorința sa fierbinte, referitor la organizarea, orînduirea destinului, precum și la fixarea cadrelor între care va avea să pulseze energia vitală a «Neamului Românesc din Transilvania», asigurat fiindu-i dreptul liberei dispunerii a sorții sale, din partea [...] președintelui Statelor Unite, Wilson, și a civilizației «Statelor Apusului». Recunoscînd însă — și pînă acum de singurul factor competent, singurul merit și autorizat să vorbească în numele românilor transilvăneni, alcătuit acum în «Marele Sfat al Neamului» — pe «Comitetul nostru Național», declarăm și noi cu această ocazie în mod solemn, că ne asociem cu trup, și suflet deciziunilor mărețe ce se vor lua din partea «Comitetului Național» în marea și istorica Adunare a neamului din falnica Alba Iulie. Sub bagheta magică a celui mai puternic entuziasm, inerent tinereții noastre, privim cu încredere, extaziați de atîta beție

* Originalul și conceptul predate Centrului studențesc din Cluj spre păstrarea în arhivă, împreună cu „protocolul” ședinței.

de fericire, cerul limpede, curat ca lacrima, ce va privi ca mîine un popor ce a scuturat, acum numai, cătușele greoaie ale unei tiranii de veacuri.

Inimile noastre tinere, — care au gustat pînă acum destul din amarul durerii, văzînd atîta umilire, atîta asuprire a unui popor din viță nobilă, — se deschid senine vorbind cu sete accentele sublime ce înfrățesc în aceste clipe, într-un cuget și o simțire, toată suflarea românească.

«Dînd acum mîină cu mîină,
Cei cu inima română»

văzînd realizat visul visat atît de mult, la a cărui înfăptuire se va cutremura și pulberea strămoșilor în liniștea de mormînt, strigăm decî sus și tare :

«Trăiască neamul românesc»,
«Trăiască România Mare».

Cum însă tinerimea universitară nu a fost înscrisă la cuvînt în programul oficial de la Alba Iulia, „cuvîntarea“ aceasta am citit-o numai la o convenire a tinerimii ținută la Alba Iulia, în hotelul „Europa“ în preziua Marii Adunări.

Este de sine înțeles că totuși studențimea a fost ceata cea mai însuflețită de propagandiști pentru participarea tuturor la Alba Iulia. Iar aici glasul ei a fost hotărît și tare — deși neoficial — rostit pentru unirea *fără condițiuni*; după Adunare, studenții au fost solii hotărîrilor luate, atît între poporul care participase, cît și mai ales pentru lumea celor ce nu putuseră să fie prezenți. [...]“ [*Emil A. Dandea*, în „Almanahul Societății Academice «Petru Maior», al Societăților pe facultăți și academii și al Cercurilor studențești regionale din Cluj“, Tipografia «Cartea Românească» S.A., Cluj, 1929, p. 85—94.]

Societatea academică „Petru Maior“ în ultimul ei an de funcționare la Budapesta. Funcționarea Societății academice „Petru Maior“, în două mici odăițe din str. Ūllői în toamna anului 1918 — timp de aspră prigoană a românilor — era un curaj. Și aveam acest curaj, chiar fără să ne dăm seama, căci eram tineri, gata să înfruntăm orice primejdie. Eram puțini studenți universitari, însă cu atît mai legați prietenește.

Îngrijați de viitorul nostru, urmăream cu atențiune evenimentele războiului, bucurîndu-ne din tot sufletul de cîte ori citeam o veste cît de mică despre o nouă izbîndă a Aliatilor. Cu astfel de preocupări sufletești, de sine înțeles, și că întîlnirile săptămîinale de la „Petru Maior“, oricît ne forțam să le păstrăm caracterul strict cultural și științific, adeseori le transformam în conveniri de dezbateri politice naționale.

Prăbușirea Puterilor Centrale ne-a aflat dispuși din plin să ne bucurăm de această înfrîngere și să simțim prin instinct național că se apropie ceasul împlinirii visului întregirii neamului românesc. După deschiderea parlamentului ungar, studenții români zile de-a rîndul i-au umplut galeriile în așteptarea citirii Declarațiunii de autodeterminare, citită de dl. deputat dr. Al. Vaida, în ziua de 18 octombrie 1918. Din acea memorabilă zi am fost convinși că ceasul

eliberării nu este departe și toți cei conștii trebuie să ne așezăm pe lucru.

În timp ce conducătorii noștri așteptau desfășurarea evenimentelor și deschiderea Conferinței de pace, noi, grupul studenților de la Societatea academică „Petru Maior“ după mai multe consfătuiri, am hotărât să redactăm și tipărim un apel către poporul român, în care să-i facem cunoscut dreptul de autodeterminare [...]

La data de 22 octombrie 1918, apelul a fost aprobat în forma redactată definitiv de mine. Iată ce spuneam în el :

„Cuvîntul nostru am vrea să fie asemenea unui trăsnet, care arde tot ce o sclăvie de o mie de ani a pus ca rugină în formă de lașitate și umilire pe sufletele noastre !

Din fire sîntem un popor blajin și temător de Dumnezeu, care numai cînd a fost peste măsură asuprit și întăritat a protestat cu puterea și cu vorba, altfel s-a lăsat în voia sorții cu nădejdea totdeauna trează, că oricum, dar odată tot trebuie să vină ceasul cel mult dorit, ceasul *eliberării*.

Ceasul mult dorit a și sosit, e vorba acum să-l știm și folosi. Bine că soarta noastră a ajuns să fie hotărîtă de sfatul întregii lumi, dînd drept de liberă dispunere fiecărei națiuni, totuși ca să ne arătăm vrednici de acest drept sfînt, trebuie să o arătăm prin vorbe și fapte lumii întregi.

Deputații noștri... le-au spus ungurilor în casa țării, că nu-i mai vrem de stăpîni... Ei însă nu vreau nici acum — după ce au primit punctele lui Wilson, să ne recunoască și respecteze drepturile. Și cum încearcă și vor încerca prin teroare și jandarmi să scoată declarații că vrem să rămînem și pe mai departe sub stăpînirea lor, trebuie să ridicăm sus și tare glasul adevărat al neamului că *nu putem de ei*. Era dorință moștenită cu sfințenie din moși, strămoși, de-a ne uni într-un singur neam, cu o singură patrie. O dorință care trebuie să răsune fără piedică din toate milioanele de guri românești, care au fost asuprite...

Ne ridicăm deci cuvîntul în numele sfînt al dreptului de a voi să trăim liberi, declarînd că :

1. Între noi și vechii stăpînitori, rupem orice formă comună de viețuire, declarîndu-ne în masă cu toții că ne considerăm de dezrobiți, dobîndind drept de liberă dispunere asupra sorții noastre ca popor.

2. Că prin aceasta vrem să ne unim cu toții, cu cei care sînt de un neam și de-o limbă cu noi.

3. Că toți sîntem de un gînd și acei care lucră în contra noastră ne sînt străini și dușmani.

Cei slabi de înger să fugă, să iasă dintre noi, căci cel ce nu-i în stare să-și elupte libertatea, nici nu-i vrednic de ea.

Tot blestemul generațiilor viitoare ni-l punem pe suflete de nu vom lupta așa cum sufletul neamului ne cere, iar de la noi blestemul nostru, dacă înțelegînd nu ne veți asculta și urma!

«Tinerimea română»“

Void să lucrăm cu consimțământul conducătorilor noștri politici, prin intermediul unuia dintre noi — Gheorghe Boșcu Popovici — am ajuns să cerem sfatul și sprijinul lor. Trei inși ne-am ales să le prezentăm apelul și voinea de a ne pune în serviciul cauzei naționale. În 23 sau 24 octombrie, seara, ne-am și dus la hotelul Jägerhorn, unde am aflat adunați într-o singură cameră pe toți fruntașii. Erau de față d-nii dr. Th. Mihali, dr. Șt. C. Pop, dr. I. Maniu, V. Goldiș, Al. Vaida, dr. A. Vlad, dr. V. Bontescu, dr. I. Erdeli etc. Am fost foarte bine primiți și după ce ne-au lăudat intențiunile prin cuvântul domnilor Șt. C. Pop, I. Maniu și alții, iar mai la urmă prin al d-lui V. Goldiș, la propunerea d-sale s-a hotărât să nu publicăm apelul, căci ar însemna să ne dezvăluim întreg planul de luptă, ci toți studenții, împreună cu cei din Cluj, să ne organizăm în echipe și cutreierînd fiecare ținutul de unde este, să aducem la cunoștința poporului tot ce voia să-i spună apelul. Pentru pornirea acțiunii și călătoriei la Cluj ne-au dat și un mic ajutor bănesc, ca să aducem toate acestea și la cunoștința studenților universitari din Cluj cît mai în grabă. Ca cei dintii soli, am fost ales eu împreună cu Ion Chinez, azi profesor în Cluj.

Din cauza îmbolnăvirii lui Chinez, în Cluj am ajuns abea a doua zi de revoluție la 2 noiembrie. Propaganda ne-am fost început-o încă în tren, între soldații care se întorceau de pe front. În Cluj am aflat un grup de studenți cu care am și avut o mică consfătuire, însă evenimentele precipitîndu-ne în urma revoluției, misiunea noastră a luat o altă direcțiune, transformîndu-se în soli ai consiliilor și gărzilor naționale. [...]

A doua zi încărcăți cu manifeste și instrucțiuni am plecat amîndoi pe valea de sus a Mureșului, oprindu-ne, Chinezu la Tg. Mureș, iar eu la Reghin, organizînd consilii și gărzi naționale.

La 27 noiembrie, armata română a intrat în Toplița și a doua zi dimineața încă de la banchetul dat în onoarea ofițerilor, am plecat cu ultimul tren la Alba Iulia. Aici, la 1 Decembrie împreună cu alți colegi, am votat Unirea, ca delegat al studenților universitari.

Arhiva și biblioteca Societății „Petru Maior“ a rămas închisă în cele două odăițe din str. Ullöi. [...]

Arhiva anilor de război s-a pierdut. Chiar de nu s-ar fi pierdut, cele ce le-am făcut noi în toamna anului 1918 și așa n-au fost scrise nicăieri și ca prea puțin cunoscute m-am simțit dator să le descriu, ca ultimul președinte al Societății „Petru Maior“ la Budapesta. [Dumitru Antal, în „Almanahul Societății Academice «Petru Maior»“, p. 81—84].

Moțiune, adoptată de Adunarea sașilor transilvăneni din București, prin care-și exprimă adeziunea la hotărârile Marii Adunării Naționale de la Alba Iulia, în ziarul „Dacia“ (București), anul I, nr. 7 din 29 noiembrie / 12 decembrie 1918.

Cuvîntare, rostită de Vasile Goldiș cu ocazia predării Actului Unirii conducătorului statului român, 14 decembrie 1918, în Vasile Goldiș, *Discursuri rostită în preajma Unirii și la Asociațiunea Culturală „Astra“*, p. 26—28.

Decret, publicat în „Monitorul Oficial“ (București), nr. 212 din 13/26 decembrie 1918, p. 3749.

Hotărîre a Consiliului central săsesc și a Consiliului național săsesc din Transilvania, întrunite la Mediaș, de aderare la hotărîrile Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, în ziarul „Mediascher Zeitung“, anul IV, nr. 4 din 11 ianuarie 1919.

1. Marele istoric Nicolae Iorga relatează în ziarul arădean „Românul“ din 27 ianuarie / 9 februarie 1918, momentul prezentării suveranului României, a actului hotărîrii de la Mediaș a sașilor transilvăneni : „Delegația noilor cetățeni sași ai României depline [...] a fost primită de regele și de prințul moștenitor.

Dl. Schullerus și tovarășii săi au prezentat suveranului pe care și l-au voit actul de la Mediaș al Unirii, pentru totdeauna, cu o Românie care intră în toate drepturile vechi și imprescriptibile ale neamului românesc. Și ei au adus dorinți pe care le cunoaștem și pe care le socotim pe deplin îndreptățite, căci nu poporul care a suferit mai mult de prigonirea limbii și a culturii sale se va atinge vreodată, cît de puțin, de dreptul oricui de a se folosi de limba sa și de a dezvolta în ea o cultură. Cu atît mai puțin, poate fi vorba de așa ceva față de fragmentul pus de soartă în mijlocul maselor românești, al unei națiuni care, orice greșeli ar fi făcut conducătorii ei, a fost și este printre cele dintii ale omenirii. Și cînd aceste 200 000 de oameni sînt de opt veacuri acasă la ei și cînd starea înfloritoare a țării datorește așa de mult muncii, economiei și inteligenței lor solide și stăruitoare, și mai puternic ni se impune datoria de a respecta în ei, așa cum sînt și cum înțeleg să rămîie, nu numai un puternic element de ordine și civilizație în prezent, dar și unul de frumoasă tradiție istorică în trecut și unul de sigură garanție de înaintare culturală în viitor.

Regele le-a răspuns limpede și hotărît. [...], a vorbit din inimă, ca totdeauna, noilor supuși ai coroanei sale, fraților sași ai românimii de azi și de mîine, pentru a le spune că nu vor avea să regrete niciodată hotărîrea pe care într-un ceas de cuminte socoteală a împrejurărilor au luat-o, rupînd cu maghiarismul de stat, de pe urma căruia atîta au pătimit, pentru a se uni cu acel românism național pe energia etnică a căruia, ca și pe toleranța-i dovedită, se pot răzîma [...].“

Moțiune, extras din hotărîrea de aderare a evreilor ardeleni domiciliați în București la actul istoric înfăptuit, la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918, în lucrarea *Unirea Transilvaniei cu România*, ediția a II-a, Editura Politică, București, 1972, p. 687.

Rezoluție, adoptată de Adunarea reprezentanților șvabilor din Banat, prin care-și exprimă acordul față de hotărîrile Marii Adunări Naționale de la Alba

Iulia, în Wiliam Marin, *Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănățeni*, Editura Facla, Timișoara, 1978, p. 145—146.

Extras din Tratatul de pace cu Austria, în Traité de paix avec L'Autriche. Les Etats Unis d'Amerique, l'Empire Britannique, la France, l'Italie et le Japon, les principales puissances alliées et associées, d'une part de l'Autriche d'autre part, p. 49.

Extras din Tratatul de pace cu Bulgaria, în Traité de paix entre les puissances alliées et associées et la Bulgarie et Protocoles, signes à Nevilly-sur-Seine, le 27 novembre 1919, p. 26, 73.

Extras din Tratatul de pace cu Ungaria, în Traité de paix avec la Hongrie, publié par le Ministère Hongrois des affaires étrangères, Budapest, 1920, p. 18—19.

SILVIU DRAGOMIR, *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*, Biblioteca „Astra” nr. 29, Editura „Astrei”, Sibiu, 1943.

1. Primul ministru al Ungariei, Ștefan Tisza, drept răspuns la Mesajul lui Wilson, redactează, cu sprijinul episcopului Vasile Mangra, un manifest prin care semnatarii erau siliți să-și declare loialitatea față de politica oficială a guvernului ungar. Conducerea Partidului Național Român — cu toate amenințările lui Tisza — a refuzat să semneze manifestul ; singurul care a semnat, prin manopere frauduloase pe care însuși le-a demascat în Camera ungară după căderea guvernului Tisza, a fost Teodor Mihali, însă în numele clubului parlamentar, fără să angajeze Partidul Național Român.

2. Din evocarea amplă a lui Silviu Dragomir, prilejuită de împlinirea unui sfert de veac de la Marea Unire a românilor, am reținut în antologia propriuzisă doar episoadele despre trecutul luptei naționale a românilor ardeleni și cele care cuprind propriile amintiri ale autorului, de participant la actul național al Unirii de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918. Partea a treia, cu un caracter predominant istoricist, o transcriem în cele de mai jos, convinși fiind că aceste judecăți de valoare ale istoricului Silviu Dragomir vor prilejui cititorilor noștri o mai lesnicioasă descifrare în noianul de evenimente legate de împlinirea dezideratului național al Unirii :

«III. Ritmul evenimentelor era însă numai în aparență încetinit. În realitate, zilele de după 18 octombrie au fost pline de evenimente neașteptate, care au necesitat grabnic măsuri noi din partea comitetului constituit în directoriu. Răspunsul președintelui Wilson la oferta de pace a monarhiei austro-ungare, cunoscut tot în ziua de 18 octombrie, condiționa încetarea ostilităților, de recunoașterea cehoslovacilor și iugoslavilor ca națiuni îndreptățite a-și satisface pe deplin aspirațiunile naționale. Formula autonomiilor naționale era depășită, prin urmare, cât privește aceste două popoare, dar e evident că o asemenea soluție nu se putea limita numai la atît, ea se impunea de la sine în favorul tuturor popoarelor, care-și revendică libertatea. Deplasarea frontierelor vechi era inevitabilă. Sleită de puteri, monarhia se prăbușea și anarhia ar fi prins teren

pretutindeni, dacă energiile dezlănțuite nu ar fi fost captate de organizațiile naționale. În Austria procesul de dezagregare începe mai curînd, de aceea frații bucovineni ne-au depășit în pregătirea formulilor de eliberare. Ordinea constituțională din Ungaria încetează a mai fi o realitate abia în 31 octombrie, cînd revoluția biruitoare, sub conducerea contelui Mihail Károlyi, mătură guvernul, determină abdicarea regelui și semnează la Belgrad armistițiul cu puterile Ententei. Directoriul românesc intră acum pe deplin în funcția ce-i era rezervată. Își întregește cadrele cu reprezentanții muncitorilor români social-democrați și stabilindu-și reședința la Arad, își asumă nu numai rolul de-a organiza acțiunea revoluționară, ci și pe acela de-a fi reprezentantul autentic al națiunii române, eliberată acum de lanțurile robiei. Potrivit uzanțelor vremii, el poartă numele de Consiliu Național Român și e prezidat cîteva zile de Vasile Goldiș, apoi de Ștefan Cicio Pop.

O uriașă muncă de organizare s-a însărcinat să îndeplinească acest organ executiv al revoluției române, care-și desprinde contururile din anarhia generalizată. Și în teritoriul românesc al Ardealului satele sînt pretutindeni în fierbere. Soldații, care se întorc, cei mai mulți înarmați, sînt gata să răzbune nedreptățile suferite de la administrația ungurească. Nemulțumirile acumulate în cursul celor patru ani de război răbufnesc cu violență, iar forța publică nu mai există, pentru a strînge în frîne furia dezlănțuită a poporului. Dezordini cu caracter social nu se petrec încă, cel puțin pe teritoriul românesc al Ardealului, dar ar ajunge o singură scînteie pentru ca să aprindă flacăra justificatelor nemulțumiri împotriva latifundiarilor unguri, exploatatori fără milă ai mizeriei țaranilor. Consiliul Național își impune din primul moment autoritatea, înființînd organe locale de conducere, denumite tot consilii naționale și creînd o gardă națională proprie, pentru a menține ordinea. Ca la un gest magic mulțimile se calmează, cu atenția îndreptată spre Arad, iar consiliile și gărzile naționale, instalate de la Satu Mare la Brașov și de la Timișoara pînă în Bistrița, restabilesc ordinea, încheie transacții provizorii cu grupele etnice alogene, ocretesc organele administrative, supraveghează lucrările de demobilizare a armatei și îngrijesc transportul soldaților la căminele lor. Sufletul acestui vast mecanism improvizat peste noapte este deputatul Ștefan Cicio Pop. Imaginea lui rămîne nedespărțită de serbarea plină de freamăt a poporului românesc în aceste zori ale libertății naționale. El face să se cutremure pămîntul sub picioarele dușmanilor, tună și fulgeră ca un vulcan aprins, știe să îndemne cu povață înțeleaptă ca un părinte bun, să stăruie, să convingă, să predice, să poruncească, să se sbuciume fără odihnă, nu de dragul revoluției, ci al ideii, care i s-a dat în grijă și pe care o va duce astfel cu siguranță la izbîndă. A fost un noroc că adîncile simțiminte de prietenie pe care le nutrea Goldiș față de Cicio Pop nu au fost tulburate pînă atunci prin nimic și că ei și-au împărțit rolurile în așa fel, ca să poată servi fiecare cu cel mai mare folos națiunea sa. Ștefan Pop era mai comunicativ, mai puțin academic, dar cu atît mai expansiv și de-o intransigență în chestiunile naționale mai tare ca religia unui sfînt. A fost predestinat să

conducă neamul său în cele patruzeci de zile, în care se tot caută încă, peste o mare înroșită de sînge, drumul spre ținta adevărată. Căsuța sa din Arad a devenit astfel în curînd o reședință de guvernator, în care delegațiile consiliilor naționale din toate unghiurile Ardealului românesc cereau sfat, luau ordine și juruiau credință. Președintele le primea cu solemnitate, înconjurat de un sobor de ofițeri, bătrîni și tineri și prin hotărîrea sa le investea cu autoritatea cuvenită.

Această febrilă activitate, care nu se mai poate defini astăzi cîtuși de puțin, n-a făcut însă pe conducători să piardă din vedere ținta de căpetenie a străduințelor. Consiliul Național din Arad a fost recunoscut de guvernul ungar ca reprezentanță legală a poporului românesc din Transilvania și pretutindeni în țară s-a căutat a se elimina motivele de conflict cu rămășițele fostei stăpîniri ungurești. Dar dincolo de această rezervă cuminte persista chinuitoarea problema desfacerii totale din legăturile statului ungar. Consiliul Național hotărî de aceea, în 10 noembrie, să trimită o somațiune formală guvernului unguresc, de a i se transmite de îndată deplina putere de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Ardeal și Țara Ungurească. Toate instituțiile, autoritățile și organele de stat, politice, administrative, judecătorești, de comunicație, școlare, bisericești, financiare și militare aflătoare pe acest teritoriu aveau să fie supuse exclusiv Consiliului Național Român, care va constitui un guvern al său la Sibiu. Pentru cazul că guvernul ungar se execută îndeplinind pretenția aceasta, Consiliul Național Român garantează ordinea publică, siguranța averii și a vieții. În caz contrar, s-ar vedea nevoit a declara că națiunii române i se face imposibilă exercitarea dreptului de liberă dispoziție asupra sorții sale și că în urmare va sista orice colaborare cu autoritățile publice, iar pentru consecințe nu primește nici o răspundere și cea răspundere o transmite în întregime guvernului format de Consiliul Național Ungar.

Nota ultimativă a Consiliului Național Român are o semnificație politică deosebită. Ea arată hotărîrea neclintită a poporului românesc din Transilvania de a-și crea el singur condițiile indispensabile pentru o viață națională deplină. În aceeași vreme reprezintă și o reacțiune față de tendința guvernului ungar de a-și asigura, prin încheierea armistițiului, funcționarea neîntreruptă a administrației ungare în teritoriile revendicate de națiunile care au declarat că vreau să uzeze de dreptul autodeterminării. Pentru întîia dată apoi se delimitează clar teritoriul etnic românesc din cele 23 județe, adăugîndu-se și „părțile românești“ din județele Bichiș, Cenad și Ugocea. Guvernul unguresc nu a refuzat acceptarea somațiunii. Dimpotrivă, a propus întîi o aminare a termenului stabilit pentru răspuns, apoi a însărcinat pe ministrul Oszkár Iászi să se deplaseze la Arad și să angajeze tratative directe cu Consiliul Național Român. În chipul acesta au luat ființă „tratativele de la Arad“, a căror importanță istorică credem a nu greși să o căutăm mai mult în felul în care s-au reliefat divergențele româno-ungare, decît în intențiile pe care atît una cît și cealaltă delegație le-a

urmărit în cursul lor. Dar ele nu pot fi înțelese fără să le încadrăm în linia continuu ascendentă a revendicărilor românești.

Este adevărat că guvernul Károlyi a manifestat de la început intenția de-a ajunge la o înțelegere cu românii. Încă la 25 octombrie șeful viitor al guvernului revoluționar își manifestă în public părerea că trebuie să se ajungă cu orice preț la o înțelegere între unguri și români. El declara că nu va opune nici un fei de „non possumus“ în discuție și va lăsa drum liber pentru toate dorințele românești. Dacă nu s-ar putea, cu toate acestea, obține rezultat satisfăcător, era de părere că în acest caz toate divergențele româno-ungare trebuie deferite pentru rezolvire definitivă Conferinței de pace. Larga sa bunăvoință aparentă era clăuzată totuși de o rezervă, al cărui înțeles era clar : teama de „influențe externe asupra românilor din Ungaria și Transilvania“ ; cu alte cuvinte, ar fi dorit să aibă de la început garanția că românii vor rămâne în cadrele regatului ungar și nu vor căuta legătura cu statul național român. Momentul istoric depășise însă o asemenea sclufie. La 1848 românii ar fi primit această formulă, au oferit-o chiar ei, însă au fost categoric refuzați. La 1867 ungurii nu au crezut necesar să stea măcar de vorbă cu reprezentanții autorizați ai românilor, s-au obligat totuși printr-o lege specială să respecte într-o anumită măsură drepturile naționalităților. Timp de-o jumătate de secol legea nu a fost pusă în vigoare, iar dispozițiile ei au rămas literă moartă. Tratatul mai nouă din 1910, 13 și 14 au întărit apoi convingerea că nu se poate ajunge la o înțelegere cu reprezentanții poporului ungar, decît în temeiul unei separațiuni desăvîrșite. [...] Neîncrederea românilor avea [...] o platformă istorică, dublată și de nedumescirea ce o nutreau față de persoana lui Károlyi însuși, care dintr-un tipic reprezentant al șovinismului ungar se transformase în campion al democrației celei mai largi.

Ministrul naționalităților, Oszkar Iászi, a fost ales anume pentru a risipi neîncrederea aceasta a conducătorilor români. Doctrinar al dreptului naționalităților, el pledase, în ultimul deceniu și pentru cauza dreaptă a românilor din Transilvania, recomandînd soluțiuni care dacă ar fi fost primite de guvernele ungare ar fi modificat cu totul relațiile dintre cele două popoare. După prăbușirea monarhiei soluțiile sale, condiționate de integritatea Ungariei, erau însă perimate. Ele nu mai aveau nici o putere de atracție asupra națiunilor pe deplin instruite asupra dreptului de autodeterminare, care li s-a garantat. Dar în afară de acest motiv mai mult de ordin psihologic, încă și alte împrejurări au contribuit ca misiunea, cu care a fost însărcinat, să dea greș. Iászi ajunse la Arad, în clipa chiar în care omorul în masă săvîrșit de ungurul Urmánczy, cu o echipă de mitralieuri năimiți, în Beliș, sat pur românesc din județul Clujului, revoltase toată opinia publică românească. În al doilea rînd, nici suita care-l însoțea nu avea darul să așeze acțiunea lui într-o lumină prea favorabilă. Prezența profesorului Apáthy Ștefan de la Cluj și a unui cunoscut deputat sas din Ardeal, autor al unor numeroase incidente cu românii, reinvia amintirea atmosferei

de intoleranță și de lipsă totală de respect față de ceea ce constituie drepturile elementare ale unui popor. În fine, soluția însăși pe care o propunea ministrul ungar nu era decît o jumătate de soluție, un acord provizoriu, pe care fiecare dintre părți s-ar fi obligat a-l respecta numai pînă la Conferința păcii. El oferea, prin urmare, constituirea de blocuri naționale pe întreg teritoriul Transilvaniei, cu autonomie separată pentru fiecare și cu organe comune de conducere. Teritoriul național al fiecărui bloc se va delimita cu cea mai mare exactitate, rămînînd ca enclavele să fie tratate după cunoscutul sistem de cadastru personal al lui Renner. Firește, toate blocurile autonome ar fi rămas în legătură cu statul ungar, în al cărui minister ar fi avut dreptul să trimită cîte un delegat.

Delegații români Aurel Lazăr, Vasile Goldiș și Aurel Vlad au replicat îndată, că această propunere înseamnă, propriu-zis, un refuz neted al notei ultimative. Maj ales Vlad, după ce a supus unei analize amănunțite atît expunerea, cît și proiectul de acord redactat de Iászi în 11 puncte, a subliniat diferențele mari între cele două puncte de vedere: românii pleacă dintr-o realitate dată, aceea a teritoriului lor național. În 18 dintre cele 23 județe revendicate ei dispun de majorități indiscutabile. Superioritatea românească se evidențiază în aceeași măsură și în întinderea blocurilor etnice, precum și în frecvența elementului român în lăuntru tuturor așezărilor omenești din Ardeal. Dimpotrivă, ungurii sînt difuzi și numai în trei județe secuiești ar putea constitui un canton, ce ar putea să fie înzestrat cu atribuțiuni autonome, dacă s-ar face abstracție de strînsa lui dependență economică de mediul românesc înconjurător. În celelalte județe, ori că reprezintă un procent disparent de populație, ori sînt amestecați cu românii în așa fel, că nu pot constitui nici măcar cinci circumscripții dintr-un total de 114. Sistemul cantonal nu s-ar putea deci introduce în Ardeal, decît cu restaurarea privilegiilor, care au fost un blestem al acestei țări în tot cursul evului mediu. Populația maghiară din teritoriul reclamat de români este urmarea nenaturală a unui sistem oprimator. Cum ar putea să creadă cineva că un arbitru drept va socoti coloniile așezate intenționat și în contra protestelor națiunii române ca piedică a înfăptuirii statului român? Cum s-ar putea admite ca ceata sutelor de mii de funcționari unguri azvîrliți asupra poporului românesc, cu toate protestele continue, să poată tulbura icoana clară și omogenitatea etnică neîntreruptă a românilor? Enclave etnice alogene sînt fără îndoială în Ardeal, dar ele dispar în masa compactă a poporului românesc. Cu toate acestea, națiunea română e hotărîtă a le investi cu toate drepturile, pe care și le vor cere ele înșile în cadrele statului român. Consiliul Național recunoaște principiile wilsoniene ca valabile în toată puterea lor, în ce privește popoarele alogene de pe teritoriul românesc.

Discuțiile s-au urmat două zile, în 13 și 14 noiembrie, deși infructuozi-

tatea lor era vădită din primul moment. Ele formează un intermezzo dramatic al luptei seculare pentru eliberarea pământului românesc al Transilvaniei: Persuasiunea în locul urei, dreptul împotriva prepotenței și echitatea înfrățită cu adevărul ar fi fost să prezideze această conferință, dacă ea s-ar fi ținut cel puțin cu o jumătate de veac în urmă. Acum însă dincolo de orice vorbărie se cerea o soluție definitivă prin delimitarea clară a suveranității, care-i compete fiecărei națiuni. Răspunsul peremptoriu îl va da dl. Iuliu Maniu, care sosise în chiar toiul discuțiilor de la Viena, unde, după întoarcerea de pe front, organizase numeroasele unități militare române, din fosta armată austriacă. Națiunea română vrea să-și aibă statul său propriu și suveran. Națiunea română vrea să-și înfăptuiască suveranitatea sa națională și de stat pe toată întinderea teritoriului locuit de români în Ardeal și Ungaria. Ea nu poate îngădui să se pună obstacole acestei suveranități prin enclavale străine chemate la viață și întreținute în chip meșteșugit. Transilvania și părțile limitrofe din Ungaria constituie un teritoriu compact al românilor, pe care ei îl socotesc și îl vreau ca stat românesc. Aceasta e teza pe care o pledează, adevăr smuls din actualitatea vie și formulă definitivă a raportului dintre cele două popoare. Replica sa cuprinde, firește, o analiză amănunțită a tuturor obiecțiilor ce s-au adus atitudinii tranșante a românilor, ele nu au însă decît valoare documentară, după răspunsul istoric care curmă discuțiile și închide încă un capitol plin de învățăminte, pentru toate generațiile ce vor urma. Maniu a exprimat, în acest moment, ceea ce simțesc toți românii din Transilvania, socotind că nu mai e nevoie să ne ascundem după paravanul formulelor abstracte. El marca o nouă etapă în drumul către dezrobirea definitivă, dar în aceeași vreme arăta imposibilitatea unei înțelegeri, măcar și provizorie, cu ungurii, atîta timp cît ei dețin teritoriu românesc și robesc suflete românești.

După cîteva zile, la 20 noiembrie, românii au adus la cunoștința lumii întregi protestul față de refuzul guvernului ungar. Ar fi trebuit, spune manifestul, în care se resimte pulsul marilor îndrăzneli, să-și ia dreptul cu forța. Dar oricît ar fi de hotărîți a-și jertfi viața pentru libertatea națională, ei așteaptă cu deplină încredere judecata popoarelor, care va înlocui forța brută prin dreptate și va înlătura pretutindeni consecințele stăpînirilor neomenești. Națiunea română din Ungaria și Transilvania nu dorește să se înstăpînească asupra altor neamuri. Lipsită de o clasă istorică dominantă, ea exprimă prin ființa sa însăși întruparea celei mai desăvîrșite democrații. Pe teritoriul său națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională, iar organizarea sa în stat liber și independent o va întocmi pe temeiurile democrației, spre a asigura tuturor indivizilor egalitatea condițiilor de viață.

Ultima declarație făcută în urma discuțiilor de la Arad arată că frunțații români din Ardeal își fixează o atitudine lămurită în privința tratamen-

tului ce-l rezervau fragmentelor de neamuri aflătoare pe teritoriul național românesc. În privința aceasta s-a format o opinie unanimă, pe care d-l Iuliu Maniu a rezumat-o în cuvintele lapidare „noi nu voim să devenim din asupriți asupritori“, precizînd ca un fapt de sine înțeles, că popoarele conlocuitoare se vor bucura de libertate națională, politică și culturală.

IV. Tratatulele de la Arad au fost urmărite cu atenție de toată opinia publică a Ardealului românesc, poate chiar cu un sentiment de neliniște. Ardealul era deplin pregătit pentru dezrobirea sa, dar înscenarea acestor discuții publice, mult prea întîrziate față de ritmul evenimentelor, a displăcut mulțimii. Ele au oprit însă numai o singură clipă mersul acțiunii, pentru ca în urmă să-l alimenteze cu îndemnuri proaspete și cu nădejdea izbîndei apropiate. În zilele aceste s-a făcut cunoscut mesagiul președintelui Wilson, adresat poporului românesc prin secretarul de stat Lansing, în care se recunoștea românilor din monarhia austro-ungară dreptul de a-și clădi unitatea politică și națională. Pilda românilor din Bucovina, care au convocat pentru 27 noiembrie adunarea lor națională, a influențat, de asemenea, spiritele. Consiliul Național a crezut, prin urmare, că acum își poate asuma pe deplin răspunderea pentru convocarea Adunării Naționale. El publică, în 21 noiembrie, chemarea poporului la Alba Iulia și dispune pregătirile pentru alegerea delegaților, care să reprezinte toate păturile națiunii. Organizatorul adunării a fost Ioan Suciu, al cărui merit este că circumscripțiile electorale s-au constituit la timp, alegîndu-și delegații, iar corpurile reprezentative, bisericile, instituțiile culturale, asociațiile de toate categoriile s-au executat, de asemenea, pentru a-și desemna fiecare cite un delegat. Acest vajnic luptător, neclintit în crezul său național și cu intuiția clară a realității politice, făcînd parte din marea trinitate a Aradului, a înțeles covîrșitoarea importanță a adunării, ca expresiune liberă și autentică a voinței poporului românesc din Transilvania. De aceea a căutat să îndeplinească toate formele, pentru ca delegații aleși să reprezinte într-adevăr voința mandatarilor. Pe ziua de 1 Decembrie 1918, se înfățișau astfel 1228 delegați la Alba Iulia, însoțiți de un număr imens de popor. Organele administrative unguerești nu au putut pune obstacol și nici nu au pus, pentru a zăgăzui revărsarea de oameni, care nu avea sfîrșit. Un singur caz tulburător s-a petrecut în Cucerdea (azi Războieni). O ceată de unguri, furișaji în dosul clădirilor din gară, au izbit cu o ploaie de gloanțe trenul de la Cluj. Flăcăul Ion Arion, care filfia un steag tricolor, în ușa vagonului său, s-a prăbușit în brațele camarazilor, lovit drept în inimă. El este mucenicul Albei Iulii, care a pecetluit cu viața sa tînără gloria netrecătoare a Adunării Naționale. De altfel în toate centrele mai însemnate gărzile naționale au știut să mențină ordinea și să evite orice incident. Alba Iulia însăși a fost apărată printr-o concentrare masivă de gardiști și moși. [...]» [Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*, p. 10—24.].

VIRGILIU N. DRĂGHICEANU, *707 zile sub cultura pumnului german (13/26 noiembrie 1916 — 5/18 februarie 1918)*, Editura Cartea Românească, București, 1920, p. 80—82, 85—86, 88—89, 165—167.

I. G. DUCA, *Memorii*, vol. II, *Războiul (1916—1919)*, capitolele 1—3, text manuscris.

1. După Consiliul de coroană de la Cotroceni (duminică, 14/27 august 1916, ora 11 dimineața), unde s-a hotărât intrarea României în războiul pentru desăvârșirea unității sale naționale, I.I.C. Brătianu, în drum spre casă — se adresează lui I.G. Duca : „De acum, Duca, pe lucru ! La patru Consiliu de Miniștri, la dumneata acasă”.

2. I.G. Duca, ministru al Instrucțiunii Publice și Cultelor în cabinetul național-liberal, deținea și funcția de șef al Cenzurii.

3. În timpul neutralității României, lui Victor Verzea i s-a încredințat importantul post de director general al Poștelor și Telegrafelor, în care vreme conducea și un serviciu de spionaj român. Numai că ardeleanul Verzea era de pe atunci în solda Puterilor Centrale. La retragerea armatei române în Moldova, colonelul Verzea, în ultimul moment, rămîne în teritoriul ocupat de inamic — unde o vreme va deține funcția de primar al Bucureștilor. Dat în judecată ca trădător, a fost condamnat la moarte, însă după terminarea războiului i s-a comutat pedeapsa capitală, în închisoare pe viață.

4. Înainte de intrarea României în războiul mondial, general Dumitru Iliescu fusese secretar general la Ministerul de Război. Din 1916 este numit șef-adjunct al Marelui Stat Major, apoi al Marelui Cartier General al Armatei române — calitate în care a conceput și condus operațiile militare din campania 1916. Înlocuit cu generalul Const. Prezan, la începutul anului 1917, grl. Iliescu este numit reprezentant al Armatei române pe lângă Marele Cartier General al Armatei franceze.

Au fost ades discutate — uneori contestate — atît competența sa militară, cît și serviciile aproximative pe care le-a adus în timpul Conferinței de pace de la Paris. După anul 1918, de altfel, a desfășurat o activitate preponderent financiară și economică.

În încercarea sa de a se disculpa, publică *Războiul pentru întregirea României* (1920) și *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României* (1924) — lucrări ce rămîn fără ecou în epocă.

5. Vintilă Brătianu, fratele mai mic al lui I.I.C. Brătianu, face temeinice studii de inginerie la Paris ; revenit în țară, este angajat inginer șef la lucrările podului de peste Dunăre. Director al Regiei monopolurilor statului (pînă în 1899), secretar general al Ministerului de Finanțe (din 1901). De la 4 ianuarie 1914, premierul I.I.C. Brătianu deținuse și portofoliul Războiului, pe care îl va trece lui Vintilă Brătianu, odată cu declanșarea campaniei militare din 1916.

6. Constantin Diamandy, ministrul plenipotențiar. În perioada 1914—1917 a fost reprezentantul României la Petersburg. La 18 septembrie/1 octombrie 1914 a încheiat convenția secretă ruso-română prin care Rusia se angaja să garanteze și să apere integritatea teritorială a României și să-i recunoască drepturile acesteia asupra teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români — în schimbul unei neutralități binevoitoare a României. Împuternicit de guvernul român, duce — în cei doi ani ai neutralității — tratative fructuoase cu S.D. Sazonov, ministru de externe al Rusiei, facilitând încheierea tratatului de alianță a României cu puterile Antantei.

7. Este vorba de Tratatul de alianță dintre România, de o parte, și Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia, pe de altă parte — semnat la București, în ziua de 4/17 august 1916. Printre condițiile intrării României în război de partea statelor Antantei se stipula și satisfacerea dezideratului unirii cu România a teritoriilor din Austro-Ungaria locuite de români.

Actul propriu-zis al iscăririi a avut loc la ora 11 dimineața, în casa lui Vintilă Brătianu. Erau de față : I.I.C. Brătianu, S. Poklewski, C. Diamandy, Vintilă Brătianu și I.G. Duca. Cele cinci exemplare ale Tratatului erau deja semnate de miniștrii la București ai Franței, Angliei și Italiei. Iscăleau ultimii, Poklewski în numele Rusiei și Ionel Brătianu în numele României. Scena este descrisă admirabil de I.G. Duca, din ale cărui *Memorii* cităm : „Cînd totul a fost sfîrșit, Brătianu și cu Poklewski, cu lacrimi în ochi, s-au îmbrățișat ; ne-am strîns cu toții mîna, arătîndu-ne speranța că actul care se iscălise va fi spre fericirea neamului românesc. Pe cînd cerneala semnăturilor se usca pe tratatele așternute pe masă, Brătianu se întoarse către Poklewski și îi spuse : «Acum mai am să-ți fac o ultimă rugăminte ; să-mi trimiteți cît mai curînd artileria grea și avioanele de care știți că am neapărată nevoie. Mi le-ați tot făgăduit, vă adresez și acum a apel stăruitor. Vom ruga și pe împărat să intervîie personal, în numele meu te rog în acest moment mare pentru noi toți să mai intervîie cu toată energia și pe lîngă guvernul d-tale și pe lîngă comandamentul general al armatelor».

Poklewski a răspuns că va telegrafia imediat, să nu avem nici o grijă, vom primi și avioanele și artileria grea, el este chiar informat că s-au și luat zilele trecute măsurile cuvenite în această privință“.

8. În capitolul 'douăzeci și urm. (*Ultimele zile ale neutralității*) din primul volum — *Neutralitatea* — al *Memoriilor* sale, I.G. Duca menționează : „Într-o dimineață, pe cînd eram adunați la el acasă, Brătianu ne-a spus : «Iată ce mi se cere. Sînt convins că rușii se înșeală, că bulgarii sînt așa de puternic cîmpăniți de germani, că aceștia și-au infiltrat ofițerii în tot aparatul militar și politic al bulgarilor, pînă într-atîta chiar să voiască, și tot nu vor putea să iasă din alianța austro-germană. Dar, în sfîrșit, dacă nu ar fi decît un sorț de izbîndă la o sută de mii, și tot față de țara mea am datoria să-l încerc. Vă declar, deci, că solicitat de Aliați am început tratative cu Bulgaria. Sînt sigur că nu voi reuși, socotelile mele sînt toate făcute pe ipoteza intervenției, nu a

neutralității bulgare. Nu voi reuși, nu pierd nimic ; voi reuși cumva, cu atât mai bine»“.

9. Mihail Vasilevici Alexeev, de la 21 iulie 1916, șeful Statului Major General al armatei ruse.

10. Maurice Sarrail, general francez. Între anii 1915—1917 a fost comandantul șef al Armatei aliate din Orient (de la Salonic).

11. Ferdinand Foch, mareșal francez. S-a remarcat în luptele de la Marna (1914) și mai ales în operațiile de pe Somme (1916). Șel al Marelui Stat Major al armatei franceze (1917), apoi comandant suprem al forțelor armate aliate (1918).

12. Joseph Joffre, mareșal francez. Comandant al forțelor militare franceze din Nord și Nord-Est (1914—1915) și comandant suprem al armatelor franceze în anii 1915—1916 ; s-a remarcat în bătălia de la Marna.

13. Paul von Beneckendorf und von Hindenburg, feldmareșal german. Comandant șef al armatelor germane pe frontul de Est, se distinge prin victoriile de la Tannenberg și Lacurile Mazuriene. După 29 august 1916 comandant suprem (șef al Statului Major) al armatelor germane.

14. Cu referire la manifestul defetist — ce îndemna soldații români să facă pace cu inamicul cotropitor — semnat de mitropolitul Conon și de alte înalte fețe bisericești ; a fost tipărit și răspîndit cu miile în tranșeele armatei române. Textul manifestului este reprodus în prezentul volum, în *Insemnările Piei Alimăneștianu*.

15. D.J. Mercier, cardinal al Belgiei, a avut o atitudine neînfricăată și mîndră față de ocupația germană în timpul primului război mondial — act de demnitate patriotică, ce i-a adus un mare prestigiu internațional.

16. Foaia în chestiune — „Gazeta ostașilor“ — a apărut în București, duminică 11 septembrie 1916 — primul număr și duminică, 18 septembrie 1916 — al doilea număr.

Pe prima pagină a numărului din 11 septembrie se sublinia : „Rostul acestei gazete este ca soldații noștri de pe front să-și găsească hrana lor sufletească, să le aducă vești și răvașe de pe la casele lor, să le dea lămuriri și sfaturi de-ale vieții ostășești și să le însemne vitejiile — spre știrea tuturor.“

«Gazeta ostașilor» va ieși în fiecare săptămînă deocamdată, iar mai tîrziu și mai des, dacă va cere trebuința.

Condeile cele mai bune ale Țării românești își vor da întîlnirea aci, cînd să-și aducă astfel prinosul lor de recunoștință soldaților viteji, care cu brațul lor lărgesc hotarele României“.

Și în adevăr, în primele două numere cercetate de noi (în arhiva de familie O. Ghibu, unde se află, se pare, singurele exemplare), semnează nume ilustre : Nicolae Iorga, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Onisifor Ghibu, Ion Agârbiceanu, Ion Minulescu, Corneliu Moldovan, George Ranetti, Petre Locusteanu ș.a.

Octavian Goga a publicat în ambele numere câte un articol („Regele și regina“, „Suflete sălbatice“), adevărate poeme în proză pătrunse de fiorul dragostei de țară. Așa încît Duca se arată a fi cel puțin nedrept cînd susține că Goga n-a făcut nimic la „Gazeta ostașilor“ !

17. Redăm mai jos cîteva mostre de antibrătienism gogian. În jurnalul intim intitulat *Frămîntări dintr-o prăbușire*, Brătienii sînt caracterizați ca niște „mici negustori sectari“ care „girează cu numele lor falimentul public“, iar generația tînără se arată incapabilă „să-i măture cîndva cu toată șleapta de bandiți și găinari care mișună în umbră“. De asemenea, criticînd faptul că guvernării liberali au procedat la numirea în diferite posturi administrative, în teritoriul ocupat de inamic, a unor germanofili, jurnalistul conchide : „Înțeleg să mori, dar să te înțelegi dinainte cu viermii care te vor mînca, asta n-o poate concepe decît capul lui Vintilă Brătianu“.

Din același jurnal intim, o scurtă notă de la sfîrșitul lunii noiembrie 1916, glăsuia :

„...Brătianu, cu frații lui, șeful unui angrenaj de exploatare a mulțimei, păstrează și mai departe răspunderea. Nu cred că va fi pedepsit acum, dar istoria va stigmatiza odată obrazul acestui om vinovat, meschin, dictator oriental, înconjurat de eunuci politici și de slugi păcătoase. Oricît de evidentă catastrofa, el nu se va retrage, fiindcă își dă seama că o cădere astăzi ar echivala cu o îngropăciune“. [Cf. Ion Dodu Bălan, *Octavian Goga*, București, 1971, p. 133—135.]

Un scurt fragment și din scrisoarea expediată din Paris, la începutul lui ianuarie 1919, lui Iuliu Maniu : „...După patru ani petrecuți în România mi-a fost dat să pătrund în amănunțime structura politică internă a țării... Sînt convins că cele două partide politice (liberal și conservator — n.n.) din țară, de trei decenii s-au alternat la conducere cu principiile lor, cu organizarea lor și cu morala lor nu mai au menirea de a fi perpetuate în România nouă...“.

În fine, invitat de Ionel Brătianu — e drept, cu o lună și jumătate întîrziere — să se alătore delegației române la Conferința de pace, evident că refuză motivînd atitudinea sa într-o corespondență elaborată metodic, pe puncte și expediată lui Al. Vaida ; misiva respectivă poartă și un semnificativ p.s. : „Dacă ți se pare util, comunică, te rog, și domnului Brătianu aceste păreri ale mele. Domnia sa le va înregistra probabil în măsura atenției trecătoare pe care de obicei o acordă spiritelor libere și o va cumpăni după cum ocupațiile mult mai importante i-o vor îngădui“. De reținut că Brătianu, Vaida și Goga se aflau cîteștrei la Paris... Primii doi în delegația păcii, ultimul făcînd propagandă națională aproape pe cont propriu...

18. Memorialistul Duca compune excepționale portrete unor oameni politici ca Nicolae Filipescu, Alexandru Marghiloman, Take Ionescu, Petre P. Carp și, bineînțeles, Ionel Brătianu. Din păcate, nu ne-a lăsat și un portret Maiorescu. Din celebrul său eseu *Miinile* se desprinde un fragment de portret:

„Cu totul alta era mîna lui Titu Maiorescu. O mînă inestetică, fără oase și veștejită, dar vie, agitată, vorbitoare, extraordinar, surprinzător de elocventă.

Trei sferturi din elocința, din marea elocință a lui Titu Maiorescu, sta — oricît de paradoxal ar părea — mai mult în mimica mîinii decît în puterea cuvîntului său.

Cînd vorbea, degetele lui erau în neconținută mișcare. Ele accentuau, subliniau, completau, luminau, întunecau, subtilizau gîndirea sa, nu numai cu o măiestrie neîntrecută, dar cu o putere de evocațiune pe care n-o poate înțelege pe deplin decît cel ce a asistat la manifestațiunile oratorice ale lui Titu Maiorescu.

Îndeosebi, un deget, arătătorul, a jucat în elocința lui Maiorescu un rol hotărîtor. Cele mai de seamă din marile sale efecte de tribună, Maiorescu le datoră acestui deget într-adevăr magic.

Mi-aduc aminte că cineva spunea cîndva : Maiorescu e nu numai un mare orator ; el a inventat și un nou gen de oratorie. Rostește cuvinte izolate, le leagă între ele prin gesturi, prin inflexiuni ale degetelor lui și obține, astfel, rezultate pe care cuvîntul singur, cu preciziunea lui strictă și limitată, e incapabil să și le asigure.

Și avea dreptate. Dealtminteri, cea mai bună dovadă : recitiți discursurile lui Maiorescu. Cuvîntările care au fermecat mai mult auditorii lui, vă vor părea banale. La fiecare pagină vă veți întreba : cum a fost cu puțință ca ele să fi stîrnit admirațiunea contemporanilor ?

Explicația e ușoară. Tiparul rece reproduce numai vorbele lui Maiorescu. Mîna lipsește ; și, fără ea, fără mimica ei, fără evoluțiunile sugestive ale degetului arătător, a dispărut tot ce caracteriza, tot ce deosebea, tot ce dădea elocinței lui Maiorescu o stranie, unică și vrăjitoare putere“.

Credem că, spre completarea portretului Maiorescu nu e lipsit de interes să transcriem în josul acestei pagini și ultimele file din *Notele politice* ale lui Alexandru Marghiloman, referitoare la sfîrșitul mentorului Junimii :

„16 iunie 1917. — Maiorescu este subit apucat de un acces de anghină de piept destul de grav. I-am dus, cam cu sila, pe doctorul german Hammer, care rămîne să-i dirige tratamentul.

20 iunie. — Maiorescu e mult mai bine. Hammer zice că criza este trecută.

1 iulie. — Azi de dimineață, la ora 5, Maiorescu s-a stins subit. Starea lui era staționară. De aci grija medicilor săi. I se făceau injecții de cofeină și Schachmann propusese ieri ventuze scarificate ; Hammer propuse să-i lase sînge, dar Maiorescu a refuzat. Domnișoara Neumann, care nu se mișcase de lîngă patul lui de la începutul boalei, a fost deșteptată de o respirație mai grea ; el nu a mai avut putere decît să respire puțin metil, și-a așezat capul pe pieptul domnișoarei Neumann și totul s-a sfîrșit. El se odihnește pe patul lui, acoperit de florile mele, cele dintii sosite ; nici pompă, nici decorații, după dorința lui. Nu se va rosti nici un discurs : ce gînd s-ar putea exprima liber, în starea în care ne aflăm ? Moartea aceasta o mare nenorocire și eu o con-

sider ca unul din inelele lanțului de nenoroc care apasă sărmana noastră țară. Eu pierd un sfătuitor sigur și luminat, pe care grija integrității rolului lui istoric îl făcea imparțial și impersonal... După el va rămâne o dfră de lumină, dar oare aceasta e un sprijin ? — La ora 6 se va proceda la ridicarea corpului. Mîine la ora 4 înmormîntarea oficială. — Am semnat, cu Mitică Rosetti, actul mortuar la primărie.

2 iulie. — În mormîntarea lui *Maiorescu* a fost de o simplitate absolută. Mulțime multă și mare reculegere. Multe flori. Ieri am depus o coroană mare în numele meu ; astăzi am dus alta în numele Partidului Conservator. Tot ce poartă un nume era la cimitir. Singur Carp s-a abținut de la orice semn de simpatie. Paul Theodoru și Goléscu l-au rugat cu insistență ; el le-a răspuns cinic : «De ce aș face lui *Maiorescu* o politeță pe care el nu poate să mi-o dea înapoi ?» Și cinci-zeci de ani de relații strînse uniseră pe acești doi oameni ! Blamul a fost unanim. Printre străini : căpitan Hremnitz, Schlawe și maiorul Schenker. Toată ceremonia a părut tuturor foarte impunătoare prin durerea adevărată a unei părți din asistență“.

19. Toma Stelian, remarcabil profesor universitar de drept și procedură comercială. Înregimentat în Partidul Liberal, să alege deputat perpetuu și deține portofoliul Justiției (1907—1910). Se desprinde din Partidul Liberal, în anii neutralității României, constituind o dezidență grupată în jurul ziarului „Naționalul“ — cu un pronunțat caracter intervenționist antantofil.

20. Ion Simionescu, prestigios profesor universitar ieșean — specialist în geologie și paleontologie. Deputat și senator liberal, ales în mai multe rînduri. Secretar general al Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor, în anii 1913—1918.

21. Constantin Prezan, distins ofițer de stat major. La declararea războiului (1916) avea grad de general de divizie. I s-a încredințat Armata a IV-a de Nord — pe care a condus-o cu multă metodă și cu competență în ofensiva transilvăneană, precum și în întreaga rezistență pe granița de Vest a Moldovei. Apoi, comandă Grupul armatelor de Sud, în timpul luptelor de la Neajlov și Argeș. Este înaintat la gradul de general de armată ; după ianuarie 1917 este numit șef al Marelui Cartier General al Armatei, în locul rămas vacant prin moartea generalului Zottu, și prin demiterea adjunctului acestuia, generalul Iliescu.

22. Stavka — era denumirea curentă a Marelui Cartier General al armatei ruse, ce-și avea încartiruirea la Moghilev.

23. Henry-Mathias Berthelot, general din compunerea Marelui Stat Major al armatei franceze, cu însemnate merite în pregătirea și conducerea primelor operațiuni militare ale războiului mondial (1914). La 3/16 octombrie 1916 a fost desemnat șef al Misiunii militare franceze în România, unde, în calitate de consilier tehnic în Marele Cartier General, a contribuit la refacerea armatei române în partea a doua a campaniei.

24. Erich von Falkenhayn, generalul care în preajma izbucnirii războiului mondial se afla ministru de război în guvernul german. Odată cu declanșarea mării conflagrații, este numit șef al Marelui Stat Major german (pînă în 1916). La intrarea României în război i se încredințează comanda Armatei a IX-a austro-germană, cu care porucește la invazia României dinspre nord-vest ; rămîne pe acest front pînă în mai 1917.

25. Generalul Al. Averescu fusese, în adevăr, atașat militar pe lîngă Legația română de la Berlin, între anii 1895—1898, și avusese astfel prilejul să cunoască bine pe generalul Mackensen — în vreme de pace și de alianță germano-română ; însă acum, în condițiile în care războiul ne mînase în tabere adversare, situația era cu totul alta...

Dar poate că este bine să inserăm aici și replica generalului Averescu, extrasă din ale sale *Notițe zilnice din război* :

„12 noiembrie 1916. Cînd am sosit în București, am aflat că au bombardat Capitala. Au făcut zeci de victime ! Mizerabilii !... Cuvîntul este tare dar bine meritat. Am avut ocaziunea să lucrez în comun cu serviciul de informații german și știu cît era de bine informat. Așa fiind era peste putință ca acel serviciu să nu fi pus la curent comandamentul german, cu faptul că Bucureștii era un oraș deschis și că încetase de a mai avea armament, în fortificațiile sale învechite. Bombardamentul era deci o ignominie. Revoltat de acest fapt, am redactat în limba germană o telegramă adresată comandantului german, ce aveam în față : mareșalul Mackensen. Șeful cenzurei noastre (ministru Duca) mi-a oprit-o. Mai tirziu s-a zis, pe baza acestei telegramă, că am fost în corespondență cu inamicul ! Regele Ferdinand a zărit printre hîrțile mele proiectul de telegramă și mi-a sugerat modificarea unui cuvînt ! Deci, complice.

13 noiembrie. Peste noapte și astăzi la ora 12, din nou bombardare aeriană. Sînt cu totul nedumerit asupra punctului de vedere din care consideră lucrurile cel care le ordonă. Am intențiunea să-i scriu lui Mackensen“. Generalul Averescu și-a tipărit *Notițele zilnice din război* în anul 1937.

26. Este vorba, desigur, de Nicolae II Romanov, ultimul împărat (și țar) al Rusiei.

27. Lascăr Catargiu, lider autoritar al Partidului Conservator în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Prefect de Iași și de Galați sub domnitorul Mihai Sturđza, membru al divanului ad-hoc (1857) din Iași ; participant la dețronarea lui Alexandru Ioan Cuza, component al Locotenenței domnești și, apoi, prim-ministru sub Carol I, în guverne conservatoare și junimist-conservatoare (1866, 1871—76, 1889, 1891—95).

28. I.G. Duca se referă, evident, la *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român* („Astra“), înființată la Sibiu (6 septembrie 1861) și care a avut un important rol cultural și politic în lupta de eliberare națională a românilor transilvăneni.

29. Relațiile oficiale ale României cu Austro-Ungaria stăteau sub incidența Tratatului de alianță româno-austro-ungaro-german, semnat la Viena — în cel mai strict secret — la 18/30 octombrie 1883.

30. Alexandru Lahovary a fost unul din liderii conservatorilor „puri“, în ale căror formațiuni ministeriale a deținut diferite portofolii. Ales deputat chiar și când partidul său se afla în opoziție, Al. Lahovary s-a prenumărat printre iluștrii reprezentanți ai elocinței parlamentare românești. Moare, într-adevăr la Paris, la 4 martie 1897.

NICOLAE FILIPESCU, *Pentru România Mare. Cuvintări din război (1914—1916)*, cu o prefață de M.B. Cantacuzino, Biblioteca „Epopoea Neamului“, București, 1925, p. 32—40 ; N. Polizu-Micșunești, *Nicolae Filipescu. Insemnări (1914—1916)*, Tipografia „Universul“, București, 1936, p. 243—245, 250—251, 255—259, 262—263.

1. În al său *Cuvint înainte*, N. Polizu-Micșunești se explică asupra conținutului lucrării pe care o semnează : „Cea mai mare parte din aceste însemnări, cuprind confidențe făcute mie de Nicolae Filipescu — sau confidențe făcute lui de alții — și pe care dînsul mi le-a împărtășit“.

2. Mănăstirea Dealu, lângă Tîrgoviște, zidită de domnitorul Radu cel Mare și zugrăvită de Neagoe Vodă Basarab ; aci sînt mormintele citorva domnitori români, iar capul lui Mihai Viteazul este așezat într-un mausoleu. Lăcașul a avut și importante întrebuițări tipografice în vremea lui Matei Basarab. Nicolae Filipescu se referă la Liceul militar pe care l-a fondat aici.

Flori de singe. Cintece populare ardelenesti de pe cimpul de război, adunate de Aurel Esca și Ion Iosif Șchiopul, cu o prefață de Octavian Goga, Editura Librăriei A.A. Stănciulescu, București, 1916.

IOAN FLUERAȘ, *Amintiri din tinerețe și din revoluție*, în revista „Mișcarea sindicală“ (București) — publicație lunară de doctrină și politică social-democrată, anul III, nr. 10—12, iulie-septembrie 1932, p. 1279—1283.

1. I. Flueraș exagerează, totuși. În volumul de față sînt atîtea dovezi ce atestă o amplă mișcare națională a românilor ardeleni aflați sub asuprirea austro-ungară, acțiuni ce se canalizează în iureșul unei adevărate revoluții burghezo-democrate cu punctul ei culminant la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918.

2. Partidul Social-Democrat din Ungaria, constituit la începutul lui decembrie 1890, reorganizat în aprilie 1900 — în care activau și social-democrați români.

3. Cristian Racovski, fruntaș al mișcării muncitorești social-democrate din România, de origine bulgar ; publicist militant, membru (din 1910) în conducerea Partidului Social Democrat. În septembrie 1915 a participat la Conferința de la Zimmerwald a socialiștilor internaționaliști — unde s-a adoptat un manifest împotriva războiului. De la începutul lunii mai 1917, Racovski a plecat

în Rusia Sovietică, unde a deținut funcții importante pe linie de partid și de stat.

CONST. DOBROGEANU-GHEREA, *Război sau neutralitate*, Atelierele Grafice Socec Et. comp., București 1914, p. 48—54 ; articolul *Socialismul și războiul*, în gazeta „Lupta” (București), anul X, nr. 106 din 12 septembrie 1916.

ONISIFOR GHIBU, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut* (Octavian Goga), Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 124-125.

OCTAVIAN GOGA, *Ne învață Mărășeștii...*, Editura Junimea, Iași, 1983, p. 69—70, 99—102, 127—129, 169—172.

1. De observat că Octavian Goga minimalizează pe nedrept, însă în chip premeditat mișcarea revoluționară pașoptistă ungară, cu intenția vădită de a dezvălui o dată în plus consecințele nefaste ale diversiunii imperialilor Habsburgi, sintetizată în celebra deviză *divide et impera* — care a funcționat dureros de eficient în dauna forțelor revoluționare române și ungare în anul 1849.

2. Tratatul secret de alianță, despre care s-a mai vorbit în acest volum, semnat la Viena (18/31 octombrie 1883).

3. În urma războaielor balcanice (1912—1913) s-a semnat, în iulie-august 1913, Tratatul de pace de la București, între România, Grecia, Muntenegru, Serbia — și Bulgaria.

VASILE GOLDIȘ, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea Culturală „Astra”*, p. 21—25.

ЕНЕА GRAPINI, *Ziua cea mare*, în Constantin Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, p. 214—227.

1. La 26 noiembrie/9 decembrie 1917 se încheie la Focșani armistițiul dintre Puterile Centrale și România, ca urmare a noii situații militare de pe frontul oriental, intervenită în urma armistițiului ruso-german de la Brest-Litovsk (22 noiembrie/5 decembrie 1917). La 20 februarie/5 martie 1918 se semnează tot la Focșani un protocol de prelungire a armistițiului României cu Puterile Centrale. În fine, la 24 aprilie/7 mai 1918, Puterile Centrale impun guvernului Marghiloman să iscălească pacea imperialistă de la București ; eram obligați să cedăm Dobrogea, să acceptăm rectificări de frontieră în Carpați (prin care ni se răpeau teritoriile naționale însumând 5 600 km²), de asemenea eram siliți să încheiem o înrobitoare convenție economică (ce atingea agricultura, petrolul, pădurile etc.). Această pace impusă n-a fost ratificată de conducătorul statului român, căzînd în desuetudine după octombrie 1918.

TAKE IONESCU, *Pentru România Mare, Discursuri din război (1915—1917)*, București 1919, p. 140—145.

NICOLAE IORGA, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I—III, Editura Ramuri S.A., Craiova, f.a., vol. I, p. 7—8, vol. II, p. 83—84, 97, 167, 238, 276—277), vol. III, p. 5—7, 91—92, 354—355 ; *Cuvîntare rostită în Camera deputaţilor*, Iaşi, 14 decembrie 1916, reprodus din *Discursuri parlamentare*, Editura politică, Bucureşti, 1981, p. 347—354 ; *Memorii*, vol. II, Editura „Naţională” S. Ciornei, Bucureşti, f.a.

1. La 24 octombrie/6 noiembrie 1918, în locul guvernului Marghiloman, se formează un guvern prezidat de generalul Const. Coandă. Statul român decretează din nou mobilizarea armatei, iar guvernul Coandă adresează trupelor de ocupaţie un ultimatum, la 27 octombrie/9 noiembrie 1918, prin care le cere să părăsească teritoriul României.

2. Armistiţiul de la Compiègne, semnat la 29 octombrie/11 noiembrie 1918, între Antantă şi Germania, ce dă semnalul încetării ostilităţilor în conflagraţia mondială.

3. Generalul Constantin Coandă, noul prim-ministru al guvernului român (24 octombrie/6 noiembrie — 29 noiembrie/12 decembrie 1918).

4. Generalul Lafont făcea parte din Misiunea militară franceză detaşată în România sub comanda generalului Berthelot.

5. Sextil Puşcariu era pe atunci profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Cernăuţi ; vicepreşedinte al Sfatului Naţional din Bucovina în octombrie, noiembrie 1918.

6. Victor Antonescu, ministrul României la Paris.

7. Generalul Franchet d'Esperey era comandantul corpului expediţionar francez, care forţînd trecerea Dunării pe la Giurgiu, la 28 noiembrie/10 octombrie 1918, sileşte armata germană de sub comanda mareşalului von Mackensen să ordone retragerea spre Transilvania.

8. Stephen Pichon — ministru de externe al Franţei.

9. Georges Clemenceau, om politic şi ziarist francez de mare valoare, dar şi de nedesminţite impulsuri temperamentale. Lider al Partidului Radical din ţara sa, orator de prestigiu ; prim-ministru al guvernului francez (1906—1909 şi 1917—1920), cu rol precumpănitor la Conferinţa de pace de la Paris (1919—1920).

10. Armistiţiul a fost încheiat la Belgrad, 31 octombrie/13 noiembrie 1918.

11. Ion Nistor, profesor de istorie la Universitatea din Cernăuţi ; în timpul războiului, el trece în Vechiul Regat, conducînd mişcarea bucovinenilor emigraţi pentru unirea cu patria mamă.

EMIL ISAC, *În drum spre Alba Iulia*, în *Cartea Unirii 1918—1928*, p. 81—84.

1. Sever Dan, din 1914 era secretarul Comitetului Partidului Naţional Român din Transilvania şi conducător al ziarului „Românul” din Arad.

2. Stegarul mort în gara Teiuş era Ioan Arion pe care îl evocă şi alţi memorialişti în volumul de faţă.

TRAIAN LALESCU, *Problema etnografică a Banatului*, Imprimeria Paul Dupont, Paris, 1919, p. 3—8 (originalul în limba franceză).

ALEXANDRU LAPEDATU, *Dl. de Saint Aulaire și românii refugiați din Austro-Ungaria în timpul marelui război*, în revista „Generația Unirii”, nr. 14—15 aprilie—mai 1930, p. 1—7.

ALLAN W. A. LEEPER, *Justețea cauzei României*, Compania George H. Doran, New York, 1917, p. 15—27 (originalul în limba engleză).

EUGEN LOVINESCU, *În marginea epopeei (Note de război)*, Editura Librăriei Socec Et. comp. Soc. Anonimă, București, 1919.

VASILE LUCACIU, [*Cuvintări pentru Unire*], cu ocazia alegerii sale ca președinte al „Ligi pentru unitatea politică a tuturor românilor” (fosta „Ligă Culturală”), în decembrie 1914, text transcris din lucrarea lui Corneliu Mezea — *Dr. Vasile Lucaciu*, 1936, p. 116—119; și cu ocazia constituirii la Paris, la 6 septembrie 1918, a Comitetului Național al Unității Române, publicată în gazeta „La Roumanie” (Paris), anul I, nr. 35 din 12 septembrie 1918.

IOAN LUPAȘ, 1918 — *Note istorice*, în „Almanahul Societății Academice „Petru Maior”, al Societăților pe facultăți și academii și al cercurilor studențești regionale din Cluj”, Tip. „Cartea Românească” S.A. Cluj, 1929, p. 37—43.

1. Silvestru Andrievici-Morariu, arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației (1880—1895); autor de manuale școlare și de lucrări pentru luminaarea satelor. A înfrîurit puternic viața națională cultural-științifică a vremii sale.

Dr. NICOLAE LUPU, *Problemele vitale ale noii Români*, conferință ținută la Paris, 23 februarie 1919 și publicată în broșură, Imprimeria Paul Dupont, Paris, 1919, p. 23—35 (textul original în limba franceză).

1. Cu referire la mareșalul francez Ferdinand Foch.

2. Belgrad, 31 octombrie/13 noiembrie 1918.

TITU MAIORESCU, *Însemnări zilnice*, Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de manuscrise, Arhiva Titu Maiorescu, III, ms. 3, 9.

ALEXANDRU MARGHILOMAN, *Note politice 1897—1924*, vol. II: 1916—1917, Institutul de Arte Grafice „Eminescu” S. A., București, 1924, p. 134—155.

1. Vasil Radoslavov, prim-ministru al Bulgariei.

2. La Flămînda avusese loc un neînsemnat incident de graniță româno-bulgar, amplificat de oficinele propagandistice interesate.

3. V.G. Morțun, ministru de interne (ianuarie 1914 — decembrie 1916), în guvernul național liberal.

4. P. Radev, ministru Bulgariei la București.

5. Alexandru (Alec) Constantinescu, ministru de domenii (ianuarie 1914—decembrie 1916), de interne (decembrie 1916 — ianuarie 1918), de industrie și comerț (după noiembrie 1918) — în guvernările național liberale.

6. Alexandru G. Radovici, ministru de industrie și comerț (ianuarie 1914 — decembrie 1916).

7. Gazetele federiste erau ale „Federației Unioniste” — în componerea căreia intrau reprezentanți ai grupării conservatorilor „antantiști”, ai Partidului Conservator-Democrat și ai transilvănenilor aflați în România; președinte: Nicolae Filipescu, vicepreședinți: Take Ionescu, Simion Mândrescu.

8. Const. Hârjeu, fost ministru de război în guvernul Maiorescu (octombrie 1912 — ianuarie 1914) și viitor ministru (tot de război) în guvernul Marghiloman (martie-octombrie 1918).

9. Simion Mehedinți, profesor la Universitatea din București; în repetate rânduri parlamentar conservator, viitor ministru al instrucțiunii publice și cultelor în guvernul Marghiloman (1918).

10. Giorgio Sidney Sonnino, ministru de externe al Italiei în perioada 1914—1919.

11. Aurel C. Popovici, publicist și om politic român, între conducătorii Partidului Național și ai mișcării memorandiste (1892—1894) din Ardeal; o vreme adept al tezei federaliste, pentru ca ulterior să-și revizuiască opiniile militând pentru unirea Transilvaniei cu România.

12. Emil Porumbaru, ministru de externe (ianuarie 1914 — decembrie 1916) în guvernul național liberal.

SIMION S. MÂNDRESCU, *În Franța și Italia pentru cauza noastră* (27 septembrie 1917 — 1 ianuarie 1919), Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, București, 1919, p. 5, 13, 23—24, 29, 69, 74.

1. Profesorul Const. Kirițescu, doctor în științe biologice, s-a ilustrat în cadrul anevoioasei organizări a învățământului secundar — ca inspector general, director al școlilor secundare, apoi secretar general al Ministerului Instrucțiunii publice. În istoriografie va rămîne, însă, prin celebra lui *Istorie a războiului pentru întregirea României*, tipărită în două volume, în anii 1922—1924. Din volumul II al acestei cărți, ce ar merita să fie reeditată, am extras în cele de mai jos paginile care prezintă activitatea națională desfășurată peste hotare de misionarii propagandiști ai Marii Uniri a românilor:

«[...] Nevoia unei propagande sistematice a început să fie simțită de guvernul român abia în 1917, după dezastrul campaniei din iarnă. Atunci, guvernul a început să îndemne și să dea ajutor pentru plecarea în străinătate a unui număr de intelectuali, capabili de a face cunoscute interesele noastre și a pleda pentru ele. Tradiția, legăturile intelectuale și cunoștința limbii, au

făcut pe cei mai mulți să ia calea Franței. Cu chipul acesta, s-a stabilit la Paris un grup important de parlamentari, profesori universitari și publiciști români. Simburele acestui grup a fost Misiunea universitară română compusă din zece profesori ai universităților române¹. La sfârșitul anului 1917 era la Paris un număr de 30 de profesori universitari și 40 de parlamentari, care și-au consacrat activitatea pentru cauza română. Acțiunea lor în capitala Franței — centrul puterii sufletești și militare a Înțelegerii — a fost de mare folos cauzei.

Rolul lor a fost nu numai de a documenta presa amică, transmițându-i știri exacte din izvor oficial și de a ține în curent și guvernul nostru asupra curentelor de opinie din străinătate, dar, cu deosebire în epoca critică care a însoțit și urmat încheierea păcii silite² de la București, să combată interpretările răuvoitoare ce se dădeau atitudinii noastre și să întrețină interesul și simpatia pentru țara victimă.

Această acțiune s-a manifestat prin contact direct cu personalitățile dirigitoare ale politicii franceze sau aliata, prin conferințe și prin publicitate.

Cea mai importantă manifestare politică a fost primirea parlamentarilor și universitarilor români de către parlamentul francez. Era la sfârșitul lunii ianuarie 1918, când dezastrul nostru atingea punctul culminant. Misiunea română a fost întâi primită, la sediul Comitetului de acțiune parlamentară în străinătate, de foștii miniștri de Selves și Franklin-Bouillon, apoi în ședință solemnă la „Palais Bourbon“ — Camera deputaților — de președintele Consiliului de Miniștri înconjurat de toți miniștrii, de cei doi președinți ai corpurilor legislative și de toți parlamentarii francezi. S-au pronunțat de-o parte și de alta cuvântări mișcătoare de prietenie și asigurări solemne de sprijinirea României. În fața primului ministru Clemenceau, ministrul de externe Pichon a rostit cuvintele acestea :

„Există între români și noi un contract, pe care nimic nu-l poate distruge. Sîntem împreună în luptă, împreună o vom conduce pînă la succesul comun al armelor noastre, împreună vom culege fructele sacrificiilor și suferințelor noastre. Precum nu vom părăsi Belgia, Serbia, Polonia și naționalitățile oprimate, pentru libertatea căroră luptăm în unire cu cele mai mari democrații ale lumii, nu vom părăsi nici România, care s-a jertfit ca și noi pentru apărarea dreptului. Ea ne era atașată înainte de război prin legături de istorie, de rasă și de cultură, care ne-o fac cu deosebire scumpă nouă. Din ziua în care s-a rînduit alături de noi, ea ne-a devenit sfîntă prin fraternitatea de

¹ În *Memoriile sale*, I.G. Duca susține că au fost 12 profesori universitari trimiși în Franța pentru a susține cauza românească : Ermil Pangrati, Dragomir Hurmuzescu, Negoită Dănăilă, Traian Lalescu, Dimitrie Pompei, Charles Drouhet, George Murnu, Simion Măndrescu, Niculcea, Orest Tafrați, Ion Găvănescu.

² Tratatul de pace impus României de Puterile Centrale la 24 aprilie / 7 mai 1918.

luptă, prin nenorocirile și prin gloria sa și am luat față de ea angajamente pe care ne este interzis a nu le ține“.

Universitatea din Paris, prin vicerectorul său Lucien Poincaré, a trimis universităților române mesajul de solidaritate a națiunii franceze cu cea română. Iar profesorii români au fost sărbătoriți cu mare cinste în asociațiunea *Le rapprochement universitaire*, centru de solidaritate universitară între toți profesorii universităților aliate. Afară de personalitățile conducătoare ale politicii franceze, multe personalități ale intelectualității franceze au luat contact cu Misiunea română și i-au dat cel mai prețios concurs. Astfel: generalul Lacroix, amiralul Besnard, membrii Institutului: Lacour-Gayet, Raphael-Georges Lévy, Emile Picard și profesorul de geografie de la Sorbona De Martonne, adînc cunoscător și prieten al țării noastre, care mai tîrziu ne va aduce servicii imense ca consilier tehnic pe lângă Conferința păcii. Apoi publicații Georges Lecomte, președintele Societății oamenilor de litere din Franța, ziaristii Hervé și René d'Arol și marele prieten al românilor Robert de Flers care a petrecut în mijlocul românilor ceasuri grele pe frontul de luptă, la Iași și la Paris. Ajutorul acestor iluștri prieteni ne-a fost cu deosebire folositor în epoca critică ce a urmat după încheierea păcii separate de la București.

Numărul conferințelor și cuvîntărilor, ținute în public la felurite ocaziuni de membrii misiunii este impozant.

Universitarii români au fost invitați să țină cursuri despre stările de lucruri din România la Școala de înalte studii sociale din Paris. Cursurile au avut un succes așa de mare că trei dintre dînșii, profesorii Thoma Ionescu, I. Găvănescu și Hurmuzescu, au fost numiți profesori titulari acolo, iar profesorului Erm. Pangrati i s-a făcut cinstea de a fi ales în consiliul de administrație al școlii, singurul străin în acel consiliu.

În marile orașe de provincie Havre, Marsilia, Nantes, Clermont-Ferrand, Perigueuy, conferențiarilor români, răspunzînd la invitațiile ce li s-a făcut de universități, societăți savante sau municipalități, au ținut conferințe, în care România a fost aclamată.

Succesul obținut de aceste conferințe a făcut să se organizeze mai tîrziu, în timpul Conferinței de pace, șezători, la care să vorbească cîte un conferențiar francez și unul român. Iluștri amici ai țării noastre ca Albert Thomas, Mario Roques, Léo Claretie, Louis Marin și alții au vorbit în favoarea României alături de conferențiarilor români.

Activitatea publicistică a fost mai ales prodigioasă. Membrii Misiunii au publicat un număr de 47 de volume și broșuri, tratînd cu competență și în chip amănunțit toate chestiunile în legătură cu situația și interesele României. Astfel de publicații au fost scrise de profesorii I. Ursu, E. Tafași, D. Drăghicescu, G.G. Mironescu, M. Djuvara, Thoma Ionescu, N. Basilescu, Tr. Lalescu, I. Neculcea ș.a. Pe lângă acestea, Misiunea a putut să publice un ziar săptămînal „La Roumanie“, organ al revendicărilor și intereselor românești, care a apărut mai mult de un an și a fost cel mai puternic instrument de propagandă româ-

nească. Direcțiunea ziarului o aveau senatorul Pavel Brătășanu, unul din cei mai entuziaști și devotați susținători ai ziarului și ai cauzei românești, Const. Mille, C. Banu și Emil Fagure. Colecția ziarului e un prețios document asupra epocii celei mai agitate și hotărâtoare din desfășurarea războiului nostru. S-a mai publicat un mare număr de hărți etnografice ale provinciilor românești subjugate, un ziar românesc pentru prizonierii români de război din Franța și Italia¹ ; s-a dobândit, de asemenea, cedarea câtorva coloane din anumite ziare franceze și engleze, prin care să se facă propagandă românească.

Acțiunea Misiunii s-a manifestat și printr-o energică atitudine de protestare împotriva păcii separate din București care, dacă n-a putut să înrăurească îndeplinirea inevitabilului, a reușit cel puțin să lămurească publicul francez asupra sentimentelor adevărate ale românilor. În luna februarie, Misiunea română a trimis regelui și generalului Averescu câte o telegramă în care arată că „cea mai mare nefericire pentru România ar fi încheierea unei păci separate” și le cerea ca „România și regele ei să urmeze exemplele admirabile ale Belgiei și Serbiei” pentru a scăpa onoarea și independența țării. În luna mai, după iscălirea păcii, românii din Paris au publicat un manifest prin care protestau înaintea guvernelor și popoarelor Europei împotriva tratatului care ștergea România din numărul națiunilor libere : „Această pace este un instrument de ură și de răzbuire, smulsă prin violență de la un popor dezarmat, care nu mai e liber nici în actele sale, nici în exprimarea părerilor sale. Tratatul este deci nul și neavenit“.

Această protestare solemnă a fost prezentată de o delegațiune a Misiunii române primului ministru francez Clemenceau. Bătrînul om de stat, care cu câteva luni înainte întrebunțase față de România și de guvernării ei un limbaj foarte aspru și nedrept, numind țara noastră : „o victimă care consimte“, a primit de astă dată cu satisfacție protestul, declarînd : — „C'est bien. L'honneur est sauf... !“.

Pe la jumătatea lunii iulie 1918 a sosit la Paris Take Ionescu. Prin legăturile personale pe care le avea cu conducătorii politicii franceze și engleze, prin marea sa inteligență și autoritate, acțiunea de propagandă românească a luat un nou avînt. De altfel ea coincidea cu marea întorsătură pe care o luase războiul în favoarea Aliatilor.

După modelul organizațiilor cehe, croate și polone, membrii Misiunii române se constituiesc într-un Consiliu Național Român, destinat a reprezenta pe lîngă guvernele aliate și opinia publică mondială adevăratele sentimente, interese și voință a românilor atît din Regat, cît și din Austro-Ungaria, pe care guvernul Marghiloman nu putea să le mai reprezinte. Președinte al acestui

¹ Ziarul „România Mare“ editat de militantul bănățean întru Unirea românilor, Sever Bocu ; mai întîi la Kiev (iunie 1917 — ianuarie 1918), apoi la Paris (pînă în vara anului 1919).

Consiliu a fost proclamat Take Ionescu, iar vicepreședinți erau : Vasile Lucaciu, Octavian Goga, dr. C. Angelescu și Ion Th. Florescu.

Guvernele aliate au privit cu plăcere constituirea acestui Consiliu și au intrat în legături cu el, prin adrese semnate de Pichon, pentru guvernul francez, de Lansing, pentru guvernul Statelor Unite, de Balfour, pentru guvernul englez și de Sonnino, pentru cel italian. De o deosebită importanță a fost scrisoarea lui Lansing. Ministrul Statelor Unite, al țării care nu se simțea legată de noi printr-un tratat de alianță, declara că „guvernul Statelor Unite nu e indiferent față de aspirațiunile poporului român atît în exterior, cît și în limitele Regatului“ și mărturisind simpatia sa față cu poporul român, își lua angajamentul „să exercite la momentul oportun influența sa, pentru ca justele drepturi politice și teritoriale ale poporului să fie obținute împotriva oricărei agresiuni străine“.

Activitatea Consiliului, micșorată în importanța ei inițială prin schimbarea cursului evenimentelor pe cîmpul de război și la noi în țară, a fost totuși de un real folos pentru împiedicarea încercărilor pe care le făceau Ungaria și Bulgaria ca să cîștige în favoarea lor opinia publică a Aliaților. Astfel, universitarii români din Paris au răspuns printr-un memoriu foarte documentat la un protest pe care profesorii Universității maghiare din Cluj îl trimiseseră Aliaților, în care se încercau să dovedească că Transilvania ar aparține din toate punctele de vedere ungarilor [...].

Activitatea de propagandă a fost mai restrînsă în celelalte centre ale înțelegerii.

În Anglia, ilustre personalități din lumea politică și intelectuală, ca lord Cecil, episcopii din Oxford și Cambridge, dr. Madge, profesorul Leeper, Kenyon, directorul lui British Museum ș.a. alcătuiesc o Societate anglo-română, care face o propagandă activă în favoarea „nefericitei și bravei aliate din Orient“.

La Roma, s-a ținut, la 8 aprilie 1918, un congres al naționalităților oprimate din Austro-Ungaria, la care a participat în mod activ o delegație a românilor din Paris. Profesorul Simion Măndrescu a rămas în Italia și și-a consacrat activitatea pentru adunarea prizonierilor români făcuți de italieni din armatele austro-ungare și organizarea lor în legiuni românești, care să lupte alături cu aliații noștri [...].

Un mare neajuns pentru țara noastră era că n-aveam legături cu America. Intrarea Statelor Unite în război deplasase oarecum centrul de gravitate al războiului și America apărea din ce în ce mai mult pe planul întii, ca arbitru al războiului și al noilor întocmiri pe care el trebuia să le aducă. Țară realmente democratică, unde opinia publică juca un rol considerabil, era de cea mai mare importanță ca simpatia acestei opiniuni publice, și prin ea aceea a conducătorilor politici, să ne fie cîștigată. În această privință eram cu mult infe-

riori, nu numai aliaților, dar și dușmanilor. Eram singurul stat sud-est european care n-aveam o reprezentanță diplomatică [...].

Un reviriment începe să se producă după intrarea Statelor Unite în război. Misiunile americane, care au vizitat România, s-au întors în patria lor cu cele mai bune impresiuni. Eroica rezistență a populațiunii române în mijlocul dezastrelor și vitejia soldatului la Mărășești au cucerit sufletele americanilor. Românii plecați în America, cu misiuni mai mult sau mai puțin oficiale, au depus eforturi laudabile pentru ca țara și revendicările ei să fie cunoscute și apreciate după adevărata lor valoare [...]. Const. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919 f.e.*, (București, 1922, vol. II, p. 460—466).

Spre a întregi informațiile lui Kirițescu, mai sumare în privința propagandei românești în Anglia, vom transcrie în cele de mai jos un fragment semnificativ dintr-o lucrare a lui George Moroianu :

„[...] Mai mult, în 1917 a luat ființă la Londra *Societatea anglo-română* cu participarea celor mai ilustre personalități din lumea ecleziastică, politică, literară și economică, în scopul de a face propagandă și a lumina opinia publică britanică în privința legitimei revendicări ale României și ale românilor din provinciile subjugate. Din această societate făceau (și mai fac parte, căci societatea există și acum) personalități eminente ca : arhiepiscopul de Canterbury, primarul Engilterei, vicontele Bryce, celebrul istoric și om de stat mort anul trecut, lord Hugh Cecil, președintele acestei societăți, lord Dunedin, fost ministru și lordul șef al justiției din Scoția, episcopii de Londra, de Oxford și de Winchester, cancelarii universităților din Londra și Oxford, lord Gladstone, lord Baisboroug, d-nii Steed, Scotus Viator, Leeper (primul secretar al societății), dr. Madge, Loche, prof. Gilbert Murray etc., etc.

Acești domni au făcut tot ce au putut ca să popularizeze revendicările României în opinia publică engleză. Societatea a organizat pe la începutul anului 1918 un mare miting în Londra, unde mai mulți din membrii ei au luat cuvîntul apărînd călduros revendicările naționale ale românilor [...].

Lord Dunedin este poate singurul, sau aproape singurul din marea aristocrație engleză care ne cunoaște limba, literatura și istoria noastră națională din cititul cărților românești în original. El a călătorit în câteva rinduri în țară și în Transilvania și, venind în contact cu poporul nostru de la țară a fost încîntat de calitățile țărânimii noastre, de inteligența și hărnicia ei și prinzînd dragoste de noi, ne-a învățat limba cu o stăruință în adevăr de mirat.

Prin luna iulie 1908, aflîndu-mă pentru cîteva zile la Castelul Stenten de lângă Edimburgh al acestui mare senior [...], am admirat secția românească a bibliotecii lui plină de fel de fel de cărți vechi și nouă de literatură și istorie, de numeroase gramatici și dicționare românești vechi și moderne. Am văzut acolo operele lui A. D. Xenopol, Papiu Ilarian, letopisețele lui Kogălniceanu, pe Eminescu, Creangă, Vlahuță, apoi dicționarele limbii române ale lui Laurian și Maxim (?) și alte multe cărți românești cu ajutorul cărora Dunedin a reușit să învețe românește, singur fără alt ajutor decît al acelor cărți, din care unele

și le-o fi putut procura numai cu mari greutate. Pentru ca să-mi dea o probă de cunoștințele lui de românește a scos din rafturi volumul cu *Amintirile din copilărie* ale lui Creangă și mi-a tradus vreo două pagini, rămânând uimit de modul perfect cum își însușise limba noastră și în interpretarea scriitorilor noștri, cei mai greu de înțeles pentru un străin. Pentru a ajunge la un astfel de rezultat trebuie energia stăruitoare și răbdarea dirză a unui anglo-saxon sau mai ales a unui scoțian cum e dînsul.

Așa este englezul în toate, dirz, energic și stăruitor și cînd ți-a acordat cdată prietenia lui — fie de la individ la individ — fie de la popor la popor, știi că poți conta cu toată nădejdea pe el [...] (George Moroianu, *Legăturile noastre cu Anglia. Scurtă privire asupra legăturilor anglo-române și asupra propagandei noastre în Englitera din trecutul îndepărtat pînă astăzi*, Tipografia Națională, Cluj, 1923, p. 88—91).

2. Este vorba de pacea imperialistă dictată României de către Puterile Centrale (București, mai 1918).

TEODOR MIHALI, *Amintiri politice despre Unire*, în revista „Generația Unirii”, nr. 3, 10 mai 1929, p. 1—4.

ION MINULESCU, [*„Dreptatea cauzei noastre”*], articole publicate în ziarul „România” (Iași), anul I—II, nr. 43, 82, 92, 113, 115, 157, 159, 185, 192, 219, 278, 348 din 16 martie, 26 aprilie, 6, 28 mai, 9 iunie, 12 iulie, 10, 18 august, 19 septembrie, 26 noiembrie 1917 și, respectiv, 23 februarie 1918.

1. Albert Thomas, profesor de istorie și om politic francez; subsecretar de stat însărcinat cu artileria (1916), apoi ministru al armamentului (1916—1917), în guvernul Clemenceau.

2. Cu referire la Const. Stere, D.D. Pătrășcanu, Gala Galaction, Benno Brănișteanu ș.a., care au editat gazete proprii sau au colaborat la gazete tipărite de nemți.

GHEORGHE G. MIRONESCU, *Din pribegie*, în revista „Convorbiri Literare” (București), anul 60, nr. 6, mai-august 1927, p. 64—67.

1. La 26 noiembrie/9 decembrie 1917 se încheie la Focșani armistițiul dintre Puterile Centrale și România, urmare și consecință a armistițiului ruso-german de la Brest-Litovsk (22 noiembrie/5 decembrie 1917).

2. Între „românii iubitori de neam” pe care îi evocă G. G. Mironescu, se numără și bănățeanul Sever Bocu, din ale cărui însemnări privind propaganda în străinătate pentru cauza națională a românilor, am reținut cîteva fragmente semnificative :

[...] La Paris se aflau peste două mii de refugiați români : foști miniștri, profesori universitari, publiciști, avocați, ingineri etc. [...]

La Paris am stat la „Hôtel des Deux Mondes”, unde stătea Pavilică Brătășanu și unde aveau loc întrunirile românilor. În odaia unde au avut loc

aceste întruniri stă azi o tablă comemorativă ca amintire. [...] Și pe părintele Lucaciu l-am aflat aici.

După frământări de câteva zile izbutirăm să punem pace între beligeranți, pace pe care o înlesni Pavel Brătășanu, căci altfel nu era posibilă. El își rugase prietenii să renunțe la persoana sa, care se impunea acolo prin deosebite considerații, fusese primit de Clemenceau în audiență, era animatorul refugiaților, persoana în jurul căreia gravita toată lumea, fondatorul ziarului de propagandă „La Roumanie“, dar era takist și deși pe „neea Pavlică“ nu-l contesta nimeni, nici liberalii, regula echilibrului îl cerea pe domnul Jean Th. Florescu de vicepreședinte. Căci președinte fiind Take Ionescu, iar doi ardeleni impunându-se prin un sens al lucrurilor, Vasile Lucaciu și Octavian Goga — era vorba doar de Ardeal —, pentru celelalte două locuri trebuiau doi liberali. Refugiații nu aleseseră decât pe unul, pe dr. C. Angelescu și pentru locul al doilea pe P. Brătășanu. Pacea însă nu se putea restabili pînă ce nu renunțase Pavlică Brătășanu și nu fusese proclamat domnul Jean Th. Consiliul se putea constitui, luînd numirea de Consiliul Unității Naționale, venindu-i apoi imediat și recunoașterea din partea Franței, Angliei, Americii și Italiei.

Acest consiliu funcționa ca un fel de guvern provizoriu, pînă la demiterea guvernului Marghiloman și chemarea lui Ion I.C. Brătianu din nou în fruntea afacerilor. Am ținut vreo trei sau patru ședințe, ocupîndu-se mai ales cu organizarea propagandei, neglijată complet de guvernul Brătianu. La data aceasta, Parisul era inundat de o literatură de propagandă. Toată vara lucraseră sîrbii, cehii, polonii, italienii, ucrainenii cu o vie propagandă din om în om. Noi ne puneam abia atunci pe lucru. [...] Au scris bănățeanul Vuia¹, inginer, stabilit de mult la Paris, care e socotit ca un procreator al aeroplanului, din care au tras foloase alții, apoi C.G. Mironescu, dr. N. Lupu, Tr. Lalescu, O. Tafrali. [...] (Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, vol. I. *Memorii*, Timișoara, 1939, p. 197—198).

3. Franklin-Bouillon era președintele Comisiei Afacerilor Externe a Senatului francez.

DAVID MITRANY, *România — istoria și politica ei*, Universitatea din Oxford, Londra, 1916, p. 32—39 (textul original în limba engleză).

1. Giovanni Giolitti, prim-ministru al guvernului italian (1911—1914).

PETRU NEMOIANU, *Prima Alba Iulia. Voluntari români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara, f.a., p. 40—43.

¹ Inginerul și inventatorul Traian Vuia (1872—1950), pionier al aviației mondiale, constructorul primului avion din lume (brevetat în Franța la 17 august 1903) care, la 18 martie 1906, s-a desprins de la sol datorită exclusiv motorului său. În timpul primului război mondial a depus o susținută activitate pentru realizarea unității naționale a românilor.

POMPILIU NISTOR, [Epopoea voluntarilor ardeleni], în „Gazeta Transilvaniei“ (Braşov), anul 85, nr. 176—178, 184—185, 190, 192, 198, din 16—18, 26—27 august, 3—6, 14 septembrie 1922.

1. C.V.R.A.B. — Corpul voluntarilor români ardeleni și bucovineni.

2. Tot în aprilie 1917 a fost redactat și difuzat Manifestul de la Darnița, ale cărui puncte esențiale le-am prezentat în volumul de față, între *Documente ale Marii Uniri*. Iată cum comentează Pompiliu Nistor acest Manifest : «Cel mai însemnat act politic al nostru a fost manifestul pe care corporația l-a trimis în luna lui aprilie 1917 guvernului provizoriu rusesc (Lvov), sfaturilor muncitorilor din Petrograd, ambasadurilor tuturor statelor aliate și neutrale din Petrograd, precum și ziarelor și birourilor de presă mai însemnate din Europa și America ; de sine se înțelege și guvernului, ziarelor românești.

Manifestul în întregime sau în părțile lui mai esențiale, a fost publicat de multe ziare rusești din Rusia ; despre străinătate n-am avut puțința a ne convinge. În Moldova a apărut în „România“, „Independența Română“ și probabil și în alte ziare.

Care a fost efectul acestui manifest ? Nu îl putem aprecia căci legăturile noastre cu lumea politică mare, chiar cu aceea românească, erau aproape nule, neavînd noi nici posibilitatea materială, nici libertatea de a ne mișca din loc.

Avem indicii însă : dl. Octavian Goga ne spunea că la pertractările d-sale cu Kerenski [ministru de război], referitor la învoirea acestuia de a recruta 30 000 de voluntari români, a contribuit în mare parte și manifestul nostru, de care Kerenski avea cunoștință.

În Moldova a avut efectul unui balsam pentru ardelenii refugiați, care în acele momente grele răsufiau, în sfîrșit, prindeau noi speranțe și cărora le-a fost un reazim, prin care să se ridice din nou la lumină, din ungherele în care îi înghesuiseră capriciile unei opinii publice îmbolnăvite de suferințele înfrîngerii.

În urma acestui manifest s-a învederat mai lămurit — și pentru prieteni și pentru români — însemnătatea deosebită ce trebuia să aibă ființa unui corp de voluntari ardeleni și bucovineni din punct de vedere internațional, fiind cea mai puternică dovadă că națiunea română din Ardeal voiește autodeterminarea sa, în sensul încorporării ei la regatul României. Și era cel mai puternic argument de îndreptățire morală a războiului statului român în fața împrejurărilor politice schimbate. Această însemnătate, înțeleasă mai întii de ambasadurul francez din Petrograd [Alexandru Paleologue], a fost prinsă și de organele de conducere românești. Și dacă e să credem unor indiscreții ale d-lui colonel Pietraru acest manifest a dat impulsul hotărîrii definitive pentru formarea „corpului voluntarilor“, tărăgănată timp de șase luni de zile.

Redactarea acestui manifest a fost hotărîită de adunarea generală a ofițerilor din Darnița la 10 aprilie în urma unei motivări mai lungi lucrate de dr. Pompiliu Nistor [...]

În această motivare se arată oportunitatea politică a unei pășiri pe față înaintea lumii întregii, mai cu seamă în momentele de frământare supremă cauzată de lozincile revoluției rusești».

3. Autorul are în vedere pacea înrobitoare de la București (mai 1918), impusă României de către Puterile Centrale.

TEODOR PĂCĂȚIAN, [*File de jurnal*], în gazeta „Tribuna” (Cluj), anul I, nr. 1—2, 29—30 octombrie 1938.

VASILE PÂRVAN, *Au căzut pentru libertate. Un cântec de jale și un cântec de biruință*, Editura „Reforma Socială”, București, 1919, p. 19—39, 47—62.

GENERALUL V. PÉTIN, *Drama românească, 1916—1918*, Payot, Paris, 1932, p. 11—15, 136—154 (textul original în limba franceză).

N. PETRESCU-COMNEN, *Note asupra războiului român (1916—1917)*, Librăria Payot, Lausanne, Paris, 1918, p. 247—255 (textul original în limba franceză).

1. În sensul că Lenin și Zinoviev militau pentru încheierea păcii, care se și consfințește la Brest-Litovsk (18 februarie, 3 martie 1918), situație ce convenea Puterilor Centrale secătuite de un război lung și pustiitor.

2. Stürmer și Protopopov — membrii ai ultimei guvernări țariste, bănuți de a fi negociat în secret cu austro-ungarii pentru împărțirea României...

ȘTEFAN CICIO POP, *Zile istorice. Zile de glorie*, în ziarul „Adevărul” (București), anul 41, nr. 13 791 din 2 decembrie 1928.

ALEXE PROCOPOVICI, *La Alba Iulia*, în ziarul „Curentul” (București), anul II, nr. 468 din 8 mai 1929.

GEORGE RANETTI, [*„Hora Unirii celei mari”*] articol publicat în ziarul de front „România” (Iași), anul II, nr. 108 din 24 ianuarie 1918.

DUMITRU D. ROȘCA, *Excelsior*, în lucrarea lui Constantin Dumitrescu — *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirile unor martori oculari*, p. 197—201.

MIHAIL SADOVEANU, *Insemnări din războiul nostru. Mărăști, Mărășești*, în *Cartea Unirii 1918—1928*, p. 85—106.

SAINT AULAIRE, *În România*, partea a II-a, cap. II—III din lucrarea *Confesiunile unui vechi diplomat*, Editura Flamarion, Paris, 1953, p. 324—343.

1. Louis H. G. Lyautey, mareșal al Franței, pacificator și organizator al Marocului.

2. Colonelul Maurice Després.

3. Henry Berthelot era șeful de cabinet al prim-ministrului francez Aristide Briand.

4. Aristide Briand, prim-ministru al guvernului francez în perioada 1915—1917.

5. Raimond Poincaré, președinte al Franței (1913—1920).

6. Conte Ștefan Burian, pe atunci ministrul afacerilor externe austro-ungare.

7. Paul Cambon, ambasadorul Franței la Londra.

VASILE STOICA, *În America pentru cauza românească*, București, 1926.

* * * — *Stenograme ale ședințelor plenare ale Conferinței de pace de la Paris*, 29, 31 mai 1919.

* * * — *Ședințe ale Adunării deputaților din 16—17 decembrie 1919*, Imprimeriile „Independența“, București, 1919.

1. Alexandru Vaida, prim-ministru al guvernului „Blocului Democratic“, constituit la 1 decembrie 1919.

2. Președintele Republicii franceze, R. Poincaré.

3. Armistițiul Puterilor Aliate cu Germania, semnat la Campiègne (29 octombrie/11 noiembrie 1918).

4. Pacea de la București, între Puterile Centrale și România — mai 1918.

5. După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, desigur că interesele vitale ale tînărului stat sovietic reclamau pacea imediată, ieșirea dintr-un război ce fusese contractat de vechiul regim țarist. Așa încît nu este vorba, în cazul de față, de „pactizarea“ cu inamicul, ci de faptul că Rusia Sovietică a semnat, în ziua de 3 martie 1918, la Brest-Litovsk, pacea cu Germania, Austro-Ungaria, Turcia și Bulgaria.

6. Citează pasaje din cuvîntarea rostită în Senat (1913), cu prilejul discutării „situației și drepturilor României în politica internațională“.

7. Teodor Mihali.

8. Evenimentele s-au însărcinat să hotărască altfel : mai întii au trecut batalioanele române Carpații ; au fost nevoite din nefericire să se retragă, ajungînd pînă pe linia Siretului ; apoi, în contextul prăbușirii imperiilor putrede vecine, în Transilvania s-a declanșat revoluția burghezo-democrată care a înfăptuit Unirea cea Mare ; armata română a intrat pentru a doua oară în Ardealul Unit prin voința națională a românilor. manifestată plenar la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918.

9. Ca o completare a expunerii lui I.I.C. Brătianu, am apelat la lucrarea ardeleanului V.V. Tilea, intitulată, *Acțiunea diplomatică a României (noiembrie 1919 — martie 1920)*.

Viorel V. Tilea s-a născut la Sibiu ; a urmat cursurile universitare la Bratislava, Viena, Cluj și Londra, devenind doctor în drept. În anul 1918 a fost secretar al Consiliului național român de la Viena. Anul următor, 1919, va fi desemnat secretar în delegația română de pace, care și-a desfășurat lucrările la Londra (1919—1922).

Lucrarea lui V.V. Tilea, din care am reținut câteva capitole în cadrul acestor *note*, prezintă în esență coordonatele de principiu preconizate și rezultatele practice obținute în politica externă de guvernul Vaida. De o importanță deosebită fiind capitolele în care se analizează : tratatul cu Ungaria, frontiera Maramureșului ; statutul Dunării ; problema Strimtorilor ; chestiunile financiare și economice ce interesau România. În anexă, lucrarea este prevăzută cu texte ale unor tratate (cel al minorităților, cel cu Ungaria) și cu un reușit. util set de hărți.

Desigur, guvernul Vaida înlocuise guvernul Brătianu, al „rezistenței“ față de arbitrariul Consiliului suprem de la Paris. Vaida era fruntașul ardelean, devenit președinte al Consiliului de Miniștri, care „semna“ tratatul minorităților. De aci o preluare de către Tilea mai mult decât critică a moștenirii predecesorului și o evidențiere solicitată pînă la idealizare a noului prim-ministru. Astăzi, la trecerea a peste șase decenii de viață românească, judecățile de valoare partizane ale lui V.V. Tilea sînt mai evidente ca oricînd. Rămîne, cu toate acestea, fondul informațional atît de util în cîmpul cercetării istoriei naționale a românilor :

„Principiile Conferinței de pace «Distrugerea este ușoară și mai rapidă decît clădirea — zice istoricul englez A. F. Pollard — și e nevoie de un om mai înțelept, și de o muncă mai îndelungată, pentru a face pace în locul războiului“ *.

Programul Conferinței de pace, convocată pentru începutul anului 1919 la Paris, înțrecea, ca importanță pentru micile popoare, toate congresele și conferințele din trecut. Pacea urma să iee Germaniei, în interesul tuturor, orice posibilitate la o hegemonie politică, economică sau militară. În interesul «celor mici» ea avea să puie în aplicare principiul de autodeterminare a naționalităților. După o robie de mai multe secole, Conferința de la Paris a fost chemată să facă celor asupriți dreptate. Principiile acestei dreptăți, cerute de spiritul mondial, au fost enunțate încă în decursul războiului. Așa a declarat prima oară în 30 decembrie 1916 dl. Aristide Briand (premierul Franței), «în numele tuturor aliaților», că «guvernele unite pentru apărarea libertății popoarelor» cer asigurarea păcii prin «repararea drepturilor și a libertăților violate», prin «recunoașterea principiului naționalităților și libera existență a statelor mici» **.

* A. F. Pollard, *A Short History of the Great War*, Methuen & Co., London, 1920, pag. 365.

** André Tardieu, *La Pair*, Payot, Paris, 1921, pag. 89.

D-sa a precizat în 10 ianuarie 1917 — tot în numele Aliatilor — într-o notă transmisă ca răspuns președintelui Wilson, pretențiunile Antantei. Din cele opt puncte, al 5-lea cere : «Eliberarea italienilor, a slavilor, a românilor și a cehoslovacilor de sub dominația străină” *.

În numele Statelor Unite, asociate puterilor europene, a rezumat Woodrow Wilson «programul păcii mondiale» în discursul ținut înaintea Congresului american în 8 ianuarie 1918. «Programul păcii» este cunoscut și sub numirea celor «14 puncte», dintre care punctele 10 și 11 se ocupă direct de poporul nostru **. «Punctele» președintelui Statelor Unite cer realizarea acelorăși principii, expuse deja de guvernele statelor europene, drept bază pentru încheierea păcii.

Poporul român eră, în urma împrejurărilor norocoase, în situația fericită — nevisată de nici un bărbat de stat român în anii 1914—1916 — de a revendica înaintea areopagului mondial recunoașterea internațională a unității sale naționale într-un stat liber și independent ; fără a putea însă pretinde unirea cu toți frații care trăiau în țări mărginașe. Revendicările noastre se sprijineau în parte pe tratatul secret încheiat la 17 august 1916 între Marea Britanie, Franța Italia, Rusia și România. [...]

Evenimentele ce au urmat, dintre care cel mai important a fost intrarea în război a Statelor Unite din America, au adus cu sine decretarea dreptului de autodeterminare a popoarelor ca normă de drept internațional. În baza acestui principiu au putut hotărî provinciile românești unirea lor cu Țara-mamă ***.

Hotăririle de unire au revendicat cu mult mai mult teritoriu decît tratatul din 1916. Așa s-a votat unirea Basarabiei istorice, pînă la Nistru (preambulul alin. 2) și a Bucovinei întregi (decizia), iar spre vest «Banatul întreg» și «tot teritoriul locuit de români» din Crișana, Bihor, Sătmar și Maramureș (punct 1). Cit privește această hotărîre precisă pentru Banat, dar elastică cu privire la frontiera față de Ungaria, nu era o simplă întîmplare că ea în general coincidea cu linia fixată în tratatul din 1916. Dl. Iuliu Maniu cunoștea deja de la începutul lui noiembrie 1918, din arhivele secrete ale Ministerului de Război austriac, preluate de Consiliul Național Român din

* A. Tardieu, *op. cit.*, pag. 90.

** Punct. 10. „Popoarelor Austro-Ungariei, cărora le dorim un loc ocrotit și garantat printre națiuni, va trebui să li se dea cel mai larg prilej de dezvoltare autonomă“. 11. „România, Serbia și Muntenegru vor trebui să fie evacuate, iar teritoriile de sub ocupațiune, restaurate... Relațiunile dintre diferitele state balcanice vor trebui să fie prietenește restabilite după sfatul marilor puteri și pe temeiul liniilor de naționalitate trase după datele istorice. A. Tardieu, *op. cit.*, pag. 92, și N. Dașcovici, *Principiul Naționalităților și Societatea Națiunilor*, București, 1922, pag. 163.

*** Basarabia în 27 martie 1918, Bucovina în 28 noiembrie 1918 și Ardealul în 1 decembrie 1918.

Viena, textul și deci linia fixată în tratatul din 1916. Ardealul a ținut să se identifice cu pretențiile justificate ale guvernului din București, dînd astfel aspirațiunilor naționale, în împrejurările schimbate, o formă și frontiere mai corespunzătoare, fără să le micșoreze cînd erau exagerate prin tratat, dar îndreptîndu-le cînd nu erau deplin asigurate, ca d.e. în Maramureș. Aceeași atitudine a urmat-o și Bucovina.

Marile puteri, constituite în Consiliul Suprem, au acceptat «să încheie pacea cu Germania pe baza condițiunilor de pace fixate în adresa din 8 ianuarie 1918 a președintelui Wilson către Congres»*, cît și pe baza principiilor enunțate în adresele următoare. Nota Consiliului Suprem din 4 noiembrie 1918 exprimă însă și două «rezerve»: cu privire la «libertatea mărilor» și la «reconstruirea teritoriilor devastate». A treia rezervă, cea mai importantă pentru noi, din punct de vedere principal, a fost făcută de reprezentanții Italiei, dar n-a fost menționată în textul notei. Opinia separată a Italiei arată că ea «nu recunoaște baza acceptată cu privire la Germania de obligatoare și pentru aranjamentul viitor cu Austro-Ungaria»**. Faptul că această opinie separată a unei mari puteri a fost ținută secret un timp oarecare arată că Italia, pe atunci, încă nu a vrut să renunțe la tratatul său cu aliații europeni, iar aceștia, sperînd că o vor putea îndupleca să revie asupra rezervei amintite, au omis, împreună cu America, să clarifice de la început acel punct principal. «Această omisiune» — spune atît de bine profesorul A. E. Zimmern — «a fost o greșală gravă și fatală și sămînța pentru intrigi nesfîrșite»***.

Cu toate că Aliații nu au contestat niciodată valabilitatea tratatului cu Italia, totuși Conferința a admis în principiu (după cum am văzut) : ca noile tratate de pace să fie stabilite în spiritul punctelor lui Wilson, iar nu conform tratatelor secrete****.

Puterile semnatare ale acestor tratate aveau o «aversiune profundă» în contra unor acoduri pe care le-au semnat în ceasuri grele, abandonînd chiar multe din interesele lor*****. Tratatul cu Rusia nici nu a venit în discuție, fiindcă — spre fericire — nu era cine să ceară împlinirea lui. Dar s-a cerut realizarea clauzelor din tratatele cu Italia și România.

* Nota aliaților către președintele Wilson, 4 nov. 1918. Vezi Alfred E. Zimmern : *Europe in Convalescence*, Second Edition, Mills & Boon, London, 1922, pag. 249.

** A. E. Zimmern, *op. cit.*, pag. 101.

*** Ibid, pag. 105.

**** Cu Italia, 27 aprilie 1915 ; cu Rusia, 1915, prin care i se cedase Bosforul și Dardanelele și cu România 17 august 1916.

***** M. Déclassé ministrul de externe al Franței către dl. H. W. Steed, în conversația din 30 aprilie 1915 : „Poate am greșit, dar am fost puși într-o situație teribil de grea. Italia ne-a pus pistolul la cap“. *The Review of Reviews*, nr. 416, p. 233, sept-oct. 1924.

Dl. André Tardieu — mîna dreaptă a d-lui George Clemenceau — constată că au fost trei dificultăți care se opuneau aplicării tratatului cu Italia *.

Prima «consta în dezmembrarea totală și neprevăzută în tratatul din Londra, a Austro-Ungariei». A doua, în faptul că acel «tratată nu lega și Statele Unite». Acest punct de vedere îl reprezenta președintele Wilson, cînd a spus d-lui Orlando în ședința Consiliului Suprem din 24 aprilie 1919 : «Argumentul meu este că, împrejurările care au dat tratatului din 1915 justificarea sa, s-au schimbat cu totul de atunci» **. Iar ultima dificultate și-a creat-o însăși Italia, fiindcă «în timp ce ea invocă tratatul din Londra, revendicarea Fiumei implică violarea lui», pentru că art. 5 din sus-zisul tratat atribuia Fiume Croației.

Aceleași dificultăți, chiar cu una mai mult, au stat și în calea aplicării a tratatului cu România. Ceea ce spune dl. Tardieu cu privire la Fiume, este analog cu revendicarea — contrară tratatului din 1916 — susținută de delegația română cu privire la Maramureș și partea de nord a Bucovinei.

Cît privește acest tratat, atitudinea Consiliului Suprem a fost, de la începutul începutului, hotărîită și precisă. Ea «a evitat punerea în discuție a tratatului» ***. [...]

[...] Cu privire la valabilitatea acestui tratat, semnat mai mult de silă, a mai intervenit un fapt care a determinat pe «jurisconsulții aliați să susție că tratatul a fost anulat prin pacea germano-română de la București» ****. Fiindcă România a tratat și încheiat, fără consimțămîntul prealabil și precis al Aliaților (consimțămînt cerut, dar refuzat) pacea cu inamicul, ceea ce art. 5 din tratat interzicea în mod categoric. Împrejurarea că expertii Conferinței nu au ținut seamă în hotărîrea lor, de faptul că pacea de la București nu a fost sancționată și promulgată de rege și astfel nici ratificată de parlament, deci nu avea puterea constituțională, arată că Conferința nu voia să ieie act de acea împrejurare atenuantă, pentru a putea rămînea față de un mic aliat fidelă principiilor pretinse de președintele Wilson și acceptate de Consiliul Suprem. Pentru delegația română se impunea însă, să ție seamă de această interpretare.

* A. Tardieu, *op. cit.*, pag. 430.

** Ibid, pag. 432, notă.

*** Ibid. pag. 427.

**** Ibid, pag. 427, notă.

Păreră exprimată în lucrarea semioficială : *A. History of The Peace Conference*. VI vol. (editor H. W. Temperley) London, 1921—1924, vol. IV. pag. 221, că România a reintrat în război pretextînd violarea tratatului din București este tot sofistică, fiindcă ultimatul înmînat de Ministerul Coandă în 10 noiembrie 1918 generalului Mackensen nu se referă la tratatul amintit și a fost expedit la recercarea Aliaților. Comp. Max Luyken : *Gfm, von Mackensen von Bukarest bis Saloniki*. I, f. Lehmanns Verlag — München, 1920, pag. 29 și 31

Marile puteri au ținut să arate, încă înaintea începerii oficiale a Conferinței, că ele nu recunosc de valabil și deci nu vor respecta tratatul din 1916.

Pentru accentuarea și consfințirea acestui punct de vedere — discutabil — ele au fixat numărul delegațiilor României numai la doi, cu toate că, sau, chiar fiindcă art. 6 ne conferea pentru tratativele preliminare și negocierile de pace aceleași drepturi ca și Aliaților.

Atitudinea urmată de delegația română. Delegația română a fost dintre cele din urmă care a venit la Paris, sosind după terminarea tratatelor preliminare și numai câteva zile înaintea începerii oficiale a Conferinței. Ea a fost prezidată și condusă de dl. Ion I. C. Brătianu, prim-ministrul țării, secondat fiind de ceilalți delegați : d-nii V. Antonescu, ministrul la Paris ; generalul Const. Coandă ; fericitul N. Mișu, ministrul la Londra ; și Al. Vaida, șeful delegației ardeleni. Președintele delegației a fost, după cum am văzut și cum recunoaște el însuși în discursul său din cameră (17 decembrie 1919) «prevenit» despre intențiunea aliaților cu privire la tratatul din 1916. «Românimea» afirmă, că ministrul Franței la București l-a încunoștiințat înainte de plecarea sa la Paris «că Aliații consideră tratatul din 1916 de caduc» *.

Cu toate acestea semnatarul aceluia tratat avea tot dreptul, chiar datorită, față de semnătura sa, să încerce a salva valabilitatea aceluia acord. Această încercare era îndreptățită și prin atitudinea echivocă, pe care marile puteri au avut-o cu privire la tratatul cu Italia, și prin «rezerva» acelei țări pronunțată în ședințele Consiliului Suprem din 1—4 noiembrie 1919.

Politica este arta, care stă în funcțiunea realizării egoismului național sau de partid. Pentru înfăptuirea idealului național dl. Ion I. C. Brătianu a cerut maximul revendicărilor noastre. [...] Argumentele, cu care d-sa susținea aceste revendicări, erau în primul rînd — cum ne arată memoriile remise Conferinței — drepturile istorice, etnice, de autodeterminare și unele economice, considerînd tratatul din 1916 numai ca un argument în plus **.

Conferința nefiind aplicată să-și modifice punctul de vedere cu privire la tratatul declarat caduc, dl. Ion I. C. Brătianu a urmărit realizarea maximumului de aspirațiuni naționale prin o «tactică de afirmare și trăgănare». Bazîndu-se pe dreptul de autodeterminare, dar fără a renunța la tratat, care, ca acord secret, era opus spiritului nou, a sperat că împrejurările se vor dezvolta în așa fel, încît va ajunge la izbîndă cu tactica sa. [...]

Frontiera noastră spre Ungaria. Tratatul de la Trianon semnat în numele României la 4 iunie 1920 de d-nii dr. I. Cantacuzino și N. Titulescu, este, în ordinea cronologică, ultimul acord de drept internațional, care stabilește noua situație în Europa centrală. Pentru noi acest tratat este cel mai important, fiindcă consacră unirea cu Țara-mamă a celei mai numerice ramure din

* *Viitorul*, an XII, nr. 3430, 17 august 1919.

** Afară de un memoriu special, care avea menirea să dovedească valabilitatea aceluia tratat.

cele eliberate de sub jug străin, îndreptînd astfel nedreptățile săvîrșite, în decursul secolelor, de către stăpînitorii care nu voiau să aplice principiile libertății și a dreptății față de supușii lor, a majorității absolute din aceste ținuturi.

Comisiunea de experți a fixat frontiera noastră către Ungaria după «cercetări minuțioase și bine cugetate și... în dorința sinceră de a crea o frontieră dreaptă pentru toate părțile»*. Ședința primă a comitetului de experți s-a ținut în 8 februarie 1919. Propunerile făcute cu această ocazie de experții celor patru state, argumentația lor, ne indică scopul urmărit de diferitele națiuni cu frontierele propuse. Ca de obicei, în astfel de ocazii, rezultatul final a fost un compromis între diferitele propuneri. Frontiera acceptată de Consiliul Suprem a fost publicată în 13 iunie 1919**.

Trebuie să fim sinceri și să recunoaștem, că acest compromis pe noi ne-a favorizat și, în linii mari, încorporează aproape în întregime conaționalii noștri din părțile ungurene în statul național român. Sigur, este de regretat că au fost lăsate în Ungaria cîteva sate cu majoritate românească. Tot astfel trebuie să ne pară rău că nu s-a împlinit cererea slovacilor din Ciaba, ca să fie atașați României. În general însă, rămîinînd neinfluențați de idei imperialiste trebuie să recunoaștem că din punct de vedere etnic, frontiera stabilită, dacă nu e perfectă, e totuși bună, și a știut să soluționeze în mod satisfăcător o problemă foarte grea și delicată : de a ne încorpora aproape toți românii și cît mai puțin maghiari. [...]*

Prietenii României combat intrigile ungare. Propaganda ungară din Anglia și atitudinea aproape ostilă a unor cercuri engleze față de micii aliați au indignat pe prietenii noștri. Această indignare și-a găsit expresie și în presă. Chiar „Times“ a publicat un documentat și vehement articol de fond a d-lui H. W. Steed, intitulat : „Aliații și ungarii“***. Iată ce spune acest influent ziarist : «În decursul ultimelor luni s-a făcut în țările aliate, și îndeosebi în țara aceasta, o perfidă propagandă ungară. Din partea autorităților s-au tolerat în Londra, sub pretexte neînsemnate, prezența unor însemnați agenți unguri ; iar operațiile lor — deși supuse unui scrutin oarecare — n-au fost supravegheate cu grija recerută. Ecurile acestei propagande s-au auzit în debaterile de marți ale Camerei, și dl. Balfour trebuie felicitat că a luat poziție contra lor, răspunzînd în numele guvernului. Ajungînd probabil săptămîna viitoare tratatul cu Ungaria în fața Consiliului aliaților, este bine ca toți cei pe care îi privește să înțeleagă că nu poate fi admisă nici o intrigă sau interpretare greșită. O astfel de manoperă ar reuși numai să ne înstrăineze simpatiile națiunilor, a căror unire a fost cîștigată prin victoria Aliaților asupra pruso-maghiarilor : dușmanii noștri și ai lor. „Ungaria“ nu mai există. „Ma-

* Lordul Balfour în Camera Comunelor, vezi *Parliamentary Debats, House of Commons*, vol. 125, nr. 3 din 12 februarie 1920 (Official Report) pag. 297.

** Temperley, *op. cit.*, vol. IV, pag. 230.

*** „The Times“, 14 februarie 1920.

gyarland“, numele maghiar pentru Ungaria, a început să existe, și a fost refăcut după cum trebuia să fie».

După ce arată că însăși politica șovinistă de maghiarizare și intoleranța ungarilor au produs procesul de dezmembrare al Ungariei, spune că «între exponenții cei mai însemnați ai acestei teorii și a opresiunii practice, erau actualul conte J. Andrassy și în special contele Albert Apponyi, care ambii pledează acum cu mare zel pentru cauza ungară, bizuindu-se tocmai ei a convinge guvernele aliate și pe reprezentanții lor, lipsiți de experiență, că Ungaria este o unitate geografică ce nu trebuie împărțită între rase inferioare. Pentru Aliați nu există decît un singur drum sigur cu privire la unguri. Trebuie reamintit că ungerii sînt tot atît de responsabili pentru izbucnirea acestui război, ca și prusienii ; că nu sînt capabili a domina cu dreptate asupra altora ; că victoria Aliaților se datorește, în mare parte, activelor simpatii și sacrificii cehoslovace, jugoslave și române și că afară de principiile dreptății etnice proclamate de Aliați, aceștia sînt datori să fie drepti față de prietenii lor, și a nu-i sacrifica de dragul îndirjiților dușmani de ieri. Dacă ungerii au căzut din poziția lor înaltă, ei trebuie să-și atribuie acest fapt numai lor înșiși, filoprusianismului și intoleranței lor megalomane».

Pentru a putea reduce și mai bine influența ungarilor și intrigile prietenilor lor s-a recurs la „diplomația deschisă“. „The Times“* a publicat cîteva pasagii din nota de răspuns a ungarilor, care recomanda acele 40 de documente lungi conținînd contra propunerile lor «binevoitoarei considerațiuni» a amatorilor de memorii. Nota «pretindea respingerea totală» a tratatului fixat și motiva cererea cu următoarele cuvinte : «Sîntem de părere și credem a fi dovedit îndeajuns, că în însăși bazele tratatului, propus nouă, sînt serioase greșeli de fond». Din aceste considerațiuni ungerii au propus pe lîngă respingerea totală a tratatului și plebiscite în teritoriile pe care urmau să le piardă. Acest document, «de o obrăznicie extraordinară», cum zice „Times“, a produs în opinia publică engleză un efect extraordinar ; fiind reprodus și comentat de cele mai multe ziare, a intimidat într-o măsură oarecare chiar și pe cei mai maghiarofili dintre englezi. [...] (V.V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925, p. 9—66).

M. ȘTEFĂNESCU-GALAȚI, 1916—1918. *Amintiri din război*, Editura „Viața Românească“, Iași, 1921, p. 159—170.

NICOLAE TITULESCU, [*România nu poate fi întregă fără Ardeal*], discurs rostit la mitingul național de la Ploiești, 4 mai 1915, în ziarul „Epoca“ (București).

ION URSU, [*Neamul nostru a avut soarta unui pom roditor*], cuvîntare la Congresul românilor de peste hotare aflători în Vechiul Regat, București, 13 martie 1915, p. 73—76.

* „The Times“, 19 februarie 1920.

ALEXANDRU D. XENOPOL, *Românii și Austro-Ungaria*, Tipografia H. Goldner, Iași, 1914, p. 7—15.

Evident că nici sub această formă de largă închegare într-un volum a principalelor izvoare narative ale Unirii din 1 Decembrie 1918 nu am putut evita regretabilele omisiuni. Nutrim speranța că am reușit totuși să antologăm pe cei mai însemnați autori — însemnați prin textele despre Marea Unire. Vom atenua întrucitva nedreptatea ce facem atîtor alți cronicari și memorialiști, înscriindu-le numele în cele de mai jos : I. R. Abrudeanu, *România și războiul mondial*, București, 1921 ; Al. Anestin, *In foc ! Viziuni, priveshti și aspecte din prima parte a campaniei (1916)*, București, 1918 ; Paul Angelescu, *Viață de captiv*, R. Vilcea, 1919 ; Eftimie Antonescu, *Sacrificiile României în război*, Paris, 1920 ; Emanoil Antonescu, *Morți de foame. Povestiri din captivitate*, București, 1920 ; N. Russu Ardeleanu, *Prizonier în țara ta. 8 luni în teritoriul ocupat*, Botoșani, 1918 ; Arhibal (G. Rădulescu), *Cimitirul prizonierilor români. Impresii din timpul războiului. Note de om necăjit*, București, 1921 ; I. Atanasiu, *Rătăcirii naționale*, București, 1920 ; Nicolae Basilescu, *România în timp de război și pace*, vol. I—II, Paris, 1919 ; Cpt. G. Băgulescu, *Zile de energie* (impresii și povestiri de pe front 1916—1917), București, 1919 ; Vasile Bianu, *Insemnări din războiul României Mari*, vol. I—II, București, 1926 ; Marta Bibescu, *Două portrete*, București, 1930 ; Nicolae Bolocan, *Cei zece martiri executați la Tr. Severin. Episod dramatic din timpul ocupației germane*, Timișoara, 1924 ; D. Burmășescu, *In toiul luptelor*, București, 1929 ; Sabina Cantacuzino, *Războiul 1916—1919*, București, 1927 ; Teodor Castrișanu, *Versuri din captivitate*, București, 1920 ; Neculai Cîmbi, *Războiul nostru*, București, 1924 ; Radu G. Constantinescu, *Din războiul nostru*, Ploiești, 1919 ; George Cornea, *Simfonia morții*, București, 1920 ; Neli Cornea, *Insemnări din vremea războiului*, București, f.a. ; Gh. Costăchescu, *In umbra steagului*, Iași, 1921 ; Lt. col. Stere Costescu, *Insemnări și amintiri din războiul pentru întregirea neamului. Din carnetul unui căpitan*, Focșani, 1927 ; Dinu Culcer, *Povestiri de pe front*, București, 1934 ; E. C. Decuseară, *România sub ocupația dușmană*, București, 1920 ; G. Mil. Demetrescu, *Mărășești*, Craiova, 1921 ; Ion Dragu, *Moartea albă*, București, f.a. ; Alexix Drăculea, *Jurnalul meu de război*, București, 1918 ; D. Drăghicescu, *Transilvania, Schiță istorică, geografică, etnografică și statistică*, Paris, 1918 ; I. M. Dumitrescu, *Jertfă și biruință*, Focșani, f.a. ; Elena Th. Emandi, *Din ani de durere. Pagini trăite*, Birlad, 1919 ; Alexandrina Fălcoianu, *Din zile grele*, București, 1937 ; Fulmen, *Jurnalul unei surori de caritate 1916—1918*, București, 1920 ; Const. Gane, *Virogi și coclauri*, București, 1922 ; A. Gavrilescu, *Spionaj românesc în războiul de întregire*, Timișoara, f.a. ; C. Găvănescu, *Fapte mari în zile grele*, București, 1921 ; Ilie I. Georgianu, *România sub ocupația dușmană*, București, 1920 ; Aurel I. Gheorghiu, *La hotarele Moldovei*, Iași, 1923 ; Eugen Heroveanu, *Pe marginea epopeei*, București, 1919 ; D. Iliescu, *Războiul pentru întregirea României*, București, 1920 ; Aureliu C. Locusteanu, *Sub aripa morții. Insemnări fugare din războiul de întregire*, Cluj, 1923 ; Camille Lohan, *Din timpul viforîței. Urme neșterse din sufletul unui ostaș*, București, 1928 ; M. T. Maer, *Oameni mici în timpuri mari. Note din viața ceferiștilor în timp de război 1916—1917*, București, 1918 ; Ion Mateiu, *Refugiații ardeleni. Scrisori din pribegie*, Sibiu, 1919 ; Ioan Misir, *Fata moartă*, București, 1933 ; Corneliu Moldovan, *Majestatea morții*, București, 1919 ; Cassian R. Munteanu, *Bătălia de la Mărășești*, București, 1919 ; Gică Nicolaescu, *Amintiri din război ale unui copil*, Sibiu, 1925 ; I. Nistor, *Amintiri răzlete din timpul Unirii 1918*, Cernăuți, 1938 ; Gr. I. Opri-

șan, 21 de luni pe căile războiului, București, 1920 ; Fritz Ortlepp, *Luptele din regiunea Bran și Dragoslavele*, București, 1933 ; Vintilă Panta, *În robie*, București, 1919 ; Lt. col. Ștefan Paraschivescu, *La porțile Moldovei. Jurnal de campanie*, Brăila. 1918 ; Grigore Pherechide, *Colecția ordonanțelor pentru populația românească în timpul administrației militare*, București, 1918 ; V. Pîrvu, *Voluntarii români și America*, Sibiu, 1937 ; Petre Popescu, *În fața morții*, București, 1922 ; Sextil Pușcariu, *Memorii*, 1979 ; P. P. Radu, *Amintiri din viața mea cu expuneri de episoade din războiul pentru întregirea neamului*, Craiova, 1935 ; Gr. I. Rădulescu, *Mărăștii* (Amintiri), Pitești, 1919 ; M. V. Rădulescu, *Războiul neamului românesc 1916—1919*, București, 1920 ; Al. Rațiu, Carol Spîngler, *Pagini de singe. Amintiri de pe front 1916—1917*, Iași, 1917 ; G. Roiban, *Stropi de sînge. Icoane din războiul reîntregirii*, Tr. Severin, 1933 ; Radu D. Rosetti, *Remember 1916—1918*, București, 1921 ; Karl Rosner, *De la Sibiu pînă la Siret*, București, 1917 ; Sofronie Roșca, *Dintr-un colț de țară. Clipe trăite în războiul național de întregirea neamului*, București, 1929 ; D. O. Săndulescu, *Din grozăviile războiului mondial*, Tr. Măgurele, 1924 ; Vasile Savel, *Între rețele*, București, 1919 ; R. Scărișoreanu, *Fragmente din război 1916—1918*, București, 1934 ; Sebastian Șerbănescu, *România și războiul*, Paris, 1918 ; Petru Silaghi, *Amintiri din războiul mondial*. Oradea, 1926 ; Al. Socec, *Zile de restriște*, București, 1928 ; N. Stavrache-Cerna, *Adevăruri din campania 1916—1918*, vol. I—II, București, 1938 ; Al. I. Stoenescu, *Sub ploaia de gloanțe*, București, 1919 ; Anibal Stoenescu, *Din vremea ocupației*, București, 1927 ; Dr. Al. Sulică, *Amintiri din războiul de întregirea neamului*, Brașov, 1937 ; Virgil Ștefănescu-Șerdaru, *Războiul nostru, Turtucaia — Mărășești*, București, 1918 ; Petre Ștefănuță, *Amintiri din războiul mondial*, Chișinău, 1938 ; Octavian C. Tăslăuanu, *Sub flamurile naționale*, vol. I, Sighișoara, 1933 ; General N. Tătăranu, *Acum un sfert de veac. Amintiri din război*, București, 1940 ; Gh. Tătărescu, „*Răspunderile*“, Botoșani, 1918 ; Marius Teodorian-Carada, *Efemeride. Insemnări și amintiri 1908—1928*, Roman, 1927 ; George Topîrceanu, *Amintiri din luptele de la Turtucaia*, Iași, 1918 ; Răzvan Trăsnea, *Mărăști*, București, 1919 ; Richard R. Tuffli, *Suflet de soldat*, Cluj, f.a. ; Al. Tzigara Samurçaș, *Mărturisiri si-li-te*, București, 1920 ; P.I. Țuculescu, *Clipe grele. Amintiri din război*, Craiova, 1930 ; Dumitru Urzică, *Trecerea Carpaților*, Galați. 1916 ; General medic N. Vicol, *Cartea de aur a ofițerilor sanitari și personalului, morți pentru patrie 1916—1920*, București, f.a. ; Cpt. Romeo Vidrașcu, *Jurnal de campanie 1916—1918*, București, 1920 ; George N. Vrăbiescu, *Bune și rele în război cu reg. 9 artilerie 1916—1918*, București, 1937 ; Șerban Zeletin, *Retragerea*, București, 1926 ; D. Zotta, *Clipe din învălmășagul luptelor din războiul pentru întregirea neamului*, Chișinău, 1927.

CUPRINS

Istorie și literatură, studiu introductiv de Stelian Neagoe	7
Notă asupra ediției	73
MAREA UNIRE A ROMÂNILOR ÎN IZVOARE NARATIVE	75
ION AGĂRBICEANU	
Cuvinte către oastea țării	77
Cît de mică pari, și cît de mare ești	77
Chinuită și totuși atît de strălucită	79
Sfîșiată ești și totuși atît de întregă	81
Țăranii	83
Ardelenii	87
Ți-ai scris istoria	88
TIRON ALBANI	
Memorii	91
Doream cu toții Unirea	91
Poporul se adună	92
Ziua cea mare	95
Visul devine realitate	97
PIA ALIMĂNEȘTIANU	
Însemnări din timpul ocupației germane	99
GENERALUL ALEXANDRU AVERESCU	
Notițe zilnice din război	119
CONST. BACALBAȘA	
Capitala sub ocupația dușmanului	144
Germanii sînt infomețați	144
Ausveisurile și cartelurile	145
Germanii și țăranii	146

LUCIAN BLAGA	
[„Pusesem temeiurile unui alt timp!“]	149
Dr. IOAN BORDEA	
Amintiri din zile mari	151
ALEXANDRU BORZA	
În viață, trepte de soare	163
VALERIU BRANIȘTE	
Unitatea națională	168
GHEORGHE I. BRĂTIANU	
File rupte din cartea războiului	171
8 august 1916	171
Contra-atacul	173
VASILE TH. CANCICOV	
Jurnal zilnic, 13 august 1916 — 13 decembrie 1918	178
ROMAN R. CIOROGARIU	
Zile trăite	181
Alba Iulia	181
ION CLOPOȚEL	
Frământările unui an — 1918	185
Necesități actuale	185
Socialiștii români	188
Democrație națională	189
Proclamarea unității naționale	191
Consiliul Dirigent	192
BARBU DELAVRANCEA	
[„Vrem Unirea cu frații noștri din Ardeal“]	195
Patria și patriotismul	195
Lucaciu și Goga	199
Războiul și datoria noastră	202
Pământ și drepturi...	204
MIRCEA DJUVARA	
Războiul românesc	207
IV. Sacrificiul României și utilitatea efortului său	207

Documente ale Marii Uniri	218
Convențiune politică	218
Convențiune militară	220
Declarație	222
Memoriu	224
Adresă	227
Proces-verbal	229

Declarație	230
Declarație	231
Manifest	239
Nota ultimativă	241
Comunicat	242
Manifest	243
Convocare	245
Discurs	246
Raport	248
Discurs	248
Discurs	249
Hotărîre	254
Discurs	255
Discurs	259
Discurs	260
Discurs	264
Moțiune	265
Cuvîntare	266
Decret	267
Hotărîre	267
Moțiune	268
Rezoluție	268
Extras din Tratatul de pace cu Austria	269
Extras din Tratatul de pace cu Bulgaria	269
Extras din Tratatul de pace cu Ungaria	270
SILVIU DRAGOMIR	
Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei	271
VIRGILIU N. DRĂGHICEANU	
707 zile subt cultura pumnului german	280
I. G. DUCA	
Memorii. Războiul	285
Cap. 1. Primele zile	285
Cap. 2. Desperarea lui Brătianu. Mantaua lui Arvinte	304
Cap. 3. Apărarea în Carpați. Moartea lui Nicu Filipescu	315
NICOLAE FILIPESCU	
Pentru România Mare	324
Cuvîntare	324
Insemnări 1914—1916	327

Flori de singe	331
IOAN FLUERAȘ	
Amintiri din tinerețe și din revoluție	341

CONST. DOBROGEANU-GHEREA	
Război sau neutralitate	345
Țară și neam	345
Socialismul și războiul	347
ONISIFOR GHIBU	
Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut	
Octavian Goga	351
OCTAVIAN GOGA	
Ne învață Mărășeștii...	353
Spre biruință	353
Au venit ardelenii	354
Ne învață Mărășeștii...	357
Unirea tuturor românilor	359
VASILE GOLDIȘ	
Adnotațiuni	363
ENEA GRAPINI	
Ziua cea mare	368
TAKE IONESCU	
Pentru România Mare	379
Cuvîntare	379
NICOLAE IORGA	
Războiul nostru în note zilnice	381
Războiul general și România	381
Ceasul...	382
Ostașii	383
Vitejii noștri	383
Moartea generalului Dragalina	384
Oltenii	385
Sufletul românesc	386
Totul pentru armată	388
Cînd ne vom reface	389
Cuvîntare	390
Memorii	397
EMIL ISAC	
În drum spre Alba Iulia	404
TRAIAN LALESCU	
Problema etnografică a Banatului	407
Cu privire la argumentul istoric	407
Argumentul statistic	410

ALEXANDRU LAPEDATU	
Dl. de Saint Aulaire și românii refugiați din Austro-Ungaria în timpul marelui război	412
ALLAN W. A. LEEPER	
Justețea cauzei României	425
România și cauza democrației și a dreptății	425
Poziția internațională a României	427
EUGEN LOVINESCU	
În marginea epopeei	430
Gestul strămoșesc	430
Carpații...	431
„Păsărica“ lui Șt. O. Iosif	432
Factorii morali ai războiului	433
Literatura războiului	435
N. Iorga	436
Linia Siretului	437
Unirea tuturor românilor	439
Pacea	440
VASILE LUCACIU	
[Cuvintări pentru Unire]	443
IOAN LUPAȘ	
1918 — Note istorice	447
Dr. N. LUPU	
Problemele vitale ale noii Români	452
TITU MAIORESCU	
Insemnări zilnice	458
ALEXANDRU MARGHILOMAN	
Note politice	463
SIMION S. MĂNDRESCU	
În Franța și Italia pentru cauza noastră	474
TEODOR MIHALI	
Amintiri politice despre Unire	477
ION MINULESCU	
[„Dreptatea cauzei noastre“]	484
Primăvara noastră	484
Oaspeți noi	486
Sfârșitul cîntecului	487
Franța și România	489
Bine ați venit...	490
Dreptatea cauzei noastre	491
Frontul comun	492

După un an	493
O vizită fără rost	494
Ce voim noi	495
Datoria noastră	496
G. G. MIRONESCU	
Din pribegie	498
DAVID MITRANY	
România — istoria și politica ei	505
Atitudinea prezentă a României	506
Trecut	507
Prezent	508
PETRU NEMOIANU	
Prima Alba Iulie	509
POMPILIU NISTOR	
[Epopoea voluntarilor ardeleni]	513
TEODOR PĂCĂȚIAN	
[File de jurnal]	518
VASILE PÂRVAN	
Au căzut pentru libertate	521
GENERALUL V. PÉTIN	
Drama românească	537
Cuvînt înainte	537
Epilog	540
N. PETRESCU-COMNEN	
Note asupra războiului român	551
ȘTEFAN CICIO POP	
Zile istorice. Zile de glorie	555
ALEXE PROCOPOVICI	
La Alba Iulia	559
GEORGE RANETTI	
[„Hora Unirii celei mari“.]	562
D. D. ROȘCA	
Excelsior	563
MIHAIL SADOVEANU	
Însemnări din războiul nostru	566
Mărăști	566
Mărășești	577
SAINT AULAIRE	
În România	582
Cap. 2. România în război	582

Cap. 3. Catastrofa	600
VASILE STOICA	
În America pentru cauza românească	603
Misiunea noastră în America și ideea unei legiuni de voluntari	603
Informarea oamenilor politici și a lui Theodore Roosevelt	603
Legea română și manifestațiile din Chicago și Youngstown	605
Ce făceau alții ? Ce trebuia să facem noi ?	606
Liga Națională Română din America	608
Activitatea	611
Recunoașterea Unirii tuturor românilor : 5 noiembrie 1918	612
Legături cu celelalte națiuni oprimate	615

Stenograme ale ședințelor plenare ale Conferinței de pace de la Paris	619
A șaptea ședință plenară a Conferinței	619
A opta ședință plenară a Conferinței	621

Ședințe ale Adunării Deputaților	634
16 decembrie 1919	634
17 decembrie 1919	650
Dr. M. ȘTEFĂNESCU-GALAȚI	
1916—1918. Amintiri din război	672
În Carpați	672
Mărășeștii	675
Epidemiile	677
NICOLAE TITULESCU	
[„România nu poate fi întreagă fără Ardeal !“]	683
ION URSU	
[„Neamul nostru a avut soarta unui pom roditor“]	686
ALEXANDRU VLAHUȚĂ	
Strigătul vremii	689
A. D. XENOPOL	
Românii și Austro-Ungaria	690
Prefață	690
Surse documentare și note bibliografice	697

LECTOR : MARIA CORDONEANU
TEHNOREDACTOR : ELENA PREDA

APĂRUT : 1984. BUN DE TIPAR : 14.11.1984.
COLI TIPAR : 49,25.

COMANDA NR. 40 463
COMBINATUL POLIGRAFIC „CASA SCÎNTEII“,
PIAȚA SCÎNTEII NR. 1, BUCUREȘTI
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

MAREA UNIRE
a
ROMÂNILOR
în
IZVOARE NARATIVE

Lei 45